DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

20. YÜZYILIN ULUSLARARARASI TARİHİ

ANTONY BEST, JUSSI M. HANHIMÄKI
JOSEPH A. MAIOLO, KIRSTEN E. SCHULZE

Çevirmen: Taciser Ulaş Belge

3. Baskı

siyasal kitabevi

20. YÜZYILIN ULUSLARARASI TARİHİ
ANTONY BEST
JUSSI M. HANHIMÄKI
JOSEPH A. MAIOLO
KIRSTEN E. SCHULZE
siyasal kitabevi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi

Antony Best, Jussi M. Hanhimäki
Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayınlayıcısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi
Antony Best, Jussi M. Hanhimäki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze
Orijinal Künye: *International History of the Twentieth Century and Beyond, 2008.*
Çeviren: Taciser Ulaş Belge
Editör: Gülben Salman, Soner Torlak
Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak
©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.
1. baskı: 2012 Eylül, Ankara
2. baskı: 2015 Ağustos, Ankara
3. baskı: 2020 Mayıs, Ankara
ISBN: 978-605-4627-06-6
Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik
Yayıncı Sertifika No: 14016
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay-Ankara
Tel: 0(312) 419 97 81 pbx
Faks: 0(312) 419 16 11
Baskı:
Tarcan Matbaacılık Yayın. San.
Sertifika No: 25744
İvedik köy mah. İvedik cad. No: 417/ A
Yenimahalle/ANKARA Tel: (0312) 384 34 35
Dağıtım:
Siyasal Kitabevi
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay-Ankara
Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx
Faks: 0 (312) 419 16 11
e-posta: info@siyasalkitap.com
http://www.siyasalkitap.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi

Antony Best, Jussi M. Hanhimäki
Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze

Çeviren: Taciser Ulaş Belge

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

1. Bölüm
Büyük Devletlerin Rekabeti ve Dünya Savaşı, 1900-17 7

2. Bölüm
Avrupa'da İstikrar Arayışı, 1917–29 39

3. Bölüm
Japonya, Çin ve Pasifik Savaşı'nın Kökeni, 1914–41 69

4. Bölüm
Avrupa Sömürge İmparatorlukları, 1900–45 95

5. Bölüm
Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri, 1900–49 123

6. Bölüm
"İyi Komşular?" ABD ve Amerikalar, 1900–45 151

7. Bölüm
Avrupa Savaşı'na Giden Yol, 1930–39 173

8. Bölüm
İkinci Dünya Savaşı, 1940–45 211

9. Bölüm
Avrupa'da "İlk" Soğuk Savaş, 1945–61 243

10. Bölüm
Asya'da Karışıklık Milliyetçilik, Devrim ve Soğuk Savaş'ın
Doğuşu, 1945–53 275

11. Bölüm
Soğuk Savaş'tan Détente'a, 1962–79 299

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

12. Bölüm
Vietnam Savaşları, 1945–79 325

13. Bölüm
Tarafsızlık, Kalkınma ve Üçüncü Dünyanın Yükselişi, 1945–2007 347

14. Bölüm
"Kalkınmaya Odaklı Devletler": Japonya, Güney Kore ve Tayvan, 1945-2007 ... 369

15. Bölüm
Çin Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Kore: İdeoloji ve Milliyetçilik, 1949–2007 391

16. Bölüm
Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika, 1945–2007 413

17. Bölüm
Afrika: Sömürgelerin Tasfiyesi ve Bağımsızlık, 1945–89 439

18. Bölüm
Arap-İsrail Çatışması, 1945–2007 465

19. Bölüm
Siyasi İslam'ın Yükselişi, 1928–2000 491

20. Bölüm
Soğuk Savaş'ın Sonu ve "Yeni Dünya Düzeni" 1980–2000 515

21. Bölüm
Yeni Avrupa'nın Doğuşu: Avrupa Bütünleşmesinin Tarihi, 1945-2007 539

22. Bölüm
Küreselleşmiş Bir Dünyada Teröre Karşı Savaş 561

Kaynakça 581

Dizin 611

Terimler Sözlüğü 623

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1. Bölüm

Büyük Devletlerin Rekabeti ve Dünya Savaşı, 1900-17

Giriş

19. yüzyılda Avrupalılar yakın geçmişte kıtayı altüst eden çalkantıların tehdidini hâlâ hissetmekle birlikte, görece bir barış dönemi yaşadılar. 1789 Devrimi'nden sonra Fransa'da ideolojik savaş potansiyeli müthiş bir patlama yapmıştı ve sanki bunun hiç sonu gelmeyecekti. 1804'ten sonra ise Napolyon bu potansiyeli zaptu-rapt altına alıp, **Büyük Devletlerin** bağımsızlığını ve güvenliğini yok etmek ve Fransa'yı kıta Avrupası'nın efendisi yapmak için kullandı. Napolyon'un bir savaş dâhisi olduğu tartışma götürmez ancak sonunda hem askerî hem siyasi yönden kendi sınırlarını aştı ve bundan sonra savaş meydanlarında üstünlük Britanya, Avusturya, Prusya ve Rusya'ya geçti. 1814–1815 yılında gerçekleşen Viyana Kongresi'nde, uluslararası siyasetin Büyük Devletler tarafından yönetilmesi ve onların da bencil çıkar arayışlarını frenlemesi temelinde kalıcı bir barış kuruldu. Bu yönetim mükemmel değildi, çünkü millî düşmanlıklar ve bencillikler hemen buhar olup uçmadı ve savaş, bir siyaset aracı olarak yerini korumaya devam etti. Genel barış 1853–1856'da Kırım Savaşı ile sonra da 1859 ve 1871 yıllarında İtalyan Birliği ve Alman Birliği'nin kurulması için yapılan üç savaşla bozuldu. Bununla birlikte Büyük Devletler arasındaki bu çatışmalar kapsamları bakımından sınırlıydı, sınırlı amaçlar için savaşılmış ve bir kez amaca ulaşıldıktan sonra yeniden eski düzen kurulabilmişti. 1815–1854 arası hüküm süren "uzun" barıştan sonra, 1871–1914 barış dönemi geldi.

Büyük Devletler Geleneksel olarak askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak uluslararası düzeni yönetebilme kapasitesine ve ortak sorumluluğuna sahip olan devletler.

Bunun sonucunda, yüzyıl kapanırken Avrupa dünyaya egemen oldu. Elbette burada daha başka temel etkenlerin de önemli bir rolü vardı: Nüfus büyüklüğü, makine gücü, muazzam bir örgütlülük düzeyi ve ileri teknoloji farkıyla Avrupa,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rakipleri karşısında büyük bir üstünlüğe sahipti. Ne var ki, evin içinde istikrar sağlanması, bir başka gelişmenin de yolunu açtı – "yeni emperyalizm" denen olgunun itici güçleri sayılan buharlı makineler, makineli tüfekler ve yönetim becerileri, dış dünyada üstünlüğe çevrildi. 1880'ler ve 1890'larda bu itici güçler yalnızca "Afrika'nın Kapışılması"nı başlatmakla kalmadı, İran, Güneydoğu Asya ve Pasifik'e doğru genişlemek isteyen sömürge imparatorlukları arasındaki rekabeti de başlattı. Avrupa'nın ticari, entelektüel ve kültürel etkisi geniş bir coğrafyaya yayıldı. Bu yıpratıcı baskı altında Avrupalı-olmayan son büyük imparatorluklar, Qing Çin'i ve Osmanlı Türkiyesi, Avrupa onları parçalamayı planlarken çöktü. Afganistan ve Siyam [Tayland] ise kısmen bağımsız kaldı çünkü Rusya İmparatorluğu ile Britanya arasında ve Britanya İmparatorluğu'nun nüfuz alanıyla Fransa İmparatorluğu'nun nüfuz alanı arasında elverişli bir tampon bölge oluşturuyorlardı. Japonya, modernleşme hamlesini başarıyla tamamladığı için Avrupa'nın boyunduruğuna girmekten kurtuldu: Japonya 1868'de, malî, askerî ve sanayi alanlarda modern Batı yöntemlerini bünyesine alarak yarı-Avrupalılaşmış bir ülke olmuştu. Buna rağmen kontrol tam anlamıyla Avrupa Büyük Devletlerinin elinde bulunuyordu. Japonya 1894–95 yıllarında Çin'i yendiğinde Avrupalılar Japonları dizginlemek üzere müdahale ettiler, ancak Çin'e ait bazı mal ve mülkleri geri vermek yerine bunlara kendileri el koydular.

Topyekûn savaş: Hem ekonominin hem de toplumun top yekun seferber edilmesi de dahil olmak üzere tüm kaynakların devlet tarafından kullanılması suretiyle yürütülen savaş.

Tecrit Bir ülkeyi dış karışıklık veya sorumluluklardan kaçınarak dış dünyadan uzak tutma politikası veya öğretisi. Savaş arası dönemde ABD'de popüler bir eğilim olmuştur.

Ne yazık ki bir yüzyılın bir sonrakine bıraktığı miras çok uzun ömürlü olmadı. 1815–1954 ve 1871–1914 barışı, 19. yüzyılın en göze çarpan özellikleri ise, iki dünya savaşı ve Soğuk Savaş da 20. yüzyılın lekeleridir. O sırada, yani tam da modernleşme süreci Avrupalılara daha önce örneği görülmemiş düzeyde bir **topyekûn savaş** yapma imkânı sağladığında, Avrupa devletlerarası şiddeti kontrol etme kapasitesini yitirdi. Ölüm makinesi olarak anılan 1914–1918 savaşı bunun bir sonucuydu. İki savaş arasında Avrupa sistemi ağır adımlarla ve yalpalayarak ilerlerlerken Amerika kendisini **tecrit** etmekle, Rusya ise devrimle meşguldü. Hitler'in başlattığı savaş, en sonunda Avrupa sistemine ve bununla birlikte Avrupa'nın dünya liderliğine son verdi. Sovyetler Birliği ve ABD savaştan süper güç olarak çıktı. Aralarındaki ideolojik, stratejik, ekonomik rekabet Orta Avrupa'da başladı ama büyük bir hızla yayılarak devrimci Çin'i ve yeni bağımsızlık kazanan Afrika, Asya, Ortadoğu ülkelerini kendine çekti. Almanya sorunu, çeşitli aralıklarla barışı zedelemeye devam etti ama küresel Soğuk Savaş'ın sadece bir cephesi olarak kaldı. 1989 yılına kadar, Almanya da, bir bütün olarak Avrupa kıtası gibi, iki düşman koalisyon arasında bölünmüştü. Avrupa yine "uzun" bir barış dönemi yaşadı ama bu kez koşulları belirleyen kendisi değildi. Avrupalılar ancak SSCB çöktükten sonra siyasal manzaraya, dünya savaşlarının çizdiği sınırlardan bağımsız olarak yeniden şekil vermeye başladılar.

Avrupa uluslararası siyaset çağının neden sona erdiğini anlamak, 19. yüzyıl devletler sisteminin 20. yüzyılın ilk on beş yılında neden çöktüğünü anlamak demektir. Ancak bu soruya cevap vermeden önce Büyük Devletler arasındaki ilişkilerin tarihini anlamak için bazı terim ve kavramları ele almak yararlı olacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Harita 1.1: *1914'te Avrupa*
Kaynak: *Rich'ten sonra (1992)*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Büyük Devletler, Güç Siyaseti ve Devletler Sistemi

20. yüzyıl başladığında, yalnızca beş devlet, Büyük Güç statüsünü tartışma götürmez biçimde kazanmıştı: Britanya, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya. Almanya'nın (o sırada Prusya) iktidar alanını önemli ölçüde genişletirken Avusturya'nın (1867'den sonra Avusturya-Macaristan) aynı hızla küçülmüş olmasına karşın, 1815'in devlet adamları bu düzenlemeyi kabul edebilirlerdi. En kaba tanımıyla söylersek " Büyük Güç" terimi savaş kapasitesi daha yüksek olan ülkeler için kullanılıyordu. Diplomatlar ve strateji uzmanlarının yaptığı hesaplarda tek *geçerli* para birimi güçtü: Nüfusun ve toprağın büyüklüğü, maliyenin gücü ve sanayi çıktısı.

Bu ölçekte bakıldığında beş devlet de aynı büyüklükte değildi, çok kesin karşılaştırmalar yapmak da bazı sorunlar yaratacaktır. Rusya nüfus yönünden ötekilerden kat kat büyüktü ama buna karşılık Britanya, Fransa ve Almanya'nın okuryazar kentli nüfusu büyüktü. Makine üretimi ve karmaşık silahlar çağında bu eğitimli işçi ve asker havuzu sayısal üstünlüğü az çok dengeleyebiliyordu. Yine de zorunlu hizmet temelinde kitlesel ölçekte asker toplanmasına bağımlı olan orduların hâlâ sayısal üstünlüğe ihtiyacı vardı. 1900 yılına gelindiğinde Rusya yılda 335.000, Almanya 280.000, Fransa 250.000, Avusturya-Macaristan 103.000 ve İtalya 100.000 askeri silâh altına çağırıyordu. Fransa'da düşük doğum oranı yüzünden, askerî planlamaları yapanlar Almanya'nın nüfusunun büyümesini büyük bir tedirginlikle izliyorlardı (bkz. Tablo 1.1). Avusturya-Macaristan'ın ise başka bir sorunu vardı: Nüfusun en hızlı arttığı yerler imparatorluğun en geri bölgelerindeydi. Fransa ve Britanya yedek asker temini için imparatorluğun imkânlarından yararlanabilirdi ancak dönemin anlayışına göre, hızlı seferberlik ve savaş açmada kararlılık çok önemli olduğundan, sömürgelerden toplanan askerleri eğitmeye zaman kalmıyordu. Çok uzaklara yayılan deniz imparatorluğu Britanya, donanmasına güveniyor ve asker toplamıyordu. Britanya ile boy ölçüşecek durumda olmamakla birlikte bütün Büyük Devletler 1914 yılından önce modern savaş donanmaları oluşturdular. Bunun bir nedeni gerçek tehditlere karşı korunmaksa, bir başka nedeni de birinci sınıf devletlerarasında olduğunu göstermenin simgesi sayılabilecek böyle bir donanmaya sahip olmaktı. Büyük Devletlerin orduları, büyük bir insan gücü havuzu ve yüksek bir doğum oranı gerektiriyordu. Savaş gemileri, modern sahra silahları ve demir yolları da ağır sanayiyi gerekli kılıyordu. Britanya ve Fransa Büyük Güç statülerine uygun düşen miktarlarda kömür ve çelik üretiyorlardı. Öte yandan Almanya ve 1914'e gelindiğinde Rusya, her iki üründe de onları geride bırakmaya başlamıştı bile. Berlin'in baş müttefiki Avusturya-Macaristan sanayi üretiminde yalnızca İtalya'yı geçmişti. 1861'de yani birleşmeyi izleyen yıllarda İtalya da kendini Büyük Güç statüsünü elde etmek için mücadele veren bir devlet olarak görüyordu. Ancak, nüfusu düşüşe geçmiş olan Fransa'yla arayı kapatmaya hızla yaklaşmış olsa da, okuryazarlık düzeyi, güvenli kömür yatakları, demir yolları ve üretim kapasitesi, bu unvanı özgüvenle taşımasına yetmiyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tablo 1. 1. 1890–1913 yıllarında Büyük Devletlerin Toplam nüfusları (milyon)

	1890	1900	1910	1913
Rusya	116.8	135.6	159.3	175.1
ABD	62.6	75.9	91.9	97.3
Almanya	49.2	56.0	64.5	66.9
Avusturya- Macaristan	42.6	46.7	50.8	52.1
Japonya	39.9	43.8	49.1	51.3
Fransa	38.3	38.9	39.5	39.7
Britanya	37.4	41.1	44.9	45.6
İtalya	30.0	32.2	34.4	35.1

Kaynak: *Kennedy'den uyarlanmıştır (1988, s. 255)*

Silah satın almak, asker eğitmek ve demiryolu inşası için gelir yaratma yeteneği de gücün bir başka göstergesiydi. 1914 yılından önce yapılan savunma harcamalarına bakarsak, her beş Büyük Gücün de silahlanma yarışına girecek malî güce sahip oldukları görülüyor. Mutlak silahlanma harcamaları anlamında Almanya ve Rusya ötekilerin hepsini geride bırakmıştı. Britanya ve Fransa hemen arkadan geliyor ve arayı kapatıyordu. Avusturya-Macaristan, İtalya'nın önündeydi ama büyük aktörlere yetişemedi.

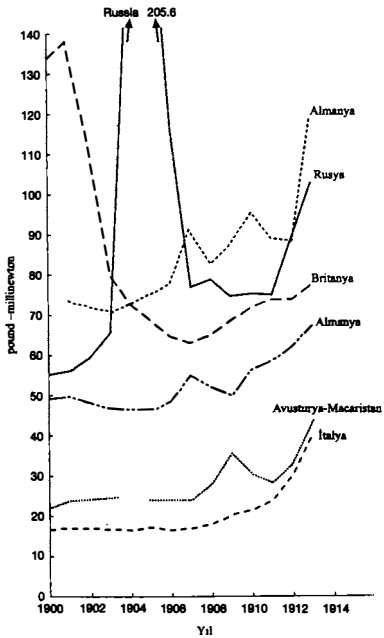
Britanya'nın savaş gemileri için yaptığı harcama diğer devletleri çok geride bırakmıştı ama karada Rusya, Almanya ve Fransa'nın ("üçüncü bir yoksul ülke") üstün olması hiç şaşırtıcı değildi. Başka önemli farklılıklar da vardı. Kişi başı geliri (hâlâ mutlak anlamda bir dev olan) Rusya'dan daha yüksek olan Britanya, Fransa ve Almanya, millî servetlerinin eskiye göre daha büyük bir bölümünü savunma için harcıyorlardı, İtalya onlarla aynı yükü taşıyamadığı için gerideydi. Fransa, Almanya kadar çok harcamadıysa da, St. Petersburg'a gönderdiği malî yardım, 1905 yılından sonra Rusya'nın ekonomik ve askerî kalkınmasının hızlanmasında dikkatte değer bir rol oynadı. Almanya'nın 1914'ten önceki muazzam çelik üretimine ve tartışılmaz zenginliğine rağmen, gariptir ki, Alman hükümeti, devletin malî ve siyasi yapısının savunma için ayırdığı fonu son sınırına kadar harcamıştı.

Ne var ki, Büyük Devletler statüsünün *resmen* tanınması kararı yalnızca istatistiksel tahminler yapılarak verilmiyordu – asıl önemli olan diplomasinin çekirdek grubunda yer almaktı, özelikle de genel barış antlaşmaları ve topraklarda yapılan ayarlamalarla ilgili sözleşmelerin yazılma sürecine dâhil olmaktı. Normal olarak, uluslararası ilişkilerde Büyük Devletlerin haklarını görmezden gelmek mümkün değildi oysa küçük devletlerin haklarının gürültüye gitmesi ve Büyük Devletler tarafından yönetilmesi sıradan ve olağan bir uygulamaydı. Tıpkı herhangi bir kulübün kuralları gibi diplomatik davranış biçimleri de, sosyal hiyerarşiyi, başka bir deyişle "alt-üst sistemini" yansıtıyordu. Büyük Devletlerin devlet başkanları ve dışişleri bakanları, konferanslarda değil kararların verildiği kongrelerde (sonuncusu 1878 yılında Berlin'de) buluşuyorlardı ve genellikle büyükelçilerin görev yerlerini bakanlar değil yalnızca onlar tayin ediyordu. Bununla birlikte diplomasi pratiği de bu ayrımlardaki belirsizliği kaldırabiliyordu. Katı üyelik kıstaslarını yerine getiremeyenler arasından birileri de Büyük Devletler kulübüne davet edilebilirdi. İtalya

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Monroe Doktrini Başkan James Monroe tarafından 1823'te ilan edilen ve ABD'nin, Batı Yarıküre meselelerine Avrupalı güçler tarafından müdahale edilmesini kabul edemeyeceğini açıklayan doktrin.

"nezaketen" Büyük Güç sayılıyordu. Büyük Devletler, Roma'yı şu ya da bu ittifaka katılması için kandırma gayretinde oldukları zaman İtalya'ya Büyük Güç muamelesi yaparlardı. Tıpkı bunun gibi, 1892'den sonra Büyük Devletler Washington'daki temsilcilerinin seviyelerini yükseltip büyükelçiliğe çıkardılar. 1895'te Britanya, Venezüella sınır anlaşmazlığı nedeniyle **Monroe Doktrini'ne** boyun eğdi. 1900 yılına gelindiğinde ABD'nin endüstrisi de muazzam boyutlara varmıştı. Bununla birlikte, "nezaketen" Büyük Devlet muamelesi gören İtalya bile, hesaba katılma şansı en yüksek olan yerde, yani Avrupa'da, Amerika'dan (Amerikalılar, 1884–1885 yılında ekvator kuşağı Afrikası üzerine yapılan konferansa katılmıştı) daha büyük bir ağırlığa sahipti.

Şekil 1.1. Avrupa Büyük Güçleri'nin savunma harcamaları, 1900–1913

Kaynak: *D. Stevenson (1996)*
Not: *1900–1902 yılları arasında Britanya'nın yüksek savunma harcamaları, Boer Savaşı'nı 1904–1905 yılları arasında Rusya'nın yüksek savunma harcamaları, Rus-Japon Savaşı'nı yansıtır.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

En tepedeki devletler arasına girmek için silah gücünün önemi büyük olsa da yalnızca askerî başarı yeterli değildi. 1898 yılında ABD, İspanyolları zor kullanarak Küba'dan ve Filipinler'den çıkarttı. Ama zaten malî ve sanayi gücü oldukça zayıf olan İspanya'nın, Avrupa'da hiçbir ağırlığı yoktu. Bu zafer, yalnızca ABD'nin kuzey yarımkürede bir bölgesel güç olduğunun onaylanmasına yaradı. Hatta bu durumda bile, 1902–1903 yıllarında Britanya, Almanya ve İtalya, Venezüella'yı borçlarını tam ve düzenli şekilde ödemeye zorlamak için savaş gemilerini gönderince, Amerikalılar, Avrupalıların "gambot [güç] diplomasisini" engelleyebilecek askerî, ekonomik veya diplomatik araçlara sahip olmadıklarının farkına vardılar. İtalya'nın 1896'da Afrika'da, Adowa'da Habeş (Etiyopyalı) kabileler tarafından küçültücü bir yenilgiye uğraması "Büyük Devletlerin en küçüğü" olduğuna dair hakkında söylenenleri pekiştirdi ve 1911 yılında Osmanlılardan Libya'yı (Trablusgarp) alması da bu izlenimi pek fazla değiştirmedi. 1904–1905 yılları arasındaki Rus-Japon savaşı da bir başka örnek olaydır. Savaş Mançurya ve Kore'de egemen olmak isteyen bu iki ülkenin rekabeti yüzünden çıkmıştı. İlk vuran Japonlardı, Ruslara Port Arthur'da ani baskın düzendiler, bundan az sonra da hantal Rus orduları karşısında Yalu nehri boyunca ve Mançurya'da birkaç küçük zafer kazandılar. 1905'in 5 Mayıs gününde daha üstün silahlara sahip olan Japon donanması, Tsushima Savaşı'nda Rus ordusunu yok etti. Avrupalılar Japon zaferini ve bunun bir sonucu olan Rus devrimini, Rusya'nın aşağılanması ve Japonya'nın nüfuzunun artması olarak gördüler. Ama St. Petersburg düşmüş de olsa oyundan çıkmamıştı. Birinci sınıf devlet ününü *kazandığı düşünülürse*, herkes Rusya'nın yavaş yavaş eski gücünü göstereceğini tahmin ediyordu.

Askerî potansiyel ile uluslararası statü arasındaki ilişkinin kesin olmaması, gücün doğası gereği muğlâk bir nitelik olmasıyla kısmen, açıklanabilir. Devlet adamlarının başka devletlerin nispi kuvvetleri hakkındaki algıları, gazete haberlerinden gizli haber alma servislerine kadar her şeyi içeren çok çeşitli bilgi kaynaklarına dayanır. Bu enformasyonu toplamak ve filtreden geçirmek için çok karmaşık bir bürokrasi görevlendirilmiştir ancak bürokrasi de insanî hatalardan bağışık değildir hatta bu yapının içinde taraflı kişiler de olabilir. Devlet adamları uluslararası gücün gerçekleri konusunda çok somut hükümler verebilmek için aşırı bir çaba gösterebilirler ama bu hükümler genellikle yetersiz veya yanlıştır. Örneğin, 1904–5 savaşından önce, müttefiki Britanya dışındaki Avrupa hükümetleri, Japonya'nın gücünü azımsadılar. Daha sonra değişen şey, Japonya'nın gücüyle ilgili *gerçek* değil, (askerî yeteneği, nüfusu ve silahları) Avrupalıların bu konudaki *algılarıydı.* Algı sorunu aşılsa bile, 'güç' yine de kaygan bir kavram olmaya devam edecektir. Sanayi çıktısı, insan-gücü ve maliye ile ölçülen "askerî kapasiteye" de indirgenemez. Bütün güç şekilleri, potansiyel tehditler karşısında tartılmalıdır. Coğrafî, siyasi, entelektüel ve hatta kültürel bağlama uygulanmalı, zamana ve mekâna izdüşümü yapılmalıdır.

Örneğin, hepsi Habsburg monarşisi altında birleşmiş, Almanlar, Macarlar, Romenler, İtalyanlar, Slovaklar, Hırvatlar, Çekler, Sırplar, Slovenler, Rutenyalılar ve Polonyalıları kapsayan, Avusturya-Macaristan gibi çokuluslu bir devlette gü-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

venlik durumunu ele alalım. Avusturya-Macaristan, Napolyon Savaşlarından sağlam çıkmış ve bundan böyle Büyük Devletlerden biri olarak Avrupa düzeninin işlemesinde başrolü üstlenmişti. Öte yandan Orta ve Güney-Doğu Avrupa'nın büyük bir bölümünü birleştirerek, Rusya'nın bölgedeki emelleri karşında yararlı bir denge oluşturuyordu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yıkılması halinde Avrupa barış ve istikrarının ölümü anlamına gelecek bir kriz başlayacağını diğer Büyük Devletlerin idrak etmiş olması, elbette İmparatorluğun ayakta kalmasını kısmen izah edebilir. 19. yüzyılın ikinci yarısında, milliyetçiliğin ve **Özerk Yönetim** hakkının (Alman birliği ve İtalyan birliğinin sağlanması örneklerinin gösterdiği gibi) yükselen bir değer haline gelmesi, İmparatorluğun zaten tehlikede olan siyasi ve ekonomik bağlarını zorladı. Sorunun çözümü, 1867'de yapılan *Ausgleich* (uzlaşma) ile, İmparator Franz Joseph'in yönetiminde İmparatorluğu yeniden oluşturmak üzere iki ayrı özerk devlete bölmekte bulundu. Avusturya'da Almanlar, tâbi devletler üzerinde egemenlik kuracaktı, Macaristan'da da Macarlar aynı işlevi yerine getirecekti. *Ausgleich* Macarları yatıştırdı ama güvenlik politikasının eşgüdümünü zorlaştırdı çünkü imparatorluğun her iki yarım parçasının kendi ayrı hükümeti, parlamentosu ve bütçesi vardı. Sadece kaynaklar kıt değildi, Almanya'nın malî sorunlarında görüldüğü gibi, kaynakları silah gücüne çevirmek sanıldığından daha güç bir işti. Ordunun niteliği ve büyüklüğü olumsuz etkilenirken (1866'da en büyük ordulardan biriydi, 1914'te en küçüklerden biri oldu) güvenliğe ve ülkenin bütünlüğüne yönelen tehditler hızla çoğalmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda çöküşü, Balkan ülkelerinde milliyetçiliğin yükselmesi - Sırpların Slavları birleştirme güdüsü de bu tehditlere dâhildir –, Balkanlardaki eski Osmanlı düzeninin yerine ne konacağı konusunda Sırplarla, kendini Slavların patronu olarak gören Rusların arasının açılması, bütün bunların birleşince, ileride kötü sonuçlar doğuracak şekilde, güçlü yönler ile zayıf yönler arasındaki denge bozuldu.

Özerk Yönetim
Her ulusun kendi ulus – devletini kurma hakkına sahip olduğunu savunan düşünce. Çoğunlukla Wilsoncı enternasyonalizm ilkeleriyle bağdaştırılmış ve emperyalizmi sona erdirme mücadelesinde kilit rol oynamıştır.

Gücün ölçülmesini daha da zorlaştıran, siyasi ve askerî liderlerin kalitesi, diplomasi yetenekleri gibi elle tutulamayan öğelerdir. Örneğin 1905 İngiliz-Japon İttifakının yenilenmesine varan pazarlıklarda, sonucu belirleyen kaba kuvvet değil, diplomatik hünerdi. Britanya, Japonya ile müttefikken, Hindistan'da Rusya'ya karşı savaş açmıştı, ancak müttefik Japonya, onlara yardım için ordu birlikleri gönderme yükümlülüğünü yerine getirmediği halde bir başka taviz daha elde etti. Japonya, Rusya'yla bir savaş çıkması halinde, Britanya'nın, Japon birliklerini Mançurya'ya nakletmesi imkânını 1907'deki görüşmelerle sağladı. Sorunu başka türlü ifade edersek, Güç –sahip olunan– bir *nesne* değildir, bir *ilişkidir*. Güç konusunda soyut düşünmek daha yararlı olabilir. **B**'nin başka koşullarda yapmayacağı bir şeyi **A** ona yaptırıyorsa, **A, B** üzerinde güç kullanmaktadır. Japonlar, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için İngilizleri etkilediler. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, sürekli sorun çıkaran milletlerin Habsburg hanedanı altında rahatça yaşamasını sağlayacak araçlardan yoksun olduğunu ve aynı zamanda bu zaaftan yararlanmak isteyen Sırbistan, Rusya, Romanya, Yunanistan ve İtalya'yı caydıracak askerî araçlardan da yoksun olduğunu fark etti. Böylece **A,** iradesini ister güç kullanarak ister ikna yo-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

luyla, isterse de hile yoluyla zorlamış olsun, bir önemi yoktur. Bunların hepsi güç kullanımı anlamına gelir. Burada bir başka örnek daha yararlı olabilir. 1904 yılında Fransa ile Britanya, öteden beri aralarında süren denizaşırı rekabete çözüm getiren bir ***Antant*** (esnek bir anlaşma) yaptılar. 1905'ten sonra, Almanya tehdidi daha tehlikeli görünmeye başlayınca, iki güç askerî planlarını da eşgüdümlü hale getirdiler. Resmi bir antlaşmanın gerektireceği gibi bu yapılan *Antantın* ve askerî görüşmelerin, Britanya'yı 1914 yılında Fransa ile birlikte savaşa girmeye zorlayacak, bağlayıcı yanı yoktu, ama buna rağmen aradaki ilişki (hatta bir sözünde durma duygusu) Londra'da ciddi bir şekilde hissedildi. Britanya Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, "Evet, **Antant**, ama ondan da ötesi, her zaman hissedecekleri sıkı bir yakınlık göstermemiz Fransızlarda, bizim onları destekleyeceğimize dair bir güven yarattı. Eğer bu beklenti hüsrana uğratılırsa, Fransızlar bizi hiçbir zaman affetmez," dedi. Britanya kararını 1914 yılında stratejik temellere dayanarak verdi ama *Antant'ın* manevi etkisi de yabana atılamaz.

Gücün, yalnızca somut öğelerine odaklanmanın neden yanıltıcı olacağını gösteren bir başka örnek de, belirli bir siyasi, coğrafî ya da stratejik *bağlamda* yararlı olan güç araçlarının bir başka bağlamda işe yarayıp yaramayacağı belli değildir. Bu konunun güzel bir örneği Boer Savaşı'dır (1899–1902). Askerî, malî ve sanayi kaynakları bakımından ezici üstünlüğü sahip, dünyanın en büyük deniz gücü Britanya, İmparatorluğa bağlanmamak için direnen iki küçücük ve geri kalmış Afrikaner cumhuriyeti tarafından küçük düşürüldü. İki yıl süren vahşi ve acımasız gerilla savaşından sonra Britanya nihayet 1902 yılında zaferi elde etti ama faturası ağır olmuştu. Kayıplarına göre kazancı verdiği kayıp çok fazlaydı. Diğer Büyük Devletleri Boerleri doğrudan desteklemekten caydırmıştı, ne var ki, Güney Afrika'da küçük ama kararlı bir gerilla ordusu karşındaki mücadelesini kolay bir zafere *çeviremedi.* Bu direnme yeteneği Boerleri de, kısacık bir süre için bile olsa, İngilizlerden daha güçlü kılmadı. Boer Savaşı, (tıpkı on yıllar sonra Amerika'nın Vietnam savaşı gibi) bir bağlamdan alınıp bir başka bağlama taşınan güç araçlarının sınırlarını belirginleştirdi. Uluslararası duruma bağlı olarak, Britanya'nın denizaşırı nüfuzu ve gücü bir zayıflık kaynağına da dönüşebilirdi. Britanya'nın 19. yüzyıldaki deniz üstünlüğü çoğu zaman imparatorluğa bir dokunulmazlık sağladı ama yüzyılın sonunda deniz aşırı genişleme ve donanma inşasındaki yükselişin, Britanya'nın Avrupalı müttefikinin olmamasıyla birleşince, İmparatorluğun bazı kısımlarını, özellikle Fransa ve Rusya'nın tecavüzü karşısında zayıf bıraktı. Böylelikle, Britanya'nın Fransa ve Rusya ile yaptığı *antantlar*, giderek tehditkârlığı artan bir küresel çevreye verilen siyasi cevaptı.

Doğal olarak devlet adamlarının kafasını en fazla meşgul eden şey, Avrupa Devletler sistemi içinde gücün nasıl kullanılacağıydı. Ortak bir egemenlik -yani, ne tek büyük bir krallık ne de zor kullanarak karar çıkartacak bir yönetim- olmadığı için, devletler diğer devletlerin davranışlarını etkilemek zorundaydı. Bu devletler anarşisi içinde, savaş (siyasal amaçlar için devlet önderliğinde uygulanan şiddet), devletlerin kendi iradelerini başkalarına zorla kabul ettirmek veya bağımsızlıklarını

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

korumak için başvurdukları en son araçtı ama Büyük Devletler arasında savaş hiç bir zaman sürekli devam eden bir durum değildi. Gerçekten de bir bilim insanı devletler sistemini "anarşi toplumu" olarak adlandırmıştı, çünkü savaş ve işbirliği yaparak düzen arayışı, her ikisi birden uluslararası hayatın değişmez olgularıydı. Genel savaşın maliyeti, devlet adamlarını siyasi hedeflerine ulaşmak için savaşmak yerine uzlaşma ve karşılıklı güvenlik inşası yöntemlerini tercih etmeye yöneltti. Örneğin, Napolyon savaşlarından doğan başlıca sonuç buydu. Taktik bakımından üstün ve yobazlık derecesinde vatansever devrimci ordular bir kesin zaferden diğerine koşarak Fransız emperyalizmini kurmuşlar, Napolyon'u Avrupa'nın ortak hükümdarı konumuna getirmişlerdi. Dersler alındı. 1805 yılında Britanya Başbakanını tarafından , Rus Çarı'na gönderilen bir mektup, Bonapartist emellerin kışkırttığı uzlaşma arayışı ya da sistem-inşa etme dürtüsünü özünden yakalamıştır. Başbakan, bu mektubunda "savaş zamanında müttefik olanların, barışı genel bir anlaşma ve garanti üzerine inşa etmesi gerekir," demişti. "Büyük Devletlerin karşılıklı olarak birbirlerini koruması, bir diğerinin güvenliğini teminat altına alması ve Avrupa'da örf hukukunu yeniden yerleştiren genel bir sistem kurulmasını sağlayacak, bir anlaşma " istemişti. 1815'ten sonra, uluslararası şiddeti çevrelemek ve bir başka hegemonyacı tehdidi önlemek amacıyla, **Avrupa Uyumu** denilen kolektif bir Büyük Devlet üstünlüğü ve güvenlik sistemi tasarlandı.

Avrupa Uyumu
Uluslararası meselelerin Büyük Güçler tarafından yönetilmesi biçimindeki 19. yüzyıl Avrupa sistemi. Tarihsel literatürün büyük bölümü, "güçler dengesi" ilkesine dayandığı için Avrupa'daki genel barışı korumada sistemin başarılı olduğunu savunsa da, son dönemdeki çalışmalar Büyük Güçler arasındaki ilişkilerde ortak davranış kuralları, değerler, hedefler ve diplomatik uygulamalara da vurgu yapmaktadır.

Bu uyumun 20. yüzyılın başında bozulmasının nedenini anlamak için, en başında neden başarılı olduğunu, 1848 devrimlerine, yüzyıl ortası savaşlarına karşın neden bu başarının devam ettiğinin bilinmesini gerektirir. Bu noktada tarihçiler arasında görüş birliği yok ama soruya verilen tipik yanıt, Napolyon'un yenilgiye uğratılmasından sonra güçler dengesi düzeninin yeniden kurulmuş olmasıdır. Denge benzetmesi, kendi kendini uyarlayan bir ittifaklar mekanizması olduğunu akla getiriyor. Herhangi bir devlet aşırı güç kazanır, üstünlük elde etmeye yönelirse ötekiler safları sıklaştırarak bir koalisyon bloğu oluşturacak ve böylelikle eşitlik dengesi yeniden kurulacaktır. 1914–45 savaşlarının nedenleri bu görüşe göre açıklanacak olursa, Almanya'nın, Avrupa'da üstünlüğünü kabul ettirmek için, iki kez, bahse girdiği ve kaybettiği söylenebilir. Elbette, birbirlerini az çok etkisizleştiren askerî kapasiteler düğümü, millî emelleri denetliyordu ama kuvvetler dengesi yalnızca askerî yönden bir karşılıklı caydırma sistemi olarak görülmemelidir çünkü bu aynı zamanda karşılıklı bir işbirliği sistemidir. Viyana Düzeni, Büyük Devletleri karşılıklı işbirliği dengesinde birleştiren, bir dizi birbirine kenetlenmiş küçük anlaşma temeline oturtulmuştu. Bu işbirliği dengesi, Büyük Devletlerin haklarını (güvenlik ve bağımsızlık) korumak ve Avrupa istikrarında meydana gelebilecek değişiklikleri düzenlemek amacıyla tasarlanmış bir takım kurallar ya da yazılı olmayan, örf hukukunda ifadesini buluyordu. Bu anlaşma, başka ülkeler üzerindeki denetimi elden kaçırmamak üzere yapılan karşılıklı işbirliğiydi. Viyana Düzenini yapanlar, Fransa'nın hâlâ başlıca rolü oynamasına yetecek ham madde kaynaklarına sahip olduğu gerçeğini göz ardı etmiş değillerdi. 1818 yılından sonra Fransızların çekirdek gruba *katılımı,* onun Büyük Devletler arasında yer alacağının haberci-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

siydi. Çekirdek gruba dâhil olmak, haklarla birlikte sorumluluklar da getiriyordu: sistemin yönetimine katılma hakkı ve onu iyi yönetme sorumluluğu. Sonraki hükümetler arasından Napolyonvari büyüklük taslamaya yeltenenler çıktı ama diğer devletler gibi Fransa da Avrupa dengesi tarafından çevrelendi ve kurulan Avrupa dengesinden genellikle *memnun* oldu.

Yüzyılın ortasında meydana gelen zorluklara karşın sistemin devam etmesinin nedeni, yalnızca onu devirecek potansiyel kapasiteye sahip olanların -Büyük Devletler- en hayatî çıkarlarını tatmin etmesiydi. Aslında anlaşmalara uyuluyordu ve Büyük Devletler bazı uyarlamalar yapmak için kendi aralarında işbirliği yapıyor, bu konulara mahsus (ad hoc) konferans ya da kongrelerde tazminatlar dağıtıyorlardı. İşin püf noktası, devletlerin kendi güvenliklerinin sağlanabilmesi için, bir başka Büyük Devletin tasfiye edilmesini ya da dengenin toptan sona erdirilmesini gerekli görmemeleriydi. Ilımlı amaçlar peşinden gidiliyor, bunlara ulaşılması için başkalarıyla birlikte çalışma isteği öne çıkıyordu. Devlet adamları, bir başka Büyük Gücü veya statükoyu hiçe sayan fazla ihtiraslı emellerin "Avrupa'nın yazılı olmayan, örf hukukunu" ihlal edeceğini ve böylelikle de kendini baltalamak anlamına gelen bir geri tepmeyi kışkırtacağını anlamışlardı. Ancak kurallara uyulmasının nedeni yalnızca karşılıklı caydırma politikaları değildi. Kurallara uymak somut ve kalıcı yararlar getiriyordu. Bunlar güvenlik, itibar ve kontrol sahibi olmaktı.

Otto von Bismarck'ın, uluslararası statükoda hızlandırılmış devrim politikası ve onu izleyen yenilenmiş işbirliği politikası, bu noktayı aydınlatan iyi bir örnektir. Alman Birliğinin tamamlanması, kurnaz bir diplomasi ve Prusya'nın 1866'da Avusturya'ya, 1870'de Fransa'ya karşı girdiği savaşlardaki askerî başarısıyla sağlanmıştı. Alman Şansölyesi, bu savaşların yol açtığı çalkantıların Avrupa Uyumunu bozmasına izin vermektense, henüz yeni kurulmuş birliği güvence altına almak için, 1871'den sonra karşılıklı işbirliğinin yeniden inşasında önderliği üstlendi. Büyük Devletler, 1877 Rus-Osmanlı savaşından sonra 1878 Berlin Kongresi'nde, Rusya'yı Türkler karşısında daha ılımlı olmaya zorladılar. 1884–85 Berlin Konferansı'nda, Avrupa'yı, Büyük Devletler arasında Afrika'nın parçalanması konusundaki rekabetten kurtarmak için kurallar üzerinde anlaşmaya varıldı. Böylelikle 1815'te Uyum diplomasisi bir *"düşünce alışkanlığı"* haline geldi ve devlet adamları, diplomatlar, kısa vadeli kazanımlar ve millî çıkarlar peşinde koşarken, *uzun vadeli* istikrarı bilerek tehlikeye atmamaya özen gösterdiler. Bu genellemelerin, 1871–1900 yıllarından çok 1815–48 yılları arası için geçerli olduğu da bir gerçektir ve kitabımızın boyutlarını aşan, daha incelikli ve daha geniş bir biçimde ele alınması gereken bir konudur. Burada vurgulanması gereken nokta, uluslararası sistemin (ve barışın) ayakta kalabilmesinin asıl nedeninin Büyük Devletlerin kazançlarının, sistemi yıkmakta değil, kurallarına uymakta olduğunu görmüş olmalarıdır.

1900 yılına geldiğinde en geniş anlamda, ne değişmişti? 1870'ten itibaren en çarpıcı gelişme modernleşmenin hızıdır. Tanımlayıcı özellikleri, rasyonellik, laiklik, kentleşme ve endüstrileşme olan modernleşme, bilimde devrim, Fransız Devrimi ve endüstri devrimlerinin bir sonucu olarak yükselmişti. Siyasal, toplumsal ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ekonomik hayat dar bir seçkinler grubunun denetiminden çıkıp daha geniş etkilere açılmıştı. İnsanların kırsal alanlardan ayrılıp sınıf temelinde yapılanmış büyük kentlere, sanayi topluluklarına hareketi nüfusu arttırmıştı ve tarım önceliğini makineleşmiş üretime kaptırmıştı. Bu değişimi örnekleyen tahminlerden biri, 1800-1913 yıllarını kapsayan dönemde uluslararası ticaretin değerinin, dünya üretiminin on üçte birinden üçte birine yükselmiş olabileceğini öne sürer. Modernleşme eski kurumların ve geleneksel toplumsal, kültürel, ekonomik yaşamın dokusunun yıpranmasına yol açtı. Parlamentolar, siyasal partiler, baskı grupları ve basın yoluyla halk siyasal alana etki yapmaya başladı. Her yerde seçkinler kesimi, içeride değişim taleplerini yatıştırma mücadelesi veriyordu ve en sözünü sakınmayan gruplar da dışarıda genişleme talebinde bulunuyordu. Bu siyasal gerilimin arka planında çok daha geniş bir entelektüel başkaldırı hüküm sürmekteydi. Nietzche Tanrı'nın öldüğünü ilan etmiş, Darwin, İncil'deki Yaradılış bölümünün bir efsane olduğunu, Freud ise bilinçaltını keşfetmişti ve Einstein zaman ve uzam kavramlarıyla ilgili geleneksel düşünceleri silip süpürmüştü. Belirsizlik, yön duygusunun yitirilişi ve çürüyen medeniyetin bir felakete doğru hızla ilerlediği miti de, ifadesini güzel sanatlarda buldu. Aynı zamanda teknoloji modern savaşların yıkım kapasitesini ve hızını çok arttırdı. Kitle orduları düşmana baskın yapacağı zaman, demir yolları üzerinden taşınabiliyordu. Seferberlik, genelkurmaylar kurulmasını ve ayrıntılı planlar yapılması ihtiyacını doğurdu. Savaş planları ve silâhlanma yarışı dış politikanın özelliklerini değiştirdi: işbirliği ve ılımlılık içgüdüsü veya alışkanlığının yerini korku ve aşırılık aldı. Devlet adamlarının kafasında gelecekteki askerî dengenin karanlık görüntüleri, devletler sisteminin bütün Büyük Devletlere daha ne kadar güvenlik, statü, nüfuz ve hatta hayatta kalma imkânı sağlamaya devam edeceği sorusunun tedirginliğiyle birleşti.

Ne var ki, modernleşme gibi terimleri kullanırken ihtiyatlı olmak gerekir. Modernleşmenin etkileri çok abartılmamalıdır. Ne de olsa 1900 yılında Avrupa nüfusunun üçte ikisi hâlâ köylüydü. Eski uygulamalar ve yöntemler her zaman henüz yeni ortaya çıkan modern uygulamalarla yan yana var oluyordu. Ordular seferberliğe trenle gidiyordu ama hattın bittiği yerden ilerisine yürüyor, topları çekmek, levazımı taşımak için yine atlardan yararlanılıyordu. Modernleşme düz bir çizgi gibi değildi. Kuzey-batı Avrupa, Güney ve Doğu Avrupa'dan daha hızlı modernleşti. Kimileri bunu liberalleştirici, ileri bir güç olarak gördü, kimileri geleneksel kültürel ve toplumsal pratiklerinin yitirilişinden üzüntü duydu. En önemlisi, unutulmamalıdır ki, "modernleşme" terimi, tarihçilerin karmaşık bir sürece buldukları kısa bir addır, tarihte görülen bağımsız bir güç değildir.

Üstelik modernleşme ile uluslararası ilişkiler arasındaki bağ oldukça belirsizdir. Yüzyılın dönemecinde, neredeyse herkes modernleşmenin Büyük Devletler arası çatışmayı dizginlediği konusunda hem fikirdi. Ivan Bloch, *War in the Future (Gelecekteki Savaş)* (1898) adlı yapıtında, modern silahların yıkıcı gücünün bunların kullanılmasını gereksiz kılacağını söylüyordu. Norman Angell ise *The Great Illusion (Büyük Hayal)* (1910) adlı yapıtında, ileri ticaret aşamasına gelmiş ekono-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

milerin bütünleşmesinin savaşı gereksiz kılacağını öne sürüyordu. Bloch'un kitabının çıktığı yıl, diplomatlar, silahsızlanmayı ve uluslararası anlaşmazlıkların mahkeme yoluyla çözümlenmesini amaçlayan ilk Lahey Barış Konferansı için toplandılar. 1907'de ikinci Lahey Barış Konferansı, modern savaşların yaratacağı felâketleri sınırlayacak kuralları belirledi. Bundan yedi yıl sonra savaş geldi. Geriye bakınca, modernleşme, 1914–18 savaşının büyüklüğünü, yoğunluğunu ve malî bedelini açıklıyor ama savaşın en başta neden başladığını, *açıklamıyor*. Soruyu yanıtlamak için savaş nedenlerine geri dönmek zorundayız.

Dünya Savaşı'nın Geçmişten Gelen Nedenleri

Uluslararası tarih incelemelerinde, büyük savaşların nedenleri, anlaşmazlıkların egemen olduğu bir alandır. Çok sayıda açıklama ortaya konmuştur. Kimileri, büyük savaşların ekonomik ve emperyalist rekabet yüzünden çıktığını öne sürer. Kimileri, büyük savaşların uluslararası güç dağılımındaki kaçınılmaz değişmelere denk düştüğünü savunur. Kimilerine göre de savaşın nedeni, yanlış hesap, yanlış algılama, kaza, korku ya da basitçe fetih ihtirasıdır. Ama bilim insanları hangi yaklaşımı benimserlerse benimsesinler, her zaman iki farklı nedenler kümesi arasındaki etkileşimi incelemişlerdir: Bunlar, savaşı *mümkün* kılan uzun vadeli nedenler (ya da koşullar) ile belirli bir anda belirli bir savaşı *tetikleyen* acil nedenler ve kararlardır. Aşağıdaki bölümde önce bir takım uzun vadeli nedenler tartışılmış ardından 1914 yazında savaşı ateşleyecek olayların nasıl ilerlediği gözden geçirilmiştir.

Savaş çıkması açısından önemli koşullardan biri, Büyük Devletlerin ittifak ve bağlantılar sistemiydi. Yaygın olarak benimsenen görüşe göre, ittifakların çerçevesinin çok katı çizilmesi, güçler dengesinin "düzgün" bir şekilde çalışmasını engellemiş ve Balkanlarda tecrit edilebilecek bir krizin dünya savaşına dönüşmesine yol açmıştı. Gerçekten de 1900 yılından itibaren Avrupa iki koalisyon arasında giderek daha derinleşen bir biçimde bölünmüştü: Almanya ve Avusturya-Macaristan (Merkez Devletleri), Rusya'nın saldırısı ile karşılaşırlarsa birbirlerini, 'imparatorluklarının tüm gücüyle' destekleyeceklerini, 1879 da yaptıkları İkili İttifakla beyan ederek kendilerini bağladılar ve 1882'de İtalya'nın da katılmasıyla Üçlü İttifak kuruldu; Fransa ile Rusya da 1891–94 yıllarında kendi aralarında yakınlaşarak Almanya-Avusturya yakınlaşmasını dengelemeye çalıştı. Britanya ise 1904'te (Fransa) ve 1907'de (Rusya) ile ittifak yaparak imparatorlukları ilgilendiren konularda çıkan anlaşmazlıkları çözdü, Ne var ki bu noktayı çok abartmamak gerekir, çünkü bu ittifaklar esnekti. Bu esneklik, ittifak ortaklarından biri i *dizginlemek* üzere, Büyük Devletlerin diplomatik ve askerî desteği kesmesine, özellikle herhangi bir ortak çıkarın zedelenmediği durumlarda olanak tanıyordu. Kendini en az bağlayan ülke Britanya idi. İtalya 1914'te tarafsız kaldı ama 1915'te *Antant Devletlerine* katıldı. 1912–13 yıllarına kadar Berlin, Balkanlarda Avusturya'ya verdiği desteği askıya aldı ve ihtiyat telkin etti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İttifaklar sisteminin asıl önemli yanı, ittifaklar ve bağlantıların zaman içinde dönüşüme uğrayarak başlangıçta onu yapan kişilerin niyetlerinden çok farklı bir yere gelmesidir. Bismarck'ın "İkili İttifakı" Avrupa'nın o andaki durumunu istikrara kavuşturmayı amaçlıyordu. Bu ittifak ona, Avusturya'nın özellikle Güney Slavları'na karşı güttüğü siyaseti etkileyecek bir araç sağladı. Bismarck, düşmanca niyetler taşıyan bir Fransız-Rus yakınlaşmasının ortaya çıkmasını önlemek amacıyla 1887'de Rusya'yı, Almanya ile bir "Garanti Antlaşması" imzalamaya ikna etti. Aynı şekilde Fransa ile yakınlaşmasını önlemek amacıyla İtalya da, bu çemberin içine çekildi. Bismarck'ın ardılları, 1890'da Rus Antlaşması'nı yenilemeyi başaramadılar ama bunun sonucunda ortaya çıkan 1894 Fransız-Rus ittifakı, *saldırı* değil, *kısıtlama* temelinde yapıldı: Fransa'nın 1871'de kaybettiği eyaletleri (Alsace ve Lorraine) geri alması için Almanya'ya açacağı bir savaşa, St. Petersburg destek vermeyecekti ve Paris de, Orta ve Doğu Asya'da Britanya karşısında Rusya'yı desteklemeyecekti. İttifak Rusya'ya Balkanlarda daha geniş bir hareket özgürlüğü vermiş oluyordu ancak 1897'den 1908'e kadar St. Petersburg ve Viyana, bölgede birbirlerinin çıkarlarını tehdit etmemek üzere anlaşmışlardı. Ne var ki bu anlaşmaların başlangıçtaki, istikrar sağlayıcı özelliği zaman içinde yıprandı. Dönüm noktası 1904–05 arasında geldi. Britanya, Fransa ve Rusya ile denizaşırı sorunlarını *antantlar* yaparak çözerken Almanya gittikçe daha fazla yalnız kaldı. Büyük Devletler güvenlik sorunlarının çözümü için şiddete dayalı çözümlere giderek daha fazla rağbet etmeye başlayınca, müttefikler konusu daha fazla önem kazandı ve 1905'ten sonra Büyük Devletlerin devlet adamları *ittifakları* zayıflatır korkusuyla müttefiklerini kısıtlama riskini artık göze alamayacaklarını anladılar.

Entente Cordiale 1904'teki İngiliz-Fransız uzlaşmasını tanımlamak için kullanılan ifade. Sonraları ise genel olarak 20. yüzyıldaki İngiliz-Fransız ilişkilerinden bahsederken kullanılmıştır.

Almanya'nın tecrit edilme korkusunda bu dönüşümün ancak kısmî bir sorumluluğu olabilir. 1904'te İngiltere ve Fransa arasında yapılan ***Entente Cordiale*** ile Fransa, Mısır üzerindeki isteklerinden vazgeçti, Londra ise, Fransa Dışişleri Bakanı Théophile Delcassé'ye, Fransa'nın Fas'taki egemenliğini güçlendirme planlarını destekleyeceğini bildirdi. İki kez, ilki 1905'te, ikincisi 1911'de (Agadir krizi) olmak üzere, Almanların Fransa'nın emellerini boğmak ve Britanya'yı Fransa'dan uzaklaştırmak için gösterdiği beceriksiz çabalar, bu ittifakın daha sıkı kenetlenmesine yol açtı. Almanların Fas konusunda uyguladıkları acemi politikalar kadar hatta belki bundan daha da önemli bir olgu, Osmanlıların 1908'ten sonra geri çekilmesiydi. Rusya, Osmanlıların gerilemesi karşısında, Boğazlar ve İstanbul üzerinde daha fazla nüfuz sahibi olmak için, Balkanlardaki Slavların koruyucusu olarak kendi geleneksel rolünü öne çıkarmaya başlarken, Avusturya-Macaristan, Osmanlıların çöküşü ve Sırpların daha geniş topraklara yayılmasının sonuçta kendi çokuluslu imparatorluğunun çözülmesine yol açacağından korkuyordu. Üstelik Alman devlet adamları baş müttefiklerini kaybetmeyi göze alamayacakları için, Avusturya'nın Balkan sorunu Almanya'nın sorunu oldu. Aynı şekilde Fransa'nın güvenliği ve Alsace-Loraine'i geri alması için Rus İttifakı hayatî önem taşıyordu ve Fransa'nın Rusya ile safları sıklaştırmaktan başka çaresi yok gibiydi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1905'ten sonra ittifakların dönüşümü, 1914 savaşına yol açan bir başka koşulla daha bağlantılıdır: silahlanma yarışı. Bu sözcükler savaş gemisi inşaatı bağlamında kullanıldığında genellikle, misli ile mukabele şeklinde yürüyen Anglo-Alman rekabetini akla getirir. "Askerî-endüstriyel komplekslerin" yükselişi ve halkın tahrik edilip daha fazla savaş gemisi istemeye yönlendirilmesi, genel olarak askerî harekâtı destekleyen siyasete iyi bir örnektir. Alman tehdidi, 1897'de Donanma Bakanı tayin edilen Amiral Alfred Tirpitz'in fikriydi. Tirpitz'in planı, kabaca, bir 'risk filosu' inşa etmek üzerine kuruluydu. Bu öyle büyük bir filo olacaktı ki, İngilizler saldırıp, galip gelseler de Alman gemileri İngilizlere öylesine büyük zarar verecekti ki, sonunda Britanya Donanması, başka güçler karşısında bütünüyle savunmasız kalacaktı. Tirpitz, Londra'yı bu "risk filosu" ile tehdit etmekle, Alman devlet adamlarının İngilizleri bir ittifaka zorlayabileceğini ya da en azından denizaşırı konularda iyi bir ittifak koparabileceğini sanıyordu. 1898 ve 1900'de de yürürlükte olan Alman Donanma Yasaları, gemi inşaatının yirmi beş yılda istenen 2/3 oranına ulaşmasını sağlayacak bir hızda ilerlemesine izin veriyordu. Ama Tirpitz'in görüşü yanlıştı zira

Britanya'nın bu planını boşa çıkartmak için hiç bir şey yapmayacağı varsayımına dayanıyordu. Oysa İngilizler, Almanlardan daha çok para harcayıp daha çok gemi inşa ettiler. 1905–6 arasında Tümamiral Sir John Fisher, *Dretnot* (Dreadnaught, *korkusuz* anlamına gelir – ç.n.) adı verilen ilk ağır silahlı gemiyi, hemen sonra da daha hızlı hareket eden ve yine ağır silahlarla donanmış ilk ağır savaş kruvazörünü tanıttı. Teknik alanda bu yenilikler Almanları aynı şekilde karşılık vermek zorunda bıraktı. 1908'de Tirpitz, yeni bir Donanma Yasası'yla büyüme oranının yükseltti ama her adımda daha önde olmak kararlılığında olan İngilizler, bu duruma 1909'da iki kat daha fazla dretnot üreterek yanıt verdiler. 1912'ye gelindiğinde Tirpitz'in başaramayacağı anlaşıldı ve bunun üzerine Londra ve Berlin anlaşmanın yollarını aramaya başladı. Savaşın doğrudan bir nedeni olmasa da, silahlanma yarışı, Fas krizi, İngilizlerin Almanlar hakkındaki siyasi fikirlerini olumsuz etkiledi ve Britanya, bir savaş çıkarsa Fransa'ya destek olmak üzere, kıta Avrupa'sında bir ordu bulundurmayı düşünmeye başladı.

Kıta Avrupa'sında Fransız-Rus ve Alman-Avusturya blokları arasında gelişen silah yarışı çok daha belirgindi. Bunun nedenleri teknolojiyle ilgili değil, siyasiydi. 19. yüzyılın son on yılında silahlarda yenilik, hızlı ateş alan toplar, makineli tüfekler, dış ülkeler açısından "yeni emperyalizmin" öncü yönüydü. Yüzyılın ilk on yılında, Avrupa'da ordular bu yeni silahları o sırada varolan kuvvet yapılarıyla bütünleştirmeye çalıştıkları için o dönemde değişim yavaş oldu. Almanları parayı, kara ordularından çok donanmaya harcadı. Bütün bunlardan daha önemlisi, 1904–05 yıllarında Rusya'nın hem askerî hem siyasi çöküşü, Fransa'da Alman korkusunu arttırdı ve Avusturya-Macaristan'ın Balkanlarda güvenliğini görece rahatlattı. 1908–09 krizinden sonra Fransa'dan önemli miktarda borç aldıktan sonra Rusya ekonomisinin dikkate değer bir iyileşme göstermesi askerî dengeyi altüst etti. Silah harcamaları artmakla kalmadı orduları da tepeden tırnağa yeniden yapılandırıldı, daha hızlı ve ve-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rimli bir seferberlik yapılabilmesi için bütün tren yolları ağı elden geçirildi. St. Petersburg bu yenilikleri Viyana ya da Berlin'i korkutmak için yapmadı ama her iki başkentte de daha güçlü bir Rusya imajı rahatsızlık yarattı.

1912–13 Balkanlarda savaş silahlanma yarışını hızlandırdı. Silahlanmada, karmaşık bir etki-tepki döngüsü oluştu. Almanya'da donanma harcamaları kesildi. Mayıs 1913'te çıkartılan Ordu Yasası, ordunun barış zamanındaki gücünü arttırdı (asker sayısını 515.000'den 544.000'e çıkarttı) ve daha fazla sayıda topçu ve makineli tüfek kullanan birlikler yetiştirildi. Avusturyalılar da Almanları izledi ama Sırbistan'dan gelen tehdidin giderek büyümesi, bu ordunun büyük bölümünün yüzünü güneye çevirmesini gerektirdiği için Viyana'nın Rusya'ya karşı Almanya'ya yardım etme kapasitesi azaldı. Elbette Almanların 1913'te Ordu yasasını çıkartmaktaki niyetleri Avusturya-Macaristan'ın zayıflığından ve Fransa-Rusya bloğunun kazanımlarından doğan açığı kapatmaktı. Oysa yabancı gözlemciler olayı başka türlü gördüler. Almanya'nın barış zamanında ordunun gücünü arttırmasının, aslında Almanya'nın vurucu gücünü arttırma planı olduğu sonucuna vardılar. Almanların askerî güçlerini takviye ettiği haberleri Fransa'nın karşılık vermesinin yolunu açtı. 1913 yılının Ağustos ayında Fransız Ulusal Meclisi, zorunlu askerlik hizmetini iki yıldan üç yıla uzattı (asker sayısında da değişiklik oldu, 545.000 askerden 690.000'e yükseldi) ve silahlanma için daha fazla harcama yapılmasına izin verdi. Ertesi yıl Fransa (Almanya'yı iki cephede hazır kuvvetle tehdit edebilmesi için, Rusya'nın daha hızlı seferberlik yapmasını istiyordu) 1918 yılında tamamlanmak üzere 5.000 km. stratejik amaçlı demiryolu yapılması için St. Petersburg'a 2.500 milyon Frank borç verdi. En çarpıcı tedbir Almanya ve Avusturya-Macaristan ile savaşın "kaçınılmaz" olduğunu düşünen Çar II. Nikola'ın 1.5 milyar Ruble değerindeki, 1913 tarihli "Büyük Programı"nı savaş hazırlığı için gerekli bir adım olarak görmesiydi. 1918'e gelindiğinde ordunun barış zamanındaki gücü 800.000 askere çıkarılmış, büyük miktarlarda top ve makineli tüfek eklenmişti. Berlin açısından daha da kötüsü, Rusya'nın hiçbir malî sıkıntı içinde olmamasıydı. Garip bir şekilde, ekonominin motor gücü sayılan Almanya bütçesini aşmak üzeriydi. Sorun, ekonomide değil siyasetteydi. Almanya'yı yöneten liderler, **Reichstag'ı** yeterli düzeyde vergi toplamaya ikna etmenin imkânsız olduğunu anladılar. Berlin ve Viyana için bunun anlamı açıktı: Merkez Devletleri Fransız-Rus bloğu karşısında silahlanma yarışını kazanamayacaktı.

Reichstag
Wilhelm ve Weimar dönemlerinde Alman parlamentosunun alt meclisi.

Savaş planları bağlamına oturtulursa, göze çarpan genel trend kıtadaki silahlanma yarışının etkisiyle istikrarın bozulması ve güvenlik sorunlarını şiddet yöntemiyle çözülmesiydi. 1910'dan önce bütün genelkurmay karargâhlarının savaş planları vardı ama içlerinde yalnızca Almanya savaş patladığında devreye girecek bir saldırı planına sahipti. Bir de, hakkında çok konuşulan **Schlieffen Planı** vardı. 1910 yılından sonra, Fransa, Rusya ve Avusturya, en iyi savunma şeklinin saldırı olduğunu düşünüyordu. Avusturyalılar Sırpları ezmeyi; Fransızlar kaybettikleri Alsace-Lorraine eyaletlerine saldırmayı; ve Rusya da aynı şekilde Doğu Prusya'ya saldırmayı planlıyordu. Tarihçiler bu savaş öncesi "saldırı kültünün", Bismarck'ın

Schlieffen Planı
Almanların, tarafsız Belçika üzerinden askerlerini geçirmek suretiyle, Fransa'ya karşı önleyici askeri saldırı yapmayı amaçlayan 1914 öncesi planı. Plan, adını Alman Genel-kurmay Başkanı General Alfred von Schlieffen'den almıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Alman Birliği'ni kurma savaşlarından alınmış bir ders olduğu sonucuna varmışlardır. O sırada Prusya Genelkurmayı, demir yolları ve telgrafı sonuna kadar kullanarak silah altına alınan çok büyük bir orduyu rahatça seferber ederken, Avusturya ve Fransa'ya ölümcül darbeler indirmişti. Askerî ve siyasi incelik bakımından kusursuz görünen bu hareket karşında şaşkına dönen bütün Büyük Devletler, Prusya örneğini izleyerek zorunlu hizmet yöntemiyle asker toplamaya başladılar ve planlamayla uğraşan kurmay birimleri kurdular. Böyle yaparak, Prusya'nın daha önceki başarısının tekrarlanmasını önleyeceklerdi. Üstelik 1914-18 savaşından sonra, ateşlenmeye hazır dolu tüfekler, hızlı ateşlenen toplar, makineli tüfekler, dikenli teller gibi sanayi araçlarından kaynaklanan ölümler, artık avantajın saldıran değil savunan tarafa olduğunu gösteriyordu. Ama çok az kişi bu değişimin farkındaydı. Savaştan önce, en deneyimli gözlemciler, orduların hızlı bir zafer kazanacağına ve kesin sonuçlar elde edebileceğine inanıyorlardı. Bu "kısa savaş yanılsaması" saldırgan dış politikaları, gözü kara tutumları besledi, her düzeyde kötü bir şey olacağına dair bir önsezi gelişti, savaş yoldaydı ve ne kadar erken olursa o kadar iyiydi.

Saldırıya dayalı planlar genel bir eğilimin ürünüydü ama savaşın nasıl başladığını anlamak bakımından Schlieffen Planı'nın etkisi birinci derecede önemlidir. 1891–1906 yılları arasında Alman Genelkurmay Başkanı Alfred von Schlieffen'den esinlenen, daha sonra ardılları General Helmuth von Moltke tarafından benimsenen plan, Almanya'nın, iki cephede savaş sorununa askerî çözüm sağlıyordu. Ordunun büyük bölümü tarafsız Belçika üzerinden geçip Fransa'yı vuracak, bu esnada Almanya'nın doğu sınırında, seferberliği daha yavaş olan Rus ordularını karşılamak üzere bir savunma hattı kurulacaktı. Fransa yenilgiye uğratıldıktan sonra, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın birleşik ordusu doğuya odaklanacak Rusya'yı saf dışı bırakacaktı. Başarı iki yerde elde edilecekti: Fransa ve Rusya. Seferberlikleri yavaş olan bu ülkeler karşısında sağlam bir askerî üstünlük elde edilecekti. Blok içinde silah yarışının gelişmesi nedeniyle bu iki yer hafife alındı. Ancak, Rusya'nın ekonomik ve askerî yönden düzelmesi ve Avusturya ordusunun Balkanlara yönlendirilmesi Doğu sınırlarının savunmasız bırakılmasını çok tehlikeli hale getirdi. Fransız ve Belçika ordularındaki iyileştirmeler de, Batı sınırında vurucu darbenin ne ölçüde başarılı olacağı sorusunu gündeme getirdi. 1913–14 yıllarına gelindiğinde, Fransızların, Üç-Yıl Yasası, Rusya'nın Büyük Program'ı ve Fransız-Rus demir yolları anlaşması, Almanya'nın planına gölge düşürdü. Moltke bazı değişiklikler yaparak Batı cephesinde karşılaşılacak direnişe ve Doğu cephesinde de Rusya'nın daha hızlı seferberlik yapması olasılığına karşı tedbirler geliştirdi. Bununla birlikte uzun vadeli trend açıkça belli olmuştu: Almanya-Avusturya bloğu kıtadaki silahlanma yarışını kaybedecekti ve Schlieffen Planı, üç yıl içinde işlemez hale gelecekti. 1914 yılında askerî yönden geride kalmış olmanın yakından görülmesi Alman karar vericilerin zihninde önleyici savaşla ilk darbeyi vurmak fikrini büyük bir güçle harekete geçirdi.

Böylelikle, Schlieffen Planı, savaşın sorumluluğunu Berlin'in sırtına yüklemek isteyen tarihçilerin tezini kuvvetlendirir. Tezlerini güçlendirmek için nedenler

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

arasına, Almanya'nın "dünya politikasının" (*Weltpolitik*) sonuçlarını da eklerler. Bu hiç de boş bir iddia değildir. *Weltpolitik* dış dünyada şüphe ve düşmanlığı çoğalttı: Almanya, Antant Devletlerinin "*çevirme harekâtı*" olarak gördüğü şeyi, gerçekte kısmen kendi elleriyle yapmıştı. *Weltpolitik* 1890'larda, Almanya'nın Büyük Devletler arasındaki yeri konusunda derin endişelere kapıldığı sırada ortaya çıkmıştı. *Weltpolitik* ortaya çıkmadan önce Bismarck, Almanya'nın çıkarlarının Avrupa'da statükonun korunmasında yattığını şiddetle savunarak sömürgelere karşı çıkmıştı. Onun yerine geçenler, özellikle de yeni İmparator II. Wilhelm, Almanya'nın, Britanya gibi denizaşırı güce sahip bir imparatorluğa olmazsa ikinci sınıf bir statüye düşmesinden korkuyordu. Denizaşırı imparatorluk arzusu, donanma inşa etme arzusunu besledi. Donanma eşittir imparatorluk denklemine inanan İmparatorun kendisi de Mahan'ın, *The Influence of Seapower on History* (*Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi*, 1890) başlıklı ünlü kitabını okumuş ve Tirpitz'in 'risk filosu' stratejisini benimsemişti: Bir imparatorluk sahibi olmak için Almanya'nın yapması gereken, Britanya'nın dostluğunu kazanmak veya bileğini bükmekti.

Resim1.1. Kayzer II. Wilhelm, askerî, denizgücü ve siyasi başdanışmanlarıyla, 1910 (Foto: General Photographic Agency/Getty Images)

Donanma baskısıyla emperyalizm kurma fikri tam bir fiyasko oldu. Almanya'nın Güneybatı Afrika'da ve Pasifik'teki kazanımları hem çok küçüktü hem de getirdiği ekonomik yük çok ağırdı. Alman siyasi liderleri *Weltpolitik*'in hedeflerini açıkça tanımlamışlardı, bunlara ulaşmak üzere kararlı yol da izlemiyorlardı. Tarih-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çiler bunu II. Wilhelm'in değişken kişiliğiyle ya da bakanlarının beceriksizliğiyle açıkladılar. Aslında durum çok basitti, Almanya, bütün Avrupa sistemini bir çatışmaya sokmadan dış dünyada gerçek bir ilerleme kaydedemezdi. Başka türlü söylersek, Almanya'nın güvenliğini tehlikeye atmadan bu işi yapamazdı.

Elbette Avrupa'da savaş *Weltpolitik* değil de başka sebepler yüzünden bir kez patladıktan sonra, Almanya'nın savaş hedefleri arasında, dünya gücü olmak gibi bastırılmış emelleri de suyun yüzüne çıkacaktı ama bunun ortaya çıkması ancak Avrupa devletler sistemi çöktükten sonra mümkün olacaktı. Eğer Berlin her ne pahasına olursa olsun dünya gücünü eline geçirmek isteseydi, harekete geçmesi gereken tarih 1905 yılıydı çünkü o tarihte hem Rusya Asya'daki üstünlüğünü kaybetmiş, neredeyse kımıldayamayacak hale gelmişti hem de askerî güç bakımından Almanya tam o sırada Fransa'yı geçmişti. O yılın Mayıs ayında Schlieffen tarafından telkin edilen bu hareket tarzını, II. Wilhelm kabul etmemişti. Elbette Berlin'e odaklanmak için birçok geçerli sebep bulunmaktadır ama bu yanıltıcı olabilir. *Weltpolitik* çok daha geniş bir trendin parçasıydı: bir Fransız devlet adamının deyişiyle, "büyük bir millet olarak kalmak ya da olmak" için "sömürge sahibi olmanız şarttır" Fransa, Britanya ve Rusya 19. yüzyıldaki genişlemenin kazanan taraflarıydılar. Sürece daha geç katılan Almanya ve İtalya yetişmek için çırpınıyordu. Ne var ki, emperyalist rekabet ile savaşın yaklaşmakta olması arasındaki biricik bağlantı, Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü karşılama biçiminde saklıdır. Avrupalılar bu olayı Balkanlar'da ve dolayısıyla Avrupa'da istikrarı bozacak bir tehdit gibi görmek yerine, sömürülecek bir fırsat gibi görüp, sevinçle karşıladılar. Daha geniş bakıldığında, 1914 öncesi Avrupa emperyalizminin özgün önemi, Yeni-Darwincilik'in "savaş ya da öl" mantığının sömürgeci genişleme sırasında kapışmaya destek sağlaması ve bu aynı mantığın aşırı rekabet ve savaşın kaçınılmaz olduğu düşüncesine yansıyarak Avrupa Devletler sistemini zehirlemesidir.

Alman dış siyasetinin iç siyaset tarafından belirlendiği görüşü de bu yoldan açıklanabilir. Bu ekol, *Weltpolitik*'i bir aldatmaca veya manipülasyon gibi görür. II. Wilhelm ve danışmanları, orta sınıf ve sanayide çalışan emekçi sınıfları otokratik yönetimin arkasında toplamak için *Weltpolitik*'in uygun bir dava olabileceğini ummuşlardır. Sürekli yükselen sosyalizm tehlikesi karşısında, (Sosyal Demokrat Parti 1912 yılında seçimleri açık bir farkla kazanmıştı) Alman muhafazakârları, içerdeki büyük politik değişimi savuşturmak amacıyla 1914'te savaş çıkarmak peşindeydiler. Bir kez daha yineleyelim, "bu içi boş bir tez değildir" 1898'de Şansölye Bülow, *Weltpolitik*'i haklı göstermek için aşağıdaki sözleri kullanmıştı: "İşçilerimizin ruhlarını ele geçirmek için mücadele etmeliyiz devam etmeliyiz; Sosyal Demokrat işçilere, devlet ve monarşi sevgisini yeniden kazandırmalıyız". Ne var ki iç siyaset *Weltpolitik'i* açıklamaya yardımcı olsa da, tarihçiler artık, 1914'te ülke içi faktörlerin çok büyük rol oynamadığında hemfikirler. Bunun da ötesinde, karşılaştırmalı tarih çalışmaları, Almanya'nın benzersiz bir durumda olmadığını gösteriyor bize. Savaşın arifesinde bütün Büyük Devletler ülke içinden gelen baskılarla başa çıkmak ve bunları dış koşullarla ilişkilendirmek zorundaydı. Bu durumu en

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

güzel gösteren örnek Avusturya-Macaristan'dır. Sırbistan'a karşı saldırgan bir eylem yapılması halinde bunun, imparatorluğu farklı yönlere çeken milliyetçi güçlerin birleşmesine yarayacağı düşünülmüştü. Rusya'nın 1904–05 yıllarında Japonya'ya yenilmesi, bir devrim olmasına ve *Duma*'ya (*parlamento*) taviz verilmesine yol açmıştı. II. Nikola ve danışmanları endişe içindeydiler, çünkü yurt dışında özellikle de Balkanlar'da bir başka yenilgi Çar rejimini temelinden sarsabilir ama büyük bir zafer, hele bu Güney Slavları desteklemek uğruna kazanılmışsa, imparatorluğu güçlendirebilirdi. Fransa ve Britanya gibi parlamento ile yönetilen iki liberal devlet ise, siyasi çalkantılar ve sanayiye bağlı huzursuzluklardan tam anlamıyla kurtulamamıştı. 1914 yılında Britanya Başbakanı Asquith, bir dünya savaşından çok İrlanda'da *Yönetsel Özerklik* (*Home Rule*) yüzünden bir iç savaş çıkmasından korkuyordu. Genel anlamda, devletler boydan boya bütün Avrupa'da modernleşmenin getirdiği toplumsal ve siyasal tehditlerle uğraşmak zorundaydılar. Bundan çıkarabileceğimiz sonuç, iç etkenlerin 1914 savaşında, olsa olsa geri planda bir rol oynadığıdır.

1905-13: Bir Krizden Bir Sonrakine

Savaş çıkmasını bir *olasılık* haline getiren uzun vadeli sebeplerle, o an içinde olan ve savaşı *tetikleyen* olaylar, verilen kararlar arasındaki ilişkiler hakkında hüküm vermek, tarihçilerin önüne karmaşık sorunlar çıkartır. Kimileri daha geniş etkenlerin olayları belirlediğine inanır. Temmuz 1914'te Alman Şansölyesi, "işler kontrolden çıktı, taş yuvarlanmaya başladı" diye yazıyordu. Oysa yakın zamanlarda yapılan bilimsel araştırmalar savaşın gaflet nedeniyle çıktığını başka deyişle, "tarifeli savaş" tezini kabul etmiyor. Aslında, devlet adamları, verdikleri kararların katalizör etkisini anladılar. 1914'te 19. yüzyıl diplomasi alışkanlıklarını bilerek terk ettiler. 1905–14 döneminde özellikle Avrupa Uyumuna olan inançları iyice yıprandı. Koşullar ve tetikleyici sebepler arasındaki ilişki de işte bu yıpranma sürecinde kuruldu. David Stevenson, barışın bozulmasının "bir birikme" süreci olarak görülmesi gerektiği savını öne sürer. Ona göre, bu süreçte Büyük Devletler, milli çıkarlar peşinde giderken gözdağı diplomasisine ve güvenlik sorunları için şiddete dayalı çözümlere yönelmiş, işbirliği yapmayı ve ılımlı davranmayı ısrarla reddetmişlerdir.

1905–1914 dönemi incelenirken, Büyük Devletlerin diplomatik ve askerî yönlerden nasıl tepki verdiklerine ve bir krizin bir sonrakine hangi sonuçları taşıdığına odaklanılmalıdır. 1905–06 Fas krizi, 1880'den bu yana Büyük Devletler arasında çıkan ilk askerî çatışmaydı. Britanya, Belçika ve Fransa savunma hazırlıkları yaptı -Fransızlar birliklerini güçlendirdi, yedeklere eğitim verdi ve silah üretti- bu onların kararlılığının bir göstergesiydi. Almanya ancak krizin daha geç dönemlerinde benzer tedbirler aldı. Bütün bu adımlara rağmen tarafların hiçbiri savaş istemiyordu. Fransızlar zayıf olduklarını biliyorlardı, Almanları kışkırtmak istemiyorlardı ve sertlik yanlısı tek kişi Başbakan Delcaseé de kabineden istifaya zorlanmıştı. Alman

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şansölyesi Bülow, tırmandırma politikasının tehlikelerine duyarlı olduğundan, Afrika'da bazı tavizler koparmak için tüm Avrupa'da bir savaşı göze almaya hiç niyeti yoktu. Aynı şekilde, 1906 Ocak ayında Büyük Devletler, anlaşmazlıklara son vermek üzere Algeciras'ta konferans diplomasisine geri döndüler. Algeciras'ta ortaya çıkan yakın bir Anglo-Fransız işbirliği, Berlin'i, yenilgiyi kabul etmek zorunda bıraktı. Bu gelişme yalnızca Berlin'in tecrit edilmesini (Avusturya-Macaristan'dan başka destek vermeyi öneren olmamıştı) pekiştirmekle kalmadı, bir önemli sonuç daha doğurdu. Fransa ile Britanya kendi aralarında gizli askerî kurmay konularını görüşüp aralarındaki ittifak ilişkilerini güçlendirdiler.

Bundan sonraki üç krizde de (1908–09'da Bosna, 1911'de Fas, 1912–13'te Balkanlar) gözdağı diplomasisiyle istikrarı bozma eğilimi devam etti. Birincisi, **Jön Türkler** olarak anılan bir grup subayın önderliğinde Türkiye'de kurulan yeni hükümetin Bosna-Hersek vilayeti üzerinde egemenlik kurma girişimi sonucunda başladı. 1878 Berlin Kongresi'nde Büyük Devletler, bu vilayetin "şeklen" Osmanlı İmparatorluğunun parçası olarak kalması ama Avusturya-Macaristan'ın işgal etmesi ve yönetmesi konusunda anlaşmışlardı. Böylelikle Viyana, Jön Türklerin bu iddialı siyasetine tepki göstererek vilayeti ilhak etti. Avusturya Dışişleri Bakanı Alois Leza von Aehrenthal bunun barışçı bir yoldan yapılacağını umuyordu. Oysa Sırbistan ile Karadağ'ın, Bosna nüfusuna içindeki kardeş Slavların Avusturya'ya katılmasına karşı çıkmak için seferberlik başlattığına şaşırarak tanık olacaktı. Bundan sonra Avusturya' da aynı şeyi yapmak zorunda kaldı. Rusya, bu toprak ilhakı konusunu ele alacak bir Büyük Devletler konferansı toplanmasını önerdi. Ne de olsa Avusturya, Avrupa Uyumunun otoritesine, Berlin Kongresi'nin kararlarını tek taraflı olarak tanımayarak *meydan okumuştu*. Ne var ki o günün kazananı, gözdağı diplomasisi oldu. Almanya, Avusturya'nın yanında durdu, bu örtülü bir kuvvet kullanma tehdidiydi. Elbette ki, Bülow bu tehdidi yaparken güvenliği tehlikeye atmadığının farkındaydı. Rusya müdahale edemeyecek kadar zayıf düşmüştü ve bunu açıkça belli etmişti. Rusya ve Sırbistan geri çekildi. Kriz barış içinde sona erdi ama çok ciddi sonuçlar da doğurdu. Gözdağı diplomasisi işlemişti. Büyük Devletlerin yönetim mekanizması dışlanmıştı. Böylelikle Rusya, askerî reformları tamamladıktan sonra ortaya yeni bir kriz çıkarsa, bu kez sert davranma kararını verdi. Aynı zamanda Berlin de, dışarıdan destek olmaksızın, Avusturya-Macaristan'ın Balkanlarda uzun zaman tutunamayacağını anladı.

Jön Türkler
1908'de Osmanlı İmparatorluğu'nu yenilikçi politikalar uygulamaya zorlayan ve açıkça Türk milliyetçisi bir duruşa sahip olan bir grup genç subay.

İkinci olay Fas krizi de, dışarıdan görünüşüyle, birinciye benzer bir kalıpta şekillendi. Kuzey Afrika'daki iddialarını pekiştirmek üzere Fransa harekete geçince Almanya, Fas'a deniz kuvvetlerine bağlı *Panther* adlı gambotunu göndererek tehdit etti. Aslında bu kriz, kısmen Almanya'nın yontulmamış diplomasisi yüzünden blok-içi çatışmayı bir adım daha ileri götürdü. Fransa Algeciras Antlaşması'nı ihlal etmesine etmişti ama Almanya da, hedeflerini sınırlarını açıkça anlatamamıştı. Bir noktada Alman Dışişleri Bakanı, Fas'ı kontrol etmekten vazgeçmesi karşılığında Fransız Kongo'sunun tümünü istedi. Bunun sonucunda Antant Devletleri safları sıklaştırdı. Ancak 1905–6'dan farklı olarak iki ittifak bloğu silahlanma bakımından

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şimdi daha eşit bir noktadaydı ve Antant Devletleri kararlılığının bir gösterisi olarak, hâlâ savunmacı nitelikte olsa da daha geniş askerî tedbirler aldı. Londra, uzun zamandır Alman donanmasını izlemediğini telaşla fark ederek Kraliyet donanmasını yüksek alarm durumuna geçirdi. Yine Almanların dizginlemesiyle barışçı bir sonuç alındı. Almanlar kışkırtıcı askerî hareketlerden kaçındılar ve oldukça elverişsiz koşullar içeren bir uzlaşmaya razı oldular. Krizin mirası, doğurduğu sonuçtan daha önemliydi. Londra'daki resmî çevrelerce artık baş hasım olarak algılanan Almanya, şimdi bir kez daha Antant Devletlerinin katı tutumu yüzünden tecrit edilmişti. Gözdağı diplomasisinin kazandığı bir başka zafer de, güvenliği askerî güçle sağlanması eğiliminin pekişmesiydi. Alman karar vericiler, Antant (Antant) Devletleri tarafından "çembere alınmak" olarak algıladıkları bu durum karşısında artık askerî güç dengesinin tekrar Almanya lehine çevirmekte kesin kararlıydılar.

Barışın bir sonraki bozuluşu, neredeyse-sürekli kriz atmosferinin oluşmasına epeyce önemli bir katkıda bulundu. 1913 Alman Ordu Yasası'na karşı Fransız-Rus birliğinin gösterdiği tepki, Alman karar vericileri, silahlanma yarışını kazanamayacaklarına kesin olarak inandırdı. Tıpkı Bosna krizinin gösterdiği gibi, Rusya ile boy ölçüşebilmesi için, Avusturya-Macaristan (Almanya'nın bir numaralı müttefiki), mutlaka Almanya'yı yanına almalıydı. 1897'den beri Viyana ile St. Petersburg arasındaki işbirliği Balkanları hep 'buz üstünde' tutmayı başarmıştı. 1909'dan sonra Ruslar artık bununla yetinmek istemediler, Fransa'nın dostluğuna ve kendi büyüyen gücüne güvenen Rusya, zamanı geldiğinde kendi çıkarlarını genişletmek için bir Balkan Birliği (Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ ve Yunanistan) kurulmasına yardım etti. Ne var ki küçük devletler işi ele alarak, St.Petersburg'u hüsrana uğrattılar. 1912-13 kışında, Osmanlı İmparatorluğu, İtalyanlar karşısında 1911'de uğradığı yenilginin etkisinden henüz silkinip kurtulamamışken, Balkan Birliği saldırıya geçti. Birlik, Ekim 1912'den Mayıs 1913'e kadar süren Birinci Balkan Savaşında Türkleri Boğazlara kadar kovalamayı başardı. Bölgenin iki çok uluslu imparatorluğundan birinin yenilgiye uğratılması ötekini de yenilgiye uğratma konusunda tereddütlere yol açtı. Balkan Birliğinin ortakları daha sonra, 1913 Haziran-Temmuz tarihindeki İkinci Balkan Savaşında elde ettikleri ganimetleri paylaşırken kendi aralarında kavgaya düştüler ve bunun sonunda Sırbistan ek topraklar elde ederek sınırları batıda Adriyatik Denizi'ne kadar genişletti. Avusturya-Macaristan buna cevap olarak birliklerinin gücünü arttırdı ve Sırp genişlemesinin durdurulmasını istedi. Almanya bunu destekleyeceğine dair söz verdi. Rusya, Sırplara arka çıktı. Sonuçta, Büyük Devletler birbirlerinden uzaklaştılar. Büyük Devletlerin elçileri Londra'da toplandılar ve ortak bir çözüm ilan ettiler. Dışarıdan bakıldığında Avrupa Uyumu bir kez daha başarıyla işlemişti.

Ne var ki Büyük Devletler arası işbirliğinin toplamı, Balkan savaşlarının sonuçlarıyla karşılaştırıldığında çok hafif kalıyordu. Balkan krizi görülmemiş bir militarizm düzeyine geçişi ateşlemiş, dahası, stratejik dengeyi Almanya ve Avusturya-Macaristan aleyhine bozmuştu, zira Viyana'nın güneydoğu düşmanları artık eskisine göre daha fazla güçlenmişti, tam bu sırada Rusya gözdağı diplomasisi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

oyununa girdi. 1909'da yumuşatılmış olan Rusya, şimdi tam tersine, askerî hareketlerle, kas gücünü gösteriyordu. Britanya ile Fransa da savaşa hazırlanmıştı. Almanya, ne Avusturya'yı taleplerinden vazgeçirmeye çalışmış ne de tehditkâr tedbirler almıştı. Bu tavrını 1914'te değiştirecekti ama şimdiki kriz esnasında Almanya Şansölyesi Theobald von Bethmann Hollweg, kendi askerlerinden gelen harekete geçme baskısına direndi. Ama Sırbistan'ın Viyana'nın uyarılarını dinlemeyip Adriyatik'e açılan bir kapı ele geçirmek istediğinde ve Britanya'nın, Almanya'nın Fransa'ya saldıracağına dair yaptığa uyarıya cevap olarak, Alman askerî liderleri, 8 Aralık 1912 tarihinde, Şansölyenin yokluğunda, "Savaş Konseyi"ni topladı. Kayzer II. Wilhelm, Avusturya'nın Sırbistan'a savaş açmasını tercih ediyordu. Moltke, onunla aynı fikirdeydi ve bir Avrupa Savaşının kaçınılmaz olduğuna işaret etmiş, "ne kadar erken olursa o kadar iyidir", demişti. Alman tarihçi Fritz Fischer, toplantının genel bir portresini çizerken, "Almanların saldırıyı 1914'e kadar erteleme kararı verdiği bir görüşme olduğu" ifadesini kullandı. Toplantı hakkında gerçeğe en yakın sözleri bir katılımcı söyledi: "sonuç, elde var sıfır". Bununla birlikte Moltke'nin sözleri bizlere Berlin'de değişen havayı gösteriyor. Büyük Devletler arası işbirliği konusunda artık tamamen hüsrana uğrayan Viyana'da da hava daha iyi değildi. Bunun da ötesinde Büyükelçiler toplantısında, Sırbistan'ın genişlemesini durdurmak için bir Arnavutluk devleti kurulmasına karar verilmiş olduğu halde, iki yıl içinde Sırbistan yine iki kat genişlemişti ve Londra kararlarına ancak Avusturya kuvvet kullanma tehdidinde bulunduktan sonra razı olmuştu. Özet olarak, Büyük Devletler yönetimi ve Avrupa Uyumu'nun bu son çırpınışı yalnızca Balkan savaşlarının yayılmasını önledi, devletler sistemindeki krizin üstesinden gelmekte başarılı olamadı. Manzaraya Berlin ve Viyana'dan bakıldığında, gelecek artık işbirliği ve yumuşama vaat etmiyordu, tam tersine gittikçe artan bir yalnızlık ve aşağılanma bekleniyordu. Sistem, bütün Büyük Devletlerin güvenlik ve bağımsızlığının garantisi olacağı yerde (19. yüzyılda uluslararası istikrarın dayanağı da buydu), artık Merkez Devletlerinin hayatta kalmasını bile tehlikeye sokmuştu.

1914: Savaş Kararları

1914 savaşının o yaz patlamasına kadar verilen bir dizi karar, 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya Arşidükü Ferdinand ve eşinin Bosna'nın başkenti Saraybosna'da suikast sonucu ölmesi ile tetiklendi. Bunun nedenini anlamak için bir başka Balkan krizinin, devletler sistemi krizi ile nasıl ilişkilendiğini anlatmamız gerekir. Cinayeti işleyen teröristler, Sırp Başbakanın bilgisi olmaksızın, Sırp gizli haber alma servisinden yardım almıştı, ancak Viyana'nın gözünde Belgrad'ın doğrudan sorumlu olup olmaması çok önemi değildi çünkü suikast Güney Slavları sorununa şiddete dayalı bir çözüm bulma fırsatını doğuruyordu. Avusturya- Macaristan'ın resmî çevrelerinin çok istediği bu çözüm şimdi ayaklarına gelmişti. 23 Temmuz tarihinde Viyana bir ültimatom yayınladı. Sırbistan belirtilen taleplerin biri dışında

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hepsini kabul etti, ancak bu Avusturya'nın düşüncelerini değiştirmedi. Macaristan başbakanı yorumunu, "Monarşi, ayakta kalma gücünü gösterecek enerjik bir karar almak ve güneydoğudaki katlanılmaz koşullara son vermek zorundadır", sözleriyle ifade etti. Avusturya 28 Temmuz'da savaş ilan etti. Bu karar, pervasızca karanlığa atlamak anlamına gelmekteydi çünkü Sırbistan'la savaşa girmenin Rusya ile savaşa girmek anlamına geldiğini Viyana'da bilmeyen yoktu. Kararın verilmesi, tersine çevrilemeyen kötüye gidişten duyulan çaresizliğin ifadesiydi ancak geri dönüp bakıldığında şu sonuca varmamak da mümkün değil: Avusturya Balkan Savaşına girdiğinde, Berlin, 'boş çek' diye adlandırılan desteği vermemiş olsaydı, Viyana da bu kadar pervasızca davranamazdı.

"Açık çek" 6 Temmuz tarihinde Bethmann Hollweg tarafından verildi. Bu tarihte yukarıda gözler önüne serilen savaşın geçmişten gelen, nedenlerinin pek çoğu birbirleriyle kesişmekteydi. Avrupa ittifaklar sistemi iki blok halinde katılaşmıştı. Almanların Antant Devletlerini parçalama çabaları, kendilerinin daha fazla tecrit etmeleri sonucunu doğurdu. Almanya'nın baş müttefiki Avusturya-Macaristan, ittifaktan ayrılabilirdi ama daha kötüsü, Almanya'nın desteği olmazsa tam anlamıyla çökebilirdi. Fransız-Rus silahlanma programlarının Rusya'nın güç gösterme isteğiyle birleşmesi Merkez Devletlerinin, Antant Devletleri güçlerinin gölgesi altında kalacağı anlamına geliyordu. Berlin'in sivil ve asker çevreleri, "boş çek" kararını böyle bir zeminde verdiler. Balkanlarla sınırlı bir savaş Sırbistan'ı ezer, Rusya'yı küçük düşürür ve hatta Antant Devletlerini parçalayabilirdi ama bütün bunlar ancak, Rusların Belgrad'a ne ölçüde angaje olduğu değerlendirmesinde yapılan hatanın büyüklüğünü gösterir. Bir sonraki adım basitti. Berlin'in kurduğu mantık çerçevesinde, eğer Avrupa savaşı, bölgesel bir savaş yüzünden çıkarsa, zaten savaşın zamanı gelmiş demekti. Böylesine hesaplanmış bir riski göze almayı engelleyecek duvarlar çoktan yıkılıp gitmişti. II.Wilhelm'in hatırlatması üzerine, Bethmann Hollweg Haziran ayının sonunda Avusturya'yı dizginlemek için gönülsüz bir girişimde bulundu. Bu aşamaya gelindiğinde, Rusya'nın askerî hazırlıkları tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Haber alma servisleri, Fransa ve Belçika'nın savaş hazırlıklarını da bildiriyordu. Schlieffen Planı'nı başarıyla uygulayacak zaman daralmaktaydı. Berlin St. Petersburg ve Paris'e uyarılar gönderdi daha sonra, 31 Temmuz'da her ikisine de ültimatom verdi ancak bunların ikisi de kabul edilmedi. Almanya'nın savaş planı ilerlemeye devam ediyordu.

Avusturya-Sırbistan savaşı II. Nikola ile danışmanlarını 24 Temmuz tarihinde net bir seçim yapmak zorunda bıraktı. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Sazonof'un dediği gibi, eğer Rusya protesto etmek dışında bir şey yapmazsa o zaman Balkanlar'daki nüfuzu "tamamen yok olacaktı". Diğer seçenek harekete geçmekti. 1908–9 ve 1912–13'ten alınan dersler öyle yapılması yönünde çok büyük bir baskı yarattı. Diplomatik yollar araştırılacaktı ancak seferberlik hazırlıkları 26 Temmuz için planlanmıştı. Bundan sonraki dört gün boyunca kriz tırmanırken, önce kısmi sonra tam seferberlik kararları alındı. Rusya seferberliği Berlin'in, Avusturya-Sırbistan savaşının lokalize edilebileceği yolundaki hesaplarına denk düştü ve böylelikle

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Schlieffen Planı'nın gerçekleşmesi tetiklendi. 29 Temmuz'da Berlin'den gelen uyarının St. Petersburg üzerinde fazla bir etkisi olmadı. Rusya savaşın artık kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu. Fransız ittifakına duyulan güvenle Rusya'nın gücü birleşince, Rusya'nın liderleri bir kez daha ileri atıldılar. Bir rastlantı eseri olarak, krizin başlarında Fransa Başkanı Raymond Poincaré ve Başbakanı Rene Viviani, St. Petersburg'a deniz yoluyla yaptıkları bir devlet gezisinden dönüyorlardı ve bu nedenle Paris'le temasları kesilmişti. Bunu dikkate almayan Fransız Büyükelçisi Maurice Paléologue, Sazonof'a, hiç tereddüt etmeden şunları söyledi: "Fransa Rusya'ya yalnızca güçlü bir diplomasi desteği vermekle kalmayacak, gerektiği takdirde ittifakın zorunlu kıldığı bütün yükümlülükleri eksiksiz olarak yerine getirecek" Belki Fransa Rusya'ya biraz ölçülü olmayı tavsiye etseydi, Rusya tek başına hareket etmekten vazgeçebilirdi. Ama böyle bir hareket tarzı, Fransa'nın güvenliğinin köşe taşı, Fransız-Rus ittifakını yıkabilirdi.

Alman planı 1 Ağustos'ta bir kez uygulanmaya başladıktan sonra, Büyük Devletlerden dördü arasında savaş kaçınılmaz oldu, ikisi ise artık seçim yapmak zorundaydı. İtalya, zayıf malîyesi, bloke edilmeye müsait, kırılgan yapısıyla zafere ulaşmış bir Almanya ve Avusturya-Macaristan bloğu tarafından ezilmekten korkarak önce tarafsız kalmayı seçti, sonra, 1915'te Antant Devletlerine katıldı. Britanya Antant'a İtalya'dan daha az angaje olmuştu. Oysa Britanya, 1904 ve 1907 *antantları* bir yana Belçika'ya bağımsızlık garantisi veren 1839 Londra Antlaşması'nı imzalayan taraflardan biriydi. Ne var ki, Fransa ile yapılan *antantlar* ve genelkurmay konularında görüşmeler askerî ittifakların yapılması sonucunu doğurmadı. Britanya kabinesi, Belçika'ya yapılacak yardımın, "yasal bir yükümlük" değil bir "siyaset tarzı" olması gerektiğine karar verdi. Almanlar iyimserdi ve 29 Temmuz'da Bethmann, Britanya'ya, tarafsız kalması karşılığında Belçika'yı ilhak etmeyeceğine dair söz verdi. 1 Ağustos kadar oldukça geç bir tarihe gelindiğinde Britanya'nın Fransa'ya ordu göndermek gibi bir planı yoktu. Britanya daha çok, *İrlanda Yönetsel Özerkliği* (*Irish Home Rule*) sorunuyla meşguldü.

Almanların iyimserliği boşa çıkan bir iyi niyet olmakla kaldı. 2 Ağustos'ta Britanya Kabinesi, Fransız sahillerini ve donanmasını savunmaya ve tarafsızlığını bozacak 'ciddi' bir ihlal karşında Belçika'yı korumaya karar verdi. Bunun ardından Almanya Belçika'yı işgal etti ve Britanya 4 Ağustos'ta savaş ilan etti. İşgal, kaçınılmaz olarak Kabinedeki ağırlıkları değiştirdi. Belçika ve Hollanda'yı düşman bir gücün denetiminden korumak yüzyıllardır süregelen bir stratejik çıkara dayanıyordu. Eşit derecede önemli bir başka etken de İngiliz-Alman deniz güçleri arasındaki düşmanlığın bıraktığı mirastı. Parlamentodaki liberaller, Alman işgali karşısında, küçük devletlerin haklarını korumak ve saldırganlara karşı hukukun üstünlüğünü savunmanın her şeyden önce ahlaki bir görev olduğuna ikna olmuştu. Almanya'nın, Napolyon ölçeğinde fetihlerin peşinde olduğuna inanılıyordu. Eğer Almanya kazanırsa Britanya'nın kendi güvenliği tehlikeye düşecekti. Ama 1914 yılında Britanya'nın stratejik ilgisi *yalnızca* Almanya'yı çevrelemekten ibaret değildi. Eğer Britanya tarafsız kalmayı seçseydi ve Fransız-Rus ittifakı kazansaydı ne olacaktı?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Antantlar, Britanya İmparatorluğunu bir zamanlar kendisine düşman olan ve onu tehdit edebilecek konumda olan bu iki düşman güç karşında korumayı amaçlıyordu. Onlar kazanırsa, Avrupa'da Fransa ve Rusya egemen olacaktı ve Britanya, Merkez Devletleri (Mihver Devletler) karşısında onları yalnız bırakmış olduğundan artık hiçbir şekilde onlardan dostluk bekleyemeyecekti.

Üçlü Açmaz

1914 yazında silah altına alma çağrısı yaygın (amja oybirliğiyle değil) bir biçimde sevinç ve rahatlama duygusuyla karşılandı. Enternasyonel Sol ve pasifistler devre dışı bırakıldı. Muhalefet partileri, yönetici seçkinlerden yıllarca gördükleri düşmanlıklara rağmen vatanseverlik dayanışması göstermek adına birleşip millî savaşın arkasında durdular. İçlerinden pek azı bunun ne tür bir savaş olacağını görebiliyordu ve savaşın uzun vadeli sonuçlarını önceden görebilenlerin sayısı bundan da az olmalı. Schlieffen Planı, tıpkı başka savaş öncesi planlar gibi boşa çıktı, "kısa süren bir savaş" yanılsaması buhar olup uçtu. Doğuda ve Batıda cepheler sabitleştirildi. Dikenli teller, toplar, mermiler ve makineli tüfekler siper savaşlarının vahşi gerçeklerini kapının önüne getirdi. Ordular, ekonomiler ve toplumlar arasında dört yıl süren bir mücadeleye yol açan 1. Dünya Savaşı, Avrupa hayatında gerçekten çok derin yaralar bıraktı.

Bu savaş olmasaydı Bolşevik Devrimi ve İkinci Dünya Savaşı'nın gerçekleşme ihtimali bile düşünülemez. Bu nedenle savaşın nasıl yaklaştığını inceledikten sonra şimdi kısaca neden bu kadar uzun sürdüğünü de ele almalıyız. Bu sorulara verdiğimiz cevaplar aslında birbirlerine bağlıdır. 1914'e doğru yaklaşan her adım ve sonrasında atılan her adım "belirli aşamaların" karşılığını oluşturur ve belirli bir mantık içinde "birbirlerini izler" Her zaman olduğu gibi, siyasi liderlerin yapmaya karar verdikleri şeyle, bir kararın gerçekleştiği anda karşılaşılan koşullar arasındaki etkileşim, neden savaş öncesi statükoya dönülmesinin imkânsız olduğunun anlaşılmasının anahtarıdır. Zaman içinde seçenekler daraldı. Her yeni saldırı planı ya da diplomatik girişim başarı umudunu birlikte getiriyordu. İlk 50.000 askeri kaybettikten sonra, ikinci bir 50.000 asker kaybetmek daha kolaylaştığı gibi, elde edilen zaferin de bu kaybı haklı çıkaracak kadar büyük olması gerekiyordu. 1917 yılına kadar üçlü açmaz devam etti: Diplomasiden uzlaşmaya dayanan bir barış doğmadı; askerî yönden de kesin bir başarı elde edilemedi; ve savaşa giren ülkelerde millî dayanışma sapsağlam ayaktaydı.

Savaş hedefleri arasındaki uyuşmazlık, tarafların birbirleriyle uzlaşmasının neden imkânsız olduğunu en belirgin hatlarıyla gösterir. Savaşın patladığı andaki koşullar düşünülürse, Büyük Devletlerden hiçbiri bu savaşa girerken, hedeflerini iyi tanımlamış değildi, bunlar daha sonra geliştirildi. Büyük Devletlerin güvenlik arayışlarında, Avrupa Uyumu ve ılımlı yaklaşımlardan ne kadar uzaklaştıklarını, bu sonradan geliştirilen azami savaş hedefleri açıkça gösterir. İlk kez 1914 yılında

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bethmann Hollweg Almanya'nın savaş amacını tanımladı: "Alman Reich'ına, Batıda ve Doğuda, düşünülebilecek tüm zamanların sonuna kadar güvenlik". Bu programa göre, bağımsız bir devlet olarak Fransa ortadan kaldırılıyor ve ayrıca orta Avrupa ve orta Afrika'da ekonomik bir çember oluşturuluyordu. Ne var ki, bütün öteki Büyük Devletler gibi Almanya da, müttefiklerini yatıştırmak ya da karşı kamptan lokma koparmak için savaş amaçlarını sulandırdı. Büyük Devletlerin hepsi, bir tür bağımsız devlet kurulacağı vaadiyle Polonya'yı kazanmaya çalışıyordu ve yine benzer şekilde, Antant Devletleri tarafından, Avusturya'ya ait geniş toprak parçaları İtalya'ya, Romanya'ya ve Sırbistan'a veriliyordu. Viyana'nın fikri, Rusya ile sadece ismen varolan bağımsız bir Sırbistan karşılığında barış anlaşması yapılamıyorsa, Sırbistan'ı toptan ortadan kaldırmaktı. Almanya'yı saldırganlığından ötürü cezalandırmak isteyen Britanya, aynı zamanda, donanma gücünde ve sömürgelerde kendisine rakip olduğu için ondan kurtulmak, Belçika'yı yeniden eski haline kavuşturmak ve deniz aşırı gücünü genişletmek peşindeydi. Fransa'nın arzusu, Alsace-Lorrain'i geri almak ve Ren nehrinin batı yakasını işgal ettiği için tazminat isteyerek Almanya'yı bir nesil kıpırdayamaz hale getirmekti. Rusya, Batıda Fransa'yı destekliyor ve Doğuda sınırlı bazı ilhaklar yapmayı (bunun içine Polonya ve bağımsız bir Hannover giriyordu) bekliyordu. Rus resmî çevreleri Çekler'e de daha geniş bir özerklik verilmesini akıllarından geçiriyorlardı ama sonuçta Antant Devletleri'nin amacı, Viyana'yı Berlin'den uzaklaştırmak olduğu için Avusturya- Macaristan'ı parçalamaktan kaçınıyorlardı. Oysa 1914 Ekim ayında savaşa Merkez Devletleri yanında giren Osmanlılara karşı böyle dizginleyici tedbirler almaya gerek görülmüyordu: Rusya Boğazları ve İstanbul'u ele geçirmek istiyordu, Britanya İran Körfezini, Mısır ve Filistin'i, Fransa ise Suriye ve Lübnan'ı istiyordu.

Büyük Devletleri, düşmanların topraklarını ilhak etmek ve onların bağımsızlık ve güvenliklerini ellerinden almak şeklinde tanımlanan savaş hedeflerine ulaşmaya yönelten itici güç de, 1917 Aralık ayında Bolşevikler (kitabımızın 2. bölümünde göreceğimiz gibi) ateşkes anlaşması imzalayana kadar, neden uzlaşmaya dayalı bir barışın ortaya çıkmadığını izah eden noktalardan biridir. Bolşevikler ateşkes istemeden sekiz ay önce, her iki koalisyonun bocalayan üyeleri, bir tarafta Avusturya-Macaristan öbür tarafta Rusya, bir uzlaşma sağlamanın imkânlarını araştırmaya başlamıştı ancak bu iki ülkenin girişimi de aynı nedenlerle boşa çıktı. Bu nedenler, toprak meselelerinin çözümsüzlüğü ve ittifakın bütünlüğünün bozulmasıydı. Britanya ve Fransa, İtalya'ya Avusturya aleyhine toprak genişletme emelini destekleyeceklerine dair verdikleri gizli taahhüdü bozamazlardı çünkü bunu yaptıkları takdirde yalnızca İtalya'nın desteğini değil bunun yanı sıra Sırbistan, Romanya ve hatta belki de Rusya'nın desteğini de tehlikeye atmış olacaklardı. Viyana, Berlin'den kopamadığı gibi Almanya'nın savaş hedeflerini yumuşatacak güce de sahip değildi. 1917 Mart ayında Çar II. Nikola'nın devrilmesinden sonra, iktidara talip olan iki rakip siyasi güç, Geçici Hükümet ve devrimci Petrograd Sovyeti, barış için sondajlar yaptılar. Onlar kısmi değil genel bir barış istediler. Rusya, Antant Devletlerinin güçlerinin birbirlerinden ayrı barış görüşmesi yapmalarını engelleyen 1914 Eylül, Lond-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ra Paktı'na sadık kaldı. Öte yandan Rusya, bir uzlaşma için müttefiklerinin savaş hedeflerini yeniden şekillendirmeye yöneltecek güçten de kararlılıktan da yoksundu. Son olarak Ağustos 1917 Vatikan Barış Notası ile Fransa, Britanya ve Almanya arasında yapılan resmî olmayan temaslardan da bir sonuç alınamadı çünkü her iki taraf da çekirdek savaş hedeflerine (Alsace-Lorraine ve Belçika) vazgeçilmeyecek kadar önem veriyorlardı. Bunun da ötesinde, Britanya ve Fransa, Almanya ile bir diğerinin aleyhine olabilecek bir anlaşma yapmak istemiyordu.

İki koalisyondan biri, gücünü kesin bir askerî zafer kazanmaya yöneltebilseydi, diplomatik kilitlenme bu kadar önemli olmayabilirdi ama savunma silahlarının gücünün üstünlüğü böyle bir cephe yarma harekâtına izin vermiyordu. Motorlu nakliye tankları ve yakın hava desteği, "sızma taktikleriyle" birleşince, 1939'a gelindiğinde savaş meydanlarındaki hareket kabiliyeti artacaktı, oysa 1914 koşullarında ordular bir kez demiryolunun sona erdiği noktadan öteye gittiklerinde, savunmanın siper savaşındaki üstünlüğü yüzünden perişan oluyorlardı. Saldırı fikirleri tükenip azaldıkça, General Ludendorff'un ifade ettiği şekliyle, amaç sadece, "düşmandan on dakika daha fazla dayanmak" oldu. Böylelikle savaş kitle orduları, toplumlar ve ekonomiler arasında süregiden muazzam bir kuşatmaya benzedi. İlk pes eden ya da yıkılan hangi Büyük Devlet olacaktı? Her iki taraf da, tarafsızları oyuna getirmeye çalışıyor, dengeyi değiştirmek için müttefik arıyordu. Türkiye ve Bulgaristan (1915 Ekim) Merkez Devletlerine katıldılar. Antant Devletleri Japonya ve Amerika'yı da içeren, yirmi iki devletten oluşan bir koalisyon topladı. Britanya ve Fransa Gelibolu'da ve Ortadoğu'da Osmanlı İmparatorluğu'na saldırdı. Savaş Afrika ve Asya'ya da uzandı. Antant Devletleri, Merkez Devletlerini abluka altına aldı ve Almanlar karşılık olarak **U-Botlarıyla** karşı abluka hareketine giriştiler. Ne var ki zafer, yalnızca insan ve silah üstünlüğü geçerli sayılan Avrupa'da kazanılacaktı. Savaşın başında Fransa'nın sahip olduğu stoklanmış toplam mermi sayısı beş milyondu. İki yıl sonra Almanlar her ay bu miktarda top atışı yapıyordu. 1918 yılına gelindiğinde bu sayı ayda on milyon'a ulaşmıştı. Bu çelik topları fırtına gibi estirmek ve siperleri insanla doldurmak ekonomiye ve toplumsal hayata daha önce hiç görülmemiş, inanılmaz boyutlarda devlet müdahalesini gerektiriyordu. Cephane, yakıt, emek, ulaşım ve başka savaş gereçlerinin verimli bir şekilde kullanılmasından sorumlu büyük bakanlıklar bu dönemde hayati önem taşıyorlardı. 20. yüzyılın topyekûn savaşı buydu.

U-bot (*Unterseeboot* için kullanılan kısaltma)
Bir Alman denizaltı.

Diplomatik ya da askerî yollardan olamayacaksa, bu savaşın sona ermesi için tek yol kalıyordu: Büyük Devletlerden birinin içeriden çökmesi. Özellikle savaş öncesi dönemdeki toplumsal devrim korkusu düşünülürse, insana çarpıcı gelen, Doğudaki çok uluslu imparatorlukların bile topyekûn savaş gerginliği altında ne kadar esnek davrandığıdır. 1914'ün koşulları, her iki koalisyonda da hükümetlere bu savaşı, tahrik edilmemiş bir saldırı karşında yapılan bir savunma, bir ölüm kalım mücadelesi gibi sunma olanağı sağlamıştı. Böylece 1914'te iç siyasette yapılan ateşkes anlaşmaları sapasağlam ayakta kaldı ve "mermi kıtlığından" doğan krizler, sermaye çevreleri, emek ve hükümet arasında sıkı işbirlikleri yarattı. Hükümetlerin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

uzayan bir savaşı, borç alarak finanse etme kapasitesi, "savaşlar kısa olur çünkü hiçbir devletin bütçesi uzun zaman savaşmayı kaldıramaz" şeklindeki savaş öncesi tecrübeyi yalanladı. Genel olarak, iç siyasetteki durum, kendini zafere adayanların yanındaydı ve böylelikle savaşın sürdürülmesine destek sağlamaya devam ediyordu. En tepede, yönetici seçkinlerin duyduğu gerçek korku ise halkın yüksek (hatta aşırı) beklentisini hayal kırıklığına uğratmaktı. Böylelikle bütün Avrupa'da o dönemde sivil hükümetler değişip yerlerini yeni politikacılara ya da (Almanya'da) generallere bıraktıkça, bu yeni gelenler arasında da hiçbir şekilde barış vadeden olmadı, tersine hep kesin zafer sözü verildi.

Sonuç

Üçlü açmaz savaşın neden elli iki ay sürdüğünü ve 1914 Temmuz-Ağustos kararlarının neden bu denli ciddi sonuçlar doğurduğu izah etmektedir. 1914'lerin erkekleri, yaptıkları bireysel seçimlerin nelere yol açabileceğini önceden görememiş olsalar ve bazen bu seçimler onlara alınyazısı gibi görünmüş olsa bile, omuzlarında sorumluluk yükü ağırdır. Gördüğümüz gibi, çok uzun zamanda elde edilmiş bir başarı olan Avrupa Uyumu diplomasisinin sınırlarını aşan kararları bilerek verdiler ve Avrupa medeniyetini uçurumun kenarına getirdiklerini çok iyi bilerek bu hesapları yaptılar. Ve böyle oldu. Korkunç bir insan hayatı ve refah kaybına ilaveten, bu mücadele Avrupa'nın dünya meselelerindeki öneminin azalmasını hızlandırmış ve kendi işlerini şekillendirme kapasitesini yitirmesine yol açacak değişimleri başlatarak zirveye ulaşmıştı. 2. Bölümde göreceğimiz gibi, barış için yapılan baskının önemli bir boyuta gelmesi ve ilk çatlakların oluşması için dönüm noktası 1917 yılıdır. Fransız ordularında ayaklanma çıktı, çar rejimi ise yıkıldı. Gerçi, Avusturya-Macaristan ve İtalya da uçurumun eşiğine gelmişlerdi ama Rusya'yı savaş dışına çıkaran darbeyi vuran, iktidarı Bolşevik'lerin ele geçirmesi oldu. Artık Berlin, Batıda barış arayabilirdi. Ne var ki ABD'nin savaşa girmesi, muhtemelen kısa vadede Antant Devletlerinin iflas etmesini önledi ve uzun vadede de mücadeleyi Merkez Devletlerinin aleyhine çevirdi. Rus Devrimi'nin yaklaşmakta olması ve Amerika'nın savaşa girmesi, ön plandaki insanların kalıcı barış üzerine yeni fikirler üretmesine yol açtı. Bu fikirler 20. yüzyıl uluslararası ilişkilerin izleyeceği yolu şekillendirdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Tartışmalar

Birinci Dünya Savaşı'nın patlaması etrafında yapılan tartışmanın taraflarından biri, sorumluluğu Almanya'nın üzerine yükleyenler, öteki ise uluslararası ilişkilerin kopmasının sebebini, Alman siyaseti de dâhil olmak üzere, çok daha geniş bir çerçevede izah edenlerdir. Birinci görüşü benimseyenler arasında en önemli tezi Fritz Fischer ortaya koymuştur. Hamburg Üniversitesi'nden gelen Fritz Fischer, *Germany's Aims in the First Wold War* [Birinci Dünya Savaşında Almanya'nın Amaçları, Londra 1967] adlı yapıtında, Almanya'nın saldırgan bir şekilde genişlemeci olduğunu öne sürer. Almanya'yı yöneten seçkinler, ülke dışında yapılan fetihlerin, Almanya İmparatorluğu içinde uyguladıkları siyasal ve toplumsal otokrasi rejimini güvence altına alacağına inanıyorlardı. Fischer'a göre, 1914'te Almanya'nın verdiği kararlar, "dünya iktidarını ele geçirmeyi" (*Griff nach der Weltmacht*) amaçlayan önceden tasarlanmış bir düşüncenin doruk noktasını oluşturmaktadır. Fischer düşmanları, eleştirilerini, onun 1914'ün Bethmann Holwegg'i ile 1939'un Hitler'i arasında kurduğu benzerliğe yönelttiler. Fischer'in iç siyaset öğelerine öncelik vermesini sorguladılar. Ama bütün bunlardan daha önemli olan bir gelişme, son zamanlarda tarihçilerin, krize girmiş bir devletler sistemi içinde giderek kötüleşen bir konuma düşen Almanya'nın 1914'te "hesaplanmış risk" fikrini nasıl doğurduğunu bizlere gösteren çalışmalarıdır.

Önerilen Okumalar

Bu bölümün kapsadığı dönemdeki Avrupa tarihi üzerine nitelikli genel giriş kaynakları için bkz., Felix Gilbert ve David C.Large, *The Era of the European Era, 1890 to the Present*, 4th ed. (New York, 1991), Christopher J. Bartlett, *The Global Conflict: The International Rivalry of the Great Powers, 1880–1990* (London, 1994), Norman Stone, *Europe Transformed, 1878–1919* (Oxford, 1999) ve James Joll, *Europe Since 1870*, 4th edn (London, 1990). 19. yüzyıl diplomasi tarihine ilişkin başlangıç eserleri, Christopher J. Bartlett'ın *Peace, War and the European Powers, 1814–1914* (Basingstoke, 1996) ve F.R. Bridge ve Roger Bullen'in *The Great Powers and the European States System, 1815–1914* (London, 1980) başlıklı kaynaklar olacaktır.

Büyük Devletler ve devletler sistemi konusundaki en kapsamlı çalışmalar için bkz. Barlett, Bridge and Bullen (yukarıda bahsedilen eserleri) ve A.J. Taylor, *Struggle for the Mastery of Europe, 1848–1914* (Oxford, 1954) Daha geniş bir perspektif sunan çalışmalar için bkz.Matthew Anderson, *The Rise of Modern Diplomacy* (London, 1993) ve Paul Kennedy, *The Rise and Fall of he Great Powers: Economic Change and military Conflict from 1500 to 2000* (London, 1988) Ken-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nedy'in uzun dönemli Büyük Güç mo-delleri ve bozulma konusundaki tezine David Reynolds tarafından getirilen eleştiriler için bkz. 'Power and Wealth in the Modern World', *The Historical Journal* (1989), vol. 32, pp.475–87 ve Gordon Martel 'The Meaning of Power: Rethinking the Decline and Fall of Great Britain', *International History Review* (1991), vol. 13. pp.662–94.

Uluslararası siyaset çalışmaları ve düzen arayışı için bkz. F.H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace* (Cambridge, 1963) ve Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (London, 1977). 19. yüzyıl 'güç dengeleri' için bkz. Paul W. Schroeder, 'Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?', *American Historical Review* (1992), vol.97, pp.683–706 ve 'The 19th-Century INternational System: Changes in Structure', *World Politics* (1986), vol. 39, pp. 1–26.

Venezüella Ablukası ve İngiliz-Japon İttifak anlaşmaları için bkz. N.Mitchell, 'The Venezuela Blockade, 1902–3', *Diplomatic History* (1996), vol. 20, pp. 185–209 ve Keith Wilson, 'The Anglo-Japanese Alliance of August 1905 and Defending India: A Case of the Worst Scenario', *The Journal of Imperial and Commonwealth History* (1994), vol. 21, pp. 334–56.

19. yüzyıl devletler sisteminin çöküşü üzerine bir inceleme için bkz. Richard Langhorne, *The Collapse of the Concert of Europe: International Politics, 1890–1914* (London, 1981). Savaşın kökenlerine ilişkin giriş niteliğinde en kapsamlı kaynak olarak bkz. James Joll, *The Origins of the First World War*, 2nd edn (London, 1992). Bu konudaki diğer nitelikli çalışmaların yer aldığı eserler için bkz.H. W. Koch, *The Origins of the First World War*, 2nd edn (London, 1984) ve Richard Evans ve Harmut Pogge von Strandmann, *The Coming of the First World War* (Oxford, 1988). Balkan savaşları konusunda bkz. Richard C. Hall, *The Balkan Wars 1912–13: Prelude to teh First Wold War* (London, 2000). 1914'ün kültürel ve entellektüel arka planını inceleyen iki ayrı kitap için bkz. Daniel Pick, *War Machine: The Rationalisation of Slaughter in the Modern Age* (New Haven, CT, 1993) ve Robert Wohl, *The Generation of 1914* (London, 1980).

Avrupa ittifakları ve düzenlemeleri için bkz. Paul. W. Schroeder, 'Alliances, 1815–1945. Weapons of Power and Tools of Management' K. Knorr, *Historical Problems of National Security* (Lawrance, KS; 1976). Silahlanma yarışı ve savaş planları için bkz. Geoffrey Wawro, *Warfare and Society in Europe, 1792–1914 (London, 2000).* David Stevenson'ın yazdığı en detaylı çalışmanın yeraldığı eser için bkz. *Armaments and the Coming of War: Europe, 1900–1914* (Oxford, 1996). Ayrıca bkz. S. Van Evera, 'The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War' ve Jack Snyder, 'Civil-Military Relations and the Cult of the Offensive, 1914 and 1984, *International Security* (1984), vol.9, pp.58–146. Görünürdeki gücüne rağmen Almanya'nın federal siyasal yapısı ve vergileme sisteminden dolayı gereken düzeyde savunma harcaması yapamamış olması konusundaki tartışma için bkz. Niall Ferguson, *The Pity of War* (London, 1998), 4.ve 5. Bölümler. 1905–14 Avrupa krizleri ve diplomasinin militarizasyonu için bkz. David Stevenson,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

'Militarization and diplomacy in Europe before 1914', *International Security* (1997), vol. 22, pp. 125–61.

David Stevenson 1914'e ilişkin en ikna edici ve yeni çalışmayı yapmıştır. Bkz. *The Outbreak of the First World War: 1914 in Perspective* (London, 1997), Beşinci bölümde bir tartışma incelemesi de dahil. Bireysel sermayelere ilişkin detaylı ve etkileyici çalışmalar için bkz.Keith Wilson *Decisions for War, 1914* (London, 1995). 'Gaflet Savaşı'nın eleştirisi niteliğindeki çalışmalar için bkz. J.S. Levy, T.J. Christensen ve M. Trachtenberg, 'Mobilisation and Inadvertence in the July Crisis', *International Security* (1991) vol. 16, pp.189–203 ve Marc Trachtenberg, 'The Coming of the First World War: A Reassessment', Marc Trachtenberg, *History and Strategy* (Princeton, NJ, 1991). Savaşın gidişatı, idaresi ve sonuçlarının revizyonist bir hesaplaşması için bkz. Ferguson, *The Pity of War* ve Hew Strachan'ın *The First World War: To Arms* (Oxford, 2001) adlı eserinin birinci bölümü. Savaşın neden olabildiğince uzun sürdüğü konusundaki hesaplaşmanın yer aldığı David Stevenson'ın *The First World War and International Politics* (Oxford, 1991), eseri bu konudaki en tafsilatlı tek çalışma olma özelliğini korumaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2. Bölüm

Avrupa'da İstikrar Arayışı, 1917–29

Giriş

Barış yalnızca savaşın yokluğu değildir. Ateşkes, başlangıçta savaşı kışkırtan anlaşmazlıkların ya da savaşla birlikte bunlara eklenen yenilerinin, kendiliğinden çözümlendiği anlamına gelmez. Ateşkes, savaşan taraflardan birinin tartışılmaz bir askerî üstünlük elde etmesinden ötürü, mutlak çözüm için güç kullanılmasının artık gerekli olmadığına işaret eder, ancak savaş meydanındaki hükümleri siyasal anlaşmalara çevirmek diplomasinin görevidir. Ateşkes ile barış arasındaki mesafeyi kapatacak köprüyü kurmanın, modern devlet adamlığının en büyük sınavı olduğu kabul edilir. Barış için tek reçete yoktur. Barış egemenlik altına almak ve caydırma yöntemiyle kurulabilir ya da ortak değerler ve hedefler etrafında birleşen devletler tarafından oluşturulan sağlam bir güvenlik topluluğu üzerine inşa edilebilir. En istikrarlı uluslararası sistemler bu özellikleri birleştirenlerdir.

19. yüzyılın büyük bir bölümünde **Avrupa Uyumu,** yukarıda bahsedilenlerden ikinci modele daha çok benziyordu. Ancak Birinci Dünya Savaşının patlamasıyla birlikte, uluslararası düzenin sürdürülmesi için artık eski diplomatik araçlara, yani askerî ittifaklara, gizli anlaşmalara ve güçler dengesi politikalarına güvenilemeyeceği ortaya çıkmıştı. Barışın sürebilmesi için kimileri daha güçlü uluslararası yasalar ve bunları uygulatacak bir dünya hakemliğine ihtiyaç olduğu sonucuna varmıştı, kimileri de uluslararası rekabetin ve devlet egemenliğinin toptan sona erdirilmesini talep ediyordu. Radikal çözümü talep edenler, eski ekonomik, toplumsal ve politik yapıların dönüştürülerek, emekçilerin küresel kardeşliğini temel alan bir düzen kurulmasından daha azına razı değildi. Tam da, diplomasi, iç politika ve askerî sorunların kilitlediği üçlü açmaz savaş makinesini işlettiği için ve Avrupalılar savaştan kesin bir sonuç alamadığı için, "yeni diplomasinin" savunucu-

Avrupa Uyumu
Uluslararası meselelerin Büyük Güçler tarafından yönetilmesi biçimindeki 19. yüzyıl Avrupa sistemi. Tarihsel literatürün büyük bölümü, "güçler dengesi" ilkesine dayandığı için Avrupa'daki genel barışı korumada sistemin başarılı olduğunu savunsa da, son dönemdeki çalışmalar Büyük Güçler arasındaki ilişkilerde ortak davranış kuralları, değerler, hedefler ve diplomatik uygulamalara da vurgu yapmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ları, 1917'de bu davayı desteklemeye hazır, milyonlarca insan buldular. Değişim isteyen sesler büyük kıtasal güçler, ABD ve Rusya'dan geldi. Ekim 1917 Devriminden sonra, **Bolşevikler** olarak bilinen Rus Komünist Partisi'nin azınlıkta kalan kanadının lideri Lenin, uluslararası anarşiye karşı devrimci çözüm arayanların baş sözcüsü oldu. Başkan Woodrow Wilson, Lenin'in devletlerarası rekabetin kötü sonuçlarının yumuşatılması gerektiği inancını paylaşıyordu. Eski diplomasiyi uygulayanlar, kendi halklarını ve ulusal azınlık gruplarını ezen otokratlar ve yönetici seçkinlerdi. Amerikan Başkanı, böylelikle hukukun üstünlüğüne dayalı, özgür ve bağımsız ulus-devletlerden oluşan ve "örgütlenmiş bir insanlık ahlâkının gücü" tarafından yön verilen, daha açık bir diplomatik sistem kurulmasını savunuyordu.

Bolşevikler
1903'te Rus Sosyal Demokrat Partisi içinde Lenin önderliğindeki bir grup olan Bolşevikler, zamanla ayrı bir parti haline gelmiş ve Ekim 1917'de Rusya'da gerçekleşen devrime öncülük etmiştir. Bundan sonra "Bolşevikler" kısaca Sovyet hükümeti ve genel olarak komünistlerden bahsetmek için kullanılmıştır.

Bu bölümün amacı, barış-yapma sürecini ve 1918 ateşkes antlaşmasından 1929 yılına kadar süren, Avrupa'nın yeniden inşa edilme sürecini incelemektir. Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirme kararında Lenin'in ve özellikle Wilson'ın etkileri ele alınmıştır. Daha geniş bir anlamda, Paris Barış Anlaşması'nın neden kalıcı bir Avrupa barışının temelini atamadığı sorusunun cevabı verilmeye çalışılmıştır. Sorumluluk Paris Barışını yapanların omzunda mıdır yoksa daha sonra onların yarattığı Avrupa sistemini çalıştıranlarda mıdır? 1918'de savaşı kazanan Antant Devletleri koalisyonu neden zaferden o kadar kısa süre sonra dağıldı? 1923'te Rhineland'in Fransızlar tarafından işgalinden sonra, 1925 Lokarno anlaşmalarına kadar geçen süre, barış-yapmayla ilgili "yapısal" sorunlar konusunda bizlere ne anlatıyor? 1925–29 Avrupa *detenté*'ı (yumuşaması), barışa giden yolda, trajik denecek kadar kısa ama sağlam bir başlangıç mıydı yoksa sahte bir umut muydu?

"Yeni Diplomasi"

Bu çözümlemenin başlangıç noktası, 1917'de diplomasi, iç siyaset ve askerî alanlardaki açmazın çözülmesi ve 1918 yılının Kasım ayında batıda ateşkesin başlamasıdır. Üçlü açmazda ilk kırılma, iç siyaset alanında, savaştan tükenen Çar Rusya'sında oldu. 1917 yılının Mart ayında Petrograd (St. Petersburg) garnizonunun grevcilere ve yiyecek isteyen göstericilere ateş açma emrine uymaması, Çar II. Nikola'nın devrilmesini tetikledi. Çar rejiminin yerini "ikili" bir otorite aldı. İktidar, Geçici Hükümet ile Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti tarafından paylaşıldı. Her iki siyasal güç merkezi de savaşa angaje olmaya devam ediyordu ama tam eşit ölçüde değil. Geçici Hükümetin umudu, emperyalist Rusya'nın eski savaş amaçlarını gerçekleştirmek üzere, moral yönünden çökmüş Rus ordularını yeniden toparlamaktı. Petrograd Sovyeti ise tam tersine sokaklarda, caddelerde, fabrikalarda ve cephelerde hüküm süren barış özlemini dile getiriyordu ama her ne pahasına olursa olsun barış anlamında gelmiyordu bu. 1917'nin Nisan ayında, Geçici Hükümet Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar üzerinde hak iddia edeceğini bir kez daha teyit edince, Petrograd, hiçbir ilhak ya da tazminat istemeksizin barış çağırısında bulundu ve ulusal **özerklik** ilkesine dayanan bir sınır anlaşması yapılmasını

Özerk yönetim: (Ulusların kendi kaderini tayin hakkı /Self – determinasyon)
Her ulusun kendi ulus – devletini kurma hakkına sahip olduğunu savunan düşünce. Çoğunlukla Wilsoncı enternasyonalizm ilkeleriyle bağdaştırılmış ve emperyalizmi sona erdirme mücadelesinde kilit rol oynamıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

istedi. Petrograd Sovyetinin anti-emperyalist barış çağırısı Avrupa'nın sosyalist ve sol partilerine yeni bir enerji sağladı ancak her iki koalisyonun önde gelen Büyük Devletleri, resmî savaş hedeflerini değiştirmediler. Petrograd Sovyetinin, Sosyalist Enternasyonal hareketinin yeniden toparlanmak üzere Stockholm'da düzenlemek istediği uluslararası barış konferansı girişimi de Antant Devletleri tarafından önlendi. Rusya açısından daha kötüsü, Geçici Hükümet Başkanı sıfatıyla Aleksandr Kerenski'nin emriyle Haziran ve Temmuz aylarında yapılan saldırı harekâtları tam bir felaketle sonuçlanmasıydı. Rusya'nın acil olarak barışa ihtiyacı vardı.

1917 Kasım'ında Bolşeviklerin, "barış, toprak, ekmek" sloganıyla iktidarı ele geçirmeleri, Rusya'nın savaştan çekilmesine yol açtı. Lenin'e göre savaşın nedeni tekelci kapitalizmin yayılmacılık dürtüsüydü ve özünde kendisine karşı da yıkıcı olan bu güç, kapitalizmin çöküşüne yol açacaktı. Bolşevikler, büyük bir işçi sınıfı devrimi dalgasının burjuva yönetici sınıfını silip süpüreceğine, 1914 öncesine damgasını vuran dünya emperyalist rekabetinin yerini, yeni işçi sınıfı devletleri arasında oluşacak uluslararası dayanışmanın alacağına ve böylelikle kalıcı barışın kurulacağına inanıyordu. Tıpkı savaşın Rusya'da Çar rejimini devirmesi gibi, çok yakında baştanbaşa Avrupa'da da, proletaryanın devrimci kıvılcımını ateşleyeceğini umuyordu. Bolşevikler, devrimci kıvılcımı yakmak üzere Kasım 1917'de, bir Barış Bildirgesi yayınlayarak, üç aylık bir ateşkes ve sonra hiçbir toprak ilhakı ve tazminat olmaksızın nihai bir barış anlaşması yapılması taleplerini ilan etti. Aynı zamanda kamuoyunu harekete geçirmek için, Antant Devletlerinin aralarında imzalamış oldukları toprak ilhakı öngören kendi, savaş hedeflerini içeren gizli anlaşmaları ortaya çıkarıp, yayınladılar. Bolşeviklerin sokağa seslenen devrim çağrısı bir karşılık bulmadı. Doğu cephesinde ateşkes tamamlandıktan sonra Bolşevikler Merkez Devletlere altı maddelik bir barış planı sundular, yine ilhak ve tazminatın kalkmasını ve ayrıca Avrupa içinde ve dışında özerklik (kendi kaderini tayin etme hakkının ç.n.) uygulanması istediler. Merkez Devletler öneriyi, Antant'ın da kabul etmesi koşuluyla benimsedi. Ancak bekledikleri gibi Antant bu koşulları reddetti. Ocak 1918'de pazarlıklar yeniden başlayınca Merkez Devletleri, cezalandırma amaçlı tazminat içeren bir barış anlaşmasını güç kullanarak elde etmeye kararlı olduğunu açıkça belirtti. Bolşeviklere ilk darbeyi, 9 Şubat 1918 tarihinde, Merkez Devletlerle, artık bağımsız olan Ukrayna arasında yapılan anlaşma vurdu. Lenin'in Dışişleri Komiseri L. D. Troçki, zaman kazanmak için parlak bir fikir bularak görüşmeleri kesti ve "ne savaş ne barış" [Lenin barış, Buharin savaş derken, Troçki, savaştan çekilmekle birlikte barış anlaşması yapmamaya dayanan bu formülasyonunu öne sürmüştü – ç.n.]çağrısında bulundu. Ama Almanlar blöfü gördüler ve ilerlemeye devam ettiler. Kurduğu rejimi kurtarmakla, toptan bir yenilgiye uğramak arasında bir seçimle karşı karşıya kalan Lenin, rejimin ayakta kalmasını seçti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Harita 2.1: *Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da değişen sınırlar*

Kaynak: *Keylor (1998)*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sonuçta ortaya çıkan Brest-Litovsk Antlaşması'yla (3 Mart 1918), Rusya'yı Büyük Devlet yapan özellikleri elinden alındı. Bolşevikler, görünürde bağımsız devlet ama gerçekte Almanya'nın uyduları haline gelen Polonya'yı, Baltık Devletlerini, Ukrayna'yı Finlandiya'yı ve Kafkasya'yı teslim ettiler (bkz. Harita 2.1). Rusya eski imparatorluğun topraklarının üçte birinden fazlasını, tarım topraklarının üçte birini ve demir ve kömür endüstrisinin de %80'ini kaybetti. Bu koşullar Alman Baş Komutası için zafer ve Alman emperyalistleri için ise rüyalarının gerçekleştiği anlamına geliyordu. Oysa Lenin bu anlaşmayı geçici bir tedbir olarak görüyordu. Rusya toparlanınca Brest-Litovsk Antlaşması tersine çevrilecekti. Ama o sırada Rusya'nın Merkez Devletlerle barış yapması, eski müttefikleri arasında gerginlik yarattı. Rusya'nın içinde karşı-devrimcilerle Bolşevikler arasında savaş çıkınca, Antant Devletleri, birlikler gönderip müdahale ettiler, amaçları öncelikle kendi silahlarının Almanların eline geçmesini önlemek sonra da Bolşevikleri devirmekti.

Bu dönemde yükselen ideolojik ses, yalnızca Lenin'inki değildi. 1917'de Amerika'nın savaşa girmesi de benzer bir etki yarattı. Rus Devrimi ve Amerika'nın savaşa girmesi, otokratik ve liberal devletler arasındaki farkı keskinleştirdi. Lenin'in *Barış Bildirgesi* ile Wilson'ın "galibi olmayan barış" çağrısı arasında ortak bir emperyalizm karşıtı damar vardı. Ancak Lenin, savaştan çekilmişti, ilkin kendi rejimini kurtarmak, ikinci olarak da işçilerin aşağıdan yukarıya yapacağı devrimle dünya politikasını değiştirmek istiyordu. Wilson ise, Amerika'nın gücünü devreye sokarak uluslararası sistemde yukarıdan aşağıya reform yapmak istiyordu. Wilson'ın "yeni" diplomasisi, gerçekçilik ile idealizmin (ama ileride göreceğimiz gibi her zaman eşit oranda olmayan) bir karışımıydı. Başkana göre savaşın nedeni, anarşiye batmış, hukuksuz bir devletler sisteminin, güvenlik arayışına, çılgınca silah stoklayarak yönelmesiydi. Savaş ilerledikçe Amerikanın ekonomi politikaları, sürekli Antant Devletlerini kayırdı. Wilson, Almanya'ya, uslanmaz bir militarist devlet etiketini yapıştırmıştı. Wilson'ın mantığına göre, Almanya ve müttefikleri kazanırsa, ABD de, özgürlüklerin ezildiği ve militarizmin yükseldiği ağır silahlarla donanmış bir garnizon ülkesine dönüşmek zorunda kalacaktı. Almanya'yı yenilgiye uğratmak ihtiyacı ve Amerika'nın daha iyi bir dünya sistemi kurma emeli, Washington'un Antant Devletleri koalisyonuna yaklaşmasına neden oldu.

ABD'nin 6 Nisan 1917'deki savaş ilanının hemen belirleyici bir etkisi olmadı. Amerika'nın deniz kuvvetleri ve malî gücü Britanya ile Fransa'yı **U-bot**'lardan (Alman denizaltılarından ç.n.) ve muhtemel bir iktisadi çöküşten kurtardı ancak Ekim 1917 tarihine kadar, Amerikalıların Avrupa'da yalnızca 80.000 askeri vardı. 1919 yılına gelindiğinde bu sayı iki milyona yükselecekti. Bu sırada Wilson bekle gör oyunu oynuyordu. Wilson, kendi kendine görev biçtiği arabuluculuk rolünü üstlendi. Amerika *Antant Devletlerinden biri* değildi, *yardımcı* bir güçtü. Almanya yenilgiye uğratıldıktan sonra Fransa ve Britanya Amerikan halkına, malına ve parasına muhtaç hale gelince, Amerika'nın savaşan tüm taraflara liberal bir barışı zorla kabul ettirmesi mümkün olacaktı. Onun vizyonu, 8 Ocak 1918 tarihinde ilân ettiği ünlü **Ondört İlke**'sinde saklıdır. *Ondört İlke*, Bolşeviklerin *Barış Bildirge-*

U-bot (*Unterseeboot* için kullanılan kısaltma)
Bir Alman denizaltı

On dört İlke
Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de savaş sonrası dünya hakkındaki görüşünü belirttiği konuşması. Konuşmada açık diplomasi, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve savaş-sonrası bir uluslararası örgütün varlığından söz edilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ortak güvenlik Uluslararası kamuoyunu saldırganlığı kınama yönünde seferber ederek devletler arasındaki barışı koruma ilkesi. Genel olarak Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin temel amacı olarak görülür

Milletler Cemiyeti Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarıyla 1919 yılında kurulan uluslararası bir örgüt. Amacı ortak güvenlik yoluyla uluslararası barışı teşvik etmek ve ekonomi ve silahsızlanma gibi konularda konferanslar düzenlemekti. Milletler Cemiyeti 1946 yılında resmi olarak dağılmıştır.

*si'*ne reformist bir cevap olduğu kadar Antant Devletlerine de, gizli savaş hedefleri ve ganimet isteklerini gözden geçirmelerini hatırlatan bir nota niteliğindeydi. **Ortak güvenlik** ve özerk yönetim hakkı, Wilson'ın bağlayıcı kurallarıydı. Wilson, açık yollardan ulaşılan açık mukaveleler, denizlerin özgürlüğü, ekonomik duvarların kaldırılması, silah sayısında indirime gidilmesi ve **Milletler Cemiyeti'nin** kurulmasını talep ediyordu. Belçika yeniden eski haline kavuşacaktı; Polonya bağımsızlığını kazanacaktı; Alsace-Lorraine Fransa'ya geri verilecekti; İtalya'nın sınırları millî sınırlar boyunca yeniden çizilecekti. Alman güçleri Rusya'dan da çekilmek zorunda kalacaktı ve Avusturya-Macaristan ile Osmanlı İmparatorlukları tâbi milletlere özerklik verecekti.

Wilson'ın "yeni diplomasi"si, savaştan yara alan Fransa ve Britanya'yı Lenin'in girişimi kadar şaşırttı. Aradaki fark, Batı Avrupalıların savaşı kazanmak için "Sam Amcaya" ihtiyacı olmasıydı. 1917 yılında çektikleri acılar, gördükleri felaketler bu noktayı öne çıkarıyordu. Rusya savaşta nakavt olmuştu. Romanya bir Alman uydusu olmuştu. Fransa ve Britanya'nın taarruz gücü, korkunç kayıplar verdikten sonra durma noktasına gelmişti. Fransız birliklerinde isyan bile çıkmıştı. İtalyanlar Caporetto'dan kovulmuşlardı. Alman denizaltıları Antant Devletlerinin deniz kuvvetlerini perişan etmişti. Aslında Amerika'dan gelecek askerî birliklere, levazıma ve borç paraya duyulan ihtiyaç, çok geçmeden bir Amerikan egemenliğinin yaratacağı potansiyel etkiyi gündeme getirdi. Bir Fransız devlet adamı üzüntüsünü şöyle ifade etti:

Almanya'ya tam anlamıyla diz çöktürülmeden önce, Başkan Wilson'ın kabul edebileceği ama Fransa ve Britanya'nın asla kabul etmeyeceği koşullar öne sürebilir ve Başkan Wilson Antant Devletlerinin taraflarına bu koşulları kabul etmeleri için baskı yapabilir.

1917'nin sonuna gelindiğinde, stratejik ve ekonomik konular üzerine bir koordinasyon konferansı yapılarak Antant Devletleri arasında işbirliği başlatıldı ancak gariptir ki, *Bolşevik Barış Bildirgesi*'ne karşı ortak bir cevap metni yazılamadı. Wilson'ın Amerikalıların "bencil amaçlar" için savaşmayacağı, ancak "belki sadece Alsace-Lorraine bunun dışında tutulabilir" ifadesi, Fransız Başbakanı Georges Clemenceau'nun içini rahatlatmadı. Dahası, Wilson'ın, "denizlerde özgürlük" ya da "sömürgeler üzerindeki tüm hakların tarafsız bir biçimde yeniden uyarlanması" ve "bütün ekonomik duvarların kaldırılması" sözleriyle yaptığı göndermeler de Britanya Başbakanı Lloyd George'u aynı derecede rahatsız etti. *Antant* elbette mükemmel bir ittifak değildi. Paris ve Londra Doğu Avrupa yüzünden kavga ediyorlardı ve Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki planları çatışıyordu. Ama Wilson'ın kamuoyu önünde söylediklerine bakılırsa, onları birleştiren şey barışın *zaferle birlikte* gelmesine duyulan büyük özlemdi. Neyse ki, Merkez Devletleri silah bırakmadan önce Avrupalılar akıllıca davranıp, birlik sağlamak için Başkan Wilson'la aralarındaki anlaşmazlıkları yumuşattılar.

Wilson'ın *Ondört İlke*'si Almanya ve Avusturya-Macaristan'da, grevlere ve muhalefetin ilhakçı olmayan barış taleplerinin yolunu açtı. Ancak, savaş yorgunlu-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

günun getirdiği çaresizliğe, işçi çatışmalarına ve açlığa rağmen, ülke içindeki dengede, müzakere yoluyla çözüm bulmak isteyenlere karşı direnç hâlâ çok ağır basıyordu. Berlin'de Paul von Hindenburg ve Eric von Lundendorff gibi iki generalin sivil yöneticilerin tepesine getirilmesi ve Bethmann Hollweg yerine, atanan George Michaelis'in yüksek rütbeli komutanların isteklerine boyun eğen, silik bir devlet memuru olması, askerin sivil yönetimin üzerindeki otoritesini daha da güçlendirdi. Temmuz 1917'de **Reichstag**'da liberal sol çoğunluk siyasal reform ve "karşılıklı anlayışa dayalı bir barış" talebinde bulundu, yeni Şansölye, cevabında Reichstag'dan gelen Barış Antlaşması'nı, "benim anladığım şekilde barış" olarak kabul ettiğini beyan etti. Savaşın yükü altında beli bükülmeye devam eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Almanya'ya bağımlılığı giderek artıyordu. İmparatorluğu yönetenler pazarlığa dayalı anlaşmadan yanaydılar ancak bu konuda Fransa ve Britanya ile yapılan temaslarda hiçbir ilerleme kaydedilmedi çünkü İtalya'nın Avusturya aleyhine elde etmeyi planladığı kazanımlar bu yolu tıkamıştı. Yine de, Viyana gerçekten *genel" bir barış* arzuluyordu, *ayrı bir barış* değil. Oysa böyle bir anlaşma yalnızca Berlin'in savaş hedeflerini yumuşatmasıyla mümkün olabilirdi, ama bunu sağlamaya Viyana'nın gücü yetmezdi. Sonunda, Rusya'nın çöküşünün sunduğu fırsat, Merkez Devletleri'ni, son bir kez savaş meydanında zafer kazanma kumarını oynamaya kilitlerken, Brest-Litovsk Anlaşması da Antant Devletleri'nin düşmanlarına karşı tutumlarını sertleştirdi.

Reichstag
Wilhelm ve Weimar dönemlerinde Alman parlamentosunun alt meclisi.

Ateşkes

1917'de Alman Ordusu batıda savunma konumunda kalmaya devam etti. Hücumda olan Britanya ve Fransa kuvvetleri ise büyük kayıplar verdi ancak Atlantik ötesinden gelecek yardım artık yoldaydı. Rus cephesindeki askerleri şimdi serbest kaldığına göre, Ludendorff, Amerikan birlikleri yetişip dengeyi tersine çevirmeden önce Antant Devletleri'ni barış masasına oturmaya zorlamak istedi. Bunun için, 1918 baharında saldırıya geçip, Antant Devletlerinin cephe hattında bir dizi gedik açmaya çalıştı. Ludendorff'un mobil fırtına birlikleri bazı operasyonel başarılar elde ettiler ama savaşı kazandırmak onların başarabileceği türden bir iş değildi. Temmuz 1918'den itibaren Antant Devletlerinin karşı saldırıları ve Amerikan asker sayısının artması, askerî durumu tersine çevirdi. Alman orduları geri çekildi. Ekim ayında Merkez Devletlerinin en küçük üyesi Bulgaristan ateşkes istedi. Almanya, Avusturya-Macaristan ve Türkiye de Bulgaristan'ın açtığı yolu izlemekte gecikmedi.

Alman ateşkes talebi, yaklaşmakta olan barış üzerinde yapılan siyasal mücadelenin artık açık sözlülükle başladığı anlamına geliyordu. Alman hükümeti, düşmanları bölmek ve On dört İlke programı temelinde ılımlı barış koşulları elde etmek amacıyla, ateşkes görüşmesi için Başkan Wilson'a doğrudan yaklaşmayı denedi. Almanlar, Başkan Wilson'ın, Antant Devletleri'ni ateşkes görüşmelerinden dışlayacağını hesaplamıştı ve yanılmıyorlardı. Clemenceau, "Başkan Wilson, size hiç

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ondört İlke konusunda fikrinizi sordu mu?" diye soruyor ve ekliyordu: "Bana soran olmadı". Lloyd George'da ona hayır cevabı veriyordu. Daha önce Antant Devletleri arası birliğin bozulmaması için derinlere gömülen savaş sonrası hesaplamanın nasıl yapılacağı üzerindeki anlaşmazlıklar su yüzüne çıktı. Britanya ve Amerika arasında kavga "denizlerde özgürlük" yüzünden çıktı, Antant Devletleri ise tazminat konusunda kendi aralarında bölündüler. Wilson, Alman silahlı kuvvetlerinin hava, kara, deniz saldırılarıyla sivil hayatta sebep olduğu hasarın karşılığının Alman hükümeti tarafından "geri verilmesini" talep ediyordu. Clemenceau ve Lloyd George ise, Almanya'nın savaşı başlatmış olma sorumluğundan kaynaklanan daha büyük bir bedel ödemesini ve bunun açık olarak belirtilmesini istiyordu. Başkan Wilson'ın barış programının oldukça belirsiz ve üzerinden zaman geçtikten sonra yorum ve pazarlıklar yapılmasına elverişli olması, Antant Devletlerinin arasındaki birliğin dağılmaması açısından, şans sayılabilirdi. Ama tazminatlar sorunu ve Almanya'nın ateşkes öncesi anlaşmada tam olarak ne yapmayı kabul ettiğinin açıklık kazanamaması da, savaş sonrasında istikrar kurmak bakımından işin talihsiz yönüydü ve daha sonra yeniden yorumlandı. Bu sırada Washington, barış konferansının gündemini On Dört İlke'nin oluşturması üzerinde ısrar ederken, Londra ve Paris ateşkesin kara ve deniz kuvvetlerini ilgilendiren maddelerini hazırlama inisiyatifini ele geçirdiler ve bu Almanya'yı askerî açıdan çaresiz bıraktı. 11 Kasım 1918 tarihinde ateşkes nihayet sonuca bağlandı.

Zafer, Antant Devletlerini hazırlıksız yakaladı. Askerî uzmanlar batı cephesinde savaşın en az bir yıl daha devam edeceği tahmininde bulunmuştu. Dolayısıyla, Fransa ve Britanya'nın savaşı bitirme politikaları da en az Amerikalılarınki kadar değişkendi. Sonuçta Avrupalıların barışı kabul etmek için fazla erken davrandıkları söylenebilir. Antant Devletleri'nin Alman topraklarını işgal etmesinin yarattığı psikolojik etki, Almanların Versailles Antlaşması'nı daha kolay kabul etmelerini sağlayabilirdi. Siyasetçilerin seçtiği stratejik politika mı yanlıştı? Geriye bakıp "kaçırılan fırsat" üzerine konuşmanın birçok faydalı yönü olabilir ama biz meseleyi siyasetçilerin 1918 yılında gördüğü şekilde görmek zorundayız. Elbette, Amerika'daki Cumhuriyetçi Meclis, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasını isterdi ama Avrupalı devlet adamları akıllı davranıp Başkan Wilson'ın Alman Cephesine saldırıya geçmeye ne kadar istekli olduğunun yanına kocaman bir soru işareti koymuştu. Bundan da önemlisi Lloyd George ve Clemenceau, daha fazla kan dökmeden de düşmanlarından istediklerini alabileceklerine inanıyordu. Yine de insanı büyüleyen bir "olabilirdi" fikri de hâlâ ortadan kalmış değildir. Britanya ve Fransa gizli servisleri, Almanya'nın tam bir çözülmenin eşiğine geldiğini öğrenmiş olsalardı, o zaman Londra ve Paris'teki siyasetçiler Amerika'nın tutumunu dikkate almadan Almanya'ya girebilirlerdi. David French'in yaptığı bir spekülasyona göre, "işte bu, Avrupa tarihinde ondan sonrası için hesaplanması mümkün olamayan sonuçlar doğurabilirdi".

Bu sonuçlardan biri Almanya'nın daha istikrarlı bir demokrasiye kavuşması olabilirdi. Antant devletleri , "Prusya militarizminin" izlerinin silinmesi için, barış

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

anlaşmasının önkoşulu olarak Almanya'nın, anayasa reformu yapmasını istediler. Konunun önemi Berlin tarafından anlaşıldı. Lunderdorff yenilginin kapıda olduğunu görünce, barış görüşmelerini yürütme görevini, orta solun da desteklediği, ılımlı liberal eğilimde Şansölye Prens Max yönetiminde kurulacak yeni hükümete bıraktı. Elbette Alman Baş Komutası birdenbire demokrasinin erdemlerini keşfetmiş değildi ama Antant Devletlerinden, Wilson'ın isteğine benzer ılımlı şartlarda bir barış koparmak ve aynı zamanda Almanya'nın yenilgisi ve küçük düşmesinin sorumluluğunu kendilerinden sonra gelecek sivil politikacıların sırtına yüklemek üzere, anayasa değişikliği kozunu bir manevra olarak kullandı. Ne yazık ki bu hile iyi çalıştı. Birçok Almanın gözünde, askerî yenilgiden çok daha önce içeride devrim yapılmıştı. Alman denizcilerinin ayaklanması, sonunda Kayzer'in devrilmesine ve cumhuriyetin kurulmasına yol açan bir süreç başlattı. İlk Şansölye Friedrich Ebert, cumhuriyeti devrimcilerden korumak için desteğine ihtiyaç duyduğu generallerle uzlaşmaya vardı. Eve dönen askerlerin gönlünü almak için onları "yenilmez kahramanlar" olarak selamladı. Alman ordusunun batı cephesinde değil, içeride sosyalistler, pasifistler ve Yahudiler (sırtından bıçaklanma efsanesi) tarafından yenilgiye uğratıldığı söylentisi, daha sonra sağ kanadın propagandacıları tarafından Weimar Cumhuriyeti'ne iftira atmak amacıyla istismar edildi elbet ama bütün bunlar Almanya'yı demokrasiye "mahkûm etmedi". Bundan daha önemlisi, insanların zihninde demokrasi ile yenilgi ve Paris barışı arasında kurulan yakın ilişkiydi.

Paris Barış Anlaşması

1919 Ocak ayında Antant Devletleri ve bağlantılı ulusları temsil eden otuzu aşkın kişi, Paris Barış Anlaşması'nı başlatmak üzere bir araya geldiğinde, Birinci Dünya Savaşı, on milyon askerin hayatına ve bu sayının iki katı insanın sakatlanmasına mal olmuştu. Harcanan servet bir yana, Avrupa ve ötesindeki ticaret kaybı ve boşa giden üretimin hesaplanması bile imkânsızdı. Bu arada Habsburg İmparatorluğu, Çar İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sınır bölgelerinde, yakın döneme kadar bu imparatorlukların parçası olarak yaşayan halklar silahlanmış, Bolşevikler ise karşı devrimcilere (Batılı Devletler tarafından da yarı gönülden desteklenen) ve Antant Devletlerinin müdahalesine karşı savaşıyordu. Yapılacak işlerin büyüklüğü, aciliyeti ve onca hazırlıklara rağmen, Paris Barış Anlaşması'nın açılışına, organizasyon yönünden kargaşa, yönetim yönünden derme çatma izlenimi veren bir hava damgasını vurdu. Uzman komite ve komisyonların desteğinden yararlanarak işlevini yerine getirebilen bir karar alma süreci oluşturmak uzun zaman aldı. Önce On'lar Konseyi egemen oldu. Bu konseyde Antant Devletlerinin başlıca üyelerini (Britanya, Fransa, İtalya, Japonya ve ABD) temsil eden iki delege bulunuyordu. Ne var ki On'lar Konseyinin hantal bir yapı olduğu anlaşıldı. Bundan sonra, 1919'da Mart ayından Haziran'a kadar Dörtlü Konsey (Wilson, Lloyd George, Clemenceau ve etkisi en az olan İtalyan Başbakanı Vittorio Orlando bu konseyde yer aldı) ege-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

men oldu ve bu Konsey, Almanya ile barış anlaşmasını belirleyen temel kararları Verdi (28 Haziran 1919'da Versailles'da imzalandı). 1919 Temmuz'undan 1923'e kadar, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye ile yapılacak daha önemsiz anlaşmalar, normal diplomasi kanallarından yürütülmek üzere Antant Devletleri arasından seçilen devlet memurları ve yetkili temsilcilere bırakıldı.

O günlerde ve halen bugün de, Wilson'ın, "galibi olmayan barış", "dünyanın demokrasinin güven içinde yaşayabileceği bir yer olmasını sağlayacak savaş" gibi parlak sloganlarla söz verdiği adil barış hedefini karşılayamamış olması, Paris Barış Anlaşmasıyla üzerine yapılan başlıca eleştiridir. Genel kabul gören bir iddiaya göre, büyük üçlü, (Wilson, Clemenceau ve Lloyd George) yeni ve meşru bir düzen tasarlama fırsatını elden kaçırmıştı. Bunun nedeni, Avrupalıların dar ve bencil çıkarlarından vazgeçmemesiydi. Clemenceau ile Lloyd Grorge, ya Wilson'ı kandırmıştı ya da Paris Barış Anlaşması baştan beri hiç inanılmadan oynanan bir oyundu. Oysa gerçeğe bakılırsa, 1914 yıllarında birkaç adamın dünyayı mahvetmesi, ardıllarının (haleflerinin) bu yıkımı onarıp yerine daha iyisini koymasından çok daha kolaydı. Tarihte görülen en yıkıcı savaştan sonra Avrupa'yı yeniden tasarlayacak barışı yapan kişilerin kapasitesinin bir sınırı vardı onların Doğu ve Orta Avrupa'da hızla ilerleyen olaylar üzerinde ya çok az ya da hiç denetimi yoktu. Bunun da ötesinde, Wilson, Lloyd George ve Clemenceau savaş sonrası düzen konusunda *ortak* bir vizyona sahip değillerdi. Paris Barışı zaferi kazanan Antant Devletleri arasında bir takım uzlaşılar, takaslardan (bunların en önemlisi özerk yönetim ilkesinin uygulanmasını ilgilendiriyordu) meydana geldi. Bir başka güçlük de, 1919–20 arasında büyüyen anarşi ve devrim tehdidinin, en uygun çözüm yerine, geç kalmadan bir çözüm bulmayı öncelikli hale getirmesiydi. Bu konunun tam olarak anlaşılması için her çözümün kendi bağlamı içinde tek tek incelenmesi gerekir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şekil 2.1. Fransa, Versailles Barış Anlaşması Konferansı'na katılanlar, 1919: Soldan sağa, oturanlar: İtalyan Başbakanı Vittorio Orlando, Britanya Başbakanı David Lloyd George, Fransız Başbakanı Georges Clemenceau ve ABD Başbakanı Woodrow Wilson. (Fotoğraf, ABD Ordu Muhabere Birliği/Time and Life Pictures /Getty Images)

Örneğin, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını ele alalım. Wilson, uluslararası reformu birinci önceliği ve kendi büyük misyonu olarak görüyordu. Çoğu kişi 1914 savaşına, gem vurulmamış silahlanma yarışı ve güç dengesi politikasının sebep olduğu konusunda Wilson'la aynı fikirdeydi. Bazıları, süreklilik temelinde "kriz yönetimi" ve hakeme başvurma mekanizmaları olsaydı Birinci Dünya Savaşı hiç olmayabilirdi fikrini öne sürmüştür. Farklı görüşler vardı ama Büyük Devletler arasında kalıcı bir işbirliği ve danışma mekanizmasının oluşturulması, gelecekteki uluslararası siyaset için en büyük yeniliğin anahtarı olarak görülüyordu. Radikaller, dış siyasetin demokratik yöntemlerle denetlenmesini ve güçlü bir dünya hükümeti talep etti; muhafazakârlar eski Avrupa Uyumu'nda bazı düzeltmeler yapılmasını yeterli gördü. Wilson kamuoyu önünde, "açık yollardan ulaşılmış açık sözleşmeler" sloganını kendisinden daha güçlü bir inançla benimseyen radikallerin şampiyonluğunu üstlendi. Avrupa'nın kurtarıcısı olmak rolünden de keyif duyan Başkan Wilson, Paris Anlaşması'nın yeni bir uluslararası örgüt üzerinde çalışacak komisyonunun başkanlığını şahsen üstlendi çünkü böylelikle örgüt kurma vizyonunun hayata geçeceğini umuyordu. Bir dünya bir kamuoyu doğacak, örgüt buradan gelen baskıya dayanarak

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

barışı uygulayacaktı. Oysa Fransa, tam tersine, savaş zamanındaki Almanya'ya karşı ittifakı sürdürmeyi amaçlayan ve kendi ordusuyla da desteklenen bir *Societé des Nations* (Uluslar Birliği – ç.n.) istiyordu. Britanya'nın resmî çevreleri içinde ve dışında Milletler Cemiyeti büyük bir hevesle karşılandı, hatta Lloyd George, Başkan Wilson'ı bu konuda desteklerse, deniz ticaretinde serbestlik gibi daha dikenli konularda da Amerikan baskısını yumuşatacağını hesapladı.

Bu strateji işe yaradı. Milletler Cemiyeti Sözleşmesi (ya da anayasası), İngiliz-Amerikan işbirliğiyle hazırlanan taslak temel alınarak yapıldı. Sözleşme Büyük Devlet yönetimi sistemini tanımlıyor, Wilson'ın ideallerine ise hafifçe değiniyordu. Milletler Cemiyeti'nin açık diplomasiyi yükseltmek amacı güdecekti, merkezi Cenevre'de olacaktı, bir Konsey ile bir Meclis'ten oluşacaktı ve sürekli bir sekretaryası bulunacaktı. Sözleşmenin, imzalayan taraflara getirdiği yükümlülükler, uluslararası konularda hukukun üstünlüğüne saygı gösterme, silah indirimi ve üye ülkelerin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumaktı. Üye ülkeler, sözleşmeye aykırı davrananlar karşısında ortak eylem yapmakla yükümlüydüler. Yeni bir 1914'ü önlemek için uluslararası anlaşmazlıklar çıktığında üç ay süreyle hakeme bırakılacaktı. Böyle bir süre, serinkanlı diplomasiye ve "dünya kamuoyunu barış için harekete geçmeye" zaman tanıyacaktı. Milletler Cemiyeti, dünyanın her yerinde savaş yorgunu insanlar tarafından, gözü karar "eski diplomasi"den kurtulmanın çaresi olarak görüldü. Gerçekte ise Milletler Cemiyeti, Wilson gibi liberal enternasyonalistlerin emelleri ile egemen devletlerin gönüllülük temelinde kuracağı herhangi bir örgütün kaçınılmaz sınırlamaları arasında bir noktada konumlanan uygulanmaya elverişli bir uzlaşmaydı. Bu bir dünya devleti değildi, onu yapanlardan hiçbirinin isteği de bu yönde değildi. Sonuçta, sözleşmeye birçok çelişki ve belirsizlik yansıdı. Cemiyet, sözleşmeye aykırı davrananları "uluslararası" savaşla tehdit ederek caydıracaktı. Bütün üyeler eşitti ama esas girişim Büyük Devletler ta-rafından yapılacaktı ve sözleşmenin iyi biçimde işlemesinin sağlanabilmesi için Cemiyet, üye devletlerden sözleşmeye uygun davranmalarını bekliyordu ama onların, özellikle de Büyük Devletlerin böyle davranmasını sağlayacak hiçbir bağlayıcı tedbir yoktu.

Barışın idealist yüzünü Milletler Cemiyeti gösterirken, cezalandırıcı yönünü de Alman sorununa bulunan çözüm göstermekteydi. Almanya parçalanmamıştı (böylelikle potansiyel Büyük Devlet olarak kalıyordu) ama 27.000 metrekare toprak, bu topraklarda yaşayan 6.5-7 milyon insan ve ekonomik potansiyelinin % 13.5'uğunu kaybediyordu (Harita 2.1). Batıda Fransa, Alsace-Lorainne'i, Belçika, daha küçük bir sınır bölgesini (Eupen-Malmédy) ve Danimarka kuzey Schleswig'i alıyordu. Geri çekilen Alman askerlerinin Saar Vadisi'ndeki kömür madenlerine yaptıkları sabotajların tazminatı için Saar bölgesi on beş yıl süreyle Milletler Cemiyeti'nin yönetimine bırakılıyor, madenlerin mülkiyeti de aynı süre için Fransa'ya veriliyordu. Saar'ın kaderi nihai olarak referandumla belirlenecekti. Ren bölgesi askersizleştirilecekti, Antant Devletleri bölgeyi işgal edecek ve aynı zamanda köprüleri denetleyecekti. İşgalci Devletlerin on beş yıla yayılan üç aşamalı çekilme planı, Almanya'nın anlaşmaya uymasına bağlanmıştı. Almanya, Doğu'da Pozan ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Batı Prusya'nın büyük bir bölümünü Polonya'ya ("Polonya koridoru") terk edecekti ve Alman limanı **Danzig**, gümrük işleri ve dış siyasette Polonya'ya bağlı kalmak koşuluyla Milletler Cemiyeti altında serbest şehir ilan edildi. Litvanya, Alman limanı Memel'i ele geçirdi. Berlin aynı zamanda sömürgelerini, denizaşırı yatırımlarını ve ticaret filosunun büyük bir kısmını da teslim ediyordu. Alman deniz kuvvetlerinin elinde birkaç işe yaramaz gemi kalmasına izin veriliyordu; Alman ordusunun ağır silahları ve hava gücü elinden alınıyor, ordunun resmî sayısal gücü 100.000 askere indiriliyordu.

Barış görüşmecileri, tazminatlarla ilgili kararları erteleediler. Almanya'nın bir miktar para ödemesi gerektiğinde herkes hemfikirdi. Gerçek sorular ise şunlardı: Almanya ne kadar ödeyebilirdi; ödeme ne şekilde yapılmalıydı (nakit, mal ya da her ikisi) ve taksitler ne kadar süreye yayılmalıydı? Dörtler Konseyi savaşın tüm maliyeti ile Almanya'nın ödeyebileceği tazminat miktarı arasında büyük bir açık olduğunu kabul etti. Gerçekten de en büyük soru, savaşın 'tüm maliyetinin' nelerden oluştuğunu belirlemekti. Bunun yanı sıra bir milletten diğerine servet aktarımı da ciddi teknik sorunlar yarattı. Sonuç olarak, barışı yapanlar Almanya'yı savaşın tüm maliyetinden "teorik" olarak sorumlu tutarken, "pratikte" malî sorumluluk sınırını daraltmak amacıyla araya iki madde sıkıştırdılar: 231 ve 232. Maddeler (bkz. 2.1 no'lu belge). Bunlardan, daha sonra yanlış anlaşılmaya yol açacak şekilde "savaş suçu" olarak anılan birincisinde, Almanya ve müttefikleri, 1914 "saldırısının" ve sonuçlarının sorumluluğunu üstlenmeyi kabul etti. İkincisinde ise sivillerin belirli alanlarda uğradığı zararı Almanya'nın tazmin etmesi isteniyordu. 231 ve 232. maddelerin başlangıçtaki amacı, ironik bir biçimde, savaş maliyetini tazmin etme yükü altına giren Almanya'yı tam bir iflasa sürüklenmekten "kurtarmaktı" Nihayet, 1919'da **Versailles Antlaşması** son bir fiyat belirlemek yerine, sadece 1 Mayıs 1921 tarihine kadar 20 milyar altın değerinde Alman Markı (Antant Devletlerinin işgal masrafları için) ödenmesini ve bir ara ödeme yapılmasını istedi, verilen tarihte Antant Devletleri arası Tazminat Komisyonu toplam miktarı belirleyecekti.

Versailles Antlaşması'nın sertliğinden, Büyük Devletlerden hiçbiri tek başına sorumlu tutulamaz. Barış görüşmecilerinin hepsi, barışma ve cezalandırma politikalarını birleştirmeye çalışıyordu. Clemenceau için, Fransa'nın güvenliği birinci derecede önemliydi ve bu ancak üç yoldan elde edilebilirdi. Birincisi, Almanya'yı bir daha toparlanamayacak şekilde zayıflatmaktı. İkincisi, kalıcı ve karşılıklı çıkar sağlayan bir Fransız-Alman uzlaşması sağlanmasıydı. Üçüncüsü ise ABD ve Britanya ile bir güvenlik ittifakı yapılmasıydı. Fransa üçünü de denedi ama bir başarı elde edemedi. Fransa Berlin'e, karşılığında ileride anlaşmanın revize edileceği sözü vererek anlaşmaya uyması için bazı gizli öneriler götürdüyse de 1919 yılının zehirli havasında böyle bir anlaşma koparmak mümkün değildi. Fransa'da geniş bir çevrede Versailles Antlaşması sayesinde Fransa'nın güçlenip Almanya'nın zayıflamasının "yalnızca geçici" bir durum olmasından korkuluyordu. Böylelikle Antant Devletleri'nin başkomutanı General Foch, daha kalıcı bir çözüm önerdi: Fransa, Ren bölgesini, stratejik bir tampon bölge olarak elinde tutmalıydı. Tersine çevril-

Danzig, Bağımsız Şehir (Polonyaca: Gdansk)
Baltık Denizi'nin tarihsel ve ticari olarak önemli bir liman kenti. 1919 yılında Paris Barış Görüşmeleri sırasında Danzig'e, yeni Polonya devleti denize serbest erişimini sağlamak amacıyla, "Bağımsız Şehir" statüsüyle siyasi bağımsızlık statüsü verildi. Fakat şehirde yaşayanların büyük bir bölümü Almanlardan oluşmaktaydı. Bu yüzden, Danzig'in Alman hâkimiyetine geri dönmesi iki savaş arası dönemde Alman milliyetçileri için temel bir konuydu. Hitler de 1939 yılında Polonya'ya saldırdığında Danzig meselesini bahane olarak kullandı.

Versailles Antlaşması
1919'da Almanya'ya karşı müttefik düşmanlığın sona erdirildiği antlaşma. Hükümleri arasında Almanya'nın toprak kayıpları, silahsızlanma, savaş suçu maddesi ve galip devletlere tazminat ödenmesi yer alıyordu.

miş bir "Alsace-Lorraine" durumu olmasından korkan ve ulusların özerk yönetim hakkını da gözeten Lloyd George ve Wilson bu öneriyi kabul etmedi. Fransa'ya, ayrılmış bir Ren Bölgesi yerine tahrik edilmemiş bir saldırı karşısında İngiliz-Amerikan Garanti Antlaşması sunuldu. Başka türlü rıza göstermemeye kararlı olan Clemenceau, bu garantiyi "Avrupa barışının köşe taşı" olarak gördü. Ne yazık ki, Amerikan Senatosu 1919 Kasım ayında Versailles Antlaşması'nı reddedince garanti sözleşmesi işlemedi, Britanya'nın anlaşmaya uyması ise Amerika'nın uyması koşuluna bağlıydı.

İngiliz-Amerikan garantisinin boşa çıkması Fransa'nın, savaştaki müttefikleri tarafından hüsrana uğratılmasını güzel özetliyordu. Britanya'nın anlaşmaya uymasının, Amerika'nın uyması koşuluna bağlanması ise Lloyd George'un fırsatçılığının tipik bir örneğiydi. Londra, güçler dengesi politikası gütmeseydi, yani Fransa'yı Avrupa'daki bir sonraki hegemonik güç konumuna gelecek bir devlet gibi görmeseydi, Lloyd George'un yaptığı bu ikiyüzlülüğün pek fazla önemi olmayacaktı. Oysa İngiliz kabinesi, donanması batırılmış, denizaşırı mülklerine el konmuş eski düşmanı Almanya'yı hiç korkmadan, Avrupa kıtasına egemen olmaya çalışan, saldırgan bir ülke olarak yanlış biçimde algıladığı Fransa karşısında bir karşı denge unsuru olarak görebilirdi. Britanya Avrupa'dan geri çekilmeli, devletlerarası rekabetin serbestçe gelişmesine izin vermeliydi, çünkü ancak böyle bir rekabet, yeni bir dengenin doğmasının yolunu açabilirdi. Bu ve benzeri güçler dengesi hesapları, Britanya'nın Fransa ile stratejik bir duygudaşlık kurmasının önünü kapattı. Britanyalı yetkililer, barışın kurulması için Fransa'nın güvenliğinin ve bir Fransız-Alman uzlaşmasının zorunlu olduğunu ve Fransa'nın Almanya karşısında kendini güvende hissetmesi için Britanya'ya "ihtiyacı olduğunu" göremediler. Lloyd George'un tazminatlar meselesini ele alış biçimi de tereddütler uyandırdı. Başbakan, Britanya'nın sivil yapılarının savaşta uğradığı doğrudan zarar çok büyük olmadığı için, Britanya'nın tazminatlardan alacağı payı yükseltmek gayretiyle asker ailelerine *maaş* bağlanmasında ısrar etti. Ateşkes öncesi anlaşmanın göz göre göre ihlâli anlamına gelen bu ısrarın sonuçta Antant Devletlerinin isteyeceği nihaî toplamın değişmesinde önemli etkisi olmadıysa da hiç şüphesiz bütün bir barış anlaşmasının ahlâki otoritesinin yaralanmasına neden oldu. Bunun da ötesinde, tazminatların az olmasının Parlamentoda yaratacağı tepkiden korkan Lloyd George, barış görüşmelerini yapan meslektaşlarına, acı kararın kesinleşme tarihini iki yıl daha uzatmaları için baskı yaptı. Gariptir ki genelde tazminatlar konusunda kötü adam rolü yakıştırılan Fransız yetkililer, sivillerin savaştan uğradığı zarar için ilkin, ateşkes öncesi anlaşmaya uygun olarak çok alçakgönüllü miktarlar önerdiler. Aynı zamanda, farklı bir çözüm yolu olarak, eski düşmanlarının devasa ekonomik gücünü zararsız hale getirmek için demir, çelik üretiminde Almanya ile ortaklık kurmayı da düşündüler.

Lloyd George gibi Wilson da, savaş sonrasında tazminatlar konusunda ortaya çıkan bu karmaşadan sorumludur. 1919 yılında ABD savaştan dünyanın en büyük alacaklı devleti olarak çıkınca, Amerikan hükümeti Antant Devletleri arasındaki savaş borçlarını, tazminatları ve yeniden yapılanma giderlerini tek büyük paket

içinde birleştirmeyi reddetti. Marc Trachtenberg'e göre Amerika'nın savaş borçlarını iptal etmesi ve yeniden inşa sürecine katkıda bulunması, tazminatların yumuşamasına yol açacaktı. 1947 **Marshall Planı'nın** cömertliğinin tam tersine, Amerika'nın, 1919'daki "eli sıkılığı", Antant Devletleri'ni savaş tazminatları için Weimar Cumhuriyetine yüklenmeye zorladı. Amerikanın siyaseti, dar mali çıkarları gözetmekten çok Wilson'ın uluslararası siyasete ahlâki yaklaşımından kaynaklanıyordu. Savaşı Almanya başlatmıştı o zaman cezayı Almanlar ödemeliydi. Wilson'ın mantığına göre, adalet yerini bulana kadar Almanya'ya ahlâken aşağılayıcı muamele yapılmalı ve Milletler Cemiyetine girmesine izin verilmemeliydi. Öte yandan Wilson'ın, Almanya'nın yeniden sağlığına kavuşturulmasından önce cezalandırılması gerektiğine dair inancı ile Amerikan gücünü barışı uygulamaya angaje etmekteki isteksiz tavrı yan yana konunca biri diğerine uygun düşmüyordu. Başkan Wilson'ın, güçler dengesi siyasetinden *nefret etmesine* yani Lloyd George'un tam tersine akıl yürütmesine rağmen o da benzer şekilde Fransa'nın pozisyonunu anlayamadı. Fransa'nın en fazla ihtiyaç duyduğu şey, Almanya ile barışmak için sağduyulu bir barış ve güvenlik anlayışının gelişmesinin teşvik edilmesiydi ve bunun için Amerika ve Britanya'nın desteği gerekiyordu, oysa durum bunun tam tersiydi. Kendisinden çok daha güçlü olan ve hem "savaş suçlusu" ilan edilmiş hem tazminat ödemeye mahkûm edilmiş böylece nefret duygusunun hâkim olacağı bir komşu karşısında Fransa'nın, eli kolu bağlanmıştı, üstelik Almanya'nın bu iki hükmün yer aldığı bir anlaşmaya gönüllü olarak uyacağı peşinen kabul edilmiş oluyordu.

Marshall Planı
Resmi olarak "Avrupa Ekonomik Kalkınma Planı" (AEKP) olarak bilinen program, Amerikan Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın 5 Haziran 1947'de yaptığı konuşmayla hayata geçirilmiş ve Ekonomik İşbirliği İdaresi (Eİİ) tarafından yönetilmiştir. AEKP kapsamında katılımcı ülkeler (Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Batı Almanya, İngiltere, Yunanistan, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre ve Türkiye) 1948 ile 1951 yılları arasında 12 milyar doların üzerinde yardım almıştır.

Orta ve Doğu Avrupa'da Paris Barış Düzenlemesi

Versailles Antlaşması belki Büyük Üçlüyü –Wilson, Clemencaue ve Lloyd George – en fazla meşgul eden konuydu ama Paris Barışı'nın tek sorunu Almanya değildi. Bir Amerikalı delege şunları yazıyordu: "Orta Avrupa ve Balkanların bütün ırkları... ya gerçekte birbirleriyle savaşıyorlar ya da pek yakında savaşa başlayacaklar... Büyük savaş çok sayıda küçük savaş doğurmuş gibi görünüyor". Barışı yapanlar bu küçük savaşları ezmek ve Lenin'in devriminin yayılmasını (bazı anlarda devrimci yönetimlerin Berlin, Viyana, Münih ve özellikle Bolşevik Bela Khun yönetiminde Budapeşte'yi ele geçirmeleri tehdidi) durdurmanın barış için zorunlu olduğunu biliyorlardı. Savaş boyunca amaçları karşı tarafın istikrarını bozmak olan tüm savaşan güçler, tâbi milletlere savaş sonrasında kendilerine daha büyük özerklik tanıyacaklarına dair söz vermişlerdi. Üç Doğu imparatorluğunun çökmesi ve 1918 yılında Antant Devletlerinin siyasetlerini yeni haritalara göre hızla uyarlaması, ulus kurma sürecinin ilerlemesini sağladı. Amerikalılar ve İngilizler zaten özerklik ilkesini desteklemişlerdi, Fransa ise Almanya'yı kontrol altına almak ve Sovyet Rusya karşısında *cordon sanitaire* oluşturmak için gözlerini Çekoslovakya, Polonya ve Yugoslavya'ya çevirmişti.

Sonuçta Polonyalılar, Çekler ve Antant Devletlerinin müttefikleri, (Sırbistan, Romanya ve Yunanistan kazanan taraftaydılar. Kaybeden tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan (Harita 2.1) vardı. Versailles'da yapılan anlaşma modeli üzerine kurulan ve silahsızlanma, tazminat ve "savaş suçu" maddelerini aynı şekilde içeren dört anlaşma ile yeni toprak dağılımı onaylandı. Avusturya ile Saint-Germain Antlaşması (10 Eylül 1919), Macaristan ile Trianon Antlaşması (4 Haziran 1920), Bulgaristan ile Neuilly Antlaşması (27 Kasım 1919) ve Türkiye ile Sevrés Antlaşması (10Ağustos 1920) yapıldı. Belirgin bir biçimde Versailles Antlaşması'nın tersine bu küçük anlaşmaların her biri etnik köken, dil ve din farklılığı nedeniyle azınlık durumunda olan toplulukların korunmasını amaçlayan şartlar içeriyordu. Saint Germain Antlaşması Avusturya ile Almanya'nın birleşmesini de ***(Anschluss)*** yasaklıyordu. Batı sınırı Almanya aleyhine çizilen Polonya ise, 1920'de Kızıl Ordu'yu yendikten sonra 1921 de Riga Antlaşması ile doğu sınırının Rusya olmasını kabul etti. Polonya gibi Çekoslovakya da parlak bir lobi hareketinden sonra ve barışı yapanlar arasına sokulan doğru kişiler sayesinde kazançlı çıktı ve 1918 Ekiminde bağımsızlığını ilan etti. Çeklerin baskın olduğu bir Çek-Slovak birliğinin ekonomik ve stratejik açıdan yürümesi için **Sudetenland** da (tarihi Bohemya krallığı ile Almanya arasındaki, üç milyon Alman nüfus barındıran sınır bölgesi) Çekoslovak topraklarına katıldı. Savaş öncesi Sırbistan ve eski Avusturya-Macaristan topraklarının karışımından bir parçayı almaya da Yugoslavya gönüllü çıktı. Romanya, Rusya'ya ait Beserabya ile Avusturya'ya ait Bukovina bölgesini alarak toprağını ve nüfusunu iki katından fazla büyüttü. Yunanistan ise Doğu Trakya'yı Türkiye'den ve Batı Trakya'yı 1920 Nisan ayında Bulgaristan'dan aldı. Brest-Litovsk ortadan kalkmış olduğu için, Polonya, Baltık Devletleri ve Finlandiya dâhil, Sovyetler Birliği 1918 Nisan ayında Merkez Devletleri'ne kaybettiği yerler üzerindeki denetimini de büyük ölçüde yitirdi.

Anschluss **(Birleşme)** Almanya ve Avusturya'nın siyasi birliği. *Anschluss* Versailles Antlaşması'nda kesin bir ifadeyle yasaklanmış, ancak Mart 1938'de Birinci Dünya Savaşı galiplerinin hiçbir direnişiyle karşılaşmaksızın Hitler tarafından uygulanmıştır.

Sudetenland Bohemia'da çoğunlukla Almanların ikamet ettiği bir bölge. 1919 yılında Alman-Çek sınırının Çek tarafına katılmış ve 1938 yılında Münih anlaşması gibi çirkin bir olayla sonuçlanan uluslararası bir krize sebep olmuştur.

Özerk yönetim, yabancı devlet yönetimi altında yaşayan insan sayısını yarıya indirmesine rağmen, Paris Barış Anlaşması'nın uyguladığı şekliyle daha fazla etnik gerginlik ve milliyetler arası çatışma doğurdu, ama bunun başka türlü bir sonuç vermesini beklemek de mümkün değildir. Barışı yapanların, kalem uçları çok sivri, haritaları çok küçük ölçekte, çizimleri çok titiz olabilirdi ama Doğu Avrupa'nın yamalı bohçayı andıran etnografyasının içinden geçen hatlar, en az otuz milyon insanı, bu tartışmalı sınırların yanlış tarafında bıraktı. Ortak sınırlar, yüzünden Çekoslovakya ve Polonya gibi statükonun doğal müttefiklerinin bile arası açıldı. Küçük devletler, Milletler Cemiyeti'nin hakemliğinde azınlık haklarının korunmasını, barışçı bir ulusal bütünleşmenin aracı olarak görmek yerine, yeni kazandıkları ulusal bağımsızlıklarına Büyük Devletler tarafından yapılan bir müdahale olarak anladılar. Almanya söz konusu olduğunda özerk yönetim hakkı, stratejik yönden de ele alınmak zorundaydı. Zaferi kazananlar eski düşmanlarının birleşmesine *izin* verip, yeniden güçlenmesine göz yumamazlardı, küçük bir devlet olan Polonya'nın "denize erişiminin" engellenerek zayıflatılmasını kabul edemezlerdi, Sudeteland'ı ayrı tutarak, Çekoslovakya'nın baştan sakat oluşmasına izin veremezlerdi. Aynı

zamanda, özerk yönetim hakkı ile çatıştığı için 1915 yılında İtalya'ya verilen bazı sözler yerine getirilmedi. Böylece, İtalya Avusturya ile ortak sınırının (Güney Tyrol) bir bölümünü almışken, Wilson, Adriyatik kıyılarında Orlando'nun istediği toprakları vermemekte inatla direndi. İtalyan başbakanı, taviz koparmak için, dost meslektaşlarını baskı altına almak üzere Dörtler Konseyi'ni büyük bir öfkeyle terk etti ancak sonunda razı olmak zorunda kalıp aşağılanmış bir şekilde geri döndü. Yine de küçük bir Adriyatik limanı olan Fiume, İtalyanlar ve Yugoslavlar arasında gerginlik kaynağı olamaya devam etti ve İtalyanların çoğu tarafından "sakatlanmış barış" olarak anlaşılan Paris Konferansı Roma'yı küstürdü.

Barışın Yapılması

Bütün kusurlarına rağmen Paris Barışı, sıkça tekrarlanan, yalnızca "yirmi yıllık bir ateşkesten ibaret" yargısını hak etmez. Elbette Almanya ve Avrupa'nın tümü için mükemmel olmaktan uzak çözümler, gelecekteki savaşın hatlarını baştan belirledi. Çok sayıda önemli büyük devlet tatmin olmamıştı ve gelecekten beklentileri, statükoyu korumak değil, yeni bir düzenleme yapılmasıydı. Hâlâ büyük güç olma potansiyelini koruyan Rusya ile Almanya yeniden canlanacaktı. O zaman Doğu Avrupa'nın kaderi, orada kurulan yeni devletlerin, Rusya ile Almanya tarafından yararlı tampon bölgeler olarak mı yoksa baş ağrısı olarak mı kabul edileceğine bağlıydı. Her ne olursa olsun tarihçiler 1919 ile 1939 arasında düz bir çizgi çizmekten sakınmalıdırlar. Diplomasi ucu açık bir süreçtir. Anlaşmada önce bazı ufak çaplı konularda, sonra daha öze ilişkin konularda uyarlamalar yapılması kaçınılmazdı. Bütün bunların sonucunda ortaya küçük boyutlu çatışmalar mı yoksa büyük bir Avrupa savaşı mı çıkacağını belirleyecek olan, bir sonraki adımda ne yapılacağıydı. David Stevenson, Versailles Antlaşması'nın tazminatlar ve güvenliğe ilişkin maddelerinin katı bir biçimde uygulanması biraz yumuşatılabilseydi, daha sonra 1930'da çıkan büyük sorunlardan kaçınılabileceği görüşündedir. Ancak bu yaklaşımın geçerli olması, Antant Devletleri arasında sürekli işbirliğinin devam etmesi ve Almanya'da ılımlı bir revizyonizmin [savaş öncesi duruma dönme çabası; geçmişteki bazı olmuş olayları reddeden veya yeniden yorumlayan yaklaşım – ç.n.] ayakta kalması koşullarına bağlıydı.

Ne yazık iki barışın ilk kurbanı Antant Devletleri arasındaki dayanışma oldu. Kasım 1919'da ve yine Mart 1920'de Senatonun Versailles Antlaşması'nı onaylamaması üzerine Amerika'nın anlaşmadan çekilmesi bunların içinde en trajik olanıydı. Wilson, dünya siyasetinde yepyeni bir çağın haberciliğini yaparak öyle büyük bir beklenti yaratmıştı ki, bir hayal kırıklığına uğranmaması imkânsızdı (küsen Wilson taraftarları, eski kahramanlarını en yakıcı eleştirilerini yazılı basına dağıtmak üzere neredeyse birbirleriyle yarışa girdiler). Çoğu trajik hikâyede gördüğümüz gibi burada da başkahramanın yıkılışı bizzat kendisi tarafından hazırlandı. Wilson kendini tüketecek kadar yorulmuş hatta anlaşma sırasındaki kavgalarda bir

inme geçirmişti ama yine de Almanya barışını onaylaması için Cumhuriyetçi çoğunluğu ikna etmeyi inatla reddetmişti. Wilson daha önce de Milletler Cemiyeti Anayasası'nın Versailles Antlaşması'nın ayrılmaz bir parçası olduğu noktasında ısrar ederek, Milletler Cemiyetinin reddedilmesini garanti altına alacak şekilde davranmıştı. 1921'de ABD, Almanya ile ayrı bir barış anlaşması imzaladı ama Wilson'ın barış projesinin en can alıcı parçası olan Milletler Cemiyetine, girmedi. Amerika'nın, büyük misyonu, dünyayı liberalleştirme, en azından şimdilik suya düşmüştü. Elbette 1920'ler ve 1930'larda Amerikan kamuoyunun ülke dışındaki çapraşık konulara karışmama tercihi (tecrit siyaseti) giderek daha çok güçlendi. Elbette Amerikalılar uluslararası sahneden tamamen çekilmediler. Örneğin 1921–22'de Washington silahsızlanma ve Doğu Asya konusunda (bkz. 3. Bölüm) çok taraflı bir konferansa ev sahipliği yaptı. Bunun da ötesinde Amerika'nın ekonomik statüsünün dünyanın en büyük borç veren ülkesi konumunda olması dış dünyadan bütünüyle kendini koparamayacağı anlamına geliyordu. "Tecrit siyasetine" en yatkın olan 1920'lerin Cumhuriyetçi yönetimi bile Avrupa'da istikrarın sağlanması için malî kaldıraçları kullanmaktan kaçınamadı. Ne var ki yalnızca malî güçleri harekete geçirmek, Amerika'nın somut biçimde savaş sonrası barışa güvenlik yönünden angaje olmasının yerini tutamazdı.

Aynı şekilde Sovyetler Birliği de tecrit edilmiş bir konumda kaldı. Almanya ve Macaristan'da bazı devrim kıvılcımları dışında Lenin'in devrimi gerçekleşemedi. Bunun da ötesinde iç savaş deneyimi, Antant Devletlerinin müdahalesi, Kızıl Ordu'nun Polonyalılara yenilmesi ve Finlandiya, Beserabya ve Baltık Devletlerinin kaybedilmesi, kapitalizm ve emperyalizmin çifte gücünün egemen olduğu bir dünyada ayakta kalabilmenin karşılaşabileceği büyük tehlikelere işaret ediyordu. Sovyet Rusya kırılgandı. Devrimi yayma (rejimin meşruluğu ve kimliğinin kaynağı) ihtiyacı ile rejimi güçlendirme arasındaki gerilim çift yollu bir siyaset uygulaması doğurdu. Sovyetler Birliği, enternasyonal komünist hareketi destekleyerek kapitalizmin yıkılmasını öne çıkaracaktı, aynı zamanda kendi güvenliğini sağlama almak için "tek ülkede sosyalizm"i inşa edecekti. Böylece Sovyet Dışişleri Bakanı Georgi Chicherin, statükoya düşman olan ama barış içinde birlikte yaşamaya uygun olan ince ve dikkatli bir politikanın haritasını çizdi. Moskova borçlarını reddetti, 1919 anlaşmasını reddetti, Milletler Cemiyetini reddetti ama aynı zamanda, Sovyet karşıtı bir koalisyonun oluşmasının önünü kesmek için diplomasiye ve ticari anlaşmalara yöneldi. Bu diplomatik duruş, Paris Konferansı sonucunda yabancılaşan bir başka potansiyel Büyük Güçle yakınlaşması sonucunu doğurdu: Weimar Almanyası. Nisan 1922'de iki parya devlet, Rapollo'da buluşarak ekonomik ve diplomatik işbirliği kurmak üzere anlaştılar. Gizli askerî işbirliği arttı. Rusya, Almanya'nın silahsızlanmaya yan çizmesine yardım etti, Almanya Rusya'ya teknik bilgi aktardı. Revizyonist bir ittifak (1926 Berlin Antlaşması ile yeniden onaylanmıştı) kâbusu yetmezmiş gibi Çin'de ve Avrupa imparatorluklarında komünizmin yayılması, Londra ve Paris'te Sovyetlere duyulan nefreti koyulaştırdı. Fransızlar, doğal olarak Doğudaki eski müttefiklerinin ideolojik dönüşümünü kabullenmekte zorlandılar. Rusya'daki iç

savaşa Antant Devletlerinin küçük çaplı müdahalesini bir haçlı seferine dönüştürmek, Lenin'in kurduğu rejimi devirmek için en fazla ses çıkaranlar Fransız resmî çevreleri oldu ve bu girişim başarısızlığa uğrayınca, Fransa'nın Doğudaki en büyük dost ve müttefikin yerini artık Polonya'nın alacağı belliydi.

İngiliz-Amerikan güvenlik garantileri suya düşünce, Clemenceau, Lloyd George'un verdiği sözleri tutacağını ummuştu. Ne var ki, 1921–22 güvenlik paktlarında bir ilerleme kaydedilmedi. Bazı İngiliz resmî görevliler Fransa'nın Britanya'dan garanti alma ihtiyacını anlıyordu. Birçoğu da, özellikle de Britanya Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Fransa'nın Napolyon'u hatırlatan ölçekte büyük emeller peşinde olduğuna inanıyordu. Britanya 1914–18 yıllarında girdiği büyüklükte yeni bir askerî taahhüt altına girmekten anlaşılabilir bir kaygı duyuyordu ve güçler-dengesi retoriği de aslında Avrupa sorunlarına sırtını çevirmesi için şatafatlı bir mantıksal temel sağlıyordu. Bu sırada, J.M. Keynes, çok satan kitaplar arasında yer alan ve barış konusunu inceleyen, *The Economic Consequences of Peace (Barışın Ekonomik Sonuçları)*, adlı eserinde, tazminat konusunun, kindar ve yıkıcı bir yaklaşımla ele alındığı eleştirisinde bulunarak İngilizlerin (ve Amerikalıların) gözünde Versailles Antlaşması'nın meşruiyetini yıktı. Britanya, Avrupa'dan ne kadar çok uzaklaşırsa, Fransa da, kıtadaki geçici üstünlüğünü kalıcı hale getirmek için o kadar çok uğraşıyordu. Fransa bu şekilde davranarak Britanya'nın önyargılarını ve yanlış algılamalarını doğrulamış oldu. İki ülke arasında Ortadoğu'da çıkan sürtüşmeler güvensizliği daha da derinleştirdi ama Britanya ve Fransa arasındaki kırılmayı meydan getiren en büyük olay Türkiye'nin Sevrés Antlaşması'na karşı verdiği başarılı tepki oldu. 1921 yılının Ekim ayında Fransızlar, Türkiye'nin, ordusunu ve devletini modernleştiren milliyetçi Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk ile Antant Devletlerinin Anadolu'dan çekilmesini öngören bir anlaşma imzaladı. Bu pakt Sevrés'i ölü belge haline getirdi ve Yunanistan, İtalya ve Britanya aleyhine, Fransa'nın çıkarlarını kurtardı. Bir yıl sonra Çanakkale Boğazı'nda, Çanakkale şehrinde Fransızlar bir kez daha Türklerle ikili görüşmeler yaptı ve Britanya'yı yalnız bıraktı.

Tıpkı Versailles Antlaşması gibi Sevrés Antlaşması da uygulamada yaptırımlara bağlı değildi. Antant Devletlerinin içindeki bölünme, Almanya'ya, Türklerin yaptığı şekilde anlaşmaya meydan okuma fırsatı sağladı. Elbette yenilen bir devlet, hangi devlet olursa olsun, böyle bir koalisyon grubu karşısında aynı şeyi yapardı. Napolyon Savaşlarından sonra Fransa, Kırım Savaşından sonra Rusya, yenilgilerini başarıya çevirecek yollar aramışlardı. İki dünya savaşı arası dönemdeki Almanya söz konusu olduğunda, yukarıdaki örneklerle arasındaki fark, "Versailles diktasına" karşı duyulan nefretin yoğunluydu. Bu sorunun kaynağı, Wilson'ın On Dört ilkesine yaslanan bir barıştan beklenenler ile Weimar'ın sosyalist koalisyon hükümetinin Haziran 1919 tarihinde koşulsuz olarak kabul etmek zorunda bırakıldığı maddeler arasındaki uyumsuzlukta aranmalıdır. Antant Devletleri, Almanya ile görüşmeler başlarsa kendi aralarındaki birliğin bozulacağından korktukları için pazarlığa oturmayı kabul etmediler ve bu şekilde Alman delegelerinde aşağılanma, hakarete uğrama ve büyük bir öfke duygusu yarattılar. Almanya'da büyük bir adaletsizlik ya-

pıldığı inancı yaygındı, ayrıca halk arasında hızla yayılan Alman ordusunun aslında savaş meydanında yenilmediği efsanesinin sarhoş edici etkisi Versailles Antlaşması'nın yıpratılması ve yürürlüğe girmemesi yönünde büyük bir kararlılık yarattı. 1920 yılında Almanya'da 1914 öncesi diplomatik belgelerin yayınlanması, Alman bilim adamlarına ve İngilizce konuşan dünyadaki revizyonist liberallere, Antant Devletlerinin "1914 savaşından Almanya ve Müttefiklerinin sorumlu olduğu yönündeki resmi doktrinini", tartışmaya açmaları için zemin sağladı. Antant Devletleri arasındaki uyumu bozmak için Almanya anlaşmayı bir yandan kısmen uyguluyor bir yandan da karşı çıkıyordu. Bu şekilde bir karşı çıkışla, muhtemelen Sovyetler Birliği ile de anlaşan bazı çevreler, Versailles Antlaşmasının uygulamada hiç bir yaptırımı olmamasına ilişkin sevimsiz gerçekleri Britanya'ya ve Fransa'ya dayatarak, bu iki ülkeyi birbirinden uzaklaştırmayı umuyordu. Bazı çevreler de anlaşmaya uyarak Versailles konusunda Britanya'nın suçlu olduğunu öne çıkarıp, anlaşmanın ekonomik şartlarının yerine getirilmesinin imkânsız olduğunu kanıtlamayı umuyordu.

Bu kez ana savaş meydanı tazminatlar konusuydu. Sally Marks'ın iddia ettiği gibi, başlı başına 1918'de verilen hükmün kendisi tehlikedeydi. Avrupalılar, özellikle de Fransızlar için en önemli tehlike yeniden inşa faaliyetinin bedelini karşılamanın ülke ekonomisini çökertmesi, daha az fiziksel zarara uğramış olan Almanya'yı ise ekonomik yönden daha güçlü hale getirmesiydi. Amerika'nın borçlar için af çıkartması bu ihtimalî ortadan kaldırabilir ve Fransa ile Almanya arasında ekonomik alanda barışı teşvik edebilirdi. Oysa Avrupalıların önüne konan seçim, ya kendilerini ya da eski düşmanlarını mahvetmekti. Seçmenlere bunun Almanya olacağı sözü verilmişti. 27 Nisan 1921 tarihinde Tazminatlar Komisyonu ödenecek miktarı 132 milyar altın Alman Markı olarak belirledi. Bu, kamu-oyunu yatıştıracak ve Amerika ile yapılacak borç görüşmelerinde pazarlık payı sağlayacak bir miktardı. Alman siyasetçileri 132 milyar altın Alman Markı'nın ödenmesinin imkânsız olduğunu söyleyerek itirazda bulundular ve (bazı iddialara göre) bunu kanıtlamak için Alman ekonomisini bir yüksek enflasyon sarmalına soktular. Karmaşık teknik ayrıntıların üzerini örttüğü gerçek rakam, otuz altı yıla dağılan 50 milyar altın Alman Markı'ydı. Bu her ne kadar büyük ve ağır yük getirecek bir miktar olsa da, eğer çaba gösterseydi Almanya büyük olasılıkla bunu ödeyecek kapasiteye sahipti. Elbette her iki taraf da 132 milyarlık borç konusunu kötüye kullandı, tatsız gerçeklerle (Almanlar için, yenilgi; Antant Devletleri için Almanya'nın gönüllü olarak uymayı kabul ettiği varsayımına dayanan bir anlaşmanın tuzakları) yüzleşmek yerine seçmenlere farklı mesajlar verdiler. Bütün bunlar tazminatlar üzerinde yapılan mücadelenin siyasi nitelikte bir mücadele olduğunu göstermektedir.

Berlin'in tahmin ettiği gibi tazminatlar üzerine yapılan kavga Antant Devletleri arasında sürtüşmeye yol açtı. İngilizler tazminatlar konusunda verdikleri kararlara pişman oldu ve sorunu Fransızların kin gütmesi olarak anladıklarını ifade ettiler. Öte yandan Fransız resmî çevrelerinin de İngilizler yüzünden sabrı taşmıştı. İngilizler 1.653.000 ton ağırlığında Alman gemisine el koymuş olmaktan en ufak bir

vicdan azabı duymadan, kömür, kereste ve Fransa'ya ödenecek nakit para konusunda ayak sürüyorlardı. Paris, yumuşamayı kabul etmeden önce anlaşmanın yürürlüğe konulmasında ısrar etti. Londra, Almanya ekonomisinin düzelip Avrupa ekonomisini iyileştireceğini ve bu şekilde İngiliz pazarlarını canlandıracağını umarak yumuşama konusunda baskısını arttırdı. 1921–22 yıllarının kış aylarında Lloyd George ve Fransa Başbakanı Astride Briand arasında güvenlik görüşmeleri her zamanki engele takıldı. Briand, Almanya'yı durdurmak için askerî ittifak yapılmasını talep etti. Lloyd George yalnızca, "tahrik edilmemiş saldırı" karşısında tek taraflı bir teklifte bulundu. Bu açmazdan tek çıkış çaresi, Avrupalı düşman devletlerin birbirleriyle yeniden barışmasını sağlayacak güvenlik ve ekonomi alanlarında kapsamlı bir uluslararası yapının inşa edilmesi ve böyle bir yapı içinde ekonomik refahın öne çıkartılmasıydı. Lloyd George 1922 yılında Cenova'da bir ekonomi konferansı düzenlediği zaman aklında bu vardı. Davet edilen ülkeler arasında, Sovyet Rusya, ABD yer alıyordu ama konferans 1919 yılından beri diplomasinin önünü tıkayan aynı nedenler yüzünden başarısızlığa uğradı. Amerikalılar konferansa katılmadı. Briand, kadar yumuşak başlı olmayan Fransa'nın, yeni Başbakanı Raymond Poincaré de, arkadan İngilizlerin desteğini alamayınca daveti reddetti ve tazminatların gündem maddesinde yer almasını kabul etmedi. Bu sırada Rusya ve Almanya'nın Dışişleri Bakanları Cicherin ve Rathenau, kendi aralarında ikili anlaşmalarını yapmak üzere Rapollo'ya hareket ettiler.

Tazminatlar üzerine tartışma böyle devam etti. İngilizlerin Almanya'ya altı aylık bir moratoryum ilan etme isteğinin önünü Fransa kesti. Berlin'in borç ödemelerini askıya alması karşılığında Fransa, Ruhr madenlerinin "üretken garantiler" olarak kendisine devredilmesini istedi. Bu noktada Fransızlar kendi buldukları çözüm üzerinden bir deneme yapmaya hazırdılar. 26 Aralık 1922 yılında Tazminatlar Komisyonu bire (Britanya) karşı üç (Fransa, Belçika ve İtalya) oyla Almanya'nın tazminat ödemelerini zamanında yapmadığını ilan etti. 11 Ocak 1923 tarihinde Fransız ve Belçika birlikleri Ren bölgesini işgal etti. Lloyd George, Ekim 1922 krizinde istifa etmek zorunda bırakılmış olduğundan, İngiliz-Fransız ilişkilerinde doğan krizin yükü yeni başbakan Andrew Bonar Law'ın omuzlarına bindi. Almanların, Fransızların önünü kesmek üzere İngilizlerin harekete geçebileceği umudu hızla boşa çıktı. Bonar Law hükümeti yalnızca diplomatik bir protesto çekmekle yetindi. Britanya bekleyip görecekti. Poincaré'nin ne umduğu konusunda ise tarihçilerin düşünceleri birbirinden farklı ve kanıttan yoksundur. Bazıları, işgalin Ren'de ayrılıkçı bir çözümü desteklemek için oynanan bir kumar olup Ren'i bölmek amacı taşıdığına inanır. Kimileri ise Fransız Başbakanını, açıkça anlaşılan hiçbir stratejisi olmadığı gerekçesiyle eleştirir. Belki de Başbakanın kendisi de her iki fikir arasında yalpalamaktaydı, bir yandan açık bir biçimde anlaşmanın uygulanmasını sağlayacak bir politika bir yandan da Almanya'nın bölünmesine yol açacak bir politika arasında gidip gelmekteydi. Poincaré'nin hedefleri ne olursa olsun, bunlara ulaşmak için yapılacak işlerin hiç kolay olmadığı açıktı. İşgalci birlikler yaygın bir pasif direnişle karşılaştılar ki, bazı durumlarda başa çıkmak için süngüy-

le karşı koymak bile gerekti. Berlin'de Maliye Bakanı Cuno, grevci işçilerin ücretlerini ödeyebilmek için Mark bastı. Bu ise hiper enflasyon sonucunu doğurdu. Ne var ki 1923 yılının sonuna gelindiğinde Fransızlar kendi iradelerini zorla kabul ettirmişti. Madenler kömür üretiyordu ve yük katarları sınırın her iki tarafına geçiyordu. Eylül ayında yeni Maliye Bakanı Gustav Stresemann, direnişe son verilmesi için çağrıda bulundu.

Fransız zaferi çok pahalıya mal oldu. İşgal, İngiliz-Amerikan kamuoyunu Fransa'dan daha fazla uzaklaştırdı. Daha önce Fransa'da Napolyonvari bir üstünlük özleminden şüphelenenler, artık korkularının yersiz olmadığından emindiler. Bu noktadan itibaren Britanya büyük bir kararlılıkla Fransız-Alman ilişkilerinde hakem rolünü üstlendi ve bu işi yaparken Fransa'nın müttefiki konumunda olmaya hiç niyeti yoktu. İlk iş olarak Almanya ile ikili anlaşma yapmanın imkânlarını araştırması gereken Poincaré bunun yerine Markı ve hızla düşen Frankı kurtarmaları için İngiliz-Amerikan Devletlerine başvurdu. 1924 yılında, Amerikalı uzman bankacı Charles Dawes yönetiminde bir komite tarafından yapılan bir plan gereği, ölçekleri küçültmek üzere tazminatlar yeniden formatlandı ve *Reichsbank* yeniden örgütlendi. Amerika'nın verdiği borçla Almanların tazminat ödemelerine malî kaynak sağlandı ve borç ödemeleri daha hafif bir programa göre yeniden düzenlendi. Fransa'ya Amerika ve Britanya tarafından verilecek borçlar, Fransa'nın Dawes Planı'nı kabul etmesi ve Ren bölgesini boşaltması koşullarına bağlandı. Fransa'nın hâkim olduğu Tazminatlar Komitesi'nin yetkileri de daraltıldı. Versailles Antlaşması'nın bağımsız olarak uygulanmasını sağlamaya zaten Fransa'nın gücü yetmemişti ama bu konu artık bir seçenek olmaktan da çıkmıştı.

Lokarno Dönemi

Dawes Planı Amerika'nın, Avrupa kıtasında istikrarı öne çıkarmak için malî gücünü kullanmaya hazır olduğunun işaretini verdi. Baştan aşağı yeni bir güvenlik yapısı kurmak ve bunun işlemesini sağlamak işi Avrupalıların kendilerine bırakıldı, yani Avrupa, eksi Rusya. Bu yapının ana hatları 1924–25 yıllarında Londra-Paris arasında yapılan görüşmelerde odak noktası oldu. Olayın merkezinde, Fransız-Alman *detenté*'ı vardı. Fransa, 1923 işgaline son verecek, Alman egemenliği altında olup Fransa'nın denetlediği bazı alanları da yavaş yavaş Almanlara teslim edecekti. Almanya devletler sistemiyle bütünleştirilecek ve Dawes Planı altındaki yükümlülüklerini yerine getirecekti. Britanya hakem rolünü üstlenecek ve Fransa'nın güvenliği için bir tür garanti verecekti ancak bunu, Avrupa sınırlarının garantisi adı altında daha üst düzeyde bir planın parçası olarak yapacaktı.

1925 yılı Ekim ayında küçük bir İsviçre tatil kasabası olan Lokarno'da, temel güvenlik yapısı bu ana hatlar üzerinden somut anlaşmalara dönüştürüldü. İçlerinde en önemlisi Fransa, Belçika ve İtalya tarafından imzalanan, Britanya ve İtalya tarafından garanti edilen, Ren Bölgesi Paktıydı. Fransa –Almanya ve Belçika–

Almanya sınırlarının ihlal edilemeyeceği ve Ren Bölgesi'nin askersizleştirilmesi böylece onaylanmıştı. Almanya ile Fransa, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya arasında tahkim (Hakem kararına bırakma ç.n) sözleşmeleri de sonuca bağlandı ve bunun üzerine Fransa, Orta ve Doğu Avrupa'daki müttefiklerine yeni güvenlik vaatlerinde bulundu. "Lokarno Antlaşmaları" uluslararası ilişkilerde bir dönüm noktası oluşturdu. Bir Britanyalı devlet adamı, "Büyük Savaş 1918 yılı Kasım ayında bitti. Büyük Barış 1925 Ekim ayına kadar başlamadı" diye yazmıştır. Barışı meydana getiren Briand, Stresemann ve Britanya'nın yeni Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain'e, bu başarılarından ötürü Nobel Barış ödülü verildi.

Meslekleri gereği gerçeği sonradan yorumlama avantajına sahip olan tarihçiler, "Lokarno ruhu" ya da "Lokarno balayı" denen olguyu, genellikle, iki savaş arası uluslararası güvenlik sistemi konusunda ortaya çıkan pek çok boş hayalden biri olarak küçümserler. Bu görüşü haklı çıkaracak maddi temeller vardır. Lokarno Antlaşması yürekten desteklenen bir değişimden çok Fransa'nın yenilgiyi başarıya dönüştürme politikasının bir ürünüydü. Her renkten Alman milliyetçisi Paris Barış'ını bozma hedefinden vazgeçmiş değildi. Britanya'nın Lokarno "garantisi", daha önceki bütün Britanya hükümetleri tarafından Fransa'ya sunulan garantilerden çok daha sınırlıydı ve Britanya'nın kıta Avrupa'sından daha da uzaklaştığını doğruluyordu. Almanya silahsızlanma konusundaki yükümlülüklerini yerine getireceğine ilişkin hiçbir güvence vermedi ve Stresemann, Almanya'nın doğu sınırlarını yeniden düzenleme emelini gizlemedi. 1920'li yılların ortalarında oluşturulan güvenlik yapıları yine de 1930'larda meydana gelen olayların akışında belirleyici olmadı. Dışişleri Bakanlarının her üçü de Briand, Chamberlaine ve Stresemann, Lokarno Antlaşması'nı, bir ilk adım olarak görüyordu çünkü gerçekleşmesi uzun bir zaman alacaktı ve statükonun dönüşümü güç bir işti. Öte yandan her üçü de dış politika açısından birbiriyle ters düşmeyen ama farklı sonuçlar elde etmeyi umuyordu. Eğer tecrit taraftarı meslektaşlarını ikna edebilmiş olsaydı, Chamberlaine, 1922'de Briand'ın talep ettiği türden bir garantiyi hemen verirdi, şimdi ise Lokarno'nun getirdiği sınırlı garantinin işe yaramasını, barışa karşı en büyük tehdit olarak gördüğü Fransız-Alman düşmanlığını söndürmeye yetmesini ve daha sonra da Orta ve Doğu Avrupa'da barışçı değişime olanak sağlamasını umuyordu. Aynı şekilde Briand da, bu garantilerin Fransa'ya güvenlik sağlayarak İngiliz-Fransız birliğini bir ölçüde tamir edeceğini umuyordu. 1923 yılındaki yenilgiden sonra Briand, Fransa'nın, esasında daha güçlü olan Almanya karşısındaki geçici üstünlüğünün dondurulamayacağını anlamıştı. Fransa artık kurtuluşu, zafer kazanan devletlerin işlevsiz koalisyonu ile Berlin'in Versailles Antlaşması'na uymakta gösterdiği isteksizliğin kısıtladığı bir alanda arayacaktı. Şimdi Fransa'nın ekonomisinin ilerlemesi açısından Tazminatların zorla uygulanmasının yerini alacak tek yol kalmış gibi görünüyordu, Fransa'nın yeniden yapılanması ve sağlığına kavuşması için ihtiyaçlarını karşılayacak resmî bir Franko-Alman sanayi ve ticari işbirliği kurmak.

1919'dan zaferle çıkan devletler 1918'de verilen hükmü icra edemeyecekleri (ve bunu Fransa tek başına yapamazdı) için Avrupa *detenté*'ının (yumuşamasının ç.n) başarısı Almanya'nın başarısına kalmıştı. Burada olasılıkları görebilmek için, Weimar Cumhuriyeti altında en uzun iktidarda kalan Dışişleri Bakanı Stresemann

dönemindeki Alman siyasetinin mantığını anlamamız gerekir. Stresemann, hem savaş sonrası kurulan düzeni yıkmak için çalışan gözü kara bir milliyetçi hem de siyasal ve ekonomik istikrar için çalışan iyi bir Avrupalı olarak resmedilmiştir. Her ikisi de karikatürize edilmiş imajlardır. 1914'ten önce Stresemann bir liberal-milliyetçi iken, Almanya'nın 1918'de yenilmesi ve 1923 felaketi onun görüşlerini derinden değiştirdi. Buna çok şaşmamalı çünkü 1923'de bir Maliye Bakanı olarak kendi penceresinden baktığında, bir yandan Fransa Ren bölgesini koparmaya çok yakın bir noktaya gelmişken, Rhur bölgesinin işgalinin Almanya'yı nasıl iç savaş eşiğine getirdiğini ve cumhuriyetin nasıl asker eline teslim edilişini görmüştü. Stresmann'ın biyografisini yazan Britanyalı Jonathan Wright'a göre, Alman Dışişleri Bakanı'nın amacı Avrupa'da değişimi barış içinde sağlamaktı, bunun için aşırı sol ve aşırı sağı durdurmak zinde olmayı gerektiriyordu. Dawes Planı'nı kabul etmesinin altında yatan nedenler, Almanya'nın tecritle içine kapanmasını engellemek, İngiliz-Amerikan sempatisini kazanarak Fransa'nın denetim altında tutulmasını sağlamak ve Almanya'yı bir kez daha Büyük Güç düzeyine çıkaracak ekonomik iyileşme için sahneyi hazırlamaktı. Almanya içindeki aşırı milliyetçilere seslenirken, Almanya'nın yeniden silahlanması ve tekrar kılıç yolunu tutması için, zaman kazanmaktan söz ediyordu - ancak bu sözler yalnızca en aşırı uçta yer alan dinleyicileri yatıştırmayı amaçlıyordu. Tam bir gerçekçi olan Stresemann, ileri doğru gitmenin tek yolunun, devletler sistemi *içinde* dolaylı siyasi ve ekonomik baskı uygulamak olduğuna inanıyordu.

Stresemann'ın revizyonist programının başarıya ulaşması için önce Weimar Cumhuriyeti'nin Büyük Devletler arasında bir eşit gibi kabul edilmesi gerekiyordu. 1925 yılı başlarında Britanya'nın Fransa'ya bir güvenlik sözü vermesinden ve Milletler Cemiyeti'nin Alman silahsızlanması üzerindeki denetimini sıkılaştırmasından korkan Stresemann bu inisiyatiften doğan fırsatı yakaladı. Almanya'nın tecrit edilmesinin önüne geçmek için gözü pek bir "barış atağına" geçti ve bunun sonucunda Lokarno Antlaşmaları doğdu. Bu anlaşmalar onun zaferiydi. Stresemann'ın amacı Fransız birliklerini Ruhr bölgesinden dışarı atmak, zaten kaybedildiğine inandığı Alsace-Lorraine'den gönüllü olarak vazgeçmek ve karşılığında Ren bölgesini garantiye almaktı. Lokarno Antlaşması Amerikan özel sektör yatırımlarını teşvik edecekti ve Almanya'nın refahının devam etmesinde Washington'ın da çıkarı olacaktı. Batı'da "hemen" barış yapılması ile "gelecekte" Doğu'da yapılacak revizyonlar arasında karmaşık bir denge kurulması gerekiyordu. Stresemann Almanya'nın doğu sınırlarını kesin olarak kabul etmiş değildi, ama Fransa'nın Polonya ve Çekoslovakya ile askerî konvansiyonları vardı ve Londra ile Amerika ise şiddet yoluyla yapılacak bir değişime izin vermeyecekti. Sınır değiştirme, ancak Batıdaki Müttefiklerin işbirliğiyle yapılabilirdi. Oysa Batı'ya kur yapmak, Almanya'nın Rapollo da ortak olduğu Sovyetler Birliği'nin uzaklaşması tehlikesini doğuruyordu. Bolşevizmden tam anlamıyla nefret etse de, Stresseman'nın Varşova'ya baskı yapması ve ileride Avrupa'da çıkabilecek herhangi bir krizi kendi çıkarları doğrultusunda kullanması açısından Moskova'ya ihtiyacı vardı. Bir Rus-Polonya savaşı çıkması durumunda veya başka bir büyük sosyal çalkantı halinde, Almanya Büyük Devletler arasındaki ideolojik uçurumu kapatabilir ve yeni bir anlaşma yapılması

için başoyuncu olabilirdi. Hiç kuşkusuz Stresemann, gelecekte bir tarihte Büyük Devletlerin bir konferans toplayıp Orta ve Doğu Avrupa'da sınırları yeniden çizeceklerini ve bu durumda Almanya'nın Batı'nın desteğini alacağını, Moskova'yı da dize getireceğini hayal ediyordu.

1926–29 yıllarında bu tür hesaplar gerçek dışı görünmüyordu. Ama hiçbir şey 1914–18 yılları arasında açılan yaraların izlerini silemezdi ve hiçbir şey savaşın hem siyasi seçkinler hem de seçmenleri arasında yarattığı derin korku ve nefreti hafifletemezdi. Yine de o yıllarda meydana gelen olayların gelişme yönü, istikrarlı ama kırılgan bir uluslararası yapının ortaya çıkmakta olduğunu düşünmemize izin vermektedir. Avrupa Ekonomileri, 1914–18'in yıllarının yarattığı hayatı altüst eden değişim ve yıkımın etkisinden sıyrılıp yeniden dirildiler. Genel olarak Avrupa ekonomisinin yükselmesine, Amerika'nın Almanya'ya verdiği kısa vadeli borçların ödenmesi ve Amerikan sermayesinin yaptığı yatırımlar katkıda bulundu. Antant devletleri arası savaş borçları üzerine görüşmelerde ilerleme sağlandı ve borç ödemenin yükünü hafifletmek için faizler düşürüldü. Çelik üretiminde belirli kotalar konması konusunda Almanya, Fransa, Belçika, Saar bölgesi ve Lüksemburg arasında pazarlık yapıldı. Kurlar istikrar kazandı ve yeniden altın standardına genel bir dönüş olması bir güven oluştuğunun habercisiydi. Mayıs 1927'de, Cenevre'de yapılan Dünya Ekonomi Konferansı'nda, ticaret duvarlarının indirilmesi için ilk adımlar atıldı. Elbet ekonomik canlanış her yerde eşit bir gelişme göstermedi ve sancılı oldu. Sanayi üretimi savaş öncesindeki düzeyin altında kaldı ve Doğu Avrupa'nın tarıma dayalı ekonomilerinin kırılganlığı gıda fiyatlarındaki dalgalanmalar ve Avrupa dışı rekabet yüzünden devam etti. Ama bu aşamada, 1929 yılında New York borsasının çöküşüyle başlayan dünya ekonomik krizi hâlâ sürmekteydi ve 1925–28 yıllarındaki kısa ömürlü canlanış, Batılı Büyük Devletler arasında beliren barış havasını da güçlendirdi.

Briand ve Stressemann, 1926 Eylül ayında, askerî birliklerin Ren bölgesinden çekilmesi ve Alman silahsızlanmasının Antant Devletleri tarafından teftişine son verilmesi üzerinde anlaştılar. 8 Eylül 1926 tarihinde Almanya, Milletler Cemiyeti'ne katılma hakkını kazandı ve aynı zamanda Milletler Cemiyeti Daimi Konseyi'nde sandalye sahibi oldu. Ancak Milletler Cemiyeti, hayata geçer geçmez, dünyanın dört bir yanında "tek dünya" idealiyle yanıp tutuşanları düpedüz hayal kırıklığına uğrattı.

"Eski" ve "Yeni" diplomasi arasında bir kopukluk yoktu1928'de yapılan Savaşın Milli Politika Aracı Olarak Reddedilmesi Antlaşması (**Kellog-Briand Paktı** da denmektedir) bir arzuyu ifade ediyordu, gerçeği değil. Önemli diplomatik işler Cemiyetin dışında yürütülmekteydi. Örneğin 1923 yılında İtalya ve Yunanistan arasında Korfu üzerine çıkan kriz Büyük Devletler diplomasisi yoluyla çözüldü. Ortak güvenlik için gereken hukukî mekanizmalar ve tıpkı bunun gibi tahkim konusu da uluslararası siyasetin yukarıdan aşağı doğasının duvarına çarpıyordu. Milletler Cemiyeti'nin işi, küçük devletlerin işlerini düzenlemekti. Büyük Güçler ancak kendi amaçlarına hizmet edeceğini bildikleri durumlarda Milletler Cemiyeti'ne başvuruyorlardı. Batı ile Bolşevikler arasındaki ideolojik savaş büyük bir düşmanlık ve korku doğurdu. İngilizlerle Sovyetler arasında bir casusluk olayı nedeniyle ortaya çıkan

Kellog-Briand Paktı (Resmi adı: "Milli bir Politika Olarak Savaşı Yasa Dışı İlan Eden Uluslararası Antlaşma")
27 Ağustos 1928'de imzalanan antlaşma, Fransa Başbakanı Briand'ın ABD Dışişleri Bakanı Kellog'a iki ülkenin savaşı kınama konusunda anlaşması teklifiyle ortaya çıkmıştır. Kellog'un teklifiyle diğer devletler de Fransa ve ABD arasında imzalanan bu anlaşmaya katılmaya davet edildi. Toplamda altmış beş devletin katıldığı ve başarısızlığı aşikâr olan bu pakt, savaş arası dönemin idealist enternasyonalizmini gösteren boş bir hareket olduğu gerekçesiyle çoğunlukla alaya alınmıştır. Aslında Briand, bu antlaşmayı statükonun korunması için bir çeşit manevi Amerikan taahhüdü olarak görmüştü.

anlaşmazlık, 1927 yılında, Rusya'nın "savaş korkusu" yaratmasını tetikledi. Antant Devletleri arasında kavgalar da eksik olmuyordu. 1927 yılında Cenevre'de İngilizler ile Washington arasında kruvazör üretimi yüzünden büyük gürültü koparan siyasi çekişme Washington ile Londra'nın arasını açtı. Bununla birlikte 1920'lerin sonunda gördüğümüz savaş sonrası anlaşmazlıklar herhangi bir başka savaş sonrası dönemin özelliklerinden daha farklı değildi. Konuyla ilgili temel sorun şuydu: bu anlaşmazlıklar nedeniyle barış ve istikrarı sağlamak üzere oluşmuş yapılar güçleniyor muydu yoksa aşınıyor muydu? Milletler Cemiyeti'nin gücünün sınırlı olmasına, Almanya ve müttefikleri karşısında savaş zamanı kurulan koalisyonun parçalanmasına ve revizyonistlerle statükocular arasındaki dengenin çok hassas olmasına karşın ortaya siyasi bir denge çıkmaktaydı.

Eskiden olduğu gibi, Avrupa sistemi periferideki iki Büyük Gücün ilgisinin kesilmesiden zarar görüyordu. Washington, dolar diplomasisinden memnundu, Moskova ise sosyalizme karşı kapitalist bir haçlı seferi başlatılması korkusu yüzünden sanayi ve silahlanma alanlarına yoğunlaşmıştı. İtalya Avrupa sistemi için önemli bir payanda oluşturmakla birlikte vazgeçilmez bir konuma sahip değildi. Gerçekte, Lokarno sisteminin bir başarısı da, Büyük Devletlerin uyum içinde hareket ederek, 1920'lerdeki İtalyan revizyonizmini kontrol altına alma şeklinde gizliydi. İtalya'nın Faşist devlet başkanı Benito Mussolini'nin, (bu kişiyle ilgili daha geniş bilgiler 7. bölümde yer alıyor) Tuna havzası ve Balkanlar üzerinde planlar kurduğu kesindir. Hırvat ayrılıkçılığını körüklemiş, Macarlara karşı entrikalar çevirmiştir. Bununla birlikte, Almanya, toprak revizyonunun barışçı bir şekilde ve devletler sistemi içinde yapılmasından vazgeçmedikçe İtalya'dan ciddi bir tehdit gelmesi beklenemezdi. Ve mesleğinin bu aşamasında faşist lider Mussolini'nin, Büyük Devletlerin siyaset çevrelerinde bir oyuncu olarak kabul edilmek için duyduğu büyük arzu, askerî serüvenlere duyduğu açlığı bastırıyordu. Son tahlilde, Lokarno dengesi, Batı Avrupalıların arasındaki ilişkiye dayanıyordu. Lokarno'nun mimarları bunu çok iyi anlamışlardı, bunun yanı sıra Fransız-Alman *détente*'ının güçlendirilmesi ve değişim sağlanmasında kolaylaştırıcı rolü oynanması gerektiğinin de farkındaydılar. Ciddi engeller ortadan kalkmadı. Fransa'nın Almanya'nın yeniden silahlanmasını kabul etmemesi ve Almanya'nın eşit muamele talep etmesi yüzünden silahsızlanma süreci çöktü. Ama revizyon yapılacağına ve bunun özümseneceğine ilişkin işaretler vardı. 1929 yılında, bir başka Amerikalı, Owen D. Young yönetiminde kurulan bir uzmanlar komitesi, Alman tazminatlarında yeniden kısıntı yaptı. Antant Devletlerinin Ren bölgesindeki işgal güçlerinin son bölümünün çıkartılması takvime bağlandı. Bunun da ötesinde Almanya'nın ekonomik canlanışını kontrol altında tutmak çabasıyla Briand, 1929 yılında Milletler Cemiyeti'ne hitaben yaptığı konuşmasında, karşılıklı çıkara dayalı ekonomik bir birlik (daha sonra ortaya çıkacak olan ve 1950-51'lerin **Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na** yol açan Schumann Planı'nın yakalayacağı başarının ilk habercisi) oluşturmak amacıyla "Birleşik Avrupa Devletleri" düşüncesini önerdi. Briand planı ve Lokarno barış döneminin talihsizliği geç kalmış olmalarındaydı, Avrupa'nın çözüm aramak için kullanabileceği zaman tükenmişti.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)
1952 Paris Antlaşması ile kurulmuştur ve aynı zamanda Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın 1950'de ortaya koyduğu Schuman Planı olarak da bilinir. AKÇT üyeleri – Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya – ihracat ve ithalattaki sınırlamaları kaldırarak ve tek bir pazar oluşturarak kömür ve çelik kaynaklarını birleştirmeyi taahhüt ettiler.

Sonuç

Ekim 1929'dan sonra küresel ekonomik krizin başlaması Lokarno dengelerini altüst etti. Kısa bir süre işlevini görebilmesinin nedeni Stresemann'ın revizyonist hedeflerinin ılımlı olması ve sistemin içinde kalmasıydı. Stresemann "Büyük Buhran" başlamadan birkaç hafta önce aşırı çalışmaktan hasta düşüp öldü. Her ne olursa olsun Almanya'nın hassas iç siyasi dengesi, Weimar Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı'nı kaybetmeden çok önce ciddi bir biçimde gerilmişti. Revizyonun yavaş ilerlemesi Almanların sabrını zorluyordu. **Young Planı'nın** kabul edilmesiyle sağ kanattan gelen siyasi tahrikler, Alman seçmenleri gözünde **Nazi Partisi**'nin meşrulaşmasına hizmet etti. Yalnızca Weimar Cumhuriyeti'nde değil bütün Doğu Avrupa'da, son zamanlarda yerleşen demokratik kurumlar ile dış zorlamayla oluşturulan savaş sonrası düzen arasında sıkı bir ilişki kuruluyordu ve kapitalizmin içine düştüğü kriz, demokrasinin ve Paris Barışı'nın sona erdiğinin habercisi gibi görünüyordu. Bu revizyon eğiliminin ifade şekillerinden birinin de azınlıklara, özellikle de Yahudilere iftira atmak olması ve Avrupa'yı yeniden dışlayıcı millî topluluklar halinde kalıplandırması çok şaşırtıcı değildir. 1919 yılında Woodrow Wilson insan türünün akılcılığına ve kamuoyunun yatıştırıcı niteliğine büyük bir inanç besliyordu. Oysa şimdi, ekonomik çöküntü derinleştikçe bir zamanlar Clemenceau'nın kullandığı, "halkın sesi şeytanın sesidir" cümlesindeki kehanet gerçeğe çok daha yakın görünüyordu.

İç siyasetteki istikrar dağıldıkça, hükümetler çaresizlik içinde ekonomilerini küresel durgunluktan kurtarmanın yollarını arıyorlardı. Büyük Devletler bunun etkisini hafifletecek ortak tedbirler almak yerine **korumacılığa,** emperyalist tercih sistemine ve rekabetçi devalüasyona yöneldiler. Politikaların koordinasyonunda uğranan bu başarısızlığı takip eden dönemde ortaya çıkan ve giderek derinleşen karşılıklı şikâyetler, tam da Batının zor kullanarak statükoyu kurması için birliğe en fazla ihtiyaç duyduğu anda, 1918'in savaş kazanan koalisyonunu daha fazla böldü. 1920'lerin kalıpları 1930'larda da devam etti. Ve nihayet, Stresemann'ın önceden tahmin ettiği gibi Polonya yüzünden kriz çıkınca Doğu Avrupa'nın sınırları, Almanya'nın devletler sistemi içinde sorumlu bir üye gibi davranarak yarattığı iyi niyet havasından yaralanabileceği bir Büyük Devletler zirvesinde çizilmedi. Bunun yerine, 1939 yılının yaz aylarında, Nazi ve Sovyet revizyonizmi Polonya'yı yıkmak için komplo düzenledi.

Young Planı
1929 yılında Amerikalı işadamı Owen D. Young başkanlığındaki komitenin geliştirdiği malî plana verilen ad. Plan, Almanya'nın ödeyeceği savaş tazminatında indirim ve Almanya için yeni krediler öngörüyordu. Avrupalı müttefiklerin ABD'ye olan borçlarını geri ödemelerinde indirim yapılması koşuluyla Alman, Fransız ve İngiliz heyetleri bu öneriyi *gayri resmi* olarak kabul etti.

Naziler (veya Nazi Partisi)
Almanya Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin kısaltmasıdır: *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartie.* Ekim 1918'de Anton Drexler tarafından hem kapitalizme hem de marksizme karşı Almanya İşçi Partisi adıyla kurulmuş, meşhur adını ise Şubat 1920'de almıştır. Bir yıl sonra Hitler, Nazi Partisi'nin Führer'i (lideri) olmuştur.

Korumacılık
Yerli sanayiyi yabancı rekabetten korumak amacıyla ithalatın yüksek tarifeler ile düzenlenmesi.

1919'da Barış Yapma Üzerine Tartışmalar

1919 anlaşmasının başlangıç aşamasındaki tartışmaya damgasını vuran, Barış Konferansına katılan eski Amerikalı ve İngiliz delegelerinin yazdıkları *anı* kitaplarıdır. Bunlar arasında İngiliz delegelerden, *The Economic Consequences of the Peace'in* yazarı, John Maynard Keynes ile *Peacemaking 1919'in* yazarı Harold Nicolson başta gelir. Ray Stanard Baker ise *Woodrow Wilson and the World Settlement* adlı yapıtıyla Amerikalı delegelerin önde gelen anı yazarıdır. Keynes, Paris Barış Antlaşması'nı, kinci ve yıkıcı olmakla suçladı, Nicolson, yamalı bohçaya benzettiği bir barış anlaşmasının çökmesinden, Paris Barış konferansının örgütlenme biçimine damgasını vuran kargaşayı sorumlu tuttu, Baker ise, Wilson'ı ılımlı bir barışın öncüsü olarak tanımlarken Avrupalıları bencil olmakla, özellikle de Fransızları, kin gütmekle ve dolayısıyla cezalandırıcı bir yol izlemekle suçladı. İki savaş arasında 'olayların içinde yaşamış ve içeriden bakan' hayal kırıklığına uğramış kişilerin yaptığı eleştiriler, savaşın nedenleri ve 'savaşın suçlusu' sorunlarına karşı, revizyonist ekolün ortaya koyduğu literatürü çok iyi yansıtır. Bu eleştiriler İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşmakta olduğu o anda çoğu insanın, Paris Barışını yapanların aymazlık içinde olduğu düşüncesini güçlendirdi. Artık, Jaques Bainville'in, 1919'a ilişkin yargısına karşı çıkan yok gibiydi: Versasilles Anlaşması, 'çok sert bir durum karşında verilmiş fazlaca yumuşak bir cevap'tı.

Bilimsel literatürün bir süre için unuttuğu bu konu üzerine, 1960'ların ideolojik kutuplaşması ve siyasi çalkantıları arasında Amerika'da yeni yorumlar ortaya çıktı. *Politics and Diplomacy: Containment and Counterrevolution Versailles* (Londra, 1968) adlı kitabında Arno Mayer, barışı yapanların, bir hortlak gibi gördükleri Lenin'in ve Bolşeviklerin ortaya çıkmasıyla doğan tehditten korktukları için ve gerçekten adil bir sosyal, ekonomik, siyasal düzen kurmaya yoğunlaşacakları yerde, devrimci dalganın yükselişini tersine çevirmeye uğraştıklarını öne sürer. Çoğu kişi, Mayer'in, 1918 sonrasının tablosunu çizerken, durumu 'düzeni savunan güçler' ile 'hareketi savunan güçler' arasında bir yarış gibi göstermesine çıkmakla birlikte tarihyazımı bu tartışmadan çok yararlanmıştır, çünkü Mayer'in görüşleri, Alman sorununu konun odağı olmaktan çıkarmış, bunun yerine, barışı yapanları etkileyen ideoloji ve iç siyaset sorunlarını da hesaba katan daha geniş bir çerçeveye yerleştirilmesine katkıda bulunmuştur. 1970'lerin başlarında Fransız arşivleri araştırmacılara açıldı. Yeni kaynakların ortaya çıkması, Fransız siyasetinin daha olumlu bir yeniden değerlendirilişini başlattığı gibi, iki savaş arası dönem üzerine ortaya atılan olumsuz yargılara da tam anlamıyla meydan okudu. Bazı tarihçiler, eskiden sanıldığının aksine, Fransızların barış hedeflerinin, örneğin savaş tazminatları gibi önemli bir konuda daha esnek ve ılımlı olduğunu, buna karşın Amerika ve Britanya'nın daha az esnek ve daha ağır bir cezalandırmadan yana olduğunu ileri sürdü. Uzun bir zaman inanıldığı gibi, tazminatların Almanya'ya, ödeme kapasitesini çok aşan bir yük getirdiği varsayımı da çok geniş bir biçimde sorgulandı. Günümüzde tarihçiler, Paris anlaşmasını, işlemesi pekâlâ mümkün olan bir uzlaşma olarak, hatta belki de öylesine güç koşullar altında yapılacak en iyi anlaşma olarak görmektedir. Hatalar elbette yapılmıştır, revizyonistler [tarihyazımında kabul gören bir görüş veya fikre karşı çıkmak için, o görüşü gözden geçiren, yeniden ele alanlar – ç.n.] de bunu itiraf ederler, ama ne Hitler'in yolunu açanlar ne de Avrupa'yı yeni bir büyük savaşa mahkûm edenler, barışı yapanlar değildi.

Önerilen Okumalar

Bu bölüm, savaşın bitimi ve ateşkesin başlaması konusunda David Stevenson'un *The First World War and International Politics* (Oxford, 1991) adlı eserinin önemini vurgulamaktadır. 1918'de İttifak Devletlerinin aldatıcı stratejileri için bkz. Holger H. Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914–1918* (London, 1998). Öğrencilerin ayrıca başvurmaları gereken diğer kaynaklar için bkz. Bulutt Lowry *Armistice* 1918 (Kent, OH, 1996), Arno J. Mayer, *Wilson vs. Lenin: Political Origins of the New Diplomacy, 1917–18* (New Haven, CT, 1964) ve bu konuda Stevenson, David French, Thomas Knock ve Alan Sharp tarafından yazılmış nitelikli bölümlerin yer aldığı eser için bkz. Manfred F. Boemeke, Gerald D. Feldman ve Elisabeth Glaser (eds), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years* (Washington, DC, 1998). Bu önemli makalelerin yer aldığı derleme kitap Paris Barışı konusunda başlıca kaynaktır ve 1970ler ve 1980'ler revizyonizminin ulaştığı en yüksek noktayı işaret eder.

1919'da barışın temini konusunda giriş niteliğinde olan önemli bir çalışma için bkz. Alan Sharp, *The Versailles Settlement: Peacemaking in Paris 1919* (Basingstoke,1991). Bu konudaki yararlı makalelerin yeniden yayınlandığı ve Keylor'un yazmış olduğu giriş makalesinde nitelikli bir tarihsel tartışmanın yapıldığı eser için bkz.William Keylor (ed) *The Legacy of the Great War: Peacemaking, 1919* (New York, 1998). "Büyük Devletler"in politikaları konusunda öğrencilerin okuması gereken kaynaklar için bkz. David Stevenson, *French War Aims against Germany, 1914-1919* (Oxford, 1982), Michael L. Dockrill ve J Douglas Goold, *Peace Without Promise: Britain and the Peace Conferences, 1919-1923* (London, 1981), Anthony Lentin, Lloyd George and the *Pre-history of Appeasement* (London, 1984), Arthur S. Link, *Woodrow Wilson: Revolution, War and Peace* (1979), Lloyd E. Ambrosius, *Wilsonian Statecraft: Theory and Practice of Liberal Internationalism during World War I* (Wilmington, DE, 1991), ve Klaus *Schwabe, Woodrow Wilson, Revolutionary Germany and Peacemaking, 1918-1919* (Chapel Hill, NC, 1985). Wilson diplomasisinin son günleri ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Ross Kennedy, 'Woodrow Wilson, World War I and the American Copception of National Security', *Diplomatic History* (2001), vol.25, pp. 1–31. Milletler Cemiyeti'nin kökenleri ve gelişimi konusunda daha önce saydığımız metinlerden ayrı olarak başvurulacak iki çalışma için bkz. David Armstrong, Lorna Lloyd ve John Redmond, *From Versailles to Maastricht: International Organisation in the Twentieth Century* (1982) ve J.P. Dunbabin, 'The League of Nations Place in the International System', *History* (1993), vol. 78, pp. 421–42.

Fransız arşivlerinin 1970'de açılması Fransız dış politikası ve tazminat meselesi konusundaki anlayışımızın toptan değişimine ilham kaynağı olmuştur. Bu konudaki literatürün eleştirisi konusunda bkz. Jon Jacobson 'Strategies of French Foreign Policy after World War I', Journal of Modern History (1983), vol. 55, pp.78–95. Marc Trachtenber'in görüşlerini ifade eden iki ayrı çalışması için bkz. 'Versailles After Sixty Years' *Journal of Contemporary History* (1982), vol. 17, pp.487–506 ve *Reparations in World Politics: France and European Economic*

Diplomacy, 1916–1923 (New York, 1980). Ayrıca bkz. Stephen Schuker, *American 'Reparations' to Germany, 1919–1933* (Princeton, NJ, 1988) ve Walter McDougall, *France's Rhineland Diplomacy, 1914–1924: The Last Bid for a balance of Power in Europe, 1914–1940* (London, 1995). Revizyonistlere getirilen ikna edici bir karşı argüman için bkz. Anthony Adamthwaite, *Grandeur and Misery: France's Bid for Power in Europe, 1914–1940* (London, 1995). Savaş sonrası malî uzlaşmanın karmaşık sürecinde bir çıkış yolu getirmiş olan tazminatlar anlaşmasının kuvvetle savunulmasına ilişkin olarak bkz. Sally Marks 'The Myth of Reparations' *Central European History* (1978), vol. 18, pp. 231–55 (Keylor'ın derleme çalışmasında yeniden basılmıştır) ve Sally Marks'ın *The Treaty of Versailles: A Reassesment after 75 Years* başlıklı eserde yer alan makalesi.

Sally Marks'ın *The Illusion of Peace: International Relations in Europe, 1918–1933*, 2. Baskı (Basingstoke, 2003) başlıklı eseri 1920'ler üzerine yapılmış en iyi çalışma olma özelliğini korumaktadır. Çalışmanın başlığı da bu iddiayı doğrulamaktadır. 1920'ler ve 1930'lardaki fikirsel ve ideolojik çatışmaları anlamak için bkz. Mark Mazower'in kapsamlı çalışması *Dark Continent: Europe's Twentieth Century* (London, 1998) içindeki ilgili bölümler. Avrupa'da ekonomik ve siyasal iyileşmenin başlatılması girişimleri konusunda bkz. Carol Fink *et al.*, *Genoa, Rapullo, and European Reconstruction in 1922* (Cambridge, 1991) içindeki makaler ve Carol Link *The Genoa Conference: European Diplomacy 1921-22* (Cambridge, 1984). Avrupa'da ekonomik iyileşme ve çöküş konusunda bkz. Patricia Clavin, *The Great Depression in Europe, 1929–39* (Basingstoke, 2000).

Franko-Britanyalı ilişkileri konusunda bkz. Philip M. H. Bell, *France and Britain, 1900–1940: Entente and Estrangement* (London, 1996) ve Alan Sharp ve Glyn Stone (eds), *Anglo-French Relations in the Twentieth Century: Rivalry and Co-operation* (London, 2000). Ayrıca bkz.Brian J. Mckercher, 'Austen Chamberlain's Control of British Foreign Policy, 1924–29', *International History Review* (1984), vol. 6, pp. 570–91 ve E. Keeton, 'Politics and Economics in Briand's German Policy, 1925-31' Carol Fink (ed.), *German Nationalism and the European Response* (Norman, OK, 1985) Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'nin diplomasi ve siyasetleri konusunda bkz. Melvyn Leffler, *The Elusive West: America's Pursuit of European Stability and French Security, 1919–1933* (Chapel Hill, NC, 1979) ve Teddy J. Uldricks 'Russia and Europe: Diplomacy, Revolution and Economic Development in the 1920s', *International History Review*, vol.1, pp. 55-83. Weimar Cumhuriyeti konusunda yapılmış ve dış politika üzerine bölümler de içeren iki kapsamlı çalışma için bkz.E. Kolb, *The Weimar Republic* (London, 1988) ve Detlev Peukert, *The Weimar Republic: The Crisis of Classical Modernity* (London, 1992). Lokarno'ya ilişkin en kapsamlı çalışma için bkz. Jon Jacobson, *Locarno Diplomacy: Germany and the West, 1925–1929* (Princeton, NJ, 1972). Stresemann diplomasisinin tam anlamıyla ikna edici ve olumlu bir yeniden değerlendirmesi için bkz. Jonathan Wright, 'Stresemann and Locarno', *Contemporary European History* (1995), vol.4, pp.109–31.

3. Bölüm

Japonya, Çin ve Pasifik Savaşı'nın Kökeni, 1914–41

Giriş

20. yüzyılın öyküsü bir ölçüde Avrupa'nın görece inişe geçmesini, Avrupalı olmayan devletlerin uluslararası sistemde eşit konuma yükselişini anlatır. Bu süreçte ilk adım, Japonya'nın yükselişi ile doğu Asya'da atıldı. Japonya, 1853 yılında dünyaya kapılarını henüz yeni açmış bir ülke iken, 1904–05 yıllarında, Kore ve Güney **Mançurya**'da hâkimiyeti ele geçirmek amacıyla, Çarlık Rusyası'na karşı girdiği savaşı kazandı. Bu olayla birlikte, modern zamanlarda ilk kez Asyalı bir devlet, **Büyük Devletler'den** biri karşında zafer elde ediyordu. Avrupa'da ve ABD'de hem korku hem hayranlık uyandıran, tüm Asya ülkelerinde benzer bir yankı bulan bu zafer, Çin'de, Hindistan'da ve başka birçok yerde milliyetçi çevreleri esin kaynağı oldu ve Batı yönetimine karşı eylemleri güçlendirdi. Bundan sonraki kırk yıl boyunca Japonya'nın statükoya karşı meydan okuması ve bir yandan da Asya'da hâkimiyet kurma çabaları devam edecek, en sonunda 1941-45 **Pasifik Savaşı** ile noktalanacaktı. Bölgedeki Avrupa gücünü neredeyse kendi ölümünü de hazırlayacak ölçüde hafife alan Japonya, sonunda yenilgiye uğradı ve bu süreçte kendisini de geçici bir dönem için yıkıma sürükledi.

İki büyük dünya savaşı arası dönemde Japonya'nın Batıya meydan okumasının ardında yatan niyetlerinin ne olduğu pek çok tartışmaya yol açtı. 1945 yenilgisinden hemen sonra hâkim olan görüşe göre, Japonya'nın yayılmacı siyasetinin en büyük nedeni, 1930'larda iktidarın hem yurt içinde hem de yurt dışında sadece güç sahibi olmak için güç sahibi olmaktan başka vizyonu olmayan militarist bir klik tarafından ele geçirilmiş olmasıydı. Bununla eş zamanlı olarak, bölgenin temel dinamiği olan Amerikan-Japon ilişkilerine de büyük bir ağırlık verildi. Bu bakış açısı zaman içinde değişti. Doğrudan Japonya üzerine yapılan bilimsel çalışmalar,

Mançurya
Çin'in kuzeydoğusunda yer alan üç eyalet, aynı zamanda Mançu halkının yurdu. 1932- 1935 döneminde Jehol eyaletinin de eklenmesiyle Japonların Mançuko adını verdiği kukla devleti oldu.

Büyük Devletler
Geleneksel olarak askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak uluslararası düzeni yönetebilme kapasitesine ve ortak sorumluluğuna sahip olan devletler.

Pasifik Savaşı
Çoğunlukla 1941 ile 1945 yılları arasında Müttefiklerin Japonya'ya karşı yürüttükleri savaş için kullanılan ifade.

savaşın tek sorumlusunun Japon İmparatorluk Ordusu olduğu görüşünü sorgulamaya başladı. Aynı dönemde Neredeyse Pasifik Savaşı'na kadar ülke içinde devam eden iktidar savaşını ve seçkinler arası rekabeti vurgulayarak, savaşın temel nedeni olarak orduyu göstermenin gerçeği tam yansıtmadığını ortaya koydu. Daha geniş bakılırsa, iki savaş arası dönemde Japonya'nın doğası üzerine yapılan çözümleyici çalışmalar, ilginin Japonya'da modernleşmenin doğurduğu siyasi, sosyal, ekonomik zorunluluklar ve ülkenin emperyalist güç olarak tarih sahnesine geç çıkmasının önemine kaymasına yol açtı. Buna ek olarak, yakın zamanlardaki bir gelişme de, Japonya'nın dış politikasının ideolojik ve kültürel kökeni üzerine araştırmalar yapılmasıdır. Bu çalışmalar da, **Pan-Asyacılık** ve Japonya'nın Asya'da liderlik rolünü bir alınyazısı gibi görmesinin, o yıllardaki eylemlerini ne ölçüde etkilediği konusunu tartışmaya açmıştır. Bu sırada Doğu Asya'nın uluslararası tarihi üzerine yapılan çalışmalar, bölge tarihini pek çok aktörün belirlediğini gösterdi. Özellikle, Taypey, Pekin ve Moskova arşivlerine ulaşılması, bölgesel tarihte bir güç olan Çin'in kendi modernleşme sürecinin ve Rusya, Çin, Japonya üçgeni arasındaki ilişkinin önemini ortaya çıkartmıştır. Böylelikle savaş nedenleri üzerine hemen savaş sonrasında verilen basit cevaplar daha sonra yerleri i bir dizi iç içe örülmüş karmaşık yorumlara bırakmıştır.

Pan-Asyacılık
Asya'nın Batı emperyalizminden kurtulması ve modernleşmek için ortak bir çaba altında birleşmesi gerektiğini savunan düşünce. 1945 öncesinde Japonya'nın liderliğini yaptığı bu görüş aynı zamanda bazı Hint ve Çin milliyetçilerini de cezbetmişti.

Doğu Asya'da Birinci Dünya Savaşı

Pasifik Savaşının kökenlerini anlamak için, Japonya'nın bölgesel hegemonya kurma arzusunun ve Batı'nın bölgeyi kontrol altında tutma girişimlerinin 1930'larda başlamadığını görmek gerekir. Elbette, Savaşın patlamasına neden olan olayların ilk tohumlarının atılmasının, Doğu Asya'da Çin merkezli geleneksel uluslararası düzenin çöküşüne, 19. yüzyılın ortaları ile sonlarını kapsayan döneme kadar uzandığını söylemek mümkündür. İmparatorluk Çin'inin otoritesinin hem Batı'dan gelen dış tehditler hem içeride meydana gelen büyük çaplı isyanlar nedeniyle sürekli aşınması, Japonya'nın dış dünya ile kendi ilişkilerini baştan sona yeniden değerlendirmesine yol açtı. Çi 'in kötü durumu çok ciddi bir tehlike yaratmıştı çünkü ortaya çıkabilecek bir güç boşluğunun düşman Batılı güçler, özellikle de Rusya tarafından doldurulması olasılığı doğmuştu. Rusya yalnızca ekonomik yönden denetimi ele geçirmekle yetinmeyecek, siyasi denetimi de isteyecekti. Ama aynı zamanda Çin'in çöküşü, Japonya'ya bu güç boşluğunu doldurması ve Doğu Asya'da kendi imajı üzerine kurulacak yeni bir uluslararası sistem yaratma fırsatını da veriyordu. Böylelikle Japonya, güvenliğini ve statüsünü artırma arzusuyla, 1870'lerden itibaren Doğu Asya'da etkisini güçlendirmek üzere harekete geçti. Sonuçta bu korku ve emelleri, ilki 1894–95 arasında Çin'le, sonra 1904–05 arasında Rusya ile olmak üzere savaşlara ve Tayvan (1894), Güney Mançurya (1905) ve Kore'nin (1910) fethine yol açtı (Bkz.3.1). Buna ek olarak, giderek artan etkisi sayesinde 1902'de Britanya'yı kendi müttefiki olmaya ikna etti, çünkü bu devletin de Rusya'nın bölgedeki emelleri konusunda büyük endişeleri vardı.

Harita 3.1: *Japonya'nın Doğu Asya'da 1939'a kadar genişlemesi*

Kaynak: *Iriye'den alınma*

Açık Kapı Politikası (Open Door Policy) Belli bir bölgede tüm ülkelerin halklarına eşit ticari ve endüstriyel haklar sunulması. Özel bir politika olarak ilk kez 19. yüzyılda Çin'deki Amerikan ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla ABD tarafından ileri sürüldü.

ABD gibi, başlıca ilgisi Doğu Asya'daki ticaretle sınırlı olan devletler, Japonya'nın genişlemesinden rahatsız oldu. Japonya'nın güvenlik arayışının, başka ülkelerin serbestçe ticaret yapma haklarına zarar vermesinden, özellikle de Amerika'nın **"açık kapı"** sözleriyle ifade ettiği Çin pazarına ulaşmasını kısıtlayacağından korktular. Bu devletler böylesi bir önyargıya teslim olmayabilirdi eğer Çin, Japonya'nın baskısına direnecek konumda olsaydı, ama durum farklıydı. 20. yüzyıl başladığında Çin'i yöneten Quing Hanedanı can çekişme aşamasına gelmişti. Kurtuluşu reform yapma girişimi başlatmakta aradıysa da, uğradığı otorite kaybı yüzünden eyaletleri reformlar için gereken mali desteği vermeye ikna edemedi. 1912 yılında, bir yıl önce başlayan ayaklanma nedeniyle Qing Hanedanı çekildi ve binlerce yıl süren imparatorluğa son veren Çin Cumhuriyeti kuruldu. Ne var ki Cumhuriyet de bir önceki düzenden daha güçlü çıkmadı, siyasetin hangi yöne gideceği tartışması büyük karışıklıklara, zıtlaşmalara sürüklendi ve eyaletler üzerinde Qing Hanedanı'ndan daha fazla söz sahibi olamadı. Çin kendini yönetemediği için, Japonya bölgede bulunan Batılı güçler tarafından sıkı takibe alındı ama bu durum Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sona erdi.

Birinci Dünya Savaşı Japonya'ya kendini güçlendirmesi ve bölgede güç alanını genişletmesi açısından o güne kadar eline hiç geçmemiş bir fırsat sağladı. Batılı güçler dikkatlerini Avrupa'daki yeni yapılanmaya çevirince Japonya onların yokluğundan çok değişik biçimlerde yararlandı. Ekonomik alanda, bölgede Avrupa ticaretinin tükenmesi Japonya'nın bu boşluğu dolduracak konumda olduğu anlamına geliyordu ve böylelikle ihracatı gelişmeye başladı. Buna ek olarak, Avrupa'dan demir, çelik ve kimyasal maddelerin ithalinin durması Japonya'nın kendi ağır sanayisinin alt yapısını kurmasını teşvik etti. Böylece Japonya savaştan, eskiye oranla çok zengin bir ülke olarak çıktı, ekonomisi de modernleşti. Ama bütün bunların üstünde ve ötesinde, Japonya'nın Asya kıtasında daha geniş bir siyasi alana yayılması için koşullar olgunlaştı.

Japonya, Britanya ile yaptığı ittifakı onurlandırmak üzere 1914 yılının Ağustos ayında, Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'ya savaş ilan ederek girdi ve ruhsatı Almanya'ya verilmiş olan Çin'in Şandong yarımadasındaki Jiaozhou'ya saldırdı. Sonra, 1915 yılının Ocak ayında Çin'de daha üstün bir konum elde etmek amacıyla *Yirmi Bir-Talep* olarak bilinen deklarasyonunu açıkladı. Bu deklarasyonla, Jiaozhou'nun Çin'den ayrılıp Japonya'ya bağlandığının tanınmasını ve Mançurya'nın, Yangste ve Fujian vadileri gibi, etkisi i birdenbire çok genişleten başka tavizler de istedi. Çin'in inatla direnmesi ve Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen baskı karşısında hedeflerinin sadece bir bölümüne ulaşabildi. Bu muhalefetten yılmayan Japonya 1916–18 arasında yeni bir stratejiye başvurdu ve yeni mali gücünden yararlanarak, Çin'e borç verdi, böylece zorla alamadığını yüce gönüllükle alacaktı.

Japonya, Çin'deki etkinlikleri ve o zamana kadar Hindistan ve Güneydoğu Asya'da, Avrupa'nın egemen olduğu pazarlara sızması, ortağı Antant Devletlerinin gözünde değerini yükseltmedi tersine özellikle de müttefiki Britanya'yı iyice uzak-

laştırdı. Ama yine de savaş uzayıp gittikçe, Almanya karşısında Japonya'nın deniz gücünün yardımına hâlâ ihtiyaç duyuluyordu, özellikle Akdeniz'de. Tokyo'yu durdurmak için yapılacak fazla bir şey yoktu. Japonya, Britanya'yı sinirlendirdiği gibi Amerika Birleşik Devletleriyle ilişkilerinde de gerginlik baş gösterdi. Wilson yönetimine göre, Japonya'nın Çin siyaseti, "açık kapı" ilkesini açık bir biçimde ihlal ediyordu. Buna ek olarak deniz gücünde rekabet konusu vardı çünkü Amerika Birleşik Devletleri, 1916'da donanmasını genişlettiğini açıkladığından beri, Japonya arayı kapatmaya çalışıyordu. Bütün bunlara ek olarak, ABD ve Japonya'nın, Sibirya'da düzeni sağlamak için Temmuz 1918'de müdahalede bulunma kararı, ilk bakışta bu ikisi arasında dayanışma örneği gibi görünse de gerçekte, bölgedeki ekonomik kaynakların tekelini ele geçirme yarışına dönüşerek, gerginliği tırmandırdı.

Paris Konferansı (1919) bu gerginliği ortadan kaldırmaya yaramadı. Japonya konferansa girerken üç hedef belirlemişti: 1) kira hakkına bağlı olarak Jiaozhou bölgesindeki kontrolünü resmîleştirmek. 2) Batı Pasifik'teki Alman adalarını ele geçirmek. 3) **Milletler Cemiyeti** Anayasasına, ırkçı ayrımcılığa karşı bir madde eklemek. Japonya bu şekilde imparatorluğunu genişletmek ve Büyük Devletleri arasındaki konumunu kesinlikle tam bir eşit olarak yerleştirmek peşindeydi. Burada Japonya kısmi bir başarı elde etti. ABD, başlangıçta Jiaozhou'nun Japonya'ya verilmesine karşı çıktı ama Japonya isteği yerine getirilmediği takdirde bu toprağı ilk sahibine geri vermek niyetinde olduğunu belli edince, bu talebe razı oldu. Bu arada, Avustralya kendi mülteciler siyasetinden taviz vermek istemediği için bu maddeye şiddetle karşı çıktı. Japonya, kesin bir mülkiyet hakkı olarak değil de, sadece Milletler Cemiyetinin **manda** statüsü şeklinde Pasifik'teki eski Alman adalarını kazandı. Böylelikle Japonya konferanstan yarı memnun ayrıldı. Britanya ve ABD ise Japonya'nın gücünü törpüleyecek yeni yollar aramaya devam ettiler.

Milletler Cemiyeti
Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarıyla 1919 yılında kurulan uluslararası bir örgüt. Amacı ortak güvenlik yoluyla uluslararası barışı teşvik etmek ve ekonomi ve silahsızlanma gibi konularda konferanslar düzenlemekti. Milletler Cemiyeti 1946 yılında resmi olarak dağılmıştır.

Manda Yönetimi
Almanya ve Osmanlı Devleti'nin Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir komisyonun gözetiminde İngiltere, Fransa, Japonya, Avustralya ve Güney Afrika'ya devredilen sömürge toprakları.

Washington Konferansı

1919'dan 1921'e kadar Amerika-Japonya ilişkileri gerginliğini korudu ve donanma silahları yarışından doğan korku giderek büyüdü. Ama sonuçta helezon şeklindeki tırmanış kontrol altında tutulabildi. 1921 yılının Kasım ayında Washington'da yalnızca ilgili devletlerin davet edildiği, batı Pasifik'te, özellikle de Çin'le ilgili olarak, uluslararası işbirliği, bölgedeki donanma silahlarının sınırlandırılmasının denetimi üzerinde duran bir konferans toplandı. Konferans, en azından kısa vadede çok başarılı oldu, 1922 Şubat ayına gelindiğinde Jiaozhou'nun Çin'e geri verilmesine ve üç ayrı anlaşmanın daha sonuca bağlanmasına vesile oldu. Bunlar, donanma silahlarının kısıtlanması için Beş-Güç Antlaşması; Pasifik'te statükonun korunması için Dört-Güç Paktı (Britanya-Japonya ittifakının iptal edilmesini sağladı); ve Çin'de açık kapı siyasetini onaylayan Dokuz-Güç Antlaşması idi.

Burada apaçık bir soru ortaya çıkıyor: Japonya, neden Washington'da eskiden çok kararlı olarak yürüttüğü genişleme politikasını terk etti ve Doğu Asya'da yeni bir uluslararası düzene gerek duyulduğunu kabul etti? Burada elbette, salt *realpolitik* bir açıklamayla yetinilebilir ve denebilir ki Birinci Dünya Savaşı'nın sona er-

mesi ve gözle görünür bir Britanya-Amerika bloğunun oluşması Japonya'yı kendi görece zayıflığını kabul etmek zorunda bıraktı. Bu açıklama bir ölçüde doğrudur, çünkü Japonya, Paris'te yürüttüğü diplomasinin başarılı olamadığını ve Amerika ile girişeceği bir donanma gücü yarışını kazanamayacağını görmüştü. Bununla birlikte, Washington anlaşmalarını kabul etmesini, ülkede doğan yeni bir ruhun simgesi olarak görmek de mümkündür çünkü bu yeni hava, bütün dünyada, hem iç hem dış siyasette daha fazla idealizme yönelme eğilimini yansıtmaktaydı. Elbette, dış siyaseti yürüten Japon seçkinleri arasındaki bazı unsurlar, Wilson'ın "yeni diplomasisini" sevinerek karşıladı çünkü bu kesim hem Japonya'ya güvenlik garantisi sağlayacak hem de Çin'deki ekonomik çıkarlarını genişletme imkânı veren, çok taraflı bir işbirliğinden Japonya'nın kârlı çıkacağını fark etmişti. Bu görüşün en hararetli savunucularından biri Konferans sırasında Japonya'nın ABD'deki Büyükelçisi ve daha sonra 1924–27 ve 1929–31 arasında Japonya Dışişleri Bakanı olan Kijuro Shidehara idi.

Resim 3.1 Washington Konferansı, ABD, Kasım 1921. Soldan sağa: İngiliz Elçileri Sir Auckland Campbell Geddes, Sir Maurice Hankey, Arthur Balfour ve Arthur Lee, Donanmaların Sınırlanması Uluslararası Konferansı için geldikleri Washington DC'de. (Fotoğraf: Topical Press Agency/Getty Images)

Bütün bunlara ek olarak, Japonya, bu sırada oligarşik hükümet yönetimini bırakıp siyasi partiler sistemine geçiyordu. "Taisho" demokrasisi denen dönemdi bu. 1918'de Seiyukai Partisi'nin başkanı, Takashi Hara, Japonya'nın soylu sınıfından olmayan ilk başbakan oldu. 1919 yılından itibaren, o sırada dünyanın pek çok başka devletinde de görüldüğü gibi, Japonya'nın siyasi gündeminde en büyük yeri, eşit oy hakkı ve işçi sorunları üzerinde tartışmalar kapladı. Kitle politikasına doğru bu yeni yönelişte, Japonya'da okuryazar oranın yüksek olması da etken oldu, bunun anlamı, Batıda gelişen, uluslararası ilişkilerde ahlâkın önemi, sendikalaşma ve kadın hakları gibi konuların Japonya'da geniş kitleler tarafından benimsendiğidir. Gerçekten de 1925'te, Japonya'da tüm erkeklere oy hakkı verildi ve 1928'de sosyalist partiler genel seçimlere katıldı. Japon siyasetinin doğasındaki bu değişimin dış siyasette de etkisi oldu çünkü partilerin ortaya çıkması militarizm karşıtlığını geliştirdi ve askerler artık oligarşik hükümetin son kaleleri olarak görüldü. Bu da donanma silahlarının sınırlandırılması dâhil, işbirliğini öne çıkaran uluslararası planların Japonya'da hazır bir zemin bulduğu anlamına geldi çünkü bu tür önlemler askerlerin siyasi gücünü azaltacaktı.

1921-22'de imzalanan anlaşmalar bundan sonraki yirmi yıl boyunca Doğu Asya'daki uluslararası ilişkilerin doğasının biçimlenmesine yardım etti. Bazı tarihçiler, bu anlaşmaların, bölgede uluslararası işbirliği amaçlı yeni bir çerçeve yerleştirerek bir 'Washington sistemi' oluşturduğunu öne sürmüşlerdir. Bu kavrama bağlı olarak ortaya çıkan bir düşünce de, Büyük Devletlerin Çin'in "zamana yayılmış bir biçimde" değişmesi yaklaşımı üzerinde anlaşmaya vardıklarıdır; Çin'de siyasal istikrar sağlamlaştıkça, Büyük Güçler de yavaş yavaş kendi imtiyazlarını terk edeceklerdi. Bu süreç Dokuz-Güç Antlaşması'nın şartlarında görülebilir. Antlaşmaya göre, imzası bulunan taraflar, Çin'in egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi, yakın gelecekte gümrük vergilerini yükseltebileceğini göz önünde bulundurmayı ve uzun vadede de bölgede edindikler toprakları terk etmeleri gerekeceğini kabul ederler. Ne var ki bu noktayı fazla abartmamak gerekir çünkü uygulamada Çin'e yardım için neredeyse hiç çaba gösterilmedi ve o günlerin düzeni gibi görünen Büyük Devletler rekabeti devam etti. Örneğin, Washington Konferansı'nın doğurduğu, 1925 gümrük reformu konferansında her Büyük

Devlet Çin'e yapılacak yardımı yalnızca kendi ticari çıkarları açısından ele aldı. Bu nedenle, Washington Konferansı'nda doğan Büyük Devletler arası işbirliğini ve Büyük Devletlerin Çin'in aşağı düzeyde bir ülke olma statüsüne son verme kararlılıklarını abartmamak gerekir. Gerçekte konferansın asıl odak noktası Japonya'yı çevrelemek ve Çin'de uluslararası rekabeti ekonomik alanla sınırlamaktı.

Çin Milliyetçiliği ve Kuzey Seferi

Geriye bakınca, Washington Konferansı'nın Çin milliyetçiğinin taleplerine karşı nispeten kayıtsız kalması, konferansın en büyük hatası olarak görülebilir çünkü konferansın elde ettiği başarıların hepsi, Çin'in Büyük Devletlerin ekonomik etkinlikleri açısından edilgen bir arena olarak kalmaya devam etmesine bağlıydı. Çinliler ise kendilerine düşen bu hareketsiz rolü oynamaya istekli değildi. Japonya gibi Çin de, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yükselen enternasyonalist, demokratik ve sosyalist fikirlerden etkilenmişti. Japonya'da bu fikirlerin etkisi daha derin olmuştu çünkü daha önce milliyetçilik davası olarak başlayan aydınlar hareketini büyük bir kitle hareketine çevirmişti. İlk kıvılcım Mayıs 1919 yılında, **Versailles Antlaşması'na** göre Jiaozhou kira sözleşmesinin Japonlara devredilince, Wilson'ın **özerk yönetim** hakkı fikrinin Çin'de uygulanabileceğine ilişkin öğrencilerin beslediği umutların yıkılmasıyla ateşlendi. Çin'in itibarını zedeleyen bu aşağılayıcı davranış Pekin ve Şanghay'da başlayıp daha sonra hızla ülke çapında işçi grevleri ve boykotlara dönüşen öğrenci protestolarına, Japon ürünlerinin boykotuna ve Japonya karşıtı gösterilere yol açtı. Dört Mayıs Hareketi adını alan bu kampanya, Çinlilerin emperyalizm karşısında tutarlı bir siyasal eyleme geçeceğini gösterdiği için, bugün Çin tarihinde, gelecekteki büyük değişimlerin tohumunu atan bir olay olarak görülebilir. Ne var ki, kısa vadede siyasal fikirleri derinden etkilemekle birlikte hareketin uluslararası siyaset üzerinde pek fazla yankısı olmadı çünkü Çin'de yerel savaş ağalarının egemen olduğu o kargaşa yıllarında, bu gücü gerçek potansiyeline kavuşturacak merkezî bir güç yoktu. Çin'in, milliyetçiliği emperyalizme karşı etkili bir silah olarak kullanabilmesi için ihtiyaç duyduğu şey modern bir siyasi ve askerî örgütlenme ile daha sıkı ideolojik tutarlılıktı. Her iki ihtiyacın yerine getirilmesi ve inşası için bir başka bir devletin işbirliğini gerektiriyordu: Sovyetler Birliği.

Washington Konferansı'na katılmamakla dikkat çeken **Bolşevikler**, 1920'li yılların başlarında, **Komintern**'in dünyanın sömürgeleştirilmiş bölgelerinde etkin olmaya karar verdi. Sömürge ülkelerde ekonomik atılımların yapılmasına elverişli koşullar açıkça oluşmadığı için, Komintern'in amacı proleter devrimi yapmak değil, milliyetçi partileri destekleyerek Batı emperyalizmini zayıflatmaktı. Ama aynı zamanda Komintern, kitleleri geleceğe hazırlamak üzere harekete geçirmek amacıyla yerli komünist hareketleri desteklemeye çalıştı. Bunun sonucu olarak Komintern'in Asya'ya duyduğu ilgi Lenin'in emperyalizmin doğası üzerine düşüncelerine eklenince çok derin bir etki yarattı çünkü Lenin'in, sosyalizm ve milliyetçiliğin aynı düşmana karşı savaş verdiğini vurgulaması, yeni bir Asyalı milliyetçiler kuşağının radikalleşmesini sağlıyordu. Bunun da ötesinde, Marksizm-Leninizm, geleneksel toplumların neden yabancı güçlerin istilalarına direnemediklerini açıklayabildiği için genç Mao Zedong, Çu En-Lai [Zhou Enlai] ve Ho Çi Minh [Ho Chi Minh] gibi kişiler tarafından benimsendi ve gelecekte gerçekleşecek modernleşme ve toplumsal eşitlik projesi için bir tasarım ortaya koydu. Kışkırtıcı milliyetçi nite-

Versailles Antlaşması
1919'da Almanya'ya karşı müttefik düşmanlığın sona erdirildiği antlaşma. Hükümleri arasında Almanya'nın toprak kayıpları, silahsızlanma, savaş suçu maddesi ve galip devletlere tazminat ödenmesi yer alıyordu.

Özerk yönetim: (Ulusların kendi kaderini tayin hakkı /Self – determinasyon)
Her ulusun kendi ulus – devletini kurma hakkına sahip olduğunu savunan düşünce. Çoğunlukla Wilsoncı enternasyonalizm ilkeleriyle bağdaştırılmış ve emperyalizmi sona erdirme mücadelesinde kilit rol oynamıştır.

Bolşevikler
1903'te Rus Sosyal Demokrat Partisi içinde Lenin önderliğindeki bir grup olan Bolşevikler, zamanla ayrı bir parti haline gelmiş ve Ekim 1917'de Rusya'da gerçekleşen devrime öncülük etmiştir. Bundan sonra "Bolşevikler" kısaca Sovyet hükümeti ve genel olarak komünistlerden bahsetmek için kullanılmıştır.

Komintern (Komünist Enternasyonal)
Rusya dışındaki komünist partilerin faaliyetlerini yönetmek veya desteklemek amacıyla 1919'da Moskova'da kurulmuştur. Komintern, Stalin'in Britanya ve ABD'yi Sovyetler Birliği'nin artık Marksizm –Leninizm'i ihraç etmeye çalışmadığına inandırmaya yönelik kısa süreli bir çabası sırasında 1943 yılında kaldırılmıştır.

liği ağır basan ve böylelikle daha sonra Soğuk Savaş döneminde, süper güçlerin planlarını bozan, melez Asya Marksizminin kökeni de, burada aranmalıdır.

1920'lerin başlarında Moskova'nın gözünde Çin, Komintern etkinlikleri için verimli bir alandı, özellikle de emperyalizm karşıtı fikirleri hafifçe sosyalist bir yerel gündemle birleştiren, kıdemli milliyetçi Sun yat Sen'in kurduğu **Kuomintang** Partisi, ortaklık kurmak için cazip bir oluşumdu. 1923'te Alfred Joffe adlı Komintern ajanı ile Sun Yat Sen, Şanghay'da buluşarak, Sovyetler Birliğinin Kuomintang'a destek vermesini karara bağladılar. Bu desteğin içinde, danışmanlar, silahlar ve henüz kuruluş evresinde bulunan (1921) Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) Kuomintang ile bir 'Birleşik Cephe' oluşturması vaadi de vardı.

Bundan sonraki üç yıl içinde Sovyetler Birliği'nden gelen yardımla, Kuomintang, görkemli bir siyasi ve askerî örgüte dönüştü. Sun'un ölümünden kısa bir süre sonra, 1925 kadar erken bir dönemde, Kuomintang Britanya'nın Şanghay'daki gösteriler karşısında aldığı sert tavırdan yararlanarak, Britanya'nın Hong Kong ve Guangzhou [eski adı Kanton – ç.n.] eyaletlerindeki ticaretini felç eden on altı ay süreli bir grev örgütledi. Yine bu sıralarda Guangdon ve Guangxi eyaletlerini doğrudan kontrol eden askerî gücünü genişletti. Ne var ki bu başarı, gelecekte ilerlenecek yön konusunda tartışma başlattı. Kuomintang, boykotlar, grevler gibi siyasal etkinliklerle milliyetçi davayı mı genişletmeliydi, yoksa Çin'i kendi yönetimi altında askerî düzeyde birleştirmeye mi çalışmalıydı? Cevabı Sun'un yerine geçen ve partide güçlü bir konuma sahip olan Çan Kay-şek, ülkeyi askerî bir harekâtla birleştirmek üzere Haziran 1926'da Kuzey Seferi'ni başlatmakla verdi.

Kuzey Seferi büyük önem taşıyan bir olaydı çünkü Kuomintang altında Çin'in birleşmesini sağlayarak, Büyük Devletleri, Çin politikalarını gözden geçirmeye zorladı. Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri dikkatle düşündükten sonra, şimdi toprak imtiyazlarından taviz verirlerse daha sonra Çin pazarındaki konumlarını garantiye almış olacakları görüşüne vardılar ve Çin'de yükselen milliyetçilikle iyi geçinmeye karar verdiler. Bu yaklaşım, bir kez gerilim ortadan kalktıktan sonra, özellikle 1927 Nisan ayında Çan Kay-şek'in birdenbire Komintern'den ayrılıp Kuomintang'daki Sovyetler Birliği ve ÇKP etkisini temizlemesinden sonra, milliyetçi Çin'le yeni bir ilişkiye girmeye hazır oldukları anlamına geliyordu. Böylelikle 1928'den sonra, Çan Kay-şek, Nanking'de kendi milliyetçi hükümetini kurunca, her iki devletin de, Çin'e gümrük özerkliğini geri vermek ve toprak kazanımlarından vazgeçmek üzere pazarlığa oturma noktasına geldikleri anlaşıldı. Ne var ki Japonya'nın görüşü farklıydı, bazı ticarî çıkarlarından taviz vermeyi kabul etse de Çin'in yabancı devletlere kira karşılığı verdiği bütün toprakları geri istemesine razı olmadı. Topraklar arasında en dikenli yer, Japonya'nın 1905 yılında Rus-Japon Savaşı'nın meyvesi olarak kazandığı, Güney Mançurya'daki Kwantung bölgesiydi. Japonya, kiralamış bulunduğu bu topraktan ve sahibi olduğu Güney Mançurya Demiryolu'ndan, ekonomik, askerî ve siyasi sebeplerle taviz veremezdi. Bunun gibi, Nanking hükümeti de, kiraya verilen Kuwantung'un geleceğini gündeme ge-

Koumintang
Sun Yat-sen tarafından 1913 yılında kurulan Çin Milliyetçi Partisi. Çan-Kay şek yönetimi altında 1928 yılında iktidara gelmiş ve 1937'de ülkeyi Japonya'ya karşı savaşa sürüklemeden önce bir modernleşme programı başlatmıştır. İç savaşta komünistlerin galip gelmesi sonucu 1949'da Çin üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir. 1949'dan 2000 yılındaki seçim mağlubiyetine kadar Tayvan'ı yönetmiş ve adadaki "ekonomik mucize"de önemli rol oynamıştır.

tirmemeyi kabul ederek Çin'in "haklarını geri alma" siyasetinden taviz veremezdi. Japonya ve Çin böylelikle bir çatışma yoluna girdiler.

Mançurya Krizi

1928'den itibaren Mançurya'da kriz hiç durmadan ilerledi. Bu büyük ölçüde, bölgeyi kontrol altında tutan ve koyu bir Çan Kay-şek yanlısı olan yerel diktatör Zhang Xueliang'ın Güney Mançurya Demiryolu'na paralel bir demiryolu inşa ederek Japonya'nın gücüne meydan okumasından kaynaklandı. Zhang'ın bu kışkırtıcı davranışı Japonya'nın bölgedeki askerî gücü Kwantung Ordusu'na, Mançurya'yı Japonya'ya eklemek için çok rahat bir gerekçe sağladı. 18 Eylül 1931'de zorlu bir yaz mevsimi sonunda Kwantung Ordusu'nun orta rütbeli subayları, o sırada dışişleri bakanı olan Shidehara, hatta Tokyo'da bulunan Genel Kurmaydan onay almayı bile beklemeden Shenyang'ın dışında Güney Mançurya Demiryolları'nda bir olay yaratıp, bunu askerî müdahale için bir bahane olarak kullandı. Bundan sonraki altı ay içinde, Kwantung Ordusu bütün Mançurya'yı kontrolü altına alarak yeni Manchukuo devletini kurdu, böylelikle "Shidehara diplomasisi" kalıcı bir şekilde zayıfladı ve Doğu Asya'da daha büyük yangının başlamasının yolu açıldı.

Kwantung Ordusu'nun, Tokyo'daki sivil hükümete danışmadan, neden Mançurya krizini başlattığını ve Japonya'nın millî gündemini değiştiren bu başarıyı nasıl yakaladığını açıklamaya çalışan çeşitli iddialar ortaya atıldı. Bu davranış kısmen Çinlilerin kışkırtmalarına, bölgede Rusya'nın gücünün yeniden artmasına bir tepki olarak ve uzun vadede Mançurya'da Japonya'nın konumunun sürekli zayıflayacağından duyulan korku ile açıklanabilir. Ne var ki, Mançurya'nın ele geçirilmesinin, bir savunma hareketi olduğu kadar genişleme amaçlı bir eylem olduğu da kabul edilmelidir.

Topyekûn (toplu) savaş
Hem ekonominin hem de toplumun topyekûn seferber edilmesi de dâhil olmak üzere tüm kaynakların devlet tarafından kullanılması suretiyle yürütülen savaş.

Kwantung Ordusu'nun eyleminin arkasındaki önemli bir itici güç, Japonya'nın **topyekûn savaş** seferberliği yapabilmesi için, bölgenin ekonomik kaynaklarını ele geçirme arzusuydu. Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, Tetsuzan Nagata ve Kanji Ishiwara gibi bazı subaylar, Almanya'nın yenilgisinin nedeninin, büyük ölçüde Antant Devletlerinin ülkeyi abluka altına alması olduğuna inanıyordu. Bunun Japonya için birden fazla anlamı vardı. Doğal kaynakları kıt bir ada milleti olduğu için Japonya da böyle bir ekonomik baskıya açık konumdaydı. Bu nedenle sorunun cevabı, Japonya'ya potansiyel baş düşmanları olan Rusya ve ABD'yi yenmesi için gereken sanayi ve askerî yeteneği sağlayacak bir "**otarşi** güdüsü"nde saklıydı. Mançurya, kömür, demir ve maden yataklarına sahipti ve büyük bir endüstri üreticisi olma potansiyeli taşıyordu. Bölgenin ele geçirilmesi, hayati önem taşıyan bir adımdı.

Otarşi
Bir ülke ekonomisinin kendi kendine yetmesini amaçlayan politika. Bu terim genellikle 1930lar ve 1940larda Almanya, İtalya ve Japonya tarafından benimsenen iktisadi programlarla ilişkili

Mançurya'daki olaylarda, Japonya'nı iç siyasetinde süregiden istikrasızlık da belirleyici oldu. İstikrarsızlığın bir başka yönü de, hükümet ile bazı devlet organları arasında silahlı kuvvetlerin ne büyüklükte olacağı konusunda ortaya çıkan ve gide-

rek derinleşen tartışmaydı. 1930'da hükümet, Japonya İmparatorluk Donanmasına, kruvazör sayısına sınırlama getiren Londra Donanma Antlaşması'nın koşullarını kabul ettirdi. Bu, 1925 yılında zaten dört tümen küçültülen ordunun gücünün, yakında düzenlenecek Cenevre Silahsızlanma Konferansında daha da azaltılması isteneceği korkusunu yarattı. Böylelikle ordunun Mançurya'daki eylemleri, kendi varoluşunu haklı çıkartmak ve siviller üzerindeki gücünü arttırmak için bir millî kriz duygusundan faydalanmak grişimi olarak görülebilir.

Kwantung Ordusu'nun askerî konularında sahip olduğu görece özerkliğe rağmen, kendi başına hükümete karşı çıkmaya ve Japon dış politikasını baştan aşağı değiştirmeye gücü yetmezdi. Bu, ancak eylemler iç siyasette geniş bir taraftar kitlesi bulursa gerçekleşebilirdi. Ne var ki 1930'ların başındaki ekonomik koşullar, kamuoyunun genellikle Mançurya serüvenini desteklemesine elverişliydi. 1931'e gelindiğinde Japonya tam olarak dünya ekonomik bunalımının etkisi altındaydı. Bu durum pirinç ve ipek fiyatlarının düşmesi yüzünden özellikle kırsal alanları çok kötü vurmuştu. 1930'da hükümetin değişim aracı olarak altın standardı kullanma disiplinini yerleştirerek, uzun vadede büyüme ve rekabet getirme umuduyla Japon Yen'ini altın standardına çevirme kararı da durumu düzeltmeye yaramadı. Ne yazık ki bu önlem beklenenin tam tersi bir etki yarattı çünkü pariteyi desteklemek için gerekli olan yüksek faiz oranları, iç piyasada talep ve yatırımların düşümesine yol açtı ve aynı zamanda Yen'in yüksek değerde tutulması Japon ihracatını vurdu.

Ekonomik sıkıntı doğal olarak siyasal iklimi de zehirledi. Siyasi partilerin popülerliği, bir dizi yolsuzluk skandalı ve siyasetçilerin yalnızca büyük Japon kartellerinin *(zaibatsu)* çıkarlarına hizmet ettiği izlenimini doğurması yüzünden zaten epeyce aşınmıştı. Ekonomik kriz bu düşmanlığı iyice keskinleştirdi ve "aşırı-milliyetçileri" siyasi parti rejimi kavramını toptan reddetmeye ve modernleşmenin doğurduğu sorunların baskısına cevap vermeye çalışan milliyetçi derneklerin hızla çoğalmasına yol açtı. Bu grupların bazılarına göre, Japonya'nın sorunlarının cevabı Batı düşüncesini toptan reddetmek ve geleneksel Japon değerlerine dayanan millî birliğe dönmekti. Bazıları da, İtalya'dan ya da daha geç dönemde Almanya'dan kaynaklanan faşist kalkınma modeline yakındılar ve toplumsal istikrar ve ekonomik ilerleme sağlamak için devlet planlaması ve korporatizmi öneriyorlardı.

Bu fazlaca ısınmış atmosferde, Kwantung Ordusu'nun eylemleri halkı doğru yerden yakaladı çünkü yeni bir Mançurya yaratma atılımının, en azından Japonya'nın ekonomik krizine çözüm getirmesi mümkün görünüyordu. Mançurya'nın "el değmemiş" toprakları, birçok Japon'a, onları dünya ekonomik krizinin uçurumundan kurtaracak bir cankurtaran halatı gibi görünüyordu: İş dünyasına ticaret ve yatırım için yeni bir pazar, tarımla uğraşanlara yeni verimli tarlalar, otlaklar ve aydınlara da devlet planlamasını gerçekte uygulamak için bir laboratuar gibi. Daha fazla tiraj yapmak isteyen basın da, ordunun başarıları ve 'Manchukuo' deneyiminin başarılarını överek bu hevesi körükledi. Bu taşkın duygusal hava karşısında iki büyük siyasi parti, Japonya'nın dört bir köşesinde etkin olan, sosyalist parti, sendi-

kalar ve hatta kadın dernekleri de dahil olmak üzere birçok küçük grupla birlikte genişleme yanlısı vatanseverlerin pozisyonunu be-nimsemek zorunda kaldı.

Ekonomik krizin bir başka yönü daha vardı. Çin ve diğer Büyük Devletlerin Mançurya'daki olaylar karşında gösterdikleri tepki nedeniyle Japonya'daki "enternasyonalistlerin" bu siyasi gelişmeleri kontrol altında tutmaları güçleşti. 1931'de Nanking hükümeti hâlâ görece zayıftı ve ülkedeki büyük topraklar üzerindeki hâkimiyeti sadece sözde kalıyordu. Bölgede eskiden kalan yerel savaş ağaları, Kuomintang içinden memnun olmayan bazı unsurlar ve en fazla da, Jiangxi Sovyeti gibi Çin'in bazı tarım bölgelerinde hâkimiyet kurmuş olan, ÇKP üyeleri, hükümetin otoritesini tehdit ediyordu. Çin böyle bir durumda savaş kazanamayacağı için Çan Kay-şek, içerde yeniden yapılanma konusuna öncelikler arasında birinci sırayı verdi ve böylelikle Japonya'ya karşı "direnmeme" siyaseti güttü ve Milletler Cemiyeti ile Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım bekledi.

Bütün bunların Çin'e pek yararı olmadı çünkü Milletler Cemiyetinin Japonya'yı etkileme yeteneği çok sınırlıydı. Milletler Cemiyeti üyesi küçük devletler Çin'in davasını sözle desteklemekte epey heyecanlıydı ama sorun, Büyük Devletlerdeydi. Örgütün yapabileceği yardım, yalnızca askerî ve ekonomik ambargo uygulamaktı ve bunun yapılması için Büyük Devletlerin, örneğin üye olan Britanya ve üye olmayan Amerika Birleşik Devletleri'nin eyleme geçmeye istekli olması gerekiyordu. Ama bu düzeyde bir destek sağlanamadı. Ne Britanya ne de Amerika Birleşik Devletleri askerî yönden hazırlıklıydı, ekonomik krizin ortasında amborgo uygulamak doğru bir siyasi karar olamazdı. Böylelikle, Milletler Cemiyeti ve Amerika Birleşik Devletleri süregiden huzursuzluğu sadece seyretmekle yetindi. 1932 Ocak ayında Washington Japonya'nın saldırganlıkla elde ettiği sonuçları kabul etmeyeceğini ilân etti, 1933 Şubat ayında ise Milletler Cemiyeti Meclisi, Llytton Raporu'nu oylayarak kabul etti. Rapor Çin'in kışkırtmalarını eleştirmekle birlikte, Japonya'nın eylemlerinin yasa dışı olduğunu ve yeni Manchukuo Devleti'nin halk desteğine dayalı bir özerk yönetim tarzı olmadığını ilan ediyordu.

Uluslararası toplumun ciddi eleştirilerde bulunup hiçbir kararlı eylem yapmaması Tokyo'daki sertlikten yana çevrelerin eline koz verdi çünkü bu tutum, artık dış dünyanın "adil" bir şekilde Japonya'yı "dinlemeyeceğini" gösteriyordu. Bu memnuniyetsizler korosunun yaklaşımını, daha once, örneğin 1919'da ırk ayrımcılığı maddesinin reddedilmesi ve 1924'te ABD'de çıkarılan Mülteciler Yasası'nın Japon-karşıtı olması gibi olaylarla bağlamak, "algılanan ayrımcılıkla" ilişkilendirmek çok kolaydı. Böylece bu son eleştirilerin Japonya'yı hedef aldığını, ırkçı kötü muamele modeline uyduğunu söylemek mümkündü. Üstelik Japonya'daki bu imaj, Britanya ve Fransa'nın kendi imparatorluklarını korumacı duvarlarla güçlendirmeye çalıştığı, ABD'nin de Latin Amerika ticaretine egemen olmaya başladığı bir döneme rastlıyordu. Uluslararası toplumun Japonya'yı kendi imparatorluğunu inşa ettiği için eleştirmesi haksızlı olacaktı. Böylece Japonya kendini, ikiyüzlü İngiliz-Amerikan statükosu tarafından kıstırılmış, hiçbir şey elde edemeyen, ve bu duruma

direnemezse sonsuz bir yoksulluk ve çaresizlik içinde kalmaya mahkûm edilecek bir ülke gibi hissetmeye başladı.

Japonya'daki "enternasyonalist" partilerin siyasetçileri ve diplomatları, yükselen aşırı milliyetçi tezlere, güçlü bir karşı ses çıkararak cevap veremediler ve böylelikle onların etkisi giderek azalmaya başladı. Sonuçta Mançurya sorunu ve kendi ekonomik politikalarında uğradığı başarısızlık nedeniyle 1931 Aralık ayında, Minseito hükümeti, Dışişleri Bakanı Shidehara ile birlikte iktidardan düştü. Yeni hükümetin liderliğine Tsuyoshi Inukai, Dışişleri Bakanlığına da Seiyukai da getirildi. Ne var ki, giderek artan siyasi şiddet ortamında Inuakai de sağın taleplerini karşılayamadı ve donanmaya bağlı küçük rütbeli askerlerden oluşan bir grubun 15 Mayıs 1932 tarihinde düzenlediği bir suikastte öldürüldü. Inukai'nin ölümünden sonra İmparatorun danışmanları siyasi partilerin artık istikrarı sağlamalarının mümkün olmadığı gerekçesiyle, Amiral Makoto Saito, yönetiminde 'millî birlik' düzenine geçmeye karar verdiler. O andan itibaren 1945 yılına kadar yasaları Diet (Japonya yasama organı) incelemeye devam etti ama hiç bir siyasal parti hükümeti iktidara getirilmedi. Parti siyasetçilerinin etkilerinin azalması sonucunda ordu, hükümetin sesi haline geldi ve Japonya giderek, savaş sonrası düzeni açıkça reddeden bir konuma itildi. Bunun en açık örnekleri Mart 1933'te Milletler Cemiyeti üyeliğinden çıkması ve silahlanma denetimini reddetmesidir.

Japonya'nın Doğu Asya İçin 'Monroe Doktrini'

Japonya yeni siyasetinin en önemli sonucu, 1933'den sonra, Doğu Asya'ya kendi "**Monroe Doktrini**"ni yerleştirme fikrine yönelmesiydi. Bu yönelişin altında, Çin'in Japonya'ya karşı düşmanlığının Batılı güçler tarafından manipule edilmesine boyun eğmesinden kaynaklandığı inancı yatmaktaydı. Böylelikle eğer Japonya, Batı'nın bölgedeki etkinliklerini kısıtlayabilirse Çin'i işbirliği yapmaya ikna edebilir ve bu şekilde Japonya önderliğinde bölgesel refah yaratılabilirdi. Bu görüş, en açık şekilde 18 Nisan 1934'te Japonya Dışişleri Bakanı sözcüsü Eiji Amau'nun basına aktardığı Amau beyanatında dile getirildi. Bu beyanatta elbette Pan-Asyacı duygulara yaslanan öğeler epeyce ağırlık taşıyordu ama buna ek olarak çok net bir ekonomik mantık da vardı. Başlıca Büyük Devletler kendi ekonomik blokları içine kapanırken ve Japonya'nın pamuklu tekstil ürünleri ekonomik ayrımcılığa tâbi tutulurken, Japonya Doğu Asya'da kendi ticari bloğunu oluşturmakta kararlıydı. Japonya ile Avrupa'nın Doğu ve Güneydoğu Asya'daki sömürge devletleri arasındaki ticari rekabeti 1932–36 yılları arasında giderek arttı. Bu durumda, 1931 yılının sonlarında Japonya'nın, Yen'e devalüasyon yapması ile Japon mallarının daha büyük bir rekabet gücü kazanması da milliyetçi duyguların daha fazla kabarmasına yaradı.

Monroe Doktrini
Başkan James Monroe tarafından 1823'te ilan edilen ve ABD'nin Batı Yarıküre meselelerine Avrupalı güçler tarafından müdahale edilmesini kabul edemeyeceğini açıklayan doktrin.

Bu noktada bir sorunla karşılaşıldı. Japon Dışişleri Bakanı Koki Hirota'nın bu siyaseti rahatça uygulamasına izin verilmeyecekti çünkü Dışişleri Bakanlığının gerekçesi ile ordunun blok ekonomisini destekleme mantığının gerekçesi birbiriyle

uyuşmuyordu. Ordu, otarşinin başarıya ulaşması için Çin'i hayati önemde bir hammadde kaynağı olarak görüyordu, üstelik o sırada, Sovyetler Birliği'nin Mançurya'ya sınır bölgeleri, Dış Moğolistan ve Sibirya'da gerginlik çıkarması nedeniyle, bu konu eskisinden daha büyük bir önem kazanmıştı. Gerçekten de Japonya içindeki düşmanlık o dereceye ulaşmıştı ki, daha 1932 yılında Ordu Bakanı General Sadao Araki, Sovyetler Birliği ile savaşa girme hazırlıklarının tamamlandığı 1936 yılının, bir "kriz yılı" olacağından söz etmişti. Bu durumda Hirota'nın, Nanking hükümetini Batı'ya bağımlılığını azaltmakta bir ilerleme kaydetmeyişi çok geçmeden ordunun sabrını tüketti. Üstelik ordu, bu politikanın başarı şansı olduğundan da şüpheliydi çünkü Çan Kay-şek'in Japonya ile dürüst bir pazarlık yapmadığına, yalnızca zaman kazanmaya çalıştığına inanıyordu. Böylece ordu, kendi Çin politikasını uygulamaya devam etti ki, bu çoğu zaman Hirota'nın politikasıyla ters düşüyordu. 1933-34'e kadar erken bir dönemde Kwantung ordusu, Japonya'nın etki alanını genişletmek, Sovyetler Birliği'ne karşı önleyici savaş açmak amacıyla, Moğolistan'ın iç kesimlerinde Çin'e karşı bağımsızlık savaşı veren grupları destekledi. 1935'te çok daha ileri gitti, yaz ve sonbahar mevsimlerinde, Kuzey Çin'in beş eyaletinde bağımsızlık ilan edilmesi için girişimlerde bulunarak, Hirota'nın çabalarını boşa çıkardı ve Çin-Japon gerginliğinin daha fazla tırmanmasına yol açtı.

Hâlâ savaş çıkması korkusu içinde olan ve ÇKP'nin yıkılması yoğunlaşmış bulunan Çan Kay-şek, Japon ordusunun isteklerine gönülsüzce razı oldu, ama bu onun "direnmeme" politikası doğrultusunda son eylemiydi. Bu politika zaten, yalnızca Çan Kay-şek'in kendi pozisyonu zayıf olduğu ve dış destek olmadığı sürece Japonları memnun etmekle kalmıştı. 1935–36 yıllarında koşullar değişti ve bundan böyle direnmek mümkün olmaya başladı. Bir önemli gelişme Nanking hükümetinin güçlenmesiydi. 1934'te Çan Kay-şek'ın Almanlar tarafından eğitilmiş ordusu, ÇKP'yi, Jiangxi'deki müstahkem mevkisinden dışarı attı ve böylece ÇKP'yi Shaanxi Eyaleti'ne kadar devam edecek olan "uzun yürüyüş" eylemini başlatmak zorunda bıraktı. Bu olayda ÇKP tarafından gösterilen metanet daha sonra parti mitosunun önemli parçası haline gelecekti ama öte yandan kısa vadedeki etkisi partiyi çökertmek böylelikle Nanking'in otoritesini hiçe sayan tehditleri azaltmak oldu. Buna ek olarak Kuomintang'ın iktidara geldikten sonra modernleşme politikalarının nihayet cevap vermeye başladığı görülüyordu. Örneğin, özellikle de yeni para biriminin başarılı bir şekilde devreye girdiği 1935 yılından sonra Nanking hükümeti, mali açıdan güçlenmeye başladı. Siyasi ve ekonomik alanlarda bu iyiye doğru değişimle birlikte, "Ulusal kurtuluş Hareketi" 1935–36 yıllarında, Japonya'yı tatmin etmeye son verilmesi, Japon saldırganlığı ve kuzey Çin'deki aşağılanma karşısında direniş çağrısında bulununca, Çan Kay-şek bu çağrılar için zamanın henüz erken olduğunu düşünse bile Japonya'ya karşı siyasetini sertleştirme riskini göze alacak noktaya geldi.

Uluslararası cephede de Çan Kay-şek'in şansı değişiyordu. 1935 Ağustos'unda Sovyetler Birliği'nin bir Japon saldırısından korkması nedeniyle, Komin-

tern'in Yedinci Kongresi'nde, Çin'de Japonya'ya karşı birleşik cephe kurulması kararlaştırıldı. Bu sırada Mao, ÇKP'nin içinde en önemli kişi konumuna gelmişti. ÇKP, Birleşik Cephe'ye karşı çıktı. ÇKP'nin iradesine karşın Komintern, Çan Kay-şek'in ülkedeki tek gerçek ulusal lider olduğu ve böylece o olmadan Japonya'ya karşı bir direniş yapılması mümkün olmayacağı gerekçesiyle onun da Birleşik Cepheye dâhil edilmesini kabul etti. Bu politikayı güçlendirmek üzere Sovyetler Birliği, eğer Japonya, Nanking hükümetine savaş açacak olursa, Çin'i destekleyeceğine söz verdi. Aynı zamanda Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin, kendi ekonomilerini teşvik edecek bir pazar olarak Çin'e duydukları ilginin giderek arttığı gözlemleniyordu. Böylece Çan Kay-şek, yaptıkları direnişin Japonya'yı kışkırtması halinde, başka güçlerden destek alabileceğine artık güveniyordu.

Çan Kay-şek'in sertleşen tutumu ilk kez, 1936 sonbaharında kendini gösterdi. Japon uyruklu kişilere ve onların mal ve mülklerine saldırılar yapılmasını izleyen bu tarihte, Çan Kay-şek, böyle durumlarda genellikle Tokyo'dan gelen bazı alışılmış talepleri, bu kez reddetti. Ne var ki o hâlâ, tam bir direniş politikasına geçmeden önce ÇKP'nin yıkılmasını istiyordu. Bu nedenle 1936'da henüz oldukça zayıf olan ÇKP'ye karşı yapılacak bir kampanyaya Shaanxi komutanı Zhang Xueliang'ı dahil etmek için üzere Xİ'an'a gitti. Oysa Zhang'a göre, Japonya'ya karşı tam bir direnişe geçmenin zamanı gelmiş geçmişti bile. Böylelikle, arkasında Sovyetler Birliği ve ÇKP'nin de desteği olduğu için Zhang, Çan Kay-şek'in tavsiyelerine cevap olarak, onu esir aldı ve Japonya'ya karşı direnişe geçmedikçe ve Çin'de iç savaşa son vermedikçe onu serbest bırakmayacağını belirtti. Çan Kay-şek'in kabul etmekten başka çaresi yoktu. Xİ'an olayı, Çan Kay-şek için dönüşü olmayan bir nokta anlamına geliyordu çünkü artık kamuoyu önünde Japonya'ya karşı direnişi başlatmak zorundaydı. Bundan sonra ufakcık bir olay bile Japonya ile çatışmaya girmeye yetecekti.

Ne var ki önceleri, savaş bulutları uzaklaşıyor gibi göründü, çünkü Japonya'da pek çok büyük değişim gerçekleşmeye başlamıştı. Şubat 1936'da hükümetten memnun olmayan ve 'milli savunma devleti' kurma peşinde olan, Ordu Genel Kurmay Başkanlığına bağlı Operasyon Dairesi Başkanı Ishiwara Kanji liderliğinde bir grup subay başarısız bir darbe girişiminde bulunmuş ama daha sonra grup güçlenmeye başlamıştı. Bu grup, Çin'e karşı çatışmacı bir politika uygulayan Kwantung Ordusu'nun siyasetinin ters tepki yarattığı, ayrıca Japonya'nın dikkatini Sovyetler Birliği tehdidine yöneltmesini engellediği görüşündeydi. Onlar Çin-Japon ilişkilerini yeniden yapılandırırken iç siyasette de sanayinin daha fazla kontrol altına alınmasından yanaydı. Haziran 1937 tarihinde başbakanlığa prens Fumimaro Konoe'nun atanmasıyla birlikte, bu planın gösterdiği yönde ilerlemek için koşullar uygun görünüyordu. Konoe, orduya sempati duyuyordu ama aynı zamanda Japonya'nın sanayi ve malî seçkinlerini yeniden silahlanma konusunda ikna etmeye uygun biriydi.

Çin-Japon Savaşı

7 Temmuz 1937'de, Konoe göreve geleli henüz bir ay bile geçmeden önce, Pekin'in dışında yer alan Marco Polo Köprüsü'nde bir olay meydana geldi. Bu olayın yerel Japon güçleri tarafından sahnelendiği veya maksatlı olarak kışkırtıldığına ilişkin bir kanıt yok. Üstelik en azından başlangıçta Tokyo'daki yetkililer savaşın daha fazla tırmanmasını istememişti, çünkü Ishawara ve diğerleri, daha uzun vadede sonuç vermesini düşündükleri savaş ekonomisi inşa etme planlarının bozulmasından endişeleniyordu. Ne var ki bir kez savaş başladıktan sonra, her iki taraf da savaştan kaçan taraf olmak istemediği için, olayı kontrol altında tutmak çok güçleşti. Temmuz sonlarına doğru Japonya hükümeti Çin'in uzlaşmamaktaki inadını cezalandırmak üzere Kuzey Çin'e çok büyük bir saldırı düzenledi. Çok geçmeden savaş Orta Çin'e yayıldı çünkü Kuzeydeki düşmanca saldırıya Çan Kay-şek'in cevabı, Şanghay'da yeni bir cephe açmak olmuştu. Bu adım, savaşı Batı devletlerinin ilgi duyduğu bir bölgeye çekme avantajı sağlayacak bir hamle olarak düşünülmüştü ve böylelikle Britanya ve Amerika'nın Çin'e vereceği desteğin artık gerçekleşeceği umuluyordu. Üstelik burası Kuomintang'ın denetimin güçlü olduğu ve Çan Kay-şek'in Almanlar tarafından eğitilen ordularının üslerinin bulunduğu bir bölgeydi. Böylece Ağustos ortalarına gelindiğinde bir Çin-Japon savaşı artık uygulama aşamasındaydı.

Japonlar, Çin'i hızla yeneceklerini, böylece Çin-Japon ilişkilerine görüşmelerle çözüm sağlanacağını düşünüyor, böylece yeniden ülke içinde bir savunma devleti inşa etme işine geri döneceklerine inanıyorlardı. Çatışmaya kolay bir çözüm getirmek için, Şanghay çevresinde savaş devam ederken Japonlar, barış görüşmeleri için fırsat arıyordu. Ne var ki, Çin, Kasım ayında Şanghay'ın, aralık ayında Nanking'in düşmesi gibi büyük engellerle karşılaşmasına rağmen, Japonya'nın dikte ettiği koşullar üzerinden yapılacak bir barışı kabul etmedi. Japonya'nın sorunu, Çan Kay-şek'in o sırada uzlaşmayı kabul edecek bir konumda veya ruh halinde olmamasıydı. 21 Ağustos 1937'de, Çin'e büyük çaplı askerî yardım başlatan bir Çin-Sovyet saldırmazlık paktı imzalandı. Sovyetler Birliği bu paktın, Çin'deki direnişin Japonların Sibirya'ya yapacağı herhangi bir saldırıyı önleyeceği umuluydu. Sovyet desteği, Nanking hükümeti ile ÇKP arasında yeni bir "birleşik cephe" anlaşması yapılmasına yol açtı. Japon emperyalizmine karşı tarafların işbirliği yaparak çıkar sağlamasına dayanan bu anlaşmaya göre, ÇKP Nanking hükümetinin otoritesini tanıyacak, bunun karşılığında büyük ölçüde siyasi ve askerî özerklik elde edecekti. Bir kez "birleşik cephe" oluşturulduktan sonra, Çan Kay-şek'in önündeki seçenekler yelpazesi eskisine göre çok daraldı çünkü apaçık görünüyordu ki, Japonya'yı tatmin ederse bu yalnızca ÇKP'nin halk desteğinin artmasına yarayacaktı ve o noktadan sonra ÇKP kendisini, Çin'in tek "milliyetçi" partisi ilan edebilirdi.

Üstelik Batı demokrasilerinin aldığı önlemler, Çan Kay-şek'in direnişini cesaretlendirecek nitelikteydi. Japon saldırganlığının yeniden canlanması, özellikle de

Japonlar'ın Şanghay, Nanking ve Guangzhou'da sivilleri bombaladığı haberleri gazete ve radyolarda yer aldıktan sonra, Batıda Çin'e karşı bir sempati dalgası kabardı. Bunun sonucunda hem hükümet çevreleri hem halk arasında Japonya'ya yaptırım uygulanması konuşulmaya başladı. 5 Ekim tarihinde Roosevelt, "karantina"ya değinen konuşmasında, donanmanın Japonya'yı abluka altına alınması gerekebileceğini ima etti ve bundan bir gün sonra Milletler Cemiyeti Dokuz-Güç Antlaşmasına imza koyan tarafları Brüksel'de toplanacak bir konferansa çağırdı. Kısa vadede bu Japon karşıtı duygu somut bir ürün vermedi çünkü Britanya Avrupa'daki olaylarla fazlasıyla meşgul olduğu için donanmasını Doğu Asya'ya göndermeyi düşünmüyordu, Roosevelt ise tecrit politikasından yana (bkz. 7. Bölüm) bir genel tutum içine kapanmıştı. Hatta Japonların 1937 Aralık ayında Yangste'de Britanya ve ABD gambotlarına saldırması bile sadece küçük bir "birlikte eylem yapma" çağrısından öte bir sonuç doğurmadı. Bununla birlikte batı demokrasileri Çin'in direnişini desteklemek üzere bazı önlemler de aldı. Örneğin 1938 Şubat ayında Britanya, Yunnan Eyaletini Burma ile birleştiren bir demiryolu yapmayı kabul etti, Amerikalılar da o yaz, Japonya'ya hava gücü malzemesi satışına "moral ambargo" uygulamaya başladı.

Bu tür önlemler Çan Kay-şek'te, Batının sabrının bir sınırı olduğu kanısını güçlendirdi ve böylece Japonların teslim ol çağrılarına kulak asmadı. 1938 Ocak ayında Çan Kay-şek'in vurdumduymazlığından bunalan Japonya, Almanlar kanalıyla başlattıkları barış görüşmesi hazırlıklarını iptal etti ve artık Kuomintang hükümetini muhatap kabul etmediğini ilan etti. Bundan böyle örneğin 1938 Nisan ayında, Genel Seferberlik yasası çıkarmak gibi önlemler alarak, askerî başarı elde etmeye, bir "millî savunma devleti" yaratmaya yoğunlaştı.

Japonya bir yıl savaştıktan sonra bile hâlâ zafere yaklaşmamıştı. Burada kusuru büyük ölçüde, Batı'nın Çin'e destek vermesinde görüyordu. 1938'den itibaren Çin'i Batı'dan tecrit etmeye çalıştı. Japonya'nın Çin'i tatmin etme politikasının başlıca dayanaklarından biri, daha önce Amau Deklarasyonu'nda yaptığı gibi, gerçek amacının Doğu Asya'da, halklarının refahını arttırmak için bir işbirliği oluşturmak olduğunu vurgulamaktı. Buna uygun olarak, 3 Kasım 1938 tarihli "Doğu Asya'da Yeni Düzen" deklarasyonunda, Konoe, Japonya, Manchukuo ve Çin arasında bir birlik kurulmasını önerdi. Ne var ki, bu Pan-Asyacı çağırıların, Japonya'nın gerçek uygulamalarına bakan Çin halkını ikna etmesi çok uzak bir ihtimaldi. Savaşın bu aşamasına gelindiğinde Japonya, örneğin 1937 Aralık tarihindeki Nanking katliamı gibi Çin'in sivil halkına karşı çok gaddarca eylemler yapmıştı, bu nedenle kardeşlik ve işbirliği söylemi Çinlilerin çoğuna samimiyetten uzak görünüyordu. Yine de, "Yeni Düzen", Kuomintang'ın başlıca liderlerinden biri olan Wang Jingwei'nin, Çan Kay-şek grubundan ayrılmasına ve epey bir zaman sonra, 1940 yılının Nisan ayında Nanking'de bir kukla hükümet kurmasına yol açtı.

Bunlardan başka, Japonya Batılı Güçleri baskılama gayretindeydi. Çin içerisinde, taviz olarak verilen toprakların yer aldığı bölgelerde, özellikle Kuzey Çin'deki Tianjan'da, halkı daha fazla tarafsız davranmaya zorlamak amacıyla taciz

hareketlerine başladı. 1938–39 sonbahar ve kış mevsimlerinde etkisini güney ve Güneydoğu Çin Denizine doğru genişletti ve böylelikle Çin'deki Avrupa mülklerinin yoğunlaştığı bölgelere girmeye başladı. Japonya'nın barut deposundaki bir başka önemli silah da Avrupa'daki **Merkez Devletler'le** ilişkilerini güçlendirmekti. Çin-Japon savaşından önce bile ordu, Sovyetler Birliği tehlikesini kontrol altında tutabilmek için Almanya ile bağların güçlenmesi konusunda baskı yapıyordu ve bu 25 Kasım 1936 tarihinde Komintern karşıtı Paktın imzalanmasına yol açtı. Bu anlaşma, Komintern'in etkinlikleri hakkında bilgi alışverişi yapılmasını sağladı ve pakta imza koyan taraflardan birinin Sovyetler Birliği saldırısına uğraması durumunda diğerinin Sovyetler Birliği'ne yardım etmeyeceğini garanti altına aldı. Çin-Japon savaşının başlamasıyla birlikte, Japonya çok geçmeden Merkez Devletleriyle ile kurduğu ilişkiyi, Batı demokrasilerine karşı bir silah olarak kullanılabileceği anladı. Bu anlayışla, 5 Kasım 1937'de Komintern karşıtı Pakta İtalya'nın da katılmasını memnunlukla karşıladı ve 1938'in sonlarına doğru Merkez Devletleriyle askerî ittifak konusunu görüşmeye girişti. Ne var ki Japonya Merkez Devletlerinin istediği kadar ileri gidemeyeceğini anladı ve Merkez Devletleri de Mayıs 1939 tarihinde yaptıkları Çelik Paktı'na, Japonya'yı dahil etmediler.

Merkez (Mihver) Devletler
Bu kavram ilk olarak Kasım 1936'da, faşist İtalya ile Nazi Almanya'sı arasındaki ilişkiyi tanımlamak için Mussolini tarafından kullanılmıştır. Alman-İtalyan Mihveri, Mayıs 1939'da Roma ile Berlin arasında imzalanan meşhur Çelik Paktı ile sağlamlaştırılmıştır. Kavram, daha geniş (bu kitabın 8. Bölümünde de olduğu gibi) Almanya, İtalya ve Japonya arasındaki ilişki anlamında kullanılmaktadır. Bu üç güç, Kasım 1936'daki Japonya- Almanya (ve İtalya'nın da bir yıl sonra katıldığı) imzaladığı anti-Komintern Pakt ve Eylül 1940'da da Üçlü Pakt ile resmen bağlanmıştır.

Japonya'nın kaçamak davranışları kendi konumundaki şu temel zayıf noktadan kaynaklanıyordu: Bir yandan Batı'nın tutumundan nefret ederken bir yandan da Batı demokrasileriyle ticaret yapma ihtiyacı. Japonya, özellikle petrol, kauçuk, yün ve kalay gibi pek çok hammadde için Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya İmparatorluğu'na bağımlıydı ve Çin'le savaşa girdikten sonra ekonomik talepleri yönünden bu bağımlılığı büyük hızla artmıştı. Onlara karşı açık bir muhalefetle ortaya çıkmak Japonya'nın ekonomik yaptırıma uğraması gibi çok kötü bir sonuç doğurabilirdi. Kaçak oynama konumu Temmuz 1939 tarihinde iyice açığa çıktı. O tarihte Roosevelt yönetimi, ülke içi baskılar sonucunda ve Japonya'nın yakın zamanlarda Tianjin yüzünden Britanya ile anlaşmazlığa düşmesi ışığında, Japonya ile yaptığı ticari anlaşmayı iptal ettiğini açıkladı. Japonya, Avrupa'da savaşın başlaması yüzünden zaten çok kötü duruma düşmüştü çünkü Britanya ve Fransa İmparatorlukları savaş ekonomisine geçmiş böylelikle Japonya'nın ihtiyacı olan hammaddeleri bu kaynaklardan elde etme olanağını iyice sınırlanmıştı. Böylece Japonya, Çin'e Batı'dan gelen desteğe son vereyim derken, savaşı başarıyla bitirme noktasına gelemediği gibi girdiği savaş ekonomisi de yeni tehditlerle karşılaştı.

Pasifik Savaşı'na Doğru

Avrupa'dan gelen haberlerle, bu ikilemden çıkmanın yolu açıldı. 1940 Mayıs ve Haziran aylarında Almanya, Hollanda'nın kontrolünü ele geçirdi, Fransa'yı teslim olmaya zorladı ve Britanya'yı, direnişini kırmakla tehdit etti. Bu durum, Avrupalı güçlerin zayıflaması, örneğin Fransız Hindiçin'i, Hollanda sömürgesi Doğu Hint Adaları gibi Güneydoğu Asya'daki sömürgelerin ve Britanya'nın Malaya, Borneo

ve Burma sömürgelerinin birdenbire Japon baskısı karşısında korumasız kaldıkları anlamına geliyordu. Bundan bir ihtimal daha doğdu. Japonya sömürgelerdeki yetkililere Çin'le yaptıkları ticarete son vermeleri için baskı yapabilir ve kendi ihtiyacı olan hammaddelerin giderek artan bir bölümünü onlardan temin edebilirdi. Almanya'nın Avrupa'daki yeni yükselişi böylelikle "insanın hayatında bir kez olabilecek" türden bir fırsat yarattı. Bu millî heyecan ortamında, Ocak 1939'da başbakanlıktan istifa eden Konoe, Temmuz 1940'da yeniden başbakanlık görevine getirildi, kendisinden istenen ülke içinde "yeni bir düzen" kurması, yurt dışında ise Japonya'nın nüfuzunu genişletmesiydi.

Konoe, dışişleri bakanlığı görevini, oldukça tartışmalı bir kişi olan Yosuke Matsuoka'ya verdi. Matsuoka Doğu Asya'da Japonya'nın nüfuzunu artırmak üzere hızla harekete geçti. 1 Ağustos tarihinde Japonya'nın "Daha Büyük bir Güneydoğu Asya Ortak-Refah Alanı"nı inşa etme niyetini ilan etti. Hemen bunun ardından Hollanda'ya ait olan Doğu Hint adalarına iktisatçılardan oluşan bir heyet gönderdi ve Fransa'nın **Vichy** rejimiyle Hindiçin'de bir anlaşma yaptı, bu anlaşmaya göre Japon askerî birliklerinin Tonkin'de üs kurmasına izin verildi. İlaveten 1940 sonbaharından başlayıp 1941 yılının başlarına kadar Japonya'nın Doğu Asya'daki nüfuzunu genişletmek amacıyla, Tayland ile Fransız Hindiçin'i arasındaki sınır kavgasında arabulucu rolünü üstlendi. Küresel boyuttaki eylemlerine gelince, 27 Eylül'de Merkez Devletleriyle Üçlü Pakt'ı imzaladı, bunun amacı Amerika'yı Avrupa veya Asya'ya müdahale etmekten vazgeçirmek, iki cephede birden savaşmak zorunda kalacağı tehdidiyle sıkıştırmaktı. Matsuoka, bu şekilde Japonya'nın Güneydoğu Asya'ya sızmasını, Washington'ın ve dolaylı yoldan Britanya'nın, zorla kabul etmelerini sağlayacağını umuyordu.

Vichy Fransası
Haziran 1940'ta Hitler Almanya'sına teslim olan ve sonradan 1944'teki kurtuluşa kadar Fransa'yı yöneten, Marshal Pétain liderliğindeki rejim.

Ne var ki Japonya'nın bu yeni iddialı tavrı Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya üzerinde beklenen etkiyi yaratmadı. Her iki devlet de boyun eğmeyi kabul etmedikleri gibi, misillemede bulunmak üzere harekete geçtiler. Eyleme geçmenin nedeni yalnızca Japonya'nın kışkırtıcı davranışı değildi, Güneydoğu Asya'nın hammaddeleri Britanya'nın Almanya ile savaşı, Amerika'nın ise yeniden silahlanması için hayati önem taşıyordu ve bu nedenle hammaddelerin korunması gerekiyordu. 26 Eylül'de Washington, hurda maden ve uçak yakıtına dönüştürülebilecek petrol ihracatına yasak koyduğunu ilan ederek, Kuzey Hindiçin'nindeki gelişmelere misillemede bulundu. Britanya da aynı yolu izledi ve bir kaç ay içinde Amerika'ya baskı yaparak daha ileriye gitmesini, Japonya'ya karşı birleşik bir ekonomik savaş ilan etmesini istedi. Nihayet Şubat 1941'de Japonya'nın Güney Hindiçin ve Tayland'da, askerî üslerdeki hâkimiyeti konusunda görüşmeler başlatmak üzere olduğuna ilişkin söylentiler dolaşmaya başlayınca Amerika, Britanya'nın baskılarına cevap verdi. Birkaç ay içinde Japonya'nın çevresinde bir ekonomik kıstırma harekâtı başladı ve Britanya ile Amerika'nın yanı sıra Japonya'nın Latin Amerika ve Orta Doğu ile ticaret kabiliyeti sınırlandı. Dokunulmamış tek temel hammadde petroldü. Buna ek olarak, Britanya İmparatorluğu, ABD ve Hollanda arasında,

haber alma servisleri arasında işbirliği ve propaganda konularını da içermek üzere, bölgesel savunma görüşmeleri başladı.

1941 ilkbaharına gelindiğinde durum şöyleydi: Japonya kendi durumunu güçlendirmiş olsa bile genişleme emellerini gerçekleştirmesinin önündeki engeller kalkmamıştı. Satrançta iki taş daha feda etmek zorunda kalacaktı. Birincisi 1941 Mart ayında Washington'da Büyükelçi Kichisaburo Nomura ile Dışişleri Bakanı Cordell Hull arasında, Japonya ile ABD arasındaki uyuşmazlıklara çözüm bulmak için görüşmeler başladı. İkincisi, Matsuoka, Hitler ve Mussolini ile buluşmak üzere Avrupa'ya yaptığı yolculuktan dönerken Moskova'ya uğrayıp Sovyetler Birliği ile bir Tarafsızlık Paktı imzaladı, bu pakt, teoride, Japonya'yı Güneyden gelen genişleme tehdidine odaklanmaktan kurtarıyordu. Ne var ki daha başka sorunlar da ortaya çıktı çünkü Hull, görüşmelerde beklenmedik biçimde çok katı bir çizgi benimsedi ve 22 Haziran'da Hitler, Sovyetler Birliği'ne savaş ilan ederek Japonya'nın hesaplarını boşa çıkardı. Japonya şimdi, Sovyetlerin içine düştüğü kötü durumdan nasıl yararlanmak için iki seçenek arasında bocalıyordu, Sibirya'ya mı saldırmalıydı, güneyde süren harekâtı mı ilerletmeliydi? 2 Temmuz'da İmparatorluk adına yapılan bir toplantıda bu apaçık seçimi yapmaktan kaçındı ve bunun yerine Kuzeyde yapılacak bir savaş için hazırlanmaya karar verdi. Aynı zamanda, Hindiçin'ine tümenler yerleştirerek Güneydoğu Asya'daki konumunu iyileştirmeye çalıştı. Esnek bir strateji sağlayan bu girişim ne var ki çok geçmeden bir engelle karşılaştı.

Washington, Japonya'nın diplomatik şifrelerini okuma yeteneği sayesinde İmparatorluk Konferansı'nda alınan kararlardan haberdardı. Britanya'nın çıkarlarına karşı Güney'de veya Almanları güçlendirecek olan, Sovyetlere karşı Kuzey'de bir saldırıdan korkan Roosevelt, Güney Hindiçin'in işgal edilmesinin, Japonya'ya yapılan petrol ihracatını kısıtlamak için iyi bir gerekçe olarak kullanılması gerektiğine karar verdi. Roosevelt'in gerçekte tam bir ambargo uygulamak niyetinde mi olduğu, yoksa bürokratik hatalardan ötürü mü böyle bir sonuç doğduğu hâlâ tartışılan bir konudur ama kesin olan Japonlar, Temmuz sonlarında Güney Hindiçin'ine girmeye başladıktan sonra, petrol ithalatları tükendi. Japonya şimdi ciddi bir ikilemle karşı karşıya kalmıştı. Petrol stokları bitmeden Amerika Birleşik Devletleriyle diplomatik bir anlaşmaya varmak ya da Güneydoğu Asya'nın hammaddelerine el koymak. İkinci seçenek, Hollanda'ya ait olan Doğu Hint Adalarını ve orada çıkan petrolü de kapsadığı için, hem Amerika hem Britanya ile savaşa girmek anlamına geliyordu.

Japonya kendi tipik davranış yolunu benimseyerek her iki hedefe birden ulaşmaya çalıştı: bir yandan savaşa hazırlandı öte yandan pazarlık masasına oturmaya çalıştı. Bu stratejinin yanlış yönü, Japonya'nın açıkladığı diplomasi yoluyla çözüme gitme inancının, kaçınılmaz olarak kendi militarizminin savaşçı tutumuyla çelişmesiydi. Diplomatik yolların önemini azaltan bir başka nokta da Batı'nın, Japonya'nın samimiyetine duyduğu güvenin zaten çok azalmış olmasıydı. Bunun nedeni Japonya'nın hâlâ Nazi Almanyası'nın müttefiki olmaya devam etmesi ve Merkez Devletleriyle, istihbarat, propaganda ve ticaret alanlarında işbirliğini sür-

dürmesiydi. Bu da yetmezmiş gibi, görüşmeler başka bir etken yüzünden başarısızlığa mahkûmdu şöyle ki, Japonya'nın bir anlaşmaya varmakta çaresizliği giderek artarken, Amerika'nın siyaseti, Hull-Nomura görüşmelerini mümkün olduğu kadar uzatmaya dayanmaktaydı. Washington'ın umudu, görüşmeler ilerledikçe Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya'nın bu süreyi ekonomik ve askerî güçlerini kullanarak Pasifik'teki güçler dengesini Japonya aleyhine çevirmek ve böylelikle Japonya'yı savaşa girmekten vazgeçirmekti.

Batı'nın bu politikanın yararlı olduğu inancı iki yanılsamaya dayanıyordu, bunlar büyük ölçüde istihbarattan gelen yanlış bilgilerden kaynaklanıyordu. Birincisi, Japonya silahlı kuvvetlerinin kalitesinin düşük olduğu inancıydı. Japon ordusu Çin'deki savaşı kazanamamıştı ve kullandığı silahların teknolojisi Batı'daki silahların çok gerisindeydi. İkinci etken, Japonlar kendi görece zayıflıklarının farkındaydılar, bu onların doğuştan gelen ihtiyatlı tutumunu daha da arttırmıştı. Böylelikle Japonya çok sert eylemlere girme tehdidinde bulunduğu zaman, bunun bir blöf olduğu düşünüldü. Sonuç olarak bölgede o sırada hazır bulunan Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri askerî güçleri ve buna ek olarak Amerika'nın bombardıman uçakları ile Britanya'nın savaş gemilerinin takviye edilmesinin, Japonya'yı saldırılardan vazgeçirmeye yeteceği düşünülüyordu.

Bu koşullar altında Hull-Nomura görüşmelerinin başarıya ulaşma şansı yok denecek kadar azdı. Batı, askerî dengeyi yanlış okuduğu için uzlaşmasını gerektirecek bir sebep göremiyordu, Japonya ise Amerika Birleşik Devletlerini memnun edecek tavizleri verme noktasına gelmemişti. Ekim 1941'de göreve gelen General Hideki Tojo hükümetine diplomatik kaçış yolu kalmamıştı ve artık savaş başlatmaktan başka çarelerin tükendiği görüşündeydi. Hükümetin umudu, bir dizi hızlı zafer elde edilirse ve bu Avrupa'da Almanya'nın başarılarıyla birleşirse, Avrupa demokrasileri Pasifik'te uzlaşmaya dayalı bir barış yapmak zorunda kalacaktı.

Sonuç

7/8 Aralık 1941 tarihinde Japonya'nın Malaya'yı işgaliyle ve Amerika'nın Pearl Harbour'daki deniz üssünün bombalanmasıyla başlayan savaşın kaynağı pek çok açıdan değerlendirilebilir. Bu çatışmanın doğrudan sebebi olarak, o sırada yaşanan küresel felaket içinde Japonya'nın Anglo-Amerikan dünya düzenine karşı Almanya ve İtalya'nın yanında yer almasını vurgulamak belki en emin yoldur. 1941 de giderek artan gerginliğe yol açan temel sorun, savaşan her iki blok için de hayati önem taşıyan Güneydoğu Asya'nın hammadde kaynaklarının gelecekte ne olacağı sorusunda düğümleniyordu. Bir kez o bölgede nüfuz elde etme kavgası başlayınca savaşın çıkması önlenemezdi.

Ne var ki, savaşın çok daha eskiye ve derine dayanan kökleri olduğunu , Japonya ile Batılı devletler arasında her zaman bir çatışma çıkmasının ihtimal dahilinde ve giderek kaçınılmaz olduğunu söylemek de mümkündür. Temel nokta, Av-

rupa'daki çok güçlü etkenlerin rolüdür. Yüzyılın başından beri Japonya hızla modernleşiyor, bu süreç doğal olarak, ticari çıkarlarının bozulması korkusuyla Batı'yı endişelendiriyordu. Böylece Batı Japonya'dan şüphelenmeye başlamış, karşılığında Japonya'da da güvensizlik duygusundan kaynaklanan bir korkuya yol açmıştı.

İki savaş arası dönemde bu karşılıklı huzursuzluğu tırmandıran bir dizi olay Japonya'nın egemenlik kurma ve güvenliği sağlama arzusunu kamçıladı. İçlerinde en belirgin olanı, büyük Ekonomik Krizdi. 1929–1931 arasındaki ciddi çöküş, Japonya'da da kriz çıkmasına neden oldu ve bu krizin sonucunda 1920'lerde Japonya'da ülkenin iç ve dış siyasetinde egemen olan Batı yanlısı yönelişten geri dönülmesine yol açtı, modernleşmenin yarattığı sorunları aşmak için bölgede ve denizaşırı ülkelerde genişlemeye dayalı yeni bir düzen kurma arayışı başlattı. Japonya'nın bunu izleyen dönemde Güneydoğu Asya'daki serüvenleri ve buna ilaveten Avrupa'nın sömürgeci İmparatorluklarına ucuz tüketici mal ihracatı, doğrudan Batı'nın çıkarlarını tehdit etti. Bu Batı'da Japonya'ya karşı büyük bir nefret ve düşmanlık uyandırdı. Bu düşmanlığın bir süre dizginlenmiş olmasının tek nedeni, o sırada Avrupa'nın çok daha büyük güvenlik sorunlarıyla meşgul olmasıydı. Böylelikle 1941'den çok daha önce, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya tarafından bir firavun devleti olarak görülmekteydi. Ne var ki Batı'nın eleştirileri Japonya'yı dizginleyemedi, tam tersine daha fazla genişleme arzusunu pekiştirdi çünkü Japonya artık Pan-Asyacılık duygularına hitap ediyor ve Asya'nın "kurtuluşu" çağrısında bulunuyordu.

İki savaş arası dönemde bir başka hayati önem taşıyan konu, Çin'de yükselen milliyetçilik ve Sovyetler Birliği'nin artan gücü nedeniyle Japonya'nın jeopolitik konumunun değişmesiydi. İki savaş arası döneme damgasını vuran bir gelişme de uluslararası sistemde Çin'in oynadığı rolünün değişmesiydi. Uluslararası rekabetin at oynattığı edilgin bir yer olan Çin, yabancı emperyalizmin tüm izlerinden kurtulmak isteyen modern bir ulus devlete dönüşmüştü. Böyle bir konumdayken, Çin doğal olarak Japonya'nın bölgede liderliği üstlenme özentisini reddedecekti. Bu arada Japon yetkililer, ülkeyi milliyetçi Çin ile doğrudan bir çatışmaya sürükleyecek bir siyaset izlediler. Çin'in hem gururunu kırmayacak hem Japonya'ya duyulan nefreti kızıştırmayacak şekilde davranmayı beceremezken, Nanking hükümetinden zorla işbirliği yapmasını beklediler. Askerî ve ideolojik yönlerden Rusya'nın yarattığı tehlikeden korkan Japonya için bu işbirliği çok temel bir konuydu ve Çin'in hammaddeleri olmadan otarşi kuramazdı ve o nedenle de Rusya'ya karşı direnmesi mümkün olamazdı. Bu korkusunu daha da güçlendiren bir tehlike daha vardı. Japonya Çin'i rahat bırakırsa, Çin komünizmi in etkisine girebilirdi. Böylece Japonya, 'Doğu Asya'da kendi önderliğininde yeni bir düzen' inşa edilmesini Çin'e kabul ettirmekte ısrar ediyor ve Nanking hükümetinin hâlâ askerî ve siyasi yönden zayıf olduğuna inanıyordu. Bu koşullar altında bu iki Asyalı komşu arasında bir savaş çıkmasını önlemek giderek zorlaştı ve bu da Japonya ile Batı arasındaki gerginliğin artmasına yol açtı.

Japonya'yı savaşa götüren yol bu nedenle hem iç hem dış siyasetin bir sonucuydu. Modernleşmenin doğurduğu sorunları alt etmek içingenişlemeye uğraştı ve otarşi kurarak güvenliğini garanti altına almak istedi. Ne var ki hiçbir zaman ortaya tutarlı bir eylem planı koyamadı ve hegemonya kurmak için yaptıkları, kendi stratejik pozisyonu güçlendirmek yerine zayıflattı. Yaptığı işler nedeniyle Çin ona karşı kendi içinde birleşti ve iki ülke arasında Japonya'ya hiçbir çıkar sağlamayan bir savaşa yol açtı. Daha sonra bu açmazdan kurtulmak umuduyla, Batı dünyasına karşı Hitler Almanyası'nın yanında yer aldı ve kendi yıkılışını kendi eliyle hazırlamış oldu.

Pearl Harbour Baskınında İstihbaratın Başarısızlığı Üzerine Tartışmalar

Pasifik Savaşı'nın nasıl başladığı üzerine tartışmaya açık pek çok alan olmakla birlikte, bir konu hepsinden çok kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Ortaya atılan iddiaya göre, Başkan Franklin Roosevelt ve Başbakan Winston Churchill, Japonların Pearl Harbour saldırısını yapacağını önceden biliyordu ama bu olayın Amerikalıların İkinci Dünya Savaşı'na girmesine bir fırsat yarattığını düşündükleri için, saldırıyı durduracak hiçbir şey yapmadılar, Pearl Harbour'u bu maksatla bir bahane olarak kullandılar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Başkan Franklin Roosevelt'in ölümünden sonra yayımlanan bazı eleştirilere göre, 1945–46 yıllarında Amerikan Kongresi'nin Pearl Harbour Saldırısı üzerine yaptığı soruşturmada da açığa çıktığı gibi, haber alma servisleri tarafından verilen gizli bilgiler, Başkanın Japon saldırısının çok yakın olduğu bilgisine sahip olduğu anlamına geliyordu. Siyasi amaçlarla Roosevelt'e karşı yapılan bu saldırılar, Roberta Wohlstetter'in *Pearl Harbour-Warning and Decision* (Stanford,1962) adlı mükemmel yapıtında etkili bir biçimde çürütüldü. O sırada Washington'a gelen gizli bilgilerin zenginliği dikkate alındığında, bunlar arasında Hawai'de, yeri tespit edilmiş bir hava saldırısı olacağı bilgisinin, mutlaka öne çıkması veya dikkati çekmesi gerektiğini hayal etmek Wohlstetter'ın gösterdiği gibi tam bir yanılsamadan ibaretti. Gordon Prange'in, *At Dawn We Slept: The Untold Story of Pearl Harbour* (New York, 1981) adlı kitabı da aynı görüşü güçlendirmektedir.

Ne var ki, haber alma servisi görevlilerinin anılarıyla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya'nın, Japonların deniz kuvvetlerinin şifrelerini çözüp çözmediği konusundaki çelişkili bilgilerin yol açtığı kafa karışıklığı, sonraki yıllarda, intikam güdüsüyle üretilen komplo teorilerini yeniden su yüzüne çıkmasına yol açtı. Özellikle de James Rusbridger ile Eric Nave'in birlikte kaleme aldıkları, *Betrayal at Pearl Harbour: How Churchill Lured Roosevelt into War* (London,1991) ve Robert Stinnett'in, *A Day of Deceit: The truth About FDR and Pearl Harbour* (New York, 2000) başlıklı kitapları, tartışmaları yeniden başlattı. Ne var ki bu kitaplar, Japonya'nın niyetlerini açıklayan herhangi bir gizli raporun, hükümetin en tepesindeki kişilerin eline geçtiğini belgeleyen kesin kanıtlar getiremedi. Eldeki anı kitapları ve toplantı kayıtları da, hükümetin dikkatinin Hawai'yi hedef alan bir saldırıdan çok, Güneydoğu Asya'da olası bir Japon saldırısı üzerinde yoğunlaştığını akla getirmektedir. Pearl Harbour üzerine yapılan tartışma, tarih alanında gördüğümüz, ne ispatlanabilen ne de ispatlanamayan bu nedenle sonsuz spekülasyona açık komplolar için klasik bir örnek oluşturmaktadır. Ne var ki bu tür tartışmalar, Pasifik Savaşının nasıl başladığını anlama çabasından uzaklaştıkları için gerçek tarihin aleyhine işler.

Önerilen Okumalar

Bu *konuya* giriş niteliğindeki en iyi çalışmalar için bkz. *The Origins of the Second World War in Asia and the Pacific* (London, 1987) ve Peter Calvocoressi, Guy Wint and John Pritchard, *Total War: The Causes and Course of the Second World War,* Vol.II (London, 1989). Genel Japon tarihi için bkz. Michael Barnhart, *Japan and the World Since 1868* (London, 1995), W.G. Beasley, *Japanese Imperialism, 1894-1945* (Oxford,1987), Christopher Howe, *The Origins of Japanese Trade Supremacy: Development and Technology in Asia from 1540 to the Pacific War* (London, 1996) ve Akira Iriye, *Japan and the Wider World: From the Mid-Nineteenth Century to the Present* (London, 1997) ve aynı konuda T.Mitani, G.Berger ve I. Hata tarafından yazılmış makaleler için bkz. P.Duus (ed.), *The Cambridge History of Japan,* vol.6, *The Twentieth Century* (Cambridge, 1988) içinde. Bu dönemdeki Çin ile ilgili olarak yazılmış en nitelikli kitaplar için bkz. Lloyd Eastman, *The Abortive Revolution: China Under Nationalist Rule, 1927–1937* (Cambridge, MA, 1974) ve John Fairbank (ed), *The Cambridge History of China*, vols 12 and 13, *The Republican Era, 1912–1949* (Cambridge, 1983–1986).

Doğu Asya'da Birinci Dünya Savaşı üzerine yapılmış çalışmalar için bkz. Frederick Dickinson, *War and National Reinvention: Japan in the Great War, 1914-1919* (Cambridge, MA, 1999) ve Ian Nish, *Alliance in Decline: A Study in Anglo-Japanese Relations, 1908-1923* (London, 1972). Paris Barış Konferansı üzerine yapılmış en son çalışma için bkz. Naoko Shimazu, *Japan, Race and Equality: The Racial Equality Proposal of 1919* (London, 1998). 1920'li yıllar bir ölçüye kadar ihmal edilmiş olmakla birlikte bu dönemle ilgili faydalı olabilecek çalışmalar için bkz. Edmund Fung, *The Diplomacy of Imperial Retreat: Britain's South China Policy, 1924–31* (Oxford, 1991), Akira Iriye, *After Imperialism: The Search for a New Order in the Far East, 1921–1931* (Cambridge, MA, 1965), William F.Morton, *Tanaka Giichi and Japan's China Policy* (New York, 1980) ve J. Martin Wilbur, *The Nationalist Revolution in China, 1923–1928* (Cabridge, 1984)

Mançurya Krizi'nin kökenleri ve gidişatı konusunda pek çok kitap bulunmaktadır, bunlar içinde en iyi olanları için bkz. James W. Morley (ed.), *Japan Erupts: The London Naval Conference and the Manchurian Incident, 1928–32* (New York, 1984), Ian Nish, *Japan's Struggle with Internationilsm: Japan, China and the League of Nations, 1931–3* (London, 1993) ve Christopher Thorne, *The Limits of Foreign Policy: The West, the League and the Far Eastern Crisis of 1931–1933* (London, 1972). Japon halkın Mançurya krizine gösterdiği tepkiyi vurgulayan önemli bir çalışma için bkz. Louise Young, *Japan's Total Empire: Manchuria and the Culture of Wartime Imperialism* (Berkeley, CA, 1997).

Japonya'nın 1930'lardaki dış politikası için bkz. Michael Barnhart, *Japan Prepares for total War: The Search for Economic Security, 1919–1941* (Ithaca, NY, 1987), James B.Crowley, *Japan's Quest for Autonomy: National Security and Foreign policy, 1930–38* (Princeton, NJ, 1966) ve James W.Morley (ed.), *The Chi-*

na Quagmire: Japan's Expansion on the Asian Continent, 1933–1941 (New York, 1983). Japon emperyalizmine yönelik Çin tepkisini ayrıntıları ile inceleyen çalışmalar için bkz. Parks Coble, *Facing Japan:Chinese Politics and Japanese Imperialism, 1931-1937* (Cambridge, MA, 1991) ve Youli Sun, *China and the Origins of the Pacific War, 1931-1941* (New York, 1993). Sovyet bakış açısı için bkz. Jonathan Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East, 1933-41* (Basingstoke, 1992), John Garver, *Chinese-Soviet Relations 1937-1945:The Diplomacy of Chinese Nationalism* (New York, 1988), James W. Morley (ed.), *Deterrent Diplomacy: Japan, Germany and the USSR, 1935-1940* (New York, 1976) ve Michael Sheng, *Battling Imperialism: Mao, Stalin and the United States* (Princeton, NJ, 1997).

Japonya ve Anglo-Sakson güçler arasında büyüyen uçurum ile ilgili okunabilecek eserler için bkz. Antony Best, Britain, *Japan and Pearl Harbor: Avoiding War in Eat Asia, 1936-41* (London, 1995), Antony Best, *British Intelligence and the Japanese Challenge in Asia, 1914-41* (Basingstoke, 2002), Dorothy Borg and Shumpei Okamoto (eds), *Pearl Harbor as History: Japanese-American Relations, 1931-1941* (New York, 1973), Peter Lowe, *Great Britain and the Origins of the Pacific War: A Study of British Policy in East Asia, 1937-1941*(Oxford, 1977), Ann Trotter, *Britain and East Asia, 1933-1937* (Cambridge, 1975) ve Jonathan Utley, *Going to War with Japan, 1937-1941* (Knoxville, TN,1985). Pasifik Savaşı'nın kökenlerini detaylı olarak inceleyen iyi çalışmalar için bkz. Robert Butow, *The John Doe Associates: Backdoor Diplomacy for Peace, 1941* (Stanford, CA, 1974), Waldo Heinrichs, *Threshold of War: Franklin D. Roosevelt and American Entry into World War Two* (New York, 1988), James W. Morley (ed.*), The Fateful Choice: Japan's Advance into Southeast Asia, 1939-1941* (New York, 1980) ve James W. Morley (ed.), *The Final Confrontation: Japan's Negotiations with the United States, 1941* (New York, 1994).

Son olarak, bu dönem üzerine yapılmış bazı makaleler bulunmaktadır, bununla ilgili olarak özellikle bkz. Michael Barnhrat, 'The Origins of the Second World War in Asia and the Pacific: Synthesis Impossible?', *Diplomatic History* (1996), vol. 2, ss. 241–60, Louise Young, 'Japan at War: History Writing on the Crisis of the 1930s', Gordon Martel (ed.), *The Origins of the Second World War Reconsidered* (London, 1999) içinde ve konu ile ilgili bölümlerin yer aldığı çalışma için bkz. Warren Cohen (ed.), *Pacific Passage: The Study of american-East Asian Relations on the Eve of the Twenty-First Century* (New York, 1996) içinde.

4. Bölüm

Avrupa Sömürge İmparatorlukları, 1900–45

Giriş

Japonya'nın **Büyük Devlet** statüsüne tırmanışı Avrupa üstünlüğünün karşısındaki tek tehdit değildi kesinlikle, çünkü Asya'da, Afrika'da ve Ortadoğu'da milliyetçiliğin daha geniş alanlara yayılarak tırmanması, 20. yüzyılın en çarpıcı özelliklerinden birini ortaya çıkartmıştı: Avrupa'nın sömürge yönetimlerinin çökmesi. Bu dönüşümün ne kadar büyük boyutta olduğunu görmek için, 1913'te Asya'da, Afrika'da sömürge olmaktan kurtulan ülke sayısının çok az olmasına ve Siam (Tayland), İran, Habeşistan (Etiyopya), Liberya gibi egemenliğini koruyabilen ülkelerin manevra kabiliyetlerinin Avrupa'nın mali ve stratejik çıkarları tarafından kıstlanmasına bakılabilir. Yirmi yıldan az bir zaman içinde durum dramatik bir biçimde değişti. 1945-1980 arasında yeni bağımsız devletler **Birleşmiş Milletler (BM)** sıralarında yerlerini alırken Britanya, Fransa, Hollanda ve Portekiz imparatorlukları ya mezarlarına gömülmüşlerdi ya da eski şanlı günlerinin içi boşatılmış karikatürlerine dönüşmüşlerdi. Şimdi bu yeni devletlerin istenmeyen dış baskılardan ne ölçüde kurtuldukları sorulabilir ama bu dönüşüm, çok açık bir biçimde yeni yüzyılın ana temalarından birinin, **sömürgelerin tasfiyesi** olduğunu göstermektedir.

1945'ten sonra sömürgelerin tasfiyesi sürecinin çok hızlanması şöyle bir anlama da gelir: Avrupa emperyalizmi üzerine yazılanların büyük bölümü, savaş sonrası dönemden başlayıp, 1960'ların ortalarına kadar uzanır. Bunun sonucunda, son zamanlara kadar, tarihsel anlatımların çizdiği portrede, 1939 öncesi dönemde emperyalizmin büyük ölçüde durağan, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaştan sonra ise hızlı bir çöküş dönemine girdiğini gösterme eğilimi vardır. Oysa bu, çok karmaşık bir olaya oldukça çarpık ve fazla genelleştirilmiş bir bakış açısıyla yak-

Büyük Devlet
Geleneksel olarak askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak uluslararası düzeni yönetebilme kapasitesine ve ortak sorumluluğuna sahip olan devletler.

Birleşmiş Milletler (BM)
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

Sömürgelerin Tasfiyesi (Dekolonizasyon)
Bir imparatorluk iktidarının, sahip olduğu sömürgeler üzerindeki resmî yetkisini terk etmesi.

laşmaktır. Böyle bir yorum, iki büyük savaş arası dönemde milliyetçilik ve emperyalizm çatışması nedeniyle ne kadar çok küçük savaş yapıldığını hesaba katmayı ihmal etmiştir. Yine bu yorum, 1945'ten sonra, Avrupalı Devletlerin, "sömürgelerin ikinci kez işgali" olarak adlandırılan, imparatorluklarının belirli bölgelerini yeniden canlandırma çabalarını dikkate almaz. Böylelikle, sömürgelerin tasfiyesi sürecini ve sömürgecilik sonrası devletlerin doğasını anlamak için, olayın köklerine inmek, bağımsızlığa geçişin kaynaklarına bakmak ve zaman içinde Avrupa sömürge yönetiminin yıpranmasına yol açan etkenleri incelemek gerekir.

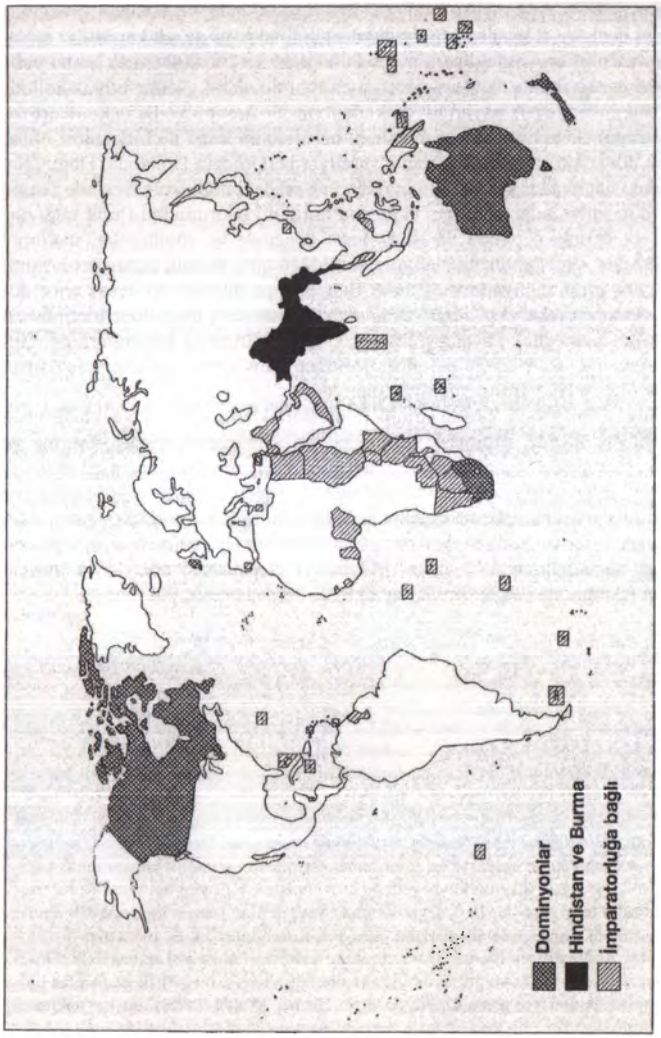
İmparatorluklar ve İk idar

1945'e kadar gelen dönemde, sömürgeler dünyasının siyasi ve ekonomik evrimini incelemeden önce Avrupa'nın denizaşırı imparatorluklarının 20. yüzyıl başlarındaki durumunu gözden geçirmek gerekir. 1913 yılında Britanya İmparatorluğu, dünya kara kütlesinin %24'üne yaklaşan 12 milyon mil kareye ulaşmıştı. Bu toprakların içine Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika, Hint yarımadası, Batı Hint Adaları ve Güneydoğu Asya'da büyük alanları kapsayan **Dominyonlar** vardı İkinci büyük imparatorluk, dünya kara kütlesinin %9'unu kapsayan 5 milyon mil kare toprağın kontrolünü elinde bulunduran Fransa'ya aitti. Bu toprakların içinde, Hindiçin ve Kuzey, Orta ve Batı Afrika'nın büyük bölümleri vardı. Bu arada Almanya, Portekiz, Belçika, İtalya, İspanya, Hollanda, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri dünyanın birçok köşesinde denizaşırı sömürgelerin sahibiydi.

Dominyon
Tamamen özerk yönetim (kendi kendisini yönetme) hakkı ve yetkisine sahip olup, anavatan ile serbest bir üyelik ilişkisi bulunan sömürge. Britanya İmparatorluğu'ndaki Dominyonlar, Avustralya, Kanada, Serbest İrlanda Devleti (1922-49), Yeni Zelanda ve Güney Afrika idi. Harita 4.1.

Bazı sömürge toprakları dört yüzyıldır Avrupa devletlerinin elindeydi ama 19. yüzyıl Avrupa imparatorluklarına büyük dönüşümler getirdi. İspanya ve Portekiz gibi gücü azalan devletler Güney Amerika'daki hâkimiyetlerini kaybederken, sanayileşen ülkeler ve özellikle de Britanya ile Fransa, yüzyılın sonuna doğru hızla mülklerini genişlettiler. Böylelikle Britanya, Malaya ve Burma'da hâkimiyet kurdu, Fransa, Hindiçin'i aldı, Hollanda, Java ve Ambon'daki kazanımlarını terk ederek Endonezya takımadalarında daha büyük bir hâkimiyet elde etti. Buna ek olarak, "Afrika'nın Kapışılması" olarak bilinen kıtanın büyük bölümünün yirmi yıl gibi bir zaman dilimi içinde Büyük Devletleri arasında bölüşülmesi gibi belki de dönemin en ünlü olayı da bu yüzyılda yaşandı.

Bu hızlı genişlemenin arkasındaki itici güç çok tartışılmış ve sonuçta tarihçiler arasında başlıca hedefin ekonomik kazanç mı, yoksa stratejik kazanç mı olduğu konusunda büyük bir anlaşmazlığa yol açmıştır. Ne var ki çok açık olan bir nokta şudur: sömürgeler bir kez boyunduruk altına alındıktan sonra, imparatorluk devletlerine çok büyük maddi kazanç getiriyordu. İmparatorlukların bir ulusun gücüne güç kazandırmaktaki başarısı Birinci Dünya Savaşı'nda çok iyi anlaşılmıştı. Bu çatışma sırasında Britanya Dominyonları, mücadeleye bir milyon askerî birlik sağlayarak katkıda bulundu. Hindistan ayrıca 800.000 asker verdi ve Batı Afrika 80.000 asker sağlayarak katkıda bulundu. Buna ek olarak, çalışma kamplarında çok

Harita 4.1: *Britanya İmparatorluğu, 1922*

Kaynak: *Brown ve Louis (1899)*

sayıda Hintli ve Afrikalı'nın hizmet vermesi sağlandı. Britanya İmparatorluğu yalnızca insan işgücü sağlamakla kalmadı; hammadde, gıda ve Kanada örneğinde olduğu gibi cephane elde ediyordu. İmparatorluk Fransa'ya da, ek kaynaklar sağlayan bir havuz oluşturuyordu, örneğin 600.000 askeri ve 200.000 emekçiyi bu yolla sağladı. Barış zamanında da sömürgeler, metropol ülkelerin gücüne büyük katkıda bulundu. Bu anlamda çok hayati bir katkı, hammadde üretimi ve ihracatının artmasıydı. Metropol ekonomisinin gelişmesinin, bu üretimin artışı ile birleşmesi imparatorluğun döviz kazançlarında patlama yaratıyordu. Örneğin Hollanda, Doğu Hint Adalarındaki hammadde kaynaklarının değeri ve oradaki mülkleri sayesinde zengin oldu. 1930'lu yıllarda bu sömürge, Hollanda'nın millî gelirinin %14'ünü sağlıyordu. Buna ek olarak, özellikle iki savaş arası dönemde bu sömürgeler, metropol endüstrileri için, örneğin tekstil alanında görüldüğü gibi, önemli pazarlar oluşturarak da büyük yarar sağlıyorlardı. Çünkü Batı Avrupa ülkeleri iki savaş arası dönemde uluslararası rekabet gücünü kaybetmişti. Sömürgeler barış dönemlerinde eşi bulunmaz bir insan gücü kaynağı olmuştu. Örneğin Britanya İmparatorluğu, Güneydoğu Asya'da ve Ortadoğu'da imparatorluğun polis gücü ihtiyacını karşılamak için büyük ölçüde Hint ordusundan yararlanıyordu

Sömürgelerin zengin kaynaklarının imparatorlukların gücünü ve uluslararası prestijini büyük ölçüde arttırması, bu devletlerin sömürgeleri modernleştirme ve kalkındırmaktan büyük çıkar sağlayacağı anlamına geliyordu. Kalkınma güdüsü, 20. yüzyıl imparatorluklarının anahtar kavramlardan biri oldu. Ama bu rasyonelleştirme ve kalkındırma arzusunun, iki ucu keskin bir kılıç gibi, aynı zamanda imparatorlukların ölüm habercisi olduğu da söylenebilir. Çünkü modernleşmeyi yerleştirme çabaları, sömürge toplumlarına daha fazla müdahaleyi gerektirmiş, dolayısıyla mevcut statükonun yıkılmasına ve yerel milliyetçiliklerde bir patlamaya, yol açmıştı.

Modern Batı Emperyalizminin Kaynakları Üzerine Tartışmalar

Siyasi düşünürler ve tarihçiler, imparatorluk kurma niyetlerinin arkasındaki itici gücün ne olduğu konusunda, 19. yüzyıl sonunda bu genişleme dalgası ortaya çıktığından beri kendi aralarında fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Birbiriyle yarışan çok çeşitli açıklamalar vardır. J.P. Taylor'ın *The Struggle for Mastery in Europe* (Oxford, 1954) ve William L. Langer'in, *The Diplomacy of Imperialism* (New York, 1951) adlı yapıtlarında ortaya çıkan bir düşünceye göre, emperyalizm, o dönemde Avrupa'da biriken gerilimlerin kaçınılmaz bir sonucuydu ve emperyalist genişleme, bir ülkenin stratejik kazanımının kaçınılmaz olarak bir başka ülkenin kaybı olduğu sıfır toplamlı bir oyun olmuştu. Buna bağlanan bir başka teze göre de, 19. yüzyıl sonunda yaygın olan inanca göre, büyük devlet olmanın sembolü sömürge sahibi olmaktı dolayısıyla sömürgecilik bu inancının bir yansıması olarak görülebilirdi. Ne var ki bu yorumlar ciddi sorunlara yol açmaktadır. Örneğin, eğer stratejik gerekler ve prestij böylesine önemli olsaydı, bu büyük genişleme dalgası neden bir savaşa yol açmadı? Ne de olsa, Birinci Dünya Savaşı'nın kaynaklarını araştıran bilim insanları, bu savaşın nedenlerinin, Avrupa içindeki çatışmada gizli olduğu

ve Afrika üzerindeki rekabette aranamayacağı konusunda hemfikirdirler.

J.A. Hobson ve V.I. Lenin gibi emperyalizmin çağdaş eleştirmenlerinin çoğu, stratejik nedenlere veya prestij elde etmeye dayanan açıklamaların tam tersine, emperyalizme, ticaret ve yatırım için yeni pazarlar ele geçirme arzusu gibi ekonomik etkenlerin yol açtığını öne sürdüler. Bu teoriye karşı çıkan görüş, emperyalizmin Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika'da çok daha büyük kazançlar elde ettiğini göstererek, emperyalizmin kapitalizmin bir ürünü olduğu tezinin boş bir hayal olduğunu iddia etti. Ne var ki son yıllarda, Peter Cain ve Anthony Hopkins, emperyalizmin ekonomik etkenlerle bağını, en azından Britanya örneğinde, çok daha güçlü bir biçimde yeniden gündeme getirdi. *British Imperialism 1688-2000* (Londra, 2002) adlı yapıtlarında, Cain ve Hopkins, İngiliz emperyalizminin, hem Londra Finans Merkezi'ne hem de Londra'nın siyaset merkezine (Whitehall) egemen olan, "centilmence kapitalist" bir seçkinler grubunun çıkarlarına hizmet ettiğini ve bu çevrenin, hem resmî bir imparatorluktan, yani sömürgelere sahip olan, hem de gayri resmî bir imparatorluktan, yani nüfuz alanlarından oluştuğunu savundular. İlk bakışta ikna edici bir tez gibi görünmekle birlikte bu iddia da, özellikle Afrika örneğinde olduğu gibi, anomali durumları göz önüne alındığında, cevap verdiği sorular kadar çok sayıda yeni soruyu da birlikte getiriyor.

Ronald Robinson (1972) ve David Fieldhouse (1973), emperyalizmin bir başka yorumunu getirenler arasında en önemlileridir. Onlar Avrupa'daki karar verme gücüne çok fazla vurgu yapıldığı buna karşılık periferi ülkelerinde meydana gelen olayların göz ardı edildiğini öne sürerek, resmi ve gayri resmî imparatorluk olgusunu, resmen hâkimiyeti ele almanın genellikle yerel etkenlere ve yerli seçkinlerle Avrupalı topluluklar arasındaki etkileşime bağlı olduğunu vurguladılar. Bu görüşün bazı geçerli yönleri olsa da tam bir açıklama sağlamaktan uzaktır çünkü genişlemenin nedeni periferi ülkelerdeki sorunlara bağlıysa o halde neden bu sorunların hepsi aynı zamana, 19. yüzyıl sonuna rastladı? Elbette buna verilecek tek cevap, bu toplumlar üzerinde Avrupa baskısının o sırada arttığıdır ki, bu da bizi yeniden Avrupa'nın altta yatan ekonomik ve stratejik niyetlerine götürür.

Çoğu araştırma alanında olduğu gibi, bütün bu tezlerin içinde, bazı gerçek noktalar vardır o nedenle stratejik, ekonomik ve yerel etkenlerin hepsinin birden önemli rol oynadığı sonucuna varmak daha akılcıdır. Ne var ki, 19. yüzyıl sonu Avrupa'sında askerî teknolojinin ve yönetimsel yeniliklerin Avrupalı emperyalistlere, fethetmek istedikleri ülkeler üzerinde büyük bir üstünlük sağladığı da unutulmamalıdır. Yine aynı şekilde, Evanjelik Hıristyanlığa bağlı olan hem Protestan hem Katolik misyonerlerin "medeniyet götürme misyonu" örneğinde olduğu gibi, imparatorluğun kazançların ideolojik gerekçesi de vardı. Böylece, imparatorluğun itici gücü oldukça karmaşık bir süreçti ve bunu tek nedene bağlayan açıklamalara girişmek, olayın hak ettiği açıklamayı veremeyecektir.

Modernleşme güdüsünü ve neden bu kadar çok sorun yarattığını anlamak için, 20. yüzyıl başlarken, Avrupa Devletlerinin sömürge mülkleri üzerindeki denetimlerini kullanma biçimine ayrı ayrı bakmak gerekir çünkü bu denetimin, doğası ve etkinliği ülkeden ülkeye çok büyük farklar göstermekteydi. En ileri imparatorluk yönetim biçimi, önemli bir yönetsel özerklik elde etmiş olan, Britanyalı yerleşmecilerin kurduğu Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya, Güney Afrika gibi, imparatorluk içi dominyonlar olarak Kabul edilen sömürgelerde görülüyordu. Ne var ki sömürgelerin büyük çoğunluğu ya imparatorluk yönetimi tarafından atanmış bir eyalet valisi tarafından doğrudan yönetilmekte ya da iç işlerinde özerk olmakla birlikte imparatorluk temsilcisine danışarak hareket eden yerli bir yönetici eliyle, **protektorat** olarak yönetilmekte idi ve bu nedenle doğrudan imparatorluğun yönetimi altındaydılar. Protektoratların en büyük yararı, iç işlerini ilgilendiren birçok konuda denetimi yerel insanlara bırakarak emperyal denetimi çok ucuza mal etmesiydi ama bununla birlikte otoriteye ilişkin bu yetki devri bazı sorunlar yaratıyordu çünkü sömürgeci gücün modernleşme için son derecede gerekli olan ekonomik ve toplumsal değişimleri meydana getirme yeteneğini zayıflatıyordu.

Protektorat (hamilikler)
Bir imparatorluk tarafından tam olarak ilhak edilmeden yönetilen ve yetkinin tipik olarak yerel güçlere devredildiği bir yönetim şekline maruz kalan topraklar.

Sorunu daha da karmaşıklaştıran, şu anda bizim tek bir sömürge olarak düşündüğümüz yerlerde bile farklı sömürge yönetimlerinin bulunmasıydı. Hindistan'da, kıtanın çok büyük bir kısmı sözde yerel yöneticilerin denetimine bırakılmıştı. Bu **Prenslikler**, Haydarabad ve Keşmir gibi çok geniş bölgeleri içeriyordu. Fransa ise Senegal'de asimilasyon siyaseti güttü, buna göre 1870'lerden itibaren dört özgün "*commune*" Fransa Ulusal Meclisi'ne bir temsilci gönderiyordu ama sömürgeye yeni topluluklar katılsa da temsilci sayısı arttırılmadı. Özellikle üç farklı devlet sistemi bulunan Malaya'da çok karışık bir durum vardı: Boğazlardaki Yerleşimler tarafından doğrudan yönetim, doğrudan yönetimin kısmen uygulandığı Malaya Federe Devletleri ve Federe olmayan Protektoratların dolaylı yönetimi.

Prenslikler
Britanya Hindistanı'nda, doğrudan Britanya yönetimi altında olmayıp, resmen yerel yöneticilerin denetimine verilen yerler. Haydarabad ve Keşmir bu statüdeydi.

İmparatorluk kaynakların kullanılmasını güçleştiren başka bir önemli etken de sömürgelerin birçoğunun yeni ele geçirilen mülkler olmasıydı. 1900'ler kadar geç bir tarihte bile hâlâ Avrupalı güçler yeni sömürgeler elde etme ve imparatorluk portföylerini zenginleştirme peşindeydiler. Örneğin Britanya, Altın Sahilindeki mülkleri arasına Ashanta Krallığı'nı 1902'de ekledi. Hollanda, kuzey Sumatra'daki Aceh Sultanlığı'nın fethini 1903'te tamamladı, Fransa ise Fas protektoratını 1912'de kazandı. Bütün bu sömürgelerin önce hazmedilmesi, sonra, onlara kendi geçimlerini sağlayacak yollar bulunması ve daha sonra da, daha büyük bir davaya, imparatorluğa hizmet etmeye hazırlanması gerekiyordu.

Özerk yönetim, doğrudan yönetim ve dolaylı yönetim modellerinin bir araya gelmesi, güç bela zapt edilmiş topraklarda yönetim sistemini karmaşıklaştırmıştı. Sömürge yönetimi görevinin çok açık bir biçimde zorlaşması aynı zamanda ekonomik gelişme açısından büyük engel oluşturdu. Bu nedenle 20. yüzyılın başlarında Asya ve Afrika'daki sömürge yönetimlerinde iktidar ve otoriteyi daha güçlü bir biçimde uygulamak amacıyla İmparatorluk devletlerinin birtakım basitleştirme ve iyileştirmeler yapmaya yönelmeleri doğal karşılanmalıdır. Ne var ki, imparatorluk ikti-

darları, sömürgelerin kendi kaynakları ile geçinmeleri gerektiğine inandıkları için, modernleşmeyi, yalnızca yerli kaynakların seferber edilmesi yoluyla sağlamaya çalıştılar. Böylelikle, kalkınma iki anahtar kavrama dayanıyordu: Birincisi, sosyal ve ekonomik kalkınmanın maliyetinin, sömürge sınırları içinde toplanacak daha yüksek vergilerle ödenmesini sağlamak, ikincisi sömürge devletinde daha yüksek sayıda yerli bürokrat, polis, avukat ve doktorun işe alınmasıydı. Çok önemli değişimlere yol açan bu tedbirler arasında en önemlileri, yüksek vergi oranlarını haklı gösterecek seçilmiş hükümetlerin kurulması ve yerli halkın kalkınma sürecine katkıda bulunması amacıyla daha geniş eğitim olanakları sağlanmasıydı.

Modernleşmeyi destekleyecek reformların yapılmasında ortaya çıkan başlıca sorun, halkın beklentilerinin karşılanamayacak ölçüde yükselmesi oldu. Eyaletlerde, illerde, ilçelerde bir kez seçilmiş yönetimler kurulduktan sonra, bu sürecin kaçınılmaz biçimde ulusal düzeye yayılacak biçimde genişletilmesi arzusunu doğuracağı açıktı. Bu sırada Batı tarzı eğitim, yeni kentli neslin, herkese eşit oy hakkı ve **özerk yönetim** gibi sömürge devletleri tarafından karşılanması mümkün olmayan siyasal haklarla yol açtı. Bunun sonucunda, tahmin edilebileceği gibi, liberal eğitim milliyetçiler açısından bir tatminsizliğe ve dolayısıyla imparatorluğa karşı siyasi bir tehdidin doğmasına yol açtı. Üstelik bu değişimler, dolaylı yönetimden çıkar sağlayan şefler, sultanlar, krallar gibi geleneksel işbirlikçileri güç duruma soktu ve kaçınılmaz olarak onların direnciyle karşılaştı. Böylelikle rasyonelleşme çabaları, iki farklı toplumsal bileşkenin memnuniyetsizliğine yol açtı. Birinci grup, değişimden bir yarar sağlayamayacak olan geleneksel seçkinlerdi. İkincisi ise, reformların yeterince ileri gitmemesinden bunalan yeni doğmakta olan milliyetçi hareketler.

20. yüzyıl başlarında bu sorunları güçlendiren dış baskılar da vardı, çünkü Büyük Devletler arası savaşlar, yeni ideolojilerin yükselişi ve modern kapitalizmin işleyişi de sömürge sistemine darbe vuruyordu. 1939'dan önceki başlıca dış etki, pek çok sebepten imparator devletlerin geleceğini tam anlamıyla karartan Birinci Dünya Savaşı idi. Bunun doğurduğu temel sonuçlar üç ayrı sorun alanında incelenebilir. Birincisi, seferber edilen hem ekonomik hem askerî kaynakların boyutlarının çok büyük olması, imparatorluk içinde hoşnutsuzluğa yol açtı ve bunun yatıştırılması ancak siyasi taviz vermekle mümkün olabilecekti. İkinci sorun, savaşın sonuna gelindiğinde Antant Devletleri, özerklik ilkesini yüceltmek ve istenmeyen toprak genişlemelerinin önünü kesmek için gözle görünür şekilde Almanya'nın yenik düşmesini istiyorlardı. Buna göre, Paris Konferansı'nda, Orta Doğu'daki eski Osmanlı toprakları ile Almanya'nın Afrika ve Okyanusya'daki sömürgeleri zafer kazanan taraflara sömürge olarak değil ama **Milletler Cemiyeti Mandası** olarak verilecekti. Bu manda yönetimleri yerel halkın çıkarları doğrultusunda ve en sonunda özerklik hedefine dönük olarak yönetilecekti. Bu durum bütün Avrupa sömürgeleri'ni ilgilendiren çok önemli sonuçlar çıktığını açıkça gösteriyordu ve bundan böyle bütün emperyalist yönetimlerin manda ilkesine göre yönetilmesi gerekeceği anlaşılıyordu. Buna uygun olarak sömürgelerde daha fazla özerklik elde etmek için milliyetçi çalkantılar başladı. Üçüncü problem Osmanlı İmparatorluğu'nun

Özerk Yönetim
Her ulusun kendi ulus – devletini kurma hakkına sahip olduğunu savunan düşünce. Çoğunlukla Wilsoncı enternasyonalizm ilkeleriyle bağdaştırılmış ve emperyalizmi sona erdirme mücadelesinde kilit rol oynamıştır.

Milletler Cemiyeti
Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarıyla 1919 yılında kurulan uluslararası bir örgüt. Amacı ortak güvenlik yoluyla uluslararası barışı teşvik etmek ve ekonomi ve silahsızlanma gibi konularda konferanslar düzenlemekti. Milletler Cemiyeti 1946 yılında resmi olarak dağılmıştır.

Manda Yönetimi
Almanya ve Osmanlı Devleti'nin Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir komisyonun gözetiminde İngiltere, Fransa, Japonya, Avustralya ve Güney Afrika'ya devredilen sömürge toprakları.

çöküşüne bağlıydı. Sultan bütün İslam dünyasının ruhani lideri, Halifesi olduğu için Osmanlı Sultanı'nın gördüğü sert muamele, İslam dünyasında büyük öfke yarattı. Fas'ta ve Doğu Hint Adalarında meydana gelen reaksiyon, **Halifelik Hareketi** olarak adlandırılan İslamcı bir ayaklanma (bkz. 19. bölüm) başlattı. Bu hareket ayrıca milliyetçi ve anti-emperyalist duyguların gelişmesinde de önemli bir rol oynadı.

Halifelik Hareketi Hıristiyan güçlerin, Halife olarak inancın koruyuculuğu görevini üstlenenlerden biri olan Osmanlı Sultanı'na karşı sergiledikleri sert muameleye karşı 1919-23 yıllarında İslam dünyasına yayılan protesto hareketi.

Başka uluslararası etkenler de imparatorluk devletlerine güçlükler çıkartıyordu. 1905 kadar eski bir tarihte, Japonya Rusya ile savaşa girerek, batılı olmayan devletlerin de Batının yayılmasına karşı direnebileceklerini göstermişti. İki savaş arası dönemde, Kemalist Türkiye'nin 1920'ler kadar erken bir tarihte Britanya'ya başkaldırması ve aynı on yılın sonuna doğru Çin'de milliyetçiliğin yükselmesi de bu izlenimi güçlendirdi. Buna ek olarak Sovyetler Birliği'nin kurulması ve vurucu bir anti-emperyalist ideolojiyle ayrılmaz bir bağ kurması, direnişe ilham kaynağı olurken, 'büyük ekonomik kriz' birçok sömürgenin ekonomilerini yıktı, böylece siyasi kurtuluşa ilgi duyulmasını kışkırttı.

Kalkınma güdüsü ve değişen uluslararası iklimin etkisi altında, iki dünya savaş arası dönem sömürge imparatorlukları tarihinde önemli bir geçiş dönemidir. Hindistan, Endonezya gibi kalkınma sürecinin çoktan başladığı sömürgelerde emperyalist yönetim şimdi yerli milliyetçilerle savaşmaya başlamıştı. Diğerlerinde, siyasi ve ekonomik dönüşüm henüz başlamaktaydı, örneğin Afrika'daki sömürgelerde fırtına bulutları toplanıyordu. Üstelik yazılı basın ve radyonun gelişmesi, okuma yazma oranının artması istikrarsızlığı ateşleyen önemli bir etkendi. Bu yeni gelişmeler, Avrupa İmparatorluklarından herhangi birinin herhangi bir bölgesinde bir geri çekilme hareketinin hemen duyulması ve başka yerlerde karışıklıklar çıkmasını kışkırtma anlamına geliyordu. Ne var ki, Asya ve Afrika'daki temel sömürge mülklerinde meydana gelen olayları anlamak için, önce İrlanda ve Orta Doğu'daki oldukça değişken olan duruma bakmak gerekir.

İrlanda ve Britanya Dominyonları

1918 sonrası dönemde, imparatorluklar için yeni bir tehlike ortaya çıktı. Britanya, sömürgelikten kurtulma eylemleri arasında en önemli örneklerden biri olan İrlanda'nın bağımsızlık hareketiyle karşılaştı. Britanya ile karmaşık ve çok eskiye dayanan tarihi ilişkisi nedeniyle İrlanda oldukça kural dışı bir örnektir ama çok da çok önemli bir örnektir, çünkü İrlanda'nın Britanya'nın boyunduruğundan kurtulmak için gösterdiği çaba, sömürgelerin kurtuluşa ulaşmak için savaşmalarının mümkün olduğunu göstermekteydi.

İngiltere'ye yakınlığı ve stratejik önemi İrlanda'yı Orta Çağdan beri İngiliz hayatının ayrılmaz bir parçası haline getirmişti. Dolayısıyla İrlanda hiçbir zaman resmen, Britanya İmparatorluğu'na eklenmiş bir parça olarak değil, krallık bünyesi in -Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı'nın- bir parçası olarak kabul edilmiştir.

Ama şüphesiz Britanya, İrlanda'ya bir sömürge gibi davrandı. İrlanda açıkça sömürge niteliklere fazlasıyla sahipti, topraklarının geniş bir bölümünün mülkiyeti elinden alınmıştı. Westminister hükümetinin, İrlanda yasama organının yaptığı kanunları veto etme hakkı vardı, yürütme görevinde ise çok sayıda İngilize yer verilmişti. Katoliklerin devlet dairelerinde ve orduda görev alma yasağını kaldıran Özgürlük Yasası ancak 1829'da çıkarıldı ve Katoliklere oy hakkı verildi, Presbiteryan topluluk oy verme hakkından yaralanabiliyordu ama uygulamada hiç temsilci bulunduramıyordu.

Britanya'nın, İrlanda'ya bir sömürgeymiş gibi davranmasının sonucunda, 19. yüzyılda en azından bir, belki de iki, apayrı milliyetçilik doğdu: İrlanda (Katolik) cumhuriyetçi milliyetçiliği ve Ulster (Protestan, daha çok Presbiteryan) birlikçilerinin milliyetçiliği. Her iki milliyetçilik de aynı esin kaynaklarından beslenmişti: Fransız ve Amerikan Devrimleri ile 1779 Birleşik İrlanda ayaklanması. Ve her iki milliyetçilik Anglikan seçkinlerinin siyasi, ekonomik ve sosyal ayrımcılığından aynı şekilde bunalmıştı. Anglikan seçkinleri, Presbiteryenlerden de en az Katolikler kadar nefret ederdi. İrlandalı Katolikler özerklik hakkını elde etmek için cumhuriyetçiliği benimserken Ulster Protestanları ayrılmak yerine eşitlik istediler. Böylelikle, 1870'de "Home Rule", yönetsel özerklik hareketinin başlaması iki milliyetçi grubu karşı karşıya getirdi: adanın kuzey doğudaki eyaletlerinde yaşayan ve "yönetsel özerkliği Katolik yönetimi olarak gördüğü için" istemeyen Presbiteryen çoğunluk ile özerk yönetimi, bağımsızlığın ilk adımı olarak görüp benimseyen ve adanın geri kalan bölgelerinde yaşayan Katolikler.

Britanya - İrlanda dinamikleri, Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla birlikte çarpıcı bir şekilde değişti ve hem Ulster kralcılarının hem de İrlanda Cumhuriyetçilerinin militarizmini güçlendirdi. Presbiteryen cemaati temsil etmek üzere Ulster Gönüllüleri adı altında askerî bir örgüt kuruldu. Ulster Gönüllüleri Britanya'dan ayrılmamak için kendi mücadelesini başlattı ve çok geçmeden toplu olarak Britanya Ordusu'na gönüllü yazıldı. Bayrağa gösterdikleri sadakatle, Ulster'in özerk yönetim dışında bırakılmasını garanti altına almış oldular ve sonuçta İrlanda'nın bölünmesi gündeme geldi.

Birinci Dünya Savaşı'nda Britanya Ordusu'na katılan Ulsterliler gibi Cumhuriyetçi İrlandalıların sayısı da çok yüksekti. Ancak, İrlanda tarihine yazılan ve bütün dünyaya şok dalgalarıyla sarsan olaya, birkaç yüz İrlandalı cumhuriyetçi gönüllü sebep oldu. Britanya'nın savaşla meşgul olmasını İrlanda için bir fırsat gibi gören bu grup, 24 Nisan Pazartesi 1916 tarihinde Paskalya'da, Dublin'deki postane binasının merdivenlerinde, İrlanda Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni kurduklarını ilan etti. Paskalya Ayaklanması olarak bilinen bu olay hızla ve vahşice bastırıldı. Tahminen 3500 şüpheli devrimci tutuklandı, içlerinden 170 şüpheli yargılandı, mahkûm edildi ve 16'sı idam edildi. Buna rağmen veya belki de bu yüzden Britanya'nın düzeni geri getirmek için uyguladığı sert yönetim, İrlanda'da bağımsızlık fikrini eskisiyle kıyaslanamayacak ölçüde güçlendirdi. 1919'da İrlanda Cumhuriyet Ordusu, acılarla dolu iki buçuk yıl sürecek olan bir gerilla savaşı başlattı. Sonunda

her iki taraf da uzlaştı, 1921 yılında Güney İrlanda'nın, Hür İrlanda Devleti olarak dominyon statüsü alması ve kuzeydoğu eyaletlerinin Britanya Birleşik Krallığı'na bağlı kalması üzerinde anlaşmaya varıldı. Ne var ki bu bölünmenin Britanya açısından çok önemli bir yenilgi olduğunu gizlemek mümkün olmadığı gibi, bu bir bütün olarak imparatorluğun geleceği açısından da çok anlamlıydı. Baştanbaşa bütün imparatorluk kolonilerinde milliyetçiler artık biliyorlardı ki, Britanya bir krizle karşılaşırsa, kötü sona doğru gitmektense, geri çekilmeyi kabul edebilirdi.

İrlanda'nın dominyon olarak yeni statüsü Britanya için bir rahatlama sağlamadı çünkü Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Britanya'nın dominyonlarıyla ilişkileri önemli değişikler geçiriyordu. Britanya'nın dominyonlarda karşılaştığı sorunlar, genel olarak metropol devletlerin karşılaşacağı sorunların ilk belirtisiydi. Londra'daki hükümet dominyonları kendi gücüne destek olarak kullanmayı amaçlarken, dominyonlar da daha fazla bağımsızlık elde etme peşindeydi. Henüz Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce bile Britanya'da, Joseph Chamberlain, Lord Milner gibi bazı düşünürler ve yandaşlarına göre, imparatorluğu oluşturan parçalar birbirlerine daha fazla yakınlaşmalı, **otarşik** bir blok kurumalıydı. Birinci Dünya Savaşı sırasında imparatorluk çevresinde gözle görülen birlik de bu kavrama daha fazla ilgi duyulmasını sağladı. Milner, imparatorluk içinde bir tür federasyon kurulmasını, bu şekilde savunma kaynaklarını beslemek için ticarette tercihler yapılmasını sağlayacak bir havuz oluşturulmasını ve hatta bir imparatorluk parlamentosu kurulmasını önerdi. Ne var ki dominyonların, özellikle de Kanada, Güney Afrika ve İrlanda'nın geleceğe ilişkin düşünceleri çok farklıydı. Britanya içinde daha fazla erimek yerine imparatorluk içinde daha fazla özerklik elde etmek ve metropol yönetiminden eşit davranış görmek istiyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra onlar kendi silahlı kuvvetlerinin, imparatorluk ordusu ve donanması içinde küçük bir parça olmasını istemiyorlardı. Üstelik Llyod George hükümeti, 1922 Çanakkale krizinde Kemalist Türkiye'ye karşı savaşın eşiğine gelmişti, Kanada ve Güney Afrika'da kendi çıkarları zarar görmedikçe savaşa girmeyeceklerini belirtti. Sarkaç bir kaç kez gidip geldikten sonra, dominyonlardan yana durdu. 1926'da Balfour Deklarasyonu, dominyonlara Britanya ile eşit anayasal statü sağladı ve 1931'de Westminster'de yasalaştı.

Otarşi
Bir ülke ekonomisini kendi kendine yetmesini amaçlayan politika. Bu terim genellikle 1930lar ve 1940larda Almanya, İtalya ve Japonya tarafından benimsenen iktisadi programlarla ilişkili olarak kullanılır.

Dünya ekonomik krizi, en azından ekonomik işbirliği alanında bu süreci tersine çevirmek için bir fırsat doğurdu. 1931–32 Ramsay MacDonald'ın kurduğu Koalisyon Hükümetinin, Britanya'nın geleneksel serbest ticaret siyasetine son verme kararı, emperyalistlerce dört gözle beklenen, imparatorluğun korumacı bir ekonomik blok oluşturması planını gündeme getirdi. Böylece 1932 Ottowa Konferansı'nda Britanya ve dominyonlar bir emperyalist tercih sistemi getirdiler, buna göre imparatorluk içinde üretilen mallara, dışarıda üretilen mallara nispeten tercihli gümrük tarifeleri uygulanacaktı. Elde edilen sonuç, Joseph Chamberlain ve Milner taraftarlarının beklediği kadar parlak değildi çünkü dominyonlar kendi yeni doğan endüstrilerinin büyümesini Britanya uğruna feda etmek istemiyorlardı. Bu nedenle Britanya mallarına yalnızca sınırlı tavizler vermeyi kabul ettiler. Bununla birlikte

imparatorluk tercih sistemi, İngiliz Sterling Bölgesi'nin oluşturulması gibi önemli bir başarının yolunu açarak, mali işbirliğinin temelini attı. En azından dominyonlar, Britanya için çok yararlı oldu, özellikle altın paritesinden vazgeçmek zorunda bırakıldığı 1931 yılının sıkıntılı günlerinden sonra bu işbirliği Britanya'nın güç toplaması için hayati önem taşıyordu.

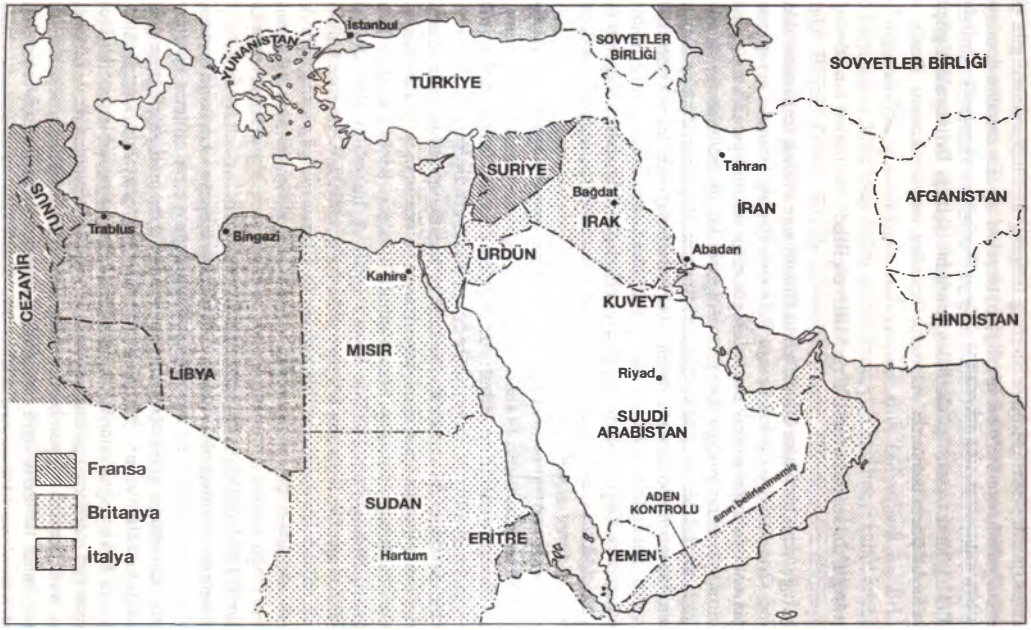
Ortadoğu'da İmparatorluk ve Milliyetçilik

İmparatorluğa karşı bir başka büyük tehdit Britanya ve Fransa İmparatorlukları'nın nüfuzunun Orta Doğu'yu (bkz. Harita 4.2) kapsayacak biçimde genişlemesiydi. Burada da Avrupa imparatorluk devletleri yükselen bir milliyetçilik dalgasıyla baş etmek sorunuyla karşı karşıya kalmıştı. Bölgenin büyük bölümünün Britanya ve Fransa imparatorlukları tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden alınmasının henüz yeni bir durum olması göz önünde bulundurulduğunda bu yükselen milliyetçilik biraz şaşırtıcı görünebilir. Ne var ki, bu bölgelerde Osmanlı yönetimini hedef alan sömürgecilik karşıtı dinamikler zaten gelişmişti. Talihsizlik, bölgenin bu muhalefet yükseldikten sonra ele geçirilmesinde ve bu sorunları olduğu gibi devralmasındaydı.

Yüzyıl sona ererken Osmanlı Devleti can çekişiyordu. Bu durum iki belirgin gelişmeye yol açtı. Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki topraklarına karşı Avrupa'nın ilgisini arttırdı. İkincisi, en önemlisi **Arap milliyetçiliği** de olmak üzere yerel milliyetçilikleri doğurdu. Çöken Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avrupa'nın duyduğu ilgi daha eski bir tarihte, Napolyon'un başarısız Mısır işgali sırasında, Osmanlı ordusunun kendi topraklarını korumaktan aciz olduğunu gösterdiği zaman başlamıştı. Bu olay Fransa'nın 1830'lardan sonra Cezayir, Tunus ve Fas'ı alması, Britanya'nın 1882'de Mısır'ı işgali ve İtalya'nın 1911'de Libya'yı işgali gibi Avrupa Devletlerinin bölgeye daha fazla müdahale etmesini tetiklemişti. Bu toprak mücadelesi karmaşası bir yandan da Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa Devletleri arasındaki güç dengesizliği nedeniyle hızlanmıştı ama aynı zamanda daha sonra Doğu Sorunu adını alacak olan bu çatışmanın boyutları, Avrupa Devletlerinin kendi güç dengeleri tarafından denetlenmekteydi.

Arap milliyetçiliği
Tüm Arapça konuşan toplulukların bağımsız ve tek bir ulus kurması gerekliliğini savunan ideoloji.

Osmanlının zayıflığı ile Avrupa'nın sürekli bölgeye sızma girişimleri, tüm Arapça konuşan toplulukların bir millet oluşturduğu ve bu milletin birleşmesi ve bağımsızlık kazanması gerektiği inancına dayanan Arap milliyetçiliğinin gelişmesi için elverişli koşulları yarattı. Bu hareketin kökleri 19. yüzyıla uzanır. Kahire, Beyrut, Şam gibi farklı coğrafyalarda yer alan kentlerin aydın çevrelerinde başlayan hareket birçok farklı düşünsel gelenekten beslenir. Bunlar arasında laik ve dinî gelenekler vardır, hatta bazıları Peygamber Hz. Muhammed'in 632 yılında ölümünden sonra Arapların yaptığı fetihlerle ilgili tartışmalara dayanır. Rifaa Rafi el-Tahtavi, Cemaleddin el Afgani, ve Muhammed Abduh gibi Müslüman Arap aydınları Arapların dirilişinin İslam dini aracılığıyla gerçekleşeceğini düşünüyorlardı.

Harita 4.2: *Orta Doğu, 1922*

Aslında son ikisi, İslam modernistleri ya da Reformcu İslamcıların (bkz. 19. Bölüm) "babası" olarak bilinirler. Butrus-el Bustani, Şibli Şumayyil ve Farah Antun gibi çoğu Hıristiyan aydınlar ise Arap dili ve kültürüne odaklanmış laik bir milliyetçiliği savunuyorlardı. Yeni doğan milliyetçilik tartışmasının bir başka cephesi de toprak birimleri konusundaydı. Örneğin Ahmed Lutfi es-Sayid açık bir Mısır milliyetçiliği savunurken, Muhammed Raşid Rida, **Pan-Arabizm'i** savunuyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bu tartışmada yarışan iki fikir vardı: Osmanlı Devleti çerçevesinde Arapların özerk olması ya da tam bağımsızlık mücadelesi.

Pan-Arabizm
Verimli Hilal ve Büyük Suriye planlarının yanı sıra Mısır, Suriye ve Lübnan'ın birleşme çabalarında da kendi gösteren Arap birliği hareketi.

Osmanlı merkeziyetçiliği ve Avrupa sömürgeciliği açıkça Arap milliyetçiliğini etkiledi. Avrupa sömürgeciliği ile Arap milliyetçiliğinin arasındaki ilişki en iyi şekilde, bir aşk ve nefret ilişkisi olarak tanımlanabilir çünkü Arap milliyetçiliği bazı Avrupa fikirlerini tutkuyla benimserken aynı zamanda Avrupa egemenliğinden şiddetle nefret ediyordu. Sonunda Avrupa sömürgeciliği Arapların ulusal kimlik duygusunu güçlendirdi. Sömürge yönetimi ne kadar çok ilerleme ve modernleşme sağlarsa sağlasın, yabancı egemenliğine karşı özerklik tercih ediliyordu. Ne var ki, Avrupa'nın İslam dinini gerici olarak tanımlaması, Araplar arasında kendinden şüphelenmenin tohumlarını attı. İronik bir biçimde bu olay, toplumsal dönüşümleri geciktirdi, çünkü milliyetçiler çoğu kez aslında değiştirmekten yana oldukları halde dinî ve kültürel gelenekleri savunma zorunluluğu hissettiler. Bu direncin temel dayanağı kültür ve dinin yerli olması, Avrupalı olmayışı idi. Yine de bütün bunlar İslamcı düşüncenin tazelenmesine yaradı.

Arap milliyetçiliğinin benimsediği Avrupa karşıtı nitelik aynı şekilde Türk karşıtlığını da benimsedi. Aslında Arap milliyetçiliği tartışmasının, Arapların Avrupa ile temas etmesiyle başlayan bir tepkiden çok, Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapça konuşan eyaletlerinde daha fazla özerklik talebinin yükselmesiyle başladığı öne sürülebilir. Arap milliyetçi hareketinin kurumsal kökenleri incelendiğinde bu daha açık olarak görülür. 1875'ten itibaren Osmanlı merkeziyetçi yönetiminin Türkleştirme siyasetine muhalif, çok sayıda küçük ve çoğu gizli çalışan dernek kurulmuştu. Bunlar Arap yönetiminin özerk olmasını, Arap dilinin resmî dil olmasını ve Arapların incinen gururunun onarılmasını istiyordu, bazıları Osmanlı Sultanının, Halife sıfatını taşımasını bile Arap haklarının gaspı olarak görecek kadar ileri gidiyordu.

Arap milliyetçiliğini derinden etkileyen bir olay da 1908 **Jön Türk** Devrimi'ydi. Osmanlı hanedanı yerine Türk ulusuna dayanan yeni bir yönelişin başlaması uzun vadede, Arap milliyetçi grupları arasında özerklik isteyenleri değil, bağımsızlık isteyenleri güçlendirdi. Böyle bir çerçeve, geleceği düşünen Arapların önemli bir kesimine kendi milliyetçiliklerini de bu kavramlarla düşünmenin yolunu açtı. Bu aynı zamanda Arap milliyetçiliğinin entelektüel çizgisini etkiledi, tıpkı Türklerin tarihi yeniden yazarken geçmişteki Osmanlı özelliklerini silikleştirmesi gibi Arap milliyetçileri de benzer bir tutumla, Osmanlı'dan aldıkları nitelikleri silikleştirdiler, Arap-İslam medeniyetinin Orta Doğu'da yaşadığı en parlak dönemi öne çıkartmak için Arap Halifeleri zamanına kadar geri gittiler. Nihayet, Jön Türk Dev-

Jön Türkler
1908'de Osmanlı İmparatorluğu'nu yenilikçi politikalar uygulamaya zorlayan ve açıkça Türk milliyetçisi bir duruşa sahip olan bir grup genç subay.

rimi, Arap milliyetçiliği fikirlerinin birkaç aydının malı olmaktan çıkıp halka yayılmaya, gerçek bir halk hareketi olmaya başladığı noktaya işaret eder. Bunun başlıca örneği, farklı aydın geleneklerini temsil eden ve Mısır'dan Irak'a kadar pek çok değişik ülkeden gelen katılımcılarla ilk Arap Meclisinin 1913'te Paris'te toplanmasıdır.

Böylelikle, Birinci Dünya Savaşı nihai olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına yol açınca, zaferi kazanan Avrupa devletleri Arap milliyetçiliğini hazır bir güç olarak buldu. Bu büyük sorunlara yol açtı, çünkü Britanya ve Fransa Orta Doğu'da artan nüfuzları sayesinde stratejik ve ekonomik çıkarlar elde edeceklerini ummuşlardı ve ilk niyetleri eskiden beri ellerinde bulunan sömürgelerde kurdukları protektoratlar ve yeni manda yönetimlerini daha yakından kontrol etmekti.

Manda Yönetimi
Almanya ve Osmanlı Devleti'nin Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir komisyonun gözetiminde İngiltere, Fransa, Japonya, Avustralya ve Güney Afrika'ya devredilen sömürge toprakları.

Fransa, Milletler Cemiyetinin **manda** sistemi altında Suriye ve Lübnan gibi Levant (Doğu Akdeniz – ç.n) devletlerini de, Fas, Cezayir ve Tunus gibi eskiden beri var olan Kuzey Afrika mülklerine ekledi. Britanya ise o zamana kadar Mısır'da son bulan nüfuz bölgesine Aden ve Körfez ülkelerini kattı, Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak'ın sorumluluğunu aldı. Manda sisteminin ilginç bir çelişkisi vardı. Önce, "reel politik" ruhu içinde Osmanlı İmparatorluğu'na, kaybeden taraf olarak "yabancı" topraklarını kazanan tarafa vermesi şartını öne sürüp, İmparatorluktan "arta kalan topraklardan" ibaret bir Türkiye yaratmış, sonra da kuvvetler dengesi politikasının hayal edilebilecek en küstah örneği olan ve 1916'da gizli olarak yapılan Sykes-Picot Antlaşması doğrultusunda manda yönetimine verilen bölgeleri, Britanya ile Fransa arasında bölüştürmüştü. Ve en sonunda Milletler Cemiyeti, Osmanlı topraklarının henüz bağımsızlığa hazır olmadığı hükmüne vararak, bazı Avrupa çevrelerinde görülen Orta Doğu'nun doğasının bağımsızlığa değil sömürge statüsüne uygun olduğu inancını destekledi. Ama öte yandan Milletler Cemiyeti, özerk yönetim hakkını kabul eden Wilson'ın **On Dört İlke**'sini onaylamış, manda yönetimlerini, yerel halkı bağımsızlığa hazırlama, devlet ve kurum inşası için yardım etmekle görevlendirmişti. Böylelikle de manda yönetimlerini yerli halkla çatışmaya sokacak yolu çizmişti.

On Dört İlke
Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de savaş sonrası dünya hakkındaki görüşünü belirttiği konuşması. Konuşmada açık diplomasi, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve savaş-sonrası bir uluslararası örgütün varlığından söz edilmiştir.

Avrupa zihniyetine göre, imparatorluğun hâlâ doğal bir düzen olduğu öne sürülebilirdi ama aldatıldıklarını düşünen Araplar açısından durum öyle değildi. Bağımsızlık konusunda verilen söz 1915–16 Hüseyin-McMohan yazışmalarında belgelenmiş, böylece onlar da Osmanlı Devleti'nin sonunu getiren savaşa katılmışlardı. Verdikleri sözü tutmayan Britanya ve Fransa çok zor duruma düştü çünkü onların manda yönetimi olarak elde ettikleri, sorumlu oldukları topraklar, bağımsızlığın eşiğine gelmiş ülkeler olup, kendi milliyetçi hareketlerini yaratmışlardı ve orada yaşayan halklar kendilerini imparatorluğun tebaası olarak değil eşiti olarak görüyorlardı. Dolayısıyla elbette çok geçmeden Arap halkları ile Avrupalı yöneticiler arasında sürtüşmeler başladı. Durumun en kötü olduğu yer Filistin'di. Burada yaşayan Arap ve Yahudi toplumları, her ikisi de, kendi devletlerini kurma emellerinin, Britanya İmparatorluğunun çıkarları uğruna feda edildiğine inanıyordu. Bu ihanete uğrama duygusu Kürtler tarafından da paylaşılıyordu çünkü Lozan Konfe-

ransı'nda kendilerine ait bir devlet kurulacağı sözü verilmesine karşın, Britanya Irak mandasının bütünlüğünü bozmak istememesi, özellikle de petrol yatakları bakımından zengin olan Musul Bölgesi üzerine anlaşmazlıklar çıkması Britanya'nın çıkarlarına ters düşünce, Kürtlerin umutları da boşa çıktı.

Stratejik ve ekonomik çıkarların etkisiyle, Fransa ve Britanya iktidarı paylaşabilecek yerel işbirlikçiler aramaya başladı. Fransız mandalarında ve Filistin'de, Britanya ve Fransa, başlıca müttefik devletlerin egemenliğini kabul ettirmek için en başta parçalama yöntemini kullandılar. Fransa, kendi payına düşen topraklarda Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan Suriye'den Büyük Lübnan'ı kopartarak bu bölgeyi, Marunî Hıristiyan egemenliği altında, etnik kökenleri birbirinden farklı ve çok-dinli topluluklardan oluşan bir cumhuriyete dönüştürdü. Britanya ise henüz manda yönetimi kurulmadan önce, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan Filisti 'i Ürdün Nehri boyunca ikiye bölmüş, bu topraklardan Mavera-i Ürdün adlı büsbütün yeni bir varlık yaratmıştı. Bu yerin yönetimini, Hicazlı Haşimî Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Abdullah'a verdi. Bu arada Britanya, 1932'de bağımsızlık kazanan ilk manda devletleri arasında yer alan Irak'ta da, Abdullah'ın erkek kardeşi Faysal'ı tahta geçirdi.

Yeni elde edilen mandalar üzerinde hâkimiyet kurmak, "eski" sömürgeler, Mısır, Cezayir, Tunus gibi ülkelerdeki bağımsızlık mücadeleleri yüzünden daha da karmaşık hale geldi. 1882 yılında resmen Britanya'nın işgaline uğrayan Mısır, Birinci Dünya Savaşı'na kadar yalnızca kâğıt üstünde bir sömürge gibi yönetilmişti. Osmanlıların savaşa girmesiyle birlikte Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'yla Mısır'ın bağlarını keserek ülkeyi kendi "protektoratlığına' dönüştürdü. Savaş sırasında Britanyalı yöneticiler, yasama meclisini iki kamaralı hale getirip üst kamaradaki koltukları İngilizlere vererek, Mısır'da reform yapmaya giriştiler. Bu girişime İngilizlerin en çok güvendikleri ülke seçkinlerinin karşı çıkmasına şaşmamak gerekir. Bu olay Mısır milliyetçiliğini iyice körükledi ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Wafd Partisi önemli büyük kentlerde ayaklanma başlatarak Britanya'nın otoritesini tehdit etti. İrlanda'da olduğu gibi Britanya yine taviz vermek zorunda kaldı ve 1922'de Mısır "egemen" ve bağımsız bir devlet oldu. Bununla birlikte Britanya İmparatorluğu'nun Mısır'daki iletişim ağını korumak, yabancı saldırılar karşısında Mısır'ı savunmak, ülkedeki yabancıların çıkarları ile azınlık haklarını savunmak ve Sudan'ı denetlemek koşullarını kapsayan bir Britanya–Mısır anlaşması imzalandı. Bu koşulların getirdiği kısıtlamalar dışında Mısır özgürlüğüne kavuştu, anayasasını Belçika modeli üzerine kurdu ve demokrasinin kurumlarını oluşturdu. 1923 yılında ilk özgür seçimi yaptı. Ne var ki Britanya'nın ülkedeki varlığını sürdürmesi Mısır tarafına diken gibi batıyordu. 1936 ilişkiler yeniden masa üzerine yatırılıp pazarlıklar yapıldı. Mısır monarşisi devrilip yerine Arap milliyetçi rejimi kurulduktan iki yıl sonra 1954'te bir kez daha pazarlık yapıldı. Ne var ki, Mısır'ın nihayet son sömürge kalıntılarından kurtulması 1956'da çıkan **Süveyş Krizi'ne** (bkz. Bölüm 18) kadar sürdü.

Süveyş Krizi
İngiltere ve Fransa'nın 1956 yılında İsrail ile Mısır arasındaki savaştan yararlanarak Süveyş Kanalı'nın kontrolünü ele geçirmeyi ve Cemal Abdül Nasır hükümetini devirmeyi amaçlayan, fakat başarısızlıkla sonuçlanan girişimi. Bu olay çoğunlukla Avrupa emperyalizminin çöküşü ve Üçüncü Dünya'nın yükselişinin simgesi olarak görülür.

Ulema
Şeriat ve ilahiyat eğitimi almış ruhban sınıfı veya İslam âlimleri.

Fransızların Cezayir ve Tunus'taki deneyimi de benzer bir tablo çizdi. Bu iki sömürgede yaşayan yerel seçkinler çok geçmeden sömürge sahiplerine sırtlarını döndü böylece işbirliğinden vazgeçilince, milliyetçilik ve bağımsızlık gösterileri başladı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Tunus ve Cezayir'de Fransız yönetimine karşı şiddet patlamaları olmuştu. Bunlar, çoğunlukla dinî konular nedeniyle tetiklenen ve **ulemayı** liderlik konumuna getiren, halk tabanına dayalı hareketlerdi. İki savaş arası dönemde aydınların başını çektiği, belirgin bir şekilde milliyetçi siyasi partilerin ortaya çıkmasıyla, bu tehdidin doğası da değişmiş oldu. Bu siyasi hareketler, Türklerin Avrupa devletlerine karşı direnişi gibi siyasi hareketlerden esinleniyordu. Cezayir'de çok sayıda küçük siyasi grup ortaya çıktı ancak bu aşamada Fransız yönetimini tehdit edecek boyutta değillerdi. Tunus'ta Fransa'ya karşı direniş, Destour ("Anayasa") Partisi tarafından yürütüldü. Bu parti 1920'de, Tunus milliyetçi-İslamcı birleşik platformuna karşı bağımsızlık mücadelesi verirken, 1934'te Yeni-Destour Partisi adı altında laik-milliyetçi bir gündemle mücadele verdi.

Böylelikle Orta Doğu'da iki savaş arasındaki dönem huzursuzluk ve istikrasızlıklarla geçti. Avrupa İmparatorluklarının bölgedeki angajmanları, koşulsuz biçimde onların gücüne güç katmak yerine, zaman tüketen ve pahalı bir girişim oldu. Üstelik İrlanda milliyetçiliği kadar sert olan Arap milliyetçiliği de, yine İrlanda örneğine benzer bir şekilde, imparatorluk yönetiminden kurtulup bağımsızlık elde etmek isteyen imparatorluğun başka bölgelerindeki etnik ve dinî gruplara örnek oldu.

Hindistan'da Kriz

Britanya'nın başlıca kaygılarından biri, uluslararası çevrenin değişmesi ya da İrlanda ve Orta Doğu'daki istikrarsızlığın alıp başını gitmesi gibi durumların, en önemli sömürgesi, Hindistan'ı etkilemesiydi. 1914'ten önceki dönemde Britanya, Hindistan'daki siyasal sistemi liberalleştirmeye başlamıştı. Örneğin, 1857deki büyük isyanın peşinden hükümet, Genel Vali'nin danışma konseyi, eyalet yasama organları ve belediye konseyleri gibi bazı siyasal temsil kurumları oluşturmuştu. Bu tür kurumlar, Hindistan'da giderek artan kolluk güçleri ve yönetim masrafları yüzünden yükselen vergi oranlarını haklı göstermek için gerekliydi. Buna ek olarak, Britanya, yerel düzeyde Hintlilere bazı küçük iktidar alanları bırakarak siyasi seçkinleri kazanmak ve onları işbirliği yapabileceği bir şekil vermek istiyordu. Bu son amaç bir ölçüde gerçekleşti, çünkü 1885'te kurulan ve Hindistan milliyetçiliğinin sesi olan siyasi parti Hindistan Ulusal Kongre Partisi, ılımlı bir politika izleme eğilimindeydi. Ne var ki, Britanya siyaseti, gelecekte bazı sorunların doğmasına yol açacaktı. Örneğin Müslüman toplumu yatıştırmak için, mecliste onlara belirli sayıda sandalye ayrılması ve o oranda oy hakkı verilmesi, Hindistan'da giderek artan dinî topluluklar ayrışmasını körükledi. Hıristiyan misyonerlerin etkinlikleri zaten Hindu dininin yeniden canlandırmıştı, bunun sonucunda İslam toplulukları arasında da İslamcı uyanışa ilgi artmıştı. Böylece, Bal Gangadhar Tilak gibi radikal

siyasetçiler, daha dayatmacı bir Hint milliyetçiliği inşa etme girişimlerinde Hindu imgelerini kullandılar. Bu sırada Müslüman toplumun liderleri de, sayıca Hindu-ların egemen olduğu Kongre Partisi'ne karşı, Hindistan'da dağınık olarak yaşayan pek çok Müslüman topluluğuna ortak bir kimlik sağlamak amacıyla 'Müslüman Birliği' adı altında kendi örgütlerini kurdular.

Resim 4.1 Hintli Milliyetçi Lider ve Hindistan Ulusal Kongresi'nin Pasif İtaatsizlik Kampanyasının Örgütleyecisi Mahatma Gandhi, fesat suçundan tutuklanmadan kısa bir süre önce eşiyle birlikte, Ocak 1922

Hindistan'ın siyasal evriminin ilk aşaması, 1909'da eyalet meclislerinde Hint-lilerin çoğunluk oluşturmasına izin veren Morley-Minto reformları ile tepe nokta-sına ulaştı. Ne var ki, Britanya, bu yaptığının Hindistan'ı yatıştırmak için yeterli olacağını umut etmiş olsa da, Birinci Dünya Savaşı ve öncesinde imparatorluk içinde yarattığı çatışmanın hızlandırdığı genel istikrarsızlık, bunun yanlış olduğunu kanıtladı. Yukarıda belirtildiği gibi, bu savaş yürütülürken Hindistan hem askerî güç bakımından önemli bir rol oynamıştı hem de ülkenin savunma giderlerini kar-şılamak için Hindistan hükümetine vergi ve gümrük oranlarını yükseltmesi için baskı yapılmıştı. Hint halkının sırtına yüklenen bu ağır yük, doğal olarak huzursuz-

luk ve kargaşaya yol açtı. Huzursuzluğun ölçüsü, birbirine hiç sempati duymayan Müslüman Birliği ile Kongre Partisi'nin bu nefret duygusunu aşarak, 1916'da Meclisten ortak bir reform paketi geçirmek için Lucknow Paktı'nı imzalamalarında açıkça belli oldu. Britanya hükümeti bu son huzursuzluk dalgasını yatıştırmak için 1917 yılında, Hindistan'ı imparatorluk içinde kalmak koşuluyla sorumlu 'özyönetim'e yönlendireceğini ilan etti. Buna uygun olarak 1919'da eyalet düzeyinde Hintli temsilcilerin sayısını artıran ve bazı iktidar alanları devreden Montagu-Chelmsford reformları yürürlüğe girdi. Ancak Britanya'nın bu cömert davranışı Kongreyi tatmin etmedi. İrlanda ve Mısır'daki ayaklanmalardan esinlenen ve Halifelik Hareketi'nden etkilenen Hintli Müslümanların Kongre Partisi ile ilişki kurması sonucunda 1919'da, 'işbirliğine hayır' kampanyalarından ilkini başlatarak Britanya yönetimine son verme çağrısında bulundu. Kampanyanın önderi, Britanya'da hukuk eğitim alan Mohandas Gandi idi.

"İşbirliğine Hayır" kampanyalarının ilki, Hindistan'ın 1947 yılında son bulacak olan bağımsızlık mücadelesini başlattı. Ne var ki 1939'dan önceki dönemde, Hindistan sorunu Britanya hükümeti için ağır bir yük oluşturmakla birlikte her iki taraf da diğerini feda edecek kadar güçlü değildi. Britanya durumu kontrol altında tutmak için, aynı zamanda hem taviz veren hem baskı yapan ikili bir politika izlemeye çalıştı. Ilımlı Hint kamuoyunu yatıştırmak için siyasal reform alanında, eyalet düzeyinde adım adım tam temsil hakkı verirken, aynı zamanda askerî ve mali alanda kesin hâkimiyeti siyasi merkezin elinde tutuyordu. Özellikle eyalet düzeyinde Hintlilerin daha fazla iktidar sahibi olmasına izin vererek, yerel siyasetçileri ehlileştirmeyi ve onları Gandi ve Jawaharlal Nehru gibi milli düzeydeki siyasetçilerden koparmayı umuyordu. Britanya aynı zamanda gerektiğinde katı ve baskıcı yasalardan yararlanarak işbirliğine karşı çıkanların direnişlerini kırdı. Bu süreçte belirli aralıklarla on binlerce Kongre üyesini tutuklattırdı. Ancak kendi ülkesindeki solculardan gelen eleştirilerin ve dünyadaki imparatorluk karşıtı kamuoyunun farkında olan Britanya, Hindistan'da daha büyük bir kopmaya yol açacak gelişmeleri kışkırtmaktan da korktuğu için yasalara harfî harfine uymaya özen gösterdi. Bu politikalardan elde edebildiği sonuç, Hindistan Ulusal Kongre Parti'sini ilerleyişini yavaşlatmak oldu ama onu yenemedi.

Bu sırada Hindistan Ulusal Kongre Partisi de Britanya'yı yenilgiye uğratamadı. Bu konuda şöyle bir tez öne sürülebilir: Britanya'nın aşırı güç kullanmakta çekingen davrandığı göz önüne alınırsa, Kongre, kitlesel bir ayaklanma örgütleyerek Hindistan'da yönetilemez bir durum yaratmaya çalışabilirdi. Buradaki sorun, Ulusal Kongre Partisi'nin bu tür bir eylem hazırlamaya uygun bir örgüt olmamasıydı. Kısmen bu ahlâki bir sorun olarak görülebilir, Britanya'yı ülkeden atmak için yapılacak türden bir protesto, şiddete başvurmak zorunda kalacaktı, Gandi ve destekleyicileri ise ilkesel olarak şiddeti reddediyorlardı. Ancak işin içinde başka niyetler de vardı. Sömürgelerin tasfiyesi döneminde birçok başka milliyetçi örgütte de görüldüğü gibi Ulusal Kongre Partisi'nde öne çıkan fikirler eğitimli, kentli burjuvalarla kırsal kesimden toprak beylerinin çıkarlarını yansıtıyordu. Buna uygun olarak,

bütün halkı devrim için seferber etmekten doğabilecek tehlikeler de dikkate alınıyordu. Kongre'de yer alan sosyalistlerin 1930'lu yıllarda sınıf sorunlarına eğilecek bir kitle partisi kurma çağrısının kesinlikle reddedilmesi ve bunun yerine bütün ulusu kapsayacak bir parti kurulması tercihinin benimsenmesi elbette bu açıdan dikkat çekicidir. Bu konuda bir başka önemli nokta da, Kongre'nin mali yönden Hint sanayicileri tarafından desteklenmesiydi ki Hindistan'da ayaklanma halinde bir proletarya görmek, onların çıkarlarıyla bağdaşamazdı. Bir başka sorun ise, Ulusal Kongre Partisi'nin, kendisini Hindistan milliyetçiliğinin tek meşru sesi olarak görmesiydi. Müslümanlar ve "dokunulmazlar" gibi grupları temsil eden başka partilerle işbirliği yapmaya mizacı uygun değildi. Bu nedenle Britanya yönetimi karşısında bir koalisyon kurması da kolay değildi. 1930–34 yıllarında yürütülen "işbirliğine hayır" kampanyasının ikincisine çok az sayıda Müslümanın katılması bu açıdan da dikkat çekicidir.

Britanya ile Ulusal Kongre Partisi arasındaki rekabet hâlâ tam bir kilitlenme durumunda değildi çünkü zaman içinde Hint kamuoyunu tatmin etme gereği, Britanya ile Hindistan arasındaki bağların sürekli gevşemesine yol açtı. Hindistan'ın Britanya için öneminin, İmparatorluğun prestijini korumak dışında, iki nedeni daha vardı: Britanya ekonomisine sağladığı ekonomik değer ve askerî yönden sağladığı insan gücü. Oysa Hint kamuoyunu yatıştırma zorunluluğu, Hindistan'ın bu iki alana yaptığı katkıyı sürekli aşındırmaktaydı. Sorun, Britanya'nın Hintlilere eyalet yönetimde yavaş yavaş daha fazla yer vermeye başlaması ve merkezi hükümeti ilgilendiren konularda onlara danışılmasına izin vermesinde düğümlenmişti çünkü atılan bu adımlar, vergi toplama ve harcamalar konularına Hintlilerin ilgisinin artmasına yol açmıştı. Böylece Hint hükümeti, kendi yönetimine mali kaynak yaratmak için, daha fazla sorun yaratacak bir yol olan vergileri yükseltmek yerine, Britanya'dan gelen malları bile kapsayacak şekilde ithalat üzerindeki gümrükleri arttırmak zorunda kaldı. Doğal olarak bu durum, başta Lancashire'dan gelen pamuk tekstil ürünleri olmak üzere Britanya'nın Hindistan'a ihraç ettiği mallara büyük bir darbe vurdu. Sorunun daha uzun vadeli ve daha ciddi bir sonucu da, Hindistan'ın, gümrük duvarları arkasında kendi **ithal ikame** sanayilerini kurmasıydı. Böylece Britanya ve Hint ekonomilerinin yolları ayrılmaya başladı. Buna ek olarak Britanya İmparatorluğunun Asya'daki polislik görevi için kendi adına Hint Ordusunu kullanması da, Hindistan'da çok gürültü koparan eleştirilere yol açtı. Bunun sonucunda şöyle bir durumun ortaya çıktığı söylenebilir, Britanya, Hindistan Ulusal Kongre Partisi içinde kendi gücünü sınarken, oradaki Britanya yönetiminin temelleri çoktan çökmeye başlamıştı.

İthal ikamesi
Bir devletin ithalatı önlemek için korumacı gümrük tarifelerini arttırarak ve yerlerine içeride üretilmiş malları koyarak ekonomik büyüme gerçekleştirmeye çalışması süreci.

Güneydoğu Asya'da Rasyonelleşme ve Direniş

Tıpkı Hindistan'da Britanya yönetiminin uzun vadede milliyetçilikle karşı karşıya gelince zayıflaması gibi, Britanya, Fransa ve Hollanda İmparatorluklarının başka yerlerdeki topraklarında da aynı fenomen baş gösterdi. Avrupalıların Güneydoğu Asya'da karşılaştıkları sorunları iyi yansıtan bir örnek olarak, Hollanda mülkiyetindeki Doğu Hint Adalarını gösterebiliriz. 20. yüzyıl başlarken Hollanda 'etik politika' olarak adlandırdığı bir siyasetle, Endonezya'da ekonomik kalkınmayı sağlamak için daha fazla eğitim olanağı sağlamak ve merkezden yürütülen reformlar yapmak üzere bir girişimde bulundu. Bu politika 1918 yılında Volksraad adı verilen ve sınırlı bir iktidara sahip olan merkezî bir temsil meclisi kurulmasıyla doruk noktasına ulaştı. Ne var ki reformların özellikle dışarıdan gelen istenmeyen etkilerle birleşmesi, Hollanda'nın denetim altında tutmakta büyük zorluk çektiği toplumsal güçleri hareketlendirdi.

İlk önemli sorun, 1912' de Sarekat İslam [İslamî Birlik – ç.n.] Hareketinin kurulmasıyla başladı. Adından anlaşılacağı gibi bu örgüt, Müslümanlar için daha geniş siyasi haklar elde etmek istiyordu. Kısmen, bütün Müslüman dünyada görülen İslamcı dirilişten esinleniyordu ama aynı zamanda özellikle, güneydoğu Asya'da yaşayan denizaşırı Çinlilerin yoğun olduğu Java gibi yerlerde, ekonomik gelişmeden Çinlilerin, Müslüman halka göre çok daha fazla yararlanmasının yarattığı korku gibi, yerel sorunları da dile getiriyordu. Kısa bir zaman dilimi içinde, Sarekat İslam, Hollanda'nın artık göz ardı edemeyeceği bir kitle hareketine dönüştü ve Hollandalılar da İngilizlerin Hindistan'da yaptığı gibi, taleplere milli düzeyde çözüm bulmak yerine, dar yerel siyasetler içine hapsederek etkilerini azaltmaya çalıştılar. Ekonomik reformlar ise daha karmaşık sorunların ortaya çıkmasına yol açan sendikacı hareketin gelişmesine ve sosyalizme duyulan ilginin artmasına yol açtı. Böylece Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde ekonomik durgunluk, Halifelik Hareketi ve en sonunda Endonezya Komünist Partisinin (EKP) kurulmasına varan sosyalizme duyulan ilginin artmasıyla birleşince, on beş yıl sürecek çalkantılı bir dönemine girildi. Gerçekten de 1926 ve 1927'de EKP, Java ve Sumatra'da, sonuç alınamayan ayaklanmalar örgütledi. Hollanda açısından en büyük şans, onların yönetimine muhalefet eden laik milliyetçiler, İslamcı partiler ve sosyalist grupların kendi aralarında çok fazla parçalanmış olmasıydı. Bununla birlikte, yöneticiler sert tedbirler almak zorunda kaldı ve tutuklama yetkilerini genişlettiler, sendika hareketini tırpanladılar ve laik milliyetçi önderlerden Ahmed Sukarno ile Muhammed Hatta'yı sürgüne gönderdiler. Böylelikle 1930'a gelindiğinde, 'etik politika' terk edilmiş ve Hollanda yönetimi giderek sertleşmeye başlamıştı. Bu nedenle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Endonezya milliyetçi hareketinin, Hollanda'nın geri gelmesine o kadar büyük bir şiddetle muhalefet etmesine şaşmamak gerekir.

EKP'nin devrimci eylemleri, iki dünya savaşı arası dönemde Güneydoğu Asya'yı çok daha geniş ölçüde etkileyen bir fenomenin kendi belli etme biçimlerinden yalnızca biriydi ve gelecekte çıkacak çatışmaların pek çoğunun kökleri onun içinde

gizliydi ki, bunların en önemlisi Çin'deki siyasi olayların bölgeyi etkileme gücünde görüldü. 20. yüzyıl başlarında Çin milliyetçiliğinin yükselişi, ilk andan itibaren Güneydoğu Asya'nın denizaşırı ülkelerinde yaşayan Çinli nüfus arasında büyük bir yankı buldu. Sun Yat-sen'in **Koumintang** Partisi'ne başlıca mali kaynağı sağlayan bu gruplar, özellikle Malaya'da kendi siyasal derneklerini de örgütlemeye başladılar. Ne var ki Koumintang'ın keskin milliyetçiliği ve modernleşme politikaları, Çinlilerin bulunduğu çevreleri aştı, örneğin 1920'lerde Çinhindi'nde başlıca milliyetçi partilerden biri olan Vietnam Milliyetçi Partisi için bir model oluşturdu. Bölgede komünist eylemlerin gelişmesine yardımcı olması bakımından **Komintern**'in Çin'de bulunması da çok önemliydi. EKP'nin eylemlerini neredeyse bir ayna gibi yansıtan Hindiçin Komünist Partisi 1931'de Vietnam'da Fransız yetkililerin vahşetle bastırdığı kısa ömürlü bir ayaklanma düzenlediler. Bu sırada Malaya'da yerel komünist partisi, 1940'da genel grevle taçlanan çok sayıda işçi gösterisi başlattı.

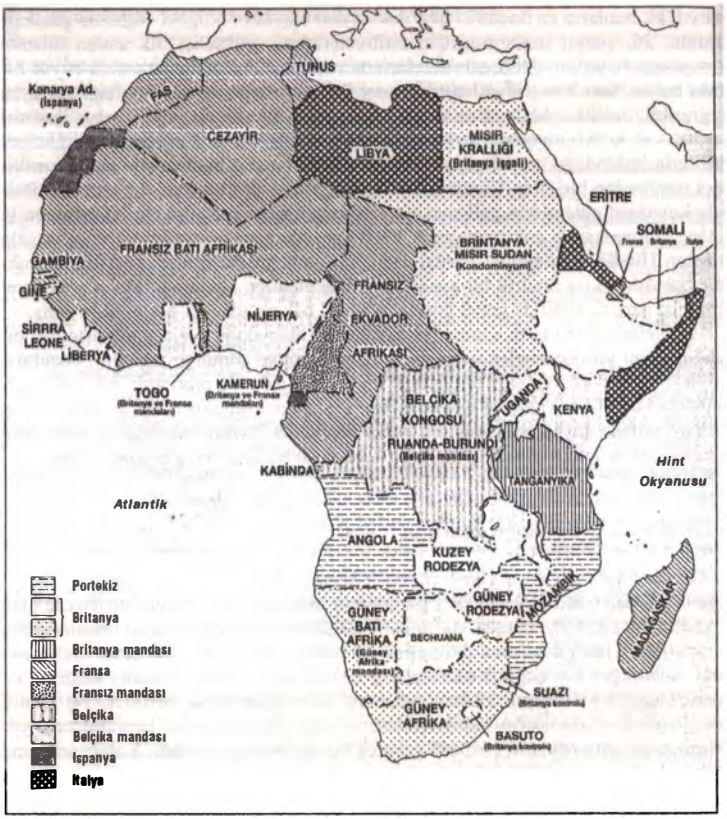
Böylelikle 1930'ların sonuna gelindiğinde Güneydoğu Asya görünüşte bağımsızlığa, yirmi yıl öncesinden daha yakın değildi çünkü sömürge yönetimi bozulmadan devam ediyordu ve bazı bölgelerde eskisinden daha da otoriterdi. Ne var ki görünüşteki bu istikrar yalnızca işin cilasıydı. Gerçekte, komünizmi de içermek üzere, pek çok ittifaka dayalı, gelişmiş milliyetçi hareketler Avrupa sömürgeciliğine ölüm darbesini vurmak için kapıda bekliyordu. Çok fazla beklemeleri gerekmeyecekti.

Afrika'da Sömürge İmparatorlukları

İlk bakışta Sahra altı veya güney Sahra Afrikası, Orta Doğu, Hindistan ve Güneydoğu Asya'dan çok daha istikrarlı görünebilir ama aslında zorunlu bir ihtiyaç olan kalkınmanın etkisiyle burada da önemli değişimler yaşanmaktaydı. Başlangıçta, Avrupalılar Afrika'daki son fetihlerini sindirmeye çalışırken, yönetici bulmanın kolay olmadığını ve coğrafi mesafelerin çok geniş olduğunu hesaba katarak, en elverişli siyasi yönetimin "dolaylı yönetim" olacağına karar verdiler. Bu karara göre, yerel düzeyde iktidar kabile şeflerinin eline bırakılıyordu. Toplulukların yönetimi ve anlaşmazlıkların çözümü gelenek hukukuna dayanacaktı. Kabile şeflerine iktidarı devretmenin entelektüel gerekçesi antropologlarca sağlandı. Onlar, sıradan Afrikalıların siyasi ve ekonomik evriminin kendilerinin istediği hızda gerçekleşmesi gerektiğini ve yine yerel halkı modernizmin kargaşasından korumak gerektiğini öne sürüyordu. Gerçekte ise, dolaylı yönetim, her zaman geleneğin basit bir biçimde sürdürülmesi anlamına gelmiyordu. Örneğin iktidarı elinde tutan, şef geleneği olmayan güneydoğu Nijerya gibi bölgelerde yerel halkın başına zorla bir lider getirildi, Bechuanaland'de (Botswana) ise eskiden beri şeflerin iktidarın kötüye kullanmasını önleyen önlemler kaldırıldı. Bütün Avrupa devletleri bu tür uygulamalar yaptı, hatta kamuoyu önünde asimilasyon politikalarını savunan Fransızlar bile bu yolu benimsedi ama aslında "dolaylı yönetim"i bir doktrin haline getirenler, 1912–19 yılları arasında Nijerya Valisi Lord Lugard'ın yöntemlerinden esinlenen İngilizler oldu.

Kuomintang
Sun Yat-sen tarafından 1913 yılında kurulan Çin Milliyetçi Partisi. Çan Kay-şek yönetimi altında 1928 yılında iktidara gelmiş ve ülkeyi 1937'de Japonya'ya karşı savaşa sürüklemeden önce bir modernleşme programı başlatmıştır. İç savaşta komünistlerin galip gelmesi sonucu 1949'da Çin üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir. 1949'dan 2000 yılındaki seçim mağlubiyetine kadar Tayvan'ı yönetmiş ve adadaki "ekonomik mucize"de önemli rol oynamıştır.

Komintern (Komünist Enternasyonal)
Rusya dışındaki komünist partilerin faaliyetlerini yönetmek veya desteklemek amacıyla 1919'da Moskova'da kurulmuştur. Komintern, Stalin'in Britanya ve ABD'yi Sovyetler Birliği'nin artık Marksizm –Leninizm'i ihraç etmeye çalışmadığına inandırmaya yönelik kısa süreli bir çabası sırasında 1943 yılında kaldırılmıştır.

Harita 4.3: *Afrika 1922*

Dünyanın başka bölgelerinde olanlara karşın Birinci Dünya Savaşı, Sahra-altı Afrikası'ndaki sömürge hâkimiyetini pek fazla etkilemedi (bkz. Harita 4.3) ancak, iki savaş arası dönemde bir dizi etken, "dolaylı yönetim" sisteminin zayıflamasına ve bazı düzeltmeler yapılmasına yol açtı. Bunlar arasında en önemlilerden biri, Afrika'nın bazı bölgelerinde sanayi çapında mal üretiminin gelişmeye başlaması veya hızlanmasıydı. Bu sanayi ürünleri Güney Afrika'nın altın ve elmas madenleri, Kuzey Rodezya (Zambia ve Belçika Kongo'sundaki) bakır madenleri ve Kuzey Nijerya'daki kalay madenleriydi. Bu durumun, kentleşme, işçilerin sendikalaşması,

göçmen işçi sayısında devasa bir artış gibi birçok sonucu oldu ve bütün bunlar geleneksel denetim biçimlerini zayıflattı. Buna ek olarak, yukarıda sayılanlar ve kakao gibi ihracat ürünleri, dünya pazarları açısından Afrika'da mal fiyatlarının dalgalanması anlamına geliyordu. Sonuçta 1930'lardaki dünya ekonomik krizi birçok sömürgede ciddi etkiler doğurdu, sömürge yönetimine karşı hoşnutsuzluk arttı ve bazen de 1935'te Kuzey Rodezya bakır kuşağında olduğu gibi şiddete başvuran grevler meydana geldi.

1930'larda ortaya çıkan bu huzursuzluk, Britanya'nın Hindistan'da karşılaştığı sorunlar kadar ciddi değildi ama reform yapılmadığı takdirde gelecekte olacaklardan korkuluyordu. Bunun üzerine Fransa ve Britanya, özellikle Batı Afrika'da tarım yöntemlerinin iyileştirilmesini ve daha fazla refah getirecek bir kalkınmayı teşvik etmeyi düşünmeye başladı. Buna ek olarak, 1934 ve 1938'de Batı Hint Adalarını enkaz haline getiren ciddi çalkantılar, Britanya'nın reformlarla daha fazla ilgilenmesine yol açan nedenlerden biriydi, çünkü oradaki durum, sömürgeler ihmal edildiğinde olabilecekleri açıkça gösteriyordu. Oysa yapılması düşünülen reformlar, devam eden "dolaylı yönetim" sistemiyle bağdaşmıyordu, sanki imparatorlukların başka yerlerindeki sömürge yönetimlerini daha rasyonel ve etkili hale getirme çabalarını bire bir yansımasıydı. Böylelikle İkinci Dünya Savaşı arifesinde, Afrika'da imparatorluklara ilişkin fikirler de başka yerlerdeki uygulamalarla aynı çizgiye gelmeye başladı.

Artan ekonomik etkinliklerden doğan değişime ek olarak, "dolaylı yönetim"e güvenmenin, başka tehlikeleri de vardı. Britanya Batı Afrika'sında bu bağlamda önemli etkenlerden biri, kıyı kentlerindeki eğitim görmüş yerli burjuvazinin, sömürge hâkimiyetine ve "dolaylı yönetim" sistemine karşı siyasi hareketler örgütlemeye başlamasıydı. 19. yüzyılda sömürge kavgaları çıkmadan önce, Batı siyasi fikir dünyasından, Batı kültürü ve dininden büyük ölçüde etkilenen bu grup, ticaret limanı olan kentlerin sivil toplumu üzerinde önemli bir rol oynamıştı. Ne var ki, Avrupa yönetimi genişledikçe, eğitimli gruplar gözden düşmüş, onların yerine kabile şefleri önem kazanmıştı ve sonuçta yine bu eğitimli grup mensupları iş ararken ya da kamu görevlisi ise terfi ederken, onları engelleyecek bir renk duvarıyla karşılaştılar. Doğal olarak bu durum büyük hoşnutsuzluklara ve Sierra Leone, Altın Sahili ve Nijerya gibi bölgelerde, yerel-kentli siyasi örgütlerin doğmasına ve Britanya yönetimine karşı harekete geçmelerine yol açtı.

Britanya'ya ait olan Doğu ve Orta Afrika'da koşullar çok farklıydı. Burada sorunlar, bölgeye yerleşmeci olarak gelen beyaz topluluklardan kaynaklanıyordu. Güney Afrika'nın Beyazlarca yönetilmesinden ve yine beyazların hâkim olup, 1923'te özerklik tanınan Güney Rodezya'dan etkilenen Kenya'daki beyaz yerleşmeciler, oradaki nüfusun ancak küçük bir azınlığını oluşturmakla birlikte, Kenya, Uganda ve Tanzanya mandasını tek bir yönetim birimi olarak birleştirip iktidarı ele geçirmek için Londra'yı ikna etmeye çalıştı. Oradaki kargaşa ortamından ve vesayet yönetimi kavramının yarattığı rahatsızlıktan çekinen Britanya hükümetleri beyaz sömürgecilere bu yetkiyi vermekte istekli değildi ama bu tutum da, sonunda

sömürgecilerin bu hakkı elde edeceklerinden kuşkulanan Afrika'daki seçkinlerin korkusunu gidermeye yetmedi. Sonuç olarak, toprak meseleleri de işin içine girdi ve Kikuyu gibi etnik gruplar kendi çıkarlarını temsil etmek üzere kendi siyasi örgütlerini kurdular. Böylelikle Afrika'da sahne artık 1945 sonrası dönemin savaşları için hazırdı.

İkinci Dünya Savaşı ve İmparatorluklar

Tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nın Avrupa İmparatorluklarını derinden değiştirmesi ve politik ve ekonomik trendleri belirgin bir biçimde hızlandıran bir itici güç sağlaması gibi, 1939–45 savaşı da aynı sonuçları doğurdu. Eskisinde olduğu gibi bu hareketlenmenin ana sebebi, büyük savaşta zafere ulaşmak için imparatorlukların kaynaklarını seferber etme zorunluluğuydu ancak bu süreç sömürgelerin toplumsal ve ekonomik yaşamında son derece derin etkiler yarattı. Buna ek olarak bu savaş, Britanya, Fransa ve Hollanda'nın imparatorluklarının mülklerini korumadaki yetersizliklerinden kaynaklanan yeni sorunlar doğurdu. İmparatorlukların düştüğü durumun apaçık gözler önüne serilmeye başlamasını sağlayan, 1941–42 yıllarında Güneydoğu Asya'daki sömürgelerin Japonlar tarafından işgal veya fetih edilmesiydi. Britanya ve Hollanda'nın Asyalı bir güç tarafından yenilgiye uğratılması ve Japonya'nın Çinhindi'ni işgal etmesine Fransa'nın sessizce boyun eğmesi o ana kadar Avrupa'nın gücünün yarattığı havayı darmadağın etti. İmparatorlukların dünyanın çok geniş alanlarını nispeten çok az kuvvet harcayarak yönetme kabiliyeti her zaman beyaz ırkın yenilmezliği imajına dayanmıştı. Singapur gibi bir kalenin ve imparatorluk sembolü niteliğindeki bazı başka yerlerin de düşmesiyle bu imaj artık yıkılmıştı. Ve Şimdi Avrupa'da sorulan soru şuydu: imparatorluklar Japonya'yı savaşta yenilgiye uğratsalar bile ve Güney Doğu Asya'da eskiden onlara ait olan yerleri geri almak isteseler, yerel halklar buna izin verecek miydi?

Güneydoğu Asya'daki olayların etkileri yalnızca o bölgede değil bütün sömürge dünyasında hissedildi. Özellikle zaten gergin bir durumun hâkim olduğu Hindistan'daki olayları körükledi. 1939'da Britanya Hindistan'a özerk yönetim sözü vermişken, oradaki genel Vali, Hindistan halkına danışmadan kendi ülkesi adına savaşa girme kararı vermişti. Bu zorbalık karşısında iyice öfkelenen Ulusal Kongre Partisi protesto olarak milletvekillerini geçici hükümetten çekti. Böylelikle Ulusal Kongre'nin desteğini alma ihtiyacı, Britanya'yı, reform gündemini yeniden ortaya çıkarmak zorunda bıraktı, hatta Anayasa reformunda eski verdiği sözlerden çok daha ileri gitti. Mart 1942'de Güneydoğu Asya'daki birçok engele rağmen Cripps Delegasyonu, savaş bittikten sonra özerk yönetime geçileceği, savaş sırasında ise ulusal hükümete daha fazla söz hakkı verileceği vaadinde bulundu. Bunlar Gandi ve Nehru'yu tatmin etmeye yetmedi. Elbette, Britanya'nın uğradığı yenilgiler ışığında Gandi, teklifi, tarihe geçen şu ünlü sözüyle değerlendirdi: "iflas eden bankanın zamanı geçmiş bir çek vermesi" Buna uygun olarak Ağustos 1942'de

Ulusal Kongre, 'Hindistan'ı Terk Et' hareketini başlattı. İşbirliğini reddetme temelinde yükselen bu geniş kampanya çok geçmeden şiddetle karşılaştı. İngiliz hükümeti olaya tepkisini, Ulusal Kongre Partisi'nin ileri gelen üyelerini tutuklattırarak ve kamu düzenini bozdukları gerekçesiyle halk kitlelerini Hint Ordusuna ezdirerek gösterdi. Bu sıkı önlemler Dominyon statüsü konusunda yapılan teklifin geri alındığı anlamına gelmiyordu, sadece Hindistan'ın durumu savaş sonuna kadar askıya alınmıştı. Britanya İmparatorluğunun birlik ve bütünlüğünü etkileyen başka etkenler de vardı, 1941–42 olayları nedeniyle Güneydoğu Asya'nın savunmasını başaramaması yüzünden, eskiden en sadık dominyonlardan biri olan Avustralya, kendi güvenliğini garanti altına almak için gözlerini giderek daha fazla ABD'ye çevirmekteydi. Kanada ve Güney Afrika zaten özerk yönetimler gibi davranmaktaydı ve İrlanda'nın tarafsızlığını ilan etmesi, İngiliz Milletler Topluğu ile İmparatorluk arasındaki bağların daha fazla gevşeyeceğini gösteriyordu.

Savaşın, imparatorlukların geleceğinde yankılanacak bir başka yönü daha vardı. Amerika'nın sömürgeci güçlerin yanında savaşa girince, bu güçler üzerinde sömürgeleri tasfiye etmeleri için yaptığı baskıyı arttırmıştı. Roosevelt ve Churchill tarafından Ağustos 1941'de imzalanan **Atlantik Sözleşmesi** ulusların kendi kaderini tayin etmelerinin bir hak olduğu fikrini yeniden canlandırırken, BM de mandalar ile sömürgeler konusunda eskisine göre daha titiz bir politika uygulamaya kararlı görünüyordu. Böylece uluslararası çevre, özerk yönetim ve sorumlu vasilik kavramlarını vurgulayarak bir kez daha değişiyordu.

Atlantik Sözleşmesi Franklin Roosevelt ve Winston Churchill tarafından Ağustos 1941'de imzalanan ve Amerika Birleşik Devletleri ile Britanya'yı demokrasiyi, ulusların kendi kaderini tayin hakkını (özerk yönetim) ve uluslararası ticaretin liberalleştirilmesini desteklenmesini savunan belgedir.

Böylece bir düzlemde İkinci Dünya Savaşı Avrupalıların yenilebileceğini en çıplak şekliyle ortaya koyarak dramatik bir şok yarattı ve sömürge karşıtlığının baskısını arttırdı. Ne var ki bütün bunlar emperyalistlerin hemen bir iktidar kaybına uğradıkları anlamına gelmedi. Aslında Güneydoğu Asya ile birlikte oradaki kauçuk ve kalay gibi hammaddeleri de kaybetme sonucunu getiren bu yenilgi, 1940'dan itibaren Ekvator Afrikası'na, 1944'ten itibaren de Batı Afrika'ya hâkim olan Britanya ve Fransa'yı, kaynaklarının önemli bir bölümünü Afrika'nın potansiyel ekonomik gücünü kalkındırma hamlesi için kullanmaya yöneltti. Böylece 1930'larda soyut düzeyde tartışılan konu artık uygulanan bir politika oldu. Hammaddeler ve ihracat ürünlerinin değerinin artması için büyük çaba gösterildi. Bütün bunlar, savaş-sonrası dönemde Avrupa'nın Afrika'daki sömürgeleri karşısında izleyeceği yolu çizdi.

Savaşın yarattığı baskıların sonucu, 1945 yılına gelindiğinde emperyalist güçlerin imparatorluklar konusundaki yaklaşımı çatallanmaya başladı. Bir yandan hepsi kendi zayıf yönlerinin iyice farkına varmış olup, bazı topraklarda bağımsız yönetimler kurulmasına izin vermeye istekliydi. Bunlar, Filistin, Hindistan gibi, güvenliği sağlamak için yapılan harcamaların sömürge imparatorluklarının elde ettiği ekonomik çıkarlardan daha fazla olduğu sömürgelerdi. Bunun sonucunda, Orta Doğu'da gelecekte büyük karışıklık yaratacak da olsa da, 1943'te Lübnan'a, 1946'da Suriye'ye ve Mavera-i Ürdün Devleti'ne bağımsızlık tanındı. Ama öte yandan, Güney Asya ve Orta Doğu'nun büyük bölümüne bağımsızlık nispeten

erken gelirken, savaş sonrası yeniden inşa dönemi için hayati önem taşıdığı düşünülen Güneydoğu Asya ve Afrika'ya karşı uygulanan politika bambaşkaydı (bkz. 10. ve 17. Bölümler). Buralarda imparatorluk iktidarlarının amacı kendi otoritelerini yeniden yerleştirmek ve sömürgelerdeki ekonomik potansiyeli kendi yıkılan mali ve sanayi temellerini güçlendirmek için kullanmaktı. Ancak bunun safça bir yaklaşım olduğu anlaşıldı çünkü Güneydoğu Asya'nın büyük bölümünde emperyalist düzeni yeniden kurmak imkânsızdı, Afrika'da ise, rasyonelleşme çabaları daha önce Hindistan'da olduğu gibi, bağımsızlığın yolunu açtı.

Sonuç

20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa İmparatorlukları çok önemli değişimler geçirdiler. Bu büyük ölçüde iki büyük dünya savaşının etkilerinin doğurduğu bir sonuçtu. Kendi aralarında yaşadıkları bu iki çatışma, imparatorluk devletlerini, ellerinde bulunan insan ve mal kaynaklarından mümkün olan en büyük çıkarı elde etmeye itti ancak böyle yaparak imparatorluk düzenin temelden yıkılmasına yol açtılar. Bu iki çatışmadan, İkinci Dünya Savaşı'nın dolaysız ve dramatik sonuçları çok daha büyük oldu ama Birinci Dünya Savaşı'nın önemini de azımsamamak gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması nedeniyle, manda sisteminin kurulması ve özerklik fikrini getirmesiyle bu büyük savaş, iki savaş arası dönemde emperyalizmin sorunlarının büyümesine yol açtı. Örneğin Birinci Dünya Savaşı olmadan Hindistan bu kadar erken bir dönemde özerklik talebinde bulunamazdı, aynı şekilde Britanya da bu tavizi vermezdi.

Ne var ki savaşlar sırasında meydan gelen olaylar yepyeni sorunlar yaratırken bir yanda da sonuçta bu çatışmaların imparatorluklarda çoktandır var olan eğilimleri hızlandırdığı ileri sürülebilir. Ne de olsa, sömürgeler sömürülmek için vardı ve bu yalnızca savaş dönemlerine özgü değildi. Ama sadece sömürme eylemi bile yerel direnişi uyandırmaya ve sömürgeci devletin işbirlikçi seçkinlere taviz vermesine yetmişti. Savaşlar yalnızca bu sürecin daha sertleşmesine yaradı. Üstelik çoğunun yeni sömürge olması ve sömürgeci devletin tutumunun henüz bir denemeden geçmemiş olması da durumu zorlaştırdı. Böylelikle Avrupalı imparatorluklar daima çok kırılgan bir zemin üzerinde duruyordu ve 20. yüzyılın başlarındaki çatışmalar onların ölüm fermanını belki olması gerekenden daha erkene almıştı.

Önerilen Okumalar

Sömürgelerden geri çekilme sürecinin kökenleri konusunda başlangıç eseri olarak okunabilecek en iyi çalışma için bkz. Robert Holmland, *European Decolonization 1918–1981:An Introductory Survey* (Basingstoke, 1985). Özellikle Britanya İmparatorluğu üzerine yapılmış çalışmalar için bkz. Bernard Porter, *The Lion's Share: A Short History of British Imperialism 1850–1995* (London, 1996) ve Judith M. Brown ve W. Roger Louis (eds), *The Oxford History of the British Empire*, vol. IV, *The Twentieth Century* (Oxford, 1999). Ayrıca, John Gallagher'in kışkırtıcı bir açıklama getiren çalışması için bkz. John Gallagher, *The Decline, Revival and Fall of the British Empire* (Cambridge, 1982). Fransız İmparatorluğu ile ilgili olarak, bkz. Robert Betts, *France and Decolonization, 1900–1960* (Basingstoke, 1991). İkinci Dünya Savaşı'nın İmparatorluk üzerindeki etkisi konusunda bkz. W. Roger Louis, *Imperialism at Bay: The United States and the Decolonization of the British Empire* (Oxford, 1977).

İki savaş arası dönemde Britanya ve dominyonlar arasındaki ilişkiler konusunda bkz. Philip G. Wigley, *Canada and the Transition to Commonwelth: British Canadian Relations, 1917–26* (Cambridge, 1977) ve Peter Cain ve Anthony Hopkins, *British Imperialism, 1688–2000* (London, 2002). İrlanda konusunda bkz. Alvin Jackson, *Ireland 1798–1998* (Oxford, 1999), Jonathan Bardon, *A History of Ulster* (Belfast, 1992), F. S. L. Lyons, *Ireland since the Famine* (London, 1973), Paul Bew, *Ideology and the Irish Question: Ulster Unionism and Irish Nationalism, 1912–1916* (Oxford, 1994), D. George Boyce, *Ireland 1828–1923: From Ascendancy to Democracy* (Oxford, 1992), Michael Laffan, *The Partition of Ireland, 1911–25*, (Dundalk, 1983), Alan O'Day, *Irish Home Rule, 1867–1921* (Manchester, 1998), Eunan O'Halpin, *The Decline of the Union: British Government in Ireland, 1892–1920* (Dublin, 1987), Brendan Sexton, *Ireland and the Crown, 1922–36: The Governor Generalship of the Irish Free State* (Dublin, 1989), David Fitzpatrick, *The Two Irelands, 1912–1939* (Oxford, 1998) ve Dermot Keogh, *Twentieth Century Ireland: Nation and State* (Dublin, 1994).

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü konusunda bkz. Justin McCarthy, *The Ottoman Peoples and the End of Empire* (London, 2000), Turfan M. Naim, *Rise of the Young Turks: Politics, the Military and the Ottoman Collapse* (London, 2000), Alec L. Macfie, *The End of the Ottoman Empire, 1908–1923* (New York, 1998) and L.Carl Brown, *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East* (New York, 1996). Britanya'nın Orta Doğu'daki emperyalist politikası konusunda bkz. Elizabeth Monroe, *Britain's Moment in the Middle East 1914-1971* (London, 1981) ve Bruce Westrate, *The Arab Bureau: British Policy in the Middle East, 1916-20* (Pennsylvania, PA, 1992) ve Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da Fransız emperyalist politikası tartışmaları için bkz. Moshe Gershovich, *French Military Rule in Morocco: Colonialism and Its Consequences* (London, 2000) ve Peter Shambrook, *French Imperialism in Syria* (Reading, 1998) Arap milliyetçiliği üzerine kaynak çalışmalar için bkz. Albert Hourani, *Arabic Thought*

in the Liberal Age, 1798-1939 (Cambridge, 1993) ve George Antonius, *The Arab Awakening: The Story of the Arab National Movement* (London, 1938). Bu konudaki diğer yararlı çalışmalar için bkz. Rashid Khalidi *vd*. (eds), *The Origins of Arab Nationalism* (New York, 1991), Bassam Tibi, *Arab Nationalism: Between Islam and the Nation- State* (London, 1997), Hilal Shashan, *Arabs at the Crossroads: Political Identity and Nationalism* (Gainesville, VA, 2000) ve James Jankowski ve I. Gershoni (eds), *Rethinking Nationalism in the Arab Middle East* (New York, 1997).

Hindistan konusunda değerli çalışmalar için bkz. Sugata Bose ve Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, political Economy* (London, 1998), Barbara D.Metcalf and Thomas R. Metcalf, *A Concise History of India* (Cambridge, 2002) ve Peter Robb, *A History of India* (Basingstoke, 2002). Daha özgül metinler için bkz. Judith Brown, *Gandi: Prisoner of Hope* (New Haven, VT; 1989), R.J. Moore, *The Crisis of Indian Unity, 1917–40* (Oxford, 1974), Anil Seal, *The Emergence of Indian Nationalism: Competition and Collaboration in tlhe Later nineteenth Century* (Cambridge, 1968) ve Brian Tomlinson, *The Political Economy of the Raj, 1914–1947: The Economics of Decolonization in India* (London, 1979). Bu konuda oldukça yararlı makalelerin yer aldığı eserler için bkz. John Gallagher, Gordon Johnson ve Anil Seal (eds), *Locality, Province and Nation: Essays on Indian Politics, 1870–1940* (Cambridge, 1973) ve Christopher Bakers, Gordon Johnson ve Anil Seal (eds), *Power, Profit and Politics: Essays on Imperialism, Nationalism and Chaınge in Twentieth-Century India* (Cambridge, 1981).

Güneydoğu Asya konusunda bkz. Clive J. Christie, *A Modern History of Southeast Asia: Decolonization, Nationalism and Separatism* (London, 1996) ve Nicholas Tarling (ed.), *The Cambridge History of Southeast Asia,* vol. II (Cambridge, 1992). Daha detaylı anlatımlar için, bkz. H.W. Brands, *Bound to Empire: The United States and the Philippines 1890–1990* (New York, 1992), William Duiker, *The Communist Road to Power in Vietnam* (Boulder, CO, 1981), David Marr, *Vietnamese Tradition on Trial, 1920–1945* (Berkeley, CA, 1981), Anthony Milner, *The Invention of Politics in Colonial Malaya* (Cambridge, 1994), Michael Ricklefs, *A History of Modern Indonesia* (London, 1999) ve Takashi Shiraishi, *An Age in Motion: Popular Radicalism in Java 1912–1926* (Ithaca, NY, 1990).

1945 öncesi Afrika ile ilgili faydalı genel açıklamaların bulunabileceği çalışmalar için bkz. Bill Freund, *The Making of Contemporary Africa* (Basingstoke, 1998), J. D. Fage, *A history of Africa* (London, 1995), John Hargreaves, *Decolonization in Africa* (London, 1996) ve John Iliffe, *Africans: The History of a Continent* (Cambridge, 1995). Daha detaylı bilgi için bkz. Bruce Berman ve John Lonsdale, *Unhappy Valley: Conflict in Kenya and Africa* (London, 1992), Martin Chanock, *Unconsummated Union: Britain, Rhodesia and South Africa, 1900–45* (London, 1977) John Iliffe, *A Modern History of Tanganyika* (Cambridge, 1979) , Anne Phillips, *The Enigma of Colonialism: British Policy in West Africa* (London, 1989) ve Jean Suret-Canale, *French Colonialism in Tropical Africa, 1900–1945* (London, 1971).

5. Bölüm

Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri, 1900–49

Giriş

Arap-İsrail çatışmasının kökeni büyük bir tartışma konusu olagelmiştir. Kimilerinin öne sürdüğü gibi işin özü din sorunudur, Arap-İsrail savaşlarını Peygamber Muhammed ile Medine Yahudileri arasındaki savaşın bir devamı olarak gören bu gruba göre Filistin mücadelesi, Kudüs'ü kazanmak için önceki yüzyıllarda meydana gelen dinî savaşların bir uzantısıdır. Kimileri de bunun, Batı sömürgeciliğinin bir sonucu olduğunu iddia eder. Onlara göre savaşın nedeni, özünde Avrupalı sömürgeci bir hareket olan Siyonizm'i kayıran buna karşılık Araplara **özerklik** tanımayı reddeden Batının sömürgeciliğidir. Kimilerine göre de iki toplum arasında şiddeti tahrik edenler, anlaşmamakta inat eden ve akıldışı hatta fanatik bir biçimde davranan Araplar ve Siyonistler ya da her iki topluluğun bu biçimde davranan insanlarıdır.

Her üç tezin de bazı doğru yanları olsa bile, bu bölümde çatışmanın nedenlerinin, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarındaki apaçık tarihsel gelişmelerin ürünü olduğunu ileri süreceğiz: Avrupa'da **anti-Semitizm** ve Siyonistlerin yükselişi, **Arap milliyetçiliğinin** doğuşu ve Arapların bağımsızlık arayışı, Birinci Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesi, Filistin'de İngiliz **manda** yönetimi ve İkinci Dünya Savaşı ve **Holocaust** (Yahudi soykırımı). Böylece Araplarla Yahudileri karşı karşıya getiren, dinî düşmanlık, fanatiklik ya da sömürgecilik politikaları değildi, her şeyden çok, aynı topraklarda ve aynı maddi kaynaklarda hak iddia eden, birbirine rakip iki milliyetçi projeydi. Arap milliyetçiliği ve **Siyonizm**, toprak ve özerklik arayışına girince neredeyse kaçınılmaz olarak kendilerini Arap-İsrail çatışması olarak bilinecek olan amansız bir mücadele batağında buldular.

Özerkyönetim/özyönetim : Ulusların kendi kaderini tayin hakkı da denir. Her ulusun kendi ulus – devletini kurma hakkına sahip olduğunu savunan düşünce. Çoğunlukla Wilsoncı enternasyonalizm ilkeleriyle bağdaştırılmış ve emperyalizmi sona erdirme mücadelesinde kilit rol oynamıştır.

Anti-Semitizm Avrupa'da 1860larda ortaya çıkan bu kelime ile Yahudilere yönelik saldırıların dayanağı artık inanç değil ırk olmuştur. On dokuzuncu yüzyıl Doğu Avrupa'sındaki katliamlar ve 1939 ile 1945 arasında yaklaşık altı milyon Yahudi'nin Nazi Almanya'sı tarafından sistematik bir şekilde katledilmesi anti-Semitizm göstergeleridir.

Arap milliyetçiliği
Tüm Arapça konuşan toplulukların bağımsız ve tek bir ulus kurması gerekliliğini savunan ideoloji.

Manda Yönetimi
Almanya ve Osmanlı Devleti'nin Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir komisyonun gözetiminde İngiltere, Fransa, Japonya, Avustralya ve Güney Afrika'ya devredilen sömürge toprakları.

Holocaust
Altı milyon Yahudi'nin 1939 ile 1945 yılları arasında Naziler tarafından sistematik bir şekilde topluca katledilmesidir.

Siyonizm
Filistin'de tekrar bir Yahudi devletinin kurulmasını hedefleyen hareket. 1896 yılında yazdığı *Der* adlı kitapla Theodor Herzl genellikle siyasi Siyonizm'in kurucusu olarak görülür.

Aliyah (İbranice: Yükseliş)
Yahudilerin Filistin'e ve daha sonra İsrail'e doğru gerçekleştirdikleri göç dalgası.

Siyonizm'in Kökenleri ve Gelişimi

Araplarla Yahudilerin Kudüs üzerindeki rekabetini anlamak için onların millî iddialarını ve bunun altında yatan fikir ve ideolojileri yakından incelemek gerekir. Yahudilerin tek halk olduğu ve kendi devletlerine sahip olmaları gerektiği anlamına gelen modern Siyonizm, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Başka Avrupa milliyetçilikleri gibi Siyonizm de Fransız devriminden, laik ve akılcı geleneklerden, toplumsal sözleşme kavramından, yurttaşlık ve eşitlik ilkelerinden esinlenmişti. Bundan da önemlisi, Avrupa ve Doğu Avrupa toplumlarında anti Setimizm'in sürekli gündeme hâkim olmasına verilen dolaysız bir tepkiydi. Yahudi sorunu denen olaya çözüm olarak Yahudilerin bir yurdu ya da bir devleti olması gerektiği fikrinin olgunlaşması hem Doğu Avrupa'daki parçalanma, cezalandırılma ve baskı ortamından hem de Batı Avrupa'nın eşitlikçi ve hukukun üstünlüğüne dayanan daha özgür ortamından beslendi. Sonuçta Siyonizm hareketi, farklı kişisel deneyimlerden ve düşünsel geleneklerden gelen birçok düşünürün ürünüydü.

1881'de Güney Rusya'yı baştanbaşa saran katliamlar dizisi tertip edildi. Bu olaylar, 1648–49'da Polonya'da yapılan Yahudi katliamından sonra ilk geniş çaplı Yahudi karşıtı ayaklanmaydı ve bunun yerel Yahudi halk üzerinde çok derin bir etkisi oldu. Katliamlar, Doğu Avrupalı Yahudi aydınların beslediği reform ve asimilasyon umutlarını toptan yok etti, çoğu ABD'ye yönelen büyük bir göç hareketi başlattı. Bu olanlar aynı zamanda Kutsal kitapta vaat edilmiş İsrail (*Eretz Israel*) topraklarında yeniden Yahudi millî hayatının dirilmesi arzusunu tetikledi ve böylece Siyonist hareketi doğurdu.

Odessalı Yahudi bir doktor olan Leo Pinsker, işte bu katliamlara cevap olarak 1882 yılında *Auto-Emancipation* (*Kendi Kendini Kurtarma*) başlıklı bir kitapçık yayınladı. Pinsker, "Gentiles" (Yahudi olmayanlar) arasında Yahudi azınlık olarak yaşamanın getirdiği yüklere, kaybolan onur ve özsaygının yeniden kazanılması sorunlarına cevap olarak Yahudilerin bir toprağı olması gerektiğini savundu. Aslında onun için onur meselesi, toprağın yerinden daha önemliydi ve sonuçta Pinsker, Yahudilere yurt olacak yerler arasında Filistin dışında seçenekleri de kabul etmeye hazırdı. Ne var ki onun yer konusundaki görüşünü, çoğu daha sivri bir Sion özlemiyle dolu, dinî geleneklere bağlı çevrelerden gelen çağdaşı Siyonistler benimsemedi. L. Pinsker'in fikirlerinden yararlanan bu Siyonistler, *Hibbat Zion* (Sion'u sevenler) derneğini kurdular ve Filistin'deki yerleşimlerde yaşayacak idealistlerden oluşan küçük gruplar örgütlediler. Daha sonra ilk ***Aliyah*** (göç dalgası) olarak adlandırılacak olan bu gruplar, 1882'de başlayıp 1903'e kadar devam eden göçe katılanlardı

Bu küçük sayıdaki Doğu Avrupalı idealistler ilk Yahudi yerleşimleri olan Rishon LeZion, Petah Tikva, Rehovot ve Rosh Pina'yı kurdular. Ne var ki, Avrupalı Yahudilerin Filistin'e yerleşen ilk Siyonistlerin çabalarından pek haberi olmadığı için, onların hayal gücünü harekete geçiren Theodor Herzl adında Batı Avrupalı asimile olmuş bir Yahudinin yazdıklarıydı. Viyanalı bir tiyatro yazarı ve gazeteci olan Herzl, pratik bir kurumsal çerçeve sağlayarak Siyonizm'e en büyük katkıyı

yaptı. Fransız Yahudisi Alfred Dreyfus'un, haksız yere ihanetle suçlanması ve davanın 1894'te mahkûmiyetle sonuçlanmasından sonra, 1896'da Herzl, *Der Judenstaat* (*Yahudi Devleti*) başlıklı bir kitap yazdı. Asimilasyonun umut edildiği şekilde anti Setimizm'e son vermediği gerekçesiyle bir Yahudi Devleti kurulması çağrısında bulundu. Yahudilerin istenmemeleri nedeniyle yaşadıkları deneyimlere, aşağılanmaya ve utanca ancak kendilerine ait bir devlete sahip olmaları akılcı bir çözüm olabilirdi. Herzl'in devlet kavramı, ezeli bir varlığın mistik bir biçimde yeniden doğuşu olmaktan çok, özünde yapay bir kurgulama olması bakımından Fransız Devrimi kavramına bütünüyle oturuyordu. Genellikle Yahudi devleti için model oluşturduğu kabul edilen Herzl'in ütopyacı romanı *Altneuland*'de (*Yeni Eski Vatan*), kurulacak bu yeni devleti tanımlarken, dinî hoşgörü, karşılıklı saygı ve kardeşlik temelleri üzerinde yükselen, uygar, temiz, çekici, tiyatro ve operanın önemsendiği, (aslında Herzl'in yaşadığı Viyana'nın idealize edilmiş şekliydi bu) Avrupalı yüksek orta sınıf paradigmasına bağlı kalmıştı. Herhangi belirgin bir Yahudi özelliği yoktu ve bu nedenle Pinsker gibi Herzl de ilke olarak yeni Yahudi devletinin Filistin'de değil de Arjantin'de ya da daha sonra Britanya Sömürgeleri Bakanı Joseph Chamberlain'in önerdiği gibi Britanya Doğu Afrika'sında kurulmasını kabul etmeye hazırdı.

Herzl, Doğu ve Batı Avrupa Siyonistlerini ilk kez bir araya getiren birinci "Siyonist Kongresi"ni 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde topladı. Amacı "Filistin'de yaşayan Yahudi halka kamu hukukunun güvencesi altına bir yurt yaratmak" olan Kongre, Dünya Siyonist Örgütünün kurulmasına yol açtı. Burada belirtilen amaç iki önemli hususu açığa çıkarıyordu. Birincisi, Doğu Avrupalı Siyonistlerin Filistin'i tercih etmesi, yer meselesini çözüyordu, ikincisi ise bu Yahudi devleti, adım adım, bir yandan toprak satın alımıyla yerleşim bölgeleri kurularak bir yandan da diplomasi ve Büyük Devletlerin cesaretlendirmesiyle kurulacaktı.

Çok geçmeden Herzl'in yaklaşımı çeşitli cephelerden bombardımana tutuldu. Herzl'in, rasyonel milliyetçiliği anti-Siyonizm'in kaynaklı dış baskılarla açıklaması, Ahad Ha Am ve Micha Joseph Berdichevsky gibi romantik milliyetçiler tarafından entelektüel yönden sorgulandı. Onlar Yahudi milliyetçiliğinin, Yahudilerde doğuştan varolan milliyetçi bir var kalma içgüdüsünün ve milletin ezeli ruhunun ürünü olduğunu iddia ediyordu. Bu düşünce okuluna göre, İsrail Toprakları Kutsal Kitap'ta anlatılan geçmişin devamını temsil ediyordu ve bunun için milliyetçi yeniden dirilişin vazgeçilmez bir parçasıydı. Herzl'in burjuva vizyonu aynı zamanda, Doğu Avrupa'da sosyal adalet arayışıyla birçok aydını etrafında toplamaya başlayan sosyalist hareket tarafından da eleştirildi. Bu aydınlar Siyonizm'in içine sosyalist ilkeler ekledi. Ne var ki durağanlaşmış Siyonist harekete hayatiyet veren bu sosyalist ilkeler değil, Rusya'nın 1905'teki bitmemiş devrimini hemen izleyen katliamlar oldu. Genel olarak kabul edildiği gibi bu olaylar, Filistin'deki Yahudi devletinin kurumsal temellerini atan, 1904–14 arasındaki ikinci *Aliyah*'a yol açmıştı.

Siyonizm, Filistin'de Arap milliyetçiğiyle ilk kez doğrudan çarpışma noktasına geldiğinde, Herzl'in başta ortaya koyduğu akılcılık ve aydınlanmacı düşünce

temelinden çok uzaklaşmıştı. Bunun yerini, dışlayıcı, romantik bir milliyetçilik almıştı: birleşmenin temelini etnik-kültürel bağların oluşturması; Yahudi milliyetçiliğini organik olarak Filistin'le ilişkilendiren mitik-tarihsel bir ruh olduğu anlayışı ve bunlara ek olarak, sosyalist devrimci ilkeler temelinde toplumu yeniden inşa etme anlayışı gibi birkaç bileşkenin tehlikeli bir karışımından oluşuyordu. Siyonizm'in geçirdiği bu dönüşüm, "toprağı olmayan bir halk için, halkı olmayan bir toprak" sloganının da çok iyi örneklediği şekilde, yerel Arap halkını Yahudi devleti inşa etme projesinden dışladığı gibi, romantik milliyetçiler ile ortak üretim çiftliklerinde yaşayan çiftçi sosyalistlerin kurtuluş için toprağın vazgeçilmez bir ön şart olduğu görüşünü temel almaları da, Siyonist yerleşmecileri Arap köylülerle yani, Filistinlilerle, sonucu sıfır olan bir rekabete soktu.

Filistin Milliyetçiliği

Arap milliyetçiliği, Siyonizm'in büyümesine paralel bir şekilde gelişti ve Filistin toprağı üzerinde rekabet eden bu iki milliyetçi hareket sonunda birbiriyle doğrudan çatışmaya girdi. Filistin milliyetçiliği eskiden beri var mıydı, yoksa belirgin bir biçimde Siyonizm'e karşı bir tepki olarak mı çıktı, sorusu Arap milliyetçiliğine ve Filistin'e ilişkin sıkça sorulan bir sorudur. Sorunun apaçık siyasi imalarını bir kenara koyarsak, bu özellikle yerinde bir sorudur çünkü tarihçiler, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar, tarih anlatısının ana akımı içinde Filistinlilerin gerçekten marjinal bir konu olması bakımından, bu soruya olumsuz cevap vermişlerdi. Burada dikkat edilmesi gereken birinci nokta, bu anlatıların/metinlerin, değil Filistinliler, Araplar tarafından yazılmış olanlarının bile sayıca çok az olmasıdır. İkinci nokta, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın önemli bir bölümünde, Filistin konusunda Avrupa tarih yazımının odağında yalnızca Avrupa'nın çıkarları vardı: Kudüs, Kutsal Kitap'ta anlatılan Filistin ve Filistin Haçlıları. Böylece içinde Filistinlilerin olmadığı bir Filistin hakkında yazılmışlardı. Üçüncü nokta, Filistin üzerine tek kaynak olan geleneksel Siyonist tarihyazımı, Filistinlilerin varlığını inkâr etmiş ve böylece tarihte ilk Avrupalı göçmenler Amerika ve Afrika kıtalarına yerleşirken "bakir topraklar" görüşünden nasıl yararlandılarsa, bu tarih yazımı da aynı işlevi görmüş, bölgedeki Yahudi yerleşimlerinin kurulmasına hizmet etmişti.

Tarih yazımına ilişkin bu sorunları veri olarak kabul ederek, Filistin'de ne tür bir milliyetçilik olduğunu yakından incelemek gerekir. 20. yüzyıla geçerken Filistin'deki Arapların çoğu kendilerini millet terimleriyle değil daha çok aile, kabile, köy ya da din temelinde tanımlıyordu. Ancak, aydınlar arasında, milliyetçi bir kimlik-tanımlaması fikrinin yayılması 1872 Osmanlı Reformları dönemine kadar uzanır. O tarihte Kudüs bağımsız bir "sancak" olarak kabul edilmiş ve yerel seçkinler yükselmeye başlamıştı. Ne var ki, bütün bunların daha tutarlı bir söyleme dönüşmesi için elli yıl daha beklemek gerekecekti. Bu gecikmeyi açıklayan bir kaç etken vardır: Araplar genellikle Filistin'i Büyük Suriye'nin güneydeki bir parçası

olarak kabul ediyordu; yerel siyasi kültür çok parçalanmıştı; toprak temelli milliyetçilik Arap Orta Doğusunda genellikle gelişmemişti; son olarak ama önem bakımından ön sırada olan bir etken de, Filistin milliyetçiliğinin yükselişine ilişkin en ufak bir işaretin bile daha kapsayıcı olan Arap milliyetçiliğine doğrudan rakip olmasıydı. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Devletleri yapay sınırları çizip bölgeyi parçaladığı zaman, Filistin milliyetçiliği de dâhil olmak üzere toprak temelli milliyetçilik, belirgin bir şekilde **Pan-Arabizm'in** ideolojik çekiminden kurtulup kendini ortaya koymaya başladı. Arap ve Filistin milliyetçilikleri Siyonizm'den bağımsız olarak ortaya çıktı ve gelişmeleri, tıpkı Arapların Türk yönetimine karşı direnmesi ve bölgenin diğer sömürgeci devletlerle karşılaşmasında olduğu gibi, Filistin'de ortaya çıkmakta olan çatışmadan derinden etkilendi.

Pan-Arabizm
Verimli Hilal ve Büyük Suriye planlarının yanı sıra Mısır, Suriye ve Lübnan'ın birleşme çabalarında da kendini gösteren Arap birliği hareketi.

İki Kez Vaat Edilen Toprak

Birinci Dünya Savaşı Filistin'i derinden etkiledi. Osmanlı Ordusunun gıda maddelerine el koyması, *fellahları* (köylüleri) askere alması ve Avrupa'nın abluka altına aldığı limanlarda tahıl ithalatının yasaklanmasıyla, Filistin'in tarım sektörü çökmüş, ekonomik yönden, neredeyse baştan aşağı yıkılmıştı. Sonuçta halk açlıktan ölme sınırına gelmişti. Siyasi yönden ise, Filistin'de birbirleriyle rekabet eden her iki milliyetçi hareket, büyük çaplı tutuklamalar, yabancı ülkelerden gelen Yahudilerin kovulması ve bazı Arap milliyetçilerinin idam edilmesi yoluyla en sert biçimde ezilmişti. Ve yine, Filistin halkı büyük sıkıntılar içindeyken bazı Arap milliyetçileri ve Siyonist liderler, İngilizlerin ittifak politikası nedeniyle, karşılıklı toprak taleplerini güçlendirmeyi başarmışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914 Kasım ayında Almanya yanında savaşa girmesi, birbirinden bağımsız ama birbiriyle göbekten bağlı iki gelişmeye yol açtı. Birincisi, bütün Orta Doğu'da Araplara ve Filistin'deki Yahudilere Osmanlı boyunduruğundan silkinme fırsatı tanıdı. İkincisi, Britanya'yı Orta Doğu'da Osmanlı Devleti ile karşı karşıya getirdi ve böylece İngilizlerin müttefik arayışına girmesine yol açtı. Bu arayışın doruk noktası, Antant'ın savaşı kazanması halinde Ruslar, İtalyanlar ve Fransızlarla bir dizi gizli anlaşma yapılmasıydı ve içlerinde en önemlisi gelecekte Osmanlı topraklarının İngiliz ve Fransız bölgeleri olmak üzere kendi aralarında paylaşılacağının haritasını çizen, 1916 Sykes-Picot anlaşmasıydı. Aynı zamanda bu süreç Araplar ve Siyonistlerle anlaşma yapılması sonucunu doğurdu, bunlar Hüseyin-McMahon yazışmaları ve Balfour Deklarasyonu'dur.

Hüseyin-McMahon yazışmaları 1915–16 yıllarında, İngilizlerin Kahire Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon ile **Haşimilerin** lideri, Arap yarımadasında bulunan Mekke ve Medine gibi kutsal yerlerin koruyucusu Şerif Hüseyin arasında yazılan bir dizi mektuptan oluşur. Şerif Hüseyin henüz savaş başlamadan önce Arapları Türklerden kurtarmak için Britanya'dan askerî yardım isteğinde bulunmuş, ancak Osmanlılar hâlâ dost sayıldığı ve Avrupa'daki dengenin bozulmaması

Haşimiler
Mekke şeriflerinin kökleri Peygamber Muhammed'e kadar uzanan ailesi.

açısından önemli bir devlet olarak görüldüğü için bu talep reddedilmişti. Ne var ki Britanya Türkiye'ye savaş ilan edince, Hüseyin'in planları konusundaki tutumu da değişti. Britanya artık Hüseyin'in Türkleri zayıflatacak bir Arap isyanı başlatabileceğine ikna olmuştu. Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu, dikkati başka yöne çekilerek zayıflatılacak, böylece İngilizlerin kendi imparatorluğunun geri kalan bölgeleriyle bağlantısını sağlayan Süveyş Kanalı'nı tehdit etmekten vazgeçecekti. Çıkarların bu şekilde değişmesi, sonunda İngilizlerin, Osmanlı karşısında destek vermeleri koşuluyla Araplara bağımsızlık sözü verdiği, Hüseyin-McMahon yazışmalarını başlattı. Hüseyin-McMahon yazışmaları hiçbir şekilde resmî bir anlaşma niteliğinde değildi. Ne var ki asıl sorun resmiyetin olmaması değildi. Sorun daha çok, toprak konusundaki belirsizlik ve "Araplık" tanımındaydı.

Böylelikle Araplara verilecek toprakların sonradan Lübnan ve Suriye olacak parçaları kapsamadığı açıktı, ama Filistin ya da Kudüs'ten hiç söz edilmemişti. O halde Arapların, Filistin'in kendi ulusal topraklarının bir parçası olacağına inanması bir sürpriz değildir. Sonuç olarak, savaştan sonra Britanya, Filistin'in dışarıda bırakıldığını açıklayınca Araplar acı bir ihanete uğradıkları duygusuna kapıldılar. Bu durum, özellikle Hüseyin'in askerî operasyonlarının İngilizlerin savaş gücüne önemli katkılarda bulunduğu için daha da acıydı. Hüseyi 'in birinci katkısı, Kızıl Deniz'de Akeba Limanını ele geçirmesi ve böylece Filistin'deki Osmanlı kuvvetlerine güneydoğudan saldırma yolunun açılmasıydı, ikincisi de savaşın sonuna doğru kuzey eyaletlerinde Arap ayaklanmalarını teşvik etmesiydi. Hüseyin böylelikle anlaşmanın kendine düşen tarafını onurla yerine getirdiğine inanıyordu, oysa İngilizler hem kendine düşeni yapamamış hem de Filistin'i Yahudilere yurt olarak bağışlama sözü vermişti.

Birinci Dünya Savaşı Arap milliyetçilerine, Britanya ile askerî ittifak yaparak bağımsızlık savaşına girişme fırsatı verdiyse, Siyonistlere de Filistin üzerindeki emellerinin uluslararası toplum tarafından tanınma fırsatını sağlamıştı. 1917'de savaş Antant Devletleri için kötü gitmeye başlamış ve Britanya bir kez daha kuvvetler dengesini kendi lehlerine çevirmek için yeni ittifaklar arayışına girmişti. Siyonist hareket, Gelibolu'daki İngiliz kuvvetlerine bağlı Siyon Katırlı Taburları ve Filistin'de General Allenby'nin kuvvetleri yanında yer alan birkaç Yahudi komando taburu ile çoktan savaşın içine girmişti, ancak bu noktaya kadar Yahudiler hâlâ marjinal bir oyuncu olarak görülüyordu. Ne var ki bu durum çok geçmeden değişecekti çünkü Britanya Başbakanı David Llyod George ve Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour, şu görüşe varmışlardı: Siyonist hareketten destek almak, Rusya'nın, Şubat Devriminden sonra savaştan çıkmasını engelleyecek, Almanya'yı içerden zayıflatacak ve Amerika'nın savaşa katılmasını çabuklaştıracaktı.

Bu ittifakın oluşumunda en önemli rolü oynayan Siyonist oyuncu, Manchester Üniversitesinde kimya hocası olan Chaim Weizmann adlı bir kişiydi. Rusya'da doğmuş bir İngiliz vatandaşı olan Weizmann, Siyonizm davasını çok iyi ifade ediyordu. Savaştan önce, aralarında 1906 genel seçim kampanyasında tanıştığı Arthur Balfour da olmak üzere birçok İngiliz politikacı ile temas kurmuş, lobi yapmıştı.

Weizmann tarafından gündeme getirilen bir "Yahudi devleti" görüşü İngiliz politikacıların dikkatini çekti çünkü o aynı zamanda patlayıcı yapımında çok önemli bir konu olan asetonun sentezleştirimesi üzerinde çalışmalar yapan bir bilim adamıydı. Herzl'in yıllarca Osmanlılar karşısında sonuç alamadan yürüttüğü diplomasinin tersine, Weizmann, diplomatik becerileri ve kişisel temasları sayesinde, istediğini Britanya'dan aldı: Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulması için uluslararası – uluslararası, bu bağlamda Britanya anlamına geliyordu– garanti aldı. Bu garanti, Balfour'dan İngiliz Siyonist Lord Rothschild'e yazılan bir mektup şeklinde geldi. Mektup genellikle Balfour Deklarasyonu olarak bilinir.

Araplar için olduğu gibi, Yahudilere söz verilen toprakların da hiçbir coğrafî sınırı yoktu ve "millî yurt" kavramı da çok belirsizdi. Filistin'deki çatışmanın gelişmesi açısından bundan da önemli olan nokta, aynı toprağın –Filistin'in– artık birbirini dışlayan iki ayrı devlet inşa etme projesine, hem Yahudilere hem Araplara verilmiş olmasıydı.

Manda ve İngiliz Siyaseti

Savaşın sona ermesi hem Araplar hem de Yahudiler arasında bağımsızlık beklentilerini güçlendirdi. Ne var ki savaş sonunda İngilizlerin önce fiilen ve sonra da hukuken Filistin'e hâkim olması bütün umutları yıktı. Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde bulunan Arap toprakları 1920'de bölünerek San Remo'da Fransa ve Britanya'ya manda olarak verildi. **Milletler Cemiyeti'nin** 1922'de onayladığı toprakların bölünme biçimi, 1916 Sykes-Picot Anlaşmasına çarpıcı bir bezerlik gösteriyordu. Britanya bir yandan Orta Doğu'da açıkça kendi gücünü yaymaya çalışırken bir yandan da, genellikle rakip Avrupa devletlerini özellikle de Fransa'yı zayıflatmak için bir araç olarak gördüğü Arap, Yahudi ve Ermeni bağımsızlık hareketlerini destekledi. İngilizlerin siyasetinin arkasındaki itici güç Avrupa'daki koşullar veya kendi imparatorluk hesaplarıydı ve bu da, Filistin'de Araplarla Yahudiler arasındaki çatışma tırmandıkça, İngiliz yöneticileri epeyce garip bir duruma düştü.

Buna ek olarak, İngilizlerin bölgedeki resmî görevlileri ile Londra'daki yetkililer arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları durumu daha da karmaşıklaştırdı. Filistin'de bulunan İngiliz resmî görevliler Araplara daha fazla sempati duyuyorlardı. Bu eğilim, eşit haklar arayışında olan Siyonistlerin birçok olayda yerel yönetimi atlayıp doğrudan Londra'yı muhatap almak istemeleriyle daha da güçlendi. Üstelik yerel yöneticiler, Siyonistlerin devlet kurma emelinin yalnızca Filistin'de değil Britanya İmparatorluğu'nun başka yerlerinde, özellikle de Müslüman halkın yaşadığı birçok yerde istikrarı bozduğuna inanıyordu. Londra'daki yöneticiler ise bu görüşü paylaşmıyordu. Onlara göre Filistin'de İngiliz varlığının ana sebebi Balfour Deklarasyonu'ydu ve hem iç hem uluslararası siyasette Siyonizm'e arka çıkıyorlardı. Üstelik Balfour Deklarasyonu'nun Manda Anayasası'nın içine resmen so-

Milletler Cemiyeti Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarıyla 1919 yılında kurulan uluslararası bir örgüt. Amacı ortak güvenlik yoluyla uluslararası barışı teşvik etmek ve ekonomi ve silahsızlanma gibi konularda konferanslar düzenlemekti. Milletler Cemiyeti 1946 yılında resmi olarak dağılmıştır.

kulması, Yahudilere millî yurt sağlanmasını fiilen uluslararası bir yükümlülüğe dönüştürmüştü, bu nedenle de kendilerini bağlı hissediyorlardı. Bu çelişkinin başlıca sonucu, hem Arapların hem Yahudilerin İngilizlerin niyetinden kuşkulanması oldu. Böylelikle, İngilizlerin uyguladığı politika, denge sağlayacağı yerde gerilimlere yol açtı, çünkü Siyonistler İngilizlerin Arap yanlısı olduğuna inanıyor, Araplar ise Siyonist yanlısı olduğunu düşünüyorlardı.

Tablo 5.1 Filistin'deki Britanya Yüksek Komiserleri

Ad	Görev dönemi
Sir Herbert Samuel	1920–1925
Lord Plumer	1925–1928
Sir John Chancellor	1928–1931
Tüm General (Maj. Gen.) Sir Arthur Wauchope	1931–1937
Sir Harold MacMichael	37–1944
Lorg Gort	1944–1945
Sir Alan Cunningham	1945–1948

Filistin'in ilk Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel yönetimdeyken, İngiliz politikası Siyonist hedeflerin gerçekleşmesi için verilen sözleri tutmaktı ama bunun yanı sıra Arap halkın sivil ve ekonomik haklarının korunmasını da güvence altında olmasını istiyordu. Somut olarak, bu Samuel'in, Yahudi göçmenlerin gelmesini ve toprak satın almasını Arapların engellemesine izin vermeyeceği ama aynı zamanda mandanın sivil yönetiminde Araplara da rol vereceği anlamına geliyordu. Samuel, iki toplumun bir arada yaşamasının imkânsız olmadığına inandığı için, toplumları barıştıracak girişimlerde bulundu, hem Arapları hem Yahudileri kurumların inşası için çaba göstermeye davet etti. Ne var ki, toplumlar arası şiddetin artmasıyla birlikte, onun bu çabaları başarısız kaldı.

Büyük çaplı Arap-Yahudi çatışmalarının ilki 1921'deki Nebi Musa ayaklanmalarıydı. Ortaya çıkan kargaşa ve İngilizlerin verdiği cevap, manda dönemi sona erene kadar tekrar edecek olayların kalıbını belirledi: iki grup arasında Tel Aviv ve Yafa gibi kentlerde çatışmaların çıkması ve bunların Arap ve Yahudi misillemeleriyle devam etmesi, sonra da Arapların uzak bölgelerdeki Yahudi yerleşimlerine saldırmaları, bu dönemin özellikleri olarak tanımlanabilir. İngilizlerin cevabı, sorunların nedenlerini araştırmak ve devamında geçici olarak Yahudi göçünü durdurmak oldu.

1928–29 yıllarında Ağlama Duvarı ayaklanmalarında da benzer bir kalıp görülebilir.

Bu çatışmaların nedeni, Yahudiler ve Müslümanların bir diğerinin kutsal toprakların tek sahibi olacağından şüphelenmesiydi. Burada Yahudiler'e ait olan İkinci Mabet'in kalıntıları ve Müslümanlara ait olan El- Aksa Camisi ve Kubbet-üs Sahra bulunuyordu. Bir yıl süren gerginlik, sonunda Kudüs'te büyük bir şiddet patlamasına dönüştü. Arapların, Hebron ve Safed bölgelerine saldırmasıyla başlayan çatışma yaklaşık 133 Yahudi ve 116 Arabın ölümüyle sonlandı. İngilizler olaya

1929'da Shaw Komisyonu'nu kurup, sorunların nedenlerini araştırmakla cevap verdi. Komisyon 'un vardığı sonuca göre, Arap düşmanlığını yaratan iki neden vardı: topraksız kalmak ve Siyonistlerin toprak satın alımları yüzünden ekonomik geleceklerinin yok edildiği endişesi. 1930'da bu sorunların üstesinden gelecek çözümler üretmek üzere Hope-Simpson Komisyonu kuruldu ve 1930 Passfield Raporu zemininde hem Yahudi göç dalgasının hem de toprak alımının sınırlandırılmasına karar verildi. Passfield Raporu, Yahudileri ayaklanma çıkarmakla suçuyor ve bir yurt kurma talepleri karşılığında onları bazı tavizler vermeye zorluyordu. Londra ve Kudüs'te Yahudilerin yaptığı gösteriler, Britanya Başbakanı Ramsay MacDonald'ın, Passfield Raporu'nu reddeden bir mektup yazmasına yol açtı bu da Arapları öfkelendirdi.

Ayaklanmanın nedenlerine eğilen ilk araştırmaların, komisyon üyelerinin tümünün çözüm olarak birlikte yaşama modelinin giderek imkânsızlaştığının, her iki tarafından da birbirini dışlayan milliyetçi emeller güttüğünün farkında olduğunu göstermesi ilginçtir, ancak 1937'de Peel Komisyonu kurulana kadar toprağın bölünmesi tavsiye edilmedi ve 1947 yılına kadar, çatışmanın "çözümü" için bölünme ve ayrılma tercih edilmedi. 1920'ler ve elbette 1930'lar ve 1940'lar boyunca İngilizlerin çatışmayı yönetme yaklaşımının, yalnızca Yahudi göçü ve toprak satın alma meselelerini etrafında dönmekten ibaret olduğu görülüyordu.

1930'lu yıllara bakarken, 1920'lerde güdülen bu siyasetin etkilerini açıkça görmek mümkündür. Toplumlararası gerginlik çok yüksek bir düzeye ulaşmış ve Samuel'in tarafların barışması için beslediği umutlar sönmeye başlamıştı. Hem Araplar hem Siyonistler İngilizlerin kendilerine ihanet ettiği duygusuna kapılmıştı ve artık İngilizler tarafından "koruyacaklarına" dair güvenleri yok olmuştu. Siyonistler, Filistin'de kendi savunma örgütlerini kurmaya başladı ve bu sırada temel siyasi araçları Londra'da Britanya siyasetine baskı yapmaktı. Arap gündeminde ise diplomasi ön sıralarda yer almıyordu. Bunun üç ana nedeni vardı: Birincisi, Arapların temsilcilerin, yüksek düzeydeki Avrupalı karar vericilere ulaşma olanağı yoktu ve İngilizce'yi kendi davalarını tartışabilecek derecede iyi konuşamıyorlardı. İkincisi, Avrupalıların Araplara ve Müslümanlara karşı Oryantalist tutumları en hafif deyişle, dar görüşlüydü. Üçüncüsü, Araplar İngilizlerin her zaman yoldaşları "Avrupalıların" –yani Yahudilerin– yanında yer alacağını düşünüyorlardı. Ancak 1920 ayaklanmalarından önemli bir ders çıkarmışlardı, şöyle ki, İngiliz karar vericiler tehdit ve şiddet kullanılması karşısında mutlaka karşılık veriyorlardı ve 1936'da **Arap Ayaklanması** patladığında, hem Filistinli liderler hem de İngiliz yönetimi beklemedikleri bir şeyle karşı karşıya kaldıklarını anladılar.

Arap Ayaklanması birkaç nedenden dolayı önemlidir: Birincisi ayaklanma köylüleri daha çok yanına çektikçe, toprak sorununun öne çıkmasına yol açtı ve Siyonistlerin devlet inşa etme projesi karşısında Arapların sessiz kalmayacağını ve kesinlikle ayrı bir Filistin kimliğinin varolduğunun işaretini verdi. Filistinli liderler tarafından bakıldığında ise, bir yandan kentli seçkinler arasında belirli bir ölçüde birlik olması ihtiyacının farkına varıldı, bir yandan da köylü nüfusun, Kudüs **Müftüsü** Hacı Emin el-Hüseyni dışında, kentteki liderlerinden memnun olmadıkları görüldü. İngilizler Arap Ayaklanmasını vahşetle bastırdı. Bundan sonra 1937 Peel

Arap Ayaklanması
1936 ile 1939 yılları arasında Filistin'de köylü ayaklanması. İlk yılında grevler ve sivil itaatsızlık öne çıkarken, sonraki iki yıl boyunca İngilizlere ve Siyonistlere karşı şiddet eylemlerine başvurulmuştur.

Müftü
Ruhani ve sosyal konularda hüküm veren, devlet tarafından atanmış Müslüman din memuru. Aynı zamanda siyasi rol de üstlenen Kudüs müftüsü bu konuda bir istisnadır.

Komisyonu toplandı ve daha önceki komisyonlarda görülen kalıpları aynı şekilde tekrar ederek, aynı sonuca vardı. Bir arada yaşamak imkânsızdı ancak önceki komisyonlardan farklı olarak ayrılma tavsiyesinde bulundu. Ama bu tavsiyeyi dikkate alan olmadı. Bundan sonraki iki yıl içinde ayaklanmalar tırmanarak genel grevler veya sivil itaatsizlik sınırlarının ötesine geçti ve 1936 yılında başlayıp 1937-39 arasına damgasını vuran isyana dönüştü. Avrupa yeni bir dünya savaşına doğru giderken Filistin'in yönetilemez hale gelmesi olasılığı, İngiliz yöneticilerinin tercihlerini etkiledi; yeni yöntemler denemektense, eski ve denenmiş çatışma çözme yöntemlerini kullanmaya yöneldiler. Buna ilâveten 1938'de Woodhead Komisyonu, bölünmenin uygun bir seçenek olmadığını ilan etti ve Dışişleri Bakanlığı, Siyonist yanlısı bir siyaset uygulanması halinde Filistinlilerin Merkez Devletler yanında yer almaya yöneleceklerinden endişe duyulduğunu ifade etti. Konunun bütün bu boyutları, İkinci Dünya Savaşından birkaç ay önce yayımlanan, Yahudi göçü ve toprak satın alımını sıkıca kısıtlayan ve bundan sonraki on yıl içinde bir Arap Filistin devletinin kurulmasını garanti altına alır gibi görünen, 1939 MacDonald Raporu'na yansıdı. Rapor, Arap Ayaklanması'nın sona ermesi anlamında istenen sonucu sağladı. Arap Ayaklanması da istenen sonucu elde etmişti: İngiliz siyasetinin tam anlamıyla tersine çevrilmesini, Siyonist devlet inşa etme projesinden açıkça geri adım atılmasını ve aynı zamanda Arapların bağımsızlığının desteklenmesini sağlamıştı. Ancak, Avrupa'da ortaya çıkacak olaylar karşısında MacDonald Raporu Yahudiler için büyük bir ihaneti temsil ediyordu.

Filistin ve İkinci Dünya Savaşı

30 Ocak 1933'de Adolf Hitler, Almanya'nın yeni şansölyesi olarak yemin etti. Temmuz 1935'te Hitler hükümeti saf ırkı savunan ve anti-Setimizm'in hukuki ve kurumsal temellerini atan Nuremberg Yasaları'nı kabul etti. 9 Kasım 1938 tarihinde *Kristallnacht* olarak bilinen terör gecesinde, Naziler Almanya'daki sinagogları, Yahudi iş yerlerini ve Yahudi mülklerini yakıp yıktılar. 30 Ocak 1939'da iktidara gelişinin altıncı yıl dönümünde Hitler, savaşa girmek zorunda "bırakılırsa" Avrupa'da Yahudiliği yok edeceğinin ipuçlarını veren bir konuşma yaptı. 1 Eylül 1939'da bu savaş başladı.

Almanya'daki siyasal değişimler ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması Filistin'deki çatışmanın dinamiklerini derinden etkiledi. 1933 ve 1936 arasında, büyük çoğunluğu Almanya ve Avusturya'dan gelen 164.000 Yahudi'nin Filistin'e göç etmesi oradaki Yahudi nüfusu resmen iki katına çıkardı. Siyonist idealistlerin katıldığı ilk göç, çiftçi sosyalistlerin katıldığı ikinci, üçüncü göçten farklı olarak, bu beşinci göçte, orta sınıfa mensup, burjuvalar, kentliler ağırlıktaydı. Yeni gelen göçmenler kırsal bölgelere serpiştirilen yerleşim alanlarına gitmeyip Tel-Aviv ve Hayfa kentlerinde kaldılar, buralarda ***Yishuv***'ların ticaret ve sanayi sektörlerini geliştirdiler.

***Yishuv* (İbranice: İskân)**
İsrail devletinin kurulmasından önce Filistin'deki Yahudi yerleşimi.

Bu yeni göçmenler, Siyonist devlet kurma projesini güçlendirirken onun türdeşliğini tehlikeye attılar, çünkü o ana değin Yishuv yalnızca Doğu Avrupalı işçi

sınıfı kökenli insanlardan oluşuyordu. Şimdi Filistin'deki Yahudi toplumu sınıf farklılıklarının ilk belirtilerine, farklı kültürel değerler sistemine ve referans noktalarına tanık oluyordu.

Avrupa'dan sürekli akan göç dalgalarını karşılamak 1939'da MacDonald Raporu'nun işleme alınmasından sonra Siyonist önderlerin durumunu zorlaştırdı. Bir yandan her ne pahasına olursa olsun, gerekirse yasa dışı yollardan ve Britanya'ya karşı çıkarak mümkün olan en yüksek sayıda Avrupalı Yahudinin Filistin'e girmesini sağlamak zorundaydılar, öte yandan, Almanlarla yaptığı savaşta Britanya'yı var güçleriyle desteklemek zorundaydılar. Bu savaş boyunca tahminen 136.000 Filistinli Yahudi, 4.000'i kadın olmak üzere, Britanya Ordusuna gönüllü yazıldı.

Savaş döneminde İngilizlerin Filistin politikasını daha geniş bir stratejik perspektif yönlendirdi. Britanya orduları Avrupa'da Almanya'da ve Kuzey Afrika'da savaşıyorlar, bir yandan da, Lübnan ve Suriye'de manda sahibi olan Fransa'nın **Vichy** hükümetinin Almanya ile yaptığı ittifakı dikkatle izliyorlardı. Bu sırada İngilizlerin yapamayacağı tek şey, Arap ayaklanmasını kontrol edebilecek daha fazla askerî birliği Filistin'de bağlı tutmaktı, bu ayaklanmayı engellemenin tek yolu ise Yahudi göçünün ve toprak alımlarının sınırlandırılması kararını kesinlikle ve zorla uygulatmaktı.

Vichy Fransası Haziran 1940'ta Hitler Almanya'sına teslim olan ve sonradan 1944'teki kurtuluşa kadar Fransa'yı yöneten, Marshal Pétain liderliğindeki rejim.

Yahudilerin her ne pahasına olursa olsun göçmen getirme çabaları Siyonistleri güç durumda bıraktı ve Şubat 1941'de *Struma*'nın batması gibi olaylara yol açtı. Eski bir sığır taşıma şilebinden derme çatma bir şekilde dönüştürülmüş olan Struma, Alman katliamından kaçan Yahudileri Filistin'e taşımak üzere kullanılıyordu. Britanya ve Siyonist resmî görevlileri durumun ne olacağını tartışırken, gemi Türkiye kıyılarına demir atmıştı. Herhangi bir anlaşmaya varılamadan önce nedenleri bilinmeyen bir patlama sonucunda gemi battı ve 768 Yahudi göçmen öldü. Ancak bu olay bile Britanya'yı donanma ablukasını sürdürmekten vazgeçiremedi ama Yahudileri de Filistin'e daha fazla göçmen getirmekten caydıramadı.

1939 yılında her ay, yasa dışı yollardan veya yasalara uygun belgelerle ortalama 2.371 göçmen Filistin'e girdi. Ekim 1940'ta Britanya buna tepki olarak, MacDonald Raporu ile verilen kotayı da askıya aldı, birçok geminin yanaşmasını engellemeye, bir bölümünü Kıbrıs limanlarına yönlendirmeye ve hatta yasa dışı yollardan gelen Yahudi göçmenleri sınır dışı etmeye çalıştı, ablukayı sıkılaştırdı ve gemilere el koydu. Nazi hâkimiyeti genişledikçe, uçuş yollarının kapatılmasıyla 1941'de Avrupa'dan Filistin'e kaçan göçmenlerin sayısı ayda 500 kişi azaldı ama 1942'de savaşın sonuna doğru, toplama kamplarının kurtarılmasıyla birlikte bu sayı yeniden yükselmeye başladı. 1945'te savaş sona erdiğinde, Yishav'ın nüfusu 554.000 kişi artmıştı, aralarında yasa dışı yollardan girenlerin sayısı 115.000 idi.

Savaşla birlikte, Yahudiler, Britanya karşısında konumlarını dengelemeye çalışırken bazı Filistinliler durumu İngiliz sömürge yönetiminden kurtulmaya yarayacak bir fırsat olarak gördü. Örneğin Arap ayaklanması sırasında Britanya ile kozunu paylaşırken çok aşırıya giden ve Irak'a sürgüne gönderilen Kudüs Müftüsü, Hacı Emin el-Hüseyni oradan Merkez Devletlerle temasa geçti. Almanya'nın zaferi kazanması halinde Filistinlilerin yalnızca Britanya ve Siyonistlerden kurtulmakla kalmayacağı, aynı zamanda bağımsızlığını da kazanacağına inanıyordu. Almanlar

ise Müftü'nün Orta Doğu'daki özellikle de Irak'taki durumunun, İngilizlerin altını oyduğunu ve ayrıca Bosnalı Müslümanlar arasından SS toplamaya yardım edeceğini düşünüyordu. İngilizlerin Hacı Emin el-Hüseyni'nin Nazilerle işbirliği yapması karşısındaki tepkisi, Yahudi göçmenlere gösterdiği tepki kadar sert oldu. Müftü'nün kendisini yakalayamayan İngiliz manda yetkilileri, Kasım 1939 ile Haziran 1940 tarihleri arasında otuz dokuz Filistinliyi idam etti. Bu insanlar ya Müftü'nün aile üyeleri ya da özel yaşamını paylaştığı dostlarıydı.

Arapların İngiliz politikasına karşı çıkması, Siyonistlerin özellikle Irgun ve Stern Gang gibi milis kuvvetlerini kullanarak giderek artan saldırılarının yarattığı tehlike ve İngilizlerin siyasi önceliği Avrupa'ya vermesi birleşince, İngilizlerin Filistin politikasında bir gevşeme başladı. Savaşın sona ermesi ve uluslararası kuvvetler dengesindeki değişimiyle, özellikle de Britanya İmparatorluğu'nun çökmeye başlayıp ABD'nin yükselişe geçmesiyle bu eğilim daha fazla güçlendi. Aynı zamanda Amerikalı karar vericiler de Siyonist lobilerin hedefi haline gelmeye başlamıştı. 1942 Mayıs ayında, Amerikan Siyonist ilişki ağı, Filistin'de bir devlet kurulması çağrısında bulunan Biltmore Programı'nı ilan etti. Avrupa'daki savaşla meşgul olan ve Arapların petrol kaynakları gibi sorunlarla boğuşan Roosevelt yönetimi bu programa hemen destek vermedi. Ama sonunda 1944 başkanlık seçimlerinde iki ana parti de yavaş yavaş taraf olmaya başladı, çünkü ilk lobi baskısı bu sırada başlamıştı. Kayıtlara geçen bu ilk lobi, Yahudilerin oylarını doğrudan Siyonist projeye bağlıyordu. Hem demokratlar hem de cumhuriyetçiler böylece bir Yahudi devleti arayışına angaje oldular ve gelecekteki Amerikan siyasetinin temellerini attılar. Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini daha da fazla arttıran olay, toplama kamplarından kurtarılan Yahudilerin, soykırımın bütün detaylarını açığa çıkarması ve halkın büyük bir nefret dalgasına kapılması oldu. 5.600.000 ilâ 6.900.000 Yahudinin katledilmesi, yalnızca Siyonist hareketin amacına ulaşma kararlılığını pekiştirmedi, aynı zamanda uluslararası toplumda Yahudi davasına karşı büyük bir sempati doğurdu. Burada ilginç bir nokta da, Yahudi devletinin kurulmasının yalnızca haklı bir dava olarak görülmemesi, daha pratik bir düzeyde, çok daha büyük bir sorun olan Avrupa'daki mülteciler sorununa da kısmi bir çözüm olarak görülmesidir. Bu çözüm 1946 Anglo-Amerikan Soruşturma Komisyonu tarafından da tavsiye edilmiştir.

Bölünme ve Mandanın Sonu

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, Arapların özellikle de Yahudilerin son bir gayretle bağımsızlık elde etmek için şiddeti tırmandırmaları İngilizlerin Filistin'le bağlarını iyice zayıflattı. İngilizlerin mandayı bırakma ve Filistin'den çekilme kararı birçok etkenin bir araya gelmesinin bir sonucuydu, bunların içinde en önemlileri savaş sonrasında İngilizlerin yeniden inşasına odaklanmak ve 7.000 İngiliz Sterlinine mal olan savaşın çökerttiği ekonomisini canlandırmak ihtiyacıydı.

Küçümsenmemesi gereken bir başka etken de, 1944 yılında başlayıp Yahudi Ayaklanması olarak bilinen, Filistin'deki Britanya mevzilerini hedef alan bir dizi

toplu saldırıydı. Ayaklanmaya, siyasal yelpazede merkezde bulunan ***Haganah*** örgütü, onun vurucu kuvveti *Palmah* ve aşırı uçları temsil eden *Irgun* ve *Lehi* gibi Yishuv'un bütün milis örgütleri katılmıştı. Amaçları radar istasyonlarına, polis merkezlerine, hava alanlarına ve İngiliz mülkiyetinde bulunan Irak petrol boru hattına sabotaj yapmaktı. Haganah ve Palmah saldırılarını İngiliz mülkleriyle sınırlı tutarken Irgun ve Lehi İngilizlerin askerî ve sivil personelini de hedef aldı. Bunun örneklerinden biri Irgun'un Temmuz 1946'da, bir bölümü İngiliz askerî karargâhı olarak kullanılan King David Oteli'ni bombalanmasıydı. Doksan bir kişi hayatını kaybetti, aralarında İngiliz, Yahudi ya da Arap kökenli pek çok sivil vardı.

Haganah (İbranice: Savunma) Arap ayaklanmaları ve İngilizlerin Yahudileri korumaktaki başarısızlığının ardından 1920'de kurulan Yahudi yer altı örgütü. 1948'de IDF'nin çekirdeği haline gelmiştir.

Britanya'da ekonominin çöktüğü, kamuoyunun askerî çatışmalar karşısında tahammülünün en düşük düzeye indiği o koşullarda, daha fazla asker gönderme ihtiyacı, artan ölü sayısı ve manda yönetimini sürdürmenin maliyeti, iç siyasette hükümetin çekilmesi yönünde baskıların artması sonucunu doğurdu. İngilizlerin donanma ablukasını sürdürerek Yahudilerin Filistin'e göçünü engellemeye devam etmesi nedeniyle baş gösteren uluslararası baskının artması da bunlara eklendi. Yahudi katliamından canlarını kurtaran gemiler dolusu insanın ya geldikleri limanlara geri gönderilmesi ya da Kıbrıs'a gönderilerek orada yeniden kamplarda enterne edilmesinin görüntüleri uluslararası kamuoyunu Britanya aleyhine çevirdi. Üstelik savaşın sona ermesiyle birlikte, bu sırada yeni kurulan **Birleşmiş Milletler'in** benimsediği şekilde sömürgeciliğin kaldırıldığı, bağımsızlık ve özerk yönetimin başladığı yeni bir çağa girildiği beklentisi güçlenmişti.

Birleşmiş Milletler (BM) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

Böylelikle 14 Şubat 1947'de Britanya, Filistin sorununu BM'ye devretmeye karar verdi. Mayıs 1947'de yapılan ilk genel kurulun özel oturumunda Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komisyonu'nu (UNSCOP), çatışmanın kaynaklarını araştırma ve çözüm yolları tavsiye etmekle görevlendirildi. Bundan sonraki dört ay boyunca UNSCOP, New York, Kudüs, Beyrut ve Cenevre'de çok sayıda oturum düzenledi ama somut olarak yaptığı iş, önceki soruşturma komisyonlarının yaptığını tekrar etmekti. Sonunda bu komisyonlar da kendinden öncekilerle benzer bir sonuca vardı: Hem Yahudilerin hem de Arapların toprak talepleri aynı derecede haklıydı ama uzlaşmayı toplumların millî emelleri engelliyordu. UNSCOP'a katılan üyelerin çoğunluğu, toprağı Yahudi ve Filistin devletleri olarak ikiye bölmenin ve iki halka da özyönetim hakkının verilmesinin tarafların taleplerini karşılayacağı kanısındaydı. Azınlıkta kalan grup, toprağı iki ayrı devlete bölmenin iyi sonuç vermeyeceğini, bunun yerine merkezî iktidar altında dışişleri ve savunma politikalarını paylaşan Yahudi ve Filistin devletlerinin federal bir yapı içinde birleştirilmesi üzerinde duruyordu.

Siyonistler azınlıkta kalan grubun önerisini reddederek, bölünme seçeneğini kabul ettiler. Daha önceden UNSCOP soruşturmasını boykot etmeye karar veren Araplar ise, her iki öneriyi de reddetti. Verdikleri ret kararı, sonuçta Filistinlilerin davalarını duyurma, tartışmaları etkileme ve buna ilâveten devamında da, BM Genel Meclisinde yapılacak oylamaya katılma fırsatını yok etti. Arapların işbirliğine yanaşmaması, Almanların yaptığı Yahudi Katliamı'nın ardından doğan genel Yahudi sempatisi ve Yahudi Ajansı'nın yaptığı muazzam lobi etkinlikleri birleşince komisyondaki oylama şöyle sonuçlandı: Bölünme seçeneği için otuz bir oy, on üç

karşı oy ve on çekimser oy kullanıldı. UNSCOP tarafından haritası çizilen (bkz. harita 5.1) bölünme planı, Filistin'i o sırada var olan yerleşimlere göre böldü ve Araplara kıyı boyunda yer alan Gazze şeridi, kuzeyde Celile ve ayrıca Nablus, Hebron, Beersheba'yı kapsayan bölge verildi, önerilen Yahudi devleti ise Tel-Aviv ve Hayfa çevresindeki kıyı bölgelerini, güneyde Negev, Jezreel ve Hulley vadilerini kapsıyordu. Kudüs ise uluslararası kontrol altında kalacaktı.

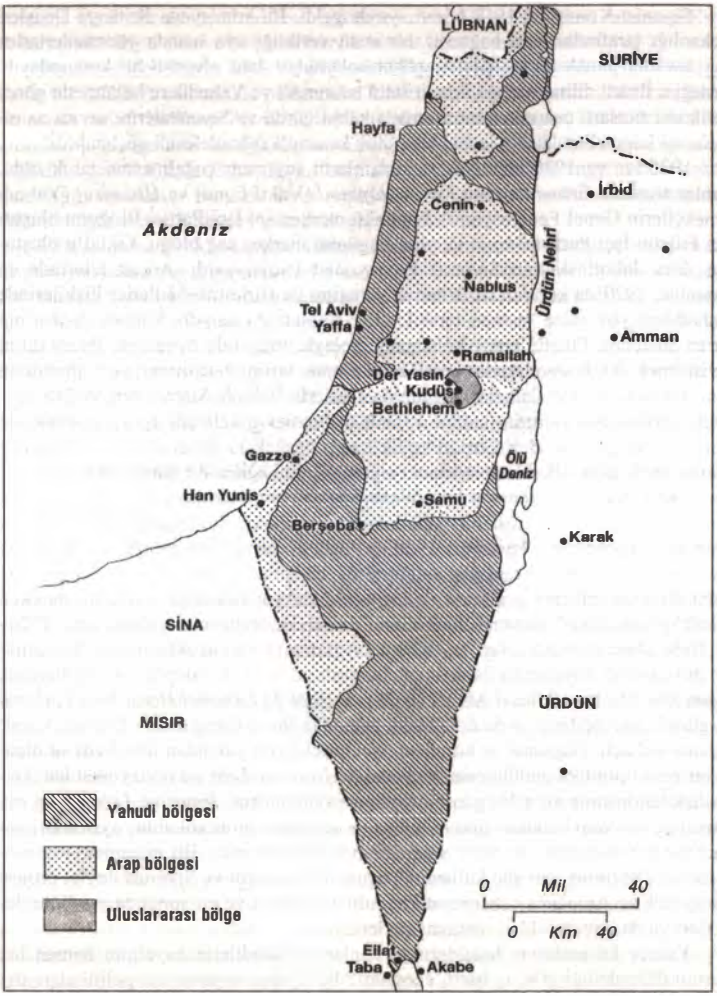
Ne var ki her iki devletin de sınırlarının toprakları boyunca kesintisiz devam etmemesi durumu ve her iki halka mensup küçük grupların diğerinin toprakları içinde "sıkışıp kalmasının " iyiye alamet etmediği belliydi. Filistinli Arapların retçi konumlarında ısrarcı olmaları ve komşu Arap ülkelerinin Yahudi devletini yıkmaya yeminli olmaları da buna eklenince, bu tatmin edici olmayan uzlaşma ya da bölünme ile getirilen çözümün, Filistin çatışmasına son vermeyeceği hatta bundan böyle yıllarca sürecek olan Arap-İsrail savaşının başlangıcı olduğu anlamına geliyordu.

Arap ve Siyonist Kurumlarının İnşası

En sık sorulan sorulardan biri şudur: 1947 Kasım ayında Filistin'in bölünmesinden sonra 1948'de neden yalnızca Siyonistler bir devlet sahibi oldu da, Filistinlilerin bir devleti olamadı? Bu bir ölçüde, Siyonistler ve Arapların önceki elli yıl boyunca kurum inşası sürecinde gösterdiği farklılıklar ve kısmen de 1948 savaşının sonuçları, Araplar arasında birlik oluşturulamaması ve Filistin göçmen sorunuyla açıklanabilir. Bu noktada, savaş konusuna gelmeden önce kurum inşası sürecine yakından bakmakta yarar var.

Yahudi göçü, toprak alımı ve otarşi, Siyonist devlet inşası çabaları açısından hayati önem taşıyordu ve kurumsal düzeye de yansıdı. İlk kurumlar, 1891 yılında Paris'te kurulan Yahudi Sömürge Birliği (YSB) ve 1901'de kurulan Yahudi Ulusal Fonu'ydu (YUF). Bu kurumlar toprak satın almak ve Yahudi ulusu tarafından ortak kullanılmasını sağlamak sorumluluğunu üstlenmişlerdi. Buna ek olarak, liman şehri Yafa'da 1908'de kurulan Herzl'in Siyonist Örgüt Bürosu vardı ve bu büro, YKB ve YUF tarafından satın alınan topraklara yerleşecek Yahudi göçmenlere tarım konusunda eğitim verecek olan Filistin Toprak Geliştirme Şirketi'ni kurdu.

1917 Balfour Deklarasyonu ve onu izleyen dönemde İngilizlerin Filistin'e gelmesi, manda yönetimini kurması, Sir Herbert Samuel'in teşvikiyle Siyonist kurumların çoğalmasına yol açtı. Buna ilaveten Balfour Deklarasyonu'nun 1922 Manda Anayasası ile bütünleştirilmesinin, Siyonist devleti inşa çabalarına uluslararası destek sağlayacağı inancı da teşvik edici bir rol oynadı.

Harita 5.1: *BM Taksim Planı, 1947*

Kaynak: *Schulze (1999)*

Siyonist Komisyon 1918 Nisan ayında geldi. Bu komisyona Britanya Dışişleri Bakanlığı tarafından yarı bağımsız bir statü verildiği için manda yöneticilerinden bazı tavizler almak konusunda Arap kurumlarından daha elverişli bir konumdaydı. Örneğin, İbrani diline Arapça ile eşit statü tanınması ve Yahudilere hükümette görev verilmesi ricaları, çok erken bir aşamada kabul gördü ve Siyonistlerin, sayıca az olmalarına karşın bundan böyle tam bir eşitlik kazanma mücadelesini güçlendirdi.

1920'ler ve 1930'lar Siyonist kurumların sayısının çoğalmasına tanık oldu, bunlar arasında finans kurumu *Keren Hayesod* (Vakıf Fonu) ve *Histadrut* (Yahudi Emekçilerin Genel Federasyonu), bugünkü merkez sol İşçi Partisi Bloğunu oluşturan Filistin İşçi Partisi *Mapai* ve yine bugünkü merkez sağ bloğu, Likud'u oluşturan Zeev Jabotinsky'nin Siyonist Revizyonist Partisi vardı. Ancak içlerinde en önemlisi, 1929'da kurulan ve Britanya yönetimi ile Birleşmiş Milletler ilişkilerinde Yahudileri yüz yüze resmen temsil eden Yahudi Ajansıydı. Yahudi Ajansı'nın temel amaçları, Filistin'e göç konusunda kolaylaştırıcı rolü oynamak, İbrani dilini geliştirmek, YUF aracılığıyla toprak satın almak, tarımı geliştirmek ve Yahudilerin dinî ihtiyaçlarını karşılamaktı. Bunun da ötesinde Yahudi Ajansı, yeni doğan devlette, yürütmenin yalnızca kabine rolünü üstlenmekle kalmadı aynı zamanda, İsrail'in ilk Başbakanı Ben Gurion ve ilk kadın başbakanı Golda Meir örneklerinde gördüğümüz gibi, ülkenin gelecekteki siyasetçilerini eğiten bir kurum oldu.

Tartışılması gereken son kurumlar, savunma örgütleridir, çünkü Siyonist kurumlar ağını devlet öncesi bir yapı konuma getirecek dönüşümü tamamlayanlar onlardı. *Haganah*'ın (*Savunma*) 1920'de Yahudi cemaatinin mülklerini korumak amacıyla kurulması, Araplarla aralarındaki çatışmanın büyümesi ve İngilizlere karşı duyulan güvenin azalmasını yansıtıyordu. Aynı zamanda Siyonizm hareketi içinde"güvercinleri" eleyerek "şahinlerin" zafer kazanmasının yolunu açtı. 1920–21 Nebi Musa ayaklanmaları ve 1928–29 Ağlama Duvarı ayaklanmaları Yahudilerin güvensizlik duygusunu daha da güçlendirdi ve 1931'de rakip milis örgütlerinin, *Irgun Zva'i Le'umi* (Ulusal Askerî Örgüt) ve 1939'da *Lohamei Herut Israel* , (İsrail Özgürlük Savaşçıları) ya da *Lehi* (aynı zamanda Stern Gang olarak bilinir), kurulmasına yol açtı. *Haganah'ın* kuruluşu, işçi hareketiyle yakından ilintiliydi ve ölçülü bir resmî politika güdülmesinden yanaydı, *Irgun* ve *Lehi* ise revizyonist hareketle ilişkilendirilmiş ve saldırgan bir siyaset savunmuştur. *Irgun* ve *Lehi,* Arap eylemcilere ve Arap halkına yapılan saldırı ve misillemelerde rol almış ayrıca Britanya Manda yönetimine de terör saldırılarında bulunmuştur. Bu eylemler, revizyonistlerin, "kurtuluş için güç kullanma" inancını pekiştirdi ve Siyonist devlet projesi yürüyecekse, Araplarla çatışmanın kaçınılmaz olduğu ve en sonunda ya öldürülecekleri ya da kovulacakları inancını güçlendirdi.

Yishuv kurumlarına bakıldığında bunların Yahudilerin hayatının hemen her alanını düzenlediği gibi, iç işleri, ekonomi, dış siyaset ve savunma politikaları alanında adı konmamış bir devlet gibi davrandığı açık olarak görünmektedir. Bu açıdan, Britanya mandasının sona ermesi üzerine, bu kurumlar kolayca Siyonistlerin

yürütme kuruluna dönüştü ve İsrail hükümeti oldu. Haganah, İsrail savunma Kuvvetleri (ISK) adını aldı ve bunun gibi çok sayıda dönüşüm yaşandı.

Bu dönemde Filistin Arap kurumlarına bakarken aynı derecede açık olarak görünen bir nokta, Siyonistlerde bulunan bu kurumların Araplar tarafındaki karşılıklarının çok zayıf, birlikten, kucaklayıcılıktan yoksun olmalarıdır. Bu nedenle 1948 yılında bu kurumların kolaylıkla bir Filistin yönetimine dönüşememesi şaşırtıcı değildir. Ancak Arapların bir devlet kurmalarının önündeki tek engelin bu olmadığını vurgulamalıyız. Bundan sonra sorulması gereken soru, Filistinli Arapların kurumlarının neden bu kadar asimetrik geliştiğidir.

Filistinlilerin 1913'te kurum inşasına başlamalarını, Arap Kongresi esinlenmiştir ama bu süreç zaten Siyonist tehlike karşısında kendini savunma ihtiyacı açısından zorunluluk haline gelmişti. Bu noktada pek çok örgüt ortaya çıktı, içlerinde en önemlileri, Arap Filistin Ekonomi Şirketi, Arap Kulübü, *–al-Nadi al-Arabi–* ve adı öyle olmasına rağmen edebiyat değil siyasetle uğraşan Edebiyat Klubü *–al-Muntada al-adabi*'dir. Bu örgütler yerel bir Arap milliyetçiliğini öne çıkarıyordu ve kuvvetli bir Siyonizm karşıtlığının yanı sıra, özellikle ekonomik alanda göze çarpan biçimde Yahudilerin çoğalmasını engellemek gibi konularla ilgileniyorlardı. 1930'lardan önceki çoğu başka milliyetçi örgüt gibi Suriyé'ye yönelmişlerdi, çünkü Filistin'i Güney Suriye olarak görüyorlar ve Haşimileri bir ölçüde siyasi önderleri olarak kabul ediyorlardı. Edebiyat kulübü, siyasi gündemine ek olarak, özellikle Kudüs'teki Arap okullarında eğitim ve kültür alanında da etkindi.

Ama bu dönemde en önemli örgüt, Şubat 1919'da ilk Filistin Arap Kongresi'ni düzenleyen ve Kudüslü Tüm Filistinliler olarak da bilinen, Müslüman-Hıristiyan Birliğiydi (*al-Jamiya al İslamiyya al-Masihiyya*). Bu birlik, birçok büyük kentte şubeler açtı ve hem Hıristiyanları hem Müslümanları temsil ederek, Filistin milliyetçi hareketinin temel dayanağı işlevini gördü. Müslüman-Hıristiyan Birliği'nin siyasal platformu, Siyonist göçe muhalefet edilmesini ve bağımsız ve seçilmiş bir yasama organı kurulmasını savundu. Ama aynı zamanda Filistin'i, kendi başına bir devlet olarak değil, Suriye federasyonunun özerk bir eyaleti olarak görüyordu.

Siyonist kurumlar Samuel'in teşvikiyle güçlenmişti ve Samuel aynı şekilde, Arap kurumlarını da destekledi çünkü arzusu iki toplumda birbirine paralel kurumlar yaratmaktı. Böylelikle 1920 Aralık ayında, Üçüncü Filistin Arap Kongresinde, manda yönetimine karşı bir Arap Yürütme Komitesi kuruldu. Kurulun başına, saygın bir aile olan Hüseyni ailesinden Musa-Kâzım el-Hüseyni getirildi. Ne var ki Arap Yürütme Komitesi yalnızca Filistinli milliyetçileri temsil ederken aynı zamanda Filistin toplumundaki bölünmeleri de yansıtıyordu. Örneğin Hüseyni'nin Nashashibiler gibi rakiplerinin, Yönetim Kurulu'nu boykot etmesi, kurumun zayıflamasına yol açtı. Aynı zamanda Arap Yürütme Komitesinin, halkı bir bütün olarak temsil etmeyip belirli bir kişiyle bağlı olduğu izlenimini güçlendirdi ve 1934'te Musa-Kâzım el-Hüseyni ölünce, Arap Yürütme Komitesi'nin işlevi tamamen sona erdi. 1922 yılında Hacı Emin el-Hüseyni tarafından kurulan ve İslam dininin işleri-

ni düzenleyen Yüksek İslam Konseyi de aynı zaafa uğradı. Başta açıkladığı hedeflerden uzaklaşıp siyasal bir örgüte dönüşürken, Hüseyni'nin liderliğini destekleyen milliyetçiler arasındaki fraksiyon çatışmaları arasında bölündü ve sürekli Nashashibiler önderliğinde yürütülen muhalefetin meydan okumasına maruz kaldı.

Filistin'in fraksiyonlarla bölünmesi, kurumsallığın zayıflaması, büyük ölçüde, 1919'a kadar Osmanlı yönetimi altında yaşayan geleneksel Filistin toplumunun bir yansımasıdır. Filistinli "fellahların" siyasete yaklaşımı çok yerel ve kişiseldi. Bunun sonucunda, bürokratik kurumlar kolayca kabul görmedi. Bu durum Avrupa devlet inşası geleneğinden gelen Siyonistler karşısında önemli bir dezavantajdı.

İngilizlerin böl ve yönet politikası da Filistin içindeki bölünmenin hızlanmasına yol açtı. Örneğin 1921 yılında İngilizlar, Kudüs müftülüğüne Hacı Emin el-Hüseyni'nin getirilmesini destekledi. Daha sonra onun çok güçlü ve sivri görüşlü biri olduğunu anlayınca, desteklerini Kudüs Valisi, Raşid el-Nashashibi'ye kaydırdılar. 1927 yılında, Nashashibiler belediye seçimlerini kazandı ve Arap Yürütme Kurulu geçici olarak bürolarını kapattı. Hüseyniler ve Nashashibiler temsilci kurumlarda birlikte çalışmaya ancak 1928'de karar verdiler, fakat 1928–29 ayaklanmalarında bu anlaşma da bozuldu.

1930'larda bir ölçüde Siyonistlerin başarılarını ve başka Arap ülkelerindeki gelişmeleri örnek alan bir kaç Filistin partisi kuruldu. Bunlar, 1932'de kurulan Avni Abdel Hadi'nin İstiklal (Bağımsızlık) Partisi, Hacı Emin el-Hüseyini'nin Filistin Arap Partisi, Raşid Nashashibi'nin Ulusal Savunma Partisi, Hüseyin Halidi'nin Reform Partisi ve Abdul Latif Salah'ın Milliyetçi Cephe Partisi'ydi. Bütün bu partiler bazı ortak hedeflerde birleşiyorlardı, bunlar arasında Yahudi milliyetçi projesine direnmek, Filistin'in Arap karakterini sürdürmeyi savunmak, manda yönetiminden Arapların sosyo-ekonomik durumunu yükseltmesini istemek sayılabilir ancak, liderlerin birbiriyle kavgası, kişiliklerin ön plana çıkması bu amaç birliğini aşındırıyordu.

1930'lar boyunca Arap sivil itaatsizliği ve şiddet hareketleri sürdü ve 1936–39 yılında patlayan Arap Ayaklanması ile doruğuna ulaştı. Ayaklanmanın kendisi, kurumsal bir değişime yol açtı. Bunların en başarılısı, "Arap Yüksek Komitesi"nin kurulmasıydı. Bu komitede bütün büyük fraksiyonların önderleri yer aldı ve böylece bir Filistin birliği sağladı. Nashashibilerin Haziran 1937'de ayrılması, 1937 Ekim ayında yasaklanması ve Arap Ayaklanmasını bastırma çabaları sırasında İngilizlerin Hacı Emin'i kovması ve sürgüne göndermesine rağmen Yüksek Komite, Filistin birliğinin sembolü ve gelecek kuşakların gıpta edeceği bir örnek oldu. Bu nedenlerle Arap Ayaklanmasının 1987 **İntifada**'sının (bkz. Bölüm 18) esin kaynağı olmasına şaşmamak gerek.

Arap Ayaklanması, Filistin ulus inşası sürecine büyük fayda sağladı, ancak devlet inşasına aynı şekilde faydalı olamadı. Yahudilerdeki durumun aksine Arap gerilla gruplarının çoğalması, birleşik bir milis kuvveti örgütünün oluşumuna hatta bir Filistin ordusu kurulmasına yol açmadı. Bunun yerine, İngiliz siyasetini belirlemede büyük etkisi olan yükselen şiddet olayları aynı zamanda yeni doğan milli-

İntifada (Arapça: Uyanış)
9 Aralık 1987'de başlayan İsrail işgaline karşı Filistinlilerin ayaklanmasına verilen isim. FKÖ ile İsrail arasında 1993 yılında Oslo Uzlaşması'nın imzalanmasına kadar sürmüştür.

yetçi hareketi kıskaca aldı, Arap kurumlarının oluşmasını engelledi ve Arap önderlerinin sürgüne gönderilmesine yol açtı. Nihayetinde, Arap Ayaklanması Filistin ekonomisine büyük zarar verdiği gibi, çok fazla bölünmüş ve giderek liderlikten yoksun bir Filistin toplumu oluşumuna zemin hazırladı.

Arap kurumlarını bu şekilde gözden geçirdiğimizde ortaya çıkan zayıf noktalardan ilki, bu kurumların yalnızca Siyonist kurumlarla rekabet etmeye odaklanmadıkları, kendi içlerinde Filistin'e ağırlık verenler ile Büyük Arap Devleti veya Büyük Suriye Devletinin gündemini savunanlar olarak bölündükleri gerçeği ortaya çıkmaktadır. Özellikle Filistin kurumlarının ilk kuruluş aşamasında ortaya çıkan bir başka sorun da, bunların çoğunun, seçkinlerin oluşturduğu siyasi yapılarını dışında kalmalarıydı. Bu bir yandan toplumun farklı kesimlerinin siyasallaştırılması, bir yandan da, o sırada varolan siyasi ve ekonomik kalıpların sürdürülmesini isteyen seçkinlerin liderliğini tehdit etmek anlamına geliyordu. Bu liderler, daha çok Kudüs yakınlarında yer-leşmiş olan, Osmanlı zamanında başarıya ulaşmış ve özünde feodal bir tutum temsil eden Nashashibiler, Alamiler ve Halidiler gibi az sayıda varlıklı Müslüman aileden geliyorlardı. Samimiyetle Arap ve Filistin milliyetçisi olmakla birlikte, onların milliyetçiliği, kurulu siyasal düzeni zayıflatacak, toplumsal değişimi başlatacak en ufak bir kıvılcımdan bile korkan muhafazakâr bir milliyetçilikti. Liderlerin yeni milliyetçi kurumlar karşındaki ilgisizliği hatta düşmanca yaklaşımları bu kurumların zayıf kalmasının ve kısa ömürlü olmasının da sebebidir.

Filistin liderliğinde birlik olmaması yukarıdan aşağıya güçlü bir kurumsallaşma yaratılmasını engelledi, aşağıdan yukarıya doğru kurumsallaşmayı ise genel olarak Osmanlı'nın son döneminden beri zayıflamakta olan sosyo-ekonomik temellerin aşınması engelledi. Bunaltıcı vergiler ve toprak kiralama sistemi uygulamaları, kentli toprak sahipleri ile fellahların topraksız kalmasına, köy ve kentlerden göçe ve tüm bunların etkilerinin Siyonist toprak alımlarıyla daha da şiddetle duyulmasına, artan işsizliğe, Arapların iş piyasasından dışlanmasına ve sonuçta Arap Ayaklanmasına yol açtı. 1940'lara gelindiğinde Filistin'deki Araplar, kurum inşa etme ve devlet öncesi yapılar oluşturma alanlarında Siyonistlerle yarışabilecek duruma gelemedikleri gibi, güvenilir bir siyasal liderlikten de yoksundular ve toplumsal çöküşün eşiğine geldiler. Böylelikle 1947 Kasım ayında Filistin bölündüğünde, Arapların Filistin'e ilişkin milliyetçi hayalleri dağıldı. Filistin'de iç çatışmalar ve büyük göç başladı. Filistin nüfusunun büyük bölümünün mülteci kamplarına ve komşu Arap ülkelerine dağılması, kurulacak bir Filistin devleti projesine son darbeyi indirdi.

1948 Savaşı

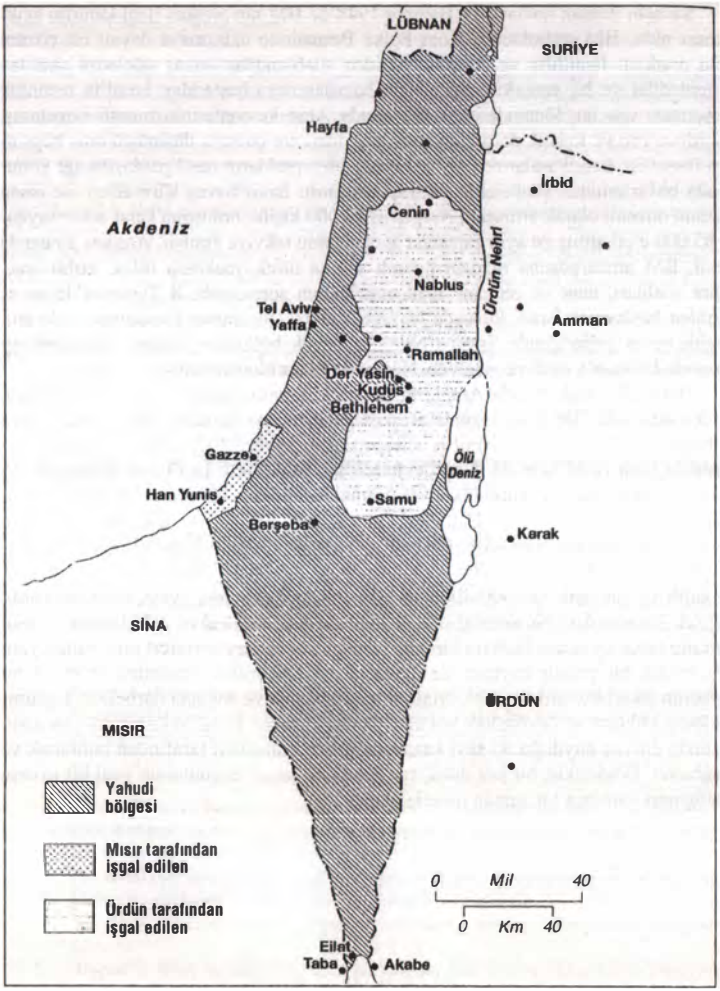
14 Mayıs 1948 tarihinde Britanya mandası sona erdi ve İsrail, BM'nin Filistin'i bölme planı çerçevesinde kendisine verilen topraklarda devlet kurduğunu ilan etti. Ertesi gün, 15 Mayıs'ta Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak orduları, yeni kuru-

lan İsrail devletine saldırı başlattı. Yaklaşık 6.000 ila 7.000 Arap gönüllüsünden oluşan, Arap Kurtuluş Ordusu, Filistin'i kurtarmak ve İsrail'i yıkmak üzere sınırı geçti. Savaşın başlarında İsrail savunmadaydı, kelimenin tam anlamıyla hayatta kalma mücadelesi veriyordu. İsrail için en büyük sorun, Filistin'in bölünme kararından sonra yürürlüğe giren silah ambargosuydu. Bu nedenle İsrail silah bulmakta zorluk çekiyordu. Bu askerî zayıflığa ek olarak İsrail insan sayısı bakımından da darlık içindeydi, iyi eğitim almış olanlarla hiç eğitim almamış yerel Yahudi halktan bir savaş kuvveti oluşturmakta zorlanıyordu. Askerî eğitim almamış yerel Yahudi halkın büyük bölümü Alman Yahudi katliamından sağ kurtulan ama fiziksel yönden zayıf ve İbrani dilini bilmeyen insanlardı. İsrail'in zayıflıkları, hızlı ve kolay bir zafer elde edeceklerine inandırılan Arap savaşçıların moralinin yüksek olması, savaşın ilk döneminde Arapların elde ettiği başarıları açıklar. Bu sırada Filistinli **Fedailer** etkin bir biçimde Kudüs'ün Yahudi bölgesini kuşattılar, Arap Kurtuluş Ordusu da Celile'de bulunan çok sayıda Yahudi yerleşimini tecrit etti.

Fedailer (Arapça: Gerilla; intihar birliği)
Kökeni ortaçağ tarihindeki İsmaili "Suikastçı"lara dayanan bu kavram, 1948'den sonra Filistinli gerilla grupları için kullanılmıştır.

Resim 5.1 İsrail Devlet'inin İlanı, Tel Aviv, İsrail, 14 Mayıs 1948. İlk İsrail Başbakanı David Ben Gurion, etrafında, İsrail Ulusal Konseyi'nin üyeleri olmak üzere, siyasi Siyonizm'in kurucusu Theodor Herzl'in kocaman bir portresi altında ayakta duruyor ve Yahudi Devletini resmen ilan ediyor.

Harita 5.2: *Savaş sonrası İsrail*

Kaynak: *Schulze (1999)*

Savaşın dönüm noktası, 11 Haziran 1948'de BM'nin ateşkes ilanı kararını açıklaması oldu. BM arabulucusu Kont Folke Bernadotte uzlaşmaya dayalı bir çözüm yolu ararken, İsrailliler ve Araplar yeniden silahlandılar, savaş güçlerini yeniden düzenlediler ve bir sonraki çatışma için hazırlanmaya başladılar. İsrail'in üstünlük kazanması işte bu dönemde oldu. Bu sırada Arap kuvvetlerinin morali bozulmuş, koordinasyon ve lojistik desteğin yetersizliğinden zor duruma düşmüştü ama hepsinden önemlisi, kendi aralarında siyasal amaç ve toprakların nasıl paylaşılacağı konusunda birbirlerinden şüphelenmeye başlamışlardı. İsrail Savaş Kuvvetleri ise insan gücünü düzenli olarak artırarak, Arapların 25.000 kişilik ordusuna karşı asker sayısını 65.000 e çıkarmış ve aynı zamanda ateş gücünü takviye etmişti. Ateşkes sırasında İsrail, BM ambargosuna rağmen önemli sayıda tüfek, makineli tüfek, zırhlı araç, sahra silahları, tank ve cephane ithal etti. Bunun sonucunda, 8 Temmuz'da savaş yeniden başlayınca İsrail, kuzeyde Nazaret'i alarak ilk toprak kazanımını elde etti. Aralık ayına gelindiğinde, İsrail Celile'nin büyük bölümüne hâkim oldu, orduları kuzeyde Lübnan'a girdi ve güneyde, Negev'de Mısır bloğunu kırdı.

1949 yılı Ocak ayında Arapların savaşı kazanamayacağı açıkça belli olunca, Rodos adasında BM himayesinde ateşkes görüşmeleri başladı. Önce Mısır, sonra Lübnan, Ürdün ve Suriye İsrail'le anlaşmalarını sonuca bağladılar. Topraklar konusunda hem İsrail hem de Arap devletleri kazançlı çıktı. İsrail topraklarını % 21 oranında genişletti ve bütünlüklü, savunması mümkün bir sınır elde etti. Mısır, Gazze şeridini aldı, Ürdün, Batı Şeria'yı kazandı. Filistin ise BM bölme planına göre elinde bulunan toprakları kaybetti. Yaklaşık 150.000 Filistinli İsrail yönetiminde, 450.000 Filistinli Ürdün yönetiminde ve 200.000 Filistinli Mısır yönetiminde kaldı ve yaklaşık 750.000-800.000 Filistinli mülteci oldu, evsiz, mülksüz kaldı. Toprak kazanımları bir avantaj olarak algılandıysa da ateşkes anlaşmaları siyasal durumu birçok yönden belirsiz bıraktı. Araplar savaşı kaybettikleri gibi bunun yanı sıra büyük bir prestij kaybına da uğramışlardı. Meşruluk açısından aldıkları bu darbenin etkisi bir istikrarsızlık ortamının doğmasına ve sonuçta darbelere, toplumsal karışıklıklara ve devrimlere yol açtı. Zaferi kazanan İsrail'in kazanımı çok azdı, en fazla ihtiyaç duyduğu iki şeyi kazanamamıştı: komşuları tarafından tanınmak ve meşruiyet. Böylelikle, bir kez daha, "ne Savaş ne barış" durumunun yeni bir savaşa dönüşmesi yalnızca bir zaman meselesiydi.

1948 Savaşı Üzerine Tartışmalar

İsrailliler tarafından Kurtuluş Savaşı, Filistinliler tarafından ise *al-Naqba* (Felaket) olarak bilinen 1948 Arap-İsrail Savaşı, uzun ve ateşli bir tartışmanın konusu olmuştur. Bu savaş, geleneksel İsrail tarih-yazımında, Alman Yahudi Katliamının küllerinden doğan zayıf ve yenik bir ulusun, kahramanca mücadelesi olarak anlatılmıştır. Uluslararası destekten yoksun olan İsrail'in, sayıca üstün olan Araplara karşı, Britanya'nın Araplarla yaptığı gizli anlaşmaya ve haksız yere uygulanan silah ambargosuna rağmen kazandığı zafer, Kutsal Kitap'ta anlatılan Davut'un Calut 'u (Goliath) yenmesine benzer bir mucize gibi betimlenerek, İsrail'in ulusal söyleminin bir parçası olmuştur. 1980'lerin sonuna doğru yeni arşivlerin açılmasıyla birlikte bu anlatı, "yeni tarihçiler" olarak adlandırılan, Avi Shlaim, (1988), Benny Morris (1987), Ilan Pappe (1994 ve 1999) ve Simha ile Flapan (1987) tarafından altı alanda sorgulanmaya başladı:

1. *Britanya Birleşik Krallığının rolü:* Geleneksel tarihçiler, Britanya Siyonist-karşıtı ve Arap-yanlısıydı, kendi askerî tesislerinin çoğunu Filistinli ve Arap Lejyonlarına bırakması da bunun bir kanıtıydı, görüşünü öne süregelmişlerdir. Revizyonist tarihçiler, İngilizlerin güttüğü siyasetin ne Siyonist yanlısı ne de Arap yanlısı olduğu ancak bu siyasetin Ürdün Haşîmi Krallığına verdiği destekle belirlendiğini iddia etmektedir.
2. *İsrail'in zaferi:* Yeni tarihçilere göre, bu zafer bir mucize değildir, askerî dengenin elverişli olması sayesinde kazanılmıştır. Savaşın ilk evresi hariç, İsrail'in askerî kuvvetleri, eğitim, donanım, moral ve örgütlenme bakımından Araplardan daha iyi durumdaydı ve daha iyi silahlara sahipti.
3. *Filistin mülteci sorunu:* İsrail geleneksel tarihçileri, Filistinlilerin ülkeyi kendi istekleri doğrultusunda terk ettiklerini, böylelikle bu konuda İsrail'in sorumlu olmadığını yazarlar. Oysa Arap tarihçileri geleneğe uyarak, Filistinlilerin sürgün edildiği bu nedenle de ülkelerine geri dönme hakkına sahip olduklarını yazarlar. İsrailli revizyonistler, buna siyasetle yüklü yeni bir boyut daha eklediler: hiçbir haber ajansında Filistinlilerin ülkeyi terk etmelerini istendiğine dair bir habere rastlanmamaktadır ve böyle bir toplu kovma emri verildiğinin kanıtı bulunmamaktadır. Onlara göre, mülteci sorunu, savaşın bir sonucuydu, uzayıp giden kavga ve korkunun bir ürünüydü.
4. *İsrail-Ürdün ilişkileri:* Bu konu "yeni" tarihçilerin, Siyonistlerin 1947 ve 1949'da Kral Abdullah'la anlaşıp, Filistin'i aralarında paylaşmak üzere tuzak hazırladığını ve Filistinlilerin devlet sahibi olmasını engellediğini öne sürmeleriyle birlikte çok tartışma koparmıştır. Böyle bir hileli anlaşma elbette İsrail'in hiç müttefiki olmayan, yalnızca düşman Arap komşularla çevrilmiş olması imajını tehlikeye atmaktadır. Aynı zamanda Abdullah'ın vicdansız biri olduğunu, Ürdün topraklarını ve nüfuzunu genişletmek söz konusu olduğunda genel olarak Arap kardeşlerine özel olarak Filistinlilere ihanet etmekten çekinmediğini gösterir.
5. *Arapların savaş hedefleri:* Arapların İsrail karşısında savaşmalarının geleneksel anlatısı, amacın yeni palazlanan İsrail devletini toptan ortadan kaldırmak olmasına odaklanır. Bu görüş Arap kampı tarafından gelen retorikle desteklenmekle birlikte son araştırmalar Araplar arasında düşünüldüğünden çok daha az birlik olduğunu göstermektedir. Aslında, her Arap devleti kendi nüfuzunu arttırmaya,

***al-Nakba* (Arapça: Felaket)**
Filistinlilerin 1947-49'da yaşadıkları Arap-İsrail savaşı tecrübesi için kullanılan kavram. Bu terimle Arapların yenilgisi ve Filistinli mültecilerin durumu ima edilmektedir.

bölünme planı sırasında Filistinlilere verilen topraklara hâkim olmaya öylesine büyük bir ilgi duymaktaydı ki, sonuçta, Filistinlileri kurtarmaktan çok genel bir "toprak kapma" kavgası öne çıktı.

Barış arayışı: 1948 yılını izleyen dönemde barış yapılamaması, genellikle Arapların uzlaşmaz tutumunda inatla ısrar etmesine bağlanmıştır. Oysa revizyonistler, barış için taviz verme konusuna gelince, İsrail'in de aynı ölçüde uzlaşmaz bir tutumda inat ettiğini öne sürerler.

Sonuç

Sömürgelerin tasfiyesi Emperyalist gücün, sahip olduğu sömürgeler üzerindeki resmî yetkisini terk etmesi.

On Dört İlke Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de savaş sonrası dünya hakkındaki görüşünü belirttiği konuşması. Konuşmada açık diplomasi, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve savaş-sonrası bir uluslararası örgütün varlığından söz edilmiştir.

Arap-İsrail savaşının kökeni ve nedenleri, 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyılın başında meydana gelen gelişmelerden bağımsız düşünülemez. Eşitlik, yurttaşlık gibi aydınlanma değerlerine dayalı modern milliyetçi hareketlerin doğması ve **sömürgelerin tasfiyesi** sürecinin bir parçası olarak Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması, hem Siyonistlerin hem Arapların bağımsızlık kazanma ve devlet kurma arayışını hızlandırdı. Avrupa'daki gelişmeler Siyonistlerin projesinin çok hızlanmasına yol açtı ve bu durum, Arapların tepkisini hızlandırdı. Wilson'ın **On Dört İlke'si**, Milletler Cemiyeti ve daha sonra BM'de özyönetim konusunun gündeme gelmesi ve konunun kamuoyunda tartışılması da, devlet kurma arayışını etkiledi. Bu yarışma, Filistinlilerde, Arap milliyetçiliğinden farklı bir milliyetçilik oluşmasına yol açtı. Ne var ki, Siyonist hareketle karşılaştırıldığında, Filistin milliyetçi hareketi açıkça elverişsiz durumdaydı, çünkü kendi içinde bölünmüştü, yoğun biçimde kişiselleşmişti ve Avrupa devlet inşa etme geleneği deneyiminden yoksundu. Bunun sonucunda, 1948'in Mayıs ayında Siyonistler, 1947 yılında BM planı tarafından Yahudilere ayrılan topraklarda kendi devletlerini kurduklarında, Filistinlilerin devlet kurma umudu, yalnızca Arapların onları kurtarmasına bağlıydı ama bu umut Arapların birleşememesi ve İsrail'in zaferiyle yıkılacaktı.

Önerilen Okumalar

Filistin üzerindeki Arap-Siyonist çatışmasının ilk evresiyle ilgili en iyi anlatımlar genellikle Arap-İsrail çatışmasını bir bütün olarak ele alan kitaplarda bulunmaktadır. Bu konudaki en kapsamlı tarih çalışması için bkz. Mark Tessler, *History of the Israil-Palestinian Conflict* (Bloomington, IN, 1994). Özellikle bu konuyla yeni ilgilenmeye başlayanlar için faydalı olabilecek aynı malzemenin daha kısa versiyonları için bkz. T.G. Fraser, *The Arab-Israeli Conflict* (New York, 1995), Charles D.Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict* (New York, 1996), Kirsten E.

Schulze, *The Arab-Israeli Conflict* (London, 1999) ve Don Peretz, *Library in a Book: The Arab-Israel Dispute* (New York, 1996).

Filistin milliyetçiliğinin gelişimi konusundaki tartışmalar için bkz. Yehoshua Porath, *The Emergence of the Palestinian Arab Nationalist Movement, 1918-1929* (London, 1974) ve *The Palestinian Arab National Movement 1929-1939: From Riots to Rebellion* (London, 1977) ve aynı önemde bir başka çalışma için bkz. Muhammad Y. Muslih, *The Origins of Palestinian Nationalism* (New York, 1988), Hajj Amin al-Husayni gibi kilit konumdaki şahsiyetlerin ve Arap isyanı gibi olayların Filistin milliyetçiliği üzerindeki etkilerinin mükemmel bir analizi için bkz. Philip Matar, *The Mufti of Jerusalem: Al-Hajj Amin al-Husayni and the Palestinian National Movement* (New York, 1988). Filistinli liderlerin ve Filistin toplumunun ihtilaflı yanlarını gösteren okunmaya değer eserler için bkz. Ann Mosely Lesch, *Arab Politics in Palestine, 1917–1939: The Frustration of a National Movement* (Ithaca, NY, 1979) ve Issa Khalaf, *Politics in Palestine: Arab Factionalism and Social Disintegration, 1939–1948* (Albany, NY, 1991). Son olarak, Filistinli kimliği ve liderleri konusunda faydalı olabilecek bölümlerin yer aldığı bir çalışma için bkz. Joel S. Migdal, *Palestinians, 1876–1983* (London, 1984).

Filistin milliyetçiliği üzerine kitaplar Siyonizm üzerine olanlardan nispeten daha azdır. Entelektüel kökenler ve gelişimlerin genel tarihi için bkz. Shlomo Avineriy, *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State* (New York, 1981), Walter Lacqueur, *A History of Zionism: From the French Revolution to the Establishment of the State of Israel* (New York, 1972), ve David Vital, *The Origins of Zionism* (Oxford, 1975), David Vital, *Zionism: The Formative Years* (Oxford, 1982) ve Zionism*: The Critical Phase* (Oxford, 1987). Genel literatüre ilaveten ilginç gelebilecek makaleler içeren eserler için bkz. Jehuda Reinharz ve Anita Shapira (eds), *Essential Papers on Zionism* (London, 1996), bu eser Siyonist tarihteki özel dönüm noktalarını farklı bir tarih yazımcılığı açısından inceleyen geniş bir makaleler dizisinden oluşmaktadır. Anita Shapira'nın Siyonizm içindeki savunmacı kavimsel özellikleri derinlemesine inceleyen çalışması için bkz. Anita Shapira, *Land and Power: The Zionist resort to Force* (Stanford, CA, 1992), ve Siyonist sol ile sağ arasındaki mücadeleyi gözler önüne seren çalışması için bkz. Mitchell Cohen, *Zion and State: Nation, Class and the Shaping of Modern Israel* (Oxford, 1987). Siyonizm ve Yahudi devletinin doğuş tarihini derinlemesine kavrayan başka çalışmalar için bkz. Howard Sachar, *A History of Israel: From the Rise of Zionism to Our Time* (New York, 1979), Bernard Reich, *Israel: Land of Tradition and Conflict* (Boulder, CO, 1985), Michael Wolffson, *Israel: Polity, Society and economy, 1882–1986* (Atlantic Highlands, NJ, 1987) ve Noah Lucas, *The Modern History of Israel* (New York, 1975).

Arap-Yahudi ilişkilerine değinen çalışmalar için bkz. Neil Caplan, Palestine *Jewry and the Arab Question, 1917–1925 (London, 1978), Futile Diplomacy*: Vol. II; *Arab-Zionist Negotiations and the End of Mandate* (London, 1986), Yosef Gorny,

Zionism and the Arabs, 1882–1948: A Study of Ideology (New York, 1987), ve Neville J. Mandel, *The Arabs and Zionism before World War I* (Berkeley, CA, 1976).

Toprak edinimi, satışı ve sahipliği gibi önemli meseleleri özgün olarak işleyen çok az sayıda kitap vardır. Bu kategori içinde tavsiye edilmeye değer iki kitap için bkz. Kenneth Stein, *The Land Question in Palestine, 1917–1939* (Chapel Hill, NC, 1984) ve Gershon Shapir'in revizyonist kitabı *Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882–1914* (Cambridge, 1989).

İngilizlerin Filistin politikasının tartışıldığı eserler için bkz. Nicholas Bethell, *The Palestine Triangle: The Struggle between the British, the Jews and the Arabs, 1935–1948* (London, 1979) ve Bernard Wasserstein, *The British in Palestine: The Mandatory Government and the Arab-Jewish Conflict, 1917–1929* (London, 1978). İkinci Dünya Savaşı'nda Britanya politikasının kapsamlı bir analizini bulabileceğiniz çalışma için bkz. Ronald Zweig, *Britain and Palestine during the Second World War* (Suffolk, 1986) ve mandanın son evresi üzerine yoğunlaşan çalışması için bkz. Michael Cohen, *Palestine-Retreat from the Mandate: The Making of British Policy, 1936–1945* (London, 1978). Britanya mandasının çok daha ilginç olan iki yönünden birisi Yahudi isyanı diğeri ise gayri yasal Yahudi göçüdür. Bunlardan birincisi üzerine yazılmış iyi bir eser için bkz. David A. Charters, *The British Army and Jewish Insurgency in Palestine, 1945–1947* (New York, 1989). Yahudi paramiliter örgütleri üzerine yapılmış çalışmalar için bkz. Munya M. Mardor, Haganah (New York, 1964) ve J. Bowyer Bell, *Terror out of zion: Irgun Zvai Leumi, LEHI and the Palestinian Underground, 1929–1949* (New York, 1977). Olayların iç yüzünü bilen birisinin değerlendirmeleri için tavsiye edilecek bir eser, bkz. Menachem Begin *Revolt: Story of the Irgun* (New York, 1951) Gayri yasal göç üzerine yapılmış yararlı çalışmalar arasında okunmaya değer iki eser için bkz. Jon ve David Kimche, *The Secret Roads: The 'Illegal' Migration of a People, 1938–1948* (New York, 1955), ve Ze'ev Venia Hadari, *Secon Exodus: The Full Story of Jewish Illegal Immigration to Palestine, 1945–1948* (London, 1991). Göçü daha geniş bir bağlamda ele alan en akademik çalışma için bkz. Dina Porat, *The Blue and Yellow Stars of David: The Zionist Leadership in Palestine and the Holocaust, 1939–1945* (Cambridge, 1990).

Mandanın sona erdiği dönem hem diplomatik hem de bölgeselci tarihçiler için oldukça çekicidir ve bunların çoğunluğu Filistin konusuna İngilizlerin gerilemesi ve Birleşik Devletlerin yükselişinin bir yansıması olarak odaklanmışlardır. Bu konudaki güvenilir eserler için bkz. Zvi Ganin, *Truman, American Jewry and Israel, 1945–1948* (New York, 1979), Evan M. Wilson, *Decision on Palestine: How the US Came to Recognize Israel* (Stanford, CA, 1979), Michael Cohen, *Palestine and the Great Powers, 1945–1948* (Princeton, NJ, 1982), W. Roger Louis, *The British Empire and the Middle East, 1945–1951: Arab Nationalism, the United States and Postwar Imperialism* (Oxford, 1984) and W. Roger Louis ve Robert W. Stookey, *The End of the Palestine Mandate* (Austin TX, 1986).

Son olarak, İsrail devletinin ortaya çıkışı ve ilk Arap-İsrail savaşı, revisyonist tarihçiler tarafından hedef tahtası haline getirilen ilk bölgelerden birisidir. Bu konudaki önemli çalışmaları için bkz. Benny Morris, *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947–1949* (Cambridge, 1987), Simha Flapan, *The Birth of Israel: Myths an Realities* (New York, 1987), Avi Shlaim, *Collusion across tne Jordan: King Abdullah, the Zionist Movement, and the Partition of Palestine* (Oxford, 1988), Ilan Pappe, *The Making of the Arab-Israeli Conflict, 1947–1951* (London, 1994), ve Ilan Pappe (ed.), *The Israel/Palestine Question* (London, 1999).

6. Bölüm

"İyi Komşular?" ABD ve Amerikalar, 1900–45

Giriş

Batı Yarıküre, 19. yüzyılın son çeyreğinde uluslararası ilişkilerin merkezi olmaktan çok uzak görünüyordu. 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında Avrupa emperyalizminin boyunduruğundan kurtulan (en önemlisi Kanada olmak üzere bazı istisnalar dışında), Kuzey, Orta ve Güney Amerika ülkeleri Avrupalı Devletleri arasındaki rekabette önemli bir rol oynamıyorlardı. ABD bile, Asya ve Afrika bir yana eski kıtayla ilgilenemeyecek kadar kendi kıtası içinde genişlemekle ve İç Savaşla (1861–1865) meşguldü. Ne var ki, yüzyılın sonuna doğru ABD uluslararası ilişkilerde etkisi artan bir oyuncu olarak yükselmeye başladı. 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca bu rol öylesine sağlamlaşıp güçlenecekti ki, 1945'te ABD dünyanın en güçlü ulusu oldu.

Geriye doğru bakıldığında bunun bir tesadüf olmadığı görülür. Yüzyılın başında, ABD, ekonomisi, coğrafyası ve nüfusuyla **Büyük Güçler'den** biri olmuştu. 1900 yılında 75 milyonun üzerinde nüfusu, Atlantik'ten Pasifik'e (kuzeyde Alaska'ya) uzanan bir iç pazarı ve dünya finans pazarlarında artan bir nüfuzu vardı. Amerikan gücünün artmasındaki temel etkenlerden biri, sadece kendi olağanüstü maddi kaynaklarını değil, aynı zamanda güney komşularınınkini de kullanabilme yeteneğiydi. Bu bölümün ana konusu 20. yüzyılın ilk yarısında Amerika'nın Batı Yarıkürede elde ettiği tartışmasız üstünlüktür. ABD'nin Latin Amerika, özellikle Orta Amerika ve Karayipler'e derinlemesine nüfuz etmek için kullandığı yollar vurgulanacaktır.

Büyük Güçler Geleneksel olarak askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak uluslararası düzeni yönetebilme kapasitesine ve ortak sorumluluğuna sahip olan devletler.

Amerikan nüfuzu iki temel yönde kendisini apaçık gösterdi. Birincisi, ABD, Latin Amerika ülkelerine iradesini kabul ettirmek hatta bazılarını yönetmek için askeri gücünü (hem donanmasını hem deniz piyadelerini) kullanmaya hazırdı. İkin-

cisi, Amerikalılar, yatırım ve satın alımlar yoluyla, Amerikan firmalarını ve bireyleri fiilen Latin Amerika'daki kaynakların en büyük sahibi yaparak Batı Yarıküreyi ekonomik hâkimiyeti altına aldı ve nihayetinde sömürdü.

İyi Komşu Politikası Başkan Franklin Roosevelt tarafından 1933'te ortaya atılan bu diplomatik yöntem, uzun süren Amerikan askeri müdahaleciliğinden sonra, Batı Yarıküre'deki ülkeler arasında karşılıklı savunma ve dostça ilişkileri teşvik etmeyi amaçlıyordu.

Bu bölümün ele alacağı üçüncü konu ise, ABD'nin hâkimiyetini sağlarken kullandığı özgün araçların, o sırada dünyada meydana gelen olaylar ve ideolojik tartışmalar üzerinde yaptığı etkidir. Bu bölüm özellikle her zaman var olagelmiş Amerikan müdahaleciliğinin, Amerikan halkının duygu durumuna göre ya da dünyanın başka bölgelerindeki müttefiklerinin kendinden uzaklaşması ihtimaline karşı nasıl haklı gösterildiği ve değiştirildiği üzerinde duracaktır. Kısacası, Amerikalılar Batı Yarıküreyi hâkimiyetleri altına alırken, bazen bu hâkimiyeti haklı göstermek için büyük çabalar gösterdiler ve özgecilik (diğerkâmlık – ç.n.) ilkelerine bağlamaya çalıştılar. Demokrat Woodrow Wilson ve Franklin Roosevelt'in yönetimleri süresince bu durum özellikle belirginlik kazandı. Örneğin askerî müdahale konusunda isteksiz davranılan 1930'larda ve özellikle Roosevelt'in **"İyi Komşu"** politikasını ilan ettiği 1933 yılından sonra, Washington hâkimiyetini muhafaza etmek için Gambot siyaseti [gözdağı siyaset ç.n.] dışında başka yollar arayışına girdi. Sonuçta,**"Pan-Amerikanizm"** başlığı altında, birlikte karar vermek yönünde bir itici güç doğdu. Ancak, en nihayetinde "İyi Komşu" siyaseti ve Pan-Amerikanizm'in amaçları, bu bölümde tartışılacağı üzere, örneğin 1920'lerde Karayipler'de başlatılan açık Amerikan müdahalelerinden çok da farklı değildi.

Pan-Amerikanizm Kuzey, Orta ve Güney Amerika halkları arasında ticari, sosyal, ekonomik, askeri ve siyasi işbirliği sağlamayı hedefleyen hareket.

Monroe Doktrini ve İmparatorluk Atılımı

Monroe Doktrini Başkan James Monroe tarafından 1823'te ilan edilen ve ABD'nin Batı Yarıküre meselelerine Avrupalı güçler tarafından müdahale edilmesi i kabul edemeyeceğini açıklayan doktrin.

Monroe Doktrini, Amerikan dış politika doktrinleri arasında kuşkusuz içi en fazla boşaltılmış olanı ve en uzun süre ayakta kalanlarından biridir. İlk olarak 2 Aralık 1823'de Başkan James Monroe'nun Kongre'ye hitaben yaptığı bir konuşmada telaffuz edilen doktrin aslında Dışişleri Bakanı (daha sonra başkan olan) John Quincy Adams'ın düşüncesinin ürünüdür. Doktrinin üç temel bölümü vardı. Monroe doktrini öncelikle, Batı Yarıküresinin bazı bölgelerinin artık "hiçbir Avrupalı Devlet tarafından daha ileri düzeyde sömürgeleştirilemeyeceğini" belirtti. İkincisi, Monroe Doktrini, Avrupa (monarşiler) ve Batı Yarıküredeki (demokratik cumhuriyetler) siyasal sistemler arasındaki farklılıkların altını çizdi. Üçüncüsü, Avrupalı Devletlerin Batı Yarıküreye müdahale etmemeleri karşılığında, ABD Avrupa'nın iç işlerine karışmayacaktı. 1823'un şartları göz önüne alındığında bu cesur bir açıklamaydı: son dönemde Florida'yı İspanya'dan almış olsa da, ABD, Avrupa'nın başlıca Devletleriyle askerî yönden eşit olmaktan çok uzaktı. Monroe Doktrini, ilan edildiği günlerde, pratik sonuçları bakımından sınırlı bir doktrin olarak görüldü, ama Amerika'nın güneydeki komşularının iç işlerine yönelik gittikçe artan müdahalesine meşruluk sağlayan kaynak olarak öne çıktı. Aynı zamanda Monroe Doktrini, başlangıçta taşıdığı "demokratik" mesajı önemli ölçüde kaybetti ve Güney ve

Orta Amerikalıların çoğunun gözünde Washington'dan yönetilen bir çeşit yeni sömürgeciliğin sis perdesiydi.

ABD 19. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına doğru batı yönünde genişlemesini tamamlayıp benzeri görülmemiş bir ekonomik büyümeye ulaştığı sırada, Amerika'nın dünyadaki rolü üzerine yürütülen tartışmalar Batı Yarıküresinin sınırlarını aşmaya başladı. ABD'nin Hawai'de üsler elde etmesi ve nüfuz sahibi Amerikalıların Panama Kanalı'nın finansmanı için Kongreye baskı yapması, ülkenin anti-emperyalizm ve tecrit geleneğinin, giderek artan bir biçimde genişlemeci bir dış politika yaklaşımının tehdidi altında kalacağını belli etti. 1890'lara gelindiğinde ülke içi siyasette dış siyaset üzerine yapılan tartışmalara, emperyalistler ile emperyalizm karşıtları olarak adlandıranlar arasındaki tartışmalar egemen oldu.

Emperyalistler çağın en popüler fikirlerinden yararlandı. Brook Adams adlı bir önemli bir tarihçi, hayvanlar ve bitkiler için olduğu gibi milletler için de "en güçlü olanın hayatta kalması" ilkesinin uygulanabileceğini öne süren **Sosyal Darwinizm** tezini ortaya attı. Böylece Adams, 1895 tarihli *Law of Civilization and Decay* (Uygarlık Yasası ve Çürüme) adlı kitabında, ABD'nin yeni yüzyılda genişlemeye devam etmemesi durumunda çöküş dönemine gireceğini öne sürdü. Bu inanç, ırklar arası eşitsizlik ve İngilizce konuşan halkların "doğuştan üstünlüğü" gibi popüler teorilerle güçlendirildi; John Fiske 1980'larda Amerika'nın "Görünen Kaderi"nin [*Manifest Decay* adlı kitabın başlığı – ç.n.] Anglosakson uygarlığının "nimetlerini" yaymak olduğunu ilan etmesi bu düşünceyi pekiştirdi. Bir başka tarihçi, Frederick Jackson Turner, 1893'te, kıtasal bir sınır –yani ehlileştirilecek bir vahşi alan– kaybının, Amerikan karakteri üzerinde olumsuz etki yaratacağı konusunda uyarıda bulundu; Amerikalıların gelecekteki sınırlarını genişletmek için fethetmek zorundaydı çünkü ancak o zaman kendisini dünyanın geri kalanından ayırabilirdi.

Sosyal Darwinizm
Charles Darwin'in evrim kuramından esinlenen bu 19. yüzyıl teorisine göre insan toplumunun tarihi "en güçlü olanın hayatta kalması" olarak görülmelidir. Sosyal Darwinizm çeşitli ırk kuramlarının ve özellikle "beyaz" üstünlüğü teorilerinin bel kemiğini oluşturmuştur.

Denizaşırı genişleme gereği konusunda bu gibi fikirler şüphesiz etkili oldu, ancak ekonomik tezler de Amerikalıların çoğunu ikna etmekte de aynı ölçüde önemli rol oynadı. 19. yüzyılın son çeyreğinde milli üretimin %7'sini ihraç malları oluşturuyordu. 1893'te bir ekonomik daralma ABD'yi ansızın vurduğunda pek çok sanayici, çözümün yurt dışına daha fazla mal satılması olduğunu savundu. Bunun önünde iki engel vardı. Birincisi, Avrupa'da hüküm süren **korumacılık** sisteminin kıtadaki kârlı pazarlarda Amerika'nın önünü kesme tehlikesiydi. İkincisi,1880 ve 1890'larda emperyalizm doruk noktasındayken Avrupalılar korumacılığı dünyanın geriye kalan bölgelerine de yaydılar. Amerika için Çin'in özel bir önemi vardı çünkü Amerikalılar, daha 1890'larda bu ülkenin gelecekte refaha giden yolun anahtarını tuttuğu düşünüyorlardı. Bu nedenle pek çok kişi, ABD'nin, Çin pazarına girmeyi garanti altına almak zorunda olduğunu savunuyordu.

Korumacılık
Yerli sanayiyi yabancı rekabetten korumak amacıyla ithalatın yüksek tarifeler ile düzenlenmesi.

Önde gelen Amerikalı askeri denizcilik stratejisti Alfred T. Mahan, deniz aşırı genişleme için bir başka tez daha öne sürdü. Mahan, 1890'lar kadar erken bir tarihte, ABD'nin, dünya denizlerinin ülkenin refahı ve güvenliği için hayati bir değer taşıdığını görmesi gerektiğini iddia etti. Bu nedenle güçlü bir donanma inşa edilmesini, deniz ticaretinin genişlemesine ek yatırımlar yapılmasını savundu. Belki de

en önemlisi, denizaşırı üsler kazanılmasının, küreselleşmiş Amerikan çıkarlarının korunmasında faydalı olabileceğini öne sürmesiydi.

Tecrit Politikası (İzolasyonizm)
Bir ülkeyi dış karışıklık veya sorumluluklardan kaçınarak dış dünyadan uzak tutma politikası veya öğretisi. Savaş arası dönemde ABD'de popüler bir eğilim olmuştur.

Böylece genişlemeciliğin entelektüel temelleri çok çeşitli kaynaklardan yararlandı. Ama yine de 1890'lı yıllarda genişlemeden yana olanlar karşı görştekilerin güçlü muhalefetiyle karşılaştı. Muhalifleri, hâlâ çoğunlukla emperyalist monarşiler tarafından yönetilen bir dünyada, **tecrit** veya uzak durma siyasetinin, Amerikan çıkarlarını ve demokrasisini korumanın en iyi yolu olduğunu düşünüyordu. Bununla birlikte genişleme muhalifleri giderek savunmacı konuma düştü çünkü çoğu kişinin gözünde artık onların modası geçmişti. Yeni yüzyıl yaklaştığında etkili Amerikalıların çoğu, ABD'nin dünya işlerine girmesini desteklemeye hazırdı. İhtiyaçları olan tek şey uygun bir bahaneydi.

İspanyol - Amerikan Savaşı

Amerika Birleşik Devleri'ni yeni rolü Büyük Güç olmaya en açık seçik biçimde iten olay 1898 İspanyol-Amerikan Savaşıdır. Savaşın temel nedeni ikisi de uzun süredir İspanyol sömürgesi olan Filipinler ile Küba'nın kontrolünü kimin ele geçireceğiydi. 19. yüzyıl sonunda bağımsızlık hareketleri, İspanya'nın otoritesini zorlamaktayken, edindiği kazanımları elinde tutmanın bedelini giderek daha fazla ağırlaştırıyordu. İspanya, ABD'ye yakınlığı nedeniyle 20. yüzyıl boyunca Washington'ın sürekli ilgi kaynağı haline gelen Küba'da on yıl süren bir isyanı 1878'de bastırmayı başarmıştı. Bununla birlikte 1892'de genel merkezi New York'ta kurulan, Jose Marti liderliğindeki Küba Devrimci Partisi altında toplanan Kübalı bağımsızlık savaşçıları 1895'ten itibaren ciddi bir tehlike olmaya başlamıştı. Resmî bir tarafsızlık döneminin sonunda, 1898 yılının Nisan ayında, iki ay önce Havana limanında bir Amerikan savaş gemisinin (*Maine*) havaya uçurulması üzerine, ABD nihayet İspanya'ya savaş ilan etti.

Mükemmel Küçük Savaş olarak bilinen İspanyol-Amerikan Savaşı sadece 4 ay sürdü. İspanyol İmparatorluğu'nun zayıflığını göstererek, Amerika'nın Filipinler (İspanya'ya sözde 20 milyon dolar ödemesi koşuluyla) Porto Riko ve Guam'ı ele geçirmesiyle sonuçlandı. Sonuç olarak, ABD önemli bir Pasifik gücü haline geldi ve kazandığı üslerle hem donanmayı hem de Çin pazarına el atmak isteyenleri tatmin etti. Ayrıca, ABD ismen bağımsız olan Küba'yı şimdi fiilen kontrol ederek Karayip bölgesindeki nüfuzunu güçlendirdi. İspanyol-Amerikan Savaşı'ndan sonra Karayiplerin "Amerikan gölü" olduğu yönündeki yorumlar gerçeğe çok yakındı.

Bu emperyalist kazanımların bedeli ucuz olmadı. Doğrusu, Emilio Aguinaldo liderliğindeki Filipinler, egemenliğin İspanya'dan alınıp ABD'ye devredilmesini kabullenmedi ve Şubat 1899'da uzun sürecek bir gerilla savaşı başladı. İspanyollar karşısında hızla zafer kazandıkları bir önceki savaşa oranla, Amerikan askerî güçleri bundan sonraki üç yıl boyunca daha acımasız bir ortamda savaştı. 4200 Amerikalı ve binlerce Filipinlinin hayatına mal olan çatışmada, ele geçirilen Filipinli geril-

lalara işkence yapılmasıyla, zulüm, sıradanlaştı. Sonunda Amerikan güçleri başarıya ulaştı ve müstakbel Başkan William Howard Taft, Amerika'nın en büyük sömürgesinin yönetimini vali olarak devraldı.

Yüzyılın sonunda bir Amerikan imparatorluğunun doğması, aynı zamanda ABD'nin dış politikasının doğasının ne olduğu ve Filipinlerin ele geçirilmesi gibi eylemlerin nasıl haklı gösterilebileceği üzerine tartışmalar başlattı. 1900 yılındaki başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti adayı William Jennings Bryan'ın başını çektiği, kendilerini emperyalizm karşıtı olarak adlandıranlar, milli geleneklere ihanet edilerek denizaşırı bölgelerin ele geçirilmesini protesto ettiler. Bu arada emperyalistler de, kendi pozisyonlarını savunmak için "beyaz adamın yükü" (emperyalizmin beyaz adama getirdiği yüke dikkat çeken ve emperyalizmi soylu bir girişim olarak savunun Rudyard Kipling'in ünlü şiiri ç.n.) söyleminden başlayıp, Avrupalı emperyalist güçlerin, İspanya'nın çökmesiyle oluşan iktidar boşluğunu doldurulmaya kalkışmasının engellenmesi gerektiğine kadar uzanan bir dizi tez öne sürdüler. William McKinley, 1900'deki başkanlık seçimlerinde Brian'ı tatminkâr bir yenilgiye uğratınca, emperyalistlerin genişleme tezi halktan ferman almış gibi oldu. Ancak sonraki olayların göstereceği üzere 20. yüzyıl Amerikan emperyalizmi, Avrupa emperyalizminden çok farklı olacaktır. Aslında daha 1901'de Kongre'nin kurduğu özel bir Komisyon, Filipinler'in resmî olarak ABD'ye katılmaması ve yalnızca belirsiz bir süre Amerikan yönetiminde kaldıktan sonra bağımsızlık statüsü verilmesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuştu.

Theodore Roosevelt ve Amerikan İmparatorluğu

Amerika'nın yeni imparatorluk deneyiminin sembolü olan bir kişi varsa, o Theodore Roosevelt'ten başkası olamaz. McKinley suikastından sonra 1901'de başkanlığa gelen Roosevelt, İspanyol-Amerikan Savaşının yarattığı yeni olanakları kullanma fırsatını iyi değerlendirdi. Ulusunun dünya işlerinde önemli rol oynama "hakkı" olduğuna kuvvetle inanan Roosevelt, "tüm uygar ve düzen kurmuş devletlerin dünyanın polisliği görevini hakkıyla yapma yükümlülüğünü taşıdığı inancındadır. Roosevelt, Mahan Doktrini'nin takipçisi ve gerçek bir Sosyal Darwinci olarak Pasifik ve Karayipler'deki Amerikan etkisini genişletmekte kararlı politikalar izledi.

Pratikte ise bu durum, Roosevelt yönetiminin Monroe Doktrini'ni bir başka düzeye taşıdığı anlamına geliyordu. 1903'ün sonunda Roosevelt Panama'nın Kolombiya'dan bağımsızlığını almasının mühendisliğini yaptı. Bunun ardından imzalanan anlaşma, ABD'ye Panama Kanalı'nı inşa etmesi ve işletmesi için sürekli yenilenecek bir sözleşme yapma hakkını tanıdı (kanal resmî olarak 1914'de açıldı). Sonuç olarak ABD Batı Yarıkürede, özellikle Karayipler'de, üstün bir stratejik ve ticari pozisyon elde etti.

Roosevelt yönetimi askerî birliklerin 1902 yılına kadar kaldığı Küba'da Amerikan çıkarlarını güvence altına aldı. Küba, özellikle **Platt Düzenlemesi** olarak

Platt Düzenlemesi
Amerikan Senatörü (1879-1905) Orville H. Platt tarafından Küba Anayasası'nda yapılan düzenlemeyle Küba içişlerine Amerikan müdahalesi garanti edilmiş ve ABD'ye Küba'daki Guantanamo Körfezinde bir deniz üssü kiralama izni verilmiştir. ABD bundan sonra 1906,1912,1917 ve 1920 yıllarında Küba içişlerine karışmıştır. 1934 yılında bu düzenleme kaldırılmış, fakat ABD Guantanamo Körfezindeki üssünü elinde bulundurmaya devam etmiştir.

Protektorat (hamilikler)
Bir imparatorluk tarafından tam olarak ilhak edilmeden yönetilen ve yetkinin tipik olarak yerel güçlere devredildiği bir yönetim şekline maruz kalan topraklar

bilinen kanunu yeni anayasasına dâhil etmeye mecbur edildi. İlgili değişiklik Washington'a, "bağımsızlığının" dışarıdan tehdit edilmesi ya da içerideki düzenin tehlikeye düşmesi durumunda Küba'nın iç işlerine müdahale etme hakkını veriyordu. Ayrıca Amerika Birleşik Devleti olası bir müdahaleyi kolaylaştırmak için Guantanamo Körfezi'nde bir üs kurdu. Küba, ismen bağımsız olmasına karşın Fidel Castro'nun 1950'lerdeki başarılı devrimine kadar Amerikan **protektoratı** olarak kaldı.

Roosevelt Eki
1904'te Başkan Theodore Roosevelt tarafından, "Monroe Doktrini'ne, bu doktrinin bir doğal sonucuymuş gibi yapılan ek. Amerikalı bir ülkenin Avrupalı bir ülke tarafından işgal veya müdahale tehdidiyle karşı karşıya kalması durumunda ABD'nin meseleye müdahale hakkı olduğunu iddia ediyordu.

1904'te Roosevelt, Platt Düzenlemesi'ni Küba'nın ötesine genişleterek Amerikan hâkimiyetini ve Batı Yarıküredeki müdahale hakkını Amerika'nın açık milli politikası haline getirdi ve yeni bir şekil kazandırdı. **Roosevelt Eki** denilen belge ile yaptığı bu değişiklikle, ABD Karayipler'de "polislik yapma" yetkisini garanti altına almaktaydı. Karayip devletlerinin iç ya da dış tehlikelerin tehdidi altında olduğu durumlarda Amerikan silahlı güçleri, "istekli olmasa bile" (Roosevelt kara mizah duygusundan kurtulamadığı için bu ifadeyi kullanmıştı) müdahale edecekti. Ertesi yıl ABD Dominik Cumhuriyeti'nin maliyesini devralarak Roosevelt Doktrini'ni uygulamaya koydu. 1912'de, Nikaragua'da iç huzurun bozulduğu bahanesiyle Amerikan Deniz Kuvvetlerinin göndererek benzer bir müdahale daha gerçekleştirildi. Bu olay, Karayipler'de 20 yıl sürecek olan Amerikan Gambot Siyaseti'nin başlangıcı oldu.

Roosevelt ve ardıllarının Karayipler üzerindeki doğrudan Amerikan kontrolünün genişletilmesini meşrulaştırmak için kullandıkları başlıca iki tez vardı. Birincisi, özellikle Roosevelt, Batı Yarıküreye yönelik Avrupa müdahalesi tehdidinin gerçek olduğuna ve Monroe Doktrini ile tanımlanan Amerika'nın milli çıkarlarını tehdit ettiğine inanıyordu. Eşit derecede önemli bir başka nokta, Karayipler'e yapılan müdahale bölgede gittikçe artan Amerikan yatırımlarına bağlandı. Örneğin Platt Düzenlemesi'ni takip eden on yılda Küba'daki şeker plantasyonlarına yapılan yatırım %400 kadar büyürken Birleşik Meyve Şirketi (UFCO) gibi firmalar Orta Amerika'da çok geniş toprakların sahipleri olmuşlardı. Aslında, Birinci Dünya Savaşı öncesinde de 20. yüzyılın büyük bölümünde olduğu gibi, Amerika'nın Orta Amerika'daki güvenlik ve ekonomik çıkarları birleşmişti.

Açık Kapı Politikası
Belli bir bölgede tüm ülkelerin halklarına eşit ticari ve endüstriyel haklar sunulması. Özel bir politika olarak ilk kez 19. yüzyılda Çin'deki Amerikan ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla ABD tarafından ileri sürüldü.

ABD'nin Pasifikte de güçlü ekonomik ve stratejik çıkarları vardı. Amerikan üslerinin oluşturduğu ilişki ağı ve toprak kazanımları arasında Filipinler ve Hawai'ye ek olarak Samoa, Guam ve Midway de vardı. Bununla birlikte ABD, deniz gücünü Batı Pasifik ve Çin'e taşıma çabalarının Karayipler'deki durumdan farklı olarak, Britanya, Almanya, Fransa, Japonya ve Rusya'nın dâhil olduğu bir grup rakip devletin muhalefetiyle karşılaştığını gördü. ABD'nin özellikle Çin pazarında pay elde etme girişimi güçlü bir muhalefetle karşılaştı. 19. yüzyılın sonunda Çin rakip imparatorluk güçler tarafından kendi içinde nüfuz alanlarına ayrılmıştı. 1899 yılında Dışişleri Bakanı John Hay, yarışa geç katılan ve en azından teoride Avrupa tarzı emperyalizme karşı bir "vicdani retçi" olarak, Çin pazarına eşit giriş talep eden ilk **"açık kapı"** notasını gönderdi. Ne yazık ki, 1900'deki Boxer Devrimi diye anılan şiddet eylemleri sırasında ABD'nin Çin milliyetçilerini bastıran İmparatorluk Güçlerine katılması, "farklı bir emperyalist" imajı verme bakımından

bir talihsizlikti. Hay, bundan sonra Amerika'yı sürüden ayırmak için, açık kapı notasına bir ek yaparak, tüm devletleri, bağımsız Çin'in bütünlüğüne saygı göstermeye çağırdı. "Açık kapı" kavramı, takip eden birkaç yıl boyunca imparatorluk Güçlerinin Çin'e karşı tutumlarında önemli bir rol oynadı. Ancak aynı zamanda Japon-Amerikan ilişkilerinde gelecekte talihsiz sonuçları olacak bir uçurumun açılmasına da neden oldu.

ABD, Birinci Dünya Savaşı'nın başında esaslı bir bölgesel güçtü ayrıca yükselmekte olan bir dünya gücüydü. Cazip Çin pazarının ele geçirilmesinin kolay olmadığı anlaşıldığında, ABD denizaşırı üsler ele geçirmekte bir dizi zafer kazandı ancak bu gibi girişimlerin kazancı düşük, bedeli yüksek olmuştu. Öte yandan, aynı zamanda Batı Yarıküredeki nüfuzunu güvence altına almayı ve Karayipler'i Amerikan gölü haline getirmeyi başarmıştı. Avrupa savaşın çılgınlığına sürüklenirken, Amerikalılar dünyanın kendilerine ait bölgesinde güçlü, güvende ve zengindiler. Böyle bir pozisyonun buharlaşıp gitmesine izin vermeye de niyetleri yoktu.

Woodrow Wilson, Birinci Dünya Savaşı ve Amerika

Amerikan dış politikasının sert *reelpolitik* yüzünün sembolü Theodore Roosevelt ise, 1912 başkanlık seçimlerinde Roosevelt'i yenen Woodrow Wilson da 20. yüzyıl boyunca Amerikan söyleminde ağırlığı hissedilecek olan misyoner ve ahlakçı bir itici gücün sembolüydü. Ünlü bir siyaset bilimci, Princeton Üniversitesi eski başkanı ve seçildiği dönemde New Jersey valisi olan Wilson, 20. yüzyılda başkanlığı üstlenen ilk Demokrat'tı. Wilson'ın iç politika programı olan Yeni Özgürlük (Roosevelt'in Yeni Milliyetçiliğine karşı) ,temelde iç sorunları çözmeyi amaçlıyor ve (Güçlü federal hükümeti anlayışına karşı), düşük gümrük tarifeleri, özel ayrıcalıklara son verilmesi taleplerine dayanan güçlü eyalet hakları gündemi öneriyordu. Kusur sayılacak ölçüde ahlakçı bir insan olan Wilson, halka hitap etmekten hoşlanırdı ve kendisine yapılan eleştirilere karşı hoşgörüsüzdü. Ancak, Cumhuriyetçi rakiplerinin aksine dışişlerinde tecrübeli değildi. Böylece Wilson reform mesajını dış dünyaya taşımaya çalıştığında onu en fazla zor duruma düştüğü alan, dış politika oldu. Sorun, Wilson'ın mücadele etmek zorunda olduğu iç ve dış gerçeklerin veya baskıların, onun soylu hayalleriyle örtüşmemesiydi. Sonuç olarak Wilson sekiz yıl süren başkanlığı boyunca bir ileri bir geri adım atarak sürekli yalpalamak zorunda kaldı.

Wilson'ın başkanlığa seçildiği yıl, donanmanın Nikaragua'ya gönderilmesi olayıyla sembolleşen, Latin Amerika'ya karşı yürütülen saldırgan "gambot diplomasisine" son vermek gibi yüce bir düşüncesi vardı. Wilson Ekim 1913'te yaptığı önemli bir konuşmasında, "ABD bir daha asla bir karış toprak parçası bile fethetme arayışına girmeyecek" sözlerini kullanarak, yüksek ideallerini belirtti ve bundan böyle izlenecek yolu ilan etti:

Birleşik Devletlerin kendini adayacağı hedef, sahip olduğu toprakları onurlu ve faydalı şekilde kullanmayı bildiğini göstermektir. Maddi çıkarların hiçbir açıdan insan özgürlüğü ve ulusal çıkarlardan üstün tutulmaması dostluğun en büyük görevlerinden biridir.

Kısacası, Amerikan ekonomisinin ve Latin Amerika'daki stratejik çıkarların güç kullanılarak korunmasına, Monroe Doktrininin Wilson görüşleri doğrultusunda şekillenen bu versiyonunda, yer yoktu.

Oysa gerçek çok farklı oldu. Wilson konuşmasını yaptığı sırada Birleşik Devletlerin güneydeki en yakın komşusu Meksika, 1911'de Porfirio Diaz diktatörlüğü devrildiğinde başlayan devrimin çalkantısı içindeydi. Yeni Başkan Francisco Madero, görünürde demokrasi ve anayasal haklara inanan bir Wilson yanlısıydı, ancak ne yazık ki, Wilson'ın göreve başlamasından bir ay önce öldürüldü. Bu nedenle yeni askerî diktatör Victoriano Huerta, Wilson'ın öfkesine hedef oldu ve Meksika, "iyi yönetim" adına Amerika'nın müdahale ettiği ilk ülke oldu. Pratikte bu Wilson'ın, Venustiano Carranza'nın Kuzey Meksika'daki anayasal yönetim yanlısı hareketine destek verdiği anlamına geliyordu. 1913–14 yıllarında Birleşik Devletler, Carranza hareketine silah satarken Wilson'ın Dışişleri Bakanı William Jennings Bryan, Huerta'yı diplomatik yollardan tecrit etmeye çalıştı. Bu işe yaramayınca Nisan 1914'de Amerikan birlikleri Huerta hükümetini çökertmek için müdahale etti. Carranza Ağustos 1914'te Mexico City'nin yönetimi i ele geçirdi.

Oysa Meksika iç savaşı bitmemişti ve Wilson'ı öngördüğünden daha karmaşık bir duruma sürükledi. Bunun en başta gelen nedeni, Carranza'ın müdahalenin yasadışı olduğunu ilan etmesi ve ordularının Amerikalılarla çarpışmanın eşiğine gelmesiydi. Üstelik 1914'ün sonunda, Pancho Villa, Carranza'dan ayrılmış, eski patronunun Kuzey Meksika'daki yönetimini yasa dışı olmakla tehdit ediyordu. Ocak 1916'da iç çatışma devam ederken Pancho Villa, New Mexico sınırını aşarak Amerikalıları iyice öfkelendirince, bu okuma yazması olmayan ama hünerli gerilla savaşçısını ele geçirmek bahanesiyle yeni bir Amerikan işgali başlatıldı. Meksika'nın itirazlarına ve Amerika, Meksika birlikleri arasında sık sık tekrarlanan çarpışmalara rağmen, General John J. Pershing'in birlikleri 1917'nin başına kadar Meksika'da kaldı. Bu noktada Meksika genel seçimleri yapıldı, yeni bir anayasa onaylandı ve sonuçta ABD, Carranza hükümetini resmen tanıdı. Bu askerî müdahale, arkasında güçlü bir Amerikan karşıtlığı duygusu bıraktı ve Wilson'ın başkan seçilmesinden sonra, Amerika'nın güney komşularıyla ilişkilerinde zor kullanma yöntemine son verdiğine, Meksikalıları inandıramadı.

Aslında Woodrow Wilson ahlak diplomasisi örtüsü altında, Karayipler'e, kendisinden önceki Cumhuriyetçi liderlerden çok daha fazla müdahale etti. Wilson, Haiti'nin bir dizi devrim ve karşı devrimle çalkalanması üzerine, Temmuz 1915'te düzeni sağlama emri vererek, deniz kuvvetlerini gönderdi. Amerika, Haiti'de başkanlık seçimlerini gözlemlemeye karar verdi ve yeni Haiti hükümetini, adanın gümrükleri, maliyesi ve askerî gücünü ABD'nin kontrol etmesini sağlayan bir anlaşma imzalamaya zorladı. Aslında Platt Düzenlemesi, Haiti'yi içine alacak şekilde

genişletilmiş oldu, donanma 1934'e kadar orada kaldı. 1916'da donanma gemileri Dominik Cumhuriyeti'ne de girdi ve takip eden sekiz yıl boyunca Haiti'dekine benzer koşullar altında orada kaldı. Bu arada ABD Nikaragua işgalini sürdürdü ve Amerikan yanlısı General Emiliano Chamorro'nun 1916'da başkanlığa getirildiği genel seçimleri tertip etti. Aslında Avrupalılar eski kıtada birbirleriyle savaşırken ABD "Amerikan gölü"ndeki (ve Panama'ya giriş yolu üzerindeki) hâkimiyetini, özyönetim ve anayasacılık gibi Wilson'ın ideallerine uymayan bir biçimde güçlendirdi. Sonuçta Orta Amerikalıların bağımsızlığı Monroe Doktrini'nin Wilson versiyonu tarafından sınırlandırılmış oldu.

Resim 6.1 ABD Piyade Birlikleri Haiti'de bir yerlinin arkasında haydut arıyor. (Fotograf, Time Life Pictures/ABD Deniz Birlikleri /Ulusal Arşiv/Time Life Pictures/Getty Images)

Wilson Vizyonunun Yıkılışı

Woodrow Wilson'ın tarih kitaplarındaki yeri, yine de Karayipler'e yaptığı tartışmalı akınlarla tanımlanmadı. Bunun yerine, Birinci Dünya Savaşı'na ABD'nin geç kalan müdahalesinin doğurduğu bir sonuç olan, yaşlı kıtaya taşıdığı idealizm ve ahlakçılık, büyük yankı bularak, 20. yüzyıl uluslararası ilişkiler tarihine **Wilsoncı enternasyonalizm** olarak geçti. Bununla birlikte Latin Amerika'daki girişimlerine bakıldığında, Wilson'ın yüksek idealleri gerçeklik düzeyine hemen hemen hiç yansımadı.

Wilsoncı Enternasyonalizm
Woodrow Wilson'un On Dört İlke'de taslağını çizdiği yeni dünya toplumunu yaratma fikri. Bu yeni toplum, ulusların kendi kaderini tayin etmesiyle yönetilecek; bu uluslar gizli diplomasi ve savaşlara maruz kalmayacaktı. Ayrıca uluslararası adaleti sağlamak için bu yeni toplumun bir birliği olacaktı.

Woodrow Wilson, 2 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş açtığında ABD'yi iki buçuk yıl önce başlamış bir savaşa sokmuş oldu. Böyle yapmasının (ve Kongre de kendisini desteklemişti) en büyük nedeni, sınır tanımayan Alman denizaltı savaşının, ABD'nin ticari gemilerini ağır kayıplara uğratmasıydı. Sadece 16–18 Mart 1917 tarihinde üç Amerikan gemisi Britanya'ya giderken batırılmıştı. 1917 baharında Almanların Meksika ile ittifak yaptığı iddiaları, diğer iç baskılar ve buna ek olarak eski başkan Theodore Roosevelt'ten gelen baskılar, Wilson'ı harekete geçirdi. Amerika'nın savaşa girmesiyle denge Almanya aleyhine değişti, ancak bu müdahalenin, 1916'daki yeni seçim kampanyasında Wilson'ın asla olmayacağına dair söz verdiği bir konu olması kendisi açısından bir talihsizlikti. Böylece, (Avrupa savaşında Amerika'nın rolünün, barışın şartlarını dikte etmek olmasını isteyen) Wilson sonunda kendini ülke içinde ve dışında zorlu bir kavganın içinde buldu.

Milletler Cemiyeti
Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarıyla 1919 yılında kurulan uluslararası bir örgüt. Amacı ortak güvenlik yoluyla uluslararası barışı teşvik etmek ve ekonomi ve silahsızlanma gibi konularda konferanslar düzenlemekti. Milletler Cemiyeti 1946 yılında resmi olarak dağılmıştır.

Wilson, Paris Barış Konferansı'ndan "Wilsoncı idealizmini" çoktan büyük ölçüde kaybetmiş bir anlaşmayla yurda döndükten sonra içerideki muhaliflerle bir başka savaşa girdi. Pek çok Cumhuriyetçi, Wilson'ın ABD'yi daimî bir uluslararası örgüte, **Milletler Cemiyeti'ne** üye yapma girişimine karşı çıktı. Wilson, bu örgütün tüm dünyada uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü için aracılık yapmasını umuyordu. Massachusettes senatörü Henry Cabot'un öncülük ettiği Cumhuriyetçiler, açıkça 1920 seçimleriyle bağlı olduğu görülen, uzun ve zorlu bir kavganın sonunda, **Versailles Antlaşması'nın** onaylanmasını ve Amerika'nın Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını engelledi. Yenilgiyi kabul etmek istemeyen Wilson, Birleşik Devletler'de uzun bir, halka sesleniş turuna çıktı. Bütün bunlar 63 yaşında biri için çok fazlaydı, Eylül 1919'da Colorado'da bulunduğu sırada Wilson'ın sağlığı bozuldu ve birkaç hafta sonra ağır bir inme geçirdi. O, ikinci başkanlık döneminin geri kalan bölümünde hastalığına yenik düşmüşken, Senato 1919 Kasımı'nda Versailles Antlaşması'nı reddetti. Bir sonraki Kasım ayında –idealist olmakta ya da dış politikaya duyduğu ilgide aşırıya kaçmakla eleştirilemeyecek– biri olan Cumhuriyetçi Warren G. Harding, Başkan seçildi. ABD, böylece Wilsoncı enternasyonalizmin yenildiği ve Avrupa ile açıkça iç içe geçen ilişkilerin reddedildiği, "gürleyen 20'lere" girdi. Bir bakıma, Wilson'ın yenilgisinin arkasında Monroe Doktrini olduğu düşünülebilir: Avrupa'nın Batı Yarıküreye müdahale etmemesi karşılığında, ABD, eski kıtanın iç işlerine karışmayacağını garanti etmişti, ne de olsa.

Versailles Antlaşması
1919'da Almanya'ya karşı Antant devletlerinin düşmanlığının sona erdirildiği antlaşma. Hükümleri arasında Almanya'nın toprak kayıpları, silahsızlanma, savaş suçu maddesi ve galip devletlere tazminat ödenmesi yer alıyordu.

Ekonomide Patlamadan Durgunluğa

Amerikalılar, Milletler Cemiyeti'nde vücut bulan sürekli bir dış bağlantıyı reddettikleri halde, ekonomik nüfuzlarını tüm dünyaya yaymaya devam etti. 1920'lerde Birleşik Devletler dünyadaki petrolün %70'ini, kömürün ise %40'ını üretti ve tüm endüstriyel üretimin %46'sını gerçekleştirdi. Dünyanın en büyük ihracatçısıydı (toplam dünya ihracatının %15'i ile) ve ilk defa Britanya'yı yabancı yatırımda geçti. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Büyük Bunalım arasındaki 15 yıllık dönemde, Amerikan ihracatı iki katına çıktı ve özel yatırımlar %500 oranında büyüdü. Bu istatistiklere göre ABD dünyanın en güçlü ulusuydu.

Belki de bu ekonomik büyümenin en etkileyici özelliği dünyanın tek bir bölgesiyle sınırlı olmamasıydı. Malaya'da kauçuk plantasyonları, Şili'de bakır madenleri, Almanya'da elektrik ve araba şirketleri, Ortadoğu'da petrol şirketleri ve Britanya'da finans yatırımları, bunların hepsi Amerikan ekonomisinde 1920'lerde görülen ekonomik patlamanın bir parçasıydı. Aslında ABD'nde "gürleyen 20ler" popüler imajı ile belirginleşen refahı mümkün kılan, kısmen bu benzeri görülmemiş dış ekonomik atılımlardı.

Böyle bir ekonomik nüfuz beraberinde sorunlar da getirdi. Örneğin ABD 1920'ler boyunca, "açık kapı" politikasının ayrımcı bir tutumla uygulamasına öflelenen devletlerin tepkisiyle karşılaştı. Uygulamada bu durum, ABD'nin Latin Amerika'da "kapalı kapı" politikası uygularken, Amerikan firmalarının sert bir rekabetle karşılaştığı Asya'da "açık kapı" ilkesini telkin etmesi anlamına geliyordu. Diğer ülkeler, 1920lerin sonu ve 1930ların başında Amerikan ürünlerine yüksek gümrük vergileri koyarak misilleme yaptı. Amerika açısından bundan daha kötü bir zamanlama olamazdı.

ABD'yi 1929'da vuran Büyük Bunalım, 1920'lerde bu devletin dünya ekonomisindeki baskın konumundan dolayı tüm dünyayı etkiledi. Sıkça örnek gösterilen bir gösterge dünya ticareti değerinin 1929 – 1933 arasında %40 azaldığı gerçeğidir. Yıllık dış yatırım %25 azalırken aynı dönemde Amerika'nın sadece ihracatı 5.4 milyar $'dan 2.1 milyar dolara indi. Bu gerçeğin yanı sıra Avrupa ve Asya'da Büyük Bunalının neden olduğu ya da derinleştirdiği siyasi sorunları da İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda önemli rol oynadı. Büyük Bunalım, ABD içinde ise, Cumhuriyetçilere duyulan inancı yok etti ve Franklin Roosevelt'e 1932 başkanlık seçimlerinde Herbert Hoover'ı yenilgiye uğratma fırsatı tanıdı.

Ekonomideki bu patlama ve durgunluk dönemleri boyunca, Birleşik Devletlerin ekonomik nüfuzunun en belirgin şekilde göründüğü yer Latin Amerika'ydı. Örneğin Honduras'ta ülke gelirinin en büyük bölümünü, Birleşik Meyve Şirketi ve Standard Meyve Şirketi, kontrol altında tutuyordu. Küba'da, şeker üretiminin üçte ikisini Amerikan şirketleri gerçekleştiriyor, böylece adadaki ekonomik yaşamın iplerini ellerinde tutuyorlardı. Venezüella'da ise, petrolün yarısını Amerikalılar üretiyordu. Amerikan firmaları, ayrıca Şili'nin başlıca ihraç malı olan bakırın fiyatını belirleyebilmeleri nedeniyle Şili ekonomisine fiilen şekil verebiliyordu.

Aslında böyle bir hâkimiyet, 1920'lerde Amerikan özel yatırımının üç katına çıktığı tüm Latin Amerika'da sıradan bir durum haline gelmişti. Aynı dönemde Latin Amerika, ABD'nin toplam ihracatının %20'sini alırken kendi ihracat piyasası çok daha az çeşitliydi. Örneğin Nikaragua, ihracatının %90'ını ABD'ye yapıyordu. Kısacası Latin Amerika yatırım ve pazar kaynağı olarak gittikçe ABD'ye bağımlı hale gelmişti. Ne yazık ki, çok az sayıda Latin Amerikalı bu ekonomik faaliyetin yarattığı kârdan pay alabildi. Bu durum 1920 ve 1930'larda Amerikan egemenliğine ve emperyalizme yönelik şikâyetlere yol açtı. Aslında Washington'da da, Amerikan karşıtlığının yükselmesiyle birlikte Batı Yarıküresinde Amerikan politikasını yeniden değerlendirme ihtiyacı doğdu. Ancak gambot diplomasisinin ve çeşitli ekleri ve gerekçeleriyle Monroe Doktrininin sıkı bir biçimde uygulanması yerine başka bir şey koymak kolay değildi.

Gambot Diplomasisinden "İyi Komşu" Politikasına

1920'lerin başındaki müdahale karşıtı atmosferde, bu dönemin Cumhuriyetçi yönetimleri Nikaragua, Dominik Cumhuriyeti ve Haiti'deki Amerikan askerî varlığını azaltmakla ilgilendiler. Harding (1921–23) ve Coolidge (1923–1929) yönetimleri, ABD'nin tüm Latin Amerika'ya yayılarak Amerikan karşıtlığını besleyen negatif emperyalist görüntüsünden endişe duydular. Bu nedenle Amerikan askerî birliklerinin Karayipler'den düzenli olarak geri çekilmesi için müzakereler yapmaya çalıştılar ve böylelikle Dominik Cumhuriyeti 1924'te donanmanın geri çekildiği ilk Karayip ülkesi oldu. Birleşik Devletler, yine de etkisini muhafaza etmenin bir yolu olarak eskiden himayesi altında olan bu devletin gümrüklerini kontrolünde tutmaya devam etti. Birlikleri Haiti'den geri çekmenin tam bir anarşiye yol açacağı ortaya çıkınca bu plandan vazgeçildi. Genel seçimlerin yapılmasının ardından Ağustos 1925'te donanma Nikaragua'yı terk etti. Görünüşte, büyük askerî müdahale sopası yerini yumuşak ekonomik kontrol sopasına bırakmıştı.

Bununla birlikte, ABD Karayipler'deki müdahaleci modeline 1926'da yeniden geri döndü. Nikaragua'da, Meksika tarafından desteklenen Juan B. Sacasa'nın önderliğindeki isyancılar karşısında Amerikan yanlısı Adolfo Diaz'ın hükümetinin yenilgiye uğratıldı. Bunun üzerine, ABD, 4500 kişilik bir deniz kuvveti ile yardım için kanlı bir iç savaşın ortasında Nikaragua'ya geri döndü. Başkan Coolidge'in özel elçisi Henry Stimson, 1927'de, yoğun eleştiriler arasında Tipitapa Ateşkesi için arabuluculuk yaptı. 1928'de yeni seçimler (deniz kuvvetlerinin nezaretinde) yapılana kadar Diaz'ı geçici koalisyon hükümetinin başına getirdi. Deniz kuvvetleri düzeni sağlamaya çalışırken, Amerikan Dışişleri Bakanlığı demokratik prensiplerin kabul edilmesine uğraşıyordu. Bu esnada Sacasa'nın generallerinden biri, Augusto Sandino, Amerikalılara karşı yürütülen gerilla savaşına devam etti. Amerikan emperyalizmine karşı direnişin tüm Latin Amerika'daki simgesi haline gelen Sandino'yu yakalayamayan Herbert Hoover hükümeti (1929–1933), deniz kuvvetlerini

1931'de geri çekmeye başladı, son birlik ülkeden 1933'te ayrıldı. Ertesi yıl Sandino, Amerikan destekli Nikaragua hükümeti ile yürüttüğü müzakere oturumunu terk ettikten sonra öldürüldü. Savaşın böldüğü ulus, 1936'da Nikaragua Ulusal Muhafızları başkanı Anastasio Somoza'nın askerî diktatörlüğüne yenik düştü. Anastasio Somoza'nın aile oligarşisi ülkeyi 1978 yılına kadar yönetecekti.

Nikaragua olayları, Karayip uluslarını doğrudan yönetmenin Amerikan çıkarları açısından faydadan çok zarar getirdiğinin Washington tarafından fark edilmesinin işaretiydi. Sandino'nun başarılı direnişi ve sonunda öldürülmesi, Latin Amerika ülkelerinde demokrasinin zorla yerleştirilemeyeceği, bu ülkelerin iç işlerine açık Amerikan müdahalesinin bölgede istikrar sağlanmasına yaramadığını gösterdi. Üstelik şimdi Japonya'nın Doğu Asya'daki pozisyonunun güçlenmesi, Avrupa'da Nazi Almanyası'nın tehditkâr sesler çıkarmaya başlaması üzerine, Amerikalı karar vericilerin çoğu, artık Batı Yarıküredeki Amerikan çıkarlarını korumak için Somoza gibi genellikle asker kökenli olan yerel diktatörleri desteklemek gerektiğini düşünüyordu.

Somoza Nikaragua'da kendi düzenini sağlamlaştırmadan önce de, Dominik Cumhuriyeti, Raphael Trujillo'nun diktatörlüğüne yenik düşmüştü. Trujillo, 1919'dan beri Amerikan ordusuna yakındı, 1924'te deniz kuvvetlerinin çekilmesinin ardından Amerikan vesayeti altında Ulusal Ordunun kurulmasında önemli rol oynamıştı. 1930'da hileli seçimlerle başkanlığı ele geçirdi. 1961'de bir suikastta öldürülene kadar güçlü ve sağlam mali kaynaklarla beslenen bir ordunun yardımıyla, ülkeyi demir yumrukla ve Amerikan desteğiyle yönetti.

Nikaragua ve Dominik Cumhuriyeti'nde görülen, yeni "yerel diktatör"le yönetme politikası, 1930'larda Orta Amerika ve Karayipler'deki pek çok ülkede temsilcilerini buldu. Örneğin ABD Küba'da, 1934'den sonra, başkan olarak ya da perde arkasından ülkeyi yöneten Çavuş Fulgencio Batista'yı destekledi. 1959'da Fidel Castro devrimi onu ülkeden kaçmak zorunda bırakana durum böyle devam etti. 1915'ten 1934'e kadar Amerikan Deniz Kuvvetlerinin yönettiği Haiti'de, bir dizi sertlik yanlısı başkan iktidara geldi, Franklin Roosevelt Amerikan birliklerini tamamen çektikten sonra bile cömert yardımlarla o adamları destekledi ve Haiti maliyesi 1947 yılına kadar Amerikan kontrolünde kaldı.

Wilson'dan sonraki ilk Demokrat Başkan "öteki Roosevelt"in, (Franklin Roosevelt), 1933'de Beyaz Saray'a yükselmesinden sonra ilan ettiği sözde "İyi Komşu" siyaseti doğrultusunda, Somoza, Trujillo ve Batista gibi askerî diktatörlerin, 1930'lu yıllar boyunca, "İyi Komşu" siyasetinin vitrini olarak görülmesi oldukça ironik bir durumdur. Ne de olsa, birçok Amerikalı siyasi eleştirmenin de belirttiği gibi, çoğunun tek başarısı, halk sefalet içinde yaşarken kendilerine büyük servet edinmek olan barbar yöneticilerle *iyi komşu* olmak, Amerikan dış politikası için büyük bir başarı değildi. En başta Raphael Trujillo, Dominik Cumhuriyeti Latin Amerika'daki en yoksul ülkelerden biriyken yaklaşık 800 milyon dolarlık bir servet biriktirdi. Franklin Roosevelt'in bu gibi utanç verici soruları kamu önünde geçiştirmeye çalışırken, ifade ettiği kişisel görüşü, pek çok kişinin düşüncesini etkiledi.

1939'da Trujillo Amerika'yı ziyaret ettiğinde Roosevelt, rivayet olunduğu üzere, kabul etmiştir ki: "O bir O.Ç. olabilir ama o bizim O.Ç.'mizdir."

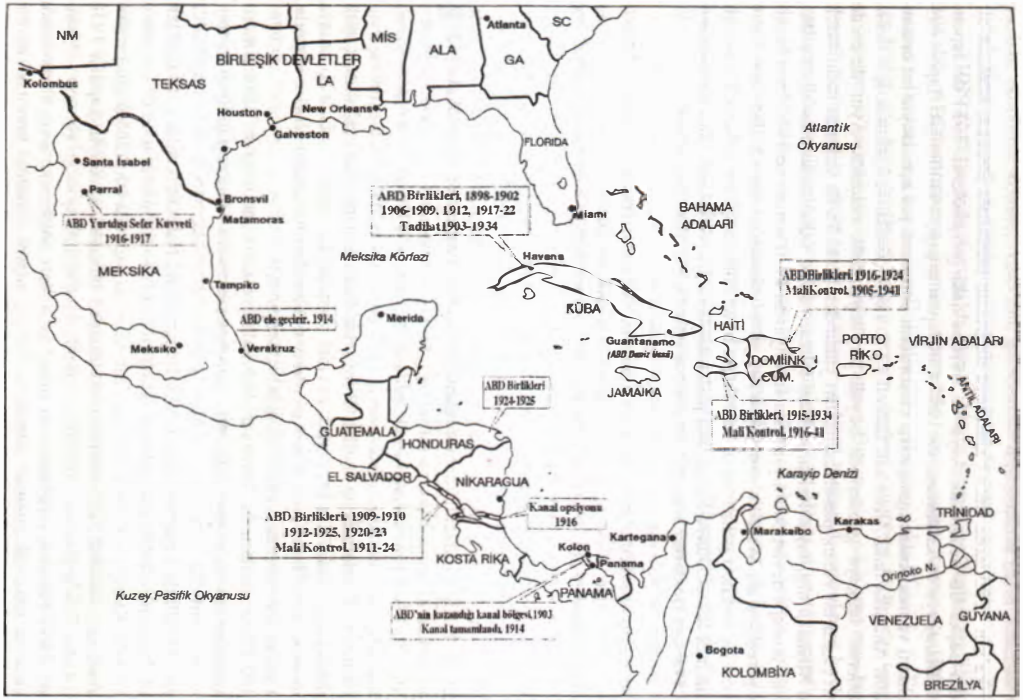
Bu ifade, Franklin Roosevelt'in Latin Amerika politikasında, teori ile pratik arasında ne kadar büyük bir fark olduğunu gösteren isabetli bir örnektir. Göreve başladığında Roosevelt, İyi Komşu politikası izlemek konusundaki niyetini şöyle açıklamıştı:

> İyi komşu–özsaygısından asla taviz vermeyen ve kendisine karşı bu saygıyı gösterdiği için başkalarının haklarına da saygı gösteren komşu– politikası, komşular dünyasında, birbirlerine karşı ve birlikte, yükümlülüklere saygı duyma ve yapılan anlaşmaların kutsallığına saygı gösterme politikasıdır.

1930'larda Haiti, Dominik Cumhuriyeti, Nikaragua ve diğer Latin Amerika ülkelerindeki Amerikan deneyiminin gösterdiği üzere, Monroe Doktrini hiçbir şekilde ölmediği gibi Platt Düzenlemesi ruhu ve Roosevelt Eki de yaşamaya devam etmekteydi. Roosevelt yönetimi ve ondan önce gelen hükümetlerin bazıları, Latin Amerika ülkelerinde Amerikan çıkarlarını korumak için Amerikan donanmasının fiziksel varlığına hiç ihtiyaç olmadığını keşfettiler çünkü böyle durumlarda kendilerini kullandırmaya can atan oportünistler bulmak zor değildi. Ve böylece, Somozalar, Batistalar ve Trujillolar, Amerika'nın güney sınırları boyunca yayılmacı etkisinin en yeni temsilcileri olarak görülebilirlerdi.

Amerika'nın dolaylı hâkimiyetinin istisna gibi görünen tek örneği, 1930'ların sonunda Meksika ile varılan uzlaşmadır. 1910'lardaki Amerikan müdahalesinden sonra iki ülkenin ilişkilerinde en tartışmalı konu petroldü. 1917 Meksika Anayasası petrol dâhil maden kaynaklarını millîleştirmişti. Bu durum doğal olarak Standard Oil gibi firmaları harekete geçirdi. ABD'nin Meksika'yı 1924'de diplomatik olarak resmen tanımayı kabul etmesi ancak uzun müzakerelerden sonra Meksika hükümetinin 1917 öncesinde Amerika'ya ait olan mülkiyet haklarını tanımasıyla sağlandı. Ne var ki, 1938'de Meksika Başkanı Lazaro Cardenas, yabancı petrol şirketlerinin mülklerini millîleştirdi. Roosevelt yönetimi, Standard Oil gibi şirketlerin Güçlü lobisine rağmen (Standard Oil Birleşik Devletler'de başlattığı büyük, saldırgan bir propaganda ile Cardenas'a komünist damgası vurmuştu) askerî müdahale yöntemine başvurmadı. Bunun yerine, ABD uzun müzakerelerden sonra 1941'de Meksika'nın kendi hammadde kaynaklarını yönetme hakkı olduğunu bildirdi ve Meksika Hükümeti mülkleri millîleştirilen Amerikalılara tazminat ödemeyi kabul etti.

Meksika örneği pek çok açıdan ABD'nin Latin Amerika'da daha önceki müdahaleci politikacılarından ne kadar uzaklaştığının iyi bir örneğidir. Aslında "İyi Komşu" politikası Amerika içi ilişkilerde açıkça bir dönüm noktasına işaret eder. Ancak bu değişikliğin asıl nedeni, müdahalecilik karşıtlığının, doğru ya da adil bir yaklaşım gibi görünmesi değildir. Bunun arkasında 7 Aralık 1941'de Asya ve Avrupa'da meydana gelen ve hammadde sahibi ülkelerle iyi ilişkiler kurulmasının önemini artıran olumsuz gelişmeler yatar.

Harita 6.1: *Orta Amerika ve Karayipler'de ABD Müdahalesi, 1989-1941*

Kaynak: *SPatterson (1995)*

Pan-Amerikanizm ve Savaşın Yaklaşması

Amerika'nın 1930'larda Batı Yarıküreye doğrudan müdahale etmekte isteksiz olmasının başka bir nedeni de Asya ve Avrupa'daki gelişmelerdi. 1931'de Japonya'nın Mançurya'ya saldırması ve 1937 Çin-Japon savaşı, 1930'lardaki Japon emperyalizmi ve müdahaleciliğine karşı eleştirilerin artmasına yol açtı. Böyle bir ortamda Latin Amerika'daki Amerikan ticareti ve stratejik çıkarlarını korumak için deniz kuvvetlerini bölgeye göndermek büyük bir ikiyüzlülük olacaktı. Aynı derecede önemli başka bir etken, petrol kaynakları yüzünden Meksika ile yaşanan uzun süreli krizin Meksika'nın, faşist İtalya ve Nazi Almanyası'na yakınlaşma olasılığını arttırmasıydı. Avrupa devletlerinin yanı sıra Japonya da, 1930 sonları ve 1940'ların başlarında gerçekten de Meksika'dan yaptıkları petrol alımlarını arttırdı. Böylece Latin Amerika ile ilişkileri geliştirme zorunluluğu, biraz dolambaçlı bir yoldan, Roosevelt yönetiminin İkinci Dünya Savaşı'nın patlamasına doğru yürürlükte olan politikalarına ve **Merkez Devletler'e** muhalefet etmeye yönelik politikalara bağlıydı.

Merkez (Mihver) Devletler
Bu kavram ilk olarak Kasım 1936'da, faşist İtalya ile Nazi Almanya'sı arasındaki ilişkiyi tanımlamak için Mussolini tarafından kullanılmıştır. Almanİtalyan Mihveri, Mayıs 1939'da Roma ile Berlin arasında imzalanan meşhur Çelik Paktı ile sağlamlaştırılmıştır. Kavram, daha geniş (bu kitabın 8. Bölümünde de olduğu gibi) Almanya, İtalya ve Japonya arasındaki ilişki anlamında kullanılmaktadır. Bu üç güç, Kasım 1936'daki Japonya- Almanya (ve İtalya'nın da bir yıl sonra katıldığı) imzaladığı anti-Komintern Pakt ve Eylül 1940'da da Üçlü Pakt ile resmen bağlanmıştır.

Roosevelt yönetimi "İyi Komşu" politikasının bir parçası olarak Pan-Amerikanizm hareketini güçlendirmeye çalıştı.1889 kadar erken bir tarihte, Amerikan'ın girişimiyle Washington'da Amerikan Cumhuriyetleri Uluslararası Bürosu kuruldu. Büronun adı 1910 yılında Pan-Amerikan Birliği olarak değiştirildi ve genel merkezi de Dışişleri Bakanlığına yakın bir yere taşındı. Kuzey ve Güney Amerika kıtaları arasında birliği teşvik etmek için kurulmuş gibi görünen ve Amerikan Dışişleri Bakanının başkanlık ettiği Pan -Amerikan Birliği, gerçekte iki Yarıküre arasında ticareti geliştirmenin bir aracıydı. Öte yandan, Latin Amerikalı temsilciler de birliğin düzenli toplantılarını, ABD'nin, Latin Amerika ülkelerinin iç işlerine müdahale etme hakkına sahipmiş gibi davranmasından duydukları rahatsızlığı dile getirdikleri bir forum olarak kullandılar. Ancak 1920 ve 1930'lar boyunca birbirini izleyen Amerikan hükümetleri, 1933'de Uruguay'da gerçekleştirilen Pan-Amerikanizm Konferansı'na katılan Roosevelt hükümeti de buna dâhildi, çeşitli müdahale karşıtı kararlara bazı örtük ilaveler yaparak, bu "hakkı" sıkıca korumaya devam etti. 1930'ların sonunda Amerikan müdahalesinin askerî yollar dışında, başka yollardan yapılması gerektiği açıklık kazanmıştı.

1930'ların sonlarında Almanlar, İtalyanlar ve hatta Japonlar'ın Latin Amerika'ya duydukları ekonomik ilgi arttı. Pan-Amerikanizm, Monroe Doktrini' i muhafaza etmenin eldeki son aracı haline geldi. ABD hükümeti, Latin Amerika'da yaşayan, (özellikle Arjantin, Brezilya ve Uruguay'da) Nazi aktivistlerin etkinlikleri devam ederken, yabancı (demokratik olmayan) siyasi sistemlerin tehdidi sorununu bir kez daha Kuzey ve Güney Amerika'nın işbirliği yapması zorunluluğunu meşrulaştırmak için kullandı. Dış etkilerin yayılmasını önlemek amacıyla yapılan 1938 tarihli Lima Deklarasyonu "Amerikan Cumhuriyetlerinin" işbirliği ruhunu sağlamlaştırdı. 1939 Panama Deklarasyonu bunu daha ileri götürerek, Batı Yarıkürenin etrafında bir güvenlik çemberi yarattı ve bir ekonomik eşgüdüm komitesi kurdu. Konferansa katılanlar tarafsızlık ilan etmişti ama güvenlik çemberi açıkça Merkez

Devletleri ABD'nin arka bahçesinin dışında tutmak amacıyla tasarlanmıştı ve öte yandan ekonomik komite, ABD'nin, gelecekteki düşmanlarla Latin Amerika ülkelerinin ticaret yapmasına ambargo koymasını kolaylaştırdı.

1939 Eylül ayında Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Aralık 1941'de ABD'nin savaşa girmesi arasındaki süre içinde, Roosevelt Hükümeti, Almanya'nın başlıca düşmanları Britanya (1941 Haziran'ından itibaren) ve Sovyetler Birliği ile bir işbirliğini birkaç santim ilerletti. 1940'da ABD, "üs-karşılığı-savaş gemisi" adıyla bilinen antlaşma uyarınca Britanya'ya silah teminine başladı. Ancak benimsediği güçlü tecrit politikası ve 1940 başkanlık seçimlerini kaybetme endişesi Roosevelt'in ABD'yi savaşa sokmamaya çok dikkat etmesini gerektiriyordu. Böylece Roosevelt seçim kampanyasında, Amerikalıları asla yabancı bir ülkede savaşmaya göndermeyeceğini ilan etti. Ancak Roosevelt tekrar seçileceği kesinleştiğinde, Amerika'nın "demokrasinin cephaneliği" olması gerektiğini hatırlatmaya başladı ve 1941'de, **ödünç ver-kirala** anlaşmasıyla Britanya'ya gönderdiği yardımların miktarını arttırdı; 1941 yazında Sovyetler Birliği Almanya'nın saldırısına uğrayınca, Amerikan maddi yardımından en çok yararlanan ülkelerden biri oldu (ABD SSCB'yi resmen tanıması üzerinden on yıl bile geçmemişti). Kısacası, ABD'yi savaşa çeken son olaylar elbette Japonya'nın 7 Aralık 1941'de Pearl Harbour saldırısı ve Almanya'nın savaş ilan etmesiydi ne var ki, aslında silahla çarpışmayan müttefik olarak zaten savaşta rol oynamaktaydı ve güçlü siyasi, ekonomik bağları nedeniyle güney komşularını da bu savaşın içine çekti.

Ödünç ver-Kirala (Lend-Lease)
Mart 1941'de çıkarılan Lend-Lease Kanunu ile, ABD Kongresi Başkan'a yönetimin ABD ulusal güvenliği için savunulmasını gerekli gördüğü tüm yabancı hükümetlere silah ve malzeme kiralama veya ödünç verme yetkisi vermiştir. Başlangıçta Britanya'yı kurtarmak için ortaya atılan program zamanla Üçlü Pakt'ın yanında savaşan otuz sekiz devleti içine almıştır.

İkinci Dünya Savaşı ve Monroe Doktrini

ABD, sonunda 7 Aralık 1941'de Japonya'nın Pearl Harbour'a saldırması ile savaşa girdiğinde, Latin Amerika cumhuriyetlerinin savaşın hangi tarafında yer alacağı bir soru işareti değildi. Alman Kuvvetleri 1940'ta Fransa ve Hollanda'yı kontrol altına alınca, Batı Yarıkürede Karayipler'deki Fransız ve Hollanda sömürgelerine ne olacağına ilişkin şüpheler doğmaya başladı. Washington, Monroe Doktrinini hatırlatarak, Almanya'ya seslendi: Amerikan Hükümeti, Batı Yarıküredeki herhangi bir toprağın bir başka Avrupa ülkesinin eline geçmesine izin vermeyecekti. Böylece Temmuz 1940 Havana Antlaşması bunu bir Pan-Amerikanizm ilkesi haline getirdi, bir ülkenin topraklarının başka ülkeye verilmesi tehlikesi karşısında Amerikan Cumhuriyetleri o toprakları işgal edecekti (Ancak o zaman Arjantin'in Malvina Adaları'nın –Falkland– Britanya'ya değil Arjantin'e ait olduğuna dair çekincesi kimsenin dikkatini çekmemişti).

Almanlar 1940 yılında, ABD'nin Avrupa'ya müdahale etmemesi koşuluyla bu ilkeye saygı duyacaklarını kesin bir ifadeyle bildirdi. O zaman ABD'de bu, konu önemsenmedi, ancak daha sonraki yıllarda Amerikalı siyaset oluşturucuları için büyük bir utanç kaynağı olacaktı çünkü o dönemde yapılan eleştiriler, Batı Yarıküreye karışılmamasını talep eden ABD'nin, nasıl olup da dünyanın başka bölgele-

rinde, başka Devletlerin, kendi "Monroe Doktrinlerini" ilan etmesine karşı çıkma hakkını kendinde gördüğünü sorguladı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında bu tür endişeleri çok az kişi dert ediniyordu. ABD, Latin Amerika'nın hammaddelerine kolayca ulaşmasının da yardımıyla, Roosevelt'in 1940'da söylediği gibi "demokrasinin cephaneliği" olmuştu aynı zamanda "Büyük Üçlü"den biri olarak 1945'de dünyanın en güçlü ülkesiydi. ABD'nin güney komşuları, (Avrupa savaşının bitiminden bir ay öncesine kadar Almanya'dan tamamen kopmayı reddeden Arjantin hariç), birleşik bir cephe halinde Antant Devletlerine kaynak sağlayan bir üs durumuna getirilmişti. Aslında 1945'de savaşın sona ereceği hissedilmeye başladığında ABD iki temel nedenden dolayı Batı Yarıküre'de, savaş öncesine göre daha güçlü bir konuma gelmiş gibi görünüyordu: birincisi savaş nedeniyle Latin Amerika ülkelerinin dünyanın diğer ülkeleriyle ticaret yapması fiilen imkânsız hale gelmişti. İkincisi de savaş, bölgedeki Amerikan hegemonyasına karşı herhangi bir tehdit oluşturabilecek ülkeleri, ya tamamen yıkmış (Almanya, Japonya ve İtalya), ya da ciddi şekilde zayıflatmıştı (Britanya)

1945'de ABD'nin, böylesi aşikâr ağırlığına rağmen önceki egemenlik kurma ve müdahale etme düzenine geri dönmesi zordu. Savaş sonrası dünyayı planlarken Roosevelt'in en çok savunduğu fikirlerden biri, Milletler Cemiyeti'ni ABD'nin başrole sahip olacağı daha etkili bir uluslararası örgüte dönüştürmekti. Böyle bir enternasyonalizmin Batı Yarıküreye uygulanması, uluslararasıcılık ile bölgeselciliğin çatışması anlamına geliyordu. 1919'da ABD'deki Milletler Cemiyeti karşıtları, ülkenin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasının Monroe Doktrini ilkeleri ile çeliştiğini vurgulamakta ısrar etmişlerdi. 1945'de ise Roosevelt yönetimi, bu tür bir muhalefete şans vermemekte kararlıydı.

Bu konular ve Kuzey-Güney Amerika arası ilişkilerin geleceği, daha ayrıntılı olarak, Şubat 1945'de Meksika'nın Chapultepec şehrinde düzenlenen bir Pan-Amerika Konferansında konuşuldu. Chapultepec Antlaşması ile herhangi bir Amerikalı devlete düzenlenecek bir saldırının tüm Kuzey ve Güney Amerika devletlerine yapılmış sayılacağının ilan edilmesiyle, Batı Yarıküredeki savaş sonrası bir askerî ittifakın ilk adımları atılmış oldu. Elbette, bu anlaşmaya konu olan düzenlemeler savaştan sonra resmiyet kazanacaktı. Daha sonra, aynı yıl içinde San Fransisco'da, bütün Latin Amerika ülkeleri –en sonunda Mart 1945'de Almanya'ya savaş ilan eden Arjantin de dâhil olmak üzere– **Birleşmiş Milletler'in (BM)** kuruluşunda yer aldı.

Birleşmiş Milletler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

Bölgeselcilik ile uluslararasıcılık (Monroe Doktrini ile BM), arasında görünüşteki çelişki San Fransisco'da Amerika'nın içi boşaltılmış dış siyasetine yeni bir soluk verecek şekilde çözümlendi. Aslında Birleşmiş Milletler ve Güvenlik Konseyi'nin bölgesel konularda daha güçlü bir iktidara sahip olması planlanmıştı. Bunun Monroe Doktrini ve Batı Yarıküredeki Amerikan hegemonyası için ne tür sorunlar yaratacağı apaçık meydandaydı. San Fransisco'daki Amerikan delegasyonu üyelerinden, daha sonra ABD Dışişleri Bakanı olan John Foster Dulles'ın dediği gibi,

Sovyetler Birliği ve Britanya gibi Amerikalı olmayan Güçlerin de yer alacağı bir BM'nin, evrensel iktidara sahip olması, "ABD'nin Batı Yarıkürede yapacağı bir bölgesel operasyonu veto edebilecekti" Ne var ki buna karşı ileri sürülen fikir de, Amerika'nın savaştaki başlıca müttefiklerinden birinin, savaş sonrası planları üzerinde artan kaygıları yansıtıyordu: Dışişleri Bakanlığı'nın BM konusundaki en önemli danışmanı olan Rusya doğumlu Amerikalı Leo Paslovski'ye göre, bölgesel konularda BM'nin gücünü zayıflatmak, bütün Avrupa'yı Sovyetler Birliği'nin kucağına atmak ve dünyayı bölgesel parçalara bölmek anlamına geldiği için çok büyük önem taşıyordu.

Hem ABD delegasyonu hem de BM'nin diğer daimi üyeleri (Çin, Fransa, Britanya ve Sovyetler Birliği) ile yapılan yoğun pazarlık ve beyin fırtınaları sonucunda, "bölgeselciler" istedikleri sonuca ulaştılar. Onaylanan BM Şartı, Latin Amerika veya Monroe Doktrini'nden açıkça bahsetmeden, Batı Yarıküredeki yoğun Amerikan etkisinin yeni dünya örgütünün kurallarına saygı göstererek devam etmesini sağlayan dört madde (51–4) içeriyordu. Yani, bu dört madde, kolektif bölgesel örgütlerin uzlaşmazlıklara çözüm bulma hakkını ve sorun çıktığında tek tek veya toplu olarak ülkelerin kendini savunma hakkını saklı tutuyordu. 1947'de Latin Amerika Devletleri, ABD'nin önderliğinde, **Rio Antlaşması**'nı imzaladılar. Bu ortak savunma antlaşması, Birleşik Devletlerin Soğuk Savaş'ın ilk on yılında yapacağı diğer askerî paktlara model oluşturdu.

Rio Antlaşması (Amerikalı devletler arasında Karşılıklı Yardımlaşmaya Dayanan Antlaşma) 2 Eylül 1947'de imzalanan antlaşma, yirmi bir Amerikalı ülkenin tamamı tarafından onaylandı. Buna göre, antlaşmaya imza atan devletlerden herhangi birisine karşı –üye devletlerden biri veya diğer devletler tarafından– gerçekleştirilecek saldırı veya saldırı tehdidi, bu yirmi bir ülkenin tümüne karşı gerçekleşmiş kabul edilecekti.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonunda, Batı Yarıküre kesin olarak ABD'nin hegemonyası altına girdi. Bazı ülkelerin "isyankâr" tutumuna rağmen (1930'larda Meksika veya 1940 başında Arjantin), ABD, İspanyol-Amerikan savaşını takip eden 50 yıl boyunca güneydeki komşuları ile ilişkilerini sürekli olarak büyüttü ve geliştirdi. 1899'da Küba'nın fiili olarak ilhakı, 1904'de Platt Düzenlemesi, 1910 ve 1920'lerdeki çeşitli askerî darbeler ve hatta 1930'lardaki "İyi Komşuluk" siyasetinin uygulanması bile, bunların hepsi açık seçik bir örüntünün parçalarıydı, Güney-Kuzeye bağımlılığının sürekli olduğunun açık göstergeleriydi. Amerikan iddiacılığının kalitesi ve şekli değişse bile gerçek değişmiyordu. Böylece Karayipler'den bir "Amerikan Gölü" olarak bahsetmek, pek de hayal değildi. Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı, Latin Amerika'nın ABD'ye ekonomik bağımlılığını daha da güçlendirdi.

Durum böyle iken, 1945 yılı Batı Yarıkürede yeni bir çağın doğuşunu simgeliyordu. Bölgeselcilik ve evrenselcilik üzerine yapılan tartışmalar, ABD'nin dünyanın geri kalanıyla ilişkilerinde temel bir değişiklik olduğunu göstermekteydi. Bu durum, ABD'nin hegemonyasında olan Amerika kıtası içindeki sistemin yapısı ve anlamı bakımından önemli sonuçlar taşıyordu. Birinci Dünya Savaşı sonunda, Woodrow Wilson karşıtlarının, Monroe Doktrini'ni ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesini engellemek için kullandıkları başlıca araç olduğu düşünülürse, İkin-

ci Dünya Savaşı sonunda, Monroe Doktrini ve simgelediği bölgeselcilik artık ciddi bir biçimde antika durumuna düşme tehlikesi içindeydi. Doğrusu, Amerikan Evrenselciliği Çağı'nda (yakında başlayacak Soğuk Savaş'ın en önemli yönüdür) nüfuz alanına sahip olmak, ideolojik yönden sorgulanması gereken bir konuydu. Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'da kendi nüfuz alanını oluşturdukça, Amerika'nın buna karşı eleştirileri, kuşkusuz ikiyüzlülüğün doruk noktası olarak damgalandı.

Uluslararasıcılık ve bölgeselcilik (BM, Monroe Doktrinine karşı) üzerine tartışmalar sürerken, Kuzey ve Güney Amerika arası ilişkilerin bir yönü garip bir şekilde eksik kaldı: Latin Amerika milliyetçiliği. Bu durum, belki güçlü bir alışkanlıktan belki de Antant Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki zaferinin görünüşte Alman, İtalyan ve Japon tarzı aşırı milliyetçiliğe ölüm ilan etmesinden kaynaklanıyordu. Ancak Amerikan siyasetini planlayanlar, Guatemala, Şili veya Arjantin milliyetçiliğinin Batı Yarıküredeki Amerikan hegemonyasına karşı önemli bir engel teşkil edeceğini düşünecek zaman bulamamış olmalılar çünkü daha sonra olacakların gösterdiği gibi, derin kökleri olan Amerikan karşıtlığı ile oluşan bir milliyetçilik, 1945'den sonra batı Yarıkürede önemli değişikliklere sebep olacak ve Kuzeyin dev görüntüsüne karşı ciddi bir engel teşkil edecekti.

Önerilen Okumalar

20. yüzyılda Amerikan dış politikası üzerine yapılmış en iyi genel çalışma için bkz. Thomas G. Paterson, J. Garry Clifford ve Kenneth J. Hagan, *American Foreign Policy: A History Since 1900* (New York, 1999). Daha genel nitelikte bir inceleme için bkz. Walter LaFeber, *The Amerikan Age* (New York, 1989). 20. yüzyıl başları üzerine yapılmış genel bir çalışma için bkz. Emily Rosenberg, *Spreading the American Dream* (New York, 1982). İki savaş arası Amerikan dış politikası üzerine yapılmış en ayrıntılı çalışmalardan birisi için bkz. Warren I. Cohen, *Empire Without Tears* (New York, 1987).

Batı Yarıküre'nin en iyi genel değerlendirmesi için bkz. Thomas E. Skidmore ve Peter H. Smith, *Modern Latin Amerika* (New York, 2002). Birleşik Devletler ve Latin Amerika üzerine yapılmış genel çalışmalar için bkz. Peter H. Smith, *Talons of the Eagle: Dynamics of U.S.-Latin American Relations* (New York, 2000), John H. Coatsworth, *Central America and the United States: The Clients and the Colossus* (New York, 1994), R.H. Holden ve E. Zolov, *Latin America and the United States* (New York, 2000), Lars Schoultz, *Beneath the United States: A History of U.S. Policy toward Latin America* (Cambridge, MA, 1998), Lester D. Langley, *The United States and the Caribbean, 1900–1970* (Athens, GA, 1980), Walter LaFeber, *Inevitable Revolutions* (New York, 1983), David Healy, *Drive to Hegemony: The United States in the Caribbean* (Madison, WI, 1989) ve Thomas Schoonover, *The United States in Central America, 1860–1911: Episodes in Social Imperialism and Imperial Rivalry in the World System* (Durham, NC, 1991).

Amerikan-İspanyol Savaşı ve Amerikan İmparatorluğunun yükselişi üzerine yapılmış çalışmalar için bkz. David F. Trask, *The War with Spain in 1898* (New York 1981), David Healy, *U.S. Expansionism* (Madison, WI, 1970), Walter LaFeber, *The New Empire* (Ithaca, NY, 1969), Ernest R.May, *The Imperial Democracy* (New York, 1961), Göran Rystad, *Ambiguous Imperialism* (Stockholm, 1982) ve Robert L. Beisner, *From the Old Diplomacy to the New* (Arlington Heights, IL, 1986).

Theodore Roosevelt'in dış politikası'nın klasik bir anlatımı için bkz. Howard K. Beale, *Theodore Roosevelt and the Rise of America to World Power* (Baltimore, MD, 1956); farklı yorumlar için bkz. Richard Collin ve Theodore Roosevelt, *Culture, Diplomacy, and Expansion* (Baton Rouge, LA, 1985), Thomas Dyer, *Theodore Roosevelt and the Idea of Race (*Baton Rouge, LA, 1980) ve William H. Brands, TR: *The Last Romantic* (New York, 1999). Roosevelt ve Woodrow Wilson'ın karşılaştırıldığı bir çalışma için bkz. John M. Cooper, *The Warrior an the Priest* (Cambridge, MA, 1983), Wilson'la ilgili analizlerin yer aldığı çalışmalar için bkz. Arthur S. Link, *Woodrow Wilson, Revo-lution, War and Peace* (Arlington Heghts, IL, 1979), Lloyd Gardner, *Safe for Intervention in Wilsonian Foreign Policy* (Kent, OH, 1986). Wilson yönetiminin Meksika'daki müdahalesi konusunda detaylı bilgiler için bkz. Mark T. Gilderhus, *Diplomacy and Revolution* (Tucson, AZ, 1977), Friedrich Katz, *The Secret War in Mexico* (Chicago, 1981) ve Ramon Ruiz, *The Great Rebellion* (New York 1980).Wilson'un 'yeni bir dünya düzeni' oluşturmadaki başarısız çabaları için bkz. Arthur Walworth, *Wilson and the Peacemakers* (New York, 1986) ve Stuart I. Rochester, *American Liberal Disillusionment in the Wake of World War I* (University Park, PA, 1977).

Karayipler'de Gambot diplomasisi ve "iyi komşuluk" politikası ile ilgili detaylı bilgiler için bkz. Irwin F. Gellman, *Good Neighbor Diplomacy* (Baltimore, MD, 1979), William Kamman, *A Search for Stability: United States Diplomacy Toward Nicaragua* (Notre Dame, IN, 1968), Michael Grow, *The Good Neighbor Policy in Paraguay* (Lawrence, KS, 1981), Stephen J. Randall, *The Diplomacy of Modernization: Colombian-American Relations, 1920–1940* (Toronto, 1977), Dana G. Munro, *The United States and the Caribbean Republics, 1921–1933* (Princeton, NJ, 1974), G. Pope Atkins and Larman C. Wilson, *The United States and the Trujillo Regime* (New Brunswick, NJ, 1972) ve Randall B. Woods, *The Roosevelt Foreign Policy Establishment and the 'Good Neighbor'* (Lawrence, KS, 1980).

Franklin Roosevelt ve İkinci Dünya Savaşı birçok çalışmada hikâye edilmiştir ve bunlar içinde en detaylı olanı için bkz. Robert Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932–1945* (New York, 1979), Robert A. Divine, *Roosevelt and World War II* (Baltimore, MD, 1969) ve Warren Kimball, *The Juggler* (Princeton, NJ, 1992). Latin Amerikan ülkelerinin İkinci Dünya Savaşı ve Amerikan politikasındaki rolleri için bkz. Michael J. Francis, *The Limits of Hegemony* (Notre Dame, IN, 1977), Frank D. McCann, *The Brazilian-American Alliance*

(Princeton, NJ, 1973) ve Stanley Hilton, *Hitler's Secret War in South America, 1939–1945* (Baton Rouge, LA, 1981).

Roosevelt yönetiminin politikası ile ilgili olarak, klasikleşmiş bir eser olan çalışma için bkz. Robert Dallek *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy 1932–1945* (Oxford, 1979) ve daha güncel bir çalışma için bkz. David Reynolds, *From Munich to Pearl Harbor: Roosevelt's America and the Origins of the Second World War* (Chicago, 2001). İngiliz-Amerikan ilişkilerindeki sorunlar konusunda okunması gereken eserler için bkz. David Reynolds, *The Creation of the Anglo-American Alliance 1937–1941: A Study in Competitive Co-operation* (London, 1981) ve Callum MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement 1936–1939* (London, 1981).

Bilim adamları, mevcut kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmış ve Weinberg'in Alman Politikası çalışması ile aynı düzeyde yapılmış detaylı bir 1930'ların Sovyet dış politika tarihini beklemektedirler. Bu konuda yazılmış en iyi eser için bkz. Jonathan Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe 1933–1939* (London, 1984).

7. Bölüm

Avrupa Savaşı'na Giden Yol, 1930–39

Giriş

Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı'na sürüklenişi, edebiyattan bildiğimiz ahlakî masal türünün uluslararası siyasetteki en klasik örneğidir. Masal kahramanları, bildiğimiz etten kemikten insanlardan daha fazlasını temsil eder, sürekli doğaüstü güçlerin tehdidi altındadır; Ana karakterler iyiyi ve kötüyü, aydınlık ve karanlığı temsil eder, bu iki renk arasında gri tonlarına pek az rastlanır. Dramatik çatışma geleneğinin gerektirdiği gibi, heyecan dolu olay örgüsü, barış yanlısı demokrasiler ile savaşa susamış diktatörlükleri karşı karşıya getirerek, ölümsüz bir ders verir: "Kötünün hain eylemleri, erdemlinin zayıflığından beslenir". Yapılan alıntı, 1930'larda yaşananların bu yorumunun yerleşmesinde büyük payı olan Winston Churchill'in, İkinci Dünya Savaşı tarihini anlattığı *The Gathering Storm* (*Fırtına Öncesi*) kitabının giriş bölümünden alınmıştır.

Churchill'e göre dünyada olup bitenlerin başlıca itici gücü insan faktörüydü. Savaş, devlet adamlarının yaptıkları seçimler yüzünden çıkmıştı, ya kötü niyetli hesaplar yapmış ya da safça iyimser olmayı seçmişlerdi. Farklı kararlar verilmiş, farklı yollar izlenmiş olsaydı dünya savaşı önlenebilirdi. Britanya ve Fransa'nın liderleri, eğer silahlanmayı hızlandırabilselerdi, 1936 Martı'nda Rhineland, 1938 Eylülünde Çekoslovakya'da daha sağlam dursalardı, ya da savaşı önleyebilmek uğruna Sovyet Rusya'yla bir koalisyon kuruverselerdi ya da önleyemedikleri takdirde, en başından itibaren savaşı kararlılıkla sürdürselerdi, Hitler'in ilerleyişini durdurabilirlerdi. Churchill'in bu açıklamasında bizi çeken, geçmişi insan faktörünü hikâyenin merkezine yerleştirerek çerçeveleyen basit ve düz bir anlatı gibi görme içgüdümüze seslenmesidir.

1930'ları ahlaki bir hikâye olarak yorumlamak, olanları aydınlığa çıkartmaktan çok örtbas eder. Devlet adamlarını dünya siyasetinin tek ve esas belirleyicileri olarak görmek, hangi kararların neden alındığını belirleyen maddi ve siyasi koşulları ihmal etmek anlamına gelir. Aynı şekilde gücü devletlerarası ilişkilerde tek etkili araç olarak görmek, normların, fikirlerin ve değerlerin uluslararası yapıyı ve ulusal stratejileri şekillendirmekteki rolünü siler. Oysa siyasi hayatın bu temel malzemelerine hak ettikleri ağırlıkta yer verilirse, dönemin başlıca kişileri soyut niteliklerin kartondan karikatürlerine dönüşmekten kurtulur ve 1930'ların ölüm kalım meselesinin ahlaki boyutu büyük ölçüde rahatlatılmış olarak tartışmaya açılır. Bu düşünceleri aklımızda tutarak, aşağıdaki bölümde Churchill'in "İkinci Dünya Savaşından daha kolay durdurulabilecek bir savaş olamazdı," görüşünü tartışacağız.

Cenevre silahsızlanma görüşmeleri Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 8. maddesi, tüm imza sahibi devletlere milli güvenlikleri ve uluslararası yükümlülükleri yerine getirmelerine uygun olarak silahlanmayı en az seviyede tutma zorunluluğu getirmişti. Bunun yanında, silahsızlanma sözleşmesi hazırlamak üzere toplanacak bir Hazırlık Komisyonu kurulması çağrısında bulunmuştu. Hazırlık Komisyonu ancak 1926'da toplanabildi ve silahsızlanma görüşmeleri 1932'de Cenevre'deki toplantıya kadar başlayamadı. Britanya ve Fransa nasıl ilerleme sağlanacağı konusunda anlaşamıyordu ve Weimar hükümeti yeni sözleşmede hiçbir eşitsizliği kabul etmeyeceğini belirtmişti. Sonunda, Hitler'in şansölye olmasıyla genel silahsızlanma konusundaki umutlar yok olmuş, Cenevre silahsızlanma görüşmeleri Temmuz 1934'te resmi olarak askıya alınmıştır.

İkili Bunalım

Büyük Bunalım bir dönüm noktasıydı. Dünya mali ve ticarî yapısının çöküşüyle dünya siyasetindeki krizi birbirinden ayrı iki olay gibi incelemek imkânsızdır. İkinci Dünya Savaşı'nın nedenleri bu uzun ve şiddetli çöküş döneminde meydana gelen, radikal ideolojilerin yükselmesi, kapalı ekonomi bloklarının kurulması, İtalya ve Japonya'nın Milletler Cemiyeti'ne meydan okuması ve **Cenevre Silahsızlanma Görüşmeleri**'nin (1932–34) başarısızlığa uğraması gibi gelişmelerde gizlidir. İşsizlik, ezici bir sefalet, maliye, sanayi ve tarımın daha önce görülmemiş derecede çökmesinin, kitleler üzerinde yarattığı psikolojik etki ölçülemeyecek kadar büyüktü. Acının ve korkunun hâkim olduğu bu ruh hali, insanları medeniyetin, çığır açıcı değişimlerinin eşiğinde yaşadıklarına inandırıyordu. 19. yüzyılın serbest ticaret ve liberal finans düzeni parçalanıyor, yerini birkaç otarşik imparatorluğa bırakıyordu. Parlamenter demokrasinin de günü dolmuştu. Totaliter sağ ve solun modernleştirmeci ideolojileri çok geçmeden tüm dünyaya hâkim olacaktı.

Kimilerine göre başlıca alacaklı devletler ABD, Britanya ve Fransa, dünya ekonomisini korumak için işbirliği yapmış olsaydı, Büyük Bunalımın etkileri bu denli büyük olmazdı. Ne yazık ki, devlet görevlileri Büyük Bunalım'ın boyutunu ve ömrünün uzunluğunu yeterince erken anlamış olsalardı bile, 1919 sonrası ikili ilişkilerin simgesi haline gelen savaş borçları, tazminatlar ve ticaret üzerine yapılan karşılıklı yakınmaların yoğunluğu, Büyük Buhran döneminde daha da arttı. Avrupalılar 1920'lerde borç döngüsünü çevirmek ve tazminat ödemelerini yapabilmek için dolarla borçlanmak zorundayken, Amerika'nın kendi üreticilerini korumak için, Avrupa pazarlarının Amerikan seri üretim ihraç mallarına açılması için ısrar etmesine içerlediler. Özellikle imalat mallarının büyümekte olan pazarları üzerinde Amerika'nın ekonomik hâkimiyeti karşısında duyulan korku Paris ve Londra'da sesini duyurmaya başladı. Avrupalılar kendi aralarında da anlaşmazlığa düştü. Fransızlar ekonomik sıkıntılarının sorumluluğunu Anglo-Saksonların bencil uygulamalarına yüklerken, Britanya da Fransa'nın uyguladığı para politikasından şüphe etmeye başladı. Eko-

nomik çöküşün ilk zamanlarında Washington, Londra, Paris, bunalımın etkisini azaltmak için gümrük duvarlarına, ticaret kotalarına, kurlarda rekabetçi devalüasyona ve döviz denetimlerine başvurdu. **Korumacılığa** doğru bu çok hızlı yöneliş, dünya ticaret hacmini azalttı ve ekonomik sefaletin gerçek nedeninin, diğer Güçlerin izlediği "komşunu yoksullaştırma politikası" olduğu doğrulandı.

Korumacılık
Yerli sanayiyi yabancı rekabetten korumak amacıyla ithalatın yüksek tarifeler ile düzenlenmesi.

Dünya ekonomisinin işleyebilmesi açısından Amerikan ticareti kredileri ve dış yatırımlarının birincil derecede önem taşıdığı düşünülürse, New York Borsası'ndaki krize Amerikan hükümetinin vereceği karşılık da hayati bir önem taşımaktaydı. Ancak ne yazık ki, Washington ve New York için Amerikan pazarı, Avrupa pazarından çok daha önemliydi. Doğrusu, dönemin ABD Başkanı Herbert Hoover'ın ekonomik milliyetçiliği, içgüdüseldi. Ekonomik krizin ne yönde ilerleyeceği henüz belli olmadan önce bile Hoover, 1929 Ağustos'ta yürürlüğe giren **Young Planı**'na şiddetle karşı çıkarak, planı Avrupalıların savaş borçlarından hızla kurtulmak için borçlarını tazminatlara bağlamasını mümkün kılan, çarpık bir proje olarak nitelemişti. Böylece Hoover'ın liderliğindeki Washington, 1930'da Amerikan pazarına giren neredeyse tüm malların gümrük vergilerini arttırdı. Bu gelişme tam da Avrupalıların dolar kazanmak için Amerika Birleşik Devletleri'ne ihracat yapmak istedikleri döneme rastladı. Bu sırada Fransa, Doğu Avrupa ülkeleri ile tercihli döviz alış-satış ve ticarî kontrol anlaşmaları imzaladı. Dünya ticaretine ve sermaye akışına en fazla bağımlı ülke olan Britanya, 1931'in sonlarına doğru ithalat vergilerini arttırmak zorunda kaldı. Britanya İmparatorluğu, Amerikan resmî görevlilerin düşmanca tutumu karşısında, 1932 yazında Ottowa'da imparatorluk sınırları içinde imtiyazlı bir ticaret sistemi kurma konusunda müzakerelere başladı (bkz. Bölüm 4). Dünya ticaretindeki değişimlere Britanya'dan çok daha dayanıklı olmasına rağmen Fransa da kendi imparatorluğu içinde aynı politikayı izledi.

Young Planı
1929 yılında Amerikalı işadamı Owen D. Young başkanlığındaki komitenin geliştirdiği malî plana verilen ad. Plan, Almanya'nın ödeyeceği savaş tazminatında indirim ve Almanya için yeni krediler öngörüyordu. Avrupalı müttefiklerin ABD'ye olan borçlarını geri ödemelerinde indirim yapılması koşuluyla Alman, Fransız ve İngiliz heyetleri bu öneriyi *gayri resmi* olarak kabul etti.

Ekonomik güvenin ortadan kalkmasıyla birlikte insanlar bankalara akın etti. Alacaklılar paralarını geri istemeye başladı. Borçlular ise ödeme yapacak durumda değildi, ellerinde ne ipotek edilecek mal ne de nakit para vardı. Bankalar iflas etti. Krediler buharlaştı. Bankaların iflası Avrupa ve Amerika'da döviz alışverişini zorladı ve altın rezervleri suyunu çekti. Altın standardı dağılmaya başladı. Bunun psikolojik ve siyasi yankıları oldu. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki döviz alış-satış kur sistemi 1920'lerde restore edilmiş, kurların altına göre belirlenmesine geçilmişti. Bu restorasyon savaş zamanı para politikalarının sona erdiğini simgeliyordu. Yeni düzenleme enflasyonu kontrol altında tutacak ve refahı arttıracaktı. Britanya 1925 yılında, altına döndü. Fransa üç yıl sonra onu izledi. Eylül 1931'de İngiliz Sterlin'i altından ayrılmaya zorlandı. Daha sonra on beş devlet daha altın sistemini askıya almak zorunda kaldı. Dünya para sistemi üç ana para birimi grubuna ayrıldı. İlk grup Britanya gibi altından ayrılan ülkelerden oluşuyordu. İkinci grup altın bloğuydu. Dünya'nın en büyük altın rezervlerinden birine sahip olan Fransa, 1936'da *Banque de France* altını terk edene kadar bu küçük ama kararlı grubun liderliğini yaptı. Üçüncü grup, Sovyetlerin döviz kontrolü ve takas antlaşması müzakeresine dayanan uygulamalarına özenen Almanya gibi ülkelerden oluşuyordu.

1931 baharında Orta Avrupa'da patlak veren bankacılık krizi, bu çökme sürecinin ne kadar büyük bir siyasî bölünmeye yol açtığını gösterdi. Mayıs ayında Tuna Bölgesi'nin en büyük bankası Avusturyalı *Credit-Anstalt* iflas etti. Avusturya Merkez Bankası ile bölgede yatırım yapmış ve alacaklı konumda olan Britanyalılar, yardım etmek için müdahale ettiler ama ek krediye ihtiyaç vardı. Fransız hükümeti Avusturya'ya Fransız ticari kredileri için teminat vermeyi kabul etti, ancak karşılığında Almanya ile herhangi bir gümrük birliği anlaşması yapmamasını veya böyle bir niyeti varsa bundan vazgeçilmesini istedi. Almanya gerçekten de yakın zamanda böyle bir ***Anschluss*** önermiş ve Berlin ile Viyana arasında bu konu müzakere edilmeye başlanmıştı. Bu nedenle Fransa'nın bu isteği yersiz sayılmazdı. Britanya, Fransa'nın bu isteğini hâlâ, amaçsız bir kabadayılık olarak görüyor, Fransa ise Britanya'nın Orta Avrupa'ya müdahalesinin arkasında, bölgedeki Fransız etkisini azaltma niyeti olduğunu düşünüyordu. Bu Fransız- İngiliz kavgasının odağı Reichsmark'a talebin yükselmesiyle birlikte Berlin'e kaydı. Haziran ayında Alman bankalarının üzerindeki baskıyı hafifletmek için Hoover, tüm devletlerarası savaş borcu ve tazminat ödemelerinin durdurulacağı bir yıllık moratoryum önerdi. Daha önceden kendisine danışılmayan Fransa, Hoover'ın moratoryum önerisini farklı bir biçimde yorumladı. Fransa'ya göre bu plan, Fransa'nın tazminat alacakları pahasına Almanya'daki Anglo-Amerikan ticari çıkarlarını korumak kastıyla tasarlanmış bir stratejiydi. Devletlerin görüş birliğine varabilmeleri, can çekişme acısıyla dolu iki hafta sürdü.

***Anschluss* (Birleşme)** Almanya ve Avusturya'nın siyasi birliği. *Anschluss* Versailles Antlaşmasında kesin bir ifadeyle yasaklanmış, ama Mart 1938'de Birinci Dünya Savaşı galiplerinin hiçbir direnişiyle karşılaşmaksızın Hitler tarafından uygulanmıştır.

Hoover moratoryumu bir nefes alma imkânı sağladı. Ülke ekonomilerini zayıflatan borç ve tazminat problemine bir çözüm bulunması gerekiyordu. Britanya'nın Maliye Bakanı Neville Chamberlain ile Fransa'nın yeni merkez-sol Başbakanı Edouard Herriot Temmuz 1932'de Lozan'da görüşerek, Young Planı'nın değiştirilmesine karar verdiler. Almanya üç milyar Reichsmark olan son ödemesini yapacaktı. (Bu miktar hiçbir zaman ödenmedi). Ancak anlaşma bir "centilmenlik anlaşmasına" dönüştü. Avrupalılar baş alacaklı Amerika Birleşik Devletleri ile "tatmin edici bir anlaşma" sağlamadıkça, Lozan Antlaşması onaylanmayacaktı. Antlaşmanın detayları sızdırıldı. Hoover küplere bindi, ama bu sırada Beyaz Saray'daki görevinin sonuna yaklaşıyordu. Avrupa'da bazı bürokratlar Amerika'daki seçimlerin galibinin bir Demokrat olması halinde Amerikan politikasında bir dönüşümün gerçekleşebileceğini düşünüyordu. Ancak Franklin D. Roosevelt'in kafası herkes gibi iç politika meseleleriyle meşguldü ve Cumhuriyetçi selefinin önyargılarından bazılarını paylaşıyordu. Nisan 1933'te altın karşısında dolar devalüe edildi ve ardından ihracatlarda kısmi bir yükseliş baş gösterdi. Bu gelişmeyi başka yerlerde de rekabetçi devalüasyonlar izledi. Haziran-Temmuz aylarında gerçekleştirilen Dünya Ekonomi Konferansı'nda geçici kur sabitleme planı önerilse de Roosevelt bunları reddetti. Konferans dağılırken çöküşü önleyebilecek son uzlaşma şansı da kaybedilmişti.

Weimar Cumhuriyeti'nin Çöküşü

Kriz, statükonun sürdürülmesinde çıkarı olan Büyük Güçleri bölmekle kalmayıp, revizyonist devletlerin özellikle Almanya'nın iç siyasetini de etkiledi. Ekonomik çöküşle **Nazi** rejimi arasındaki neden sonuç ilişkisi oldukça karmaşıktır. Kimilerine göre **Weimar Almanyası'nın** ekonomisi Büyük Bunalım'dan önce de bir çöküş yaşıyordu. Bunun sebebi dünya savaşının yapısal bir sonucu ya da *Weimar* hükümetlerinin cömert sosyal politikaları ya da her ikisi birden olabilirdi. Bu bakış açısına göre ekonomik çöküntü giderek daralan bu sarmalın sadece hızını arttırmıştı. Ancak bu tartışmayı bir çözüme kavuşturmadan da altını çizebileceğimiz önemli bir nokta var: Ekonominin baş aşağı gitmesiyle başlayan olağanüstü siyasi durumunun sonucunda 1929–33 olayları Alman demokrasinin çöküşünü yalnızca en büyük *olasılık* haline getirdi; Büyük Bunalım, mutlaka Nazi diktatörlüğünün iktidara gelmesini gerektiren bir durum değildi

Almanya kuşkusuz, para fırtınalarına karşı son derecede dayanıksızdı. Alman bankalarında bulunan depozitlerin yarısı dövizdi, en büyük sahipleri ABD ve Britanya idi. Avrupa'daki talep azalmasından en çok zarar gören endüstri Alman endüstrisiydi. Ayrıca, Weimar Cumhuriyeti'nin ve kurucuları olan Merkez-sol Reichstag koalisyonunun meşruluğu, sosyal reform ve refah vaatlerine dayanıyordu. Çöküş derinleştiği sırada tek güvencenin 1927'de yapılan küçük çaplı bir işsizlik sigortasından ibaret olduğu anlaşıldı. 1929–1932 arası işsizlerin sayısı bir buçuk milyondan altı milyona sıçradı. Giderek uzayan işsizler kuyruğu ve azalan vergi gelirleri, bütçe açığını iyice arttırdı. **Reichstag'da** giderek küçülen bütçenin nasıl harcanacağına yönelik uzayan tartışmalar hem yabancı yatırımcıların hem de Alman seçmenin güvenini sarstı. İç içe geçen mali ve siyasi krizler tüm Avrupa demokrasilerinin istikrarını bozdu. Demokrasinin yenilgi ve aşağılanmayla ilişkilendirildiği Almanya'da parlamenter siyaseti tanımayan seçmenlerin sayısı her geçen gün artıyordu. Kurtuluş artık antidemokratik sağ ve sol partilerde aranmaya başladı. Sağın yürüttüğü propaganda kampanyası, Young Planı aleyhinde olan çoğunluğun inanmaya başladığı bir görüşü kullanıyordu. Bu görüşe göre Almanların çektiği eziyetin sorumlusu ödenen tazminatlar ve sinsi güçlerdi (**Bolşevikler**, Yahudiler vs.).

Mart 1930'da mali çıkmazı aşamayan Weimar'ın son sosyal demokrat koalisyonu istifa etti. O andan sonra Hitler'in Mart 1933'te Reichstag'ı tamamen kaldırmasına kadar geçen süre boyunca Alman şansölyeleri yasaları parlamenter çoğunluğa dayanarak çıkartmadı, Reich'ın Başkanı Mareşal Paul von Hindenburg'un sağladığı olağanüstü yetkileri kullandı. 83 yaşındaki Mareşal, yürütme otoritesi uğradığı demokratik denetim aşınmasının, eninde sonunda gücünü geleneksel yönetici seçkinlerden (ordu mensupları, toprak aristokrasisi ve üst düzey bürokratlar) alacak otoriter bir rejime yol açacağını umuyordu. Hindenburg ve çevresinin antidemokratik niyetleri gayet açıktı, ancak Devlet Başkanının yetkileriyle başbakanlık yetkilerinin birleştirilmesinden sonra ilk Şansölye olan Heinrich Brüning'in kişisel niyeti hâlâ karanlıkta kalmıştır. Brüning'in portresi genellikle antidemokratik sağın

Naziler (veya Nazi Partisi)
Almanya Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin kısaltmasıdır: *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartie.* Ekim 1918'de Anton Drexler tarafından hem kapitalizme hem de marksizme karşı Almanya İşçi Partisi adıyla kurulmuş, meşhur adını ise Şubat 1920'de almıştır. Bir yıl sonra Hitler, Nazi Partisi'nin Führer'i (lideri) olmuştur.

Weimar Cumhuriyeti
Almanya'da Kasım 1918 ile Ocak 1933 arasında varlığını sürdüren parlamenter demokrasi. Siyasi yelpazenin hem sağından hem de solundan saldırılara maruz kalan Weimar rejimi, Alman çoğunluğun sadakatini asla kazanamamıştır.

Reichstag
Wilhelm ve Weimar dönemlerinde Alman parlamentosunun alt meclisi.

Bolşevikler
1903'te Rus Sosyal Demokrat Partisi içinde Lenin önderliğindeki bir grup olan Bolşevikler, zamanla ayrı bir parti haline gelmiş ve Ekim 1917'de Rusya'da gerçekleşen devrime öncülük etmiştir. Bundan sonra "Bolşevikler" kısaca Sovyet hükümeti ve genel olarak komünistlerden bahsetmek için kullanılmıştır.

öncü lideri olarak çizilir, ancak şimdilerde onu diktatörce yöntemlere başvurarak aslında demokrasiyi korumanın çaresini bulmaya çalışan bir siyasetçi olarak görenler de var. Gerçekten de vergilerin yükseltilmesini ve bütçe kısıntıları içeren programını yürütebilmesinin tek yolu kararnameler çıkartmaktı. Bu önlemleri almasının iç ve dış amaçları oldukça açıktı. İlk olarak bu kemer sıkma politikası Almanya'nın bundan böyle tazminatlarını ödeyemeyeceğini gösterecekti (bu cephede Lozan Antlaşması sırasında başarı elde edildi). İkinci olarak Brüning, piyasa güçleri kendi kendine ekonomik büyümeyi eski haline getirene kadar dengeli bir bütçe izlemenin, enflasyonu önleyebileceğine inanıyordu. Bu stratejinin Brüning'in aslında hiç niyet etmediği bir sonucu oldu. Onun başkanlık yetkisini böyle rahatça kullanması, seçmenleri, gücün birkaç kişinin ellerinde toplanması fikrine alışmasını sağladı. Aynı zamanda kemer sıkma politikasının sebep olduğu zor şartlar birçoklarını da radikal uçlara yöneltti. Eylül 1930'da Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi –Naziler– 107 sandalye kazanarak Reichstag'ın en büyük ikinci partisi haline geldiler. Komünistler 77 sandalye kazandı. 143 sandalye sahibi olan Sosyal Demokratlar, Nazilerin hükümette yer almasını engellemek için Brüning'in anti-sosyalist kabinesine dışardan destekledi.

Bununla birlikte, Brüning'in bir krizin ortasında hem Almanya'yı yönetmesi hem de Devlet Başkanı Hindenburg'la çatışmaması imkânsızdı. Her ne kadar 1932 başkanlık seçimlerinde Brüning, Hitler'in oynadığı oyunu bozarak Hindenburg'a yardım etmiş olsa da, Hindenburg bunu dikkate almamış, ona duyduğu güveni kaybetmişti. Hindenburg, Brüning'in sosyalistlerle flört etmesinden hoşlanmıyordu, hele topraksız köylülerin iflas etmiş aristokratların mülklerine yerleştirilmesini önerme cüretini gösterince öfkesi iyice kabarmıştı. Böylece, Savunma Bakanı General Kurt von Schleicher'in tavsiyesiyle Hindenburg, Mayıs 1932'de Franz von Papen'i Şansölyeliğe atadı. Böyle sıradan bir kişinin bu kadar yüksek bir mevkie yükselmesi Hindenburg'un çevresindeki muhafazakâr komplocuların nasıl tehlikeli bir oyun oynamaya başladığının göstergesiydi. General Schleicher'in gözünde yeni Şansölyeyi kurtaran en önemli özellik, çok yumuşak başlı olmasıydı. Papen'i kontrol ederek Alman hükümetini kontrol edebileceğine inanıyordu. Ancak, Schleicher'ın düşündüğünün tersine, göreve başladığında Papen bağımsızlığını ilan etti. Hırslı ve sahtekâr biri olan Papen durumu daha da kötüye götürmek istercesine, Hindenburg'a yanaşarak, gözüne girmeye çalıştı. Bir yandan Başkan'ın Papen'e sempatisi artıyordu ama öte yandan ülkede ve Reichstag'da Papen'in ünü giderek kötüleşiyordu. Aralık 1932'de Hindenburg istemeyerek Papen'i görevden aldı, yerine Schleicher'ı atadı.

Papen'in düşüşünü izleyen komplolar, üzerinde durmaya değer, çünkü Henry A. Turner'ın dediği gibi, bu "büyük bir milletin kaderinin bir avuç insanın ellerine terk edildiği andır." Ve komploların başoyuncusu Papen'dir. Hitler'le ittifak yapan Papen, tekrar göreve dönebilmek ve bir zamanlar hamisi olan Schleicher'dan intikam alabilmek için bir kumpas kurdu. Aylar önce, Schleicher ile Papen, muhafazakârların egemen olduğu hiçbir bir rejimin büyük bir kitle desteği olmaksızın

kurulamayacağı üzerinde fikir birliğine varmıştı. Her ikisi de Hitler'le gizli görüşmeler yapıyor, onun giderek radikalleşen hareketlerini kendi muhafazakâr siyasi emelleri için kullanmak istiyordu. Nitekim Hitler'le uzlaşmanın yollarını açmak için, Şansölye iken Papen'in yaptığı ilk işlerden biri Hitler'in kahverengi üniformalı Nazi milislerine ya da sokak eşkıyalarına, Brüning'in koyduğu yasağı kaldırmak oldu. Ancak tüm bu uzlaşma çabaları hiçbir zaman sonuç vermedi. Bunun sebebi, Hitler'in, tüm olağanüstü durum yetkilerine sahip bir "başkan" sıfatıyla Şansölye olmak istemesi, Hindenburg'un ise bu eski ajitatör onbaşıya güveni sarsıldığı için onu yalnızca parlamenter Şansölye sıfatıyla atamaya razı olmasıydı. Kimi üst düzey yöneticiler Hitler'i muhafazakârlarla ittifak kurup adım adım iktidarı ele geçirmeyi reddettiği için eleştiriyordu. Hitler ise ya hep ya hiç tutumunda direndi. Seçim kazanma mücadelesinin amacı, demokrasiyi yok etmekti, Reichstag'da bir sağ bir koalisyon kurmak değil.

Ocak 1933'te Papen, Hitler'e istediğini vermeye hazırdı. İki adam yeni bir Hitler-Papen kabinesi kurmak üzere anlaştı (Papen Şansölye yardımcısı olacaktı). Hitler'in Reichstag'da hatırı sayılır bir mevcudiyeti vardı. Papen, Reich Başkanı'na sözünü dinleten biriydi. Hiçbir zaman önereceği farklı politikaları olmayan Schleicher, tüm cephelerde yenilmişti, Reichstag'da arkasında duran sağlam bir destekten yoksundu ve sonuçta meclisten güvenoyu alamadı. Görevde kalabilmek için Hindenburg'a ihtiyacı vardı ama yaşlı Mareşal çoktan ona sırtını dönmüştü. Papen, Hindenburg'u, Schleicher'dan uzaklaştırmakla yetinmemişti, Hindenburg artık Schleicher'ın kendisine karşı bir darbe planladığına da inanıyordu. Askerî bir yönetim gerçek bir olasılık haline geldi. Schleicher'ın emrinde kendisine sadık birlikler vardı. Ama o görevde kalmak için güç kullanmaktan kaçındı ve 28 Ocak'ta istifa etti. Ertesi gün Papen, Hindenburg'u aldattı. Onu, sağ kanat ittifakın büyük çoğunluğunun yeni Hitler-Papen kabinesini, destekleyeceğine ve Hitler'in ülkeyi Reichstag aracılığıyla yöneteceğine ikna etti; gerçekte ise böyle bir koalisyon yapılmamıştı. 30 Ocak'ta Hitler'e yemin ettirildikten sonra, sözü edilen Reichstag koalisyonunun gerçekte var olmadığı ortaya çıktı. Hindenburg'un yeni Şansölye'ye olağanüstü durum yetkileri vermekten başka çaresi kalmadı.

Hitler'e iktidarı ele geçirmesine ve daha sonra Nazi yönetimini güçlendirmesine fırsat veren Papen, Hindenburg ve Schleicher'in muhakeme yeteneğinden içler acısı derecede yoksun olmalarıydı. 1933'ün ilk otuz günü yaşananlardan çıkabilecek *tek* mümkün sonuç, kesinlikle bu değildi. Hitler'in şansölye olması engellenseydi, iktidarı ele geçirmek için "ya hep ya hiç" tavrı, ters tepebilirdi. Zaten, Alman seçmenler arasındaki popülaritesini kaybetmeye başlamıştı. Nazi hareketinin içerisindeki düş kırıklığı arttıkça parti bölünebilirdi. H. A. Turner'a göre, Hitler'in şansölyeliğine karşı en akla yatkın alternatif, General Schleicher liderliğinde bir askerî diktatörlüktü. Bu Hitler'in en çok korktuğu şeydi. Küçük ama disiplinli Alman ordusunun sokakların kontrolünü ele geçirmesi hiç de zor olmazdı. Hindenburg, olanlara rıza göstermek zorunda kalacaktı. Askerî diktatörlüğe karşı oluşabilecek muhalefet, kendi içinde öylesine bölünmüştü ki gerçek bir tehdit olması mümkün değildi. Bütün bunların yanında, 1933'den sonra General Schleicher'ın diktatörlü-

ğü de, gerçekte Nazilerin faydalandığı ekonomik fırsatlardan ve kolay elde edilen dış politika kazanımlarından yaralanabilirdi.

Hiç şüphesiz Almanya yine, savaş öncesi durumuna dönmek isteyen revizyonist bir devlet olarak kalırdı. Schleicher'in ilk emirlerinden biri mutlaka bir an önce büyük ölçekli bir askerî büyüme başlatmak olurdu. Bu tür planlar, Brüning zamanında yapılmıştı. Aralık 1932'de, batılı devletler, dünya silahsızlanma görüşmelerini bütünüyle feda etmemek için Almanya'nın silahlanmada eşit haklara sahip olması ilkesini kabul etmişlerdi. Güç kullanmayı diplomasiye tercih eden Schleicher'in aksine, Stresemann, kitabımızın 2. Bölümü'nde görüldüğü gibi, Almanya'nın yeniden inşasını diplomatik yollardan çözüm arayan biriydi. Bu yoldan giderek Almanların nefret ettiği 1919 toprak anlaşmasının gözden geçirilmesini sağlayabilirdi. Öyle bile olsa, Alman ordusunun üst düzey mensupları ihtiyatlı adamlardı. Polonya gibi küçük devletlerle çıkan çatışmalarla, hızlı ve dar kapsamlı bir şekilde mücadele eder ama ikinci bir dünya savaşı çıkması riskini göze almazlardı. Onların uzun vadeli emelleri Almanya'yı yeniden Avrupa'nın **Büyük Güçleri**'nden biri haline getirmekti. Tabii ki bunların hiçbiri gerçekleşmedi. Onun yerine Nazi liderinin kurnazlığı ve barbarlığını anlayamayan bir kaç kişi, Alman yaşantısındaki uygar ve insanca olan her şeye ihanet ederek devleti Adolf Hitler'in ellerine teslim etti.

Büyük Güçler
Geleneksel olarak askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak uluslararası düzeni yönetebilme kapasitesine ve ortak sorumluluğuna sahip olan devletler.

Devrim ve Yayılma

Hitler ve ideolojisi hakkında yanlış hüküm verenler yalnızca Alman yönetici seçkinleri değildi. Pek çok yabancı, Nazizmi, Prusya militarizminin daha kaba ve merhametsiz bir biçimi olarak görüyordu. Nasyonal Sosyalistler'in paramiliter birliklerinin her yerde rastlanan gamalı haçlı sancakları ve "Heil Hitler" selamının, sol ve sağ, diğer kitle hareketleriyle birçok ortak yönü vardı. Nazi mesajları, biraz da Avrupa'yı baştanbaşa saran diğer, komünizm karşıtı, kapitalizm karşıtı, liberalizm karşıtı seslerin yankısı gibiydi. Almanya'da muhafazakârlar, Hitler'in millî uyanışı vurgulayan, Bolşevizm karşıtı söylemlerinden rahatsız değildi, radikaller Nasyonal Sosyalizmle birlikte sosyalizmin uygulanmasını hevesle bekliyordu. Hitler toplumdaki endişelere oynuyor ve Nazi yönetiminin güvenliğini, güce başvurarak koruyordu. Siyasi muhalifler hapse atıldı ve diğer tüm siyasi partiler kapatıldı. İşçi sendikaları, meslek grupları, kilise ve diğer kamusal dernekler Nazi pratiklerine uygun biçimde "koordine edildi" Devlet partisi paralelinde ama devletten ayrı bir parti yapılanması tasarlandı ve 2 Ağustos 1934'te Hindenburg'un ölümüyle, Hitler hükümet başkanlığının yanında devlet başkanlığı görevini de alarak hem Şansölye hem de Devlet Başkanı oldu. Dış gözlemciler Nazilerin suç işlemesini onaylamıyordu ama diplomatlar açısından asıl merak konusu, Hitler'in dış politikasının ne olacağıydı. Seçim kampanyası sırasında yaptığı konuşmalar ve kaleme aldığı ***Mein Kampf*** (*Kavgam*) kitabı, Alman Şansölyesinin en az selefleri kadar kararlılıkla revizyonizme devam edeceği konusunda şüpheye yer bırakmıyordu.

Mein Kampf (Almanca: Kavgam)
Adolf Hitler tarafından, kendisi 9 Kasım 1923'te başarısızlıkla sonuçlanan Beer Hall darbesinde hapis cezasını çekerken şoförü ve kişisel sekreteri Rudolf Hess'e yazdırılan yarı otobiyografi şeklinde bir kitap. Kitap 1925 – 26'da iki cilt halinde basılmıştır. Satışlar Hitler'in 1933'te iktidara gelişiyle birlikte yüz binlere ulaşmıştır. Yabancı devlet adamlarının kitabı okumadığı ya da görmezden geldiği yönündeki iddialar boştur. Kitapta saldırı için detaylı bir plan belirtilmemiş; *Kavgam* daha çok Hitler'in temel siyasi ve ırksal görüşlerinin dağınık bir tetkiki olarak ortaya çıkmıştır.

Hitler'in aklında çok daha radikal bir fikir vardı. Almanya silahlanmayı tamamlamadan önce Avrupalı Büyük Güçleri tahrik etmemeye özen gösterdi. Almanya'yı **Milletler Cemiyeti**'nden ve Ekim 1933'te silahsızlanma görüşmelerinden çekerken bir yandan da barışa duyduğu sevgiyi ilan ediyordu. Yönetimde devamlılık ilkesini yerine getirme süsü vermek için, 1938 yılına kadar Hindenburg'un atadığı eski Dışişleri ve Savunma Bakanlarını görevden almadı. Aslında geleneksel yönetici seçkinlerden ve diplomasinin inceliklerden nefret ediyordu. Yeniçağın kitle siyasetine uygun bir lider olarak, eski düzeni yok etmeye kararlıydı. Oysa Hitler göreve geldiğinde, geçmişinde, onun Şansölyelik görevine bir yıl bile dayanabileceğini gösteren bir deneyimi ya da yeteneği yoktu. Habsburg'un kamu hizmetlerinde çalışan küçük bir memurun öfke dolu oğluydu. 1907'de okulu bıraktıktan sonra Viyana'da manzara ressamlığı yaparak kıt kanaat geçimini sağladı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kozmopolit başkenti Viyana'da Hitler, daha sonra Nazizm'in temelini teşkil edecek Sosyal Darwinizm'i, radikal milliyetçiliği ve daha sonra Nazizm'in temel dayanağı olacak **anti-Semitizm'i** öğrendi. Genç Hitler'in hayatındaki en önemli tecrübesi siperlerdi. O dönemde yaşayan başka birçokları gibi o da, dövüşmenin arındırıcı nitelikleri olduğuna inanıyor ve bundan besleniyordu. Kayser ordusu cesaretinden ötürü Hitler'i Demir Haç'la ödüllendirmişti. Almanya'nın yenilgisinin yarattığı şoku ve zehirli gazın neden olduğu geçici körlüğü atlattıktan sonra, savaş sonrası Almanya ordusu, Hitler'i siyasi ajitatör olarak yeniden göreve çağırdı. Sokak köşelerinden halka seslenen demagog, daha sonra küçük bir Alman, milliyetçi İşçi Partisi'ne üye oldu. Kasım 1923'te Münih'te bir birahanede tasarlanan başarısız bir hükümet darbesinin lideri olarak ülke çapında kötü bir şöhret edindi.

Ne hazindir ki, Hitler'in kariyeri bu şekilde son bulmadı. Yaklaşık on yıl sonra vizyonunu gerçekliğe dönüştürmeye başladı. Dünya görüşünü belirleyen iki önemli kavram vardı: bunlardan biri 'ırk' diğeri 'alan'dı. Hitler'e göre insanlık tarihi ırklar arası mücadelenin tarihiydi. Üstün ırklar gelişmiş ya da ölüp yok olmuştu. Büyümek için biyolojik saflıklarını korumak ve daima kendi yaşam alanlarını genişletmek için fetih yapmak zorundaydılar. Kader onun, Cermen ırkını, ahmak aristokratların elinden kurtarmasını takdir etmişti. Niyeti 1919'un getirdiği felaket düzenini ortadan kaldırmak ve düşman ırkların en tehlikelisi olan Yahudilere karşı acımasız bir savaşa girmekti. Nazilerin gözünde Yahudiler parazit bir ırktı. Onların, Slavlar gibi bazı ırkları Bolşevizm yoluyla köleleştirmek ve üstün ırk olan Alman (ya da Aryan) ırkını yok etmek gibi gizli planları vardı. Avrupa'nın o emperyalist çağında ırkçılık oldukça yaygındı, ancak Nazizm apayrı bir dogmatik ve caniyane devlet ırkçılığı biçimiydi. Hitler ırkçılığı, iç ve dış siyasette ayırt etmiyordu. Dış dünyada daha fazla genişlemek için Almanya'nın içeride saf ve etkin bir ırksal çekirdeğe ihtiyacı vardı. İçerideki düşmanlardan gelebilecek bir başka "arkadan bıçaklanma" (bkz. Bölüm 5) tehlikesi bertaraf edilmeliydi. Bir yandan Yahudileri, Çingeneleri ve diğer "yabancıları" tecrit etme politikası acımasız bir şekilde yürütülüyor, diğer yandan "sağlıklı" Almanların doğum oranını arttırmak ve aşağı ırktan olanların, sakatların toplumdan

Milletler Cemiyeti
Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarıyla 1919 yılında kurulan uluslararası bir örgüt. Amacı ortak güvenlik yoluyla uluslararası barışı teşvik etmek ve ekonomi ve silahsızlanma gibi konularda konferanslar düzenlemekti. Milletler Cemiyeti 1946 yılında resmi olarak dağılmıştır.

Anti- Semitizm
Avrupa'da 1860larda ortaya çıkan bu kelime ile Yahudilere yönelik saldırıların dayanağı artık inanç değil ırk olmuştur. On dokuzuncu yüzyıl Doğu Avrupa'sındaki katliamlar ve 1939 ile 1945 arasında yaklaşık altı milyon Yahudi'nin Nazi Almanya'sı tarafından sistematik bir şekilde katledilmesi anti-semitizm göstergeleridir.

temizlenmesi, doğumlarının engellenmesi ve daha sonra öldürülmesi için toplumsal önlemler alınıyordu. Ancak Hitler'in Almanya sınırları içerisindeki ırksal devrimi saldırgan ve devamlı bir dışa yayılma politikası olmadan tamamlanmış sayılmazdı. Savaş Almanya'nın büyümesi için gerekli olan *Lebensraum*u (yaşam alanı) sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda Nazilere eski muhafazakâr düzenin son kalıntılarını da silip süpürme imkânı verecekti.

Almanya'nın başlangıçtaki askerî zayıflığı, Hitler'in programının kabaca belirlenen aşamalara bölünmesini zorunlu kıldı. İlk aşama Almanya'yı, yeniden silahlandırmak ve Orta ve Doğu Avrupa'da topraklarını genişleterek yeniden başat güç haline getirmekti. İkinci aşama Avrupa Rusyası'nın işgal edilmesi, doğudaki *Lebensraum*'un sağlamlaştırılması ve ekonomik anlamda acımasızca sömürülmesiydi. Son aşama -Hitler bunu görebilecek kadar uzun yaşayacağından emin değildi- küresel üstünlüğü ele geçirmek üzere ABD ile girilecek son bir savaştı. Bu uzun vadeli planların başarıya ulaşmasının ön şartı, silahlara **otarşiye** ve müttefiklere sahip olmaktı. *Kavgam*'da Hitler, 1914 öncesinde Britanya donanmasını boşu boşuna silahlanma yarışına kışkırttığı için, İmparatorluk Almanyasının liderlerini ağır bir dille eleştirir. Hitler, Avrupa kıtasında rahatça hareket edebilmek için Britanya ile deniz gücü ve nüfuz alanları konularında pazarlık etmeyi ve İtalya ile sıkı bir ittifak kurmayı umuyordu, böylece Almanya'nın baş düşmanı olan Fransa'yı tecrit edecekti. Şüphesiz dünya hâkimiyetinin önkoşulu, askerî üstünlük sağlamaktı. Birinci Dünya Savaşı, tüm savaş teorisyenlerine, Hitler'in de çok iyi bildiği, şu dersi vermişti: Savaş hazırlıkları sadece ön cephelerde üstünlük sağlayacak büyük askerî güçleri yığmak (*genişliği olan* silahlar) demek değildi, aynı zamanda büyük bir savaş endüstrisini ve modern savaşların doymak bilmez iştahını dindirebilecek petrol, demir madenleri, kauçuk gibi hammadde kaynaklarını (*derinliği* olan silahlar) ele geçirmek, bunlar için dışarıya bağlı olmamak, kendine yeterli olmak demekti. Şansölyeliğinin ilk günlerinden itibaren Hitler'in amacı, askerî yönden hazırlıklı olmak için tüm Alman ekonomisini kullanarak bu tür silahlara sahip olmaktı. Önceleri, Alman ekonomisinde Büyük Bunalım'ın neden olduğu durgunluk sayesinde yeniden silahlanma süreci hızlı bir başlangıç yaptı, ancak silahlanmanın boyutları Alman mali sektöründe gerilmeye sebep olmaya başladığında Hitler, Reichsbank Başkanı Hjalmar Schacht'ın, süreci yavaşlatma ve ticaret yoluyla Almanya'yı yeniden dünya ekonomisine geri döndürme çağrısını reddetti. Bunun yerine silahlanma hedeflerini ve otarşiyi büyüttü. Führer, Eylül 1936'da, Mareşal Göring'i **topyekûn savaş** ekonomisinin itici gücünü hızlandırma görevi vererek, hazırlattığı Dört Yıllık Planın yöneticiliğine atadı. Her şeye rağmen, Almanya'nın savaşa hazır olması ve Hitler'in arzuladığı "büyük payı" kapabilmesi için 1940'ların ortalarına kadar beklemek gerekecekti.

Otarşi
Bir ülke ekonomisinin kendi kendine yetmesini amaçlayan politika. Bu terim genellikle 1930lar ve 1940larda Almanya, İtalya ve Japonya tarafından benimsenen iktisadi programlarla ilişkili olarak kullanılır.

Topyekûn (toplu) savaş
Hem ekonominin hem de toplumun topyekûn seferber edilmesi de dâhil olmak üzere tüm kaynakların devlet tarafından kullanılması suretiyle yürütülen savaş.

Almanların acımasız saldırganlığı İkinci Dünya Savaşı'nın başlıca sebeplerinden biriydi. Fakat statükoyu değiştirme arzusunda, Hitler yalnız değildi. Benito Mussolini de devrim hayalleri kuruyordu. Bir zamanların koyu sosyalisti, İtalya'nın 1915 savaşına girmesine itiraz ederek İtalyan sol'undan ayrılmıştı. Savaştı,

yaralandı ve İtalya'nın savaşın galip müttefikleri arasında hak ettiği ödülü alması gerektiğini savunan sağ görüşlü bir gazetenin editörü olarak sivil hayata geri döndü. 1921'de İtalyan faşist hareketinin lideri (Duce) oldu. Bir yıl sonra, yaklaşan sivil savaş atmosferinde Kral III. Victor Emmanuel, Mussolini'yi başbakan olarak atadı. Her ne kadar bu olaylar daha sonra "Roma'ya Yürüyüş" olarak efsaneleştirilse de, Mussolini'nin başbakanlığı komünizm hayaletine karşı radikal sağ ve gelenekçi muhafazakâr ittifakın bir ürünüydü. Mussolini, 1920'lerde içeride rejiminin gücünü ve prestijini arttırırken, dışarıda da sorumlu devlet adamı rolünü oynadı. Bu duruşu, İtalya'nın güçsüz olması kadar Lokarno döneminin huzuru bozacak yaramazlıklara fazla fırsat tanımamasından kaynaklanıyordu.

1930'ların ortalarında Mussolini yönünü değiştirmiş gibi görünmeye başladı. 1935'te İtalya Afrika'da bir sömürge savaşına girişti. Bir yıl sonra **İspanya İç Savaşı**'na büyük çapta müdahalelerde bulundu. Bu fırsatçı dönüşüm (İtalya'nın savaş dönemindeki sönük performansı bir yana), bazı insanların faşizmi boş bir propaganda oyunu olarak görüp önemsememesine ve Mussolini'yi de şeytanın kartondan bir kopyası gibi görmelerine yol açtı. Fakat faşist Duce, en az Nazi Führer kadar acımasız ve kararlıydı. Nazizm ve faşizm, her ikisi de belirgin devrimci dinamiklere sahipti: Hitler, ırkçı devrimini savaş ve fetihle gerçekleştirmeyi planladı; Mussolini de İtalya'yı toptan "faşistleştirmek" için dış yayılmaya önem verdi. Her iki rejimin de politikaları benzer millî hırslarla şekil buldu. Henüz millî birliğini yeni oluşturmuş devletler olan Almanya ve İtalya, Büyük Güçlerin rekabeti ve denizaşırı emperyalizmin hüküm sürdüğü bu dönemde oyuna geç katılmanın huzursuzluğunu taşıyordu. Ulusal emellerini gerçekleştirme arzuları Paris Barış Konferansı'nda hayal kırıklığına uğratılmıştı. Toplumsal huzursuzluk, ekonomik çalkantı ve siyasi çıkmaz dönemlerinde ortaya çıkan kitle hareketleri gibi iki diktatörlük de kendilerinin millî iradenin tek meşru ve demokratik ifadesi olduklarını iddia etti.

Yine de aralarında farklılıklar vardı. Nazizm için vazgeçilmez olan ırkçılık ve anti-Semitizm, Faşizm'de oldukça marjinal kalıyordu (birçok İtalyan Duce'nin ırkçı yasalarını kuzeyden ithal edilmiş tiksinti uyandıran politikalar olarak gördü). Her iki rejim de muhafazakâr yönetici seçkinlerin suç ortaklığıyla kurulmuştu ancak Hitler'in aksine Mussolini bu yönetici seçkinlerden kurtulmayı asla başaramadı ve Hitler'in Alman hükümeti ve halkını kontrol etmesini sağlayan demir pençesini İtalya'da hiç gösteremedi. İtalyan monarşisi, Katolik Kilisesi ve silahlı kuvvetler Duce'nin görmezden gelemeyeceği otorite merkezleri ve güçlerdi. Bir başka farklılık nihai emellerinde görülüyordu. Hitler'in rüyası bir dizi savaşla Alman ırkının yayılması ve en sonunda dünya hâkimiyetini ele geçirmesiydi. Mussolini'nin niyeti İtalyanların yaşam alanı ve hakkı olan Akdeniz'i ve okyanusa açılan bölgelerini ele geçirip yeni bir Roma İmparatorluğu kurmaktı. "Ya savaşalım" diyordu Mussolini, "ya da bu *komediyi* [büyük güç olma komedisini] sona erdirelim" Faşist bir imparatorluğun önündeki engeller, iki büyük statükocu güç Britanya ve Fransa'ydı. Onların en zorlu potansiyel düşmanı Almanya, Mussolini'nin en önemli potansiyel müttefikiydi. Nazilerle Roma arasındaki temaslar, Münih "hükümet darbesine"

İspanya İç Savaşı
18 Temmuz 1936'da General Franco önderliğinde sağcı bir askeri darbe girişimi olarak başlamıştır. Darbe, İspanya Fas'ından birliklerin yardımıyla, seçimler sonrasında iş başına gelen sosyalist ve ruhban karşıtı Halk Cephesi hükümetini devirmek amacıyla yapılmıştır. Franco önderliğindeki Milliyetçiler Madrid'i ele geçirememiş ve İspanya'nın büyük bölümü Başkan Azana liderliğindeki Cumhuriyetçi hükümetin kontrolünde kalmıştır. Her iki taraf da galip gelebilmek için dış yardımlara başvurmuş, sonuçta İspanya Avrupa'nın ideolojik savaş alanı haline gelmiştir. Nazi Almanya'sı ve Faşist İtalya Milliyetçileri desteklerken, Sovyetler Birliği Cumhuriyetçilere yardım etmiştir. Fransa ve Britanya ise savaşı kontrolleri altına almaya çalışmıştır. Mücadele üç korkunç yıl boyunca sürüp gitmiş ve yedi yüz elli bin kişinin ölümüne neden olmuştur. İç savaş 1939 Nisan'ında sona ererken, General Franco'nun diktatörlüğü 1975 yılındaki ölümüne kadar devam etmiştir.

(*Putsch*) kadar geri gidiyordu ama Mussolini kendisi (en azından başlangıçta), ve danışmanlarının pek çoğu (daha sonra da) temkini elden bırakmayan kişilerdi. Hiç şüphesiz, yeniden dirilen bir Almanya daha saldırgan politikalar uygulamak için fırsatlar yaratacaktı, ama yeni Reich aynı zamanda Avusturya'yı (iki devlet arasındaki tampon bölgelerden biri ve İtalya'nın Güneydoğu Avrupa'da ki nüfuz alanının odağı) yutabilirdi veya daha da kötüsü İtalya'nın Avusturya'dan aldığı toprakları (Güney Tirol) talep edebilirdi.

Habeş Savaşı
İtalyan birlikleri, 3 Ekim 1995'te kendi hakimiyetleri altında bulunan komşu Eritre yoluyla Habeş'e girdi ve kuşatmayı başlattı. Kuşatma, Mussolini'nin faşist rejiminin savaşçı yeteneğini uygulama ve böylece devrimi i ilerletme emelinin bir sonucuydu. Savaş, 1896'da Adowa'da alınan yenilginin intikamı olarak görülmesi bakımından İtalya içinde destek bulmuştu. İmparator Haile Selasiye, Milletler Cemiyeti'ne başvurdu; fakat onun bu küçük krallığı kendi kaderine terk edildi. Savaş 5 Mayıs 1936'da sona erdi.

Komintern (Komünist Enternasyonal)
Rusya dışındaki komünist partilerin faaliyetlerini yönetmek veya desteklemek amacıyla 1919'da Moskova'da kurulmuştur. Komintern, Stalin'in Britanya ve ABD'yi Sovyetler Birliği'nin artık Marksizm –Leninizm'i ihraç etmeye çalışmadığına inandırmaya yönelik kısa süreli bir çabası sırasında 1943 yılında kaldırılmıştır.

İtalyan politikası bu belirsizliği yansıtıyordu. 1932–33 yıllarında faşist rejim Avrupa sorunlarına hakemlik yapması için Lokarno Güçleri arasında yeni bir Dört-Güç Paktı önerdi. Londra ve Paris bir İtalyan aldatmacası olarak gördükleri bu teklife gülüp geçti. Milletler Cemiyeti'ni dışlamak bir yana, bu diplomatik girişimin amacı İtalyan ihtiraslarına hizmet edecek şekilde Almanya'yı kontrol altına almaktı. Çok taraflı güvenlik sistemlerine hiç inanmayan Hitler anlaşmayı önce imzaladı, sonra yok saydı. 24 Temmuz 1934'te Avusturyalı Naziler bir darbe girişiminde bulundu ve faşist eğilimli Şansölye Engelbert Dollfuss öldürüldü. İtalyan birlikleri olası bir ilhakı önlemek için harekete geçtiler. Darbe hakkında önceden bilgi sahibi olduğunu reddeden Hitler, Avusturyalı Nazileri tanımadı. İtalyan-Alman ilişkisi bir süreliğine soğudu fakat bu uzun sürmedi. İki diktatörlük kesişen ideolojik bir yolda ilerliyordu. 3 Ekim 1935'te başlayan **Habeş Savaşı** bu yolun kesişme noktası oldu. Mussolini, Nisan ayında Almanya'nın tek taraflı silahlanmasını kınamıştı, bunun karşılığında Batı Güçlerinin ödül olarak İtalya'nın Afrika'da savaşa girmesine yeşil ışık yakacağı izlenimine kapılmıştı. Bu nedenle savaş başladığında Britanya ve Fransa'nın karşı çıkmaları ve Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya sınırlı bir ekonomik ambargo uygulaması Mussolini'yi çok öfkelendirdi. 7 Mart 1936'te Habeş Savaşı'nı Ren Bölgesi'ni yeniden silahlandırmak için fırsat bilen Führer, İtalyanlara iyi niyetli tarafsızlık ve bazı maddi yardımlar teklif etti. Savaş, Mayıs 1936'da sona erdi. Mussolini' in, batılı güçlere ve Milletler Cemiyeti'ne meydan okuması Hitler'i çok etkilemişti. Ocak 1936'da Avusturya'nın bir Alman uydusu olmasına karşı itirazlarını geri çeken Duce, niyetini de belli etmeye başladı.

Kasım 1936'da Mussolini, Roma-Berlin'i Merkez Güçler ittifakını ilan etti. Bunu bir yıl sonra İtalya'nın Alman-Japon anti-**Komintern** Paktı'na dâhil edilmesi izledi. Merkez Güçler ittifakının ilan edilmesinden uzun süre sonra İngiliz ve Fransız devlet adamları Hitler'e karşı Mussolini'yi geri kazanmanın yollarını aramaya başladı. Ama bu ikisi arasındaki ideolojik bağ koparılamadı. Paris ve Londra'daki yetkililer, İtalya'nın İspanya'da General Franco'yu desteklemesinin büyük bir hata olduğuna işaret etti. Gerçek şu ki Duce, savaşların dinamizminden büyük zevk alıyordu. Oysa Habeşistan ve İspanya maceraları İtalya'nın savaşma gücünü tüketmişti. İtalya'nın savunmaya ayırdığı bütçe üçe katlanmıştı fakat bu para mevcut operasyonlara ve modern savaşın gerekli kıldığı kapsamlı hazırlıklar yerine, zayıf donanımlı ama sayıca çok kalabalık olan piyadelerin bakımı gibi savurgan projelere harcandı. Aslında nitelikten ziyade niceliğe yapılan bu vurgu faşist kabadayılığı ve saldırganlığıyla bir hayli uyum içindeydi. Ne de olsa İtalya, sahip olduğu büyük

donanma, bombardıman filosu ve sekiz milyon süngü sayesinde uluslararası siyasette bir oyuncu muamelesi görüyordu. Fakat İtalyan yarımadası Britanya ve Fransa'nın denizden ablukasına ve bombardımanına karşı savunmasızdı. Bir Avrupa Savaşı olduğunda Roma, savaş endüstrisini besleyecek kömür ihtiyacını karşılamak ve askerî yardım almak için kuzeydeki güçlü müttefikine güvenmek zorunda kalacaktı. Mussolini'nin, statükoyu yıkma kararı, İtalya'nın kaderini Üçüncü Reich'ın gölgesi altında kalmaya mahkûm etti. Bu onun kucaklayarak kabul ettiği kaderdi. Damadı ve dışişleri bakanı Count Ciano'nun dediği gibi: "Merkez Devletler ittifakı, her şeyden çok, siyasi rejimlerin özdeşliği temelinde yürüyordu ve ortak kaderi belirleyen de buydu."

Diplomasi ve Caydırma

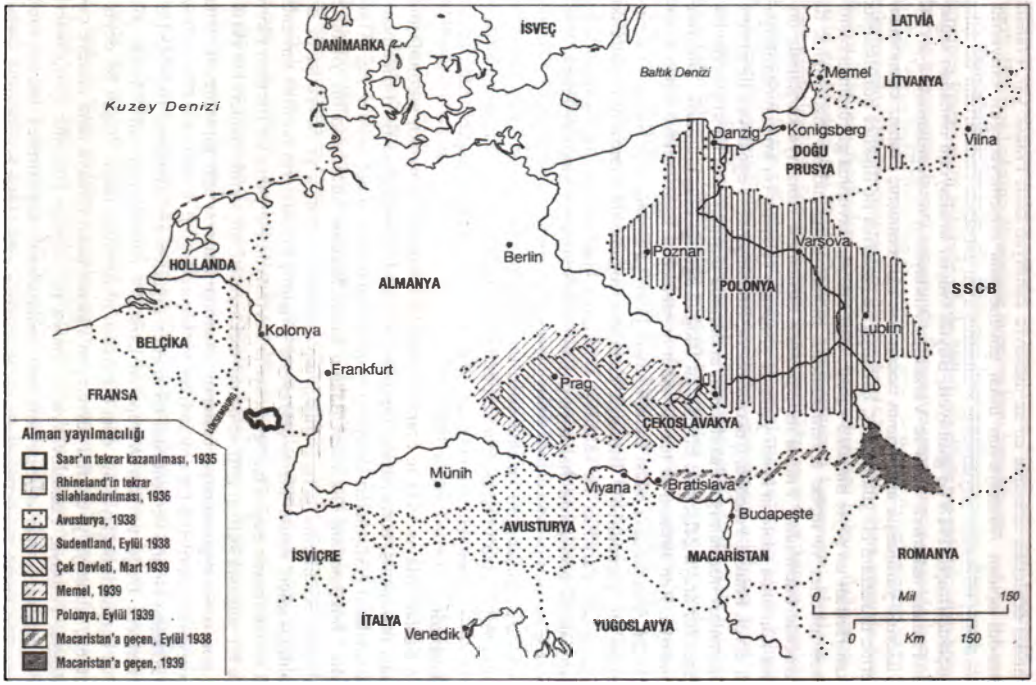
Nazi tehdidi bir kez güçlendikten sonra artık onu durdurabilmenin tek yolu büyük bir savaştı. Bu savaşın başlangıç tarihi statükocu güçlerin ne zaman Hitler'e kuvvet kullanarak karşılık vereceğine bağlıydı. 1933'ten 1938'e kadar Paris ve Londra Nazileri idare etti. 21 Ekim 1933'te Almanya Milletler Cemiyeti'ni terk etti. Mart 1935'te Hitler, Almanya'da zorunlu askerî hizmet yapılacağı emrini verdi ve *Luftwaffe*'nin (Alman Hava Kuvvetleri) varlığını ilan etti. **Versailles Antlaşması**'nın bu tek taraflı ihlallerine karşılık Britanya, Fransa ve İtalya, Nisan ayında bir protesto yayınladı. Lokarno garantörleri İtalya, Fransa ve Britanya arasındaki bu sahte birlik görüntüsü uzun ömürlü olmadı. Haziran ayında Britanya Almanya ile bir donanma antlaşması imzaladı. İtalya ise, Almanya'ya saldırdıkları takdirde Fransa'ya nasıl yardım edeceğini belirleyen bir askerî yardımlaşma antlaşması henüz yeni imzalamışken, Ekim ayında, Habeşistan'a saldırdı. 1936 Mart'ında Avrupa Akdeniz'deki krizin pençesinde boğuşurken Almanya Ren Bölgesi'ne saldırdı. Buna karşılık Britanya yeni bir diplomatik görüşme önerisi getirdi, Fransa hiçbir şey yapmadı, Belçika ise tarafsızlığa sığındı. 1920'lerin güvenlik çerçevesi bir harabeye dönmüştü. Temmuz 1936'da İspanya'da iç savaşın patlak vermesi Avrupa'nın büyük bir felaketin eşiğine geldiği hissini kuvvetlendirdi. İtalya ve Almanya Franco'nun milliyetçilerine askerî ve maddi destek sağlarken Sovyetler Birliği de aynı desteği İspanya'nın sol kanat Cumhuriyetçi hükümete verdi. Avrupa'daki ideolojik ayrılık giderek derinleşirken, Britanya ve Fransa, İspanya'ya müdahale etmemeyi taahhüt eden uluslararası bir antlaşmayı müzakere etmekteydi ama uygulamada bu antlaşma aslında Alman ve İtalyan müdahalelerinin devamına izin veriyordu.

Versailles Antlaşması 1919'da Almanya'ya karşı Antant devletlerin düşmanlığının sona erdirildiği antlaşma. Hükümleri arasında Almanya'nın toprak kayıpları, silahsızlanma, savaş suçu maddesi ve galip devletlere tazminat ödenmesi yer alıyordu.

Gelenekçi tarihçiler bu geri adım atma evresini açıklarken, liderlerin irade sahibi, uzak görüşlü kişiler olmayışını öne çıkarır. Kabul etmek gerekir ki, Fransız ve İngiliz siyasetçileri, Hitler'in ne denli kötü niyetli olduğunu hiçbir zaman tam olarak kavrayamamıştır. Ancak, Nazi doğasının anlaşılması için yapılan yarım yüzyıllık araştırmalar yayımlandıktan ve olaylar olup bittikten sonra yorum yapmanın bizler için görece kolay bir iş olduğunu düşünürsek, o dönemde yaşayanların, Al-

manların niyetinin *belirsizliğiyle* başa çıkmalarının ne kadar güç olduğunu daha kolay anlayabiliriz. Britanya ve Fransa'nın kabine toplantı odalarında, dışişleri ve savunma bakanlıklarında, istihbarat servislerinde iki görüş hâkimdi: Kötümserlere göre, 1914 öncesinde kendilerinin de faydalandığı sebeplerden çok farklı olmayan sebeplerle, militarist Almanya Avrupa'ya hâkim olmak istiyordu; iyimserlere göre ise Hitler ya da onun üzerinde etkili olduğu varsayılan kişiler yapıcı bir uzlaşmaya kolaylıkla ikna edilebilirdi. Önceki görüşü savunanların ifadelerini, öngörülü bir tutum, sonraki görüşü savunanların ifadelerini ise aptallığın kanıtı gibi göstermek devlet işlerini yürütme sanatının gerçeklerine haksızlıktır. 20. yüzyıl boyunca sürekli kendini tekrar eden bu tartışmanın kaynağı, içkin bir belirsizlik ve tehditle başa çıkma halinin yarattığı kaçınılmaz bir ikilemdi.

Alman gücünün yayılmasına karşı İngilizlerin ve Fransızların gösterdiği ilk tepkilerin nedeni tek başına, belirsizlik ortamı değildir. Çekincelerinin başka sebepleri de vardı. Hiç küçümsenemeyecek sebeplerden biri de, yaşanan son savaşın bedelinin ödenmesinden doğan nefretin tüm topluma yayılmış olmasıydı. Çoğu İngiliz ve Fransız politikacı ya bizzat siperlerde savaşmış ya da sevdikleri birini kaybetmişti. "Bir Daha Asla!" sadece barış hareketlerinin ve savaş karşıtlarının sloganı değil, Milletler Cemiyeti'nin, Briand-Kellogg Paktı'nın kurulmasının ve dünya silahsızlanmasının arkasında yatan ahlaki amaçtı. Statükocu Güçlerin kendilerini liberal enternasyonalizmle özdeşleştirmeleri hayalci bir idealistlik olarak küçümsenmemelidir. Davranış kuralları ve normları şeklinde ifade edilen değerler, potansiyel güçtür. Silahlı güç kullanımının yasa dışı kabul edilmesini sağlamak ve sorunların barışçıl yoldan çözüme kavuşturulmasını zorlamak, 1919 sonrası düzenden en çok yararlanan Paris ve Londra'nın çıkarları açısından önemliydi. Bir Japon yetkilinin söylediği gibi, "Batılı Güçler Japonya'ya poker oynamasını öğretti ama fişlerin çoğunu ele geçirir geçirmez oyunu ahlakdışı ilan edip briçe geçtiler." Bu kinayeli söz Batı dış siyasetinin bencilliğini çok güzel ifade eder. Fransız ve Amerikan devlet adamları "briçin" yalnızca kendileri için değil, dünyanın geri kalanı için de iyi olduğunu düşünüyorlardı. Sorun şimdi herkesi oyunu yeni kurallara göre oynamaya ikna etmekti. Bu başlangıçta, yalnızca diplomasi ile yapılabilirdi. Unutulmamalı ki, Büyük Güçler, statükoyu korumak uğruna olsa bile, revizyonistlerin kullandığı şiddet yöntemlerini benimseyemezdi, çünkü bu, kendi yarattıkları liberal devlet sisteminin altını fena halde oymadan yapılamazdı.

Harita 7.1: *Alman Yayılmacılığı, 1935-39*

Kaynak: *Lamb ve Tarling (2001)*

Statüko devletleri arasında en az manevra kabiliyeti olan Fransa'ydı. Fransız halkı, maddi açıdan Almanya'nın nihai gücüne asla erişemeyeceğini biliyordu. Eski hasımları, nüfusunu büyütmekle kalmamış aynı zamanda endüstrisini de daha fazla güçlendirmişti. 1918'de galibiyeti, Büyük Güçler koalisyonu olmadan sağlanamazdı. Fransız askerleri, 1923'te Versailles Antlaşması'nı uygulatmak için Almanya üzerine yürümüştü ama bunun bedeli çok ağır olmuştu; Fransız ekonomisinin üzerine muazzam bir yük binmiş, Britanya ve Amerika ile ilişkiler bozulmuştu. Başbakan Herriot'un şöyle bir sözü vardır: "Bir ülkenin savunma gücünün arkasında sadece askerler ve toplar aranmamalıdır, hukuki duruşundaki kusursuzluk da aynı derecede önemlidir." Fransa'nın, yeniden dirilen bir Almanya karşısında durabilmesi için önce adaletin kendi yanında olmasına ve sonra bir koalisyona ihtiyacı vardı. Evet, Fransa, Polonya, Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya ile güvenlik antlaşmaları imzalamıştı. Fakat kendi aralarında düşman olan bu küçük devletlerin hepsi bir araya gelse bile bir "Doğu Bloğu" ağırlığı oluşturamazdı. Öte yandan Almanya, Ren Bölgesi'ni tek bir silah ateşlemeden işgal ettikten sonra Fransa'nın Doğu Avrupa'daki etkisi kaybolmuştu. Peki, ya Britanya ve İtalya, Lokarno Antlaşması'nın garantörleri? Britanya kendisini çoğunlukla Fransa'nın müttefiki gibi değil telaşlı Parisliler ile kabadayı Berlinliler arasında kalmış soğukkanlı bir arabulucu olarak görüyordu. İtalya'ya gelince, 1935 yılının başlarında Fransa Başbakanı Pierre Laval ile Mussolini, Almanların barışı tehdit etmesi halinde, iki devletin birbirine danışacağını taahhüt eden bir anlaşma imzalamıştı. Fakat Duce bu anlaşmayı Habeşistan'ın işgali için verilen bir izin olarak gördü. Fransa'nın Britanya ve Milletler Cemiyeti tarafında saf tutarak İtalya'yı yabancılaştırmaktan başka çaresi kalmadı.

Yatıştırma Politikası Uluslararası meseleler-deki çatışma kaynaklarını müzakere yoluyla çözmeyi amaçlayan bir dış politika türü. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden itibaren bu kavram, saldırganlara tavizler vermek suretiyle iradesiz ve faydasız barış arayışı gibi aşağılayıcı bir anlam kazanmıştır. 1930'larda çoğu İngiliz ve Fransız yöneticiler yatıştırmayı, bir yandan Almanya ve İtalya ile çatışma nedenlerini ortadan kaldıran, diğer yandan diktatörlerle güçlü bir pozisyonda pazarlık edebilmek için yeterli askeri ve mali gücü kazanmaya izin veren "iki-yollu" (twin-track) bir politika olarak görmüştür.

Ya Ruslar? Mayıs 1935'te Fransa Sovyetler Birliği ile karşılıklı yardımlaşma anlaşması imzalamış, buna paralel bir anlaşmayı da Çekoslovakya ile imzalamıştı. Bu anlaşmaların görüşmeleri (İtalya ile yapılan anlaşma için de) merkez sağ "Ulusal Birlik" hükümetinin Dış İşleri Bakanı Louis Barthou tarafından bir yıl önce başlatılmıştı. Kimilerine göre Barthou diplomasisi (Almanya'yı Sovyetler'in de dâhil olduğu güçlü müttefiklerle çevreleme girişimi) Fransızların politika tarzında pek sık rastlanmayan geçici bir "gerçekçilik" evresiydi. Ne yazık ki, Bartheu Ekim 1934'te bir suikasta kurban gitti ve onun "reel siyaseti"nin yerine namert bir **yatıştırma** politikası uygulanmaya başlandı. Aslında Barthou'nun diplomasisi daha önce süregelen politikalardan çok radikal bir kopuş değildi. Kendinden önce görev yapan arkadaşı Briand ve kendisini takip eden diğerleri gibi Barthou, 1925'de Lokarno benzeri, Doğu ve Batı Avrupa'da karşılıklı güvenliği garanti edecek çok taraflı ve karşılıklı bağlayıcılığı olan bir sistem oluşturmak istedi. Başka bir deyişle, Barthou, Almanya'yı etrafını çevreleyen sisteme dâhil olmaya ikna etmeye çalıştı. Rusya, Polonya, Çekoslovakya ve İtalya ile yapılan güvenlik görüşmeleri Berlin'i, Fransız-Alman *détente*'ının barış anlaşmasını değiştirecek tek seçenek olduğuna ikna etmek üzere tasarlanmıştı. Bildiğimiz gibi, Hitler bu güvenlik uğraş-

larına Ren Bölgesi'ni işgal ederek ve Fransa'nın önerilerini geri çevirerek karşılık verdi. Böylece Lokarno döneminin suratına kapı kapatılmıştı.

Fransa'nın iç siyaseti dış siyasetini karmaşıklaştırıyordu. Ekonomik Bunalım boyunca Fransa millî gelirinde yüzde 30'luk bir düşüş ve giderek artan bütçe açıklarıyla karşılaşmış, bunun sonucunda Fransız seçmeni sağda ve solda kutuplaşmıştı. Sol, faşist İtalya ile ittifakı lanetliyor, Sovyet Rusya ile yakınlaşma sağı çileden çıkarıyordu. Hükümet sık sık değişiyordu. 1933–1940 yılları arasında Fransa 34 farklı hükümet tarafından yönetilmiş, yedi dışişleri bakanı değişmişti. Nisan 1936'da Merkez Sol **Halk Cephesi** koalisyonunun kazanması, ideolojik ayrılığı iyice şiddetlendirdi. Sanayiye bağlı huzursuzluklar ve sosyal kargaşa patlak verdi. Koalisyonda Fransız Komünist Partisi'nin yer alması sağ kanat grubu rahatsız etti. Yatırımcılar gergindi. Paris finans pazarından sermayenin çekilmesi frankın değerini düşürdü. Kendini sosyal reform ve silahsızlanmaya adamış Halk Cephesi Başkanı Leon Blum'un 1936'da hiç gözünü kırpmadan muazzam bir silahlanma programını yürürlüğe koyması bile ulusal birliği sağlayamadı. İspanya'da Franco ayaklanmasının başlaması, Fransa'da, ülkenin hızla yaklaşan bir iç savaşı ateşleyeceği algısı (ki fazlaca abartılı bir düşünceydi) yaygınlaştı. Sol kanat hükümete sağ Kanata mensup generallerin savaş açmasının imajı, artık Fransa'ya çok yaklaşmıştı. Blum hükümeti İspanya Cumhuriyeti'ne yardım etmeyi düşündü, fakat bunun Fransa'da bir iç savaşı ve hatta Avrupa'da büyük bir savaşı kışkırtabileceğinden korktu. Böylece Halk Cephesi müdahale etmeme görüşünün şampiyonluğunu yaptı ve bu yaklaşımı Britanya ile birlikte hayata geçirmeye çalıştı. 1935–36 arasında karşısına çıkan tüm engellerden sonra Fransa'nın en çok ihtiyacı olan şey, yeniden silahlanabilmek için zaman ve Avrupa'nın diğer güçlü parlamenter demokrasisi Britanya'nın dostluğuna sıkıca sarılmaktı.

Halk Cephesi
Faşizme karşı ortak bir cephe oluşturmak amacıyla komünist partileri sosyalist veya sosyalist olmayan partilerle koalisyona teşvik eden Komintern politikası. 1935 tarihinde ilan edilmiştir.

Britanya'nın yapmak isteyeceği en son şeyin güvenlik garantisi sunmak olması, Fransa açısından bir talihsizlikti. Bir kez daha, Birinci Dünya Savaşı'nın acı dolu hatıraları ve karmaşık ittifaklara yönelik köklü nefret burada önemli rol oynadı. Fransızlara karşı beslenen derin bir düşmanlık ve yanlış anlama da aynı derecede etkili oldu. 1930'ların başlarında birçok İngiliz devlet adamına göre, Alman itaatsizliği ve hatta Nazilerin iktidara gelmesi Fransa'nın suçuydu. 1931–35 arasında Britanya Dışişleri Bakanı olan Ramsay MacDonald, Fransız diplomasisi için "Avrupa'da bir kötülük olacaksa Fransız diplomasisi daima harekete hazır bir etkendir" demişti. Fransa'da Halk Cephesi'nin seçimiyle sonuçlanan ideolojik çatışma bu ülkenin güvenilmez bir müttefik olduğuna dair yaygın kanaati daha da güçlendirdi. Britanya'nın stratejik konumu da Avrupa'yı kendi haline bırakması yönünde işaret veriyordu. Britanya küresel bir güçtü. Fransızların aksine, Britanyalılar sadece Nazi tehlikesine odaklanamazdı. Japonya Britanya'nın Doğuda sahip olduğu toprakları ve Çin'deki ticari çıkarlarını tehdit ediyordu. Donanmasını Akdeniz'e yığmış ve ordusunu Libya'da mevzilenmiş olan İtalya, Mısır'ı ve Süveyş Kanalı'nı tehlikeye sokmuştu. Tüm bu sorunlar Britanya'nın savunmaya ayırdığı mali kaynaklarını aşıyordu.

Bu üçlü açmaz tehdidinin doğması İngiliz stratejistlerin dikkatlerini Alman tehdidinden uzaklaştırdığı anlamına gelmedi. Britanya'nın 1933–34 savunma siyasetini gözden geçiren sivil ve askerî bürokratların toplandığı üst düzey bir komite Almanya'yı "en tehlikeli potansiyel düşman" olarak belirledi. Bazı etkili sesler Britanya'nın geri çekilmesi gerektiğini savunsa da, çoğu, Britanya'nın Avrupa'yı terk edemeyeceğini biliyordu. Almanya'nın Fransa'ya saldırmasına, Hollanda'yı işgal etmesine ve hava ve deniz kuvvetlerini Britanya'nın kuvvetlerine yakın bir şekilde konuşlandırmasına izin verilemezdi. Bununla birlikte Almanya'nın kıta Avrupa'sına hâkim olmasını engelleyecek büyük çaplı ikinci bir savaş, Britanya'nın küresel mali ve ticari gücünde, Amerika Birleşik Devletleri'nin lehine olacak ikinci bir çöküş dalgası başlatabilirdi. Dolayısıyla Avrupa'da barış Britanya'nın nihai ulusal çıkarıydı. Bu nedenle İngiliz diplomatlar Batı ve Doğu Avrupa'da Fransa'nın yaptığına benzer bir dizi silahsızlanma konvansiyonu ve çok taraflı güvenlik anlaşması imzaladı. Avrupa'nın barışçı (ya da yatıştırma) politikalarının formülü son derece sadeydi: Almanya, Fransa'nın güvenliğini garanti edecek, karşılığında Fransa, Versailles Antlaşması şartlarının gevşetilmesine izin verecekti.

Britanya'nın iç siyaseti de bu diplomatik duruşu güçlendirdi. Versailles düzeninin çürük ve savunulamaz olduğu fikri siyasi elitler ve kamuoyu önderleri arasında yaygındı. Fransa'da olduğu gibi, burada da, sokaktaki adama göre, dış politika iki sütun üzerine duruyordu: silahsızlanma ve Milletler Cemiyeti. Parlamentoda Milletler Cemiyeti'nin en yüksek sesli savunucusu İşçi Partisi'ydi, ama Cenevre diplomasisi ve **ortak güvenliğe** duyulan heyecan, hem sağ hem de sol taraftan paylaşılıyordu. 1935 sonbaharında genel seçimler yaklaşırken, çok partili ama özünde bir muhafazakâr millî koalisyon hükümetinin lideri, Başbakan Stanley Baldwin, seçimlerden galip çıkmanın ve hükümetine parlamento desteği sağlamanın tek bir konuya bağlı olduğunu biliyordu: "savaş ve barış sorunu ve Milletler Cemiyeti'nin geleceği". Yeniden silahlanma için ilk hazırlıkları yapılırken, Baldwin bir seçim konuşmasında "bir daha asla büyük çapta silahlanma olmayacağı" sözünü verdi. Onun ilk Dışişleri Bakanı Sir Samuel Hoare'a, Milletler Cemiyeti'ne ve ortak ekonomik ambargo uygulamasına bağlılık ilan eden bir politika ile ihtiyatlı bir savaş önleme politikasını bağdaştırmanın yarattığı tehlike ve tuzakları keşfetmek düştü. Aralık 1935'te gazeteler, Hoare ile Fransa Başbakanı Laval'ın, Mussolini'ye Habeşistan **pretoktoratlığını** vererek, Doğu Afrika'daki krizi sona erdirmeye hazır olduklarını yazdı. Toplumda infial yaratan bu haberden sonra Hoare, istifa etmek zorunda kaldı. Onun yerine eski Milletler Cemiyeti Bakanı, halk tarafından Milletler Cemiyet'i adamı olarak tanınan, atılgan kişilikli Anthony Eden getirildi.

Ortak Güvenlik
Uluslararası kamuoyunu saldırganlığı kınamak için harekete geçirerek devletlerarası barışı koruma ilkesi. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi uluslar arası örgütlerin temel amaçlarından biri olarak kabul edilir.

Protektorat (hamilikler)
Bir imparatorluk tarafından tam olarak ilhak edilmeden yönetilen ve yetkinin tipik olarak yerel güçlere devredildiği bir yönetim şekline maruz kalan topraklar.

Ne var ki, Almanya ile bir uzlaşma arayışı (daha sonraları küçümseyici anlamda, "yatıştırma siyaseti" olarak anılacaktı) ne Britanya'nın maddi zayıflığının ne de kamuoyu baskısının bir ürünüydü. Politikacılar bu etkenleri göz önüne alacak kadar mantıklıydı ama Baldwin ve ardılı Neville Chamberlain'in uyguladığı şekliyle yatıştırma siyaseti, Avrupa'yı Britanya'nın güvenlik çıkarlarına göre yeniden

şekillendirmek ve küresel Britanya İmparatorluğu'nun devamını sağlamak için tasarlanmış, müdahaleci bir politikaydı. Bu düşüncenin hayat bulduğu başlıca örneklerden biri Haziran 1935'te Britanya ile Almanya arasında imzalanan Deniz Gücü Antlaşmasıydı. Hitler'in deniz gücünü, Britanya Kraliyet Donanması'nın yüzde 35'ine tekabül edecek şekilde sınırlandırma teklifi, aslında onun Orta ve Doğu Avrupa'da rahat hareket edebilmesi için Britanya'ya rüşvet verme girişimiydi. Britanya Deniz Komutanlığı ve Dışişleri Bakanlığı, Britanya'nın Avrupa'dan uzaklaşacağına ilişkin yapılan uyarılara hiç aldırmadan, Hitler'in önerisini kendi stratejik amaçları lehine sonuna kadar sömürdü. Deniz gücü açısından bu anlaşma, Almanya'yı konvansiyonel zırhlılarla sınırlı bir donanmaya mahkûm ediyor ve bunlardan çok daha tehlikeli olan hafif savaşçı gemilere ve kruvazör denizaltılarına sahip olmasını engelliyordu. Diplomasi dilinde ifade edilirse, bu deniz kuvvetleri anlaşması, diğer beş büyük deniz gücü -Britanya, Japonya, Amerika, Fransa ve İtalya- ile yapılan daha büyük bir müzakereler dizisiyle bütünleştiriliyor ve deniz kuvvetlerinde küresel bir silah sınırlandırması anlaşmasına dönüştürülüyordu.

Böylece Hitler, Britanya'yı deniz gücü alanında yatıştırarak Avrupa'yla ilgisini kesmekte başarılı olamadı. Bunun yerine İngilizler, Avrupa'daki sorunlara kapsamlı bir çözüm getirebilmek için müzakerelere giriştiler. Fransız önerilerinin bir benzeri olan bu güvenlik sistemi, Lokarno modelinde olduğu gibi batıda ve doğuda karşılıklı garantörlük anlaşmalarının birbirleriyle ilişkilendirilmesini, Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne geri dönmesiyle birleştiren ve aynı zamanda bombardıman uçaklarının sivillere karşı kullanılmasının yasaklayan genel bir konvansiyon temelinde inşa edilmişti. Sorun, Almanya'nın kendisini bu çok taraflı çerçeveye hapsetmeye nasıl ikna edileceğindeydi. Çoğunluğa göre cevap, 1919 sonrası düzeni, Almanların şikâyetlerini dikkate alarak düzeltmekti. Ne yazık ki Hitler'in, Britanya ve Fransa'nın güvenlik görüşmeleri karşılığında Almanya'ya vermeyi planladıkları imtiyazları en doğru zamanda sezmek gibi esrarengiz bir yeteneği vardı. Böylece, Mart 1935'te önce Versailles Antlaşması'nın askerî maddelerini tek taraflı feshederek ve bir yıl sonra da Ren Bölgesi'ni yeniden işgal ederek Britanya ve Fransız diplomasisini boşa çıkardı. Mart 1936'dan sonra Hitler'den görüşme sözü alma çabaları tamamen cevapsız kaldı. Bu sırada İspanya İç Savaşı'nın yavaş yavaş genel bir Avrupa savaşına dönüşecek gibi görünmeye başlamasıyla, Almanlara sömürge ya da bazı ekonomik imtiyazlar verilmesinin, Hitler'i pazarlık masasına oturmaya ikna edebileceği umuduna sarılanlar oldu. Oysa bu tür önerilerin bazı ilerlemeler kaydedilmesine yarayacağını düşündüren işaretler Führer'in kendisinden değil, Reichsbank Başkanı Hjalmar Schact'tan geldi. Londra, Schact gibi nüfuz sahibi ılımlıların Hitler üzerinde etkisi olabileceği yanılgısından kurtulamadı ve böylece doğru bir diplomatik yaklaşım yapılabilse, Üçüncü Reich'ın pazarlığa oturacağına ilişkin yanlış görüş devam etti.

Fransız ve İngiliz siyasetinin diplomasiyi vurgulaması, güç kullanımını hesaba katmadığı anlamına gelmiyordu. 1936'da Britanya ve Fransa, Hitler'i görüşmeye zorlamak için büyük çaplı bir yeniden silahlanma programı başlattılar. Maliye Baka-

nı Chamberlain, hava gücünün "savaşı caydırmada en etkili güç" olduğunu inandığı için, Britanya ordusunda en büyük harcamanın Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne ayrılmasını istedi. Britanya'nın planlama uzmanları, 1939'a kadar Almanya'yı caydıracak yeterlilikte deniz ve hava gücüne ulaşmayı amaçladı. Ancak Almanların ilk saldırılarını savuşturacak silahları edinmekle deniz aşırı alımlarda idareli olmak ve "uzun" bir savaşın finansmanını yabancı ülkelerden sağlamak (ki o sırada buna, savunmanın dördüncü kolu deniyordu) arasında denge kurmak zorundaydılar.

Almanya-Fransa sınırı boyunca, çelik, dikenli tel ve betonla kurulan 200 millik bir tahkim sistemi olan Maginot Hattı ile Fransa, kendi caydırma önleminin ilan etti. Fransızların ani bir Alman saldırısı karşısında seferber edeceği büyük bir eğitimli asker kadrosu vardı ama 1930'larda savunma harcamalarındaki kısıtlama nedeniyle hava ve kara kuvvetleri arasında büyük bir uçurum oluştu. Bu uçurum, 1936 yılında başlayan savunma programları, 1939–40 yıllarında meyvelerini verene kadar kapanmayacaktı. Caydırmanın başarısızlığa uğraması durumunda ne olacağına ilişkin yürütülen fikirler, Batı'nın Almanlara verdiği cevabı açıklamak bakımından yararlıdır. İngiliz ve Fransız strateji uzmanları bir sonraki savaşın bir toplu savaş olacağında ve kabaca 1914–18 savaş modelini izleyeceğinde hemfikirdi. Savaş, elbette daha öncekinde olduğu gibi, Almanların yapacağı bir yanlış hesapla başlayacak gibi görünmekteydi. Hitler ve danışmanları, *Luftwaffe*'ye Londra'yı yerle bir edecek bir "nakavt darbesi" yapması emrini verecekti ya da Fransa'ya, kitle bombardımanı ve hızlı tanklarla **Schlieffen** benzeri bir saldırı düzenleyecekti. Böylece Hitler, hızlı ve kolay bir zafer için kumar oynayabilirdi. İngiliz ve Fransız planlarına göre Almanların nakavt darbesi bir kere püskürtüldükten sonra savaş yeniden bir dayanma gücü yarışına dönüşecekti. Birinci Dünya Savaşı'nın da gösterdiği gibi, Almanlar böylesine bir yarışı kazanacak hammadde ve kaynaklardan yoksundu. Paris ve Londra, denizaşırı imparatorluklarından ve dünyanın geri kalan ülkelerinden sağladıkları üstün sayıda askeri ve malzemeyi seferber ederken, Antant'ın deniz ve hava güçleri, Reich'ın denizaşırı ülkelerden ithal ettiği malların ulaşımı durduracak ve Alman sanayisinin kalbine darbe üstüne darbe indirecekti. Antant Devletler ezici üstünlüğe eriştikleri anda son saldırılar başlayacaktı. Özetle, İngiliz ve Fransız caydırma stratejisi, Hitler'i uzun bir savaşla "tehdit etmek" ve kısa bir savaşı kazanamayacağına "ikna" etmek temeline dayandırılmıştı. Çoğunluğun, büyük çaplı ikinci bir savaşın Avrupa medeniyetini yok edeceğini görüşünde birleştiği düşünülürse, güç kullanma tehdidinde bulunma kararı, hafife alınamazdı.

Schlieffen Planı
Almanların, tarafsız Belçika üzerinden askerlerini geçirmek suretiyle, Fransa'ya karşı önleyici askeri saldırı yapmayı amaçlayan 1914 öncesi planı. Plan, adını Alman Genelkurmay Başkanı General Alfred von Schlieffen'den almıştır.

Böylece, güç kullanmaktan kaçınmak sağduyulu stratejik hesaplar kadar, savaşın bir kıyamet gibi olacağından duyulan derin endişeden de kaynaklanmaktaydı. Aynı zamanda devlet adamları, bu silahlanma yarışının yalnızca askerî güçleri ilgilendiren bir konu olmadığının farkındaydı. Millî kimlikleri, değerleri, liberal ekonomiye ve özgür topluma adanmışlıkları, Statükocu Güçlerin caydırma stratejilerinin şekillenmesinde en az silahlanma gücü kadar önemli rol oynadı. Bir İngiliz Bakan meslektaşlarına, Britanya'nın, diktatörlerin silahlanma içgüdüsüyle neden baş edemeyeceğini açıklarken "biz kendimizi başka tür bir millete dönüştürmedi-

ğimiz sürece," ifadesini kullanmıştı. Bunu yapmanın göz kamaştırıcı çekiciliğine dayanmak çok zordu. İnanan bir sosyalist olan Leon Blum bile, bir keresinde şu itirafta bulunmuştu: "Faşizmin güçle meydan okumasına karşı çıkmaya çalışırken... insan çoğu kez baştan çıkıp onun ayak izlerinden gitme isteğine kapılır". Ancak İngiliz ve Fransız devlet adamları çok iyi bildiği gibi, totaliterciliğe öykünmenin bedeli uluslarının inandığı her şeyi feda etmek anlamına gelecekti.

Tecrit ve Bir Arada Yaşama

Güvenlik krizinden kurtulmak için bazı Avrupalılar yüzlerini ya ABD'ye ya da Rusya'ya çevirmişlerdi. Örneğin Britanya Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Avrupa ve Pasifik'te herhangi bir savaşı engellemek için Amerikan desteğini ararken, Fransız Hava Kuvvetleri Komutanı Pierre Cot, barışı garantilemek için hava gücüne dayalı muazzam bir Fransız-Rus ittifakı kurmayı hayal ediyordu. Ama meslektaşlarının çoğu Amerikalıların vahşi kapitalizminden, Rusların sinsi doktrinlerinden aynı derecede korkuyordu. 1925 Lokarno Antlaşması'ndan 1938 Münih'e kadar yeni bir güvenlik inşa etmeyi uman Avrupalıların tercih ettikleri çözüm, Britanya, Fransa, Almanya ve İtalya arasında "dörtlü" bir işbirliğiydi.

1940 öncesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa'yı kurtarmaya istekli olduğuna dair hiçbir belirti yoktu. Ekonomik Bunalım Amerikalıların herkesin kendi sorunlarını kendi evinde çözmesi gerektiği inancını pekiştirmişti. Dünya Ekonomi Konferansı'nda Amerikan yetkilileri "Her ulus kendi evini düzene sokmaya mecburdur", demişti. İlk konuşmalarından birinde Başkan, "en önemli görevlerimizden biri, insanların çalışmasını sağlamaktır" demişti. Onu dinleyenlerin çoğu, dünyanın geri kalanının, özellikle de yoz ve güvenilmez Avrupalıların, kendi başlarının çaresine bakmaları gerektiğine inanıyordu. Oysa bu düşünceler, Roosevelt'in kişisel görüşüyle çelişiyordu. Daha önce, Deniz Kuvvetleri Bakan Yardımcısı görevindeyken, Woodrow Wilson'ın hizmetinde bulunmuş ve hayran olduğu Wilson'ın ideallerini benimsemişti. Roosevelt, Amerika'yı farklı kılan özgürlük, adalet ve girişimcilik gibi değerlerin bütün dünyayı değiştirebileceğinden emindi. Dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek gibi, Amerikalıların kendilerine biçtiği ahlaki görev, Büyük Bunalım yüzünden terk edilemezdi. Ancak Roosevelt, Wilson'un hatalarından ders almıştı. Bunu şu sözleriyle ifade etti: "Liderlik yaparken, arkaya bakıp orada kimse olmadığını görmek korkunç bir şeydir" Görevinin ilk iki döneminde kamuoyunu dikkate alması, politikalarını dizginleyen ana faktördü. Çıkarılan yasalar ve yapılan soruşturmalar savaşa duyduğu nefreti ifade ediyordu. 1934–36 yılları arasında Savaş Cephanesi Sanayisi üzerine yapılan Senato soruşturması (Nye Komitesi) sırasında Amerikalılar, ülke ekonomisine sızan sinsi militarizmi teşhir etmeye çalıştılar. Saldırgan devletlerle ticaret yapılmasını ve Amerikalı yurttaşların savaş bölgelerine sevk edilmesini yasaklayan üç Tarafsızlık Yasası (1935–37) ve Johnson Yasası'nın çıkarılmasıyla, Amerikalılar olası büyük bir sa-

vaştan kendilerini tecrit etmeyi umdular. Savaştan ve savaşın yol açtığı her şeyden duyulan nefreti paylaşan Roosevelt, tecrit siyasetini savunanları görmezden gelemezdi. İşsizlikle mücadele etmek için tasarladığı, kamu hizmetleri, yatırım ve reform programı, Yeni Bakış'ın (New Deal) başarısı, Kongre'deki ilerici Demokratların ve Cumhuriyetçilerin verecekleri oylara bağlıydı. Ama görüldü ki, bu desteği veren ilericiler aynı zamanda "tecrit" siyasetinin en sadık savunucuları arasında yer alıyordu.

İçerdeki engeller bir yana, Washington'un resmî görevlileri, bir Amerikan varlığını dışarıda hissettirecek caydırıcılık siyasetine dönemezlerdi, çünkü ellerinde bunun inandırıcı olmasını sağlayacak araçlar yoktu. Kabul etmek gerekir ki, dünyanın ikinci büyük filosu olan Amerikan filosu, Japon generalleri düşündürüyordu. Ama Avrupa'ya bir güç izdüşümü yapıldığında, Amerikan ordusu ve hava kuvvetlerinin dikkate değer bir ağırlığı yoktu. 1939 öncesinde Hitler, barış konusunda Roosevelt'in sesini yükselterek yaptığı ihtarlara kulak asmamıştı. Avrupa demokrasilerinin kendi aralarındaki fırtınalı ilişkiler, Washington'un olayları şekillendirme yeteneğini sınırlandırıyordu. Bu, özellikle Anglo-Amerikan ilişkileri için geçerliydi. Deniz gücü sorununu aşmak için, her iki taraf da eski sorunları gömdü ve donanma ve kruvazör gücünü eşitleyen Mart 1936 Londra Deniz Gücü Antlaşmasını imzaladılar. Ama işbirliğinin daha fazla ilerlemesini engelleyen en önemli faktör ticaretti. Amerikalılar, "ekonomik saldırganlık" olarak gördükleri "Emperyalist Tercih" sistemini, dünya barış ve refahı için en az diktatörlüklerin otarşi uygulamaları kadar tehlikeli buluyordu. Roosevelt'in Dışişleri Bakanı Cordell Hull, Anglo-Amerikan ilişkilerini iyileştirmesi için, Ottowa Antlaşması'nın gevşetilmesi çağrısında bulundu. Peki, ama bunun karşılığında Londra ne kazanabilirdi? Eden, Japonya'ya karşı deniz kuvvetlerinin işbirliği yapmasını sağlamak istiyordu. Chamberlain ise, "Amerikalılardan, laftan başka 'hiçbir şey' beklememek, her zaman en iyi ve en güvenli yoldur" diye düşünüyordu.

Ekim 1937'de Chicago'da yaptığı bir konuşmada Roosevelt, "dünyada bir adaletsizlik salgını" olduğundan ve saldırganlığın "karantina altına alınması gerektiği"nden söz etti. Konuşma, tecrit taraftarlarının aşırı tepkisine yol açtı ve Roosevelt karantina isterken, aklında hiçbir plan bulunmadığını açıklamak zorunda kaldı. Kasım ayında Washington, Çin-Japon Savaşı'na arabuluculuk yapmak üzere Brüksel'de toplanan konferansta, ekonomik yaptırım ve donanma filolarının manevraları konusuna değinmekten kaçındı. Aralık ayında Japon uçaklarının Britanya ve Amerikan Yangste gambotlarına saldırması, *gizli* Anglo-Amerikan deniz kuvvetleri görüşmelerinin yolunu açtı ama bu dışarı sızdırılmadı. Başkan için artık tek seçenek kalmıştı: Welles Planı. 1936'da Roosevelt'in çok güvendiği dostu ve Dışişleri Bakanı Sumner Welles, dünyanın siyasi, mali, ekonomik ve silahlanma sorunlarının konuşulacağı ve "uluslararası davranış biçimini" düzenleyecek "normlar" üzerinde uzlaşma sağlayacak bir konferans düzenlenmesi önerisinde bulundu. Ocak 1938'de Roosevelt bu öneriyi Chamberlain'e götürdü. Londra'nın bakış açısına göre, dünya sorunlarının tartışılacağı büyük bir konferans, harikulade bir kargaşa

çıkarma reçetesiydi ve Britanya'yı diktatörlerin gazabıyla karşı karşıya getirecekti. Chamberlain, Roosevelt'e beklemesini söyledi. Roosevelt'in beklemekten başka çaresi yoktu. Çekoslovakya'da olası bir savaş yaklaşırken Başbakan krizi, Hitler'le ikili görüşmeler yaparak aşma peşindeydi. Washington, ahlaki sebeplerle Münih Antlaşması'ndan duyduğu yersiz öfkesini Londra'ya yöneltti ve aynı zamanda bir Avrupa savaşının önlenmiş olmasından rahatlama duydu. 1939'da Münih Antlaşması çözüldü ve savaş artık çok yakın görünmeye başlayınca, Roosevelt ile en tepedeki subay ve diplomatlar, Başkan'ın "karantina" kavramını, hava gücü ve müttefikleri kullanarak, aktif bir siyasi ve askerî caydırma operasyonuna dönüştürmeye başladı.

Amerika Birleşik Devletleri'nin tersine Sovyetler Birliği, Avrupa devlet sistemine dâhil olmaya oldukça hevesliydi. Sovyetler 1934'te Milletler Cemiyeti'ne katıldı ve bir yıl sonra Fransa ve Çekoslovakya ile karşılıklı güvenlik anlaşmaları imzaladı. Bu anlaşmalar Çekoslovakya'nın bir saldırıya maruz kalması halinde, ilk müdahalenin Fransa'dan gelmesi şartıyla Sovyetler Birliği'nin Çeklere yardım edeceğini taahhüt ediyordu. SSCB, 1935'te Batı Avrupa'daki komünistlere, faşizme karşı direnişi desteklemek için bulundukları ülkenin demokratik partileriyle Halk Cephesi koalisyonları oluşturma talimatı verdi. Statükoya karşı kavgacı bir muhalefet yapmaktan vazgeçip, ortak güvenlik ve "barışın bölünemezliğinin" tutkulu savunuculuğuna doğru bu 180 derecelik anî dönüşün başını çeken lider, dünya devrimini saplantı haline getirmiş kötü Rusya imajını yok etmeye hayatını adamış 1930'lardan beri Dışişleri Komiserliği yapan Maxim Litvinov'du.

Birçok tarihçi, Litvinov'un Nazi karşıtı bir koalisyon yaratmak için gösterdiği gayretleri boşa çıkardıkları için Batılı Güçler'i suçlamıştır. Şurası kesindir ki, Avrupa'da Bolşeviklere duyulan nefretin kökleri çok derindi. Bunun farkında olan Hitler, şüphesiz, bu "Kızıl" korkuyu kendi devrimci komplolarını maskelemek için sonuna kadar kullandı. Britanya, doğu ve batı arasında planlanan Lokarno sistemine benzer, her tür ilişkiyi önlemeye ve Paris, Prag, Moskova arasında müzakere edilen güvenlik anlaşmalarını zayıflatmaya çalıştı. Fransasız Yüksek Komutası, 1935 garantilerinin uygulanması için Moskova'nın ayrıntılı genelkurmay planlamasını başlatma çağrısına karşı cevap vermedi. Doğu Avrupalılar, özellikle de Polonyalılar, Sovyetlerden en az Naziler kadar çekiniyorlardı. Aslında Sovyetler'e karşı Polonyalıların (ve tabii ki Almanların) hissettiği düşmanlık olası bir doğu-Lokarno sistemini daha başından işlevsiz kılıyordu. Moskova'nın tecritten kurtulmak için gösterdiği onca çabaya rağmen, tüm bu ülkelerin Rusya'ya gösterdiği soğuk tavır, 1939 yılına kadar Sovyetler Birliği'nin gerçek bir Güç-*sayılmamasına* neden oldu. (Hiçbir devlet, Büyük Güçler ona öyle davranmadığı takdirde Büyük Güç gibi *davranamaz.)* İspanyol İç Savaşı'nın başlaması, Litvinov'un içinde bulunduğu ikilemi acı bir biçimde ortaya döktü. Sovyet liderleri, Batı Avrupa'daki en sıkı müttefiki Fransa'nın İspanya'daki faşist zaferle tehdit edilmesine seyirci kalmayı göze alamazdı. Fakat Sovyetlerin iç savaşa İspanya Cumhuriyeti ve Halk Cephesi yanında yer alarak askerî müdahalede bulunması, Paris ve Londra'da bü-

yük bir düşmanlıkla karşılandı ve bu durum Hitler'in, uluslararası komünizme karşı bir Avrupa savaşı verdiği iddiasına önemli bir destek sağladı.

Böylelikle, Britanya ve Fransa'nın Sovyet siyasetindeki değişimin yarattığı fırsatlardan faydalanmamasının bir *kusur* olduğu görüşünü savunmak, ancak uluslararası politikanın doğasındaki *etkileşim* özelliğini görmezden gelmekle mümkündür. Sonuçta *kusur* karşılıklı düşmanlık, farklı güvenlik çıkarları ve büyük ölçüde yanlış zamanlamanın ürünüydü. Ortak güvenlik Moskova'ya çekici gelmeye başlarken Paris ve Londra, Berlin'le anlaşmaya varmayı tercih etmişti. Paris ve Londra, Moskova ile anlaşmaya hazır olduğunda Stalin, Hitler'le barış içinde bir arada yaşamayı yeğlemişti. Son olarak, Büyük Güçlerin bağlayıcı güvenlik ittifakları kurmakta isteksiz olmaları dönemin uluslararası sisteminin *tipik* bir özelliğiydi ve yalnızca demokratik devletler ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiye özgü değildi.

Sovyetler'in dış güvenlik yaklaşımı, Rusya'nın tarihi ve ideolojisi tarafından şekilleniyor ve ülke içinde tartışılıyordu. 1920'ler başında, savaş, devrim ve dış müdahaleler yüzünden Rus ekonomisi perişan bir haldeydi. Lenin'in, işçi sınıfı devrimlerinin yükselen dalgalarının dünyayı dönüştüreceği yolundaki tahminleri gerçekleşmeyince, 1919 sonrasında Sovyet liderliği sosyalizmi tek başına Rusya'nın kaynaklarıyla savunmak zorunda kaldı. 1920'de Kızıl ordu'nun Polonya karşısında uğradığı yenilginin de altını çizdiği üzere, bu ancak Rusya'nın makine çağının savaş teknolojilerine sahip olacak şekilde sanayileşmesiyle sağlanabilirdi. 1920'lerde ustaca bir manevrayla içerdeki rakiplerini alt ederek Sovyetler Birliği'nin tek lideri olan Joseph Stalin, sosyalizmin ihraç edilebilmesi için önce içeride bir devrim yapılması gerektiğine inandı. 1928'de "tek ülkede sosyalizmi" inşa etmek için hızlı bir sanayileşmeyi öngören ilk Beş Yıllık Planı'nı yürürlüğe kondu. Sanayileşme ve bunun yanı sıra tarımda zor kullanılarak yapılan kolektifleşmeye, ülke içindeki sözde sınıf düşmanları ve sabotajcıların acımasızca bastırılması eşlik etti. Ortodoks Bolşevikler de hızlı bir sanayileşmenin zorunlu olduğuna inanıyordu. Sovyet ideolojisi, bir gün kapitalizm içinde bir kriz çıkacağı, Büyük Güçlerin birleşerek sosyalizmi yok etmek zorunda bırakacağı kehanetinde bulunuyordu. Bu nedenle Lenin'in mirasçılarının görevi, böyle bir Sovyet karşıtı koalisyonun oluşumunu engellemek ve yaklaşan mücadeleye hazırlanmaktı. 1931'de yaptığı bir konuşmada "gelişmiş ülkelerin elli, belki de yüz yıl gerisindeyiz" diye haykırıyordu, Stalin: "Bu farkı on yılda kapatmalıyız. Ya bunu başaracağız, ya da bizi ezip geçecekler."

Mançurya
Çin'in kuzeydoğusunda yer alan üç eyalet, aynı zamanda Mançu halkının yurdu. 1932-1935 döneminde Jehol eyaletinin de eklenmesiyle Japonların Mançuko adını verdiği kukla devleti oldu.

1930'ların başlarına gelindiğinde Kızıl Ordu'nun gelişmiş silahlarla donatılması ve Sovyet ekonomisini topyekûn savaşa hazırlanmasında gözle görülür bir ilerleme kaydedilmişti. Gerçekten de vakit yaklaşıyordu. Büyük Bunalım'ın başlaması, faşizmin boy vermesi ve Rusya'nın Asya'daki savunmasız topraklarını tehdit eden Japonya'nın **Mançurya**'yı işgali, uzun zamandır beklenen kapitalist saldırının habercileriydi. Moskova'nın ilk tepkisi Baltık Devletleri, Fransa ve Polonya ile saldırmazlık paktları imzalamak oldu. Hitler'in Alman komünistlerini acımasızca bastırmasına rağmen Sovyetler, Nazilerle de barış içinde yaşamayı umuyordu Fakat

Hitler, Sovyetlerin diplomatik yoklamalarını geri püskürttü ve kendini Avrupa'yı Bolşevizm'den kurtaran adam ilan etti. Dünya Ekonomik Konferansı'nda bir Alman delege açıkça, "*Lebensraum* [yaşam alanı] olmayan insanların" yararına, Rusya'nın parçalanması çağrısında bulundu. Kötü şeylerin habercisi olan bu şartlar altında, başka seçeneklerin mevcut olmaması da eklenince Sovyetler Birliği, yüzünü ortak güvenlik arayışına çevirdi.

İspanyol İç Savaşı, Almanya, Japonya ve İtalya'nın anti-Komintern Pakt altında birleşmeleri ve Rusya'nın Münih'ten dışlanması, Sovyet güvenliği için, ne çok taraflı ne çift taraflı anlaşmalar yapması yönünden, hiç de iyi işaretler değildi. Litvinov, Cenevre'de ortak güvenlikten bahsederken perde arkasında bir ticaret delegasyonu aracılığıyla Berlin'e yakınlaşma öneriliyordu. Bu çabaların hiç biri kâr sağlamadı. Daha kötüsü içeride Büyük Terör'ün yarattığı şiddet ve 1937-38 yıllarında subaylarının neredeyse yarısının temizlenmesi, Kızıl Ordu'yu sakat bıraktı. Ülke içinde uygulanan şiddet, Batılıların gözünde Rusya'nın güvenilmez bir müttefik olduğu imajını pekiştirdi. Bu durum savaşın çok yaklaşmış göründüğü 1939 yazında, Almanya, Fransa ve Britanya'nın Sovyetler Birliği'ne birdenbire kur yapmaya başladığı ana kadar değişmedi. Mayıs ayında Stalin, her türlü davetin hoş karşılanacağı sinyallerini vermek üzere, Litvinov'u görevinden alıp yerine onu en şiddetli eleştirenlerden biri olan Vyacheslav M. Molotov'u getirdi. Ağustos ayında diplomasi doruk noktasına ulaştığında, Stalin'in önünde iki seçenek vardı: Ya yaklaşan kapitalistler arası korkunç savaştan Rusya'yı tecrit edeceği sözünü veren Hitler'le anlaşacaktı ya da Paris ve Londra ile üçlü ittifaka girecekti ki, bu anlaşma Rusya'nın "ikinci emperyalist savaşa" erken bir aşamada gireceğinin garantisi anlamına geliyordu. 23 Ağustos günü, Molotov ile Hitler'in Dışişleri Bakanı, Joachim von Ribbentrop, bir saldırmazlık anlaşması imzaladılar. İki totaliter imparatorluk arasında nüfuz alanları belirlendi ve Polonya paylaşıldı. Nazi-Sovyet kucaklaşması, Bolşevik ideolojisi ve diplomasisiyle tutarlıydı. Sovyetler Birliği ne statükoya ne de kalıcı barışa karşı sevgi besliyordu. Stalin içerideki devrimin henüz tamamlanmadığını biliyordu ama sosyalist sistemi Avrupa'ya yayma fırsatı karşı konulacak gibi değildi.

Münih'ten Avrupa Savaşı'na

Eylül 1939'dan önceki on iki ay, Avrupa diplomasisi kesin bir değişime sahne oldu. 1938'de İngiliz ve Fransız devlet adamları, Reich'ın Avusturya ve Çekoslovakya'nın Almanca konuşulan bölgelerini ilhak etmesine izin verdiler; 1939'da Londra ve Paris, Polonya'ya güvenlik garantörlüğü vererek Nazi yayılmasını durdurmaya kararlı olduklarını sinyallerini verdi. Uyumdan direniş siyasetine doğru bu hızlı dönüşüm, Britanya ile Fransa'yı savaşın içine çekti. Britanya ve Fransa siyasetlerini neden değiştirdi? Bu değişime rağmen Hitler neden yayılma siyasetini sürdürdü?

Başlangıç noktamız, Hitler'in giderek artan sabırsızlığıdır. 1937 öncesinde Hitler amacına ulaşmak için karşısına çıkan tüm fırsatları değerlendirdi. Daha sonra krizler yaratarak adımlarını hızlandırdı. Neden? Cevabın büyük bir kısmı Hitler'in şiddete susamışlığının altında yatar. Hitler savaşı yalnızca kana susamışlığından dolayı arzulamıyor, aynı zamanda orman kanunlarını Avrupa'nın yeni kanunları haline getirmek istiyordu. Hitler'in duruşundaki bu değişim, ilk belirtilerini 5 Kasım 1937'de üst düzey yetkilileriyle yaptığı bir toplantıda kendini gösterdi. Kadere ve ölüme dair abartılı sezgilerinin onu nasıl esir aldığını yansıtan, teatral bir konuşma yapan Führer, söylemek üzere olduğu şeyin "son arzusu" ve "vasiyeti" olduğunu söyledi. Uzun vadeli planlarının nihai amacının "Alman çekirdek ırkının" yayılması için "yaşam alanı" elde etmek olduğunu ve bunun yalnızca silah zoruyla gerçekleştirilebileceğini ilan etti. Almanya'nın savaşa hazırlanma yarışında kıl payı farkı kapatması ve otarşiye daha fazla yaklaşılabilmesi için, Avusturya ve Çekoslovakya kaynaklarının 1943-45'den önce ele geçirilmesi gerekiyordu. Aksi takdirde, diğer Büyük Güçler, savaş hazırlıklarını tamamlayacak, Almanların erken elde ettiği askerî üstünlük boşa gidecekti. Hitler, Fransa'nın bir iç savaşla felç olması ya da Britanya, Fransa ve İtalya arasında bir savaş çıkması durumunda, Avusturya ve Çekoslovakya'nın tahmin edilenden daha erken bir tarihte ele geçirilebileceğini düşünüyordu. Toplantıda bulunan üst düzey ordu mensupları, Alman ordusu henüz yeterince olgunlaşmadan Reich'ı karıştıracak herhangi bir harekete karşı çıktılar ama Hitler Paris ve Londra'nın, "Çekleri çoktan, sessizce gözden çıkardığına" ikna olmuştu.

Üstün gelen Hitler oldu. Kasım toplantısında büyük bir Avrupa savaşından çekindiklerini belirten generallerin tümü görevden alındı. Hitler, silahı bile olmayan birkaç birlikten, Avrupa'nın operasyon kapasitesi en yüksek ordusuna dönüştürdüğü *Wehrmacht*'ın (Alman ordusu) komutasını üstlendi. Ekonomi ve diplomasi alanlarındaki hâkimiyetini de güçlendirdi. *Luftwaffe* ve Dört Yıllık Plan'ın başında olan Göring, yetkilerini ekonomi alanına doğru genişletirken, efendisinin duymak istediklerinden başka hiçbir söz söylemeyen dalkavuk Ribbentrop da Dışişleri Bakanı oldu. Muhafazakâr seslerden artık tamamen arınmış rejimin geçtiği ilk sınav, Hitler'in Avrupalılarla ilgili tahminlerinin doğru çıkmasıydı. 9 Mart'ta Avusturya Şansölyesi Kurt von Schuschnigg, Almanya'nın ülkesi üzerindeki ekonomik ve siyasi nüfuzuna karşı gelmek için cesur bir adım attı. Avusturyalıların Reich'tan bağımsız bir devlet olmak isteyip istemediğini belirlemek için bir *plebisit* yapacağını duyurdu. Bu taktik Berlin için sürpriz oldu. Bağımsızlık lehine bir karar çıkmasına fırsat vermemek için Naziler hemen askerî müdahale hazırlıklarına girişti. Berlin'den sel gibi gelen tehditler karşısında Schuschnigg, teslim oldu. 11 Mart'ta Almanya, Avusturya'yı işgal etti ve Hitler *Anschluss*'u (ilhakı) ilan etti. Britanya ve Fransa buna karşı çıkmadı.

Sırada Çekoslovakya vardı. Bölgedeki sorunları sıcak tutmak için Hitler, Çekoslovakya'daki üç milyon Südetli Almanın Nazi lideri olan Konrad Henlein'e, Prag hükümetinin vermesine imkân olmayacak genişlikte azınlık hakları talep et-

mesini emretti. Artık Almanya'dan olduğu kadar Avusturya'dan da saldırma şansına sahip olan Hitler, Çekoslovakya'ya saldırı planlarını (Yeşil Operasyon) hızlandırdı. Ancak Nisan-Mayıs 1938 boyunca Hitler, Çeklerle uğraşmakta acele etmedi. Öncelik, Avusturya'nın hazmedilmesindeydi. Hitler ve Ribbentrop Mayıs ayı başlarında, Prag saldırısına İtalya'nın etkin destek vermeyeceğini öğrendiler. Böylece Yeşil Operasyon'un tarihi açık kaldı. Derken hiç beklenmedik bir şekilde Mayıs ayının 19. İla 21. günlerine rastlayan bir hafta sonunda Avrupa kendini savaşın eşiğinde buldu. Hitler'in bu "hafta sonu krizi"ne verdiği tepki, dış olayların tetiklemesi, "yaşam alanı" vizyonu ve şiddet tutkusunun nasıl, Nazi saldırganlığının çarklarını döndürmeye başladığını açıklığa kavuşturur. Krizin asıl kaynağı hâlâ belirsizdir. Bizim bildiğimiz Çek istihbarat servisinin, Alman ordusunun saldırmak üzere toplandığına dair 'yanlış' bir uyarı almış olduğudur. *Anschluss*'tan korkan Çekler, akıllıca davranarak yedek askerlerini toplayıp sınır takviyesiyle savunmalarını sağlamlaştırdılar. Paris ve Londra diplomatik uyarılar yayınladılar. Hitler bir saldırı planladığını reddetmek zorunda kaldı. Dünya basını, Hitler'in saldırı planlarını reddetmesi konusunu, küçük düşürücü bir geri adım olarak işledi. Hitler öfkeden deliye dönmüştü. 30 Mayıs'ta öfkesini Yeşil Operasyon'un tanıtım konuşmasını değiştirerek gösterdi. Konuşmasının yeni şeklinde Hitler, "Yakın gelecekte Çekoslovakya'yı ezmek değişmez kararımdır" diyordu. 1 Ekim 1938'den hemen sonra kısa ve keskin bir savaşa başlama kararının eşiğine gelmiş olan Hitler'in şimdi artık bir bahane bulması gerekiyordu. Henlein içeride ajitasyonu yoğunlaştırma emri almış, bu sırada Alman gazeteleri, Çekleri, Südetli Almanlara karşı iğrenç suçlar işlemekle suçlayarak propaganda kampanyası başlatmıştı.

1938 krizi pek de sürpriz olmadı. Lokarno'dan sonra gözlemciler, Rusya ve Almanya yeniden güçlenince, Doğu ve Orta Avrupa'nın istikrarının hemen bozulacağını öngörmüşlerdi. Eninde sonunda "eskisinin yerine geçen" yeni, küçük devletlerin kaderi Moskova ve Berlin'in onlara nasıl yaklaşacağına bağlıydı. Arada kalmış devletler faydalı tamponlar olarak mı yoksa av olarak mı görülecekti? Nazi ve Sovyet ideolojisi, sayısız rövanşist iddia, bölge ülkelerini birbirinden koparan ulusal nefret ve küçük devletlerin sınırlı kapasitesi bir araya gelince, yırtıcı bir yaklaşım izleneceği şüpheye hiç yer bırakmıyordu. Bölgeye dair umutlardan biri, bu yeni devletlerin uyum içinde bir birlik oluşturmasıydı ama bu imkânsızdı. Sorunlardan biri, yeni devletlerden çoğunun Macaristan'a güvenmemesiydi. 1920'lerde Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya arasında kurulan "Küçük Antant" sadece Macaristan'ın intikam siyasetini caydırmak için tasarlanmıştı. Buna ek olarak Çekler ve Polonyalılar arasındaki acı rekabet bölgeden bir lider çıkmasını imkânsız kılıyordu. Bölgeyi zayıflatan faktörlerden bir başkası da ekonomik çöküşle birlikte, tarım ürünü ve hammadde ihracatına bağımlı Doğu Avrupa ekonomilerinin Alman egemenliği altında olmasıydı. Ekonomik çalkantılar, sağ kanat diktatörlerin iktidara gelmesine, Yahudi ve diğer azınlıklara utanç verici zulümler yapılmasına neden oldu. Fransa, Doğu Avrupalı müttefiklerini artı değer olarak görmekle yük olarak görmek arasında kararsızdı. Fransa, Almanya'nın çevrelenmesine yardım edebilirdi ama bunu yapmakla bir sonraki Fransız-Alman savaşına da neden olabilirdi. Ayrıca

bağımsızlık heyecanı baskın olan Doğu Avrupalılar Fransız nüfuzunu her zaman hoş karşılamıyorlardı. Örneğin 1934'te Polonyalılar, Almanya ile kendi ayrı saldırmazlık anlaşmalarını imzalamayı tercih etmişlerdi.

Buna ek olarak, İngilizler, hiç bir zaman Doğu Avrupa sınırlarının kutsal olduğunu düşünmemişlerdi. Onlara göre 1930'larda Avrupa'yı bir sınır anlaşmazlığı yüzünden veya tatminsiz ulusal azınlıkların savunulması uğruna savaşa sürüklemek, Soğuk Savaş döneminde birleşik bir Almanya yaratmak ya da Kore'yi kurtarmak uğruna, nükleer savaş başlatmak kadar saçmaydı. Paris Barış Antlaşmasını yapanlara karşı eleştiride bulunanlara çoğu kişinin sempati duymasının nedeni, bu düzenlemenin Alman milliyetçilerinin emellerinin gerçekleşmesini engellemek için **özyönetim ilkesini** adil olmayan bir biçimde uygulamasıydı. Bu nedenle İngilizler *Anschluss'u* tersine çevirmeye teşebbüs etmedi. İngilizlerin kesin olarak bilemediği nokta, Hitler'in, Versailles Antlaşması'nın iddia edilen adaletsizliğini, kendi daha büyük emellerini yürürlüğe koymak için bir bahane olarak kullanıp kullanmayacağıydı. Yatıştırma siyaseti, Britanya ve Almanya arasında müzakere edilecek düzenli bir revizyonla Hitler'in tatmin olacağına ilişkin yanlış bir kanıya dayanıyordu. Londra için asıl tehlike, krizin başka alanlara sürüklenmesine izin vermekti. Çekoslovakya içinde bir kriz, kaçınılmaz olarak Britanya'nın da içine çekileceği bir Fransız-Alman savaşını tetikleyebilirdi. *Anschluss*, olayların İngiliz müdahalesi olmadan gelişmesine izin vermekten doğabilecek tehlikeyi vurgulamakla kaldı.

Özerk yönetim/özyönetim: Ulusların kendi kaderini tayin hakkı da denir. Her ulusun kendi ulus-devletini kurma hakkına sahip olduğunu savunan düşünce. Çoğunlukla Wilsoncı enternasyonalizm ilkeleriyle bağdaştırılmış ve emperyalizmi sona erdirme mücadelesinde kilit rol oynamıştır.

Chamberlain, Almanya'nın yatıştırılabileceğine inanıyordu, tek sorunun Hitler'i pazarlık masasına oturtmaktı. Başbakan olduğunda kariyerinde altı yıllık başarılı bir Maliye Bakanlığı tecrübesi vardı. Baldwin, Mayıs 1937'de iktidardan düşmeden çok önce, Chamberlain'in kulağına, onun yerini alacağı fısıldanmıştı. Chamberlain dar görüşlü veya taşralı sayılamayacak biriydi, içeride radikal ve reformcu dışarıda ise liberal emperyalizme dayanan karma bir siyaset taraftarıydı. İmparatorluğa ve Britanya'nın dünyada barışı ve refahı destekleme misyonuna gönülden inanırdı. Savaştan nefret ediyordu ama "her ne pahasına olursa olsun" barışı desteklediği de söylenemezdi. Toplumsal harcamalar yerine silaha yatırım yapmayı israf olarak görüyor yine de savaşı caydırmak için silahlanıyordu. "Hitler Efendi, bize ne korkunç bir fatura çıkardı," diyordu, "Lanet olsun ona!" Ve gerçekten de Hitler'in başına lanet getirdi. Chamberlain'in Nazizm'in tuzağına düşmesi mümkün değildi. Diktatörlerden tiksinirdi ama savaşı önlemek için Nazi Führeri ile uğraşmak zorunda olduğunu biliyordu. Sorun bunu nasıl yapacağıydı.

İlerlemeyi engelleyenlerin profesyonel diplomatlar olduğuna ikna olan Chamberlain'in cevabı, Berlin'le doğrudan temasa geçmek oldu. Kasım 1937'de, Britanya'nın pozisyonunu açıklamak üzere dostu Lord Halifax'ı, (Şubat 1938'de Eden'in istifası ile Dışişleri Bakanı olmuştu) gayri resmî bir görüşme yapmak üzere Reich'a gönderdi. Halifax, Hitler'e, Britanya'nın ekonomi, sömürge ve toprak konularında açık bir fikir alış verişi istediğini aktardı. Eğer Londra ve Berlin bu sorunlara mantıklı çözümler bulabilirlerse Avrupa'nın büyük güçleri arasında barışa dayalı bir ilişki kurulabilirdi. Hitler, cevaben kendisinin de barışı arzuladığını, tek talebinin Versailles düzeninin Almanya'nın meşru şikâyetleri ışığında yeniden düzenlenmesi

olduğunu itiraf etti. Başbakan keyiflenmişti. İkili görüşmeler için doğru atmosferin yaratıldığını düşünüyordu. Hitler'e söylemek istediği şuydu: "Bize Avusturyalılar ve Çekoslavaklara karşı güç kullanmayacağına dair tatmin edici güvenceler ver ve biz de senin barış yoluyla elde etmek koşuluyla, istediğin değişimleri güç kullanarak engellemeyeceğimize dair benzer güvenceleri verelim". Chamberlain'in, ilk bakışta gülünç denebilecek bu sözleri, 1938 yılında nereye varmaya çalıştığını ve çok daha geniş bir anlamda tarafların değerlerinin nasıl çatıştığını gözler önüne serer. Hitler, Avrupa siyasetine hâkim normları paramparça etmek için, Çeklere karşı sınırlı ve vahşi bir savaş arzuluyor, Chamberlain diplomasi yoluyla barışa dayalı bir düzenlemeyle uluslararası ilişkilerde hukukun üstünlüğünü sürdürmek ve böylece güç kullanımını yasaklamak istiyordu. Sonuçta Londra için süreç her zaman sonuçtan daha önemliydi.

Askerî konuların göz önüne alınması, diplomatik çözüm aranması gerektiği inancını daha da güçleniyordu. Evet, gerçekten de silahlanma yarışındaki dengeler, o sırada herkesin düşündüğü kadar ürkütücü değildi. İngiliz ve Fransız istihbarat servisleri, *Wehrmacht*'ın gücünü özellikle de *Luftwaffe*'ın öldürücü darbe vurma kapasitesini abartırken, kendi güçlerini hafife alıyorlardı. Manş Denizi'nin iki yakasındaki planlama uzmanları, ihtiyatlı davranılmasını tavsiye ettiler. 1936'ın silahlanma programları ancak 1939-40 yıllarında meyvelerini verebilecekti. Ancak o zaman, savaşa daha büyük bir güvenle girebilirlerdi. Bu aşamada bile Reich, ancak uzun ve yıkıcı bir savaşla mağlup edilebilirdi, zafere giden kısa bir yol yoktu. "Köpeğin kemiğe ulaşmasını engellemek için hiçbir şey yapamayız ve onu vazgeçirmek için elimizde hiçbir araç yok" demişti İngiliz Genel Kurmay Başkanı, "tek yapabileceğimiz şey, onu yıpratmak ve aç bırakacağımız yavaş bir süreçte öldürmek" Benzer hesapları Fransız politikacılar da yapıyordu Çeklerin, kesin yenilgiden önce cesur bir savaş verebilecek güçlü orduları vardı ama Fransız yetkililer, kendi ülkelerinin kısa bile olsa bir savaşa dayanabileceğinden emin değildi. Hava kuvvetlerinin elinde yalnızca elli adet modern uçak vardı. Uçak sanayisi, durma noktasına yaklaşmıştı. 1936'dan beri Frank üç kez devalüe edilmişti. Altın rezervleri azalmış ve gelir düşmüştü. Fransa iflasın eşiğindeydi. Dış politika da bundan daha iyi işaretler vermiyordu. Polonya (ve Macaristan), Çek topraklarını talep etmek için Almanya ile aynı çizgiye geldi ve Fransızlar, Sovyetlerin ipiyle kuyuya inmek istemiyordu. Chamberlain ve Halifax, Fransa'yı asla feda edemeyeceklerinin ciddi biçimde farkında olmalarına rağmen, Almanya ile olası bir savaşta, Fransa'ya yardım edeceklerini açık bir şekilde ifade etmeyi reddederek Fransız meslektaşlarını "dizginlemeye" çalışıyorlardı. İngilizler, Fransız bakanlara istediklerini verecekleri yerde, onlara diplomatik baskı yaptılar: Almanya'ya taviz vermesi için Çek müttefiklerini ikna etmelerini istediler. Nisan 1938'de Başbakan olacak Fransa Dışişleri Bakanı Edouard Daladier, Fransa'da bir milli felakete yol açmadan, Çekoslovakya'ya karşı anlaşma yükümlülüklerini daha fazla sürdüremeye imkân olmadığı sonucuna vardı. Chamberlain'in, Almanya ile kalıcı bir barış sağlanabileceğine dair iyimserliğini paylaşmıyordu ama bu tavsiyeyi yapan en yüksek rütbeli

komutan General Maurice Gamalin'in işaret ettiği gibi, kesin olan bir şey vardı: "Britanya'nın yanımızda olması bizim için şart".

Böylece, kriz boyunca inisiyatif kullanan hep Chamberlain oldu. Halifax'ın Almanya ziyaretinden sonra belirlediği rotayı takip etti. Ağustos 1938'de Südetli Almanlar ve Çekler arasında arabuluculuk yapması için bir elçi gönderdi. Bu sırada Hitler savaş hazırlıklarını hızlandırdı, Henlein'e daha inatçı olmasını emretti. Chamberlain'in, planlarının bir parçası ironik bir şekilde Hitler'in planlarıyla örtüşüyordu. Chamberlain, Hitler'in Almanca konuşan halkları birleştirme amacını tatmin etmeye çalıştı. Chamberlain, Hitler ile ikili görüşmeler yapmak için iki kez Almanya'ya uçtu. Mekik diplomasisine oldukça yabancı olan o dönemde, bu harikulade bir hamleydi. 15 Eylül'deki ilk toplantılarında Almanya'nın, Südetler bölgesinin ilhakına prensipte evet dedi, ama Paris ve Prag'ın da onayı gerekiyordu. Üç gün sonra Britanya'nın Çek devletinden geriye kalanı için garanti vermesi şartıyla, Daladier onay verdi. Londra ve Paris'ten gelen baskılar ve Moskova'nın kendi niyeti konusunda bilerek karışık mesajlar vermesinden sonra Çek Başkanı Edvard Benes'nin bir seçim yapma şansı kalmadı. 22 Eylül'de, Başbakan Chamberlain, Hitler'i istediğini artık alabileceği konusunda bilgilendirmek üzere Berlin'e uçtu. Karşılığında Hitler, Südetler bölgesinin Alman güçleri tarafından derhal işgal edilmesi dâhil, bir dizi istekte daha bulundu. 1 Ekim'de Hitler hâlâ savaş istiyordu. Daladier ile iki zorlu toplantının ardından Chamberlain sonunda Fransa'ya yanında olduğunu ve iki devletin birlikte son bir diplomatik ve askerî ihtarda bulunması gerektiğini söyledi. Fransız ordusu ve Britanya donanması savaş için harekete geçti. Hitler savaş zamanlamasından ve Südetler bölgesi i ilhak etme yönteminden geri adım atmaya karar verdi. 28 Eylül'de Mussolini'nin teklifini kabul edip Münih'te Duce, Daladier, Chamberlaine ve Hitler'in katılacağı Dört-Güç Paktı konferansına katılmaya karar verdi.

Münih'te Südetler bölgesinin verilmesi kararlaştırıldı ve Dört-Güç, Çek devletinin geriye kalan sınırlarını güvence altına aldı. 19. yüzyılın Büyük Güçler hakemliğinin bir örneği olan Münih, birçoklarına göre 1930'larda yayılan krizin tek çıkış noktasıydı. Chamberlain, Münih'in Avrupa'da genel bir yatışmanın başlangıcı olduğunu düşünüyor bunu takiben Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne geri döneceğini, dünya silahsızlanmasında ilerleme kaydedileceğini ve otarşinin son bulacağını umuyordu. Bu Başbakan'ın mekik diplomasisinin bir zaferiydi ve görünüşe bakılırsa Hitler'in de zaferiydi. Her şeyden önce halk önünde defalarca talep ettiği –Südetler bölgesi– ellerine teslim edilmişti. Aslında Hitler, çok istediği Çek savaşından hile ile caydırılmasına çok öfkelenmişti. 30 Eylül'de Chamberlain, Hitler'i, tarafların anlaşmazlıklarının normal çözüm yolunun "danışma" yöntemi olduğunu taahhüt eden, kötülüğü ile ünlü İngiliz-Alman deklarasyonunu imzalamaya bile ikna etmişti. Hitler'in İngilizlerden tek istediği, kendisini rahat bırakmasıydı. Artık Avrupa'yı Britanya'dan kurtarmasının zamanı gelmişti.

Resim 7.1 Münih Konferansı, Almanya, 30Eylül 1938. Nazi Almanyası ile Fransa, İtalya ve Birleşik Krallık arasında imzalanan Münih Antlaşması, Hitler'in Çekoslovak topraklarını ilhak etmesini kabul ediyordu. İmza atmak için toplananlar, (Soldan sağa) Başbakan Neveille Chamberlaine (BK), Edouard Daladier (Fransa), Nazi Almanyası Şansölyesi Adolf Hitler, Benito Mussolini (İtalya) ve Dışişleri Bakanı Kont Ciano.

1938–39 kışı boyunca Hitler, *Luftwaffe* ve Alman donanmasının büyümesi için koyduğu üretim hedeflerini yükseltti, her iki güç de Britanya'yı hedef alıyordu. Britanya İmparatorluğu'nu hareketsiz bırakmak için Tokyo ve Roma ile bağlar kuvvetlendirilmeliydi. "Yaşam alanı" için ön şart artık Fransa'nın itaat etmesini sağlamaktı. Ama doğu cephe-sini güvenceye almak için önce Çekler ve Polonyalılar ile ilgilenilmeliydi. 14–15 Mart 1939'da hava bombardımanı ile tehdit edilen Prag hükümetine, Çek devletinden geriye kalan toprakları işgal etmesi için Almanya'ya izin vermekten başka seçenek bırakılmadı. Slovakya, Alman koruması altında bağımsızlığını ilan etti. Polonya, çok daha karmaşık bir sorundu. Hitler'in istediği, Polonya koridorunda sınır ötesi haklardı: serbest şehir **Danzig**'in ilhakı (1919-da Polonya'nın denize ulaşımı sağlamak için verilmişti) ve Polonya'nın anti-Komintern Pakt'a bağlı kalması. Bunun karşılığında Almanya, Sovyetler Birliği ile uğraşmak için doğuya yöneldiğinde, Hitler ve Ribbentrop, Ukrayna'dan alacakları Varşova topraklarını Polonya'ya vermeyi vaat ettiler. Alman teklifinin sonuçları oldukça netti: Polonya Büyük Alman Reich'ının *vassal* devleti haline gelecekti. Ribbentrop Polonya Dışişleri Bakanı Josef Back'in önüne bu anlaşmayı defalarca

Danzig, Bağımsız Şehir (Polonyaca : Gdansk)
Baltık Denizi'nin tarihsel ve ticari olarak önemli bir liman kenti. 1919 yılında Paris Barış Görüşmeleri sırasında Danzig'e, yeni Polonya devletinin denize serbest erişimini sağlamak amacıyla, "Bağımsız Şehir" statüsüyle siyasi bağımsızlık statüsü verildi. Fakat şehirde yaşayanların büyük bir bölümü Almanlardan oluşmaktaydı. Bu yüzden, Danzig'in Alman hâkimiyetine geri dönmesi iki savaş arası dönemde Alman milliyetçileri için temel bir konuydu. Hitler de 1939 yılında Polonya'ya saldırdığında Danzig meselesini bahane olarak kullandı.

sürdü, her seferinde ret cevabı aldı. 3 Nisan 1939'da Hitler Polonya'ya karşı savaş hazırlıklarının başlamasını emretti.

Münih'ten sonra İngiliz ve Fransız görüşleri değişime uğradı. Londra'da, Chamberlain ve bakanları Alman tarafında neler olup bittiğini çözmeye çalışıyorlardı. Paris'te de politikacılar ve bürokratlar Almanya'nın bir sonra hangi hedefi vuracağını merak ediyorlardı. 1937–38 kışının ardından cevap tüyler ürpertici bir istihbaratla alındı: *Wehrmact,* bombacıları için üs elde etmek üzere Hollanda'ya saldırı hazırlıkları yapıyordu. İngiliz ve Fransız istihbaratçıları Almanya'nın silahlanma hızında bir azalma tespit edememişti. Bunun da ötesinde 9-10 Kasım'da Alman Yahudilerine karşı düzenlenen vahşi bir katliam (*Kristallnacht*) Nazilere karşı birçok kişinin uzun süredir bastırmaya çalıştığı, ahlaki öfkenin patlamasına yol açtı. Her iki tarafın başkentlerinde yatıştırma siyasetinin çözülmesi bir gecede gerçekleşmedi ve bu değişimin tek bir nedeni de yoktu. Bu çözülme, aslında kesinlikle Hitler'in Çek devletinden geriye kalan toprakları işgal etmesinden önce başlamıştı. Bazıları diğerlerine göre daha hızlı davrandı. Halifax, yatıştırma siyasetini Chamberlain'den daha hızlı rafa kaldırdı. Her ikisi de Avrupa'da Nazi hegemonyası görmektense savaşmayı tercih ederdi. Paris'te Daladier, güçlü bir İngiliz-Fransız ittifakı kurmak ve Doğu Avrupa'da eski Fransız nüfuzunu geri getirmek istiyordu, oysa onun Dışişleri Bakanı Georgos Bonnet, Fransa'nın Avrupa'da ikincil planda bir rol üstlenmesi gerektiğini savunuyordu.

Münih Anlaşmasının, Britanya ve Fransa'ya duyulan güveni sarsması, Hitler'e karşı kararlı bir direnme eğilimini daha karmaşık hale getirdi. Çözüm sıkı bağlılıklar ve garantiler önermekti. Bu süreç Şubat 1939'da Chamberlain'in, kamu önünde Fransa'nın güvenliğini sağlayacağını taahhüt etmesiyle başladı. İngiliz ve Fransız askerî kurmayları, ortak savaş planı görüşmeleri takvime alındı. Doğu Avrupa'da Alman hâkimiyetine karşı bariyer oluşturmak için Fransa ve Britanya, Mart ayında Polonya, Romanya ve Yunanistan'a güvenlik garantileri teklif etti. Tereddütlere karşın Moskova ile ittifak görüşmeleri de başladı. Mayıs ayında bu deklarasyonları askerî güçle desteklemek için Britanya'da zorunlu askerlik başlatıldı. Bu dönemle ilgili çarpıcı gelişme askerî algılamaların nasıl bu kadar hızlı değiştiğiydi. İngiliz ve Fransız istihbaratı şimdi Almanya'nın zayıflığını, özellikle de ekonomik hazırlıksızlığını ve askerî personelin eğitimsizliğini gözler önüne seriyor, Britanya-Fransız gücünün altını çiziyordu. Silahlanma hızlandırılmıştı. Böylece çok yakında Britanya'nın uçak üretimi Alman üretimini aşacaktı. Fransız, zırhlı, silah ve uçak üretimi, ekonomi ile birlikte düzelmeye başladı. Daladier, "Eğer Fransa bir başka devletle düelloya girecek olursa, sonuçta kimin öleceğinden hiç kuşkum olmaz", diyerek ülkesine duyduğu güveni gösterdi. İngiliz ve Fransız devlet adamları artık uzun bir savaşın yükünü taşıyabileceklerini biliyorlardı. Demokrasilerin savaşma gücü göz önüne alındığında, bu az şey değildi. Hitler'in Prag darbesi, en büyük etkisini halk üzerinde gösterdi. Hiç kimse savaştan hazzetmiyordu, ama artık Hitlerizm'e karşı koyma için ciddi bir kararlılık vardı. Ama yine de bazı tarihçilerin hâlâ savunduğu bir görüş olmasına rağmen, "ne pahasına olursa olsun barış" diyen İngi-

liz ve Fransız yetkililerini savaşa sürükleyen şey kamuoyu baskısı değildi. Bunun yerine İngiliz ve Fransız yetkililer, açık uçlu Nazi yayılmacılığı olarak algıladıkları şeyi caydırmak için inandırıcı tehditler ile Almanların inişe geçme ihtimalini çöpe atmamak arasında bir denge bulmaya çalıştılar.

Böyle bir dengenin kurulması gerektiği inancı, Berlin'in nasıl çalıştığının yanlış anlaşılmasından kaynaklanıyordu. İngiliz ve Fransız yetkililer, Hitler'i etkilemek için çevresindeki ılımlıları kullanabileceklerini düşünüyorlardı. Gerçekte ise Hitler ne ılımlılardan ne de aşırılardan etkileniyordu. Kararlar sadece ve sadece Hitler tarafından veriliyordu ve 1939 yılında Alman gücünün azalma şansı sıfırdı. Bu Münih'in mirasıydı. Eğer Hitler Chamberlain'in, Südetler sorununu çözmesine rağmen savaşı başlatsaydı, asıl niyetinin ne genişlikte olduğunu tüm dünyanın gözlerinin önüne sermiş olacaktı ve o zaman savaş Orta Avrupa ile sınırlı kalamayacaktı. Askerî danışmanlarının korkusu ve Alman halkının savaş ihtimaline karşı verdiği isteksiz yanıt da, Hitler'in kafasını karıştırmıştı. 1939 yılında bir daha asla kontrolünü kaybetmemeye ya da diplomasinin içine çekilmemeye kararlıydı. Hitler bir daha, son dakikada bazı *Schweinhund*ların (*aptal insanların*) ortaya çıkıp anlaşma önermelerine izin vermeyecekti. Vahşet tutkusu, olayları manipüle etmekte başarısız olmasıyla artan hiddeti ve otoritesinin önünde hiçbir gücün olmaması, üst üste gelip yanlış hesaplamalara neden oldu. Nisan 1939'da, Polonya'nın teklifini reddetmesi ve İngiliz-Fransız ittifakının Varşova'ya güvenlik garantörlüğü vermesine cevaben, Führer 1934 Polonya-Alman saldırmazlık anlaşmasını ve 1935 Britanya-Alman deniz anlaşmasını feshedeceğini ilan etti. Mayıs ayında Polonya'ya karşı bölgesel bir savaşın yolunu hazırlamak için İtalya ile on yıllık bir ittifak anlaşması (Çelik Pakt) imzaladı. Ribbentrop, Hitler'e İngilizler ve Fransızların blöf yaptığı garantisini verdi, tıpkı Çeklere yaptıkları gibi Polonyalıları da kendi hallerine terk edeceklerdi. Hitler'in ikna edilmeye ihtiyacı yoktu. İngiliz ve Fransız kararlılığını ve silahlanmasını görmezden gelerek, koz kartına -Sovyetler Birliği- ulaştı. Aslında ne Hitler ne de komutanları 1939 öncesinde Sovyet ordusunu büyük bir tehdit olarak algılıyordu. Ağustos'ta gerçekleşen Ribbentrop-Molotov görüşmesi, yalnızca bu ittifakın Polonya'nın garantörleri üzerinde bırakacağı etki düşünülerek yapılmıştı. Hitler'e göre bir Nazi-Sovyet Paktı Chamberlain hükümetini alaşağı eder ve Batı'ya Polonyalılar terk etmek için bahane yaratmış olurdu. Bu diplomatik darbeye rağmen Britanya ve Fransa ittifaklarını sıkılaştırdı. Bu arada Count Ciano, İtalya'nın büyük bir savaşta bu Merkez'e katılacak kaynaklardan yoksun olduğunu bildirdi. Hitler geri çekildi ama bu çok kısa sürdü. Alman-Polonya savaşı için 26 Ağustos olarak belirlenen tarih yalnızca 1 Eylül'e ertelendi.

Sonuç

3 Eylül 1939'da Britanya ve Fransa savaş ilan etti. Hitler sonunda savaşını elde etmişti ama bu onun istediğini söylediği kırılgan Polonyalılara karşı bölgesel bir savaş değildi. Britanya ve Fransa'ya karşı savaş, Nazi Almanya'sının bunun için gerekli silahlanma ve savaş hazırlıklarını tamamlamasından çok önce gelmişti. Otarşi, devasa savaş endüstrileri ve Britanya'yı yenmek üzere konuşlandırılmış büyük bir donanma, bunların hepsi hâlâ en az altı yıl uzaktaydı. Şimdi Hitler ve komutanlarının doğaçlama yapması gerekecekti, aynı şekilde düşmanlarının da. Yaklaşık bir yıl önce Çek krizi esnasında İngiliz ve Fransız planlama uzmanlarının açıklığa kavuşturduğu gibi, Polonyalıların yardım etmek için ellerinden fazla bir şey gelmezdi. Önce Almanların uzun ve öğütücü bir savaşta yenilmesi gerekiyordu. Aslında başından itibaren Britanya ve Fransa'nın, Polonya'ya verdiği garantinin temsil ettiği şey stratejik öneminden çok daha fazlaydı. Bu garantiler onların dünya hâkimiyetine niyetlenen Nazilere direnme kararlılıklarını gösteriyordu. Polonyalıları yalnız bırakmak Büyük Güç rütbesinin düşmesi, varolan sistemin yok olması ve güçlü olanın doğru olduğu yeni bir dünya düzeninin yerleşmesi anlamına geliyordu. Doğruyu söylemek gerekirse, Britanya ve Fransa 1919 sonrası dünya düzenindeki güç, servet ve denizaşırı toprak dağılımından orantısız bir biçimde faydalandılar. Statükonun yıkılmasını izlemektense, savaşmak kendi millî çıkarlarına hizmet ediyordu. Ama 1930 krizi maddi güç dağılımından çok, uluslararası politikanın kuralları ve normları ile ilgiliydi. Britanya ve Fransa'nın 1938'e kadar Hitler'i yatıştırma siyaseti izlemiş ve 1939'da Nazizmle savaşmaya kararlılık göstermiş olmaları hep aynı ulusal değerlerden ve uluslararası olaylara bakış açısından kaynaklanıyordu. Hitler bir kere Almanya'da güç elde ettikten sonra, Avrupa savaşı sadece an meselesiydi.

1930'lardaki İdeoloji ve Dış Siyaseti Tartışmak

İkinci Dünya Savaşı'nın nedenleri üzerine yapılan tartışmaların çoğu, ideoloji ve dış politika arasındaki karmaşık ilişki etrafında döner. Açıktır ki, Almanya, Rusya ve İtalya'nın ideolojilerini göz önüne almadan bu ülkelerin diplomasileri tek başlarına bir anlam ifade etmez, ama asıl soru Hitler, Mussolini, Stalin'in ve danışmanlarının, ne ölçüde Nazizm, komünizm ve faşizm doktrinlerinden etkilendiğidir. İdeoloji, gerçekten de dış siyasetlerinin asıl itici gücü müydü? Yoksa bu devlet adamları, 'aralıksız devam eden' güç siyaseti oynarken, taktik hamlelerini daha serbestçe yapabilmek için çoğu zaman doktrinlerinden ayrılıyorlar mıydı?

Örneğin Britanyalı tarihçi A. J. P. Taylor, *Origins of the Second World War* (Londra, 1961) adlı kitabında Hitler'i diplomasi alanında 'fırsatçıların en büyüğü' olarak tanımlayarak, sert bir tartışmanın ilk kıvılcımlarını yaktı. Taylor'a göre, Hitler, güç toplayarak Avrupa'yı Reich'ın hâkimiyeti altına almak isteyen tipik bir Alman devlet adamıydı. Hitler'in inançlarını, sadece iç siyasette duyguları tahrik etmek için yararlanılan bir söylemden ibaret olarak gören Taylor, savunduğu bu tezle niyeti ettiği gibi birçok tarihçiyi şaşırttı. Fakat Taylor'un meydan okuması, onu eleştirenleri, şu noktayı açıkla-

mak zorunda bıraktı: Hitler'in fevkalade tutarlı ve sık sık dile getirdiği bir ırk ve yaşam sahası siyaseti varken bu programı gerçekleştireceği bir takvimi olmaması düşünülebilir miydi?

İdeolojinin rolü üzerine yapılan tartışma yalnızca revizyonistlerin politikaları ile sınırlı değildir. Britanya, Fransa ve Amerika, hayatın her alanını kapsayan monolitik ideolojilere bağlı olmamakla birlikte hiç kuşkusuz Chamberlain, Roosevelt ve Daladier gibi devlet adamları, büyük ölçüde liberal demokrasinin temel ilkeleri ve bunun yanı sıra ulusal değerler ve kimlikler tarafından yönlendiriliyorlardı. Gerçekten de Batı'da yaygın olan Bolşevizm-karşıtlığı, Britanya, Fransa ve Sovyetler Birliği arasında bir Hitler-karşıtı koalisyon oluşturulmasını kesin bir şekilde engellemişti. Bu bakış açısına göre, İngiliz ve Fransız devlet adamlarının gözleri bu nefretle öylesine kör olmuştu ki, Hitler karşısında, çok geç kalmadan, Stalin'le ittifak kurarak 'gerçekçi' bir yol izlemeyi beceremişlerdi.

Öğrencilerin dikkat etmesi gereken bir nokta, ideolojiyi ilgilendiren tezlerin nasıl bir çerçeveye yerleştirildiğidir. Normalde kilit roldeki kişiler, iki yoldan sınıflandırılır. Birincisi, ideolojinin at gözlüklerinden kurtulamadıkları için, güç dengesi siyasetinin gereklerini kavrayamayan ideologlardır. İkincisi, *gerçekçi* denilen kişilerdir, onlar ideolojilerin üzerine çıkabilen ve güç siyasetinin 'değişmez' gerçeklerini görebilenlerdir. Örneğin bazılarına göre, Stalin ve Churchill gibi gerçekçilerin, Nazi Almanya'sına karşı ittifak çağrısında bulunabilmelerinin nedeni, her ikisinin de kapitalizmden ya da komünizmden aşırı derecede etkilenmemesiydi. Öte yandan, Chamberlain ve Daladier, komünizm düşmanlıklarını yenemedikleri için, Rusya ile birlikte bir Almanya-karşıtı koalisyon kurma fikrini reddediyorlardı. Buradaki varsayım, uluslararası siyasette bazı 'değişmez' gerçeklerin var olduğudur ve insanoğlu, kendi dünya görüşünden sıyrılma yeteneğine sahiptir. Bu varsayımların her ikisi de, çoğu tarihçi tarafından paylaşılmakla birlikte, sorgulanması gerekir.

Önerilen Okumalar

1930'lar üzerine yazılmış çok sayıda ve çok iyi eserler olmakla birlikte, bunlar arasında en iyi iki tanesi için bkz. Philip Bell, *The Origins of the Second World War in Europe* (London1997) ve Richard Overy, *The Road to War* (London, 1989,). Yine bu konuda oldukça mükemmel sayılabilecek makale derlemeleri de vardır: A.J.P. Taylor tartışması üzerine odaklanan çalışma için bkz. Gordon Martel (ed.), *The Origins of the Second World War Reconsidered* (London, 1992) ve ekonomiler, istihbarat ve silahlanma gibi ana temaların yanısıra bütün anahtar güçlerle ilgili olarak bkz. Joseph A. Maiolo ve Robert Boyce (eds), *The Origins of World War Two: The Debate Continues* (Basingstoke, 2003).

Ekonomik ve siyasal ikili kriz konusunda bkz. Robert Boyçe, 'World War, World Depression: Some Economic Origins of the Second World War', Robert Boyce ve Esmonde M. Robertson (eds), *Path to War* (Basingstoke, 1989) ve Avru-

pa'daki ekonomik bunalım hakkında daha genel bir okuma için bkz. Patricia Clavin, *The Great Depression in Europe, 1929–39* (Basingstoke, 2000).

Weimar Cumhuriyeti'nin kökenleri ve çöküşü konusunda öğrencilere önerilebilecek en yararlı genel çalışmalar için bkz. Eberhard Kolb, *The Weimar Republic* (London, 1988) ve Detlev J. K. Peukert, *The Weimar Republic* (London, 1991). Başbakan Brüning ile ilgili olarak bkz. William L. Patch, *Heinrich Brüning and the Dissolution of the Weimar Republic* (Cambridge, 1998). Almanya'da Nazi rejiminin kurulmasına yol açan beklenmedik gelişmeleri birçok yönden yeniden değerlendiren bir çalışma için bkz. Henry Ashby Turner *Hitler's Thirty days to Power* (1996).

Almanyanın dış politikası konusunda yapılmış en iyi çalışma için bkz. Gerhard L. Weinberg, *The Foreign Policy of Hitler's Germany*, vol. I *Diplomatic Revolution in Europe, 1933–36* ve vol. II *Starting Wold War II, 1937–37* (Chicago, 1970 ve 1980). Nazi Almanyası ve Faşist İtalya'nın karşılaştırmalı bir incelemesi olmasının yanı sıra özellikle iç devrim ile dış genişleme arasındaki ilişkilere özel olarak odaklanan bir çalışma için bkz. MacGregor Knox, *Common Destiny: Dictatorship, Foreign Policy and War in Fascist Italy and Nazi Germany* (Cambridge, 2000). İtalya üzerine yapılmış bir çalışma için ayrıca bkz. Knox, *Hitler's Italian Ally* (Cambridge, 2000).

Fransız savunma ve dış politikası konusunda kapsamlı ve kolay ulaşılabilir çok sayıda çalışmalar bulunmaktadır. Fransız devlet idareciliği ve devlet idaresine ciddi eleştiriler getiren çalışması için bkz. Anthony Adamthwaite, *Grandeur and misery: France's Bid for Power in Europe, 1914–1940* (London, 1995). 1930'lardaki Fransız siyasetinin belirsizliği ve anlamsızlığının sempatik bir tarzda izlenip incelendiği özlü bir çalışma için bkz. J.Young *France and the Origins of the Second World War* (New York, 1996). Fransa üzerine daha detaylı ve öğrencilere çok yararlı olabilecek diğer iki eser için bkz. Martin Alexander, *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the Politics of French defence, 1933–40* (New York, 1992) ve Peter Jackson, *France and the Nazi Menace: Intelligence and policy-Making 1933–39* (Oxford, 2000).

Britanya'nın yatıştırma politikası ve savaşın kökenleri üzerine yapılmış ve başlangıç olarak art arda okunabilecek mükemmel iki eser için bkz. R. A. C. Parker *Chamberlain and Appeasemen: British Policy and the Coming of the Second World War* (Basingstoke, 1993) ve David Dutton *Neville Chamerlain* (London, 2001). Caydırma, ekonomik yatıştırma ve donanma meseleleri ile ilgili olarak bkz. Gaines Post Jr. *Dilemmas of Appeasement: British Deterrence and Defence, 1934–1937* (Ithaca, NY, 1993), Callum A.MacDonald 'Economic Appeasement and the German "Moderates" 1937–1939", *Past and Present* (1972), vol.56, pp.105–35. Joseph A. Maiolo, *The Royal Navy and Nazi Germany: A Study in Appeasement and the Origins of the Second Warld War* (Basingstoke, 1998) ve Scott Newton, *Profits of Peace: The political Economy of Anglo-German Appeasement* (Oxford, 1996).

Roosevelt yönetiminin politikası ile ilgili olarak, klasikleşmiş bir eser olan çalışma için bkz. Robert Dallek *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy 1932 1945* (Oxford, 1979) ve daha güncel bir çalışma için bkz. David Reynolds,

From Munich to Pearl Harbor: Roosevelt's America and the Origins of the Second World War (Chicago, 2001). Anglo-Amerikan ilişkilerindeki sorunlar konusunda okunması gereken eserler için bkz. David Reynolds, *The Creation of the Anglo-American Alliance 1937-1941: A Study in Competitive Co-operation* (London, 1981) ve Callum MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement 1936–1939* (London, 1981).

Bilim adamları, mevcut kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmış ve Weinberg'in Alman Politikası çalışması ile aynı düzeyde yapılmış detaylı bir 1930'ların Sovyet dış politika tarihini beklemektedirler. Bu konuda yazılmış en iyi eser için bkz. Jonathan Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe 1933–1939* (London, 1984). Sovyetler Birliği'nin ortak güvenliğe soyunduğu tartışmasını getiren bir çalışma için bkz. Geoffrey Roberts, *The Soviet Union and the Origins of the Second World War* (London, 1995). Roberts'in bu eserinin eleştirisi için bkz. Haslam, 'Soviet-German Relations and the Origins of the Second World War: The Jury is Still Out', *Journal of Modern History* (1997), vol. 69, ss. 785–97. Bolşevik idelojinin ve topyekün savaşın Sovyet siyasetinin biçimlenmesi üzerindeki etkisini inceleyen bir araştırma için bkz. Silvio Pons, *Stalin and the Inevitable War: Origins of the total Security State in the USSR and the Outbreak of World Wor II in Europe* (London, 2002).

Münih'te savaşın patlamasına kadarki dönem üzerine yazılmış en okunmaya değer ve zengin inceleme için bkz. Donald Cameron Watt *How War Came: The Immediate Origins of the Second World War, 1938-39* (London, 1989). Doğu Avrupa ve Savaş konusunda öğrencilerin yönelebileceği bir çalışma için bkz. Anita J. Prazmowska, *Eastern Europe and the Origins of the Second World War* (Basingstoke, 2000). Son olarak, Münih üzerine yazılmış mükemmel ve geniş bir makaleler dizisi için bkz. Igor Lukes ve Erik Goldstein (eds), *The Munich Crisis, 1938: Prelude to World War II* (London, 1999). Bunlar arasında Richard Overy'in Almanya üzerine, Martin Thomas'ın Fransa üzerine ve Igor Lukes'in Çekoslovakya üzerine yazmış olduğu makaleler özel bir öneme sahiptir.

8. Bölüm

İkinci Dünya Savaşı, 1940–45

Giriş

Hitler'in savaşı 1 Eylül 1939'da başladı. Sabah saat 4.45'te eski bir Alman kruvazörü Schleswig-Holstein, **Danzig**'de, Westerplatte adlı küçük bir Polonya askerî üssünü bombaladı. Aynı zamanda, Alman ordusunun büyük bir bölümü, beş tank filosu, hafif zırhlılar ve motorlu birimlerin katıldığı ellinin üzerinde tümenle, Polonya sınırını geçmeye başladı. Çatışma kısa sürdü. Saldırı ve kuşatma üzerine kurulu yapısıyla *Wehrmacht*, asker, tank ve uçak sayısı bakımından üstünlüğünü Polonya savunmasını yarmak için akıllıca kullandı. 17 Eylül'de ise Kızıl Ordu Doğu Polonya'yı işgal ederek savaşa katılmış oldu. Bundan on gün sonra Alman ordusu, Varşova'yı ele geçirdi.

Bunu izleyen yirmi bir ay içinde, savaş Avrupa ve Asya'daki çatışmaların birleşmesiyle genişledi. Şiddet sürecinin adım adım tırmanmasının arkasındaki temel itici güç, hiç durmayan Nazi saldırılarıydı. Eylül 1939 ile Aralık 1941 arasında Hitler bilerek ve isteyerek, Üçüncü Reich'e muhalif olan Büyük Güçler yelpazesine sürekli olarak yenilerinin eklenmesi için elinden geleni yaptı; ancak çatışmanın ilk yıllarında savaş meydanlarında elde ettiği göz kamaştıran başarılarına rağmen, Hitler ve generalleri Avrupa savaşını zaferle sonuçlandıramadı. Bu başarısızlığı kısmen açıklayan bir neden, Hitler'in karşında yer alanların en kötü askerî şartlarda bile savaşmaya kararlı olmasıydı. Bu kararlılık, yalnızca yükselen Alman gücüne karşı duyulan korkudan doğmamıştı; bundan daha önemli bir şey vardı ki, o da Nazizm, faşizm ve Japon militarizminin çok geç olmadan bastırılması gereken yeni bir küresel barbarlık biçimi olduğu hakkındaki yaygın görüştü.

Danzig, Bağımsız Şehir (Polonyaca: Gdansk)
Baltık Denizi'nin tarihsel ve ticari olarak önemli bir liman kenti. 1919 yılında Paris Barış Görüşmeleri sırasında Danzig'e, yeni Polonya devleti denize serbest erişimini sağlamak amacıyla, "Bağımsız Şehir" statüsüyle siyasi bağımsızlık statüsü verildi. Fakat şehirde yaşayanların büyük bir bölümü Almanlardan oluşmaktaydı. Bu yüzden, Danzig'in Alman hâkimiyetine geri dönmesi iki savaş arası dönemde Alman milliyetçileri için temel bir konuydu. Hitler de 1939 yılında Polonya'ya saldırdığında Danzig meselesini bahane olarak kullandı.

Harita 8.1: *Avrupa'da Alman Yayılmacılığı, 1939-40*

Kaynak: *Nye (1993)*

Avrupa Savaşı'ndan Dünya Savaşı'na

Hitler, 6 Ekim 1939'da Reichstag'a yaptığı konuşmada, Müttefiklere (Britanya ve Fransa) Polonya'nın geri kalan bölümünde, karşılığında yeniden bir Polonya devletinin kurulması öneren üstü kapalı bir barış teklifinde bulundu. Bundan birkaç gün sonra Müttefikler, Nazi işgalini meşrulaştıracak tavizlere dayanan herhangi bir barış görüşmesinde yer almayacaklarını bildirdi. Ne var ki, Hitler'in önerisini reddeden Müttefikler, savaş açmaya hiç hevesli görünmüyordu. Fransız birlikleri Maginot Hattı'nı geçmişti ancak bu hareket sadece Polonyalıların moralini yükseltmek ve Fransa'nın savunma pozisyonunu iyileştirmek için yapılmıştı. Müttefikler kendi sivil halklarına karşı misilleme saldırılarını kışkırtmaktan korktukları için Alman askerî ve endüstri hedeflerini bombalamaktan da aynı şekilde, çekiniyordu. Savaş yalnızca denizde yoğun bir şekilde devam ediyordu. Müttefikler Alman deniz taşı-

macılığını kesmiş, Almanlar ise Müttefiklerin deniz taşımacılığını karşı denizaltılarla saldırılarda bulunuyordu.13 Ekim 1939'da bir Alman denizaltısı kuzey İskoçya'daki Scapa Flow'da bulunan *Royal Oak* adlı İngiliz zırhlısını batırdı. Şiddetli bir biçimde devam eden bir dizi muharebenin ardından iki ay geçtikten sonra İngiliz zırhlıları Montevideo limanına sığınan cep zırhlısı (*Panzerschiff* – ç.n.*) Amiral Graf Spee'yi* kıstırdı ve teslim olmak istenmeyen kaptan ve mürettebatı kendi gemilerini batırmak zorunda bıraktı.

Amerikan gazeteleri bu oldukça hareketsiz dönemi, yerinde bir benzetmeyle, "Sahte Savaş" olarak adlandırdı. Müttefiklerin o günlerde ve o günden beri benimsediği stratejileri eleştirenler, "Sahte Savaş"ı, savaş öncesinde yürürlükte olan **"yatıştırma"** politikalarının bir uzantısı olarak görüyor ve Başbakan Chamberlain ve Başkan Edouard Daladier'in aslında savaşmaya başından itibaren gerçekten hevesli olmadıklarını, çünkü bu "yatıştırmacılar"ın Hitler ile hâlâ bir son dakika pazarlığı yapma umudu beslediğini öne sürüyorlardı. Bu eleştiri, zafere giden kestirme bir yol olduğuna ilişkin yanlış bir fikirden kaynaklanıyordu. Fakat savaş öncesi Fransız ve İngiliz uzmanların da öngördüğü gibi, Nazi Almanya'sını yenmenin tek yolu, öncelikle onun ilk saldırısını içine çekmek, sonra ekonomik savaş yoluyla gücünü tüketmek ve en sonunda Müttefikler ezici bir güce sahip olduğunda, son bir büyük saldırı ile Nazileri yenmekti.

Uzun bir savaş, stratejik yönden makuldü. Ama beraberinde siyasi zorluklar getiriyordu. Fransa ve Britanya'da kamuoyu "Hitlerizm"e karşı savaşmak için yanıp tutuşuyordu; oysa seçmenler savaşmak yerine karşılığında hiçbir tazminat almadan, Polonya'nın elden gitmesini hazmetmek zorunda kaldılar. Maginot Hattı'nın geçilmezliği veya İngiliz ordusunun artan büyüklüğü hakkında basında çıkan iyimser haberler bile, özellikle de Stalin'in, Hitler'i destekler gibi görünmeye başlamasından beri, kamuoyunda nihai zafere ulaşılacağından şüphe edilmesini bastırmaya yetmedi. Almanya, Müttefiklerin deniz kuşatmasını boşa çıkarmak için sağlam bir hammadde kaynağı olan Rusya'ya güvenebilirdi. Kızıl Ordu yalnızca Polonya'yı işgal etmemiş, aynı zamanda Kasım 1939'da hiçbir tahrik olmaksızın Finlandiya'ya da saldırmıştı. 1940 yılında Müttefik kamp içinden bazı devletler Finlilere yardım etmek ve Rusya'yı kavganın içine çekmekten yanaydı. Fransızlar Rusya'nın Kafkaslar'daki petrol bölgelerini bombalayıp Reich'ın yakıt alımının bir kısmını engellemeyi önerdi. Benzer şekilde, Alman kuvvetlerini batı cephesinden uzaklaştırmak için Balkanlar'a ani bir baskın düzenlenmesi de teklif edildi. Zafere çabucak ulaşmak için üretilen bu riskli planların sayısındaki hızlı artış, zirvede özellikle de Paris'te, uzun savaş konusunda tedirginlik yarattı. Aslında Müttefikler ağır silahlar bakımından düşmanlarını geçmeye başlamıştı. Mayıs 1940'a gelindiğinde, tarafsız Hollanda ve Belçika'yı da kapsayan batı kuvvetleri, Almanya'nın 135 bölüğüne karşı 152 tümen toplayabilecek durumdaydı. Müttefiklerin elindeki sahra toplarının sayısı Almanlarınkinin iki katıydı. Almanya'nın 2,439 tankına karşı, Fransa tek başına, dünyanın en iyi bazı tanklarını da içeren, 3,254 tanka sahipti. Almanlar yalnızca hava kuvvetleri bakımından sayısal üstünlüğe sahipti;

Yatıştırma Politikası
Uluslararası meselelerdeki çatışma kaynaklarını müzakere yoluyla çözmeyi amaçlayan bir dış politika türü. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden itibaren bu kavram, saldırganlara tavizler vermek suretiyle iradesiz ve faydasız barış arayışı gibi aşağılayıcı bir anlam kazanmıştır. 1930'larda çoğu İngiliz ve Fransız yöneticiler yatıştırmayı, bir yandan Almanya ve İtalya ile çatışma nedenlerini ortadan kaldıran, diğer yandan diktatörlerle güçlü bir pozisyonda pazarlık edebilmek için yeterli askeri ve mali gücü kazanmaya izin veren "çifte-yollu" bir politika olarak görmüştür

ancak bu fark da, Fransız ve İngiliz uçak üretimlerinin Almanlarınkini geride bırakmasıyla ve modern Amerikan bombardıman uçaklarının temini için yapılan anlaşmalarla gittikçe azaldı.

Müttefikler kampı üzerinde artmakta olan siyasi baskı, ilk kurbanını 21 Mart 1940'ta aldı. Daladier yerini, sözde kendisinden daha dinamik olan Maliye Bakanı Paul Reynaud'ya bıraktı. Daladier'in kuzey Avrupa'da bir saldırı düzenlenmesi için ilk heveslenenlerden biri olması ironiktir. İngiliz ve Fransız tarafında karar verici konumunda olanların bazıları da kesin sonuç için İskandinavya'ya müdahale edilmesine sıcak bakıyorlardı. Buradaki kilit nokta, Almanya'nın İsveç demir cevherine bağımlı olmasıydı. Uzmanlar, demir sevkiyatının durdurulması halinde Hitler'in kaynak kıtlığı çeken savaş endüstrilerinin çok geçmeden durma noktasına geleceğine inanıyorlardı. İsveç limanları yılın büyük bölümünde karla kapandığı için, demir önce demiryolu ile kuzeye, hava şartları uygun olan Norveç limanı Narvik'e, sonra da yine gemilerle Norveç kıyısını takip ederek güneye, Almanya'ya taşınıyordu. Batılı güçler için işleri karmaşık hale getiren unsur, Norveç'in tarafsız bir devlet olmasıydı ve bunu açıkça görmezden gelemezlerdi. İngiliz–Fransız Yüksek Savaş Konseyi, Norveç karasularına mayın yerleştirerek, Alman gemilerinin açık denizlere yönelmesini sağlayacak bir plan hazırladı. Alman gemileri açık denize geldiğinde Kraliyet Donanması onları karşılayabilecekti. Müttefikler, mayınlama operasyonunun, Almanları İskandinavya'ya saldırmak zorunda bırakacağını ümit ediyorlardı. Buna karşılık Alman işgali, İngiliz - Fransız kara kuvvetlerinin Narvik'i korumak için hızla oraya sevkedilmesini tetikleyecekti ve böylece Alman savaş ekonomisini güvendiği bir madenden yoksun bırakacaktı. Fakat bu planda bir pürüz vardı. Führer de Almanya'nın aldığı demirin birincil kaynağının güvenliğinden endişelenmeye başlamış ve Müttefik istihbaratının hiç haberi olmadan, İngilizlerin mayın döşemesinden günler önce kendi işgal planını harekete geçirilmesi için emir vermişti.

Alman saldırısının ilk günü olan 9 Nisan'da Danimarka düştü. Norveç ise daha çetin cevizdi. Alman kruvazörleri Kral Haakon VII'yi ele geçirmek üzere birlikleri karaya çıkarmadan önce Norveçli kale topçuları, Oslo fiyordunda *Blücher*'i batırdı. Müttefikler, Kuzey Denizi'nin karşı yakasına asker yollayarak Norveç savunmasına yardımcı olmaya çalıştı; fakat Almanların hava gücü ve savaşın bilânçosu Haziran başında ortaya çıktı. Norveç *Wehrmacht* karşısında 5.000'den fazla asker, 200 uçak ve su üstü filosunun büyük bölümünü kaybetmişti. Karşılığında, Reich'ın kuzey kanadı emniyet altına alınmış ve Norveç kıyısı Alman hava ve deniz kuvvetlerinin Kuzey Denizi'nde ve Kuzey Atlantik'te Britanya gemilerine saldırması için kusursuz bir üs sağlamıştı. Norveç *débâcle* (*bozgunu*) ayrıca 4,000 İngiliz askerinin kaybedilmesiyle sonuçlandı. Bunun sonucunda, Chamberlain ve onun savaş hükümeti parlamentoda küçümseyici tavırlara ve alaylara maruz kaldı ve Başbakan Avam Kamarası'nda halen çoğunluğu elinde bulundurmasına rağmen istifa kararı aldı. 10 Mayıs günü, Deniz Kuvvetleri'nin başında bulunan Winston Churchill, Chamberlai 'in yerine geçti. Hırçın, atılgan ama iyi bir hatip olan

Churchill, savaş öncesinde yatıştırma politikasına karşı çıkarken çok tutarlı alternatiflerle önermiş gibi, pek de hak etmediği bir üne sahipti. Bununla birlikte, Boer Savaşı'na muharip olarak katılmasından, Birinci Dünya Savaşı'nda bakanlık görevini üstlenmesine kadar uzanan savaş deneyimiyle artık Churchill'in zamanı gelip çatmıştı. Görevinin ilk haftaları, tüm meslek hayatının en zorlayıcı günleri oldu.

10 Mayıs günü Almanya'nın batı çıkartması, Hollanda, Belçika ve Fransa'ya karşı, havadan indirmeli ve zırhlı saldırılarla başladı. Altı hafta sonra Fransa barış istedi. Bu zafer nasıl açıklanabilir? Bilim insanları bu durumu genellikle, Müttefiklerin *Blitzkrieg* adını verdiği Alman öğretisiyle açıklarlar: tankların bombardıman uçakları ve motorlu piyadelerle eşgüdümlü kullanıldığı saldırı. Gerçekten de bir harekâtı yürütmekte Almanların inceliği rakipsizdi ama savaşacakları ülke Polonya değil Fransa'ydı. Başkomutanlık, batıda uzun bir savaş olacağını bekliyordu ve bu beklentisini sanayide önceliği savunma silahlarına vererek askerî donanımı sağlamlaştırmakta gösterdi. Almanların ilk savaş planı, Maginot Hattı'nı geçebilmek ve Fransa'yı kuşatmak için tarafsız Belçika ve Lüksemburg'a saldırmaktı. **Schlieffen Planı**'na geri dönüş anlamına gelen bu plan, iyi istihbarat ve biraz da çaresizlik nedeniyle Ardennes Ormanı'ndan geçen meşhur "orak kesişi" planına dönüştü. 1939 – 40 kışı boyunca Hitler, en kısa zamanda batıya saldırı konusunda ısrar etti. Generalleri ise, daha fazla güç toplamadan yapılacak böyle bir saldırının başarısız olacağına inanmakla birlikte zamanın aleyhlerinde işlediğinden en az Hitler kadar emindiler; çünkü Müttefiklerin silahları ve kaynakları Reich'ınkinden çok daha hızlı bir şekilde artıyordu. "Orak kesişi" taktiğinin başarılı olacağına çok az kişi inansa da, bu kumar hem Hitler'e hem de onun generallerine çekici geldi çünkü Alman istihbarat görevlileri, kendilerinden oldukça emin bir şekilde Alman saldırısının başlamasıyla birlikte Müttefiklerin zırhlılarının büyük bir bölümünün Hollanda ve Belçika'ya akacağını tahmin ediyordu. Bu, Müttefiklerin Yüksek Savaş Komutanı Fransız General Maurice Gamelin'in niyetlendiği şeyin ta kendisiydi. Kumandan, Belçika ve Hollanda'ya asker takviyesi yaparak o cepheyi kuvvetlendirmeyi ve böylece Alman ordusunun temel ilerleme hattı olarak gördüğü yeri kapatmayı planlıyordu. Sonuçta, 10-11 Mayıs'ta *Wehrmacht* saldırısı başladığında Fransız ve İngilizlerin en iyi tümenleri Almanların tuzağına düştü.

Schlieffen Planı
Almanların, tarafsız Belçika üzerinden askerlerini geçirmek suretiyle, Fransa'ya karşı önleyici askeri saldırı yapmayı amaçlayan 1914 öncesi planı. Plan, adını Alman Genelkurmay Başkanı General Alfred von Schlieffen'den almıştır.

Fransızlar, orta Fransa'nın kaybedildiğini anlayınca, Reynaud imparatorluğun askerî gücünü ve donanmayı kullanarak savaşı yurt dışından yönetmeyi önerdi; ama Fransız direnişini sertleştirme yetkisini kullanacak mevkilerine atanan Mareşal Phillippe Pétain ve General Maxime Weygand, savaşın kaybedildiği görüşünü savundular. Fransa, Avrupa'nın Almanlar tarafından yeniden şekillendirilmesine uyum sağlamalıydı. Birçok Fransız ve Avrupalının gözünde Mayıs-Haziran 1940 dönemi yalnızca Üçüncü Cumhuriyet'in sona erdiğinin habercisi değildi, aynı zamanda 1789 Fransız Devriminin ilkeleri olan özgürlük, kardeşlik ve eşitlik gibi değerlerin de öldüğünün ilanıydı. Meselenin bu daha geniş anlamı, yenilgiyi sosyalistler, komünistler ve Yahudilere karşı bir cadı avına dönüştürmekten hiç utanmayan ve bu fırsatı Nazizm ile işbirliği yaparak otorite ve düzene dayalı, bir Fransız

Vichy Fransası Haziran 1940'ta Hitler Almanya'sına teslim olan ve sonradan 1944'teki kurtuluşa kadar Fransa'yı yöneten, Marshal Pétain liderliğindeki rejim.

Yeni Nazi Düzeni Alman nasyonal sosyalizminin barbarca ilkeleri ve yasadışı uygulamalarına uyum sağlamak için Avrupa'nın ırksal dönüşüm ve yeni iktisadi düzeni hakkında Almanların propagandalarında kullandıkları deyim.

millî uyanışı sağlamak için kullanan Pétain ve Weygand için bir kayıp ifade etmemesiydi. 17 Haziran'da Reynaud'nun yerine hükümet başkanlığına geçen General Pétain, bundan altı gün sonra Hitler ile ateşkes imzaladı ve 1 Temmuz'da adını, kurulduğu küçük kaplıca kasabasından alan yeni **Vichy hükümetini** kurdu. Hitler, Fransız ordusunun büyüklüğü konusuna bazı sınırlamalar getirdi, astronomik rakamlarda savaş tazminatı istedi ve Vichy'yi Kuzey Fransa'nın ve kıyılarının işgaline razı olmaya zorladı. Vichy rejiminin **Yeni Nazi Düzeni**'ne bağlı kalarak Fransız egemenliğini kısmen yeniden sağlayacağı yönündeki umutları kısa sürede tükendi. Hitler, *Lebensraum* ve Dünya Gücü statüsüne giden yolda bir ortağı olmasını, en azından bunun Fransa olmasını, kesinlikle istemiyordu.

Fransızların yenilgisi Churchill'in karşısına iki sorun çıkardı. Birincisi İngiliz Sefer Gücü'nün kurtarılması, ötekisi ise barış için uzlaşma talep edip etmeme sorunuydu. Kraliyet Donanması ve beraberindeki küçük bir sivil bot filosu, yoğun bir *Luftwaffe* saldırısı altında Dünkerk'i 26 Mayıs'tan 3 Haziran'a kadar hızlı bir tahliye operasyonu düzenledi. 338.226 İngiliz ve Fransız askerinin kurtarılması büyük başarıydı; ama Britanya Ordusu ağır teçhizatının büyük bölümünü kaybetmişti. Şimdi şu soru soruluyordu: Britanya tek başına savaşmayı başarabilir mi? 25 Mayıs günü üst düzey generaller bu soruya evet cevabını verdiler. Kraliyet Donanması ve Hava Birlikleri bir Alman işgalini püskürtebilecek güçteydi ve (iddiaya göre) Almanların fazlasıyla zorlanan ekonomisinin savaşın yarattığı gerginliğe bağlı olarak zayıflama işaretleri görülüyordu. Bundan sonraki üç gün boyunca kabine bu meseleyi tartıştı. Dışişleri Bakanı Lord Halifax, durumun sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için şartların ne olacağının bilinmesi gerektiğini savundu. Britanya silahsızlanmaya mı zorlanacaktı? Fakat kabinenin başkanı olma durumunu iyi kullanan ve Britanya'nın ya kesin galibiyet ya da kesin mağlubiyet için savaşması gerektiğine inanan Churchill, müzakere edilecek barışın artı ve eksileri konusunda tarafsız bir analiz yapılmasını engelledi ve Hitler ile "barış görüşmesi" yapmayı teslim olmanın kaygan yolu olarak gördüğü için, reddetti. Clausewitz'in meşhur ifadesiyle, savaş, siyasetin bir uzantısıdır ve savaş sırasındaki hırs, mantığa üstün gelir. Mayıs 1940'ta Churchill Britanya halkının ne olursa olsun savaşmaya kararlı olduğuna inanıyordu. Çoğu kişi, onun her şeyin Amerikan müdahalesine bağlı olduğu inancını paylaşıyordu. Fransızlarla ittifak yapmaktan her zaman tiksinti duymuş siyasi elitin büyük bölümü, Fransa'nın yerine Amerika'nın geçecek olmasından büyük mutluluk duyuyordu. Bu sırada, Britanya Almanların havadan ve denizden gelen saldırılarına tek başına karşılık vermek zorunda kalacaktı. 3 Temmuz 1940'ta, Almanların Fransız savaş gemilerini ele geçirmesini önlemek amacıyla Kraliyet Donanması, Cezayir'deki Mers el-Kebir üssüne demir atmış olan Fransız filosuna saldırdı.

1940 yılını Mayıs – Haziran aylarındaki olaylar, özellikle henüz savaşta yer almamış devletler için derin sonuçlar doğurdu. Avrupa'daki askerî durumun ansızın değişmesi Mussolini için bir fırsat yarattı. İtalya 1939 Nisan'ında, uzun süredir etkisi altında bulunan Arnavutluk'u işgal etti ve Mayıs'ta Almanya ile Çelik Pak-

tı'nı imzaladı. Fakat İtalya Eylül 1939'da kuzeydeki ortağının yanında durmadı. Kararı hem kralın karşı çıkması hem de stratejik düşünceler belirledi, çünkü birçok yetkili, Fransa ve Britanya'ya karşı girişilecek erken bir savaşın felaket getireceğini düşünüyordu. Siyaset programını ve rejiminin gücünü askerî yayılma ve savaşçı ahlaka dayandıran Duce için "saldırgan olmama" konumunu kabullenmek acı ilacı yutmak demekti. Almanların 1940 yılında savaş meydanında kazandıkları zaferler, müdahalenin önündeki *maddi* ve iç siyasi engelleri bir tarafa itti ve Mussolini dövüşe girmeye karar verdi. 10 Haziran 1940'ta Roma, Paris ve Londra'ya karşı savaş ilan etti. Bundan on gün sonra ise Fransız Alpleri'ne kötü yönetilen bir saldırı yaptı. *Spazio vitale* (yaşam alanı) için ansızın bu hareketi yapan Benito Mussolini, tam zamanında kan dökerek İtalya'ya, talihsiz Fransa ile kendi ateşkesini imzalama ehliyetini kazandırdı.

Hitler'in başarısı ve Mussolini'nin müdahalesi, Roosevelt'in Münih sonrası politikasını allak bullak etti. Çek krizi, Başkan ve danışmanlarını, Avrupalı diktatörlerin çevrelenmesi için Müttefiklere silah yardımı yapılması ve Amerikan hava kuvvetlerinin destek vermesi gerektiğine ikna etmişti. Roosevelt, "[Eylül 1938'de] 5,000 uçağımız ve yılda 10,000 adet üretme kapasitemiz olsaydı ve bunları Avrupa ülkelerine satmak veya ödünç vermek yetkisi için Kongre'den izin almak zorunda kalsaydım bile, Hitler bu duruşu sergilemeye cesaret edemezdi" ifadesiyle düşüncesi belirtti. Britanya ve Fransa'dakinden daha yavaş da olsa, Amerikan kamuoyu 1939 yılında Nazi Almanya'sına muhalif olmaya başladı. Bu yeni siyasi atmosferde Kongre, savaşan devletlere "peşin ödeme" karşılığında Amerikan yapımı silahlar satılmasına izin verecek bir Tarafsızlık Yasasını çıkardı. Atlantik, İngiliz ve Fransız donanmalarının kontrolünde olduğu için bu politika Müttefikleri destekler nitelikteydi. Bütün bunlar Londra ve Paris için iyi haberler olsa da, herhangi bir Amerikan müdahalesinin gerçekleşeceğine ilişkin hiçbir işaret vermiyordu. Fakat Fransızların hezimeti, İngilizlerin yalnız savaşma kararı ve 1940-41'de oldukça iyi eşgüdümlenmiş görünen Merkez Devletler taarruzları, Amerikalıları zor bir kararla karşı karşıya bıraktı: ya Amerika kıtasını tecrit edilmiş bir kaleye dönüştürmek ya da silahlanıp Merkez Devletler karşıtı koalisyona liderlik etmek. Roosevelt'in 1940'ta belirttiği gibi, ABD "bir silah namlusunun ucunda" yaşayamazdı. Roosevelt, Merkez Devletler güçlerinin dünyasında hayatta kalabilmek için "kendimizi savaş ekonomisine dayanan askerî bir güce dönüştürmeliyiz" diyordu. İlk seçenek, Amerikan hayat tarzının sona ermesi anlamına geliyordu ve aslında tam olarak bir seçim de değildi. Bu yüzden, Başkan Roosevelt gittikçe tırmanan Merkez Devletler tehdidine cevap olarak, büyük bir Amerikan silah programı imzaladı ve İngilizleri mücadelede tutmanın yollarını aradı. Eylül 1940'ta İngilizler, Amerika'ya Bermuda ve Newfoundland'da kıta güvenliği amacıyla bazı üsler kiralamayı kabul etti ve karşılığında Atlantik konvoylarına refakat edecek elli adet eski Amerikan muhrip gemisi aldı. Aynı ay içinde Japonya, İtalya ve Almanya, Washington'u savaşa girmekten veya Japonya'nın güneye doğru ilerlemesine müdahale etmekten caydırmak amacıyla **Üçlü Pakt**'ı imzaladı; ama bu manevra hızla geri tepti. ABD cay-

Üçlü Pakt
Almanya, Japonya ve İtalya arasında 27 Eylül 1940'ta imzalanan karşılıklı yardım antlaşması. Paktın amacı, Avrupa'da yeni bir Alman düzeni ve Asya'da yeni bir Japon düzeni oluşması sürecinde gerçekleşebilecek ABD müdahalelerini önlemekti. Paktın üçüncü maddesi ve gizli ek hükümler, tarafların birbirleri adına savaşa girmesi konusunda herhangi bir zorunluluğa sahip olmadığını belirtiyordu.

madığı gibi, Üçlü Paktı, oluşmakta olan iki koalisyon arasındaki ahlaki farklılığın bir sembolü olarak algıladı: biri kendini barış ve özgürlüğe, diğeri ise savaş ve esarete adamış iki koalisyon. Mart 1941'e gelindiğinde ABD, **Ödünç ver-Kirala** sistemi ile Britanya'yı iflastan ve teslim olmaktan kurtarırken, Amerikan Donanması'nın Atlantik Filosu da, Alman denizaltılarına karşı, ilan edilmemiş bir savaşa girişti.

Ödünç ver-Kirala (Lend-Lease) Mart 1941'de çıkarılan Lend-Lease Kanunu ile, ABD Kongresi Başkan'a yönetimin ABD ulusal güvenliği için savunulmasını gerekli gördüğü tüm yabancı hükümetlere silah ve malzeme kiralama veya ödünç verme yetkisi vermiştir. Başlangıçta Britanya'yı kurtarmak için ortaya atılan program zamanla Üçlü Pakt'ın yanında savaşan otuz sekiz devleti içine almıştır.

Rusya için Mayıs – Haziran 1940 tam bir felaketti. Sovyetler batıdaki savaşın uzun süren bir çıkmaza dönüşeceğini ve kapitalistler kendilerini tüketirken Rusya'nın daha da güçlenmek için bol bol zamanı olacağını hesaplamışlardı. Kızıl Ordu'nun Fin Savaşı'ndaki başarısız performansı elbette askerî reformların ne denli gerekli olduğunun altını çizmişti. Ancak Fransa teslim olunca, Sovyetler tüm düşmanlarını yenen *Wehrmacht* ile Avrupa kıtasında tek başına karşı karşıya kaldı. Buna karşılık Stalin de yılmaz bir genişlemeciliğin yanında ekonomik yatıştırma politikasına döndü. Britanya halen bir tehlike arz ederken ve Rusya, Hitler'e İngilizleri bitirecek kaynakları sağlarken, Hitler'in doğuya yönelmeyeceğine inanan Stalin ve Molotov, hiçbir şekilde zayıflık göstermemeleri gerektiği konusunda hemfikirdi. Ayrıca Sovyetlerin Japonya ile ilişkilerinden aldığı temel ders de buydu. 1939'da Kwantung Ordusu, Mançurya- Moğolistan cephesinde bir çatışmayı kışkırttığında, Tokyo'nun savaş istemediğine dair sağlam istihbarata sahip olan Stalin, Japonlar'ın yalnızca burnunu kanatacak bir saldırı emir vermişti. Bundan sonra ilişkiler düzelmişti.

Böylece, 1940 ve 1941'in sonlarına doğru, Rusya'nın Estonya, Letonya ve Litvanya'da etkisini arttırma, Besarabya ve Bukovina'yı Romanya'dan talep etme ve Bulgaristan'ı kontrol altına alma girişimleri nedeniyle, Berlin ile Rusya arasındaki gerginlik çıktı. Hitler, Sovyetler Birliği'ne saldırmaya Molotov'un hak iddialarından çok daha önce karar vermişti; Molotov'un pazarlıkta uzlaşmaz tavrı Führer'in doğu saplantısını kuvvetlendirdi. Sovyetlerin tutumuna Almanların yanıtı, Finlandiyalıların desteğini kazanmak, Anti Komintern Paktı'na Macaristan, Romanya (Alman savaş mekanizması için hayati öneme sahip olan petrol kaynağı) ve Slovakya'yı katmak ve Moskova'ya son darbeyi vurmak için *Wehrmacht*'ın büyük bölümünü Doğu Avrupa'ya yığmak oldu. Bunun karşılığında Stalin, kışkırtıcı olarak yorumlanabilecek hiçbir askerî hazırlık yapılmaması emrini verdi. Sovyet lider Berlin'deki "şahinlerin" kendisini aceleci davranmaya kışkırttığına, böyle yaparsa da Hitler'i karşısına alacağına inanıyordu. Aynı şekilde İngilizlerin Alman savaş planları konusundaki uyarıları da Rusya'yı savaşa sokmak için tasarlanmış provokasyonlar olarak görüldü, özellikle de Hitler'in yardımcısı Rudolf Hess'in uçağı, İskoçya'da zorunlu iniş yaptıktan ve Hess'in İngiliz-Alman savaşını sona erdirmek için orada bulunduğu gibi tuhaf bir iddiada bulunmasından sonra Stalin'in İngilizler hakkında şüphesi arttı. Rus istihbarat servisinin ve Berlin'deki Sovyet büyükelçisinin olacaklar konusunda sürekli uyarılarına rağmen, Hitler'in 22 Haziran 1941'de gerçekleştirdiği saldırı Stalin için bir sürpriz oldu.

Hitler'in kararları, 1940-41'de büyük sonuçlara neden oldu. Rusya'ya saldırması, Amerika'nın, özellikle Japonya'ya karşı tutumunu sertleştirdi. Bu olay ayrıca Japonya'nın savaşa girme kararını vermesiyle Tokyo'daki tartışmalara son verdi. Unutmamak gerekir ki, Hitler'in önündeki tek yol Rusya'ya saldırmak değildi. Örneğin, Temmuz 1940'ta Deniz Aslanı Operasyonu'nun hazırlıkları ile İngiltere'nin işgali başlamıştı. Ne var ki, Güney İngiltere üzerinde hava hâkimiyetini sağlamak Deniz Aslanı'nı gerçekleştirmek için önemli bir önkoşuldu. Mareşal Göring, *Luftwaffe*'nin bunu başaracağına dair söz vermişti, ancak Kraliyet Hava Kuvvetleri kolay toparlanan bir düşman olduğunu kanıtlamıştı. Böyle bile olsa İngiltere'nin denizden işgal edilmesi planından uzak durulması gerektiğini gösteren başka zorlayıcı nedenler de vardı. Kraliyet Donanması büyük savaş gemileri yönünden ezici bir üstünlüğe sahipti. Almanların su üstü donanmasının büyük bölümü Norveç'teki savaş sırasında batmış ya da yara almıştı. Birçok tarihçi, Hitler'in Deniz Aslanı Operasyonu'nu gerçekleştirmeye niyetli olduğundan şüphe etmiş ve işgal hazırlıklarının yalnızca İngilizlere gözdağı verme amacı güttüğünü düşünmüştür. Ayrıca, Alman donanmasının başında bulunan Amiral Erich Raeder Britanya'nın düşüşü için alternatif bir yol olarak Akdeniz'i önerdiğinde bile Hitler ikna olmadı. Onun için Güney Avrupa her zaman daha önemsiz bir sahneydi. Bunun yanında, Cebelitarık'ın ele geçirilmesi ve Fransız donanmasının kullanılması Vichy ve İspanya ile işbirliğini gerektirecekti. Hitler'in General Pétain ile müttefik olmaya hiç niyeti yoktu ve İspanya'nın Mart 1939'da Anti-Komintern Pakt'a üye olmasına ve Merkez güçlerin davasına gönülden bağlı olduğunu sık sık açıklamasına rağmen, İspanyol diktatör General Franco ülkesini savaşa sokmadı.

Ribbentrop, Britanya'yı vurmanın başka bir yolu olarak ve Amerikan müdahalesine cevap vermek amacıyla Rusya ile ittifak yapmayı önerdi. Bu çok da abes bir düşünce değildi. Japonya, Rusya'ya yaranmaya çalışıyordu ve Moskova'yla Nisan 1941'de bir tarafsızlık anlaşması imzaladı. Almanya, Rusya ve Japonya'nın ittifakı, onları yenilmez bir Avrasya bloğu haline getirecekti. Fakat Hitler, 1940 Temmuz'unun sonlarında kararını verdi. İdeolojik programının başlangıcından itibaren Hitler'in arzusu, devasa bir **otarşik** Nazi İmparatorluğu kurmak ve Almanya içindeki ırk devrimini doğudaki *Lebensraum*'u ele geçirerek tamamlamaktı. 1941 ilkbaharında Sovyetler Birliği'ni "yıkmak" üzere, Barbarossa Operasyonu'na hazır olması için *Wehrmacht*'a 31 Temmuz'da emir verdi. Hitler'in bu girişimleri ateşli tartışmalara sebep olmuştur. O zamanlar bu kararını stratejik kavramlarla desteklemeye çalışan Hitler, komutanlarına "Rusya parçalanırsa, Britanya'nın son umudu da biter" demişti. Sonradan ise, Rusya'ya karşı açılan savaşın, Kızıl Ordu fazla güçlenmeden Rusya'yı saf dışı bırakmak için gerçekleştirilmiş bir önleyici vuruş olduğunu belirtti. Hatta Sovyetlerin bir yandan Hitler'e Batıdaki savaşında yardımcı olacak kaynakları sağlarken öte yandan kendi toprak taleplerini öne sürme tavrı, Almanları aldatıcı bir güven duygusu içinde uyutarak Sovyetlerin gücünü artırmasına zaman kazandıran uzun vadeli bir stratejik tuzak gibi görünmüş olabilir. Bu açıklamalar inandırıcı olsa da, Hitler'in kararının temel sebebi, onun Doğu'daki

Otarşi
Bir ülke ekonomisini kendi kendine yetmesini amaçlayan politika. Bu terim genellikle 1930lar ve 1940larda Almanya, İtalya ve Japonya tarafından benimsenen iktisadi programlarla ilişkili olarak kullanılır.

savaşının vahşi niteliğinde bulunabilir. Bolşevik devinden korkmak bir yana, Hitler ve generalleri, Kızıl Ordu'nun birkaç hafta içinde çökertileceğini söyleyerek övünüyorlardı. Hitler, bu saldırının şeklinin batıdakilerden tamamen farklı olmasını emretti. Sovyet yetkililerinin idamı ve Yahudilerin sistematik bir şekilde katli için hazırlıklar yapıldı. Almanlar, Stalinci sisteme veya Ukrayna milliyetçiliğine karşı uzun süredir beslenen nefreti *Wehrmacht*'ın lehine kullanmak yerine başka bir şey yaptılar: Doğu'ya, dünyayı fetheden ve milyonlarca kişinin ölümünü ve köleleştirilmesini öngören, önceden hazırlanmış ekonomik ve yeniden yerleşim planlarını uygulayacak, üstün ırk olarak girdiler.

Dünya savaşına giden yolda son adım, Hitler'in (ve Mussolini'nin) 11 Aralık 1941'de ABD'ye savaş ilan etmesiydi. Bu hareketin bir sebebi, Pasifik'te ABD, Britanya ve Hollanda'ya ait Doğu Endonezya'ya karşı Japonların savaşa girme kararı aldığı 1940 yazında başlayıp Aralık 1941'e kadar devam eden krizdi (bkz. 3. Bölüm). Hitler için, Pasifik'te bir savaşın patlak vermesi Atlantik'te saldırıya geçmek için bir fırsat doğuracaktı. Alman donanması aylardır Hitler'i ABD'ye karşı savaş ilan etme konusunda sıkıştırıyordu. Böylece denizaltılarını, savunmasız Amerikan ticaret gemileri üzerine yürütebileceklerdi. Zaten ABD donanması denizaltılara karşı henüz ilan edilmemiş bir avcı savaşı yürütüyordu. ABD'nin savaş potansiyeliyle her zaman dalga geçen Hitler içinse bu sebep son eli açmak için yeterliydi.

Savaşta Merkez Devletleri

Merkez Devletleri için bir savaşı kazanmanın yolu başka bir *savaş* başlatmaktan geçiyordu. Bu tırmandırma yaklaşımı 1941'de işe yarar görünüyordu. Batıdaki savaşı sonlandıramayan Hitler, doğuda Barbarossa'nın emrini verdi. Almanya ilk altı ayda büyük zaferler kazandı. Rusya, 3.138.000 savaşçısını kaybetti, ölenler esirler ve kaybolanlarla bu inanılmaz bir sayıydı. Bunun yanı sıra 20.000 tank, 100.000 silah ve 10000 uçak kaybetti. Çin'i yenmeyi başaramayan Japonya, Pearl Harbor'a düzenlediği saldırı ile **Pasifik Savaşı**'nı başlattı. 7 Aralık tarihinde Japonların uçak gemisinde üslenmiş uçakları altı adet Amerikan savaş gemisini batırdı, iki savaş gemisini ağır derecede tahrip etti, 292 savaş uçağını düşürdü ve 3581 insanın kaybına sebep oldu. Bundan iki gün sonra aynı performansla *Prince of Wales* ve *Repulse* adında iki İngiliz savaş gemisini batıran Japon hava kuvvetleri, Britanya'nın kolonisi Malaya'yı ele geçirmek için bir yıldırım saldırısı düzenledi. Saldırı 15 Şubat 1942'de Singapur'daki deniz üssünün ele geçirilmesi ile son buldu.

Pasifik savaşı
Çoğunlukla 1941 ile 1945 yılları arasında Müttefiklerin Japonya'ya karşı yürüttükleri savaş için kullanılan ifade.

Barbarossa ve Pearl Harbor, Merkez Devletleri'nin zirvede olduğu noktaydı. Alman tankçıları ve Japon pilotları yenilmez durumdaydı. Fakat bu noktada bile, Merkez Devletlerin ilerlemesinde sendelemenin başladığını gösteren işaretler belirmişti. Kızıl Ordu *Wehrmacht*'ı Moskova önünde durdurdu. Pearl Harbor saldırısını yöneten Amiral Isoroku Yamamoto ise ABD'ye karşı uzun bir savaşta başarılı olamayacaklarını biliyordu. "Altı ay veya bir yıl boyunca dörtnala gideriz ama

sonrası için hiç güvenim yok," demişti. Haklıydı. Amerikalılar Japon işgalini püskürtmek yerine Japonya'yı yok etmeye karar verdi. Dönüm noktası, Haziran 1942 tarihiydi. Amerikan'ın bir ada üssü olan Midway'in etrafındaki sularda ABD uçak gemileri Japonlar karşısında kesin bir zafer kazandı. Savaşın sonunda Japonlar, dört uçak gemisini, olağanüstü iyi eğitimli denizcileri, teknisyenleri ve pilotlarıyla birlikte kaybetti. Midway Amerikalılar'a da bir uçak gemisine mal oldu; ama Japonların asla inşa edemeyeceği bu tür gemiler için Amerikalılar tersanelerine çoktan yeni siparişler vermişti. Alman-Rus savaşındaki dönüm noktası ise, Kasım 1942'de o sırada Stalingrad'ın işgaliyle meşgul olan Alman Altıncı Ordusu'nun yanında savaşmakta olan hazırlıksız Romen kuvvetlerinin Sovyet ordusu tarafından yarılmasıyla geldi. Aşağı Volga'da yer alan bu harap şehir, zorlayıcı bir simgeydi: Şehrin alınacağına söz veren Hitler, geri çekilmeyi reddediyor; Stalin ise kendi adını taşıyan şehrin düşmemesi gerektiğini biliyordu. Birkaç hafta içinde General Zukov, Kızıl Ordu'nun da düşmanları kuşatmak için tank yığınlarıyla manevra yapma sanatını öğrendiğini gösterdi. Alman Altıncı Ordusu kuşatıldı ve askerleri açlıktan ölüme terk edildi. 31 Ocak 1943'te Almanların komutanı General Friedrich Paulus ve 200.000 askeri teslim oldu.

Midway ve Stalingrad'da uğranan iki yenilgiden sonra Almanya ve Japonya'nın savaş gücü asla eskisi gibi olmadı. Merkez Devletler'in savaşma gücü günden güne azalırken Müttefiklerinki hızla arttı. Müttefikler savaşı kazanmak için, teçhizat ve malzeme yönünden zayıf ama fanatik müdafilere karşı genellikle muazzam bir bedel ödeyerek, bıkmadan usanmadan çok zor bir mücadele verdi. Peki, savaşın gidişatı neden değişti? Merkez Devletlerin savaş öncesi politikaları bize bu konuda bir ipucu verir. Almanya, İtalya ve Japonya her zaman **otarşiye** ulaşmaya ve **topyekûn savaşı** kaldırabilecek bir sanayi kurmaya çalıştı; ama "derinlemesine silahlanma" programlarının tamamlanması için hedeflenen tarih 1940'lı yılların ortalarıydı. Uzun bir savaş için hazırlanan ekonomiler, ansızın kısa bir savaşı kazanmak için gereken çıktı patlamasını bir günde gerçekleştirecek şekilde dönüştürülemezdi. Böylece Merkez Devletler, nakavt darbelerinin mümkün göründüğü savaşın ilk yıllarında, vurucu güçlerini azami düzeye çıkaramadılar.

Tamamlanmamış silah ve sentetik petrol fabrikaları tek başına Merkez Devletlerin momentum kaybetmesini açıklayamaz. Zayıf örgütlenme ve yanlış yönlendirilen politikalar da burada önemli bir rol oynamıştır. ABD ve Sovyetler Birliği ile ekonomik alanda yarışabilecek tek Merkez Devleti olan Almanya bu durumu çok iyi gösterir. Savaş öncesi Nazilerin dışarıdan görünüşünü en iyi anlatan şey, derinlemesine askerileşmiş, güdümlü bir ekonomi görüntüsüdür. Doğrusu, Reich üretim potansiyelini, savaş sırasındaki yanlış yönetim yüzünden tam olarak kullanamamıştı. Bürokrasinin aşırı ölçüde katmanlaşması, farkında olmadan birbirine aykırı çalışan sınırsız sayıda bağımsız birim, hele en tepedeki uyumsuzlukla bir araya gelince ekonomik kaos oluştu. Bu dönemde, üretim geriledi ve uzun imalat süreci ordunun boşu boşuna mükemmel bir tasarım arayışı ya da "Amerikan" seri üretim pratiğine duyulan nefretle, kesintiye uğradı.

Otarşi
Bir ülke ekonomisinin kendi kendine yetmesini amaçlayan politika. Bu terim genellikle 1930lar ve 1940larda Almanya, İtalya ve Japonya tarafından benimsenen iktisadi programlarla ilişkili olarak kullanılır.

Topyekûn (toplu) savaş
Hem ekonominin hem de toplumun topyekûn seferber edilmesi de dâhil olmak üzere tüm kaynakların devlet tarafından kullanılması suretiyle yürütülen savaş.

Harita 8.2: *Japonya'nın Asya'da genişlemesi, 1940-42*

Kaynak: *Nye (1993)*

Hayret uyandıracak bir nokta, Britanya'nın daha küçük fakat daha verimli ekonomisinin 1943'e gelindiğinde silah üretiminde Almanya'nın önüne geçmesidir. Almanya'daki durum, 1942'de Hitler'in en sevdiği mimar Albert Speer'i Silah Yapımı ve Levazım Bakanlığı'na atamasıyla düzeldi. 1944'e gelindiğinde seri üretim uygulamasına geçilmiş, kaynaklar daha rasyonel dağıtılmaya başlamış böylece silah üretimi üç misli artmıştı. Ancak Müttefikler, batıdan ve doğudan Reich'ın üzerine gelince, Speer'ın üretim mucizesi işe yarayamayacak kadar geç kalmıştı.

1941'de Japon yöneticiler sanayi alanında yeni düşmanlarının gücüne asla erişemeyeceklerinin farkındaydı. Kısa bir savaş için girişilen kumar kaybedildiğinde, yenilgi artık yalnızca bir zaman meselesiydi. Çin'de yapılan savaşın bitmek bilmemesi, Japonya'nın insan gücü ve malzemesini kurutmuştu. Çin ve güneydoğu Asya'nın büyük bir bölümü Japonların denetimi altında olsa bile, kaynak bakımından zengin olan bu bölgeler, gerekli altyapı ve endüstriyel gelişimden yoksun olduğu için, Japonya'nın savaş mücadelesinde kullanılmak üzere sistemli bir şekilde sömürülemiyordu. Üstelik Tokyo deniz yoluyla gelen ham maddeye fazlasıyla bağımlıydı. Denizdeki denge Tokyo'nun aleyhine döndükten sonra, Japon gemileri Amerikan denizaltıları tarafından acımasızca tahrip edildi. Başbakan Tojo ve bakanları 1943–44'te, ekonominin başka bütün sektörlerine zarar vermek pahasına, uçak üretimini arttırmak için son çare önlemlerine başvurdu. Üretim ikiye katlandı, fakat bu da Japonya'ya can çekişmek için biraz daha süre vermekten başka bir işe yaramadı, çünkü artık çok geçti. İlerlemekte olan Amerikan savaş gemilerine karşı *kamikaze* intihar saldırılarından daha fazlasını düzenlemek için elde çok az eğitimli pilot vardı; öte yandan Amerikalıların B–29 bombardımanları Japonya'nın büyük şehir merkezlerini sistemli bir şekilde tahrip ediyordu. Herkes anavatana ait adaların savunmasında Japon askerlerinin teslim olmaktansa ölümüne savaşacağını bekliyordu. Bu yüzden Washington işgal fikrine sıcak bakmadı; unutulmamalıdır ki, daha önce Saipan, Iwo Jima ve Okinawa gibi çok önemli adaların Japon savunmacılardan alınması on binlerce Amerikalının hayatına mal olmuştu. Washington'da, İmparatora tahtta kalması için söz verilirse savaşın derhal biteceği yönünde düşünceler olsa da, böyle bir taahhüt Müttefiklerin **kayıtsız şartsız teslim** doktrinine ters düşmesi nedeniyle mümkün değildi. Pasifik Savaşı bunun yerine atom bombaları kullanılarak sona erdirildi. 6 ve 8 Ağustos'ta iki atom bombası Hiroşima ve Nagazaki şehirlerini vurdu. Hiroşima'dan sonra Tokyo sessiz kaldı. Nagazaki'den sonra ve Sovyetlerin nerdeyse bununla aynı zamanda savaşa girmesiyle birlikte İmparator barış çağrısında bulundu ve Pasifik Savaşı 15 Ağustos'ta sona erdi.

İtalya'nın askerî performansı Japonya'ninkine oranla daha kısa ve daha az inatçıydı. Mussolini yönetiminin resmî görevlilerinin de uyardığı gibi erken gelen savaş felakete sebep oldu. Fakat 1940-41 yıllarının talan atmosferinde yayılmacılığın karşı konulamaz bir çekiciliği vardı. Duce İtalyanların hedefini şu sözleriyle belirtmişti: "Bizi kendi denizimizde boğan sınırları ve askerî gücün zincirlerini kırmak." Ancak uygulamada bu işi yapmak Roma'nın gücünü çok aşmaktaydı. 1940 Eylülünde Mısır'a saldıran İtalyan birlikleri üç ay sonra İngilizler tarafından

Kayıtsız Şartsız Teslim
İlk olarak Başkan Roosevelt tarafından Ocak 1943'te Casablanca'da düzenlenen İngiliz–Amerikan zirve toplantısı sırasında dile getirilen doktrin. Mihverle hiçbir şekilde barış müzakeresi yapılamayacağına dair görüş, Atlantik Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler Bil-dirisi'nde de beli ildiği gibi Yüce İttifak ile Mihver arasındaki keskin ahlaki farklı-lıkların yanı sıra Müttefiklerin 1918 – 1919'da yaptıkları büyük hatayı* tekrarlamamak konusundaki kararlılıklarından kaynaklanıyordu.

Libya'ya geri çekilmeye zorlanmıştı. Ekim'de İtalya'nın Yunanistan'a karşı kışkırtılmamış saldırısı püskürtüldü. Kasım 1940'ta, Britanya uçak gemisinden kalkan uçak, limandaki üç savaş gemisini batırdı. Ekonomi işlemiyordu: kronik kaynak eksiği, teknolojik geri kalmışlık, örgütlenmedeki zayıflıkla daha da belirginleşmişti. 1941-42'de havacılık endüstrisi ihtiyaç duyulandan çok daha az savaş uçağı üretebiliyordu. İtalyanlar, Faşist devrimi ileriye götürmek yerine tam bir seferberliğe direnmeyi seçti. Yenilgi, rejimin kökeninin gerçekte ne kadar yüzeysel olduğunu ortaya çıkardı. Müttefiklerin Sicilya'ya yoğun hava saldırıları ve karadan asker indirmeleri İtalyan ekonomisinin çökmesine ve Roma'nın Merkez Devletlerden kopmaya başlamasına neden oldu. Mussolini tutuklanırken, Genelkurmay Başkanı Mareşal Pietro, Müttefiklerle gizlice ateşkesi müzakere etti. Hitler önce davranıp *Wehrmacht*'a Kuzey İtalya'nın ele geçirilmesi emrini verdi ve paraşütçüleri de Duce'yi kurtardı. Bu sırada, İngiliz-Amerikan orduları Güney İtalya'ya indirildi. Böylece İtalya savaşı bitirirken, başroldeki muharipler için ikinci sınıf bir savaş meydanı olmuştu.

Faşist İtalya'nın kısa süren savaşı, Merkez Devletlerin neden başarısız olduğunu açıklayan başka bir nedenin altını çiziyor. Merkez Devletler stratejisi eşgüdümden yoksundu. Dünya meselelerine ne kadar yıkıcı yaklaştıkları düşünüldüğünde her birinin ayrı ayrı savaşması ve yeni bir savaşa başlarken birbirlerini bilgilendirmemesi şaşırtıcı görünmemektedir. Hitler, savaşı Roma henüz hazır değilken başlattı. Mussolini ise "paralel" savaşını başlatırken Kuzey Afrika'dan ve Balkanlar'dan Almanya olmadan kazanımlar elde etme hevesindeydi. Ekim 1940'taki görüşmelerinde Mussolini, Führer'e Yunanistan üzerindeki planlarından bahsetmezken, Hitler de Rusya konusunda sessiz kalmıştı. Günler sonra, Almanların Barbarossa Operasyonu kapsamında Romanya'ya doğru hareketlenmesi, Mussolini'nin Balkanlar'da Alman hâkimiyeti konusundaki endişelerinin artmasına ve Yunanistan'a saldırma kararını kesinleştirmesine yol açtı. 1941'de Hitler İtalyan müttefikini desteklemek amacıyla Libya'daki İngilizleri Mısır içlerine doğru geri püskürtmek için asker gönderdi ve Barbarossa için toplanan tümenlerini Yugoslavya ve Yunanistan içlerine doğru yönlendirdi. Hitler'in Mussolini'ye karşı beslediği kişisel hayranlık sarsılmadan kaldıysa da Almanların İtalyanlara değersiz sömürge halkı gibi davranması giderek daha belirginleşti. İtalya'nın teslim olmasından sonra Almanlar kuzeyde acımasız bir intikam aldılar ve savaş ekonomilerini iyileştirmek için İtalyan işçi ve mallarını sömürdüler. Berlin ve Tokyo arasındaki stratejik eşgüdüm ise bundan çok da farklı değildi. Hitler, Komintern karşıtı ortağını 1939 yılında bir Nazi-Sovyet Paktı imzalayarak şoke etmişti. Japonların Sovyetlerle Nisan 1941'de tarafsızlık anlaşması imzalamasından çok kısa bir süre sonra Almanlar Rusya'ya saldırdı. Bununla birlikte, Hitler'in ABD'ye karşı ilan ettiği savaş da, Merkez Devletlerinin dayanışmasının bir sonucu değildi. Gerhard Weinberg'in de savunduğu gibi, Berlin ve Tokyo arasında böyle bir birliktelik olsaydı, mücadelelerini biraz olsun başarıyla birleştirebilirlerdi. Hitler, Orta Doğu'ya ulaşmak amacıyla Mısır'dan ilerlemek üzere kuvvetli birlikler yollayabilir, Japonlar ise Hint Okya-

nusu'na ilerleyip Almanlarla bağlantı kurabilirlerdi. Bunun yerine, Japonlar Midway'i ele geçirmeye çalıştılar ve Guadalcanal için kendilerini Solomon Adaları'nda yıpratıcı bir savaşın içine hapsettiler. Almanlar ise Rusya'ya saplanıp kaldı.

Peki, değerler burada nasıl bir rol oynadı? Merkez Devletleri, özellikle de Almanya, uğruna savaştığı amaçlar kötülüğü temsil ettiği için ve caniler gibi dövüştüğü için mi başarısız oldu? Belki de Hitler'in sinik formülünde saklı başka bir şey vardı: "Kazandıktan sonra kim bizim yöntemlerimizi sorgulayacak?" Öteki şık, değerler tek başına belirleyici olmasa bile, nihai sonucu belirleyenin ahlaki savaştır. Elbette ki, Berlin, Tokyo ve Roma'daki propagandacılar bunun farkındaydı ve kendi mücadelelerini haklı bir dava olarak göstermeye çalıştılar: Çizdikleri manzara, düşman bildiklerini yok etmeye adanmış ahlaksızlara karşı kendilerini savunanların mücadelesiydi. Merkez Devletlerin orduları başarılıyken davayı savunmak kolaydı. Bombalar düşmeye başladığında ve cephedeki başarısızlıklar gizlenemez hale geldiğinde, sivillerin morali bozulmaya başladı. Moralin önemi bağlama göre değişiyordu: İtalya'da yenilgi, savaşa verilen desteğin sona ermesine sebep oldu; halkın, liderlerine daha derinden sadık olduğu ve bu sadakatin bir ölçüde terör uygulanarak sağlandığı Almanya ve Japonya'da, en azından işçi ve öğrencilerin hatta daha geniş kesimlerin sessizce boyun eğerek rıza göstereceğine güvenebilirdi. Omar Bartov, Sovyet Rusya'ya karşı ideolojik savaşın başlamasıyla birlikte *Wehrmacht*'ın, *Lebensraum* ve ırk savaşı vizyonuna sadık bir *Hitler* ordusu haline dönüştüğünü öne sürer. Ayrıca, ordunun Führer ile özdeşleşmesi, neden birçok kişinin Berlin'e giden o uzun dönüş yolunda azim ve inatla savaştığını açıklar.

Korku ve açgözlülük Merkez Devletlere birçok geçici müttefik kazandırdı ama olası bir Merkez Devletler zaferinin dehşeti, tarafsızları nefretle uzaklaştırdı ve işgal altındaki ülkelerde direniş hareketlerine ilham kaynağı oldu. Japonların Çin, Mançurya, Kore ve ötesinde gerçekleştirdiği zulümler "Asyalılar için Asya" sloganıyla destekledikleri Pan-Asyacılık propagandasının içinin boş olduğunu gösterdi. Muhtemelen, Hitler'in **Nihai Çözümü**, yani altı milyon Avrupalı Yahudi'nin katledilmesi, kaynakların cepheden başka yerlere aktarılmasına ve Alman ekonomisi için milyonlarca potansiyel işçinin kaybına yol açtı. Ancak bu suçu bilânçosunu çıkararak ölçmek çok acı ve zordur; toplu katliamın boyutları ancak savaştan sonra ortaya çıkarılabildi. Kesin olan şey, ifşa edilenlerin Müttefikler tarafında savaşanların uzun süredir bildiği bir gerçeği teyit etmesiydi: Hitler ve müttefiklerinin insanlık dışı ve barbar bir dünya düzeni savunduğu gerçeği.

Nihai Çözüm (*Endlösung*)
Avrupalı Yahudilerin kitle halinde öldürülmesine Naziler tarafından verilen ad.

Savaşta Büyük Müttefikler

Hitler'den başka hiç kimse ABD, Sovyetler Birliği ve Britanya İmparatorluğu'nu ortak bir amaç altında birleştiremezdi; ancak Nazilere karşı ortak savaşları sırasında bile savaş öncesindeki düşmanlıklar tam olarak ortadan kalkmamıştı. Amerikalılar, İngiliz emperyalizmine ve **korumacılığına** karşı çıkarken İngilizler, Ameri-

Korumacılık
Yerli sanayiyi yabancı rekabetten korumak amacıyla ithalatın yüksek tarifeler ile düzenlenmesi.

ka'nın ekonomik anlamdaki hâkimiyetine ve emperyalizm karşıtlığına içerliyordu. Hem Amerikalılar hem de İngilizler Rus komünizmine nefretle bakıyor, Sovyetler ise İngiliz-Amerikan kapitalizmini ihtiyatla karşılıyordu. Fakat - Churchill'in yerleştirdiği deyimle- "Büyük İttifak" azimle devam etti ve saldırganlardan daha fazla üretip daha fazla vurdu. Müttefiklerin savaşının stratejik döngüsü, savaştan önce İngiliz ve Fransız planlamacıların hazırladığı planları üzerine oturuyordu (Fransa'nın yerine ABD'nin geçmesine rağmen). Müttefikler önce Merkez Devletlerin gözü dönmüş saldırılarını hazmetti, sonra insan ve silah birikimiyle olağanüstü bir üstünlük sağladı ve bu yönlerden düşmanını zayıflattı ve en sonunda ezici taarruzunu gerçekleştirdi.

Müttefiklerin Nazi Almanya'sı karşısında zafer kazanmasının önkoşulu, Britanya'nın ve hatta ondan da önemlisi Sovyetler Birliği'nin, ayakta kalmasıydı. İngilizler barış müzakerelerine oturmayı kabul etse ya da bir işgale yenik düşseydi, ABD hemen, Amerikan "kalesi"ne çekilirdi. Bunun yerine İngilizler, *Luftwaffe*'nin Londra ve diğer şehirlere yaptığı yıldırım saldırılarıyla ve sinsi Alman denizaltılarının İngiliz ticaret gemilerine yönelen acımasız tehditleriyle karşılaşınca, direndi ve böylelikle Amerikan toplumunda müdahaleciliğe gerekçe sağlayan bir kahramanlık davası yarattılar, Amerika Birleşik Devletleri harekete geçtiğinde, Britanya, 1943-44 yıllarında ortak olarak yapacakları bombardıman saldırıları ve aynı zamanda Haziran 1944'te Fransa'nın işgali için ihtiyaç duyulan hava üslerini, hazırlanma alanlarını ve liman tesislerini temin etti. Sovyetler Birliği, *Wehrmacht*'ın 1941 yazındaki nakavt darbelerinin baskısı altında yıkılsaydı, Britanya o zaman elbette barış arayacak ya da bir sonraki yıl, bütün ağırlığıyla bastıran *Wehrmacht*'a teslim olacaktı. 1941 yazında, içlerinde İngiliz ve Amerikan askerî ve istihbarat görevlilerinin çoğu da olmak üzere, çok az kişi Kızıl Ordu'ya birkaç haftadan fazla ömür biçiyordu.

Rusya yalnızca dayanmakla kalmadı, bir sonraki yıl maddi dengeyi de tersine çevirmeye başladı. 1943 yılında Sovyet sanayisi Reich'ın iki katından fazla çelik, neredeyse iki katı kadar ağır silah ve Reich'ın ürettiği tank ve uçakların binlerce fazlasını üretti. Peki, ama bu nasıl oldu? Bu sorunun cevabı, kısmen Almanya'nın eksiklerinde, özellikle de *Wehrmacht*'ın Kızıl Ordu'yu ezmekte ve Alman savaş ekonomisinin tüm potansiyelini kullanmaktaki başarısızlığında aranabilir. Oysa Sovyetler Birliği, özellikle de Sovyet savaş ekonomisi, çöküşü başlatacak kadar ağır darbeler almıştı. Barbarossa, Stalin'e demiryolu ağının üçte birine, elektrik üretim kapasitesinin yüzde 40'ına ve demir ve çelik arzının dörtte üçüne mal olmuştu. Ne var ki, 1941 Temmuz'undan Aralık ayına kadar, 1523 adet demir, çelik ve mühendislik fabrikası tasfiye edildi ve Ural – Volga – Sibirya bölgesine, yani Hitler'in ulaşamayacağı bir bölgeye, taşındı. Üretimde kesintilere yol açan bu taşınmalara rağmen ve Almanya'ya göre kaynakları çok daha zayıf olan Rusya, Almanya'dan daha fazla üretim yaptı, çünkü Sovyet halkı askerî üretim için her şeyini feda etti. Sivillerin tüketimine yönelik üretimdeki hızlı düşüş, halkın moralinde bir çöküşe yol açmadı. İşçileri çalışmaya devam ettirmek için zorlayıcı önlemler

alındı ama milyonlarca insanın gece gündüz sert çalışma koşulları ve yiyecek kıtlığına katlanması, yalnızca korkuyla açıklanamaz. Sovyetler Birliğindeki bu kararlı halk desteği, İngilizleri 1940'ta savaşta tutan sebeplerin aynısı olabilir miydi? Sonuç olarak, Sovyet yöneticiler planlama ve organizasyon konusunda olağanüstü bir kapasiteye sahip olmasaydı bunların hepsi boşa çıkabilirdi. Sovyetler, Almanların aksine, kaynaklarını KV–1 ve T–34 tankları gibi az sayıdaki bilinen modellerin seri üretimine tahsis etti. Yeniden zindeliğine kavuşturulan Kızıl Ordu'nun elindeki makine bolluğu, Stalingrad'da yapılan savunma muharebesini bir taarruza dönüştürdü. Hitler ve generallerinin 1943 Temmuz'unda Kızıl Ordu'nun ilerleyişini durdurmak için son bir büyük kıskaç hareketi denemesine giriştiği Kursk Savaşı'nda, General Zhuvkov'un orduları, o zamana kadar görülmemiş büyüklükte bir tank muharebesiyle Almanları durdurdu ve sonra karşı saldırıya geçti.

Hitler, Amerika Birleşik Devletleri'ne savaş ilan etmeden önce, Amerikalıların savaş üretimini tam kapasite çalıştıracak biçimde örgütlemesi için beş yıla ihtiyacı olacağını tahmininde bulundu. Yanılmıştı. Amerikalılar 1940 yılında 331 adet tank ve 12804 adet uçak üretmiş; 1941 yılında bu rakamlar 4052 tank ve 26277 uçağa çıkmış; 1942'de ise 24997 ve 47826'ya yükselmişti. Müttefiklerin Merkez Devletler karşısındaki zaferini, hiçbir şey Amerika'nın yeniden silahlanmasındaki performans kadar iyi açıklayamaz. 1944 yılına gelindiğinde Amerikalılar dünyada üretilen silahların yüzde 40'ını ve Merkez Devletler karşıtı güçlerin savaş meydanlarında kullandığı cephanenin üçte ikisini üretiyordu. Amerikan siyasi kültürü bu endüstriyel mucizenin gerçekleşmesini daha da kolaylaştırıyordu. Sanayinin işlemesi veya işçilerin çalışması için devletin zor kullanması gerekmiyordu, bütün bunlar gönüllülük temelinde oldu. Amerikalılar seri üretimi, sivillerin yaratıcılığına güvenmeyi, sağlıklı rekabeti ve kârı benimsemişti. Washington hedef koyuyor, özel sektörün sanayisi ise bundan daha iddialı hedefleri karşılamak üzere zekice çözümler buluyordu. Amerika'da savaş öncesinde (Büyük Bunalım'dan miras kalan) ekonomik durgunluk ve Kuzey Amerika'nın Avrupa'daki savaş meydanlarından uzak olması da yeniden silahlanmanın devasa boyutlarını açıklayabilecek nedenlerden biri olabilir. Örneğin, 1941 yılında, Ford Motor Company (tek başına İtalya'dan daha fazla silah üretebiliyordu) Detroit yakınlarındaki Willow Run adlı boş arazide dört motorlu ağır bombardıman uçakları, B-25 Liberator'leri, üretmek için dünyanın en büyük montaj fabrikasını kurdu. Yaklaşık 27.000 metre kare araziye 1.660 metre uzunluğunda montaj hattı yerleştirilmişti ve burada her B–25 Liberator için 1.550.000 parça bir araya toplanıyordu. 1944 yılına gelindiğinde, karnı doyan ve iyi maaş alan Amerikan işçileri her altmış üç dakikada bir, bir adet B–25 Liberator'un montajını yapabiliyordu.

Müttefikler yalnızca silahlanma yarışını kazanmadı, aynı zamanda kaynakları paylaştı, stratejik eşgüdümü sağladı ve ortak amaç altında düşmanlarından daha iyi birleşti. İttifak içinde malzeme ve kaynakların dağıtımı için temel yol olarak **Ödünç ver-Kirala** yönetimini kullandılar. Tam değerleri hesaplamak güçtür ama yaklaşık 45-50 milyar dolar değerinde yiyecek yardımı, askerî donanım malzemesi,

Ödünç ver-Kirala (Lend-Lease) Mart 1941'de çıkarılan Lend-Lease Kanunu ile, ABD Kongresi Başkan'a yönetimin ABD ulusal güvenliği için savunulmasını gerekli gördüğü tüm yabancı hükümetlere silah ve malzeme kiralama veya ödünç verme yetkisi vermiştir. Başlangıçta Britanya'yı kurtarmak için ortaya atılan program zamanla Üçlü Pakt'ın yanında savaşan otuz sekiz devleti içine almıştır.

Bağımsız Fransız Birlikleri
General Charles de Gaulle, Fransa savaşında zırhlı bir tümeni yönetmiş ve sonra, Fransa'nın mağlubiyetinin arifesinde Paul Reynaud kabinesinde ikinci sınıf bir göreve gelmişti. Haziran 1940'ta Londra'dan yapılan radyo yayınlarında, dünyanın her yerindeki tüm Fransızları, özgür bir Fransa için Nazi işgaline ve sonra Marshal Pétain'in Vichy rejimine karşı mücadelede kendisine katılmaya çağırdı. Generalin çağrıları ilk başta yanıtsız kaldı. Ayrıca, onun saldırgan ve küstah kişiliği, Churchill ve Roosevelt ile ilişkileri en iyi durumda bile sağlam olamayacağını gösteriyordu. Fakat 1943'e gelindiğinde De Gaulle, sayısı giderek artmakta olan gönüllü birlikleriyle Müttefiklerin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki askeri operasyonlarına katılan Bağımsız Fransız Birlikleri'nin tartışmasız lideri haline geldi. Özgür Fransız Birlikleri 1944'te Fransa'nın kurtuluşuna katıldı ve oldukça başarılı oldu. Müttefikler Ekim 1944'te De Gaulle yönetimini Fransa'nın geçici hükûmeti olarak tanıdı ve Kasım 1945'te De Gaulle, milli bir kahraman olarak devlet başkanı seçildi. Bundan kısa bir süre sonra ise, Milli Meclis kendisine Amerikan tarzı yürütme erki vermeyi reddettiği için görevinden istifa etti. 1958 ile 1969 yılları arasında yeniden başkan seçilerek ülkesine bir kez daha hizmet etti.

petrol ve sanayi ürünleri ve servisler denizaşırı ülkelere gönderildi. Birinci ve en büyük alıcı Britanya'ydı, onu Rusya izliyordu. General Charles de Gaulle liderliğindeki **Bağımsız Fransız Birlikleri** ve Çan-Kay şek önderliğindeki Milliyetçi Çinliler de bu kaynaklardan yararlandı. Peki, Ödünç Ver – Kirala yöntemi ne kadar önemliydi? Bu yöntem, 1941 yılında Britanya'yı iflastan kurtarmıştı. İngilizlere ait tüm silahların yaklaşık beşte biri Amerikan menşeliydi. Dahası, ABD'den gelen yardım sayesinde Britanya ve Rusya, kendi savaş sanayilerini en iyi yapabilecekleri işlere yöneltebilmişti. Stalin, 1942'de bunu destekler bir şekilde "Bize tank değil kamyon gönderin" diyordu. 400,000'den dayanıklı Amerikan kamyonu, savaş meydanında giderek at ve vagonlara bağımlı hale gelen Alman düşmanları karşısında Kızıl Ordu'ya üstün bir hareket imkânı sağladı. Amerikalılar aynı zamanda yiyecek ve makineli araç açığını kapatması için de Sovyetlere ciddi yardımlarda bulundu. Böyle olduğu halde bile Ödünç Ver–Kirala sisteminin Sovyetler Birliği ile Britanya'nın gücünün devam etmesini sağlamaktaki etkisi kıyaslandığında, Sovyetler Birliği geride kalır. Büyük miktarlarda Ödünç Ver–Kirala malları aslında Sovyet görevliler tarafından stoklandı. Her şeye rağmen, Rusya'nın savaş çabalarına bağlılık göstermenin örnekleri arasında hiç bir şey, Amerikan kargo konvoylarının Rusya'ya sağ salim varması için onlara refakat eden, denizaltılarla çevrilmiş Arktik sularından güvenli bir şekilde geçmelerini sağlayan Kraliyet Donanması ile boy ölçüşemez. Elbette pespembe bir tablo da çizmemeliyiz çünkü Amerikan yardımı aynı zamanda bir siyasi sürtüşme kaynağıydı. Washington, Ödünç Ver–Kirala sistemi i savaş sonrasında Londra'yı emperyalist tercih sistemini terk etmeye zorlamak için kullandı ve Sovyet yetkilileri de yardım malzemelerinin gelmesinde en ufak bir aksaklığı her zaman şüpheyle karşılardı.

Strateji, Müttefikler arası gerilimin ana kaynağıydı. Moskova için öncelik, Kızıl Ordu'nun yükünü hafifletecek bir "ikinci cephe"nin hemen açılmasıydı. Amerika'nın savaşı Pasifik'te başlamış olmasına rağmen, Roosevelt en tehlikeli düşman olarak gördüğü Almanya'ya karşı verilen savaşa öncelik veriyordu, onun kurmay subayları da Amerikan kuvvetlerinin büyük bölümünü Avrupa kıtasındaki savaşa ayırıyordu. Ne var ki, Fransa'ya başarılı çıkartmalar yapılabilmesi, Kızıl Ordu'nun doğudaki direnişinin devam etmesine bağlıydı. Nazi-Sovyet barış anlaşmasının hayaleti hiçbir zaman yok olmamıştı. Bu yüzden, Molotov Mayıs 1942'deki Washington ziyareti sırasında General George Marshall'ı Avrupa'da Manş ötesine yapılacak işgal hakkında sorgularken, Genelkurmay Başkanı ona, Başkan'ın da dilekleri doğrultusunda, o yıl içinde bir "ikinci cephe"nin açılması için hazırlıkların yapıldığı cevabını verdi. Moskova'da birçok kişi bu sözü ciddiye almadı, ama özellikle gecikmeler üst üste geldikçe, konu çok hassaslaştı. Basitçe söylemek gerekirse, az sayıda gemiye çok fazla talep olması, erken bir işgale hazırlanmayı engelliyordu. Amerikan kuvvetlerinin o ağır çantaları ve askerî donanımlarıyla birlikte gemilerle Britanya limanlarına nakledilmesi gerekiyordu ve Britanya'nın da hâlâ büyük miktarlarda gıda, yakıt ve savaşacak silah ithaline ihtiyacı vardı. Alman ordusuna karşı sağlıklı bir saygı beslemeye başlayan İngilizler, ayrı-

ca, erken bir saldırının başarısızlıkla sonuçlanmasından ve böylelikle savaşı uzatacağından korkuyordu. Çıkartma harekâtları üzerine daha fazla deneyim kazanmak ve hem karada hem suda hareket etme (amfibik) kabiliyetlerini geliştirebilmek için zamana ihtiyaç vardı. Bu zaman zarfında Churchill ve danışmanları, İngiliz ve Amerikan birliklerini, Kuzey Afrika ve Akdeniz'de İtalya'ya karşı kullanarak, Nazilere karşı periferide abluka, bombalama ve çökertme stratejisi uygulamayı tercih etti. Vichy kontrolündeki Kuzey Afrika'ya Kasım 1942'de gerçekleştirilen çıkartmanın ve Mayıs 1943'te Alman ve İtalyan birliklerinin Tunus'tan nihai olarak çekilmesinin ardından, kesin sonucun bu yolla elde edilebileceğini daha önceden hiç düşünmemiş olan Amerikalılar, kendilerini Akdeniz'e daha fazla çekilmiş bir durumda buldular. İtalya'nın Merkez Devletler güçlerinden ayrılmasından sonra, İngilizler Balkanlar'a çıkartma yapmanın sağlayacağı göz kamaştırıcı stratejik imkânlarından bahsetmeye başladılar ama Amerikalılar yön değiştirmeyi reddettiler. Avrupa'ya düzenlenecek Manş ötesi işgalin tarihi 1 Mayıs 1944 olarak belirlendi. Bu hedef, Churchill, Roosevelt ve Stalin'in ilk kez bir araya geldiği Kasım 1943'te Tahran Konferansı'nda teyit edildi. Üç Büyükler, Hitler'e karşı mücadelelerinde ortak hareket ettiklerini kamu önünde açıkça tasdik ettiler. Kapalı kapılar ardında ise, Stalin, Almanya mağlup edildikten sonra Japonya'ya hücum etmeyi ve doğu cephesinde İngiliz-Amerikan çıkartmalarını karşılayacak bir taarruzda bulunmayı kabul etti.

Müttefikler, aralarındaki bu şiddetli ve sürekli anlaşmazlıklara rağmen ve bu tartışmalar sayesinde Merkez Devletlerden daha eşgüdümlü bir savaş yürütmeyi başardılar. En yakın işbirliği Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri arasında oldu. 1941'den sonra bu iki devlet, savaşı yürütmek için bütünleştirilmiş bir örgütlenme geliştirdiler: en tepede Genel Kurmay Eş Başkanları, onların altında, denizcilik, sanayi, teknik ve bilimsel araştırma ve istihbarat alanlarında ortak çalışan bir dizi dikkatle tasarlanmış yan komite yer alıyordu. İlk aşamada İngiliz ve Amerikan ortak savaşı deniz ve hava kuvvetlerine ağırlık verdi. Denize hâkim olmadan Fransa'nın işgali hayal edilemezdi bile. 1940'tan itibaren, Alman donanmasının Atlantik'te rahatça dolaşabildiği zamanlarda ölüm saçan "kurt sürüleri" halinde örgütlenmiş Alman denizaltıları kontrolü elinde tutarken, yük gemilerine ve mürettebatına korkunç kayıplara uğratırken üstünlük Almanlardaydı. Neyse ki saldırılar İngiliz, Kanada ve Amerikan birliklerinin, Alman denizaltılarına karşı önlemlerini yetkinleştirmesine zaman tanıyacak kadar yavaş ilerledi ve Almanlar, denizaltı teknolojisinde yaptığı yeni buluşlarla karşılık verme fırsatı bulamadı. 1943 Mart ayına gelindiğinde Almanlar, denizaltılarının etkisini felce uğratan kayıplar verdikleri için Atlantik'i terk etmek zorunda kalınca, konvoylara, kara üslerine yerleştirilmiş uzun menzilli devriye uçaklarının ya da refakat gemilerinden havalanan kısa menzilli uçakların yakın hava desteği sağlandı. Müttefik destroyerleri aynı zamanda denizaltıların yerini aşağıda sonarla (veya yukarıda radarla) tespit etmekte ve batırmakta insafsız bir ustalık kazanmıştı. Atlantik'in her iki kıyısında yer alan bilgi merkezleri, konvoyların, uçakların ve eskortların ilerleyişini koordine ediyor ve

denizaltıların bulunduğu mevkiler üzerine mükemmel bir istihbarat paylaşıyordu. Müttefikler uzun süren konvoy savaşını kazanmalarının yanı sıra, daha *az* gemiyle daha *çok* yük taşıma yolları da buldular. Amerikalılar aynı dehayı göstererek binlerce yedek ticaret gemisi üretti. Özgürlük Gemisi adı verilen bu standart tasarım, prefabrik bölümler halinde inşa ediliyor ve sonra bu parçalar gemi kızağında hızla bir araya getiriliyordu. Çok uğraşmalarına rağmen Alman denizaltıları asla Britanya'yı açlıktan savaş dışına itecek ya da Avrupa'nın kurtarılması için devamlı gönderilen Amerikan kara kuvvetlerini durduracak kadar gemi batıramadı.

Resim 8.1: "Büyük Üçlü", Aralık 1943. Soldan Sağa, SSCB Başbakanı Joseph Stalin, ABD Başkanı Franklin Roosevelt ve Birleşik Krallık Başbakanı Winston Churchill, İkinci Dünya Savaşı sırasında, İran'da Tahran Konferansı'nda bir arada

Fransa'nı işgalinden önce, İngilizler ve Amerikalılar, Alman hedeflerini doğrudan vurmak için bütünüyle hava gücüne güveniyorlardı. Aslında, kitle bombalamalarının gerektirdiği büyük, dört motorlu bombalama uçakları yalnızca İngiliz-Amerikan hava kuvvetle tarafından üretilmekteydi. Bu "stratejik" bombalamaya

hazır olma durumu, kısmen savaş öncesinde *Luftwaffe*'nin nakavt vuruşu yapmasından duyulan endişeyi yansıtır, kısmen de kanlı kara savaşları yerine hızlı hava savaşlarının tercih edilmesini. Almanların Londra ve başka şehirlere yaptığı "yıldırım saldırılar", sivillerin moralinin herkesin beklediğinden çok daha dayanıklı, ekonomilerin yıkılmasının da havacı teorisyenlerin düşündüğünden daha güç olduğunu gösterdi. Bununla birlikte İngilizler kesin sonucu 1942'de çift motorlu orta boy uçaklarla almaya çalıştı. Fotoğraflarla yapılan analizler sonucu bombardımanın çok işe yaramadığı görüldü. Ne var ki Stalin'in, İngilizlerin savaşacak cesareti olmadığı yolunda alaycı şakalarına Churchill'in vereceği tek cevap bombardımandı.

İngiliz-Amerikan ortak bombardıman Saldırısı, Ocak 1943'te Kazablanka'da Roosevelt ve Churchill tarafından başlatıldı. İngiliz hava alanlarında çok sayıda dört-motorlu B17'lerin ve İngiliz Lancaster'lerin görünmesiyle, yüksek miktarda yük ve çok sayıda insanın nakledilmesinin gerçeğe dönüştüğü anlaşıldı. Alman halkının moralini bozmak isteyen İngilizler, şehirleri geceleri bombardımana tutarken, "hedefi vurmakta kesinliğin mümkün olduğuna" inanan Amerikalılar da gündüzleri sanayi yapılarını vurdular. Hem gündüz hem de gece baskınlarının maliyeti yüksekti. 1943 ilkbaharına gelindiğinde, Almanlar birliklerinin yüzde 70'ini, binlerce askeri ve uçaksavar silahlarını batıya yöneltmişti. Bu yolla, hava "ikinci cephe" haline gelmiş, fakat görev başına yüzde 11'lik kaybın olması, bombardıman saldırısının devam ettirilemeyeceğini göstermişti. Fakat Müttefikler 1943 sonlarında hava kuvvetlerini *Luftwaffe*'nin tahrip edilmesi üzerinde yoğunlaştırdığında savaşın gidişatı değişti. İngiliz ve Amerikan bombardıman filosu Alman havacılık endüstrisini hedef aldı. Genişletilmiş menzil için kullanışlı yakıt tanklarıyla donatılmış Amerikan yapımı avcı uçaklarına, Reich'a girerken bombardıman uçaklarına refakat ediyordu. Uzun menzilli eskortlar yalnızca koruma sağlayarak kayıp oranını azaltmıyor, aynı zamanda her geçen gün sayıları azalmakta olan, saldırgan avcı uçaklarını düşürüyorlardı. Sonuç olarak Haziran 1944'te Amerikan, İngiliz ve Kanadalı askerler Normandiya'ya hücum ettiğinde, *Luftwaffe* gibi ciddi bir tehdit ortadan kaldırılmış, Müttefik uçakları Alman birliklerini istedikleri gibi vuruyordu. Alman kentlerindeki ateş kasırgası moralleri bozmamış olsa da, Albert Speer'in gözlemlerine göre Müttefiklerin bombardımanı cephane üretimini azaltmış, zaten az olan işçi gücünü tüketmiş ve 1944–45 yılları arasında Alman savaş ekonomisinin çöküş sürecini hızlandırmıştı.

Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri, stratejik bombardımanın yanı sıra, istihbarat şekillerinin çoğunda, bilgi toplama, çözümleme ve kullanma kabiliyetine sahipti, özellikle Merkez Devletler'in şifreli radyo yayınlarını kesmek ve çözmekte büyük üstünlük sağlamıştı. Savaştan önce Almanya (daha sonra da İtalya), gizli diplomatik ve askerî radyo trafiğini şifre çözücülerden korumak için Enigma adıyla bilinen bir elektro-mekanik şifreleme makinesi geliştirdi. Birçok uzman, şifre aygıtıyla kodlanan gizli mesajların çok karmaşık olduğuna ve çözülemeyeceğine inanıyordu. Fakat 1930'larda Polonyalı şifre çözücüleri sayesinde Britanya ve Fransa, Alman kodlarına girmeyi başardı. Varşova'nın düşmesinden önce, Polonyalı yetki-

liler iki adet Enigma makinesi ile "bombalar" olarak bilinen ve Enigma makinelerinin ayarlarını mekanik olarak "çözümleyen" aygıtların birkaç örneği üzerine tasarımlar yapmışlardı. İngilizler bunu daha da ileri götürerek Enigma'nın kullanılması için karmaşık bir sistem geliştirdiler. Bunun merkezi, Londra'nın kuzeybatısındaki Bletchley Park'ta bulunan Victoria dönemine ait bir köşktü. Britanya ve dışındaki dinleme istasyonları, düşman sinyallerini kesiyor ve Bletchley Park'a yeniden aktarıyordu. Burada şifre çözücüler ve saptayıcılardan oluşan bir ekip, Merkez Devletlerin gizli mesajlarını sonradan dağıtmak üzere "Ultra" kod adıyla bilinen yararlı bilgilere çeviriyordu. İlk iki yılda Ultra yalnızca sınırlı bir katkıda bulunabildi, çünkü yetersiz bir savaşma gücünü mükemmel bir istihbarat bile telafi edemezdi. Örneğin, Mayıs 1941'de Almanların Girit'i alma planından Ultra aracılığıyla haberdar olmasına rağmen, adanın hava alanlarını Alman paraşütçülerden korumayı başaramadı. Ayrıca, İngilizlerin Ultrayı doğru bir zamanlamayla yayma ve sinyalleri karar alma süreçlerine entegre etme konusunda saha kumandanlarını eğitmesi de fazla zaman aldı.

Müttefiklerin işbirliği yapmaya başladıkları 1942 yılından sonra, gizli savaş kesin olarak Müttefikler lehine döndü. Amerikalılar, Japonların şifrelerini kırmada kullandıkları "Magic"i, İngilizler ise Ultra'yı ortaya çıkardılar. 1943 yılında Müttefikler günde 4,000 Alman sinyalini ve bunun yanında çok sayıdaki Japon ve İtalyan şifrelerini okuyabiliyorlardı. Elbette ki Ultra *tek başına* savaşı kazandırabilecek bir şey değildi. İstihbarat, "gücü katlayan" bir unsurdu. Güvenilir bilgiler sayesinde İngilizler ve Amerikalılar, birliklerini en çok ihtiyaç duydukları yerlerde yoğunlaştırabiliyor, kendi güvenlik açıklarının büyük bölümünü kapatabiliyor ve düşmanlarının niyet ve yeterliklerinin günden güne değişimini izleyebiliyorlardı. Ultra, Atlantik'te özellikle çok değerliydi, çünkü denizaltılarla Alman komutası arasındaki sürekli iletişimi dinlemek, Müttefiklere, savunmasız konvoylarını pusuya yatmış kurt sürülerinden kurtarma şansı tanıyordu. Bazen şifre çözmek belirleyici rol oynayabiliyordu. Örneğin, Amerikalıların Japon donanma şifrelerini çözme becerisi Midway'deki her tür zorluğa karşı kazandığı zaferin ayrılmaz bir parçasıydı. Genellikle, avantajı sağlayan şey düşman bilmecesinin görünüşte önemsiz parçalarının özenli bir biçimde toplanmış olmasıydı. Bu yolla kazandıkları kavrayış, planlamacılara, Merkez Devletlerinin öngörülerini boşa çıkartacak aldatmaca kampanyalarında ince ayar yapma olanağı sağladı. Benzer şekilde, İngilizlerin sinyal istihbaratındaki üstünlüğü, onlara Britanya'ya gönderilen tüm Nazi casuslarını yakalama ve sonra onları Berlin'e geri göndererek yanlış istihbarat vermeye zorlama fırsatı tanıdı. Bütün olarak gizli savaş, batılı savaş gücünün modernliği hakkında çok şey söyler. Merkez Devletleri de gizli savaşta bazı zaferler kazandı; fakat bu baskıcı rejimler, istihbaratı sistematik bir şekilde kullanacak bütünleşmiş ve özgür iradeli kurumlar yaratmayı başaramadı.

Büyük İttifakın zaferinde, değerler daha büyük bir rol oynadı mı? Britanya, Sovyetler Birliği ve ABD saldırıya uğramıştı ve bu yüzden halklarını ulusal meşru müdafaa gibi haklı bir dava için savaşa çağırabilirdi. Aynı zamanda savaşın portre-

si, nihilist köleci güçler karşısında insanlığın ilerleyişinin destansı mücadelesi olarak çizildi. Yapılan propagandada, Merkez Devletler diktatörlerini küresel hâkimiyeti amaçlayan etobur hayvanlar olarak betimlendi. Merkez Devletlerinin sicilinde, bu konuda bol miktarda kanıt vardı: Asya ve Afrika'daki saldırganlık, ihlal edilmiş bir dizi antlaşma, Yahudilerin katli, Nanking'in talan edilmesi, Almanların terör bombardımanları vb. Rusya'da Nazi işgalini yaşamış az sayıdaki kişi, savaşın onlar için ne anlama geldiğini çok iyi biliyordu. Ahlaki değerler içerde (Britanya'nın durumunda, Milletler Topluluğu ve İmparatorluk içinde) halkın iradesini canlı tutmak hayati bir önem taşıdığı gibi, aynı zamanda tarafsızları ve işgal altındaki halkları saldırganlara karşı direnmeye teşvik eden güçlü bir unsurdu. Binlerce Çek, Polonyalı, Fransız, Norveçli ve diğerleri, sürgündeki hükümetlerine meşruluk kazandırmak ve ulusal kurtuluşu sağlamak amacıyla Müttefiklerin yanında veya onların üniforması içinde savaştı. Ağustos 1941'de Roosevelt (Wilsoncu bir gustoyla) ve Churchill **Atlantik Sözleşmesi** altında barış, demokrasi, özerk yönetim, refah ilkelerini kabul etti. Ocak 1942'de Birleşmiş Milletlerin ilanı ile normatif ayrım kesin bir şekilde belirlendi ve Müttefiklerin yeni dünya düzenindeki özgürlük, adalet, barış hedeflerinin altı çizildi. Siyasetin genelinde olduğu gibi, burada da ahlaki durum belirsizdi. Müttefiklerin savaşı, özellikle şehirlerin bombalanmasının gösterdiği gibi modern savaşın barbarlıklarından kendisini kurtarmış değildi ve içlerinde etik geçmişi şüpheli olanlar da bulunuyordu. Unutulmamalıdır ki, Stalin Hitler ile kötü niyetli bir anlaşma imzalamış ve Polonya ve Finlandiya'ya saldırmıştı. Bu katil rejimin temsilcisi nasıl olur da savaş suçları mahkemelerinde Merkez Devletlerini yargılayan tarafta oturabilirdi? Sonuçta önemli olan, o zamanın ahlaki seçimlerinin, Merkez Devletler karşıtı koalisyonu galip gelene kadar bir arada tutabilecek derecede açık ve seçik olmasıydı.

Atlantik Sözleşmesi Franklin Roosevelt ve Winston Churchill tarafından Ağustos 1941'de imzalanan ve Amerika Birleşik Devletleri ile Britanya'yı demokrasiyi, ulusların kendi kaderini tayin hakkını (özerk yönetim) ve uluslararası ticaretin liberalleştirilmesini desteklenmesini savunan belgedir.

Büyük İttifak'ın Çöküşü

Hitler *Mein Kampf*'ta "Almanya ya bir dünya gücü olacak ya da Almanya diye bir şey kalmayacak" demişti. Ve sözünü tutmaya çalıştı. İngiliz-Amerikan birlikleri Fransa'dan, Kızıl Ordu ise Doğu Avrupa'dan Reich'a yaklaşmaya başladığında, Hitler'in askerleri savaşmaya devam etti ve 16 Aralık 1944'te, Haziran 1940'ın şanını bir kez daha yaşamak için umutsuzca verilmiş bir emirle, Ardenler'e, Amerikan hattını yarmayı hedefleyen sürpriz bir saldırı düzenledi. Müttefik uçaklarının hava şartları yüzünden yere inmek zorunda kaldıkları sırada Alman tankları hayati önem taşıyan bir liman kenti olan Antwerp'i tekrar ele geçirmek için ilerledi. Hava düzelip Amerikalılar toparlanınca, yakıt ve cephanesi tükenen Almanlar geri püskürtüldü.

1944–45'te Almanya'nın kaderini yalnızca üç şey değiştirebilirdi. Bunlardan birincisi darbeydi. 20 Temmuz 1944'te Hitler, karargâhında harita masasının altına yerleştirilmiş bir bombadan canını güç kurtardı. Almanya'nın kaderinden endişe ederek bu bombayı yerleştiren muhafazakâr Alman subayları ve diğer yüksek rüt-

beli yetkililer, Hitler'in hayatına yönelik bu girişimi kendi hayatlarıyla ödediler. İkincisi, Hitler'in de büyük inanç beslediği gizli bir "mucize" silahtı. Roketler, füzeler, jetler ve gelişmiş denizaltılar gibi yeni silahlar zaten kullanımdaydı, fakat çok etkili olamıyorlardı. Neyse ki, gerçek bir farklılık yaratabilecek bir araç olan atom bombasını Almanlar geliştiremedi. Üçüncüsü, Führer düşmanlarından biriyle ayrı bir barış müzakeresi yaparak savaşı uzatabilir veya durdurabilirdi. Fakat Müttefikler birbirlerine sıkı sıkıya bağlı kaldılar. Böylece, Avrupa'nın uzun süren trajedisinin son perdesi Reich Şansölyeliği'nin sığınağında sahneye konuldu. Kızıl Ordu Berlin'in bombalarla yıkılmış banliyölerinden geçerek ilerlerken, Hitler Alman sanayi ve altyapısından geriye kalan ne varsa yıkılması emrini verdi. 30 Nisan 1945'te Hitler intihar etti.

Hitler'in intiharı ile Almanya'nın 5 Mayıs 1945'te nihai olarak teslim olması arasındaki zaman diliminde Büyük İttifak'ın sarsılmaya başladığı anı saptamaya çalışmak cazip bir konudur. Müttefikleri birincil olarak birleştiren hedef aşıldığı için, mantık yoluyla Müttefiklerin dağılmaya başladığı ileri sürülür. Ne var ki, Nazi Almanya'sının mağlup edilmesi, Üç Büyüklerin savaş sırasındaki işbirliğinin barış zamanında neden devam etmediğini tek başına açıklayamaz. 1944–45'te Doğu-Batı ilişkilerinin bozuk gitmesi, geçmişte kalmış bir gerçek değildi. Londra, Washington ve Moskova için Alman rövanşizminin denetim altında tutulması ortak bir çıkardı. Hangi ideolojik renkten olursa olsun bütün Avrupalılar, uzun süreli sakin bir yeniden yapılanma sürecine özlem duyuyordu. O halde Doğu-Batı ilişkileri neden bozuldu? Cevabın büyük bölümü zaferi kazanan devletler arasında dünya düzeni ile ilgili değer ve görüş farklılığında yatmaktadır.

4–11 Şubat 1945 tarihinde Roosevelt, Churchill ve Stalin Kırım'ın Yalta kentinde bir araya geldi. Konferans, müttefikler arası işbirliğine vurgu yaptı. Üç Büyükler, Nazi Almanya'sının kayıtsız şartsız teslim olması taleplerini yineledi. Stalin, Japonya'ya karşı yürütülen savaşa katılmayı taahhüt etti (gerçekten de 8 Ağustosta Kızıl Ordu Japonya'ya saldırdı). Zafer kesinleşmiş olduğu için, savaş sonrası sorunlar aciliyet kazandı. Yetkililer Almanya'nın Dört-Güç tarafından (Fransa'ya da bir bölge verilecekti) işgalini ve Alman savaş suçlularının cezalandırılmasını öngören planlar hazırladı. Artık bitmiş olan Milletler Cemiyeti'nin yerine, **Ortak güvenlik** ilkesini teşvik edecek yeni bir uluslararası örgüte duyulan ihtiyaç konusunda da görüş birliğine varıldı. İlk olarak Atlantik Sözleşmesi'nde düzenlenen ilkeler doğrultusunda Üç Büyükler tarafından *Bağımsız Avrupa Bildirisi* yayınlandı. Bildiride Avrupalılara kendi geleceklerini demokratik kurumlar yoluyla belirleyecekleri sözü verildi. Son olarak da, uzun süredir tartışılmakta olan bir konu haline gelmiş olan Polonya'nın sınırları sorunu çözüme kavuşturuldu. Yeni Polonya devletinin sınırları daha batıya doğru, Almanya'nın topraklarından alarak, Sovyet Rusya'nın lehine olacak bir şekilde çizilecekti.

Ortak Güvenlik
Uluslararası kamuoyunu saldırganlığı kınamak için harekete geçirerek devletlerarası barışı koruma ilkesi. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi uluslar arası örgütleri temel amaçlarından biri olarak kabul edilir.

Yalta'da iyi işleyen ilişkilerin temelleri atılabilirdi; fakat Üç Büyüklerden her biri barış ve güvenliği kendi yollarından arıyor ve her bir başkentteki yetkililer, tekrardan tehdit oluşturabilecek benzer durumları derinlemesine sabitleşmiş dokt-

rinlere göre tanımlamaya ve çözmeye uğraşıyordu. Örneğin, Washington 1920'ler ve 1930lardaki hataları tekrar etmemek konusunda kararlıydı. Barış, Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı yeni ve çok taraflı kurumlarda aktif olarak rol almasıyla sağlanabilirdi. Bu yüzden Amerikalılar Temmuz 1944'te, savaş sonrası ekonomik düzeni şekillendirmek üzere, New Hampshire'daki **Bretton Woods** adlı yerde kırk dört ülkeden gelen delegasyonları ağırladı. Konferans, İngiliz-Amerikan liberal ekonomi ve serbest ticaret fikirleri zemininde yürütüldü. İki yeni kurum oluşturuldu, Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (diğer adıyla Dünya Bankası). Birinci kurumun görevi, dünyadaki sermaye akışını kolaylaştırmak için sabit bir kura dayalı yeni bir finansal sistem kurmaktı; ikinci kurum ise yeniden yapılanma projelerine sermaye sağlamak amacıyla kurulmuştu. Benzer şekilde, 1944 Ağustos'undan Ekim ayına kadar, Washington otuz dokuz ülkenin diplomatlarına Dumbarton Oaks Konferansı'nda **Birleşmiş Milletleri** (BM) kurmak amacıyla ev sahipliği yaptı. Yıllar öncesinde Woodrow Wilson'ın inandığı gibi Roosevelt de çatışmaların barışçıl yollardan çözümü için dünyanın tek bir foruma ihtiyacı olduğuna inanıyordu. Fakat Roosevelt aynı zamanda, Cemiyet'in yerini alacak kurumun uluslararası ilişkilerdeki eşit olmayan güç ve sorumluluk dağılımını yansıtması gerektiğini de biliyordu. Böylece Roosevelt'in BM vizyonu tüm devletlerden oluşan bir Genel Kurul'un yanında, hep beraber dünyanın "polisleri" gibi hareket edecek olan Amerika Birleşik Devletleri, SSCB, Çin ve Britanya gibi Büyük Güçlerden oluşan bir özel kurul (Güvenlik Konseyi) içeriyordu.

Roosevelt'in "dört polis" düşüncesi, onun Moskova ile çalışma konusundaki istekliliğini gösterdi. Dışişleri Bakanı Cordell Hull'un Kasım 1943'te söylediği gibi, Büyük Güçler arasında bir uyumun kurulması durumunda artık "mutsuz geçmişte devletlerin kendi güvenliklerini korumak ya da çıkarlarını ilerletmek için kullandıkları etki alanları, ittifaklar, güç dengesi ya da herhangi bir başka düzenlemeye" gerek olmayacaktı. Bu sözlerin siyasi sezgiden ve incelikten yoksun bir düşünce tarzının göstergesi olduğunu düşünmek doğru değildir. Başkan ve danışmanları, Stalin'in şüphe duyulması gereken bir tiran olduğunu biliyorlardı. Onlar, savaşın, Sovyet lideri ve yanındaki resmi yetkililere, kapitalist dünya ile karşılıklı kazanıma dayanan ilişkilerin mümkün olduğunu öğretmiş olmasını umuyorlardı. Moskova'nın derin güvensizlik duygusuna karşı da aynı derecede tetikteydiler. Doğu Avrupa'nın artık komünizm karşıtlığının yuvası veya komünizm karşıtı haçlı seferlerinin atlama tahtası olamayacağı üzerinde görüş birliğine vardılar. Rusya bölgeye hâkim olabilirdi. Fakat bu hâkimiyeti nasıl yürütülecekti? Amerikalılar, Stalin'in Doğu Avrupalı devletlerin dış politika ve savunma politikalarını şekillendirmesinden rahatsız değildi. Amerikalıların karşı çıktığı şey, *özel* bir denetim alanı kurulmasıydı. Başka bir deyişle, Sovyetler Doğu Avrupalılara içerde özerk yönetim ve demokratik haklarını, dışarıda ise çok taraflı kurumlara ve dış ticarete katılma izni verdiği müddetçe, gelecekte çatışmak için bir sebep kalmayacaktı. Ancak, Moskova tek parti yönetimi i kabul ettirmeye ve kendi denetim alanı içinde eko-

Bretton Woods
1944 yılında, savaş sonrası uluslararası ekonomik düzeni tartışmak amacıyla müttefikler arasında düzenlenen konferansın yeri. Bu toplantı sonucunda IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur. Savaş sonrası dönemde bu iki kurum arasındaki bağlar, GATT'ın kurulması ve doların altına dönüştürülebilirliği Bretton Woods sistemi olarak adlandırılmıştır. Doların 1971'deki devalüasyonundan sonra dünyada dalgalı döviz kuruna geçilmiştir.

Birleşmiş Milletler
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

nomilerini kapamaya zorlarsa, o zaman Doğu Avrupa, ulusal huzursuzluk, kronik yoksulluk ve sonunda savaşın kaynağı olacaktı.

İngilizler de Stalin'in Doğu Avrupa'ya hâkim olacağını biliyordu. Amerikalılar gibi Churchill ve danışmanları da, Atlantik Sözleşmesi ve Bağımsız Avrupa Bildirisi'ndeki ilkelere bağlı kalındığı sürece, bir Sovyet nüfuz alanının oluşmasına karşı çıkmadı. Churchill, Stalin ve her iki ülkenin dışişleri bakanlarının Ekim 1944'te gerçekleştirdiği görüşmelerde, Güneydoğu Avrupa "Yüzdeler Anlaşması" olarak bilinen anlaşmayla bölündü. Britanya, Doğu Akdeniz ve Mısır'daki imparatorluk çıkarlarını korumak için Yunanistan'da hâkimiyet kurarken, Sovyetler Birliği Romanya ve Bulgaristan'da hâkim pozisyona geçti. Churchill ayrıca, Stalin'e Britanya'nın Asya imparatorluğundaki **sömürge tasfiyesini** hızla gerçekleştirmesi için Amerika'nın yaptığı baskılara karşı, Britanya'yı desteklemesi halinde, Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki hak iddialarına karşı çıkmayacağını ima etti. Britanya'nın nüfuz alanları çizmeye ve çökmekte olan imparatorluğunu diplomasiyi kullanarak güçlendirmeye böylesine hazır olması onun, Sovyetler Birliği'nin savaştan sonra da, kendinden önceki Çar rejimine benzer bir biçimde davranacağı yönünde Londra'da hâkim olan görüşün sonucuydu. Britanya İmparatorluğu, iyi tanımlanmış kurallarla sınırlandırıldığı takdirde, Sovyetlerle rekabet etmeye devam edebilir ve barış içinde bir arada yaşayabilirdi. Churchill'in diplomasisi de, Britanya'nın *dünya* güçleri arasındaki yeri hakkında gittikçe artan bir kaygıyı yansıtıyordu. Savaş, Britanya'yı hem ABD hem de Sovyetler Birliği karşısında zayıflatmıştı. Artık hiç kimse Atlantik'in öteki yakasından Amerika'nın göndereceği maddi ve manevi yardımlarının devam edeceğinden emin değildi. Hatta Paris'teki geçici hükümetin başı olarak tanınan De Gaulle ile Churchill arasındaki fırtınalı ilişkiye rağmen İngilizler, yüzlerini, Batı Avrupa'daki Sovyet nüfuzuna karşı koymak için yardım alabilecekleri olası bir müttefik olarak gördükleri Fransa'ya çevirdiler. Bu nedenle, Washington ve Moskova'yı, Almanya'daki işgal bölgelerinden birinden Fransa'nın sorumlu olması ve BM Güvenlik Konseyi'ne sürekli üye olarak alınması konusunda ikna eden devlet, Britanya olmuştur.

Sömürgelerin tasfiyesi
Bir imparatorluk iktidarının, sahip olduğu sömürgeler üzerindeki resmî yetkisini terk etmesi.

Sovyet arşivlerinden çıkan kanıtlar, Stalin ve baş danışmanlarının, komünist rejimin 1947–48'de Doğu Avrupa'yı tamamıyla ele geçirmesine varan bir "master planı" olmadığını gösterir. Ama yine de, Sovyet güvenlik politikası da, tıpkı Amerika ve Britanya'nın politikası gibi, ağır tarihsel ve ideolojik unsurların ürünüydü. Amerikan diplomatlarının anladığına göre, Sovyetler, Doğu Avrupa'yı bir kez daha kendilerine karşı yapılacak bir savaşın atlama tahtası olmasına izin vermeyecekti. Kasım 1943'te Stalin, Nazi-Sovyet paktı sonucunda kazandığı ve Finlandiya ve Romanya'dan aldığı toprakları elinde tutmak, Baltık ülkelerini topraklarına katmak ve Rusya ile Polonya arasındaki sınırını batıya doğru ilerletmek konularında ısrar emişti. Stalin ve onun güvenlik danışmanları için toprak güvenlikle eşitti. Bu mutlaka, Doğu Avrupa'da komünist diktatörlüklerin kabul ettirilmesi gerektiği anlamına gelmiyordu, ancak Kızıl Ordu'nun işgal ordusu olarak bulunduğu yerlerde topraklar en iyi şekilde korunması derin siyasi ve ekonomik dönüşümlerle sağlanabi-

lirdi. Stalin 1945'te, "Bu, geçmişteki gibi bir savaş değil," diye açıklama yaptı. "Toprağı işgal eden kimse, oraya kendi toplumsal rejimini kabul ettirir. Ordusu bunu yapacak güçte olan herkes, kendi rejimini kabul ettirebilir. Başka türlü olamaz." Sovyetlerin bu dönemdeki önceliği elbette yeniden yapılanma, toparlanma ve saldırganlıktan uzak durmaktı ama Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya ile anlaşmakta gösterdiği cevvallik, küresel kapitalizmin ve emperyalizmin önde gelen savunucularıyla uzun süreli bir ateşkes beklentisinin işareti olmaktan öteye gitmiyordu. Yalta'dan sonra, ateşkes durumunun çok uzun sürmeyeceği yönünde işaretler belirdi. Amerikan başkanlarının değişmesi, ilişkilerin çöküşünü hızlandırdı. 12 Nisan 1945'te Roosevelt öldü ve yerine yardımcısı Harry S. Truman geçti. Beyaz Saray'daki bu yeni adam, savaş sırasında Roosevelt'in yakın çevresi içinde yer almıyordu ve Stalin'e suçsuz muamelesi yapmaya daha az eğilimliydi. Truman'ın Sovyetleri Amerikan yaşam tarzına, özgürlüğe, refaha ve bunun yanı sıra Batı Avrupa ve Japonya'nın güvenliğine karşı bir sonraki totaliter tehdit olarak görmesinden duyduğu korku, aynı zamanda tarafların tutumlarının sertleşmesinden de kaynaklanıyordu. Tek başına belirleyici olmasa da, atom bombası düşmanlıkların büyümesinde önemli bir rol oynamıştı. Truman'a başkan olmadan önce Manhattan Projesi –Amerikan atom programının kod adı– ondan gizlenmişti; ama Sovyet istihbaratı 1941'den beri projeden haberdardı. İlk bombanın 16 Temmuz 1945'te başarılı bir şekilde patlatılmasından sonra Truman bu silahın Sovyetleri Yalta sözleşmelerine bağlı kalması için kendisine destek sağlayacağını umdu. David Holloway'in çalışmasında da belirttiği gibi, Stalin ve Molotov atom bombasından korkmamaya ve Truman'ın sinir törpüsü diplomasisine karşı tepkilerini bilinçli olarak sertleştirmeye aynı şekilde kararlıydılar.

Ciddi gerilimin başlangıç kaynağı Polonya oldu. Truman ve Churchill Polonya konusunda Stalin'i oyunbozan olarak görürken (Hitler'in anlaşmalara sadık olmamakla suçlandığı düşünülürse, bu büyük bir suçlamaydı), Stalin ve Molotov Batı'nın Polonya'da seçim yapılması konusundaki baskısını, Rusya'ya verilmiş olan bir nüfuz alanının ihlali olarak gördü. Polonya her üç devlet için de hassas bir konuydu. Britanya, Polonya işgali üzerine savaşa girmiş; Polonyalı Amerikalılar Washington'da güçlü bir lobi kurmuş; Rusya ise otuz yıl içinde iki kez Alman askerler tarafından Polonya üzerinden saldırıya uğramıştı. Yalta'da, Stalin Londra'daki Polonyalı sürgün hükümetinin temsilcilerine de yer verecek ve serbest seçimler yoluyla göreve gelecek bir kapsayıcı hükümetin kurulmasını kabul etmişti. Savaş sırasında Stalin ve Londra'daki Polonyalılar adil bir pazarlık yapmaya çalıştılar ama sonuç almayı başaramadılar. Tarihsel düşmanlıklar çok derindi ve 1942'de Kızıl Ordu'nun 15.000 Polonyalı subayı Katin Ormanı'nda öldürdüğünün ortaya çıkması, sorunu daha da güçleştirdi. Moskova, serbest seçimler sonucunda Varşova'da Sovyet karşıtı bir hükümetin göreve gelmesinden korkuyordu. Polonya İşçi Partisi'nin arkasında halk desteği olmadığı için bu korku yersiz değildi. Kızıl Ordu'nun mağlup Almanya'ya erişim yolu olan Polonya, riske atılamayacak kadar değerliydi ve bu yüzden, Washington ve Londra'nın verdiği tavizlere rağmen, Stalin Yalta'daki taahhütlerini bozarak Polonya'da

Lublin Polonyalıları adıyla bilinen geçici kukla hükümetini kurdu. Washington ve Londra bu durumdan şikâyetçiydi. Belki de Stalin "özel" bir denetim alanı kurmaya çalışıyordu? Fakat 5 Temmuz'da bu iki devlet, üzerinde bazı küçük değişiklikler yapılmış olan Lublin Polonyalıları kabinesini Varşova'nın meşru hükümeti olarak kabul etti. Polonya'daki seçimlere Amerikan ve İngiliz yetkililerin duyduğu büyük öfke bir yana bırakıldı, çünkü Alman sorununun çözülmesi, halâ Sovyetler Birliği ile işbirliği yapılmasını gerektiriyordu.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı derin yaralar bıraktı. Yirmi sekiz milyonu sivil, elli milyon kişi öldü. Rusya ve Çin otuz milyon kayıp verdi; en büyük düşmanları Almanya ve Japonya'da dokuz milyon insan daha öldü. İki büyük ideolojinin arasında kalan Polonya'da sivil kayıplar dört ila beş milyondu. Sivillerle askerler veya cephe ile cephe gerisi arasındaki fark birçok kişinin zihninde ilk tetik çekilmeden çok önce silinmişti. Sivil kayıpların çok büyük sayılarda olması, hem savaşta kullanılan şiddetin sınırsızlığını hem de milyonların uğruna savaştıkları ve canlarını feda ettikleri ideolojilerin ne denli güçlü olduğunu gösterdi. Nazi Almanya'sında altı milyon Yahudinin sistemli bir şekilde öldürülmesinden başka hiçbir şey bunu daha iyi özetleyemezdi. Bu cinayet, ortak insanlık fikri bağlamına taşınacak olursa, hatırlanması gereken şey, Nihai Çözüm'ün, 1939'da dünyada yaşayan tüm Yahudilerin *üçte birinin* hayatını aldığıdır. Sadece Polonya'da, Hitler ve yandaşları iki buçuk milyondan fazla Yahudiyi, diğer bir deyişle savaş öncesi Polonya'da yaşayan Yahudilerin yüzde 90'ını öldürdüler.

Acılar yalnızca ölenlerle ya da onları tanıyan veya sevenlerle bitmedi. Milyonlarca insan Avrupa medeniyetinin yıkık kalıntıları arasında mülteci olarak hırpalandı. Başıbozuk kalabalıklar işbirlikçiler ve daha başkalarıyla adaleti bölüştüler. Milyonlarca insan kaçmak zorunda kaldı. Savaşın ardından insanlar *kitleler halinde* yeni sınırlara uymak üzere zorla yerlerinden edildiler. Polonyalı bir komünist, "Tüm Almanları sürmeliyiz," diye haykırdı, "çünkü ülkeler çok uluslu sınırlara göre değil millî sınırlara göre çizilir." Bu kadere mahkûm olanlar sadece Almanlar değildi. Doğu Avrupa'nın büyük bölümü etnik ve dinî azınlıkların sürülmesine tanık oldu. Avrupa'nın kâbusu vahşi bir barışla sona erdi. Avrupalıların eski oyunu olan Büyük Güç rekabeti artık sona ermişti ve kıta, merkezinde bölünmüş Almanya olmak üzere daha geniş bir Soğuk Savaş dünyası içinde tek bir savaş meydanı (ama içlerindeki en önemlisi) olmak üzere hazırdı.

İkinci Dünya Savaşı'nı Müttefiklerin Kazanmasının Sebepleri Üzerine Tartışmalar

Müttefikler hangi noktada İkinci Dünya Savaşı'nı kazandı? Sonucu Müttefiklerin ekonomik güçleri mi belirledi? Zafer, Merkez Devletlerinin zaten asla ulaşamayacağı bir yerde mi saklıydı? Birçok askeri tarihçiye ve iktisat tarihçisine göre sonuç Aralık 1941'de artık netleşmişti. Japonların, Pearl Harbour'a sürpriz saldırısı ve Almanların ABD'ye savaş ilan etmesi, yeterince uzun süre savaşırsa, galip gelmemesi imkânsız olan bir Büyük Güçler ittifakının ortaya çıkmasına sebep oldu. R. A. C. Parker'ın *The Second World War* (*İkinci Dünya Savaşı*) (Oxford 2001) kitabında da belirttiği gibi, "Müttefikler mutlaka kazanacaklar, yeter ki bir arada kalsınlar."

İstatistikler Parker'ın düşüncesini doğru olduğunu gösteriyor. Merkez devletlerin savaş performansı ve stratejik kazanımlar yönünden üstün olduğu yıllarda bile, Müttefikler düşmanları karşısında refah, işlenmiş ve işlenmemiş kaynaklar, silah ve insan gücü bakımından önemli bir farkla öndeydi. 1942'den sonra bu üstünlük astronomik oranlara ulaştı. İkinci Dünya Savaşı ekonomisinin önde gelen tarihçilerinden olan Mark Harrison, *The Economics of World War II* (*İkinci Dünya Savaşı Ekonomileri*) (Cambridge, 2000) adlı kitabında, Merkez Güçlerin hızı kesilmeye başladığında "ekonomik mevzuatın yeniden tanımlanmaya başladığını savunur: "Müttefiklerin risk alma, hata maliyetlerini azaltma, kayıpları telafi etme ve ezici üstünlüğünün miktarını arttırmadaki becerileri artık Mihver'in aleyhine dönmüştü. En nihayetinde, sonucu ekonomi belirledi."

Why the Allies Won (*Neden Müttefikler Kazandı*) (Londra, 1995) adlı kitabında Richard Overy, yalnızca istatistiklere dayanan açıklamalarda bulunan determinizme karşı çıkar. Ona göre savaşın dönüm noktası 1941 sonundan daha ileri bir tarihtir. Ona göre, "Hiçbir mantıklı kişi, sadece olaylara bakarak 1942 başında savaşın sonucunu göremezdi." Overy'e göre Müttefiklerin kazanma sebepleri bir dizi *arızi* unsurda aranmalıdır. Savaş bir ahlaki, siyasi, teknik ve örgütsel yarışma olduğu kadar, kaynakları stoklama yarışıydı da. Bilim insanları, Almanya, İtalya ve Japonya'nın 1942'de üretim potansiyellerinin tamamını kullanamama sebeplerini ve bunun sonucunda nasıl operasyonel ve stratejik momentumu kaçırdıklarını açıklamalıdır. Saldırganlar örgütsel zayıflıklarını aşabilmiş olsalardı, kendi potansiyellerinin farkına varacaklar ve böylece "1942'ye gelindiğinde Merkez Güçler, karşı konulamaz bir güç haline gelecekti". Ayrıca, insan ve silah sayısı bize *nitelik* hakkında bir şey söylemez. Müttefikler, gözle görülür bir çabuklukla, nitelik farkını kapattı ve halkı Merkez Devletleri yok etmek için gerekli olan uzun ve zorlu savaş için seferber etti. Öyle olduğu halde, Müttefikler 1942'deki kritik çatışmaları ufak farklarla kazandı.

Önerilen Okumalar

Yedinci bölümde önerilen kitapların çoğu 1940–1941 yıllarını da kapsar. Birleşik Devletler üzerine bkz. Waldo Heinrichs, *Threshold of War: Franklin D. Roosevelt and American Entry into World War Two* (Oxford, 1988). İtalya için bkz. MacGregor Knox'un *Mussolini Unleashed 1939–41* (Cambridge, 1982) Küresel savaş öncesi dönemin araştırması için bkz. John Lukacs, *The Last European War, September 1939-December 1941* (New York, 1976).

Phoney Savaşı üzerine bkz.Thomas Munch-Petersen, *The Strategy of the Phoney War: Britain, Sweden and the Iron Ore Question, 1939–1940* (Stockholm, 1981), Talbot Imlay, "Allied Economic Intelligence and Strategy during the 'Phoney War'", *Intelligence and National Security* (1998), 13. cilt, 107–32 ve aynı yazarın bir başka çalışması, *Facing the Second World War: Strategy, Politics, and Economics in Britain and France, 1938–40* (Oxford, 2003). Fransa ve 1940'lı yıllar konusunda bkz. Martin S. Alexander, "Fall of France 1940", *Journal of Strategic Studies* (1990), 13.cilt 10–44. ve Joel Blatt'in *The French Defeat of 1940: Reassessment* (Oxford, 1997). İstihbaratın rolünün vurgulandığı, 1940 açıklaması için Ernest R. May'in kapsamlı eseri *Strange Victory: Hitler's Conquest of France* (Londra, 2000) okunmalıdır. Resmî Alman tarihi için ise, bkz. Bernd Stegemann, *Germany and the Second World War,* vol. II, *Germany's Initial Conquests in Europe* (Oxford, 1991).

İngilizlerin 1940 yazında aldıkları savaş kararı üzerine yapılmış en iyi analitik çalışma Christopher Hill'in *Cabinet Decisions on Foreign Policy* (Cambridge, 1991) kitabının 6.bölümüdür ve en kolay okunabilir olanı ise John Lukacs' ın *Five Days in London: May 1940* (Londra, 1994) adlı kitabıdır. Philip M. Bell, *A Certain Eventuality: Britain and the Fall of France* (Farnborough, 1974) ve David Reynolds, "Churchill and Britain's Decision to Fight on in 1940", in Richard Langhorne (der.), *Diplomacy and Intelligence during the Second World War* (Cambridge, 1985) isimli eserlere ayrıca bakılabilir. Ödünç Verme - Kiralama siyaseti üzerine ayrıntılı bir çalışma için bkz.Warren F. Kimball'in *The Most Unsordid Act: Lend-Lease 1939–1941* (Baltimore, MD, 1969). Fransız yenilgisinin sonuçları üzerine, David Reynolds'ın "1940: Fulcrum of the Twentieth Century", *International Affairs* (1990), 66. cilt, ss.325–50 isimli kitabına bakılmalıdır.

Barbarossa Operasyonu'nun kökenleri için Horst Boog ve arkadaşlarının (der.) resmi Alman tarihini anlattığı *Germany and the Second World War*, 5. cilt, *The Attack on the Soviet Union* (Oxford, 1996) adlı kitabı iyi bir başlangıç teşkil etmektedir. Stalin'in politikası hakkındaki en iyi kitap ise Gabriel Gorodetsky'nin *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia* (Londra, 1999) isimli kitabıdır. David Dilks ve John Erickson (der.), *Barbarossa: The Axis and the Allies* (Edinburgh, 1994); Gabriel Gorodetsky, A. O. Chubarian ve Shimon Naveh (der.), *The Soviet Union and the Outbreak of War, 1939–1941* (Londra, 2001) ve Bernd Wegner, *From Peace to War: Germany, Soviet Russia, and the World, 1939–1941* (Oxford, 1997) adlı eserlere de bakılabilir.

Savaşın gelişimi ve idaresi konusunda I. C. B. Dear ve M. R. D. Foot'un derlediği *The Oxford Companion to World War II* (Oxford, 1995), bin sayfanın üzerinde kısa makalelerden oluşan, savaşı her yönüyle anlatan, birçok harita, tablo ve örneklerin de bulunabileceği değerli bir kitaptır. Genel araştırmalar ise kapsam ve detaylar bakımından birbirleriyle farklılıklar gösterir. R. A. C. Parker, *The Second World War: A Short History* (Oxford 2001), ayrıntıya girilmeden yazılmış kitapların en iyisidir. Gerhard L. Weinberg, *A World in Arms: A Global History of World War II* (Cambridge, 1994) ise kapsamlı bir çalışmadır. Holocaust'un kökenleri için, bakınız Götz Aly, *"Final Solution": Nazi Population Policy and the Murder of European Jews* (Londra, 1999) ve Christopher Browning, *The Path to Genocide: Essays in the Launching of the Final Solution* (Cambridge, 1992). Omar Bartov, *Hitler's Army: Soldiers, Nazi, and the War in the Third Reich* (Oxford, 1992) adlı kitabında, Nasyonel Sosyalizm ile Alman ordusu arasında sürükleyici ve kışkırtıcı bir ilişki kurmaktadır. Pasifik savaşının gelişim ve gidişatı üzerine Ronald H. Spector, *Eagle Against the Sun: The American War with Japan* (Londra, 1984) ve John Dower, *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War* (New York, 1986) adlı eser okunabilir.

Bu bölüm büyük ölçüde Richard J. Overy'nin *tour de force, Why the Allies Won* (Londra, 1995) adlı kitabına dayandırılmıştır. Ekonominin rolünü vurgulayan bir çalışma için Mark Harrison'un *The Economics of World War II: Six Great Powers in International Comparison* (Cambridge, 2000) adlı kitapta bulunan makalesine bakılabilir. David Reynolds, Warren F. Kimball ve A. O. Chubarian (der.), *Allies at War: The Soviet, American and British Experience, 1939–45* (Londra, 1994) içindeki makaleler de değerlidir. İstihbarat üzerine yazın oldukça geniştir ve hâlâ büyümektedir. Konu hakkındaki iki inceleme, Ralph Bennett, *Behind the Battle: Intelligence in the War with Germany* (Londra, 1994) ve Ronald Lewin, *The American Magic: Codes, Cyphers, and the Defeat of Japan* (New York, 1982) adlı eserlerdir. Ayrıca bkz. John Ferris, 'Ralph Bennett and the Study of Ultra', *Intelligence and National Security* (1991), 6. cilt, ss. 437–86.

Büyük İttifak'ın çöküşü konusunda Martin McCauley, *The Origins of the Cold War*, 2. baskı (Londra, 1995) içinde belgelere dayandırılan kısa bir giriş ve Ann Lane ve Howard Temperley (der.), *The Rise and Fall of the Grand Alliance, 1941–1945* (Basingstoke, 1995) (David Holloway'in atom bombası ile ilgili makalesi de bulunmaktadır) içinde önde gelen uzmanlar tarafından yazılmış mükemmel bir makale koleksiyonu bulunmaktadır. Üç Büyükler'in savaş zamanı diplomasileri ile başlayan çalışmalar arasında Warren F. Kimball, *The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime Statesman* (Princeton, NJ, 1991), Keith Sainsbury, *The Turning Point...the Moscow, Cairo and Teheran Conferences* (Oxford, 1985) ve Vojtect Mastny, *Russia's Road to the Cold War: Diplomacy, Warfare, and the Politics of Communism, 1941-1945* (New York, 1979) bulunmaktadır. Soğuk Savaş'ın gelişiyle ilgili genel çalışmalar için bkz. John L. Gaddis, *We Now Know: Rethinking Cold War History* (Oxford 1997) ve Vladislav M. Zubok ve Constantine Pleshakov, *Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev* (Cambridge, MA, 1996).

9. Bölüm

Avrupa'da "İlk" Soğuk Savaş, 1945–61

Giriş

Lenin'in 'Almanya'ya sahip olan, Avrupa'ya sahip olur' dediği söylenir. Bu konuda haklı olabilirdi; fakat 1945'te Almanya'da yönetilecek fazla bir şey yoktu. Ülke savaş yıllarında harap olmuştu, siyasi yapıdan yoksundu, dört yabancı gücün askerî yönetimi altındaydı ve ekonomisi – tıpkı bir zamanlar Nazi Almanya'sının hükmettiği Avrupa ülkelerininki gibi – hiçbir şekilde halkını besleyecek ya da giydirebilecek durumda değildi. Sadece bu bile, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da Sovyet ve Amerikan gücünün nasıl olağanüstü bir şekilde yükseldiğini açıklayabilir: Almanya harap, Fransa galip devletler tarafından büyük ölçüde dışlanmış ve Britanya artık Avrupa kıtasında başrolü oynayamayacak duruma düşmüşken, eski kıta üzerinde yalnızca bu iki büyük güç etkilerini baskın bir şekilde hissettirebilirdi. Yine de, sanki bu iki gücün birbirine ihtiyacı varmış gibi görünüyordu ve ortak düşman ortadan kalkmış olduğunu göre, bırakınız kıyasıya düşman olmayı, acımasız rakipler durumuna gelmeleri bile gerekli değildi.

Aslında Sovyetler Birliği de, nerdeyse yenilgiye uğrattığı düşmanı Almanya kadar kötü bir haldeydi. Ülke çok kayıp vermiş (tahminlere göre yirmi milyon ölü) ve iktisadi altyapısının büyük bölümü Alman işgali sırasında tahrip edilmişti. Stalin, halkını savaşa seferber etmek için savaş sırasında iç politikasında ideolojik saflığı korumayı bir kenara bırakmak zorunda olduğunu anlamıştı. Savaş sonrası dönemde ise, Sovyet rejiminin daha iyi yaşam standartları sağlayamaması durumunda, halkın geçmiş yıllarda yaptığı fedakârlıkların boşa gittiğini düşünmemesini bekleyemezdi. Ayrıca, Avrupa kıtasında zamanın en büyük ordusu durumunda olan

Kızıl Ordu da, savaş sonrası kalkınma çalışmalarının başlaması için er ya da geç terhis edilecekti. Sovyetler'in, ülkelerini savaştan sonra yeniden inşa etmek için güvenlik garantilerine ek olarak, para ve malzeme yardımına ihtiyacı vardı.

Savaş sonrası yıllarda kayda değer bir ekonomik yardım sağlayabilecek tek ülke Amerika Birleşik Devletleri'ydi. ABD, savaştaki müttefikleri de dâhil olmak üzere, dünyanın geri kalanının tamamından daha iyi durumdaydı. Kendi toprakları, Pearl Harbor dışında, bir saldırıya uğramamıştı. 1945 yılında dünya endüstriyel üretiminin yüzde 50'sinden Amerikan endüstrisi sorumluydu. Savaşın hemen sonrasındaki yıllarda, toplam dünya ihracatının üçte birini ABD'ye aitti. Amerikan iktisadi gücüne askerî büyüklüğü de eşlik ediyordu. Asya ve Avrupa'da askerleri vardı, donanması ve hava kuvvetleri dünyada birinci sıradaydı ve atom bombası gibi bir güce sahipti

Kısacası, savaş sonrası iki büyük güçten Amerika Birleşik Devletleri açıkça daha avantajlı durumdaydı. Ama yine de, Amerikalılar Avrupa'da Sovyetlere göre daha dezavantajlı durumdaydı. 18. yüzyıl Amerikan Devrimi'nden beri Washington hükümetlerinin, dış ülkelerle uzun süreli bağlayıcı ilişkilere girmekten kaçınacağı kabul edilmişti. Bu büyük ölçüde sözde kalmış olsa da, Truman yönetimi, Avrupa'da askerî varlığını uzun zaman sürdürmek isterse, zorluklarla karşılaşacaktı, çünkü ana siyasetten böylesine bir sapma ancak Amerikan çıkarları ve idealleri büyük bir tehdit altında olmasıyla açıklanabilirdi.

Soğuk Savaş'ın kökeni yalnızca, hatta birincil olarak, bir Sovyet–Amerikan oyunu değildi. Savaş sonrası yüzleşme/yüzleştirme zamanı geldiğinde, savaştaki taraflarının çizgileri katılaştıkça, Sovyetler Birliği ve ABD dışında, diğer ülkelerin de önemli bir rol oynaması kaçınılmazdı. Hatta bir tarihçinin de ısrarla savunduğu gibi, Birleşik Devletler Avrupa ile daimî angajmana kendi isteğiyle girmemişti, Amerikan nüfuzu büyük ölçüde Batı Avrupalıların inisiyatifiyle şekillenmişti; örneğin, Batı Avrupa savunma ittifakına Amerika'nın da katılması için ısrar eden Britanya idi. Aynı zamanda, birçok Amerikalı karar verici, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine neden olan totaliter sağın yükseldiği ve Büyük Bunalım'ın yaşandığı 1930'lu yıllara bir daha geri dönmemeye gayret ediyordu. Savaşın hemen sonrasındaki yıllarda Avrupa ekonomilerinin içler acısı hali ve sol ideolojilerin popülaritesi de bir önceki on yılı hatırlatan, rahatsız edici bir durumdu. Bu olaylar bir de üstelik Doğu Avrupa'da Sovyet nüfuzunun yayılmasıyla birleşince, Amerikalıların, galip devletlerin tümünün işbirliğine dayalı güvenlik düzenlemelerini temel alan savaş sonrası düzene ilişkin fikirlerini hızla değiştirdi ve bunun yerini bir tarafta Birleşik Devletler ile Batı Avrupa arasındaki farklılıkları, diğer tarafta Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa arasındaki farkları vurgulayan bir sistem fikri aldı. Avrupa bağlamında bunun iki anlamı vardı: Truman yönetimi, Batı Avrupa'nın yeniden toparlanmasını uluslararası istikrar ve Amerikan refahı için bir önkoşul olarak görüyordu; ve Sovyetler'in güvenlik ve yeniden toparlanma arayışları kaçınılmaz olarak Amerikan hedefleriyle çatışacaktı.

Alman Sorunu

Almanya, Avrupa'nın hayati önemde ama mağdur durumdaki merkeziydi. Ne var ki, sonraki yıllarda Avrupa'nın bölünmesini de temsil eden Almanya'nın (ve Berlin'in) bölünmesine ilişkin sorulması gereken soru, bölünmenin kaçınılmaz olup olmadığıdır. Galip Güçler, perişan haldeki düşmanıyla ve onun gelecekteki rolünü belirlemekle uğraşırken, uzlaşma veya birliğe yer var mıydı? Bu gibi soruları cevaplamadaki sorun, savaş sırasında Almanya'nın geleceği konusunda varılan anlaşmaları sarmalayan belirsizliktir. 1945'te gerçekleşen Üç Büyükler Konferansı'nda, Amerika, Sovyetler Birliği ve Britanya, Almanya'nın savaş sonrası durumu hakkında birçok ilke ve uygulamada mutabakata vardılar. Müttefikler, Almanya'nın gelecekte Avrupa barışı ve güvenliği için yeniden bir tehdit haline gelmesini önleyen, dört öğeden oluşan bir program kabul ettiler. Ülkenin Naziler'den arındırılması, askerden arındırılması, kartelleşmenin ortadan kaldırılması ve âdemimerkeziyetçilik. Bunun yanında, Almanya ve Berlin'in dört ayrı işgal bölgesine ayrılmasına (dördüncü bölge Fransızlara ait olacaktı) ve her bir işgalci devletin askerî valisinin kendi işgal bölgesinin en yüksek yetkilisi olmasına karar verildi. Berlin'de ayrı bir Müttefikler Denetleme Komisyonu kuruldu. Ayrıca, idari olarak bölünmesine rağmen, Almanya'nın tek bir iktisadi birim olarak kalması kararlaştırıldı.

İşgalci devletler arasında ayrılığa neden olan meseleler olmasaydı, bu genel ilkeler iyi işleyebilirdi. Bunlar arasında belki de en önemlisi, Sovyetler'in 10 milyar dolar savaş tazminatı talep etmesiydi. Bu talep Potsdam'da kabul edilmiş olmasına rağmen, 1945–46'da Sovyetler artık, önceden böyle bir karar alınmış olsa da, batı bölgelerinden kayda değer bir savaş tazminatı alamayacaklarını anlamıştı. Bunun sebebi büyük ölçüde Batılı Güçler'in işgal malîyetini karşılamak için harcadığı miktarlara dayansa da Sovyetler doğal olarak yine de şüpheci yaklaşıyordu. Sovyetler, 1946 sonbaharında İngilizler ile Amerikalıların kendi bölgelerini birleştirmek için görüşmeler yaptıklarını duyunca bir kez daha hayal kırıklığına uğradı; İkili Bölge, bu görüşmeler sonucunda 1 Ocak 1947'de birleştirildi.

İngiliz-Amerikan İkili Bölgenin oluşturulmasının, **Federal Almanya Cumhuriyeti'nin** (FAC) kurulması yolundaki ilk somut adım olarak düşünülürse, iki ülke arasındaki anlaşmanın bağımsız bir Batı Almanya devleti kurma ve bu bölgedeki temel kaynaklardan Sovyetler Birliği'ni mahrum bırakma amacı güttüğü söylenebilir. Fakat unutmamak gerekir ki, bu hareket Amerikalılar ile İngilizlerin Sovyetler Birliği'nin kendi bölgesinde gerçekleştirdiği uygulamalardan kaygı duymasının da bir sonucuydu. Örneğin, 1946 ilkbaharında Sovyetler, Doğu Almanya Komünist ve Sosyal Demokrat partilerini birleşmeye zorlamış ve başlıca idari yetkileri, bu birleşmeden oluşan yeni Sosyalist Birlik Partisi'ne devretmişti. Birçok Amerikalı araştırmacıya göre bu davranış, Sovyetler'in, Almanya'nın bütününde merkezî bir yönetim kurulmasını, ancak denetimin kendisine verilmesi koşuluyla kabul edeceğinin açık seçik bir göstergesiydi.

Federal Almanya Cumhuriyeti (FAC) 1949 yılında eski Amerikan, İngiliz ve Fransız işgal bölgelerinde kurulan ve aynı zamanda Batı Almanya olarak bilinen Alman devleti. 1990 yılında ADC ile FAC'nin birleşmesi sonucu savaş sonrası Almanya'nın bölünmesi sona ermiştir.

Resimaltı:9.1 Almanya, 1948. Etrafı çevreleyen Sovyetler'in Berlin yollarını kesen ablukasını yarmak için havadan yapılan nakil. Bir ABD c-47 yük uçağı, acil yardım ve gıda malzemeleriyle, halkın ve yıkıntıların üzerinden Tempelhof hava limanına yaklaşırken.

Marshall Planı
Resmi olarak "Avrupa Ekonomik Kalkınma Planı" (AEKP) olarak bilinen program, Amerikan Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın 5 Haziran 1947'de yaptığı konuşmayla hayata geçirilmiş ve Ekonomik İşbirliği İdaresi (Eİİ) tarafından yönetilmiştir. AEKP kapsamında katılımcı ülkeler (Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Batı Almanya, İngiltere, Yunanistan, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre ve Türkiye) 1948 ile 1951 yılları arasında 12 milyar doların üzerinde yardım almıştır.

İngiliz ve Amerikan bölgelerinin birleşmesinden sonra, resmî bir bölünmeye doğru eğilim hızlandı. 1947 yılında **Marshall Yardımı**'ndan yararlanacakların arasına Batı Almanya'nın da katılması, Amerika'nın bu mağlup düşmanı Batı Avrupa'ya olabildiğince entegre etme çabasında olduğunu açıkça gösteriyordu. Bu sırada Sovyetler de kendi bölgelerinde demokratik ilkeleri giderek daha fazla kısmaya başladı. Üç batılı bölge 1948 ilkbaharında para biriminde reforma giderken, Sovyetler buna Haziran 1948'de Batı Berlin'e giden tüm kara yollarını kapatarak yanıt verdi. Oysa Berlin'in abluka altına alınması ABD ve müttefiklerini ayrı bir Batı Almanya devleti kurma hedeflerinden caydıramadı. Bunun yerine, 1948–49 yıllarında şehre havadan yapılan büyük miktarlardaki erzak yardımı, Berlin'in batı

bölgelerinin Doğu Almanya içinde varlığını sürdürmesine olanak sağladı. Nihai sonuç, Doğu – Batı bölünmesinin keskinleşmesi ve sonunda 1949 yılında Federal Almanya Cumhuriyeti'nin kurulması oldu. Sovyetler bu davranışa **Demokratik Almanya Cumhuriyeti**'nin (DAC) kurulmasıyla karşılık verdi. Böylece, 1980'lerin sonlarına kadar Avrupa'da savaş sonrası uluslararası sistemin sembolü haline gelen iki Almanya ve iki Berlin yaratılmış oldu.

Demokratik Almanya Cumhuriyeti (DAC) Eski Sovyet etki alanında 1949 yılında kurulan ve aynı zamanda Doğu Almanya olarak bilinen Alman devleti. ADC 1989-1990'da yıkılma noktasına geldi ve 1990'da FAC ile birleşerek Almanya'nın savaş sonrası bölünmesini sona erdirdi.

Rejimleri Devirmekten Uyum Siyasetine: SSCB ve Doğu Avrupa

Soğuk Savaş'ın tırmanmasını, Almanya'nın bölünmesi dışında en iyi simgeleyen bölge Doğu Avrupa'ydı. Batıda çoğu kişiye göre, bu bölgede 1944- 1948 arasında yönetimi devralan komünist rejimler, Stalin'in giderek tırmanan ürkütücü ve gerçek niyetlerinin bir belirtisiydi. Örneğin, Winston Churchill, Ekim 1944'te Doğu Avrupa'yı meşhur Yüzdeler Antlaşması yoluyla Britanya ve Sovyet nüfuz alanları olarak bölmek istemişti. Fakat bundan yaklaşık bir buçuk yıl sonra –Postdam Konferansı sırasında yeniden göreve gelmeyi başaramamış olan– Churchill, fikrini değiştirdi. Eski başbakan 1946'da Fulton Missouri'de yaptığı bir konuşmada, Demir Perde'nin Baltık'tan Adriyatik'e kadar indiğini belirtti. Anglo-Amerikalıları Sovyet komünist gücün yayılmasına direnmeye çağıran Churchill, sadece Sovyetler'in niyetlerine dikkat çekmekle kalmadı, aynı zamanda bundan sonra Batılı ülkelerin izleyeceği politikalarının mantığını da anlatmış oldu.

Doğu Avrupa'nın kaderi, Soğuk Savaş'ın kökeni bilmecesi hakkında önemli ipuçları vermektedir. Her durumda, Sovyet politikaları ideoloji, güvenlik ve önceki acıların olası tekrarı çekinceleriyle şekillenmiştir. Ayrıca Sovyet yönetiminin Batılı söylem ve politikalardan etkilenmediğini varsaymak saflık olur. Vurgulanması gereken önemli bir başka nokta ise Doğu Avrupa'da Sovyet ve/veya komünist hâkimiyetinin bir gecede oluşmadığıdır. Birçoğu, farklı Doğu Avrupa ülkelerindeki özel durumlara bağlı olarak gelişmiştir. Yerel Komünist Parti'nin gücü, Kızıl Ordu'nun konumu, Rus karşıtı duyguların derinliği ve Müttefikler Denetleme Komisyonu'nun varlığı (ya da yokluğu). Bunun yanında, coğrafi konum da etkili olmuş, örneğin Polonya, Almanya ve SSCB arasında bulunduğu için, Sovyetler'in güvenlik arayışlarının merkezinde olmuş ve savaş sonrası yıllarda Rus hegemonyasından kaçma şansına sahip olmamışken, Finlandiya, SSCB ile uzun bir sınıra sahip olmasına rağmen, stratejik önemi olmadığı için Doğu Avrupa uluslarıyla aynı kaderi paylaşmaktan kurtulabilmiştir.

Yerel şartların önemi, Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin yönetimi devraldığı ilk iki örnekte kendini gösterdi. Yugoslavya ve Arnavutluk'ta, Alman işgalcilere karşı vatansever ve çoğu zaman da kahramanca savaşan yerli komünistler 1944– 45'te yönetime geçtiler. Arnavutluk'ta Enver Hoca'nın Ulusal Bağımsızlık Hareketi, Mayıs 1944'te Kral Zogu'yu tahtından indirirken ve yıl sonunda Alman-

ların ülkeyi terk etmesinin ardından yönetimi ele geçirirken çok fazla direnişle karşılaşmadı. Fakat sonraki yıllarda Hoca'nın yönetimine en büyük tehdidin komşusu Yugoslavya'dan gelecek olması oldukça ironik bir durumdu. Yugoslavya'da Mareşal Tito savaş boyunca kendisini ve partizanlarını güçlü bir pozisyona getirdi. Kraliyet taraftarıyla kısa bir koalisyondan sonra Kasım 1945'te büyük bir hızla bir seçim ayarlayan Tito'nun Halk Cephesi, bu seçimlerden şaşırtıcı (ve kesinlikle şaibeli) bir biçimde oyların yüzde 96'sını alarak çıktı. Kral Peter'i resmî olarak tahttan indiren Tito, 31 Ocak 1946'da Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Stalin'in artan hiddetine ve komşularının giderek yükselen kaygılarına rağmen Tito, güney ve doğudaki komşularıyla büyük bir Balkan Federasyonu oluşturma hayalleri kurdu. Yeni kurulan Yugoslavya, bu amacı gerçekleştirmek için, Moskova'nın dileklerinden bağımsız (ve ona karşıt) olarak Enver Hoca'ya Belgrad ile işbirliği yapması için baskı yaptı ve Yunan İç Savaşı'nda komünistleri destekledi.

Tito'nun bağımsız eylemleri daha sonra savaş sonrası komünist hareketin ilk ciddi iç krizine yol açacak olsa da, onun iktidara gelişi pek çok bakımdan bir istisnaydı. Örneğin, Polonya'da komünistlerin iktidara gelişi daha karmaşıktı ve burada Sovyetler'in daha büyük bir teşviki vardı. Sovyetler 1944 sonlarında Polonya İşçi Partisi'nin "Lublin Komitesi"ni geçici hükümet olarak tanıdı. Fakat İngilizler ve Amerikalılar tarafından tanınmanın bir önkoşulu olarak Lublin hükümeti 1945 ilkbaharında, başka partilerden, özellikle de Polonya Köylü Partisi'nden temsilciler de eklenerek genişletildi. Sonraki iki yılda, Wladislaw Gomulka ve Boleslaw Bierut önderliğindeki komünistler, diğer partileri dışladılar ve Polonya Köylü Partisi lideri Stanislaw Mikolajczyk'ten sürgün ya da hapis arasında bir seçim yapmasını istediler. Mikolajczyk, 1947 sonbaharında sürgünü seçti, böylece komünistlere karşı muhalefetin son temsilcisi de ortadan kaldırılmış oldu.

Nereden bakarsanız bakın, daha başlangıçta, Polonya muhalefet partilerinin elinde iyi kartlar yoktu, her şeyden önce komünistler onlardan daha iyi örgütlenmiş durumdaydı. Ayrıca, Almanlar yerli sanayici elitlerin büyük bir bölümünü yok etmişti. Bu yüzden Polonya ekonomisinin savaş sonrasında millîleştirilmesi daha kolaydı. Almanya'dan alınan topraklar da (Oder-Niesse hattı), Gomulka'nın (yeni kazanılan topraklardan sorumlu kişi) ülkeden ayrılan sekiz milyon Alman'ın malvarlığını halka dağıtabileceği anlamına geliyordu. Polonya Köylü Partisi bu cömertlikle rekabet edebilecek durumda değildi ve 1945 sonlarında ikiye bölündü. Fakat sonraki olayların da göstereceği gibi, Polonya özel bir örnekti. Hatta bazı tarihçiler Polonya'nın güneydeki bazı komşuları gibi aşırı bir Sovyetleşmeye maruz kalmadığını savunur. Bunun birbirine bağlı birçok sebebi vardı. Almanya'ya açılan kapı olarak Polonya üzerinde Sovyet hâkimiyeti kurulması, savaş sonrası güvenlik bağlamında vazgeçilemez bir unsur olarak görülüyordu ama öte yandan Polonyalıların Rus fobisi Sovyetler'in kaygısını güçlendiriyordu. Böylece Sovyetler, olası bir huzursuzluğu önlemek için, yerli komünist liderlere Doğu Avrupa'daki diğer yandaşlarına göre daha fazla hareket imkânı verdi. Sonuç olarak,

Polonyalı komünistler sosyalist idealleri gerçekleştirirken daha özenli davranabildiler. Örneğin, 1950 yılına kadar Katolik Kilisesi'nin malvarlığını elinde tutmasına izin verdiler.

Polonya'da sosyalist kontrolü sağlamaya verilen öncelik, Sovyetler'in diğer ülkelere karşı politikasını da etkiledi. Örneğin Macaristan'da Stalin, yerli komünistleri savaşın hemen sonrasında iktidara getirmekten çekindi. Bu yüzden Macar Komünist Partisi 1945 ile 1947 arasında seçim sonuçlarına saygılı davrandı ve koalisyon hükümetleri içinde yer aldı. Bu sırada, komünistlerin elinde bulunan İçişleri Bakanlığı ve özellikle Macar güvenlik güçlerinin kullanılması, siyasi muhalifleri birer birer elemek için çalıştı. Genç bir komünist olan İçişleri Bakanı Laszlo Pajk, 1945 yılında oylarının yüzde 57'sini kazanan Küçük Çiftçi Partisi'nin bazı önemli liderlerinin itibarını düşürme ya da görevinden alma kampanyası başlattı. Kızıl Ordu'nun varlığıyla daha da güçlenen güvenlik polisi, bazı suikastlarda, muhalif partilerin merkezlerine sabotaj yapılmasında ve Katolik gençlik örgütlerinin kapatılmasında yer aldı. İçişleri Bakanlığı ayrıca Küçük Çiftçi Partisi'nin 1946 yılında köylü işçi örgütleri kurma planlarını da engelledi. Fakat komünistlerin tamamen üstün hale gelmeleri 1947'de Macar Barış Antlaşması'nın imzalanması ve Müttefikler Denetleme Komisyonu'nun ülkeden ayrılmasından sonra gerçekleşti. Nisan 1949'daki seçimler, muhalefetin yokluğunda yapıldı ve ardından Sovyet tarzı bir anayasa kabul edildi.

Bu sırada Bulgaristan ve Romanya'da, sosyalist cumhuriyetler kurulmuştu. Bulgaristan'daki komünistler aslında İkinci Dünya Savaşı'ndan önce de ülkede saygın bir yere sahipti ve Eylül 1944'te kurulan bir koalisyon hükümetinde yer almışlardı. Macaristan'da olduğu gibi, yönetimi devralmaları zamana yayıldı; bu kısmen Müttefikler Denetleme Komisyonu'nun ülkeden ayrılmamış olması ve barış antlaşması imzalanana kadar düzenin sağlanması gereğinden kaynaklanıyordu. Bulgaristan Eylül 1946'da resmî olarak bir cumhuriyet haline geldi (11 yaşındaki Kral II. Simeon sürgüne gönderildi). Ertesi ay, Bulgar Komünist Partisi'nin, savaşı Moskova'da geçiren lideri Gheorghi Dimitrov, koalisyon hükümetinin başına geçti. Komünistler bundan sonra hızla ilerledi: 1947'nin yaz ve sonbaharında muhalefetin önde gelen kişileri ve bağlı bulundukları örgütler ortadan kaldırıldı; Aralık 1947'de yeni bir anayasa kabul edildi.

Bulgaristan'daki durumun tersine, Romanyalı komünistler savaş sonunda oldukça zayıf bir örgütlenmeye sahipti ve Ağustos 1944'teki üye sayısı 1000'in altındaydı. Sonuç olarak Romanya Komünist Partisi, Sovyetler'den de yardım alarak konumunu yavaş yavaş sağlamlaştırdı. Bunun sebebi bir bakıma Sovyetler'in savaş tazminatı talepleriydi; SSCB, böylece Romenlerin taşımacılık, petrol ve kereste endüstrilerinde önemli bir denetim gücüne sahip oldu. Sovyetler, Romanya'yı savaş sonunda işgal etmese de doğrudan müdahale ile tehdit etmiş ve Romen müttefiklerini, 1945–46'da fiilî millileştirmeye varan toprak reformları yapmaya zorlamıştı. Bu sırada, idari teşkilat tasfiye edildi ve Komünist Parti'den olmayan liderler

tutuklandı. Böylece, Kral Michael'in 1947 sonlarında tahttan indirilmesinden çok önce nihai sonuç belli olmuştu.

Komünist yönetime teslim olan son Avrupa ülkesi Çekoslovakya oldu. Aslında savaş öncesindeki devlet başkanı Eduard Benes'in Nisan 1945'teki dönüşünden sonra uzun bir müddet Çekoslovakya, liberal demokrasi olarak kalacakmış gibi görünmüştü. Diğer yandan Klement Gottwald liderliğindeki Çek komünistler, Mayıs 1946'daki seçimlerde oyların yüzde 38'ini toplamış ve savaş sonrası koalisyon hükümetinde birçok önemli mevkii ele geçirmişti. Fakat Aralık 1945'ten sonra Kızıl Ordu'nun bölgede olmaması ve SSCB ile yürürlükte olan dostluk antlaşması Çekoslovakya'yı özel bir örnek haline getirmişti; Çek komünistler Doğu Avrupa'daki diğer emsalleri gibi zor kullanma yöntemlerine veya böl ve yönet (salam dilimleme deyimi ile ifade edilen) taktiklerine başvurmadılar. Fakat 1947'nin ikinci yarısından itibaren durum değişmeye başladı. Sovyet baskısı altındaki Çek hükümeti Marshall Planı'na katılmayı reddederek, Çek komünistlerin zaten azalmakta olan popülaritesini daha da düşürdü. Buna karşılık Kızıl Ordu Çek sınırına asker yığarken, Gottwald ve partisi Şubat 1948'de bir askerî darbe gerçekleştirdi. Batı'dan yardım gelmeyeceğini anlayan ve halkın komünizm karşıtı duygularından faydalanmayı başaramayan Başkan Benes, 12 ile 22 Şubat arasında komünistlere devlet kontrolünü bırakmak zorunda kaldı. Komünist olmayan Dışişleri Bakanı Jan Masaryk kısa süre sonra ölü bulunurken Benes, Eylül 1948'deki ölümüne kadar ev hapsinde tutuldu ve Gottwald devlet başkanı oldu. Yeni hükümet derhal sosyalist reformlara ve tüm muhalefeti ortadan kaldırmaya girişti.

Şubat 1948'deki Prag darbesi, ardından gelen kırk yıl boyunca Sovyet bloğu olarak bilinecek oluşuma eklenen son parçaydı. Yoğun baskı altında SSCB ile Nisan 1948'de "Dostluk Antlaşması" imzalayan ve daha önceden de Marshall Planı'na katılmayı reddeden Finlandiya'da da bir darbenin yakın olduğu yönündeki söylentiler boş çıktı. Sovyetler Birliği, bloğu genişletmek yerine Doğu Avrupa'da uyumu sağlamaya çabalıyordu. Uygulamada bu, Batı sempatizanlığı ve "milliyetçi sapma" ile suçlanan birçok komünist liderin, ölüm ya da görevden alınma cezasına çarptırılacağı bir dizi tasfiye ve göstermelik yargılamaya maruz kalması anlamına gelecekti. 1948 ile 1952 yılları arasında Macaristan'da Raj, Bulgaristan'da Kostov ve Çekoslovakya'da Slansky gibi birçok önemli kişi idam edildi; Polonya'da Gomulka ve Patrascanu gibi diğerleri ise "sadece" tasfiye edildi. Bu sırada Doğu Avrupa ekonomileri bir dizi ortak Sovyet – Doğu Avrupa şirketi ve ağır sanayinin gelişmesi için hazırlanan Sovyet tarzı beş yıllık planlar yoluyla Sovyet ekonomisine bağımlı kılındı. 1949 yılında Sovyet bloğundaki ticaret ve sanayinin daha iyi denetlenebilmesi için bir ekonomik işbirliği örgütü olan **COMECON** kuruldu. Doğu Avrupa'da tarım da Sovyet modelini takip ederek kısmen ortak hale getirildi. Kolluk güçleri, ordular ve iç güvenlik hizmetleri SSCB'nin merkezî komutası ile yakından ilişkilendirildi; hatta Doğu Avrupalı memurların üniformaları bile SSCB'deki meslektaşlarının üniformaları örnek alınarak yapıldı. Özetle, 1940'ların sonları ve 1950'lerin başlarında Demir Perde'nin ardında kararlı bir uyum çalışması vardı.

COMECON (Council for Mutual Economic Assistance) Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi. Sovyet hâkimiyetindeki iktisadi bir örgüt olan COMECON, komünist dünyadaki ekonomik strateji ve ticaretin eşgüdümünü sağlamak amacıyla 1949 yılında kurulmuştur.

Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki boğucu hâkimiyeti birçok farklı açıdan değerlendirilebilir. Örneğin bu, dünyayı adım adım ele geçirmeyi amaçlayan şeytanca bir *master plan*ın bir sonucu olabilirdi. Zamanın Batılı gözlemcilerinin savunduğu görüş tam da buydu. Ama Sovyet politikasının, kısa süre önceki savaş ve yıkım tecrübesiyle beslenen kronik güvenlik arayışının bir parçası olarak da görülebilir. Ayrıca, Yugoslav örneğinin sonuçları da Stalin'i kaygılandırmış olabilir. Eylül 1947'de Avrupalı komünist partileri bir araya toplayan şemsiye örgüt Komünist İstihbarat Bürosu, **Kominform** bağımsız hareket ettiği için eleştirdiği Tito'nun ülkesi Yugoslavya'yı 1948 Haziran'ında örgütten ihraç etti. Bu kararın, komünist dünya içinde olası bir muhalifin yükselişine karşı Stalin'in şahsi güvensizliğinden mi, yoksa Yugoslavya'nın bağımsız hareketlerinin Sovyet milli güvenliğini tehlikeye attığı yönündeki kaygılardan mı kaynaklandığı çok açık değildir. Sebep ne olursa olsun, Tito-Stalin ayrılığının tek sesli bir komünizm efsanesine zarar verdiği kesindir; çünkü Tito'nun bağımsız iktidar emeli, Stalin'e Yugoslav liderin ayağını kaydırmak için tüm çabalara destek verme imkânını tanımış ve böylece Demir Perde'deki ilk net çatlak ortaya çıkmıştır. Ama öte yandan bu durum, Sovyetler'in diğer milliyetçi liderleri benzer bir bağımsız konuma ulaşma girişimlerinden alıkoyma ihtiyacını güçlendirmiştir. Sonuç olarak Sovyet politikası üzerindeki temel etkisi, diğer muzaffer devletlerle, özellikle de ABD ile yaptığı işbirliğindeki azalmadır. Sovyetler'in, yeni sosyalist rejimlerin kurulmasını teşvik etmekten vazgeçerek bunun yerine kendi boyunduruğu altına alma yönelişinin zamanlaması da büyük olasılıkla Batı'daki gelişmelerle bağlantılıydı.

Kominform (Komünist İstihbarat Bürosu)
Komünist İstihbarat Bürosu 1947'de kurulmuş ve 1956'da feshedilmiştir. Kominform, Komintern'in dağılmasından sonra Avrupalı komünist partiler arasında kopan bağları yeniden kurmaya çalışmıştır. Büyük ölçüde SSCB'nin etkisinde bulunan Kominform'un tarihindeki en önemli olay, 1948'de Yugoslavya'nın üyelikten ihraç edilmesidir.

Amerika Birleşik Devletleri, Çevreleme ve Batı Avrupa

Batı Avrupa'da artan Amerikan nüfuzu, Avrupa'daki Soğuk Savaş'ın kökenini tanımlayan gerilim ve bölünmelerin hem kaynağına katkıda bulunduğu hem de bunlardan doğan bir sonuç, olduğu kesindir. Geriye dönüp bakıldığında, kapitalizmi iyileştirmek, güçlendirmek, sol kanadın etkisini en aza indirmek ve Sovyetler Birliği'nin, savaş sonunda Kızıl Ordu'nun ele geçirdiği yerlerden öteye geçmesini engellemek temel hedefleriyle, Amerikan politikasının düz bir mantık izlediği kabul edilebilir. Böylelikle en sonunda Washington kendi askerî birliklerini süresiz olarak Batı Avrupa'nın savunmasına bağlayana kadar, Amerikan'ın verdiği tepki, yavaş yavaş sertleşti ve kapsamı genişledi.

Ne var ki, Amerika Birleşik Devletleri'nin nihayetinde Batı Avrupa'da daha etkin bir rol oynaması 1945-46'da, hiçbir şekilde bir kaçınılmazlık değildi. Aslında ülke içinde güçlü seçmen grupları, Truman yönetimini Eski Kıta'dan çekilmeye zorluyordu. Örneğin Kasım 1946'daki Kongre seçimlerinde Senatör Robert Taft liderliğindeki Cumhuriyetçiler, yıllar sonra ilk kez Demokratları mağlup etmeyi başardı; Taft ve Cumhuriyetçiler'in büyük bölümünün Amerikan **tecrit politikasına** geri dönülmesini istedikleri herkesçe bilinen bir gerçekti (aslında bu kanadın

Tecrit Politikası (İzolasyonizm)
Bir ülkeyi dış karışıklık veya sorumluluklardan kaçınarak dış dünyadan uzak tutma politikası veya öğretisi. Savaş arası dönemde ABD'de popüler bir eğilim olmuştur.

daha hoş mesajı, hükümet harcamalarında yüzde 20'lik bir kesintiye gideceklerine ilişkin söz vermesiydi). Başkan Truman, merhum selefinin karşı gelinmez otoritesine sahip değildi ve SSCB'ye büyük bir güçle muhalefet etmek gerekliliğine inandığı için içerde de zorlu bir mücadele ile karşı karşıya kaldı.

Dış ilişkilerde tecrübesiz olan Truman, giderek saldırganlaşan Sovyet tavrı olarak görülen şeyin ciddiyeti ya da buna verilecek doğru cevabın ne olduğu üzerinde anlaşamayan çok sayıda danışmana güvenmek zorundaydı. Şüphesiz, birçok önemli siyasi analist güçlü bir Sovyet karşıtlığı üzerinde uzlaşmaktaydı ve 1946 ilkbaharından itibaren Dışişleri Bakanlığı'nın en önemli Sovyet uzmanı olan George Kennan'ın savunduğu çizgiyi izlemeye başladılar. Kennan, Şubat 1946'da 'Uzun Telgraf" adıyla bilinen ünlü sunumunda, Sovyetler'in tutumunun bir çözümlemesini yaptı ve ondan sonraki bir yıl içinde bu çözümleme Truman yönetiminin Soğuk Savaş politikasını büyük ölçüde etkiledi. Kennan'ın tezi sorunu açık sözlülükle anlatıyordu: Sovyetler, hastalıklı denecek derecede güvensizlik içindeydi. Uzun vade kendi güvenliğini sağlamak için komşularının güvenliğini en alt düzeye indirmek gerektiğin düşünüyor ve varlığının sürdürmenin tek koşulunun Amerikan gücünün yok edilmesi olduğuna kesinlikle inanıyordu. Başka bir ifadeyle, Kennan'ın söylemek istediği, Sovyetler'in Doğu Avrupa'yı tamamen elde etse de tatmin olamayacağı ve hem açık hem örtülü yollardan Batı Avrupa'ya da yayılma amacı güttüğüydü. Kennan, daha sonra yanlış anlaşıldığını, aynı zamanda SSCB'nin zayıflıkları hakkındaki ifadelerinin gözden kaçırıldığını iddia etse de bu mesajını Temmuz 1947'de önemli dergilerden biri olan *Foreign Affairs*'te isimsiz olarak halka tekrar açıklamıştır. Bu yazısında ayrıca ABD'nin Sovyet yayılmacılığını önlemek için kullanması gereken askerî, siyasi ve ekonomik gücü tanımlamada kullandığı **çevreleme** kavramına da yer vermiştir.

Çevreleme (containment)
Kavram ilk kez George Kennan tarafından Sovyetler Birliği'ne (ve genel olarak komünist dünyaya) yönelik Amerikan ve genel Batı politikalarını tanımlamak için kullanılmıştır. Temeldeki düşünce, iç bölünme, başarısızlık veya siyasi gelişmelerin, sürekli yayılma hedefi olduğu algılanan bu gücün yarattığı tehdide son vereceği umuduyla, SSCB'nin kendi sınırları içinde kalmasını sağlamaktı.

Temmuz 1947'ye gelindiğinde çevreleme politikası, hâlihazırda zaten uygulanmaktaydı. Aslında Kennan'ın "Uzun Telgraf"ı, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve başka ülkelerde özel veya kamuoyu önünde ifade edilen, Sovyet tutumuna karşı sertleşen tavrın bir örneğiydi sadece. Örneğin Amerikan yönetiminin kendisi, Sovyetler'in "kabul edilmez davranışlarını" halka anlatmak için bir kampanya başlatmıştı: Önde gelen Cumhuriyetçi senatörlerden Arthur Vandenberg, Senato'da Sovyet saldırganlığı üzerine ateşli konuşmalar yaparken, Dışişleri Bakanı James F. Byrnes, Truman yönetiminin Sovyetler'e karşı sert tutumunu açıklamıştı. Amerikan'ın pozisyonunun sertleşmesi, ABD dışında da açıkça belli olmaya başladı. Bu durum Mart 1946 kadar erken bir tarihte Sovyet askerlerinin uzun süredir Kuzey İran'daki (Azerbaycan) topraklarında bulunmasından kaynaklanan bir krizin patlak vermesiyle daha belirgin hale geldi. ABD ve Britanya'dan gelen sert eleştiriler sonucu Sovyetler, 1946 ilkbaharında birliklerini çekti. Aynı şekilde Sovyetler, Türk hükümetinden ısrarla Boğazlar'dan geçişler üzerinde denetim hakkı talep edince Amerika Birleşik Devletleri, Ağustos 1946'da Doğu Akdeniz bölgesine donanma birlikleri göndererek Sovyetler'e cevap verdi. Ertesi ay, Truman yönetimi ABD'nin Doğu Akdeniz'deki varlığının kalıcı olduğunu açıkladı. Bu konu artık, Ameri-

ka'nın Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'nun geleceği ile ilgili kaygılarını ilgilendiriyordu ve ABD, İran örneğinde görüldüğü üzere Sovyetler'in bölgeye daha fazla yayılmasını önlemek amacıyla bir güç gösterisi gerektiğini düşündü. Sovyetler, bir kez daha uyarıya kulak vermiş gibi göründü ve 1946'da Türk-Sovyet sınırına konuşlandırılan yirmi beş tabur askeri yavaş yavaş geri çekmeye başladı.

Bu iki kriz, çevreleme politikasının bir temel ilkesini destekler gibiydi: Sert ve kararlı bir duruşa sahipsen, Sovyetlere geri adım atacaktır. Hatta Almanya'nın teslim olmasından bir buçuk yıl sonra Amerikan yönetimi, Sovyetler'in Doğu Avrupa'nın dışına doğru genişlemesinin ancak sıkı bir çevreleme politikasıyla engellenebileceğine daha fazla ikna olmaya başlamıştı. Ama öte yandan 1946 yılında İran ve Türkiye'de yaşananlar sadece Truman yönetiminin Sovyetler'e karşı durma hevesini değil, aynı zamanda Britanya'nın gücünde açıkça görülen azalmayı ve daha önce bu devletin sahiplendiği pozisyon ve taahhütleri Amerika'nın ele geçirme isteğini de yansıtıyordu. Bu eğilim, başlamakta olan Soğuk Savaş'ın odak noktasının Yunanistan'da devam eden iç savaşa kaydığı 1947 yılının başında daha da belirginleşti.

Alman birliklerinin 1944 sonlarında Yunanistan'dan çekilmesinin ardından ülke, kısa bir iç savaş yaşadı. Ancak bundan sonra ülkeye giren Britanya birlikleri, iki Yunan fraksiyonu (komünistler ve kraliyet taraftarları) arasında ateşkese varılmasını sağladı. Mart 1946'da Yunanistan'da seçimler yapıldı ama komünistler seçimleri boykot etmeye karar verdi ve sonuçta Britanya'nın da desteğini alan kraliyet yanlısı bir hükümet kuruldu. Birkaç ay sonra Yunan iç savaşı patlak verdi ve hızla uluslararası boyuta tırmandı: Komünistler Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan'dan destek alırken, kraliyet yanlıları Britanya'nın yardımlarından yararlanmaya devam etti.

Sovyetler Birliği ve Amerika başlangıçta bu olayların içinde doğrudan yer almadı; fakat 1947'nin başlarında bu durum, Britanya'daki ekonomik şartların kötüleşmesi üzerine değişti. Ciddi bir altın ve döviz rezervi sıkıntısıyla ve ülke içinde yakıt ve gıda kriziyle karşılaşan Clement Attlee önderliğindeki İşçi Partisi hükümeti, yüksek malîyetli dış girişimlere feda edilecek kaynakları olmadığını gördü. Bu yüzden Şubat 1947'de İngilizler, Yunanistan'daki müttefiklerine artık yardım edemeyeceğini ABD'ye bildirdi. Bu sırada Yunan hükümeti, Amerikan yardımı istedi. Truman yönetimi hemen harekete geçti ve Başkan, 12 Mart 1947'de meşhur Truman Doktrini'ni Kongre'ye sundu. Truman Doktrini, sürmekte olan Yunan iç savaşında komünist karşıtı tarafa ve komşu Türkiye'ye Amerikan yardımı verilmesini öngören bir programdı. Ayrıca doktrin, yardım eden sıfatıyla Amerika'nın Britanya'nın yerini aldığını gösteriyordu. Fakat Truman'ın mesajı, özellikle Yunan hükümetinin mücadelesi için istediği destekle ilgili olmasına rağmen, doktrinin kendisi bundan bir adım öndeydi. Truman, Kongre'ye yaptığı konuşmasında ABD'nin "silahlı azınlıklara veya dış baskılara esir olmamak için direnen özgür halkları desteklenmesine" ilişkin küresel bir sorumluluğunun olduğunu ve bu yönde bir yardım sağlanmazsa başka

Avrupa ülkelerinin de hızla tehlikeye gireceğini açıkça belirtti. Kongre hemen ikna oldu. 1949 yılında Yunan komünistler mağlup edildi.

Truman Doktrini belirli bir çatışma için evrensel kavramlarla örtülmüş bir cevaptı ama Batı Avrupa'daki Amerikan nüfuzu, Marshall Planı'nın açıklanmasıyla, çok geçmeden yeni zirvelere ulaştı. Dışişleri Bakanı George Marshall, Haziran 1947'de, daha sonra savaş sonrası yılların belki de en önemli ve en ünlü Amerikan politika girişimi haline gelecek programı açıkladı. Resmî adı 'Avrupa Kalkınması Planı' olan program, zamanla neredeyse tüm Batı Avrupa ülkelerine Amerikan malî yardımı götürdü. 1948'den 1952'nin ortalarına kadar on dört ülkeye doğrudan yardım, borç teminatı, hibe ve ilaçtan, küçük lokomotif ve traktöre kadar birçok ihtiyaç maddesi şeklinde 13 milyar dolar dağıtıldı. Böylesi bir yardımla ABD ile Avrupa arasındaki transatlantik bağ güçlendirilmiş oldu.

Tablo 9.1 Avrupa Kalkınması Programı Kapsamında Dağıtılan Yardım

Ülke	Miktar (milyon dolar)
Birleşik Krallık	3,189.8
Fransa	2,713.6
İtalya	1,508.8
Batı Almanya	1,390.6
Hollanda	1,083.5
Yunanistan	706.7
Avusturya	677.8
Belçika/Lüksemburg	559.3
Danimarka	273.0
Norveç	255.3
Türkiye	225.1
İrlanda	147.5
İsveç	107.3
İzlanda	29.3

Marshall Planı, ("açlık ve yoksulluğa karşı") tüm yüce söylemine rağmen, Avrupa'nın kaderi karşısında bir sorumluluk ve suçluluk duygusundan doğan, bencillikten arınmış bir davranma biçimi değildi. Batı Avrupa'ya bu para pompalanmasının amacı, daha çok, Avrupa'da sol siyasi partilerin tedirgin edici yükselişine karşılık vermekti: Fransa ve İtalya gibi iki kilit ülkede komünistler daha şimdiden çok büyük bir rağbet görüyordu. Ekonominin daha da altüst olması komünistlere verilen desteği arttıracak ve bununla doğru orantılı olarak Sovyetler Birliği'nin Demir Perde'nin ardından müdahalede bulunma ihtimali artacaktı. Başka bir yönden düşünülürse, ekonomik kalkınma sol siyasi eğilimlere karşı en iyi panzehir olarak görülüyordu. Ayrıca, Marshall Planı'nın Avrupalı alıcıları, yardımın bir kısmını

Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanırsa, Amerikan ekonomisinin canlanması sağlanacaktı. Başka bir deyişle Avrupa Kalkınma Programı Amerika'nın lider Batılı ülke konumunu güçlendirmesi ve Amerikan ihraç malları için yeni piyasalar yaratması anlamına geliyordu.

Doğrusu, Marshall Planı'nın açıklanması Sovyetleri savunma konumuna geçirdi, Soğuk Savaş'ın başlangıcının sorumluluğunu da Kremlin'in omuzlarına yükledi. Zira ABD, yardımı bir ayrım gözetmeksizin tüm Avrupa ülkelerine önermişti. Bu koşullarda 1947 yılının Haziran sonu ve Temmuz başında Sovyetler, Paris'te İngilizler ve Fransızlar ile Amerikan yardımının ayrıntılarını konuşmak üzere bir araya geldi. Fakat Dışişleri Bakanı Molotov'un önderliğindeki Sovyet delegasyonu, bunun kapitalist bir entrikadan ibaret olduğunu ve Doğu Avrupalı, yani Sovyet ekonomilerine yapılacak herhangi bir dış müdahaleyi reddettiklerini ileri sürerek toplantıdan ayrıldı. Sovyetler, özellikle Doğu Avrupa'nın ham maddelerinin Batı kalkınma hamlesine hizmet etmek üzere gönderilmesi düşüncesine karşı çıktı. Daha önce de belirtildiği gibi Kremlin, Doğu Avrupalılar'a Avrupa Kalkınma Planı'nın (diğer adıyla Marshall Planı) dışında kalmaları için baskı yaptı ve böylece Avrupa'nın ekonomik bölünmesini kesinleştirdi.

Marshall Planı, siyasi hedeflerini karşılamada ve Avrupa kalkınmasını canlandırmada ne ölçüde başarılı oldu? Bu soru önemli tartışmalara neden olmuştur çünkü istatistikleri kanıt olarak gösteren bazı revizyonist tarihçiler, 1947-48 yıllarında Batı Avrupa Kalkınmasının zaten devam eden bir süreç olduğunu öne sürerek, ekonomide varsayılan "yükseliş"in Marshall Planı tarafından sağlandığı görüşüne meydan okumuşlardır ve buna ilaveten, ülkelere akın eden paranın enflasyona neden olduğunu, ciddi bir sorun olan ödemeler dengesine çözüm getirmediğini öne sürmüşlerdir. Ancak gerçek böyle olsun olmasın, Avrupa Kalkınma Planı'nın, Batı Avrupa üzerinde, muazzam bir psikolojik etki bıraktığı inkâr edilemez. Avrupa'nın yeniden inşasının yolunda gittiği ve Amerika'ya daha büyük bir hayranlık duygusu yaratmıştır. Üstelik Batı Avrupalıları ilk kez ciddi şekilde işbirliği yapmaya zorladı, Batı Almanları diğerleriyle aynı masaya oturttu ve kusursuz olmasa da sonraki yıllar boyunca kıtayı yeniden şekillendirecek olan Avrupa bütünleşme süreci için tetikleyici rol oynadı.

Marshall Planı gerçekten, 1957 yılında **Avrupa Ekonomik Topluluğu**'nun **(AET)** kuruluşuyla sonuçlanacak bir dizi iktisadi düzenlemeyle aynı zamana denk gelmiş ve bunları teşvik etmiştir. 9 Mayıs 1950'de Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Batı Avrupa'nın kömür ve çelik kaynaklarını birleştirmeyi öneren bir açıklama yaptı. Uzun görüşmeler sonunda Schuman Planı, Paris'te bir sonraki Mart ayında **Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT)** kuran antlaşmanın imzalanması ile sonuçlandı. AKÇT ile altı ülke (Fransa, Federal Almanya Cumhuriyeti, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) arasında ortak bir kömür, çelik, kok kömürü, demir cevheri ve hurda demir piyasası oluşturuldu.

Avrupa'da çevreleme politikasının ilk döneminin zirveye ulaşması, Marshall Planı'nın çalışmaya başlamasından yaklaşık bir ay sonra gerçekleşti. 4 Nisan

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)
1957 Roma Antlaşması ile kurulan AET, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir. Kurucu üyeleri Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya (şimdiki Almanya) idi. Topluluğun gayri resmi adı Ortak Pazardı. AET'nin amacı zaman içinde üyelerinin ekonomik birliğini ve sonunda da siyasi birliğini sağlamaktı. AET'nin adı 1994 yılında Avrupa Birliği olarak değişmiştir. Komünist İstihbarat Bürosu 1947'de kurulmuş ve 1956'da feshedilmiştir. Kominform, Komintern'in dağılmasından sonra Avrupalı komünist partiler arasında kopan bağları yeniden kurmaya çalışmıştır. Büyük ölçüde SSCB'nin etkisinde bulunan Kominform'un tarihindeki en önemli olay, 1948'de Yugoslavya'nın üyelikten ihraç edilmesidir.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)
1952 Paris Antlaşması ile kurulmuştur ve aynı zamanda Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın 1950'de ortaya koyduğu Schuman Planı olarak da bilinir. AKÇT üyeleri – Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya –ihracat ve ithalattaki sınırlamaları kaldırarak ve tek bir pazar oluşturarak kömür ve çelik kaynaklarını birleştirmeyi taahhüt ettiler.

Kuzey Atlantik Paktı Örgütü (NATO)
4 Nisan 1949'daki Kuzey Atlantik Paktı ile Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve ABD tarafından kurulmuştur. Yunanistan ve Türkiye ittifaka 1952 yılında, Federal Almanya Cumhuriyeti ise 1955'te katılmıştır. İspanya 1982'de tam üyelik kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme 1999'da yaşanmış ve bu dalgada Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ittifaka katılarak NATO'ya üye ülkelerin sayısını on dokuza çıkarmıştır.

1949'da ABD, Kanada ve on Batı Avrupa ülkesi **Kuzey Atlantik Paktı Örgütü'nü (NATO)** kurdu. Senato'nun Dış İlişkiler Komitesi başkanı Tom Connally'nin "barış için ittifak" olarak tanımladığı NATO, birçok yönden ABD'nin Avrupa'da oynayacağı kilit rolü simgeliyordu. Başlangıçta ABD bu şekilde bir taahhüt altına girme konusunda isteksiz göründü (bunun nedeni Amerikan politikasında köklerine işlemiş gizli varlığını sürdüren tecrit politikasının böylesine esnetilmesiydi), ama sonuçta Britanya ve diğer Avrupa ülkelerinden gelen baskılar ve Batı Avrupa ile ABD'yi sürekli bir şekilde bağlayacak kurumsal bir yapıya duyulan ihtiyaç, meseleyi çözüme kavuşturdu.

1949 ilkbaharında NATO'nun Sovyetler Birliği'ne gönderilen bir başka mesaj olduğu açıktı; Avrupa'daki Sovyet etkisinin artmasını önlemek için Amerikalıların ne kadar kararlı olduklarını anlatan bir mesaj. NATO oluşturulduğu dönemde askerî ittifaktan ziyade siyasi bir oluşumdu. Marshall Planı ile birlikte katılımcı ülkelerin sistem ve değerlerine vurgu yaparak Avrupa'nın siyasi ve ekonomik bölünmesini katılaştırmıştır. Soğuk Savaş sonrasında bile transatlantik işbirliğinin önemli bir parçası olarak kalması, gözle görülür bir gerçektir (bakınız 20. Bölüm).

Fakat NATO'nun başarısı, kısmen de olsa, 1950'lerde Avrupa bütünleşmesini yavaşlatan geçici duraklamalara bağlıdır. Ekonomik bütünleşme olağanüstü bir biçimde başarılıyken, siyasi bütünleşme süregelen milli tercihler ve önyargılardan yaralanmıştı. Bu, Batı Avrupalılar'ın ortak bir savunma politikası oluşturmaktaki başarısızlıklarının nedenini kısmen açıklar. Avrupa bütünleşmesinin ilk başarısızlıklarından biri, 1954 yılında Avrupa Savunma Topluluğu'nun dağılmasıdır. Batı Avrupalılar'ın büyük bölümü, güvenlik alanında, özellikle de askerî güvenlik alanında NATO'yu ve Amerika'nın varlığının devam etmesini bağımsız bir Avrupa savunma politikasına tercih etmiştir. Tüm bütünleşme planlarında kilit rol oynayan Fransa'nın 1960'ların ortalarında NATO'dan çekilmesinin ardından diğer üye ülkelerin onu takip etmemesi bu gerçeği kanıtlayacaktı. Fakat o zamana kadar Soğuk Savaş'ın niteliği çarpıcı bir biçimde değişmişti; çünkü Truman yönetimi ve Batı Avrupa'daki birçok kişi Soğuk Savaş'ı öncelikli olarak Avrupa'da yoğunlaşan siyasi ve iktisadi bir yarış olarak görürken, 1949 sonları ve 1950 başlarındaki gelişmeler Soğuk Savaşı hem askerîleştirdi hem de küreselleştirdi.

Soğuk Savaş'ın Kökeni Üzerine Tartışma

Sovyetler Birliği'nin savaşın hemen sonrasındaki yıllarda etkisini çok büyük ölçüde artırdığı herkes tarafından kabul edilse bile, tarihçiler Moskova'nın bu politikalarının ardındaki güdünün ne olduğunu yıllardır tartışmaktadır. Sovyetler, sadece gelecekteki güvenliğini garanti altına almaya mı çalışıyordu, yani, Doğu ve Orta Avrupa yalnızca, Sovyetler Birliği'ni gelecekte tekrar yükselebilecek bir Almanya'ya veya Sovyetleri işgal edebilecek başka bir güce karşı koruyan bir savunma hattı mıydı? Yoksa Sovyetler'in maksadı önce Doğu Avrupa'ya, ama daha sonra Batı Avrupa ve ötesine, komünizmi yaymak mıydı? Stalin'in bir *master planı* var mıydı? Stalin basit bir fırsatçı mıydı, yoksa Doğu Avrupa' devletlerini ele geçirme ve ardından gelen hegemonya, Sovyet dış politikasında komünist ideolojinin bir etkisi olduğunu mu kanıtlıyordu?

Buna benzer bir tartışma da, Amerika'nın Avrupa'ya müdahalesinin ardında yatan güdünün ne olduğu üzerine yapılmaktadır. Başlangıçta gözlemcilerin çoğu ve çok sayıda tarihçi, Amerikan politikasının özünde savunmacı nitelikte olduğunu vurgulamıştı: yani Truman yönetimi yalnızca Sovyetler Birliği'nin saldırgan politikalarına cevap vermişti. 1960'larda revizyonist ekol olarak adlandırılan grup, (başını Williams A. Williams gibi bilim insanları çekiyordu) bu yorumu sorgulamıştı. Williams, Amerikan dış politikasının ardındaki itici gücün, denizaşırı piyasaları elde etme ve Batı Avrupa'yı Amerikan hâkimiyetindeki bir uluslararası sistemle bütünleştirme ihtiyacı olduğunu iddia etmiştir. Sonraki araştırmacılar bu iki karşıt görüşü analizlerinde başlangıç noktası olarak kullandı, ama Soğuk Savaş'ın kökeninin arz ettiği manzara zamanla daha karmaşık bir hal aldı. Bazı yazarlar başka oyuncuların da (özellikle çeşitli Avrupa ülkelerinin) bu gelişmelerde rolü olduğuna yer vermiştir ve yeni yöntemsel gelişmelerden yararlanarak Avrupa'daki Soğuk Savaş'ın kökeninin kültürel ve toplumsal yönlerini de araştırılmaya başlamıştır. Genel olarak, Soğuk Savaş'ın çıkışıyla ilgili çalışmalar hem geniş bir yelpazeye yayılır hem de kalın ciltler doldurur; bu nedenle genelleme yapmak için kolay bir kestirme yol yoktur.

Her Cephede

Soğuk Savaş çatışmasının genel bakış açısı, 1949 sonu ve 1950 başlarında yaşanan olaylarla, daha küresel ve tehdit edici bir görünüm kazandı. Sovyetler Birliği, Batılı istihbarat analistlerinin tahmininden 7-8 yıl önce, Ağustos 1949'da, ilk atom bombasını denemesini başarıyla sonuçlandırdı. Yani Amerika'nın ulusal güvenliğinin önemli bir parçası olan atom bombası konusundaki tekeli, Japonya'ya atom bombası atmasının üzerinden dört yıl bile geçmeden sarsılmış oldu. ABD de, Sovyet atom denemelerine karşılık olarak 1952 yılında nükleer cephaneliğini termonükleer bombalar ekleyerek daha fazla geliştirme yoluna gitti. Ancak bir sorun vardı: Sovyetler de yalnızca bir yıl sonrasında aynı yolu izleyecekti. Bu noktadan

sonra silah savaşı tırmanmaya devam etti ve Sovyet-Amerikan mücadelesine yeni bir ürkütücü boyut daha katılmış oldu.

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Komünist Çin topraklarının resmi adı. ÇHC 1949 yılında Mao Zedong liderliğinde kurulmuştur.

Fakat dahası da vardı. 1 Ekim 1949'da **Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)** kuruldu ve lideri Mao Zedong kısa süre sonra Sovyetler Birliği ile bir anlaşma imzalamak üzere Moskova'ya gitti. Çin-Sovyet ittifakının kurulması ve "kızıl akım'ın Asya'nın geri kalanına yayılması ihtimalîyle birlikte tehlike gözle görülür bir biçimde tırmandı. Komünizmin Doğu Asya'da yayılmasını engellemek amacıyla Japon kalkınmasına zaten destek vermekte olan Amerikalılar, ÇHC'yi tanımayı reddetti; bunun yerine, hem Avrupalı sömürgeci güçlere hem de komünist olmayan yeni hükümetlere verdikleri yardımı arttırdı. Kısacası, komünizm karşıtlığı Amerikan siyasi kararlarını giderek daha fazla etkilemeye başladı; fakat bu etki bazen, sonradan Vietnam'da olacağı gibi, felaketle sonuçlanabilecekti.

Aslında, Sovyetler ile Çinliler'in ittifak yapmaya hazırlandıkları sırada Amerikan önceliklerinin yeniden değerlendirilmesi zaten düşünülmekteydi. Ocak 1950'de Truman, hidrojen bombasının derhal geliştirilmesi yönündeki talimatların yanı sıra Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları'na millî güvenlik politikasının kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesi emrini verdi. Sonuçta Soğuk Savaş'ın başlarındaki geleceğe yönelik belgelerden biri olan NSC-68 ortaya çıktı. Nisan 1950'de tamamlanan bu çok gizli rapor, dünyayı en basit anlamda ikiye ayırıyordu: Moskova'nın liderliğindeki tek sesli bir komünist dünya ve ABD'nin önderliğindeki "özgür dünya" Bu, komünist blok içindeki farklılıkları kabul etmeyen ve ABD'nin demokratik olmayan müttefiklerinden söz etmeyen bir rapordu. Sovyetler Birliği ve onun uydularının ABD ve "özgür dünya"nın geri kalanı için ağır bir askerî tehdit oluşturduğu varsayımına dayanan NSC-68 raporu, Amerikan ordusuna büyük bir takviye yapılmasını talebinde bulunmuştu. Ayrıca tehdidin küresel boyutunu göz önüne alan rapor, ABD ve müttefiklerinin dünyanın herhangi bir yerinde komünizmin yayılması tehdidine karşı çıkmaları uyarısında bulunuyordu.

McCarthyizm ABD'de bazı faaliyetlerin çoğunlukla hiçbir belgeye dayanmayan veya önemsiz, şüpheli ya da alakasız kanıtlara dayandırılan suçlamalarla komünizm yanlısı olarak nitelendirilmesine verilen genel ad. Kavram, adını onu en çok kullanan Cumhuriyetçi Wisconsin Senatörü Joseph R. McCarthy'den (1909-1957) almıştır.

NSC-68'in içerdiği fikirler, ABD'de 1940'ların sonu ve 1950'lerin başında hâkim olan komünizm karşıtlığını daha da abartılı hale getirmişti. Adını (Cumhuriyetçi) Senatör Joseph McCarthy'den alan ve **McCarthyizm** olarak bilinen bu öldürücü komünizm karşıtlığı, Amerikan tarihinde çok önceden başlamış bir eğilimdi; ABD'de Birinci Dünya Savaşı sonrasında bir kızıl korku hâkimdi. Daha 1940'ların sonlarında Dışişleri Bakanlığı'nın eski yüksek rütbeli yetkililerinden Alger Hiss'in de adının karıştığı sansasyonel casusluk davaları, ülkedeki komünistlerden duyulan korkuyu arttırdı. McCarthy, Şubat 1950'de, daha sonra yanlış olduğu anlaşılan bir açıklama yaptı. Dışişleri Bakanlığı'nda komünist parti üyelik belgesi taşıyan yüzlerce kişinin çalıştığını bildiren bu açıklamayı yapmakla, McCarthy, kişisel özgürlüklere yapılan ve zaten yaygınlaşmış olan saldırılarını bir cadı avına çevirmeyi başaran kişi oldu. Demokrasi adına, altında yüzlerce Hollywood yazarı, film yıldızı, devlet görevlisi, profesör ve öğretmen komünizm sempatizanı olma ihtimalleri yüzünden sorgulandı. Verilen cezalar hiçbir zaman Sovyetler Birliği'nde olduğu

gibi çalışma kamplarına gönderilmekle eş değer olmasa da, birçok hayat mahvoldu. Yani Soğuk Savaş'ın ilk yılları ABD'de oldukça konformist bir dönem oldu.

Fakat McCarthyizm'in dorukta olduğu 1950 ilkbaharında bile NSC-68'in gizli tavsiyelerini –örneğin Amerikan savunma bütçesinin üçe katlanması –Senato'ya kabul ettirmek kolay olmayacaktı. Ufukta "gerçek" bir askerî tehdit görünene dek, tezgâhlanan kıyamet günü senaryoları, Amerikan halkını "özgür dünya"yı komünizme karşı korumak için ek vergi yükü altına girmeleri gerektiğine ikna etmekten öteye gidemedi. Ama çözüm için fazla beklemeye gerek kalmadı çünkü Soğuk Savaş hızla başka bir aşamaya geçmekteydi.

Kuzey Kore'nin 25 Haziran 1950'de Güney Kore'ye saldırması, başta ABD olmak üzere dünya çapında öfkeye, Batı ittifakının hareketlenmesine ve Soğuk Savaş'ın ilk ciddi "sıcak savaş"ına neden oldu. Amerikalı ve diğer müttefik askerlerinin Kore Yarımadası'na gelmesi ve daha sonra ÇHC'nin de savaşa dâhil olmasıyla birlikte dünya, neredeyse bir Üçüncü Dünya Savaşı'nın eşiğine geldi. Kore'deki olayların doğrudan etkileri en açık şekilde Asya'da hissedilmiş olsa da bunun Soğuk Savaş içindeki ilk gerçek çatışma olması, Amerikan politikalarının izleyeceği yolu belirledi, Washington'ın Batı Avrupalı müttefikleri ile olan ilişkilerini ve Doğu-Batı ilişkilerindeki genel durumunu şekillendirmekte de çok önemli bir rol oynadı. Savaş, Soğuk Savaş'ın hızla askerîleşmesine ve ardından küreselleşmesine neden oldu. Batı Avrupa'da muhafazakâr partiler iktidara geri geldi, savunma bütçelerine ayrılan pay artmaya başladı; bu durum Batı Avrupalı hükümetleri bağımsız bir Avrupa Savunma Topluluğu için yeni planlar yapmaya itti.

ABD, dünya tarihindeki en büyük çaplı ittifak sistemini oluşturdu. Bu ittifak, Japonya (1951), Filipinler (1951), İspanya (1952), Güney Kore (1953) ve Tayvan (1954) ile ikili ilişkiler ve 1951'deki Avustralya-Yeni Zelanda-ABD Paktı (ANZUS) ve 1954'de Tayland, Pakistan ve Filipinler gibi ülkeleri savunma alanında birleştiren Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) gibi çok taraflı antlaşmalar örgütlerini içeriyordu. Ortadoğu'da Britanya, Türkiye, Pakistan, İran ve Irak'tan oluşan ve Amerika'nın üyeliği olmadan 1955 yılında kurulan Bağdat Paktı, Amerika'nın önderliğindeki Merkezi Antlaşma Örgütü'nün (CENTO) habercisi gibiydi. İttifakların sayısındaki bu artış ve Greenland'den Kuzey Afrika ve Japonya'ya dek birçok yerde askerî üs kurulmasıyla ABD, **Varşova Paktı** ve Çin-Sovyet İttifakı'nın varsayılan planları üzerinde küresel bir denetime sahip olabilecekti.

Soğuk Savaş'ın bir "topyekûn savaş"a dönüşmekte olduğu, Batı'nın Sovyet bloğuna uyguladığı ekonomik ambargoyu sıkılaştırması ile daha açık hale geldi. 1949'da ABD ve müttefikleri bu süreci desteklemek için CoCom'u (Koordinasyon Komitesi) kurmuşlardı. Kore Savaşı'nın patlak vermesi, ihracat denetim mevzuatı ve antlaşmalarının güçlendirilmesi için sağlam bir dayanak oldu. 1950'lerin başında CoCom, Batılı Güçler'in ticaret politikalarını birbirine uydurmak ve böylece Çin-Sovyet bloğunun Doğu-Batı ticareti yoluyla askerî gücünü arttırmasını engellemek için kullanılan bir araca dönüştü. Temel olarak ABD tarafından desteklenen katılımcı ülkeler, silahtan cephaneye, petrol ve diğer "stratejik hammaddelere"

Varşova Paktı (Varşova Paktı Örgütü) 1955 yılında Varşova'da Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan karşılıklı savunma antlaşması kapsamında kurulan ittifak. Örgüt, NATO'nun Sovyet Bloğundaki karşı-lığıydı. Arnavutluk'un 1968 yılında resmi olarak üyeliğinden çekildiği Varşova Paktı, Haziran 1991'de dağılmıştır

kadar birçok ürünün ihracatını yasaklayan bir dizi ambargo geliştirdi. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, baştan beri ABD ve müttefikleri arasında bazı farklılıklar da göze çarpıyordu: SSCB'den gelecek siyasi bir tepkiden ve/veya Doğu Avrupa ile ticari ilişkilerin bitmesi yüzünden ülke içinde çıkacak huzursuzluklardan çekinen Batı Avrupalı hükümetler, CoCom'u yalnızca gayriresmi bir "centilmenlik anlaşması" olarak görüyordu. Bu farklılıklar ABD'nin SSCB ve müttefikleri üzerinde tam bir stratejik ambargo uygulamasını engelleyebilecek nitelikte olsa da CoCom, özellikle 1950'li yıllarda Doğu-Batı ticaretini kısıtlamada etkin bir rol oynadı. Yalnızca, Amerikan politikasının genel olarak eleştirilmeye başlandığı ve Avrupa ***détente*'ının** (yumuşamasının) yükseliş gösterdiği 1960'lı yıllarda Batı'nın ambargo sistemi çatırdamaya başladı. Fakat o sıralarda Soğuk Savaş'ın genel dinamikleri de büyük ölçüde değişti.

Détente Yumuşama. Devletler arasındaki gerginliğin azalması anlamına gelen kavram. Çoğunlukla 1969 yılında Richard Nixon'ın ABD başkanlığına geçtiği dönem ile 1980'de Senato'nun SALT II'yi onaylamayı reddetmesi arasındaki dönemin süper güç diplomasisini anlatmak için kullanılır.

İstikrar ve Aya lanmalar

Stalin'in Mart 1953'te ölümü, Avrupa'nın bölünmesine ve Kore Savaşı'nın patlak vermesine yol açan gerilimleri dindirmek için bir fırsat sundu. Takip eden yıllarda, Kremlin'deki güç kavgası yüzünden Sovyet politikasının uygulanışını fazlasıyla etkileyen bir belirsizlik dönemi başladı. Bundan sonra 1950'lerin ortalarında yaşanan "çözülme", bu yüzden kısmen de olsa Stalin'in eski vekillerini (en önemlileri Georgi Malenkov, Lavrentii Beria, Nikita Kruşçev ve Vyacheslav Molotov) birbirine düşüren liderlik yarışına bağlanabilir. Zamanla bu yarışta Kruşçev ön plana çıktı ve Soğuk Savaş'ın niteliği değişti.

Gerçekten de, Stalin'in ölümünün Dwight D. Eisenhower'ın Beyaz Saray'a yükselmesinden yalnızca iki ay sonra gerçekleşmesi, Soğuk Savaş'ın yeniden şekillendirilebileceğine dair ortak umutlar yeşertti. NATO, eski Yüksek Kumandanı'nın Beyaz Saray'a komünist gücü püskürtecek sıkı bir dış politika önerisi sunmasına rağmen, *détente*'ın (yumuşama) yaklaşmakta olduğuna dair işaretler umut vericiydi. Sovyetler'in yeni lideri Georgi Malenkov, Stalin'in cenaze töreninde barışçıl yollardan halledilemeyecek bir sorun olmadığını söyledi. Başkan Eisenhower, 16 Nisan 1953'te yaptığı meşhur "Barış İçin Bir Şans" konuşmasında Doğu-Batı gerginliğini azaltma imkânlarına vurgu yaptı. Fakat Eisenhower, aynı zamanda Sovyetler'e sadece "sözle" değil, "eylemler" ile de hareket etmesi çağrısında bulundu. Bir aydan daha kısa bir süre içinde Britanya'nın yaşlı başbakanı Churchill, hiçbir önkoşul olmaksızın bir **Büyük Güçler** toplantısı çağrısında bulundu.

Büyük Güçler Geleneksel olarak askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak uluslararası düzeni yönetebilme kapasitesine ve ortak sorumluluğuna sahip olan devletler.

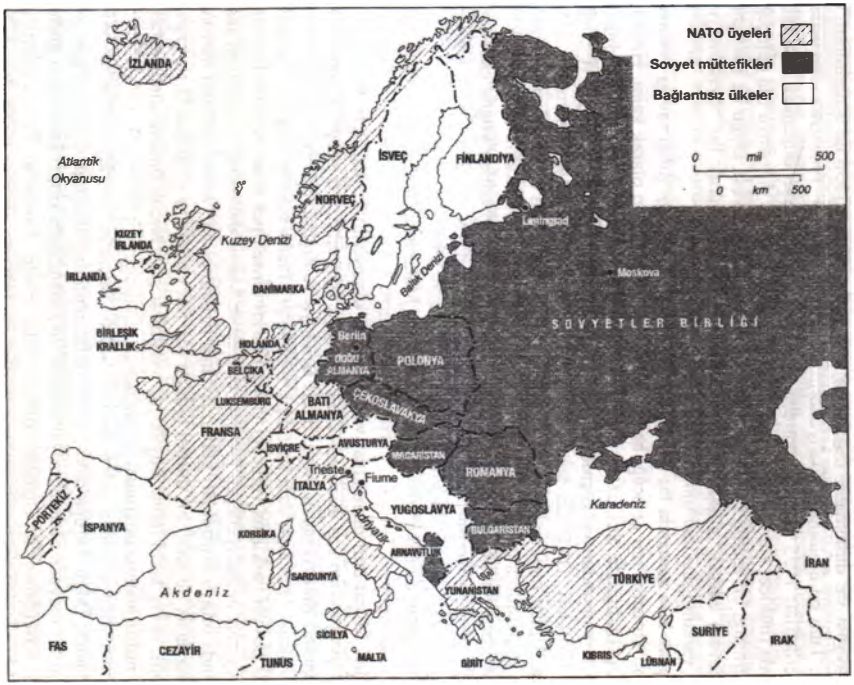
Churchill'in dileği 1953'te yerine getirilemedi ama bununla birlikte, 1950'lerin başında sıkça rastlanan ve uzlaşmacı olmayan düşmanlıklardan uzaklaşıldığını gösteren birçok fiilî gelişme yaşandı. Haziran 1953'te Kore ateşkesi imzalandı. 1954 ilkbaharında ABD, Fransa, SSCB ve ÇHC'nin de aralarında bulunduğu bazı önemli güçler, Cenevre'de, Fransa'nın Hindiçin'deki varlığını sona erdiren ve bazılarının kıtadaki uzun süren savaşları kesin olarak sona erdirmesini umduğu bir

dizi antlaşmalar imzaladılar. 1955'te Avusturya Devlet Antlaşması ile bu ülkenin belirsiz durumu çözüme kavuşturuldu; Almanya'nın aksine Avusturya, birleşik ve tarafsız kaldı. Buna ilaveten Sovyetler, Finlandiya (Porkkala) ve Mançurya'daki (Arthur Limanı) üslerde bulunan askerlerini geri çekti. Yine 1955'te SSCB, Tito Yugoslavyası ile diplomatik ilişkilerini normalleştirdi ve 1956'da Kominform'u feshetti. Tüm bu diplomatik faaliyetlerin ortasında İngilizler, Fransızlar, Sovyetler ve Amerikalılar 1955 yazının sonunda Cenevre'de bir toplantı düzenledi. Sorunlu konularda (nükleer silahların sınırlandırılması olasılıkları ve Almanya'nın geleceği gibi) herhangi bir aşama kaydedilemediyse de, Cenevre Zirvesi, Doğu ile Batı arasında devam edecek anlaşmalar için tetikleyici rol oynayacak bir "Cenevre ruhu"nun yaratıldığına dair umutları arttırdı.

Ancak kısa zamanda bu umutların boş olduğu anlaşıldı. Silah savaşı azalmadığı gibi Almanya'nın geleceği hassas ve tartışmalı bir konu olarak kaldı. Haziran 1953'e gelindiğinde Sovyetler, Stalin'in ölümünün ardından bile Doğu Almanya'daki konumundan vazgeçmeyeceğini göstermişti. O ay içinde Sovyet ve Doğu Alman birlikleri, DAC'nin her yerinde ansızın patlak veren ayaklanmaları ezdi. Sonuçta Alman meselesi Stalin sonrası Sovyet politikasının odak noktası ve yeni Sovyet yönetiminin uzlaşmaya yanaşmadığı bir mesele olarak kaldı. Bundan bir yıl sonra, Avrupa Savunma Topluluğunu oluşturmak için sarf edilen yoğun çabaların sonuç vermemesi üzerine Batı Almanya NATO'ya davet edildi ve buna karşılık Sovyetler, 1955 yılında Varşova Paktı'nı oluşturarak misilleme yaptı.

Bunu 1956'da daha kötü bir gelişme izledi. Macaristan'da baş gösteren huzursuzluk ülkenin yeni kurulan Varşova Paktı'ndan çıkması tehlikesini doğurunca Sovyetler, Macarların demokrasi ve tarafsızlık umutlarını kırmak için Kızıl Ordu aracılığıyla yeniden kas gücü gösterme taktiğine başvurdu. Bu sırada Amerikalılar ve en önemli Batı Avrupalı müttefikleri Britanya ve Fransa, **Süveyş Krizi** ile meşguldü. Ancak, Ortadoğu'daki karmaşık meseleler olmasa bile Batılılar'ın Macaristan'daki Sovyet baskısına vereceği yanıtın farklı olması pek olası değildi. Batılıların, Sovyetler'in faaliyetlerini protesto ederek ve Macar mültecilere kapılarını açarak aslında ortaya koydukları görüş, Avrupa bölünmesinin, askerî yollarla meydan okunamayacak *de facto* bir durum olduğu idi. Sovyet karşıtı propaganda ve çeşitli psikolojik savaş taktiklerine büyük hız verilmesi gibi birçok önlem alındı ancak, Sovyet nüfuz alanına doğrudan bir müdahalenin maliyeti çok yüksek olacaktı. Stalin'in ölümünün ardından gelen Avrupa Soğuk Savaşı'nı belirleyen "buzları eritme" dönemi, Doğu Avrupa'daki Sovyet nüfuzunun meşruluğuna dışarıdan gelecek herhangi bir meydan okumanın yalnızca sözlü kınamalarla sınırlı kalacağını gösteriyordu. Eisenhower'ın Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'ın 1952 Amerikan başkanlığı seçim kampanyası sırasında ileri sürdüğünün aksine, Doğu Avrupa'yı "özgürleştirmek" veya komünist gücü "püskürtmek" için herhangi bir saldırgan çaba olmayacaktı.

Süveyş Krizi
İngiltere ve Fransa'nın 1956 yılında İsrail ile Mısır arasındaki savaştan yararlanarak Süveyş Kanalı'nın kontrolünü ele geçirmeyi ve Cemal Abdül Nasır hükümetini devirmeyi amaçlayan, fakat başarısızlıkla sonuçlanan girişimi. Bu olay çoğunlukla Avrupa emperyalizminin çöküşü ve Üçüncü Dünya'nın yükselişinin simgesi olarak görülür.

Harita 9.1: *Bölünmüş Avrupa, 1955*

Kaynak: *Reynolds (1994)*

Komünist baskıya karşı yapılan propaganda ve eleştirilerin önemsiz olduğu da söylenemezdi; aslında **de-Stalinizasyon** ve Amerika'nın yürüttüğü psikolojik savaşın birleşmesi, Macaristan'daki ayaklanmanın sebeplerinden biriydi. Ne var ki, ayaklanmaların temel sebeplerinden biri de, Sovyetler'in Stalin yıllarına hâkim olan aşırı baskıyı hafifletme çabasıydı. Stalin'in ölümünden sonra liderlik kavgası veren adayların hemfikir olduğu konu, 1953 öncesine hâkim olan kişi putlaştırması ve aşırı baskının artık devam etmemesi gerektiğiydi. Bu yüzden Nikita Kruşçev bu güç savaşından en önemli oyuncu olarak sıyrılmayı başardığında, 1956 başındaki Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kongresi'nde yaptığı "gizli konuşma" ile Stalin'in uygulamalarını kınadı ve eski diktatörü suçlu olarak nitelendirdi. Kruşçev bundan sonra Sovyetler Birliği'ni çoğu önceden kestirilemeyen bir iç reform dönemine soktu. Takip eden yıllarda, Stalin'in tasfiyelerinden nasibini almış olanlar serbest bırakıldı ve kendilerine itibarları iade edildi. Fakat rahatlama vaatleri her zaman olduğu gibi hızlı değişim taleplerini ve Macaristan'da olduğu gibi, komünizm ve Sovyetler Birliği'ne karşı aniden patlayan ayaklanmaları teşvik etti.

Aslında "buzları eritme" dönemi belki de en doğru şekilde, Sovyet-Amerikan ilişkilerinin yeniden değerlendirildiği, Avrupa'da Soğuk Savaş sisteminin istikrara kavuştuğu ve Soğuk Savaş'ın sürdürülmesinin en iyi yolu olarak rekabetin (doğrudan askerî mücadele yerine) ortaya çıktığı bir dönem olarak tanımlanabilir. İki sistem arasındaki **barış içinde bir arada yaşama** ve rekabet, özellikle Kremlin'den çıkan yeni söylemin tanımlayıcı özellikleriydi. Bu sadece söylemden ibaret de değildi; çünkü 1957'ye gelindiğinde Avrupa yalnızca iki 'jeopolitik alan'a bölünmekle kalmadı (orta kesimlerde İsveç, Finlandiya ve İsviçre gibi tarafsız ülkeler vardı), aynı zamanda doğusuyla batısı büyük ölçüde farklı iki ayrı ekonomik sistem haline geldi.

Batı Avrupa'da ABD'nin öngörüleriyle de teşvik edilen Avrupa bütünleşmesi hareketi, 1957'de AET'nin kurulmasıyla canlandı. Amerikan sermayesinin akışından ve **Bretton Woods** sisteminin ekonomik başarısından yardım alan AET'nin ekonomik başarısı, Avrupa bölünmesini daha da derinleştirirken, bir yandan da kurumsal düzenlemeler siyasi bütünleşmenin başladığını gösteriyordu. Batı Avrupa bütünleşmesi Soğuk Savaş'ın şüphesiz en önemli "yan etkilerinden" biriydi. Birbirine eklenerek Soğuk Savaş sonrası Avrupa Birliği'nin temel yapısını oluşturan çeşitli kurum, topluluk ve antlaşmalar Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerde önemli bir değişikliğe neden oldu. Örneğin, Fransa ve Almanya önceden büyük düşmanken 1950'lerden sonra bu iki ülke, bütünleşme sürecinin başını çektiler. 1957'de imzaladıkları Roma Antlaşması ile, AKÇT'ye bağlı altı ülke AET'yi ve nükleer maddeler için tek bir piyasa oluşturan (ve uranyum stoklarına eşit erişim sağlayan) EURATOM'u kurdular. Sonraki yıllarda AET, bütünleşmesini Ortak Tarım Politikası gibi planlarla ilerletti ve sonunda üye ülkeler arasındaki tüm mevcut gümrük engellerini kaldırdı. Bu süreç 20. yüzyılın geri kalan bölümünde de devam edecekti, ama Batı Avrupa'nın Soğuk Savaş sırasındaki başarılı bütünleşmesi kıtanın en azından yarısını birleştirmiş oldu.

De-Stalinizasyon (Stalinciliğin tasfiyesi)
Stalin ve Stalinizm'in etkilerini ortadan kaldırmak anlamına gelen bu politika, 1956'dan sonra komünist devletlerin büyük kısmında ve birçok komünist grup arasında izlenmiştir. İlk uygulayıcısı ise Nikita Kruşçev önderliğindeki Sovyetler Birliği olmuştur.

Barış İçinde Bir Arada Yaşama (peaceful co-existence)
İlk olarak Troçki tarafından farklı sosyal sistemlere sahip devletlerin barışçıl ilişkilere sahip olduğu ve savaş yerine rekabetin sahne aldığı durumları tanımlamak için kullanılan ifade. Bu düşünce özellikle Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği diplomasisi için hayati önem taşımıştır.

Bretton Woods
1944 yılında, savaş sonrası uluslararası ekonomik düzeni tartışmak amacıyla müttefikler arasında düzenlenen konferansın yeri. Bu toplantı sonucunda IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur. Savaş sonrası dönemde bu iki kurum arasındaki bağlar, GATT'ın kurulması ve doların altına dönüştürülebilirliği Bretton Woods sistemi olarak adlandırılmıştır. Doların 1971'deki devalüasyonundan sonra dünyada dalgalı döviz kuruna geçilmiştir.

Fakat AET, Batı Avrupalılar arasında anlaşmazlıklara da yol açtı. Dünyadaki nüfuzunun neredeyse tümünü kaybettikten sonra geri kalanı da Fransa'nın hâkimiyetindeki bir Avrupa kurumuna kaptırmak istemeyen Britanya, sadece ticari hükümlerle sınırlandırılmış bir düzenlemeyi (gümrüklerin azaltılması veya kaldırılması gibi) tercih ederek AET'nin dışında kalmayı seçti. Bunun yerine İskandinav ülkeleri, Avusturya ve İsviçre'yi yanına alarak 1960 yılında 7 ülkeli Avrupa Serbest Ticaret Birliği'ni (EFTA) kurdu. Fakat AET'nin başarısı devam edince ekonomilerinin görece düşüşünü gören İngilizler, EFTA'nın kuruluşundan hemen sonra AET üyeliği için başvuruda bulundu. Avrupa bütünleşmesinin gelecekteki yolu ve Britanya'nın bunun içindeki rolü üzerine tartışmalar, De Gaulle'ün başkanlığındaki Fransızların, İngilizlerin üyeliğini iki kez veto ettiği 1960'lar boyunca devam etti. Fakat temel sorun, Avrupa bütünleşmesinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği veya Britanya'nın üyeliği değildi; tartışma, bütünleşmenin niteliği üzerine yoğunlaşmıştı. Sonradan bu tartışma ve Avrupa ekonomik bütünleşmesinin başarısı, Amerikan'ın liderliğine pek çok kez meydan okuyacaktı.

Amerika'nın Avrupa bütünleşmesine karşı tutumu Soğuk Savaş sırasında değişti. Truman ve Eisenhower yönetimleri Avrupa'da siyasi, askerî ve ekonomik bir birliğin destekçileri iken ve İngilizlere AET'ye daha erken üye olmaları için baskı yaparken, bu açık destek 1960'larda derin bir kararsızlığa dönüştü. Amerikalılar biraz da Fransızların canlanmakta olan bir Avrupa ile ABD arasında ayrılık çıkarma çabalarından kaygı duyuyordu. Washington aynı zamanda, Japonya'nın da önemli bir ekonomik güç olarak yükseldiği bu dönemde, AET'nin artan ekonomik gücünün ticaret savaşlarına yol açma ve ABD ile Avrupalı müttefikleri arasında bir ayrılık çıkarma potansiyelinden endişe duyuyordu. Son olarak Amerikalılar, bağımsız bir Avrupa'nın Sovyet bloğu ile bağımsız bir *détente* yapmasından ve Sovyetler'in Batılı Güçler arasında herhangi bir bölünmeyi teşvik etmek için her fırsattan yararlanmaya kalkışacağından korkuyordu.

Sovyetler Birliği Doğu Almanya, Polonya ve Macaristan olaylarında görüldüğü gibi Doğu Avrupa'daki otoritesine karşı düzenlenen saldırıları karşılamayı başardı. Ya Doğu Almanya ve Macaristan örneklerinde olduğu gibi hâkimiyetini güçlendirdi ya da Polonya'da olduğu gibi iç meselelerde uydu devlete bazı ilave özerklikler tanıdı. Sonuçta, şiddetli cezalandırmalar yaşansa da, Stalin'in son yıllarının genel özelliği olan "tekbiçimlilik"– ve bu tekbiçimliliği sağlamanın temel yolu olan terör– Doğu Avrupa'da Kruşçev zamanında aynı ölçüde hissedilmedi. Sovyetler Birliği, kendi alanını sağlam tutabilmek için Varşova Paktı ve COMECON gibi kurumsal düzenlemelere gittikçe daha fazla güveniyordu. Fakat böyle yaptığında zamanla ülkelerin "sapma"larıyla karşı karşıya kalmaya başladı: örneğin, Romanya kendi bağımsız politikalarını vurgulamaya başladı ve Batı ile ilişkilerini geliştirdi. SSCB'nin buna yönelttiği baskıcı cevaplar ne olursa olsun, Kruşçev ve 1950'lerin ortalarındaki "buzları eritme" yaklaşımı, tek sesli komünizm efsanesini aşındırmayı başardı. Kısa süre sonra bu tekbiçimci görüş tamamen yıkıldı ve Sovyetler Birliği ile Çin çatışmanın eşiğine geldi.

Ama sonunda, 1950'lerin ortalarındaki Doğu–Batı gerginliklerinin sürekli bir barışa dönüşeceği yönündeki umutların geçici olduğu görüldü; buzların çözülmesinin sadece kısa bir ara olduğu anlaşıldı. Kruşçev, 1957 yazında (iktidardan düşürülmekten kurtulmayı başardıktan sonra) Sovyetler Birliği Başkanı olarak konumunu sağlamlaştırınca Soğuk Savaş, hakikatte, çatışma ve rekabetin bir karışımı olarak tüm cephelerde kavgası verilen uzun bir mücadele haline geldi.

Nükleer Silahlar: Tükenen Bir Varlık mı?

Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki nükleer silah yarışı, her şeyden önce, Soğuk Savaş'ın aşırı iki kutupluluğunu tanımlayan bir durumdu. Amerika'nın 1949'da nükleer silahlar konusundaki tekelini yitirmesine rağmen, 1950'lerin ilk yarısında denge hâlâ onun lehindeydi ve ABD sürekli olarak rakibinden bir adım öndeydi. Bu avantaj yüzünden Eisenhower yönetimi, olası Sovyet askerî hareketlerini caydırmanın bir yolu olarak nükleer silahlara ve **kitlesel misilleme** (ABD'nin küçük ölçekli konvansiyonel Sovyet saldırılarına bile nükleer silahlarla yanıt vermekte kararlı olmak) fikrine, fazlasıyla güveniyordu. "Yeni Bakış" (politikanın geneline verilen isim buydu) yaklaşımının cazip yanı, Amerikan ve NATO konvansiyonel askerî güçlerini, Sovyet ve Varşova Paktı askeri gücüne denk getirme zorunluluğunu daraltmasıydı. Örneğin, 1955 yılında Sovyetler'in 5.7 milyon askerine karşı Amerika'nın 2.9 askeri bulunuyordu. Nükleer silahlara güvenmenin başka bir avantajı daha vardı: ABD askerî bütçesinin hızla artmasından korkuyordu; bu da Sovyetler'in 1950'lerin sonlarında öğrendiği ve fiilî olarak taklit ettiği bir şey oldu.

Buradaki sorun, kitlesel misillemenin yalnızca Amerikan nükleer üstünlüğü kabul edildiği ve gerçekten de var olduğu sürece, iyi işleyebilecek olmasıydı. Fakat 1957 sonlarına gelindiğinde böyle bir durum kalmadı. Ağustos ile Ekim ayları arasında Sovyetler, ilk **kıtalararası balistik füzelerini** (KBF) fırlatarak ve ilk insan yapımı uydu olan Sputnik'i uzaya göndererek dünyayı şaşırttı. Amerikalıların 1957'de Atlas KBF'lerini göndermekte iki kez başarısız olduğu düşünüldüğünde, roket teknolojisi ve istihbarat yeteneği dengelerinde önemli bir değişiklik olduğu görüldü. Bunun üzerine Eisenhower yönetimi, Sovyetler'in lehinde bir "füze boşluğu" olduğu yönünde eleştiri oklarına tutuldu. Pek çok kişi, 1957 yılında büyük çaplı ek savunma harcamaları yapılmasını talep eden "Gaither Raporu" adlı araştırmayı, Sovyetler'in bu yeni meydan okumasına yanıt vermek için izlenecek yol haritası olarak referans gösterdi. Werner von Braun gibi Alman bilim adamlarının liderliğindeki Amerikan uzay bilimciler, Ocak 1958'de uzaya ilk Amerikan uydusunu göndermeyi başardıysa da Amerika'nın SSCB karşısındaki bilimsel avantajını kaybettiği ya da kaybetmek üzere olduğu yönündeki korkuları dindirmeyi pek başaramadı.

Gerçekte Sovyetler, yalnızca kısa vadeli bir propaganda zaferi kazanmıştı; çünkü ABD'nin füze kapasitesi SSCB'ninkinden kat kat öndeydi. Fakat ortada

Kitlesel misilleme
Eisenhower yönetimi döneminde ABD'de hâkim olan askeri karşı – saldırı stratejisi. ABD bununla Sovyetler veya Çin tarafından gerçekleştirilecek her türlü saldırıya nükleer silah kullanarak yanıt vereceği tehdidinde bulunuyordu. Fakat 1950lerin sonlarında Sovyetler'in önemli bir nükleer kapasiteye erişmesiyle bu strateji güvenilirliğini yitirmiştir.

Kıtalararası Balistik Füze (KBF)
En az 6,500 kilometre menzili olan ve fırlatıldıktan sonra güdümlü bir güzergâh izleyen her türlü süpersonik füze. Sovyet–Amerikan SALT I Anlaşmaları, her iki tarafın sahip olabileceği KBF'lerin sayısını sınırlandırmıştır.

sorunlar vardı. Birincisi, sayısal denge ABD'den yana olsa da Sovyetler'in elinde KBF'lerin olduğunun bilinmesi, SSCB'nin bir gün Amerikan topraklarını vurabileceğine dair önceden beri var olan korkuları, korkunç bir gerçeğe dönüştürdü. Bu yüzden, Sovyetler'i Batı Avrupa'ya gerçekleştirecekleri konvansiyonel bir saldırı karşısında nükleer silahlarla vurma tehdidi artık daha az güvenilir hale gelmişti; bu da kitlesel misilleme kavramını tamamen bozuyordu. İkincisi, Eisenhower yönetimi Amerika'nın üstünlüğünün devam ettiğini bilmesine rağmen, bu bilgiyi elde ediş yolları yüzünden propagandasını yapamıyordu. Eisenhower daha önce ABD'nin SSCB'ye casusluk yapmadığını belirtmişti; fakat gerçekte ileri teknoloji **U–2 casus uçakları** askerî üslerden istihbarat toplamak amacıyla düzenli olarak Sovyet hava sahasında uçuyordu. Bunu halka duyurmak istemeyen Amerikan yönetimi, bu yüzden kuvvetli bir füze geliştirme çabasına girişemezdi; bu sırada Sovyetler, yeni teknolojik ilerlemeleri propaganda çabalarının merkezine oturttular. Kruşçev'in sürekli olarak bahsettiği "sosyalist bilim", "kapitalist bilim"e yetişmekle kalmamış, onu alt etmişti.

U-2 Casus Uçakları Amerikalıların Sovyet ve diğer düşman topraklar üzerinde uçmada kullandığı yüksek i ifa keşif

Böyle bir durumda, yeni bir Amerikan savunma doktrinine ihtiyaç duyulduğu ortadaydı. 1960'daki başkanlık yarışında Richard Nixon'ı kıl payı farkla mağlup eden John F. Kennedy, göreve gelmesi in hemen ardından Yeni Bakış ve kitlesel misilleme doktrinlerini terk etti. Yönetim sonradan füze boşluğunun Amerika'nın lehinde olduğunu "kabul etmek" zorunda bırakılsa da Kennedy, sadece nükleer silah geliştirmeyi değil, aynı zamanda konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan kuvvetler için ek harcamalar da yapmayı gerektiren daha yüksek malîyetli bir savunma doktrini olan "Esnek Yanıt"ı benimsedi.

Sömürgelerin Tasfiyesi (Dekolonizasyon) Bir imparatorluk iktidarının, sahip olduğu sömürgeler üzerindeki resmî yetkisini terk etmesi.

Fakat Amerikan askerî doktrinlerindeki değişikliklerin ardında yatan tek gerçek, Sovyet uydu ve KBF'lerinin ortaya çıkmış olması değildi. Amerikalılar, dünyanın başka yerlerinde çıkan sorunlarla da ilgileniyordu. Kore Savaşı ve Fransızlara Hindiçin'deki savaşta yardım etme kararı, Amerikalı liderlerin ülkelerinin Soğuk Savaş'taki millî çıkarları hakkında değişen daha kapsamlı bir bakış açısının ilk ifadeleriydi. Gerçekte Amerika'nın değişmekte olan askerî doktrini, Amerika'nın 1940'lar ve 1950'lerde yaşanan süratli **sömürgelerin tasfiyesi** (dekolonizasyon) süreciyle ortaya çıkan istikrarsız ortama yanıt olarak Soğuk Savaşı küreselleştirme kararının bir parçasıydı. Hakikaten, 1950'lerin sonunda manzara cesaret kırıcıydı. 1946 ile 1960 yılları arasında Afrika, Asya ve Ortadoğu'da otuz yedi eski sömürge bağımsızlığını kazandı; 1958'e gelindiğinde aynı bölgelerde yirmi sekiz gerilla savaşı halen sürmekteydi. Dahası, Kruşçev liderliğindeki Sovyetler Birliği, kendini "ulusal bağımsızlık savaşları"nın kahramanı olarak sunuyor ve '**Üçüncü Dünya**'ya özgü iktisadi ve siyasi sorunların çözümünün sosyalizm olduğunu savunuyordu. Açıkça görülüyordu ki, bu bölgelerdeki mücadeleler üzerinde nükleer silahların hiçbir faydası yoktu.

Üçüncü Dünya Fransızca kökene sahip olan bu müşterek kavram ne kapitalist dünyaya ne de komünist bloğa dâhil olan ülkeler için kullanılır. Bu ülkeler arasında Latin Amerika, Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya ülkeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda zengin "Kuzey"e karşılık olarak "Güney" adını da alır.

Kültür ve Propaganda

Uzay çağının başlangıcı, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki hızlanmış bir propaganda savaşıyla aynı zamana denk geldi. Sovyet bakış açısına göre, Macaristan'daki ayaklanma ve Doğu Avrupa'daki diğer huzursuzluklar, Batı propagandasının bir sonucuydu. Gerçekten de Özgür Avrupa Radyosu (Radio Free Europe) gibi araçlar yoluyla Amerikalılar, Demir Perde içinde etkin bir psikolojik savaş yürüttü. Temel hedef açıktı: komünizme karşı muhalefeti ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında Tito'nun Yugoslavya'sına benzer bir bağımsızlık hareketi yaratacak milliyetçiliği teşvik etmek.

Ne var ki, Sovyetler'in Macaristan'daki sıkı önlemleri, Moskova'nın hâkimiyetine karşı açık bir muhalefetin tehlikelerini gösteriyordu. Bu yüzden 1950'lerin ikinci yarısından itibaren kültürel Soğuk Savaş farklı bir boyut kazandı. Her iki taraf da karşı sistemin olumsuz yönleri yerine, kendi sistemlerinin olumlu ve başarılı yönlerini vurgulama yoluna gittiler. Sovyetler Sputnik gibi son teknolojik ilerlemeleriyle böbürlenmekte ve bağımsızlığını yeni kazanan ülkelere emperyalizmin ilacı olarak sosyalist modeli "satmaya" çalıştı, buna karşılık, Amerikalılar kültürel sızma yoluyla Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ni hedef aldı. Aslında Amerikan hükümeti, Amerikan toplum kültürünün Doğu bloğuna ihraç edilmesine sponsorluk ediyor ve böylece totaliter uyumun ve komünist partilerin sahip olduğu boğucu hâkimiyetin zamanla aşınacağını umuyordu.

Bu programın ilk ürünleri arasında 1958 Sovyet–Amerikan Kültür Anlaşması ve 1959 yazında Moskova'da altı haftalık bir Amerikan Millî Sergisi yer aldı. Bu sergi, Temmuz 1959'da Kruşçev ile Amerikan başkan yardımcısı Richard Nixon arasındaki "mutfak tartışması" ile ünlüdür. Sergiyi ziyaretleri sırasında iki lider Pepsi-Cola içiyor ve Nixon, Amerikan tüketim toplumunun son ürünleriyle övünüyordu. Bunlar arasında, Amerika'da ev işlerini daha kolay hale getiren bazı mutfak aletleri de bulunuyordu. Kruşçev etkilenmemiş görünse de Amerikan tüketim ürünlerinin orada gösterilmesi, altı hafta süren sergiyi ziyaret eden kalabalık Sovyet halkına Batı kapitalizminin maddi çekiciliğini gösterdi. Uzun vadede filmler, değişim programları, müzik, kıyafetler ve diğer ürünler sayesinde Amerikan tüketim toplumunun yavaşça Sovyet bloğuna süzülmesi açısından Milli Sergi sosyalist sisteme güveni barışçıl yollardan sarsan Amerikan çabalarının başlangıcı olarak görülebilir. Amerikalılar artık Sovyet karşıtı eleştirileri bırakarak, "Amerikan yaşam tarzı"nın olumlu kazanımlarını satmaya yoğunlaştı. Boyutlarının ölçülmesi imkânsız olsa da böyle uzun vadeli bir "kültürel saldırı"nın baskıcı düzene karşı tedricen gelişen muhalefeti hızlandırmada önemsiz olması mümkün değildi.

Amerikalılar bir yandan Doğu Avrupalılar'ın "kalplerini ve beyinlerini" kazanmaya çalışırken, diğer yandan Batı Avrupalılar'ı ABD ile aynı demokratik değerler sisteminin değişmez bir parçası olduklarına ikna etmeye çabaladı. Hatta ABD, Batı Avrupalılar'ı yalnızca "komünizmin kötülükleri" konusunda değil, aynı zamanda "çıkarlar topluluğu (*community of interests*)" ve transatlantik bağın köke-

ninde yatan "kültürel miras" konusunda da eğitmeye çalışıyordu. Batı Avrupa'daki kültürel kampanyalar 1940'lı yıllarda Batı Almanların ve Avusturyalılar'ın "yeniden eğitilmesi" ile başladı. Ama Marshall Planı gibi gerçek bir hükümet sponsorluğu ve özel girişimlerin desteğine sahip olan çaba, Amerikalıları Avrupalılar için izlenmesi gereken bir model haline getirdi. Amerikan hükümeti, Hollywood'a savaş sonrası Avrupa'daki piyasasını yeniden kazanmasında yardımcı olarak, serbest ticaret fikirlerini savunarak, Avrupa'yı Amerikan tüketim mallarıyla doldurarak, çeşitli değişim programlarına sponsorluk yaparak (Fulbright burs değişimleri gibi) ve hatta Merkezî İstihbarat Örgütü'nün (CIA) Kültürel Özgürlük Kongresi'ne (Kore Savaşı'nın patlak verdiği ayda, Haziran 1950'de kuruldu) sponsor olması gibi Avrupalı aydınların düzenlediği organizasyonlara sponsorluk yaparak Avrupalılar'ın gözündeki Amerikan imajını ve Soğuk Savaş'ta Avrupa'nın rolü hakkındaki tartışmaları etkilemek için yoğun bir çaba sarf etti.

Bu çabanın ardında yatan sebeplerden biri, NATO ve Amerikan politikasını eleştirenlerin yalnızca Batı Avrupalı komünistler olmamasıydı. Gerçekten de komünistlerden esinlenen "barış konferansları" 1950'lerde Batı Avrupa kamuoyunda fazla bir etki bırakamasa da özellikle Fransa'da güçlü olan inatçı bir tarafsızlık eğilimi, Amerikalıların kendi politikaları için kazanmaya çalıştıkları Avrupa desteği karşısında sürekli bir engeldi. Hatta Amerika'nın Avrupa'da ortak bir siyasi düşünce yaratma çabasındaki başarısızlığı, Charles de Gaulle gibi bağımsız fikirli liderlere, 1960'larda ABD ile ilişki tarzında, sınırlı da olsa, sürüden ayrılma olanağı sağladı.

Sonuçta Sovyet bloğunda olduğu gibi Amerikan kültürel programları da, açıkça belirli politikaları savunma yoluna saptığı zaman başarısız oldu. Fakat Amerikan popüler kültürü ve tüketim malları o denli yaygınlaşmıştı ki, mevcut siyasi, iktisadi ve askerî anlaşmaların yanında ABD ile Avrupa arasındaki bağın, eski kıtanın "Amerikanlaşması" ile daha da güçlendiği inkâr edilemezdi. Zamanın Avrupalı aydınları Atlantik'ten gelen tüketim mallarını eleştirse de halk genel olarak Amerikan tarzı hazır yiyecek (fast-food), kıyafet, müzik ve filmlere daha fazla erişebilmekte bir kötülük görmüyordu. Bazı politikaları öfkeye davet çıkarsa da ABD'nin genel yaşam tarzı birçok Batı Avrupalı'nın taklit etmeye hazır olduğu bir şeydi. Ayrıca sayıları giderek artmakta olan Doğu Almanya vatandaşları, böyle bir tüketicilikten ve kişisel özgürlüklerden yararlanmak için canını vermeye razı olması da, bu ilk Soğuk Savaş döneminin, sonuncu büyük Avrupa krizini yarattı.

Berlin Duvarı

1950'lerin sonlarında Sovyet–Amerikan ilişkileri bir kez daha bozulmaya başladı. Avrupa'da çatışmanın odak noktası Berlin'di; Amerikalı, Britanyalı ve Fransız birlikler şehrin batısında savaş sonrası kazandıkları konumlarını devam ettiriyordu. Kasım 1958'de Kruşçev bir anda Batılı müttefiklerin Berlin'deki karargâhlarını ertesi yaz

sonuna kadar boşaltmalarını talep etti; aksi takdirde SSCB'nin Doğu Almanya ile ayrı bir barış antlaşması imzalayacağı tehdidinde bulundu. Böylesi tek taraflı bir hareketin anlamı, Batılı güçlerin DAC'yi ya tanımak ve onunla bir geçit hakkı anlaşması imzalamak ya da Berlin'in Doğu Almanya'ya katılmasını kabul etmek zorunda kalmasıydı. Her iki alternatif de cazip değildi: ilk seçenek FAC ile bir kriz yaratacak, ikincisi ise Batılı Güçler Berlin'i Doğu Almanya'ya bırakmak istemezse ciddi bir çatışmaya neden olacağı gibi ciddi biçimde prestij kaybına yol açacaktı.

Kruşçev'in ultimatomu birçok amaç içeriyordu. Birincisi, DAC'ın Doğu'dan Batı'ya serbestçe gerçekleşen beyin göçünü durdurma konusundaki talebiydi. Doğu Almanya'daki refah yoksunluğunun ittiği ve Batı Almanya'daki refahın çektiği binlerce Doğu Almanyalı genç, Demir Perde'de kalmış olan tek delikten faydalanıyordu. Hatta DAC yalnızca en umut veren ve en iyi eğitimli yurttaşlarını kaybetmekle kalmıyor, aynı zamanda Doğu'dan Batı'ya doğru bu sürekli göç Konrad Adenauer'ın Batı Alman hükümeti ve onun Amerikalı destekçilerine iyi bir hoş geldin propagandası yapma olanağı sağlıyordu. Bununla aynı doğrultuda, Berlin ültimatomunun ikinci hedefi, Amerika'nın Batı Almanya ile yakın ilişkisini (Sovyetler'e göre öyleydi) yaralamaktı. Son olarak, Sovyetler, Müttefiklerin Batı Avrupa'ya orta menzilli füzeler yerleştirmeyi düşündüğü bir sırada NATO içinde bir takım çelişkiler uyandırmayı umuyordu. Sovyetler'in nükleer kapasitesinin Amerika'nın caydırıcılığı üzerinde şüphe uyandıracağına güveni tam olan Kruşçev, böylece hem can sıkıcı yerel bir sorunu çözme hem de Avrupa'daki hassas dengeyi Sovyetler Birliği lehine çevirme fırsatını değerlendirmek istedi. Fakat ironik bir biçimde Sovyetler ve Doğu Almanyalılar için uzun Berlin krizinin sonucu, bir propaganda mağlubiyeti ve Avrupa'daki statükonun daha da sağlamlaşması oldu, çünkü ABD ve Batı Avrupalı Güçler Kruşçev'in ültimatomunu kabul etmedi. Ayrıca, Başkan Eisenhower ile 1959 Eylül'ünde Camp David'de bir araya geldiğinde de bir ilerleme sağlayamadı. ABD'yi ziyaret eden ilk Sovyet lideri olarak Kruşçev, arkadaşça bir sohbeti seçerek bu karmaşık konuyu o an için bir kenara bıraktı. Fakat ertesi yıl, Kruşçev'in tarzı tekrar değişti. Mayıs 1960'ta Paris'te düzenlenen ve Berlin meselesi gibi çözümlenememiş sorunları tartışmak için toplanan Dört Ülke Zirvesi'nden öfkeyle ayrıldı. Sovyet Başkanı buna sebep olarak zirvenin hemen öncesinde gerçekleştirilen bir dizi Amerikan U–2 casus uçuşunu (bunlardan biri düşürülmüş ve pilotu Francis Gary Powers yakalanarak hapse atılmıştı) gösterdi ve Eisenhower'ın halk önünde Sovyet hava sahasına bu şekilde tecavüz ettikleri için özür dilemesini talep etti. Başkanlığını muhtemelen umut dolu bir beyanatla ile sonlandırmayı arzulayan Eisenhower ise, Soğuk Savaş'ın tam gaz devam ettiği bu sırada görevini erken bırakmayı seçti.

1961 yılında Kruşçev'e söylemine sadık kalması için hem ülke içinden hem dışardan, baskılar gelirken, Berlin Krizi'nin düğümüyle uğraşmak tek başına, ABD'nin yeni başkanı John F. Kennedy'e kaldı. 1961'in ilk yarısında 100,000'den fazla Doğu Almanyalının Berlin üzerinden kaçışıyla birlikte, sorunun artık çözüme kavuşması gerektiği anlaşıldı. Ancak her iki tarafa da kararlı durması için baskı

yapıldığından, Haziran 1961'de Viyana'da gerçekleşen, Sovyet–Amerikan Zirvesi fazla bir şey başaramadı. Bu yüzden, söz düellosu kızıştı: Kruşçev 1961 yıl sonunu çözüm için son tarih olarak belirledi; Kennedy buna Amerika'nın Batı Berlin'e bağlılığını teyit ederek ve Senato'ya savunma harcamalarını arttırmayı önererek karşılık verdi. Gerilim tırmanırken, Sovyetler ve Doğu Almanyalılar açık bir askerî çatışmayı en az kışkırtma ihtimalî olan yola başvurdular: 13 Ağustos 1961'de Doğu Almanya polisi Berlin'in doğusu ile batısını ayıran dikenli telleri örmeye başladı. Bunu kısa süre sonra sağlam bir duvarın örülmesi takip etti. Bundan sonra Doğu ile Batı Berlin arasındaki geçişler çok sıkı denetlenen az sayıda kontrol noktalarından yapılmaya başladı.

Berlin Duvarı'nın örülmesi karışık etkiler bıraktı. Kısa vadede, Doğu Almanyalılar için Berlin üzerinden Batı'ya gitmeyi neredeyse imkânsız hale getirerek krizi kökünden halletti. ABD'nin de aralarında bulunduğu Batılı güçler duvarı protesto etti, fakat ortadan kaldırmaya girişmedi; çünkü bu savaş anlamına gelebilirdi. Sonuç olarak Berlin sorunu, kesin olarak çözüme kavuşturulamasa da bundan sonra Soğuk Savaş gerilimlerinde eskisi kadar merkezî rol oynamadı. Berlin Duvarı, bir anlamda Avrupa'da statükonun her iki tarafça da kabul edilmesinin sembolüydü. Berlin, Batı için yeterli bir savaş nedeni değildi. Sovyetler için ise Batı Berlin'in varlığı, DAC'tan en iyi ve en zeki olan insanları kaçırmadığı sürece kabul edilebilirdi. Fakat Kruşçev'in duvar inşa etme kararı, Sovyet Başkanının nasıl zor bir ip cambazlığı yapmak zorunda kaldığının da göstergesiydi. Bir yandan Doğu Alman müttefikleri tarafından harekete geçmesi için baskı altındaydı, ama öte yandan da nükleer çatışmaya girmek için Kennedy'den daha istekli değildi. En azından Berlin'de bir tür istikrar (her ne kadar nükleer çağda Üçüncü Reich'in eski başkentini bir duvarla bölmek tuhaf görünse de)sağlanmıştı.

Ne var ki, uzun vadede bu duvarın sembolik anlamı en başta göründüğü gibi istikrar değil, iki siyasi sistemin birbirinden nasıl ayrıldığını herkesin görebileceği şekilde, böylesine açıkça gözler önüne sermesiydi. Soğuk Savaş propagandası devam ederken Batı dünyası, insanlarını içeride tutmak için Doğu'nun bir duvar örmek zorunda kaldığı gerçeğini malzeme olarak kullanmaktan asla vazgeçmedi. Sonraki yıllarda Berlin Duvarı, Soğuk Savaş'ın ne kadar ayakta kalacağının ve komünizme yöneltilen cevabı verilemeyecek suçlamaların sembolü haline geldi.

Sonuç

7 Mayıs 1945'te Almanya teslim olduğunda, Avrupa'nın savaş sonrası bölünmesine yol açacak süreç zaten başlamıştı. Bundan üç ay önce Britanya, ABD ve Sovyetler Birliği liderleri Yalta'da savaş sonrası Avrupası'nın ne olacağına iyi bir çözüm getirmeyi başaramamışlardı. Takip eden ay ve yıllarda Avrupa ve zamanla dünyanın geri kalan bölümü giderek daha fazla parçalanmaya başladı. Bu süreçte eski düşman Almanya, FAC ve DAC olarak ikiye ayrıldı. Aynı durum, daha geniş ölçekte komünist Doğu Avrupa'yı komünist olmayan Batı Avrupa'dan ayıran Demir Perde ile tekrarlandı ve 1980'lerin sonuna kadar devam etti. Bölünmenin her iki tarafında da ekonomik bütünleşme, askerî propaganda ve siyasi işbirliği (ya da hâkimiyet) önlemleri, Avrupa kıtasını bundan sonraki kırk beş yıl boyunca iki karşıt bloğa ayıracak süreci başlattı; her iki bloğun ayrı askerî örgütleri (NATO ve Varşova Paktı) vardı. Avrupa'daki Soğuk Savaş asla bir sıcak savaşa dönüşmemiş olsa da mümkün olan tüm diğer yolları kullanan bir **topyekûn savaş** haline geldi. Avrupa ülkeleri için tarafsızlık, teorik bakımdan mümkündü ama yalnızca küçük ve az sayıda ülkenin ayrıcalığı haline geldi. Daha küçük ölçekte Avrupa bölünmesinin sembolü ise, Berli 'in galip devletler tarafından dörde bölünerek yönetilmesi oldu. Hatta Soğuk Savaş'ın ilk on beş yılının büyük bölümünde odak noktası hep Berlin'di. 1948–49 yılında Berlin Ablukası ve 1961'de Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya gerçekleşen göç selinin yozlaştırıcı siyasi ve ekonomik etkilerinden kaygı duyan Sovyetler'in Berlin Duvarı'nı inşa etmesi, genel manzaralardı. Fakat Duvar aynı zamanda farklılıkların istikrara kavuşturulmasıydı; çünkü her ne kadar ABD ile SSCB arasında bir çekişme konusu olarak kalsa da Alman meselesi artık merkezî özelliğini yitirmişti. Bu bir tesadüf değildi, çünkü 1950'lerin sonu ile 1960'ların başında Avrupa'daki Soğuk Savaş rekabetinin bir Doğu–Batı (ya da Sovyet–Amerikan) çatışması çıkarma ihtimali, hızlı bir sömürgelerden çekilme sürecinin yarattığı çok sayıdaki sıcak bölgenin çatışma çıkarması ihtimaliden daha zayıftı. Üstelik bir yandan Küba'dan Kongo ve Vietnam'a kadar yeni gerilim alanları oluşurken, nükleer çağın tehlikeleri de ABD ve Sovyetler Birliği arasında açık bir çatışma mümkün olamazmış gibi görünüyordu.

Topyekûn (toplu) savaş
Hem ekonominin hem de toplumun top yekûn seferber edilmesi de dâhil olmak üzere tüm kaynakların devlet tarafından kullanılması suretiyle yürütülen savaş.

Almanya'nın 1945'te teslim olmasından 1961'de Berlin Duvarı'nın inşasına kadarki dönem böylece Avrupa Soğuk Savaşının dramatik başlangıcına ve sonra da sağladığı tedirgin istikra tanık oldu. Gerçekten de 1960'ların başında Avrupa'nın Soğuk Savaşla bölünmesi artık neredeyse normal bir durum gibi görünüyordu. Böylece, bir zamanlar Hitler'in gurur kaynağı olan Berlin'i bir duvarla ikiye bölmek çok anormal görünse de aslında yalnızca, Almanya'nın tesliminden sonra Avrupa'da hızla ortaya çıkan bölünmeyi teyit etmekteydi. Ama tam bu teyidin gerçekleştiği dönemde, Doğu ile Batı –en nihayetinde Sovyetler Birliği ile Amerika- arasındaki rekabet başka bir aşamaya girmek üzereydi. Bu yeni aşamada, Ekim 1962'de her iki tarafın "göz göze" geldiği dramatik bir çatışma öne çıktı.

Önerilen Okumalar

Bu bölümde ele alınan konular hakkında yeterli sayıda kaynak bulunmaktadır. Tüm dönemin kapsamlı bir analizi için John L. Gaddis'in *We Now Know: Rethinking Cold War History* (New York, 1997); Richard Crockatt'ın *The Fifty Years War* (New York, 1995); David S. Painter'ın *The Cold War* (New York, 1999); Martin Walker'ın *The Cold War* (New York, 1994); Marc Trachtenberg'in *The Constructed Peace* (Princeton, NJ, 2000); William Curti Wohlforth'un *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War* (Ithaca, NY, 1993) ve David Miller'ın *The Cold War: A Military History* (New York, 1999) adlı kitapları uygundur. Soğuk Savaş'ın kökenleri hakkında farklı bakış açıları içinse, David Reynolds'ın derlediği *The Origins of the Cold War in Europe* (New Haven, CT, 1994) ve Melvyn Leffler ve David S. Painter'ın derlediği *The Origins of the Cold War* (New York, 1994) başlıklı yapıtlara bakılabilir.

Alman meselesi Thomas A. Schwartz'ın *America's Germany* (Cambridge, MA, 1991); Anne Deighton'ın *The Impossible Peace: Britain, the Division of Germany, and the Origins of the Cold War* (New York, 1990); Carol Eisenberg'in *Drawing the Line: The American Decision to Divide Germany* (New York, 1996); Norman Naimark'ın *The Russians in Germany* (Cambridge, MA, 1997); Frank Ninkovich'in *Germany and the United States: The Transformation of the German Question since 1945* (New York, 1995); Avi Shlaim'in *The United States and the Berlin Blockade* (Berkeley, CA, 1983) ve Jeffrey M. Diefendorf'ın derlediği *American Policy and the Reconstruction of West Germany* (New York, 1993) adlı kitaplarında iyi bir şekilde incelenmiştir. Berlin'de yeniden patlak veren kriz için William Burr'un derlediği *The Berlin Crisis, 1958-1962* (Alexandria, VA, 1994) ve Michael Beschloss'un *Kennedy vs. Khrushchev: The Crisis Years, 1960-1963* (New York, 1991) başlıklı eserlerine bakılabilir.

Melvyn Leffler'ın *A Preponderance of Power* (Stanford, CA, 1992); Gabriel Kolko ve Joyce Kolko'nun *The Limits of Power* (New York, 1972); Thomas Paterson'ın *On Every Front* (New York, 1992); John L. Gaddis'in *Strategies of Containment* (New York, 1982); Thomas J. McCormick'in *America's Half Century* (Baltimore, MD, 1995); Michael Hogan'ın *A Cross of Iron* (New York, 1998) ve Arnold A. Offner'ın *Another Such Victory: Harry S. Truman and the Cold War* (Stanford, CA, 2002) adlı kitaplarında Soğuk Savaş'ın ilk yıllarındaki çevreleme politikası hakkında farklı fikirler bulunabilir. Daha özel konular için Louise Fawcett'in *Iran and the Cold War: The Azerbaidjan Crisis of 1946* (New York, 1992), John O. Iatrides ve Linda Wrigley'in derlediği *Greece at the Crossroads: The Civil War and Its Legacy* (University Park, MD, 1995) ve Bruce Kuniholm'un *The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Diplomacy in Iran, Turkey, and Greece* (Princeton, NJ, 1980) adlı kitaplarına başvurulabilir. Michael Hogan'ın *The Marshall Plan* (New York, 1987), Alan Milward'ın *The Reconstruction of Western Europe* (New York, 1984), Robert A. Pollard'ın *Economic Security and the Origins of the Cold War* (New York, 1985) ve Michael Mastanduno'nun *Economic*

Containment: CoCom and the Politics of East-West Trade (Ithaca, NY, 1992) adlı kitapları ise Marshall Planı ve ekonomik savaş hakkında önemli çalışmalardır.

Batı Avrupa ülkelerinin rolleri için David Carlton'ın *Churchill and the Soviet Union* (New York, 2000), John Charmley'in *Churchill's Grand Alliance, The Anglo-American Special Relationship, 1940-1957* (New York, 1995), Robert Hathaway'in *Ambiguous Partnership: Britain and America, 1944-1947* (New York, 1981), Fraser Harbutt'un *The Iron Curtain: Churchill, America, and the Origins of the Cold War* (New York, 1986), James Miller'ın *The United States and Italy, 1945-1950* (Chapel Hill, NC, 1986), Jussi M. Hanhimäki'nin *Scandinavia and the United States: An Insecure Friendship* (New York, 1997), Philip Gordon'ın *France, Germany and the Western Alliance* (Boulder, CO, 1995), William I. Hitchcock'un *France Restored* (Chapel Hill, NC, 1998) ve John Young'ın *France, the Cold War, and the Western Alliance, 1944-1949* (New York, 1990) adlı kitaplarına bakılabilir.

NATO konusu Michael Brenner'in *NATO and Collective Security* (New York, 1998), Lawrence Kaplan'ın *NATO and the United States: The Enduring Alliance* (New York, 1994), Geir Lundestad'ın derlediği *No End to Alliance* (New York, 1998), Charles Cogan'ın *Forced to Choose: France, the Atlantic Alliance and NATO* (Westport, CT, 1997), Olav Riste'nin derlediği *Western Security: The Formative Years* (New York, 1985) ve Kevin Ruane'nin *The Rise and Fall of the EDC: Anglo-American Relations and the Crisis of European Defence, 1950-1955* (New York, 2000) adlı eserlerinde incelenmektedir.

Sovyet politikası için Vladislav Zubok ve Constantin Pleshakov'un *Inside the Kremlin's Cold War* (Cambridge, MA, 1996) adlı kitabı belki de bu dönemi kapsayan en iyi çalışmadır. Ayırca Vojtech Mastny'nin *The Cold War and Soviet Insecurity* (New York, 1996), William Taubman'ın *Stalin's American Policy* (New York, 1982), James G. Richter'in *Khrushchev's Double Bind: International Pressures and Domestic Coalition Politics* (Baltimore, MD, 1994), Donald Filtzer'ın *The Khrushchev Era: De-Stalinisation and the Limits of Reform in the USSR, 1953-1964* (Basingstoke, 1993) ve James Goldgeier'ın *Leadership Style and Soviet Foreign Policy: Stalin, Khrushchev, Brezhnev, Gorbachev* (Baltimore, MD, 1994) adlı kitaplarına da bakılabilir.

Doğu Avrupa'daki Sovyet politikası için Zbigniew Brzezinski'nin *The Soviet Bloc* (Cambridge, MA, 1967) adlı çalışması hâlâ faydalanılması gereken bir kitaptır. Daha yakın zamana ait çalışmalar arasında Neil Fodor'un *The Warsaw Treaty Organization* (New York, 1990), Bradley Gitz'in *Armed Forces and Political Power in Eastern Europe* (New York, 1992), Charles Gati'nin *Hungary and the Soviet Bloc* (Durham, NC, 1986), Gerard Holden'ın *The Warsaw Pact* (New York, 1990), Christopher Jones'un *Soviet Influence in Eastern Europe* (New York, 1981), Odd Arne Westad ve arkadaşlarının derlediği *The Soviet Union in Eastern Europe, 1945-1989* (New York, 1994), Karel Kaplan'ın *The Short March: The Communist Takeover in Czechoslovakia, 1945-1948* (New York, 1987) ve Kersten Krystyna'nın *The Establishment of Communist Rule in Poland, 1943-1948* (Berke-

ley, CA, 1991) adlı kitapları bulunmaktadır. Doğu Avrupa'daki Amerikan politikasının iki ayrı bakış açısından değerlendirmesi için Geir Lundestad'ın *The American Non-Policy in Eastern Europe* (New York, 1975) ve Bennett Kovrig'in *Of Walls and Bridges: The United States and Eastern Europe* (New York, 1991) adlı kitaplarına bakılabilir.

Francis Heller ve John Gillingham'ın *The United States and the Integration of Europe* (New York, 1996), Wolfram Kaiser'in *Using Europe, Abusing the Europeans: Britain and European Integration, 1945-1963* (New York, 1996), Geir Lundestad'ın *'Empire' by Integration: The United States and European Integration, 1945-1997* (New York, 1998), Alan Milward'ın *The European Rescue of the Nation-State* (Berkeley, CA, 1992), Derek W. Urwin'in *The Community of Europe: A History of European Integration* (New York, 1991), John W. Young'ın *Britain and European Unity, 1945-1992* (New York, 1993) ve Pascaline Winand'ın *Eisenhower, Kennedy and the United States of Europe* (New York, 1993) adlı kitaplarında Batı Avrupa entegrasyonunun farklı yönleri tartışılmaktadır.

Kültürel Soğuk Savaş hakkındaki temel kitaplar arasında Volker R. Berghahn'ın *America and the Intellectual Cold Wars in Europe* (Princeton, NJ, 2002), Walter Hixson'ın *Parting the Curtain* (Basingstoke, 1997), Richard Pells'in *Not Like Us* (New York, 1997), Stephen Whitfield'ın *The Culture of the Cold War* (Baltimore, MD, 1991), Hans J. Tuch'ın *Communicating with the World: U.S. Public Diplomacy Overseas* (New York, 1990), Sig Mickelson'ın *The Word War: The Story of Radio Free Europe and Radio Liberty* (New York, 1983), J. D. Parks'ın *Culture, Conflict and Coexistence: American-Soviet Cultural Relations, 1917-1958* (Jefferson, MO, 1983), Frederick Starr'ın *Red and Hot: The Fate of Jazz in the Soviet Union* (New York, 1983), Reinhold Wagnleitner'in *Coca-Colonization* (Chapel Hill, NC, 1994), Randolph Wieck'in *Ignorance Abroad: American Educational and Cultural Foreign Policy* (Westport, CT, 1992) ve Timothy Wyback'in *Rock Around the Bloc: A History of Rock Music in Eastern Europe and the Soviet Union* (New York, 1990) kitapları sayılabilir.

1950'lerde Sovyet–Amerikan ilişkileri ve nükleer silah savaşı için Gunter Bischof ve Saki Dockrill'in derlediği *Cold War Respite: The Geneva Summit of 1955* (Baton Rouge, LA, 2000), John Newhouse'un *War and Peace in the Nuclear Age* (New York, 1988), Andreas Wenger'in *Living with Peril* (Lanham, MD, 1997), David Holloway'in *The Soviet Union and the Nuclear Arms Race* (New Haven, CT, 1983), yine David Holloway'in *Stalin and the Bomb: The Soviet Union and Atomic Energy, 1939-1956* (New Haven, CT, 1994), Saki Dockrill'in *Eisenhower's New Look National Security Policy* (New York, 1996), Robert Bowie ve Richard Immerman'ın *Waging Peace* (New York, 1998), Peter J. Roman'ın *Eisenhower and the Missile Gap* (Ithaca, NY, 1995) ve Stephen Zaloga'nın *Target America: The Soviet Union and the Strategic Arms Race, 1945-1964* (Novato, CA, 1993) adlı kitaplarına bakılmalıdır.

10. Bölüm

Asya'da Karışıklık Milliyetçilik, Devrim ve Soğuk Savaş'ın Doğuşu, 1945–53

Giriş

İkinci Dünya Savaşı 1945'te sona erdiğinde, ortaya çıkan yıkım manzarası kesinlikle Avrupa kıtasıyla sınırlı değildi; Asya'da da çok büyük bir yıkım oldu. Ayrıca, tıpkı Avrupa'da Almanya'nın yenilgisinin bir iktidar boşluğuna ve Soğuk Savaş gerilimine yol açması gibi Japonya'nın da 15 Ağustos 1945'te teslim olması Asya'da kaosa ve devrimlere yol açtı. Sonraki on yıl içinde, bu enkazdan **Pasifik Savaşı** öncesinden çok farklı yeni bir uluslararası düzen ortaya çıktı. Güney ve Güneydoğu Asya'da yerli milliyetçi hareketler kendilerini sömürgeci Avrupa'nın mevcudiyetinden kurtardılar ve birçok yeni bağımsız devlet doğdu. Bu sırada Japonya, yayılmacılık siyasetinden uzaklaşıp dikkatini ekonomik büyümeye verdi, Çin ise, Komünist Partisi'nin (ÇKP), **Kuomintang**'a karşı kazandığı zaferden sonra, bir kez daha bölgesel **Büyük Güç** olarak ortaya çıktı.

Ne var ki, Asya halklarının özerklik yönünde daha fazla söz sahibi olma trendi bir başka gelişmenin tehdidiyle karşılaştı, Soğuk Savaş'ın bölgeye ulaşmaktaydı. **Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC)** 1949'da kurulması, yalnızca Çin'in güçlü bir merkezî devlet altında birleşmesi anlamına gelmiyordu, Çin artık, Sovyetler Birliği ile yakın siyasi ve askerî bağları olan komünist bir hükümet tarafından yönetiliyordu. ABD böyle bir rejimin bölgedeki ekonomik ve stratejik çıkarlarına tehdit oluşturmasından korkarak, bu açık tehdide Avrupa'da zaten var olan **çevreleme** politi-

Pasifik Savaşı
Çoğunlukla 1941 ile 1945 yılları arasında Müttefiklerin Japonya'ya karşı yürüttükleri savaş için kullanılan ifade.

Kuomintang
Sun Yatsen tarafından 1913 yılında kurulan Çin Milliyetçi Partisi. Çan Kay-şek yönetimi altında 1928 yılında iktidara gelmiş ve ülkeyi 1937'de Japonya'ya karşı savaşa sürüklemeden önce bir modernleşme programı başlatmıştır. İç savaşta komünistlerin galip gelmesi sonucu 1949'da Çin üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir. 1949'dan 2000 yılındaki seçim mağlubiyetine kadar Tayvan'ı yönetmiş ve adadaki "ekonomik mucize"de önemli rol oynamıştır.

Büyük Güçler
Geleneksel olarak askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak uluslararası düzeni yönetebilme kapasitesine ve ortak sorumluluğuna sahip olan devletler.

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)
Komünist Çin topraklarının resmi adı. ÇHC 1949 yılında Mao Zedong liderliğinde kurulmuştur.

kasının benzerini uygulayarak tepki gösterdi. Böylece, 1949'dan itibaren Doğu ve Güneydoğu Asya, küresel Soğuk Savaş'ın ikinci en önemli çatışma alanı oldu.

Soğuk Savaş'ın gittikçe artan baskısı ve ona eşlik eden indirgemeci mantığın Asya üzerinde derin etkisi oldu. Doğrusu, kıtayı kontrolü altına almayı amaçlayan ideolojik çatışma, bazı yönlerden Avrupa'daki benzer gelişmelerden çok daha tehlikeli olacaktı. En azından, Avrupa'nın aksine Asya, küresel felakete dönüşme potansiyeli olan, iki "sıcak savaşa" tanık oldu: Kore ve Vietnam savaşları. Asya'da Soğuk Savaş'ın yarattığı şiddetin patlamaya hazır bomba haline gelmesinin nedeni Asya'nın, milliyetçiliğin yükseldiği, yeni ve istikrarsız devletlerin ortaya çıktığı bir bölge olmasıydı. Sonuç olarak, ABD ve komünist blok kendilerine bağımlı yönetimler yaratmak için, bölgede kıyasıya bir rekabete girerek iki taraflı ya da çok taraflı ittifak sistemleri kurdular ve tarafların sadakatini kazanmak ya da garanti altına alabilmek için de büyük miktarlarda askerî ve ekonomik yardım dağıttılar. Tarafsız devletler, Doğu ile Batı veya komünizm ile demokrasi arasındaki çatışmada tarafsızlık olamayacağı iddiasıyla, ittifaklardan birine girme baskısı altında kaldılar. Bu görüş öylesine katıydı ki, Washington bile, sol eğilimli milli kurtuluş hareketlerinin oluşturduğu tehdide karşı sömürgeci Güçleri desteklemek mecburiyeti hissetti. Bunun sonucunda, fazlasıyla kutuplaşmış bir Asya ve silahlanmış iki kampın ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Ama bazı devletler bu zorlamayı reddetti ve bunun yerine kendilerini iki kutupluluğun zincirlerinden kurtarmaya çalıştı. Onlar, Soğuk Savaş paradigmasını reddederek, Asya'daki önceliğin sömürgeciliğin tamamen ortadan kalkması olduğunu ve Amerika'nın komünizmi **çevreleme** siyasetinin önemini vurgulamaktaki ısrarının, onun Avrupa sömürgeciliğini korumasına ve bir emperyalist gibi davranmasına yol açtığını iddia ettiler.

Çevreleme (containment)
Kavram ilk kez George Kennan tarafından Sovyetler Birliği'ne (ve genel olarak komünist dünyaya) yönelik Amerikan ve genel Batı politikalarını tanımlamak için kullanılmıştır. Temeldeki düşünce, iç bölünme, başarısızlık veya siyasi gelişmelerin, sürekli yayılma hedefi olduğu algılanan bu gücün yarattığı tehdide son vereceği umuduyla, SSCB'nin kendi sınırları içinde kalmasını sağlamaktı.

Prensliklerin (Raca) Sonu

Pasifik Savaşı'nın sonrasında, çatışmanın küllerinden yeni bir Asya'nın doğacağına ilişkin ilk açık işaret 1947'de, olabilecek en çarpıcı **sömürge tasfiyesi** örneğiyle geldi: Hindistan'da Britanya yönetiminin sona ermesi. İki savaş arası dönemde Britanya, Hindistan'da kalabilmek için hem güç kullanmak hem taviz vermek gibi iki eşit yöntemden eşit ölçüde faydalanmayı denemişti. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, bu politika cazip olmadığı gibi yararlı da değildi. Savaş sırasındaki bağımsızlık vaatleri nedeniyle Hindistan artık beklenti içindeydi ve dahası, topluluklar arası şiddet yüzünden parçalanmak üzereydi. Çünkü **Kongre Partisi**'nin liderlerinin hapsedilmesinden sonra, İslam cemaatinin önde gelen sesi İslam Birliği, çıkarlarına aykırı bir iktidar değişikliği öngören herhangi bir düzenlemeyi veto edebilecek kadar pozisyonunu güçlendirmişti. Böylesine tehlikeli bir durumda, Britanya kontrolü yeniden sağlamak ve çekilmeyi bir kez daha ertelemek isterse, bunun karşılığında çok yüksek bir malî ve askerî bedel ödeyecekti. Clement Attlee'nin İşçi Partisi yönetimindeki Britanya böyle bir taahhüde girecek havada

Sömürgelerin tasfiyesi
Bir imparatorluk iktidarının, sahip olduğu sömürgeler üzerindeki resmî yetkisini terk etmesi.

Kongre Partisi
1885 yılında ilk olarak Hindistan'da kurulan milliyetçi bir parti olan Hindistan Milli Kongresi'nin kısa adı. Kongre, Hindistan'ın 1947'deki bağımsızlığında en önemli rolü oynamış ve o zamandan beri Hindistan siyasetinde en önemli partilerden biri olarak konumunu korumuştur.

değildi. Sonuçta, Britanya'nın Hindistan'daki ekonomik çıkarları bir süredir inişe geçmişti ve bağımsızlığın Hindistan'la ilişkileri tamamen koparmayacağı umudu da hâlâ vardı, ancak Hindistan **Dominyon** statüsünü kabul edecek ve **Milletler Topluluğu**'nun aktif bir parçası olacaktı.

Böylece, 1946'dan itibaren Britanya etkin bir biçimde, iktidar değişimini müzakere etmeye başladı, fakat bunun kolay bir konu olmayacağı anlaşıldı. Ağustos 1947'de bağımsızlık verildiğinde, bu tek değil, iki ayrı devlete, Hindistan ve Pakistan'a verildi. Kongre Partisi ve İslam Birliği'nin Britanya hâkimiyetinin ardılı olacak tek bir devlet oluşturma konusunda birbirine tamamen karşıt fikirlere sahip olması nedeniyle Hindistan'ın bölünmesi fiilen gerçekleşti. Daha açık ifade etmek gerekirse, İslam Birliği, Müslümanların çoğunlukta olduğu yerlerde geniş bir özerklik tanıyacak zayıf bir siyasi merkez ve gücün bölgesel gruplara dağıtılmasını isterken, Kongre Partisi, sosyal ve ekonomik amaçlarına ulaşmak için güçlü bir merkezî devletin oluşturulmasını istiyordu. İki taraf da uzlaşmaya yanaşmadığı ve ülke kaosun eşiğine geldiği için en kolay çözüm bölünmeydi. Sonuç olarak Müslümanların çoğunlukta olduğu Belucistan, Sind, kuzeybatı sınırı, Pencap'ın batı kısmı ve Bengal'in doğu kısmı Müslüman Birliği lideri Muhammed Ali Cinnah'ın başkanlığındaki Pakistan devletine katıldı. Bu sırada Kongre Partisi başkanı Jawaharlal Nehru liderliğindeki Hindistan da, bağımsızlığını kazandı. Üstelik Hindistan'da **prenslikle** yönetilen bölge devletlerinin liderlerini, Hindistan'la birleşmeleri için rüşvet vererek ya da güç kullanarak hızla sınırlarına dâhil etti.

Bölünmenin uygulanması çok zorlu bir süreç oldu. Pencap ve Bengal'de dine göre bölünme çizgisinin yanlış tarafında kalan insanlar canlarını kurtarmak için kaçmak zorunda bırakıldılar ama yine de yüz binlercesi öldürüldü. Sömürgeciliğin bıraktığı korkunç mirası yaşamak zorunda kalan yerlerden bir de Keşmir'di. Prensliklerin en büyüklerinden biri olan **Keşmir**, nüfusunun yüzde 70'i Müslüman olmasına rağmen baştaki Hindu yönetimi Hindistan'la birleşmeye karar verdi. Pakistan doğal olarak bu sonuca çok öfkelendi, yaptığı protestolar eyaletin demografik özellikleri kadar stratejik önemini de yansıtmaktaydı, başlıca su kaynağı Indus Nehri'nin Hindistan'ın denetimine bırakılmasına razı olamazdı. Ama Nehru, Hindistan laik bir devlet olduğunu, onun için halkın dinî inançlarının önemli olmadığını ileri sürerek Pakistan'ın eyalet üzerindeki talebini reddetti. Elde edilen sonuç, 1948'de patlayan kısa bir savaş ve daha sonra da belirli aralıklarla bölgeyi çatışmaya sürükleyecek bir anlaşmazlığın iyice yerleşmesi oldu. Başlangıçta öyle bir niyet olmadığı halde ortaya iki devlet çıkmış olsa da, Hindistan'ın bağımsızlığı Asya için çok önemli bir olaydı çünkü Hindistan, kıtayı Avrupa sömürgeciliğinden kurtarma arzusunu, hatta daha da ötesi bu tutkuyu canlı tutan semboldü. Asya halkları, Nehru'nun kişiliğinde kendi çıkarlarını savunan belagatli bir sözcüye kavuştu. Ama Asya'nın diğer büyük parçası, Güneydoğu Asya hâlâ sömürgeci yönetim altındaydı ve bağımsızlığa giden yol bu bölgede çok daha karmaşık olacaktı. Hindistan'dan farklı olarak bölge, Pasifik Savaşı'nın sonunda, sömürgeci güçlerin geri dönmesinde önemli etkileri olan bir iktidar boşluğu dönemi yaşadı. Buna ilaveten, Hindis-

Dominyon
Tamamen özerk yönetim (kendi kendisini yönetme) hakkı ve yetkisine sahip olup, anavatan ile serbest bir üyelik ilişkisi bulunan sömürge. Britanya İmparatorluğu'ndaki Dominyonlar, Avustralya, Kanada, Serbest İrlanda Devleti (1922-49), Yeni Zelanda ve Güney Afrika idi.

Commonwealth, Britanya Milletler Topluluğu
Kendi kendini yöneten, bağımsız, fakat genel anlamda eski Britanya İmparatorluğu'na bağlı olan organizasyon.

Prenslikler
Britanya Hindistanı'nda, doğrudan Britanya yönetimi altında olmayıp, resmen yerel yöneticilerin denetimine verilen yerler. Haydarabad ve Keşmir bu statüdeydi.

Keşmir
Hindistan'ın kuzeybatısında bir eyalet. Nüfusun çoğunluğu Müslüman'dır; fakat 1947'de eyaletin başında olan Hindu lider Hindistan'a bağlılığını ilan etmiştir. Pakistan ise buna eyaletin bir kısmını ele geçirerek yanıt vermiştir. O zamandan bu yana Kontrol Hattı olarak bilinen sınırla bölünmüş olan Keşmir, Hindistan-Pakistan ilişkilerinin daimi bir kanayan yarası olarak kalmıştır. 1990larda İslamcı militanların terörist kampanyaları iki ülkeyi birçok kez savaşın eşiğine getirmiştir.

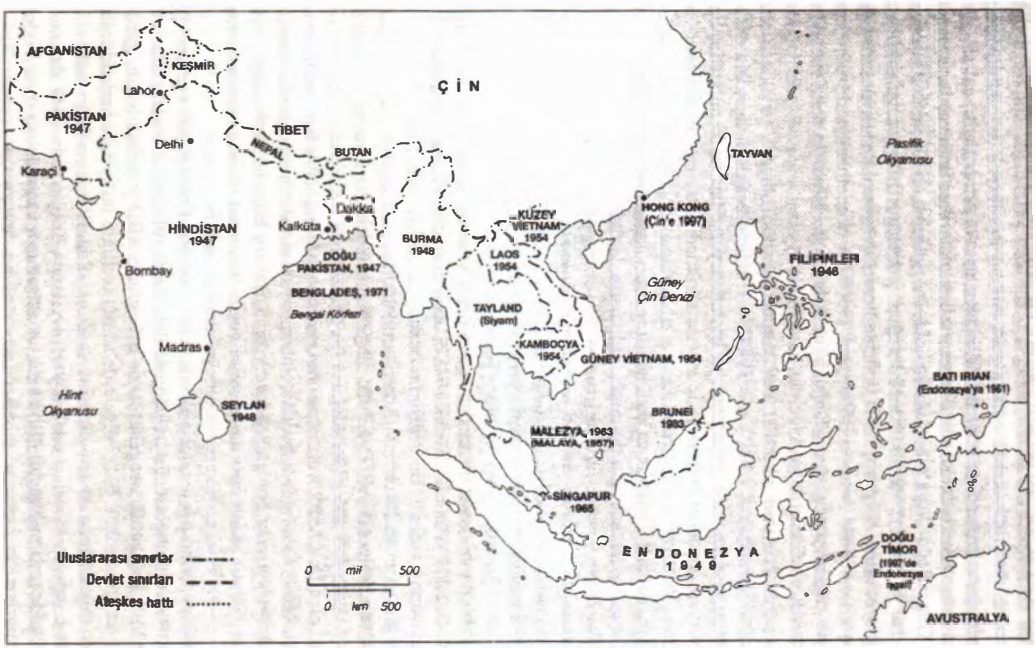
tan'da olmayan mineral zenginliği, bu bölgeyi Batılı güçler ve Sovyetler Birliği arasında büyüyen ideolojik çatışmanın kritik bir piyonu haline getirdi.

Güneydoğu Asya'da Milliyetçilik ve Bağımsızlık

Dünyanın başka bölgeleri gibi, Güneydoğu Asya'da da İkinci Dünya Savaşı'nın büyük etkisi oldu. Özellikle, Japonya'nın 1941-42 yılları arasında imparatorluk Güçlerine yaşattığı küçük düşürücü yenilgiler, Avrupa'nın prestijine sert bir darbe vurdu Bu etki daha sonra Japonya'nın işgalci bir güç olarak gösterdiği kararsız tavırlarla birleşti. Japonya, işgal ettiği Burma, Doğu Hint adaları (Doğu Antiller) ve Filipinler'de yerel seçkinlere kâğıt üzerinde bağımsızlık sundu ancak sert bir yönetim uygulayarak bütün bu ülkelerde milliyetçilik temelinde direniş hareketlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Böyle bir ortamda, savaş öncesi dönemde etki gücünü büyük çapta arttırma mücadelesi veren milliyetçi hareketler boy vermeye başladı.

1945'te savaş sona erdiğinde, yerel milliyetçiliğin gücü öyle artmıştı ki, sömürgeci düzenin yeniden inşa edilmesinin oldukça zor olacağı anlaşıldı. Avrupalı güçlerin en kuvvetlisi Britanya bile bu işin kolay olmayacağını gördü. Hindistan'da 1947'de kurduğu düzeni örnek alarak, Seylan (Sri Lanka) ve Burma'ya Ocak 1948'te bağımsızlık verdi. İki dünya savaşı arası dönemde, bu iki ülke de anayasaya dayalı düzenlerinde önemli ilerlemeler kaydetmişti. Burma meselesinde, vereceği herhangi bir başka kararın Britanya'yı çok yıpratıcı bir düzen sağlama çabasına iteceği açıktı, oysa sömürgenin getirdiği ekonomik kazancın giderek azalması nedeniyle düzeni sağlayabileceği bile kesin değildi. Bu sırada, yaptığı kauçuk, kalay ihracatı ile İmparatorluğun başlıca dolar kazandıran sömürgelerinden biri olması nedeniyle daha fazla ekonomik öneme sahip olan Malaya'da, Britanya anayasal reform yoluyla orada yönetimi daha etkili hale getirmeye çalıştı. 1948'de Malaya'ya yeni bir federal yönetim sistemi getirdi böylece güvenlik ve maliyeyi kontrol eden güçlü bir merkezî hükümete kuruldu, altındaki sultanlıklara da bir dereceye kadar yerel özerklik tanındı. Hollanda ve Fransa, Britanya'ya oranla milliyetçi güçlere karşı daha az tahammüllü olduklarını kanıtladı. İkisi de savaş sırasında hem Avrupa'da hem de Asya'da önemli prestij kaybı yaşadıkları için, Güneydoğu Asya'daki sömürgelerinin eski haline getirilmesinin kendi millî rehabilitasyonları için hayati önem taşıdığını düşünüyorlardı. Ancak ikisi de, denetimi yeniden zorla ele geçirmeye çalışırken, güçlü bir direnişle karşılaştı. Japonya, Hollanda Antillerinde, Hollanda'nın gözetim altında tuttuğu Sukarno ve Hatta gibi liderleri serbest bırakarak ve böylece yerel milisin oluşmasına izin vererek Endonezya milliyetçiliğini doğrudan teşvik etti. Ağustos 1945'te Japonlar teslim olduğunda, milliyetçiler iktidar boşluğundan kaynaklanan avantajı değerlendirip bir Endonezya Cumhuriyeti kurmaya hazır durumdaydılar ve geri dönecek olurlarsa Hollandalıları durdurmaya da kararlıydılar. Hindiçin'de Fransızlara karşı muhalefet, **Viet Minh**'ten geldi. Bu hareket, komünistlerin önderliğinde Japonlara karşı

Viet Minh
Hindiçin'de Japonlara ve Fransızlara karşı savaşan, komünistlerin önderliğindeki Vietnamlı örgüt. Lideri Ho Şi Minh olan Viet Minh, resmi olarak 1941 ile 1951 yılları arasında varlığını sürdürmüştür.

Harita 10.1: *Güney ve Güneydoğu Asya'da Sömürgelerin Terkedilmesi*

bir direniş hareketi olarak doğmuştu ve Eylül 1945'te Vietnam'ın bağımsızlığını ilan etti. Bu iki bölgede de sömürgeciler ve tâbi olan yerel halkların sergilediği uzlaşmaz tavır, karşılıklı kabul edilebilecek bir siyasi düzenleme yapılmasının imkânsız olduğunu gösterdi ve böylece milli kurtuluş savaşları patladı.

Bu iki çatışmanın bölgede çok önemli etkileri oldu. Pasifik Savaşı sonrasında Britanya, Güneydoğu Asya'nın ekonomik bütünleşmesini teşvik edebilmek için bölgedeki hâkim pozisyonunu kullanabileceğini ummuştu. Britanya, bu durumun istikrar sağlayacağına, bölgenin ABD ile lehte ticaret dengesini hızla iyileştireceğine inanmıştı ve elbette sonuçta sömürgeci Güçlerin ekonomisinin düzelmesine yarayacağını düşünüyordu. Ama Doğu Hint Adaları ve Hindiçin'deki savaş bu süreci baltaladı ve Güneydoğu Asya'nın kaosa batmış ekonomisi ve gıda dağıtım sisteminin yarattığı siyasi sıkıntılar kısa zamanda bütün bölgeye yayıldı. Artan huzursuzluğun en rahatsız edici yanı, 1948'de Hindiçin sınırları dışındaki yerel komünistlerin bu durumdan yararlanmaya başlamasıydı. Mart'ta, komünistler bağımsızlığını yeni kazanan Burma'yı iç savaşa sürükledi, Haziran'da Malaya Komünist Partisi Britanya hâkimiyetine karşı silahlı mücadeleye başladı ve Eylül'de Endonezya Komünist Partisi Java'da Sukarno'nun hükümetine karşı başarısız bir darbe girişiminde bulundu. Bu durumda, bölge siyasi çöküşün eşiğine gelmiş gibi görünüyordu.

Sömürgeci Güçlerin bu durumu oldukça ciddiye almasında şaşılacak bir şey yoktu ama aynı zamanda ABD de endişelenmişti. 1945'ten itibaren Truman yönetimi, bölgedeki gelişmelerden uzak durmaya çalışmış ve yalnızca, Avrupalı sömürgeci devletlerin Amerika'nın Filipinler (Temmuz 1946'da bağımsızlığı verilmişti) örneğinde yaptığı gibi, genel olarak daha geniş özerk yönetim hakkına izin vermeleri dileğini ima etmekle yetinmişi. Ancak 1948'te Amerikan düşünce tarzı çok kesin bir biçimde değişmeye başladı. Bu değişimin önemli bir nedeni, ABD'nin Britanya ve Fransa gibi kilit Avrupa ülkelerinin Amerikan doları kazanabilmesinin imkânlarının sınırlı olduğunu, bölgenin ABD'ye ihraç ettiği hammaddelerden kauçuk ve kalayın bu işlevi olduğunu fark etti. Güneydoğu Asya'nın istikrarı bu şekilde, ABD'nin temel önceliği olan Batı Avrupa ekonomisinin iyileşmesiyle bağlantılı hale geldi. Böylece, Burma, Malaya ve Endonezya'da komünist ayaklanmalar başladığında, Amerikalı siyasi karar vericiler bunların sadece yerel koşullara karşı bir tepki değil daha ziyade Moskova tarafından Batı'nın en zayıf bağlantılarından birine saldırmak amacına yönelik eşgüdümlü bir kampanya olduğu varsayımında bulundu.

Bu düşünce tarzının bir sonucu olarak, ABD, önceleri Britanya'nın egemenliği altında görmekten mutlu olduğu bu bölgede daha fazla rol almaya başladı. Başlıca amacı komünist bağlantıları engellemekti. Bu durum, ABD'yi çelişkili gibi görünen politikalar içine soktu. Bazı bölgelerde sömürgeciliğin tasfiyesini hızlandırmaya çalışırken diğerlerinde devam etmesine yardımcı oldu. Sömürgeciliğin tasfiyesini teşvik etme çabasının başlıca odak noktası Hollanda Antilleri idi. 1948'den beri Hollanda, Endonezya milliyetçiliği ile hâlâ bir anlaşmaya varamamıştı oysa Endonezya Cumhuriyeti'ni bastırma çabaları sadece dünya kamuoyunu yabancılaştır-

maya ve kendi kıt kaynaklarını boşa harcamasına yaramıştı. Hollanda'nın uyguladığı yöntemin yararsız ve tehlikeli olduğuna inanan Washington'un bu probleme getirdiği çözüm, Endonezya liderlerinin antikomünist olduğu bilgisine de güvenerek, Hollanda'yı çekilmeye zorlamaktı. Nisan 1949'da, Amerika'nın ekonomik ve askerî yardımı sona erdirme tehditleri neticesinde Hollanda sonunda yenilgiyi kabul etti, Endonezya da tam bağımsızlık yolunda ilerledi.

Hindiçin'e gelince, ABD, çok farklı bir yol izledi. Burada Asyalı milliyetçi güçlerin değil emperyalistlerin tarafını tuttu. Hindiçin'deki durum Endonezya'daki kadar basit değildi Fransa, ABD'nin Avrupa'daki önemli bir müttefik olduğu için Hollanda'ya yapılan zorlamanın bir benzeri burada yapılamazdı. Üstelik Viet Minh, "sözde" birleşik cephe olmasına rağmen, ağırlıkla komünistlerin kontrolü altındaydı. Bu durumda, Amerikan politikası, Fransız varlığının devamına müsamaha etti ve hatta (gönülsüz de olsa), Fransa'nın kâğıt üstünde özerk Bao Dai rejimi şeklinde ortaya çıkan Vietnam milliyetçiliğine iyi davranmasını kabullenmiş göründü.

Böylece 1949'da Güneydoğu Asya'daki durum şöyleydi; bölgenin çoğunun bağımsızlığına kavuşmasına rağmen, kilit niteliğinde bir yerde, Hindiçin'de Asya milliyetçiliğinin ilerlemesi engellenmişti. Bu sadece Avrupa'da gelişen Soğuk Savaş'ın yansımalarının bölgedeki bir sonucu değildi, yakın çevredeki olaylar da Güneydoğu Asya'nın kaderini şekillendiriyordu. 1940'ların sonundan itibaren Doğu Asya çoktan Soğuk Savaş'ın ikinci cephesi haline gelmeye başlamıştı; 1949'da Çin'de komünist bir rejimin ortaya çıkmasıyla tamamlanacak bir süreçti bu.

Çin İç Savaşı

Soğuk Savaş'ın Asya'daki gelişimini anlayabilmek için önce süper güçlerin bölgedeki çıkarlarına ayrı ayrı bakmak gerekir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, hem ABD hem de Sovyetler Birliği, Doğu Asya ve Batı Pasifik bölgelerinde kendi güvenliklerini daha fazla sağlamlaştırma arayışına girdi. Stalin için, bu Rus-Japon Savaşı'nın sonucunun tersine çevrilmesi anlamına geliyordu: Sakhalin'in güney yarısının geri alınması, Kurlie Adaları'nın mülkiyeti, **Mançurya**'da nüfuz alanının yeniden kurulması ve Kore'deki deniz üslerinin kullanım hakkı. ABD, kendi adına, başka Pearl Harborlar olmamasını garantiye almaya çalıştı. Böylece, Batı Pasifik'teki eskiden Japon mandası olan yerler üzerinde vasî yönetimler kurdu ve en önemlisi, Japonya'yı işgal ederek, eski düşmanını uluslararası düzeni bir daha asla tehdit etmeyecek bir biçimde askerden arındırılmış ve demokratik bir devlete dönüştürmeye çalıştı.

Mançurya
Mançurya Çin'in kuzeydoğusunda yer alan üç eyalet, aynı zamanda Mançu halkının yurdu. 1932- 1935 döneminde Jehol eyaletinin de eklenmesiyle Japonların Mançuko adını verdiği kukla devleti oldu.

Süper güçlerin güvenlik kaygıları, bir dereceye kadar stratejik rekabetin tohumlarını da taşıyordu, özellikle Japonya ve Kore'nin geleceği bakımından. ABD'nin Japonya'yı işgal ettiği zaman bu ülkenin stratejik kaygılarını miras aldığı bile söylenebilir yani, Japonya'nın Kuzeydoğu Asya'daki güçler dengesi konusunda aşırı dere-

cede hassas olmasına yol açan koşulların tümünü. Ama Soğuk Savaş'ın Asya'ya yayılıp yayılmayacağı belirleyecek en can alıcı etken Çin'in kaderiydi. Eğer, Çin'de Kuomintang ve ÇKP arasında barış sağlanabilirse, bu dengeleyici bir etki olacaktı; ama öte yandan, zaferi bu partilerden birinin kazanması Çin'i süper güçlerden birine yaklaştırırsa, bunun bölgesel güvenlik açısından etkisi çok önemli olacaktı.

Pasifik Savaşı sonrasında Çin'deki durumun çok gergin olduğu inkâr edilemez. 1937'de Japonya savaşının başında, Kuomintang ve ÇKP, Japon saldırılarına direnmek için karşılıklı düşmanlıklarını bir kenara bırakarak İkinci Birleşik Cepheyi kurmak için anlaştı. Ama iki parti çabalarını aynı savaşta birleştirmek yerine çoğunlukla bağımsız hareket etti, birbirilerine paralel savaşları yürüttü. İki taraf da, diğerinin ihanet etmesinden ve 1927'de Birinci Birleşik Cephe'nin çöküşünden sonra ortalığı kan gölüne çeviren durumun tekrarlanmasından korktuğu için, gerçek bir koalisyon kurmaya istekli değildi. İkinci Birleşik Cephe, bu nedenle, savaş sonrasında devam etmesi beklenmeyen yapay bir ittifaktı ve gerçekten de 1941 gibi erken bir tarihte Kuomintang ve ÇKP arasında Yeni Dördüncü Ordu Olayı gibi çatışmalar yaşandı.

Savaş ilerledikçe Çan Kay-şek'in sorunu, Kuzey Çin'deki Hunan'da üslenen ÇKP'nin güçlenmesiydi. ÇKP özellikle Uzun Yürüyüş'ün yıpranmalarından sıyrılmış, gittikçe belirginleşen bir biçimde ve birçok açıdan güç kazanmıştı. Askerî alanda Japonların direnci i yıpratıcı gerilla savaşı taktikleriyle kırmak için, "uzatılmış savaş" ilkesini benimsedi. Bu strateji başarılı oldu ve zamanla Kuzey Çin'in kırsal alanlarında sağlam bir taban oluşturdu. ÇKP, gerilla taktiği kullandığından gıda ve istihbarat açısından bel bağladığı kırsal kesimle iyi ilişkiler geliştirmek için politik alanda da çalışmak zorundaydı. Bunu milliyetçi kimliğine vurgu yaparak ve nispeten etkili yerel yönetimler kurarak gerçekleştirdi. Üstelik çeşitli sınıflar arasında Japon karşıtı "birleşik cephe"nin oluşumunu teşvik etmek amacıyla, 1930'ların başında takip ettiği radikal toprak reformu politikasını frenledi; böylece zengin çiftçileri veya küçük çaplı toprak sahiplerini yabancılaştırmayacaktı. Bu politikanın ideolojik gerekçesini ise Mao'nun "Çinlileştirilmiş" Marksizm-Leninizm yorumu sağladı. "Yeni Demokrasi" hareketinin temelini oluşturan bu yorum, sosyalizme ancak proletarya önderliğinde bütün toplumsal sınıfların birleştiği geniş tabanlı bir koalisyonla ulaşılabileceğini vurguluyordu. Askerî başarı, halk desteği ve tutarlı bir ideolojik program ÇKP'nin 1937'de 40.000 olan üye sayısının 1945'te 1.2 milyona yükselmesini sağladı. Dahası, bu hızlı büyümeye rağmen, parti disiplini acımasızca uygulandı. Böylece ÇKP, Kuomintang'ın elinde tuttuğu iktidar tekeline karşı potansiyel bir tehdit olarak ortaya çıktı.

ÇKP'nin talihi iyi giderken Milliyetçiler için durum bunun tersiydi. Japonya'ya karşı savaşta Komingtang birçok sorunla karşılaştı. Şanghay ve Nanjing'in 1937'deki düşüşü Kuomintang'ın aşağı Yangzte Vadisi'ndeki zengin enerji merkezlerini ve dolayısıyla da başlıca gelir kaynağını kaybettiği anlamına geliyordu. Savaş çabalarını sürdürebilmek için, yetkililer para arzını arttırma yoluna gittiler ancak bu sarmal enflasyonu yükseltti ve sonuç olarak bu da hükümete verilen des-

teğin azalmasına yol açtı. Buna ek olarak, Kuomintang'ın yozlaşma ve hizipçilik batağına düşmesi ve Milliyetçi Ordu'nun zorla askere alma ve karşılığını ödemeden mallara el koyma eğilimi de halk desteğini zayıflattı. Milliyetçiler Japonlara karşı savaşta başarı sağlasaydı, bu aşırılıklardan bazıları bağışlanabilirdi, fakat Çan Kay-şek'in savaş karnesi başarıdan çok uzaktı, özellikle de 1944'te Güney Çin'de Japonların Ichigo saldırısında ordularının çökmesiyle en kötü noktasına ulaştı. Etkin bir direniş yapılamaması, ÇKP'nin körüklediği yıkıcı spekülasyonlara yol açtı. ÇKP, Çan Kay-şek'in en iyi kuvvetlerini savaş sonrasında komünistlerle hesaplaşmak için sakladığı propagandasını kullandı.

Ne var ki, Kuomintang'ın zayıf taraflarını başka faktörler dengelendi. Çan Kay-şek'in elindeki en güçlü kart, Pasifik Savaşı'nın patlak vermesiyle ABD ile bağlarının güçlenmesiydi. Pearl Harbor'dan sonra Washington, Çin'i Japonya'yla mücadelesinde kritik bir yer olarak görmeye başladı ve böylece Milliyetçilere verdiği askerî ve malî desteği arttırdı. Askerî anlamda bu sponsorluğun sonuçları belirgin bir biçimde avantajlı oldu, Kuomintang güçleri, Amerikalı danışmanların gelmesi ve 1944'ten sonra da **Ödünç ver-kirala** sistemiyle gelen malzeme miktarının artmasıyla teşvik edildi. Buna ek olarak, Amerika'nın Çin'e ilgi göstermesi, ülkenin ve dolayısıyla Çan Kay-şek'in uluslararası konumunun yükselmesini sağladı. Savaş sırasında Roosevelt, barış yeniden kurulduğu zaman Çin'in Doğu Asya'nın egemen bölgesel gücü ve dünyanın "dört polis"inden biri olması fikrine sıcak bakmaya başladı. Bu hedefi gerçekleştirebilmek için, ABD ve Britanya 1943'te Çin'deki son imparatorluk ayrıcalıklarından, vazgeçmek konusunda anlaştı, yalnızca Britanya'nın Hong Kong'daki varlığı anlaşma dışında tutuldu. Buna ilaveten, Roosevelt, Çan Kay-şek'in Japonya'nın 1895'ten beri işgal ettiği bütün toprakları geri vermesi talebini destekledi ve Çin'in **BM** Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olması için başarılı lobi faaliyetlerinde bulundu. Ayrıca Çan Kay-şek, Yalta'da "Büyük Üçlü"nün, Rusya'nın Pasifik Savaşı'na girmesi için Masaya getirdiği koşulları kabul ettiğini onaylayan bir anlaşmayı Ağustos 1945'te imzalayarak Sovyetler Birliği ile bir diplomatik köprü kurmayı başardı. Gerçekte bu, Milliyetçilerin Rusya'nın Mançurya'daki ekonomik ve askerî ayrıcalıklarını kabul ettiği ama karşılığında Stalin'den Çin'in içişlerine karışmama sözü aldığı anlamına geliyordu, yani bir başka deyişle, ÇKP'yi desteklememe vaadi almıştı.

Böylece, Japon savaşının sonuna gelindiğinde, durum şunu gösteriyordu: ÇKP'nin muazzam bir tehdit oluşturmasına rağmen, Kuomintang hâlâ görece daha güçlü konumunu korumaktaydı Kuomintang'ın denetimindeki topraklar daha fazlaydı, daha fazla parti üyesine sahipti, asker sayısı komünistlerinkinden daha fazlaydı ve ordusunun donanımı daha iyiydi. Ayrıca Çan Kay-şek, Sovyetler Birliği'ni tarafsızlığa angaje etmekle, ÇKP'yi uluslararası alandan tecrit ederek kazandığı diplomatik manevra sayesinde Birleşik Devletler'in tam desteğini kazanmıştı. Buna rağmen Çan Kay-şek için sorun, bu avantajlı konumunu ÇKP tehdidini yok etmek için nasıl kullanacağında düğümleniyordu. İlk bakışta, iç savaşın hemen yeniden başlatılması en iyi seçenek gibi görünebilirdi, ama 1945 Ağustos'unun sonlarında,

Ödünç ver-Kirala (Lend-Lease)
Mart 1941'de çıkarılan Lend-Lease Kanunu ile, ABD Kongresi Başkan'a yönetimin ABD ulusal güvenliği için savunulmasını gerekli gördüğü tüm yabancı hükümetlere silah ve malzeme kiralama veya ödünç verme yetkisi vermiştir. Başlangıçta Britanya'yı kurtarmak için ortaya atılan program zamanla Üçlü Pakt'ın yanında savaşan otuz sekiz devleti içine almıştır.

Birleşmiş Milletler
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

Çan Kay-şek bunun yerinde ÇKP ile pazarlıkları başlatmayı tercih etti. Bu şaşırtıcı kararın nedenlerinden biri, Kuomintang'ın Yangste mevkiini yeniden kazanmak için bir barış dönemine ihtiyaç duymasıydı. O sırada ordularının Amerika tarafından Kuzey Çin'e havadan nakledilmesini sağlayacaktı. Buna ek olarak Çan Kay-şek, Washington'ın demokratik bir koalisyon hükümeti kurulması umuduyla, Kuomintang ile ÇKP'nin pazarlığa oturmasını istediğini biliyordu ve bu koşullarda bir savaş başlatmak hiç doğru olmazdı. Aynı zamanda, tecrit edilmiş bir ÇKP'nin siyasi uzlaşmayı tercih etme ihtimalî de vardı, çünkü Stalin de ona pazarlığa oturması için baskı yapmaktaydı.

Böylece Çin, Ağustos 1945'ten itibaren alacakaranlık bir döneme girdi, Chongqing'de, her iki tarafın da ciddi bir şüpheyle karşıladığı pazarlıklar yapılıyor, bu arada ülkenin diğer kesimlerinde iki parti, üstünlük elde etmek için mücadele ediyordu. Görüşmelerin kısa zamanda çıkmaza girmesi kimseyi şaşırtmadı. Bu tıkanmaya sinirlenen ve durumdan Sovyetlerin yararlanacağından korkan Truman yönetimi, Aralık 1945'te, genel bir uzlaşma için arabuluculuk yapması için General Geroge Marshall'ı göndererek sorunu çözmeyi denedi. Marshall, Ocak 1946'da bir ateşkes sağlayarak erken bir başarı elde etti, ama gerçekte neredeyse imkânsız bir görevle karşılaşmıştı çünkü her iki taraf da anlamlı bir taviz vermeye yanaşmıyordu. Görüşmelerin kesilmemesi için elde tek umut kalmıştı: müzakereleri terk eden ya da düşmanlıkları tekrar canlandıran taraf, hem ülke içinde hem de uluslararası düzeyde destek kaybetme tehlikesini göze almak zorundaydı.

Çin'deki hassas barışı en sonunda iki etken yıktı. Bunlardan ilki, 1946 başlarında Birleşik Devletler ile SSCB'nin arasının hızla açılmasıydı. Bunun Çan Kay-şek üzerindeki etkisi çok önemli oldu çünkü onu, ÇKP'ye karşı savaşırsa artık Amerika'nın desteğinin garanti olduğunu düşünmeye yöneltmişti. Böylece, siyasi çözümden uzaklaştı ve düşmanlıkları canlandırmak için uygun gerekçeler aramaya başladı. İkinci neden ise Kuzeydoğu Çin'deki durum ile bağlantılıdır. Pasifik Savaşı'nın son günlerinde Sovyetler Birliği, Japonya'ya savaş açma konusunda Yalta'da verdiği söze bağlı kalarak Mançurya'ya girdi. Japonlar teslim olduktan sonra da askerî birlikler işgale devam etti ve Ağustos'ta Çan Kay-şek'le imzalanan anlaşmaya rağmen, 1945 Ağustos'unda ÇKP güçlerinin bölgeye girmesine ve kırsal bölgeleri kontrol altına almasına izin verdi. Japon yönetimi altında sanayileşmesinin ardından değerli bir ödül niteliği kazanan Mançurya'nın elden gitmesi, Çan Kay-şek'i çok korkuttu. Bu nedenle Çan Kay-şek, Nisan 1946'da Rusların Mançurya'dan çekilmesi sırasında, ÇKP'nin tam kontrolü ele geçirmesini engellemek için Kuomintang ordularının bölgeye havadan nakledilmesini emretti. Bu girişimle birlikte ateşkes sona erdi ve Çin iç savaşa sürüklendi.

Kuomintang'ın kalabalık bir orduyla girdiği mücadelenin ilk yılı, Mançurya'da ve Kuzey Çin'de bir birini takip eden zaferler getirdi. Görünürdeki bu başarı yanıltıcıydı çünkü ÇKP yeniden "uzatılmış savaş" stratejisiyle çarpışmaya başladı ve bu Çan Kay-şek'in güçlerini aşırı yorarak kırılganlığını arttırmak üzere tasarlanmış bir plandı. 1947 sonbaharında ÇKP, Mançurya'ya taarruza geçecek kadar

güçlüydü ve o noktadan sonra savaşın akışı, bir daha tersine çevrilmemecesine ÇKP lehine döndü. ÇKP'nin zaferi aynı zamanda siyasi desteğinin çok geniş olmasından kaynaklanıyordu. Topraklara el koyma siyaseti büyük köylüler arasında büyük rağbet gördü, Bu sayede köylüleri somut bir biçimde kazandı. Bunun yanı sıra disiplin ve dürüstlüğe önem vermesiyle ünlü "**yeni demokrasi**" hareketine devam edilmesi pek çok Çinli "liberal"in desteğini de kazandırdı. Bu durum, hizipleşme ve rüşvet batağına gömülmüş, artan ekonomik kaosu kontrol edemez hale gelmiş olan Kuomintang'ın içinde bulunduğu durumun tam tersiydi. Gerçekten de, Nanjing hükümeti iç savaşın ortasında, ülkeyi modernleştirmek ve merkezî iktidarı güçlendirmek amacıyla reformlar yapmaya devam etti ama bu tür tedbirler bütünüyle ters sonuç verdi.

Yeni Demokrasi
Mao'nun 1930'lar boyunca ve 1940'ların başında, Marksizm - Leninizm'i yeniden formüle ederek sosyalizmi kurmak için, proletaryanın yanı sıra köylü sınıfını da içeren bir sınıf ittifakının gerekli olduğu tezi. Mao'nun bu tezi, komünizmin , "Çinlileştirilmesi" olarak kabul edilir.

Resim 10.1 1946 Mayısında Çin: Çin'in kıtlık bölgelerinden birinden gelen bir mülteci ailesi, iç savaş döneminde yolun kenarında yerde yatıyor. Çocukların ikisi de çiçek hastalığına tutulmuş. (Fotoğraf, Bob Bryant/Keystone/Getty Images)

Çan Kay-şek'in yaptığı bir başka yanlış hesap da, komünizmi yok etme çabasına Birleşik Devletler'in tam destek vereceğine inanmasıydı. Gerçekte, Washington eyleme geçmekte isteksizdi. Truman yönetimindekilerin çoğu, Çan Kay-şek'in savaş kumarına girmektense ÇKP'yi zayıflatmak için ülke içi reformlara yönelmesinin daha doğru olacağına inanıyordu. Çan Kay-şek ve rejimine karşı duyulan şüphecilik, Ocak 1947'de Devlet Bakanlığı görevine başlamak üzere Marshall, Washington'a döndüğünde iyice fark edilir hale geldi. Marshall, demokratik değerlere sahip çıkmayan, yolsuzlukların alıp başını gittiği Çan Kay-şek rejiminden umutlu değildi ve Birleşik Devletler'in Kuomintang'ı ayakta tutmaya tamamen angaje olmaması gerektiğini düşünüyordu. Öte yandan, Çan Kay-şek'in tahmin ettiği gibi, 1946-7 yılları arasında Amerika ve Rusya arasında ciddi gerginlikler ortaya çıktı ama bu bile onun amacına ulaşmasına yaramadı, çünkü Washington'daki çevreleme politikasının mimarlarının düşüncesine göre, Çin, ekonomik yönden zayıftı, asla Rusya'ya bırakılmaması gereken bir değer sayılamazdı.

1949'daki, yenilgiden sonra, Kuomintang üyeleri Tayvan'a kaçmak zorunda kaldı ve ÇKP, 1 Ekim'de Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurarak zaferini ilan etti. ÇKP, yönetimin başına geçince, "yeni Çin"in öncekinden radikal biçimde farklı bir yol izleyeceğini açıkça belirtti. İç siyasette, "yeni demokrasi" yaklaşımını devlet yönetiminde korudu. Buna uygun olarak da, toprak reformunun sürdürülmesi, yolsuzluk ve fahişelik gibi sosyalizm –karşıtı uygulamalara son verilmesi ve sosyalist ekonomik planlamanın aşamalı olarak Stalinci model üzerinden yürütülmesi uygulamaları devam ettirdi. Bununla birlikte en büyük etkisi dış politika alanında oldu.

Çin, Japonya ve Asya'da Soğuk Savaş

ÇKP'nin zafere doğru ilerlemesiyle birlikte tüm dünyada akılları meşgul eden sorular ortaya çıktı: Batı komünist bir Çin oluşumuna nasıl tepki verecekti ve Çin, dış Güçlerle ilişkisinde nasıl bir yol izleyecekti? Batı'da bazı çevrelerde ÇKP'nin Moskova'nın yolunu izlemeyebileceği, fakat Tito'yu örnek alıp her iki Soğuk Savaş bloğuna eşit uzaklıkta duran bağımsız bir devlet olacağı umudu besleniyordu.

Bu yersiz bir iyimserlikti, çünkü Çin devriminin doğasına ilişkin temel bir yanlış anlamayı yansıtıyordu. Hem milliyetçi hem de ideolojik nedenlerle ÇKP'nin Amerika ile ilişki kurmaya niyeti yoktu. Çin, ABD'yi, 1947 Çin-Amerikan Ticaret Antlaşması düzenlemeleriyle Çan Kay-şek'i silahlandıran, destekleyen ve Çin kaynaklarını uzun süredir sömüren ülkelerden biri olmaya can atan, emperyalist-kapitalist bir güç olarak görmekteydi. Amerika'nın düşman olduğuna ikna olmuş ve Çin'in bağımsızlığını korumaya karar vermiş olan ÇKP, doğal ideolojik dostu Sovyetler Birliği ile bağlarını güçlendirmeye karar verdi. 30 Haziran 1939'da, Soğuk Savaş bağlamında, Mao Çin'in "bir tarafa" yani, sosyalist bloğa yaslanmaktan başka seçeneği olmadığını ilan etti. Aralık ayında, Mao, gecikmeyle 14 Şubat

1950'de imzalanan Çin-Sovyet ittifakını müzakere etmek üzere Moskova'ya gitti. İttifak temelde askerî bir antlaşmaydı, iki ülkeden birinin, Japonya'nın veya Japonya "ile ittifak oluşturabilecek herhangi bir devlet"in, başka türlü söylersek, Amerika Birleşik Devletlerinin, saldırısına uğraması halinde diğerine yardım edeceğini taahhüt altına alıyordu.

Bu antlaşmanın imzalanmasına, Ocak 1950'de ÇHC ve SSCB'nin Viet Minh'in elindeki **Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'**ni (VDC) tanıması da eklenmesi, Soğuk Savaş'ın Asya'ya açıkça ilk adımını attığı nokta olarak yorumlanabilir. Ne de olsa, bölgede artık Amerika'nın çıkarlarına meydan okumaya kararlı, bütüncül bir komünist blok vardı. Ancak bu gruplaşma yalnızca komünist davayı daha ileri götürmek amacıyla doğmadı; bölgedeki Amerikan etkinliğine karşı savunmacı bir niteliği de vardı, özellikle Japonya'nın işgal edilmesinde sonra Amerikan siyasetindeki değişime bir tepkiydi.

ÇHC'nin resmî olarak kurulmasından önce bile Birleşik Devletler, Doğu Asya olaylarını Soğuk Savaş prizmasından değerlendirmeye başlamıştı. Bu gelişmeye neden olan bir etken, belli ki ÇKP'nin zafer kazanma ihtimalini çok yaklaşmış olmasıydı, bununla birlikte bu hızlı dönüşümü meydana getiren tek etken Çin'in komünist olması değildi. Buna ilaveten, Washington, dünya kapitalist ekonomisinin içine düştüğü kırılgan durumdan ve Avrupa'nın Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin bozulmasından duyduğu kaygı gibi başka etkilere de maruz kaldı. Bu durum Amerikalı karar vericileri, hem uluslararası ticaretin yeniden canlanmasında hem de çevreleme politikasında Doğu Asya'nın nasıl bir rol oynaması gerektiğini düşünmek zorunda bıraktı.

Ortaya çıkan en büyük değişiklik Japonya'nın işgaline bağlanıyordu. 1945'ten beri Japonya'daki işgal siyaseti demokratikleşmeye ve militarizmin tasfiyesine odaklanmıştı, ama 1948'de Birleşik Devletler bunları bir kenara bırakarak, **"geri dönüş"** adıyla bilinen, Japonya'nın ekonomik iyileşmesini ve yeniden silahlanmasını vurgulayan siyaseti uygulamaya başladı. Japonya'yı yeniden inşa etme kararı birbirine bağlı birkaç etkenin sonucu olarak ortaya çıktı. Birleşik Devletlerin bu yönde hareket etmesinin bir nedeni, Çin'in iç savaşa savrulmasından uğradığı hayal kırıklığıydı, bir başkası ise Japonya'nın küresel ve Asya ekonomilerindeki konumunun yeniden canlandırılmasının önemiydi. Savaş arası dönemde Japonya, Asya ülkelerine tüketim maddeleri ihraç ederken karşılığında büyük miktarlarda ham madde ithal etmişti. Pasifik Savaşı'nın bitmesinden sonra bu ticari kalıplar yeniden dirilmeyi başaramadı böylece sonuçta hem Japonya hem de bir bütün olarak Asya, ekonomik durgunluğun batağına saplandı. Daha geniş bir çerçeveden bakıldığında bu durum ciddi bir endişe yaratıyordu çünkü Avrupa ve Asya'daki ülkelerin savaş sonrası yeniden yapılanmada uğradıkları başarısızlıklar, **Bretton Woods** uluslararası ekonomik düzeninin kurulmasını tehdit ediyordu. Tıpkı Almanya'nın Avrupa'nın ekonomik yeniden yapılanmasının anahtarı olarak görülmesi gibi, Japonya da Asya için aynı hayati önemi taşıyordu. Mayıs 1947'de, Devlet Bakanı, Dean Acheson bu ülkelerin, "dünyanın iki büyük atölyesi" olduğuna işaret etti. Böylece, ekonomik ve malî nedenlerle Washington 1948'den itibaren, Japonya'nın yeniden kurulmasına yardım etmek için borç vermeyi gerekli gördü.

Vietnam Demokratik Cumhuriyeti (VDC)
Komünist Vietnam'ın resmi adı. VDC ilk olarak 1945 yılında Ho Şi Minh tarafından ilan edildi. 1954 ile 1975 yılları arasında yalnızca Vietnam'ın kuzeyini içeriyordu. (Kuzey Vietnam).

Geriye Dönüş Politikası
ABD'nin 1947-49 yılları arasındaki Japonya işgali döneminde yaptığı tanımlama. Demokratikleşme sürecinden önce ekonomik yeniden yapılanmaya doğru değişime önem verilmesi.

Bretton Woods
1944 yılında, savaş sonrası uluslararası ekonomik düzeni tartışmak amacıyla müttefikler arasında düzenlenen konferansın yeri. Bu toplantı sonucunda IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur. Savaş sonrası dönemde bu iki kurum arasındaki bağlar, GATT'ın kurulması ve doların altına dönüştürülebilirliği Bretton Woods sistemi olarak adlandırılmıştır. Doların 1971'deki devalüasyonundan sonra dünyada dalgalı döviz kuruna geçilmiştir.

ÇHC-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri ve "Kaçırılan Fırsat" Tezi Üzerine Tartışmalar

Uluslararası İlişkiler tarihinde SSCB ve ÇHC arşivlerine giderek daha fazla açılmasından en fazla yararlanan inceleme alanı, Doğu Asya'da Soğuk Savaşın, kökenidir. Arşivlerin açılması yalnızca Amerikan kaynaklarına dayanan tezlerin gözden geçirilmesini sağlamıştır. Özellikle 1949–50 yılları arasında Washington ve ÇKP arasındaki ilişkiye dair "Kaçırılan Fırsat" tartışmasında bu kaynakların önemi açıkça görülür. 1970'ler ve 80'lerde, Nancy Tucker (1983), Warren Cohen (1980) ve Michael Hunt (1980) gibi bazı tarihçiler, Birleşik Devletler daha hazırlıklı olabilseydi ÇHC ile iyi ilişkiler kurabilirdi ve sonraki yirmi yıl devam eden düşmanlıktan kaçınılabilirdi olasılığı üzerine duran fikirler geliştirmiştir. Bu "Kaçırılan Fırsat" tezi, büyük ölçüde 1949 baharında, ÇKP'nin o dönemde Amerika ile diplomatik ve ekonomik ilişki kurmak istediğini ancak Washington'dan olumlu cevap almadığı bilgisini içeren Amerikan belgelerine dayandırıldı.

"Kaçırılan Fırsat" tezini savunan, tarihçileri orijinal ÇKP önerilerinin Amerikalıları yanıltmak için hazırlanmış taktiksel bir hareket değil de samimi bir öneri olduğunu öne sürerken büyük bir varsayımda bulunuyorlardı. Son on yılda ÇHC arşivlerinin kısmi olarak açılması, ÇKP'nin niyetlerini açıklığa kavuşturdu ve iyi ilişkiler kurma umudunun ne kadar az olduğunu gösterdi. 1949 baharında Birleşik Devletlerin, önceki liman anlaşmalarının [ÇHC'de ABD baskısıyla dış ticarete açık limanlar] bozulmasını engellemek için Çin'e müdahale etmesinden endişelenen ÇKP yönetimi ve Sovyetler Birliğinin, bu nedenle ABD'ye yakınlaşma teklifinde bulunduğu ortaya çıktı. Ayrıca bu bölümde de belirtildiği gibi, Çin belgeleri, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı beslenen düşmanlığın bu ülkeyle her hangi bir diplomatik ilişki kurulmasına izin vermeyecek kadar derin olduğunu gösteriyor. Bununla birlikte, ÇHC'de belgelerin yayınlanmasının hâlâ sıkı bir devlet kontrolü altında yapıldığını ve bu malzemenin kullanıma sunulmasının günün siyasi hesaplarından bağımsız olamayacağını unutmamak ve bu nedenle bu alanda konuşurken hâlâ temkinli olmak gerekir.

Bununla birlikte, Japon sanayisini pompalamaya başladıklarında, Amerikalıların aklında sadece ekonomik hesaplar yoktu, güvenlik kaygılarının da önemli bir rolü vardı. Batı Avrupa'da olduğu gibi Amerika'da da, art arda yaşanan ekonomik krizlerin komünizmin yayılması için en uygun zemini yaratacağı korkusu hâkimdi. Her ne kadar, Japonya'da durum Fransa ve İtalya'daki kadar ciddi değilse de, özellikle Japon işçi hareketi hızla geliştiği için, uzun vadede gerçek bir endişe kaynağı oluşturmaktaydı. Çevrelemenin mimarlarına göre Japonya'nın komünist olması düşünülemezdi, çünkü bu, dünyanın önde gelen ekonomilerinden birinin üretken kapasitesini Sovyetler'e teslim etmesi anlamına gelecekti. Bu nedenle, Washington'da hâkim olan düşünce, demokratikleşme üzerindeki vurguya son vermek, bunun yerine sonunda siyasi istikrarı sağlayacak olan sanayi ve finans alanında yeniden yapılanmaya odaklanmak gerektiği yönündeydi.

Amerika'nın Soğuk Savaş siyasetinde Japonya'nın artan önemi doğal olarak bölgedeki başka yerlere karşı aldığı tutumu da etkiledi. Bunun doğurduğu önemli

bir sonuç, Japon ekonomisi yeniden yapılanacaksa ticari ortaklara ihtiyaç duyacağının hesaplanmasıydı. Çin kargaşa içinde olduğundan, bunu başarmanın tek yolu, Japonya'yı mamul mallarını bölgenin ham maddeleri karşılığında Güneydoğu Asya'ya göndermeye teşvik etmekti. Birleşik Devletler gözünde Güneydoğu Asya'nın 1948'den itibaren böylesine büyük önem kazanmasının bir başka nedeni de buydu. Buna ilaveten, Japonya'ya verilen önem, ABD'nin Japonya, Okinawa ve Filipinler'de hangi altyapıyı tesislerine ihtiyacı olduğunu, bölgedeki stratejik konumunu güçlendirmek için ne yapması gerektiğini ve genel bir savaş çıktığında Tayvan'ın oynayacağı rol üzerine düşünmesine yol açtı.

Amerikalılar Japonya'nın ekonomik dirilişine katkıda bulunmayı, savunmacı nitelikte bir olay olarak görmekteydi çünkü Japonya'nın iç istikrarına bir tehdit olarak algılanan Japonya Komünist Partisi'ne karşı verilen bir cevaptı. Oysa durum Rusya ve Çin'de böyle görülmedi. Ne de olsa, bu ülkelerin Japonya ile büyük bir mücadele tarihi vardı ve Japon saldırganlığının yeniden güçlendiğini görmek istemiyorlardı. Onlara göre, Birleşik Devletler, Japon militarizminin yeniden doğmasını destekliyor ve bölgedeki emellerini gerçekleştirmek için Japonya'yı maşa olarak kullanmayı amaçlıyordu.

Buna karşılık, Soğuk Savaş'ın gergin ortamında, Amerika Birleşik Devletleri de, Çin-Sovyet gruplaşmasının aslında savunmacı nitelikte olduğunu kabul etmedi. ÇKP'nin Sovyetlere yakınlaşarak Çin milliyetçiliğine ihanet ettiğine ve Çin'i Sovyetlerin uydusu haline getirdiğine inandı. Çin-Sovyet bloğunun ortaya çıkmasıyla bölgeye ilişkin stratejik planlamasını yeniden değerlendirdi ve Güneydoğu Asya'ya desteğini arttırarak tepkisini gösterdi. 1950'lerin başında, Amerika, ekonomik ve askeri yardımını Endonezya, Tayland ve Burma'ya doğru genişletti. Buna ek olarak, Çin ve Rusya'nın Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ni tanıması ışığında, yardımı Hindiçin'deki Fransızlara gönderdi: bu Amerika'nın geleceği etkileyen ilk taahhüdüydü. 1950'lerin ortasından itibaren Birleşik Devletler, çevrelemeyi Japonya'dan başlayıp Güneydoğu Asya'yı içine alacak kadar genişletti. Bu sırada Çin hükümeti, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ne desteğini arttırarak tepki verdi. Bunun sonucunda Vietnam'ın arkasında iki büyük devletin savaş hazırlıkları başladı. Yine de, sonuçta, Asya'da "sıcak savaşın" çıktığı yer Vietnam değil Kore oldu.

Kore Savaşı

Ağustos 1945'te Amerikalılar, SSCB'ye Kore yarımadasında Japonları teslim alma sorumluluğunu paylaşmayı teklif etti. Bölgeleri ayıran sınır 38. paralel-de çekildi. Birleşik Devletler güneyi, Rusya kuzeyi aldı. Niyet bundan sonra, Kore'nin siyasi geleceği üzerine Büyük Güçler tarafından yapılmış olan uzun vadeli planı uygulamaya çalışmaktı. Plana göre Kore, Birleşmiş Milletler vasî yönetimi altında nihai bağımsızlığına hazırlanacaktı.

1945 yazının sonlarında Kore'ye gelen Amerikalılar ve Ruslar, tepeden inme bir siyasi çözümün zorla kabul ettirilmesinin o kadar kolay olmadığını gördüler, çünkü Kore halkı hemen bağımsızlık istiyordu. Oysa Koreliler için büyük talihsizlik, üzerinde anlaşabildikleri tek konunun bağımsızlık olmasıydı çünkü Japonların teslim olmasından sonra siyasi yelpazede aşırı sağdan aşırı sola kadar uzanan farklı gruplar ortaya çıkmıştı. Siyasetin fikir ayrılıklarıyla böylesine bölünmüş olması, doğrudan Japonya'nın sömürgeci yönetiminin bir sonucuydu. Sorunlardan biri de, Japon egemenliği altındaki yönetimin Kore'nin geleneksel toprak sahibi seçkinlerin meşruluğunu ve otoritesini yıkmış olmasıydı çünkü onlar aşırı bir hevesle Japon yönetimiyle işbirliği yapmıştı. Böylece uzlaşmış bir monarşi veya aristokrasi (*yangban*) temelinde yeni bir ulus inşa etme şansı kalmamıştı. Bunun da ötesinde Kore'ye gelen Japon yöneticiler, direnişlere karşı aşırı ölçüde müsamahasız davrandılar, böylece Koreli milli devrim hareketi atomize oldu, başlıca üyeleri ABD, Çin ve Rusya'ya siyasi sürgüne gitti. Bu aktivistlerin, Kore'nin 1910'da neden bağımsızlığını kaybettiğine ilişkin çok farklı yorumları vardı aynı şekilde gelecekte güçlü, modern bağımsız bir devletin kurulması için de farklı reçeteleri vardı. Syngman Rhee, Çin'de Kuomintang'ın yaptığına benzer devlet güdümünde bir modernleşmeden yanayken örneğin Kim Il-Sung gibi komünizme yeni dönmüş biri, Kore'nin sorunların komünizmle çözüleceğini savunuyordu.

Eğer Kore halkı kendi kaderine kendi elinde tutabilseydi bu karışıklıktan bir Merkez-Sol koalisyonun doğması mümkün olabilirdi ama Rusların ve Amerikalıların varlığı bunu imkânsız hale getirdi. Sovyet bölgesinde, Kore Komünist Partisi'ne bağlı grupların, özellikle Kim Il-Sung'un denetimdeki hizbin ağırlıkta olduğu siyasi oluşumlar tercih edildi. Amerikan bölgesinde yetki, göreve getirildiğinde Kore hakkında hiç bilgisi olmayan General John Hodge'un elindeydi. Hodge, görevini, siyasi düzenin geri getirilmesi olarak anladı ve bunu başarmak için eski Japon sömürgecilerin kullandığı araçlara başvurmaktan çekinmedi. Böyle hareket etmesi Merkez Sol hiziplerle ilişkisini kopardı, onları Sağ'dan intikam almak için düzeni bozmaktan sorumlu tuttu. Sağ hizipler dışında bütün gruplarla arası açılan Hodge, lider olarak, Syngman Rhee gibi, muhafazakâr, eski sürgünlere yöneldi.

Sovyet ve Amerikan politikalarının sonucunda, kuzeyde ve güneyde vasî yönetimine ve taraflardan birinin kayırılacağı herhangi bir birleşme biçimine ateşli bir şekilde karşı çıkan, rakip gruplar oluştu. Amerikalılar çaresizlik içinde 1947'de, sorunun çözümünü BM'ye bıraktı. BM'nin bulduğu çözüm, kendi himayesinde gerçekleşecek genel seçimlerin yapılmasıydı. Ne var ki, kuzeydeki siyasi temsilciler, güneyin özgür seçimlere müdahale edeceği gerekçesiyle bu fikri, reddetti. Böylece, Mayıs 1948'de yapılan seçimler sadece güneyle sınırlı kaldı. Ve kuzeydekilerin önceden tahmin ettiği gibi sonuç şaibeliydi. Seçimin galibi Syngman Rhee'ydi ve Temmuz'da **Kore Cumhuriyeti**'nin (KC) ilk başkanı oldu. Kuzey cephesinin buna verdiği tepki, Eylül ayında Sovyetler'in kontrolü Kim Il-Sung'a devretmesi ve **Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti**'nin (KDHC) başına getirmesi oldu.

Kore Cumhuriyeti (KC)
Güney Kore'nin resmi adı. KC 1948 yılında Syngman Rhee önderliğinde kurulmuştur.

Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (KDHC)
Kuzey Kore'nin resmi adı. KDHC, 1948 yılında Kim Il-Sung liderliğinde kurulmuştur.

Kore Savaşı'nın kökenini anlamaya çalışırken, Kuzey Kore ve Güney Kore adını kullanmak yerine bu iki yeni rejimden kendi özel adlarıyla bahsetmek daha doğru, çünkü her iki hükümet de kendilerini sadece o an yönettikleri coğrafi alanın değil, tüm ülkenin yasal liderleri olarak görüyordu. Ayrıca, her ikisi için de temel amaç diğerini yok etmek ve Kore'nin tamamını yönetmekti. Bu amacı gerçekleştirmek için, 1948'den itibaren KDHC güneyde çıkan KC karşıtı ayaklanmaları, silah ve subay sağlayarak destekledi. Bu arada KC, kuzeyde bir saldırı olması durumunda Amerikan desteğini alacağı umuduyla KDCH'yi genel savaşa sürüklemek için kışkırtmaya uğraştı. Böylece konvansiyonel bir savaşın başlamasından hemen önce, Kore'nin iç savaş batağına saplandığını söylemek mümkündür ki, bu çatışmayı inceleyen önde gelen tarihçi Bruce Cumings'in inandırıcı bir biçimde savunduğu tezin savunduğu görüş de budur. 1948-49'da Kore yarımadasındaki mücadele yerel sınırlar içinde kaldı ve bir sonuç alınamadı. KC, kendisine karşı ayaklanmaları kontrol altına almayı başarırken, KDCH genel de savaş kışkırtmalarına direndi. Ne var ki, 1950'de durum büyük ölçüde değişti. Güneydeki gerilla savaşının KC'yi devirmek için yeterli olmadığını fark eden Kim Il-Sung, Ocak 1950'de Stalin'den 38. paralel üzerinden yapılacak konvansiyonel bir saldırı için onayını talep etti. Kim, Çin iç savaşında ÇKP'nin yanında savaşmış askeri birliklerin ülkeye geri dönmesiyle KDHC'nin silahlı kuvvetlerinin güçlendiğini ve askerî dengenin Pyongyang'ın lehine döndüğünü ileri sürdü. Ayrıca Kim, KC'nin iktidarı ancak baskı yoluyla elinde tutabildiğini ve bu nedenle KDHC'den gelen bir saldırının Rhee hükümetine karşı halk ayaklanmaları başlatabileceğini vurguladı. Bu koşullarda Kim, zaferin haftalar değil günlerle sayılacak kadar kısa zamanda kazanılacağını ve Amerikalıların müdahale etmesine imkân vermeyecek kadar ani olacağını tahmin ediyordu.

Önceleri Sovyet lideri, Kim'den gelen bu tür talepleri reddediyordu, ama bu kez yeşil ışık yaktı, tek koşulu Mao'nun da razı olmasıydı. Tarihçiler kesin bir sonuca varacak yeterli belgeye sahip olmadıkları için, Stalin'in amaçları açıklık kazanmamıştır. Bazıları, Stalin'in, belki de Yugoslavya'ya saldırabilmesinin yolu açmak için Amerikan'ın ilgisini Avrupa'dan uzaklaştırmak istediğini öne sürdü. Diğerleri, Sovyet liderinin Mao'dan hâlâ şüphelendiğini ve bu nedenle Çin'i SSCB'ye yakınlaştıracak bir Çin-Amerikan çatışması çıkartmak istediğini düşündü. Bir diğer olasılık, Amerikan'ın Japonya'daki etkinliklerinden rahatsız olan Stalin'in, tüm Kuzeydoğu Asya kıtasını komünizmin kontrolü altına alarak Japon militarizminin geleneksel atlama tahtası olan genişlemecilikten yararlanmasına imkân vermemek ve Washington ile iş birliği yapmasının bedelini Tokyo'ya ödetmekti. Nedeni her ne olursa olsun, Stalin'in istenen onayı vermesi, bölgedeki gerginliğin artmasına neden oldu.

Harita 10.2: *Kore Savaşı*

Kaynak: *Lefler (1992)*

Mao'nun onayını aldıktan sonra, 25 Haziran 1950'de KDHC, 38. paralelden saldırısını başlattı Washington'da saldırı haberleri korkuyla karşılandı. Truman'a göre bu tahrik olmadan yapılan saldırı Hitler tarafından uygulanan taktiklerin bir benzeriydi ve tavizciliğin ahlaki ve siyasi bir iflas olduğu dersinden yola çıkarak KC'ye yardım edilmesi gerektiğine karar verdi. Amerikalılar, KC davasını BM Güvenlik Konseyi'ne götürdüler ve görüşmeleri boykot eden Sovyet temsilcisinin yokluğunda Rhee'nin rejimine yardım çağrısında bulunan karar kabul edildi. BM'nin himayesinde, Japonya'daki Amerikan güçleri, General MacArthur kumandasında Kore'ye yönlendirildi. Buna ek olarak, ÇHC'nin Tayvan'a saldırmasını engellemek için Yedinci Amerikan Filosu Tayvan boğazlarına gönderildi.

Amerikan yardımıyla KC güçleri, KDHC saldırısını önleyebildiler ve Ağustos'tan itibaren karşı saldırıya geçtiler. 15 Eylül'de MacArthur'un amfibik güçleri Inchon'a çıkartma yaparak Kuzey'in ikmal hatlarını kesme tehdidinde bulununca, KDHC'nin saldırısı bozguna dönüştü. Zafer, Washington'un önüne düşünülmesi gereken sorunları getirdi: BM, savaştan önceki statükonun yeniden kurulmasını mı kabul etmeliydi, yoksa Kore'nin 38. paralelden itibaren birleştirilmesi ve Kim'in güçlerinin temizlenmesi için 1947'den beri elinde bulundurduğu vekâletin gereğini mi yapmalıydı? İkinci seçenek daha cazipti, çünkü Stalin, Kim'in yardımına gelmeyi göze alamamıştı ve savaş yorgunu ÇHC'nin Amerika'n'ın gücü karşısında direnmeyeceği belliydi. Bu durumda, Washington, komünizmin Kore'den geri çekilmesini sağlamaya karar verdi ve 1 Ekim'de KC güçleri kuzeye doğru hareket etti.

Geçmişe bugünden bakınca, bu mantıksız bir karardır çünkü 38. paraleli geçmek Çin'in müdahalesini hızlandırmıştı. Mao'ya göre, ABD Donanmasının Tayvan Boğazları'nda devriye gezmeye başlamasından üç ay sonra Amerika'nın KDHC'ye ilerlemesi Çin'de bir karşı devrim yapmak için hazırlanmış daha geniş bir planın parçası olmalıydı. Çin açısından bakıldığında, Amerikalılar, Hindiçin, Tayvan ve Kore olmak üzere üç taraflı bir saldırı için hazırlandıkları izlemini veriyorlardı ve bu, saldırı Çin'deki karşı devrimci hareketle birleşebilirdi. Bu nedenle ÇHC'nin tek seçeneği vardı, ya Birleşik Devletler'in saldırma anını seçmesini bekleyecekti ya da çok geç olmadan Kore'den Batı mevcudiyetini tasfiye etmek için ön saldırı yapacaktı. Mao önce ikinci yaklaşımı yeğledi. Ancak düşüncesi stratejik kaygıları aşmıştı, çünkü KDCH'nin yok edilmesine razı olmasının ÇHC'nin devrimciliğinin inandırıcılığına zarar vereceğini ve hem iç siyasette hem de uluslararası duruşunun büsbütün sarsacağını fark etmişti. Diğer önemli bir etken de, Stalin'in, sağlayacağı desteğin ne olacağını tam belirtmemekle birlikte ÇHC'yi müdahaleye zorlamasıydı. Sovyetler Birliği, Çin'in güvenliğinin garantörü olduğundan, Mao, Moskova'ya ÇHC'nin komünist amaca sadık olduğunu göstermek istedi.

Böylece, Ekim 1950'de, müdahale için hazırlıklar yapıldı ve Halkın Kurtuluşu Ordusu (HKO) güçleri i Yalu Nehri'nin ötesine sızdırmaya başladı. HKO, Kasım sonlarında, Amerikan istihbaratının hatasıyla yakın bir saldırı alarmı verilmediği için, BM/KC güçlerini 38. paralelin gerisine çekilmeye zorlayan büyük bir saldırı düzenledi. Asya'da Soğuk Savaş'ın ayarını belirleyen bir olay aranacak olursa, o da

ÇHC'nin, Kuomintang idaresindeki Çin'den çok farklı bir yaratık olduğunu ilk kez ortaya koyan bu beklenmedik saldırıydı. Bu öylesine radikal ve askerî gücüne öylesine güvenen bir rejimdi ki, Amerika Birleşik Devletler'in devasa gücüne meydan okumuştu. Bunun Washington'da yarattığı tepki çok sarsıcı oldu, hatta Kızıl dalgayı kökünden kurutmak için atom bombasının kullanılması ve savaşın Çin içindeki hedeflere saldırılacak şekilde genişletilmesini konuşanlar oldu.

Neyse ki, çatışmanın Çin-Sovyet ittifakını harekete geçireceği korkusu, geri çekilme kararını verdirdi ve savaş Kore yarımadası ile sınırlı kaldı. Çatışma iki buçuk yıl daha devam etti. 1951 yazında her iki tarafın da tam bir zafer kazanamayacağı anlaşılınca ateşkes görüşmeleri başladı, ama kısa zamanda ve Kuzey Koreli ve Çinli esirler üzerine yapılan sonu gelmez tartışmalarla çıkmaza girdi. Sonunda, Çinlilerin ve Amerikalıların savaş yorgunluğu, çıkmazı sona erdirdi ve Temmuz 1953'te, KDHC ve KC arasında, 1950 yılında yapılandan hemen hemen hiç farkı olmayan bir sınır anlaşması üzerinde uzlaşıldı.

Asya ve Kore Savaşının Sonuçları

Kore Savaşının patlak vermesi Asya'daki Soğuk Savaş'ın gelişiminde çok etkili olmuştu. Bunun en açık sonucu, ÇHC ile Birleşik Devletler'in arasındaki bölünmeyi daha da şiddetlendirmesiydi. KKP'yi tanımlayan radikal milliyetçilik ile Marksizm karışımı ideoloji, sürekli olarak Birleşik Devletler'i emperyalist amaçları nedeniyle karaladı. Yangını körükleyen ise, ABD'nin Çan Kay-şek'in Tayvan'daki Çin Cumhuriyeti'ne verdiği desteğin, Pekin tarafından Çin'in bitmemiş iç savaşına haksız müdahale olarak görülmesiydi. Amerikan tarafında ise durum, Çin devrimindeki milliyetçi öğenin anlaşılamamış olması, ÇHC'nin uluslararası düzende dengeleri bozan bir tehdit olarak görülmesine yol açtığı gibi, ne yapacağı önceden kestirilemediği için belki de Sovyetler Birliği'nden daha büyük bir tehlike olarak görüldü. Bunu yirmi yıl sürecek bir karşılıklı düşmanlık takip edecekti.

Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) 1954 yılında Avustralya, Fransa, Büyük Britanya, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler, Tayland ve ABD tarafından kurulan bir ittifak. SEATO, Çin-hindi'nde komünistlerin bölgedeki kazanımlarını durdurmak için düzenlenen Cenevre konferansı sonrasında kurulmuş, fakat Vietnam Savaşı sırasında çok fazla işe yaramamış ve 1977'de dağılmıştır.

Buna ek olarak, Kore Savaşı, kıtanın düşman ittifak sistemlerine bölünerek kutuplaşmasına neden oldu. Komünist tarafta savaş, Sovyetler Birliği'ni ve ÇHC'yi yakınlaştırdı ve ÇHC'yi Viet Minh'e askerî yardım vermeye teşvik etti. Buna karşılık, Çin-Sovyet bloğuna karşı Amerikan'ın duyduğu korku, özellikle Kasım/Aralık 1950 olaylarından sonra, Washington'ı rasyonelleşmeye ve bölgeye angajmanını arttırmaya yöneltti. Eylül 1951'de Birleşik Devletler, Japon işgalini sonlandırmaya karar Verdi. Bunun karşılığında Tokyo hükümetini silahlanmasını sınırlandırmaya ve Birleşik Devletler'in Japonya topraklarındaki askerî üsleri sınırsız kullanmasına izin veren ikili bir güvenlik antlaşmasını imzalamaya zorladı Bundan sonra, Amerika bölgeye daha fazla angaje oldu. 1953'te Birleşik Devletler, KC ile bir güvenlik antlaşması imzaladı, 1954'te askerî çevreleme **Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO)** ve Tayvan'la imzalanan barış antlaşmasıyla daha da genişletildi.

Buna paralel olarak Washington, bölgedeki taraftarlarına yaptığı ekonomik ve askerî yardımı genişletti, özellikle Hindiçin'deki Fransızlara yaptığı yardımı arttırdı

Amerika'nın komünizmi çevrelemekte gösterdiği bu kararlılık ciddi sorunlara yol açtı, çünkü Birleşik Devletler'in uyguladığı politika bazı bakımlardan bölgedeki gerginliğin daha fazla artmasına yol açtı. Önemli bir hata, siyasal istikrar sağlama çabasında Washington'ın kaderini, Filipinler, Tayland ve 1945'ten itibaren Güney Vietnam gibi uydu devletlerin içindeki muhafazakâr güçlere bağlamış olmasıydı. Bu muhafazakârlar öylesine önemliydi ki, ülke içindeki yangını söndürecek bir toprak reformu gibi ilerici siyasi uygulamalar yönünde baskı yapan Amerika'ya karşı direnebiliyorlardı. Bunun talihsiz yanı köylüler aç bırakıldıkça komünizmin serpilip gelişmesiydi. Ayrıca, ABD'nin genel refahı arttırmak yerine güvenliğe odaklanması nedeniyle, bu rejimlere yapılan yardımın türü ekonomik değil askerîydi. Japonların bölgedeki ekonomik büyümeye yakıt sağlayacak büyük bir yardım programını savunmasına rağmen, Güneydoğu Asya devletleri ham maddelerin topraktan çıkarılmasıyla yetinmeye devam etti, işlenmesine önem vermedi.

Buna ilaveten, Amerika'nın Soğuk Savaş'a yoğunlaşmasından doğan sorunlar bütün başka sorunlardan daha önemliydi. Çünkü Birleşik Devletler, "Kızıl Çin"i çevreleme politikasının gerekliliği apaçık ortadayken, bu görüşe karşı çıkanları duymak bile istemedi. Birleşik Devletler, ÇHC'yi, Sovyetler Birliği'nin kendisinden daha kavgacı olan bir uzantısı olarak görüyordu, oysa Mao'nun söz ve eylemlerini daha çok Çin milliyetçiliğinin bir ifade biçimi olarak görenler de vardı. Bu zamanla, komünist olmayan bazı Asya devletlerinin Amerikan politikasını eleştirmesine neden oldu. Hindistan, Seylan, Burma ve Endonezya gibi ülkelere göre, Amerika'nın komünizm tehlikesi saplantısı, onun Asya'daki istikrarsızlığın gerçek nedenlerini, yani sömürgeciliğin sürdürülmesi ve onun istenmeyen çocuğu olan **yeni-sömürgeciliği** görmesini engellemişti. Ayrıca, Washington ile ilişkilerinin Soğuk Savaş çerçevesinde tanımlanmasına da içerliyorlardı. Örneğin, Hindistan'ın ihtiyaç duyduğu acil gıda yardımını 1951'de Amerikan Kongresi'ni Nehru'nun **tarafsızlık** tutumuna bağlamaya çalışması tatsız duygular yarattı. Yine bu sırada, 1952'de ABD'nin kaba saba bir girişimle, Endonezya'ya yapacağı ekonomik yardımı, Cakarta'nın Soğuk Savaş'ta Batı lehine açık bir tavır alması koşuluna bağlamaya çalışması, Amerikan-Endonezya ilişkilerine zarar verdi.

Başka bir sıkıntı da, Amerika'nın dar görüşlü siyaseti in, bölgesel çatışmalara müdahale etmesi için kullanılmasıydı. Bunun en önemli örneği, Washington'ın, Orta Doğu ve Güneydoğu Asya'nın savunması açısından çok önemli gördüğü Pakistan ile ilişkilerini yakınlaştırmasıydı. Nehru'ya göre bu düpedüz saflıktı, ona göre Pakistan, sadece Hindistan karşısındaki konumunu güçlendirmek için Amerikan cephanesine ulaşmaya çalışıyordu. Ortaya çıkmaya başlayan Soğuk Savaş paradigmasının devam etmekte olan savaş ve istikrarsızlığa yeşil ışık yaktığını düşünen Nehru ve Sukarno gibi liderler, Süper Güçler'in mücadelelerine karşı tarafsızlığı vurgulayan ve Asya ve Afrika'daki sürekli sömürgeciliğe karşı mücadele etmeyi amaçlayan alternatif bir uluslararası sistem kurmaya çalıştılar.

Yeni-sömürgecilik
Sömürgeci iktidarın, sömürgeye hukuken bağımsızlık verdiği, fakat yine de siyasi ve ekonomik denetimi fiilen elinde bulundurduğu süreç.

Tarafsızlık
Bir devletin kendini Büyük Güç rekabetinin dışında ilan ettiği politika. Bu siyasetin ilk önemli savunucusu, Hindistan'ın bağımsızlık sonrası döneminde Jawaharlal Nehru olmuştur.

Sonuç

Pasifik Savaşı'nın kalıntılarından doğan yeni Asya, Batı Avrupa ve Japon emperyalizminin yıkılmasına rağmen saldırgan dış etkenlere karşı hassas bir kıta olmaya devam etti. Bunun nedeni kısmen Japon İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra güç boşluğunu dolduran güvenlik çıkarları, sonra da ganimet mücadelesine düşen iki süper güçten kaynaklanıyordu. Ne var ki Asya'nın durumunu, dünyada Amerika ve Sovyet çıkarlarının çatıştığı alanlardan biri olarak sınıflandırmak yanlış olacaktır, çünkü kıtadaki olaylar süper güçleri bölgeye çekmekte kilit rol oynadı. Süper güçlerin ilgisini bölgeye çeken dürtülerden birinin yerel milliyetçiliğin yükselişi olması ironiktir, Birleşik Devletler radikal Asya milliyetçiliğini anlamakta güçlük çekiyordu, onları genellikle yalnızca Moskova'nın kuklası olarak görüyordu.

ÇKP'nin zaferi, başka dönemlerden çok daha fazla, Amerika ve Sovyetler'in ilgisini bölgeye çekti ve Soğuk Savaş mantığına düşmesini sağladı. Gerçekten de, bölgedeki Soğuk Savaşın yoğunluk derecesini belirleyen, her şeyden çok ÇKP'nin Birleşik Devletlere karşı düşmanlığı ve Washington'ın bu düşmanlığa karşılık vermesi olduğunun anlaşılması önemlidir. Çin-Amerikan düşmanlığının nedeni basit ideolojik farklılıklardan daha fazlaydı, çünkü Çin devrimi, komünizm için olduğu kadar radikal milliyetçilik için de bir zaferdi.1949'da ortaya çıkan güçlü, büyük ölçüde milliyetçi Çin, artık süper güçlerin rekabetlerini sürdürebilecekleri bir sahne değildi. Bir şekilde ÇHC ve Birleşik Devletler arasındaki sorunlu ilişki, Batı'nın Asya milliyetçiliği ile uzlaşamamasının yarattığı en uç örnek olarak kabul edilebilir. Bu, en açık biçimde Washington'ın ÇHC'nin kuruluşuna verdiği tepkide görülebilir çünkü Çin milliyetçiliğinin gücünü tanımak yerine, Pekin'i Moskova'nın yardakçısı olarak sınıflandırdı. Benzer bir karışıklık daha sonra Amerikan'ın Vietnam siyasetine damgasını vuracaktır, bu olayda da Amerika yine Vietnam devriminin milliyetçi niteliğinden çok komünist niteliği üzerinde durmuştur. Komünist Çin'in ortaya çıkışının, ABD üzerindeki etkisi büyük olmuştur, çünkü ABD bu yeni rejimin, Japonya'nın güvenliğini ve dolayısıyla kendisinin Asya'daki temel çıkarlarını tehdit ettiğini düşünmüştür. Sonuç olarak Amerika, Çin tehdidini durdurmaya çalıştı. Gerçekten de Japonya o kadar önemliydi ki, onun pazarlarını ve ham madde kaynaklarını korumak için Amerika, Çin karşıtı kalkanını Asya'nın daha ileri noktalarına kadar genişletmeye hazırdı. Amerika'nın Japonya'ya odaklanması, Soğuk Savaş düşmanlıklarının derinleşmesine yaradı, Japon ekonomisinin yeniden kurulması sadece Çin ve Rusya'nın Birleşik Devletler'e olan şüphesini arttırmaya hizmet etti ve aralarındaki askerî ve siyasi bağları güçlendirdi.

Bu nedenle, 1949'dan itibaren Asya'daki uluslararası ilişkileri Soğuk Savaş belirledi, fakat bu, kendilerini Batı ve Japon sömürgeciliğinin pençesinden yeni kurtarmış bağımsız devletler tarafından hoş karşılanan bir gelişme değildi. 1940'ların sonunda ve 1950'lerin başındaki gergin ortamda Hindistan ve Endonezya gibi bazı ülkeler Amerika ya da Rusya kampından birini seçmeleri yönünde üzerlerine kurulan baskıya karşı çıktı, çünkü bu emperyalizmi ortadan kaldırmıyor,

sadece el değiştirmesini sağlıyordu. Ayrıca, bu devletler süper güçler tarafından açıklanan Soğuk Savaş paradigmasına ikna olmamıştı, çünkü Çin-Amerikan çatışmasında gördükleri şey, Amerika'nın Asya milliyetçiliğinin meşru temellerini inkâr etmesiydi. **Üçüncü Dünya**'nın tarafsızlığını oluşturacak kökler bu tavır içinde saklıydı.

Üçüncü Dünya Fransızca kökene sahip olan bu müşterek kavram ne kapitalist dünyaya ne de komünist bloğa dâhil olan ülkeler için kullanılır. Bu ülkeler arasında Latin Amerika, Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya ülkeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda zengin "Kuzey"e karşılık olarak "Güney" adını da alır.

Önerilen Okumalar

Bu bölümde bahsedilen bütün konuları ele alan bir uluslararası tarih kitabı bulunmamaktadır. Bu olaylara Amerikan perspektifinden yaklaşan genel çalışmalar, Ronald McGlothlen, *Controlling the Waves: Dean Acheson and U.S. Foreign Policy in Asia* (New York, 1993), Michael Schaller, *The American Occupation of Japan: The Origins of the Cold War in Asia* (New York, 1985) ve Andrew Rotter, *The Path to Vietnam: The Origins of the American Commitment to Southeast Asia* (Ithaca, NY, 1987) şeklinde sıralanabilir. Soğuk Savaş kapsamında, Doğu ve Güneydoğu Asya'nın ABD için görece önemini kavramak için, bakınız Melvyn Leffler, *A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration and the Cold War* (Stanford, CA, 1992) ve Robert McMahon, *The Limits of Empire: The United States and Southeast Asia Since World War II* (New York, 1999).

Güney Asya'daki dekolonizasyon için, bakınız M. J. Akbar, *Nehru: The Making of India* (London, 1989), Ayesha Jayal, *The Sole Spokesman: Jinnah, the Muslim League and the Demand for Pakistan* (Cambridge, 1985), R. J. Moore, *Escape from India: The Attlee Government and the Indian Problem* (Oxford, 1983), Anita Inder Singh, *The Origins of the Partition of India, 1936–1947* (Oxford, 1987) ve Judith Brown ve W. Roger Louis (ed), *The Oxford History of the British Empire,* cilt. IV, *The Twentieth Century* (Oxford, 1999)'da Judith Brown tarafından yazılan bölüm Güneydoğu Asya için, bakınız Nick Cullather, *Illusions of Influence: The Political Economy of United States-Philippines Relations, 1942–1960* (Stanford, CA, 1994), Robin Jeffrey (ed.), *Asia: The Winning of Independence* (London, 1981), Robert McMahon, *Colonialism and the Cold War: The United States and the Struggle for Indonesian Independence, 1945-1949* (Ithaca, NY, 1981), Tilman Remme, *Britain and Regional Co-operation in Southeast Asia, 1945-49* (London, 1994), Anthony Short, *The Communist Insurrection in Malaya, 1948-60* (Lon-don, 1975) ve Judith Brown and W. Roger Louis (der.), *The Oxford History of the British Empire,* cilt. IV, *The Twentieth Century* (Oxford, 1999)'da A. J. Stockwell tarafından yazılan bölüm (Indochina hakkındaki okumalar için bakınız Bölüm 12).

Çin İç Savaşı üzerine iç dinamiklerle ilgili en iyi çalışma, Suzanne Pepper, *The Civil War in China: The Political Struggle, 1945–1949* (Berkeley, CA, 1978). Savaşın kö-kenlerine dair uluslararası boyut hakkında, bkz Odd Arne Westad, *Cold War and Revo-lution: Soviet-American Rivalry and the Origins of the Chinese Civil War, 1944-1946* (New York, 1993) ve Xiaoyuan Liu, *A Partnership for Di-*

sorder: China, the United States and Their Policies for the Postwar Disposition of the Japanese Empire, 1941-1945 (Cambridge, 1996). ÇKP'nin dış politikası ve Stalin'le ilişkileri ile ilgili genel metinler için, bkz Michael Hunt, *The Genesis of Chinese Communist Foreign Policy* (New York, 1996), Michael Sheng, *Battling Imperialism: Mao, Stalin and the United States* (Princeton, NJ, 1997) ve Odd Arne Westad (ed.), *Brothers in Arms: The Rise and Fall of the Sino-Soviet Alliance, 1945-1963* (Stanford, CA, 1999). "Kaçırılan fırsat" tezi üzerine, bakınız Chen, Garver, Sheng ve Westad'ın önemli makalelerini içeren sempozyum notları *Diplomatic History* (1997), cilt. 21, ss. 71- 115. Çin politikasıyla ilgili ABD'nin iç tartışmaları, Nancy Tucker, *Patterns in the Dust: Chinese-American Relations and the Recog-nition Controversy, 1948–1950* (New York, 1983) ve Thomas Christiansen, *Useful Adver-saries: Grand Strategy, Domestic Mobilization and Sino-American Conflict, 1947–1958* (Princeton, NJ, 1996) kitaplarında bulunabilir. Amerika'ya karşı Çin'in tavrı için bakınız Chen Jian, *China's Road to the Korean War: The Making of the Sino-American Confrontation* (New York, 1994). Amerika'nın Japonya'yı işgalindeki "geriye dönüş" politikası ve bunun Güneydoğu Asya politikaları üzerindeki etkileri hakkında 14. Bölüm okuma listesine bakabilirsiniz.

Kore Savaşı'nı bir sivil çatışma olarak nitelendiren klasik yorum için bakınız Bruce Cumings, *The Origins of the Korean War*, 2 cilt (Princeton, NJ, 1981 and 1990). Sino-Sovyet rolü üzerine yoğunlaşan daha farklı bir perspektif için bakınız Sergei Goncharov, John Lewis ve Xue Litai, *Uncertain Partners: Stalin, Mao and the Korean War* (Stanford, CA, 1993). Çatışmayla ilgili tezlerin iyi bir sentezi için bkz Peter Lowe, *The Origins of the Korean War* (London, 1996). Savaşın gidişatıyla ilgili bakınız, William Stueck, *The Korean War: An International History* (Princeton, NJ, 1995), Rosemary Foot, *A Substitute for Victory: The Politics of Peacemaking at the Korean Armistice Talks* (Ithaca, NY, 1990) ve Shu Guang Zhang, *Mao's Military Romanticism: China and the Korean War, 1950–1953* (Lawrence, KS, 1995).

11. Bölüm

Soğuk Savaş'tan Détente'a, 1962–79

Giriş

1962 ve 1979 arası Sovyet-Amerikan ilişkileri bir dizi sert inişli çıkışlı yollardan geçti. Ekim 1962'de Küba'ya Sovyet füzelerinin yerleştirilmesi yüzünden iki ülke tehlikeli bir biçimde karşı karşıya geldi. Küba füze krizi atlatıldıktan on yıl sonra iki süper güç, Moskova'da **SALT** (Stratejik Silahları Sınırlama Antlaşması) ve birçok başka ikili antlaşma imzaladı. 1970'lerin başında ***détente***'ın (yumuşama) en hızlı olduğu zamanlarda, Mayıs 1972'de Başkan Richard Nixon'ın Moskova'ya yaptığı ziyaretle başlayan Sovyet-Amerikan zirve toplantıları, görünüşte uluslararası ilişkilerde yepyeni bir dönem başlatmıştı. Ne var ki, 1979 sonlarında Sovyetler Birliği komşusu Afganistan üzerine silahlı kuvvetlerini gönderince, Amerika Birleşik Devletleri'nde Carter yönetiminin aldığı bir dizi önlem, Amerikan-Sovyet ilişkilerinde *détente*'ın öldüğünü teyit etti. SALT II onaylanmayacaktı ve bir kez daha *détente*'tan önce Sovyet-Amerikan ilişkilerinin ana doğrultusunu yansıtan çatışmacı üslup egemen olacaktı. 1980'lerin başına gelindiğinde, önceki kısa rahatlama dönemi, yerini bazılarının yeni Soğuk Savaş olarak nitelendirdiği döneme bıraktı.

Détente'ın başlaması üzerine yapılan açıklamalar karmaşıktır. Küba Füze Krizi, örneğin, görünürde Sovyetler'in yenilmesi, ABD'nin zafer kazanmasıyla sonuçlandı. Ancak bu olayın doğurduğu sonuçlardan biri de örneğin, Sovyet silahlanmasının tırmanmasına neden olmasıydı ki, bu durum da 1960'ların sonunda Washington ile Moskova'nın nükleer silahlarının gerçek bir eşitlenmesine yol açtı. Bu bağlamda iki süper güç, sahip oldukları nükleer silahların miktarına bir tavan belirlemenin uygun olacağını (ekonomik yönden de sağlıklı) düşündü. Bu sırada her iki

Stratejik Silahların Kısıtlanması Antlaşmaları (SALT I ve II) ABD ve Sovyetler Birliği arasında bazı nükleer silahların denetim altına alınması için imzalanan anlaşmalar. SALT I 1972'de imzalanırken, SALT II'nin taslağı 1979'da hazırlanmış, fakat onaylanmamıştır.

Détente Yumuşama. Devletler arasındaki gerginliğin azalması anlamına gelen kavram. Çoğunlukla 1969 yılında Richard Nixon'ın ABD başkanlığına geçtiği dönem ile 1980'de Senato'nun SALT II'yi onaylamayı reddetmesi arasındaki dönemin süper güç diplomasisini anlatmak için kullanılır.

Çin – Sovyet Bölünmesi Sovyetler Birliği ile Çin'in 1950lerin sonu ve 1960ların başında birbirleriyle ilişkilerini kestikleri süreç. Başlangıç tarihi çoğunlukla Kruşçev'in 1956'da SBKP 20. Kongresi'nde yaptığı konuşma olarak kabul edilse de bu görüşe son zamanlarda karşı çıkılmaktadır.

bloktaki merkezkaç eğilimler, Sovyet ve Amerikan yönetimlerinin önüne yeni tehditler getirdi. Örneğin, Fransa ve Batı Almanya gibi ülkeler 1960'larda, birbirlerinden bağımsız olarak *détente* talebinde bulunurken, **Çin-Sovyet bölünmesi,** tek sesli bir komünizm olduğu mitosunu yıktı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin önüne yeni diplomatik fırsatlar getirdi. Bütün bu etkenler, ABD 1970'lerin başında **Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)** ile ilişkiler kurduğu, Sovyetler ve Amerikalılar yüksek düzeyde zirve toplantılarına başladığı sırada yan yana geldi. Böylece ortaya çıkan bir dizi antlaşma, Avrupa'daki savaş sonrası statükoyu normalleştirecekmiş gibi göründü.

Détente'ın uğradığı başarısızlık, büyük ölçüde 1970'li yılların başındaki kendi yetersizliğinin bir yansımasıydı. Örneğin, Sovyet-Amerikan gerginliğindeki yumuşamanın başlıca sorunlardan biri, **Üçüncü Dünya'da** uygun eylem tarzının ne olacağı üzerinde herhangi bir anlaşma sağlamamış olmasıydı. 1970'lerin ortasından itibaren Moskova ve Washington, giderek Soğuk Savaş'ın başlangıçtaki sebeplerinin çok uzağında kalan coğrafi alanlarda çatışmalara girdi: Ortadoğu, Güneydoğu Asya ve Afrika. Bu duruma ilaveten, iki ülkenin de iç siyasette *détente*'i destekleyen bir uzlaşı sağlayamaması, en sonunda Amerikan-Sovyet yakınlaşmasının olumlu kazanımlarını boşa çıkardı. *Détente* bundan sonra yalnızca, çok daha kapsamlı ve çok-taraflı bir kurgu olarak yerleştiği Avrupa'da, 1970'lerin sonuna kadar devam etti.

Détente üzerine konuşurken, Sovyet-Amerikan iki taraflı détent'ını, Avrupa'daki Doğu-Batı çok-taraflı détent'ından ayırmak gerektiğinin altını çizmek gerekir. Olaya karışan aktörlerin sayısına ilaveten, iki *détente* arasındaki bir başka temel fark, tarafların yöneldiği konular ve farklı coğrafi alanların doğasından kaynaklanır. Avrupa'daki *détente,* örneğin, iki Almanya arasındaki ilişkiler, Doğu ve Batı Avrupa arasındaki etkileşimin doğası ve düzeyi gibi, belirli bir bölgesel bağlamla sınırlanmış konularla uğraştı. Böylelikle, Avrupa'daki *détente* birçok konuyu kapsayan bir dizi anlaşma doğurdu. Bunlar, savaş-sonrası Avrupası'nın sınırlarının ne olacağı gibi "geleneksel" güvenlik konularından başlayıp ekonomik ve kültürel bağların çoğaltılmasına, kişisel ve insanî güvenlik gibi, "elle tutulamayan" konulara kadar uzanıyordu. Avrupa gündeminin büyük bölümü, 1972'de başlayıp, tüm Avrupa'yı kapsayan uzun görüşmelerin **(Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, (AGİK)** son protokolü olan 1975 Helsinki Anlaşmaları ile hukuki bir sisteme bağlandı. Katılan otuz beş ülke (ABD, Kanada ve Sovyetler Birliği dâhil) ile 1975 Ağustos'unda imzalanan Helsinki Anlaşmaları, en azından geriye bakıldığında, tüm Avrupa'yı kapsayan ve Soğuk Savaş sonrası dönemde de süren bir süreci temsil eder.

Süper güçlerin détente'ı farklıydı. Özellikle SALT antlaşması ve ABD ve Sovyetler Birliği liderlerinin katıldığı bir dizi zirve toplantısıyla ilişkiliydi. ABD ile Sovyetler Birliği liderlerinin, bütün dünyayı kapsayan konuları tartıştığı doğrudur, ancak, varılan antlaşmaların temelde çok dar ve üçüncü tarafları ilgilendirmeyen ikili konular olduğu da bir o kadar doğrudur. Yine de hem ABD hem de Sovyetler

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)
Komünist Çin topraklarının resmi adı. ÇHC 1949 yılında Mao Zedong liderliğinde kurulmuştur.

Üçüncü Dünya
Fransızca kökene sahip olan bu müşterek kavram ne kapitalist dünyaya ne de komünist bloğa dâhil olan ülkeler için kullanılır. Bu ülkeler arasında Latin Amerika, Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya ülkeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda zengin "Kuzey"e karşılık olarak "Güney" adını da alır.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)
1975 yılında Finlandiya'nın Helsinki kentinde, aralarında ABD ve Sovyetler Birliğinin de bulunduğu otuz beş ülke tarafından imzalanan ve insan haklarının yanında ekonomik, sosyal ve kültürel ilerleme için işbirliğini teşvik eden anlaşma. 1990larda AGİK'in yerine kurulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) ise, tüm Avrupalı devletler, Sovyetler Birliği'nin tüm eski devletleri ve ABD ve Kanada da dâhil olmak üzere elli beş üyesi bulunmaktadır.

Birliği dünyanın pek çok yerinde çeşitli bölgesel anlaşmazlıklara taraf olma durumundaydı ve böylece kendi aralarında anlaşmazlıkların sürmesi ve sonuçta, örneğin, Angola ya da Afganistan gibi konularda çıkarlarının çatışması kaçınılmazdı. Ne var ki, bütün bu süper güçler yumuşaması böyle bir Soğuk Savaş döneminin çevre ülkelerinden birinde, ABD kıyılarına oldukça yakın küçük bir Karayip Adası'nda –Küba'da– çıkan bir krizle başladı ve bu kriz, daha sonra ironik bir biçimde *détetent*'ın çökmesinde de önemli bir rol oynayacaktı.

Küba Füze Krizi

1950'li yıllar sona ermeden önce Küba'nın, süper güçler arası bir anlaşmazlığın konusu olacağı kimsenin aklına bile gelmezdi. 19. yüzyıl sonlarındaki İspanyol-Amerikan savaşından beri bu küçük ada, fiilen ABD **protekratıydı**. Bu yarısömürge statüsü, ekonomik ve toplumsal yönlerden aşırı farkların daha da derinleşmesine ve Amerikan karşıtlığının büyümesine yol açtı. Birçok Kübalı için 1930'dan beri iktidarda olan diktatör Fulgencio Batista, yabancı egemenliği ve eşitsizliğin simgesiydi. Sonunda, yıllarca süren gerilla savaşlarının ardından, devrimci güçler (**Fidelistas**), genç bir avukat olan Fidel Castro önderliğinde 1959 yılında Havana'ya girdiler. Ne var ki Castro, biliyordu ki, başarısı büyük ölçüde kuracağı yeni rejime ABD'nin tahammül edip etmeyeceğine bağlıydı. Bu ve 1954'te Guatemala'da solcu bir hükümetin devrilmesinde ABD'nin oynadığı rol, Küba'nın yeni liderinde, bir ABD askerî müdahalesiyle karşılaşacağına dair aşırı bir endişe yarattı. 1960'a gelindiğinde bu tür endişeler Castro'yu daha fazla Sovyetler Birliği desteği aramaya yöneltti. Kennedy'nin yeni rejimi bu hamleye, 1961 Nisan ayında, başarısızlığa mahkûm, Domuzlar Körfezi müdahalesini onaylayarak karşılık verdi

Castro işgalci güçleri başarıyla yenilgiye uğrattıysa da **Domuzlar Körfezi** deneyimi ve ABD'nin onu iktidardan düşürmek için girişimlerini sürdürmesi, Küba liderini Sovyet Birliği'nden gelen daha fazla askerî yardım tekliflerine daha açık olmaya yöneltti. Sonuçta, Domuzlar Körfezi krizinden bir yıl sonra Kruşçev, nükleer füzeleri Küba'ya yerleştirmeyi önerince, Soğuk Savaş döneminin en tehlikeli krizlerinden biri ortaya çıktı. Castro öneriyi kabul etti ve 1962 yazında yeni müttefiklere teslim edilmek üzere füzeleri de içeren, gerekli malzemelerle yüklü Sovyet gemileri yola çıktı. Sovyet füzelerinin ABD'nin göbeğinden 160 km. öteye yerleştiğinin halka duyurulmasının ileride büyük bir propaganda darbesi olacağı umuduyla, silahların yerleştirilmesi o sırada gizlilik içinde yapıldı.

Ancak, 1962 Ekim ayının ortalarında Küba üzerinde uçan ABD **U-2** casus uçakları, balistik füze alanlarının inşa edilmekte olduğunu fark ettiler. Kriz artık kapıdaydı. Her ne kadar ABD daha önce Türkiye'ye füze yerleştirmiş ve hem Moskova hem Washington sahip oldukları **kıtalararası balistik füzelerle (KBF)** birbirlerine ciddi zarar verebilecek kapasiteye ulaşmış olsa bile, Sovyet nükleer silahlarının Karayipler'de yerleştirilmesinin psikolojik etkisi (ve olayın gizlilik

Protektorat (hamilikler)
Bir imparatorluk tarafından tam olarak ilhak edilmeden yönetilen ve yetkinin tipik olarak yerel güçlere devredildiği bir yönetim şekline maruz kalan topraklar.

Fidelistas
Küba'nın Fidel Castro önderliğindeki devrimcilerine verilen isim. Fidelistas, uzun bir gerilla savaşından sonra 1 Ocak 1959'da Batista rejimini devirmeyi başarmıştır.

Domuzlar Körfezi (*Bay of Pigs*)
Castro rejimine karşı olan Kübalı sığınmacıların 17 Nisan 1961'de Küba'ya karşı başarısız bir işgal girişimi gerçekleştirdikleri bölge. Amerikan hükümeti girişimi desteklerken, plan-lama aşamasında CIA büyük rol oynadı. 20 Nisan'a gelindiğinde sığınmacıların büyük bölümü ya öldürülmüş ya da yakalanmıştı. Başarısızlıkla sonuçlanan bu işgal, Kennedy yönetiminin ilk dış politika faaliyetiydi ve Lati Amerika ve Avrupa'daki Amerikan karşıtı gösterileri kışkırtmasının yanında Amerika-Küba ilişkilerini daha da kötüleştirdi.

U-2 Casus Uçakları
Amerikalıların Sovyet ve diğer düşman topraklar üzerinde uçmada kullandığı yüksek i ifa keşif uçakları.

içinde yapılması), Kennedy yönetimini harekete geçmesi gerektiğine ikna etti. Kennedy, olayı enine boyuna tartışmak üzere Kabine içinde özel bir danışman ekibi kurdu: Milli Güvenlik Konseyi Yürütme Kurulu (MGKYK). Kurul önce, Küba'ya askerî müdahalede bulunma ve füze üslerine hava saldırısı düzenleme önerilerini de içeren birkaç seçeneği değerlendirdi. Ama sonuçta Kennedy yönetimi, füzelerin getirilmesini önlemek üzere deniz kuvvetlerinin Küba'yı abluka altına almasına karar verdi. 22 Ekim'de Kennedy, bir televizyon konuşmasında Sovyet füzelerinin gizlice yerleştirilmiş olduğunu kamuoyuna açıkladı ve Küba'ya gidecek bütün gemilere fiilen abluka uygulanacağını duyurdu. Ayrıca füzelerin Küba'dan kaldırılmasını talep etti.

Bundan sonraki birkaç gün boyunca görünüşe göre, ABD ile Sovyetler Birliği hızla bir nükleer savaşa doğru yaklaşmaktaydı. Kennedy rejimi konuyu **BM**'e götürdü ve hava saldırısı ile Küba'yı işgale hazırlandı. Castro hükümeti çeyrek milyondan fazla Kübalıyı ve adadaki Sovyet askerlerini işgale karşı koymak üzere hazır duruma çağırdı. Sovyetler'in adadaki nükleer başlıklı taktik füzelerini alarma geçirdi. ABD'de bütün ülkeyi saran bir panik dalgası yayıldı, halk bir nükleer kıyıma hazırlanmaya başladı. Sovyetler Birliği'nde kamuoyuna kriz hakkında sadece bazı bilgi kırıntıları ulaştığı için panik büyümedi. Batı Avrupa'da ABD'nin **NATO** müttefikleri, patlamaya hazır bir nükleer savaşın, örneğin Berlin'e veya başka yerlere sıçraması gibi olası sonuçlarına hazırlandı.

Gittikçe gerginleşen birtakım pazarlıklardan sonra, sonuçta kriz çözümlendi. Olay şöyle gelişti: 26 Ekim'de Kruşçev, ABD'nin adayı işgal etmeme teminatı vermesi karşılığında füzelerini geri çekmeyi önerdi. Kennedy bu uzlaşma önerisini değerlendirirken Sovyet lideri bir talepte daha bulundu: ABD füzelerini Türkiye'den de çekmeliydi. Bu sırada durumu daha da vahimleştiren bir olay oldu, 27 Ekim'de Küba'da bir Amerikan U-2 uçağı düşürüldü. Ne var ki aynı gün Adalet Bakanı ve Başkanın kardeşi Robert Kennedy, Sovyet Elçisi Anatoly Dobrynin ile bir anlaşma yaptı. Buna göre, Türkiye'den sessizce, kamuoyuna duyurulmadan füzelerin kaldırılması karşılığında Küba'daki füzeler de kaldırılacaktı. 28 Ekim 1962 Pazar günü Kruşçev, Sovyet füzelerinin Küba'dan çekileceğini duyurdu. ABD'nin yakın takibi altında Sovyet gemileri füzeleri geri götürdü.

Karşılıklı Garantili İmha Dünyasına Doğru (KGİ)

Kriz bitmişti; ama ciddiyeti ve gebe olduğu sonuçlar, her iki tarafın da bütün stratejik durumu yeniden değerlendirmesini zorunlu hale getirdi. 1960'ların geri kalan bölümünde bu yeniden değerlendirmenin iki yönü özellikle çok belirginleşti. Bir yandan ABD ve Sovyetler Birliği, gerginliği yumuşatmak amacıyla iletişim kanallarında düzeltmeler, nükleer denemeleri mümkün olan en alt düzeye indirmek üzere anlaşmalar yapmak gibi bazı geçici adımlar attı. Öte yandan silahlanma yarışının kendisi durmadı. İki taraf da nükleer silah programlarına pervasızca devam etti ve

Kıtalararası Balistik Füze (KBF)
En az 6,500 kilometre menzili olan ve fırlatıldıktan sonra güdümlü bir güzergâh izleyen her türlü süpersonik füze. Sovyet – Amerikan SALT I Anlaşmaları, her iki tarafın sahip olabileceği KBF'lerin sayısını sınırlandırmıştır.

Birleşmiş Milletler (BM)
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

Kuzey Atlantik Paktı Örgütü (NATO)
4 Nisan 1949'daki Kuzey Atlantik Paktı ile Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve ABD tarafından kurulmuştur. Yunanistan ve Türkiye ittifaka 1952 yılında, Federal Almanya Cumhuriyeti ise 1955'te katılmıştır. İspanya 1982'de tam üyelik kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme 1999'da yaşanmış ve bu dalgada Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ittifaka katılarak NATO'ya üye ülkelerin sayısını on dokuza çıkarmıştır.

hatta Sovyetler Birliği bu çabalarına muazzam bir hız verdi. Elde edilen sonuç, bir çılgınlık **(KGİ)** dünyasının kurulması oldu. KGİ döneminde, Sovyet- ABD ilişkilerinde istikrar, ironik bir biçimde, her iki tarafın da daha çok miktarda ve daha çok çeşitlendirilmiş nükleer silaha sahip olmasına bağlandı. Öyle ki, bir ilk darbe olduktan sonra bile, tarafların her ikisinin de diğerine daha güçlü bir karşılık verme kapasitesi korunacaktı, böylece taraflardan hiçbirinin düşmanca bir saldırıda bulunmaya cesaret edemeyecekti.

Küba Füze krizinin yarattığı şok, Sovyet ve ABD liderlerine iki ülke arasında tesadüfe bağlı bir nükleer savaş çıkmasının ciddi bir olasılık olduğunu ve en azından iki taraf arasında daha iyi iletişim kanalları olması gerektiğini gösterdi. Böylece 1963'te, "kırmızı telefon" olarak anılan ve ABD ile Sovyetler Birliği başkentlerini doğrudan birbirine bağlayan bir iletişim hattı kuruldu. Birkaç ay sonra Sovyetler Birliği, ABD ve Britanya atmosferde yapılan denemelere son veren **Sınırlı Test Yasağı Antlaşması'**nı imzalamayı kabul etti. Gelecekteki denemeler, yer altında yapılacaktı. Yine de bu küçük adımlar, çelişkili görünen birtakım hamleler ve kamuya yapılan açıklamalarla pekiştirildi. Örneğin 1963 Haziran'ında Washington Amerikan Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada Kennedy, vatandaşlarına: "Suçlu aramak veya yargılamak için burada olmadığımızı hatırımızda tutarak, Soğuk Savaş karşısında aldığımız tutumu yeniden gözden geçirmeliyiz," diye seslendi: "Tartışmanın başlıklarını çoğaltacak bir tartışma içinde olmadığımızı hatırımızda tutarak diye seslendi. "Elbette", diye ekledi, "dünyada olup bitenleri oldukları gibi ele almalıyız, olmaları gerektiği gibi değil. Eğer bundan önceki on sekiz yılın tarihi başka türlü olsaydı şimdi böyle olmazdı, diye düşünemeyiz" Bununla birlikte Kennedy aynı ay, Berlin'e yaptığı ziyarette Sovyetler Birliği'nin güttüğü siyaseti ve Berlin Duvarını ağır bir dille eleştirdi: "Dört Alman'dan biri, özgür insanların temel haklarından yoksunsa, yani o insanlar özgür seçim yapamıyorsa, hiçbir zaman Avrupa'da kalıcı bir barış sağlanamaz." Sonra dinleyicilerine seslendi: "gözlerinizi bugünün tehlikelerinin ötesine çevirin, yarının umutlarına bakın, yalnızca bu şehrin, Berlin'in özgürlüğüne bakmayın, hatta ülkeniz Almanya'nın özgürlüğünün ötesine geçip dünyanın her yerinde özgürlüğün ilerlemesine bakın".

Bu tür beyanatların, 22 Kasım 1963'te öldürülmeseydi, Kennedy'nin başarmak istediği şeyin ne olacağı üzerine yapılan tartışmalara epeyce büyük bir katkısı olmuştur. Kennedy, bıkmadan usanmadan Sovyet–Amerikan ilişkilerini iyileştirmek için çalışmalarına devam edecek miydi? Moskova ile Washington arasında yeni bir büyük çatışmanın çıkmasını önlemek için Vietnam'a Amerikan birliklerini gönderilmesine karşı çıkacak mıydı? Bu soruların cevapları ne olursa olsun, Küba Füze Krizi'nden sonra Kennedy'nin Sovyetler Birliği politikasına kararsızlık hâkimdi. Kesin olan şuydu ki, Sovyetler Birliği karşısında bir yenilgiyi razı olmaya veya herhangi bir alanda yenilgi görüntüsü tehlikesini göze almaya niyeti yoktu.

Sovyetler Birliği cephesinde, Nikita Kruşçev de iktidar dizginlerini Kennedy'den ancak çok küçük bir zaman farkıyla elinde tutabildi. Ekim 1964'te Sovyet lideri, Politbüro tarafından görevinden alındı. Çok geçmeden, Sovyet Komünist

Karşılıklı Garantili İmha (KGİ) [mutually assured destruction - MAD] ABD ve Sovyetler Birliği'nin birinden gelecek nükleer saldırıya diğerinin ağır hasarlara neden olacak sert yanıtlar verebilme yeteneğine dayanan, ABD'nin karşılıklı caydırma doktrini.

Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri (START–Strategic Arms Reduction Talks) SALT II anlaşmasının onaylanması konusunda yaşanan başarısızlıktan sonra 1982 yılında ABD ve SSCB arasında başlayan START müzakereleri sonucunda ilk olarak 1987'de orta büyüklükteki nükleer güçleri ortadan kaldırmak amacıyla INF antlaşması imzalanmıştır. 1991'deki START I ile her iki taraf da nükleer cephanelerinde ve yerinde incelemelerinde yeni indirimler yapmayı taahhüt etti. Bunun ardından 1993 yılında gerçekleştirilen START GI görüşmeleri sonucunda, 2003 yılına kadar nükleer savaş başlıklarında üçte iki azaltmaya gitme çağrısı yapıldı. START ayrıca, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan'ın nükleer silahsızlanmalarına temel oluşturmuştur.

Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev yavaş yavaş kontrolü eline aldı, birçok başka konu arasında Kruşçev'i Küba'daki füzelerle kumar oynamakla suçladı. Ama konumuz açısından daha önemlisi, yeni liderliğin ABD ile eşit konuma gelmek amacıyla nükleer silah yapımına hız vermesidir. Bundan böyle Kremlin asla stratejik yönden Amerika Birleşik Devletleri'nden daha aşağı bir durumda kalmayacaktı.

1960'ların ikinci yarısında her iki tarafın da nükleer çalışmalara devam etmesinin ciddi bir durum yarattığı açıkça görülüyordu. Her iki tarafın nükleer silahları yığması ve yıkım kapasitelerini arttırması, bir nükleer savaş çıkmasını –sonuçları düşünüldüğünde –tasavvur etmeyi bile imkânsızlaştırdı. Bu nedenle birçok strateji uzmanına göre, nükleer savaştan kaçınmanın tek yolu KGİ'nin caydırıcı etkisine güvenmekti. Aslında KGİ, askerlerin düşünme yönteminde bir değişimi temsil ediyordu. Örneğin Amerikalılar eskiden, bir Sovyet nükleer saldırısına karşı en önemli caydırmanın silah yönünden üstünlük olduğunu düşünürlerdi, ama artık ancak bir korku dengesinin (hem ABD'nin hem Sovyetler'in ilk darbeyi atlatabilme ve daha sonra kitlesel karşı saldırı yapma kapasitesine eriştikten sonra) karşılıklı nükleer silah kullanmayı önleyebileceğine inanıyorlardı.

Yeni doğan bu KGİ dünyasının bir ironisi daha vardı. Füzeler ve nükleer silah başlıkları yığıldıkça ve yeni silah sistemleri araştırmaları ilerledikçe, nükleer silahlar kullanışlı olma özelliklerini kaybetmeye başladı. Bir yandan 1960'lardan sonraki silahlanma yarışının amacı bir savaş çıkmasını önlemek gibi görünüyordu, öte yandan ABD ve Sovyetler Birliği'nin büyüyen silah depoları onlara dünya karşısında ölçüsüz bir 'prestij' sağlamak dışında hiçbir ilave siyasi güç getirmiyordu. Nükleer silahlar, örneğin Vietnam gibi bölgesel çatışmalarda kullanılamıyordu. Üstelik ortaya bir çoğalma sorunu çıktı. 1960'ların Fransa'sı ve Çin, ABD, Britanya ve Sovyetler Birliği'nin nükleer kulübüne üye oldu. Başka ülkelerin de örneğin Hindistan ve İsrail'in, nükleer silah sahibi olması yakın görünüyordu. Böylelikle Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, sayılar ve silah kalitesi açısından "kulübün" öteki üyelerinin önünde olmakla birlikte, çoğalmanın kendisi, KGİ'nin sağlayacağı düşünülen istikrarı yok etti.

Devam eden yarışın silahları çoğaltması, kaynakların boşa harcandığının görülmesi ve Amerikan ve Sovyet liderlerinin karşılıklı olarak silah depolarına sınır koymak üzere bir tür anlaşmaya varma fikrine ısınması, işte bu KGİ bağlamında oldu. Haziran 1967'de, New Jersey, Glassboro'da, Sovyet Başkanı Alexei Kosygin ve Başkan Johnson arasında düzenlenen bir toplantıda, iki taraf birbirlerinin stratejik nükleer silah depolarının boyutlarına sınır getirecek yeni bir anlaşma olasılığı üzerinde fikir alışverişine başladı. Ancak o tarihe gelindiğinde Doğu ve Batı bloklarında ortaya çıkan birtakım gelişmeler, *détente*'ın hüsnükuruntudan öte bir anlamı olmadığına işaret etmeye başlamıştı.

Fransa, Almanya ve Avrupa'da Détente'ın Kökeni

Amerika Birleşik Devletleri, Küba Füze Krizi'nin ima ettiği sonuçlar ve Sovyetler Birliği ile eşit miktarda silaha sahip olma fikri ile boğuşurken Batı dünyasındaki egemen konumu birçok yönden tehdit edilmeye başladı. Genel düzeyde Amerika'nın Vietnam Savaşı'na daha yoğun bir biçimde karışmasından, özellikle Johnson yönetiminin Güney Vietnam'a kara kuvvetleri göndermesinden sonra Amerika, müttefikleri tarafından dikkatle izlenmeye ve ciddi eleştiriler almaya başladı. Örneğin ABD'nin defalarca talepte bulunmasına karşın NATO müttefiklerinin hiçbiri Amerikan savaşını desteklemeyi kabul etmedi. Aslında bu ülkelerin pek çoğu, Amerika'nın Vietnam'la uğraşması durumunda Batı Avrupa'da kara kuvvetleri bulundurma sözünü artık tutmayacağı ve NATO'nun toplu savunma yeteneğini zayıflatacağından endişe ediyordu.

Savunma doktrinlerinde değişimlerin yaşandığı bir dönemde bu, görünüşte özellikle yerinde bir endişeydi: NATO, 1950'lerde ağırlıkla **kitlesel misilleme** politikası temeline dayandırılmışken, Kennedy yönetimi "esnek karşılık" politikasına yönelmişti. Gerçekte Sovyetler Birliği veya Varşova Paktı, eğer NATO topraklarının herhangi bir parçasına saldırıda bulunursa, onları nükleer saldırıyla tehdit etmek yerine, Batılı müttefikler (KGİ'nin ortaya çıkmasıyla birlikte) artık bu tür saldırılara "aynı türden" karşılık vereceklerdi. Yani eğer Varşova Paktı, Berlin'e saldırırsa veya Batı Almanya'yı karadan işgal ederse, Amerika Birleşik Devletleri nükleer silahlarla karşılık vermeyecekti. Bunun yerine, konvansiyonel silahlarla savaş yapılacaktı. Kıta Avrupası için böyle senaryoların güven vermekten uzak olduğu anlamak zor değildi.

Vietnam Savaşı ve Amerikan Savunma doktrinin değişmesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra inşa edilen Atlantik-ötesi güven ilişkisini epeyce zayıflatırken, Amerikan ekonomisinin egemenliğinin nispeten azalması da Batı Avrupa'nın birleştirilmesini daha fazla çetrefilleştiriyordu. 1945'te Amerika Birleşik Devletleri dünya mamul mallarının %50 sini üretiyordu; 1960'lara gelindiğinde bu üretimdeki payı, kabaca global çıktının üçte birine düşmüştü. Bu dönemde büyük kazançlar Batı Avrupa'ya gitti ve 1960'larda giderek artan biçimde Japonya'ya yöneldi. Her ikisi de Amerika'nın savaş-sonrası ekonomi politikalarının kârından faydalanan taraflarıydı: Amerikalılar sonuçta, Avrupa bütünleşmesini teşvik etmiş, Japonya'nın toparlanmasını savunmuştu. Üstelik hem Batı Avrupa hem Japonya, **Bretton Woods** sisteminin kurulmasından doğan hızlı ekonomik gelişmeden yararlanmıştı ve bu da Amerikan dolarının gücüyle desteklenmişti. Ne var ki bu refah üretme yeteneği, örneğin Sovyetler Birliği'ne karşı fikir savaşında yararlı propaganda malzemesi sağlamak gibi bazı yönlerden tatmin edici olmakla birlikte bütün bunlar, 1945'ten sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk kez, ciddi ekonomik rekabetle karşı karşıya kalması anlamına geliyordu. Gerçekten de, 1971'e gelindiğinde Bretton Woods sistemini taşımanın yükü ve aynı zamanda Vietnem'da savaşmak, Başkan Nixon'ın doların altın kurundan değişimi politikasına son verme-

Kitlesel misilleme Eisenhower yönetimi döneminde ABD'de hâkim olan askeri karşı – saldırı stratejisi. ABD bununla Sovyetler veya Çin tarafından gerçekleştirilecek her türlü saldırıya nükleer silah kullanarak yanıt vereceği tehdidinde bulunuyordu. Fakat 1950lerin sonlarında Sovyetlerin önemli bir nükleer kapasiteye erişmesiyle bu strateji güvenilirliğini yitirmiştir.

Bretton Woods 1944 yılında, savaş sonrası uluslararası ekonomik düzeni tartışmak amacıyla müttefikler arasında düzenlenen konferansın yeri. Bu toplantı sonucunda IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur. Savaş sonrası dönemde bu iki kurum arasındaki bağlar, GATT'ın kurulması ve doların altına dönüştürülebilirliği Bretton Woods sistemi olarak adlandırılmıştır. Doların 1971'deki devalüasyonundan sonra dünyada dalgalı döviz kuruna geçilmiştir.

sine yol açtı. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında nükleer silahların eşitlenmeye başlaması, Amerika'nın Vietnam'a daha büyük ölçüde müdahalesi, Amerika'nın Batı Avrupa'yı savunma kararlılığının devam etmeyebileceği endişesi ve Amerikan ekonomisinin gücünün görece inişe geçmesinin yarattığı bu bağlam içinde, Fransa Başkanı Charles de Gaulle Batı Avrupa'nın lideri olma iddiasını ortaya attı.

1958'den beri iktidarda olan de Gaulle'ün 1960'lardaki bağımsız girişimlerde bulunması, büyük ölçüde Fransa'nın uluslararası arenadaki konumunu yükseltmek arzusundan doğdu. De Gaulle, bunun, ancak Fransa'nın yeni ve bağımsız bir Avrupa'nın kuruluşunda liderlik rolünü üstlenmesiyle mümkün olabileceğini iddia ediyordu. Bu ise, De Gaulle açısından, Avrupa diplomasisinde ABD'nin etkisinin azaltılmasını gerektiriyordu ve de Gaulle bunu yeni kurulan **Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET)**, Amerika'nın Truva atının –Britanya'nın– girmesine kararlılıkla muhalefet ederek açıkça gösterdi. Bunun yerine, Atlantik'ten Urallar'a uzanan yeni Avrupa'nın gerçekleşmesinin kilit noktasını Fransa ve Almanya ortaklığında görüyordu. Bu arayış içinde verdiği bazı temel kararlar, Britanya'nın üyeliğini iki kez reddetmesi (1963 ve 1967), 1963 Fransız-Alman Antlaşması'nı imzalaması, bağımsız bir Fransız nükleer gücü (*force de frappe*) oluşturulması, 1966'da Fransa'nın NATO'nun birleşik askerî yapısından çekilmesi ve de Gaulle'ün Sovyetler Birliği'ne karşı bağımsız bir diplomasi gütmesini içerir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)
1957 Roma Antlaşması ile kurulan AET, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir. Kurucu üyeleri Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya (şimdiki Almanya) idi. Topluluğun gayri resmi adı Ortak Pazardı. AET'nin amacı zaman içinde üyelerinin ekonomik birliğini ve sonunda da siyasi birliğini sağlamaktı. AET'nin adı 1994 yılında Avrupa Birliği olarak değişmiştir.

Telaşlı diplomasisine ve debdebeli üslubuna karşın De Gaulle, NATO ittifakını bozmadı. Elbette Britanya'nın üyeliğini inatla reddetmesi başka AET üyelerinin hoşuna gitmedi, Fransız-Alman ekseni vizyonu da (kısmen bu nedenle) gerçekleşmedi ve Sovyetler Birliği ile bağımsız diplomatik ilişkisi de önemli bir sonuç doğurmadı. Bağımsız girişimleri in teşvik ettiği şey, Batı'nın Soğuk Savaş politikalarının yeniden değerlendirilmesi ve bunun NATO Konseyi'nin Harmel Raporu'nda (adını Belçika Başbakanı Pierre Harmel'den almıştı) ifade edilmesi oldu. Aralık 1967 'de NATO Konseyi tarafından onaylanan Harmel Raporu'nun önerisi, Batı İttifakının üyelerinin çift yollu bir diplomasi izlemesi gerektiğiydi. Bir yandan NATO ülkeleri paktın başlangıçtaki askerî amaçlarının geçerli olmaya devam ettiğini ve ortak savunma yeteneklerini daha da iyileştirmek için çalışmaları canla başla sürdürmeyi kabul etti. Öte yandan Harmel raporu, "Müttefiklerin ikinci amacı Doğu ve Batı Avrupa arasında hâlihazırda doğal olmayan (bizlerin seçtiği bir durum değildir bu), Almanya'nın parçalanmasını da içeren, duvarların ortadan kaldırılması için planlar ve yöntemler geliştirmektir', diyordu. Böylece üye ülkelerin topluca ya da tek başlarına *détente* atmosferi yaratacak politikalar izlemesi, NATO'nun resmî hedeflerinden biri olarak onaylandı.

Federal Almanya Cumhuriyeti (FAC)
1949 yılında eski Amerikan, İngiliz ve Fransız işgal bölgelerinde kurulan ve aynı zamanda Batı Almanya olarak bilinen Alman devleti. 1990 yılında ADC ile FAC'nin birleşmesi sonucu savaş sonrası Almanya'nın bölünmesi sona ermiştir.

Kısa vadede, Harmel Raporu'una ruhuna en uygun hareket eden ülke Batı Almanya oldu. Harmel Raporu'unda belirtildiği gibi Almanya'nın yeniden birleştirilmesi, ancak bir *détente* atmosferinde adım adım ilerleyecek bir ittifak hedefiydi. Oysa Almanya bağlamında bu, **Federal Almanya Cumhuriyeti'nin (FAC)** dış siyasetine doğrudan tercüme edilince çok çarpıcı değişimler olması gerekiyordu ki,

bu ancak ve bir ölçüde iktidardaki Hıristiyan Demokratların lideri ve FAC'ın ilk Şansölyesi olan Konrad Adenauer'in görevden ayrılmasıyla mümkün oldu çünkü o, **Demokratik Almanya Cumhuriyeti (DAC)** ile herhangi bir anlaşmaya girmeyi kabul etmemişti. Bunun yerine, Adenauer FAC'ın, Sovyetler Birliği hariç, Doğu Almanya'yı tanıyan hiçbir ülke ile diplomatik ilişki kurmayacağını açıkça belirten Hallstein Dokrini'nin katı siyasetini benimsemişti. Almanya, tek ulus ve tek ülkeydi; Doğu Almanya eninde sonunda kendi iç sorunları nedeniyle çökecek ve FAC'a katılacaktı. Adanauer, bu arada FAC'ı AET ve NATO'ya sımsıkı bağladı.

1961'de Berlin Duvarı'nın dikilmesi, Hallstein Dokrini ve Adenauer'ın nihai hedefi olan iki Almanya'nın birleşmesine duyulan kuşkuların artmasına yol açtı. Sosyal Demokrat Parti'nin lideri Willy Brandt'ın başını çektiği ***Ostpolitik*** fikri, Batı Alman seçmenleri arasında yayılmaya başladı. *Ostpolitik* özünde, Almanya'nın yeniden birleşmesinin ancak komşu ülkeler, Sovyetler Birliği, Polonya ve Çekoslovakya'nın, Doğu Almanya Batı ile birleşince kendi güvenliklerinin tehlikeye düşmeyeceği konusunda tatmin edilirlerse mümkün olacağı tezine dayanıyordu. Bunun da ötesinde *Ostpolitik*'in başarısı, iki Almanya'nın (ya da Willy Brandt'ın deyişiyle bir ulus içinde iki devlet) arasında büyük bir angajman olmasına dayanıyordu. Kısacası, Harmel Raporu'na fazlasıyla benzer bir biçimde Brandt'ın *Ostpolitik*'i de *détente*'ın geliştirilmesini gerekli kılıyordu.

De Gaulle Fransası'nın bağımsız politikaları, Harmel Raporu ve 1960'ların sonunda Willy Brandt'ın iktidara gelmesi, Batı Avrupa'da *détente*'a karşı ilginin arttığının habercisiydi. Dahası, Fransa NATO'dan ayrılmış bile olsa Batı'da ciddi bir çözülme tehlikesi görünmüyordu. 1970'lerin başında, Brandt'ın *Ospolitik*'i önce ABD ile koordine edilecekti. Bunun da ötesinde Johnson yönetimi, Avrupa'dan gelen meydan okumaya uyum sağlamak için, örneğin Harmel Raporu'nu onaylayarak büyük bir esneklik gösterdi. Batı demokrasileri arasında bu tür sürekli işbirliği, Sovyetler Birliği bloğunda olanların tam tersiydi.

Demokratik Almanya Cumhuriyeti (DAC)
Eski Sovyet etki alanında 1949 yılında kurulan ve aynı zamanda Doğu Almanya olarak bilinen Alman devleti. ADC 1989-1990'da yıkılma noktasına geldi ve 1990'da FAC ile birleşerek Almanya'nın savaş sonrası bölünmesini sona erdirdi.

Ostpolitik
1960'lar ve 1970'lerde Batı Almanya'nın Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'ya karşı yürüttüğü politika. Bu politikayla Almanya'nın barışçıl yollarla birleşmesi konusunda yapılan müzakerelerdeki gerilimi azaltmak amaçlanıyordu.

Sovyet Bloğunda Sorunlar

1960'ların başında yekpare bir komünist blok anlayışının bir efsaneden ibaret olduğu anlaşılmıştı. Daha 1948'lerde Sovyet ve Yugoslav liderleri arasındaki anlaşmazlık, Tito-Stalin ayrışmasını doğurmuştu. Bunun da ötesinde, Doğu Avrupa'da Sovyet hegemonyasına karşı süregiden muhalefet 1953'te Doğu Almanya'da, 1956'da Macaristan'da ortaya çıkan büyük çalkantılarla kendini gösterdi. Her olayda, SSCB güce başvurmuş ve ayaklanmalar bastırılmıştı. Ne var ki, 1950'lerin sonlarına doğru, Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki uyuşmazlıklar patlama noktasına geldiğinde, böyle önlemler ciddi olarak düşünülemezdi. Aralarındaki ideolojik ayrılığın derinleşmesi, Çin'in, Sovyetler'den aldığı yardımdan hayal kırıklığına uğraması ve **barış içinde bir arada yaşama** doktrinini Pekin'in bir sapma olarak görerek reddetmesi, iki komünist dev arasındaki çatışmayı nihayet açığa çıkardı.

Barış İçinde Bir Arada Yaşama (peaceful coexistence)
İlk olarak Troçki tarafından farklı sosyal sistemlere sahip devletlerin barışçıl ilişkilere sahip olduğu ve savaş yerine rekabetin sahne aldığı durumları tanımlamak için kullanılan ifade. Bu düşünce özellikle Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği diplomasisi için hayati önem taşımıştır.

Bu iki ülke 1960'larda askerî işbirliğine son verdi ve 1961'e gelindiğinde birbirlerini açıkça revizyonizm ile suçladı. Bu esnada Çin, kendi kaynaklarına dayandığını göstermek için bağımsız bir diplomasi yürütmeye ve kendi nükleer silahlarını yapmaya başladı. On yıl geçtikten sonra, Sovyet ve Çin birlikleri Ussuri Nehri boyunca çatışmaya girdi ve böylece iki ülke kendilerini gerçek bir savaşın içinde buldu.

Çin-Sovyet bölünmesi belki de sosyalist blok içerisindeki en önemli ayrışma iken, Sovyet bloğunun bütünlüğü Avrupa'da da sorgulanmaya başladı. Başta Arnavutluk, sonra daha sınırlı olsa da Romanya, Rusya'dan uzaklaşıp Çin'e yaklaşmaya başladı; daha sonraları, 1960'larda Romanya Batı Avrupa ile ticari bağlar kurdu. Yugoslavya, 1950'lerin ortalarındaki uzlaşmaya rağmen, kendi bağımsız yolunda ilerlemeye devam etti. Bu sırada Sovyetler Birliği kendi nüfuz alanında ortaya çıkan sorunlarla başa çıkabilmek için, Varşova Paktı'nı yeniden yapılandırdı. Ancak Pakt içinde bir siyasi danışma kurulu kurma çabası boşa çıktı; çünkü Sovyetler Birliği'nin başını çektiği bir ittifak içinde karar verme sürecinin paylaşılması, kozmetik bir tedbir olarak bile düşünülemezdi. Daha belirgin olarak 1966-67 yıllarında Varşova Paktı, 1967'nin sonunda Harmel Raporu ile NATO tarafından benimsenen *détente* nosyonuna benzer bir siyaset benimsedi. Ancak ilk önerisi, ABD'nin katılmadığı bir Avrupa Güvenlik Konferansı toplamaktı ve elbette o noktada, bu öneri Batı ülkelerine hiç cazip gelmedi.

Prag Baharı
Alexander Dubcek hükümetinin 1968'de liberal reformlar uygulamaya çalıştığı kısa dönem. Bu dönem, Sovyetlerin önderliğindeki Varşova Paktı askeri güçlerinin Prag'ı işgal etmesiyle son bulmuştur

Varşova Paktı'na en ciddi tehdit 1968 yılında geldi. **Prag Baharı** olarak bilinen, Çekoslovakya'nın liberalleşmesini isteyen bir siyasi hareketin yaptığı eylemler en sonunda Ağustos ayında Varşova Paktı'nın ülkeyi işgal etmesine yol açtı. Bundan böyle Sovyet siyaseti **Brejnev Doktrini** ile tanımlandı: Herhangi bir sosyalist ülkede siyasi rejim tehlikeye düşerse, SSCB/Varşova Paktı'nın o ülkeye müdahale etme hakkı olacaktı. Kısacası Prag Baharı'nın bastırılmasının anlamı, Doğu Avrupa'da Sovyet hegemonyasının açıkça kendini yeniden güçlendirmesiydi.

Brejnev Doktrini
Leonid Brejnev'in Kasım 1968'de açıkladığı ve Sovyetler Birliği'nin komünizmi korumak adına diğer komünist ülkelerin meselelerine karışma hakkına sahip olduğunu beyan eden "doktrin".

Ancak Prag işgali yine de, *détente* umutlarını söndürmedi. Ama önceki yıllarda Batı-Doğu arasındaki ilişkide geçici olarak beliren yumuşamayı, elbette bir ölçüde durdurdu. ABD Başkanı Lyndon Johnson ile Sovyet Başbakanı Kosygin arasında Ekim 1968 tarihinde planlanan zirve iptal edildi. Ancak Kasım 1968'te yapılan Amerikan seçimlerinde Richard Nixon'ın zaferinden sonra, yeni yönetim Sovyetler Birliği ile ilişkileri gözden geçirmeye hazırdı. Üstelik Prag olaylarına karşı Batı Avrupa'nın tepkisi, on iki yıl önce tıpkı Macaristan'daki ayaklanmanın kırılması karşısında olduğu gibi, oldukça sönük kalmıştı. Bu durum, Sovyetler'e Çekoslovakya'ya yapılan askerî müdahaleye rağmen Batı'nın *détent'ı* sürdürmeye razı olduğu izlenimini verdi. Başka bir deyişle, geçici bir duraklama, uzun vadeli bir düşmanlık anlamına gelmiyordu.

Sosyalist blok içindeki iki büyük düşman arasında bir *détente* olması ise tasavvur bile edilmiyordu. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) için, Varşova Paktı'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesi, Sovyetler Birliği'nin "sosyal-emperyalist" (ÇHC'nin gündelik jargonuna yerleştiği deyişle) olduğunun bir başka kanıtıydı. Sovyetler

Birliği ise sosyalist birlik karşısında en büyük engelin Çin revizyonizmi olduğunu ilan etti. 1969 baharında bunun içi boş bir söylem olmadığı açıkça ortaya çıktı.

Üçgen Diplomasisi ve "İki Détente"

Mart 1969'da Sovyet ve Çin birlikleri Ussuri Nehri boyunca birkaç kez çarpıştıktan sonra, Doğu-Batı ve Sovyet-Amerikan gerginliğinde bir rahatlama sağlayan birkaç koşul bir araya geldi. Bunlardan birini Nixon yönetimi, özellikle Başkanın kendisi ve onun Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger, Çin-Sovyet düşmanlığını Sovyet-Amerikan ilişkilerinde bir diplomatik kart ve Kuzey Vietnamlıları sıkıştıracak bir araç olarak kullanmaya kararlıydı. Böyle bir fırsattan en yüksek verimi almak için ABD, Çin'de bir açık kapı yakalamaya çalıştı ve bir dizi işaretler, birkaç yanlış başlangıçtan sonra, en nihayet Çinliler, Haziran 1971'de Kissinger'i Pekin'e davet ettiler; o sırada Nixon'ın yapacağı ziyaret bir sonraki Şubat ayı için planlanmıştı (bakınız 15. Bölüm).

Görünen oydu ki, "Çin'e açılmak" daha ileri bir Sovyet-Amerikan *détente*'ının önündeki pek çok engeli kaldıracaktı. Kissinger'ın Çin'e yaptığı gizli ziyaretten sonraki üç yıl boyunca iki süper güç, birkaç anlaşma üzerinde görüşmeler yaptı ve Sovyet-Amerikan zirve toplantıları dönemini başlattı. 1972 yılındaki Moskova Zirve'sinde ABD, Sovyetler Birliği ile ilk SALT Antlaşmasını imzaladı. Aslında iki anlaşma vardı: Bunlardan biri, hem kıtalararası saldırı füze atıcılarının (ICMBS) hem de **Denizaltılardan Atılan Balistik Füzelerin (SLBM)** sayısını sınırlayan anlaşmaydı. Ötekisi de savunma füze sistemine sıkı bir denetim getiren Anti-Balistik Füze Antlaşması'ydı (ABM). ABD'de yapılan 1973 Zirvesi'nde iki taraf da Nükleer Savaşı Önleme anlaşmasını imzaladılar. Yeni Amerikan Başkanı Gerald Ford ile Brejnev arasında düzenlenen Kasım 1974 Vladivostok Zirvesi'nde iki lider, SALT II üzerinde geçici bir anlaşma yaptılar (Nixon, Watergate skandalı yüzünden Ağustos 1974'te görevi bıraktığı için olayları yalnızca kenardan seyredebildi).

Denizaltından veya Denizden Fırlatılan Balistik Füze (SLBM/DFBF) Bir denizaltı (veya su üstü gemisi) tarafından fırlatılmak için tasarlanmış balistik füze.

Nereden bakılırsa bakılsın bütün bu zirveler dizisi 1960'ların sonunda, Amerika'nın Vietnam'a daha fazla müdahalesi ve Sovyetler'in Çekoslovakya'yı işgal etmesi gibi ilk *détente* denemelerini gölgeleyen havayı değiştirdi. 1970'lerin başı aynı zamanda 1960'ların başındaki krizli yıllara tam bir zıtlık oluşturmaktaydı. 1962 Ekim ayına Amerika ve Sovyetler Birliği nükleer çatışmanın eşiğine gelmişken aradan on yıl bile geçmeden stratejik silahları sınırlama anlaşmalarının ilkini imzalamışlardı. Amerika açısından daha da umut vadeden gelişmeler vardı; Çin-Amerikan ilişkilerinin normalleşmesi ve Çin-Sovyet ilişkilerinin kopması ufukta görünmüştü. Yine de, unutulmamalıdır ki, Amerikan tarafındaki baş aktörlerin (Kissinger ve Nixon) *détente* konusundaki hedefleri oldukça alçakgönüllüydü. Onlar Soğuk Savaş'a son vermeyi değil, yalnızca ona karşı verilen savaşın çerçevesini ve yöntemlerini değiştirmeyi amaçlıyorlardı. Bunun en önemli katkısı Nixon'un (1969'da başkan seçildiğinde yaptığı ilk konuşmasında) "bir görüşmeler

dönemi başlatmak" üzere verdiği sözün yerine getirilmesiydi ve 1970'lerin ilk yarısında düzenli zirve toplantılarının başlamasıyla Sovyet Amerikan ilişkilerinde en azından niteliksel olarak dev adımlar atıldığı görüldü.

Resim 11.1 *Moskova, 31 Mayıs 1972. ABD Başkanı Richard Nixon ile SSCB Genel Sekreteri Leonid Brejnev Stratejik Silahları Sınırlama Müzakereleri (SALT) Sonrası Görüşmeleri*

Bu sırada Avrupa'da yumuşama süreci tamamen kendi yolunu izledi. Bunu iki temel etkenle açıklanabilir. Bir yandan Avrupa *détent* sürecinde yer alan konular, yukarıda Sovyet Amerikan ilişkilerinde tartışılan konulardan farklıydı. Nükleer silahlar yerine Avrupalıların tartıştığı konular, Doğu ve Batı Avrupa arasında ekonomik ve kültürel alışverişten başlayarak, Avrupa'nın savaş sonrası sınırlarının resmîleştirilmesine kadar uzanan çok geniş bir yelpaze oluşturuyordu. Avrupa *détente*'ı, Sovyet-Amerikan kardeşinden çok daha dinamik bir süreçti, 1960'larda başlamış, 1980'lerin sonuna kadar devam etmişti, oysa süper güçler *détente*'ı 1960'ların ortalarında ölüp yolda kaldı.

Avrupa *détente* sürecinin ana anlaşmaları, Sovyet-Amerikan *détente*'ı ile örtüşüyordu. İlk anlaşma dizisi, aşağıdakileri içeriyordu: 1970 Sovyet-Batı Almanya ve Polonya-Batı Almanya anlaşmaları, Berlin üzerine Eylül 1971'de yapılan Dört-Güç anlaşması ve 1972'de Doğu ve Batı Almanya arasında yapılan Temel Anlaşma. Bunların hepsi ya doğrudan ya da dolaylı bir biçimde, 1960'larda Batı Almanya'nın dış politikada yaptığı değişikliklerin bir sonucuydu. Böylelikle Avrupa

détente'ı, savaş sonrası Avrupası'nın temel anlaşmazlık konusu olan Almanya'nın bölünmesi üzerine süregiden kavgalara bir son vermiş gibi görünüyordu. Ne var ki, 1975 Ağustos'unda Avrupa *détente*'ı Almanya gibi özgün bir konunun sınırlarını aştı. Birkaç yıl süren zorlu görüşmelerden sonra otuz beş ülke (Arnavutluk, ABD ve Kanada dışında hepsi Avrupa ülkesiydi) Helsinki'de toplanıp AGİK'in nihai sonucu olan Helsinki Anlaşmalarını imzaladılar. Üç temel "sepete" bölünen Helsinki Anlaşmaları Pan-Avrupa toplumunun güvenlikle ilgili konularının her yönünü tam anlamıyla ele alan bir dizi dikkate değer belgeden oluşuyordu. Örneğin 1.Sepette, "sınırların dokunulmazlığı" konusuna tanım getiriliyordu. II. ve III. Sepetler, ekonomik ve kültürel ilişkiler ve insan haklarını kapsıyordu.

Kısacası AGİK, sınırlar sorununu geleneksel "güvenlik" konularının çok ötesine taşıyarak ekonomik ve insan hakları boyutunu kapsayacak şekilde genişletti. Kısmen bu nedene bağlı olarak, büyük tartışmalara koparan bir belge olması kaçınılmazdı.

Helsinki anlaşmalarını 35 ülke imzalamış olsa da elbette yorum farkları ortaya çıktı. Sovyet liderlerinin çoğunun kabul edip benimsediği ama Batı dünyasından çoğu kişinin memnun olmayıp korktuğu gibi, "sınırların ihlal edilemezliğine" ilişkin bu tanımlama Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'yı kontrol altına almasının çok taraflı olarak kabul edilmesine yasal kılıf sağlamakla aynı anlama geliyordu. Buna karşılık anlaşmayı savunanlar ise, III. Sepette belirtilen insan hakları maddelerini Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'nın kabul etmesinin, Sovyet bloğunda gelenek olarak ağır bir şekilde ezilen demokrasi yanlısı, rejim karşıtı çeşitli gruplara önemli bir destek sağlayacağına işaret ediyordu. Aynı şekilde birçok Batı Alman vatandaşı, 1970-72 Alman anlaşmalarının, sınırların dokunulmazlığını getiren AGİK nosyonunun birleşmesinin, Almanya'nın ilelebet bölünmüş olarak kalacağı anlamına gelmesinden korkarken, başkaları da AGİK'in "barışçı yoldan sınırların değiştirilebilmesi" maddesinden cesaret alıyordu.

Uzun vadede AGİK'in III. Sepeti Sovyet bloğunda gerçekten aşınma etkisi yaratacaktı. Helsinki Sözleşmelerinin imzalanmasından henüz iki yıl sonra, özellikle Sovyet bloğundaki insan hakları ihlallerini izlemek üzere, Helsinki Grubu adı altında çok sayıda örgüt kurulmuştu bile. Böylelikle 1975'te AGİK, aralarında geleceğin Çek Cumhurbaşkanı Vaclav Havel gibi, sonunda Doğu Avrupa'daki totaliter rejimi başarıyla tehdit edecek insanların yer aldığı yaklaşık on beş yıla yayılan bir süreci başlattı. Ama yine de 1975'te AGİK'in uzun vadede Doğu-Batı ilişkilerinin doğasında dönüşüm sağlayacağına ciddi olarak inananların sayısı azdı. Bunun yerine çoğu insan Sovyet-Amerikan ilişkilerinde hızla tırmanan gerimle meşguldü.

Détente'tın Başı Dertte: Watergate, Angola ve Afrika Boynuzu

1970'lerin ortalarında, bir dizi zirve toplantısı ve imzalanan anlaşmalardan sonra, Sovyet-Amerikan ilişkilerinde kalıcı bir değişim olmasına dair umut ve vaatler yavaş yavaş söndü. Sovyet-Amerikan *détente*'ı, Nixon'ın ikinci dönem başkanlığı, iç sorunlarla yıprandıkça ve 1973 savaşından sonra Ortadoğu'da Amerikalılarla Sovyetler Birliği'nin girdiği nüfuz alanı yarışmasıyla, çözülmeye başladı. 1974'te Nixon'ın aşağılanmış olarak koltuğundan ayrılması, *détente*'ın çöküşünü sadece hızlandırmış oldu; terimin kendisi bile popülerliğini öylesine yitirmişti ki, ABD Başkanı Gerald Ford 1976 seçim kampanyasında kullanılmasını yasakladı. Amerika yönünden, en büyük sıkıntı, Küba'ya ilaveten, Angola'daki iç savaşta da kazanan tarafı Sovyetler Birliği'nin desteklemesi ve Marksist Etiyopya'ya çok sayıda danışman göndererek, ansızın Afrika'daki nüfuz alanını genişletmekte çok kararlı görünmesiydi. ABD buna cevabı, ittifakların tersine çevrilebilmesinin en baş döndürücü örneğini vererek, eskiden "Batı-yanlısı" olan Etiyopya'nın komşusu olup, daha önce Marksist tehdit sayılması nedeniyle düşman kabul edilen Somali'yi desteklemesiydi. Böylece iki küçük devletin savaşı arkasındaki büyük güçler düşmanlığı, giderek artan bir biçimde Sovyet-Amerikan *détente*'ını kemirmeye başladı.

Amerika'nın iç siyasetindeki gelişmeleri kısaca incelemeden *détente*'ın çöküşünü tam olarak anlamak mümkün değildir. Richard Nixon'ın iktidardan düşüşü, *détente*'ın çöküşüne neden olmadıysa da onun politikalarına karşı yapılan saldırılara herhalde çok hız verdi. Nixon yönetiminin *détente*'a ekonomik yönden devam etme çabası özellikle bu duruma iyi uyan bir örnektir. 1972 kadar erken bir dönemde Demokrat Parti Senatörü Henry Jackson, *détente*-karşıtı bayrağı eline almış, Sovyetler Birliği ile ABD arasında yapılacak herhangi bir ekonomik anlaşmanın Sovyetler Birliği'nin insan hakları siciline bağlanması koşulunda ısrar ediyordu. Bunun sonucunda, Amerikan Kongresi, En Fazla Müsaadeye Mazhar Millet (MFN) yasası görüşülürken ek bir madde ile değişikliği iltica etme kurallarının gevşetilmesi koşuluna bağladı ve böylece Başkan'ın Sovyetler Birliği'ne MFN statüsü verilmesi planını engellendi. Sovyetler Birliği, tahmin edileceği gibi, bu tür bağlantılar kurulmasını, iç işlerine müdahale olarak görüp, eleştirdi. Kongre'nin, yürütme erkinin dış siyasetteki bağımsızlığını genel olarak kısıtlama arzusunu gösteren bazı girişimlerin örnekleri, 1973 ve 1974'te, başkanının savaşa girme yetkisinin (Savaş Yetkileri Yasası, 1973) kısıtlanması, Hindiçin'de bombardımanın durdurulması ve Güney Vietnam'a Amerikan yardımının kesilmesi yasalarıdır. Ağustos 1974'te Nixon'ın istifası Kongre ile Beyaz Saray arasındaki güven ilişkisinin yeniden ona-rılmasına yardım ederken, Kongre'nin CIA'nin (Amerikan Haber Alma Örgütü) yönetimini incelemeye alması, başkanlık yetkisinin daha fazla zayıflatan başka hukuk dışı işleri gün ışığına çıkarttı.

1976 başkanlık seçimlerinde, *détente*'a yapılan saldırılar çift yönlüydü. Cumhuriyetçi Parti'nin ön seçimlerine, Ronald Reagan'ın yeni-muhafazakâr çizgisinin

meydan okuması damgasını vurdu. 1976 baharında Reagan, Ford yönetimini Amerika'nın nükleer silah üstünlüğünü pazarlık masasında kaybetmekle ve AGİK sürecine katılarak Doğu Avrupa'da Sovyet hegemonyasını meşrulaştırmakla suçladı. Reagan'ı küçük bir farkla saf dışı bırakan Başkan Ford, seçim zaferinden sonra Demokratların Başkan adayı Jimmy Carter tarafından benzer suçlamalarla karşılaştı. Oysa Carter'ın seçim kampanyasına egemen olan söylemde asıl suçlama, Ford'un dış siyasetinin bir ahlaki gündemden yoksun olmasıydı. Carter'a göre Nixon, Kissinger ve Ford Amerika'nın demokratik değerler sistemini yansıtmayan bir *reelpolitik* benimsemişlerdi. 1976 Başkanlık seçimlerini kazandığında Carter, dış politikayı yönlendirici fikirler olarak ahlaki ilkeler ve insan haklarını yeniden gündeme getireceğine dair ulusuna söz verdi. Moskova'nın bakış açısından ise insan hakları konusu ülkenin iç işlerine müdahale olarak görülmekteydi. Örneğin Carter, göz hapsinde tutulan, ülke içinde sürgüne mahkûm edilen ünlü muhalif Andey D. Saharof'un (1975 Nobel Barış Ödülü sahibi) özgürce kamu önünde konuşmasına izin verilmesini talep ettiği zaman Sovyet Politbürosu'nda onu destekleyen olmadı.

Carter'in söylemi kışkırtıcı olabilir, ama *détente*'ın çöküşünün sebebi olamaz. *Détent* üzerine düşünen çoğu gözlemci in işaret ettiği gibi Sovyetler Birliği 1970'ler ortasında *détente*'ı baltalamak için elinden geleni yapmıştı. Ulusal güvenlik çıkarları açısından pek bir önem taşımayan alanlara bile pervasızca müdahale ederek, yeni tür bir küreselleşmeye yönelmişti. Bu siyaset, aşağı yukarı ABD'de iç siyasette Nixon ve Ford yönetimlerinin, dış siyasette "ahlak dışı" ve zayıf tutumlarından ötürü topa tutulduğu döneme denk gelmişti. Sovyetler, özellikle Afrika'yı yeni bir Soğuk Savaş cephesi olarak "keşfetmiş" gibi görünüyordu. Gerçekten de burada "görünüyordu" anahtar kelimeydi: Sovyetler çok ender bir yeri doğrudan işgal ederdi, daha çok müttefiklerini ya da maşalarını (Angola'ya giden Kübalılar gibi) arkadan desteklemeyi tercih ederlerdi.

Détente'ın çöküşü için Sovyet müdahaleciliği suçlanabilir, ama yine de bu müdahaleciliği arkasında yatan güdülenmenin ne olduğunu sormak gerekir. Birçok olasılık vardır. Birincisi, 1974'e gelindiğinde Sovyetler, ABD ile yaptığı onca görüşmeden sonra şu sonuca varmıştı: ABD, bölgesel krizlerin çözümünde soğukkanlı ve işbirliğine dayanan bir hareket tarzından bahsetmiş olsa da, ortaya fırsatlar çıktığında tek yanlı çıkarlarını kollamaktan çekinmemişti. 1973'ün başlarında Ortadoğu Savaşı ve onu izleyen barış süreci sırasında Dışişleri Bakanı (1973'ten beri) Kissinger, baş düşmanlarına karşı 1960'dan önceki seleflerine göre çok daha adil davranmış olabilir, ama İsrail ile Arap komşuları arasında yaptığı mekik diplomasisiyle orduların geri çekilmesi talebini başarıyla sonuca götürürken, bölgede açıkça Amerika'nın rolünü güçlendirmekteydi. Sovyetler ise Cenevre'de yapılan Ortadoğu Barış Toplantısı'nın eş-sponsoru olmakla birlikte, gün be gün yapılan diplomasinin dışında bırakıldı. Sonuçta bu Moskova'nın bölgedeki rolünün ciddi bir biçimde azalması demekti. Kissinger'ın Ortadoğu'da daha fazla nüfuz sahibi olma isteği

Sovyetler Birliği açısından, Washington'un işbirliğinden çok tek taraflı çıkar peşinde olduğunun açık bir işareti olarak anlaşıldı.

ABD bunu yapabiliyorsa, Sovyetler Birliği, neden aynısını yapmasın? Ne de olsa, Sovyet liderlerinin merceğinden bakıldığında *détente*, en sonunda Amerika'yı aşağı yukarı eşit güçte olduklarına ikna ettikleri zaman mümkün olmuştu. En azından bu kadarını, nükleer güç eşitliğinin sağlandığı varsayımına dayanan SALT I antlaşması teslim etmişti. Üstelik SSCB'nin Varşova Paktı'nın Prag'ı işgal etmesiyle kabaran ahlaki öfke dalgasından yalnızca birkaç yıl sonra, AGİK sürecine rağmen Doğu Avrupa'da Sovyet egemenliğinin meşruiyeti tanınma aşamasına gelmişti. Hatta *détente*, Moskova'nın, diğer meşru süper güç Amerika ile aynı çapta olduğunu tam da Amerika'nın gücünün sönmeye yüz tuttuğu bir dönemde kabul etmiş gibi görünüyordu. Eğer Sovyetler Birliği atık bir süper güç ise, elbette ki, o şekilde davranma hakkına sahipti; şimdi Doğu Avrupa'da yalnızca bir bölgesel güç olarak kalmayacaktı, daha büyük bir Güç olma hakkını kazanmıştı.

Sovyet aktivizminin bir başka nedeni de Amerika'nın 1970'lerin ortalarında kendi askerî gücünü göstermekteki yeteneksizliği olabilir. 1975'te Kuzey Vietnam'ın Güney'e başarılı bir saldırıda bulunması ve Nisan sonunda Vietnam'ın birleşmesiyle ABD'de müdahale-karşıtı siyaset giderek daha fazla canlandı. Başkan Ford'un, Kuzey Vietnam'ın "ihanetini" lanetlemesi de, Güney Vietnam hükümetine yapılacak bir son dakika yardım paketini Kongreden geçirebilmesini sağlamadı. Amerika'nın en uzun savaşı sona ererken yeni bir askerî angajman felaketini göze almak istemeyen ve "Vietnam sendromu" adı verilen bir tavır gelişti. Vietnam sonrası yorgunluk ve iç siyasette genel olarak Başkanın savaş yapma yetkisine eleştirel saldırıların arttığı bir bağlamda, örneğin Angola İç Savaşı'nın sonuçlarını etkilemek amacıyla olsun, ABD'nin askerî güç kullanacağını düşünmek bile mümkün değildi. Birçok tarihçinin öne sürdüğü gibi, Amerika'nın nükleer eşitliği kabul etmesiyle Sovyetler zaten zafer havasına girmişti, şimdi Amerika'nın Vietnam'dan çekilmesi ve iç siyasetindeki müdahale-karşıtı manzaranın belirmesi, Sovyetler'i daha büyük bir "özgüvenle" yüzünü Üçüncü Dünyaya çevirmeye teşvik etmişti. Gerçekten de 1970'lerde Sovyetler Birliği'nde egemen olan zihniyeti şöyle özetlenebilir: Çin ile arasındaki bölünmeye rağmen, tarih Sovyetler Birliğinden yana görünüyordu.

Sömürgelerin tasfiyesi
Bir imparatorluk iktidarının, sahip olduğu sömürgeler üzerindeki resmî yetkisini terk etmesi.

Apartheid
Afrikan dilinde, Irk ayrımcılığı. "Apartheid" 1948 ile 1990 yılları arasında Güney Afrika Milliyetçi Partisi'nin ideolojisi olmuştur.

Üçüncü Dünya olarak adlandıran ülkelere Sovyet müdahaleciliğinin örnekleri arasında, Moskova'nın Angola'da **sömürgeciliğin tasfiyesi** krizinde oynadığı rol gösterilebilir. ABD, Angola'ya hiçbir Sovyet ordusu girmediği halde, Küba'nın etkin bir biçimde katılımını (1976 yılı başında 12.000 askeri birlik göndermişti) ve Angola Halk Kurtuluş Hareketine (AHKH) Sovyet maddi yardımını, komünist bloğun Afrika'ya girmesi olarak gördü. Ford yönetiminin tüm Afrika'da ABD'nin adını kötüye çıkaran, feci bir tercih yaparak, **apartheid** rejimi uygulan Güney Afrika'nın Angola krize karışmasını teşvik etmesiydi. Kısmen bu müdahaleden kısmen de 1975 sonlarında Angola'daki Amerikan operasyonları için Kongre'nin para yardımında bulunmayı reddetmesi yüzünden, Sovyetler'i arkasına alan AHKH,

Angola İç Savaşı'nın bu aşamasında galip taraf olarak çıktı. 1976 Şubat'ında, birçok Afrika ülkesiyle birlikte sömürgenin eski sahibi Portekiz, Angola Halk Cumhuriyeti'ni tanındı, ama Amerika Birleşik Devletleri Angola'nın BM üyeliğini veto etti.

Sonraki olaylar, yeni Angola hükümetinin Küba'nın ülkedeki varlığından memnun olduğunu, ancak SSCB'yi uzak tutmaya çalıştığını gösterirken ABD, Angola krizini Sovyet-Amerikan çatışması bağlamında SSCB tarafının kârı olarak yorumladı. Nasıl ki, Sovyetler, Ortadoğu Savaşı'nın sonrasında Amerika'nın davranışını '*détent*'ın ihlali' olarak gördüyse, Ford yönetimi de Angola krizini aynı perspektiften gördü. Güney Vietnam'ın yıkılışıyla (ve komşu Kamboçya ve Laos'ta da komünistlerin iktidarı ele geçirmesiyle) Angola fiyaskosu Amerika'daki muhafazakâr *détent* eleştiricilerini daha çok cesaret verdi.

Birkaç yıl sonra ABD'nin Sovyet etkinliklerinden duyduğu şüphe, Afrika Boynuzu'na odaklandı. Burada Etiyopya ile Somali arasında krizin çıkması Rusya'nın daha fazla müdahalesi için bahane bir sağladı. 1978 Şubat ayına gelindiğinde, Etiyopya'da 15.000 Küba askerî vardı, Sovyetler ise 1 milyar $ değerinde askerî yardımda bulundu. Şaşırtıcı görünebilir, ama ABD Somali'ye bir yardım programı başlatmadı. Ancak, dolaylı yoldan, İran, Suudi Arabistan'ın, Mısır ve Pakistan üzerinden, içinde Amerikan askerî araçları da bulunan bir yardım gönderdi. Bununla birlikte Carter yönetimi, petrol zengini Ortadoğu'ya öylesine yakın (Kızıl Deniz, deniz kuvvetleri yollarına çok yakın) bir bölgede Sovyet rolünün artmasından rahatsız olarak, SSCB'yi *détente* açısından çok ağır sonuçlar doğuracak şekilde tehdit etti. Gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri *détente*'ın geleceğini Sovyetler'in Afrika Boynuzu'nda (ve başka bölgesel çatışmalarda) yapacağı hareketlere bağlama kararından dönmeyeceğini açıkça belirtti. Carter yönetimi içinde, böyle bir bağlantı kurulması konusunda büyük fikir ayrılıkları vardı (Dışişleri Bakanı Cyrus Vance muhalefet ediyor, Milli Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski daha da ileri götürülmesini savunuyordu) ve Afrika Boynuzu'ndaki kriz, *détente*'ın devam etmesi umutlarını iyice zayıflattı.

Détent'ın Ölümü: Salt II ve Afganistan

Détente'ın ABD iç siyasetinde geri tepmesi ve Sovyetler'in Üçüncü Dünya'da artan etkinlikleri arasında, iki süper güç yine de SALT II antlaşmasını görüşmeyi başardı. Bu çok ihtiyaç duyulan bir antlaşmaydı: SALT I antlaşmasında nükleer silahların geliştirilmesine devam edilmesine izin verecek boşluklar vardı. Örneğin SALT I antlaşması, her başlığın bağımsız olarak ayrı hedefe gidebildiği çok başlıklı füzeleri (**MIRV**) kapsamamıştı, yani tek nükleer füzeatar üzerine birkaç bağımsız ve ayrı hedefe gidebilecek füze başlıkları yerleştirme kabiliyeti antlaşma dışında kalmıştı. Böyle bir silahın yaratacağı kaçınılmaz sonuçlar ürkütücüydü. Her iki taraf da, SALT I antlaşmasını ihlal etmeden, karada ve denizaltılarda üslenmiş

MIRV (Multiple independently targetable re-entry vehicle) Fırlatıldığında her biri farklı hedeflere ulaşabilme gücüne sahip ayrı ayrı nükleer başlıklara dağılan bir çok başlıklı füze. 1972'deki SALT I anlaşmalarına bu füzeler dâhil edilmemiştir.

nükleer taşıma araçlarında, MIRV'leri kullanarak, nükleer başlıkların sayısını çok büyük ölçüde arttırabilirdi. Kısacası, MIRV'ler, SALT I Antlaşmasına rağmen silahlanma yarışını tırmandırabilirdi. 1970'lerin başlarında, silah denetimi rejiminde bir başka boşluk da, uzun-menzilli 'stratejik' nükleer silahları kapsayanlar dışında hiçbir anlaşma olmamasıydı. Bu durum, Sovyetler önceden hiçbir ikazda bulunmadan 1976 ve 1977'in başlarında Avrupa'ya yeni orta-menzilli nükleer füzeleri, SS-20'leri yerleştirince açıkça ortaya çıktı.

Tablo 11.1 Détente ve Sovyet-Amerikan nükleer dengesi

	1969		1971		1975	
	ABD	SSCB	ABD	SSCB	ABD	SSCB
ICBM	1.054	1.028	1.054	1.513	1.054	1.527
SLBM	656	196	656	448	656	628
Bomba atıcılar	560	145	505	145	422	140
Toplam	2.270	1.369	2.215	2.160	2.312	2.295

Tablo 11.2 Nükleer başlıklar (ICBM ve SLBM) dengesi

	1969		1971		1975	
	ABD	SSCB	ABD	SSCB	ABD	SSCB
ICBM	1.254	1.510	2.154	2.647	2.145	5.654
SLBM	1.236	440	5.120	909	5.145	2.688
Toplam	2.490	1.950	7.274	3.556	7.290	8.342

1972 Antlaşması sınırlı bir süreyi kapsadığına için (5 yıl), SALT II görüşmeleri Kasım 1972'de başlamıştı bile. 1974 Kasım ayında Vladivostok Zirvesi'nde iki taraf ileriki görüşmelere yön verecek bazı geçici ana hatlar üzerinde anlaştılar. Bu görüşmeleri karmaşıklaştıran birçok etken vardı, örneğin 1976 Amerika başkanlık seçimleri, Angola ve Afrika Boynuzu'ndaki olaylar, SS-20'lerin konuşlandırılması ve 1978 sonlarında Amerika'nın Çin ile tam bir anlaşmaya varma kararı, bunlar arasında yer alıyordu. Sonuçta uzun bir gecikmeden sonra, 1979 Haziran'ında SALT II Antlaşması Viyana Zirvesi'nde imzalandı.

Bir silahlanma denetimi olarak SALT II kendisinden önceki antlaşmanın çok ötesine geçmişti. SALT II, sayısal eşitlik sağlıyor, MIRV'lerle ilgili sınırlama getiriyor ve iki tarafı da 1982 yılına kadar nükleer füzelerin sayısını indirmekle yükümlü kılıyordu (ama yaptırımla bağlamıyordu). Ne var ki görüşmeler, hatta imza atmak bile anlaşmayı bağlayıcı kılmıyordu. Elbette Carter Viyana'dan ülkesine dönerken, SALT II'nin onaylanmasından memnun olmayan ABD'deki muhaliflerin sesi yükselmeye başlamıştı bile. Bazıları antlaşmanın, Sovyetler Birliği'nin insan hakları siciline bağlanmasını (Carter'ın kendi sözlerinden alıntı yaparak) isterken bazıları da SALT II'yi her iki tarafın nükleer silah sayısını yeterince düşürmediği, böylelikle iki tarafın da silahlanmaya devam edeceği gerekçesiyle eleştiride bulunuyorlardı. 1979 sonbaharında anlaşma Capitol Hill'de tartışma çok yoğunlaştı. Onaylanma süreci ağır aksak ilerlemekteyken Orta Asya'daki olaylar patlak verdi.

1978-79 İran Savaşı genellikle siyasi İslam ile Batı arasındaki ilk açık çarpışma olması yönünden tartışılmıştır, oysa bu krizin Amerikan dış siyasetinde karar vericilerin düşünceleri üzerindeki etkisini anlamak, *détent*'ın ölümünü anlamak bakımından da önemlidir. Şah'ın devrilmesi ve derinden Amerikan-karşıtı olan İslamcı Devrimin 1979'daki başarısı, Angola ve Afrika Boynuzu nedeniyle, Amerikan dış siyasetinin izlediği yol hakkındaki şüphelerin zaten ifade edilmiş olduğu bir döneme rastladı. 1979 Kasım ayında SALT II onaylama süreci devam ederken, İran lideri Ayetullah Humeyni'nin taraftarları Tahran'daki ABD elçiliğini basarak altmış altı Amerikalıyı rehin aldı. Yakalanan Amerikan vatandaşlarının elli ikisi, uzun görüşmeler ve 1980'de yapılan başarısız bir kurtarma girişiminden sonra 1981 yılının başına kadar serbest bırakılmadı. O tarihte köktendinciler İran'da ele geçirdikleri kontrolü iyice sağlamlaştırmıştı ve İran ile Irak arasında savaş başlamıştı. Bu olay da, Amerika'nın birçok kez yaptığı gibi ittifaklarını değiştirmesinin bir başka örneği idi: Irak, 1970'ler boyunca, Sovyetler Birliği'nin müttefiki sayılmıştı.

İran Devrimi'nin *détente* üzerinde ikili bir etkisi oldu. Bir yandan, Soğuk Savaş müttefiklerinden birini daha kaybetmek, Amerikan prestijine fazladan bir darbe vurdu ve Washington'da daha saldırgan bir siyasi liderliğin yerleşmesi in yolunu açtı. Rehineler krizi, 1980 başkanlık seçimlerinde zaferi Ronald Reagan'ın kazanmasına ve onun uyguladığı, temelde askerî gücü arttırarak Amerika'nın dediğini yapan bir ülke olduğu konusundaki inandırıcılığını geri kazanma siyasetine, elbette çok büyük katkıda bulundu. Öte yandan, İran Devrimi'nin Amerika-karşıtı niteliği, petrol-zengini Ortadoğu'yu 1970'lerin sonunda kilit stratejik sorun haline getiren bir başka etkendi. İran Devrimi, Batı'nın Ortadoğu'nun petrol kaynaklarına ulaşma imkânının devam etmesi bakımından, 1950'ler ve 1960'larda Nasır'ın başını çektiği Pan-Arabizm hareketinden daha ciddi tehlikelere işaret ediyordu.

Bu bağlamda Aralık 1979'da Sovyetler'in Afganistan'ı işgal etmesini, ABD basitçe, zaten yıpranmış bir stratejik bağın daha ileri bir düzeyde tehdit edilmesi olarak algıladı. Gerçekte, Sovyetler büyük olasılıkla Afganistan'ı, Batı'nın petrole ulaşmasını daha fazla tehdit etmek için işgal etmemişti, amacı kapı komşusunda

yeni bir kökten dinci İslam rejiminin doğmasını durdurmaktı. 1978 Nisan'ında Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP), Başkan Daoud'un Kâbil merkezli rejimine karşı başarılı bir darbe yapmıştı. Ancak ADHP'nin, kendi içinde çok bölünmüş bir parti olduğu ve ülkede sağlam bir iktidar oluşturamayacak ölçüde iç kavgaya yatkın olduğu anlaşıldı. Bu durum, 1979 Mart ayında İslamcı gerillaların ve başka komünizm karşıtı partilerin oluşturduğu koalisyon güçlerinin Herat kentinde dört gün süren ve ardında 5.000 ölü (aralarında ellisi Sovyet vatandaşıydı) bırakan bir ayaklanma çıkarmasından sonra açıkça belli oldu. Bunu izleyen aylarda Sovyetler Birliği Afganistan komünistlerine gönderdiği yardımı ve asker sayısını arttırdı ama muhaliflerin devletin müstahkem mevkilerine düzensiz saldırıları ve ADHP içindeki kavga devam ettikçe bu çabaları boş çıktı. Ekim 1979'da başkan yardımcısı Hafızullah Amin, Sovyetler tarafından desteklenen Afgan Komünist lideri Nur Muhammed Taraki'yi öldürdü. Bu olay Moskova'da iç siyasette tartışmalara yol açtı ve sonunda 1979 Noel gününde Afganistan'ın işgal edilmesine karar verildi.

Afganistan içindeki koşullara ve o sırada uluslararası siyasetin genel durumuna bakılırsa, bu işgal kararını, Sovyetler'in Orta Asya'da hegemonya kurmasının ilk adımı olarak düşündüğünü ileri sürmek zordur. Sonunda on yıl sürecek olan işgalin hesabı iki temel savunma hedefine dayanıyordu. Birincisi, Sovyetler, ADHP yönetimi karşısında ana muhalefeti oluşturan İslamcı köktendinciliğin kabarmasından gerçekten endişeleniyordu çünkü bu, Orta Asya Cumhuriyetleri için örtük bir tehditti. İkincisi, Sovyetler Amerika Birleşik Devletleri'nin, İslamcı isyancıların baş destekçisi (daha sonra Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan **mücahitlere** en büyük yardımı ABD yapacaktı) olduğunun farkındaydı. Üstelik Ekim ayında Başkan Taraki'nin öldürülmesi aslında bir saray darbesiydi ama yeni liderin Afganistan'ı Batı'ya yaklaştıracağı ve isyancılarla ateşkes görüşmesi yapabileceği tehlikesi doğmuştu. Sovyetler'in en büyük kâbusu, ABD'nin Sovyet-karşıtı kökten dinciliğin, Sovyetlerin güney karnında yükselmesine ve yayılmasına destek vermesiydi. Carter yönetiminin gündeminin en tepedeki maddesinin Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki insan hakları ihlalleri olması da bu etkenlere eklenince, doğrudan Sovyet rejiminin meşruluğu tehlikeye düşmüş oluyordu.

Mücahitler (Arapça: Allah yolunda savaşanlar) 1979-1989 yıllarında Afganistan'da Sovyetlere karşı savaşan Müslüman gerillalar tarafından kullanılan terim.

Sovyetler kendi eylemlerini, Sovyetler Birliği'nin ulusal güvenliğini korumak üzere, özünde savunma niteliğinde bir hareket olarak görmüş olabilirlerdi ama Amerika'nın Sovyetler'in Afganistan müdahalesine cevabı sert oldu. Başkan Carter, Afganistan olayının barışa büyük bir tehdit oluşturduğunu ve "Sovyetler Birliği'nin tutumunda" bu yönde "dev bir sıçrama" olduğunu söyledi. Görünüşte haklıydı, çünkü sonuçta İkinci Dünya Savaşı'ndan beri SSCB'nin ülke sınırları dışına en yüksek sayıda asker gönderdiği olay Afganistan'ın işgaliydi. Böylelikle Carter, SALT II antlaşmasını Senato'dan geri çekti, SSCB'ye tahıl ve yüksek teknoloji ürünlerin satışını durdurdu ve 1980 Olimpiyatlarını boykot edeceğini ilan etti. 1980 Ocak'ında devlet başkanı olarak yaptığı konuşmada Carter, yeni ve çatışmacı siyasetini kamuya açıklarken, Sovyet işgali ile İran Körfezi'ndeki petrol arasındaki

bağlantıya dikkat çekti. Herhangi bir dış güç Körfez Bölgesi'nin kontrolünü ele geçirmeye kalkışırsa, "ABD, askerî müdahale dâhil, her tür imkânı kullanarak karşı koyacağını" bildirdi. Sovyetler Birliği, Carter'ın üslubu ve eylemlerine pek kulak asmazken Amerikan Başkanı oldukça açık bir şekilde *détente*'ın ölümünü ilan etti.

En azından kısa vadede Carter'ın çabaları başarısızlığa uğradı. Sovyetler Afganistan'dan çekilmedi ve Moskova'daki Olimpiyatlarda Amerika'nın yer almaması Sovyet bloğunda daha çok altın madalya kazanılması sonucunu doğurdu. En azından Carter'ın çatışmacı üslubu ve Afgan mücahitlerine daha fazla yardımda bulunması, Sovyet liderlerinin, Amerika'nın niyetleri konusundaki şüphelerinin yerinde olduğu kanısını güçlendirdi. 1980'lerde başkanlık seçimlerini Carter kaybetti. Ama kendisinden sonra gelen Ronald Reagan'ın elinde daha da sertleşecek olan çatışmacı bir üslubun yolunu açmış oldu. 1980'lerin başında Sovyet-Amerikan ilişkilerinde yumuşamanın yerini bir kez daha çatışmacı üslup aldı.

Sonuç

Sovyet Amerikan ilişkileri açısından *détente*'ın çöküşü, işbirliği yapmak için gereken temelin ne kadar zayıf olduğunu açıkça gözler önüne serdi. Birçok tarihçinin işaret ettiği gibi, *détente*'ın ne olduğu konusunda Amerikalılar ve Sovyetler bambaşka fikirlere sahipti ve böylelikle er ya da geç işbirliğinin yerini çatışma alacaktı. Ancak bazı başka tarihçiler, süper güç *detente*'ının en başından beri gerçek bir işbirliği amaçlamadığını vurgular. *Détente* daha çok, kısmen üzeri kapalı bir şekilde öteki tarafa karşı manevra üstünlüğü sağlamak ve devam eden Soğuk Savaş'ta avantaj kazanmak üzere yapılmış bir girişimdi. Amerikalılar Ortadoğu'da bu şekilde davrandı, Sovyetler de Angola ve Afrika Boynuzu'nda aynı şekilde cevap verdi. Sonuçta, anlamlı anlaşmaların yapılabildiği tek alan, nükleer silahların sınırlanması oldu. Küba Füze Krizi'nin yarattığı korku ve her iki tarafın nükleer silahlarında gerçek bir eşitlik noktasına ulaşıldığı zaman, hem ABD hem SSCB, bu pahalıya mal olan yarışmaya sınır koymaya hazır hale geldiler. İç siyasetteki tartışmalar (Özellikle ABD'de), değişmeyen ideolojik farklılıklar, jeo-stratejik ve askerî rekabet hepsi bir arada, Sovyet-Amerikan *détent*'ının nihayet 1970'lerin sonunda çökmesini açıklar.

Oysa Sovyet-Amerikan ilişkileri çökerken Avrupa'da yumuşama büyük ölçüde devam etti. Kesinlikle, başta Margaret Thatcher'ın muhafazakâr liderliği altındaki Britanya olmak üzere birçok NATO ülkesi, Sovyet siyasetinin eleştirisine katıldı. Ne var ki Batı Avrupalılar Amerika'nın Üçüncü Dünya'daki siyasetini açıkça desteklemek istemedi ama Doğu-Batı Avrupa ilişkilerindeki yumuşamanın getirdiği kazanımları elinde tutmayı yeğledi. Sovyet-Amerikan çatışmasının odak noktasının Avrupa olmaktan çıkıp Üçüncü Dünya'ya yönelmesi eski kıtayı Soğuk Savaş arenasının merkezi olmaktan çıkardı ve bu çoğu Avrupalı için, önemli bir kazanç anlamına geldi çünkü Doğu ile Batı Avrupa arasındaki siyasal ve ekonomik

ilişkiler, Sovyet-Amerikan ilişkileri çökerken bile büyük ölçüde gelişmeye devam ediyordu. Gerçekten de Doğu ile Batı Avrupa arasında *Ostpolitik* ve AGİK üzerinden inşa edilen ilişkiler, Kızıl Ordu'nun Afganistan'a yaptığı akınlardan sonraki yıllarda da ayakta kaldı. Hâlâ, Soğuk Savaş bloğunun böldüğü bir Avrupa'da, yumuşama 1980'lere kadar devam etti ve 1985'ten sonra önemli sonuçlar Doğurdu.

Sovyet-Amerikan yumuşaması, Afganistan'ın tam anlamıyla işgal edildiği tarih olan 1979 yılının Noel gününde çökmüş olabilir ancak, Amerikan- Sovyet çatışmasıyla başlayıp biten dönemde iki süper güçten birine yakın olan ve Sovyet-Amerikan çatışmasının fiilen çıktığı bölgelerde, Soğuk Savaş'tan nihayet yeni bir döneme geçilmesinde rol oynayacak, çok önemli yön değişimleri oldu. Sovyet-Amerikan ilişkileri alanında bile, bir daha Ekim 1962 Küba Füze Krizi günlerinin tüyler ürpertici durumuna hiç dönülmedi. Yine de 1980'li yılların, çoğu insanın önceki yılların deneyimiyle artık kanıksadığı uluslararası sistemin çökmesiyle sonlanacağı, ne belliydi ne de aşikâr.

Détent'ın Yükselişi ve Çöküşü Üzerine *Tartışmalar*

Détent'ın doğmasının arkasında yatan nedenler Soğuk Savaş uzmanları arasında oldukça büyük tartışmalar yarattı. Aslında, tartışmalar öylesine geniş bir yelpazeye yayılıyordu ki, belirli bir "düşünce okulu" bulmak kolay değil; eldeki en kapsayıcı anlatı, Raymond Garthhoff'un *Détente and Confrontation* (Washington, DC, 1994) adlı yapıtıdır. Burada Sovyet-Amerikan ikili ilişkileri ve 1960'larda ortaya çıkan nükleer silah eşitliği ele alınmıştır ama ayrıca, süper güçler arası ilişkileri etkileyen pek çok konunun da hakkı verilmiştir. Amerika tarafında, bunların başında Vietnam Savaşı gelir; Vietnam ile yumuşama arasındaki bağ Keith Nelson'ın, *The Making of Détent* (New York, 1995) adlı yapıtında ele alınmıştır; ama ayrıca, aralarında *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill, NC, 201) adlı yapıtın yazarı Chen Jian da olmak üzere birçok başka tarihçi, Çin-Sovyet bölünmesinin hem ABD'de hem SSCB'de, uluslararası ilişkileri ilgilendiren görüşler üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Avrupa *Détent*'ının başlangıcı ve kökeni ve bunun Sovyet-Amerikan ilişkileri üzerindeki etkisi, bir başka inceleme konusudur.

Son yıllarda, SSCB'nin Afganistan'ı işgalinin nedenleri üzerine tartışmalar eski Sovyet kampının arşivlerinden gelen kanıtların ışığında, yeniden canlandı. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında Amerika'nın "resmî" açıklaması Sovyetler'in saldırgan niyetlerine dayandırılırken, Henry Bradsher'dan Odd Arne Westwood'a kadar bugünün bilim insanları, SSCB'nin özünde savunma niyeti güttüğünü vurgulama eğilimindedir.

Önerilen Okumalar

Sovyet-Amerikan yumuşama politikası üzerine bu güne kadar yapılmış en kapsamlı çalışma için bkz. L. Garthoff, *Detente and Confrontation* (Washington, DC, 1994). Bugün bir ölçüye kadar modası geçmiş olmakla birlikte meselelerin büyük bir kısmının tartışıldığı diğer iki eser için bkz. Mike Bowker ve Phil Williams, *Superpower Detente: A Reappraisal* (New York, 1988) ve Robert Stevenson, *The rise and Fall of Detente: Relaxations of tension in US-Soviet Relations, 1953–1984* (New York, 1985). Oldukça sınırlı bir yaklaşımla işlenmiş diğer genel çalışmalar için bkz. Corall Bell, *The Diplomacy of Detente: The Kissinger Era* (Cambridge, 1977), William Bundy, *A Tangled Web* (New York, 1998), Peter Dibb, *The Soviet Union: The Incomplete Superpower* (Cambridge, 1988), Raymond Edmonds, *Soviet Foreign Policy: The Brezhnev Years* (Ithaca, NY, 1983), Richard Ned Lebow ve Janice Gross Stein, *We All Lost the Cold War* (Cambridge, 1994), Robert S.Litwak, *Detente and the Nixon Doctrine: American Foreign Policy and the Pursuit of Stability, 1969–1976* (Cambridge, 1984), Matthew J. Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy* (Chapel Hill, NC, 2003) ve Keith Nelson *The Making of Detente: Soviet-American Relations in the Shadow of Vietnam* (New York, 1995). Yine başvurulması gereken makalelerin yer aldığı bir çalışma için bkz. OKGİ Arne Westad (ed.), *Reviewing the Cold War* (London, 2000).

Küba füze krizi ve bununla ilintili meseleler üzerine yapılmış ayrıntılı olmayan son çalışma örnekleri için bkz. Graham T. Allison, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis* (Cambridge, 1999), Michael Beschloss, *Kennedy versus Khrushchev: The Crisis Years, 1960–1963* (New York, 1991), James G. Blight ve David A. Welch, *On the Brink: Americans and Soviets Re-examine the Missile Crisis* (New York, 1989), Laurence Change ve Peter Kornbluh (eds), *The Cuban Missile Crisis* (New York, 1992), Anatoly Fursenko ve Timothy Naftali, *'One Hell of a Gamble': The Secret History of the Cuban Missile Crisis* (New York, 1997), Ernest May ve Philip Zelikow (eds), *The Kennedy Tapes: Inside the White House during the Cuban Missile Crisis* (Cambridge, 1997) ve Philip Nash, *The Other Missiles of October* (Chapel hill, NC, 1997). Kennedy dönemi için ayrıca bkz. Lawrence Freedman, *Kennedy's Wars: Berlin, Cuba, Laos and Vietnam* (Oxford, 2000).

Nükleer silahlanma yarışının çeşitli yönleri konusundaki tartışmalar için bkz. John D. Boutwell, (ed.), *The Nuclear Confrontation in Europe* (London, 1985), McGeorge Bundy, *Danger and Survival: Choices about the Bomb in the First Fifty Years* (New York, 1988), Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy* (New York, 1981), Williamson J. Murray, McGregor Knox ve Alvin Bernstein (eds), *The Making of Strategy: Rulers, States and War* (Cambridge, 1994), David Holloway, *The Soviet Union and the Nuclear Arms Race* (New Haven, CT, 1983), Michael Mandelbaum, *The Nuclear Revolution* (Cambridge, 1981), Marc Trach-

tenberg, *History and Strategy* (Princeton, NJ, 1991) ve Andreas Wenger, *Living with Peril: Eisenhower, Kennedy, and Nuclear Weapons* (Lanham, MD, 1997).

Avrupa yumuşama politikasının gelişimi konusunda yapılmış en kapsamlı değerlendirme için bkz. John van Oudenaren, *European Detent: The Soviet Union and the West since 1953* (Durham, NC, 1991). Bunu tamamlayabilecek nitelikteki çalışmalar için bkz. David Calleo, *Beyond American Hegemony* (New York, 1987), Frank Costigliola, *France and the United States* (New York, 1992), Philip Gordon, *France, Germany, and the Western Alliance* (New York, 1995), Geir Lundestad, *'Empire' by Integration: The United States and European Integration, 1945–1997* (Oxford, 1998), Barbara Marshall, *Willy Brandt: A Political Biography* (Cambridge, 1997), Avrill Pittman, *From Ostpolitik to Reunification* (Cambridge, 1992), Angela Stent, *From Embargo to Ostpolitik* (New York, 1981), Nicholas Wahl ve Robert Paxton, *De Gaulle and the United States* (New York, 1994) ve John W. Young, *Britain and European Unity, 1945–1992* (Cambridge, 1994).

Sovyetlerin Almanya ve Batı Avrupa'ya yönelik politikasının bir analizi için bkz. Michael J. Sodaro, Moscow, Germany and the West: From Khrushchev to Gorbachev (Ithaca, NY, 1991). Sovyet bloğundaki diğer gelişmeler için bkz. Barbara Barnouin, *Chinese Foreign Policy during the Cultural Revolution* (London, 1998), Karen Dawisha, *The Kremlin and the Prague Spring* (Berkeley, CA, 1984), Charles Gati, *Hungary and the Soviet Bloc* (Durham, NC, 1986), Bennett Kovrig, *Of Walls and Bridges* (Durham, NC, 1991), John McAdams, *East Germany and Detente: Building Auhority after the Wall* (Cambridge, 1985), I.Neuman and O. A. Westad, *The Soviet Union in Eastern Europe, 1945–1989* (Oslo, 1994), G. Swain and N. Swain, *Eastern Europe since 1945* (Cambridge, 1993) ve OKGİ Arne Westad (ed.), *Brothers in Arms: The Rise and Fall of the Sino-Soviet Alliance* (Stanford, CA, 1998). Çin'e açılış son yıllarda bilim adamlarının oldukça ilgisini çekmektedir. Bu konudaki Amerikan bakış açısı için bkz. Patrick Tyler, *A Great Wall* (New York, 1999) ve James Mann, *About Face* (New York, 1998). Çin bakış açısından yapılmış son günlerin en iyi analizi için bkz. Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill, NC, 2001). İkili ilişkilerin iyileşmesine öncülük eden üç köşeli diplomaside Birleşik Devletlerin rolünü vurgulayan bir çalışma için bkz. Gordon Chang, *Friends and Enemies* (Stanford, CA, 1989). Yine başvurulması gereken bir başka eser için bkz. William Burr (ed.), *The Kissinger Transcripts* (New York, 1998). Sovyet-Amerikan yumuşama politikasının gerilemesine sebep olan önemli noktaların anlaşılmasında iyi bir başlangıç olarak okunabilecek bir çalışma için bkz. OKGİ Arne Westad (ed.), *The Fall of Detente: Soviet-American Relations during the Carter Years* (Oslo, 1997). Bu konuda daha önce yapılmış genel değerlendirmeler için bkz. Harry Gelman, *The Brezhnev Politburo and the Decline of Detente* (Cambridge, 1984) ve Fred Halliday, *The Making of the Second Cold War* (New York, 1986). Carter'ın başkanlığı konusunda başvurulacak eser için bkz. Jerel A. Rosati, *The Carter Administration's Quest for Global Community* (Columbia, 1991), David Skidmore, *Reversing Course: Carter's Foreign Policy,*

Domestic Politics, and the Failure of Reform (Nashville, TN, 1996), GaKGİis Smith, *Morality, Reason and Power* (New Haven, CT, 1986) ve Richard C. Thornton, *The Carter Years: Toward a New Global Order* (New York, 1991).

Afrika'nın rolü konusunda başvurulması gereken eserler için bkz.David E. *Albright, Africa and Internaional Communism* (London, 1980), Andrew Bennett, *Condemned to Repetition: The Rise, Fall, and Reprise of Soviet-Russian Military Interventionism, 1973–1996* (New York, 1999), Peter Calvocoressi, *Independent Africa and The World* (London, 1985), Piero Gleijeses, *Conflicting Missions: Havan, Washington, and Africa, 1959–1976* (Chapel Hill, NC, 2001), Brian J. Hess, *The United States, South Africa, and Africa* (Aldershot, 2001), Henry F. Jackson, *From the Congo to Soweto: US Foreign Policy towards Africa since 1960* (New York, 1984), Helen Kitchen (ed.), *Angola, Mozambique and the West* (New York, 1987) ve John Seiler (ed.), *Southern Africa since the Portuguese Coup* (Boulder, CO, 1980). Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesinin ardında yatan temel mantığı en iyi biçimde özetleyen bir çalışma için bkz. Henry S. Bradsher, *Afghan Communism and Soviet Intervention* (New York, 1999).

Vietnam Savaşları, 1945–79

Giriş

Vietnam Savaşı, kuşkusuz 1945 sonrası dönemin hakkında en çok şey bilinen savaşıdır. Bu büyük ölçüde 1960'larda Amerika Birleşik Devletleri'nin yoğun bir biçimde savaşta yer almasından doğan bir durumdur. Amerikan kara kuvvetlerinin 1965'te Vietnam'a gönderildiği ilk dönemi izleyen yıllarda, sıradan Amerikan insanı, ülkesinin böylesine küresel ölçekte bir rol oynamasının karşılığında kendisine düşen fedakârlığın elbette farkına vardı. Ölü sayısının beklenmedik ölçüde yüksek olması, Başkan Lyndon Johnson'ın kariyerini sona erdirdiği gibi ulusu da savaşı destekleyenlerle muhalefet edenler olarak ikiye böldü. Üstelik peş peşe gelen Amerikan hükümetlerinin, Vietnam'ın komünist bir rejim altında birleşmesini ve komşu ülkeler Laos ve Kamboçya'yı da ele geçirmesini önleyeceklerine dair halka söz vermelerine rağmen, sonuç bunun tersi olunca, Vietnam Savaşı o günden beri Amerika için eşi görülmemiş bir trajedi olarak kabul edilir.

Vietnam'la ilgili tartışmalarda çoğunlukla gözden kaçan apaçık bir olgu da, bu savaşın bir Amerikan savaşı olmaktan çok bir Hindiçin savaşı olmasıdır. Ne de olsa, Amerika müdahale etmeden önce orada Vietnamlılarla, sömürgenin sahibi Fransızlar arasında bir savaş vardı ve 1973'te Amerikalılar çekildikten sonraki yirmi yıl boyunca da savaş Hindiçin'i yıkmaya devam etti. Böylelikle, Vietnamlılar için, 1960'lar ve 1970'lerdeki savaş, bir düzlemde yabancı iş-galciler karşısında verdikleri bir dizi mücadelenin son bölümüydü. Amerikalılar yalnızca Çinlilerin, Fransızların ve onlardan da önce gelen Japonların ayak izlerinden ilerledi. Vietnam'ın bu son mücadelesinin sembolü bağımsızlıktı, Amerikalılar için Ho Şi Minh

Viet Minh
Hindiçin'de Japonlara ve Fransızlara karşı savaşan, komünistlerin önderliğindeki Vietnamlı örgüt. Lideri Ho Şi Minh olan Viet Minh, resmi olarak 1941 ile 1951 yılları arasında varlığını sürdürmüştür.

Sömürgelerin Tasfiyesi
Bir imparatorluk iktidarının, sahip olduğu sömürgeler üzerindeki resmî yetkisini terk etmesi.

yalnızca herhangi bir komünist önderdi ama Ho ve onun **Viet Minh** hareketi, Vietnamlıların çoğu için, kendi tarihî özerk yönetim umutlarını temsil ediyordu.

Ancak Soğuk Savaş bağlamında, Avrupa İmparatorlukları tarafından **sömürgeciliğin tasfiye** edilmesi ve Asya Komünizminin yükselişi (en çok 1940'larda Çin Komünist Devriminin başarısında ortaya çıkmıştı) neredeyse kaçınılmaz olarak Asya'yı Amerika'nın çıkarlarını ilgilendiren bir konu haline getirmişti. Bu gelişmeler, Sovyetler ve Çin'in de ilgisini çekti ve bu ülkelerin Viet Minh ve Kuzey Vietnam'a yaptıkları yardım sonuçta "Amerika'nın en uzun savaşı" denen olayın nihai sonuçlarını belirledi. Ama yine de savaşın sonucunu belirleyen tek ve en önemli etken muhtemelen yerel ve bölgesel bağlamın kendisiydi. Kuzey Vietnamlılar ve Güneydeki müttefikleri sömürgecilik karşıtlığı ve bağımsızlığı temsil ederken Güney Vietnamlılar, genellikle son "sömürgecinin" yani, Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarlarına hizmet eden taraf olarak görüldü ki, bu hiç yanlış değildi. Garip bir şekilde, Vietnam Savaşlarının "Amerikan" evresi, kalıcı bir barış getirmedi, hatta 1975'te Vietnam'ın birleşmesinden sonra bile Hindiçin iç savaşlarının devam ettiği, devletlerarası kanlı olayların meydana geldiği bir bölge oldu, Kamboçya'da soykırım hüküm sürerken, 1970'lerin sonunda Vietnam ile Kamboçya ve Vietnam ile Çin arasında savaş çıktı. Bütün bunların sonucunda Hindiçin günümüzde de Asya'nın en yoksul bölgelerinden biri olmaya devam ediyor.

Çatışmanın Kökenleri ve Birinci Hindiçin Savaşı

Vietnam Demokratik Cumhuriyeti (VDC)
Komünist Vietnam'ın resmi adı. VDC ilk olarak 1945 yılında Ho Şi Minh tarafından ilan edildi. 1954 ile 1975 yılları arasında yalnızca Vietnam'ın kuzeyini içeriyordu. (Kuzey Vietnam).

Vietnam Savaşı'nın kökeni, Vietnamlıların kendilerini Fransız sömürge yönetiminden kurtarma mücadelesidir. 2 Eylül 1945'te Japonların yenilgiye uğratılmasından sonra, milliyetçi ve komünist Ho Şi Minh önderliğinde Viet Minh, Fransa'dan bağımsız olduğunu ve Demokratik **Vietnam Cumhuriyetini (DVC)** kurduğunu ilan etti. Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini almak maksadıyla Ho, ülkesinin Bağımsızlık Bildirgesi'nin büyük bölümünü doğrudan 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nden aktardı. Ancak ne var ki, Başkan Franklin Roosevelt'in İkinci Dünya Savaşı sırasında verdiği sömürgecilik karşıtı beyanatlarına rağmen 1946 yılına gelindiğinde Amerikalılar, Fransızların Hindiçin'de yeniden kontrolü ele geçirmesini destekledi. Bu desteğin en büyük sebebi, Avrupa'da Soğuk Savaş'ın başlamasıydı. Amerika Birleşik Devletleri'nin, 1940'ların sonundan itibaren Avrupa'daki kilit müttefiki olarak Fransa'ya ihtiyacı vardı, çünkü bu sırada art arda gelen Fransız hükümetleri Fransa'nın ekonomik yönden iyileşmesi ve siyasi istikrarı yakalayabilmesi için Hindiçin'i elden kaçırmak istemiyorlardı 1940'ların sonunda Fransız Hindiçin'i (Vietnem, Laos, Kamboçya) böylelikle Amerika'nın da rızasıyla yeniden Fransız İmparatorluğuna bağlandı. Fransız yönetimine "yerel bir hava'" vermek için, İkinci Dünya Savaşı'nda Japonlara yakın olan İmparator Bao Dai, 1949'da devlet başkanlığına getirildi. 1950'lerin başında ABD, bu düzeni resmen tanıdı.

Viet Minh ise, bu sözde başkanı ve Fransızların geri gelişini hiç kabul etmeyerek onlara karşı ulusal kurtuluş savaşını başlattı. Ho Şi Minh'in bu mücadelede dış desteğe ihtiyaç duyması, aynı zamanda zaten güçlü sosyalist eğilimleri olan Viet Minh'in (Ho, Hindiçin Komünist Partisi'nin başkanıydı ve birkaç yıl Moskova'da kalmıştı), sosyalist blokla yakınlaşacağı anlamına geliyordu. Çin devriminin başarısı çok kritik bir gelişmeydi. 1949'dan sonra Viet Minh'in komşusu **Çin Halk Cumhuriyeti'nden (ÇHC)** giderek daha fazla ekonomik ve askerî yardım almaya başladı. 1950'lerin başlarında ÇHC ve Sovyet ittifakı kurulduğunda, Moskova ve Pekin, her ikisi de DVC'yi, tüm Vietnam'ın tek meşru hükümeti olarak tanıdı. Gerçekten de 1950–1954 arasında ÇHC, aslında sınırlarının yanı başında, büyük güçlerin düşmanlığı yüzünden çıkan iki ayrı savaşla meşguldü. Biri Kore'de öteki Vietnam'da (bkz. 10. Bölüm). 1954 yılına gelindiğinde, Viet Minh, Fransız tarafını ağır can kaybına uğratmıştı, Vietnam'ı kontrol altına almaya hazırdı.

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)
Komünist Çin topraklarının resmi adı. ÇHC 1949 yılında Mao Zedong liderliğinde kurulmuştur.

Bütün bunlar, Amerika'nın Fransızların savaş harcamalarını destekleyen yardımı arttırdığı bir sırada olmaktaydı. 1945 ve 1954 arasında (daha çok 1950 Şubatından sonra) Amerika Birleşik Devletleri, Fransızlara, yaklaşık 2 milyar $ değerinde (bu miktar, Amerika'nın savaş sonrası dönemin ilk on yılında Fransızlara yaptığı toplam yardımın %40'ını oluşturuyordu) maddi ve ekonomik yardımda bulundu. 1954 yılına gelindiğinde Amerikalılar, Fransızların savaş masraflarının %80'nini karşılıyordu. Bunun kadar önemli bir başka nokta da, 1953'te iktidara gelen Eisenhover yönetiminin bu olayı, "domino teorisi" olarak adlandırılan teoriye gönderme yaparak haklı çıkarmaya çalışmasıydı. Bu teoriye göre, eğer Vietnam komünist rejime teslim olursa, komşuları Laos ve Kamboçya da doğrudan risk altına girecek, böylece Güneydoğu Asya'da daha pek çok ülke aynı yolu izleyecekti. Bu tehdidin etkisi ile Amerika'nın girdiği çatışmanın mali etkisi birleşince, Eisenhover yönetimi, Vietnam'ın DVC altında birleşmesini kabul etmedi ve Amerika bunu 1954 Mayıs başlarında Dien Bien Phu'da Fransızların uğradığı yenilgiye rağmen göze aldı.

1954'e gelindiğinde savaş yılgınlığı Fransa'da yükseliyordu bu sırada Sovyetler Birliği, ÇHC ve Britanya, hepsi birden ama ayrı nedenlerle sebeplere Hindiçin'de savaşın hızını kesmek istiyordu. Bunun sonucunda 1954 Mayıs ayında, aslında Kore'nin geleceğini tartışmak üzere Cenevre'de düzenlenen bir konferansın konusu değiştirilerek, Fransa ile DVC arasında görüşmelere dayanan bir çözüm aranması tartışıldı. Fransa, Britanya ve Sovyetler Birliği, ÇHC, Amerika Birleşik Devletleri, Bao Dai'nin Vietnam'ı, DVC, Laos ve Kamboçya temsilcilerinin katıldığı konferans sonunda tarafların anlaşmasını sağladı. 1954 Temmuz **Cenevre Uzlaşması**, Vietnam'ı iki parçaya bölen bir ateşkes getirdi, buna göre DVC, 17. paralelin kuzeyini kontrol edecek, Bao Dai'nin rejimi ülkenin güney yarısına hükmedecekti. Bu bölünme çok sınırlı bir süre yürürlükte kalacak, 1956'da yapılan ulusal seçimlere kadar devam edecekti. Cenevre Uzlaşması aynı zamanda, Laos ve Kamboçya'ya, kraliyet hükümetleri yönetiminde korumak koşuluyla bağımsızlık

Cenevre Uzlaşması (Temmuz 1954)
Yeniden birleşme için yapılacak seçimleri askıya alarak, Fransız ve Viet Minh birliklerinin 17. paralelin her iki tarafına çekilmesini ve Laos ve Kamboçya'nın bağımsızlığını sağlayan uluslararası anlaşma.

verdi ve Hindiçin'in tarafsızlaşmasını karara bağladı, yani bölgeyi oluşturan hiçbir ülke -iki Vietnam, Laos ve Kamboçya- askerî ittifaka girmeyecekti.

Ne var ki Amerika Birleşik Devletleri, 1954 Temmuz Cenevre Uzlaşması'nı onaylamadı (böyle yaptığı takdirde, o sırada hâlâ diplomatik varlığını kabul etmediği DVC'yi tanımış olacağı için). Bunu yapmaktansa, Amerika Birleşik Devletleri, Güney Vietnam'da komünist olmayan bağımsız bir rejimin kurulmasını desteklemeye başladı. Washington, büyük bir hızla Bao Dai'yi yıpratmaya başlayan yeni Vietnam Başbakanı Ngo Dinh Diem'i güçlendirdi. 1955'te Diem, bir yıl sonra yapılacak ulusal seçim konusunda Kuzey Vietnam'dan gelen görüşme çağrısına olumsuz yanıt verdi. Görüşmelere katılmak yerine Diem, referanduma giderek ülkenin güney parçasını Güney **Vietnam Cumhuriyeti'ne (VC)** dönüştürdü, kendisini de Cumhurbaşkanı ilan etti. Seçimleri %98 gibi şaşırtıcı bir çoğunlukla kazandı ancak çok büyük bir hile yapıldığı açıkça belliydi (seçmen sayısının yalnızca 450.000 olduğu Saygon seçim bölgesinden 600.000 oy gelmişti). Eisenhover yönetimi Diem'i, yalnızca mali yardım ve giderek sayısı artan işbirlikçi askerler göndererek desteklemekle kalmadı bir de Eylül 1954 tarihinde ABD, Fransa, Britanya, Avustralya, Yeni Zelanda, Tayland, Pakistan ve Filipinler'in üye olduğu **Güneydoğu Asya İşbirliği Örgütü'nü (SEATO)** kurdu. Örgütün amacı ÇHC'yi ve bölgedeki komünist hareketleri kontrol altına almaktı. Kısacası, 1950'lerin ortasına gelindiğine ABD, **çevreleme** doktrinini Güneydoğu Asya'ya kadar genişletti. Bunun kaçınılmaz sonuçları oldu ve daha sonraki yıllarda Güneydoğu Asya, Vietnam'ın bölünmesi (aynı şekilde Laos ve Kamboçya'nın da), Doğu-Batı çatışması, sömürgelerin tasfiyesi, bölgesel milliyetçilik ve komünizm nedeniyle, çok uzun ve kanlı bir çatışmayı körükleyen küreselleşen Soğuk Savaşın kilit noktası haline geldi.

Vietnam Cumhuriyeti (VC)
Güney Vietnam'ın 1975'teki tekrar birleşmeden önceki resmi adı.

Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO)
1954 yılında Avustralya, Fransa, Büyük Britanya, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler, Tayland ve ABD tarafından kurulan bir ittifak. SEATO, Çinhindi'nde komünistlerin bölgedeki kazanımlarını durdurmak için düzenlenen Cenevre konferansı sonrasında kurulmuş, fakat Vietnam Savaşı sırasında çok fazla işe yaramamış ve 1977'de dağılmıştır.

Çevreleme (containment)
Kavram ilk kez George Kennan tarafından Sovyetler Birliği'ne (ve genel olarak komünist dünyaya) yönelik Amerikan ve genel Batı politikalarını tanımlamak için kullanılmıştır. Temeldeki düşünce, iç bölünme, başarısızlık veya siyasi gelişmelerin, sürekli yayılma hedefi olduğu algılanan bu gücün yarattığı tehdide son vereceği umuduyla, SSCB'nin kendi sınırları içinde kalmasını sağlamaktı.

Bölünmüş Vietnam ve Amerika'nın Ulus İnşası

1945 Cenevre Konferansı ile 1963'te Ngo Dinh Diem'e karşı yapılan darbe arasındaki dönemde Vietnam'da çatışma yoğunlaştı. Daha 1956'da Diem, kuzeyde DVC'ye ve Ho Şi Minh'e kesinlikle avantaj sağlayacak ulus çapında bir seçime gidilmesini kabul etmeyince, Güney'deki Diem rejimi savaşa hazırlanmaya başladı. Ancak 1950'lerin sonunda hem kuzey hem güney Vietnam çok fazla iç sorunla uğraşmaktaydı. Diem, güneyde gerçek veya şüpheli tüm Viet Minh destekçilerine karşı harekete geçerken, kuzeyde DVC ezici bir kolektifleştirme hareketi başlattı. Hem Diem hem de Ho Şi Minh içerdeki muhalefet hareketlerini bastırmak zorundaydı ancak güneydekilerin karşısındaki "düşman" yelpazesi çok genişti. Viet Minh destekçilerine ek olarak Diem'in yönetimine karşı çıkan çeşitli askerî örgütler vardı. Hanoi'ye Sovyet ve Çin yardımının devam etmesine rağmen, DVC için Vietnam milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapmak, Fransızca konuşan, Katolik azınlık grubundan gelen ve eski sömürge yönetiminde görev yapmış olan Diem'e kıyasla daha kolaydı. Diem resmî görevlere akraba ve yakınlarını atayarak açık bir

kayırma sistemi uyguladı ve kolayca ittifak yapabileceği pek çok kişiyi bile kendine düşman etti. Bunlar arasında yeni ordunun (Vietnam Cumhuriyet Ordusu, VCO) yüksek rütbeli subayları da vardı. Üstelik Diem, yıllık yaklaşık 300 milyon dolar Amerikan yardımını almayı kabul etmekle birlikte, Washington'un siyasi ve ekonomik reformlar konusunda verdiği öğütlerini dinlemeye hiç istekli değildi.

1950'lilerin sonlarına gelindiğinde Diem'in politikalarının, DVC ve onun Güneydeki destekçilerinin işine yaradığı açıkça görünüyordu 1959'da kuzeyliler içeride kendi durumlarını sağlamlaştırdıktan sonra, güneydeki isyancılara yardım göndermeye başladı. 1960 Aralık ayında komünistlerin egemen olduğu, Saygon rejimine karşı ve Vietnam'ın birleşmesi için savaşan Diem karşıtı birçok siyasi grup birleşerek, **Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesini** kurdu (VUKC). Gerilla taktikleri kullanan ve kırsal bölgede artan hoşnutsuzluktan yararlanan VUCK, hızla Güney Vietnam'ın başlıca büyük gücü oldu.

Oysa 1960–61'de Hindiçin'de sorunlu nokta Vietnam'dan çok Laos gibi görünüyordu. 1954 yılında Cenevre'de bağımsızlığa kavuşun Laoslular, kendilerini Soğuk Savaş'ın etkilerinden soyutlamaya çalıştılar. 1957 yılında milliyetçi lider Souvanna Phouma **tarafsızlığı** seçti ve yerel komünistlerle anlaşarak, Pathet Lao ile koalisyon hükümetini kurdu. Ne var ki 1958'de CIA'nin desteklediği bir darbe ile Souvanna ve Pathet Lao devrildi, onların yerine, çok geçmeden Amerikalı askerî danışmanlardan yardım alan, Amerikan yanlısı bir rejim kuruldu. 1960'da Souvanna tekrar iktidarı ele geçirmeyi başararak, Sovyetler Birliği ve Kuzey Vietnam'dan yardım istedi. Ancak dört ay sonra iç savaşın hızlanmasıyla ülkesinden kaçmak zorunda bırakıldı. En sonunda, Amerikan yardımıyla da olsa, Laos'daki müttefiklerin Sovyetler tarafından desteklenen Pathet Lao'yu ezemeyeceği anlaşılınca, Mayıs 1961'de Cenevre'de Laos sorununa odaklanan yeni bir konferans başladı. Sonunda Haziran 1962'de, konferans tarafların uzlaşmasını sağlayacak bir çözüm üzerinde anlaştı. Laos'un askerî anlaşmalar yapması veya topraklarında yabancı asker bulundurması yasaklandı ve buna karşılık Souvanna Phouma'nın (1957'deki Pathet Lao kabinesinde bulunan iki üye yerine dört üyenin de bulunacağı) bir koalisyon hükümetinin başına geçmesi kabul edildi. Ne var ki, Laos'un bu şekilde tarafsızlaştırılmasına karşın çok geçmeden yeniden iç savaş başladı ama bu kez dışarıdan gelen müdahale örtük biçimde yapıldı. Bundan sonraki birkaç yıl boyunca, Amerika Souvanna'ya CIA aracılığıyla askerî yardım gönderdi, Kuzey Vietnam ve Sovyetler Birliği ise Pathet Lao'yu silahlandırdı. Üstelik 1964'e gelindiğinde Amerikan bombardımanı düzenli olarak Pathet Lao'nun mevzilerini vuruyordu, Kuzey Vietnam ise Güney Vietnam'da savaşı tırmandırmak amacıyla lojistik malzeme yolu ve operasyon üssü olarak Laos (ve Kamboçya) topraklarını daha geniş biçimde kullanmaya başladı.

Laos'un tarafsızlaştırılmasına varan görüşmeler ilerledikçe Güney Vietnam'daki Diem rejimi ülkeyi yönetme kabiliyetini ve kontrolü kaybetti. Başlangıçta ABD yardım paketini büyüterek ve gönderdiği askerî danışman sayısını arttırarak ve buna gerilla savaşı eğitimi almış, ayaklanmalara karşı eğitilmiş özel birlikler

Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi (UKC) Güney Vietnam Devlet Başkanı Ngo Dinh Diem'e karşı olanların 1960 yılında kurdukları şemsiye örgüt. Kuzey Vietnam tarafından desteklenen UKC, 1960lar boyunca Vietnam Savaşı'nda önemli bir rol oynamıştır.

Tarafsızlık Bir devletin kendini Büyük Güç rekabeti dışında ilan ettiği politika. Bu siyasetin ilk önemli savunucusu, Hindistan'ın bağımsızlık sonrası döneminde Jawaharlal Nehru olmuştur.

ekleyerek durumu kontrol etmeye ve VCO'yu desteklemeye çalıştı. Ancak sayılarla ortaya çıkan kayıtlar cesaret verici olmaktan uzaktı. Ekim 1961'de Amerikan askerleri Diem hükümetinin Vietnam'ın kırsal bölgelerinin yüzde 80 ila 90'nın kontrol edemez hale geldiği tahmininde bulunuyordu. 1963 sonbaharında Kennedy hükümeti durumun daha kötüye gitmesini engellemek üzere Vietnam'a gönderilen askerî "danışman" sayısını 167.800'e çıkardı (Kennedy iktidara geldiğinde göreve gönderilen bu tür danışman sayısı yaklaşık 900 idi). O tarihte iç savaş kargaşası, belli başlı bütün büyük şehirlere sıçramış, 1963 yılı boyunca öğrenciler ve Budistler büyük protestolar (içlerinden en ünlüsü, Thich Quang-Duc adlı bir Budist rahibin, Haziran 1963'te Saygon'da kendini yakmasıydı) düzenlemekteydi. Kennedy yönetiminin Vietnam'da gittikçe kötüleşen duruma verdiği cevap, Diem'e ve yozlaşmış iktidarına karşı bir askerî darbe yapılmasını açıkça desteklemek olmasa da teşvik etmek anlamına gelecek girişimlerde bulunmak oldu. 1 Kasım 1963'de Diem, kardeşi Nhu ile birlikte tutuklandı ve öldürüldü. Ancak bu dramatik hareket bile Vietnam Cumhuriyeti iktidarının kanamasını durduramadı. Sorun, Diem yerine geçebilecek etkili birinin bulunmamasıydı, onun yerine, ne siyasi meşruiyeti ne de yönetici yeteneği olan bir dizi cunta geldi. Üstelik artık Diem devrildikten sonra Vietnam Cumhuriyeti'nin zayıflığı ortaya çıkınca, Aralık 1963'te Hanoi, VUKC'ye yaptığı yardımı arttırdı. Bunun sonucunda VUKC, VCO'ya karşı eylemlerini büyüttü ve böylelikle Saygon rejiminin durumu sürekli daha kötüye gitti.

Bütün bunlar yetmezmiş gibi, 1963'den 1965'e kadar ABD, Güneydoğu Asya genelinde hep kötüleşen bir durumla karşı karşıya kaldı. Bu dönemde Laos'ta çarpışmalar yeniden başlamıştı ve Tayland'da ciddi bir komünist ayaklanma başlayacağından korkuluyordu. Dahası, bu yıllar, Çin'in **Üçüncü Dünya** ülkeleri arasında, emperyalizm karşıtı radikal hükümetleri yanına çekmek için yaptığı diplomatik taarruza tanık oldu. Güneydoğu Asya'da bu durum Pekin'in yalnızca Hanoi ile değil, Endonezya, Kamboçya, Laos ve Burma hükümetleri içindeki bazı unsurlarla yakın ilişkiler geliştirmesine yol açtı. Bunların içinde Washington için en ciddi endişe kaynağı, Endonezya idi, çünkü bu ülkedeki komünist partisi, Sosyalist Blok dışındaki en büyük komünist partiydi ve Başkan Sukharno, ordu ve Endonezya Komünist Partisi (EKP) arasında ince bir denge devam etmekteydi. Böylece ABD şöyle bir durumla karşı karşıya kaldı: Vietnam'ın göstereceği en ufak bir zayıflık işaretinin, onun müttefiklerine verdiği sözleri tutacak kapasitede olmadığını gösterecekti. Bunun da hiç hoş olmayan sonuçları olacaktı, örneğin Tayland güvenlik arayışını tarafsızlara yönletecek ve Endenozya ordusunun EKP karşısındaki direnişini zayıflatacaktı. Vietnam karşında yürütülecek politika boşlukta oluşturulamazdı.

Üçüncü Dünya
Fransızca kökene sahip olan bu müşterek kavram ne kapitalist dünyaya ne de komünist bloğa dâhil olan ülkeler için kullanılır. Bu ülkeler arasında Latin Amerika, Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya ülkeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda zengin "Kuzey"e karşılık olarak "Güney" adını da alır.

22 Kasım 1963'te Kennedy'nin öldürülmesinden sonra iktidara gelen Johnson yönetimi için Vietnam konusunda karar vereceği zaman karşısına çıkan seçeneklerden hiçbiri cazip değildi. Vietnam'ın terk edilmesi ve kaçınılmaz olarak DVC yönetimi ile birleşmesine göz yumulması, hem yukarıda özetlenen bölgesel nedenlerle hem de dünya çapında Amerika'nın itibarına getireceği zarar yüzünden düşünülmesi bile mümkün olmayan seçenekti. Geriye iki seçenek kalıyordu, ya Ameri-

ka Kuzey Vietnam'a topyekûn savaş açacak ve Çinin çatışmaya müdahil olmasına izin verecekti ya da sınırlı savaş politikasına devam ederek komünist rejimin gücünü kırmak, önünü kesmek üzere Güney Vietnam'a kara kuvvetlerini gönderecek ve DVC'ye havadan saldıracaktı. Bu seçeneklerden ilkinin cazip görünen hiçbir yanı yok gibiydi çünkü kimse yeni bir Kore Savaşı başlatmak istemiyordu, bunun için karar vericiler, Amerikan varlığının Güney Vietnam'a istikrar getirmesini ve aynı zamanda Kuzeye yapılacak sınırlı bir bombardımanın Hanoi'yi barış masasına oturmaya zorlayacağını umarak, ikinci seçenek üzerinde durdular.

Vietnam Savaşı'nın Amerikanlaştırılması

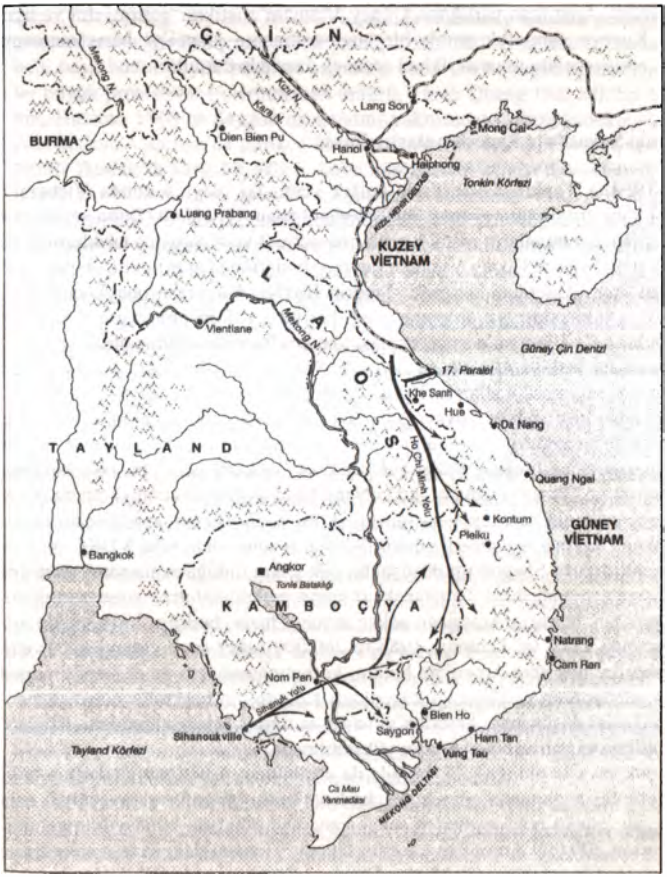
Ağustos 1964'te Tonkin Körfezi'nde patlak veren iki olay, sonunda Vietnam'a Amerikan kara ordularının girmesi için istenen bahaneyi sağladı. Daha sonra, çok fazla tartışılan, o zamanların resmî kayıtlarına göre, 2 ve 4 Ağustos tarihlerinde iki Amerikan destroyerine Kuzey Vietnam devriye botlarından ateş açıldı. İkinci olaydan üç gün sonra Amerikan kongresi, **Tonkin Körfezi Kararı**'nı onaylayarak başkana bu tür askerî saldırıları önlemek üzere her türlü tedbiri alma yetkisi verdi ve böylece Johnson'a Vietnam'a savaş açması için boş bir çek verilmiş oldu.

Johnson bu yetkiyi Ağustos ayında DVC'nin deniz kuvvetlerine kısa ve sert bir saldırı düzenleyerek kullandı. Kasım ayında başkanlık seçimleri yapılacağından, en azından kısa vadede, savaşı daha fazla tırmandırmaktan çekindi. Ne var ki seçimi kazanıp yeniden göreve gelince ve o sırada Güney Vietnam'da da durum iyice kötüleşmeye başlayınca, Şubat 1965'te DVC'ye karşı sınırlı bir bombardımana başlanması ve Güney Vietnam'da Da Nang hava üssünü savunmak üzere Amerikan piyade erlerinin harekete geçirilmesi emrini verdi. Bu tırmanış bile komünist akının kökünü kazımaya yetmedi çünkü ilkbaharın sonlarında hem VUKC hem de DVC düzenli ordusu Saygon'un düşüşünün çok yakın olduğuna inanarak güneyde kara savaşını tırmandırdılar. Güneydeki durumu acilen stabilize etme zorunluluğuyla karşılaşan Johnson Amerikan asker sayısını hızla, belirgin bir biçimde arttırmak zorunda kaldı ve Temmuz 1965'te 200.000 asker sevk etmeyi kabul etti. Ancak Johnson, boş yere Amerikan halkını korkutmamak için ya da kendi radikal iç siyaset gündeminin gerektirdiği kaynakları Kongre'nin başka bir alana yönlendirme tehlikesini düşünerek, Amerika'yı savaş zeminine çekmeyi reddetti. Böylece yedekler askere çağrılmadı ve vergiler yükseltilmedi.

Pek çok savaşta olduğu gibi, burada da düşünülen, Amerikan güçlerinin böylesine büyük bir angajmana girmesinin, hızlı ve kesin bir zafer getireceğiydi ama böyle olmadı, çünkü çok geçmeden savaş kangrene dönüştü. 1968 yılına gelindiğinde Johnson 500.000 Amerikan askerini Güney Vietnam'daki savaşa sokmuş ve baştanbaşa Vietnam ve komşu ülkeler Laos ve Kamboçya da dâhil olmak üzere tüm hedeflere yoğun bombardıman (1965-1973 arasında Amerika'nın Vietnam'a, İkinci Dünya Savaşında atılan bombaların üç mislini attığı söylenir) başlatmıştı.

Tonkin Körfezi Kararı
VDC'nin Tonkin Körfezi'nde Amerikan gemilerine saldırdığının iddia edilmesinin ardından Ağustos 1964'te Kongre'den çıkan karar. Bu kararla, Amerikan birliklerine karşı yapılan saldırıları püskürtmek için tüm önlemleri almasını ve Güneydoğu Asya'daki ABD müttefiklerini korumak için tüm adımları atmasını sağlamak amacıyla Başkan yetkilendirilmiştir. Dönemin başkanları Johnson ve Richard M. Nixon bunu Güneydoğu Asya'daki askeri faaliyetleri i haklı göstermek için kullanmıştır. Bu önlem 1970 yılında Kongre tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.

ABD aynı zamanda Güney Vietnam'ı desteklemek üzere daha fazla ekonomik yardımda bulundu. ABD, Çin'in de savaşa girmesinden ve Kore'deki gibi bir durum yaratmasından korkarak, kara savaşını Kuzey Vietnam'a kadar genişletmedi ama 1965'ten sonra savaşırken çok fazla engel tanımadı.

Harita 12.1: *1960'larda Vietnam Savaşı*

Kaynak: *Sheean (1990)*

Savaşın Amerikanlaşmasının etkisi çok vahim oldu. Açık seçik belirlenmiş sınır çizgileri olmaması yüzünden, Amerikan ve VO askerleri kırsal bölgeyi tararken, savaş çok geçmeden bir dizi "bul ve öldür" operasyonuna dönüştü. Bu süreçte on binlerce sivil öldü, sayılamayacak kadar çok insan köylerini terk edip kaçtı. Cangılın içinde muhaliflere kaçacak delik bırakmamak veya gıda ürünlerine ulaşabilmelerine izin vermemek üzere Napalm'ın, Agent Orange ve daha başka kimyasalların kullanılması çok büyük bir yaprak dökümüne yol açtı (ve aynı zamanda hem sivillere hem savaşan askerlere zararlar verdi). 1967'ye gelindiğinde, mülteciler, çoğu aşırı kalabalık olan yeniden iskân (veya pasifleştirme) kamplarına gönderildi. Mülteci sayısı yaklaşık dört milyonu bulmuştu ki, bu sayı Güney Vietnam'ın nüfusunun %25'ini oluşturuyordu. 1965'ten sonra, Nguyen Cao Ky ve Nguyen Van Thieu gibi generallerin rejimi altında Güney Vietnam'da iktidar oldukça sağlamlaştı ancak Amerikalılar sivil bir hükümetin dayanabilmesine olanak sağlayacak koşulları yaratamadı. Aslında Kuzey Vietnam'ın ve VUKC'nin Güney Vietnam halkından sürekli yardım alabilmesinin başlıca sorumlusu Amerikan müdahalesinin ölümcül sonuçlarıydı. 1960'lar boyunca VUKC ve Viet Kong (Diem tarafından Vietnam Komünistleri'ne verilen unvan) güçleri, Kuzey Vietnam'dan başlayıp Kamboçya ve Laos üzerinden Güney Vietnam'a ulaşan ve **Ho Chi Minh Patikası** olarak adlandırılan yoldan gelen çok miktarda insan ve malzeme sayesinde mücadeleye devam etti. ABD'nin hava akınlarıyla bu yolu yıkma çabaları garip bir biçimde başarıya ulaşamadı. 1965 -1967 arasında kuzeyden güneye geçen birliklerin sayısı 35.000'den 90.000'e çıktı. Ne var ki Laos ve Kamboçya'da bombardıman saldırıları ve yabancı asker bulundurulması bu iki ülkenin zaten nazik durumda olan tarafsızlığını bozdu.

Elbette Hindiçin'deki gelişmeleri belirleyen tek dış aktör ABD değildi. Amerika'nın tırmanış dönemi boyunca Hanoi hem Moskova'dan hem Pekin'den gittikçe artan miktarlarda yardım aldı. **Sovyet-Çin ayrılması** sayesinde aslında Kuzey Vietnam velinimeti iki büyük gücü birbirine karşı kullanarak her ikisinden de sürekli yardım almıştı. Sovyet yardımı daha çok ağır silahlara (daha sonra savaş uçakları) dayanırken, Çin'den gıda maddeleri, tüfek ve daha hafif yardım malzemeleri aldı. Hem Sovyetler hem de Çinliler Kuzey Vietnam'a danışman gönderdi ama bu hiçbir zaman Amerika'nın Kuzey Vietnam'a gönderdiği miktarlara ulaşmadı. Doğrusu, Vietnam Savaşı'nın büyük ölçüde üç büyük dış oyuncunun savaşı olduğuna şüphe yok ama DVC'nin, VC'den çok daha başarılı olduğu açıkça belli olmuştu. Bu başarısı, savaş boyunca müttefikleri karşısında bağımsızlığını koruyabilmesine borçluydu. Böyle yapmakla kendisini Vietnam milliyetçiliğinin cisimleştiği taraf olarak, buna karşılık Saygon rejimini yalnızca bir Amerikan kuklası olarak göstermesinden kaynaklanıyordu.

Vietnam Savaşı'nın 1965–68 arasında Amerikanlaşmasının, hem bölge hem de genel olarak Soğuk Savaş açısından başka önemli sonuçları da oldu. Durumun bölgedeki yansıması, kesin bir zafer elde edilememesi nedeniyle geleceğe ilişkin duyulan huzursuzluğun sık sık su yüzüne çıkmaya devam etmesiydi. Bunun yanı

Ho Chi Minh Patikası
Kuzey Vietnam'dan başlayan ve Laos ile Kamboçya'dan geçerek Güney Vietnam'a ulaşan orman yolu ağı. Kuzey Vietnam tarafından güneye erzak ve birlik göndermek için kullanılmıştır.

Sovyet – Çin Ayrılması
Sovyetler Birliği ile Çin'in 1950lerin sonu ve 1960ların başında birbirleriyle ilişkilerini kestikleri süreç. Başlangıç tarihi çoğunlukla Kruşçev'in 1956'da SBKP yirminci kongresinde yaptığı konuşma olarak kabul edilse de bu görüşe son zamanlarda karşı çıkılmaktadır.

sıra Amerika'nın kararlılığı, Tayland hükümetinin özgüvenini tazelemiş ve muhtemelen 1965'te EKP üzerine giden Endonezya ordusunu teşvik etmesine yol açmıştı. Daha uzun vadede en önemli gelişme ise, Johnson yönetiminin 1965'ten itibaren Güneydoğu Asya'nın kalkınmasını teşvik etmeye karar vermesiydi. Savaş hali, Washington'un ayırabileceği mali kaynakları kısıtlamıştı ama Tayland gibi, yardımın altyapıyı ve yerel yönetimleri güçlendirmek için kullanıldığı ülkelere değerli yardımlarda bulunuldu. Buna ek olarak Amerika Birleşik Devletleri 1966'da Asya Kalkınma Bankasına sponsor oldu ve Japonya'nın bölgede yatırım yapmasını teşvik etti. Savaş, Amerika'nın dikkatini bölgeye çekerek Güneydoğu Asya'nın gelecekteki refahı açısından bir sıçrama tahtası işlevi gördü ancak bundan en az yararlanan ülkeler bizzat savaşan Hindiçin ülkeleri oldu.

Güneydoğu Asya dışındaki dünyada, Amerika'nın Vietnam savaşı birçok fikir ayrılığına yol açtı. Örneğin Washington'un NATO müttefikleri, Güneydoğu Asya'daki savaşı desteklemeyi kabul etmedi. Geleneksel olarak Washington'a en yakın olan Britanya bile, Amerikan politikasına mesafeli durdu. Başkaları, en açık biçimde (ve daha önce olayın içinde olduğu düşünüldüğünde garip olan) Charles De Gaulle yönetimindeki Fransız hükümeti eleştirel bir tutum aldı. Savaşın mali bedeli Amerikan bütçesinde gittikçe büyüyen açıklara yol açtı ve başlıca ekonomik rakipleri karşısındaki konumunu zayıflattı. Amerika içinde, savaş için yapılan muazzam askerî harcama Johnson'ın, "Büyük Toplum" olarak bilinen iddialı sosyal ve ekonomik programının önünü kesti. Böylelikle 1965'te iç siyasetteki önceliklerini savunabilmek amacıyla savaşı olduğundan daha hafif göstermeye çalıştıysa da sonunda "Yoksulluğa karşı savaş", bir defasında bir yerde söylediği gibi "cehennemin dibindeki kancık bir savaş" uğruna feda edildi. Daha geniş bakıldığında, Amerika'nın görünürde kendisinden çok daha aşağı bir muhalifi bastıramaması onun güvenilirliğini zedelemişti. Güneydeki apaçık demokrasi karşıtı rejimi desteklemesi, Soğuk Savaş içindeki düşmanları önünde ahlaki üstünlük iddialarını gölgeledi.

Tet Saldırısı
Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafından Güney Vietnam'da 1968'in Ocak sonu ve Şubat başlarında gerçekleştirilen ve adını ülkenin en önemli bayramı olan kameri yeni yıl gününden alan saldırı. Saldırı UKC için askeri anlamda bir başarı olmasa da, Amerikan hükümetinin savaşı kazandığı yönünde sahip olduğu iyimser havayı dağıtması bakımından kazanılmış siyasi ve psikolojik bir zaferdir.

Bu savaş aynı zamanda, yalnızca Johnson yönetiminin savaşı nasıl yürüttüğü değil nihayetinde Amerika'nın Soğuk Savaş politikalarının temelini sorgulayan ve geçmişte bir benzeri olmayan, son derecede yüksek perdeden bir savaş karşıtı hareket yarattı. 1967 yılının sonlarına gelindiğinde, yaklaşık 30.000 Amerikalı öldükten sonra, üniversite kampuslarında başlayan savaş karşıtı hareket, Amerika'nın her köşesinden güç topluyor ve Demokrat Parti Senatörü Eugene McCarthy gibi önde gelen siyasetçiler Amerika'nın savaştan çekilmesi çağrısı yapıyordu. Bunun da ötesinde, Savunma Bakanı Robert McNamara, şahsen sorumlu olduğu Vietnam politikalarından uğradığı hayal kırıklığı nedeniyle 1967 sonbaharında görevinden istifa etti. Oysa 1967 yılının sonunda Amerika'nın çekilmesi için yapılan iç ve dış baskılar tırmanırken Johnson yönetimi hâlâ, Vietnam'da zaferin çok yakın olduğunu iddia etmekteydi.

Ulusal Kurtuluş Cephesinin (VUKC) 1968 yılı başlarında yaptığı **Tet Saldırısı,** VUKC açısından askerî bir yenilgi olduysa da, bu tür iddiaların ne kadar şişirildiğini gösterdi ve Amerika'nın Vietnam Savaşında önemli bir dönüm noktası oldu.

30 Ocak 1968'de VUKC Güney Vietnam'ın hemen hemen her yerinde bir dizi saldırı başlattı. Birkaç gün içinde kırk dört eyalet başkentinden otuz altısı ve altı büyük şehirden beşi ateş altında kaldı. Bunların içinde en çarpıcı olanı VUKC Saygon'da Amerikan Elçiliğine saldırması ve ABD'nin Vietnam'da mevcudiyetinin sembolü olan bu binanın bazı bölümlerini kısa bir süre işgal etmesiydi. 17. paralelin hemen güneyinde bulunan Vietnam'ın eski imparatorluk başkenti Hue'da Kuzey Vietnamlı birlikler tarafından desteklenen VUKC daha da başarılı oldu. 31 Ocak'ta kenti ele geçirdikten sonra ABD ve VCO karşı saldırısına rağmen üç hafta dayanmayı başardı.

VUKC Tet Saldırısı'nı yaparken, ulaşmak istediği iki siyasi hedef vardı. En tepedeki amaç, Saygon rejimini tam olarak düşürmekti. Bu amaç yerine getirilemedi, çünkü VUKC gerçekte birçok yönden daha zayıf olan taraftı ve ağır kayıplar verdi (40.000 Viet Kong gerillası bu saldırıda hayatını kaybederken, Amerikalıların kaybı 1.100 asker, VCO'nun kaybı ise 2.300 askerdi)ve Güney Vietnam'daki Viet Kong'un büyük ölçüde çöktüğünü gördü. Ancak bu kayıplar, saldırının ikinci amacının başarıyla gerçekleşmesiyle dengelendi. Bu hedef, Amerikan hükümetine ve halkına, savaşın sona ermek üzere olmadığını, buna daha çok zaman olduğunu göstermekti. Bu saldırı, savaş siyasetini eleştiren politikacılara ve genel kamuoyunun büyük çoğunluğuna, tam olarak VUKC'nin en başta göstermeyi hedeflediği şeyi gösterdi. Yani Johnson yönetiminin güttüğü politikanın içinin boş olduğunu kanıtladı ve Beyaz Saray'la Amerikan halkı arasındaki güvensizliği arttırdı. Bir taşla iki kuş vurur gibi, Johnson'un savaşın kontrol altında olduğu ve zaferin artık göründüğü iddiaları yalanlanmış oldu, bunun yerine Tet, daha fazla kan dökülmesinin gerekeceğini gösterdi. Vietnam'daki Amerikan komutanı General William Westmoreland'in daha fazla askerî birlik istediği haberi basına sızınca, Johnson yönetiminin üzerinde durduğu ve zaten tehlikede olan güven zemini iyice zayıfladı. Bunun da ötesinde, savaşın yol açtığı belirsizlik ortamı nedeniyle tonlarca altının ülkeyi terk ettiği anlaşılınca Amerikan'ın kurulu düzeni gerginleşti.

Mart sonunda Başkan Johnson savaşın daha fazla tırmanmasının onaylanmayacağına ikna oldu. Johnson, yeniden seçilmek üzere oy istediği dramatik bir televizyon konuşması yaparak, bombardımanın durdurulacağını ve savaşın sona ermesi için barışçı bir çözüm aramak niyetinde olduğunu duyurdu. İçlerinde en önemlisi Senatör Richard F. Kennedy olmak üzere açıkça savaş karşıtı olan birkaç aday, 1968 başkanlık seçim yarışına girdi. Mayıs ortalarında, ABD, Kuzey Vietnam'a yaptığı bombardımanın ölçeğini küçülttükten sonra, barış görüşmeleri Paris'te başladı. Ancak Amerikalılar, Kasım 1968 tarihinde Johnson'dan sonra eski Başkan Yardımcısı Nixon'ı seçtiklerinde, savaş sona ermeye yakın bir noktada değildi. Aslında, 1969 baharında Vietnam'daki Amerikalı birliklerin sayısı 543.000 sayısına ulaşarak tavan yaptı.

Fotoğraf 12.1 Tet Saldırısı, 1968. Başkent Saygon'da Tet saldırısında esir alınmış genç bir Viet Kong militanı, sorguya götürülmeden hemen önce Milli Muhafızın tüfeği üzerine çevrili ve dikkatli gözetimi altında çömelmiş olarak görülüyor.

"Barış" ve Birleşme

Nixon'ın ilk görev dönemi olan 1969–73 yılları arasında, "Çin'e açılma" ve Soyvetler Birliği ile ABD arasında **SALT I** antlaşmasını imzalamak gibi dış siyasette kazandığı önemli başarılar, her zaman Vietnam Savaşını "onurlu" bir biçimde sonuçlandırma çabalarının gölgesinde kaldı. Yenilgiyi kabul etmeyen ve Vietnam'ın komünist rejim altında birleşmesini önleme amacından hâlâ vazgeçmeyen Nixon, DVC'yi, zorla bir ateşkes imzalatmayı denedi. Vietnam'ın geçici olarak ikiye bölünmesini kabul eden 1954, Cenevre anlaşması böylece daimî olarak bölünme şeklini alacaktı Böylelikle Nixon yönetimi, daha işin başında, ABD'yi savaştan çıkarmak üzere hareket edeceği yerde, VUKC'nin erzak sağladığı yolları (Ho Chi Minh Patikası) bombalama emri vererek savaşı tırmandırdı. Bunun sonucunda, tarafsız konumunu sürdürmeye çalışan Prens Norodim Sihanouk yönetimindeki Kamboçya da savaşın içine çekildi. Mayıs 1970'te, Sihanouk'a karşı düzenlenen bir darbe üzerine, Nixon yönetimi, VUKC'nin Kamboçya'daki Kuzey Vietnam ikmal üslerine karşı Amerikan askerleri gönderince, savaş genişleyerek bu bölgeye yayıldı. Şubat 1971'de VCO, Amerikan hava gücünden destek alarak Laos'a birkaç akın düzenledi. Sonuçta Ho Chi Minh Patikası 'nı kesme amacına ulaşılamadığı gibi zaten çok hassas bir durumda olan Vietnam'ın iki komşusunda varolan istikrar bozulmuş oldu.

Stratejik Silahların Kısıtlanması Antlaşmaları (SALT I ve II) ABD ve Sovyetler Birliği arasında bazı nükleer silahların denetim altına alınması için imzalanan anlaşmalar. SALT I 1972'de imzalanırken, SALT II'nin taslağı 1979'da hazırlanmış, fakat onaylanmamıştır.

Bu sırada Nixon yönetimi, **"Vietnamlaştırma"** adını verdiği bir program uygulamaya başladı. Temelde yatan fikir basitti, Amerika Birleşik Devletleri, ordularını yavaş yavaş çekerek kara savaşının gerçek yükünü VCO'nun sırtına yüklerken eşzamanlı olarak askerî yardımı arttıracaktı. Bir düzlemde Vietnamlılaştırma büyük bir başarıydı çünkü 1971 yılına gelindiğinde Amerikalı asker sayısı yaklaşık 140.000'e indirilmişti ve buna bağlı olarak ölü sayısı da düşmüştü. Vietnamlılaştırma, böylelikle, ülke içinde savaşı eleştirenlerin odak noktalarından birini ortadan kaldırdı. Ne var ki aynı zamanda, VCO'nun düşmanı yenmek bir yana, karşısında direnecek güce bile sahip olmadığı açıkça görüldü. VCO'nun 1971'de Laos'u işgal etmesi, aşağılayıcı bir geri çekilmeyle sonuçlandı ve Kuzey Vietnam'ın 1972'deki saldırısı sırasında Saygon hükümeti Amerikan hava desteği almasıydı o an düşecekti.

Vietnamlaştırma Başkan Nixon'ın Vietnam'dan kara birliklerini geri çekerken aynı zamanda Güney Vietnam silahlı kuvvetlerinin gücünü arttırma politikası. Bu politika, Vietnam'da yarım mil-yondan fazla askerin bulunduğu 1969 yılında uygulanmaya başlamış ve geri çekilme programı 1972 sonbaharında fiilen son bulmuştur.

1972 yılına gelindiğinde, Amerikalıların bir anlaşma yapmaya razı olmak zorunda olukları anlaşıldı. Aslında, yıllardır iki ayrı görüşme düzeni daha yürürlükteydi. 1968'de başlayan resmî görüşmelere ek olarak, Nixon'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger'ın 1969 yılı sonbaharında, Kuzey Vietnamlı temsilcilerle bir dizi gizli görüşme başlatmıştı. İki ayrı görüşme de Paris'te yapılıyordu ve 1972 yılına kadar hemen hemen hiç bir sonuç alınamadı. O noktada, kilitlenmiş durumun devam etmesi, Amerika'nın yoğun bombardımanları (1972 Noel Bombardımanı da dâhil olmak üzere) Çin ve SSCB'den gelen diplomatik baskı (hem ABD'ye hem Kuzey Vietnam'a) ve Nixon yönetiminin yaklaşık 200.000 Kuzey Vietnamlı askerin güneyde kalmasına izin vermeye istekli olması bir araya gelince

Paris Barış Anlaşmaları
27 Ocak 1973'te imzalanan Paris Anlaşmaları, savaştan sonra bölgede kalan Amerikan askerlerinin geri çekilmesi, Amerikan Savaş Hükümlüleri'nin geri dönmesi ve ateşkes sağlanması gibi hükümler getirmiştir.

Ocak 1973'te **Paris Barış Antlaşmaları**'nın yapılması mümkün oldu. Bu anlaşmaya göre DVC, güneyde yıkıcı faaliyetleri desteklemeyeceğine dair söz verdi, ABD ise geri kalan bütün birliklerini Vietnam'dan çekmeyi temin etti. Kissinger ve görüşmelerdeki başlıca muhatabı Le Duc Tho'ya aynı yılın sonunda Nobel Barış Ödülü verildi.

Ama savaş gerçekten sona ermemişti. Kuzey Vietnamlı birliklerin Güney Vietnam'daki varlığı çözümü imkânsız kılıyordu ve 1973 sonlarında savaş tekrar alevlendi. Bu yeni savaşta Saygon hükümeti açık bir biçimde dezavantajlıydı. Nixon, Güney Vietnam'a hava ve kara kuvvetleri yönünden yardım etmeye devam edeceğine dair şahsen söz vermişken, Kongre'nin elinde başkanın savaş kararı verme yetkisini kısıtlayan bir dizi karar vardı. 1973 tarihli Savaş Yetkisi Yasası, Kongre'nin onayı olmadan Başkanın Amerika sınırları dışında ordu bulundurma süresine kesin sınırlar getirmiş ve Ağustos ayında Kongre, Kamboçya'daki askerî faaliyetlere son veren bir yasa kabul etmişti. Ayrıca Nixon, bütün otoritesini yıkan Watergate skandalı gün ışığına çıktıkça, Güney Vietnam'a yapılacak askerî yardımın kesilmesi yönünde Kongre'nin ısrarına karşı duramazdı. Nixon'ın istifa ettiği 1974 Ağustos'unda, Sovyet (ve daha küçük ölçekte Çin) yardımına güvenmeye devam eden Kuzey Vietnamlılar, Güney'e karşı yapacakları son saldırıyı planlamaya başlamışlardı bile. 1974 Kasım ayında, Ford yönetiminin Güney Vietnam'a 1975 yılında yapılacak savaş yardımı bütçesi için verdiği teklifin Kongre tarafından yalnızca yarısının kabul edilmesi de Hanoi'ye daha fazla cesaret verdi. Kongre bütçeyi, 1.5 milyar dolardan 700 milyon dolara indirdi.

Vietnam Savaşı'nın "Amerika-sonrası" döneminin kapanışı oldukça çabuk oldu. 1975 başlarında, Kuzey Vietnam birlikleri bir dizi Güney Vietnam eyalet başkentini ele geçirmek üzere yavaş yavaş ilerlemeye başladı. Nihayet, Nisan sonunda VUKC ve Kuzey Vietnam birlikleri Saygon'a girerken, Amerikalılar çaresizlik içinde elçilik görevlilerini ve seçtikleri bazı Vietnamlı resmî görevlileri ancak hava kuvvetlerinin yardımıyla kurtarabildi (Thieu yaşamının geri kalan bölümünü ABD'de geçirdi, 2001 yılında Boston'da öldü). Vietnam en sonunda birleştirildi ve Saygon'un adı Ho Şi Minh Kenti olarak değiştirildi (Ho Chi Minh, Eylül 1969'da ölmüştü).

Savaş taraflar için pahalıya patlamıştı. Amerikalılar bu "en uzun savaşlarında" 58.000 kayıp verdiler. 1950'den beri Amerika Birleşik Devletleri, Güneydoğu Asya'da yaklaşık 155 milyar dolar harcamıştı, bundan sonraki yıllarda da ek bir 200 milyar dolar da eve sağ dönebilen askerler (sayıları yaklaşık 2 milyondu) için harcanacaktı. Savaş ABD'de enflasyonu körüklemiş, halkının huzursuzluğunun odak noktasında yerleşmişti. Ancak bu sayılar, Vietnamlıların çektiği acılarla karşılaştırıldığında çok silik kalıyordu. Savaşın son on yılında, belki yarım milyon Güney Vietnamlı sivil hayatını kaybetti, yüz binlercesi sakat kaldı, beş milyondan fazla (toplam nüfus 16–17 milyon) insan sığınmacı oldu. VUKC ve Kuzey Vietnam'ın askerî kayıpları birleştirilince bu sayı yarım milyonu buluyordu. Kuzey Vietnamlı ölü sayısı ise halen bilinmiyor. İkinci dünya savaşından otuz yıl sonra Hindiçin'in

uğradığı hesaplanması imkânsız olan maddi ve psikolojik zarar, Vietnam Savaşı'nın, 1945 sonrası uluslararası tarih içinde, insan eliyle gerçekleştirilmiş en büyük felâket olarak yer almasını haklı göstermektedir. Daha da kötü olan, bu çetin savaşın henüz sona ermemesiydi.

Amerika-Vietnam Savaşı Üzerine Tartışmalar

Vietnam Savaşı üzerine tarihyazımında tartışmaların çoğu Amerika'nın savaşa karışma nedenleri ile sonunda geri çekilmesi ve komünist rejimin zaferine yol açan belirli stratejiler ve politikalar üzerine odaklanmıştır. Kısacası, Amerika Birleşik Devletleri neden en başında bu çatışmaya karıştı ve Amerikalılar neden bu kadar uzun süre olayın parçası olmaya devam ettiler?

Popüler açıklamalardan biri, bürokratik ataletin rolü, tarihten alınan derslerin doğru okunmamasını, Amerikalı karar vericiler arasında bölgeyi iyi tanıyan uzmanlar olmamasını vurgular. Bu bakış açısı, örneğin George Kahin'in, *Intervention* (New York, 1968) adlı yapıtında görülür. Başkaları, örneğin en çok da tarihçi Gabriel Kolko, *Anatomy of a War* (New York, 1985) adlı yapıtında ekonomik nedenler üzerinde durur. Kolko'ya göre, Amerika Birleşik Devletleri, Üçüncü Dünyadaki ekonomik egemenliğini koruyabilmek için Vietnam Savaşına müdahale etmiştir.

Bir başka anlaşmazlık konusu da, Amerika'nın Vietnam Savaşını 'kazanmayı' başaramamasıdır. Bu konuda literatüre hâkim olan iki farklı bakış açısı vardır. Bir yanda, Amerika Birleşik Devletleri eğer farklı bir askerî strateji uygulasaydı savaşı kazanırdı tezini öne sürenler yer alır. Özellikle, Harry G. Summers Jr., *On Strategy: The Vietnam War in Context* , (New York, 1981) adlı yapıtında, Amerika Birleşik Devletleri'nin önce Kuzey Vietnam'ı tecrit etmeli sonra da işgal etmeliydi tezini savunur. Başkalarına örneğin, Amerika'nın Vietnam'a müdahalesi üzerine en çok okunan incelemelerden birinin yazarı olan George Herring'e göre ise, Amerikan başarısızlığının temelinde yatan olgular Vietnam milliyetçiliğinin gücü, Amerika'nın savaşta yıkıcı davranışı ve çevreleme doktrininin dayanaksız olmasıdır.

1975'ten Sonra Hindiçin'de Kargaşa

1975'te Hindiçin'de aslında komünizm bir dizi zafer kazandı. Hanoi, kendi savaşının zaferini perçinlendiği sırada **Kızıl Kmerler** ve Pathet Lao, Kamboçya ve Laos'u ele geçirdi. Bazı gözlemciler bundan, domino teorisinin sonunda doğrulandığı anlamını çıkardı, çünkü Amerikalılar aradan çekildikten sonra komünizm ilerlemekteydi. Başka gözlemcilere göre ise, yeni yönetici elitleri komünistler oluşturursa da, onların, (Kamboçyalı, Laoslu, Vietnamlı kişiler), çıkarları ve sadakatleri (iç siyaset, bölge ve uluslar arası düzlemde) farklıydı bu nedenle de tek sesli bir komünist gücün birdenbire Güneydoğu Asya'nın büyük bölümünü ele geçirdiğini düşünmüyorlardı. Her bir ülkede ulusal liderlik, komünist ideoloji kadar milliyetçi duygulardan da etkileniyordu zira dış etkilerden büyük zarar görmüşler ve yıpran-

Kızıl Kmerler Kamboçya'da 1975 yılında iktidara gelen Pol Pot önderliğindeki komünist harekete Batıda verilen ad. Yeni hükûmet 1.5 milyon kişinin ölümüne neden olan radikal bir siyasi program yürütmüş, 1979'da Vietnam tarafından devrilmiş fakat 1990lara kadar gerilla savaşına devam etmiştir

mışlardı. Gerçekten de, 1970'lerin sonuna gelindiğinde, Hindiçin'in büyük bölümünde, huzur içinde barışın inşası yerine içe dönük savaş ve soykırım hüküm sürüyordu.

Vietnam'da ülkenin yeniden birleştirilmesi, ulusu Komünist Parti liderliğinde birleşmeye zorladı. Ne var ki Hanoi'nin liderliğinin önünde birçok engel vardı. Yukarıda anlatılan muazzam insani acılara ek olarak, ülke, başarılı bir yeniden inşa programı için gereken kaynaklardan yoksundu. 1973 Paris Anlaşmaları sonrasında Amerika'nın yardım teklifinde bulunacağına ilişkin bazı umutlar beslendiği halde, savaşın devam etmesi ve ülkenin birleşmesi, Vietnam-Amerikan ilişkilerini dondurmuştu. Kuzey'de, 1960'ların sonunda bozulmaya başlayan Çin-Vietnam ilişkileri, gün geçtikçe daha kötüye gidiyordu. Sonuçta DVC dış yardım için büyük ölçüde Sovyetler Birliğine bağımlıydı. Elbette garip olan, ülkenin birleşmesinin, Hanoi'yi Moskova'dan daha bağımsız kılacağı yerde tersine daha bağımlı hale getirmesiydi.

Vietnam, abartılı bir biçimde SSCB'ye bağımlılık durumunda olmasaydı bile, büyük acılara katlanmaktan kurtulamazdı. Bunun bir nedeni, birleşen Vietnam'da yaşamak istemedikleri için 1975'ten sonra ülkeyi terk etmeye çalışan Vietnamlıların sayısıyla ilgiliydi. Gemi insanları denilen insan sayısı 1.4 milyonu bulmuştu ve bunlar arasında 50.000 kişi, kaçış sırasında ölmüştü. Yaklaşık 1 milyon Vietnamlı yeni evlerini, dünyanın başka yerlerinde, ağırlıkla da ABD'de (1975'ten beri 700.000 Vietnamlı mültecinin geldiği) kurdu. Ülkeyi terk etmeyenlerin çoğu, ağır işçi olarak çalışmak ve DVC tarafından kurulan "yeniden eğitim" kamplarına gitmek zorunda kaldı. Ekonomik yönden Vietnam, 1975'ten itibaren kesin olarak yoksulluğa mahkûmdu, en büyük dış desteği veren komşularından Sovyetler Birliği'nin 1991'de çökmesiyle bu yardım da sona erdi. Hanoi liderliği 1990'larda, Çin'de yapılanlara benzer ekonomik reformlar başlattı bununla birlikte yine Çin'de olduğu gibi siyasi güç, Komünist Partinin elindeydi. Ne var ki, Çin, 1990'larda, muazzam boyutlarda (eşitsiz de olsa) bir ekonomik büyüme yaşamıştı oysa Vietnam yoksul kaldı. 20. yüzyılın sonunda, kişi başı gelir ortalama 700- 800 $ idi.

Kamboçya'da durum 1975'ten sonra daha da kötüleşti. Pol Pot rejimi altında, Maocu yaklaşımdan etkilenen Kızıl Kmerler 1975'te ülkeyi ele geçirdikten sonra gerçek bir soykırıma giriştiler. 1975'in, Yeni Kamboçya'nın "Sıfır Yılı" olduğunu ilan ederek Kızıl Kmerler, ülkeyi arta kalan "burjuva" unsurlardan temizlemek ve pastoral bir kırsal komünizm cenneti yaratmak üzere insan avı başlattılar. Kentsel nüfusun çoğunluğu zorla kırsal alana gönderildi. Kütüphaneler, okullar, tapınaklar yerle bir edildi. 1975–78 arasında tahminen iki milyon Kamboçyalı öldürüldü, ülkeden kaçanların sayısı ise bilinmiyor. Daha büyük bir nüfusa sahip olan ve daha iyi silahlanmış olan Vietnam karşısında bağımsızlığını koruyabilmek için Pol Pot rejimi Çin'le yakın bağlar kurdu. Bu yaklaşım, Sovyetlerin desteklediği Vietnam'ın Hindiçin'de hegemonya kurmasını engellemek isteyen Çin'in çok işine geldi. Ne var ki Kızıl Kmerler aynı zamanda Vietnam'ı tahrik etmekten vazgeçmediler,

Kamboçya içindeki etnik Vietnamlılara da zulmettiler ve sınır bölgelerinde bir dizi taciz hareketine giriştiler.

En sonunda Aralık 1978'de Vietnam'ın sabrı tükendi ve Kamboçya'yı işgal etti, Pol Pot'u devirdi ve Kızıl Kmerler'in yerine bir kukla hükümet kurdu. Çin de aynı yolu izleyerek Şubat 1979'da Vietnam'ı işgal etti. Kısa ama sonuç vermeyen bir savaş yapıldı, 35.000 ölü verildi. Bu sırada Pol Pot askerlerini topladı ve Kamboçya Halk Cumhuriyeti'nin yeni rejimine karşı uzun bir gerilla savaşı başlattı. Yaklaşık 140.000 askerden oluşan Vietnam birlikleri, 1989 yılına kadar bu yoksulluktan bitkin düşen ülkede kaldı. 1990'ların sonu gibi geç bir tarihe kadar durum böyle devam etti ve nihayet o yıl Kızıl Kmerler yenilgiye uğratılıp, Pol Pot yakalandı. Pol Pot yakalanıp soykırım suçundan yargılanmaya izin vermeden, intihar etti. Bu uzun iç savaşın sonunda elde edilen, bugün bile Kamboçya'nın ekonomik yönden Vietnam'dan da kötü bir ülke haline gelmesiydi.

Laos, Kamboçya'daki soykırımdan kurtulabilirdi ancak o da DVC'nin egemenliği altına girdi. Bir kara ülkesi ve Vietnam ile Çin'in sınır komşu olan Laos, bölgede sürekli kargaşa ortamı yüzünden ekonomik yönden çok zayıfladı. Pathet Lao, 1989'a kadar ülkede seçim yapılmasına izin vermedi. Laos, bölgenin en yoksul ülkesi haline geldi (2000 yılında kişi başı gelir ortalaması Kamboçya ve Vietnam'dan da düşüktü). Kısacası, 1975'te düşen "dominolar", son Amerikan askerinin Saygon'u terk etmesinden bir çeyrek yüzyıl sonra bile kendilerini toparlayamadı. Siyasi dogmacılık, intikam siyaseti ve bölgedeki dış güçlerin sürekli müdahalesi (burada not düşmek gerekir ki, Çin'in 1979'da Vietnam'a müdahalesini ABD onaylamıştır), Kamboçya, Laos ve Vietnam'ı Soğuk Savaş döneminin geri kalan bölümünde mahvetmeye devam etti. Bütün bunlar, Amerika'nın komünizmin yayılmaya devam ettiği korkusunun abartılmış olduğunu kanıtlar ancak, Hindiçin'deki bugüne kadar gelen ölümler, devasa ekonomik göç ve çekilen acılarda Amerika Birleşik Devletleri'nin (Fransızlar, Sovyetler, Çinliler ve diğerlerinin de) sorumluluk payı vardır.

Sonuç

1945'den sonra Hindiçin'in kaderi, uluslararası siyasetteki gelişmeler ile gergin bir bölgenin kesişmesinin, ne kadar ciddi ve uzayıp giden çatışmalar yaratabildiğinin korkunç bir örneği olarak karşımızda durmaktadır. Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında, Fransa'nın Hindiçin'de kendi yönetimini yeniden kurma kararında belirleyici rol oynayan en önemli etken İmparatorluğun itibarına ilişkindi. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra Fransa İmparatorluğu'nun dış destek almadan yeniden dirilmesi, geçici bir süre için bile mümkün olmazdı. Gerçekte, Soğuk Savaş'ın gerekleri son derece çarpık bir durum yaratmıştı: bir imparatorluk Gücünün (Fransa) geri getirilmesi, kendisini özerk yönetiminin şampiyonu olarak tanıtan bir ülkenin (Amerika Birleşik Devletleri) desteği ile sağlanmıştı. 1954'e gelindiğinde sömürge

iktidarı yenilgiye uğratılmıştı ama Soğuk Savaş dönüştürülmüştü ve Amerika Birleşik Devletleri, komünizm karşıtı bir kale olarak Vietnam'ın Güney yarısını desteklemeye ve ayakta tutmaya çalışan bir ülke durumunda kalmıştı. Sonuçta bu çabalar çok pahalıya mal oldu ve istenilenin tam tersi sonuçlar doğurdu. ABD'nin, bir müttefik olarak güvenilirliğini korumak isterken yanlış yola saparak uluslararası prestijini kaybetmesi bu anlamda ironik bir durumdu. Çin ve Sovyetler Birliği de, Amerika'nın müdahalesi olmasaydı bu kadar derin bir şekilde işin içine girmeyecekti ve Vietnam savaşı, Amerikan halkının dış siyaset alanında kendi hükümetine duyduğu güveni sarstı.

1975 sonrası soykırımlarda, süregiden siyasi istikrarsızlık ve Hindiçin'in ekonomik olarak yörüngeden çıkması, böylelikle Soğuk Savaş bağlamı içinde bölgenin kaderinin belirlenmesinde çok önemli rol oynadı. Ho Şi Minh, Ngo Dihn Diem, Pol Pot ve diğerleri gibi yerel aktörler de kendi halklarının acı dolu kaderinde sorumluluk sahibidir. Bu aktörlerin dışarıdan (Fransa'dan, Amerika Birleşik Devletlerinden, Sovyetler Birliğinden ve özellikle de Çin Halk Cumhuriyetinden) aldıkları yardım, Kamboçya, Laos ve Vietnam'da yaşayan milyonlarca insanın kaderini acımasızca belirledi. Belki de en trajik olanı, yirmi yüzyılın sonunda Hindiçin'in durumunun hâlâ karanlıkta kalmasıdır. Bir yanda birçok Asya ülkesi, (Japonya'dan Çin'e, 1980'lerin hızlı büyüyen kaplanlarına kadar) küresel ekonominin parçası haline gelirken ve birçok kez çarpıcı bir ekonomik büyüme gösterirken eski Fransız sömürgeleri ekonomik açıdan yoksul ve siyasi yönden istikrarsızlık içindedir. Buradaki acı ironi, elbette, Hindiçin'in görece zengin komşularının **Güneydoğu Asya Ulusları Birliği'ni (ASEAN)** o bölgeyi talan eden savaşın sırtından geçinerek kurmuş olmalıdır. Hindiçin ülkelerinin yoksulluktan kurtulmaları ve ASEAN'ın meyvelerinden yararlanmalarının mümkün olup olmayacağı bu yeni yüzyılda anlaşılacak.

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) 1967'de Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından iktisadi anlam-da bir bölgesel işbirliği forumu sağlamak amacıyla kurulmuş organizasyon. Örgüt, 1979'dan ve Üçüncü Çin-Hindi savaşından itibaren siyaset ve güvenlik alanlarında daha fazla rol üstlenmeye başlamıştır. 1984'te Brunei, 1995'te Vietnam, 1997'de Burma ve 1999'da Kamboçya'nın katılımıyla örgütün üye sayısı artmıştır.

Son olarak, , Amerikan müdahalesinin, ABD'nin uzak ülkelerdeki çatışmalara kara kuvvetlerini gönderme isteğini derinden etkilemek gibi bir bedeli olduğunu belirtmek gerekir, en azından Soğuk Savaş'ın sonuna kadar. Bu bakımdan 1975'ten 2001'e kadar "Vietnam sendromu" denilen durumun, Amerikan yönetimi üzerinde engelleyici etkisi oldu; bundan sonra Beyaz Sarayda oturan hiç bir başkan, 1960'ların sonunda Johnson'ın siyasi kaderine benzer bir durum yaşamak istemedi. Amerikan halkı 1975'ten sonra Amerika, "kendi kalesi içinde" yaşamaya tam alışırken, yüzlerce binlerce askerî birliği dış ülkelere göndermesi hayal bile edilemezdi. Bu durum 1990'ların başında değişti. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Körfez Savaşı'yla başlayıp, 2001'de teröre karşı küresel savaş'la, Afganistan'a asker gönderilmesiyle, 2003'te Irak'ın işgaliyle, devam etti. Birinci Körfez Savaşı'nda ölü sayısı düşükken İkinci Körfez Savaşı'nda bunun tersi oldu. Ve işte bu bağlamda, Vietnam'ın hayaleti bir kez daha Amerika'yı lanetlemek için geri döndü.

Önerilen Okumalar

Vietnam Savaşı, 1945 sonrası dönemin muhtemelen en yoğun biçimde çalışılmış askerî çatışmasıdır. Bu konuda yazılmış kitapların büyük bir kısmı neredeyse sadece Amerikan bakış açısından olmakla birlikte savaşı daha ayrıntılı bir bağlamda ele alan üç çalışma için bkz. Stanley Karnow, *Vietnam: A History* (New York, 1983), Peter Lowe (ed.), *The Vietnam War* (London, 1998) ve Ralph B. Smith, *An International History of the Vietnam War*, 3 vols (New York, 1984–90).

Vietnam tarihi üzerine yapılmış en önemli çalışmalardan bazıları için bkz. Joseph Buttinger, *Vietnam: The Unforgettable Tragedy* (New York, 1977), William J. Duiker, *Sacred War: Nationalism and Revolution in a Divided Vietnam* (New York, 1995), Thomas L. Hodgkin, *Vietnam: The Revolutionary Path* (New York, 1981) ve Timothy J. Lomperis, *From People's War to People's Rule: Insurgency, Intervention, and the Lessons of Vietnam* (Chapel Hill, NC, 1996). Kamboçya için bkz. Ben Kiernan, *How Pol Pot Came to Power: A History of Communism in Kampuchea, 1930-1975* (London, 1985), Ben Kiernan, *The Pol Pot Regime: Race, Power, and Genocide in Cambodia under Khmer Rouge, 1975-79* (London, 1992), Stephen J. Morris, *Why Vietnam Invaded Cambodia: Political Culture and the Causes of War* (Stanford, CA, 1999) ve David P. Chandler, *The Tragedy of Cambodian history: Politics, War and revolution since 1945* (New haven, CT, 1991). Laos konusunda bkz. Timothy Castle, *At War in the Shadow of Vietnam: United States Military Aid to the Royal Lao Government, 1955–75* (New York, 1993) ve Martin Stuart-Fox, *A History of Laos* (Cambridge, 1997). Hindiçin'deki en önemli iki liderin biyografileri için bkz. William Duiker, *Ho Şi Minh* (new York, 2000) ve David P. Chandler, *Brother Number One: A Political Biography of Pol Pot* (Boulder, CO, 1992).

Amerika'nın Hindiçin'e müdahalesi konusunda yapılmış en iyi değerlendirmeler için bkz. William J. Duiker, *U.S. Containment Policy and the Conflict in Indochina* (Stanford, CA, 1994), George C. Herring, *America's Longest War* (New York, 1996), Gary R. Hess, *Vietnam and the United States: Origins and Legacy of War* (Boston,1990), Alan J. Levine, *The United States and the Struggle for Southeast Asia, 1945–1975* (Westport, CT, 1995), James S. Olson ve Randy Roberts, *Where the Domino Fell: America and Vietnam, 1945–1990* (New York, 1996), Robert Schulzinger, *A Time for War* (New York, 1997), William S. Turley, *The Second Indochina War: A Short Political and Military History, 1954–1975* (Boulder, CO, 1986) ve Marily B. Young, *The Vietnam Wars* (New York, 1990).

Revizyonist bir açıklama için bkz. Gabriel Kolko, *Anatomy of a War: Vietnam, the United States, and the Modern historical Experience* (New York, 1985).

Özellikle karar verme süreçlerinin önemli noktaları üzerinde duran çalışmalar için bkz. David L. Anderson (ed.), *Shadow on the White House: Presidents and the Vietnam War, 1945–1975* (Lawrence, KS, 1993) ve John P. Burke ve Fred I. Greenstein v.d. *How Presidents Test Reality: Decisions on Vietnam, 1945 and 1965*

(New York, 1989). Amerikanın Vietnam'a müdahelesinin başlangıcı ve sonu konusunda etkileyici bir tartışma için bkz. Leslie H. Gelb ve Richard K. Betts, *The Irony of Vietnam: The System Worked* (Washington, DC, 1979). Amerikan askerî liderleri ile siyasal karar yapıcılar arasındaki bölünme konusunda yazılmış ödüllü bir eser için bkz. Robert Buzzanco, *Masters of War: Military dissent and Politics in the Vietnam Era* (Cambridge, 1996).

Vietnam Savaşı'nın çeşitli yönleri ve dönemleri üzerine daha çok uzmanlaşmış yüzlerce çalışma vardır. Fransız Hindiçini Savaşı konusunda bkz. Anthony Short, *The Origins of the Vietnam War* (London, 1989), Jacques Dalloz, *The War in Indochina, 1945–54* (New York, 1990), Peter M. Dunn, *The First Vietnam War* (London, 1985), Lloyd C. Gardner, *Approaching Vietnam: From the Second World War through Dienbienphu* (New York, 1988), Gary R. Hess, *The United States' Emergence as a Southeast Asian Power, 1940–1950* (New York, 1987), Andrew J. Rotter, *The Path to Vietnam* (Ithaca, NY, 1983) ve Martin Shipway, *The Road to War: France and Vietnam, 1944–1947* (Oxford, 1996). Dien Bien Phu savaşı ve önemi konusunda bkz. Howard R. Simpson, *Dien Bien Phu: The Epic Battle America Forgot* (McLean, VA, 1994).

Amerika'nın Eisenhower ve Kennedy'nin başkanlıkları döneminde Vietnam meselesine karışmasının ilk zamanları ile ilgili olarak bkz. David L. Anderson, *Trapped by Success: The Eisenhower Administration and Vietnam, 1953–1961* (New York, 1991), James R. Arnold, *The First Domino: Eisenhower, the Military, and America's Intervention in Vietnam* (New York, 1991), Melanie Billings-Yun, *Decision Against War* (New York, 1988), Ellen J. Hammer, *A Death in November: America in Vietnam, 1963* (New York, 1987), John M. Newman, *JFK and Vietnam: Deception, Intrigue, and the Struggle for Power* (New York, 1992) and William J. Rut, *Kennedy in Vietnam* (New York, 1985). Vietnamlının dâhili konumu, için bkz. Carlyle Thayer, *War by Other Means: National Liberation and revolution in Viet-Nam, 1954–60* (Cambridge, MA, 1989).

Amerika'nın Vietnam'da giriştiği doğrudan çatışmanın yükseldiği dönem ile bunu takiben gerilediği dönem, son zamanlarda yapılan çok sayıda çalışmaya ilham kaynağı olmuştur. Bu konuda bazı önemli eserlerden bazıları bkz. Larry Berman, (yazarın birbirinden bağımsız üç kısımdan oluşan çalışması) *Planning a Tragedy: The Americanization of the War in Vietnam*; *Lyndon Johnson's War* and *No Honor, No Peace* (New York, 1982, 1989, 2001), Larry Cable *Unholy Grail: The US and the Wars in Vietnam, 1965–8* (New York, 1991), Lloyd C. Gardner, *Pay Any Price: Lyndon Johnson and the Wars for Vietnam* (Chicago, 1995), George C. Herring, *LBJ and Vietnam: A Different Kind of War* (Austin, TX, 1994), Michael H. Hurit, *Lyndon Johnson's War: America's Cold War Crusade in Vietnam, 1945—1965* (New York, 1996), Jeffrey Kimball, *Nixon's Vietnam War* (Lawrence, KS, 1999), Frederick Logevall, *Choosing War* (Berkeley, CA, 1999) and Edwin E. Moise, *Tonkin Gulf and the Escalation of the Vietnam War* (Chapel Hill, NC, 1996). Güney Vietnamın çöküşü ve Hindiçin'in komünist idarenin eline geçmesi konusunda

bkz. Arnold Isaacs, *Without Honor: Defeat in Vietnam and Cambodia* (Baltimore, MD, 1983), William Shawcross, *Sideshow: Kissinger, Nixon and the Destruction of Cambodia* (New York, 1987), Olivier Todd, *Cruel Aprill: The Fall of Saigon* (New York, 1990) ve Ralph S. Watts, *Saigon: The Final Days* (Boise, ID, 1990).

Hindiçin'de Çin'in rolü konusunda bkz. Cheng Guan Ang, *Vietnamese Communists' Relations With China and the Second Indochina Conflict, 1957–1962* (Jefferson, NC, 1997), Barbara Barnouin ve Yu Changgen, *Chinese Foreign Policy during the Cultural Revolution* (London, 1998), William J. Duiker, *China and Vietnam: The Roots of Conflict* (Berkeley, CA, 1986), Anne Gilks, *The Breakdown of the Sino-Vietnamese Alliance, 1970–1979* (Berkeley, CA, 1992), Steven J. Hood, *Dragons Entangled: Indochina and the China-Vietnam War* (Armonk, NY, 1992) ve Qiang Zhai, *China and the Vietnamars* (Chapel Hill, NC, 2000). Sovyetlerin rolü konusundaki tek ayrıntılı çalışma için bkz. Iliya Gaiduk, *The Soviet Union and the Vietnam War* (Chicago, 1996), ayrıca bkz. R.A. Longmire, *Soviet Relations with South-East Asia: An Historical Survey* (London, 1989) ve Ramesh Thakur ve Carlyle Thayer, *Soviet Relations with India and Vietnam* (New York, 1992).

Burada bahsetmeden geçemeyeceğimiz daha uzmanlaşmış birkaç çalışma için bkz. Robert Brigham, *Guerrilla Diplomacy* (New York, 1999), John Hellmann, *American Myth and the Legacy of Vietnam* (New York, 1986), John C. Rowe ve Rick Berg, *The Vietnam War and American Culture* (New York, 1991) ve Neil Sheehan, *After the War was Over: Hanoi and Saigon* (New York, 1992).

20. yüzyılın son çeyreğinde Hindiçin'in analizi yapılırken yukarıda sıralanan çeşitli eserlere ilaveten okuyucunun yönelmesi gereken diğer çalışmalar için bkz. Robert S. Ross, *The Indochina* (Cambridge, MA, 1993), Stephen J. Morris, *Why Vietnam Invaded Cambodia* (Stanford, CA, 1999) ve Marie A.Martin, *Cambodia: A Shattered Society* (Berkeley, CA, 1994).

13. Bölüm

Tarafsızlık, Kalkınma ve Üçüncü Dünyanın Yükselişi, 1945–2007

Giriş

Soğuk Savaş devam ederken, insanların, bu olayın uluslararası sistemi belirleyen baskın paradigma olduğunu ve küçük ya da büyük hiçbir devletin Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındaki çift kutuplu rekabetin içine çekilmekten kurtulamayacağını düşünmesi olağandı. Ne var ki bu devasa çatışmanın sürdüğü yıllarda, bazı devletler çatışmanın etkilerinden korunmak için tarafsızlıklarını ilan ettiler ve Soğuk Savaş'ın taraflarının oluşturduğu ittifak sistemlerinden uzak durdular. İsviçre ve İsveç gibi bazı Avrupa devletleri için tarafsızlık bir gelenek meselesiydi, on altıncı yüzyıldan beri geçerli kabul edilen bir tarafsızlık kavramına dayanıyordu. Ama başka ülkeler için özellikle de bağımsızlığını yeni kazanan Asya ve Afrika ülkeleri için, iki büyük süper gücün rekabetine karışmadan tarafsız kalmak, bunun ötesinde bir anlam taşıyordu. Onların küresel Soğuk Savaş'a karışmaya karşı çıkmalarının nedeni, yalnızca kendi ulusal güvenliklerini gereksiz yere tehlikeye atacağını düşünmeleri değildi, asıl neden, bu işin içine girerlerse dikkatlerinin kendileri için önemli olan konulardan uzaklaşıp, bambaşka yönlere çekileceğine inanmalarıydı. Onların öncelikleri kendi tecrübelerini yansıtıyor, Batı'nın **sömürgeleri tasfiye** sürecini hızlandırıyor ve ekonomik az gelişmişlik sorunlarının nedenlerinin ele alınmasını sağlıyordu.

Sömürgelerin Tasfiyesi
Bir imparatorluk iktidarının, sahip olduğu sömürgeler üzerindeki resmî yetkisi i terk etmesi.

Asya ve Afrika'daki Hindistan, Mısır, Cezayir gibi eylemci devletler gündemlerini daha ileriye götürmenin yolunu, kendilerini tecrit eden bir tarafsızlıkla değil

Bağlantısızlar Hareketi
Soğuk Savaş'ın gerginliğinin azaltılması ve dikkatin daha çok az gelişmişliğe ve emperyalizmin son bulmasına yöneltilmesini isteyen bir grup tarafsız devlet tarafından 1961 yılında kurulan örgüt.

Üçüncü Dünya
Fransızca kökene sahip olan bu müşterek kavram ne kapitalist dünyaya ne de komünist bloğa dâhil olan ülkeler için kullanılır. Bu ülkeler arasında Latin Amerika, Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya ülkeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda zengin "Kuzey"e karşılık olarak "Güney" adını da alır.

Varşova Paktı (Varşova Paktı Örgütü)
1955 yılında Varşova'da Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan karşılıklı savunma antlaşması kapsamında kurulan ittifak. Örgüt, NATO'nun Sovyet Bloğundaki karşı-lığıydı. Arnavutluk'un 1968 yılında resmi olarak üyeliğinden çekildiği Varşova Paktı, Haziran 1991 'de dağılmıştır.

"bağlantısızlar hareketi" gibi gruplar oluşturarak, daha güçlü ortak bir ses çıkarmakta aradılar. Böylelikle sonraları **"Üçüncü Dünya"** olarak bilinen yoksulluk ve sefalet çeken ülkelere dünyanın ilgisini yeniden çekmek amacıyla 1950'den sonra birçok konferans ve zirve toplantısı yapıldı. Toplantıların özgün anlamı, az gelişmişlikten kaynaklanan ekonomik ve toplumsal sorunlara daha yoğun ilgi talep edildiğini göstermekti Ancak, bu yeni bir paradigma inşa etme girişimi Soğuk Savaş'ın yerini almayı başarabilir miydi yoksa Üçüncü Dünyanın geleceğini süper güçler arası rekabet mi belirleyecekti, soruları çok uzun süren mücadelelerin ve tartışmaların konusu oldu.

Tarafsızlık ve Avrupa'da Soğuk Savaş

Tarafsızlık, Üçüncü Dünyada genellikle 1945 sonrası dönemle ilişkilendirilirken, kavramın kökeninin Avrupa'da ve Avrupa devletler sisteminde yattığını anlamamız gerekir. Gerçekten de Soğuk Savaş üzerine yapılan incelemelerde, tarafsız ülkelerin oynadığı rol en çok gözden kaçmış noktadır. Bir bakıma bu dışarıda bırakmayı anlamak mümkündür, ne de olsa **Varşova Paktı'na** ya da **NATO**'ya katılmayan küçük ülkelerin, Doğu-Batı çatışmasının büyük ideolojik, siyasal, askerî ve ekonomik sorunlarına yapacağı etkinin önemi dikkate alınmayacak kadar azdı. Ne var ki bir ölçüde 1940'larda ama daha çok 1950'li yıllarda tarafsızlık ve **"tarafsızlık"** fikri, Avrupa'da Soğuk Savaş'ın yönünü etkiledi.

Avrupa tarafsızlığını tartışırken, birkaç olguyu hatırda tutmak önemlidir. Birincisi, İsveç ve İsviçre gibi ülkelerin uyguladığı geleneksel tarafsızlık politikasını, Avusturya, Finlandiya ve Yugoslavya gibi **bağlantısız** ülkelerde ortaya çıkan, Soğuk Savaş tarafsızlığından ayırmak gerekir. Ne İsviçre'nin ne de İsveç'in tarafsızlığı Soğuk Savaş'ın bir sonucuydu. İsviçre'de bu siyasetin başlaması on altıncı yüzyıla kadar gider, İsveç'te ise tarafsızlık, 19. yüzyılın başlarında Napolyon Savaşlarının sonunda ortaya çıktı. Bunun da ötesinde, her iki ülke de Soğuk Savaş ittifaklarına katılmazken, her ikisinin de ideolojik ve ekonomik yönden "Batıya" ait oldukları bir sır değildi. Bunun tersine, Avusturya, Finlandiya ve Yugoslavya'nın tarafsızlığı, Soğuk Savaşın bir ürünüydü. Avusturya'nın tarafsızlığı, aslında İkinci Dünya Savaşı'ndan on yıl sonra o ülkenin işgaline son vermek üzere dışarıdan zorla kabul ettirilen uzlaşmacı bir çözüm yolu olarak ortaya çıktı. Tıpkı komşusu İsviçre gibi Avusturya da 1955'ten sonra Batı'nın çekim alanına girdi.

Finlandiya ve Yugoslavya örnekleri ise bu durumun tam karşıtı olan ilginç örneklerdir. Finlandiya'da, savaş sonrası dönemin siyasi liderleri (örneğin Juho K. Paasikivi ve Urno K. Kekkonen) içerdeki demokrasiyi sürdürebilmenin önkoşulunun, kendi ülkelerinden çok daha güçlü olan komşuları Sovyetler Birliği ile mesafeli ama dostça bir ilişki kurulması olduğunu düşündüler. Böylelikle Finlandiya, güvenlik ve dış siyaset alanlarında Sovyet Birliği'ne önemli tavizler verdi (içlerinde en önemlisi, 1948'de Güvenlik Paktı' ı imzalamasıdır), ama bir dizi siyasi ve

diplomatik manevra yaparak Varşova Paktı'na katılmadı, kendi siyasi geleneklerini ve Batı yanlısı yaklaşımını ayakta tutmaya devam etti. Bunun da ötesinde, Soğuk Savaş'ın başından sonuna kadar ülkenin SSCB ile yaptığı ithalat ve ihracat, dış ticaret toplamının yüzde 25 ilâ yüzde 35'ini oluştururken, Finlandiya, 1960'ların başında EFTA gibi Batı'nın ekonomik örgütleriyle bağlantı kurdu ve daha sonra SSCB'den uzaklaşmayı başardı.

Finlandiya, Soğuk Savaş sırasında tarafsızlık uygulayan "Sovyet dostu" Batılı bir ülke ise, Yugoslavya da, Moskova'nın liderliğinden kopan ve Batı ile bağımsız ilişkiler kuran ilk sosyalist devletti. 1948 yılında, Tito-Stalin kopmasını izleyen yıllarda Yugoslavya, onu Doğu Avrupa'da komünizmin tek başına kontrol sahibi olmasını kırmak için potansiyel bir vasıta olarak değerlendiren Amerika Birleşik Devletleri'nden askerî yardım aldı. Oysa bu tür umutlar sonuçta boşa çıktı, çünkü Tito bir kampı terk edip diğerine girmek niyetinde değildi. Elbette 1950'lerden sonra Yugoslavya tarafsızlığını kullanarak, kendisi gibi düşünen Üçüncü Dünya ülkeleriyle bağlantı kurdu ve 1960'lardan sonra Bağlantısızlar Hareketinin lider üyelerinden biri oldu.

Avrupa'ya Soğuk Savaş yayılırken, bu beş ülkenin politikalarının sürece etkisi sınırlı olsa da, tarafsız ülkelerin görece başarısının geniş örtük anlamları vardı. Bunlar arasında belki de en önemlisi, tarafsız ülkelerin salt varoluşunun bile tarafsızlığın potansiyel olarak güvenilir bir siyasi seçim olduğunu, hem Avrupa içinde hem de dışındaki diğer ülkelere göstermesiydi ve aynı şekilde Soğuk Savaş'ın önde gelen temsilcilerine de, tarafsız ülkelerin baş ağrısı yaratacağını göstermesiydi. Batı Avrupa'da tarafsızlık sempatisi özellikle Fransa gibi ülkelerde güçlüydü ve Charles De Gaulle'ün, 1960'lı yıllarda daha bağımsız politikalar gütmesine yardım etti. Buna ek olarak, 1970'lerde, Amerika Birleşik Devletleri'nin karar vericilerini endişelendiren ama gerçeğe dayanmaktan çok kuruntu sayılabilecek bir konu da, Batı Almanya'da ***Ostpolitik***'in gelişmesinin bu NATO ülkesini, tehlikeli bir biçimde tarafsızlık yoluna sürükleme ihtimaliydi. Daha geniş bir pencereden bakıldığında, Batı Avrupalıların SSCB'ye karşı, Finlandiya'nınkine benzer bir tutum benimseyeceği konuşuluyordu, popüler ama genellikle yanlış kullanılan "Finlandiyalılaşma" terimi, Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru, NATO'nun birliğine karşı potansiyel tehlikelere işaret ediyordu. Aksine Sovyetler Birliği, kendi güç alanı içinde tarafsızlığın kanser gibi yayılmasını dikkatle önlemeye çalışıyordu. Örneğin 1956'da Avusturya'nın "tarafsızlaşmasını" ve birleşmesini Almanya'nın bölünmesine son vermesi mümkün bir model olarak gördüğünü tüm dünyaya duyurmasına rağmen, Macaristan'ın Varşova Paktından ayrılıp tarafsızlığa geçme girişimine tepkisi şiddet kullanmak oldu.

Sonuçta, Soğuk Savaş Avrupa'sında tarafsızlık yalnızca birkaç ülke için bir ayrıcalık (ya da bir yük) olarak kaldı ve De Gaulle Fransası ya da Willy Brandt Almanyası'nın bağımsızlık girişimleri, Avrupa'nın bölünmüşlüğünü sarsacak güce ulaşmadı. Yine de, tarafsızlık ve güçlü bir tarafsızlık sempatisinin yaratılmış olması, Avrupa kamuoyunun büyük kısmının, Sovyet-Amerikan çatışmasında piyon

Kuzey Atlantik Paktı Örgütü (NATO)
4 Nisan 1949'daki Kuzey Atlantik Paktı ile Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve ABD tarafından kurul-muştur. Yunanistan ve Türkiye ittifaka 1952 yılında, Federal Almanya Cumhuriyeti ise 1955'te katılmıştır. İspanya 1982'de tam üyelik kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme 1999'da yaşanmış ve bu dalgada Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ittifaka katılarak NATO'ya üye ülkelerin sayısını on dokuza çıkarmıştır.

Tarafsızlık
Bir devletin kendini Büyük Güç rekabetinin dışında ilan ettiği politika. Bu siyasetin ilk önemli savunucusu, Hindistan'ın bağımsızlık sonrası döneminde Jawaharlal Nehru olmuştur.

Bağlantısızlık
"Büyük Güç çatışmalarından", özellikle de Soğuk Savaş'tan kaçınma politikası. İlk olarak Hindistan tarafından 1947 yılındaki bağımsızlık sırasında benimsenmiştir.

Ostpolitik
1960'lar ve 1970'lerde Batı Almanya'nın Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'ya karşı yürüttüğü politika. Bu politikayla Almanya'nın barışçıl yollarla birleşmesi konusunda yapılan müzakerelerdeki gerilimi azaltmak amaçlanıyordu.

olmak istemediğini ifade etti. Benzer duygular, bambaşka bağlamda da olsa, gelişmekte olan dünyada Soğuk Savaş'ta tarafsız kalmak isteyen ülkelerin büyük çoğunluğunda paylaşılıyordu.

Hindistan ve Bandung'a Giden Yol

Avrupa dışında tarafsızlığın ortaya çıkması, Avrupa'dakine hiç benzemeyen bir yörünge izledi. Kesin olarak söylemek gerekirse, Asya ve Afrika'daki ülkeler arasında eğilim, tarafsız olmak değil bağlantısız olmaktı. Bağlantısız olmak, devletlerin katı bir şekilde tarafsız olmasını gerektirmiyordu, (örneğin, ulusal güvenliklerini korumak açısından bir ittifakın üyesi olabilirlerdi) ama **Büyük Güçler** arası çatışmalara karışmamaları gerekiyordu. Daha sonra "Üçüncü Dünya" bağlantısızlık hareketi olarak bilinen hareketin ana çıkış noktası, bu konumu benimseyen ülkelerin sömürgeciliğin prangalarından yeni kurtulmuş olmalarıydı. Böylelikle, yeni kazandıkları bağımsızlığını korumaya büyük bir önem veriyorlar ve Büyük Güçler politikalarına ve bağlantılarına girmenin, kendi hareket özgürlüklerinden taviz vermelerini zorunlu kılacağına inanıyorlardı. Bunun da ötesinde, onlar için Soğuk Savaş, dikkatleri uluslararası siyasetin temel ahlaki sorunu olarak gördükleri konunun, yani, emperyalizmin yıkılması üzerinde toplanmasını engelleyen, hiç istenmeyen bir şaşırtmacaydı.

Büyük Güçler
Geleneksel olarak askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak uluslararası düzeni yönetebilme kapasitesine ve ortak sorumluluğuna sahip olan devletler.

Bağlantısızlar hareketinin ilkelerini açıkça ortaya koyan ilk devlet, Jawaharlal Nehru'nun liderliğindeki Hindistan'dı. 1947 yılında bağımsızlık verilmeden önce bile Nehru, birçok konuşmasında, Hindistan'ın "bağımsız bir politika" izleyeceğini, "birbirine karşı bağlantılara girmiş grupların iktidar savaşından uzak duracağını", açıkça belirtmişti. Bunun da ötesinde daha ilk başta, Güney ve Güneydoğu Asya'da bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin de, bir daha asla büyük devletler çatışmasının alanı olmamaları için bu ilkeleri hayata geçirmeleri gerektiğini söyledi. Bu çizgiyi ilerletmek için Nisan 1947'de Nehru, Yeni Delhi'de, Asya İlişkileri Konferansı'nı düzenledi ve bunu, 1949 Ocak ayında, özellikle Hollanda'nın yakın zamanlarda Endonezya Cumhuriyeti'ne saldırısını protesto etmek amacıyla düzenlediği ikinci bir konferans izledi. Nehru'nun başlıca önceliğinin Asya ülkeleri arasında dayanışma değil bağlantısızlık meselesi olduğunu, tam o sıralarda yapılan bir başka konferans karşısında aldığı tavır gözler önüne serer. Mayıs 1950'de **Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC)** kurulmasından endişelenen, Filipinlerin Başkanı Elpido Quirino, Baguio'da komünist blok karşısında savunma amaçlı işbirliği çağrısında bulunan bir konferans düzenledi. Nehru, Soğuk Savaş'ta bölgeyi Amerikan tarafına bağlayacak hiçbir programı kabul etmedi ve böylece Quirino'nun çabasından bir sonuç çıkmadı.

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)
Komünist Çin topraklarının resmi adı. ÇHC 1949 yılında Mao Zedong liderliğinde kurulmuştur.

Üçüncü Dünyayı Tanımlamak Üzerine Tartışmalar

Asya, Afrika ve Latin Amerika devletlerini gruplar altında toplarken hangi terminolojinin kullanılacağı güçlük çıkaran bir sorundur. Alışılagelmiş kullanım, bütün bu bölgelere "Üçüncü Dünya" demektir ama bu birden çok anlamla yüklü terim, zaman içinde değiştiği için, açıklanmaya muhtaçtır. Terim 1950'lerin başında, Fransız nüfus uzmanı Alfred Sauvy'nin

Yoksul Asya ülkeleri ve halklarının ne Batı kapitalist bloka veya "Birinci Dünyaya, ne de Komünist blok veya "İkinci Dünya'ya" ait olmayan ülkeleri tanımlarken, onları Fransa'nın *ancien régime*'ine atıfta bulunarak onları haklarından mahrum edilmiş, küresel "üçüncü tabaka" olarak adlandırmasıyla ortaya çıktı. Sauvy, zaman içinde tıpkı "üçüncü tabaka " gibi bunun da sesini duyurmayı talep edeceğini öne sürdü. 1950'lerin ortasından sonra Afrika-Asya dayanışmasına doğru bir yöneliş olmasıyla bu kehanet doğru çıkmış gibi görünüyordu. Ne var ki, 1960'larda Asya, Afrika ve Latin Amerika'da ortak bir ekonomik gündem ortaya çıkınca, bu terim yalnızca tarafsız devletleri değil, bağımlılık ve kalkınma sorunları ile mücadele eden tüm ülkeleri kapsadı. Ve terimin anlamı, siyasal duruşu ne olursa olsun bütün sömürgecilik-sonrası devletleri içeren bir anlam kazanarak genişledi. Terimin en uzun süre dayanan tanımı ekonomiyle ilişkili olan yönüydü. Ne var ki bu alanda da, belirsiz kapsamı nedeniyle bazı sorunlar yarattı, çünkü "Üçüncü Dünya'yı oluşturan devletlerin izledikleri ekonomik yollar birbirinden çok farklıydı. Örneğin 1970'lerde, Doğu ve Güneydoğu Asya'da birçok ülke, örneğin Tayvan, **Kore Cumhuriyeti** ve Singapur, hızlı ekonomik büyüme yaşarken, Afrika'daki bazı başka ülkeler, örneğin Burkina Faso ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde eksi büyüme vardı. Bütün bu devletleri aynı etiket altına konması bir karışıklık yaratıyordu ve en yoksul ülkelere "Dördüncü Dünya" adı verilmesi bile tartışıldı. Bu terim Soğuk Savaş sona erdikten sonra, kullanışlı olmaktan çıktı çünkü "İkinci Dünya" denen olgu büyük ölçüde söndü. Bunun da ötesinde, ayakta kalan komünist rejimler, örneğin ÇHC ve Vietnam, kendi sorunlarını zaten "Üçüncü Dünya" ile özdeşleştirmişlerdi. Bir ölçüde bu sorun, 1970'lerde daha geniş anlamda kullanılan bir terimle aşıldı; "Kuzey" ülkelerinin ileri ekonomileri karşısında Üçüncü Dünya'ya "Güney" dendi, ama 'Üçüncü Dünya' teriminde olduğu gibi bu yapma kelime de Asya, Afrika ve Latin Amerika arasındaki farklılığı karartmaktadır. Böylelikle, "Üçüncü Dünya" ifadesi, yetersiz bir tanım olsa da ve sık sık kötüye kullanılsa da devam etti ve her şeye rağmen faydalı bir amaca hizmet etti.

Kore Cumhuriyeti (KC)
Güney Kore'nin resmi adı. KC 1948 yılında Syngman Rhee önderliğinde kurulmuştur.

Nehru'nun izlediği bağımsızlık politikası ve Soğuk Savaş'ı uluslararası siyasetin paradigması olarak kabul etmemesi, doğal olarak onunla iki süper güç arasında sorunlar yarattı, çünkü her iki güç de kendi ideolojik çatışmalarını, günün en yüksek siyasi ve ahlaki mücadelesi olarak görülmemesini hoş karşılayamazdı, kaldı ki Hindistan'ın söyleminin örtük anlamı da buydu. Sovyetler Birliği, Nehru'nun konumunu burjuva tavrı olarak gördü ve Hindistan'ı aslında Batı kampı içinde yer alan bir ülke olarak gözden çıkardı. Hindistan Komünist Partisinin, Yeni Delhi'deki hükümet karşıtı gösterileri ve hükümetin bunu bastırması gibi olaylar nedeniyle de Sovyetler Birliği ile Nehru arasındaki ilişkinin iyi gitmesi kolay değildi.

Keşmir
Hindistan'ın kuzeybatısında bir eyalet. Nüfusun çoğunluğu Müslüman'dır; fakat 1947'de eyaletin başında olan Hindu lider Hindistan'a bağlılığını ilan etmiştir. Pakistan ise buna eyaletin bir kısmını ele geçirerek yanıt vermiştir. O zamandan bu yana Kontrol Hattı olarak bilinen sınırla bölünmüş olan Keşmir, Hindistan-Pakistan ilişkilerinin daimi bir kanayan yarası olarak kalmıştır. 1990larda İslamcı militanların terörist kampanyaları iki ülkeyi birçok kez savaşın eşiğine getirmiştir.

Birleşmiş Milletler
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

Barış İçinde Bir Arada Yaşama (peaceful co-existence)
İlk olarak Troçki tarafından farklı sosyal sistemlere sahip devletlerin barışçıl ilişkilere sahip olduğu ve savaş yerine rekabetin sahne aldığı durumları tanımlamak için kullanılan ifade. Bu düşünce özellikle Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği diplomasisi için hayati önem taşımıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ile Hindistan arasındaki ilişki ise daha da karmaşıktı, çünkü taraflar birbirlerini anlamakta güçlük çekiyordu. Nehru'yu ahlak ilkelerinden hareket eden bir insan olarak algılayan Amerika onun Soğuk Savaş'ın özünde yatan ahlaki ilkeyi neden anlamadığına bir anlam veremedi. Üstelik Nehru'nun **Keşmir** konusunda savaş yanlısı tavrını da onun yüksek ahlaki değerleriyle bağdaştıramıyorlardı. Bu sırada Hintliler ise, Truman yönetiminin Soğuk Savaş üzerinde büyük bir kararlılıkla yoğunlaşmasının, Amerikan siyasi inancının en temel dayanağının, yani sömürgeciliğin nefretle reddedilmesinin feda edilmesine yol açacağından korkuyordu. Andrew Rotter'ın yakın zamanlarda öne sürdüğü tez de bu noktanın altını çizer. Ona göre, farklı dinlerin ve toplumsal nedenlerin yol açtığı genel bir kültürel yanlış anlama durumu ortaya çıkmıştı. Böylelikle Amerikalılar, Hintlilerin yola gelmez bir idealizm ve çocukça davranışlar içinde bulunduğunu düşünerek onlara tepeden baktı, Hintliler de Amerikalıları küstah, ırkçı kapitalistler olarak niteledi.

Amerika Birleşik Devletleri ile Hindistan arasındaki ilişkiler Asya'da Soğuk Savaş yükseldikçe daha da kötüye gitti. Kore Savaşında Hindistan, **BM'**nin ilk Kore Cumhuriyetini destekleme çağrısına uymayı kabul etti ama ÇHC'ni saldırgan bir ülke olduğunu ilan eden karara ret oyu verdi ve Güvenlik Konseyinde Çin'in koltuğunun Pekin rejimine verilmesini istedi. Bunun da ötesinde, Hindistan, Eylül 1951'de, Japonya ile düşmanlığa son vermeyi amaçlayan San Francisco Barış Anlaşmasını imzalamayı reddetti ve gerekçe olarak ABD'nin Soğuk Savaş'ta Japonya'yı kendi tarafına çekmek amacıyla bir güvenlik antlaşması imzalamaya zorladığını öne sürdü. Bu iki olayda aldığı tavır nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan'a sıcak bakmamaya devam etti ve onu dünya sahnesinde güvenilmezliği giderek artan bir ülke olarak gördü.

Ne var ki Amerikalıların eleştirileri, Nehru'yu Asya'nın Büyük Güçlerin etkisinden kurtarılması ve ÇHC'nin Asya'nın uluslararası siyasi sistemiyle bütünleştirilmesi çabalarından vazgeçiremedi ve bağlantısızlığı öven söylevlerini engelleyemedi. Gerçekten de Kore Savaşı'nın sona ermesinden sonra, Hindistan eskisinden daha da etkin olmaya başladı. Hindistan ve Çin, Nisan 1954'te Nehru'nun amaçlarının sembolik bir gösterisi olan bir hamle yaptı ve iki ülke arasındaki ilişkinin, **"barış içinde bir arada yaşamanın** beş ilkesi" doğrultusunda düzenleneceğini belirten bir sınır anlaşması imzaladı. Anlaşma, egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, saldırmazlık, diğer ülkenin iç işlerine müdahale etmeme ve barış içinde bir arada yaşama ilkelerini içeriyordu. Bundan sonra, Cenevre Konferansı döneminde Nehru, Çin siyasetiyle aynı çizgiyi benimseyerek, büyük çalkantılar içinde olan Hindiçin'e istikrar getirmek için en iyi çarenin bölgenin tarafsızlaştırılması olduğu fikrini açıkça ve yüksek perdeden savundu.

1954'te Hindiçin'e Büyük Güçler'in müdahale edebileceği düşüncesi ve Amerika Birleşik Devletleri ile Britanya'nın Asya'da bir Soğuk Savaş ittifakı kurması Nehru ve benzer yaklaşımda olan örneğin Seylan, Burma ve Endonezya gibi ülkeleri Asya'da bağlantısızlar arasında bir dayanışma yaratma arayışına yöneltti. Nisan

1954'te, Pakistan temsilcilerini de aralarına alarak, Seylan'nın (Sri Lanka) Colombo şehrinde buluşup konuyu enine boyuna tartıştılar. Sonuçta, Endonezya'da Bandung kentinde, Afrika ve Asya ülkelerini bir araya getiren, iyi niyet yaklaşımını güçlendirecek ve ortak çıkarları ilgilendiren konuları, örneğin sömürgecilik karşıtlığını tartışacak bir konferans düzenlenmesine karar verildi. Ne var ki bu yalnızca bağlantısız ülkelerin bir konferansı olmayacaktı, Süper güçlerle bağlantıları olan devletler de katılabilecekti. Bir bakıma bu, pragmatik nedenlerle verilen bir karardı çünkü Hindistan, ÇHC'yi davet etmek istiyordu, Pakistan ise Amerika Birleşik Devletleri ile karşılıklı savunma anlaşması imzalamak üzereydi. Yine de konferansı toplayanların samimi arzusu, yeni bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında bir dayanışma ve ideal birliği duygusu yaratmaktı.

Dolayısıyla, **Bandung Afrika-Asya Konferansı,** yirmi dokuz devletin katılımıyla, Nisan 1955'te başladı. Devletlerin çoğu, Asya'dan geliyordu, çünkü bu toplantı Avrupa imparatorluklarının Afrika'daki sömürgelerini henüz terk etmeden önce yapılacaktı. Afrika'yı temsil eden ülkeler yalnızca, Mısır, Libya, Sudan, Etiyopya, Liberya ve bağımsızlığa doğru ilerleyen, Gana ve Cezayir'di. Asya devletleri arasında bulunanların çoğu Soğuk Savaş'ta taraf olmamıştı ancak, ÇHC, Japonya ve Filipinler, Tayland ve Türkiye gibi cephe ülkeleri de vardı. Burada belirtilmesi gereken bir nokta da kucaklayıcı olma iddialarına rağmen, birçok ülke de, katılmaları bölünmelere yol açacağı düşüncesiyle dışarıda bırakılmıştı. Bu nedenle konferansta İsrail, Güney Afrika ve Tayvan ile her iki Kore'nin temsilcileri yoktu.

Bandung Asya – Afrika Konferansı
Asya ve Afrika devletleri tarafından 1955 yılında Endonezya'nın Bandung kentinde düzenlenen konferans. Genellikle uluslararası politikada Üçüncü Dünya lobisinin kurulmasına yönelik ilk adım olarak görülür.

Konferansta alınan kararlara bakılarak değerlendirildiğinde, Bandung'un somut etkisi, beklendiği kadar ve elbette Batı'nın korktuğu kadar büyük olmadı. Filipinler ve Pakistan'ın orada bulunması nedeniyle Soğuk Savaş eleştirileri bir ölçüde dizginlendi, sömürgeciliğin kınanması da beklendiği kadar sert olmadı. Ne var ki, örneğin kitle imha silahlarının yasaklanması ve ekonomi alanında hammadde fiyatlarının sabitlenmesi gereği gibi daha sonra bağlantısızlar hareketinin gündeminin merkezini oluşturacak bazı konular tartışıldı. Ayrıca, katılan ülkeler "barış içinde birlikte yaşamanın beş ilkesinin" genel olarak uygulanmasını onayladı. Böylece Soğuk Savaş'ta yer alan bazı ülkelerin bulunması, konferansın hedeflediği bazı kararlarda fedakârlıklar yapılmasını gerektirmişti ama buna rağmen, toplantının nitelikli bir başarı yakaladığı kesindir.

Bir Afrika-Asya grubunun ortaya çıkmasının, bağımsızlığını yeni elde eden ülkelerin özellikle de bağlantısızlığı uygulayanların itibarını arttırdığının bir işareti, 1954'ten sonra süper güçlerin yardım fonu ve destek vermekte daha duyarlı olmaya başlamasıydı. Bu dönüşüm, Sovyetler Birliği'nde daha açık bir şekilde belli oldu, çünkü 1948'den beri uyguladığı "iki kampa bölünme" paradigmasını, 1953'te Stalin'in ölümünden sonraki yıllarda terk etmiş ve bağlantısız devletlere karşı daha esnek politikalar uygulamaya başlamıştı. Sovyetler Birliği'nin yaptığı yardımın miktarı, Batı'nınkini geçemezdi ama karşılığında açıkça bir şey istemeden yardımda bulunmayı önererek gönül aldı. Bu tavır, bir yardımda bulunduğunda, bunu her zaman bir şekilde yardımı alan tarafın Soğuk Savaş'ta Washington'ı desteklemesi-

ne bağlamak istediği izlenimini veren Amerika Birleşik Devletleri'nin tavrının tam tersiydi. Sovyet parası böylelikle Hindistan, Endonezya gibi ülkelerin, çelik fabrikaları veya başka endüstri komplekslerine fon olarak gitti. Hatta Mısır'ın Asvan Barajı söz konusu olduğunda, Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya'nın verdikleri fonları kesmesinden sonra, Sovyetler Birliği bu gedikten yararlandı ve büyük bir propaganda başarısı elde etti.

Sovyetler Birliğinin bağlantısız ülkelere duyduğu ilgi, sonunda Amerika'nın bakış açısını da değiştirdi. Eisenhover yönetimi ve özellikle Dışişleri Bakanı John Foster Dulles göreve geldiğinde bağlantısız devletlere pek hoşgörü göstermemişti. Hatta Dulles, kötülüğüyle ün salmış bir konuşmasında, tarafsızlığın, ahlaken iflas etmiş bir kavram olduğunu söylemişti. Ne var ki Sovyetler, Asya ve Afrika'daki bağlantısız devletlere ilgi göstermeye başlayınca ve Hindistan gibi ülkelerin bağlantısız kalmakta ciddi oldukları anlaşılınca, Amerika Birleşik Devletleri de yardım için daha istekli bir noktaya gelmek zorunda kaldı. Örneğin 1958'de Hindistan'daki bir ekonomik krize iki ayrı dilimde yardımda bulundu. Birincisi tek taraflı olarak 225 milyon dolar değerinde bir dizi nakit yardım daha sonra, Dünya Bankası'nın nezaretinde, çok taraflı bir yardım paketi gönderdi. Amerika'nın bonkörlüğü, Kennedy'nin döneminde daha da arttı, çünkü ülkenin yeni başkanı olarak o, bağlantısız ülkelerin sempatisini kazanmak için daha fazlasını vermek gerektiğine inanıyordu.

Bağlantısızlar Hareketinin Doğuşu

Bandung'un hemen arkasından Nehru ve diğer bağlantısız devlet liderlerinin kafasını kurcalayan en önemli soru, hangi noktaya odaklanacaklarına karar vermekti. Afrika-Asya ülkeleri arasında dayanışmaya mı ağırlık vereceklerdi yoksa kendi sorunlarını daha etkili ve uyumlu bir biçimde ifade edebilecek yeni bir forum arayışı mı gerekiyordu? Uzun uzun düşündükten sonra, bağlantısız devletler arasında gevşek bir topluluk kurmaya, yani ikinci seçenek üzerinde yoğunlaşmaya karar verdiler. Bağlantısız bir duruş için daha açık tavır almaya yönelmenin birkaç sebebi vardı. İçlerinde en önemlisi, Mısır'da Cemal Abdül Nâsır ve Yugoslavya'da Josip Tito'nun bağlantısızlık ilkesini büyük bir coşkuyla karşılamalarıydı. Sömürgeciliğe karşı mücadele etmenin önemli olduğunu görmekle birlikte, her ikisi de, hem ahlaki hem pragmatik nedenlere dayanarak, iki süper güç arasındaki ideolojik çatışmayı yumuşatmak için seferber olmanın daha büyük bir ihtiyaç olduğunu vurguluyorlardı. Bu özellikle, 1956'da Macaristan'ın işgalinden sonra Doğu Avrupa'dan gelebilecek her tür tehlikeye açık olan Yugoslavya için böyleydi. Böylelikle Soğuk Savaş karşısında bağlantısızlık politikasının birinci öncelik olduğu tezi, Afrika-Asya için bir forum oluşturma yolunda ilerleme tezinin karşısında yer alıyordu, çünkü Afrika-Asya ülkeleri temeline dayanan herhangi bir forum mutlaka süper güçlerle bağlantılı ülkeleri kapsayacaktı. Buna ek olarak, 1950'lerin sonunda böyle bir foruma katılabilecek devlet sayısında büyük bir artış olması ironik bir şekilde Afrika-Asya dayanış-

ma tezinin zayıflaması sonucunu doğurdu. Buradaki sorun, Afrika devletlerinden pek çoğu bağımsızlığını kazanmış olsa da, kendi aralarında derin bir bölünme olmuştu. Bun devletler, içinde Mısır ve Gana'nın bulunduğu, **Pan-Afrikacı** emellerden esinlenen radikal hükümetler tarafından oluşturulan Kazablanka grubu ile Nijerya ve eski Fransız sömürgelerinin oluşturduğu daha muhafazakâr, daha Batı yanlısı Brazzaville Grubu (bkz. 17. Bolüm) idi. Brazzaville Grubu'nun Afrika-Asya forumuna katılması, Soğuk Savaş karşısında alınacak eleştirel tutumu tehlikeye düşürecekti. Buna karşılık Kazablanka Grubu'nun genel olarak bağlantısızlara yakınlık duyan herhangi bir gruba sempatiyle yaklaşacağı açıkça görünüyordu.

Bağlantısızlar grubunun ortaya çıkmasını tetikleyen bir başka önemli etken de, Nâsır ve Tito'nun, Soğuk Savaş'ın yarattığı gerginliklerin körüklenmemesi gerektiğini vurgulayan söyleminin, o sırada dünyada meydana gelen olayların genel trendi tarafından da doğrulanmasıydı. Ne de olsa Soğuk Savaş 1950'lerin sonlarında Berlin ve Tayvan krizleri şeklinde tırmanışa geçmişti ve 1960'ta, kısa bir **détente** döneminden sonra, Paris'te yapılacak Dört-Güç Zirvesi, Amerika ve Rusya'nın karşılıklı suçlamaları yüzünden birdenbire iptal edilmişti. Buna ilaveten, o yıllarda, sömürgelerin tasfiyesi süreci ve ulusal kurtuluş hareketleri doruk noktasına ulaştığı için uluslararası istikrar önemli tehditlerle karşı karşıyaydı. Öte yandan, sömürge sahibi ülkeler Afrika'daki Sahra-altı ülkelerden kurtulmaya çalışırken başka bölgelerde imtiyazlarından hâlâ vazgeçmiyor, Fransa'nın Cezayir'i bırakmamak için savaşması örneğinde olduğu gibi, ulusal kurtuluş hareketlerini boğmaya çalışıyorlardı. Öte yandan, sömürgelerin tasfiyesinin bir iktidar boşluğu yaratması ve süper güçlerin bunu doldurmaya çalışması, böylece Soğuk Savaş bagajını, onun pençesinden kurtulmuş bölgelere de getirme tehlikesi vardı. Ortadoğu'da bu büyük ölçüde zaten gerçekleşmişti. 1956'da Süveyş Krizi'nden sonra Fransa ve Britanya'nın itibar kaybı Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede varlığını göstermesine ve 1958'de Lübnan'ı işgaline yol açmıştı. Böylece bağlantısız devletler, emperyalizmin devam etmekte olmasına karşı dünya kamuoyunu harekete geçirmeyi ve yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin yabancı müdahalesinden kurtulma özgürlüğünü kullanmaları gibi en temel endişelerini, o zamana kadar olduğundan daha yüksek ve daha tutarlı bir şekilde duyurmayı görev saydılar.

Sonuçta, önde gelen bağlantısız devletler, 1961'de Kahire'de yaptıkları bir hazırlık toplantısından sonra, Belgrad'da bir bağlantısızlar zirve toplantısı düzenlemeye karar verdi. 1961 Eylül'ünde toplanan bu konferansa yirmi beş devlet katıldı, delegelerin çoğu Asya ve Afrika'dan geliyordu, Avrupa'dan yalnızca Yugoslavya ve Kıbrıs katıldı ve Latin Amerika'yı Küba tek başına temsil etti. Süper güçlerle bağlantılı olan devletlerin katılmaması nedeniyle Belgrad toplantısı, Bandung'dan çok daha radikaldi. Toplantının ana özellikleri siyasi ve ekonomik olmak üzere iki alanda belirginleşti. Orada bulunan devletler, siyasi alanda, örneğin Soğuk Savaş'ın yarattığı gerilimlerin yumuşatılması, sömürgecilik ve **apartheid**'e karşı muhalefet gibi konulara odaklanacak bir baskı grubu oluşturulması, ekonomik alanda ise kalkınma konularında lobi yapılması üzerinde anlaştı. Uzun vadede bu iki ilgi alanının

Pan-Afrikanizm
Afrikalıların nerede yaşarlarsa yaşasınlar aynı ortak kültürü ve ruhani değerleri paylaştığını savunan inanış. Pan-Afrikanizm, 20. yüzyılın ilk yarısında Afrika'da milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasında etkili olmuş, fakat sömürgelerin bağımsızlık kazanmasından sonra, yeni devletlerin bağımsızlıklarından taviz vermeye isteksiz olması nedeniyle etkisini kaybetmiştir.

Détente Yumuşama. Devletler arasındaki gerginliğin azalması anlamına gelen kavram. Çoğunlukla 1969 yılında Richard Nixon'ın ABD başkanlığına geçtiği dönem ile 1980'de Senato'nun SALT II'yi onaylamayı reddetmesi arasındaki dönemin süper güç diplomasisini anlatmak için kullanılır.

Apartheid
Afrikan dilinde, Irk ayrımcılığı. "Apartheid" 1948 ile 1990 yılları arasında Güney Afrika Milliyetçi Partisi'nin ideolojisi olmuştur.

uluslararası ilişkilerde etkisi görülecekti ancak kısa vadede, uluslararası siyaseti, siyasi gündemden çok ekonomik gündem etkiledi. Bu şaşırtıcı görünebilir, çünkü bağlantısız devletler o noktaya kadar her zaman siyasi gündeme birinci sırada ve ağırlıkla önemi vermişlerdi ama gerçekte bunun böyle olmasının sağlam bir sebebi vardı, yani kendi aralarında ekonomik hedefler etrafında birbirlerine kenetlenmeleri, bir siyasi uzlaşma yakalamalarından çok daha kolaydı. Gerçekten de Belgrad Zirvesi'ni takip eden yıllarda, bağlantısızlar hareketinin ayakta kalmaya devam edip etmeyeceği bile belli değildi, çünkü hedeflenen siyasi yön ve bazı başka konular nedeniyle ortaya çıkan bölünmeler, hareketin hızla sona ermesi tehlikesini doğurmuştu.

Ortaya çıkan sorunlardan biri, birçok sebepten ötürü, Hindistan'ın bağlantısız devletlerin "lideri" rolünde olması, 1960'ların başında sorgulanmaya başlamasıydı. Bu bir ölçüde Nehru'nun bağlantısız devletler zirvesi konusundaki kararsız tutumundan kaynaklanmıştı, çünkü o, bağlantısız devletlerin ayrı bir grup kurmasının uluslararası siyasette sadece bir başka blok oluşturmaktan ibaret bir girişim olarak kalacağından kaygılanıyordu. Buna ek olarak, yeni bağımsızlık kazanan devletlerin birçoğu Hindistan'ın lider rolde olmasını sorguluyordu, çünkü sömürgecilik konusunda yeterince zorlayıcı olmadığını düşünüyordu. Gerçekten de Hindistan'ın 1961'de Portekiz'in yönetiminde bir sömürge olan Goa'yı alarak bu tür eleştirileri hafifletme çabası olarak görülebilir. Yine de bu sürece en büyük zararı veren, Ekim -Kasım 1962'de Çin-Hint sınırında çıkan yıkıcı savaş oldu. Bu savaş Hindistan'ın uluslararası itibarına leke sürdü, çünkü birçok kez fikrini değiştirdikten sonra iyice sarsılan Nehru, Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya'dan gelen büyük ölçekte bir askerî yardım önerisini kabul etti. Bu aşağılayıcı tecrübenin açtığı yaralar hiç bir zaman gerçekten iyileşmedi ve Nehru Mayıs 1964'te hayal kırıklığına uğramış bir insan olarak öldü.

Yeni-sömürgecilik Sömürgeci iktidarın, sömürgeye hukuken bağımsızlık verdiği, fakat yine de siyasi ve ekonomik denetimi fiilen elinde bulundurduğu süreç.

Kongo Krizi 1960 ile 1963 arasında Kongo'da (eski Belçika Kongosu) meydana gelen iç savaş. Savaş büyük ölçüde, bakır zengini bir eyalet olan Katanga'nın Kongo'dan ayrılmak istemesinden kaynaklanmıştır. İsyan bir süre sonra BM kuvvetleri tarafından bastırılmış, fakat bu süreçte BM'nin yanıt vermekte yavaş davranması Kongo hükümetinin destek için Sovyetler Birliği'ne yöneleceği korkusunu doğurmuştur.

Hindistan'nın yıldızı sönerken, Nehru, Nâsır ve Tito'nun sözcülüğünü yaptığı bağlantısızlar hareketinin tanımı, bu devletlerin daha radikal bir pozisyon alması gerektiğine inanan Endenozya Başkanı Ahmed Sukarno'dan gelen bir meydan okumayla karşılaştı. Sukarno'nun tezi, bağlantısız devletlerin birincil ödevinin, hem bilinen şekliyle, hem de **yeni sömürgecilik** adı altında kılık değiştirmiş şekliyle, emperyalizme muhalefet etmek olduğunu öne sürüyordu. Onun ilgisi büyük ölçüde Endonezya'nın kendi deneyiminden kaynaklanıyordu. 1950'den itibaren Endonezya, Batı İrian'ı kontrol altına almak isteyen Hollanda'yı kovmak için uzun mücadeleler vermiş ve en sonunda 1961'de amacına ulaşmıştı. Bundan sonra Sukarno, Güneydoğu Asya'da İngiliz nüfuzunu sürdürmek için kurulduğuna inandığı yeni Malezya Federasyonunun istikrarını bozmak için 1963'te bir kampanya başlattı. Sukarno'nun söylemi özellikle **Kongo Krizi** ve benzeri olaylardan rahatsız olan Gana gibi bağımsızlığını yeni kazanan radikal ülkeler tarafından sempatiyle karşılandı. Buna İlaveten, Sukarno'nun pozisyonu bir başka yönden Afrika-Asya dayanışmasını canlandırarak, yeni kurulan bağlantısızlar hareketinin varlığını tehdit ediyordu. Sukarno'ya bunu yaptıran, Üçüncü Dünya'da etkisini arttırmak isteyen

patronu Büyük Güç, ÇHC idi. ÇHC bunu bir bağlantısız devletler grubu bağlamında yapamazdı, ama bir Afrika-Asya forumuna katılma hakkına sahipti. Bunun da ötesinde, ÇHC, Yugoslavya'daki revizyonist rejimi hor gördüğü için ve Hindistan'la arasındaki gerginliğin giderek artması nedeniyle eyleme geçti.

Ekim 1964'te kısmen Sukarno'nun meydan okuyuşunu savuşturmak için, Kahire'de ikinci bir bağlantısız devletler zirvesi toplandı. Bu kez zirveye kırk yedi hükümet katıldı ve yeni katılımcıların çoğu, 1961'deki toplantıya davet edilmeyen daha muhafazakâr Afrika devletlerinden geliyordu. Küba Füze Krizi'nden doğan aşırı gerginliğin ardından süper güçler ilişkilerinde beliren yeni yumuşama havası nedeniyle bu zirvede Doğu-Batı Avrupa ilişkileri üzerinde fazla durulmadı, bunun yerine büyük devletlerin Üçüncü Dünya'ya müdahalesi üzerine eleştiriler ağırlık kazandı. Çoktan ikinci bir Afrika-Asya Konferansı hazırlıklarına girişmiş olan Sukarno'yu teskin etmeye bu kadarı yetmedi. 1964'te Cakarta'da bir hazırlık toplantısı sırasında, Cezayir Başkanı Ahmed Ben Bella, konferansa 1965'te Cezayir'de ev sahipliği yapmayı teklif etti. Ancak bazı pürüzler çıktı ve Sovyetler Birliği, konferansı sabote etmek için, bağlantılı olduğu devletler aracılığıyla, kendisinin de bir Asya ülkesi olduğunu iddia ederek konferansa davet edilmesi gerektiğini ileri sürdü. Bunun da ötesinde Cezayir'de Haziran 1965'te bir darbe ile Ben Bella hükümeti devrildi ve bundan sonra, Ekim ayında Endonezya'da Sukarno'nun iktidardan düşmesine yol açacak çalkantılar başladı. Planları altüst olan ÇHC'nin, konferansın iptal edilmesi çağrısında bulunmak dışında yapacağı bir şey kalmamıştı ve bu olayla birlikte nihayet Afrika-Asya dayanışması sona erdi, bağlantısızlar hareketine de kendi yaralarını sarmak düştü.

Kalkınma ve 77'ler Grubu

Bağlantısızlar hareketinin Soğuk Savaş üzerinde somut bir etki yapma gücü, iç tartışmalar yüzünden körelirken, ekonomik alanda bıraktığı miras oldukça önemliydi çünkü burada, Batı ile Üçüncü Dünya arasında kalkınma konusunda bir diyalogun başlamasında katalizör rolü oynadı. 1960'ların başına gelindiğinde, Soğuk Savaş karşısında tavırları farklı olan veya bağlantısızlar hareketine üye olmayan diğer kalkınmakta olan ülkelerde de ekonomik kalkınma konularına ilgi artmıştı. Örneğin, Amerika'nın müttefikleri Pakistan ve Filipinler de, bu alana Hindistan ve Mısır kadar ilgi gösteriyorlardı. Buradaki ortak nokta, bu ülkelerin ekonomilerinin sömürgeciliğin mirasının etkisinden hâlâ kurtulamamış olmalarıydı, yani başlıca gelir kaynakları, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'nın zengin, kapitalist ülkelerine ihraç edilecek malların üretiminden elde ediliyordu. Böylesine kırılgan temeller üzerine bir ülke inşa edilemezdi, çünkü dünya piyasalarındaki mal fiyatlarında olabilecek şiddetli dalgalanmalar, elde edilecek gelirin ne olacağını önceden tahmin etmeyi imkânsızlaştırdığı için ekonomik planlanma yapılması çok güçtü. Bunun da ötesinde, kalkınma gündeminin Latin Amerika ülkeleri için de çekici yönle-

Bretton Woods
1944 yılında, savaş sonrası uluslararası ekonomik düzeni tartışmak amacıyla müttefikler arasında düzenlenen konferansın yeri. Bu toplantı sonucunda IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur. Savaş sonrası dönemde bu iki kurum arasındaki bağlar, GATT'ın kurulması ve doların altına dönüştürülebilirliği Bretton Woods sistemi olarak adlandırılmıştır. Doların 1971'deki devalüasyonundan sonra dünyada dalgalı döviz kuruna geçilmiştir.

İthal ikamesi
Bir devletin ithalatı önlemek için korumacı gümrük tarifelerini arttırarak ve yerlerine içeride üretilmiş malları koyarak ekonomik büyüme gerçekleştirmeye çalışması süreci.

"Modernleşme" kuramı
Hızlı ekonomik kalkınmanın bir çeşit "taklit" aşamasından geçen devletlerce başarılacağı ve bu aşamada girişimci sınıf ve büyük yatırımların ekonomik büyümede önemli bir rol oynayacağını savunan düşünce. Kuram, hem Kennedy hem de Johnson yönetimlerinde görev alan MIT'li iktisatçı Walt Rostow ile birlikte anılmaktadır.

ri vardı. Onların çoğu uzun zamandır bağımsız devlet olsa da, özgürlüklerini yeni elde eden ülkelerle aynı elverişsiz ticaret koşullarına katlanmak zorundaydı. Gerçekten de 1950'lerde birçok Latin Amerika iktisatçısı, örneğin Raul Prebsisch, Güney Amerika kıtasının ticaretinin iyiye gideceği yerde daha da kötüye gittiğini söylüyordu.

Bağlantısızlar hareketi, kalkınma sorunlarını uluslararası ilişkilerin merkezinde değil çevresinde gören Soğuk Savaş paradigmasını reddederek, şekilsiz bir Üçüncü Dünya'nın belirsiz hoşnutsuzluğunu, daha yapıcı kanallara yönlendirmekte çok önemli bir rol oynadı. Afrika'yı boydan boya saran sömürge tasfiyeleriyle, artık bu ülkelerinin BM Genel Kurulunda (BMGK) çoğunluğu oluşturacağı anlaşılmıştı. Bazı önde gelen bağlantısız ülkeler, bu gelişmeye dayanarak, daha 1960'larda, Belgrad Zirvesi'nden önce bile, kalkınmayı uluslararası gündeme yerleştirmeye çalışmışlardı. Aralık 1960'ta, yeni elde edilen bu oy gücüyle, iki sembolik hareket yaptılar: Tüm sömürge yönetimlerine bağımsızlık verilmesini talep eden 1515 sayılı BMGK kararının ve 1960'ların "kalkınmanın on yılı" olarak ilan edilmesini talep eden 1522 numaralı kararın geçmesini sağladılar. Haziran 1962'de bağlantısızlar hareketi Kahire'de, bazıları Latin Amerika'dan gelen otuz altı devletin katıldığı bir iktisat konferansı topladı. Bu ve bunu izleyen toplantılarda, kalkınmakta olan devletlerin ekonomik hedefleri iki konu etrafında toplandı. Birinci konu, ihraç mallarının fiyatlarının sabitlenmesi, ikincisi, Batı devletleri ve **Bretton Woods** uluslararası finans kurumlarının, örneğin IMF ve Dünya Bankası'nın, Soğuk Savaş koşullarından bağımsız bir şekilde daha elverişli koşullarda yardım yapmasıydı. Daha cömert yardımlar yapılmasının, **ithal ikamesine** dayalı endüstrilerin gelişmesine yardım edeceği, böylelikle yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerin, mal üretimi ve Batı ticaretine bağımlılığının azalacağı umut ediliyordu.

Ekonomik alanda daha fazla ilerleme sağlanmasına yol açan bir başka etken de, 1960'ların başında Batılı devletlerin bu alana gösterdikleri ilginin artmasıydı. Bunun bir nedeni de, Avrupalı sömürgeci İmparatorlukların, bağımsızlıktan önce Afrika sömürgelerinde ekonomik kalkınmayı teşvik etmeye epeyce uğraşmış ve büyük miktarda para yatırmış olmalarıydı. Başlangıçta sömürge ekonomilerini geliştirmek açısından onları asıl ilgilendiren, sömürgeleri metropoldeki ekonomiye eklenecek faydalı bir araç haline getirmekti ama zamanla, belirli bir ölçüde eli açık davrandıkları takdirde, bağımsızlıktan sonra da sömürgelerle ekonomik bağları sürdürebileceklerini anladılar. Amerika Birleşik Devletleri'nin kalkınma konusuna bakış açısı ise farklıydı. 1950'lerin sonlarına doğru ortaya çıkan **modernleşme kuramından** etkilenen Kennedy yönetimi, mali ve teknik yardımın adil bir biçimde kullanılması sağlanabilirse ve modern kapitalist ekonomiyi nasıl geliştireceklerini öğreten danışmanlık hizmeti verilebilirse Amerika Birleşik Devletleri'nin, bu ülkelerin ekonomik "kalkınmayı" başarmalarına katkıda bulanabileceğine inanıyordu. Bunun tersine, yeterli yardım yapılmazsa, kalkınma sürecinin sonsuza kadar uzayacağı sonuçta ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal gerginliklerin komünizmi besleyen bir ortam yaratacağını düşünüyordu. Kennedy, 1961'de Latin Amerika'da

İlerleme İttifakı'nı başlatırken egemen olan ruh hali buydu. Böylelikle kalkınmakta olan ülkeler, ilerlemenin gündemini Soğuk Savaş'tan ayrı bir konu olarak görürken, bunun Batı'daki yorumlanma biçimi bütünüyle farklıydı.

Bu tür fikirlerden etkilenen ve kalkınmakta olan dünyanın sıkıntılarını tartışmaktan kaçınmanın, ters propaganda etkisi yaracağından endişe duyan Batılı devletler, görüşmelerin başlaması fikrine açıktı. 1964'te kalkınmakta olan yetmiş beş ülkenin BM'nin eyleme geçmesi çağrısında bulunan deklarasyonu imzalamasından sonra, Cenevre'de bir konferans toplandı. Burada Batılı devletler, biraz gönülsüzce de olsa, BM çerçevesinde, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma (UNCTAD) biriminin kurulmasına razı oldular. Bu noktaya gelmeden önce, Bağlantısızlar Hareketi dışında kalıp, Grup 77 (G-77) adı altında örgütlenmiş olan kalkınmakta olan devletler, UNCTAD forumunu, daha adil ticaret koşulları ve daha fazla kalkınma fonları elde etmek amacıyla kullandılar. Bu sırada UNCTAD, IMF'nin borç koşullarını bir ölçüde esnetmek ve Batı'nın korumacı gümrük duvarlarında hafif bir iniş sağlamak gibi bazı ilerlemeler kaydetmiş olsa da, sonuç hayal kırıklığı yaratmaktan öteye geçmedi, çünkü Batı Devletleri'nin yapacağı fedakârlığın çok kesin sınırları vardı.

Bütün amaçlarını elde edememek, doğal olarak kalkınmakta olan ülkelerde büyük öfke yarattı ve uluslararası ekonomik düzenin temelden dönüşümü dışında hiçbir adımın kendi sıkıntılarına çare olmayacağına inanmaya başladılar. Kendi durumuyla ilgili *farkındalığı* gittikçe artan Üçüncü Dünya'nın umutlarının sönmesini kışkırtan bir başka etken de, kalkınma konularını irdeleyen entelektüel bir çevrenin oluşmasıydı. 1950'ler kadar erken bir dönemde, Harvard Üniversite'si iktisatçılarından, Paul Baran, az gelişmişliğin, büyük ölçüde, kalkınmakta olan ülkelerde yabancı şirketlerin baskın bir biçimde varlık göstermelerinin bir sonucu olduğunu ileri sürdü. Bu şirketlerin elde ettiği kârları kendi ülkelerine geri götürdüklerini ve yerel yatırım için çok az sermaye bıraktıklarını öne sürerek, ekonomik büyümeye çok az katkıda bulunduklarını savundu. Bu fikirler, 1960'ların sonu ve 70'lerin başında, André Gunder Frank tarafından daha da ileri götürüldü. Frank, kapitalist ekonominin çalışmaya devam etmesinin, Üçüncü Dünya'nın sonsuza kadar azgelişmişlik durumunda kalacağı anlamına geldiğini öne sürdü. Bu sonuçlara varılması, G–77 ülkelerinin, ancak büyük dönüşümlerin sorunlara çare olabileceği izlenimini güçlendirdi.

Ne var ki, ileri kapitalist ülkelerin kendi iradeleriyle böyle bir dönüşümü kabul etmeye yanaşmayacağı açıktı. Bu taleplerin karşılanması, Üçüncü Dünya'nın bunları zorla dayatmasına kalmıştı. 1970'lerin başlarında, bu an gelmiş gibi görünüyordu. Amerika Birleşik Devletleri Vietnam Savaşı nedeniyle hem askerî hem ekonomik yönden zayıflamış gibiydi ve bu nedenle baskıya dayanma gücü de azalmıştı. Bunun farkına varmak, 1960'ların sonlarından itibaren görece hareketsiz kalan Bağlantısızlar Hareketinin 1970'lerde yeniden canlanmasına katkıda bulundu ve Zambia'nın Lusaka kentinde üçüncü zirve toplantısı yapıldı. Ahlâki değerler yönünden ağırlığını ve daha uyumlu hale gelen örgütün gücünü kullanarak, Bağlantısızlar Hareketi, Üçüncü Dünya'nın ekonomik çıkarlarını daha ileri götürmeye

İlerleme İttifakı
Amerika'nın 1961'de Latin Amerika'ya yönelik başlattığı yardım programı. Programla, kişi başına düşen gelirde yıllık yüzde 2.5 oranında bir artış, demokratik hükümetler kurulması, daha adil gelir dağılımı, toprak reformu ve iktisadi ve sosyal planlama amaçlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 20 milyar dolar vermesine karşılık Latin Amerika ülkeleri (Küba hariç) on yıl için 30 milyar dolar taahhüt etmiştir. Karmaşık sonuçlar doğuran bir on yıldan sonra ittifak, 1973 yılında dağılmıştır.

odaklandı, ancak örneğin Güney Afrika ve İsrail ile ilişkinin kesilmesi talebinde bulunarak siyasi alanda sesini yükseltmeye de devam etti. Ne var ki, ekonomik alanda en önemli örgüt olamadı, başarı ödülü bir başka kuruluşa gitti: **Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC).**

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)
Petrol üretiminde önde gelen Üçüncü Dünya ülkelerinin çıkarlarını temsil etmek amacıyla 1960 yılında kurulmuş örgüt.

OPEC, Üçüncü Dünya'da petrol ihraç eden ülkeler tarafından, Batı ülkelerinin mülkiyetinde olan petrol şirketlerinin gözü dönmüşlüğü karşında, kendi çıkarlarını korumak için mücadele etmek amacıyla kurulmuştu. Başlangıçta dikkate değer somut etkisi olmadı ama 1970'lerin başına gelindiğinde, daha fazla iktidar sahibi olmaya başladı. Bu gelişme iki nedene bağlıydı, birincisi, gelişmiş ülkelerin ekonomileri gittikçe daha fazla OPEC üyelerine bağımlı hale geliyordu, ikincisi, OPEC, Libya örneğini izleyerek, petrol fiyatlarını, petrol şirketi ortaklarının belirlemesi gerekliliğini zorlamaya başladı. Başlangıçta OPEC, bu yeni etki gücünü belirli süreler için ve yalnızca ekonomik kazanım amacıyla kullanırken, 1973 sonbaharına gelindiğinde, bu pozisyonunu çarpıcı bir biçimde değiştirdi. Bu dönüşümü, siyasi bir olay tetikledi. Bağlantısızlar Hareketi açısından çok değerli bir muhalefet fırsatı yaratan bu olay, Ortadoğu'da 1973 Ekim savaşında Batı'nın İsrail'i desteklemesiydi. Amerikan hava kuvvetlerinin İsrail'e silah taşımasının yarattığı büyük öfkeyle OPEC, petrol fiyatlarını dört kat arttırdığını ilan etti. Petrol üreticileri en sonunda intikam alabilecekti.

Kendi üyelerini de petrole daha fazla para ödeyerek bu sıkıntıya katlanmak zorunda bıraksa bile, OPEC'in bu eylemini G–77 ve Bağlantısızlar'ın üyeleri de onayladılar. Bunun da ötesinde, Batıya meydan okumanın verdiği cesaretle, Cezayir Cumhurbaşkanı Başkan Houari Boumédienne liderliğinde, BM Genel Kurulu'nun enerji krizi üzerine özel bir oturumunu kullanarak, **Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED)** forumunun oluşturulması için baskı yaptılar. YUED önerileri, G–77'nin sabit fiyatlar üzerindeki ısrarını yeniden güçlendirdi ve buna ek olarak Dünya Bankası ve IMF'nin işleyiş yöntemi konularında, Üçüncü Dünya'nın oy verme hakkını genişletmek de dâhil, baştan aşağı bir değişim talep eden öneriler getirdi. Genel Kuruldaki çoğunluk durumunu da kullanarak, Bağlantısız uluslar YUED'i destekleyen bir karar çıkartmayı başardılar. Bu çok dramatik bir andı, çünkü Batı'nın zaafa düşmesiyle, Üçüncü Dünya, ilk kez uluslararası manzarayı belirleme şansını yakalamış gibi görünüyordu ve kalkınma paradigması sahnenin merkezine oturmuştu. Ne var ki, bu emelleri gerçekliğe dönüştürmenin pek de kolay bir iş olmadığı anlaşıldı ve geriye bakıldığında, YUED'in Üçüncü Dünya'nın uluslararası ilişkileri belirlemesi ve kendi içinde tutarlı bir blok gibi davranmasının doruk noktası olarak kaldığı görüldü.

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED)
Uluslararası ticaret ve mali düzende önemli değişiklikler yapmak için bağlantısızlar hareketi tarafından önerilen ve 1974'te BM tarafından kabul edilen teklif.

Üçüncü Dünya'nın Çözülmesi

Üçüncü Dünya'nın 1970'lerin ortalarında kendisine koyduğu hedeflere ulaşamamasının birkaç nedeni vardır. En temeldeki güçlük, kalkınma konularına yoğun-

laşmak, bir Üçüncü Dünya kimliği oluşturmanın yolunu kapatmıştı. Kuzey-Güney diyalogunun başlamış olması tek başına, kalkınmakta olan ülkelerin herhangi bir elle tutulur kazanım sağlayacağı anlamına gelmiyordu. Böylelikle Üçüncü Dünya, Doğu-Batı bölünmesinin evrenselliğini reddeden yeni bir paradigma değişikliği getirirken, uluslararası siyasetin böyle bir yeniden düzenlenmesinden elde edilecek somut kazanımlar son derece kısıtlıydı.

Üçüncü Dünya'nın açıkça karşı karşıya kaldığı en temel sorun, gelişmiş kapitalist ülkelerin, enerji krizine rağmen uluslararası ticaret rejiminde uzun boylu bir değişiklik yapmaya istekli olmamasıydı. Böylece, YUED'in 1981'de Meksika'nın Cancun kentinde yapılan önemli bir zirve toplantısı neredeyse tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Aslında, Üçüncü Dünya'nın kararlı bir tonda ses çıkarmasının tek somut etkisi, batılı devletleri eskiden olmadığı kadar birbirlerine yaklaştırmak oldu. Kasım 1975'te, başlıca kapitalist devletlerin, enerji krizinin hemen ertesinde Fransa'da Rambouillet'de toplanıp, ekonomik sorunları tartışmaları dikkat çekicidir. Bu toplantı, yedi önde gelen kapitalist ülkenin, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Batı Almanya, Britanya, Fransa, Kanada ve İtalya'nın, daha sonra Grup 7, **G–7** adını alarak düzenli olarak yılda bir kez toplanması fikrini doğurdu. Üstelik Batı'nın, Üçüncü Dünya'nın uluslararası örgütlerde çoğunluk oluşturmasına verdiği cevap da, bu örgütlerden çekilmek oldu. Bunlar arasında en dikkate değer olay, Amerika Birleşik Devletleri'nin Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nden (UNESCO) çekilmesi oldu. Bundan sonra da, çok fazla paranın boşa harcandığı gerekçesiyle BM'ye düzenli aidatlarını yatırmadı.

Üçüncü Dünya'nın ekonomik kalkınma için önerdiği çareleri Batı kanadının kabul etmemesini destekleyen bir başka durum da, kalkınma konularına entelektüel yaklaşımda yeniden ve temelden bir paradigma değişikliği olmasıydı. 1970'lerin sonunda, Batı'da yeni liberal ekonomi düşünce tarzının yükselişe geçmesi, azgelişmiş ülkelerin kalkınmaya yanlış yoldan yaklaştığı fikrinin doğmasına yol açtı. Devletin yönettiği verimsiz ithal ikamesi endüstriler kurmak yerine, kendilerinin görece avantaj sahibi olduğu alanlarda yoğunlaşmaları gerektiği fikri öne çıktı. Üstelik yeni sanayileşen Asya ülkelerindeki hızlı büyüme, Dünya Bankasında, Latin Amerika ve Afrika'da izlenmiş olan kalkınma programlarının temelden yanlış olduğu kanısını uyandırdı ve böylelikle verdiği yardımların niteliğini değiştirme kararını pekiştirdi. Böylece 1980'lerin başlarında Dünya Bankası, amacı, kemer sıkma ve para kurlarında devalüasyon yapılabilmesi için devletlerin sahip oldukları varlıkları özelleştirilmesini teşvik etmek olan, **yapısal uyum programı** adını verdiği programı uygulamaya başladı. Böylelikle YUED'in öne sürdüğü koşullarda yardım yapılması Batı'nın gündeminden düştü.

Yapısal Uyum Programı
1970lerin sonlarından itibaren Dünya Bankası tarafından üretilen bir fikir. Buna göre Üçüncü Dünya'ya yapılan kalkınma yardımları, bu ülkelerin denk bütçeler, kemer sıkma politikaları ve devletin elinde bulunan sanayi ve mülklerin satışı konusundaki bağlılıklarına göre belirlenecekti.

Kabul etmek gerekir ki, YUED önerilerine Batı'nın büyük bir birlik içinde cevap vermesi karşısında, 1970'lerden itibaren Üçüncü Dünya'yı oluşturan ulusların, etkin bir liderlikten yoksun olmaları ve gittikçe daha fazla bölünmeleri trajik bir durumdu. Siyaset alanında Bağlantısız Devletler 1970'lerde çok daha iyi örgütlenmişken ve on yıl sonra yüze yakın üye devlet sayısına erişmişken, hedeflerine

ulaşma notları düşüktü. Örneğin 1970'lerde süper güçler arasında *détente* başladığında, bunun herhangi bir şekilde Bağlantısız Devletlerin yaptığı lobi çalışmalarından etkilendiğini söylemek mümkün değildir. Hattâ 1973'te Cezayir'de yapılan Bağlantısızlar Zirvesi'nde, süper güçlerin yalnızca dünyayı kendi aralarında bölüştükleri ve Üçüncü Dünya'nın bundan hiçbir çıkar sağlayamayacağı tezine dayanan ve böylece *détente'ı* eleştiren birkaç karar bile çıkmıştı. Bunun da ötesinde Bağlantısız Devletlerin Batı ülkelerinde lobi çalışmalarını feda etmelerine yol açan birkaç etken vardı. Birincisi, özellikle Angola ve Etiyopya'ya yaptığı müdahalelerden sonra Küba'nın gittikçe daha büyük roller üstlenmesi, tarafsızlık olarak görülmedi. 1979'da Bağlantısızlar, Havana'da bir zirve toplantısı düzenlediler ve her ne kadar Küba'nın, Sovyetler Birliğini, Üçüncü Dünya'nın "doğal müttefiki" ilan eden önergesi kabul edilmediyse de bu, Batı kanadında doğal olarak genel anlamda Bağlantısızlar Hareketi'ne karşı büyük bir şüphe yarattı. Buna ek olarak, Üçüncü Dünya'nın BM'de elde ettiği çoğunluğu kullanarak Siyonizm'i ırkçılık olarak ilan eden kararı geçirmesi de İsrail'in Batı'daki dostlarını hiç memnun etmedi.

Fotoğraf 13.1. Dohar, Katar, Grup 77; 15 Haziran 2005'te 132 kalkınmakta olan ülkenin Grup 77 ve ÇHC üyesi, 50 hükümet başkanının ya da resmi görevlinin temsil edildiği, Güney'in ikinci zirve toplantısı. Zirvenin açılış teması, Güney-Güney işbirliği, Güney- Kuzey ilişkileri ve yoksul ülkelerin büyük borç sorunuydu (Fotoğraf: Rabin Moghrabi/AFP/Getty Images)

Bir başka sorun da, tıpkı 1960'ların başlarında olduğu gibi, Bağlantısızlar hareketinin üyeleri arasında ortaya çıkan uyuşmazlık ve rekabetin hareketin gücünü kesmesiydi. Angola iç savaşı ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi bu tür anlaşmazlıklar arasında yer alır. Kurucu babalar, Nehru, Nâsır ve Tito'nun vizyonuna sahip yeni bir liderlik ortaya çıkıp hareketi canlandırabilseydi bu sorunlar aşılabilirdi. Oysa böyle bir durum olmadı hatta başta önderliği üstlenen bazı devletler geri çekilmeye başladı. Örneğin Hindistan'da Indira Ghandi, daha çok Güney Asya'nın güvenliğiyle ilgilendi. 1971 yılında Hindistan, Bangladeş'in başaralı bir biçimde ayrılması için Pakistan'la savaşa girdi ve aynı yıl Sovyetler Birliği ile bir dostluk anlaşması imzaladı. 1974'te ilk nükleer bombasını patlattı. Yeni bir bölgesel sorumluluk anlayışı içinde Hindistan, Üçüncü Dünya konularında daha ılımlı bir tavır aldı ve bir zamanlar Nehru'nun sunduğu liderlik rolünü devam ettirmedi. Önde gelen başka ülkeler arasında Mısır, 1979'da İsrail ile yaptığı barış anlaşmasından sonra, Bağlantısızlar hareketi içinde büyük bir ahlaki itibar kaybına uğrarken, 1978'de Boumédinne'in ve 1980'de Tito'nun ölümleriyle, Cezayir ve Yugoslava'nın da sesleri gittikçe duyulmaz oldu. Böylelikle Bağlantısız Devletler toplantılarına devam etmekle birlikte son toplantıları, 1998'de Güney Afrika'da Durban'da yapılmış oldu ve ne ekonomik ne de siyasi alanda somut bir etki yarattı. Buradaki korkunç ironi, YUED'in devreye sokulması nedeniyle Üçüncü Dünya ülkelerinin küresel ekonominin işleyişinin yeniden tanımını yapamaması ve çok geçmeden bunun korkunç sonuçlarıyla karşılaşmasıydı. 1980'lerde bu ülkeler çok büyük acılar çekti ve bunun başlıca nedeni, borçların artması, mal fiyatlarının düşmesiydi. Gerçekten de G-77'nin uluslararası ekonomik sistemin doğasını değiştirmeyi başaramamasını simgeleyen tek bir etken varsa, o da 1970'lerin sonundan itibaren Latin Amerika ve Afrika'nın belini büken borç kriziydi. Bu kriz doğrudan birinci "petrol şokuna" bağlıydı, çünkü 1973'ten sonra, birçok Üçüncü Dünya ülkesi, petrol fiyatlarını karşılamak için borç almak zorunda kalmıştı ve aynı zamanda kalkınma programlarını yürütmeye devam ediyorlardı. Batı bankaları, OPEC ülkelerine akmış olan Petrodolarlarla tıka basa dolu olduğundan borç bulmak çok kolaydı ve faiz oranı da oldukça düşüktü. Böylece Üçüncü Dünya ülkeleri, büyük miktarlarda borç aldı ve 1970 ve 1982 yılları arasında Latin Amerika'nın aldığı uzun vadeli borç miktarı 27.6 milyar dolardan 238.5 milyar dolara çıktı.

Küresel ekonomide işler nasıl giderse gitsin, böylesine büyük bir borcun sorunlara yol açacağı açıkça ortaydı ama aslında, dünyada meydana gelen olayların hızlanmasıyla, karşılaşılan güçlükler çok farklı bir noktaya geldi. Borç krizini derinleştiren katalizör, 1979 İran Devrimiydi. Devrime bağlı olarak ülkede üretilen petrolün azalmasından doğan açığın petrol fiyatlarını % 160 oranında arttırması ve bunun yanı sıra, Körfez'in gelecekteki güvenliğinin belirsizliğinden duyulan büyük bir korku, ikinci "petrol şoku"na yol açtı. İkinci "petrol şoku" Batılı kapitalist ülkelerin ekonomilerinde enflasyon ve durgunluğa yol açtı, sonuçta faiz oranları yükseldi ve Üçüncü Dünya'nın borçları katlanarak arttı. Örneğin 1982'de

Küreselleşme
Uluslararası ticaretin büyümesi, yatırım sermayesinin hızlı aktarımı ve yüksek hızdaki küresel iletişimin gelişmesi sonucunda ortaya çıkan kültürel, sosyal ve ekonomik değişiklikler.

MERCOSUR
Güney Koni (Cone) Ortak Pazarı. Güney Amerika'nın doğu kesiminde ekonomik iş-birliğini arttırmak amacıyla 1991'de kurulmuş bir Latin Amerika ticaret örgütü. Tam üyeler arasında Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay bulunmaktadır. Bolivya ve Şili ise ortak üye konumundadır. MERCOSUR'un hedeflerinden bazıları, üye devletler arasındaki tarifelerin zamanla ortadan kalkması ve gümrük vergilerinin uyumlaştırılmasıdır.

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)
1967'de Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından iktisadi anlam-da bir bölgesel işbirliği forumu sağlamak amacıyla kurulmuş organizasyon. Örgüt, 1979'dan ve Üçüncü Çin-Hindi savaşından itibaren siyaset ve güvenlik alanlarında daha fazla rol üstlenmeye başlamıştır. 1984'te Brunei, 1995'te Vietnam, 1997'de Burma ve 1999'da Kamboçya'nın katılımıyla örgütün üye sayısı artmıştır.

Afrika'nın tüm kaynaklardan aldığı borç toplamı 51.3 milyar dolara ve yıllık borç ödeme miktarı 5.46 milyar dolara ulaştı. Başka türlü söylenirse yıllık borç miktarı tüm Afrika'nın ihraç malları ve hizmet sektörünün getirdiği kazancın % 12.6 sına denk geliyordu. Böylesine büyük miktarda borç ödenmesini daha da güçlendiren bir etken de, 1980'lerin başında Avrupa'daki durgunluk ve OPEC dışı kaynaklardan petrol temininin, mal fiyatlarında çarpıcı bir düşüşe yol açmasıydı. 1990'larda malların gerçek fiyat endeksleri, 1980'le karşılaştırıldığında yüzde otuz beş oranında bir değer kaybı gösteriyordu. Afrika için bu, 1980'lerde beklediği gelirin, 1/6'sını kaybetmek anlamına geliyordu. Üçüncü dünyanın ihraç ettiği ana mal fiyatlarının ani düşüşü borçların geri ödenmesini çok güçleştirdi. 1982'de, borçlarını ödeyememesi tehlikesini önlemek üzere Meksika'ya, acil paket pazarlığına oturması zorla kabul ettirildi, Peru da 1985'e doğru borçlarını ödeyemez hale geldi.

Böylelikle, nihayet Soğuk Savaş paradigmasının beklenmedik bir hızla sona erdiği 1980'lerin sonuna gelindiğinde, Üçüncü Dünya ülkelerinin oluşturduğu örgütler kalkınma konularına ilgiyi arttırmış olsa bile, somut kazanımları çok azdı. Soğuk Savaşın sonunu takip eden yıllarda durum daha iyiye gitmeyecekti. 1980'lerin ortalarına doğru Sovyetler Birliği'nin piyasadan kalkmasıyla Amerika Birleşik Devletleri ve müttefiklerinden gelecek baskıları komünist bloğun nüfuzunu kullanarak veya baskı Komünist bloktan gelirse bunun tersisini yaparak, dengelemek Üçüncü Dünya için artık mümkün değildi. Böylece eskiye oranla baskıya dayanma gücü çok azalmıştı. Üstelik serbest pazar kapitalizminin komünizm karşısındaki zaferiyle, Batı dünyası kalkınma konusundaki kendi reçetelerini Üçüncü Dünya'yı kabul etmeye zorlayacak güce kavuşmuştu. Böylece 1990'lar, Dünya Bankası ve IMF'nin, yardım vermek için "iyi yönetişim" ve demokrasi koşulunu giderek daha fazla vurguladığına tanık olacaktı ve elbette bunun yanında pazarlarını daha fazla liberalleştirmelerini isteyecekti.

Bundan su sonuç doğdu: Üçüncü Dünya, bir **küreselleşme** çağına yakalanmıştı. Yüzyılın ortasına isabet eden yıllarda uğruna savaştıkları egemenlik ve bağımsızlık artık uluslar arası finans güçleri tarafından aşındırılma tehlikesi altındaydı. Bu potansiyel tehdide rağmen, ilk yıllarda yeni paradigmaya direnç yok gibiydi. Küreselleşme 1995'te Dünya Ticaret Örgütü kurulmasıyla zirveye ulaştı. Doğrusu, Üçüncü Dünya kendisine dayatılan bu küreselleşmeye direnmek için birleşik cephe oluşturmak üzere çaba göstereceği yerde genel trend örneğin Güney Amerika'da **MERCOSUR**, ya da **Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)** gibi bölgesel gruplaşmalara yönelmekti. Böylece Amerika Birleşik Devletleri ya da **Avrupa Birliği (AB)** ile görüşmeler yapmak ve en iyi ticari koşulları elde etmek ve toplu pazarlık yapmak için, gruplar oluştu. Bütün bunlar elbette küreselleşmenin her yerde hoş karşılandığı anlamına gelmiyordu çünkü dünya 1990'lardan 21. yüzyıla geçerken siyasi İslam'ın yükselişi ve Venezüella'da Hugo Chavez gibi radikal sosyalist bir liderin çıkması gibi, çok farklı biçimlerde gösterdi kendisini, direniş. Ne var ki bu birbirinden kopuk seslerin

Üçüncü Dünya'ya güç ve birlik getirecek mi, sorusunun yanıtı belirsiz bir noktaydı.

Sonuç

Tarafsızlığın, tarafsız olmanın ve bağlantısızlığın, Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında uluslararası siyasette bir güç olarak değerini ölçmek kolay değildir. Avrupa'da "tarafsızlık" Batı'ya dönük birkaç küçük ülkenin ayrıcalığı olarak kaldı ve Soğuk Savaş'ın evriminde, diplomatik, askerî, ekonomik ve politik olarak oldukça küçük rol oynamıştı. Bunun da ötesinde, tarafsızlık birkaç NATO ülkesinde (en açık şekilde Fransa ve Batı Almanya'da) bir ölçüde yankı yaptıysa da, hiçbir zaman bu ülkelerin Doğu-Batı çatışmasında asıl bağlılıklarını ciddi biçimde tehdit edecek düzeye ulaşmadı. Avrupa dışına bakıldığında, manzara bundan çok daha karışıktır. Yüzeyde, bağlantısızlar hareketinin çok az etkisi olduğu öne sürülebilir, çünkü etkinlikleriyle Soğuk Savaş'ın hafiflemesini sağlayamamıştı ve Üçüncü Dünya'nın pek çok ülkesi, süper güçler arası savaş sona erene kadar taraflardan birinin ya da diğerinin yanında yer almaya devam etmişti. Ama bağlantısız ülkelerin etkinliklerine daha geniş bir açıdan bakıldığında, somut etkisinin azımsanamayacağını söylemek mümkündür. Çok önemli sonuçlarından biri, Bandung Konferansından itibaren, Üçüncü Dünya'yı oluşturan ülkeler arasında ortak bir bilincin yeşermesidir. Bağlantısızlar Hareketi'nin örneklediği gibi Üçüncü Dünya bilincinin yükselmesi, süper güçleri, yeni doğan ulusların lehine davranmak yönünde zorlamıştır ve bunun sonucunda onlara yapılan mali ve askerî yardımı artmıştır. Buna ek olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, Üçüncü Dünya duyarlığına uygun bir siyaset uygulamak zorunda kalmışlardır.

Bunlara ek olarak, Bağlantısızlar Hareketi'nin, Soğuk Savaş paradigmasının merkeze alınmasını reddetmesi, çok büyük bir etki yaratmıştır, çünkü bunun yerine pozitif bir seçenek olan kalkınma paradigmasını getirmiştir. Bağlantısızlar Hareketi'nin, "Kuzey" ile "Güney" arasındaki ticaret koşullarını düzeltme girişimlerinden somut sonuçlar aldığını kabul etmek güç olsa da, yalnızca bu konuların gündeme gelmesi bile uluslararası siyasetin işleyiş biçimini etkilemiştir. Böylelikle, bağlantısız ülkeler, sanayileşmiş ülkelere, yardım yapma ve ticaret koşullarında tavizler verme açısından baskı yaparken çok büyük başarılar elde etmiş olmasalar da, en çok önem verdikleri bazı konuları uluslararası gündeme taşımışlardır. Böylece, Soğuk Savaş sona erdiğinde, dünya işleri tartışılırken, Üçüncü Dünya bütünüyle duymazlıktan gelinemeyecek bir ses sahibi olmuştu.

Avrupa Birliği
1992'de Maastricht'te, Avrupa Birliği üzerine imzalanan antlaşmayla (ABA) oluşan siyasi ve ekonomik topluluk. AB, Avrupa Topluluğu'nun antlaşmalarına ek olarak, AB ülkelerini birbirine bağlayan devletler arası –veya devletler üstü– iki "sütun"u antlaşmayla bütünleştirdi: Bunlardan birincisi, ortak dış politika ve ortak güvenlik politikası, diğeri hukuk işleriydi. AB üye devletlerinin sayısı 1992'de 12 iken, 2007'de yirmi yedi'ye çıktı.

Önerilen Okumalar

Bağlantısızlık ve onun uluslararası siyaset üzerindeki etkileri üzerine yazılmış nispeten az sayıda tarihsel çalışma vardır ve bunların birçoğu da uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi bakış açısından yapılmış çalışmalardır. Bu konuda giriş niteliğinde yararlı olabilecek eserler için bkz. Peter Willetts, *The Non-Aligned Movement: The Origins of a Third World Alliance* (London, 1978), Robert Mortimer, *The Third World Coalition in International Politics* (Boulder, CO, 1984), Rikhi Jaipul, *Non-Alignment: Origins, Growth and Potential for World Peace* (New Delhi, 1987) ve Marc Williams *Third World Cooperation: The Group of 77 in UNCTAD* (London, 1990). Üçüncü Dünya kimliğinin yükselişi ve gerileyişi üzerine ilginç bir çalışma için bkz. Robert Malley, *The Call from Algeria: Third Worldism, Revolution and the Turn to Islam* (Berkeley, CA, 1996).

Avrupa'nın tarafsızlığı konusunda bkz. Jürg Martin Gabriel, *American Conception of Neutrality After 1941* (New York, 1989), Harto Hakovirta, *East-West Conflict and European Neutrality* (Oxford, 1988), Efraim Karsh, *Neutrality and Small States* (London, 1988), Joseph Krüzel and Michael H. Haltzel, *Between the Blocs: Problems and Prospects for Europe's Neutral and Nonaligned Countries* (New York, 1989), Alan T. Leonhard (ed.), *Neutrality: Changing Concepts and Practices* (Lanham, MD, 1988), Hanspeter Neuhold and Hans Thalberg (eds), *The European neutrals in International Affairs* (Boulder, CO, 1984), Jukka Nevakivi (ed.), *Neutrality in History* (Helsinki, 1993) ve Victor Papacosma ve Mark Rubin (eds), *Europe's Neutral and Nonaligned States: Between Nato and the Warsaw Pact* (Wilmington, DE, 1988). Avusturya ve Finlandiya üzerine yapılmış çalışmalar için bkz. Gunter Bischof, *Austria in the First Cold War, 1945–1955: The Leverage of the Weak* (London, 1999) ve Jussi Hanhimaki, *Containing Coexistence* (Kent, OH, 1997).

Genel olarak Amerika'nın Üçüncü Dünya'ya karşı tavrı konusunda bkz. Scott Bills, *Empire and Cold War: The Roots of US-Third World Antagonism, 1945–47* (Basingstoke, 1990), H.W. Brands, *The Specter of Neutralism: The United States and the Emergence of the Third World, 1947–1960* (New York, 1989), Gabriel Kolko, *Confronting the Third World: United States Foreign policy, 1945–1980* (New York, 1988), Zachary Karabell, *Architects of Intervention: The United States, the Third World, and the Cold War, 1946–1962* (Baton Rouge, LA, 1999) ve Peter Rodman, *More Precious Than Peace: The Cold War and the Struggle for the Third World* (New York, 1994). 'Modernleşme' teorisinin Kennedy yönetimi üzerindeki etkisi için bkz. Michael E. Latham, *Modernization as Ideology: American Social Science and 'Nation Building' in the Kennedy Era* (Chapel Hill, NC 2002). Sovyet politikası için bkz. Margot Light (ed.), *Troubled Friendships: Moscow's Third World Ventures* (London, 1993). Galia Golan, *The Soviet Union and National Liberation Movements in the Third World* (London,1988) ve Andrjez Korbonski ve Francis Fukuyama (eds), The Soviet Union and the *Third World: The Last Three Decades* (Ithaca, NY, 1987).

Hindistan'ın Büyük Güçlerle ilişkileri konusunda bkz. Robert C. Horn, *Soviet-Indian Relations: Issues and Influence* (New York, 1982), Dennis Merrill, *Bread and the Ballot: The United States and India's Economic Development, 1947–1963* (Chapel Hill, NC, 1990), Anita Inder Singh, *The Limits of British Influence: South Asia and the Anglo-American relationship, 1947–56* (London, 1993), Robert McMahon, *Cold War on the Periphery: The United States, India and Pakistan* (New York, 1994) ve Andrew Rotter, *Comrades at Odds: The United States and India, 1947–1964* (Ithaca, NY, 2000). Çin ve Üçüncü Dünya konusunda bkz. bu kitabın 14. Bölümü

Kuzey ve Güney arasındaki ekonomik ilişkiler tarihi konusunda yazılmış en açımlayıcı eser için bkz. David Fieldhouse, *The West and the Third World* (Oxford, 1999), ayrıca bkz. Stephen Krasner, *Structural Conflict: The Third World against Global Liberalism* (Berkeley, CA, 1985). Bağımlılık ve azgelişmişlik teorisinin izahı için bkz. Ian Roxborough, *Theories of Underdevelopment* (Basingstoke, 1979), Vicky Randall ve Robin Theobald, *Political Change and Underdevelopment: A Critical Introduction to Third World Politics* (Basingstoke, 1998) ve Thomas C. Patterson, *Change and Development in the Twentieth Century* (Oxford, 1999). 1980'lerden günümüze dünya ekonomisinin yararlı bir değerlendirmesi için bkz. Robert Solomon, *The Transformation of the World Economy* (Basingstoke, 1999).

14. Bölüm

"Kalkınmaya Odaklı Devletler": Japonya, Güney Kore ve Tayvan, 1945-2007

Giriş

Savaş sonrası dönemin önemli bir özelliği, Doğu Asya'nın komünist olmayan ülkelerinin, özellikle de Japonya'nın gerçekleştirdiği inanılmaz ekonomik büyümeydi. Japonya'nın, Batı dünyasına meydan okumasının kaçınılmaz bedeli olarak, 1945'te yerle bir edilmesine rağmen, 1970'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra dünyanın en büyük kapitalist ekonomisi haline gelmesi, ülkenin talihinde çarpıcı bir değişiklik yarattı. Üstelik Latin Amerika ve Afrika'da görülen çok düşük büyüme oranlarıyla karşılaştırıldığında böyle bir başarı daha da dikkat çekicidir ve Doğu Asyalı ülkelerin kullandığı yöntemlerin kalkınmakta olan diğer ülkelere ihraç edilip edilemeyeceği sorusunun cevaplandırılmasını gerektirir.

Doğu Asya'daki kapitalist devletlerin, nasıl bu "ekonomik mucizeyi" gerçekleştirdiğini anlamak için yalnızca ekonomik etkenlere yoğunlaşmak yeterli olmaz, aynı zamanda bölgenin siyasi çerçevesine de odaklanmayı gerektirir. Özellikle, **Pasifik Savaşı**'nın bıraktığı miras ile Soğuk Savaş'ın gidişatının Doğu Asya'daki kalkınma süreci üzerinde bıraktığı etkileri incelemek önemlidir. Örneğin, savaş sonrası Japonya'nın tarihi yazılırken, çoğunlukla bu ülke kendine özgü bir dünyada yaşıyormuş gibi gösterilir ya da başka ülkeler komünizme karşı direnmek gibi ciddi işlerle uğraşırken, onun ekonomik kalkınmaya yoğunlaşması öne çıkar. Aslında, Japonya'nın Soğuk Savaş'la ilişkisi, bu imajın ima ettiğinden çok daha geniş kapsamlı ve önemliydi, özellikle uluslararası ilişkileri ve iç siyaseti açısından. Japonya

Pasifik Savaşı
Çoğunlukla 1941 ile 1945 yılları arasında Müttefiklerin Japonya'ya karşı yürüttükleri savaş için kullanılan ifade.

bölgesel bağlamı içinde ele alındığında bu olgu çok daha açık olarak görünür, çünkü Güney Kore ve Tayvan tarihçilerinin de öne sürdüğü gibi, Soğuk Savaş Doğu Asya'da, yaşamın sürekli ve kaçınılmaz bir parçasıydı. Gerçekten de, Soğuk Savaş çevresi olmaksızın Doğu Asya'da "ekonomik mucizenin" de olamayacağı öne sürülebilir ve bu bile tek başına, bölgede başarıya ulaşan kalkınma modeli in dışarıya ihraç edilemeyecek kadar özgün olduğunu düşündürür.

Amerika'nın Japonya'yı İşgali

2 Eylül 1945'te Japonya, Pasifik Savaşı'na son vermek üzere teslim olduğunu bildiren resmî belgeyi, Müttefik Kuvvetlerin Yüksek Komutanı General Douglas MacArthur, SCAP (bu kısaltma aynı zamanda onun denetimindeki işgal bürokrasisi için de kullanılır) himayesinde düzenlenen bir törende imzaladı. Bundan sonraki yedi yıl boyunca Amerika Birleşik devletleri Japonya'yı işgal altına tuttu ve yendiği gücün bir daha uluslararası düzeni tehdit etmesine imkân bırakmamak için ülkede militarizm ve feodalizmden kalan izleri tamamen sildi. Almanya'daki durumun tersine, Japon hükümetinin başta kalmasına ve İmparator'un da tahtında oturmasına izin verdi. Bunun arkasında yatan mantığa göre, Amerikalıların dikte ettiği reformları Japonların kendilerinin uygulaması, bu "yeni" Japonya'nın meşruiyet kazanmasını sağlayacak ve işgal sona erdikten sonra seçkinlerin geri dönüp işleri tersine çevirmesine imkân bırakmayacaktı.

Dokuzuncu Madde (9. Madde)
1947 Japonya Anayasası'nda bulunan ve ülkenin savaşa girmesini ve silahlı kuvvetlere sahip olmasını yasaklayan madde. Sonraları ise, Japonya'nın halen meşru müdafaa hakkı olduğu ve silahlı kuvvetleri bu niyetle elinde bulundurabileceği anlamına geldiği yorumu yapılmıştır.

Amerika'nın Japonya'yı işgal etmesi iki döneme ayrılır. 1945–47 arasında SCAP, demokrasi ve çoğulculuğu yerleştirmekle uğraştı. Bu hedeflere ulaşabilmek için işçi hareketinin büyümesini, kadınların oy hakkına kavuşmasını teşvik etti ve büyük bir tarım reformu politikasını uygulamaya girişti ve 1930'larda aşırı milliyetçiliğin yükselmesine hizmet ettiği düşünülen toprak kiralama sistemine son verdi. Buna ek olarak, militarizmle bağlantısı olan kişiler ya yargı önüne çıkarıldı ya da kamu görevi yapmaları yasaklandı. Bu önlemler bazı eski kara ve deniz kuvvetleri mensuplarını ve sağ kanat siyasetçileri etkiledi ama muhafazakâr pragmatizm ruhuna uygun biçimde, imparator ailesine ve ülkeyi yönetecek insanlara ihtiyaç olacağı düşünülerek, bürokratlara ve sanayicilere dokunulmadı. Ama hepsinden önemlisi, 1947'de yeni bir anayasa yapılmasıydı. Yeni anayasa bütün siyasi gücü Başbakan ve Diet'e veriyordu, İmparator yalnızca devletin bir "sembol"ü olarak varlığını koruyabilecekti ve **9. Madde**, Japonya'nın hiçbir savaşa girmeyi kabul etmeyeceğini ve dolayısıyla silahlı kuvvetlere sahip olmayacağını ilan ediyordu.

Geriye Dönüş Politikası
ABD'nin 1947-49 yılları arasındaki Japonya işgali döneminde yaptığı tanımlama. Demokratikleşme sürecinden önce ekonomik yeniden yapılanmaya doğru değişime önem verilmesi.

1948'e gelindiğinde işgalin bu liberal evresi sona erdi, çünkü o yıl Amerika Birleşik Devletleri, izlediği yolu değiştirip **"geriye dönüş"** politikası olarak bilinen, ekonomik iyileşme ve yeniden silahlanma programını vurgulamaya başladı. İşgal politikasındaki bu değişikliğe neden olan birkaç sorunlu konu vardı, örneğin Japonya'nın, dünya ekonomisinin önde gelen bir oyuncusu olarak yerini sağlamlaştırma gereği ve Japonya ekonomisinin boşluk yaratması halinde, komünizmin güç-

lenmesini teşvik etme korkusu bunlardan biriydi. Daha güçlü bir ekonomi yaratabilmek için, SCAP 1949'da mali kemer sıkma politikası başlattı, amaç devlet harcamalarını kısıtlamak, enflasyonu azaltmak ve ihraç sektörünün büyümesi için, hammadde alımına ve döviz getiren alanlara tercih önceliği tanımaktı. En önemlisi gelecek için, Yen'in kurunu rekabet edebileceği şekilde, 1 dolar karşılığında 360 Yen olarak belirledi. Ekim 1948'de iktidara gelen Shigeru Oshida'nın yeni hükümeti, SCAP'a yardımcı oldu. Eski bir diplomat olan Yoshida, sıkı bir antikomünistti. Muhafazakâr seçkin Japonların çoğu gibi o da, işgalin "liberal" döneminin ileri gittiğini düşünüyordu, bu nedenle, refahın inşa edilmesi ve Japon solunun dizginlenmesini vurgulayan "geriye dönüş" döneminin başlamasını memnuniyetle karşıladı. Buna ek olarak, Yoshida, ekonomik ve toplumsal istikrarı sağlamanın işgalin sonunu getireceğine inandığı için işbirliği yapmaya çok hevesliydi.

1951'e gelindiğinde, Washington artık işgali bitirmenin zamanı geldiğine karar verdi. Buna göre, Eylül ayında, San Francisco'da, Japonya'nın tam egemenliğine 1952 Nisan ayında kavuşacağını ilan eden bir barış anlaşması imzalandı. Anlaşmanın içeriği bilerek yumuşak yapılmıştı. Japonların kendi imparatorlukları üzerindeki egemenliğe son veriyor ve Güneydoğu Asya'da işgal ettiği ülkelere tazminat ödemesi gerektiğini söylüyordu. Ceza getiren tedbirlerden biri, Ryukyu Adaları'nın Japonya'ya geri verilmemesi ve bundan böyle Amerikan kontrolüne geçmesiydi. Ancak bu anlaşma Japonya'nın tüm ülkelerle savaş halini sona erdirmiyordu, çünkü Sovyetler Birliği ve Hindistan anlaşmayı imzalamayı reddetti, iki Çin devleti de konferansa davet edilmedi.

Bu oldukça yumuşak belge uluslararası hukukta yerini alırken, aynı zamanda bir başka anlaşma daha yapılmaktaydı: Japonya ile Amerika Birleşik Devletleri arasında bir güvenlik paktı imzalanıyordu. Bu tartışma yaratan anlaşma, o günden beri Japonya'nın dışişleri ve güvenlik siyasetinin merkezini oluşturduğu için de daha ayrıntılı biçimde incelenmeye değer. Geriye dönüş döneminin birinci bölümünde güvenlik sorunu önemli bir konu değildi, gerçekten de 1940'ların sonunda, Amerikalı karar vericilerin çoğu Japonya'yı anayasaya uygun olarak tarafsız ve askersizleştirilmiş bir ülke olarak görmekten memnundu. Ancak 1951'de Kore Savaşı, bunun artık uygun bir politika olmadığını gösterdi. Amerikan siyasetçilerine göre, Japonya egemen bir devlet olarak kalacaksa, Batı ittifak sistemine dâhil edilmek üzere, yeniden silahlandırılmalıydı. Muhafazakâr Japon seçkinlerinin Amerikan siyasetinde meydana gelen bu seçeneği büyük bir sevinçle kabul edeceği sanılabilir, çünkü silahlı kuvvetlerin yasaklanmış olması, Japonya'nın yenilgisini ve şimdiki düşük statüsünü hatırlatan aşağılayıcı bir durumdu. Ne var ki Yoshida, Japonya'nın bağımsızlığını yeniden kazanmasını ne kadar çok isterse istesin, ülkenin yeniden silahlanmasından hiç hoşlanmadı. Askerî harcamaların, ülkenin kıt ekonomik kaynaklarının büyümeye harcanmasını engelleyeceğinden korkuyordu ve ona göre, hem toplumsal hem ekonomik açıdan, Japonya'ya felâkete getiren Pasifik Savaşı'nda etkin olan kişilerin yeniden hayata karışmasının vakti henüz gelmemişti. Böylece 1951'de Amerikalılarla yaptığı

görüşmelerde, Japonya'nın Amerika'nın himayesi altına girmesini istedi ve yeniden silahlanmayı önlemeye çalıştı.

1980'lerde Amerikalı yorumcular, Yoshida'nın başarıyla hedeflerine ulaştığını söylemekteydi çünkü Güvenlik Antlaşması, Japonya'yı toptan bir silahlanmaya zorlamıyordu. Çoğu yorumcu, bu durumun, "bedava yolcu" deyimiyle ifade edilmesinde birleşti, çünkü Japonya, hem kendi savunma masraflarını ödemenin getireceği yükten kurtulmuştu hem de Amerikan güvenlik şemsiyesi altında ekonomik büyümeyi gerçekleştirecekti. Oysa gerçek durum şuydu: Yoshida'nın toptan silahlanmayı reddetmesi, kısa vadede Japonya'ya pahalıya mal oldu. Bu durumda, Japonların kendi savunmalarını yapmasına güvenilemeyeceğinden korkan ABD, Güvenlik Antlaşmasını kullanmaya karar verdi. Japonya'nın egemenliğini tehlikeye atmak pahasına da olsa, o ülkedeki üslerinin tümünü, Doğu Asya'nın savunma kalelerine dönüştürdü. Buna uygun olarak antlaşmanın maddelerine göre, Washington, Japon hükümetine danışmaksızın, Japonya'daki üsleri bölgesel savunma amacıyla kullanma hakkını kazandı. Buna ek olarak, Şubat 1952'de yapılan yeni bir idari anlaşma ile Japonya'da bulunan Amerikan güçlerine bölge dışında harekât yapma hakkı verilmişti. Bunun da ötesinde, San Francisco konferansının hemen ardından Washington, Japonya'nın diplomatik özgürlüğünü kısıtlamak üzere bir hamle yaptı, Japonya'nın **Çin Halk Cumhuriyeti** üzerinden değil, Tayvan üzerinden Çan Kay-şek hükümetiyle ilişki kurmadıkça, Kongre'nin anlaşmayı onaylamayacağını bildirdi. Bu Japonya için ağır bir darbeydi, çünkü kıta Çin'i ile yakın ticari ilişki geleneği vardı, ama Amerika'nın baskısı altında kabul etmekten başka çaresi yoktu.

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Komünist Çin topraklarının resmi adı. ÇHC 1949 yılında Mao Zedong liderliğinde kurulmuştur.

Böylelikle, işgal sona erdiğinde, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş'tan zaten büyük ölçüde etkilenmişti. Ekonomisini canlandıracak fonlar, Asya'da istikrar sağlamak ve Japonya'da komünizmin yayılmasını engellemek isteyen Washington tarafından veriliyordu ve kesinlikle eşit ortak sayılmamak kaydıyla Japonya, stratejik ve siyasi olarak, Batı ittifak sistemi içine hapsolmuştu. Bağımsızlığını yeniden kazanırken Japonya'nın karşına çıkan soru şuydu: ekonomik büyüme ve istikrarı için Amerika'nın gösterdiği ilgiden yararlanmaya devam etmekten ve dolayısıyla boyunduruk altında yaşamaktan memnun muydu, yoksa pozisyonunu iyileştirmeye ve daha fazla esneklik ve eşitlik statüsü kazanmaya çalışmalı mıydı?

"1955" Sistemi ve Güvenlik Antlaşması'nın Revizyonu

1952'de Japonya'nın geleceği konusunda birkaç farklı görüş vardı. Sol kanat içinde farklı tonlarda da olsa herkes Amerika ile güvenlik ilişkisine karşıydı, ancak komünistler Sovyetler Birliği ile ittifak yapılmasından yanayken, ılımlı sosyalistler Japonya'nın kendi anayasasına uygun olarak daha tarafsız ve barışçı bir tavır almasını istiyordu. Muhafazakâr partiler arasında da bölünme vardı. Bir yanda, Yoshida

ve taraftarları Japonya'nın, ekonomik büyümeye ve düşük seviyede silahlanmaya devam ederek statükoya bağlı kalması gerektiğini düşünüyorlardı, öte yandan Yukio Hatoyama, Nobusuke Kishi gibi tasfiye hareketinden sonra yeniden itibarını kazanan siyasetçiler ise Yoshida'nın Güvenlik Antlaşması karşılığında çok fazla fedakârlık yaptığını ve Japonya'nın yeniden silahlanması ve ABD ile daha eşit bir ilişki kurması gerektiğine inanıyordu. Böylece Yoshida'nın hükümeti hem sağ hem sol kanattan saldırı altındaydı. Bunun da ötesinde, Amerika Birleşik Devletleri hiçbir şekilde Japonya'nın düşük düzeyde silahlanmasına razı değildi. 1953'te Eisenhover yönetimi Japonya'ya, 1950'de iç güvenliği sağlamak üzere oluşturduğu milis güçlerini düzenli orduya dönüştürmesi için baskı yaptı. Yoshida'nın bu isteği geri çevirmesi zordu çünkü Japonya hâlâ Amerika'dan aldığı ekonomik yardıma bağımlıydı. Kore Savaşı sırasında, Amerika'nın özellikle silahlı kuvvetleri için kamyon, giyim eşyası, yatak ve başka mallara ihtiyacı olması nedeniyle Japon ekonomisi iyileşmeye başlamıştı. Gerçekten de, Japonya'nın motor şirketi Toyota iflasın eşiğine gelmişken Amerika'nın askerî ihaleleri sayesinde kurtuldu. Ama 1953'te Kore'deki çatışma sona erince, Amerikan ihaleleri son bulursa ekonominin yeniden durgunluğa döneceği endişesi yaygındı. Böylece sağ kanatın baskısı altında ve ret cevabı vermenin, Amerikan ihalelerini olumsuz yönde etkileyeceğinden korkan Yoshida, Mayıs 1954'te, toplam 150 000 askerden oluşan bir kara ordusu ve bir hava kuvvetlerinden (kâğıt üzerinde denebilirdi) oluşan, Kendini Savunma Kuvvetleri'ni (KSK) kurdu. Ancak bu, Yoshida'nın son önemli eylemi oldu, çünkü aynı yıl Aralık ayında görevden alındı ve yerini rakibi Hatoyama'nın önderliğindeki yeni hükümete bıraktı.

Yoshida'nın iktidardan düşmesi, Japonya'nın hangi yöne gideceği kararıyla ilgili bir kehanet gibi görülebilir, çünkü onun gitmesi, yeniden askerî güce ağırlık verme görüşünü benimseyen sağ kanatın kazandığına işaret ediyordu. Yoshida'nın devrilmesinden sonra, bu varsayım doğrulanmış gibiydi, çünkü siyasal partiler arası radikal bir yeniden gruplaşma oldu ve Japonya siyasetinin bundan sonraki kırk yıl boyunca sürecek olan yapısal çerçevesi çizildi. Kasım 1955'te, radikaller ve ılımlılar olmak üzere on yıl önce yolları ayrılan sosyalistler, aralarındaki ayrılıkları bir tarafa bırakarak, Japonya Sosyalist Partisi'ni (JPS) yeniden kurmak üzere birleşti. Japon siyasetinde yeni bir birleşik demokratik sol kanat görüntüsü, sağ kanat siyasetçileri ve iş dünyası arasında büyük korku yarattı ve muhafazakâr partilerin Liberal Demokratik Parti (LDP) adı altında birleşmesine yol açtı. Bu oldukça çarpıcı bir değişimdi, çünkü kesin bir sağ-sol kutuplaşmasını resmîleştirerek, tek darbede Soğuk Savaş'ın Japon siyasetinde içselleşmesine yol açtı. Bunun da ötesinde, çeşitli muhafazakâr grupları tek şemsiye altında toplayan, bu yeni "1955" sistemi, önceki yıllarda görülen istikrarsızlığı ortadan kaldırdı ve LDP'nin, Japon siyasetinde egemen olmasını sağladı.

Birçok gözlemci açısından Japonya'nın modern döneminin başlangıç noktası, 1955'teki bu siyasi çöz-yap bulmacasının yeniden gruplaşmasına kadar geri gider, çünkü bu noktadan sonra LDP 1993'e kadar, kesintisiz olarak iktidarı elinde tuttu, JSP ise ana muhalefet partisi olarak kaldı. Japon siyasetinin yapısı 1955'te kuruldu,

bununla birlikte politika gündemi değişkenlik halindeydi. Hatoyoma ile Kishi yeniden silahlanmış, politik olarak iddialı bir Japonya için mücadele ederken, Yoshida ve yandaşları düşük düzeyde bir güvenlik sistemi ile ekonomik kalkınmayı öne çıkarttı.

LDP kurulduğunda ilk işi Hatoyama'nın hükümetini desteklemek oldu. Hatoyama, savaş öncesi dönemde kabine üyesi olup Japonya'nın dünyada itibarının düşmesinin acısını duyan deneyimli bir siyasetçiydi. Yoshida'dan daha bağımsız bir dış siyaset gütmekte kararlıydı. Sovyetler Birliği ile barış görüşmesine oturmak ve ÇHC ile resmî olmayan bir düzeyde ticareti geliştirmek arzusu, onun bu kararını açıkça belli ediyordu. Ancak diplomatik çabaları tam anlamıyla başarıya ulaşamadı. 1955-56'da Sovyetler Birliği ile yaptığı görüşmeler, kuzeybatı Pasifik'teki Kurile bölgesindeki dört ada konusuna yoğunlaştı. Hatoyama bu adaların geri verilmesini istedi ama Sovyetler Birliği, ya prestij kaygısıyla ya da stratejik nedenlerle yalnızca iki adayı geri vermeyi kabul etti. Bu koşullarda bir anlaşma yapmak istemeyen, üstelik bu konuda üzerinde ABD'nin baskısını da hisseden Hatoyama, Adenauer'in **FAC**-Sovyet ilişkilerinde kullandığı formülü uygulamaya karar verdi, resmî bir barış anlaşması yapmadan, iki ülkenin birbirlerini diplomatik olarak tanıması. Bu gelişme, Japonya'ya küçük bir avantaj sağladı ve Sovyetler Birliği, Japonya'nın **BM**'ye girmesini engelleyen vetosunu kaldırdı. En sonunda, Japonya 1956 yılında BM üyeliğine kabul edildi. Bu arada ÇHC ile yapılan ticaretin hacmi bir miktar büyüdü ama Çin'e karşı Amerika'nın başını çektiği ambargo nedeniyle bu konuda sıkı kısıtlamalar vardı.

Hatoyama1956 sonunda istifa etti ve kısa bir iktidar boşluğu döneminden sonra Nobusuke Kishi, LDP'nin yeni lideri ve başbakan olarak ortaya çıktı. Kishi, Hatoyama'dan da fazla tartışılan bir şahsiyetti. General Tojo'nun savaş kabinesinde Silahlanma Bakanı olarak görev yapmıştı ve 1946'da A sınıfı savaş suçlusu olarak hakkında dava açılmış ancak dava hiçbir zaman yargı önüne gelmemişti. Kendisinden önceki Hatoyama gibi onun da Japonya'yı güçlendirmek arzusu çok güçlüydü, ancak selefinden farklı olarak o, bölgesel sorunlara eğilmeden önce ABD ile ittifak ilişkilerini daha eşit bir düzeye getirmek ve silahlanmaya hız vermek niyetindeydi. Böylece Güvenlik Antlaşmasının gözden geçirilmesi konusunu gündemin başına yerleştirdi. Bu konuda görüşmeler 1958'de başladı ve nihayet Ocak 1960'da gözden geçirilen anlaşma Washington'da imzalandı. Antlaşmanın koşullarına göre, Japonya'ya veya bölgeye yapılacak bir saldırı karşısında ABD kuvvet kullanmadan önce Japonya'ya danışacaktı ve yapılan yönetim anlaşması da, Amerika'nın **NATO** ülkelerindeki davranış kuralları düzenlemesi ile eş duruma getirildi.

Antlaşma imzalandıktan sonra her iki ülkede de yasama organları tarafından onaylanması gerekiyordu. Bu süreç, savaş sonrası Japonya'da yaşanan en büyük krizi doğurdu. Konunun neden bu kadar tartışmalı bir noktaya geldiğini anlamak için olaya birkaç açıdan bakmak gerekir. Önemli etkenlerden biri, 1954'ten sonra, ülke yavaş yavaş Hiroşima ve Nagasaki'de ortaya çıkan boyutlardaki kadar büyük bir yıkımla başa çıkmaya çalışırken, Japon pasifist hareketi büyük sıçramalar yapmıştı. İşgal sırasında Amerikalılar, atom bombasının uzun vadeli hastalıklara yol açarak halk

Federal Almanya Cumhuriyeti (FAC) 1949 yılında eski Amerikan, İngiliz ve Fransız işgal bölgelerinde kurulan ve aynı zamanda Batı Almanya olarak bilinen Alman devleti. 1990 yılında ADC ile FAC'nin birleşmesi sonucu savaş sonrası Almanya'nın bölünmesi sona ermiştir.

Birleşmiş Milletler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

Kuzey Atlantik Paktı Örgütü (NATO) 4 Nisan 1949'daki Kuzey Atlantik Paktı ile Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve ABD tarafından kurulmuştur. Yunanistan ve Türkiye ittifaka 1952 yılında, Federal Almanya Cumhuriyeti ise 1955'te katılmıştır. İspanya 1982'de tam üyelik kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme 1999'da yaşanmış ve bu dalgada Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ittifaka katılarak NATO'ya üye ülkelerin sayısını on dokuza çıkarmıştır.

sağlığını bozacağını gösteren kanıtları örtbas etmişlerdi, ancak 1952'den itibaren bu bilgiler kamuoyuna sızmaya başladı. Bunun da ötesinde, Japonya'nın, atom çağının kurbanı olarak seçildiği duygusunu kamçılayan bir başka olay daha meydana geldi. 1954'te ABD'nin yaptığı bir nükleer deneme sırasında, *Lucky Dragon* adlı bir Japon balıkçı teknesinin mürettebatı radyasyona maruz kaldı. Savaş karşıtlığını canlandıran bir başka etken de Soğuk Savaş ve özellikle, ikinci bir sınır ötesi ada yüzünden 1958'de savaş noktasına tırmanacak kadar şiddetli olan Çin-Amerikan düşmanlığıydı. Bunlar yetmezmiş gibi 1960 ilkbaharında, Diet, Güvenlik Antlaşması üzerinde tartışmaya başlamak üzereyken, Doğu-Batı ilişkilerini kuvvetle sarsan bir olay meydana geldi. Sovyet semalarında bir Amerikan **U–2 casus uçağının** vurulması olayı Dört-Güç Paris Zirvesi'nin iptal edilmesine yol açtı. Güvenlik konuları böylece gittikçe daha da büyük tartışmalar doğurmaya başladı.

U-2 Casus Uçakları Amerikalıların Sovyet ve diğer düşman topraklar üzerinde uçmada kullandığı yüksek i ifa keşif

Aykırı sesler çıkmasını tetikleyen, tek başına pasifizm değildi. Bunun kadar önemli bir başka konu da, Kishi'nin otoriter eğilimlerinden ve iç siyasette gerici bir program uygulamasından, sol kanadın giderek daha fazla rahatsız olması ve Japonya'yı tekrar, 1930'lardaki eski militarist düzene benzer bir biçimde yönetmesinden endişelenmesiydi. Buna ek olarak Kishi'nin siyasette uzlaşma ihtiyacından küstahça nefret etmesi, entelektüellere, demokrasiye karşı en temel sempati duygusundan bile yoksun olduğu izlenimi veriyordu. Kishi'nin bu imajı aydınların eline bir silah vermiş oldu. Aydınlar onun Amerika ile eşit bir konum kazanma isteğinin ardında gizli bir gündem olduğuna, Güvenlik Antlaşmasını, 9. Maddeyi iptal etmek için bir sıçrama tahtası olarak kullanmak niyetinde olduğuna ve belki de Japonya'yı, Asya'da çok taraflı bir savunma paktının içine sokacağına inanmaya başladılar. Zaten barut fıçısına dönmüş bir ortamda, Güvenlik Antlaşması tartışmalarının işçilerle derin bir kriz yaşandığı döneme isabet etmesi ve Miike kömür madenleri gibi bölünmelere yol açan tartışmalar, Japon siyasetini daha da kutuplaştırdı.

Aldığı tavır geniş çapta destek bulan JSP, Mayıs 1960'ta, Antlaşma meclisin alt kamarasına geldiğinde, onaylanmasını engelledi. Kishi, buna cevap olarak, tipik küstahlığıyla kararın alelacele geçmesini zorladı ve bu olay onun demokratikliği konusundaki şüpheleri arttırmaktan başka işe yaramadı. Bundan sonra JSP ve müttefikleri kavgayı sokağa taşıdı ve olaylar sırasında bir kadın göstericinin de öldürüldüğü büyük gösteriler yapıldı. Bu protestolar üst meclisin 20 Haziran tarihinde Güvenlik Antlaşmasının yasalaşmasını onaylamasını engellemedi ama Amerikan Başkanının Japonya'ya yapacağı ilk ziyaretin iptal edilmesine yol açtı, Amerika, Japonya'nın, Başkan Eisenhower'ın güvenliğini sağlayabileceğini garanti edemeyeceğinin anlaşıldığını bildirdi. Bu aşağılanmanın suçunu üstüne alan Kishi, Güvenlik Antlaşmasının gözden geçirilmesinin yarattığı istikrarsızlıktan dehşete düşen partisinin ve iş dünyasının desteğini kaybettiğini de anlayarak, 24 Haziran tarihinde Başbakanlıktan istifa etti.

Kishi'nin yerine hemen yeni bir LDP'li Başbakan, Hayato İkeda getirildi. İkeda, Yoshida'nın himayesinde yetişmiş biri olduğu için, onun hükümeti döneminde Japonya yeni bir yol izledi. Güvenlik konusunu takıntı haline getirmesi ve antidemokratik eğilimleri yüzünden Kishi'nin ülkeyi çıkmaza soktuğunun farkında olan

İkeda, ulusal güvenlik konularını arka plana attı, JSP ile diyalog başlatarak yeni bir uzlaşma atmosferi yarattı. Başlattığı yeni siyasetin ana gündem maddesi, 1960'ların sonunda Japonya ulusal gelirini iki katına çıkartmaktı. İkeda'nın "ulusal geliri iki katına çıkarma" kavramı Japon tarihinde bir dönüm noktası oldu, çünkü ülkenin geçmişteki yayılmacı siyasetinden düştüğü sıkıntıyla yüzleşip, güvenlik sorunları yerine ekonomik büyümeyi vurgulayarak, bundan sonraki otuz yıl için Japonya siyasetine yön verecek yeni parametreleri belirledi. Böylelikle, 1955 yılının, Japonya siyasetinin yapısını belirlediği için önemli olduğu öne sürebilir, ancak sonuçta 1960 çok daha önemli bir yıldı çünkü o yıl verilen siyasi kararlar sonucu modern Japonya doğdu.

Hızlı Büyüme ve Yarattığı Memnuniyetsizlik

İkeda'nın ekonomik büyümeye odaklanması somut temellere dayanmaktaydı. Japon ekonomisi 1950'lerin ortasından itibaren kayda değer biçimde büyüyordu. Bu dönemde ağır sanayide, özellikle çelik üretiminde büyük bir artış oldu ve Japonya gemi inşaatında dünyanın en büyük ülkesi konumuna geldi. Buna ek olarak, yabancı mallara getirilen gümrük vergisi koruması altında, Japonya örneğin otomobil ve elektronik sanayi dallarını kurarak **ithal ikamesinde** de büyük ilerleme kaydetti. İkeda, ihracatın önemini vurgulayarak büyümeyi kamçılamaya çalıştı, böylece Japonya'nın hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerle ticaretinde büyük bir artış sağladı. Bunun sonucunda Japonya'ya ilişkin emelleri, hiç kimsenin hayal edemeyeceği kadar hızla gerçekleşti, çünkü 1960'larda ekonomi, yılda ortalama % 10.4 hızıyla büyüyerek, Fransa, Britanya ve Batı Almanya'ya yetişti.

İthal ikamesi
Bir devletin ithalatı önlemek için korumacı gümrük tarifelerini arttırarak ve yerlerine içeride üretilmiş malları koyarak ekonomik büyüme gerçekleştirmeye çalışması süreci.

Tablo 14.1 Japonya'nın ekonomik büyüme hızı, 1995-65

Yıl	Büyüme hızı (%)
1955	8.8
1956	7.3
1957	7.4
1958	5.6
1959	8.9
1960	13.4
1961	14.4
1962	7.0
1963	10.4
1964	13.2
1965	5.1

Kaynak: *Johnson (1982, s.237)*

Japonya'nın böylesine büyük bir büyümeyi başarmasının birkaç sebebi vardı. Bunların arasında en önemlisi, hükümetin büyümeyi teşvik eden bir ekonomik çevre yaratmak için izlediği yoldu. Bu stratejinin en can alıcı öğesi, daha önce savaş zamanında başvurulan yöntemlerden yararlan **Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığının (UTSB),** ulusal kaynakları, örneğin çelik üretimi ve gemi inşaatı gibi ekonominin belirli sektörlerinde büyümeyi canlandıracak şekilde yönlendirmesiydi. Örneğin UTSB, ithal edilen hammaddelerin dağılımı ve döviz kazancı üzerinde denetim uygulayarak, gelecekteki ekonomik büyüme açısından hayati önem taşıdığı düşünülen sanayi sektörlerine öncelik tanıdı ve Japon şirketlerini korumak üzere gümrük tarifeleri ve başka mekanizmalardan yaralandı. Buna ilaveten kalite kontrolü ve yaşam boyu istihdam gibi iyi uygulamaları ülke çapında genişletmeye çalıştı, şirketleri teknolojilerini ve patentlerini genişletmeye teşvik etti. Bunun da ötesinde Maliye Bakanlığı ve Japon Bankasıyla yakın işbirliği içinde çalışarak kilit sanayi sektörlerine kamu sermayesi ve özel sermayeden geniş çapta yaralanma olanağı sağladı.

Geriye dönük olarak incelendiğinde, Japonya'nın tanımlayıcı özelliği, siyaset bilimcisi Chalmers Johnson'ın da belirttiği gibi, **kalkınmaya odaklı devlet** olmasıydı. Johnson'ın bununla anlatmak istediği şey, hükümetlerin büyük ölçüde adil bir rekabeti garanti edecek şekilde davrandığı Amerikan kapitalist modele ve devletin sanayi alanında büyümeyi hem planladığı hem denetlediği komünist modele karşıt olarak, Japonya'da devletin kapitalist bir ekonominin planlamasında doğrudan rol oynamasıydı. Bunu en iyi şekilde kavramsallaştırmak için, belki de Johnson'ın ileri sürdüğü gibi, Japonya'nın barış döneminde de savaş ekonomisinin araçlarını kullanmaya devam ettiği söylenebilir.

Ne var ki, bu iç siyaset öğeleri yanı sıra Japonya'ya yardım eden bir başka etken de uluslararası çevrenin büyümeden yana olmasıydı. Sanayileşmiş ülkelerin çoğunun istikrarlı ilerlemeye kavuştuğu, Kore Savaşı ile 1973'teki ilk petrol krizi arasındaki yıllar, mali ve ticaret sistemine Amerika'nın egemen olduğu, **Bretton Woods** dönemiydi. Bu dönemin özelliği sabit kur uygulaması ve koruyucu gümrük duvarlarının sürekli düşürülmesiydi, böylece uluslararası ticaretin genişlemesi, kendini ihracata yönlendirmiş bir devlet için doğal olarak bir avantajdı. Buna ek olarak, o sırada başlıca yeni enerji kaynağı petrolün fiyatının düşük olmasının da, kapitalist ekonomilerin istikrarını güçlendiren önemli bir etken olduğu, belirtilmesi gereken bir noktadır. Japonya, petrol kullanmaya geçişte oldukça avantajlı bir konumdaydı, çünkü savaş sırasında fabrikalarının tümü tamamen yıkıldığından, sanayi tesislerinin çoğu yeniydi. Buna ek olarak Japonya dünyanın en ucuz gemi imalatçısı olarak, okyanus geçebilen petrol tankerlerine hızla artan talepten de yararlandı.

Bu arada Japonya'nın hızlı büyümesinde bir başka önemli etken, temelde Soğuk Savaşın sonuçlarıydı. Amerika Birleşik Devletleri Japonya'yı Bretton Woods sistemi içinde kalkındırmak amacındaydı. Bu nedenle, Japonya'nın sponsoru olmak ve süreci beslemek için elinden geleni yapıyordu. 1950'lerde Washington'da, Japon ekonomisi büyütülürse, Japon Solunu bastırabileceği görüşüne egemen olmaya

Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (UTSB)
Japonya'nın ekonomik büyümesini en yakından yöneten devlet bakanlığı.

Kalkınmaya Odaklı Devlet
Kavram ilk olarak siyaset bilimci Chalmers Johnson tarafından, kapitalist bir ekonominin gelişimi için yapılan planlamalarda doğrudan stratejik bir rol oynayan devleti ta-nımlamak için kullanılmıştır. İlk önce Japonya için, sonradan ise daha yaygın olarak Güney Kore, Tayvan ve Güneydoğu Asya'nın gelişmekte olan ülkeleri için kullanılmıştır.

Bretton Woods
1944 yılında, savaş sonrası uluslararası ekonomik düzeni tartışmak amacıyla müttefikler arasında düzenlenen konferansın yeri. Bu toplantı sonucunda IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur. Savaş sonrası dönemde bu iki kurum arasındaki bağlar, GATT'ın kurulması ve doların altına dönüştürülebilirliği Bretton Woods sistemi olarak adlandırılmıştır. Doların 1971'deki devalüasyonundan sonra dünyada dalgalı döviz kuruna geçilmiştir.

devam ediyordu. Bu inanca ek olarak, güçlü bir Japon ekonomisi, Asya'da olumlu etki yaratacaktı ve sırası gelinde bu da, en çok Amerikan çıkarlarına hizmet edecekti. Japonya'ya ekonomisine katkıda bulunmak üzere ABD birkaç alanda yardım sağlamaya devam etti. En Önemlisi, 1955'te Japonya'nın **GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)** örgütüne girmesini destekleyerek, Japonya'nın dünya ticaretine giden yolda önünü açtı. Buna ek olarak Washington, örneğin doğrudan yabancı sermaye ve dış yatırım alanında yüksek gümrük duvarları koyan Japonya'nın, büyüyen ağır sanayi sektörünü desteklemek amacıyla koruma amaçlı kısıtlamalardan yararlanmasına göz yumdu. Buna ek olarak, Japonya'nın Çin Pazarlarına girmesine izin verilmediği ve Güneydoğu Asya Japon üretimini tüketecek boyutta olmadığı için, 1955'te Eisenhower yönetimi, Japon mallarının, örneğin tekstil ürünlerinin, Amerikan iç pazarına girmesine izin verdi. Böylelikle ABD, UTSB'nin korumacı politikalarına müsamaha gösterdi ve Japon ihracatı için uluslararası bir ticaret çevresi oluşmasına yardım etti. Bu politika 1960'larda devam etti. Güvenlik Antlaşması'nın gözden geçirilmesi üzerine kopan kıyametten rahatsızlık duyan Kennedy yönetimi, Amerikan gümrük duvarlarını düşürdü çünkü bunun Japon siyasetine istikrar getireceğini düşünüyordu. Bunun sonucunda Japon otomobilleri ve motosikletleri, ilk kez 1955'te Amerikan pazarına girdi ve Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ile ticaretinde ilk açığı verdi.

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) Tarife düzeyleri ve uluslararası ticaretin kurallarını kapsayan, Bretton Woods konferansı sonucunda ortaya çıkmış uluslararası bir anlaşma. Bir dizi müzakereden sonra gümrük tarifelerinin aşamalı olarak indirilmesi gerçekleşmiştir. Onun görevini 1995'ten itibaren Dünya Ticaret Örgütü üstlenmiştir.

Buna ek olarak, Japonya bölgedeki Soğuk Savaş gerginliklerinden ticari olarak yararlandı. 1960'ların ortalarında, Çin-Amerikan gerginliği tırmanırken ve Güney Vietnam'da durum daha da kötüye giderken, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya'nın büyüyen ekonomik gücünü bölgeye istikrar getirmek için kullanmakta kararlıydı. 1965'te Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ile Güney Kore arasında arabuluculuk yaparak iki ülke arasındaki düşmanlık yüzünden eskiden imkânsız olan diplomatik ilişkinin başlamasını sağladı. Kısmen Washington'un Kore ekonomisini güçlendirerek Amerika'ya bağımlılığını azaltmak için tasarladığı bu hamle, Japon malları ve yatırımları için çok önemli yeni bir pazar açtı. Buna ek olarak, Vietnam Savaşı da doruğuna ulaştığı için, Washington, Japonya'yı Güneydoğu Asya ile ticari bağlarını geliştirmeye teşvik etti. Buna uygun olarak 1966'da Japonya, Tayland ve Malezya'ya kredi verdi, Endenozya'nın borç yükünün yeniden yapılandırılmasına yardım etti ve yeni kurulan Asya Kalkınma Bankası'na katkıda bulunan başlıca ülke oldu. Bu ekonomik önlemler, bölgesel ekonomiyi canlandırdı ve böylece Japon ihracatı bundan yararlandı. Japonya ayrıca Vietnam Savaşından da doğrudan faydalandı, çünkü ABD'nin Güneydoğu Asya'da büyük bir savaşa angaje olması, yine ihale musluğunun akması anlamına geliyordu ve bu da yılda yüz milyonlarla ifade edilen dolar kazancı getiriyordu.

Japonya'nın "Ekonomik Mucizesi" Üzerine Tartışmalar

Modern Japon tarihine ilişkin en çabuk alevlenen tartışmalar, 1945 sonrasında görülen çarpıcı ekonomik büyümeyi başarmak için Japonya'nın kullandığı yöntemler üzerine olmuştur. 1950'ler ve 1960'ların başlarında aralarında Edwin Reischaur'un da yer aldığı siyaset bilimci ve tarihçiler, Japonya ekonomisinin düzelmesinin, Amerika Birleşik Devletleri'nin iyi bir yol göstericilik yaptığının bir kanıtı olduğunu öne sürmüştür. Böylece Japonya, W.W. Rostow gibi iktisatçıların modernleşme teorilerinin pratikte nasıl işlediğini göstermek için sunulan bir örnek oldu. Bu yaklaşım Japonya'da geri tepti ve Japon iktisatçıları bu başarının köklerinin yerli kültüre bağlı olduğunu öne sürdü. Ortaya çıkan tartışma, Lauren Hein'ın, 1996 yılında *Diplomatic History* kitabında yer alan "Free – Floating Anxieties on the Pacific: Japan and the West Revisited" (1996), cilt 20 s.411-37, başlıklı makalesinde sürükleyici bir anlatımla ele alınmıştır.

1982'den sonra Chalmers Johnson'ın, yankı uyandıran, *MITI and the Japanese Miracle*, (Stanford, 1982) , adlı yapıtının yayımlanmasıyla birlikte Japonya üzerine yapılan analizlerin doğasında büyük bir değişim oldu. Chalmers, Japon Devleti'nin hızlı büyümeyi "Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın" yönlendirmesi sayesinde sağladığını öne sürdü ve Japonya'yı , "kalkınmaya odaklı devlet" olarak tanımlarken, bu sistemin Amerikan kapitalist sisteminin bütünüyle farklı bir biçimde işlediğini gösterdi. Bu tez, yeni bir tarihsel söylem başlatmakla kalmadı, Amerika Birleşik Devletleri'nde, günümüzde Japonya'nın her gün artan ticaret fazlasıyla nasıl başa çıkılacağına ilişkin yapılan tartışmaları da ciddi biçimde etkiledi ve bundan sonra Japonya'yı yeren kitap ve makale sayısında büyük artış oldu. Yavaş yavaş Chalmers'ın tezlerinin pek çoğuna karşı cevaplar gelmeye başladı. Danel Okimoto (1998) gibi yazarlar, MITI'nin "yönlendirici yönetim" sicilinin kusursuz olmadığını gösterirken, Kent Kalder (1993) ve Mark Mason (1992) gibi başkaları da, büyük sanayi şirketlerinin önemini vurguladılar. Buna ilaveten, Soğuk Savaşın ekonomik tarihi de inceden inceye gözden geçirilen bir konu oldu ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Japonya'nın büyümesini hangi yollardan teşvik ettiği, bir kez daha incelendi. Bunlar arasında en önemlisi Aaron Fonsberg'in, *America and the Japanese Miracle* (Chape Hill, NC, 2000) adlı yapıtıdır. Dolayısıyla, Japonya'nın başarısını tek bir sebebe dayandıran açıklamalar savunulabilir olmaktan çıkmıştır.

Bunun da ötesinde, zaman geçtikçe tartışmanın doğası ve yoğunluğu değişmiştir. 1980'lerde, Japon modeli ABD'ye bir tehdit ve aynı zamanda kalkınmakta olan ülkeler bilmecesine, her derde deva bir çözüm olasılığı gibi görünüyordu. Böylece Japon modeli, politik ekonomi alanında ana araştırma konularından biri haline geldi. Ancak, 1990'larda Japonya'nın ekonomik performansının zayıflaması, tartışmanın önemini zayıflattı, bundan böyle konuyu siyasi ilgi alanından çıkartarak akademik ilgi alanı içine hapsetti. Elbette, şimdi bu alanda çalışanlar, 1990'lı yıllarda Japon sisteminin zayıflamasını açıklayacaklardır.

Japonya'nın ekonomik başarısı böylelikle birçok iç ve dış etkenlerle sağlandı. Ancak, bu çarpıcı gelişme de kendi sorunlarını birlikte getirdi, özellikle ABD, Japonya'nın Soğuk Savaş'tan kâr ettiğini ama karşılığında komünizmle mücadele için hiçbir şey yapmadığını far ketti. Bu sorun ilk kez Vietnam Savaşı sırasında

çıktı. 1965'te İkeda'nın yerini alan Eisaku Sato hükümeti, savaşa karşı ikili bir tutum aldı. Sato bir yandan, savaşa katılmanın, 1960 Güvenlik antlaşması krizi sırasında açılan yaraları tazeleyeceğini biliyordu ve dikkatleri üzerine çekmeyecek bir tutum almayı tercih etti. Öte yandan, Japonya'nın güvenliğinin garantörü ve müttefiki Amerika Birleşik Devletleri olduğu için ona sadakat göstermesi gerektiğine inanıyordu. Buna ilaveten 1960'larda, Japonya'nın Amerika Birleşik Devletleri'nin sırtını sıvazlamasını gerektiren yeni bir konu daha ortaya çıktı: Okinawa'nın bir an önce Japonya'ya geri verilmesi. Böylece, Sato, bir yandan Vietnam Savaşı'nda Amerika'yı desteklediğini kamu önünde ilan ederken bir yandan da savaşın getirdiği yüklerin paylaşılmasında Japonya'nın kayda değer bir katkıda bulunmasına izin vermedi.

Bu politika Japonya içinde barışın korunmasına yardım etti ama Washington'u memnun etmedi ve çok derin etkileri olan bir geri tepme sürecini başlattı. Sato'nun karşılaşacağı sorunlar, Ocak 1969'da Richard Nixon'ın cumhuriyetçi hükümetinin işbaşına gelmesiyle birlikte ortaya çıktı. İşbaşına gelir gelmez, Nixon, Doğu Asya politikasını yeniden tanımlayarak, Japonya'ya sorunlar çıkardı. 1969 Nixon Dokrini'nde belirtildiği üzere, amacı Japonya gibi müttefiklerinin daha fazla sorumluluk almasını sağlayarak, Amerika'nın bölgedeki angajmanını azaltmaktı. Başlangıçta bu yeni girişim, beklenen sonucu sağlamış gibi göründü. Kasım 1966'da Sato, Nixon ile Washington'da bir zirve toplantısı yaptı ve burada, Güney Kore ile Tayvan'ın güvenliğini kendi güvenliği ile eş saydığını beyan etti. Bunun üzerine Nixon, Okinawa'nın 1972'de Japon egemenliğine bırakılacağını, ancak Amerikan üslerini orada tutmaya devam edeceğini söyledi.

Bu güzel başlangıç bir başka konu yüzünden raydan çıktı: ticaret. Zirve toplantısında, Sato, Japonya'nın Amerikan pazarlarına ihraç ettiği tekstil mallarına gönüllü olarak yeni kısıtlamalar getireceğine dair söz verdi, ama Tokyo'ya dönünce hemen sözünden döndü. Başkan Nixon aldatılmışlık duygusu içinde 1971'de "Nixon Şoku"olarak adlandırılan güç gösterilerine girişti. Birinci "şok", Haziran ayında, bir sonraki yıl Çin Halk Cumhuriyetini ziyaret etme niyetini açıklamasıydı. Bu, hesaplanmış bir hakaretti, Amerikan dış politikasının bu büyük yeni yönelimi haberi Sato'ya, resmî açıklamadan yalnızca bir saat önce verildi. Amerika'nın Çin hakkında düşüncelerindeki değişim aslında Japonya'nın amaçlarına uygundu, çünkü o da aynı yolu izleyerek ÇHC ile yeniden ticaret ilişkileri kurabilecekti, ancak haberin veriliş tarzı rahatsız ediciydi. Bir ay sonra, 15 Ağustos'ta Japonya'nın teslim olmasının yıl dönümünde, Nixon dolarda devalüasyon yapılacağını, ABD'ye giren bütün ithal mallarından yüzde 10 oranında ek navlun alınacağını açıklayınca Japonya yeni bir sürprizle karşılaştı. Bu sürpriz açıklama, tek darbede Japonya'yı refaha kavuşturan Bretton Woods düzenini altüst etti ve uluslararası ekonomide istikrarsızlık dönemini geri getirdi.

Bu şoklar, artık ABD'nin Japonya'nın önünü açmaktan vazgeçtiğini ve Japonya'nın hiç sorumluluk almadan refah bekleyişine son verme zamanının geldiğini gösterdi. Soğuk Savaş'taki önemli pozisyonuna rağmen, Japonya'nın hep Ameri-

ka'nın arkasına saklandığı dönem artık kapanmıştı. ABD ile stratejik ittifak tehlikeye girmedi ancak artık başkalarını kıskandıracak düzeye gelen ekonomik gücünü, uluslararası düzenin istikrarına katkıda bulunmak üzere kullanması gerektiği açıkça belli oldu.

Ekonomide Süper Güç Olarak Japonya

1972–1989 yıllarını kapsayan dönemde Japonya, ekonomik gücü nedeniyle uluslararası siyasetin büyük oyuncularından biri oldu. Dahası, refaha ulaşmanın bir modeli olarak, yeni sanayileşen Asya ülkelerini de esinledi. Bu dönemde, **G-7**'nin içinde en büyük güçlerden biri oldu ve Üçüncü Dünyaya dış yardım sağlayan en büyük ülke olarak ortaya çıktı. Ne var ki bu başarı için bir bedel ödemesi zorunlu hale geldi. ABD ile ticaret ilişkileri gittikçe kötüleşti, Soğuk Savaş'ta ve uluslararası sistemin polisliği görevinde, üstüne düşenleri yerine getirmesi için Washington'un ısrarlı çağrılarıyla karşılaştı.

Nixon şokları ve ülke içinde artan memnuniyetsizlik karşısında LDP'nin ilk tavrı, ülkenin bir kez daha yön değiştirmesi gerektiğini kabullenmek oldu. Bir yandan dış engeller bir yandan iç muhalefetle karşı karşıya kalan Sato, 1972'de istifa etti ve yerini döneme daha uygun bir kişi olan Kakuei Tanaka'ya bıraktı. Tanaka, Sato'dan daha bağımsız bir çizgi izlemeye çalıştı. 1972'de ÇHC ile diplomatik ilişkileri başlattı ve Nixon'ın izinden giderek, Japon-Sovyet ilişkilerindeki gerginliği yumuşatmanın yollarını aradı. 1973 Ekim Savaşı sırasında **OPEC**'in petrol fiyatlarını yükseltme kararı, bu bağımsızlık girişimlerini mahmuzladı. OPEC'in ani kararı, Japonya'nın enerji için Orta Doğu'ya tehlikeli bir boyutta bağımlı olduğunu gösterdi böylece Japonya petrol üreticileriyle ilişkilerini düzeltme güdüsüne yol açtı ve bu girişimin bir parçası olarak, Orta Doğu sorunlarında Araplardan yana tavır aldı.

Bu olay, yeni "çok yönlü diplomasi" politikasının başlangıcı oldu. Japonya Soğuk Savaş paradigmasından uzaklaşmaya, diplomatik bağlarını genişleterek ve uluslararası istikrarı teşvik ederek kendi ekonomisi in durumunu güvence altına almaya çalıştı. Bu hamlenin kilit noktalarından biri, Japonya'nın ihtiyacı olan hammaddeler nedeniyle bağımlı olduğu ülkeler başta olmak üzere, kalkınmakta olan ülkelere, kalkınmada kullanılmak üzere dış yardım (KDY) sağlamaktı. Japonya'nın verdiği KDY'den en çok yararlanan ülkeler, Japon malları için pazar olma özelliği taşıyan, petrol gibi temel hammaddeleri sağlayan ve Ortadoğu ile iletişim kanallarına yakın olan, **Güneydoğu Asya Ulusları Birliği'ne** (ASEAN) üye ülkelerdi. ASEAN, Japonya'nın ilgisine cevap vermeye istekliydi ve 1976–78 yıllarında Takeo Fukuda'nın başbakanlığı zamanında, ekonomik bağları tartışmak üzere ilk Japonya- ASEAN forumu toplandı ve Fukuda bir ASEAN zirvesine katılan ilk yabancı konuk oldu. 1970'lerin sonu, ÇHC ile ilişkilerin düzeldiği yıllardı. Nihayet, 1978'de iki ülke arasında barış anlaşması imzalandı ve Deng Xiaoping'in liderliğindeki modernleşme döneminde ilk büyük yatırımcı oldu

G 7
1976'da kurulan G7, en gelişmiş kapitalist ekonomilerin –ABD, Japonya, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya– örgütüdür. G 7'nin geçmişte yaptığı ve günümüzde yapmaya devam ettiği toplantılarında bu ülkelerin liderleri ekonomik ve siyasi meseleleri tartışmaktadır.

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)
Petrol üretiminde önde gelen Üçüncü Dünya ülkelerinin çıkarlarını temsil etmek amacıyla 1960 yılında kurulmuş örgüt.

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)
1967'de Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından iktisadi anlam-da bir bölgesel işbirliği forumu sağlamak amacıyla kurulmuş organizasyon. Örgüt, 1979'dan ve Üçüncü Çin-Hindi savaşından itibaren siyaset ve güvenlik alanlarında daha fazla rol üstlenmeye başlamıştır. 1984'te Brunei, 1995'te Vietnam, 1997'de Burma ve 1999'da Kamboçya'nın katılımıyla örgütün üye sayısı artmıştır.

Üçüncü Dünya
Fransızca kökene sahip olan bu müşterek kavram ne kapitalist dünyaya ne de komünist bloğa dâhil olan ülkeler için kullanılır. Bu ülkeler arasında Latin Amerika, Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya ülkeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda zengin "Kuzey"e karşılık olarak "Güney" adını da alır.

Avrupa Topluluğu (AT)
1967'de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET, 1957'de kuruldu) ile Avrupa Atom Kurumu'nun (EURATOM,1957'de kuruldu) ve Avrupa Kömür Çelik Kurumunun (AKÇT, 1952'de kuruldu) birleşmesiyle kuruldu. AT, Avrupa Birliği'nin (AB, 1992'de kuruldu) işlevlerinin pek çoğunu içermekteydi. Sonradan yerine geçen AB'den farklı olarak, üye ülkelerle bağı temelde ekonomik sözleşmelerden oluşuyordu

Plaza Uzlaşması
G-5 ülkelerinin (Kanada ve İtalya haricindeki G-7 ülkeleri) Finans Bakanları tarafından New York'taki Plaza Hotel'de 1985 yılında varılan anlaşma ile Yen'in ve Alman Markı'nın değeri arttırılmış, Dolar'ınki düşürülmüştür. Anlaşma 1980lerin sonlarında Japonya'daki "balon ekonomisi"ne sebep olmuştur.

Resim 14.1 Tokyo, Japonya, 1998. Tokyo'nun en ünlü alışveriş ve eğlence merkezinde neon ışıkları. (Fotoğraf: Brad Rickberry/Getty Images)

Japonya, **Üçüncü Dünya** ülkeleri ile ilişkilerini iyileştirip ekonomisini sağlamlaştırırken, ABD ile ilişkileri güç bir döneme girdi. Ekonomi alanında başlıca sorun, rakipleri ile karşılaştırıldığında Japonya'nın fazla başarılı olmasıydı. Japon ekonomisi, 1973 ve1979 petrol kriziyle bozulan hava koşullarında, rakiplerine göre seyrine çok daha rahat devam etti ve bunun sonucunda ABD ve **Avrupa Topluluğu (AT)** ile ticaret fazlası kontrolden çıkmaya başladı. Bu sürece yardım eden bir başka etken de, Reagan yönetiminin doların değerinin yükselmesine izin vermesi ve böylelikle Japon mallarının ABD pazarlarında eskiye oranla çok daha fazla rekabet avantajı sağlamasıydı. 1985'te Amerika Birleşik Devletleri, dolarda devalüasyon yapılmasına ve bunun başlıca ekonomik güçler tarafından **Plaza Uzlaşması** düzenlemesi için bir mekanizma oluşturulmasının güvence altına alınmasına karar verdi. Ne yazık ki bu aşamada, Japon üretimi öyle bir noktaya gelmişti ki bu önlem bile Amerikan ekonomisinin başarısında önemli bir fark yaratmadı, bunun bir nedeni de Toyota ve Nissan gibi şirketlerin ABD'de üreticileri in bulunmasıydı.

Güvenlik alanında da Japonya'nın ABD ile ilişkisi gerginliğini korudu. 1970'lerin sonundan itibaren, SSCB'nin deniz kuvvetlerinin artan kapasitesiyle, Pasifik'e giderek daha fazla sokulmasına cevap olarak Japonya, ABD ile güvenlik ilişkisini derinleştirdi. 1978'de, Japonya'ya silahlı bir saldırı olduğu takdirde nasıl bir işbölümü olacağını açıkça tanımlayan "Japonya- ABD Savunma İşbirliği Kılavuzu" belgesi, kabul edildi. Bunun devamında, Japonya 1983'te, Pasifik'in başladığı noktadan 1.000km açıktaki alan uzanan sınırlar içinde deniz kuvvetleriyle devriye gezme görevi i üstlendi. Bu sırada Başbakan değişmiş, Ronald Reagan ile

aynı anti-komünist duyguları paylaşan Yasuhiro Nakasone, iktidara gelmişti. Nakasone "Yıldız Savaşları" projesi de dâhil olmak üzere, Japonya'nın daha fazla silahlanması yönündeki Amerikan talebini karşılamaya çok istekliydi. Ne var ki, Japonya'nın güvenlik konularındaki antipatisini canlandırmamak için çok dikkatli adım atması gerekiyordu ve savunma için GSMH'den yalnızca %1 oranında kesinti yapması, ancak geçici bir süre işe yaradı. Bunun sonucunda, ABD'nin, Japonya'nın üstüne düşeni yapmadığı konusundaki şüpheleri devam etti.

Böylece, 1980'lerde Amerikalılar, bu noktada Japonya'yı Amerika'nın Doğu Asya'nın güvenliği için verdiği sözden faydalanıp onun sırtına binmiş "bedava yolcu" olmakla, suçladılar. Bunun üzerine hem Japonya hem ABD'de bazı yorumcular, artık ülke anayasasının yeniden yapılması, yeniden silahlanmanın başlamasının ve "normal bir devlet" olmasının zamanının geldiğini vurgulamaya başladılar. Başka türlü söylersek, Japonya, Pasifik konusundaki suçluluk duygusunu artık bir kenara bırakmalı ve ekonomik gücünü politik güce çevirmeli ve uluslararası siyasette rolünü tam oynamalıydı. Ama bu kolay olmayacaktı çünkü 1945 felaketinin doğurduğu pasifizm, Japonya'da hala çok güçlüydü, aynı şekilde 1960 Güvenlik Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesi krizinin hatıraları da hâlâ tazeliğini koruyordu. Japon kamuoyunun bu yeni yöne gitmekten epeyce kuşkulu olduğunu bilen siyasi seçkinler de aynı derecede kuşkuluydu ve böylelikle anayasanın yeniden yapılması ve yeniden silahlanma konularında çok laf edildi ama kaydedilen bir ilerleme yok gibiydi.

Bunalımlı Doksanlar

Japonya'nın 1980'lerde reform yapamamasının nedeni, büyük ölçüde "1955 sistemiydi" Gerald Curtis'in bu sistemle, Japon politikasının Soğuk Savaşı, içselleştirdiği anlamına geldiği, tezini öne sürmüştür. Basitçe söylersek, LDP'nin seçmenleri uzaklaştıracak ani değişiklikleri göze alamamasının nedeni, JSP'ye iktidar yolunu açmaktan çekinmesiydi çünkü JSP Marksizm'in etkisi altında bir partiydi, Batı'dakilerle aynı çizgide bir sosyal demokrat parti olmaktan çok uzaktı. Ancak 1989-91 arasında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla reformun önündeki bu büyük engel ortadan kalktı ve siyasetin Sağ-Sol kutuplaşması bir hamlede anakronizm durumuna düştü. Böylece, Japonya'yı "normal bir devlet" yapmak isteyen radikal muhafazakârlar artık LDP'nin iktidar tekelini kırmayı düşünmeye başlayabilirlerdi. İstikrarı daha fazla bozan bir başka etken de, 1990-91 Körfez Savaşı'nın, Japonya'nın kendi ekonomik gücüne ne ölçüde güvenebileceğinin sınırlarını acı bir biçimde gözler önüne sermişti. Savaşı finanse eden parayı Japonya sağlamıştı ama oynadığı bu temelde pasif rol karşılığında ABD'den teşekkür bekleyemezdi ve askeri kuvvet vermek için Diet'i ikna edip izin alma çabası aşağılayıcı bir geri çekilmeye mal olmuştu. Japonya'nın dünya işlerindeki rolünü yeniden değerlendirme böylece zorlayıcı bir aciliyet kazanmaktaydı.

Bu durumla karşısında, içlerinde en önemlisi Ozawa olmak üzere LDP bünyesindeki bazı muhalif kişiler JSP ile ittifak yaparak Japon siyasetinde yeni bir taban kayması üzerine kumar oynamaya karar verdiler. Elde ettikleri sonuç, Haziran 1993'te Ozawa ve yandaşları Kiichi Miyazawa'nın LDP hükümetinin devrilmesini sağladılar. Temmuz'da yapılan seçimlerde LDP çoğunluğu elde edemedi ve Morihiro Hosokwa'nın liderliğinde, muhalefet partilerinin katıldığı bir koalisyon hükümeti kuruldu ancak Ozawa ***éminence grise*** [kahverengi roblu (keşiş anlamında) ekselans, perde arkasında krala akıl veren kişi – ç.n.] olarak kaldı. LDP'nin tekelci iktidarının birdenbire sona ermesi Japonya'nın, iç ve dış siyaset gündeminde önemli değişikliklerin kıyısına geldiğini ve belki de reform sürecinden eskisinden daha iddialı ve güçlü bir Japonya çıkacağı sezdirdi. Ne var ki, 1993te meydana gelen olaylar, Japon siyasetinde kısa vadeli keskin bir devrim yapıldığının değil, uzun vadeli bir dönüşüm sürecinin başladığının işareti olduğunu gösterdi. Bundan sonraki yedi yıl boyunca Japonya altı başbakan değiştirdi hatta 1994'te LDP'nin iktidara geri geldiğini gördü ama siyasi istikrarın geri gelmesini sağlayamadı.

Bu istikrarsızlığın başlıca nedenlerinden biri, bu siyasi çalkantı döneminin, daha önce akla bile gelmeyecek bir fenomenle, yani uzunca bir ekonomik durgunlukla aynı ana tesadüf etmesiydi. Japonya ekonomisinin düşüşe geçmesinin kökü 1980'lerdeki taşkınlıktaydı. 1985'te Maliye Bakanı Plaza Uzlaşması düzenlemesinin bir durgunluğa yol açacağından korktuğu için para tedarikinde kontrolü azaltmıştı, böylece şirketler ucuz borç alacak ve üretimin artması için yatırım yapabilecekti. Likiditedeki bu artış fazla ileri gitti ve sorun, mülk ve hisse senedi değerlerinde spekülatif yatırım dalgasının başlamasından doğdu. Bunun sonucunda 1980'lerin sonunda "balon ekonomisinin " ortaya çıkan çıkmasıydı. Bu dönemde Japon borsasında alınıp satılan hisse senedi değerleri Ekim 1987 ile Aralık 1989 arasında yüzde 120 oranında artmıştı. Bu yukarı doğru yöneliş sonsuza kadar devam edemezdi ve 1990'da Japon bankaları ve şirketlerini ağır bir borç yükü altında bırakarak, balon "patladı". Önce bunun yalnıza geçici bir gerileme dönemi olduğu düşünüldü çünkü ihracata yönelik şirketlerin canlılığını koruması, finans sektörünün artan zayıflığının öneminin hafife alınmasına yol açtı ve Japonya'nın çok temel reformlar yapmadan da yine eski gücüne sahip olacağı umudu hâlâ vardı. Ne yazık ki, 1997'de, tüketici vergisinin artması, tüketim harcamalarında ani bir düşüşe yol açtı ve bu umut kırıldı ve Japonya inatçı bir durgunluğu gömüldü, öyle ki, talebi arttıracak geleneksel önlemler ya da kamu sektöründe daha fazla iş yaratmak bile bunu tedavi etmeye yaramadı.

Japonya'nın sorunlarını ağırlaştıran bir olgu da aslında daha büyük olan 1997 krizinin, Asya ekonomisindeki ciddi gerileme dönemine denk gelmesiydi. 1980'ler ve 1990'ların başında Güneydoğu Asya'nın hızlı sanayileşmesine ve kentsel gelişmesine finansman sağlamak için bölgeye yatırım sermayesi akıyordu. Bu atılımı yapan hem Tayvan hem de Güney Kore Japon modelinden ilham aldı. Ne var ki 1997 ortalarında ciddi bir cari hesap açığının ortaya çıkması ve Tayvan'da etkin teftiş kurumlarının olmayışı, Tay *Baht*'ına karşı spekülasyona yol açtı ve yüzde elli

oranında devalüasyona gidilmesini ve yabancı sermayenin ülke dışına kanama yapmasını zorladı. Bundan sonra, ekonomik küreselleşmenin tehlikeleri başlığı altında ders kitaplarına girmeye lâyık bir örnek olarak, spekülatörler öteki Asya devletlerine yöneldiler ve ortalığı yıktılar, özellikle *rupi*'nin %60 değer kaybettiği Endonezya'da.

Japonya'nın Komşuları: Güney Kore ve Tayvan

Japonya'nın, siyasi ve ekonomik dertlerle uğraştığı sırada, bir yandan da dünyada daha iddialı bir rol alma girişimi boşa çıktı. Bu yalnızca kendi tarihinden duyduğu tedirginlikten, iç siyasette "normal devlet" söyleminden duyulan şüphenin devam etmesinden kaynaklanmıyordu. Doğu Asya'daki komünist veya komünist olmayan başka ülkelerle ilişkilerindeki zorluklara verdiği bir cevaptı da. İlk bakışta bu tuhaf görünebilir ama birçok bakımdan, Güney Kore ve Tayvan gibi komünist olmayan, önde gelen iki ülkenin savaş sonrası izledikleri yol da Japonya'nın izlediği yola benziyordu ve ticari ilişkileri çok genişti. Böylelikle, Japonya'nın bir ölçüde bölgesel lider görevi üstlenmesi beklenebilirdi. Ama öyle olmadı.

Bu üç devlet arasında en büyük benzerlik ekonomik alandaydı. Güney Kore ve Tayvan'ın kendi başlarına ekonomik güç olarak yükselişleri, ithal ikameci ekonomiye yoğunlaşmaktan vazgeçip ihracata yönelik mamul madde üretimine odaklandıkları 1960'larda başladı. Bu formülün başarısının en büyük göstergesi de 1960 ile 1990 arasında her iki ülkenin yıllık büyüme oranının yüzde 8'i aşması ve 1990'ların başında iki ülkenin birlikte dünya mamul maddelerinin yüzde 8'ini üretmesidir. Açıkça görüleceği gibi, Japonya'ya benzer yanlarından biri ihraç ürünlerine ağırlık vermeleriydi ama bunun da ötesinde dikkat edilmesi gereken bir başka nokta daha vardır. Bütün bu ülkelerde devlet, sanayinin seçilmiş bazı sektörlerine yoğun bir biçimde yatırım yapmış ve çok iyi eğitilmiş bürokratları kullanmak yoluyla ekonominin büyümesinde yönlendirici bir rol oynamıştır. Buna ilaveten, bu üç ülkede de, devletin birinci önceliğinin sosyal konular ve refah politikaları değil, ekonomik büyüme olmasının genel bir kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Böylelikle, Güney Kore ve Tayvan da "kalkınmaya odaklanmış devlet" modeli çizgisini izleyen ülkeler olarak tanımlanabilir.

Bu benzerliklerin kökleri, pek çok ortak tarihsel ve siyasal etkende aranabilir. Birincisi, belirli bir ölçüde her üç devlet de aynı bürokratik geleneği paylaşmaktadır. Ne de olsa hem Kore hem de Tayvan, 1945'e kadar Japonya'nın sömürgeleriydi ve bu nedenle bazı devlet memurları Japonya'nın savaş döneminde ekonomiyi seferber etme çabalarını yakından tanıyorlardı. İkinci önemli etken, Japonya'nın 1945'te yenilmesi, tıpkı Japonya'nın kendisinde olduğu gibi, Güney Kore ve Tayvan da büyük çaplı toprak reformu programları yapılmasını ve devletin önünde engel oluşturan toprak beyleri sınıfının ortadan kaldırılmasını mümkün kılmıştı. Japonya'dan çok Güney Kore ve Tayvan için geçerli bir üçüncü etken de, ekono-

mik büyümenin kriz ortamından esinlenmesiydi çünkü bu ülkelerde, Soğuk Savaş'ın düşman taraflarının yaratacağı iç ve dış tehditleri daha fazla arttıracak en önemli etkenin yoksulluk olduğu çok iyi bilinmekteydi.

Bu ülkelerin ortak deneyiminin bir başka tabakası da, sistemleri birbirlerinden farklı olmakla birlikte her üç devletin de dikkate değer bir siyasal süreklilik göstermesiydi. Japonya'da bu dönem boyunca parlamenter demokratik sistem sürmekteydi ama LDP'nin iktidarı elinde tutması aslında ülkenin tek parti yönetimi altında olduğu anlamına geliyordu. Bunun sonucunda Japonya'nın ekonomik gelişmesi duraklamıyordu çünkü Batı Avrupa'nın siyasi sisteminde, hükümetin Sağ partilerle demokratik Sol Partiler arasında değişmesinin yarattığı ani politika değişimlerine maruz kalmıyordu.

Güney Kore ve Tayvan'da ise devamlılık bir uzlaşmayla değil baskıyla sağlanıyordu. Bu ülkelerin Soğuk Savaş'ın böldüğü sınır bölgesinde yer alması gerçeği, onların güçlü otokratik hükümetlere muhtaç olduğu, demokrasinin belirsizliklerini taşıma veya lüksünü yaşama imkân olmadığı anlamına geliyordu. Bunun Kore'deki sonucu, Syngman Rhee iktidarında baskıcı yönetiminin 1948'den 1960'a kadar hüküm sürmesiydi, hemen sonra 1960-61 arasında kısa ve çalkantılı bir demokrasiyle tanışma dönemi yaşandı ve ondan sonra da önce Park Chang Hee (1961-79) sonra Chun Doo Kwan (1980-87) liderliğinde askerî yönetim başa geçti. Bu sırada Tayvan'da devlet yönetimi bütünüyle **Kuomintang**'ın eline geçmişti, 1975 yılında ölümüne kadar Çan Kay-Şek Devlet Başkan olarak kaldı, ondan sonra da yerine oğlu Chiang Ching-kuo geçti ve o da 1988'de ölene kadar görevde kaldı. Böylece her üç ülkede de, iktidar güçlü seçkin sınıfın elindeydi ve bu iktidarların uzun ömürlü olması nedeniyle, sürekli, hızlı ekonomik büyümeyi başarmayı hedefleyen tutarlı, uzun vadeli programların uygulanması mümkündü. En sonunda ekonomik büyümenin, Soğuk Savaş'ın son yıllarında demokratikleşme ve insan haklarını vurgulayan genel küresel trend ile birleşmesi, her iki ülkede de temsili hükümet kurmaya kararlı bir orta sınıfın doğmasına yol açtı. Bundan doğan sonuç, 1980'lerin sonunda Güney Kore ve Tayvan'ın artık liberal demokrasi olmaya çok yakındı.

Kuomintang
Sun Yat-sen tarafından 1913 yılında kurulan Çin Milliyetçi Partisi. Çan-Kay şek yönetimi altında 1928 yılında iktidara gelmiş ve ülkeyi 1937'de Japonya'ya karşı savaşa sürüklemeden önce bir modernleşme programı başlatmıştır. İç savaşta komünistlerin galip gelmesi sonucu 1949'da Çin üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir. 1949'dan 2000 yılındaki seçim mağlubiyetine kadar Tayvan'ı yönetmiş ve adadaki "ekonomik mucize"de önemli rol oynamıştır.

Son olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu ülkelerle etkileşiminde bazı paralellikler vardı. Amerika Birleşik Devletleri için Tayvan ve Güney Kore, Komünist bloğun Japonya'ya doğru genişlemesini engelleyen tampon bölgeler olarak hayati önem taşıyordu. Öte yandan bölünmüş ülkeler olmaları nedeniyle de kapitalizmin komünizmden iyi olduğunu gösteren birer vitrin olarak da önem taşıyordu. Buna uygun olarak, Japonya örneğinde olduğu gibi, Washington bu ülkelere büyük ekonomik ve askerî yardımlarda bulunmaya gönüllüydü ve 1960'larda Amerikan pazarlarına tercihli olarak girmelerine olanak sağladı. Amerika'nın ilgisinin ölçüsünü gösteren bir olgu olarak burada, 1946-1978 yılları arasında Güney Kore'ye 6 milyar dolar yardım yapıldığını ve bunun aynı dönemde Afrika'nın tümüne yapılan yardımdan bir parça daha az olduğunu belirtmek yeterlidir. Buna ilaveten, Amerika Birleşik Devletleri bu iki sınır ülke ile Japonya arasındaki ekonomik bağların güçlenmesini kolaylaştırmak için çok büyük çabalar gösterdi. 1952'de Tokyo'yu **Çin**

Cumhuriyeti (ÇC) ile ilişkileri başlatmaya zorladı ve 1965'te Japonya ile **Kore Cumhuriyeti (KC)** arasında ilişkilerin normalleşmesinde moderatör rolünü üstlendi. Bu önemliydi çünkü Japonya'nın iki komşusuna en büyük sermaye yatırımı yapmasını sağlayan koşullar, bu müdahalelerin sonucunda yaratılmış oldu.

Çin Cumhuriyeti (ÇC)
Tayvan'daki Çin hükümetinin resmi adı.

Kore Cumhuriyeti (KC)
Güney Kore'nin resmi adı. KC 1948 yılında Syngman Rhee önderliğinde kurulmuştur.

Ne var ki, ortak deneyimlerin çokluğu veya komşularının sanayileşmesinde Japonya'nın oynadığı olumlu rol, Tokyo'nun Seul ve Taypey ile ilişkilerinin yakın ve sorunsuz olduğu anlamına gelmiyordu. Tıpkı Pasifik Savaşı'nın hatıraları yüzünden Japonya'nın güvenlik konusunda düşük seviyede kalma arzusu gibi, Güney Kore ve Tayvan'ın eski Japon sömürgeleri olarak yaşadıkları deneyimler de onların eski efendilerine karşı tavırlarını etkiliyordu. Buna ilaveten bölünmüş ülkeler oldukları için, Güney Kore ve Tayvan için, milliyetçiliklerini kanıtlamak da çok önemliydi. Bu yapılmadığı takdirde ve çok tavizci bir tavır sergilendiğinde, ÇHC ile Kuzey Kore'nin eline zararlı propaganda yapma fırsatı verme tehlikesi doğuyordu. 1965'te Japonya ile ÇC arasında ilişkilerin normalleşmesi üzerine Seul'de ve birçok başka şehirde büyük öğrenci protestolarının başlaması ve Pyongyang'dan gelen uyarmaların bu korkunun yersiz olmadığını, gösterdi.

Hiç bitmeyen bu güvensizlik zaman içinde gevşememiştir. En azından 1980'lerin ortalarında, Nakasone, Ozawa ve Koizomi gibi siyasetçilerinin, ülkenin "normal bir devlet" olmasına ihtiyaç duyulduğundan ve kendi tarihleri ve başarılarından daha fazla övünç duyulması gerektiğinden bahsetmeye başlamaları üzerine şüpheler arttı. 1982 ve 2005'te olduğu gibi bu tür sözler eyleme dönüştüğünde örneğin Japonya'nın okul kitaplarında revizyon yapılarak Japonya'nın saldırgan geçmişi yumuşatıldığında ya da 1985'te ve 200'den 2006'ya kadar Nakasone, Ozawa ve Koizomi'nin Yasukini Tapınağı'na giderek savaşta ölenlerin önünde saygı duruşunda bulunduğunda, Japonya'nın Asyalı komşuları büyük bir öfke patlamasıyla tepki verdi. Hem ÇHC hem Güney Kore, Japonya'ya karşı eleştirilerini özellikle çok yüksek sesle dile getirdi çünkü onlar Japonya'nın, geçmiş suçları yüzünden suçluluk duymak bir yana, özür dilemeye veya tazminat ödemeye bile yanaşmayacağına inanıyordu. Bu görüşü daha fazla güçlendiren bir başka olay da o yıllarda, savaş sırasında Japonya'nın biyolojik silahlarla deney yaptığı ve Japon askerlerinin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak üzere imparatorluk topraklarından, özellikle Kore'den kadın getirildiğine ilişkin bazı bilgilerin ortaya çıkmasıydı.

Bütün bunlara ek olarak, bölgedeki stratejik durum Güney Kore ve Tayvan'ın Japonya'ya duydukları kini unutmalarını gerektirmiyordu, çünkü en dolaysız düşmanlarına -ÇHC ve Kuzey Kore- karşı güvenlik yönünden sırtlarını Amerika Birleşik Devletleri'ne dayamışlardı. Elbette, her üç ülke için de –Japonya, Güney Kore ve Tayvan- en yakın ikili ilişki Washington'la kurulmuştu. Güney Kore ve Japonya'nın siyasi yönden birbirlerine yaklaştıkları dönemlerin Amerika'nın bölgedeki güvenlik angajmanından şüpheye düşüldüğü dönemlerle örtüşmesi anlamlıdır. Bunların başında, Nixon Doktrini sonrasında Başkan Carter'ın yarım kalan bir girişimle Amerikan Birliklerini 1977-78 yıllarında Kore yarımadasından çekme hamlesi yer alır.

Japonya'nın komşularıyla gergin ilişkileri onun çıkarları açısından ne kadar büyük bir zarar vereceği 2005'te çok açık bir biçimde belli oldu. Japonya'nın

"normal bir devlet" olma isteğinin en temel nedenlerinden biri, BM'nin Güvenlik Konseyi'nde sandalye sahibi olmaktı. Bu prestijli konumu isteyen başka ülkeler, Almanya, Hindistan ve Brezilya ile dolaysız bağ kurarak ve Üçüncü Dünyaya yaptığı yardımı arttırarak, Japon hükümeti amacına doğru başarıyla ilerliyor gibi görünmekteydi, özellikle de ABD de onun arkasında yer aldığı belli olunca. Ama Japonya'nın iyimserliği kısa sürdü çünkü 2005'te, İkinci Dünya Savaşı'ndaki tutumu nedeniyle açıkça bir pişmanlık belirtisi göstermediği gerekçesiyle konu yeniden tartışma başlattı ve ÇHC ile Güney Kore, Japonya'nın bu arzusuna kavuşamamasını sağlayacak birçok bahane öne sürdü. Elbette o yıl, Çin- Japon ilişkileri 1972'de diplomatik ilişkilerin yeniden açılmasından sonraki en kötü noktasına geldi. Böylece, Japonya'nın komşularıyla gergin ilişkileri onun ekonomik gücünü siyasi güce dönüştürmesi önünde kuşkusuz önemli bir engel olmaya devam etti. Böylece2000'lerin ortalarına gelindiğinde Japonya, kendini bir kıskacın içinde buldu, gelecekte kendisini "normal bir devlete" dönüştürmek istiyordu ama geçmişinden kurtulması hâlâ mümkün değildi.

Sonuç

Komünist olmayan Doğu Asya'nın tarihi böylece, hem Pasifik Savaşı hem de Soğuk Savaş'ın etkisinin bir sonucu olarak görülebilir. Japonya içinde Pasifik Savaşı'nın korkunç sonucu, halk arasında böyle bir çatışmanın yarattığı hataları bir daha asla tekrar etmeme arzusunu besledi. Bu da militarizme karşı içselleşmiş bir güvensizlik duygusu ile uzlaşma arayışına karşı büyük bir saygı duygusu doğurdu. Böylelikle hem Japon muhafazakârlar hem de Amerika Birleşik Devletleri Japonya'nın Soğuk Savaş'ta bir müttefik olarak görevini tam anlamıyla yerine getirmesinin yollarını ararken, ülke içindeki muhalefet bunun gerçekleşmesini engelledi. Ancak Japonya'nın Soğuk Savaş'taki rolü yalnızca güvenlik alanıyla sınırlı değildi, Batılı müttefiklerin ekonomik gücü açısından da anahtar rolü oynuyordu. Böyle olunca Amerika Birleşik Devletleri, Bretton Woods sistemi içinde Japonya'nın büyümesini tam anlamıyla destekledi ve bu Japon işadamlarıyla bürokratlarının dehasıyla birleşince Japonya'nın olağanüstü ekonomik büyümesinin kıvılcımı parladı. Böylece Japonya Soğuk Savaş sırasında kendine özgü bir varlık olarak karşımıza çıktı, salt ekonomide süper güç.

Aynı zamanda Güney Kore ve Tayvan da birer ekonomik santrale dönüşmüştü. Burada da tarihsel ve siyasi etkenler anahtar rolü oynadı. Soğuk Savaş'ın en "sıcak" bölgelerinden birine demir atmış olan bu devletler dış tehditlerle başa çıkmak için kendilerini güçlendirmek zorundaydılar ve böylece yatırımlarını ağırlıkla ekonomik büyümeye yaptılar. Bu alanda, başarıları daha önce, Japon İmparatorluğu'nun sömürgesi olarak edindikleri tecrübelerle ve süper güç Amerika Birleşik Devletleri'nin sağladığı muazzam destekle şekillendi. ABD desteğinin en önemli parçası, bu ülkelerin **korumacı** siyasetlerine rıza göstermek ve çok geniş olan Amerikan tüketici pazarına girmelerine izin vermekti.

Korumacılık
Yerli sanayiyi yabancı rekabetten korumak amacıyla ithalatın yüksek tarifeler ile düzenlenmesi.

Bu etkenlere bağlı olarak Doğu Asya'nın dünyanın en hızlı büyüyen bölgesel ekonomisi olarak ortaya çıkmasını ve "kalkınmaya odaklanmış devlet" modelini, bu ışık altında değerlendirmek gerekir. Böyle bakıldığında, kalkınmakta olan başka ülkelerin de bu hazır modeli alıp uygulayabileceklerini düşünmenin yanlış olduğu görülmektedir, çünkü bölgede var olan koşulların aynısını oluşturmak mümkün değildir.

Böylece Doğu Asya'nın hızlı büyüyen bölgesel bir ekonomi olarak ortaya çıkmasında, özgün tarihsel etkenlerin önemli bir rolü olmuştu dolayısıyla "kalkınmaya odaklı devlet" modeli başarısı bu ışıkta görülmelidir. Bu nedenle Doğu Asya kalkınma modelinin başka ülkeler tarafından taklit edilmesi doğru bir fikir değildir, çünkü bölgenin koşullarının aynısını yaratmak mümkün değildir. Üstelik 1990'larda hem Japonya hem Güney Kore ekonomileri önemli bir gerileme dönemi yaşadı. Bu olay da, "ekonomik mucizenin" Soğuk Savaş yıllarının belirsizlikleriyle yakından ilgili olduğunu ve böyle bir destek olmadan "kalkınmaya odaklı devlet" modelinin geleceğinin eskine göre daha az kesin olduğu söylenebilir.

Önerilen Okumalar

1945'ten günümüze Japonya'nın siyaseti ve tarihi konusunda çok sayıda genel giriş niteliğinde çalışma yapılmıştır. Bunlar içinde muhtemelen en iyi olanlar için bkz. J. A.A. Stockwin, *Governing Japan: Divided Politics in a Major Economy* (Oxford, 1999), ayrıca bkz. W. G. Beasley, *The Rise of Modern Japan* (London, 1990), Dennis Smith, *Japan since 1945: The rise of an Economic Superpower* (Basingstoke, 1995) ve Chushichi Tsuzuki, *The Pursuit of Power in Modern Japan 1825–1995* (Oxford, 2000). Güvenlik meseleleri ile iç siyasetleri bağlantılandıran önemli bir çalışma için bkz. John Welfield, *An Empire in Eclipse: Japan in the Postwar American Alliance system* (Atlantic Highlands NJ, 1988). Modern Japonyanın çeşitli yönleri ile ilgili önemli bir derleme çalışma için bkz. Andrew Gordon (ed.), *Postwar Japan as History* (Berkeley, CA, 1993). 1945'ten günümüze Kore konusunda yapılmış giriş niteliğindeki en iyi iki çalışma için bkz. Bruce Cumings, *Korea's Place in the Sun: A Modern History* (New York, 1997) ve Adrian Buzo, *The Making of Modern Korea* (London, 2002). Tayvan konusunda bkz. Murray Rubinstein, *Taiwan: A New History* (New York, 1999) ve John Copper, *Taiwan: Nation-State or Province?* (Boulder, CO, 1999).

Japonya'nın işgali ve Amerikan reform politikalarının etkisi konusunda bkz. Michael Schaller, *The American Occupation of Japan: The Origins of the Cold War in Asia* (New York, 1985) ve John Dower, *Embracing Defeat: Japan After World War II* (New York, 1999). İşgalin bitiminin hemen ardından izlenen Japon politikaları konusunda ilginç bir çalışma için bkz. Tetsuya Katoka, *The Price of Constitution: The Origin of Japan's Postwar Politics* (New York, 1991) ve 1960 krizinin klasik analizi için bkz. *George Packard, Protest in Tokyo* (Princeton, NJ, 1966). Vietnam dönemi konusunda çalışan Thomas Havens 'ın eseri için bkz. *Fire Across the Sea: The Vietnam War and Japan, 1965–1975* (Princeton, NJ, 1987).

Soğuk Savaş dönemi Amerikan-Japon ilişkileri konusunda çok sayıda kitap bulunmaktadır. Bunlar içinde en kayda değer olan eserler için bkz. Roger Buckley, *U.S.-Japan Alliance Diplomacy, 1945–90* (New York, 1992) ve Michael Schaller, *Altered States: The United States and Japan since the Occupation* (New York, 1997). Amerikan-Japon ilişkilerinde önemli bir nokta olan Okinawa meselesi konusunda bkz. Nick Sarantakes, *Keystone: The American Occupation of Okinawa and U.S.-Japanese Relations* (College Station, TX, 2000). Japonya'nın dış ilişkilerinin diğer yönlerini de iyi bir biçimde ele alan çalışmalar için bkz. Sadako Ogata, *Normalization with China: A Comparative Study of US and Japanese Processes* (Bearkeley, CA, 1988), Victor Cha, *Alignment despite Antagonism, The US-Korea-Japan Security Triangle* (Stanford, CA, 1999) ve Glenn Hook, Hugo Dobson, Julie Gilson ve Christopher Hughes, *Japan's International Relations: Politics, Economics and Security* (London, 2001). Japonya'nın güvenlik sorununa ilişkin tavrını anlatan çalışmalar için bkz. Michael Green, *Arming Japan: Defense Production, Alliance Politics and the Postwar Searrch for Autonomy* (New York, 1995) ve Peter Katzenstein, *Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan* (Ithaca, NY, 1996).

Japonya'nın olağanüstü ekonomik gelişiminin nedenleri hakkındaki tartışmalar için ilk etapta okunması gereken eserler bkz. Chalmers Johnson, *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial policy, 1925–1975* (Stanford, CA, 1982). Johnson'ın 'gelişimsel devlet' tezini çürüten yaklaşımların bulunabileceği çalışmalar bkz. Daniel Okimoto, *Between MITI and the Market: Japanese Industrial Policy for High Technology* (Stanford, CA, 1989) ve Kent Calder, *Strategic Capitalism: Private Business and Public Purpose in Japan* (Princeton, NJ, 1993). Japon ekonomisinde Amerikan Sponsorluğu hakkında yapılmış önemli bir çalışma için bkz. Aaron Forsberg, *America and the Japanese Miracle: The Cold War Context of Japan's Postwar Economic Revival, 1950–1960* (Chapel Hill, NC, 2000). Kore ve Vietnam ekonomisinin gelişimi konusunda bkz.Thomas Gold, *State and Society in the Taiwan Miracle* (Armonk, NY, 1986), Alice Amsden, *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization* (New York, 1989) ve Jung-en Woo, *Race to the Swift: State and Finance in Korean Industrialization* (New York (1991). Gelişimsel devlet tezi konusunda yapılmış yararlı bir çalışma için bkz. Meredith Woo-Cumings (ed.), *The Developmental State* (Ithaca, Ny, 1999), ayrıca bkz. Robert Wade, *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Inustrialization* (Princeton, NJ, 1990) ve Stephen Hagard, *Pathways from the Periphery: The Politics of Growth in the Newly Industrializing Countries* (Ithaca, NY, 1990).

Önerilebilecek ek okumalar için bkz. Warren Cohen (ed.), *The Study of American-East Asian relations on the Eve of the Twenty-First Century* (New York, 1996).

15. Bölüm

Çin Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Kore: İdeoloji ve Milliyetçilik, 1949–2007

Giriş

1900'lerde, Avrupa dışı bir imparatorluk olan Çin, Batı'nın devasa gücüyle dize getirilmişti ama 20. yüzyıl kapanırken, yeni doğan bir süper güç olarak yükselmeye başladı. 1990'lara gelindiğinde, **ÇHC,** uzun vadede kendini dünyanın ikinci en büyük ekonomisine dönüştürecek olan çetin bir büyüme döngüsüne girmişti. 1 milyar 2 milyon nüfusla dünyanın en kalabalık ülkesi olan ÇHC'nin bu ekonomik güce sahip olması, Amerikan hegemonyasına ve Batı egemenliğindeki uluslararası sisteme karşı potansiyel bir tehdit oluşturması ihtimalini doğurdu.

Oysa Çin'in uluslararası siyasette önemli bir rol oynama kabiliyeti yeni bir gelişme değildir, çünkü Soğuk Savaş döneminde ÇHC, Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasında bazı çatışmaların gideceği yönü etkileyen bir rol oynamıştı. Mao, Zedong'un liderliğinin ilk yıllarında Çin, Sovyetler Birliği'nin önemli bir müttefikiydi. Zamanla, gelişerek dünyanın önde gelen devrimci devleti olarak Batı liberal demokrasilerini ve onlara bağlı devletlerin çıkarlarını tehdit etmenin yanı sıra, Sosyalist blok içinde birinci sırada yer aldığını iddia eden Moskova'yı da tehdit etmeye başlamışı. Çin diğer iki Süper Güçten çok daha zayıf olduğu için, bu pozisyonu uzun zaman sürdürmesi çok zordu ve sonunda Rusya'nın, ABD'den daha büyük bir tehdit oluşturduğuna karar vererek ABD'ye yanaştı ve 1970'lerin ***détente***'ına yol açan koşulların oluşmasına çalıştı.

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Komünist Çin topraklarının resmi adı. ÇHC 1949 yılında Mao Zedong liderliğinde kurulmuştur.

Détente Yumuşama. Devletler arasındaki gerginliğin azalması anlamına gelen kavram. Çoğunlukla 1969 yılında Richard Nixon'ın ABD başkanlığına geçtiği dönem ile 1980'de Senato'nun SALT II'yi onaylamayı reddetmesi arasındaki dönemin süper güç diplomasisini anlatmak için kullanılır.

ÇHC'nin benimsediği pozisyonları ve güttüğü politikalardaki çarpıcı değişikliklerin ardındaki dürtüleri anlamak için, Çin'in politika oluşturma sürecindeki çeşitli temaları yakından incelemek ve bunların Çin diplomasisini nasıl etkilediğini anlamak gerekir. Buradaki ana etkenler, iç siyaset ile dış siyaset arasındaki etkileşim, Çin'in, yarı sömürgeleştirilmiş bir ülke olarak "bir yüz yıl boyunca uğradığı ulusal aşağılanma" ve belki de en önemlisi, Mao döneminde, devrimin yaşatılması ve daha ileriye götürülmesinde ideolojinin oynadığı roldür.

Çin-Sovyet İttifakının Yükselişi ve Yıkılışı

Çin Komünist Partisi (ÇKP) 1949'da iktidarı ele geçirdiğinde, on yıl boyunca savaşmaktan yıkımın eşiğine gelmiş bir ülke devraldı. Böylece, ÇKP'yi, halkın hayat standartlarını yükseltmek ve uluslararası toplum içinde bir eşit muamelesi görmesini sağlamak için Çin'i modern sosyalist bir devlete dönüştürmek gibi çok büyük bir görev bekliyordu. Bunun da ötesinde, iç siyasette hâlâ muhaliflerin bulunduğunu bilerek, ülke içinde sosyalizmi inşa etmesi gerekiyordu çünkü **Koumintang** (Milliyetçi Halk Partisi) yok edilememiş, Tayvan'a çekilmişti ve dünyanın önde gelen kapitalist devleti, Amerika Birleşik Devletleri Komünist Çin fikrine var gücüyle karşı çıkıyordu. Bu koşullarda ÇHC, doğal olarak, kendisine sosyalizmin inşasında ülkenin güvenliğini sağlama yoluyla yardımda bulunabilecek durumda olan, komünist dünyanın rakipsiz merkezi Sovyetler Birliği ile ittifak yapmak istedi.

Çin-Sovyet ittifakı, Şubat 1950'de imzalandı ve aynı yılın sonunda ABD'nin Çin'e saldırmasını provoke etmeden Kore Savaşına müdahil olma riskini göze aldığında, ilk meyvesini verdi. Kore savaşı sırasında ittifak oldukça iyi gitti. Sovyetler, Çin'e hava desteği sağladı ve çok miktarda askerî araç gereç verdi. Ancak işi bulandıran bir nokta vardı, Stalin Sovyetlerin verdiği maddi yardımın karşılığının ödenmesini istedi. Bu ise, dünya komünizmi adına savaşan ve ülke ekonomisini besleyecek her türlü yardıma muhtaç olan Çin'i sinirlendirdi.

Bazı bilim insanları **Çin-Sovyet ayrışmasının** nedenini ilk dönemlerde baş gösteren bu tür gerginliklere bağlama eğilimindedir, ancak bu, olayları olduktan sonra (*post-facto*) okumanın tehlikeli bir örneğidir. Gerçekte ise şöyle oldu: 1953'te ortaya çıkan ve daha parlak bir geleceğin işaretini veren birbirine bağlı iki olay, kısmen başlangıçtaki bu sorunların üstesinden gelinmesini sağladı. Olaylardan birincisi, Mart ayında Stalin'in ölmesiydi. Bu olay önemliydi çünkü Mao, zaman zaman Stalin'in buyurgan tavrından ve kendi çıkarlarından başka şey görmeyen politikalarından rahatsızlık duyuyordu ve Lenin'in varisinin sözünden çıkmaya cesareti yoktu. Böylece Stalin'in sahneden çekilmesi, Rusya ile Çin arasında daha eşit bir ilişki kurulabilmesinin yolunu açacaktı. Buna ilaveten, Stalin'in ölümünden sonra Georgy Malenkov ve Nikita Kruşçev etrafında oluşan yeni liderlik, Soğuk Savaş buzlarını eritmeye kararlıydı. Bunun gerçekleşebilmesi için Kore Savaşı'nın hızla sona erdirilmesi gerektiği açıkça görülüyordu ki, bu siyaset ÇHC liderlerinin

Kuomintang
Sun Yat-sen tarafından 1913 yılında kurulan Çin Milliyetçi Partisi. Çan Kay-şek yönetimi altında 1928 yılında iktidara gelmiş ve ülkeyi 1937'de Japonya'ya karşı savaşa sürüklemeden önce bir modernleşme programı başlatmıştır. İç savaşta komünistlerin galip gelmesi sonucu 1949'da Çin üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir. 1949'dan 2000 yılındaki seçim mağlubiyetine kadar Tayvan'ı yönetmiş ve adadaki "ekonomik mucize"de önemli rol oynamıştır.

Sovyet – Çin Ayrılması
Sovyetler Birliği ile Çin'in 1950lerin sonu ve 1960ların başında birbirleriyle ilişkilerini kestikleri süreç. Başlangıç tarihi çoğunlukla Kruşçev'in 1956'da SBKP 20. Kongresi'nde yaptığı konuşma olarak kabul edilse de bu görüşe son zamanlarda karşı çıkılmaktadır.

de işine geliyordu. Haziran 1953'te, yılın ikinci önemli olayı meydana geldi, Kore Savaşı sona erdirildi. Stalin ve Kore Savaşı'nın sahneden çekilmesiyle, Çin-Sovyet ilişkileri çok daha iyi işbirliği yapılacak yeni bir döneme girebilecekti.

Artık ÇHC barış dönemine girdiği için birinci önceliği, sanayileşme ve tüm mülklerin devletleştirilmesine dayanan Sovyet tipi bir beş yıllık plan oluşturarak sosyalist bir ekonomi kurmaktı. Bu hedeflere ulaşmasında ve devlet işlerinde yardımcı olmak üzere, Sovyetler Birliği ÇHC'ye binlerce danışman ve teknisyen gönderdi. Sovyet yardımının başka şekilleri de vardı, örneğin MiG15 jet savaş uçaklarını da içeren son model silahlar veya Çin'in, Sovyet sanayi teknolojisinin en yeni ürünlerini satın almaya yarayacak krediler, gibi. Buna ek olarak, 1955'e gelindiğinde Sovyetler, Çin'in nükleer kapasitesini geliştirmesine yardımcı olmaya başladı. Bu arada dünya sahnesinde Sovyetler Birliği ve Çin, 1954'te Cenevre Konferansında etkili bir biçimde işbirliği yaptı ve her ikisi de Hindiçin'in tarafsızlaştırılmasından fayda sağladı.

Geriye bakıldığında 1953 ve 1957 yılları arası, ittifakın zirvede olduğu dönemdi ama böyle bile olsa, gelecekte çıkacak sorunların tohumlarını taşıyordu. En dikkat çeken sorunlar, 1956' da Kruşçev, çok yönlü ve büyük tartışmalar başlatan **"de-Stalinazasyon"** (Stalincilikten arınma) konuşmasını yapmasıyla baş gösterdi. Kruşçev konuşmasında, Stalin'nin hatalarını ve acımasızlığını ağır bir dille eleştirirken, Batı dünyası ile **barış içinde bir arada yaşama** yönünde adım atılması çağrısında bulundu ve sosyalist toplumun inşası için birden fazla yol olduğunu ilan etti. O sırada bilim insanları arasındaki geleneksel yoruma göre, Sovyetlerin yeni gündemi Mao'ya karşı bir aforoz kampanyası başlatmaktı ve dolayısıyla bu konuşma Çin-Sovyet ayrışmasının başladığına işaret ediyordu. Ama aslında durum bundan çok daha karmaşıktı. Mao'nun, bunun kendisine önceden haber verilmeden yapılmasından memnun olmadığı kesinlikle belli oluyordu ve Stalin'e hücum edilmesini taktik yönden tedbirsizlik olduğunu düşünüyordu. Oysa konuşma birçok yönden büyük önem taşıyordu. Konuşmanın yarattığı öfke, Mao için sunduğu yeni fırsatlar kadar önemli değildi, ama garip bir şekilde ayrışmanın yolunu açan da bu fırsatlar oldu.

Konuşmanın bir olumlu yönü, Kruşçev'in, Stalin'e saldırmakla Çin yöneticilerinin de aynı şeyi yapmasının yolunu açtı, böylece onlar da Stalin'in Çine karşı uyguladığı **Büyük Güç** şovenizmini kınadılar. Bu noktada beklenen sonuç açıktı: Sovyetler Birliği ÇHC'ye bir eşit gibi davranmalıydı. Kruşçev'in başka sosyalist devletlerin de, katı Sovyet modeline bağlı kalmaları gerekmediğini kabul etmesi ise daha da önemliydi. Önemliydi, çünkü 1956'ya gelindiğinde Mao, merkezden planlanan ağır sanayiye dayanan bir ekonomik kalkınmanın, Çin gibi sanayi sektörü henüz cılız olan bir ülkeye uygun bir model olduğundan şüphe etmeye başlamıştı. Mao, bunun yerine başka bir model uygulayarak sosyalizmi inşa edebileceğine inanıyordu. Onun modeline göre ÇHC, tarım üretiminde muazzam bir artış sağlamaya yoğunlaşmalı, bunu, altyapı projeleriyle ve aynı zamanda örneğin "arkabahçe fırınları" inşa etmek gibi belirli yerlere odaklanmış sanayi projeleriyle bağlantılı bir

De-Stalinizasyon (Stalinciliğin tasfiyesi) Stalin ve Stalinizm'in etkilerini ortadan kaldırmak anlamına gelen bu politika, 1956'dan sonra komünist devletlerin büyük kısmında ve birçok komünist grup arasında izlenmiştir. İlk uygulayıcısı ise Nikita Kruşçev önderliğindeki Sovyetler Birliği olmuştur.

Barış İçinde Bir Arada Yaşama (peaceful co-existence) İlk olarak Troçki tarafından farklı sosyal sistemlere sahip devletlerin barışçıl ilişkilere sahip olduğu ve savaş yerine rekabetin sahne aldığı durumları tanımlamak için kullanılan ifade. Bu düşünce özellikle Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği diplomasisi için hayati önem taşımıştır.

Büyük Güçler Geleneksel olarak askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak uluslararası düzeni yönetebilme kapasitesine ve ortak sorumluluğuna sahip olan devletler.

Büyük Atılım
Komünler kurmak ve büyük kalabalıkları geniş ölçekli altyapı projelerinde kullanmak yoluyla Çin'de süratli bir modernleşme gerçekleştirmek isteyen ÇKP'nin 1958'de başlattığı hareket.

biçimde geliştirmeliydi. Çin'de, **Büyük Atılım** olarak adlandırılan bu hızlı ekonomik dönüşümün dayandığı temel düşünceye göre, merkezin tekelinden bulunan iktidar dağıtılacak ve binlerce haneden oluşan kırsal topluluklara devredilecekti.

Büyük atılımın açılışı, birtakım resmî şenlikler eşliğinde 1958'de resmen yapıldı. Çin halkını eyleme geçirmek için ülke içinde ateşli bir propaganda kampanyası başlatıldı. Bununla eşzamanlı olarak devlet, halkın devrimci heyecanını coşturmak niyetiyle, kriz atmosferini yayarak Çin diplomasisinde yeni bir çatışmacı dönemin kapılarını açtı. Ama bu havanın oluşmasında iç siyasetten kaynaklanan etkenler yalnızca kısmen rol oynadı çünkü buna ilaveten, Mao'nun o sıradaki uluslararası ilişkileri okuma biçimi de, Batının çıkarlarıyla zıtlaşma arzusunu etkiledi. 1958'e gelindiğinde, Mao, Sovyetler Birliği'nin, Batı karşısındaki tutumundan şüphelenmeye başlamıştı çünkü barış içinde birlikte yaşama siyasetinin ağırlık merkezi, Sovyet İmparatorluğu'nun Doğu Avrupa'daki güvenliğini korumaktı. Mao, Asya ve Afrika'daki son olayları ve Sputnik'in uzaya gönderilmesi ile simgeleşen teknolojik gelişmeler nedeniyle, komünist bloğun artık Batı'dan üstün olduğuna ve eskisi kadar temkinli davranmasının zorunlu olmadığına inanıyordu. Böylece, sosyalizmin, emperyalizmin tezlerini çürütmek için daha radikal davranması gerektiğini savundu. Sosyalizm, devrimci kurtuluş hareketlerine, **Üçüncü Dünya'**nın yeni bağımsız devletlerine daha fazla yardım etmeliydi. Buna ek olarak Mao'nun, ÇHC'nin Sovyetler Birliği'nden eşit muamele görme ihtiyacı hâlâ yatışmamıştı ve ÇHC'nin dış siyaset ve güvenlik alanında daha bağımsız bir çizgi izleyerek kendisini daha iddialı bir biçimde ortaya koyması gerektiğine inanıyordu.

Üçüncü Dünya
Fransızca kökene sahip olan bu müşterek kavram ne kapitalist dünyaya ne de komünist bloğa dâhil olan ülkeler için kullanılır. Bu ülkeler arasında Latin Amerika, Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya ülkeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda zengin "Kuzey"e karşılık olarak "Güney" adını da alır.

Bütün bu hedefleri bir araya getiren olaylar oldu, Mao, 1958 Ağustos'unda Tayvan'ın kurtarılması için propaganda kampanyası başlattı ve hâlâ Kuomintang'ın işgali altında bulunan Fujian eyaleti yakınlarındaki Jinmen'nin (Quemoy) bombalama emrini verdi. Tayvan'ın bazı adaları kontrol etmesi daha önce de 1945–55 arasında bir krizi ateşlemiş, Amerika Birleşik Devletleri'nin Çan Kay-şek yönetimiyle karşılıklı bir savunma paktı imzalamasına yol açmıştı. Bu ikinci "Tayvan krizi", böylece ÇHC ile ABD arasında tehlikeli bir çatışmaya dönüştü. Bu Mao'nun amaçlarına uygundu çünkü ihtiyaç duyduğu kriz havası yaratılmıştı, sosyalist iradenin emperyalizme karşı mücadelesinin önemini gösteriyordu ve Moskova karşısında da cüretkâr bir bağımsızlaşma adımı oluşturuyordu.

Sovyetler Birliği, Mao'nun bu pervasızlığı karşısında umutsuzluğa kapıldı, çünkü o sırada dikkatini Avrupa'ya yöneltmişti ve Soğuk Savaş gerginliklerinin Doğu Asya'da yeniden dirilmesinin faydalı olmayacağını düşünüyordu. Ancak Mao'yu eleştirmek de ters tepki yaratacağından, olayları bir ölçüde Sovyetler Birliği'nin denetimi altında tutmak umuduyla ÇHC'ye sınırlı bir destek vermek gerektiğine karar verdi. Böylece Eylül 1958'de Kruşçev, Amerika Birleşik Devletleri'ni ÇHC'ye karşı nükleer silah kullanmaması konusunda uyardı. Ne var ki Mao için bağımsızlık çok arzulanan bir dürtü olduğundan, Sovyetler Birliği ile eşgüdümlü hareket etmeyi şiddetle reddederek, kendi çizgisinde ilerlemeye devam etti.

Başlangıçtaki hedefine ulaştıktan sonra Mao, ABD ile gerginliğin çözülmesine izin verdi, ama bu kriz Çin-Sovyet ilişkilerinde bir tatsızlık mirası bıraktı. Sovyet yöneticileri, Çin siyasetinin savaşkanlığı ve öngörülemezliğinden çok rahatsızdı ve ÇHC'nin uluslararası istikrarı bozmasını kısıtlamaya çalıştı. Böylece Sovyetler Birliği, 1959'da ÇHC'ye bir prototip atom bombası verme sözünü tutmadı ve Çin ile Hindistan arasında bir sınır anlaşmazlığı çıktığında da tarafsız kaldı. Sovyetler Birliği zaten bir süredir askerî ve ekonomik yardım konularında Hindistan'la flört etmekteydi. Rusların bu tutumu, Mao'nun, Rusların Çin'e saygı göstermelerinin doğaları gereği mümkün olmadığı ve revizyonist bir dış politikaya doğru kaydıkları inancını pekiştirdi. Her ne kadar gerçekliği tartışmaya açık olsa da, Mao, Sovyetler Birliği'nin ÇHC'nin iç işlerine müdahale ettiğini düşünüyordu ve bu da en büyük provokasyondu.

Bu müdahaleye fırsat yaratan olay, ÇKP yöneticilerinin, 1959 yazında Lushan'da, "Büyük Atılım"ın geleceğini tartışmak üzere toplandığı sırada meydana geldi. Çin'in sosyalizmi başarma iddiası çok iyi bir başlangıç yapmıştı ama 1959 baharında, altyapı projelerine ve kırsal alanda sanayileşmeye yönlendirilen insan sayısının çok yüksek olduğu ve tarımsal üretimin daha fazla denetlenmesi gerektiği anlaşılmıştı. Mao kendisi de sorunların farkındaydı ve Lushan toplantısını bu konuları ele almak için düzenlemişti. Ne var ki konferans planlandığı gibi yürümedi, çünkü konferans sırasında, Savunma Bakanı Peng Dehuai, Mao'ya Büyük Atılımı eleştiren bir yazı verdi. Mao bunu devlet başkanına yapılan bir hakaret olarak yorumladı ve Moskova'yı çok yakın zamanda ziyaret etmiş olan Peng'i suçlayarak, düşüncelerinin SSCB liderinden etkilendiğini çünkü Kruşçev'in "Büyük Atılımı", Rusya'nın ideolojik üstünlüğüne bir meydan okuma olarak gördüğünü belirtti. Sonuçta Peng tasfiye edildi, Sovyet-Çin ilişkileri daha fazla gerildi ve "Büyük Atılım", felaketlerle dolu bir yıl daha sürdü. Buna ilaveten, tam da Çin'in dar boğaza girmiş ekonomisini yeniden kurmak için danışmanlara en fazla ihtiyaç duyulduğu bir zamanda Sovyetler, kendi gönderdiği danışmanları geri çağırarak, kırgınlığın üzerine bir de hakaret ekledi. 1960'ların başında, açık ideolojik ve jeo-stratejik bölünmeler baş göstermişken, Çin-Sovyet ayrışması bu aşamada henüz dönüşü olmayan bir noktada değildi. Askerî işbirliği devam etti ve 1960'da patlak veren polemik bir sonraki yıl gerilemeye yüz tuttu. Bu kısmen, Çin'in zayıflamasından kaynaklandı çünkü küstahlık, beceriksizlik ve kayıtsızlık yüzünden 20 milyondan fazla insanın açlıktan ölmesine yol açan Büyük Atılım başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Buna ek olarak, Büyük Atılım'ın çöküşü, onu en çok öne çıkaran Mao'nun da, siyasette ön sıradaki yerini terk etmesi sonucunu doğurdu. Bu olay içerdeki yıkımı onarmak üzere daha ılımlı olan Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping'in başa geçmesine izin verdiği gibi, Çin- Sovyet düşmanlığının da azalmasını sağladı.

Çin-Sovyet Bölünmesi Üzerine Tartışmalar

ÇHC'nin dış ilişkilerinin tarihi, birincil kaynaklara erişim imkânının daha fazla artmasıyla, genişleyen bir araştırma alanı oldu. Bunun en değerli ve en aydınlatıcı cephesi, Çin ile Sovyetler Birliği'nin yollarının ayrılmasının tarihiydi. Çin-Sovyet ayrışmasının batı dünyası tarafından öğrenildiği 1960'lardan beri, bunun neden ve nasıl olduğunu anlamak için büyük çaba gösterildi. Baştaki sorun, arşiv malzemesinin olmadığı bir durumda, elde olan tek malzeme, iki tarafın birbirlerinin hatalarını ve provokasyonlarını öne çıkararak suçlayan polemiklerdi. Büyük ölçüde bu polemiklere dayanan, John Gittings (1968) ve Donald Zagoria (1962) gibi yazarlar tarafından özetlenen dogmatik görüşe göre, ayrışma 1956'da Kruşçev'in yaptığı gizli bir görüşme ve Batı ile "Barış içinde birlikte yaşama" siyasetini benimsemesi ile başladı. Bu temel üzerinde yükselen genel bakış açısına göre ise, ayrışma, güvenlik konularında çıkarların farklılaşmasından dolayı bir ittifakın sona ermesinin klasik bir örneğiydi. Ne var ki, Stuart Scharm (1989) gibi pek çok bilim insanı bu gerçekçi yaklaşımı kabul etmeyerek, ÇHC'nin dış siyasetini en çok etkileyen etkenin ideoloji olduğunu vurgulamaya devam etti.

İttifak döneminde Çin ve Sovyet dış siyasetinin şekillenmesi üzerine elde edilen yeni belgeler, bu alandaki incelemeleri çok genişletti. Bu malzemeden sonuç çıkarmaya çalışan birçok yapıt arasında, Odd Arne Westad'ın (ed.), Brothers in Arms: The Rise and Fall of Sino-Soviet Alliance, 1945-1963 (Stanford,CA, 1998) ve Chen Jian'ın Mao's China and the Cold War (Chapel Hill, NC, 2001) başlıklı araştırmaları önde gelir. Burada görüş birliğine varılan nokta, ayrışma eskiden düşünüldüğünden daha erken oldu ve hayati dönüm noktası 1958' idi. Üstelik Scharm'ın olayları okuma biçimine paralel olarak, Çin- Sovyet ayrışmasında ideolojik farklılıklara büyük bir vurgu yapıldı. Böylece belgeler bize ayrışmanın çok daha nüanslı bir yorumunu sağladı ve böylece sonuçta 1950 ve 60'lardaki Soğuk Savaşı daha iyi anlamamızı sağladı.

Bununla birlikte, 1961'de güçlükle yapılan ateşkes devam etmedi, çünkü Mao, geri planda kalmasının sürekli hale gelmesine izin vermek niyetinde değildi. Gerçekten de Mao'ya göre 1962'de yeniden dönüşü devrim için zorunluydu, çünkü ÇHC bir kez daha Sovyetler Birliği ile yakın ilişki kurarsa, Kruşçev Rusya'sına yer etmiş olan revizyonizm Çin'e de bulaşacaktı. 1960'ların başlarına gelindiğinde Mao, SSCB'nin, bürokratik biçimde kontrol edilen devlet kapitalizmine ve statükocu bir iktidara dönüştüğünü düşünüyordu. 1962'de Sovyet füzelerinin Küba'dan çekilmesi ve bir sonraki yıl ABD ve Britanya ile **Sınırlı Test Yasağı** Antlaşmasını imzalaması onun Sovyetler Birliği'ni aşağılamakta ne kadar haklı olduğunu doğruluyordu. Böylece Mao'nun 1963-64'te yeniden ortaya çıkması, ÇHC'nin eski müttefikine karşı, "Kruşçev'in sahte komünizmi üzerine" gibi yergilerle doruk noktasına ulaşan bir polemik saldırısının başlamasına yol açtı ve sonunda ayrışma dönülmez bir noktaya geldi.

Sınırlı Test Yasağı Antlaşması
İngiltere, Sovyetler Birliği ve ABD tarafından nükleer silahlarla atmosferik denemeler yapmama taahhüdünün verildiği 1963 tarihli antlaşma. 1963 yılının sonuna gelindiğinde doksan altı ülke daha bu antlaşmaya imza atmıştır.

Geriye bakıldığında, Çin-Sovyet ayrılığının nedeni, bu iki komünist gücü bölen birçok konunun bir araya gelmesidir, örneğin sosyalizmin gelecekteki evriminin nasıl olacağı gibi ideolojik farklılıklar ve Batı dünyasından gelen tehditlerin

doğası değiştikçe güvenlik alanında görülen eski ortak çıkarların artık birbirinden farklılaşması gibi. Ne var ki, tartışmanın merkezinde, komünist Çin'de milliyetçilik duygusunun yükselmesi ve Batı emperyalizminin boyunduruğundan kurtulduktan sonra Sovyetler Birliği'nin egemenliğine karşı çıkma isteğinin yer aldığını unutmamak gerekir. Böylece, Çin, SSCB karşısında yumuşak başlı bir alıcı durumunda olmadı ve Moskova ile ilişkilerin kopmasının özündeki olgu buydu.

Devrimci Çin ve Üçüncü Dünya

Çin-Sovyet ittifakı çöktüğü sırada, ÇHC bir kez daha, dış politikada, Doğu Asya'daki yandaşlarını kazanmaya yönelik daha sert ve devrimci bir tavır almaya başladı. ÇHC'nin kurulmasından beri Mao, kendisi de görece geri kalmış bir Asya ülkesi olan Çin'in Üçüncü Dünya'da lider rolü oynayabileceğine inanıyor, Asya ve Afrika ülkelerinin emperyalizme karşı mücadelesini teşvik ediyordu. Böyle etkili bir konumda bulunma şansını, ilk kez 1955'te, Asya ve Afrika ülkeleri **Bandung Konferansı'nda** yakaladı. Bu aşamada Çin, tarafsızlık yanlısı Hindistan ile yakın ilişki kurabilecek ve Güneydoğu Asya'da **denizaşırı Çinliler** üzerindeki otoritesinden vazgeçecek izlenimi veren saygın bir devlet konumu kazandı. Ancak, Büyük Atılımın başladığı günlerden ve 1959'da Hindistan ile Tibet konusunda sınır çatışması sona erdikten sonra ÇHÇ, Üçüncü Dünya'ya karşı daha bölücü bir siyaset gütmeye başladı. Eskisine göre daha çatışmacı olan bu pozisyonun en belirgin işareti, Nehru ve Tito'nun **bağlantısızlık** kavramının karalanması ve Endonezya Başkanı Sukarno'nun daha açıkça gösterdiği emperyalizm karşıtı tavrın desteklenmesiydi.

1963'ten itibaren Çin diplomasinin ana çizgisi, anti-emperyalizm ve yeni bağımsızlığını kazanmış devrimci devletlerle, ulusal kurtuluş hareketlerini desteklemek oldu. Zhou Enlai ve Peng Zhen gibi liderler, Asya ve Afria'da birçok ülkeyi kapsayan gezilere çıktı, amaçları arasında, **Bağlantısızlar** Hareketini gölgeleyecek ikinci bir Asya-Afrika konferansının Cezayir'de düzenlenmesi için destek aramak da vardı. Buna ilaveten, Endonezya ve ülkenin komünist partisi, EKP ile, Pekin-Jakarta mihveri oluşturuldu ve ayrıca Hindistan'a karşı ortak düşmanlık temelinde Pakistan'la yakın ilişki kuruldu. En önemlisi, **Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin** Vietnam'ı komünist rejim altında birleştirmeyi amaçlayan kampanyasını destekleyen başlıca yabancı ülke oldu. Böylelikle, Sovyetler tarafından zincire vurulmak olarak kabul ettiği ittifaktan kurtulan Çin, Moskova ve Washington aleyhine, Üçüncü Dünyaya kendi devriminin ideolojisini ihraç etme tehdidinde bulundu. Bu anlamda, ÇHC'nin benimsediği devrimci diplomasi, arkaplanda Amerika'nın Vietnam Savaşına daha fazla angaje olmasına yol açtı çünkü Çin'in emelleri, domino teorisinin gerçekleşebileceğini akla getiriyordu.

ÇHC'nin uluslararası düzene etkili bir biçimde meydan okuma yeteneğini kısıtlayan iki etken vardı. Bunlardan birincisi, ÇHC'inin yandaşlarına, kuru söylem dışında verebileceği hemen hemen hiçbir şey yoktu. Çin ekonomik veya ileri dü-

Bandung Asya – Afrika Konferansı
Asya ve Afrika devletleri tarafından 1955 yılında Endonezya'nın Bandung kentinde düzenlenen konferans. Genellikle uluslararası politikada Üçüncü Dünya lobisinin kurulmasına yönelik ilk adım olarak görülür.

Denizaşırı Çinliler
19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında güneydoğu Asya'ya göç eden Çinlilerin torunları. Bunlar daha çok bir tüccar sınıfı gibi davranmış ve onların zenginliğini kıskanan ve yeni ülkelerine sadakatlerinden şüphe duyan yerli halk arasında büyük bir öfkeye sebep olmuşlardır

Bağlantısızlık
"Büyük Güç çatışmalarından", özellikle de Soğuk Savaş'tan kaçınma politikası. İlk olarak Hindistan tarafından 1947 yılındaki bağımsızlık sırasında benimsenmiştir.

Bağlantısızlar Hareketi
Soğuk Savaş'ın gerginliğinin azaltılması ve dikkatin daha çok az gelişmişliğe ve emperyalizmin son bulmasına yöneltilmesini isteyen bir grup tarafsız devlet tarafından 1961 yılında kurulan örgüt.

Vietnam Demokratik Cumhuriyeti (VDHC)
Komünist Vietnam'ın resmi adı. VDC ilk olarak 1945 yılında Ho Şi Minh tarafından ilan edildi. 1954 ile 1975 yılları arasında yalnızca Vietnam'ın kuzeyini içeriyordu. (Kuzey Vietnam).

zeyde bir askerî malzeme yardımında bulunacak durumda değildi. Vietnam'da bile, Demokratik Vietnam Cumhuriyeti topraklarına Amerikan hava saldırıları başlayınca ÇHC teknolojik yönden geride olduğunu gördü, çünkü Hanoi, çok ihtiyaç duyulan hava savunma malzemelerini ancak Sovyetler Birliği'nin sağlayabileceğini anladığı için hızla Sovyetler Birliği'nin yardımına başvurmuştu. Buna ek olarak, yandaşları iç veya dış düşman tehdidiyle karşılaştığında ÇHC'nin onları koruyacak gücü olmadığından kendi çevresinde bir blok oluşturma kapasitesi de sınırlıydı. Örneğin ÇHC, ilk atom bombasını Ekim 1964'te patlatabilirdi ama bombayı nakletme sistemi yetersizdi. Çin'nin görece zayıflığı Eylül 1965'te patlak veren Hindistan-Pakistan Savaşı'nın sonucunu etkileyememesinde ve buna ek olarak Ekim ayında Endonezya ordusu Endonezya Komünist Partisi'ne saldırıp, Sukarno'yu devre dışı bırakınca ortaya çıktı. Böylece Çin'nin gerçek etkisinin, çıkardığı gürültüden daha az olduğu anlaşıldı ve patron olarak cazibesi giderek azaldı.

Dörtlü Çete
Mao'nun eşi Jiang Qing etrafında toplanan ve Kültür Devriminin başlayıp devam etmesine yardım eden radikal grup. 1976'da Mao'nun ölümünün ardından tasfiye edildiler; vatana ihanet suçundan hapse mahkûm oldular ve sonradan idam edildiler.

Kültür Devrimi
Mao'nun Sovyetler Birliği'ndeki gibi bir tür devlet kapitalizmi getirmeye çalışmakla suçladığı "revizyonist" kişileri ÇKP'den atmak için 1966 yılında başlattığı hareket. Kültür Devrimi 1966 ile 1969 yılları arasında zirveye ulaşmış, fakat Mao'nun 1976'daki ölümüne kadar resmi olarak sona ermemiştir.

Kızıl Muhafızlar
1966 – 69 Kültür Devriminin piyadeleri olarak faaliyet gösteren öğrenci ve işçiler.

Diplomatik atılımın hızını kesen ikinci etken, 1965-66'ya gelindiğinde Mao'nun dikkatinin iç sorunlara yönelmesiydi, çünkü bu noktaya gelindiğinde revizyonizm kanserinin kendi partisinde de bulaştığına inanıyordu. Onun en büyük endişelerinden biri Liu ve Deng'in, köylülerin kendi topraklarını işlemesine izin vermesi gibi "Atılım" sonrası izlediği tasarruf politikaların çok ileri gitmesiydi çünkü sosyalizme giden "kapitalist yola" sapma tehlikesine düşme anlamına geliyordu. Aynı zamanda ÇKP kadrolarının yeni bir yönetici sınıfa dönüştüğünü iddia ediyor, bunun devrimin vaat ettiği eşitlikçi toplum kurulması yerine sınıflar arası eşitsizliğin devam etmesine yaradığını düşünüyordu. Hayatını adadığı amaca karşı bu en büyük tehdidi ortadan kaldırmanın tek bir çözümü vardı; partiye karşı devrim yapması için halkı seferber etmek. Başlangıçta Mao, bu düşüncesini uygulamaya geçirmek için mücadele verdi, çünkü 1960'larda etkisini kaybetmişti. Ama 1965'e gelindiğinde bu yeni çizgiyi destekleyen bir koalisyon oluşturdu. Onu destekleyenler arasında, Savunma Bakanı Lin Biao'nun denetimindeki Halkın Kurtuluş Ordusu (ÇHKO) ve daha sonra **Dörtlü Çete** olarak adlandırılan ve liderleri arasında Mao'nun eşi Jiang Qing'in de bulunduğu aşırı sol grup yer alıyordu. Buna ilaveten Mao, Başbakan Zhou Enlai'ın da sessiz desteğini almıştı. O sırada Zhou Enlai, ÇHC'nin dış siyasetteki başarısızlıklarından ötürü, Ling/Deng kampının hücumlarını üstüne çekmişti.

Kültür Devrimi, açıkça 1966 yazında, Mao'nun, öğrencileri üniversitelerin yönetim biçimi i, özellikle de üniversiteye giriş sisteminde görülen seçkinci yaklaşımı ve sınav sistemini eleştirmeye teşvik etmesiyle başladı. Bu öğrenciler, **Kızıl Muhafızlar** adı altında hızla örgütlenerek Mao'nun kampanyasının neferleri oldular ve daha sonra hedeflerini genişleterek eski toprak beylerine, kapitalistlere ve son olarak da parti üyelerine saldırdılar. Aynı dönemde, aşırı sol işçi grupları ortaya çıktı ve mücadeleyi fabrikalara taşıdılar. Kapitalist üretim yöntemlerini teşvik etmekle suçlanan Çinli komünistler tasfiye edildi, Deng'e ülke içinde sürgün cezası verildi, Liu 1969'da gözaltındayken öldü, ama hareketin sonuçları bununla kalmadı, çünkü Mao bir kez devrimci ruhu salıverince kontrolü sağlamak artık çok güçtü.

Birkaç ay içinde Kızıl Muhafızlar ve işçi grupları fraksiyonlara bölünerek kendi aralarında kavga etmeye başladılar. 1967'de, Guangzhou ve Wuhan gibi kentler tamamen kargaşaya gömülmüştü ve bütün ülke anarşinin eşiğine geldi.

Bütün bunların ÇHC'nin dış ilişkileri üzerindeki etkisi, ülkenin dış dünyaya kapanmaya başlaması oldu. Elçiler, yeniden eğitilmek üzere Pekin'e geri çağırıldı ve dış ilişkiler askıda kaldı. Çin'nin dış siyaset gündeminin kendini gösterdiği alan, yalnızca, benzer zihniyeti paylaşan, örneğin Burma, Kamboçya ve Arnavutluk komünist partilerine destek vermek ve bunun yanı sıra kapitalizmi ve Sovyetler Birliği'nin "sahte komünizmini" lanetlemekten ibaretti. 1960'ların ortalarındaki aktif devrimci diplomasisinden geri çekilmesi, Çin'in, tarihindeki en yoğun devrimci döneminde, düşmanlığı dış dünyadan çok kendine yönelttiğini düşündürür. Gerçekten de Çin'in kültür devrimine dönmesi, bir ölçüde Amerika'nın Güney Doğu Asya ile ilgili endişelerini hafifletmiş olabilir ve böyle olunca da Vietnam Savaşı'nın hızının kesilmesi mümkün olmuştur.

Ne var ki Çin'in bu son yön değişikliğinden memnun olmayan komşuları da vardı. Çin'in devrimci çabalamaları onun tehlikeli ve özellikle istikrarsız bir komşu olduğunu gösterdi. Ekim 1964'te Kruşçev'in Alexsei Kosigin ve Brejnev tarafından koltuğundan indirilmesinden sonra yeni Sovyet yönetimi, ÇHC karşısında sert bir çizgi izlemeye karar verdi ve kuvvetlerini sınır bölgesine yığarak, nükleer silahlarını eski müttefikine doğrulttu. Kültür Devrimi bu trendi daha da hızlandırdı. Sovyetler Birliğine duyulan keskin nefretin ÇHC'de iki büyük sonucu oldu. Birincisi, Mao'nun, Kültür Devriminin Kızıl Muhafız dönemini kapatmaya karar vermesine hizmet etti. 1968'de Kızıl Ordunun, Çekoslovakya'da **Prag Baharı'nı** ezmesi ve SSCB'nin Sovyet tipi devrimden uzaklaşan ülkelere müdahale etme hakkı olduğunu iddia eden **Brejnev Dokrini'ni**, ilan etmesi Mao'yu endişelendirdi. Bu açıkça ÇHC'ye bir tehdit olarak yapılmıştı ve Kızıl Muhafızları kontrol altına almak için ÇHKO'nun kullanılması kararını etkilemiş gibi görünüyordu. İkinci etkisi ise, Çin-Sovyet sınırında meydana gelen birçok ciddi çatışma ışığında bakılırsa, Mao Çin'in uluslararası dünyadan tecrit edilmesinin, ülkenin güvenliğini tehlikeye attığını fark etmeye başlamıştı ve bundan dolayı da Rusya'nın yapacağı bir saldırıyı önlemek için, Amerika Birleşik Devletleri ile ilişki kurmak gerekli olabilirdi. Böylelikle bir başka ironi de, Kültür Devriminin, Çin-Sovyet ilişkilerinin daha kötüye gitmesine yol açarak, Mao'nun Batı emperyalizmine karşı verdiği mücadeleyi yumuşatması sonucunu doğurmasıydı.

Prag Baharı
Alexander Dubcek hükümetinin 1968'de liberal reformlar uygulamaya çalıştığı kısa dönem. Bu dönem, Sovyetlerin önderliğindeki Varşova Paktı askeri güçlerinin Prag'ı işgal etmesiyle son bulmuştur

Brejnev Doktrini
Leonid Brejnev'in Kasım 1968'de açıkladığı ve Sovyetler Birliği'nin komünizmi korumak adına diğer komünist ülkelerin meselelerine karışma hakkına sahip olduğunu beyan eden "doktrin".

Amerika'ya Kapıların Açılması ve Mao'nun Ölümü

Mao'nun ABD ile ilişki kurma arzusu, ABD'de, Ocak 1969'da iş başına geçen Başkan Richard Nixon liderliğindeki Washington yönetimi tarafında karşılığını buldu. Adaylığını açıklamadan bile önce, Nixon insanlığın dörtte birine hükmeden bir ülkeyi yok saymaya devam edilemeyeceğini ve ABD'nin Çin'i sonsuza kadar düşmanca tecrit edemeyeceğini duyurmuştu. İşbaşına geçtikten sonra Nixon'ın ele

aldığı iki konu vardı. Birincisi, daha iyi ilişkiler kurmak Asya'daki gerilimi azaltabilirdi ve böylelikle Amerika'nın Vietnam'dan çekilmesinin yolunu açabilirdi, ikincisi, Çin-Amerikan yakınlaşmasını Sovyetler Birliği'ne baskı yapmak için kullanabilir ve *détent'ın* yolunu açabilirdi.

Normalleşme, kısmen, Amerika'nın 1970 baharında Kamboçya'ya girmesi gibi Hindiçin'de meydana gelen olaylar yüzünden uzadı, çünkü tarafların görüşmeleri ertelendi. Buna ek olarak, Mao'nun, yeni diplomatik devrimi, iç muhalefetin, özellikle de kendisinden sonra iktidara gelecek olan aşırı hırslı Lin Biao'nun direnişiyle karşılaştı. Ancak 1970'den sonra Lin, sürekli iktidar kaybına uğradı ve 1971 esrarengiz bir şekilde öldü, muhtemelen başarısızlığa uğrayan bir darbeden sonra. Görüşmeler, Temmuz 1971'de Nixon'nın Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger, gizlice Pekin'e giderek Zhou Enlai ile buluşmasıyla açıldı. Bunu Şubat 1972'de Nixon'ın Çin'i ziyareti ve hem Zou hem de Mao ile buluşması izledi.

Ne Nixon ne de Mao herhangi bir ittifaka girmeyi ya da karşılıklı diplomatik bağımsızlıklarını feda etmeyi hiç düşünmedikleri için, Çin ve Amerika'nın birbirilerine kapılarını açması karmaşık bir süreç oldu. Her iki lider için de normalleşme süreci, sınırlı ama pratik sonuçlar verebilecek pragmatik bir konuydu. Böylece taraflar, aralarındaki ayrılıkları çözüme bağlamak ihtiyacı duymadı, hatta böyle yapmayı denemenin bile bütün bu egzersizi boşa çıkarabileceğini düşündü. Böylelikle sonuçta, başta Tayvan'ın bölünmüş statüsü olmak üzere pek çok konuda anlaşmama üzerinde anlaştılar. ÇHC açısından, Tayvan Çin'in dönek eyaletlerinden biriydi, yalnızca. Oysa ABD, Tayvan'daki hükümeti hâlâ Çin'in bütününü temsil eden hukuki **Çin Cumhuriyeti (ÇC)** olarak tanıyordu. Bu konunun çözüme ulaşması için zemin hazır değildi, ama ABD'nin Tayvan'ı Çin'in ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü ve bu nedenle bağımsızlığını desteklemeyeceğini beyan etmesi mümkündü. ÇHC'de, barış içinde bir bağımsızlık fikrini kabul edeceğine söz vererek, ABD'nin adadaki askerî gücünü azaltmasının yolunu açıyordu. Tavyan sorununun, çoğu zaman unutulan bir başka sonucu daha oldu. Nixon'ın ziyaretine rağmen ABD bu ilk seferde, ÇHC ile diplomatik ilişkileri tam olarak başlatmadı.

Çin Cumhuriyeti (ÇC)
Tayvan'daki Çin hükümetinin resmi adı.

Fotoğraf: 15.1 Mao ve Nixon, Şubat 1972. Çin komünist lideri Başkan Mao Zedong, Çin'e yaptığı ziyaret sırasında Pekin'de Amerikan Başkanı Richard Nixon ile el sıkışırken. (Fotoğraf: Keystone/Getty Images)

Normalleşme süreci, ÇHC'nin birçok başka bakımdan uluslararası baskıdan kurtulmasını da sağladı. 1971'de **BM**'de yapılan oylamada, ÇHC'nin, Güvenlik Konseyi'nde daimi temsilci statüsü onaylandı. Sonra 1972'de, Japonya'nın yeni Başbakanı, Kakuci Tanaka, Nixon'ın örneğini izleyerek ÇHC'ye resmî ziyarette bulundu. Ancak Amerikalılardan farklı olarak Japonlar ÇHC ile ticaret yapmaya öylesine istekliydiler ki, Tayvan'la ilişkilerini keserek, Pekin rejimini tanımaya razı oldular. Sonraki yıllarda bu uygulama yaygınlaşarak, en azından resmî diplomatik bağlar düzeyinde Tayvan'ın yalnız kalmasına yol açtı.

Birleşmiş Milletler (BM)
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

Ne var ki, ÇHC'nin pozisyonunun değişmesinin bir sınırı vardı. Hem ABD'de hem ÇHC'deki engeller, 1971–72 yıllarında atılan temeller üzerine yeni bir ilişki inşa etmenin kolay olmayacağını gösterdi. 1973'ten itibaren Nixon yönetimi, Watergate batağına saplandı ve doğal olarak gelecekte yapacağı girişimlerin önü tıkandı. Bunun da ötesinde yürütme erkinin zayıflaması, Amerikan Kongresinde Tayvan'ı destekleyenlerin elini güçlendirdi. ÇHC'de ise, Mao ve Zhou'nun her ikisinin birden sağlıklarının bozulması ve Dörtlü Çete'nin Zhou'ya yaptığı eleştiri saldırıları, sürecin daha fazla ilerlemesini engellendi. Bu dönemde Zhou, Kültür Devrimi'in yarattığı yıkımı bir ölçüde tamir etmekle meşgul oldu ve Deng de bu

sırada kısa bir dönem yeniden ortaya çıkarak bu sürece yardım etti. Ancak 1976'nın başlarında Zhou öldü ve bundan kısa bir süre sonra Deng yine tasfiye edildi. Sonra 9 Eylül'de Mao'nun da hayatı sona erdi.

Mao'nun ölümü, Çin tarihinde bir dönemin kapandığının açık bir işaretiydi. Mao, ÇHC'nin kuruluşundan beri, önce Sovyetler Birliği ile bir ittifak yaratarak sonra bunu yıkarak, Büyük Atılım'ı başlatarak, sonra Kültür Devrimi'nde halkı kendi üstlerine karşı kışkırtarak ve son demlerinde Washington'a kapılarını açarak ülkenin siyasi hayatına hükmetmişti. Elbette bütün bunlar dinamik bir liderlik örneği idi ama kazanılan neydi? Mao yönetiminde eğitim, sağlık standartları ve kadının toplumdaki yeri yükselmişti ama ekonomik kalkınma çoğu zaman ideolojik ilkelere feda edilmişti. Üstelik sık sık politika değiştirmesi, insan hayatına mal olmuştu, küstahlığı ve sınıf mücadelesi davası adına şiddetin kapılarını açması yüzünden pek çok kişi canından olmuş veya yıkıma uğramıştı. Buna ek olarak, zengin hayal gücüyle beslenen hitabeti ve gerilim tırmandırma politikası ÇHC'yi uluslararası düzeyde daha ön planda bir ülke haline getirmiş olabilir ama ÇHC hiçbir zaman bir süper güç olamadı, çünkü askerî, ekonomik ve teknolojik yönlerden geri bir ülke olmaya devam etti. Mao büyük bir devrimci olabilir ama iktidara geldikten sonra kendi halkını hiçe saydı.

Deng ve "Dört Modernleşme"

Mao'nun ölümü Çin'i bir dönüm noktasına getirdi, çünkü ondan sonra ne olacağı hiç belli değildi. Bir yandan onun sahneden çekilmesiyle, Dörtlü Çete'nin Kültür Devrimi'nde yeni bir evre başlatması olasılığı vardı. Öte yandan siyasi yelpazenin öbür tarafında, Liu ve Deng'in 1960'larda başlattığı daha ılımlı politikaların yeniden canlanması ihtimali vardı. Mao, bu ikisinin de olmamasını garanti altına almak için, kendisinden sonra, görece tecrübesiz bir parti adamı olan Hua Guafeng'in gelmesini sağlamıştı. Hua, başlangıçta, kendisinden beklenenleri yerine getirerek, neredeyse Mao ölür ölmez Dörtlü Çete'yi yıldırma harekâtına başlamıştı. Ama Deng'i kenarda bırakmak kolay iş değildi. Deng'in Komünist Parti içinde çok sayıda taraftarı vardı ve o, Çin'in en çok ihtiyacı olan şeyi verebilecek tek insan olma özelliğine sahipti, Kültür Devrimi'nin sona ermesi. Bu nitelikleriyle güç sahibi olan Deng'in Hua'yı etkisizleştirmesi zor olmadı ve 1978'de ÇHC'nin yeni "en büyük lideri" olarak ortaya çıktı.

Deng'in liderliğe soyunduğu tarih dışişlerinde dramatik olayların başladığı bir döneme denk geldi, çünkü Hindiçin bir kez daha savaşa sürüklenmişti. Bu kez Sovyet yanlısı Vietnam ile Çin yanlısı Kamboçya arasında savaş patlak verdi. Vietnam'ın, Hindiçin'de hegomanya kurma girişimi olarak algılanan olay Çin'i korkuttu, çünkü bu harekât Sovyetler Birliği'nin Çin'i çembere alması anlamına geliyordu. Bunun üzerine ÇHC, Japonya'ya dönerek, Çin-Japon savaşından kalma düşmanlıklara son verecek bir barış anlaşması için görüşmeler başlattı ve **ASEAN**

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) 1967'de Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından iktisadi anlam-da bir bölgesel işbirliği forumu sağlamak amacıyla kurulmuş organizasyon. Örgüt, 1979'dan ve Üçüncü Çin-Hindi savaşından itibaren siyaset ve güvenlik alanlarında daha fazla rol üstlenmeye başlamıştır. 1984'te Brunei, 1995'te Vietnam, 1997'de Burma ve 1999'da Kamboçya'nın katılımıyla örgütün üye sayısı artmıştır.

ile işbirliği yaparak **Kızıl Kmerler'i** ve müttefiklerini destekledi. En önemlisi, kendisi de Hindiçin'de Sovyet gücünden endişelenen Amerika Birleşik Devletleri, en sonunda ÇHC ile diplomatik ilişkileri açmaya ve Tayvan'la resmî bağlarını kesmeye karar verdi.

Bazı bakımlardan bu Deng için iyi bir hasat olmuştu, çünkü hem ÇHC'nin uluslararası konumunu hem de iç siyasette onun konumunu güçlendirmişti. Bütün bunların arkası da gelecekti. Bunu izleyen birkaç yıl içinde, Soğuk Savaş gerginlikleri derinleşti: Aralık 1979'da Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etti ve Polonya'da Solidarnos Hareketi'nin bastırıldı. Çin bütün bunlardan kârlı çıktı çünkü bu olaylar, Tayvan'a karşı daha olumlu yaklaşma tehdidinde bulunmuş olan Washington'daki Reagan yönetiminin aslında gelişen koşullar yüzünden Pekin ile yakınlaşmaya zorunda kalacağı anlamına geliyordu, örneğin Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'daki etkinliklerine ilişkin istihbaratı paylaşmak gibi.

Çin sınırları boyunca yükselen gerilim, gerçekte bir önemli soruna işaret ediyordu. 1979 kışında ÇHC, Hanoi hükümetine gözdağı vermek amacıyla Vietnam'ın kuzeyine sınırlı bir saldırı düzenledi. Ancak işgal başarılı olmadı çünkü ÇHKO iyi savaşamadı, araç ve örgütlenme yönünden de yeterli değildi. İşte bu mikrokozmos içinde Çin'in temel ikilemi saklıydı. Asya'da etkisini gösterme çabası, teknoloji ve ekonomik yönden yeterli düzeyde olmadığı için başarıya ulaşamamıştı.

Çin'in görece geriliğini aşma arzusu, Deng'in bundan sonra yirmi yıl sürecek olan yönetimine damgasını vurdu. İlk kez 1978'de açıklanan politikasına göre, ÇHC'yi 'Dört Modernleşme'ye angaje edecekti: tarım, sanayi, bilim ve ulusal savunma. Tarımda ilk ana değişiklik kolektifleştirmeyi bırakıp özel aile topraklarında ekim yapılması izni verilmesine dayanıyordu ve sonuçta üretkenlikte önemli bir artış oldu. Uzun vadede ise, en önemli hamle, sanayi üzerindeki devlet kontrolünü gevşetmesi ve özel sektördeki sanayicilere kapitalist tarzda çalışma izni vermesiydi. Hızlı büyümeyi sağlamak için dış yardım da arandı. Bunun anlamı, Batı malları ve teknolojisini satın almanın yanı sıra sermayeyi de yatırım yapmaya teşvik etmekti. 1980'de, "Özel Ekonomik Bölgeler"(ÖEB) yaratıldı, aralarında en önemlisi, Hong Kong'un sınırında bulunan Shenzhen'di. Yabancı şirketlerin ÖEB'lerde fabrika kurmalarına ve ihraç malları üretmek üzere ucuz Çin emeğini kullanmalarına izin verildi.

ÇHC'nin ekonomik büyüme peşine düşmesi, doğal olarak dış politikasının alacağı şekli belirledi. Ticaret ve yatırım kaygısı örneğin Japonya ile ilişkide başlıca etken oldu. Bu aynı zamanda ÇHC'nin, imparatorluk ve iç savaş döneminden kalma birçok toprak sorununun çözümünde alacağı tavrı da belirledi. Bunlardan biri, Hong Kong'un geleceği idi. Adanın kendisi ve Kowloon'daki yarımada, Britanya'ya süresiz verilmişti ama bu sınırın dışında kalan Yeni Topraklar (*New Territories)*, Britanya'ya sadece doksan dokuz yıl süreyle 1898'den itibaren kiraya verilmişti. Şimdi Yeni Topraklar olmadan sömürge kendi ayakları üzerinde duramayacağı için, 1997 tarihine gelindiğinde ne olacağı sorusunu gündeme getirdi. Çin'in

Kızıl Kmerler
Kamboçya'da 1975 yılında iktidara gelen Pol Pot önderliğindeki komünist harekete Batıda verilen ad. Yeni hükümet 1.5 milyon kişinin ölümüne neden olan radikal bir siyasi program yürütmüş, 1979'da Vietnam tarafından devrilmiş fakat 1990lara kadar gerilla savaşına devam etmiştir

emperyalistlerin elinde eskiden gördüğü hakaretin temizlenmesi için, Deng, Hong Kong'un geri verilmesi talebinde ısrarlıydı ama aynı zamanda kapitalist ticaret ve yatırımın gelişmesine çok elverişli bir yuva değerinde olduğunun da farkındaydı. Hong Kong'un tamamen Sosyalist Çin'le bütünleşmesini istemek, Hong Kong'dan sermayenin kaçması tehlikesini göze almak demekti, bu nedenle Deng, sömürgenin geri verilmesi üzerine yapılan pazarlık görüşmelerinde, "tek ülke, iki sistem" modelini öne sürdü böylece bu toprakların özerkliği korunacaktı. Antlaşmaya 1984'te, Ortak Bildiri'nin imzalanmasıyla mühür basıldı. Bu tavizi kabul etmekle Çin siyaseti bir başka işlevi de yerine getiriyordu, yani Tayvan'a da, bu yaklaşımı kabul etmesi koşuluyla, "tek ülke, iki sistem" senaryosu altında refaha kavuşacağı güvencesini vermiş oluyordu. Yeniden birleşme, gerçekte hızla ilerlemedi ama Pekin'in dostane tavrı, 1980'lerde ÇHC ile Tayvan arasında daha yakın ticari ilişkiler kurulmasını teşvik etti.

Böylece, 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başlarında ÇHC, uluslararası alandaki eski dönemin kalıntılarından kurtularak kendini güçlendirmeyi ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi başardı. Resmî olarak anısına saygı gösterilmekle birlikte, ülkenin Mao ve mirasından neredeyse somut bir biçimde yüz çevirdiği görünmekteydi. Hatta bazı yorumcular, ÇHC'yi hâlâ Marksist-Leninist bir devlet olarak adlandırmanın doğru olup olmadığını tartışıyorlardı. Yine de bu tür görüşlere tehlikeli denecek ölçüde safça demek gerekir, çünkü ÇKP hâlâ iktidara egemendi ve dahası Mao'nun hayaletinden kurtulamıyordu.

Tiananmen ve Sonrası: Nedenler ve Sonuçlar

1980'lerin sonuna gelindiğinde, ÇKP'nin bazı liderleri ekonomik değişimin çok hızlı olmasına ilişkin şikâyetlerini dile getirdiler. Onlara göre bu gelişme, toplumda demokrasi talebi, parti kontrolünün azalması gibi zararlı güçleri harekete geçirecekti. Durum değerlendirmeleri doğruydu, çünkü 1978'den itibaren hoşnutsuzluk baş göstermişti bile. Bunların bir nedeni de, Deng'in desteklediği ekonomik büyüme alanında ÇKP'nin hiçbir tecrübesi olmamasıydı. Halkın genel hoşnutsuzluğuna yol açan bir başka konu da, sıradan ailelerin satın alma gücü azalırken, bazı ÇKP kadrolarının yolsuzluk yaparak, kendilerini zengin etmeye başlamış olmasıydı.

Tiananmen Meydanı Pekin'in Mao'nun Ekim 1949'da ÇHC'nin kuruluşunu ilan ettiği ve 1989'da öğrencilerin komünist hükümeti protesto ettikleri büyük meydanı. Öğrenci hareketi 3 Haziran 1989'da UKO birlikleri tarafından bastırılmıştır.

Kültür Devriminde olduğu gibi, bu şikâyetlerin kamu önünde dile getirilmesinde de yine öğrenciler başı çekiyordu. 1989 Nisan'ında ÇKP'nin ılımlı liderlerinden Hu Yaobang'in ölümü ve Sovyet Başkanı Mikhail Gorbaçov'un Pekin'i ziyareti, öğrencilerin Çin'de daha fazla demokrasi ve yolsuzluklara bulaşan ÇKP üyelerinin tasfiye edilmesi çağrısında bulunmalarına ilham verdi. Protestoların merkezi, Pekin'de **Tiananmen Meydanı**'nın işgal edilmesiydi, ama gösteriler yirmiye yakın kente yayılmıştı ve giderek işçi ve öğrenci olmayan gruplara da sıçramıştı. Önceleri parti bu muhalefet dalgasına nasıl karşılık vereceğine karar veremedi ama hareketin kendiliğinden sönmeyeceği anlaşılınca olayları askerin bastırması için emir verildi.

3 Haziran 1989'da ÇHKO Tiananmen Meydanı'na girerek göstericileri dağıttı ve bazı kayıplar verildi. Bunun ardından kitlesel tutuklamalar başladı. ÇKP'nin, otoritesine meydan okuyan bu hareketi sertlikle bastırması, öğrencilerin demokratikleşme programını yöneticilerin, açıkça reddettiği anlamına geliyordu ancak, bu sertliğin bir ölçüde korkudan da kaynaklandığı belliydi. Ne de olsa, Çin yöneticileri, Deng de dâhil olmak üzere, daha önceki öğrenci hareketinin, yani Kızıl Muhafızlar hareketinin kurbanıydı

Tiananmen Meydanı protestolarının şiddet yoluyla bastırılması, ne yazık ki Çin'in uluslararası imajını kötü etkiledi. Batı dünyasında insan haklarına duyulan ilginin artmasından önce bile, Çin'in davranışları eleştiriliyor, özellikle Tibet toplumu ve kültürünü yok etmeyi amaçlayan gaddar bir asimilasyon siyaseti yürüttüğü düşünülüyordu. Tiananmen'den sonra bu eleştiri ve ÇHC'nin insan hakları karnesi bir araya gelince, hoşnutsuzluk Batı hükümetlerinin artık görmezlikten gelemeyeceği bir noktaya ulaştı. Buna ek olarak, Çin'in dünyadaki konumu, kendi denetimi dışında bir gelişmeden de etkilendi; Amerika ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyetler Birliği ve kurduğu İmparatorluğu'nun çökmesi. Sovyet Komünizminin uluslararası sistemden silinmesiyle, ÇHC'yi dünyada ayakta kalan en büyük Marksist-Leninist devlet durumuna geldi. Özellikle Tiananmen sonrasında bu çok da arzu edilecek bir konum değildi, çünkü Batıdan gelen eleştiriler ÇHC'nin portresinin, gelecekte hegemonya kuracak potansiyel bir tehdit olarak çizilmesine yaradı ve buna karşı Soğuk Savaş zamanında olduğu gibi **çevreleme** politikası benimsenmesi tezi öne sürüldü. Çin'in rahatsızlığı özellikle Hong Kong'un geleceği konusunda açıkça ortaya çıkıyordu çünkü 1997'de devir teslim yapılmasına giden uzun yol endişelerle doluydu ve Çinlilerin bu sömürgede insan haklarını ezeceğinden korkuluyordu. Eleştirilere karşı aldığı kavgacı tavrı da, Çin'in demir yumrukla yönetmeye niyetli olduğu izlenimini yarattı. Ama neyse ki sonunda çok fazla anlaşmazlık çıkmadan devir teslim gerçekleşti ve sonraki yıllarda da ifade özgürlüğünü belirleyen yasal çerçeve yerinde kaldı.

Cinton yönetimi, bu endişelerin bazılarını paylaşmakla birlikte en iyi çözümün çevreleme politikası olması görüşünde değildi, Çin'i yönetebilmenin en iyi yolu onun karşısına çıkmak değil, yanına almaktı çünkü Çin'e saygınlık sağlamak, insan hakları açısından uzun vadede, sürekli iğnelemekten daha verimli olacaktı. Böylece Clinton, ÇHC'nin Dünya Ticaret Örgütüne (WTO) girmesine önayak olmayı seçti ve ABD'nin Çin'in büyüyen ekonomisine yatırım yapmayı teşvik etti. Ancak, ABD'nin bu liberal çizgiyi benimsemesine rağmen, Çin-Amerikan ilişkilerinde hep gergin bir hava vardı. Ana sebeplerden biri, Tayvan konusuydu. ÇHC'nin 1989'daki tavrından nefret eden Tayvan, ayrı bir egemen varlık olarak bağımsızlık fikriyle flört etmeye başladı. Tayvan bu statü yönünde bir santim ilerleyecek olsa ÇHC büyük bir öfkeyle tepki verdi ve Tayvan Başkanı Lee Teng-hui'nin1996'da ABD'ye yaptığı ziyaretten sonra yeni bir Tayvan Boğaz krizi yaşandı. 1997'de cevap olarak Japon ve Amerikan hükümetleri, aralarındaki ittifaklarının kalbini oluşturan Güvenlik Kılavuzu'nda belirtilen süreyi uzatmakta anlaştılar ve Japonya

Çevreleme (containment)
Kavram ilk kez George Kennan tarafından Sovyetler Birliği'ne (ve genel olarak komünist dünyaya) yönelik Amerikan ve genel Batı politikalarını tanımlamak için kullanılmıştır. Temeldeki düşünce, iç bölünme, başarısızlık veya siyasi gelişmelerin, sürekli yayılma hedefi olduğu algılanan bu gücün yarattığı tehdide son vereceği umuduyla, SSCB'nin kendi sınırları içinde kalmasını sağlamaktı.

Tavyan ve Güney Kore'ye stratejik ilgisi olduğunu bir kez daha doğruladı. Kosova çatışması sırasında 1999'da Belgrad'da Çin elçiliğinin NATO tarafından bombalanması üzerine Çin-ABD ilişkileri daha fazla gerildi.

2001'de George W. Bush'un epeyce ideolojik olan yönetiminin başlamasıyla, ÇHC'ye karşı daha sert bir politika izleneceği tahmin edildi ve çok geçmeden, Çin hava sınırını ihlal gerekçesiyle iki Amerikalı pilotun ÇHC tarafından geçici sure alıkonması bu tahmini güçlendirdi. Ne var ki Amerika'nın "teröre karşı savaşa" başlaması sınırlı bir Çin-ABD uzlaşısına yol açtı çünkü her iki ülke de militan siyasi İslam'ın yarattığın tehditten endişe duyuyor ve özellikle Pakistan'da Cumhurbaşkanı Pervez Müşerref'in iktidarda kalmasını sağlama almaya çalışıyordu.

Ne var ki, sürekli bir anlaşma zemini hala zor görünüyordu çünkü Çin'in ekonomik, böylece politik ve askeri gücü çok büyük bir hızla büyümeye devam etmekteydi. Çin, gücünün böyle yeniden canlanmasını, "barışçıl bir yükseliş" olarak tanımladı ve bu yükseliş karşısında duyulan dehşeti yatıştırmak için, uluslararası toplumu sarsmak ya da tehdit etmek niyetinde olmadığını belirtti. Batı'da çoğu kimse, durumun gerçekten de böyle olmasını umuyordu ama Çin politikasının bazı yönleri güven vermiyordu. Batı'da kaygı kaynağı olan bir alan, Çin'in ekonomik büyümesine güç verecek hammaddelere karşı doymak bilmez iştahını gidermek için Batı'nın kanaatine göre ahlaken şüpheli ülkelerle ilişki kurmasıydı. Bu özellikle ABD'nin Darfur krizine Hartum'daki hükümete BM'nin sıkı yaptırımlar uygulamasını desteklediği Sudan vakası için geçerliydi, Çünkü burada Çin, ABD'nin çabalarını boşa çıkarmayı hedefleyen bağışlanması zor bir muhalefet yaptı. Bu arada ÇHC'nin Asya'daki komşuları değişik biçimlerde kendilerini sigortalamak peşindeydi. Örneğin Vietnam, güvenliğini sağlamalaştırmak için 1995'te ASEAN'a katıldı ve bu sırada diğer ASEAN üyeleri güvenlik harcamalarında önemli bir artışa gitti. Örneğin Japonya, Asya ve Pasifik'teki diğer demokrasilerle, bir stratejik işbirliği yapma fikrini geliştirdi ve buna ABD, Avustralya ve Hindistan'ı da içine alan, Dörtkenarlı İnisiyatifi şeklini verdi.

Kuzey Kore: Son Stalinci Devlet

1990'larda ÇHC bölgesel güvenliği tehdit eden tek hatta en büyük ülke değildi bu şeref hâlâ ayakta kalan son Stalinci Devlet olan Kuzey Kore'ye ya da tam adıyla söylersek **Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti**'ne (KDHC) aitti. KDHC'nin tehlikesi Batı Medyasında çoğu zaman, 1994'ten beri yönetimde olan ülkenin lideri Kim Jong-Il'nin irrasyonel ve tuhaf kişiliğine atfedilmiştir ama bu tür durumlarda her zaman olduğu gibi Kuzey Kore'nin yarattığı istikrarsızlık daha geniş bir bağlamda ele alınmalıdır. KDHC söz konusu olduğunda, bunun anlamı uluslararası politikaya ve iç siyasete tavrı, büyük ölçüde, saplantılı bir ulusal barışma üzerinden şekillenmiş bir devletle anlaşmaktır.

Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (KDHC)
Kuzey Kore'nin resmi adı. KDHC, 1948 yılında Kim Il-Sung liderliğinde kurulmuştur.

10. Bölümde değinildiği gibi, KDHC 1948 yılında, yarım adanın tek bir yönetim altında nasıl birleştirileceği üzerinde, her iki süper gücün ve Kore'nin anlaşamamasının bir sonucu olarak doğmuştu. 1950'te tam anlamıyla bir savaş başlatmasından da anlaşılabileceği gibi, en başından itibaren kendini Kore'nin bütününün yasal hükümeti olarak görmekteydi ve Seul'de bulunan, kukla olarak gördüğü rejimi devirmekte kararlıydı. Bunun çok önemli bir hedef olmasında bir gariplik olduğu elbette söylenemez, ama Pyongyang'daki hükümetin bundan sonraki yarım yüzyıl boyunca bu hedefi sağlamak için aynı sebatla uğraşması, şaşırtıcıydı. Bu büyük ölçüde tek bir adamın, Kim Il-Sung'un itici gücü, vizyonu ve inancıydı.

Sovyetler Birliği 1946'dan itibaren Kim Il-Sung'un Kuzey Kore'de liderliği üstlenmesini desteklerken, iyi bir devrimci sicili olan ve Sovyetlere sadık olacakmış gibi görünen karanlıkta kalmış bir adamın elinden tutmuş, yükselmesini sağlamıştı. Kim geçmişte, 1930'larda Mançurya Savaşı'nda, Japonya karşıtı komünist bir gerilla grubunun Kore doğumlu lideriydi. Rus doğumlu bir Koreli olmama avantajına sahipti, tıpkı bunun gibi, Çin Komünist Partisiyle çok sıkı bağları yoktu, Japon sömürge yönetimi zamanında işbirlikçi olmamıştı. Eğer Sovyetler Birliği onun kolay işlenen biri olduğunu ve uysal bir liderlik yapacağını düşündüyse çok geçmeden gerçeğin rahatsız edici yüzüyle karşılaşacaklardı çünkü Kim, kendi başına buyruk biriydi ve dünyaya bakışı, sert, tecrit edilmiş bir gerilla savaşçısının bakışıydı. Kim için, Kore'nin komünist bir yönetim altında birleşmesi her şeyden önce geliyordu, öyle ki, KDHC bu amaç için bir araç haline geldi. Böylece bu rejim için ekonomik büyüme, sadece daha güçlü bir ordu yaratmak anlamına geliyordu. **Kore Cumhuriyeti (KC)** en ufak bir zayıflık gösterdiği anda ordu bu avantajı kullanacaktı. Üstelik rejim, hem Kuzey Kore içinde hem dışında buna benzer bir düşmanlık içinde olmayan herkesten şüphe etmek üzerine kurulmuştu. Böylece iç siyasette muhalefetten, Sovyetler Birliği ve ÇHC'den bağımsız bir politika izlemeye kararlıydı.

Kore Cumhuriyeti (KC)
Güney Kore'nin resmi adı. KC 1948 yılında Syngman Rhee önderliğinde kurulmuştur.

Başlangıçta, Kim'in yönetim siyaseti, sosyalist bloktaki başka ülkelerden farklı bir çizgide değildi. Sovyetler Birliği'nde uzun savaş yılları geçirmiş olduğundan, sosyalist bir ülke kurmak konusundaki fikirleri, büyük ölçüde Stalinci modelden etkilenmişti, tarımda kolektifleştirme ve geniş çaplı bir kişi kültü inşa etmek de buna dahildi1950 ortalarına gelindiğinde Kim'in daha bağımsız bir yol aradığı açıkça belli oldu. Daha **otarşik** bir ekonomi politikası başlattı ve 1955'te ilk kez devletin ideolojiyle desteklenmesi olarak, "juche" (kendine-dayanan) fikrini ortaya attı. Bununla eş zamanlı olarak, Moskova ve Pekin'e dayanan Kore İşçi Partisi içindeki fraksiyonları dağıtmak için titizlikle çalıştı ve en sonunda 1958 Mart'ında bir parti kongresinde başarı kazandı ve başlıca rakiplerini partiden attı. Bu elbette Kruşcev'in, *de-Stalinizasyon*'u gerçekleştirmeye çalıştığı yıllarda izlenmesi tehlikeli bir yoldu, ama Kim'i kurtaran, Çin-Sovyet ayrılığı o sırada başlamıştı ve Kim'in radikal siyasetleri Çin'de Mao'nun yaptıklarını tamamlıyordu. Örneğin, KDHC'de tüm yurttaşları gönüllü işlerde çalışmaya ve yerel fabrikalar kurmaya çağıran, Ch'ollima Hareketi, açıkça Büyük Atılım'ın bazı temel ilkelerini tekrarlıyordu.

Otarşi
Bir ülke ekonomisinin kendi kendine yetmesini amaçlayan politika. Bu terim genellikle 1930lar ve 1940larda Almanya, İtalya ve Japonya tarafından benimsenen iktisadi programlarla ilişkili olarak kullanılır.

İç siyasetten durumu güçlenmiş olarak çıkmıştı ve Çin-Sovyet ayrışması ona daha geniş bir otonomi sağlamıştı. Kim, 1950'lerin sonlarından itiberen devleti yeniden birleştirmeyi hazırlayacağına inandığı politikaları hızlandıracak duruma gelmişti. 1962'de başlatılan Eşit Vurgu politikası, yüksek hızda ekonomik gelişmenin, yüksek düzeyde silah üretimi ile el ele yürümesi gerektiğini vurguluyordu. Bunu 1964'te, askeri güçlenmeye önem verilmesini isteyen, ÇHC'deki Sola destek veren ve ABD'nin Kore yarımadasından çekilmesi için onu ikna etmeye çalışan "üç cephe" politikasının ilan edilmesi izledi. "Birinci cepheyi" izleyen, askeri harcama çok genişledi. 1964'te toplam devlet harcamasının yüzde altısına ulaşmıştı, ama 1967'de bu oran yüzde 30 büyümüştü. KDHC'nin silahlanmaya aşırı odaklanması Kore İşçi Partisi'nde memnuniyetsizliğe yolaçtı, ama Ekim 1966'da muhalefeti susturan yeni bir tasfiye yapıldı ve partinin üst kademelerine Kim yandaşları getirildi, bunların çoğu 1930'larda, Kim ile birlikte savaşmıştı.

Ne yazık ki Kim'in, "juche" ilkelerini temel alan otarşik, militarist devleti çok fazla vurgulaması ülkeye felaket getirdi. 1950'de KDCP, ülkenin Japon sömürgesi olduğu dönemden kalan oldukça ileri bir altyapı mirası devraldı ve üretimi genişletmek için devlet kontrolünü kullanarak Kore Cumhuriyeti ile rekabet edecek bir ekonomiye sahipti. 1970'lerde Park Chung-hee'nin ihracata-yönelik ekonomik büyümeyi başlatması, KDHC'nin askeri harcamalar saplantısı yüzünden fazla ileri gidemedi.

1980'lerde değişim için bir atılımı yapıldı, Sovyetler Birliği ile ilişkiler düzelmeye başlayınca KDHC'nin ucuz petrol ve gaz alması mümkün oldu. Ne var ki bu iki ucu keskin bir kılıçtı, çünkü 1991'de Sovyetler Birliği çökünce, Rusya'nın KDHC'ye artık piyasa değeri altında fiyatla yakıt satamayacağı anlaşıldı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi de DHKC için bir başka potansiyel tehlikeli yarattı: ÇHC giderek daha fazla kapitalizme yönelmekte ve Güney Kore ile daha fazla ticaret yapma imkânı aramaktaydı. Böylece KDHC diplomatik yönden daha fazla tecrit edilmeye başladı ve Seul ile Washington tarafından güvenlik tehdidine açık hale geldi. KDHC'nin güvenlik garantisine ihtiyacı olması ve yakıt bulamamasından doğan ikiz açmaza verilecek iki cevap olasılığı vardı: ya komşularıyla yeni bir ilişki kurmak için görüşmelere başlayarak bu yoldan güvenlik garantisi sağlamak ve yakıt temim etmek ya da bir taşla iki kuş vurarak, yerli nükleer enerji programı geliştirmek. İkinci seçeneğin fazladan bir avantajı da vardı: Kuzey Kore'nin komşularını, birinci seçeneği kabul etmesi için şantaj yapmak için kullanılabilirdi. 1993'te, daha fazla tecrit olan Pyongyang rejimi, yeniden kendini göstermek için Nükleer **Silahsızlanma Antlaşması'ndan** çekildi. Böylelikle nükleer silah sahibi olmaya niyeti konusunda bir korku yarattı. ABD büyük bir telaşla tepki verdi ve 1994'te Kuzey Kore'nin nükleer tesislerine önleyici saldırı yapılması konuşulmaya başladı. Kriz ancak, eski Amerikan Başkanı Jimmy Carter'ın, Kim Il-Sung ile görüşmek üzere Haziran'da Pyongyang'e gitmesiyle savuşturuldu. Bu buluşma, Kuzey Kore'nin Nükleer Silahsızlanma Antlaşması'na uymaya devam edeceği, bunun karşılığında ABD, Güney Kore ve Japonya'nın petrol tedariki ve hafif sulu nükleer

Nükleer Silahsızlanma Antlaşması
1968'de SSCB ve ABD tarafından önerilen ve akabinde UNGA tarafından desteklenen antlaşma, nükleer silahlara sahip olan ülkelerin arasına "yeni"lerinin katılmasını yasaklıyordu. Antlaşma 180 ülkenin desteğini almasına rağmen bazı devletlerin açıkça veya gizlice nükleer silahlar elde etmesini önleyemedi.

reaktör alanlarında yardımda bulunacağını temin eden bir antlaşmanın temelini oluşturdu. 1994 Ekim'inde imzalanan bu antlaşma, yarımadaya tedirgin bir barışın dönmesine yol açtı. Tam bu sırada, KDHC'nin karanlık, çelişkili bir rejim olduğuna ilişkin imajı doğrulayan bir başka gelişme daha oldu, çünkü Haziran 1994'te Kim Sung-Il ölünce, başkan olarak yerine, hanedan usulüyle oğlu Kim Jong-Il geçti. Rejimin hanedanlığı andıran tutumu, Batı'da gariplik olarak karşılandı oysa gerçekte bu olay da baba Kim'in iki Kore'yi birleştirme konusundaki olağanüstü saplantısının bir ifadesiydi. 1970'ler kadar erken bir tarihte, KDHC'nin geleceğini kendi fikirleri biçimlendirmeye devam edecekse, bu ancak kendi kanından biri tarafından yapılabilirdi.

1990'ların sonuna gelindiğinde bir *détente* dönemi doğduğuna dair bir umut vardı. Açıkça görülüyordu ki, bunun nedeni kısmen, KDHC'nin ekonomik güçlük içinde olmasıydı ve çok sayıda doğal felaket yüzünden halkının karnını doyuramaz hale gelmesiydi. Haziran 2000'de yeni seçilen Güney Kore Başkanı Kim Daejung'un, Kim-Jong Il ile bir zirve toplantısı yapmak üzere Pyongyang'e giderek "güneş ışığı politikasını" başlattı. Ne var ki bu anlık yumuşama önemli bir momentum oluşturamadı. George W. Bush yönetiminin, 2002'de KDHC'nin "kötülük ekseninin" bir parçası olduğunu ilan etmesi üzerine açıkça görünen düşmanlığı karşısında Kim, nükleer kapasite geliştirme siyasetine yöneldi. 2002'nin sonunda kalan son iki BM gözlemcisini de ülkeden kovdu ve sonra Ocak 2003'te yeniden Nükleer Silahsızlanma Antlaşması'ndan çekilme niyetini duyurdu. Birkaç ay sonra, ABD güçleri Irak'ı işgal etmek üzere ilerlerken Kuzey Koreliler, tam bir açık sözlülükle, ülkenin kendini savunması için gerekli olduğunu öne sürerek, nükleer programlarını başlattılar ve sonuçta Ekim 2005'te nükleer güç olduklarını ilan ettiler. Bundan sonra bu yeteneğini ABD, GK ve Japonya ile, enerji kaynaklarına ulaşabilme ve güvenlik garantisi sağlayan bir antlaşma yapmak için kullandı. Esasında, konvansiyonel silahlar bile, Seul'de çok sayıda ölüme yol açabileceği halde, KDHC, en sonunda Batı'ya şantaj yaparak ayakta kalmayı başardı.

Sonuç

1949'da kuruluşundan beri ÇHC, uluslararası arenada önemli bir rol oynadı. Soğuk Savaş içinde Sovyetler Birliği'nin müttefiki olarak başladı ve ittifak içinde olmasa da Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliği yaptı. Kore ve Vietnam Savaşlarının tırmanmasında temel bir rol oynadı ama 1970'lerde sınırlı bir *détente*'ın olabilmesi için gereken koşulları yarattı. 1960'larda Üçüncü Dünya Ülkelerine Mao'cu devrimciliği telkin etti ve 1980'lerde, kısmen kapitalist ekonominin yaratılmasına izin veren yeni bir Marksizm-Leninizm tanımlamasına yöneldi. Böylelikle, tarihçi Chen Jian'ın belirttiği gibi, Çin sürekli olarak Soğuk Savaş'ın gidişatının şekillenmesinde rol oynadı ve Çin'in etkisi anlaşılmadan ve açıkça ortaya konmadan Soğuk Savaş çatışmasının anlaşılması mümkün değildir.

Ne var ki, yukarıda görüldüğü gibi, Çin'in rolünün değerlendirilmesi, birçok çelişkiyi bağdaştırmak anlamına gelir, çünkü dış siyasetinin en önemli özelliği sürekli olarak keskin sapmalar yapmasıdır. Bu çelişkiler bir ölçüde, Çin'in sürekli bir güvenlik sorunu olmasıyla açıklanabilir, çünkü Soğuk Savaş bağlamı içinde Çin, kendi çıkarlarını savunabilmek için, iki süper güç arasındaki güçler dengesini korumaya çalıştı. Ancak yine de, Çin'in izlediği yolu doğru biçimde anlamak için, gerçekçi gibi görünen bu belirsiz varsayımı biraz daha ete kemiğe büründürmek gerekir. Özünde, iki birbirine bağlı etken, ÇHC'nin dış siyasetini belirledi. Birincisi, burada incelenen bütün bir dönem boyunca, Çin'in bağımsızlığını koruması ve dayatmasıydı. Çin, emperyalist güçlerin boyunduruğu altında yüz yıl boyunca ezildikten sonra, kendi egemenliğinin ne Amerika ne de Sovyetler Birliği tarafından aşındırılması girişimlerine artık izin vermeyecekti ve Hong Kong, Macao ve Tayvan'ı da geri alarak ülkeyi anavatanın çatısı altında tam olarak birleştirecekti. Böylece, bağımsızlığını öne çıkarma ihtiyacı içinde olması Çin'in politikalarını, özellikle de ÇHC'nin kendini dış dünyada temsil etme biçimini önemli ölçüde etkiledi. İkinci etken, daha çok Mao yıllarını kapsayan ama Tiananmen Meydanı katliamıyla intikam alırcasına yeniden ortaya çıkan ideolojinin, ÇHC üzerindeki etkisi ve devrimi savunmanın önemiydi. İdeoloji gerçekten de Çin milliyetçiliğini besledi ve güçlendirdi, öyle ki, ideolojik saflığı korumak uluslararası dünyanın firavunu olmayı gerektiriyorsa Çin bu bedeli de ödemeye hazırdı. Bunun sonucunda, uluslararası kabul görme arzusu ve karanlık bir yalnızlığa gömülme eğilimi arasında yalpalayan bir dış siyaset ortaya çıktı.

Bütün bu etkenlerin arkasında, bir itici güç daha vardı ve bu en basit deyişle, Çin'in muazzam kaynaklara sahip, devasa bir ülke olmasıydı. Tıpkı 19. yüzyıldaki zayıflığı, ülkenin zenginliklerinde gözü olan emperyalist güçlerin rekabetine ve uluslararası karışıklıklara yol açtığı gibi, düştüğü en kötü durumdan toparlanarak çıkması da istikrarsızlığa yol açtı. Çin'in yeniden dirilişine giden uzun yol, komünistler iktidara gelmeden önce açıldı, gerçekten de **Pasifik Savaşı**'nın patlamasına hizmet eden bir etken de bu dirilişti, ama hız kazanması 1949'dan sonra oldu ve 1990'larda doruğuna ulaştı. Böylelikle Çin, sorunlu tarihî ve ideolojik mirasını, dış siyasetini şekillendirirken işin içine karıştırmadıysa bile, 21. yüzyılın temel meydan okumalarından biri, Çin'in neredeyse kaçınılmaz bir biçimde süper güç statüsünde olma yönünde ilerlemesini dünyanın nasıl yöneteceğidir.

Pasifik Savaşı
Çoğunlukla 1941 ile 1945 yılları arasında Müttefiklerin Japonya'ya karşı yürüttükleri savaş için kullanılan ifade.

ÇHC büyük bir değişim sürecinden geçmiş ve onun büyüyen gücüne dünyanın, nasıl adapte olacağı en temel tartışma konularından biri haline gelmiştir ama komşusu Kuzey Kore hakkında oldukça farklı bir söylem hâkimdir. Burayla ilgili tartışılan konu daha çok, yükselen bir güçle nasıl ilişki kurulacağı değil, yeniden yapılanmamış ve ölmeyi reddeden Stalinci bir rejimle ne yapılacağıdır. Çoğu gözlemciye göre KDHC önünde sonunda başarısızlığa mahkûmdur ama bunun nasıl olacağı ve barışçıl yollardan mı sağlanacağı, üzerinde düşünülen bir konudur.

Önerilen Okumalar

Çin Halk Cumhuriyeti tarihini anlamak için en iyi başlangıç olarak bkz. *Cambridge History of China* (Cambridge, 1987 ve 1990) başlıklı eserin 14. ve 15. ciltleri ile Jonathan Sepnce 'nin çalışması *The Search for Modern China* (New York, 1999) ve Jack Gray'in *Rebellions and Revolutions: China from the 1880s to the 1990s* (Oxford, 1990) başlıklı bölümleri. Çin'in mevcut komünist dış politikası üzerine çok sayıda görüş ve değerlendirmeleri içeren çalışmalar için bkz. John Garver, *Foreign Relations of the People's Republic of China* (Englewood Cliffs, NJ, 1993) ve Thomas Robinson ve David Shambaugh (eds), *Chinese Foreign Policy: Theory and Practice* (Oxford, 1994). Amerika'nın Çin'e karşı tutumu konusunda faydalı bir eleştirel çalışma için bkz. Rosemary Foot, *The Practice of Power: U.S. Relations with China since 1949* (Oxford, 1997).

Mao'nun Çini konusunda bkz. Roderick MacFarquhar'ın üç ciltlik serisi, *The Origins of the Cultural Revolution* (New York, 1974–97), Stuart Schram, *The Thought of Mao Zedong* (Cambridge, 1989), Michael Schoenhals, *China's Cultural Revolution, 1960–1969: Not a Dinner Party* (London, 1996) ve Frederick Teiwes, *China's Road to Disaster: Mao, Central Politicians, and Provincial Leaders in the Unfolding of the Great Leap Forward, 1955–1959* (Armonk, NY, 1999). Mao'nun dış politikası üzerine tartışma yaratıcı bir çalışma için bkz. Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill, NC, 2001). Sino-Sovyet ittifakı fazlasıyla yanlış anlaşılmış olmakla birlikte, bunu düzeltmeye yardımcı olacak bir çalışma için bkz. Odd Arne Westad (ed.), *Brothers in Arms: The Rise and Fall of the Sino-Soviet Alliance, 1945–1963* (Stanford, CA, 1998). Karşılıklı iyi ilişkilerin kurulmasına kadar Sino-Amerikan ilişkileri konusunda bkz. Harry Harding ve Yuan Ming (eds), *Sino American relations 1945–1955: A Joint Assessment of a Critical Decade* (Wilmington, DE, 1989), Gordon Chang, *Friends and Enemies: The United States, China and the Soviet Union* (Stanford, CA, 1990), Shu Guang Zhang, *Deterrence and Strategic Culture: Chinese-American Confrontations, 1949–1958* (Ithaca, NY, 1992) ve Robert Ross ve Jiang Changbin (eds), *Re- examining the Cold War: U.S.-China Diplomacy, 1954–1973* (Cambridge, MA, 2001). Çin'in Üçüncü Dünya ile ilişkileri konusunda yararlı bilgiler için bkz. Gerald Segal, *The Great Power Triangle* (Basingstoke, 1982), Ronald Keith, *The Diplomacy of Zhou Enlai* (New York, 1989) ve Andrew Wedeman, *The East Wind Subsides: Chinese Foreign Policy and the Origins of the Cultural Revolution* (Washington, DC, 1987). Kültür Devrimi dönemi ve Çin-Amerikan ilişkilerinin yumuşaması konusunda bkz. John Garver, *China's Decision for Rapprochement with the United States, 1968–1972* (Boulder, CO, 1982)ve Barbara Barnouin ve Yu Changgen, *Chinese Foreign Policy during the Cultural Revolution* (London, 1998). Vietnam Savaşı konusunda bkz. Cheng Guan Ang, *Vietnamese Communists' Relations with China and the Second Indochina Conflict, 1957–1962* (Jefferson, NC, 1997) ve Zhai Qiang, *China and the Vietnam Wars 1950–1975* (Chapel Hill, NC, 2000).

Kültür Devrimi sonrası Çin konusunda bkz. Richard Baum, *Burying Mao; Chinese Politics in the Age of Deng Xioaping* (Princeton, NJ, 1994), Kenneth Lieberthal, *Governing China: From Revolution to Reform* (New York, 1995), D. Shambaugh (ed.), *Deng Xioaping: Portrait of a Chinese Statesman* (Oxford, 1995), Colin Mackerras, Pradeep taneja ve Graham Young, *China Since 1978* (London, 1998) ve Maurice Meisner, *Mao's China and After: A History of the People's Republic* (New York, 1999). Kültür Devrimi sonrası Çin-Amerikan diplomasisi ile ilgili çalışmalar için bkz. Harry Harding, *A Fragile Relationship: The United States and China since 1972* (Washington, DC, 1992), Robert Ross, *Negotiating Cooperation: U.S.-China relations 1969–1989* (New York, 1995), James Mann, *About Face: A History of America's Curious Relationship with China: From Nixon to Clinton* (New York, 1998), Patrick Tyler, *A Great Wall: Six Presidents and China* (New York, 1999) ve Ezra Vogel, Yuan Ming ve Akihiko Tanaka (eds), *The Golden Age of the U.S.-China-Japan Triangle, 1972–1989* (Cambridge, MA, 2002). Çin ve çağdaş uluslararası sistem üzerindeki rolü konusunda önemli bir çalışma için bkz. Andrew Nathan ve Robert Ross, *The Great Wall and the Empty Fortress: China's Search for Security* (New York, 1997).

Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika, 1945–2007

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'nin kıtasal boyutta işlere egemen olması, Sovyetler Birliği'nin ise yakın komşuları dışında gücünü yansıtamaması gerçeği göz önüne alınırsa, 1940'larda Orta ve Güney Amerika, Doğu-Batı bölünmesinin hayati konularının çok uzağındaydı. Ne var ki, 1980'lerin başına gelindiğinde Başkan Ronald Reagan, Amerikan Kongresini, Orta Amerika'da komünistlere karşı yapacağı haçlı seferini desteklemeye çağırırken, **Truman Doktrini'**nden alıntı yapıyordu. Sovyetler Birliği'nin Küba adası dışında olaylara doğrudan karıştığı yer çok azdı ama Latin Amerika yavaş yavaş Soğuk Savaş'ın en sıcak savaş meydanlarından biri haline gelmekteydi.

Bu gelişme çok büyük ölçüde, ABD'nin hâkimiyeti gerçeği ve doğurduğu sonuçlardan, Latin Amerika'nın, rahatsız olmasına bağlıydı. Kuzey Yarıkürede Amerika'nın ekonomik ve siyasi hâkimiyeti, 20. yüzyılın ilk yarısında iyice yerine oturmuştu ve **Monroe Doktrini** ilkeleri ışığında haklı gösteriliyordu. İster, 1930'ların başlarında olduğu gibi doğrudan müdahale yoluyla olsun ister yerel diktatörleri (Nikaragua'da Somoza, Küba'da Batista veya Dominik Cumhuriyeti'nde Trujillo gibi) kullanmak yoluyla olsun, Amerika Birleşik Devletleri Orta Amerika'daki komşularını, kendi ekonomik ve siyasi çıkarları açısından sıkı bir denetim altına almıştı. Güney Amerika ülkelerinde Amerikan Orduları girmemişti ama ekonomileri Amerika Birleşik Devletlerine fazlasıyla bağımlıydı. İkinci Dünya Savaşı'nın, Latin Amerika pazarlarında, Washington'un hegemonyasına karşı

Truman Doktrini Amerikan Başkanı Harry S. Truman'ın 12 Mart 1947'de Kongre'ye yaptığı konuşmada savunduğu politikası. Buna göre Yunanistan ve Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım sağlanacaktı. Sonraki zamanlarda ise komünizm tarafından tehdit edildiği algılanan her ülkeye yardım sağlamak için kullanılmıştır.

Monroe Doktrini Başkan James Monroe tarafından 1823'te ilan edilen ve ABD'nin Batı Yarıküre meselelerine Avrupalı güçler tarafından müdahale edilmesini kabul edemeyeceğini açıklayan doktrin.

ciddi bir tehdit olabilecek (örneğin Britanya, Almanya ya da Japonya) her türlü engeli ortadan kaldırması, Amerikan etkisini daha fazla arttırmaya yaramıştı.

Ne var ki İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Amerika Birleşik Devletleri bundan böyle, ekonomik ve sosyal değişimden duyulan tedirginliğin çok yaygın olduğu ve Amerikan hâkimiyetinin ("Yankee emperyalizmi") çarpık eşitsizliğin ana sebebi olarak görüldüğü bu kıtada olup bitenlere kayıtsız kalamayacağını anladı. Washington, Rio Grande'ın güneyinde kalan her yerde istikrarın tek güvencesinin askerî diktatörlükler olduğunu düşünmekteydi, oysa savaş sonrası yıllarda devam eden ekonomik eşitsizlik, Amerikan karşıtlığı, milliyetçilik ve sosyalizmle beslenen halk devrimlerinin bu diktatörleri hedef aldığına tanık oldu. Böylece, Sovyetlerin doğrudan müdahalesi olmadan da Latin Amerika'da, 'Amerikan emperyalizminin boyunduruğundan kurtulma' çağrıları, Amerikalı politikacıların başına büyük dert açtı. Onların olaylara verdiği cevap (açık veya örtük, ekonomik veya askerî), İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen on yıllar boyunca, Latin Amerika'nın hemen hemen her köşesinde Amerikan hâkimiyeti gerçeğinin devam ettiğini gösterdi.

Yarıkürede Birlik, İçerde Çözülme

Birleşmiş Milletler (BM)
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

Rio Antlaşması
(Amerikalı devletler arasında Karşılıklı Yardımlaşmaya Dayanan Antlaşma) 2 Eylül 1947'de imzalanan antlaşma, yirmi bir Amerikalı ülkenin tamamı tarafından onaylandı. Buna göre, antlaşmaya imza atan devletlerden herhangi birisine karşı –üye devletlerden biri veya diğer devletler tarafından– gerçekleştirilecek saldırı veya saldırı tehdidi, bu yirmi bir ülkenin tümüne karşı gerçekleşmiş kabul edilecekti.

Latin Amerikalıların pek azının İkinci Dünya Savaşı'na doğrudan katıldığı gerçeği göz önüne alınırsa, 1945'te, Santiago, Caracas ya da Mexico City'de büyük zafer törenleri yapılmadı. Yine de Latin Amerikalıların beklentileri yüksekti. Ne de olsa müttefiklerin savaşında, ham madde ve gıda tedarik ederek önemli bir rol oynamışlardı ve her ülke ufak tefek beklentilerle resmen Müttefik Devletler yanında (Arjantin bile 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmişti) yer almıştı. Aynı zamanda, savaş, ABD'nin Batı Yarıküredeki hâkimiyetini doğruladı. Şimdi Latin Amerikalılar için dünyanın başka bir bölgesindeki bir ülkeyle ticaret yapmak resmen imkânsızdı, çünkü savaş kendi yarıkürelerinde Amerikan hâkimiyetini tehdit edebilecek ülkeleri (Almanya, Japonya, İtalya) ya yıkmıştı ya da çok fazla zayıflatmıştı (Britanya). 1945'e gelindiğinde Monroe Doktrini, daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir başarı yakalamıştı.

Amerika'nın Latin Amerika'daki bölgesel çıkarları (ve Monroe Doktrini) ile **Birleşmiş Milletlerin (BM)** kuruluş amacına yerleştirilmiş olan enternasyonalizm arasında açıkça görülen çelişki, iki Amerika kıtası arasındaki ilişkiyi etkilemedi. Şubat 1945'te Meksika'nın Chapultepec şehrinde toplanan Pan-Amerikan konferansı da, Batı Yarıküresi'nde bir savaş sonrası askerî ittifak kurulmasının habercisi niteliğindeydi. Aynı yılın sonlarına doğru ABD, BM Sözleşmesine, 51. ve 54. Maddelerin eklenmesi için baskı yaptı böylelikle "dış müdahale" olmaksızın bölgesel organlara krizlerle ilgilenme hakkının verilmesini sağlandı. Amerika Cumhuriyetleri, 1947'de **Rio Anlaşmasını** imzalayarak, ortak bir bölgesel savunma paktı yapılması ve bu çerçevede, Amerikan müdahalesine yasal zemin sağlayabilecek bölgesel bir kurum yaratılması (Amerikan hâkimiyeti altında) kararına vardı. So-

nuçta ABD, 1945'den 1947'ye kadar, dünyanın en eski dış siyaset ilkesi (Monroe Doktrini) ile bunun enternasyonalizmi vurgulayan yeni şeklini zoraki bir evlilikte birleştirmeyi başardı. 1948'de iki Amerika kıtasının iç anlaşmazlıklarını çözmek için, **Amerikan Devletleri Örgütü, (OAS)** adlı bir örgütün kurulması için çalışmalar başladı ve en sonunda, 1951'de örgüt resmen kuruldu.

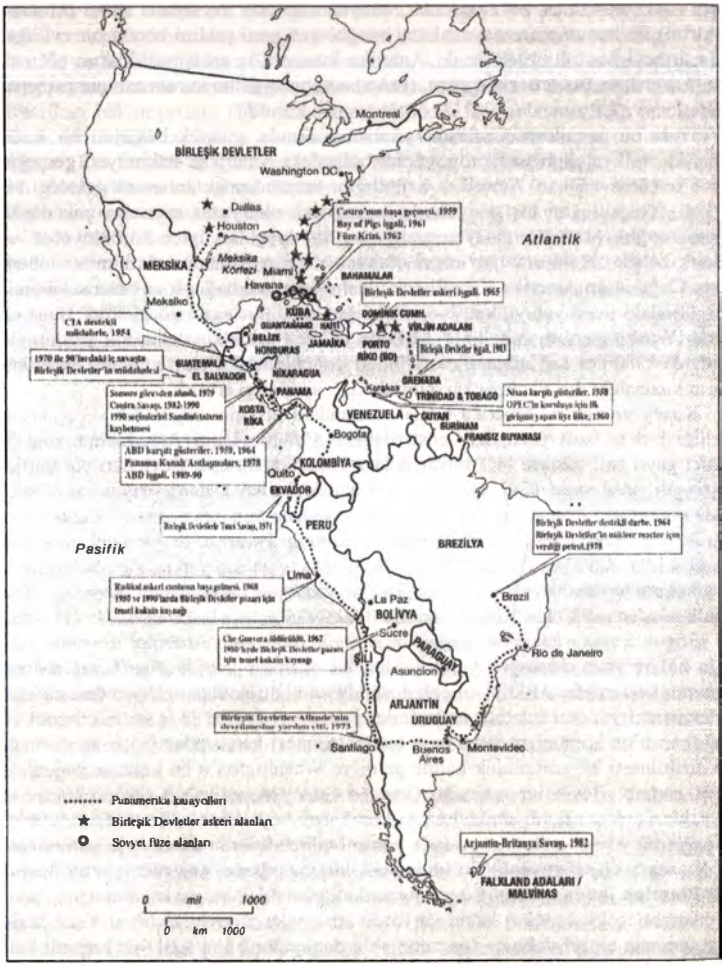
Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) Ekonomik, siyasi ve askeri konularda eşgüdümlü hareket edebilmek amacıyla 1948 yılında kurulmuş bir örgüt. Tüm batı yarıküre ülkeleri buraya üyedir.

Oysa bu resmileşmiş anlaşma yapısının altında, giderek büyüyen bir Latin Amerika milliyetçiliği yatıyordu, çünkü bölgedeki Amerikan hâkimiyeti gerçeğin diline tercüme edilirse, Amerikan karşıtlığını tırmandırmak anlamına geleceği bir veriydi. Yoksulluğun üst seviyelerde seyretmesi, okuryazar sayısının çok düşük olması, sağlık hizmetlerinin yetersizliği bu tür duyguları iyice körüklüyordu ve yüksek bebek ölümü oranının engel olamadığı nüfus patlaması da bunlara eklenmişti. Çoğu insan Amerika kökenli çok uluslu şirketlere bağımlı ve onların hâkimiyeti altındaki ticarî yapıyı, katı bir eşitsizliğin sorumlusu gibi görüyordu. Buna ek olarak Washington'ın, genellikle ABD'de eğitilen milis kuvvetlerinin yardımıyla iktidarda kalabilen sağ kanat diktatörlükleri desteklemesi, Orta ve Güney Amerikalıların kuzeydeki dev yaratığa karşı duydukları antipatiyi arttırdı

Kuzey ve Güney Amerika kıtaları arasındaki ilişkinin bağımlılık ve eşitsizlik özelliği birkaç basit istatistikle gösterilebilir. 1950'de Latin Amerika'nın toplam yurtiçi gayri safi hâsılası (41 milyar dolar), Amerika Birleşik Devletleri'nin yurtiçi gayri safi hâsılasının (287 milyar dolar) yüzde yedisi kadardı. Aynı yıl içinde, ABD'nin toplam ihracatının yüzde 28'i, toplam ithalatının da yüzde 35'i Latin Amerika ile yapılıyordu. Bu rakamlar, özellikle Karayip Havzası ile sınırlandırıldığında çok düşüktür. ABD'nin, Küba, Guatemala ve Nikaragua'dan yapılan ihracattaki payı, bu ülkelerin toplam ihracatının yüzde 70'i ile yüzde 80'i arasındaydı. Kısacası, ekonomik yönden zayıf olan "Güney" zengin "Kuzey'e" açıkça bağımlıydı.

Soğuk Savaşın çıkması, kuşkusuz Amerika'nın Latin Amerika üzerinde kurduğu hâkimiyetin devamına yardım eden bir etkendir. Ne de olsa savaş sonrası dönemin başlarında, ABD'yi en çok düşündüren konu Avrupa'nın yeniden sağlığına kavuşmasıydı (anlaşılabilir nedenlerle) ama o sırada Çin'de iç savaş çıkması ve Doğu Asya'da komünizm tehdidinin baş göstermesi karşısında, Japon ekonomisinin diriltilmesi bir zorunluluk haline geldi ve Washington'u bu konuya yoğunlaşmaya zorladı. Böyle bir ortamda, Orta ve Güney Amerika'ya verilecek yardım kaynakları çok sınırlıydı çünkü burada komünizm hayaleti, güçlü askerî diktatörlerin sağladığı siyasi istikrar sayesinde kontrol edilebiliyordu ya da öyle görünüyordu. Kısacası, ulusal güvenlik açısından bakıldığında, Latin Amerika için bir **Marshall Planı'na** ihtiyaç yoktu. Birçok Amerikalı gözlemci, bu yaklaşımın uzun vadede çıkarabileceği sorunları kabul ediyordu ama onlar, komünizmi batı Yarıkürede çevrelemenin en iyi yolunun (en ucuz yolu demeseler bile), ABD'ye bağımlı kalmayı sürdürmenin kendi çıkarlarına hizmet ettiğini düşünen yerel liderlerden destek almak olduğundan çok emin görünüyorlardı.

Marshall Planı Resmi olarak "Avrupa Ekonomik Kalkınma Planı" (AEKP) olarak bilinen program, Amerikan Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın 5 Haziran 1947'de yaptığı konuşmayla hayata geçirilmiş ve Ekonomik İşbirliği İdaresi (Eİİ) tarafından yönetilmiştir. AEKP kapsamında katılımcı ülkeler (Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Batı Almanya, İngiltere, Yunanistan, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre ve Türkiye) 1948 ile 1951 yılları arasında 12 milyar doların üzerinde yardım almıştır.

Harita 16.1: *Amerika Birleşik Devletlerim ve Latin Amerika, 1945'ten sonra*

Kaynak: *Paterson a al (1999)*

1950'lerde ABD'nin karşılaştığı durumu, **çevreleme** siyasetinin baş mimarlarından biri olan George Kennan açık seçik özetlemiştir. Kennan'a göre, ABD komünizm tehdidini ciddiye almalı ve ona karşı savaşma yöntemlerinde fazla pısırık davranmamalıydı. ABD'de genel olarak Latin Amerika'nın siyasal sistemi hakkında egemen olan görüşleri yansıtan Kennan Raporu, Latin Amerika sorunları karşısında, Amerikan zihniyetine Soğuk Savaşın egemen olmaya başlamasının bir işaretidir. Kennan, Monroe Doktrini'nin gelenekleri daha da ileri götürdü: Batı Yarıküresinde Amerikan çıkarlarını bir "yabancı" düşmana (komünizm) karşı koruma gereği (ve bunun bir hak olarak kabul edilmesi). Kennan tezini destekleyen örnekler verirken, bu yabancı gücün, gittikçe ilerlediği belirli bir ülkeye işaret etti; Guatemala.

Çevreleme (containment)
Kavram ilk kez George Kennan tarafından Sovyetler Birliği'ne (ve genel olarak komünist dünyaya) yönelik Amerikan ve genel Batı politikalarını tanımlamak için kullanılmıştır. Temeldeki düşünce, iç bölünme, başarısızlık veya siyasi gelişmelerin, sürekli yayılma hedefi olduğu algılanan bu gücün yarattığı tehdide son vereceği umuduyla, SSCB'nin kendi sınırları içinde kalmasını sağlamaktı.

Guatemala

Küçük bir Orta Amerika Devleti olan Guatemala, 1931–1944 arasında Jorge Ubico tarafından demir yumrukla yönetildi. Tipik bir Latin Amerika diktatörü olan Ubico, Amerika Birleşik Devletleri ve Guatemala'nın tek ve en büyük toprak sahibi olan Birleşik Meyve Şirketi (BMŞ-[United Fruit Company]) ile ilişkilerini iyi tutmuştu. Ubico, Guatemala'nın emek gücünün örgütlenme çabalarını bastırmış, siyasette muhalif olan herkesi susturmuş ve kalabalık bir nüfusa sahip olan yerli Kızılderili halkla hiç ilgilenmemişti. Bununla birlikte Haziran 1944'te Ubico istifa etmek zorunda kaldı ve hükümetin başına yerel askerî kuvvetlerin yardımıyla, General Federico Ponce geçti. Kısa süren bu ara dönem sırasında, Haziran 1944 tarihinde Guatemala'da Başkanlık seçimleri yapıldı ve seçimleri edebiyat ve felsefe profesörü olan Juan Jose Arevalo kazandı. Altı yıllık yönetimi boyunca Arevalo, siyasi, sosyal ve ekonomik reformlara öncülük etti ve böylece General Ponce'nin onu komünist olarak damgalamasını kışkırtmış oldu. Başka öncelikleri olan Washington, bir yandan da tam o sırada Yarıküreler arasında birlik sağlamaya uğraştığı için, bir dış müdahalenin yaratacağı olumsuz tepkiyi göz önüne alarak, Ponce'nin destek ricalarına olumlu cevap vermedi. Arevalo'nun reform çabaları ile Ponce'nin, "Moskova'nın Guatemala'da artan etkisi" konusunda uyarılarının birleşmesi sonuçta George Kennan'ın, Latin Amerika'da komünizmi çevreleme gereği olarak özetlediği düşünce tarzını teşvik etti.

Arevalo'nun altı yıllık görev süresini tamamlamasına bir engel çıkmadı ancak 1951'de Başkanlığı devralan reform yanlısı bir subay olan Jacobo Arbenz Guzman onun kadar şanslı olamadı. Arbenz görevi alır almaz, vergi reformu, sosyal refah ve işçi ücretlerinde artış sağlayan oldukça ilerici bir programı başlattı. 1952'de BMŞ'ye ait yaklaşık 160 hektarlık ekili olmayan araziyi devletleştirerek, şirketin düşmanlığını üzerine çekti. Sonuçta, BMŞ, Amerika Birleşik Devletleri'nde çok büyük bir kampanya başlattı ve Arbenz'i komünist, Guatemala'yı da Batı Yarıküre'de Sovyet etkisinin yayılmasına hizmet eden bir yuva olarak gösterdi. Arbenz'in gerçekten komünist olduğunu gösteren herhangi bir kanıt olmasa da, 1953'te Ei-

senhower yönetimi, Guatemala'daki olayların kayıtsız kalınamayacak kadar uğursuz olduğu sonucuna vardı. Böylece Eisenhower, Guatemela rejimini, Amerika Birleşik Devletlerinde sürgünde bulunan, eğitilmiş Gutemalılar eliyle devirmeyi öngören CIA planını onayladı. 1953–54 arasında Nikaragua ve Honduras'ta, başına Castillo Armas'ın getirildiği eğitim kampları kuruldu. Buna ek olarak Amerika Birleşik Devletleri OAS'ta, Batı Yarıküre'nin herhangi bir devletinde komünist egemenliğin kurulmasının bütün üye devletlere yapılmış bir tehdit sayılacağını ilan eden bir karar çıkması için çalışmalar başlattı. 1954 yılının başlarında bir oya karşı (Guatemala karara itiraz eden tek devlet olmuştu) on yedi oyla karar onaylandı. Bu noktaya gelindiğinde ABD, Guatemala'ya yaptığı tüm yardımları da kesmişti.

Olaylar bundan sonra çok hızlı gelişti. Hükümetinin devrileceğine inanan Arbenz, Sovyetler Birliği'nden acil olarak silah yardımı istedi. Mayıs 1954'te, Çek yapımı silah yüklü bir İsveç gemisi, Guatemala'ya vardı. Bir ay sonra, Castillo Armas, yanındaki küçük ihtiyat kuvvetleri ile Honduras'tan bir akın yaparken, Amerikan uçakları da Guatemala City'yi havadan bombaladı. Arbenz kaçtıktan sonra. 1957'de bir suikast sonucu ölene kadar ülkeyi Armas yönetti ve hayat normale döndü. BMŞ'nin toprakları iade edildi, sol kanat muhalifleri hapse atıldı ve Guatemalalı siyasi liderler ABD'ye sadakatle bağlı olduklarını gösterdiler, öyle ki 1960'larda Guatemala, CIA'nin bir başka Latin Amerika ülkesinden gelen sürgünlerin milis kuvveti olarak yetiştirildiği eğitim alanı oldu: Fidel Castro'nun rejimini devirmeye hazırlanan Kübalı sürgünler.

CIA ve efsanevi başkanı Allen Dulles, bu başarılı operasyonu nedeniyle Eisenhower yönetimi (ve BMŞ) tarafından büyük takdir topladı, ancak Arbenz'in devrilmesi Latin Amerika'da ABD'ye karşı artan eleştirileri köreltmedi. Latin Amerikalı aydınlar, öğrenciler ve birçok başkalarına göre, bölgenin ekonomik ve sosyal sorunlarının asıl kaynağının kuzeyde olduğunun kanıtı, yaptıklarını pek o kadar gizleme gereği de duymayan Guatemala'daki Eisenhower yönetimiydi. CIA, Armas ve BMŞ arasındaki bağlar, Latin Amerika'nın her köşesine yayılıp büyüyen radikal grupların kontrolüne girdikçe, milliyetçilik ve Amerikan karşıtlığı kolayca bazı sol grupların sosyal ve ekonomik reform talepleriyle iç içe geçti. Böylece '*Yankee Go home*! (Yankee evine dön!), yaygın bir slogan haline geldi.

Birinci elden Amerikan karşıtlığının büyümesiyle dolaysızca tanışmak, kaderine kimsenin özenmek istemeyeceği, Başkan Yardımcısı Richard Nixon'ın başına geldi.1958'te Nisan ile Mayıs arasında Nixon bir iyi niyet ziyareti çerçevesinde Güney Amerika'ya bir tur düzenledi. Uruguay ve Peru'da kendisini destekleyen veya protesto eden gruplarla karşılaştı ama Venezüella'nın başkenti Caracas'ta, Latin Amerika'nın, Amerikan karşıtlığını bütün gücüyle hissetti. Aynı yılın başlarında, ABD, Venezüella'nın henüz yeni kurtulduğu diktatör Marcos Perez Jimenez'e ve bir de üstelik onun çok nefret edilen polis müdürüne sığınma hakkı vermişti. Böylelikle Venezüellalılar araç konvoyunun etrafına öfkeli kalabalıklar toplayarak, hınçlarını Nixon'dan aldılar. Başkan Yardımcısı Nixon, suikast girişiminden kıl payı kurtuldu ve sonunda bir zarar görmeden ABD'ye dönebildi ama bu

olay Washington'un güttüğü politikaların ne kadar olumsuz karşılandığının anlaşılmasını sağladı ve Eisenhower yönetimini Latin Amerika'da komünizm tehdidinin büyümekte olduğuna iyice inandırdı.

Buna cevap olarak ABD, sınırın güneyine yaptığı yardım programlarını arttırdı ve Eisenhower'ın kalkınma konusundaki daha önceki "yardım yok, ticaret yapın" yaklaşımını terk etti. Öte yandan ABD kendine özgü bir hamle yaparak, ekonomik yardım yerine askerî yardıma ağırlık verdi ve Latin Amerika kamuoyunu komünizm tehlikesine karşı uyanık olmaya davet etti. Bu yeni yaklaşım da, en başta ABD'nin ülkelerinin iç işlerine karışmaması ve ham maddeler üzerinde giderek arttırdığı kontrolden vazgeçmesi gibi, Latin Amerikan milliyetçiliğinin kalbinde yatan genel taleplerin karşılanmasında yararlı olmadı.

1959'da ABD, **Inter-American Development Bank**'ın kurulmasını destekledi ve bankanın yöneteceği projeler için 500 milyon dolar vermeyi taahhüt etti. Ancak aynı yıl içinde başka sorunlar çıktı. Panama'da, kanal bölgesinin ABD'ye ait olmaya devam etmesine karşı ayaklanma ve protestolar yayılmaya başladı. Bundan daha dramatik bir olay Küba'da oldu, otuz yıldır ülkeyi yöneten ve Amerika'nın desteklediği diktatör Fulgencio Batista, o küçük Karayip ulusunu daha uzun zaman yönetecek olan bir adam tarafından devrildi.

Inter-America Development Bank (Amerika Kıtaları Kalkınma Bankası) Batı Yarımküre'deki iktisadi kalkınmayı teşvik etmek üzere 1959 yılında örgütlenmiştir. Fonlarının büyük bölümünü ABD sağlamaktadır.

Küba Devrimi

1950'lerin sonlarında Castro'nun Küba Devrimi'nin 21. yüzyıla kadar devam edebileceğini tahmin edebilen çok az sayıda insan vardı. Adanın, Florida'nın yalnızca 150 km güneyinde olması bile, bu olayı Amerikan dış politikasında özel bir vaka haline getirmişti. Theodore Roosevelt, 20. yüzyılın başında, Küba'nın asla düşman bir yabancı güç (hatta herhangi bir güç) tarafından hâkimiyet altına alınmasına izin verilmeyeceğini beyan etmişti. Üstelik 1954'te Nikaragua'da Arbenz hükümetinin devrilmesi de, ABD'nin doğrudan sınırı olan Güney komşularından elini çekmeyeceğinin bir hatırlatmasıydı.

Castro, Arbenz'in talihsizliğine uğramaya hiç niyetli değildi ama iç siyasette elde ettiği popülerliğini büyük ölçüde, **"fidelista"** devriminin, temelde Amerikan karşıtlığına dayandığının farkındaydı. Üstelik Amerikalı finansörlerin ve korporasyonların ülkedeki ekonomik ve siyasi hayat üzerindeki kıskacından kurtulmak için etkin tedbirler almadıkça ortaya gerçekten bağımsız bir Küba çıkartmak mümkün olamazdı. Böylece Castro, başlangıçta temkinli bir çizgi izledi, yabancı sermaye yatırımlarını yalnızca kısmen millîleştirdi ve bu sırada Washington'a bazı önerilerde bulundu. Ne var ki, Eisenhower yönetimi bu önerileri dikkate almadı ve Sovyet lideri Nikita Kruşçev, ulusal kurtuluş savaşlarının destekleyicisi olarak kendisine biçtiği imajı güçlendirecek şekilde, Küba'ya yardım teklifinde bulununca, Castro, Moskova'ya yaklaşmaya başladı. Castro bu teklife, SSCB'den petrol satın almaya karar vererek cevap verdi. Küba'daki Amerikan şirketleri bu petrolü rafine etme

Fidelistas Küba'nın Fidel Castro önderliğindeki devrimcilerine verilen isim. Fidelistas, uzun bir gerilla savaşından sonra 1 Ocak 1959'da Batista rejimini devirmeyi başarmıştır.

işlemini yapmayı reddedince Castro bu şirketleri millîleştirerek misillemede bulundu ve bundan sonra diğer Amerikan çıkarlarına karşı da benzer tedbirler aldı.

Sovyet desteğinin gelmesi, Amerikan şirketlerinin millîleştirilmesi ve iç siyasette, Florida'ya bu kadar yaklaşan komünizm "kanseri"nin kökünün kazınması talebinin birleşmesiyle, Eisenhower ve Kennedy yönetimlerinin, Castro'yu devirme girişimlerini başlatmalarına yol açtı ama bu girişim sonunda başarısızlığa mahkûm olacaktı. Daha Kasım 1959 kadar erken bir dönemde Eisenhower yönetimi, Castro'nun devrilmesi için kesin kararı vermişti. Mart 1960'da Eisenhower CIA'ya, Kübalı sürgünleri eğitme yetkisi veren bir kararname imzaladı ve bu sırada Washington, Küba'ya karşı tam bir ticaret ambargosu koydu.

Domuzlar Körfezi (*Bay of Pigs*)
Castro rejimine karşı olan Kübalı sığınmacıların 17 Nisan 1961'de Küba'ya karşı başarısız bir işgal girişimi gerçekleştirdikleri bölge. Amerikan hükümeti girişimi desteklerken, plan-lama aşamasında CIA büyük rol oynadı. 20 Nisan'a gelindiğinde sığınmacıların büyük bölümü ya öldürülmüş ya da yakalanmıştı. Başarısızlıkla sonuçlanan bu işgal, Kennedy yönetiminin ilk dış politika faaliyetiydi ve Lati Amerika ve Avrupa'daki Amerikan karşıtı gösterileri kışkırtmasının yanında Amerika – Küba ilişkilerini daha da kötüleştirdi.

Nisan 1961'de Küba-Amerika arasında gittikçe büyüyen nefret, **Domuzlar Körfezi** işgaliyle zirveye tırmandı. Yedi yıl önce Guatemala'da büyük bir başarıya ulaşan model izlenecekti, böylece planın ana fikri, CIA'nin Kübalı sürgünlerden oluşan bir birliği eğitmesi, onların da anavatanlarını işgal edip Castro'yu devirmeleriydi. Bu plan, Eisenhower'ın yönetiminin son aylarında hazır hale gelmiş ve yeni başkan John F. Kennedy'ye miras kalmıştı. Kennedy başkanlık kampanyası sırasında Küba'ya karşı sert bir dil kullandığı için, kendini bu işgal planını kabul etmeye mecbur hissetti. Böylece 16 Nisan 1961'de CIA tarafından eğitilen 1,500 kişilik gerilla kuvveti, Havana'daki Domuzlar Körfezi'nin 200 km uzağına ayak bastı. Ne var ki, Amerikan uçaklarının işgalcilere yardım etmek amacıyla bombalı saldırılar yapmasına izin verilmesine karşı gösterilen uluslararası tepkiden sonra, Kennedy, harekâtın ikinci gününde hava desteğinin kesilmesi emrini verince ortaya çıkan sonuç, Küba'nın küçük hava kuvvetlerinin, işgalciler için hayati derecede önemli olan cephaneyi getiren gemileri, hızla batırması oldu. Cephane yetersizliğinin yanı sıra ülke içinden de aradıkları desteği yaratamayan işgalciler, Nisan'ın 19'unda ya yakalanmış ya da öldürülmüşlerdi.

Castro, işgalci güçleri kolayca yenilgiye uğrattıysa da, Domuzlar Körfezi olayı açıkça, yeni Amerikan hükümetinin Küba'ya beslediği antipatinin ne kadar güçlü olduğunun bir işaretiydi. Elbette işgalin başarısızlıkla sonuçlanması ABD'yi, Castro'yu devirmek için başka yollar düşünmekten alıkoymadı. Domuzlar Körfezi saldırısının başarısızlığı yüzünden Kennedy'nin gözünde inanılırlığını büyük ölçüde kaybeden CIA, Kübalı lidere suikast düzenlemeyi bile (Mongoose Harekâtı) düşündü. Bu sırada Castro, SSCB'den daha fazla destek almaya çalışıyordu. Buna cevaben Ekim 1962 Nikita Kruşçev, Küba'ya Sovyet nükleer füzeleri yerleştirilmesini önerdi ve Füze Krizi'nin başlaması için sahnenin son hazırlıklarını tamamladı.

Yukarıda daha ayrıntılı biçimde tartışılmakla birlikte burada, Küba görüş açısından bakılırsa, kriz hem olumlu hem olumsuz sonuçlar doğurduğunu vurgulamak gerekir. Olumlu yanı, füzelerin geri çekilmesi koşuluyla, Kennedy yönetimi bir daha Castro rejimini güç kullanarak devirmeye kalkışmayacağını taahhüt etti. Castro artık rahat bir nefes alabilirdi. Öte yandan krizin pek çok olumsuz yanı vardı. Özellikle ABD, Küba'ya ekonomik ve siyasi baskı yapmaya devam etti ve bunun sonucunda ada, Batı Yarıküreden bütünüyle tecrit edildi. Bu durum, ABD, Latin

Amerika'ya çok iddialı bir ekonomik yardım paketi uygulamaya başlayınca daha açık bir şekilde ortaya çıktı.

İlerleme İttifakı

Başarısızlığa uğrayan Domuzlar Körfezi işgali, Latin Amerika'da komünizmle mücadele yöntemlerinden birini temsil eder. Kennedy yönetimi, Orta ve Güney Amerika'da askerî müdahalelerin başarılı olanlarının bile kısa vadede bazı çözümler getirmekle birlikte, Amerikan karşıtlığı ve milliyetçiliğe varan yapısal sorunlar doğurabileceğini kendinden önceki yönetimlere kıyasla çok daha iyi anlamıştı. Sovyetler Birliği'nin Castro ile başarılı flörtü de, çeşitli devrimci hareketlerin Amerika'nın "arka bahçesini" bir Soğuk Savaş meydanına dönüştürme potansiyeli taşıdığını gösteren bir işaretti. Böylelikle, Küba'nın bir daha tekrar etmesini önlemek için Kennedy yönetimi, Domuzlar Körfezi harekâtının halen devam ettiği 1961 baharında bir tarihi, Latin Amerika'nın kalkınmasını canlandırmayı hedefleyen iddialı bir yardım programı başlatmak için uygun gördü.

Yukarıda belirtildiği üzere Latin Amerika'ya daha fazla yardım yapma fikri Eisenhower yönetiminin son dönemlerinde de kabul edilmişti. Ne var ki, 1959'da kurulan (ve ABD'nin 500 milyon dolar vermeyi taahhüt ettiği) Inter-American Development Bank gibi kuruluşlar, Kennedy yönetiminin, **İlerleme İttifakı** programının yanında sönük kaldı. Sınırın güneyinden coşkulu bir tepki alan yeni başkan, hemen Marshall Planı ile karşılaştırılacak olan iddialı yardım paketini, Mart 1961'de açıkladı. Program başlarken yaptığı açılış konuşmasında, Kennedy'nin söyleminde tipik aşırılıklar vardı, bir yandan "bu en büyük fırsat anı" derken, bir yandan da "Eski Dünya'nın despotizmini Yeni Dünya'nın insanları üzerinde bir kez daha, denemeye çalışan yabancı güçler," dedi. Kısacası Kennedy, modernleşmenin Latin Amerika için getireceği sınırsız fırsatların yanı sıra Sovyet tarzı komünizmin yaratacağı "despotizmin" tehlikelerini anlattı. Kennedy, temel sorunun, savaş sonrası Avrupası'nda olduğu gibi yoksulluk olduğunun altını tekrar tekrar çizdi. Böylece, Latin Amerika'da süregiden toplumsal ve ekonomik eşitsizliğin olumsuz siyasi sonuçlarıyla mücadele edebilmek için Kennedy, "Latin Amerikan halklarının, ev, iş, toprak, sağlık ve eğitim alanlarında temel ihtiyaçlarını tatmin etmek üzere görülmemiş ölçüde büyük ve soylu bir amaç için muazzam bir işbirliği" çağrısında bulundu. Kennedy'nin sözleri, 1947'de George Marshall'ın "Avrupa'da açlık, yoksulluk ve kaosla" mücadele kampanyasını başlatırken söylediklerini hatırlatıyordu.

Resmen 1961 Ağustos'unda, Uruguay'ın Punta del Este kentinde, Küba dışında tüm Latin Amerika ülkelerinin katılımıyla başlatılan İlerleme İttifakı, izleyen 10 yılın sonuna kadar, kalkınma için 20 milyar Amerikan doları vermeyi taahhüt ediyordu. Yardımı alacak ülkeler Amerika'nın yardım çabasına eşit miktar yerli fonla katılacaktı. Yardım, ticaret ve işbirliğini birlikte getiren İttifak, Latin Amerika ülkelerini kemiren, devasa boyutlardaki ekonomik eşitsizliğe, kötü yaşam koşullarına, sağlık ve eğitim hizmetlerinde yetersizliğe son verecekti. Amerika Birleşik

İlerleme İttifakı
Amerika'nın 1961'de Latin Amerika'ya yönelik başlattığı yardım programı. Programla, kişi başına düşen gelirde yıllık yüzde 2.5 oranında bir artış, demokratik hükümetler kurulması, daha adil gelir dağılımı, toprak reformu ve iktisadi ve sosyal planlama amaçlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 20 milyar dolar vermesine karşılık Latin Amerika ülkeleri (Küba hariç) on yıl için 30 milyar dolar taahhüt etmiştir. Karmaşık sonuçlar doğuran bir on yıldan sonra ittifak, 1973 yılında dağılmıştır.

Devletleri, güney sınırındaki ülkeleri tam anlamıyla demokrasiye geçmeleri için zorlama niyetinde değildi ama yardım siyasi değişim koşuluna bağlıydı. Varsayıma göre, Latin Amerika'da ciddi ölçüde bir orta sınıf yaratılacaktı, böylece komünizme kalkan olarak askerî diktatörlüklere ihtiyaç azalacaktı ve en nihayet bütün Batı Yarıküre modernleşme ve liberalizmin kalesi olacaktı.

Kennedy yönetimi, İlerleme İttifakı programını büyük ölçüde Küba devrimi ve Sovyetler Birliği ile Castro rejimi arasında ortaya çıkmaya başlayan bağlar nedeniyle başlatmıştı. Bir önemli provokasyon da, 1961'de Sovyet lideri Nikita Kruşçev'in kamuoyu önünde, kurtuluş savaşlarını desteklemeyi taahhüt etmesi ve örnek olay olarak Sovyetlerin Küba'ya yaptığı yardımdan söz etmesi oldu. Bu ve Küba'nın devrimi ihraç etme tehlikesi, elbette olayın aciliyetini arttırdı. İttifakı yorumlamanın bir başka biçimi de, başka Kübaların olmasını engellemekti denebilir çünkü bu yeni program, Küba devrimine yol açan türden sosyal ve ekonomik koşulları ortadan kaldıracaktı.

Bütün vaatlerine rağmen, İlerleme İttifakı, ABD'nin güneydeki komşularıyla ilişkilerinde etkileyici bir değişiklik yaratmadı. İlerleme İttifakı ve Kennedy'nin kendisi, Latin Amerika'da çok popülerdi ama bu iddialı programın uygulanmasında büyük güçlükler çıktı. En basiti, hak sahibi konumunda bulunan çok fazla taraf vardı. Öte yandan, İlerleme İttifak'ının Latin Amerika'da büyümeyi engelleyen yapısal sorunların çözülebilmesi, ancak uzun vadede mümkündü. Bu bir talihsizlikti, çünkü hastalığın hemen "tedavi" edilememesi, istikrarı hemen sağlamak isteyen 1960'ların Amerikalı politika yapıcılarının, bu işi doğrudan ve örtük müdahaleler gibi, iyi işlediği "kanıtlanmış" yöntemlere çözmeye yönelmesi anlamına geliyordu.

"Modernleşme" kuramı
Hızlı ekonomik kalkınmanın bir çeşit "taklit" aşamasından geçen devletlerce başarılacağı ve bu aşamada girişimci sınıf ve büyük yatırımların ekonomik büyümede önemli bir rol oynayacağını savunan düşünce. Kuram, hem Kennedy hem de Johnson yönetimlerinde görev alan MIT'li iktisatçı Walt Rostow ile birlikte anılmaktadır.

Ortaya çıkan bir başka sorun da, **modernleşme kuramının** yarattığı bütün umutlara rağmen, yardımı alan ülkelerin yöneticilerinin çoğunun (ve bunun yanı sıra Amerikan hükümetinin bürokratları ve Latin Amerika'da önemli denebilecek yatırımlar yapmış özel şirketler) sosyal mühendisliğin her türüne karşı olmasıydı. Geçen on yıllar boyunca, Latin Amerika'da siyasi ve ekonomik güç görece küçük oligarşilerin elindeydi. Doğal olarak bu gruplar, sahip oldukları gücü bırakmaktan, ciddi bir toprak reformunun ya da toplumsal refahı arttırma programının parçası olmaktan bir çıkar elde edemeyeceklerdi. Böylece 1960'ların ortalarına gelindiğinde, ABD, bu yerel çıkarları uzlaştırmak ve milliyetçileri daha fazla kızdırmamak için başlangıçta koyduğu, yardımın siyasi reforma bağlı olduğu şartını kaldırdı. Bunun sonucunda yolsuzluk müzmin bir sorun haline geldi. Latin Amerikalı seçkinler yardım parasından büyük lokmaları ceplerine indirdiler ve uzun vadeye yayılan vergi ve toprak reformlarına karşı çıktılar. Geriye bakıldığında, İttifakın hedeflerine ulaşabilmesi için tek şansın, siyasi değişimin, yardım başlamadan önce yapılmasının şart olduğunu gösteriyor. Ne var ki Amerikalı resmî görevliler kendi çıkarları gereği, geleneksel dostları yerel seçkinlerin hoşlanmayacağı hiçbir şey yapmaya istekli değillerdi. Bu yüzden Amerikan Kongresi toprağın yeniden dağıtımı sürecinde, yoksullara verilecek topraklar için Amerikan fonlarının kullanılmasını kesinlikle yasakladı. Etkin bir "master plan" ya da genel bir örgütsel yapının olmayışı da bununla birleşince, İlerleme İttifakı, yürekten bir çaba olarak görülmedi.

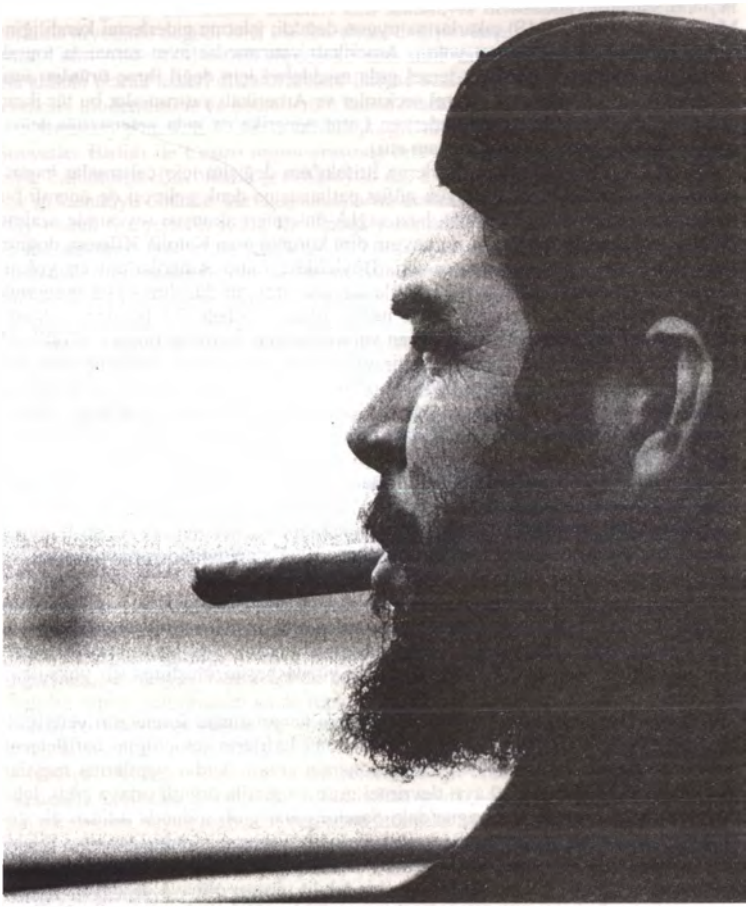
Amerikalı işadamları yerel yöneticilerin sağladığı istikrarın korunmasına eşit derecede önem veriyordu. Örneğin, Guatemala gibi bir ülkede ücretleri yükseltmek

ve ucuz emekle çalışanların sosyal durumunu düzeltmek gibi politikalar Birleşik Mevye Şirketi'nin (BMŞ) çıkarlarına uygun değildi; işletme giderlerini kendiliğinden yükseltmenin bir anlamı yoktu. Amerikalı yatırımcılar aynı zamanda toprak sahiplerini, İttifak'ın fonlarını, temel gıda maddeleri için değil ihraç ürünleri için kullanmaya teşvik ediyordu. Yerel seçkinler ve Amerikalı yatırımcılar bu tür ihraç ürünlerinden büyük kârlar elde ederken Latin Amerika'da gıda yetersizliği değişmez bir sorun olarak kalmaya devam etti.

Bütün bunlara ek olarak, İlerleme İttifakı'nın değişim için çalışmalar başlatmasının, zaman bakımından büyük nüfus patlamasına denk gelmesi de önemli bir sorun yarattı. Bebek ölümlerinde, bazı sağlık önlemleri alınması sayesinde azalma görülürken, Latin Amerika'nın en yaygın dinî kurumu olan Katolik Kilisesi, doğum kontrolüne karşı çıkmaya devam etti. Böylelikle, Latin Amerika'nın en yoksul bölgelerini eğer damla damla da olsa ulaşan, çok ufak bir düzelme veya ekonomik büyüme sağlandıysa, ortalama yıllık nüfus artışının yüzde 2.5'tan fazla olduğu bölgelerde bu düzelmenin hiç bir somut yararı olamadı. İlerleme İttifakı, 1960'ların sonunda bebek ölümlerinde iddialı bir oran olan, yarı yarıya düşürme hedefine ulaşmayı başaramadı. Örneğin 1968'de, Peru'da her bin kişi için bir yaşın altında bebek ölümleri yüzde 75 oranındaydı, Şili'de yüzde 86 ve Guatemala'da en yüksek olduğu bölgelerde yüzde 94'tü. Guatemala'da aslında ölüm oranı artmıştı (ama nüfus da hâlâ artıyordu).

İttifak, aynı zamanda, 1960'ların ortalarında, yıllık GSMH'nin yüzde 5.5 oranına yükselmesi hedefini de tutturamadı. Yalnızca, Somoza ailesi ve yakınlarının pençesi altında yönetilmeye devam eden Nikaragua'da, refahın çok az bir bölümünün genel nüfusa sızmasına izin verildiği için, 1965'e gelindiğinde burada istenilen hedef tutturuldu. 1960'ların ilk yarısında başka ülkelerin GSMH'leri birbirlerinden farklıydı, örneğin Kolombiya'da yüzde 1.6 iken El Salvador'da 3.7 idi. Buna ek olarak, olumlu bir gelişme olduğu kabul edilen ama böylesine küçük çaplı bir büyüme, zaten zengin olanları biraz daha zengin ediyordu: 1960'larda, her 100 dolarlık yeni gelirin yalnızca 2 doları, nüfusun yüzde beşini oluşturan en yoksullara gidiyordu.

Dağın fare doğurması gibi büyük vaatlere karşın alınan sonuçların yeterli olmaması nedeniyle, İlerleme İttifakı da, devrimci fikirlerin çekiciliğini hafifletecek bir çare olamadı. 1950 ve 1960'larda dönemin siyasi iktidar yapılarına meydan okumak üzere neredeyse 30 ayrı devrimci grup ve gerilla örgütü ortaya çıktı. İçlerinden birkaçı, örneğin Nikaragua'daki Sandinistalar gibi, sonunda iktidarı ele geçirmeyi başardı ama çoğu gerilla grubu, örneğin Guatemala'daki Direnişçi Silahlı Kuvvetler veya Venezüella'daki Ulusal Kurtuluş Silahlı Kuvvetleri, hep marjinal kaldılar ama ülkelerindeki istikrar için bir tehdit unsuru olmaya da devam ettiler. Belki de Amerika'nın canını en çok sıkan şey, birkaç Kübalı devrimcinin, devrimci hareketi gerçekten Batı Yarıküreye ihraç etmeye çalışmalarıydı. Arjantin doğumlu Ernesto "Che" Guevara, Castro'nun en ünlü teğmeni, muhteşem ama sonu başarısızlığa mahkûm olan bir çabayla, 1960'ların ortalarında, Bolivya'nın tepelerinde *foco* grubunu örgütledi.

Fotoğraf 16.1 Ernesto Guevara, 17 Aralık 1964. Arjantin doğumlu, Kübalı Marksist devrimci, Ernesto "Che" Guevara, başında beresi ile, bir havalimanında, muhtemelen New York, puro içiyor. (Fotoğraf: Bob Parent/Hulton Archive/ Getty Images)

İlerleme İttifakı'nın idealist söylemine rağmen, Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika hükümetlerinin çoğu, devrimci hareketlerin çoğalmasına kaba güç kullanarak cevap verdi. Washington giderek artan miktarlarda askerî yardım verirken, pek çok Latin Amerikalı hükümet de memnuniyetsizlik ifade edenleri acımasızca bastırdı ve gerilla avına çıktı, umduğu kitle desteğini bulamayan Che Guevara da Ekim 1967'de öldürüldü. Buna ek olarak, Johnson hükümeti bölgenin en büyük ülkesi Brezilya'nın sola kayması tehlikesi karşısında 1964'te askerî bir darbeyi destekledi, kuşkusuz, eğer Brezilya isteseydi, ABD ordu bile göndermeye hazırdı. Sonuçta Brezilya 20 yıl askerî yönetim altında yaşadı, ülkede bir daha demokratik seçimlerin yapılması için 1985'e kadar beklemek gerekecekti.

Amerika Birleşik Devletleri de, 1960'larda, doğrudan müdahale yapmaktan çekinmedi. 1965'te, 20.000 deniz piyadesini Dominik Cumhuriyetine indirerek, Amerika Birleşik Devletleri, 1920'den beri Karayipler'e en büyük müdahalesini yaptı. Böyle bir "*Gambot* diplomasinin" geri getirilmesinin hazırlıkları, son birkaç yıldır yapılmaktaydı. Amerika tarafından desteklenen askerî diktatör Rafael Trujillo'nun suikast sonucu öldürülmesinden sonra, Mayıs 1961'de Kennedy yönetimi, (Domuzlar Körfezi fiyaskosundan hemen sonra, "yeni bir Küba" yaratılmasından korkarak) Dominik Cumhuriyeti başkenti Santo Domingo'ya deniz kuvvetlerini gönderdi. Bu jeste ilaveten, Amerika Birleşik Devletleri, Dominik Cumhuriyeti Devlet Konseyi'ni güçlendirmek için geniş çaplı ekonomik yardım verdi, yerel güvenlik güçlerine yardım etti ve Dominik ordusunu ayaklanmalara karşı mücadele yöntemleri alanında eğitti. 1962 sonlarına rastlayan Başkanlık seçimlerinden sonra, bir gazeteci politikacı olan Juan Bosch, Ocak-Eylül 1963 tarihleri arasında ülkeyi yönetti ve o tarihte bir askerî darbe sonucunda kaçarak Puerto Rico'ya sığındı. Bu durum da istikrarın gelmesini sağlamadı, çünkü 24 Nisan 1965'te, Bosch yandaşları ve genç subaylar koalisyonu tarafından rakip bir hükümet kurulunca, General Donald Reid Cabral'ın başkanlığı ani bir şekilde sona erdi. Dominik Cumhuriyeti ve daha belirgin olarak Dominik silahlı kuvvetleri bundan böyle Anayasacılar (Bosch'un dönmesini isteyenler) ile Kralcılar (askerî cuntayı yeniden başa geçirmek isteyenler) arasında bölündü.

Johnson hükümeti artık bir ikilem içindeydi. Herhangi bir tarafın yanında açıkça görünmek istemiyordu ama aynı zamanda, Dominik Cumhuriyeti'nin, sonuçta sol kanat bir siyasetçiyi iktidara getirecek, hatta Küba'yı (daha kötüsü, Sovyetler Birliği'ni) müdahale etmeye kışkırtacak uzun bir iç savaşa sürüklenmesini de hiç istemiyordu. Böylelikle, ABD yönetimi "üçüncü yol" üzerinde karar verdi: yeniden istikrar getirecek, geçici bir cunta hükümeti kurduracak ve Bosch gibi istenmeyen bir adayın kazanmasına kesinlikle izin vermeyecek şekilde seçimlerin yapılmasını sağlayacaktı. Böylelikle, Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'a kara ordularını göndermeye başladığı yıl, deniz kuvvetleri de kırk yıl süren bir aradan sonra Dominik Cumhuriyetine dönüyordu. İlerleme İttifakı'nın yüce vaatlerine karşın, 1960'ların ortasında müdahalecilik, böylece ABD'nin resmi siyaset

seçenekleri arasında yeniden yerini aldı. Pek çoklarına göre, "*Gambot* diplomasisi" yeniden dirilmişti.

Devrimciler ve Reformcular; Şili'den Nikaragua'ya

Ne İlerleme İttifakı, ne de sertlik diplomasisi, büyüyen Amerikan karşıtlığını ve devrimci fikirlerin yayılmasını durdurabildi. Bütün Latin Amerika'da, Amerika Birleşik Devletleri hâlâ bağımsızlığın önündeki baş engel olarak görülüyordu, çünkü Amerika, ya yönetici seçkinleri destekleyip onların baskıcı siyasetlerini onaylıyordu ya da değişim, artan nüfusun taleplerine cevap verecek kadar hızlı olmuyordu. Amerika Birleşik Devletleri Vietnem bataklığında daha fazla gömülürken, Dominik Cumhuriyeti benzeri bir işgal ihtimali de seçenek olmaktan çıktı. Böylece 1970'lerin sonunda, Latin Amerika'nın toplumsal ve ekonomik değişim talepleri devam ederken Amerika'nın açıkça müdahale etme yeteneğini kullanması, bir başka gerilla savaşının tuzağına düşme kaygısı yüzünden mümkün olamadı.

ABD'nin askerî birliklerini kullanmakta isteksiz olduğu, Şili olayında belli oldu. 1970'de *Unitad Popular* (Halk Cephesi) hareketinin lideri olan ve hem sosyalist hem komünistlerin desteklediği Salvador Allende başkan seçildi. Seçim kıl payıyla kazanılmıştı. Altı yıl önceki başkanlık seçimini kaybeden Allende, halk oylamasında, sağ kanattan Milliyetçi Parti adayı Jorge Allessandro'nun %34.9 oy oranına ve merkezi temsil eden Hıristiyan Demokrat Parti'nin adayı Radomiro Tomic'in aldığı %27.8 oy oranına karşı, %36.6 oranında oy aldı ama bu oran onu otomatik olarak başkan yapmaya yetmedi. Kararı verecek olan merci Şili Ulusal Meclisiydi ve Meclis o zamana kadar tercihini hep, oyların çoğunluğunu alan adaydan yana yapmıştı. Bu sivil geleneğe uygun olarak Meclis, 1970 yılının Ekim ayı sonlarında Allende'yi Şili'nin Cumhurbaşkanı ilan etti.

Bunun üzerine Nixon hükümeti gerektiği gibi, çok kızdı. Eylül'de yapılan halk oylamasıyla Allende'nin Başkan olmasının onaylanması arasında, Kırklar Komitesi adı verilen oluşum (ki başında Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger olmak üzere, CIA, Dışişleri ve Savunma Bakanlığı temsilcilerinden oluşuyordu), Allende'nin başkanlığını önlemek için, rüşvet verme ve birtakım gizli entrikalar da dâhil olmak üzere pek çok manevra yaptı. Bu ne "I. Yol"u (Allende'nin başkanlığının onaylanması), ne de "II. Yol"u, (açıkça askerî darbeyi teşvik etmek), demokratik yoldan seçilmiş, sol kanattan gelen başkanın göreve başlamasını engelleyebildi. Böylelikle Nixon yönetimi Allende'yi devirmek, yerine daha "dostane" bir hükümet kurmak için daha uzun vadeli bir strateji benimsedi. Üç yıl süren ekonomik baskı döneminde Şili'ye yapılan para yardımı kesildi, Allende'nin muhaliflerine bol miktarda para akıtıldı ve en sonunda, Eylül 1973'te Şili Silahlı Kuvvetleri ülkede yönetimi ele geçirdi. General Augusto Pinochet'nin başına geçtiği cunta, Şili'yi "Marksizm'den" kurtarmak için hunhar bir imha hareketine girişti. En az 3000 Şilili vatandaş ve çok sayıda yabancı uyruklu insan katledildi veya kayboldu, yine

çok sayıda insan gözaltına alındı ve işkence gördü, sosyalist ve komünist parti merkezleri talan edildi, işçi sendikaları tasfiye edildi, üniversiteler hükümet tarafından sıkı bir gözetim altına alındı.

Latin Amerika'nın uzak bir köşesinde demokratik olarak seçilmiş bir hükümetin Nixon yönetimini neden bu kadar tedirgin ettiğini bir an durup düşünmek gerekir. Gerçi Şili'de, Sovyet Pasifik Donanması'nı izlemek üzere yerleştirilmiş iki Amerikan haber alma istasyonu vardı ama ülkenin stratejik önemi yok denecek kadar azdı. Bir zamanlar Kissinger'in dediği gibi "Şili, Antartika'nın yüreğine doğrultulmuş bir hançerdi". Bununla birlikte Amerika'nın Şili'deki ekonomik çıkarları çok büyüktü, 1970'te Amerikan şirketlerinin Şili'de yaklaşık 1 milyar dolarlık yatırımı vardı ve millîleştirme yapılacağı korkusu ile International Telephone and Telegram (ITT) (Uluslararası Telefon ve Telgraf) gibi dev şirketler, Allende'nin başkanlığının önlenmesi için CIA'ye 1 milyar dolar teklif etmişlerdi. Yine de Amerikan yönetiminin Allende'yi indirmekte kararlı olmasında stratejik ve ekonomik sebeplerin ağır bastığı ihtimalini öne sürmek doğru değildir. Nixon, Kissinger ve diğerlerini endişelendiren konu, Allende hükümetinin Batı Yarıkürede seçimle gelen bir sosyalist hükümetin geçerli bir siyasi alternatif olduğunu kanıtlamasıydı. Castro'nun SSCB ile açık bağları vardı ve Batı Yarıküre'de tecrit edilebilirdi, oysa Allende'nin Şilisi, eğer yaşamasına izin verilirse, sosyalizmin Batı Yarıküre'de dış destek olmaksızın yaşayabileceğini kanıtlayabilirdi. Başka türlü söyleyecek olursak, Batı Yarıkürede, "Küba Modeli"nin hiç bir çekim gücü yoktu oysa "Şili Modelinin", İlerleme İttifakı'nın çözemeden bıraktığı pek çok sorunun cevabı olma ihtimali vardı. Geniş bir kesimin hoşuna gitme potansiyeline sahip olduğu için, Şili sosyalizmini "çevrelemek" yeterli değildi, onu "devirmek" gerekiyordu.

1950'lerde Guatemala vakasında olduğu gibi, Allende'nin devrilmesi de, Kuzey ve Güney Amerika'nın iç ilişkilerdeki yapısal bozuklukları iyileştirmeye yaramadı. Şili Başkanı, 11 Eylül 1973'te intihar etmişti (askerî cuntanın açıkladığı gibi) ya da öldürülmüştü. Böylece, Latin Amerika'da ekonomik ve toplumsal sorunların baş sebebinin Amerika Birleşik Devletleri'nin ülkelerindeki müdahaleci varlığı olduğuna inanan güçlerin zihninde Allende, şehit oldu. Bütün bunlarda belirli bir tarihsel ironi de vardı. Çünkü gerçekte, Amerika'nın Latin Amerika ile yaptığı ticaret veya oraya yaptığı yatırımın mutlak rakamları (ya da dolar olarak miktarı) Soğuk Savaş yılları boyunca artarken, bölgenin ABD'de açısından ekonomik önemi açıkça azalıyordu. Örneğin 1950'de ABD'nin tüm doğrudan dış yatırım tutarının yüzde 37'sini Latin Amerika alıyordu ama 1970'e gelindiğinde bu rakam yüzde 18 oranına düşmüş, 1990'a gelindiğinde yüzde 10'a düşmüştü. Benzer bir şekilde, 1950'de Amerika'nın Latin Amerika'ya yaptığı ihracat, toplam ihracatının yüzde 28'ini oluştururken, 1970'lerin ortalarında bu rakam yüzde 15'e inmişti ve 1980'lerde de burada duracaktı.

1970'ler ve 1980'lerde ABD'de Latin Amerika'nın azalan ekonomik önemi, kıta açısından kayda değer bir olumlu sonuç yaratmadı. Başka dikkate değer dış açılımlar olmayınca, kıtanın ekonomik büyüme hızı, aslında 1970'lerde azaldı ve

1980'lerin başında eksiye geçti. Arjantin, örneğin, 1981'de yüzde 8.4 oranında GSMH büyüme hızına ulaştığı için övünüyordu. Üstelik bölgenin dış borcu hızla büyüyordu. 1975–1985 arasında Brezilya'nın dış borcu 25 milyar dolardan 106 milyar dolara çıkmıştı, (1988). Ne de Şili örneğinin gösterdiği gibi ABD'de Latin Amerika'nın azalan ekonomik önemi, Washington'a karşı daha rahat siyasi tavır almasına yaradı. Böylece, "Yankee Emperyalizmine" karşı ayaklanma çağrısı, 1950'lerde olduğu gibi 1970'lerde de güçlü bir siyasi araç olmaya devam etti. Allende gibi toplumsal reformcuların kaderine bakılınca, Amerikan karşıtlığının odak noktasının neden demokratik sosyalizm değil de gerilla hareketleri olduğuna şaşmamak gerekir.

Güney Amerika, içlerinde Kolombiya'da On dokuz Nisan Hareketi, Peru'da Parlayan Yol Hareketi de olmak üzere pek çok gerilla hareketi hükümetlere meydan okurken, Washington'ın dikkatini verdiği hareketler Orta Amerika'da toplanmıştı. El Salvador'da bazı gruplar 1970'lerin sonunda, 1980'ler boyunca ülkeyi yöneten sivil-asker cuntayı tehdit eden Farabundo Marti Ulusal Cephesi'ni (FMUC) kurdular.

Uzayıp giden çatışmalarda 80.000'den fazla insan hayatını kaybetti. Guatemala'da da çeşitli gerilla grupları benzer bir mücadele sürdürdüler. Ne var ki, Amerika Birleşik Devletleri'ni gerçekten kışkırtan ve çoğu zaman gizli ama çok uzun süren bir savaşa iten, Nikaragua'da Sandanistalar'ın 1979'daki zaferi oldu.

Haziran 1979'da, Daniel Ortega'nın başında bulunduğu Sandinistalar'ın Ulusal Kurtuluş Cephesi Orta Amerika'nın en uzun süren diktatörlüklerinden birini devirdi. Somoza ailesi, Amerika Birleşik Devletleri'nden aldığı destekle, ülkeyi 1930'lardan beri yönetiyordu. Ancak 1970'lere gelindiğinde ülkeye hâkim olan aile, yerel oligarşi ve halk desteğini kaybetmişti. Bunun kadar önemli olan bir başka nokta, Amerika Birleşik Devletleri özellikle de Carter yönetiminin, bölgedeki insan hakları ihlalleri bakımından rakipsiz durumda olan Samoza ailesini desteklemekte pek fazla yarar görmemesiydi. Böylece 1979'da Amerikalı diplomatlar, onların sürgüne gönderilmesi için baskı yaptı.

Castro'nun Küba'sında olduğu gibi, Sandinistalar'ın iktidarı ele geçirmesi de rastlantısal iç ve dış koşullardan kaynaklandı. Fidelistler'in örneğini izleyen Sandinistalar da, başta Sovyet bloğuyla birleşmek istemediler. Bunun yerine dış siyasette, sonunda boşa çıkacak olan, **bağlantısızlık** çizgisini tercih ettiler, iç siyasette ise, toplumsal adalet ve karma ekonomiyi ana hedefleri olarak ilan ettiler. 1979 ve 1982 arasında Nikaragua, yardım için birçok farklı kaynağa başvurdu ve aldı: ihtiyacının yüzde 30'unu diğer Latin Amerika ülkeleri sağladı, Sovyet bloğunun Nikaragua ile yaptığı dış ticaret payı ve yardım paketi ise yüzde 20 civarında kaldı (aynı dönemde Meksika'nın verdiği yardım miktarı, Sovyetler Birliği'nin verdiği yardımın iki katıydı). Bu gibi rakamlara bakılınca, 1980'lerin başlarında Nikaragua'ya "ikinci bir Küba" denemeyeceği açıktır. Sandinistalar'ın istediği, dış bağlarını çeşitlendirerek ABD'ye yeniden bağımlı hale gelmekten kurtulmaktı.

Bağlantısızlık
"Büyük Güç çatışmalarından", özellikle de Soğuk Savaş'tan kaçınma politikası. İlk olarak Hindistan tarafından 1947 yılındaki bağımsızlık sırasında benimsenmiştir.

Anlaşılan bu kadarı bile, ABD'nin Reagan hükümetini korkutmaya yetti. İktidara 1981 yılının başında gelen ve Amerika'nın nüfuzunu vurgulamakta kararlı olan yeni yönetim, en azından söylemde, küresel çevreleme politikasına doğru bir hamle yaptı. Reagan ve çevresindeki dış siyasetçiler ekibine göre, "Komünizmin sızma tehlikesi" özellikle Amerika'nın "arka bahçesinde" yaygınlaşmaktaydı ve "Moskova-Havana ekseni" adı verilen oluşum, burada "Küba modelinde devletler" oluşturmakla meşguldü. Reagan'ın Dışişleri Bakanı Alexander Haig, Sovyetler'in, Orta Amerika'da hedef ülkeler seçtiğini düşünüyordu ve Mart 1981'de bunu basitçe, gangster ağzıyla dile getirdi: "liste başı" Nikaragua ve El Salvador'du.

Sovyetler Birliği'nin devrim için Orta Amerika'yı hedef aldığı algısı, Reagan yönetimini, çevreleme politikası değil, ortadan kaldırma politikası izlemeye yöneltti. Reagan yönetimi, El Salvador-da iç savaş koşullarını yaratmış olmayabilir ama yine de, solcu FMUKC (Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi) direnişçilerine karşı, ünlü infaz müfrezeleri de dâhil olmak üzere sağcı muhalefeti kuvvetle desteklediği kesindir. Bunun da ötesinde, CIA 1984'te, sanki eski yaptıklarını onurlandırır gibi, Hıristiyan Demokrat Parti lideri Jose Napoleon Duarte'nin (Indiana'nın Notre Dame Üniversitesi mezunu idi) başkanlık seçimlerini kazanması için ülkede para dağıttı. Duarte göreve gelir gelmez, FMUKC ile görüşmelere başladı ama çok geçmeden görüşmeler kesildi ve yeniden, 1980'lerin sonuna kadar devam edecek olan iç savaş başladı. 1989'da, sağ kanat ARENA Partisi'nin lideri Alfredo Cristiani'nin başkanlığa seçilmesi, El Salvador'a hemen barış getirmedi ama onun hükümeti 1991'de Birleşmiş Milletler'in de yardımıyla FMUKC ile görüşmeleri yeniden başlattı. 1992 başlarında, direnişçilerle barış anlaşması imzalandı ve on iki yıl süren kanlı çatışma sona erdi. FMUKC silahlı kuvvetlerini terhis etti ve 1994 seçimlerine katıldı, ancak1990'ların sonuna kadar başkanlık koltuğu ARENA partisinde kaldı. Ne var ki, hem sağ hem sol kanatta şiddet ve terörün büyük ölçüde azalmasına rağmen, hükümetin 1992 barış anlaşmasında kabul ettiği koşullardan biri olan, El Salvador'da toprak dağıtımı programı çok ağır ilerledi ve yıllarca süren çalkantıların bedelini ülkenin ekonomisi ödedi.

Salvador, iç savaşını "sağ" yöne saptırmaya çalışırken, Reagan yönetimi aynı zamanda, Nikaragua'da Sandinistalar'ı de devirmeyi çalıştı. 1981'den itibaren bütün yabancı yardım kesildi ve 1985 ekonomik ambargo uygulanmaya başladı. Nikaragualılar buna cevap olarak, Kübalı tıp uzmanları, teknisyen ve bunun yanı sıra askerî danışmanları ülkelerine davet ettiler. 1982'de Reagan yönetiminin Sandinistalar'ı devirmesini yasaklayan bir Kongre kararı bulunmasına rağmen, CIA, Honduras ve Costa-Rica'da üslenmiş olan Sandinist karşıtı *Contra*lara büyük çaplı mali yardım yaparak kararnameyi dolaylı yoldan ihlal etti. 1980'lerin ortalarına gelindiğinde *Contra*lar, Nikaragua'ya büyük akınlar düzenliyor, altyapıyı yıkan sabotajlar, katliam ve terör yapıyorlardı. Amerika'nın *Contra* ile bağlantısı çok geçmeden açığa çıktı ve Dünya Mahkemesi, üç Nikaragua limanını mayınlaması dâhil olmak üzere CIA'nin etkinliklerini mahkûm etti ve Kongre 1984'te bütün yardımın kesilmesi kararını verdi ama yine de Reagan yönetimi özel örgütler aracılığı ile isyancı-

lara para göndermeye devam etti. 1985–86 yıllarında, Reagan'ı, dokunulmazlığının kaldırılması için mahkemeye kadar götürecek olan en çarpıcı ve gülünç olay meydana geldi, Millî Güvenlik Konseyi üyesi Yarbay Oliver North'un, İran'la anlaşıp, *Contra*'ya gizli silah satarak büyük paralar kazandığı anlaşıldı.

Böyle bir ortamda, 1980'lerde Sandinistalar'ın yardım almak için Küba'ya ve Sovyetler Birliği'ne daha fazla yönelmesinde garipsenecek bir şey yoktu. Ama sonuçlar iç açıcı değildi, Managua, Havana ve Moskova arasında bir kez açık ilişkiler kurulduktan sonra Reagan'ın, *Contra*lara "insanî yardım" da bulunmak için Kongre'den 100.000 milyon dolar alması kolay oldu. Bu sırada, birçok Latin Amerika ülkesi, barış girişimleri başlattılar ve bunların hepsi Amerika Birleşik Devletleri tarafından küçümsenerek görmezlikten gelindi. Bunlar arasında 1987'de, Costa Rica Başkanı Oscar Arias Sanchez'in sunduğu ateşkes ve ulusal barış planı, önemli bir örnektir.

Reagan yönetimi görevi bıraktıktan ve Sovyet bloğu çöktükten sonra Nikaragua'ya bir ölçüde barış gelmesi, Orta Amerika'yı ele geçirmek üzere komünist bir komplo düzenleneceği korkusunun ne kadar şişirilmiş olduğunu gösterdi. Arias Planı'nın temelleri üzerine kurulan, Şubat 1989'da beş Orta Amerika ülkesinin başkanı, "Tesoro Beach Antlaşması" adı verilen bir toplantıdan sonra özgür seçimlerin yapılması ve *Contra*ların lağvedilmesi çağrısında bulundular. Bir sonraki yıl, Şubat ayında, Sandinistalar'ın muhalefet gruplarının çalışmasına izin vermesinden ve Bush hükümetinin *Contra*lar ile arasına bir uzaklık koymasından sonra, çok sıkı gözlem altında yapılan özgür seçimler, iki şaşırtıcı sonuç doğurdu. Birincisi, kocası 1978'de Samoza kuvvetleri tarafından öldürülen Violeta Barrios de Chammorro'nun liderliğindeki Ulusal Muhalefet Birliği, Sandinistalar'ın lideri Daniel Ortega'yı rahatça yendi. Ondan önceki beş yıl boyunca Başkanlık koltuğunda oturan Ortega sonuçları kabul etti. Böylece, en az 30.000 cana mal olmuş, uzamış bir iç savaştan sonra Nikaragua'da çarpışmalar durdu.

Guatemala'da da benzer olaylar oldu, 1950'lerde Arbenz hükümetinin devrilmesinden sonra, muhalif sol gruplarla hükümet arasında sürekli patlak veren iç savaş sona erdi. 1986'da, Marco Vinicio Cerezo Arevelo başkanlığında kurulan sivil hükümet, 1991'de Jorge Serrano Elias adlı başka bir lider devam ettirdi. Yine garip olan, 1996'da bir barış anlaşmasının imzalanabilmesi, Guatemala silahlı kuvvetlerinin Serrano'yu iktidardan düşürmesinden ve 1993'te onun yerine, insan hakları avukatı olan Leon Carpio'nun geçmesine izin verdikten sonra gerçekleşmesiydi. Böylece, otuz beş yıl içinde yaklaşık 200.000 Guatemalalının canına mal olan, Latin Amerika'nın en uzun iç savaşı sona erdi. Daha barışçı bir ortam umudunu yansıtarak, 1997'de UNESCO, Houphouet-Boigny Barış Ödülü'nü, Guatemala'nın yeni Başkanı Ivaro Arzu Irigoyen ile gerilla hareketinin lideri Ricardo Ramirez'e verdi. Kısacası, Soğuk Savaş sona erince, birçok Orta Amerika ülkesi, zor ama daha az şiddet içeren ulusal barışı kurma aşamasına geçti.

Yeni Milenyuma Girerken: Belirsizlik Çağı

1980'lerin geleneksel sağduyusuna göre, ABD, Batı Yarıkürede egemenliğini bir ölçüde hükmen kaybetmişti. Orta Amerika'daki devrimler, Latin Amerika ülkelerinin ekonomik bağımsızlığının artması, Vietnam sonrası dönemde ABD'nin dış ülkelere müdahalede isteksiz olması, sanki Monroe Doktrini döneminin sona erdiğini haber veriyordu. İstatistikler de bunu doğrular gibiydi: ABD'nin Batı Yarıkürede ticareti (silah sevkiyatı dâhil) ve doğrudan yatırımı, 1950'lerden beri sürekli düşmekteydi. Üstelik Amerikalılar, Küba'da komünist bir rejimim yaşamasına izin vermek zorunda bırakılmıştı ve Reagan yönetimi bile Grenada adası gibi küçük bir yer dışında, açıkça dış müdahalede bulunmaya hevesli değildi. Böylece Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Latin Amerika'nın yeni bir bağımsızlık çağına girmesi, hatta belki uzun vadede ABD'nin Batı yarıkürenin Güney yarısında, etkisinin (bırakınız hegemonyasını) bütünüyle silineceği bir refaha kavuşması mukadder gibi görünüyordu.

Ne var ki, 1990'lar boyunca, Latin Amerika'nın ABD'ye ekonomik bağımlılığı hâlâ gücünü tam olarak kaybetmemişti. Bu kısmen, refahın eşitsiz dağılımı geleneğinin devam etmesinin bir sonucuydu. 1990'larda ABD'nin GSMH'si hâlâ tüm Latin Amerika'nınkinden 7 kat daha fazlaydı; bu arada 1950'de kabaca ABD'nin nüfusuna eşit olan Latin Amerika'nın nüfusu, 1990'a gelindiğinde yüzde 75 artmıştı (436 milyon, 250 milyona karşı). Kısacası ABD'nin tersine, Latin Amerika görece yoksul kalmıştı ve nüfusu çok büyüktü, dolayısıyla kuzeye akan yasa dışı göçmen sayısının bu kadar yüksek olmasının bir nedeni de buydu. Üstelik 1970'ler ve 1980'lerde ABD'nin bütün olarak bölgeyle ticareti görece düşmüş olsa bile ABD,1990 hâlâ tüm Latin Amerika ülkelerinin en büyük ticaret ortağı olan, tek ülkeydi. Japonya ve **Avrupa Birliği** 1990'larda bazı görece kazançlar elde ettiyse de (Japonya, Şili'nin en önemli müşterisi oldu) ABD'nin yatırımları bu iki büyük rakibin yaptığı yatırımın toplamından 2 kat daha fazlaydı. Yine de belki de en önemlisi, birinci Soğuk Savaş'ın on yıllık dönemi boyunca ABD'nin, tüm Batı Yarıküre'deki muazzam siyasi gücüydü.

Aslında, Batı Yarıküre'de Soğuk savaş bir Amerikan askeri müdahalesiyle başladı. Panama Kanalı bölgesinde Amerikan çıkarlarını korumak üzere devamlı bulunan güçler vardı. 20 Aralık 1989'da, 13,000 Amerikan birliği, o ayın başında kendisini hükümet başkan olarak ilan eden Panama Savunma Kuvvetleri'nin adı kötüye çıkmış önderi Manuel Noriega'yı yakalamak için bu gruptan, yaklaşık aynı sayıda bir güçle birleşti. 1989 başlarında, eskiden istihbaratın başında bulunan ve Reagan yönetiminin sıkı bir müttefiki olan Noriega'nın, Florida'da bir ABD Federal mahkemesi tarafından para aklama ve uyuşturucu kaçakçılığından mahkûmiyeti vardı. Ama Panama'yı terk etmesi halinde ona dokunulmazlık verileceğine dair teklifi kabul etmek yerine, Noriega, isyancı bir tavır takınmıştı. En sonunda Bush yönetimi, Panama liderini yasadışı uyuşturucu kaçakçılığının sembolü olarak teşhis ederek, OAS'a üye devletlere danışmadan "Haklı Dava Operasyonunu" başlattı.

Avrupa Birliği (AB) 1992'de Maastricht'te, Avrupa Birliği üzerine imzalanan antlaşmayla (ABA) oluşan siyasi ve ekonomik topluluk. AB, Avrupa Topluluğu'nun antlaşmalarına ek olarak, AB ülkelerini birbirine bağlayan devletler arası –veya devletler üstü– iki "sütun"u antlaşmayla bütünleştirdi: Bunlardan birincisi, ortak dış politika ve ortak güvenlik politikası, diğeri hukuk işleriydi. AB üye devletlerinin sayısı 1992'de 12 iken, 2007'de yirmi yedi'ye çıktı.

Noriega yakalandı ve sonunda Miami'de yargılanıp mahkûm edildi. Tüm Latin Amerika'da (ve dünyanın birçok yerinde) büyük protesto eylemleri sürerken Amerikan kamuoyu, bunu Amerika'nın, sözde "uyuşturucuya karşı savaşında", kazandığı bir zafer olarak kutladı. Belki de bunun altında, Amerika'nın gücünü böylesine etkili biçimde ve tek başına kullanmasından duyulan gizli bir tatmin duygusu yatıyordu. Ne var ki, Noriega'nın tutuklanmasının, gerçek sorunun çözülmesine bir yararı olmadı çünkü Latin Amerika'dan ABD'ye uyuşturucu kaçakçılığı 1990'lar boyunca daha da gelişti.

Amerikan Deniz piyadeleri 1994'te, bir kez daha müdahale için Karayipler'de konuşlandı, bu kez Haiti'de. Olayın uyuşturucuyla ilgisi yoktu. Bunun yerine, müdahaleci sayılmayan Clinton yönetimi, Haiti'de peş peşe gelen baskıcı rejimler sonucunda tırmanan mülteci krizi nedeniyle, "Demokrasiyi Destekleme Operasyonu"nu başlattı. 1980'lerde Reagan ve Bush yönetimleri Jean-Claude "Baby Doc" Duvalier'nin vahşi yönetiminden kaçmaya çalışan mültecilere yeniden vatandaşlık vermişti; yaklaşık 23,000 Haitili "gemi insanlarından" yalnızca 28'ine ABD'de sığınma hakkı verilmedi. Duvalier 1986'da devrildi, onun yerine, 1990'da yapılan demokratik bir seçimle popülist bir papaz olan Jean-Bertrand Aristide geçti. Aristide'in kendisi de, Eylül 1991'de hem OAS hem ABD'nin açıkça kınadığı bir askeri darbe ile devrildi. Bu kez mültecilerin akışı hızlandığı için Amerikan sahil muhafızları, Küba'da Guantanamo Körfezi Askeri Üssü'nde binlerce Haitiliye sığınma hakkı verdi. Haiti'de askeri rejime karşı daha etkin bir siyaset güdülmesini isteyen Clinton 1993'te göreve geldiğinde, 200,000 Haitilinin denize açılma olasılığı zor bir insani durum ve siyasi kriz yaratıyordu. Karayip kökenli mülteci sayısının hızla artmasının ABD'de kamuoyunu kaygılandırdığının farkında olması da, yeni yönetimin üzerindeki baskıyı güçlendiriyordu.

Bu mülteci akının hafifletilmesi için çeşitli arabuluculuk çabaları işe yaramayınca, ABD askeri tedbirleri sıkılaştırdı ve 1994'ün Eylül ayında Başkan, açıkça General Raoul Cedras hükümetine istifa etme çağrısında bulundu. Sonunda askeri yöneticiler kenara çekildi ve kendisi için af çıkması koşuluyla Aristide'nin dönmesini kabul etti. Öte yandan Aristide, hiçbir şekilde Clinton yönetiminde herkesin üzerinde oybirliğiyle anlaştığı bir isim değildi. Böylece Amerikan birlikleri, düzeni sağlamak adına Haiti'ye girdi. 1995'te, onların yerini, Kanada liderliğinde bir BM barış gücü aldı ve Haiti askeri gücü yavaş yavaş terhis edildi. Ne var ki o günden beri ülke siyasi istikrarsızlık ve ekonomik kaostan kurtulamadı.

Wilsoncı Enternasyonalizm
Woodrow Wilson'un On Dört İlke'de taslağını çizdiği yeni dünya toplumunu yaratma fikri. Bu yeni toplum, ulusların kendi kaderini tayin etmesiyle yönetilecek; bu uluslar gizli diplomasi ve savaşlara maruz kalmayacaktı. Ayrıca uluslararası adaleti sağlamak için bu yeni toplumun bir birliği olacaktı.

Panama ve Haiti'deki operasyonlar Karayip bölgesinde ABD'nin hegemonyasının devam ettiğinin açık bir ifadesiydi. Ancak her iki olayda da müdahalenin gerekçesi Soğuk Savaş yıllarındakinden epeyce farklıydı. Clinton ve Bush yönetimlerinin her ikisi de **Wilsoncı enternasyonalizmin** retoriğini kullandı ve demokrasiyi ayakta tutma gereğine işaret edildi ama gerçekte Soğuk Savaş sonrası politikalar, Amerika'nın iç sorunlarıyla yakından ilişkiliydi. Bush yönetimi Panama'daki müdahaleyi haklı çıkarmak için, uyuşturucuya karşı savaşın bir parçası olarak gösterdi; Haiti'de sorun, 200,000 yoksul, çoğunlukla eğitimsiz ve beyaz-olmayan mül-

tecinin ABD kıyılarına ayak basmasıydı. Operasyonlar, amaca ulaşmakta çoğunlukla başarılı oldu elbette: Noriega yakalanıp hapsedildi, Haiti'den gelen göç akını durduruldu ve Panama ve Haiti, müdahaleden sonra kuşkusuz "daha demokratik" oldu. Ancak müdahaleden çıkan bir başka ders de çok göze çarpıyordu: postmodern çağda bile ABD kendinden küçük komşularını askeri müdahaleyle korkutabilen, bölgesel bir egemen güçtü. Latin Amerikalı birçok yeni lider

Batı yarıküresinde birinci Soğuk Savaş Döneminin on yılında meydana gelen değişim, bir devrim olmaktan çok uzaktı. ABD, ekonomik ve siyasi alanlarda komşuları karşısında üstün konumunu korudu hatta bazı bakımlardan güçlendirdi de. Bunun yanı sıra askeri alanda da, gerekçeleri Soğuk Savaş yıllarındakinden farklı olmakla birlikte, Amerikan birlikleri bazı küçük çatışmalara girdi. Oysa ABD'nin baskın konumu ve küreselleşmeye yönelen trend, çok kısmî bir ekonomik bütünleşme sağladı ve siyasi egemenliği sağlayacak birlik oluşturmak için ciddi çaba harcanmadı.

Bununla birlikte yeni bin yılda, Kuzey-Güney ilişkisi oldukça farklı görünmeye başladı. Bölgede her zaman egemen olan Amerikan karşıtlığı sertleşti, 2007'de yapılan bir anket Latin Amerikalıların yarısından fazlasının ABD hakkındaki görüşlerinin olumsuz olduğunu gösterdi. Bu bir ölçüde, 2003'te ABD'nin başını çektiği Irak işgalinden sonra küresel olarak yükselen Amerika'yı eleştirme trendini yansıtmaktaydı. Daha bölgesel ölçekte bakarsak, kuzeydeki deve duyulan antipati tarihsel olarak eşitsiz bir ilişkinin mirasıydı ve Washington'un güneydeki komşularıyla yaptığı tüm işleri bozmaya devam etmekteydi. Bazı zamanlar, örneğin ABD'nin Küba'yı sürekli daha fazla tecrit etme çabasında ya da Bush yönetiminim Nikaragua'nın 2007 başkanlık seçiminde sağ kanat adayları desteklemesinde görüldüğü gibi, ABD siyasetinde belirgin bir Soğuk Savaş kokusu vardı.

Birçok bakımdan bu politikalar ters etki yarattı denebilir. Nikaragua'da 1970'lerin Sandinista Devrimi'nin lideri Manuel Ortega'nın 2007'de serbest seçimler sonucunda ülkesine başkan olarak geri dönüşü elbette ki Bush yönetimine sert bir darbeydi. Yaşlandıkça güçten düşen ve 2006'da rejimin iplerini kardeşi Raul'a bırakan Küba lideri Fidel Castro, meydan okuyan tavrını korudu. Böylesi cüretkâr bir tavır, 21. yüzyılın en ateşli Amerikan-karşıtı, Venezüella'nın Hugo Chavez'inin cömert ekonomik yardımları sayesinde mümkün oldu. 1999'dan bu yana, bu petrol zengini ülkenin başkanı olan Chavez, Venezüella'yı Amerikan etkisinden kurtarmak için, istediği gibi kullandığı bol miktarda petrol geliri sayesinde "Bolivar" tipi bir devrime öndelik etti ve benzer zihniyette olan ülkelerle ilişki ağı oluşturdu. ABD'ye karşı duruşunu kamuoyu önünde sergileyen ve çok reklamı yapılan bir olay, 2000 yılında, OPEC ülkelerine yaptığı bir gezi sırasında Irak'ı ziyaret etmesi ve ABD ile uzun yıllar sürmüş olan askeri bağlara ciddi zarar vermesiydi. Daha geniş bir düzlemde bakılırsa, Chavez, liberal kapitalizmin en açık eleştiren ve ekonomik kalkınmaya giden alternatif yolları şiddetle savunan biri oldu. Birçok başka Latin Amerikalı yeni lider, örneğin Bolivyalı Evo Morales gibi, açıkça ya da Arjan-

tin'in Nestor Kirchener'i gibi hiç değilse sessizce onun ABD ile arsına mesafe koyma politikasını alkışladı.

Chavez geleceği temsil ediyor mu, başka türlü söylersek, Batı Yarıkürede çatışmalarla dolu bir Kuzey-Güney ilişkisi mi olacak, bunu göreceğiz. Oysa 2008'in penceresinden baktığımızda, ABD'nin Latin Amerika'daki varoluşunun artık, 20. yüzyılın sonlarındaki baskın varoluşuna benzemediği açıkça görünüyor. Büyük ölçüde küreselleşme sayesinde, bölge içinde ticaretin artması ve dış ticaret ilişkilerinin çeşitlenmesiyle Latin Amerika, ekonomik yönden ABD'ye İkinci Dünya Savaşı'ndan bu güne kadar hiç bu kadar az bağımlı olmamıştı. Siyasi olarak, diktatörlüklerin karanlık çağını (çoğunlukla ABD'nin kışkırttığı) geride bıraktı ve çoğu durumda demokratik yönetimi pekiştirdi. Eşit derecede önemli olarak, 11 Eylül 2001'den bu yana ABD, Latin Amerika ülkelerini, kendi güvenliği açısından yalnızca "potansiyel" bir tehdit düzeyinde görmeye başladı. Bölgede Amerikan nüfuzunun ağırlığını yadsımak mümkün olmasa bile, Batı Yarıküre artık "Washington'un arka bahçesi" olarak görülemez.

Soğuk Savaş'ın Batı Yarıküre'deki Etkisi Üzerine Tartışmalar

Soğuk Savaş sırasında ABD-Latin Amerika ilişkisi hakkında sorulmaya değer temel sorulardan biri, şudur: Batı Yarımküredeki etkileşimin yapısının Doğu Avrupa'daki etkileşimden farkı neydi? Bu iki vakada görülen simetri düzeyini tartışan anlatımlar için, GaddisSmith'in, The *Last Years of the Monroe Doctrine* (New York, 1993) veya Walter LaFeber'in, *Inevitable Revolutions* (New York, 1983) adlı yapıtlarına bakabilirsiniz.

ABD'nin açık ve örtük müdahaleleri birçok tartışma yaratmış olsa da , daha karmaşık olan tartışma, **'İlerleme İttifakı'** inisiyatifinin hedefleri ve sonuçları üzerine olanıdır. Başlangıçtaki yorumlar, ittifakın ardındaki 'iyi niyeti' vurgularken, daha sonra yapılan incelemeler, ittifakın kesin bir yönü olmaması ve kimi zaman 'muhafazakar' kimi zaman 'ilerici' yönleri öne çıkararak yalpalayan özelliğini vurguladılar. **İlerleme İttifak'ını** ayrıntılı bir biçimde inceleyen son kitaplarStephan Rabe'nin *The Most Dangerous Area in The World* (Chapel Hill, NC, 1999) ve Michael Latham'ın *Modernisation as Ideology* (Chapel Hill, NC, 2000) . **İlerleme İttifakı'nın** cevap vermeye çalıştığı soru olan, Latin Amerika'da ABD'ye karşı duyulan kinin nedenleri de, bu iki temel kitapta tartışılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin latin Amerika'ya karşı siyasetini daha iyi anlamak için, 'kuzey'in, 'güney'e ilişkin yerleşik tutumunu da araştırmak gerekir. Lars Schoutz , *Beneath the United States,* Cambridge, MA, 1998, s. XV) adlı kitabında Latin Amerika'nın 'aşağı' olduğuna dair inancın, 'Amerika Birleşik Devletleri'nin Latin Amerika'ya karşı güttüğü siyasetin özünde' yattığını ileri sürmüştür. Böyle bir 'kültürel paradigma' içinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Latin Amerika siyaseti ne kadar açıklanabilir, sorusu da elbette ayrıca tartışma gerektirir. Daha 'gerçekçi' bir versiyonu ise Cole Blaiser'ın, *Hovering Giant*: U.S. Responses to a Revolutuionary Change in Latin America (Pittsburgh, PA, 1986) adlı kitabında yer almaktadır.

Sonuç

1950'lerden 1980'lere kadar Latin Amerika'nın Soğuk Savaş'taki yeri marjinal gibi görünmekle, çok merkezde olmak arasında gidip geldi. Ama Soğuk Savaş tarihinin ironilerinden biri de, Doğu-Batı çatışmasının başlangıçtaki sebeplerinden bu kadar uzak olan bu kıtanın, 1980'lerin başında onun en "sıcak savaş meydanı" olmakla kalmayıp, bugün bile dünyada var olmaya devam eden birkaç komünist rejimden birine ev sahipliği yapıyor olmasıdır. Latin Amerika'da, komünizmin meydan okuması olarak algılanan duruma Amerika Birleşik Devletleri temelde bir veya iki şekilde cevap verdi. En aşırı uçta, istenmeyen hükümetleri alaşağı etmeyi amaçlayan bir dizi müdahale yaptı. Johnson yönetiminin 1965'te Dominik Cumhuriyetine deniz kuvvetlerini indirmesi ve Reagan yönetiminin 1982'de küçük bir ada olan Grenada'ya müdahalesi etmesi gibi iki istisna dışında, bu müdahaleler hep örtük harekâtlardı. 1954'te CIA, Guatemala'da Arbenz'in sol hükümetini devirmek için savaşanlara eğitim ve lojistik destek sağladı, 1961'de Küba'da benzer bir çaba içine girdi ve korkunç bir yenilgiye uğradı. 1970 ile 1973 arasında Salvador Allende'nin Şili'deki Sosyalist hükümetinin istikrarını bozmak için çok gayret etti ve 1980'lerde Reagan yönetimi Orta Amerika'da sağ kanat gerillalara destek verdi.

Bu tür müdahaleler çoğu zaman istenilenin tersi sonuçlar verirken ya da yalnızca kısa vadeli başarılar sağlarken, Amerikan yönetimi, aynı zamanda sol kanadın yürüttüğü davayı onun elinden almak ve Amerikan karşıtı duyguların nedenlerini ortadan kaldırmak amacıyla, ekonomik yardım ve Yarıküreyi kapsayan kurumsal yapılar inşa etmeye çalıştı. Belki de içlerinde en dikkate değer olanı, 1960'ların başında Kennedy yönetiminin, İlerleme İttifakı programını başlatmasıydı. Bu program Amerikan ekonomik yardımı ile buna uymayı kabul eden Latin Amerika ülkelerinin çabalarını birleştirerek hedef ülkelerde ekonomik ve sosyal sorunlarla mücadele edecek, iddialı bir programdı. Başlangıçta büyük bir atılım olarak selamlanan program, çok geçmeden sorunlarla karşılaştı ve onu eleştirenlerin gözünde, yalnızca Latin Amerika'daki askerî hükümetlerin ve oligarşilerin devamını desteklemekten başka işe yaramayan bir girişim olarak değerlendirildi. Bunun da ötesinde Amerikan yönetimleri, geleneksel sertlik gösterme taktikleriyle, ekonomik ve sosyal dönüşümü sağlayacak yüce vaatlerde bulunma taktiklerini birleştirmekten çekinmediler.

Latin Amerika devletleri arasında Amerikan yönetimlerinin başına en büyük derdi açan, Küba oldu. Fidel Castro yönetimi altında Küba, Amerikan'ın önceki diplomasisinin hatalarının bir sembolüydü ve ABD'nin bölgedeki etkisine sürekli ve bazen de abartılı bir tehdit oluşturdu. Amerikan bakış açısına göre Küba, Batı Yarıkürede Sovyet harekâtlarının bir üssüydü, başka devrimciler için "model" işlevi görüyordu ve Nikaragua veya Şili kadar uzak ülkelere bile etkin bir biçimde devrim fikirleri ihraç ediyordu. Gerçekten de Amerika'nın 1960'lardaki örtük eylemleri içinde en önemli "başarılarından" biri, Ernesto Che Guevara'nın bir suikast sonucu öldürülmesiydi. Hiç kuşkusuz, Sovyetler Birliği, Küba Devrimi ve Fidel

Castro'nun başarılı olmasına özel bir ilgi duymaktaydı. Yine de Sovyet-Küba ilişkileri hiçbir zaman tam bir bağımlılık ilişkisi olmadı ve bu olgu, Castro rejiminin Soğuk Savaş'tan sonra bile hâlâ ayakta kalmasını, kısmen de olsa açıklar. Ancak 1990'ların başından beri, Küba'nın ekonomik sorunları katlanarak çoğaldı ve ihtiyaç duyduğu ihraç ürünlerini satın alabilmek için gerekli nakit dövizi bulabilmek, giderek daha fazla 'kapitalist' endüstrilere, örneğin turizme, yaslanmasına yol açtı.

Guatemala, Küba, Şili ve Nikaragua vakalarının özellikle gösterdiği gibi, Latin Amerikalı halklar, Amerikan dış siyasetinin edilgen özneleri olmaktan hiç hoşnut değillerdi. Orta ve Güney Amerika ülkelerinde siyasi hareketler, birçok şekilde, hem şiddet yoluyla hem barışçı yoldan, ekonomilerinin Amerika'ya olan bağımlılığını azaltmaya çalıştılar. Onların sorunu, Soğuk Savaş bağlamı içinde, Amerikan hâkimiyetine karşı dışsal denge oluşturacak ve anlamlı cevabı verebilecek tek ülkenin Sovyetler Birliği olmasıydı. Küba ve Nikaragua örneklerinin gösterdiği gibi, Sovyetler Birliği ile en ufak bir bağlantı olduğu kanıtlandığı zaman Amerika Birleşik Devletleri, en büyük şiddetle tepki veriyordu. Amerikan hegemonyasına karşı meydan okuyacak bölgesel bir işbirliği gövdesi oluşturamayınca, tek tek Latin Amerika ülkelerinin çoğuna kalan tek seçenek, bütün politikalarını, en azından Washington'un nüfuzunu en aza indirgeyecek şekilde uyarlamaktı. Ne var ki bu politikaların kayda değer bir başarıya ulaşması için Soğuk Savaş'ın sonunu beklemek gerekecekti.

Önerilen Okumalar

ABD-Latin Amerika ilişkilerini bütün Batı Yarıküresindeki gelişmeler ve siyasetlere gereken dikkati vererek değerlendiren son dönemin en iyi çalışması için bkz. Peter H. Smith, *Talons of the Eagle: Dynamics of U.S.-Latin American Relations* (New York, 2000). Soğuk Savaş sürecinde A.B.D.'nin Latin Amerika'ya yönelik politikasını değerlendiren son çalışmalardan diğer bazıları için bkz. John H. Coatsworth, *Central America and the United States: The Clients and the Colossus* (New york, 1994), R.H. Holden ve E. Zolov, *Latin America and the United States* (New York, 2000), John J.Johnson, *A Hemsphere Apart: The Foundations of United Sates Policy Toward Latin America* (Baltimore, MD, 1990), Walter LaFeber, *Inevitable Revolutions: The United States in Central America* (New York, 1983), Lester D. Langley, *The United States and the Caribbean in the Twentieth Century* (Athens, GA, 1982), Lars Schoultz, *Beneath the United States: A History of U.S. Policy toqard Latin America* (Cambridge, MA, 1998) ve Gaddis Smith, *The Last Years of the Monroe Doctrine* (Neq York, 1993). Sovyetlerin rolü konusunda biraz modası geçmiş bir çalışma olmakla beraber bkz. Cole Blasier, *The Giant's Rival: The USSR and Latin America* (Pittsburgh, PA, 1988).

Latin Amerikan bakış açısının değerlendirildiği çalışmalar için bkz. Pope Atkins *Latin Amerika in the International Political System* (Boulder, CO, 1989), Paul

Drake (ed.), *Money Doctors, Foreign Debts, and Economic Reforms in Latin America from the 1890s to the Present* (Wilmington, DE, 1994), Victor Bulmer-Thomas, *The Economic History of Latin America Since Independence* (Cambridge, MA, 1994), Jennie Lincoln ve Elizabeth Ferris, *Latin American Foreign Policies: Global and Regional Dimensions* (Boulder, CO, 1981) ve Thomas Skidmore ve Peter Smith, *Modern Latin America* (New York, 1996).

Guatemala konusunda bkz. Piero Gleijeses, *Shattered Hope: The Guatemalan Revolution and the United States, 1944–1954* (Princeton, NJ, 1991) ve Richard Immerman, *The CIA in Guatemala* (Austin, TX, 1982). 1950'lerdeki ABD-Latin Amerikan ilişkilerinin daha kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Stephen G. Rabe, *Eisenhower and Latin America: The Foreign Policy of Anticommunism* (Chapel Hill, NC, 1988).

Küba Devrimi ve etkisi konusunda bkz. Jules R. Benjamin, *The United States and the Origins of the Cuban Revolution: An Empire of Liberty in an Age of National Liberation* (Princeton, NJ, 1990) ve Thomas Patterson, *Contesting Castro: The United States and the Triumph of the Cuban Revolution* (New York, 1994). Domuzlar Körfezi konusunda bkz.Thomas Higgins, *The Perfect Failure* (New York, 1987). Castro Kübası'nın dış politikası üzerine ayrıntılı bir çalışma için bkz. Jorge Dominguez, *Making the World Safe for Revolution: Cuba's Foreign Policy* (Cambridge, MA, 1989). Küba Devrimi'nin diğer Latin Amerika ülkeleri üzerindeki etkisini değerlendiren önemli bir çalışma için bkz. Thomas Wright, *Latin America in the Era of the Cuban Revolution* (Westport, CT, 2001). Daha 'gerçekçi' bir bakış açısından yapılmış eski bir çalışma için bkz. Cole Blasier, *The Hovering Giant: U.S. responses to Revolutionary Change in Latin America* (Pittsburgh, PA, 1986). 'İlerleme İttifakı' konusunda yapılmış ilk çalışmalardan bazıları için bkz. Jerome Lewinson ve Juan de Onis, *The Alliance That Lost Its Way: A Critical Report on the Alliance for Progress* (Chicago, 1970) ve William D.Rogers, *The Twilight Struggle: The Alliance for Progress and the Politics of Development in Latin America* (New York, 1967). Konunun çok sayıda yorum içeren en son uyarlaması için bkz. Ronald Scheman (ed.), *The Alliance for Progress: A Retrospective* (New York, 1988). İttifakı, daha geniş bir 'moderleşme teorisi' bağlamında açıklayan bir çalışma için bkz. Michael E. Latham, *Modernization as Ideology* (Chapel hill, NC, 2000). Kennedy'nin bölgeye yönelik politikasının genel bir değerlendirmesi için bkz. Edward Martin, *Kennedy and Latin America* (Lanham, MD, 1994) ve Stephen rabe, *The Most Dangerous Area in the World* (Chapel Hill, NC, 1999).

1960'lardan günümüze Amerikan müdahalesi çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. 1965 Dominik müdahalesini ele alan çalışmalar için bkz. Abraham Lowenthal, *The dominican Intervention* (Cambridge, MA, 1972) ve Piero Gleijeses, *The Dominican Crises: The 1965 Constitutionalist Revolt and American Intervention* (baltimore, MD, 1978). Şili'deki olayları ele alan çalışmalar için bkz.Nathaniel Davis, *The Last Two Years of Salvador Allend* (Ithaca, NY, 1985) ve Paul Sigmund, *The United States and Democracy in Chile* (Baltimore, MD, 1993).

Allende sonrası Şili konusunda bkz. Pamela Constable and Arturo Valenzuela, *A Nation of Enemies: Chile under Pinochet* (Baltimore, MD, 1991).

Soğuk Savaş'ın son on yılını elen alan çalışmalar için bkz. Thomas Carothers, *In the Name of Democracy: U.S. Policy toward Latin America in the Reagan years* (Berkeley, CA, 1991), Roy Gutman, *Banana Diplomacy* (New York, 1987), Anthony Lake, *Somoza Falling* (Boston, CO, 1989), Thomas Walker, *Revolution and Counterrevolution in Nicaragua* (Boulder, CO, 1990), Thomas Walker (ed.), *Reagan vs. the Sandinistas* (Boulder, 1987) ve William Leogrande, *Our Own Backyard* (Chapel Hill, NC, 1998).

17. Bölüm

Afrika: Sömürgelerin Tasfiyesi ve Bağımsızlık, 1945–89

Giriş

Doğrusunu söylemek gerekirse, 20. yüzyıl tarihi anlatılırken, Afrika'dan genellikle çok kısa ve seyrek söz edilir. Muhtemelen bunun nedeni, kıtanın Batı dünyasındaki baskın imajının olumsuzluğudur: Afrika, sonsuz bir siyasi şiddet, yolsuzluk ve yoksulluk döngüsüne kilitlenmiştir ancak Afrikalılara büyük sıkıntılar yaşatan bu durumun uluslararası siyaset üzerinde neredeyse hiç bir etkisi yoktur. Oysa Afrika'yı böyle basitleştirilmiş bir şekilde görmek doğru değildir, çünkü kıtanın tarihi üzerine tartışmalar, Avrupa emperyalizmi, azgelişmişlik ve Soğuk Savaş paradigmasının uluslararası siyasete ne ölçüde egemen olduğu gibi, yirmici yüzyılın ikinci yarısının bazı ana temalarıyla yakından ilişkilidir. Gerçekten de 1945'ten bu yana dünyada böylesine muazzam bir siyasi değişim geçiren bir başka bölge bulmak zordur. İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Afrika'nın çok büyük bir bölümü, Avrupa imparatorluk Güçlerinin denetimi altındaydı ve yakın bir gelecekte bağımsızlığa kavuşma umudu yoktu. Ama yirmi yıl içinde, kıtadaki pek çok ülke doğrudan sömürge yönetiminin boyunduruğundan kurtulmuş ve 1994'te azınlık yönetiminin en son kalıntıları da, ***apartheid***'ın yıkılmasıyla silinmişti. Buna ek olarak, Afrika'nın bir başka önemi daha vardır: Batı dünyası için Afrika, **Üçüncü Dünya'nın** yoksulluk döngüsünü kendi içinde nasıl devam ettirdiğini gösteren başlıca örnektir. Böylece, bunun neden böyle olması gerektiği sorusu doğal olarak ortaya çıkar. Afrika ülkeleri, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, yöneticileri bakımından

Apartheid
Afrikan dilinde, Irk ayrımcılığı. "Apartheid" 1948 ile 1990 yılları arasında Güney Afrika Milliyetçi Partisi'nin ideolojisi olmuştur.

Üçüncü Dünya
Fransızca kökene sahip olan bu müşterek kavram ne kapitalist dünyaya ne de komünist bloğa dâhil olan ülkeler için kullanılır. Bu ülkeler arasında Latin Amerika, Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya ülkeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda zengin "Kuzey"e karşılık olarak "Güney" adını da alır.

özellikle talihsiz oldukları için mi yoksulluğa mahkûmdur, yoksa müzmin yolsuzluğa ve istikrarsızlığa yol açan etkenler, onların sömürge geçmişine mi bağlıdır, ya da yeni küresel Soğuk Savaş'ın yeni piyonları onlar olduğu için mi, yoksuldurlar?

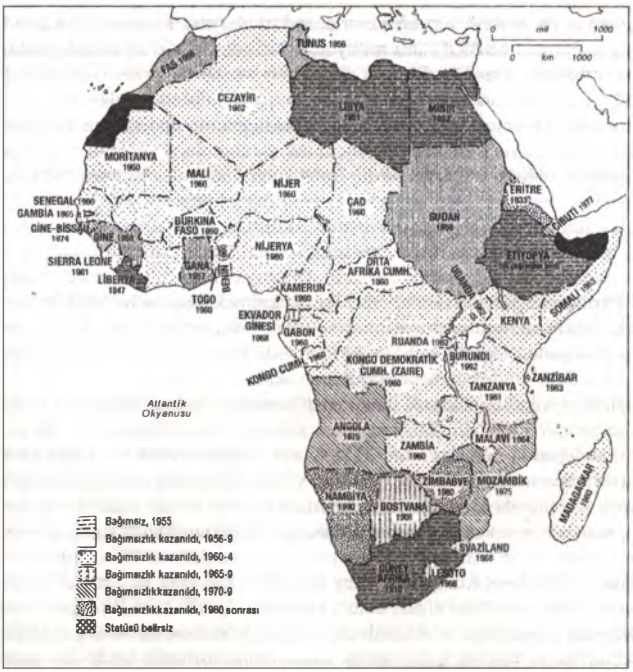
İmparatorlukların Sonu

Doğu ve Kuzey Afrika'da yürütülen bazı küçük savaşlar dışında, Afrika geniş ölçüde 1939–1945 arasında dünyayı yakıp yıkan büyük savaşın dışında kaldı. Ama bu, hiçbir şekilde kıtanın savaştan tecrit edilmiş olduğu anlamına gelmez, çünkü Müttefik Devletlerin, Merkez Devletleri [Üçlü Güçler] yenmesi için sömürge kaynaklarını seferber etmek zorunda olması çok önemli gelişmelere yol açtı. Bunlar arasında apaçık olanı, 1941-42'de, Güneydoğu Asya'dan gelen hammaddelerin kaybı nedeniyle, Afrika sömürgelerinde kauçuk, kalay gibi maddelerin üretiminin hızla genişletilmesiydi. Buna ek olarak, savaş önemliydi, çünkü 1914–18 dönemine kıyasla, seferber edilen insan sayısı çok daha fazlaydı. Yalnızca Britanya Silahlı kuvvetlerine 374.000 Afrikalı asker alındı. Dış ülkelere gidenler yaşadıkları deneyimler nedeniyle değişiyor, eskisine göre daha yüksek bir siyasi bilinçle ülkelerine dönüyorlardı ve kendi ülkelerinde de Avrupa standartlarında bir yaşam düzeyine kavuşmak istiyorlardı.

Başta Britanya ve Fransa olmak üzere, kıtanın değiştiğini anlayan bazı sömürgeci devletler, savaş sırasında ve savaştan hemen sonra, anayasada dar kapsamlı reformlar yapılması gerektiğini gördüler ve yerel temsil düzeyinin artırılmasının, ekonomik gelişme güdüsünü meşrulaştıracağını düşündüler. 1944'te Fransa, Ekvator Afrika'sında, Brazzaville kentinde bir konferans toplayarak aşağıdaki kararları açıkladı: angaryaya son verilmesi, Afrikalıların yerel siyasete daha geniş ölçüde katılması, Paris'te bir kurucu meclisin oluşturulması ve bu meclisin yeni kurulacak "Fransız Birliği" Anayasasını hazırlaması. Bu sırada Britanya 1946'da, Batı Afrika'da, Nijerya ve Altın Sahilleri'nde (Gana) yasama konseylerinde çoğunluğun Afrikalı olmasına ve iktidarın bu organlara devredilmesine karar verdi.

Ne var ki bu reformları, yakın gelecekte bağımsızlık verilmesi niyetini taşıyan bir program olarak görmek yanıltıcı olur. Fransızlar, bağımsızlık konusunun gündemlerinde olmadığını, Brazzaville'de açıkça belirtmişti, Britanya'nın Sömürgelerden sorumlu Bakanı Oliver Stanley ise 1943'te, gelecek birkaç nesli de kapsayacak şekilde, Afrika'da iktidarın el değiştirme olasılığını ortadan kaldırmıştı. Böylelikle siyasi reformlar, sömürgelerde imparatorluk denetimini devam ettirmek amacıyla tasarlanmıştı, çünkü hem savaş sırasında hem sonrasında, metropolün gelecekteki refahı ve güvenliği bakımından sömürgeler hayati önem taşıyan yerler olarak görülmüştü. Gerçekten de, bir kez İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra, Avrupa sömürgeci devletleri, o güne kadar görülmemiş büyüklükte bir kaynağı Afrika'daki sömürge mülklerini kalkındırmaya yönlendirdi. 1945'te Britanya'daki İşçi Partisi hükümeti, Sömürgeleri Kalkındırma ve Refah Yasası'nın ikincisini de onayladı ve bu yoldan Afrika, Karayip ve Güneydoğu Asya'daki sömürgelerine,

120 milyon İngiliz Sterlini kaynak sağlandı. Bu sırada Fransızlar da *Fonds d'Investissement et de Développement Economique et Social des Territoires d'Outre-Mer*'i (FIDES- Denizaşırı Ülkelerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu) kurdu. 1943-1975 arasında FIDES, Fransız Batı Afrika'sına 542 milyon dolar değerinde yatırım yaparak, Britanya'nın sömürgeleri kalkındırma çabasını büyük farkla geçti. Britanya ve Fransa'nın kalkınma için bu hamleyi yapmalarının nedeni, hammadde üretimini arttırmanın, imparatorluklarının dolar kazanmasına, böylece metropol ekonomilerinde savaş sonrası iyileşmeye yardım edeceğine inanmalarıydı. Buna ek olarak, Afrika kaynaklarının daha fazla seferber edilmesiyle, Britanya ve Fransa'nın, ABD ve SSCB gibi iki büyük dünya gücünden bağımsız hareket edebilme olasılığının doğmasını umuyordu.

Harita 17.1: *Afrika'da sömürgelerin tasfiyesi*

Kaynak: *Brown ve Louis (1999)*

Refaha ve güce yeniden kavuşmak için Afrika'nın katkıda bulunacağı umudu boşa çıktı. Bunun önemli bir nedeni, daha önce Hindistan örneğinde görüldüğü gibi, kalkınmayı teşvik et-menin, giderek artan bir siyasi, ekonomik ve toplumsal huzursuzluğa yol açmasıydı. Gerçekten kalkınma güdüsünün, 1950'lerde Afrika'da **sömürgelerin tasfiyesine** doğru değişimi hızlandıran ana sebeplerden biri olduğu görüldü, çünkü sürecin doğurduğu ekonomik ve toplumsal memnuniyetsizlik, sömürge yönetiminden kurtulmayı telkin edenlerin, kendilerini dinlemeye hazır kitleler bulacağı anlamına geliyordu.

Sömürgelerin tasfiyesi
Bir imparatorluk iktidarının, sahip olduğu sömürgeler üzerindeki resmî yetkisi i terk etmesi.

Bunların ilki Şubat 1948'de, Altın sahilinde, Akra'da ayaklanmalar patlak verince açıkça görüldü. Bu kent ayaklanmasının kökeninde, yüksek enflasyon, özellikle yeni terhis edilen askerler açısından iş bulma sorunu ve ithal mallar üzerinde Britanyalı şirketlerin tekelciliği gibi, kalkınma baskısının yarattığı birçok etken vardı. Britanya'nın ilk tepkisi, sert bir yumruk indirmek, yeni kurulan Altın Sahili Birleşik Kongre Partisi (ASBKP) adlı milliyetçi partinin, liderlerini tutuklatmaktı. Tutuklananlar arasında Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya'da tamamladığı üniversite öğreniminden ülkesini yeni dönen ve parti kurucularından biri olan Kwame Nkrumah da vardı. Britanya hükümeti ayaklanmanın nedenlerini soruşturduktan sonra, istikrarın yeniden sağlaması için tek çarenin daha geniş bir Anayasa reformu yapılması olduğuna karar verdi. Buna uygun olarak, Britanya1941'de, memnuniyetsizliğe son vereceğine inanarak yeni bir parlamenter yönetim sistemi getirdi. Bu umudun boş olduğu anlaşıldı, çünkü Nkrumah ASBKP'den daha radikal bir özerkliği savunan Kongre Halk Partisi adlı yeni bir siyasi parti kurdu ve 1951'de ilk parlamento seçimlerini kazandı. Britanya hızlı bir biçimde, **Commonwealth** (Britanya Milletler Topluluğu) içinde kalmak koşuluyla özerklik vermek ile siyasi istikrarsızlığın uzayıp gitmesine razı olmak arasında bir seçim yapmak zorunda olduğunun farkına vardı ve birinci şıkkı seçti ve 1957'de Gana adını alacak olan Altın Sahilini de bağımsızlık yoluna soktu.

Commonwealth, Britanya Milletler Topluluğu
Kendi kendini yöneten, bağımsız, fakat genel anlamda eski Britanya İmparatorluğu'na bağlı olan organizasyon.

Altın Sahili, Afrika'da pek çok iktidar değişiminin yapılma biçiminin klasik bir örneği olduğu için önemlidir. Bu örnek bize, iktidarın devredilmesinin çoğu kez planlanmış olmadığını ve bir dizi *ad hoc* (bir olaya mahsus olarak ç.n.) geri adım attırma ve taviz koparma hamleleriyle sömürge yönetimine zorla kabul ettirildiğini gösterir. Birçok sömürgede imparatorluk Güçlerinin ne elde etmek istediklerine ilişkin fikirleri çok açıktı ama koşullar onları, Afrika kamuoyu tarafından kabul edilebilir tavizler vermeye zorladı. Örneğin Britanya, Kenya ve Orta Afrika Federasyonu'nda, Nysaland'ı [Malavi] Kuzey ve Güney Rodezya [Zambiya ve Zimbabwe] ile bir araya getiren çok kültürlü bir siyasi sistem kurmak istiyordu ama 1960'ların başlarında bu plandan vazgeçmek ve Afrikalı çoğunluğun yönetime gelmesini sağlayacak genel seçim hakkı vererek bağımsızlığı kabul etmek zorunda kaldı. Bu arada Fransa, 1958'de imparatorluğunu bir Fransız Topluluğu haline getirme niyetinde olduğunu açıkladı. Bu şekilde Ekvator ve Batı Afrika sömürgeleri, kendi iç işlerinde serbest ama dış işlerinde, güvenlik konularında ve genel anlamda ekonomi alanında Paris'le işbirliği yapan devletler olacaklardı. Bu cesur girişim de bazı yerlerde geri

tepti, örneğin Gine, Topluluğa katılmama yönünde oy verdi ve çok geçmeden Senegal ve Fransız Sudan'ı (Mali), tam bağımsızlık yolunu seçti ve Fransa'dan büyük bir kopuş oldu. Böylece başka çaresi kalmayan Fransa durumu kabul etmek zorunda kaldı. Belçika Kongo'su da bu tür olaylardan etkilendi. Ocak 1959'da Leopoldville'deki (Kinshasa) ayaklanmalarından sonra, Belçika "dört yıl içinde" iktidarı devredeceğini açıkladı ama sömürgede artan baskı nedeniyle süreyi on sekiz aya indirmek zorunda kaldı ve Haziran 1960'ta bağımsızlık verildi.

Bu trendi güçlendiren bir başka olgu da, sömürgeci devletler ulusalcılığa karşı kuvvet kullanarak direnmeye kalkıştıklarında sonuç genellikle facia oluyordu. Bunun en göze çarpan örneklerinden biri, Fransa'nın 1954- 62 yılları arasında Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (CUKC) meydan okumasını bastırma çabasıydı. Cezayir'de çok sayıda Avrupalı yerleşmeci bulunması ve anayasal olarak Fransa'nın bir parçası olması, Paris'teki hükümet açısından, Cezayir'in statüsünün tartışılamayacağı anlamına geliyordu. Böylece Fransa, CUKC'nin ulusal kurtuluş savaşına hunhar bir savaşla cevap verdi. Fransa kabaran dalgayı askerî yönden ezdi ama çatışmanın siyasi bedeli çok yıkıcı oldu ve bir sure sonra Fransa'nın Cezayir milliyetçiliğine karşı çıkma isteğini söndürdü. Burada rol oynayan en önemli etkenlerden biri, Cezayir'in, kendi davasını, çok etkili bir biçimde, Üçüncü Dünya'nın sömürgecilik karşısındaki mücadelesinin bir sembolü gibi sunmakta gösterdiği başarıydı. Buna uygun olarak Fransa'nın boyun eğdirmek için Cezayirlileri sindirmeye çalışması çok büyük çapta uluslararası eleştiri almasına yol açtı. Bunun nedeni Fransa'nın tutumunun, karşı durulamayacak bir ahlaki güce engel olmak gibi gösterilmesiydi. Fransa'nın saygınlığını yeniden kazanması ve örneğin Fas ve Tunus'a 1956'da bağımsızlık vererek CUKC'yi tecrit etmeye çalışması boşa giden çabalar olarak kaldı çünkü Cezayir'e tam bağımsızlık vermekten başka seçeneği yoktu. Sonuçta, De Gaulle Fransa'nın prestijine ve bütünlüğüne verdiği zararı fark etti ve 1962'de Evian Antlaşması ile iktidarı devretti.

Cezayir'de başına gelenler düşünülürse, Fransa'nın başka yerlerde Afrika ulusalcılığına karşı direnmekten kaçınmasını anlamak zor değil. Gerçekten de Cezayir, sömürgeleri "bırakmamak" yüzünden ödenecek bedel konusunda Avrupalıların hassasiyetini arttırdı, çünkü hiçbir devlet kendini böyle bir bataklıkta bulmak istemezdi. Örneğin Kenya'da ve Orta Afrika Federasyonunda aşırı sert politikalar uygulayan Harold Macmillan'ın muhafazakâr hükümetinin 1959 yılında sonunu getiren olay, her iki sömürgede de polisin zulüm yaptığının duyulması üzerine kamuoyunun gösterdiği tepkiydi. Buna ilaveten Cezayir önemliydi, çünkü CUKC'nin önde gelen Üçüncü Dünya devletleriyle bağları vardı ve ara sıra komünist blokla flört etmesi, sömürgeci devletler ile Amerika Birleşik Devletleri'ne, her ikisine de, kısa vadede özerklik konusunda taviz vermenin, uzun vadede radikal veya Sovyet yanlısı ulusal kurtuluş hareketlerinin iktidara gelmesi riskinden daha iyi olduğunu gösterdi. Madalyonun öbür yüzüne bakılırsa, ulusal kurtuluş hareketleri, kartlarını sömürge devletlerinin ve patronları Amerika'nın korkusu üzerinden oynadılar. CUKC'ye övgülerde bulundular, Afrika-Asya hareketiyle bağ kurmaya çalıştılar ve

bazen de Moskova veya Pekin'in kendilerine sempatiyle bakabileceğini ima ettiler. Ulusal kurtuluş hareketleri bu şekilde, Soğuk Savaş'ı kendi çıkarları için kullanabildiler.

Afrika'da sömürgelerin tasfiyesinde, değişime direnmenin malî bedelinin yüksek olmasına ilaveten, önemli rol oynayan bir etken daha vardı. Kapitalist dünyada ekonomi **Bretton Woods** sistemi şemsiyesi altında gelişirken, imparatorluk Güçleri ticaret yapmak için sömürge mülklerine zamanla daha az bağımlı hale geldiler. Elbette bu durumun onları, önemli mali kaynaklarını metropol ekonomisine yük olan alanlarda kullanmaktan vazgeçip, avantaj sağlayacak alanlara yöneltmesi bir sürpriz değildi. Üstelik bağımsızlığın erken verilmesi, siyasi iktidarın el değiştirmesini gerektirecekti ama ekonomik bağların değişmeyeceği umudunu ortadan kaldırmıyordu. Böylece Avrupa'nın en büyük ticarî kuruluşu, örneğin Britanya'nın Birleşik Afrika Şirketi (United Africa Company) bu bölgelerde gelişip serpilmeye devam edebilecekti.

Yukarıda bahsedilen baskılar sonucunda, 1966'da Botsvana da bağımsızlığını elde ettikten sonra, Afrika'yı oluşturan toprakların çoğu egemen devlet haline gelmişti. Bundan sonra bu kuralın dışında kalanlar yalnızca, Portekiz'in kontrolü altındaki sömürgeler, bir anomali durumunda olan Güney Rodezya, ve Güney Afrika Devletinin yönetiminde kalmaya devam eden Güneybatı Afrika (Namibya) idi. Bu belki, **özerk yönetim** davası adına bir zaferdi ama bir bedeli de vardı, çünkü yeni devletler hem kendi özel servetlerini hem de kolektif serveti düşünmek gibi zor bir işle karşılaştılar. Yalnızca ekonomik kalkınma veya anayasal reformları gerçekleştirmekle iş bitmeyecekti, bölgesel federasyonlar kurulması ve belki en sonunda birleşik bir Afrika yönetimi oluşturulmasını da kapsayan daha geniş bir dizi konuyla uğraşmak gerekecekti.

Bretton Woods
1944 yılında, savaş sonrası uluslararası ekonomik düzeni tartışmak amacıyla müttefikler arasında düzenlenen konferansın yeri. Bu toplantı sonucunda IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur. Savaş sonrası dönemde bu iki kurum arasındaki bağlar, GATT'ın kurulması ve doların altına dönüştürülebilirliği Bretton Woods sistemi olarak adlandırılmıştır. Doların 1971'deki devalüasyonundan sonra dünyada dalgalı döviz kuruna geçilmiştir.

Özerk yönetim/özyönetim: Ulusların kendi kaderini tayin hakkı da denir. Her ulusun kendi ulus-devletini kurma hakkına sahip olduğunu savunan düşünce. Çoğunlukla Wilsoncı enternasyonalizm ilkeleriyle bağdaştırılmış ve emperyalizmi sona erdirme mücadelesinde kilit rol oynamıştır.

Pan-Afrikacılığın Yükselişi ve Düşüşü

20. yüzyıl başlarından itibaren Afrika'da gelişen milliyetçi hareketleri tanımlayan en önemli özelliklerden biri, **Pan-Afrikacı** düşünceden etkilenmesiydi. Afrika kökenli insanların kültürel ve manevi birliğini vurgulayan Pan-Afrikanizm, Afrika'da değil Afrika diasporasında doğmuştu. Bu harekete ışık tutanlar arasında Amerikalı akademik ve yazar W.E.B Dubois ile Jamaikalı eylem adamı Marcus Garvey yer alıyordu. 1930'lar ve 1940'larda Britanya sömürgelerinden gelen birkaç öğrenci, örneğin, Kenya'dan gelen Nkrumah, Jomo Kenyatta ve Tanganyika'dan (Tanzanya) gelen Julius Nyerere, Pan-Afrikacı düşünceyle ilgilenmiş ve kendi ulusal kurtuluş mücadelelerinde bu düşünceden yararlanmışlardı. Bu sırada Fransa İmparatorluğunda, Senegalli şair Léopold Senghor gibi kişiler de, Afrika halkları arasındaki yakınlığı vurgulayan kendi *négritude* (Fransızca konuşan Afrikalı entelektüellerin ve siyasetçilerin 1930'larda başlattığı hareket) hareketlerini kurmuşlardı.

Pan-Afrikanizm
Afrikalıların nerede yaşarlarsa yaşasınlar aynı ortak kültürü ve ruhani değerleri paylaştığını savunan inanış. Pan-Afrikanizm, yirminci yüzyılın ilk yarısında Afrika'da milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasında etkili olmuş, fakat sömürgelerin bağımsızlık kazanmasından sonra, yeni devletlerin bağımsızlıklarından taviz vermeye isteksiz olması nedeniyle etkisini kaybetmiştir.

1950'lerin ortalarında bağımsızlık süreci başlayınca, önemli sorulardan biri, Pan-Afrikacılığın yeni Afrika'yı nasıl etkileyeceği idi. Pan-Afrikanizm temelde tüm Afrikalı halklar arasında paylaşılan ortak toplumsal ve kültürel bağlar olduğu inancına dayandığı için Pan-Afrikacılığın mantığı, Afrika kıtasında, emperyalistlerin çizdiği yapay sınırlardan kurtulmak ve federasyon biçiminde bir yönetime gitmekti. Gerçekten de, bağımsızlığına kavuşan ilk önemli Sahra altı devletin lideri olan Nkrumah'nın düşüncesi bu yöndeydi ve bu gündemi daha ileri götürecek güçlü bir konuma sahipti. Böylece Nkrumah, Nisan 1958'de Akra'da, bağımsız Afrika Devletleri Konferansı'nı ve hemen sonra Aralık ayında da, hâlâ sömürge boyunduruğunda olan devletlerin temsilcilerinin de katıldığı Tüm Afrika Halkları Konferası'nı düzenledi. Bu toplantılarda, Afrika'nın birleşmesi davasının gerekçelerini anlattı ve sözlerini eylemle desteklemek üzere, Kasım 1958'te Gana ve Gine ile gevşek bir Birlik kurdu, 1961'de bu birliğe Mali de katıldı.

Ne var ki Nkrumah'ın fikirleri son derecede bölücü bir etki yarattı. Gana'nın konumunu, Gine, Mali, Fas ve Birleşik Arap Cumhuriyeti gibi "Kazablanka grubu" içinde yer alan radikaller destekledi. Ama öte yandan, daha kalabalık olan "Monrovia grubu"nun muhalefeti ile karşılaştı: geleneksel olarak bağımsız devletlerden Etiyopya ve Liberya'nın yanı sıra Nijerya, Sierra Leone ve eski Fransız sömürgelerinin çoğu bunlar arasında yer alıyordu. Onların Nkrumah'a muhalefeti iki nedene dayanıyordu. Birinci ve açıkça belli olanı, Monravia Grubu'nu oluşturan liderlerin, ülkelerini daha büyük bir siyasi birliğin parçası haline getirmenin kendilerine bir çıkar sağlayamayacağını düşünmeleriydi. Aslına bakılırsa, Nkrumah'ın vizyonu daha önce bölgesel düzeyde zaten ortaya çıkmış olan tartışmaları hızlandırmıştı. 1958 ve 1960'larda 'Fransız Topluluğu'nun çökmesinin nedeni de, Fransız Batı Afrika'sının bir federasyonu mu, yoksa bir dizi bağımsız, egemen devletler olarak mı yola devam edeceği sorusunun toplumda yol açtığı gerginliklere dayanıyordu. Sonunda bağımsız, egemen devletler olarak devam etmeye karar verildi. Kararın bu yönde çıkmasında en önemli etken, Frankofon (Fransızca konuşan) Afrika'nın en nüfuzlu kişilerinden biri olan ve Fildişi Sahilleri'nde yaşayan Félix Houphouét Boigny idi. Federalizme karşı şiddetle muhalefet eden Boigny, bir kez savaşı kazandıktan sonra, Nkrumah karşısında verilen mücadelenin ikinci raundunu kaybetmek niyetinde değildi ve onun en büyük düşmanı oldu.

Nkrumah'a karşı muhalefetin ikinci nedeni, Gana'nın lideri olarak izlediği siyasetlerin, komşu ülkelerde nefret yaratmasıydı. Burada belirleyici olan, 1960'ların başında Afrika'yı etkileyen başlıca uluslararası sorun, **Kongo Krizi**'nde aldığı tutumdu. Bu kriz Temmuz 1960'ta, bağımsızlık verilmesinden kısa bir süre sonra, Kongo ordusunda baş gösteren bir ayaklanmayı bastırmak için Belçika birliklerinin tek taraflı bir müdahalede bulunmasıyla ve neredeyse aynı anda, bakır madeni yönünden zengin güney eyaleti Katanga'nın ayrıldığını ilan etmesiyle başladı. Kendisini bu çifte saldırıdan korumak için, Kongo hükümetinin lideri Patrice Lumumba, Birleşmiş Milletler'den yardım istedi. Bu talebe olumlu yanıt verildi ve Belçikalılar geri çekilmeye ikna edildi ama **BM**, Katanga'nın yenilgiye uğratılması için yardım

Kongo Krizi
Kongo'da (eski Belçika Kongosu) 1960-63 arası meydana gelen iç savaş. Savaş büyük ölçüde, zengin maden yatakları bulunan Kataganga eyaletinin Kongo'dan ayrılmak istemesinden kaynaklanmıştır. İsyan bir süre sonra BM kuvvetleri tarafından bastırılmış, fakat bu süreçte BM'nin yanıt vermekte yavaş davranması Kongo hükümetinin destek için Sovyetler Birliği'ne yöneleceği korkusunu doğurmuştur.

Birleşmiş Milletler (BM)
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

etmeyi kabul etmedi. Bu tavır karşısında sabrı taşan Lumumba, destek aramak için Sovyetler Birliği'ne yanaştı, ama böyle yapmakla kendi ölüm fermanını da imzalamış oldu çünkü Kongo tam anlamıyla bir iç savaşa girdi ve Ocak 1961'de hem ülke içinden hem dış kaynaklı muhafazakâr güçlerin koalisyonu tarafından düzenlenen bir suikastta hayatını kaybetti. Bundan sonra Kongo krizi, iki yıl daha uzadı ve Katanga'nın ayrılması engellenerek sona erdi.

Afrika'nın uluslararası siyaseti açısından Kongo Krizinin önemi, Soğuk Savaşı bu kıtaya taşıması değildi, çünkü 1960'da Sovyetler Birliği'nin etkin müdahale kapasitesi yoktu ama bundan çok daha önemlisi, Batı'nın Lumbumba'nın ortadan kaldırılmasına göz yummasından dehşete düşen rejimlerin radikalleşmesine yol açmasıydı. Bunlar arasında en başta, sosyalist bir Pan-Afrika ortak vizyonunu paylaştığı Lumumba'yı destekleyen Nkrumah sayılabilir. Lumumba'nın öldürülmesinden sonra Nkrumah'nın söyleminin radikallik dozu ve çatışmacı tonu giderek arttı. Bu sırada Gana'nın, başka ülkelerde yönetimden hoşnut olmayan gruplarla ilişki kurduğu ve "burjuva hükümetlerini" devirme fikrini yaydığına ilişkin çok sayıda rapor ortada dolaşmaya başladı. Örneğin Togo'nun Başkanı Olympia'ya Ocak 1963'te düzenlenen suikasta Gana'nın da karıştığı iddia edildi. Bu tür olaylar Nkrumah'nın Pan-Afrika vizyonunu gölgeledi ve onun gündemine sıcak bakan Nyerere gibi kişilerin bile, daha ılımlı bir yaklaşım benimsemesini tavsiye etmelerine yol açtı.

Afrika Birliği Örgütü (ABÖ)
Afrikalı ülkeler örgütü 1963 yılında Addis Ababa'da kuruldu. Sınırların değiştirilmesine karşı çıkmakla birlikte, 1960lar ve 1970lerde sömürgeciliğe karşı saldırılar için önemli bir forum olma özelliğinc sahipti.

Nkrumah'nın Pan-Afrikanizm üzerinden yaptığı planların tam bir bozguna uğraması Mayıs 1963'te Afrika'nın bağımsız devletlerini davet ettiği, Adis Ababa'da düzenlenen konferansta gerçekleşti. Konferansta, Afrika Devletleri'nin, kıta çapında bir federasyon kurması yerine **Afrika Birliği Örgütü'ne (ABÖ)** üye olmalarına karar verildi. Örgütün adı, Pan-Afrika vizyonuna uygun görünmekle birlikte ABÖ'nün asıl amacı statükoyu korumaktı. Gerçekten de 1964'te ABÖ, bir karar çıkartarak üyelerinden "ulusal kurtuluş mücadelelerinde elde ettikleri sınırlara saygılı olmalarını" istedi. Bu noktadan itibaren Pan-Afrikanizm rüyası söndü ve özellikle 1966'da Nkhrumah'ın bir darbeyle devrilmesinden sonra tam anlamıyla sona erdi.

Emperyalizm ve Güney Afrika'da "Beyazların Yönetimi"

ABÖ, Afrika'nın toprak statükosunun devamını desteklemekle birlikte, doğal olarak kıtada emperyalizmin ve beyazların azınlık hükümetlerinin devam etmesine karşı daha radikal bir tavır aldı. Böylece ulusal kurtuluş hareketlerini destekledi. 1960'ların başlarında bu tür bölgeler daha çok Afrika'nın güneyindeydi ve Güney Afrika ile uydusu Güneybatı Afrika, Rodezya ve iki Portekiz sömürgesi Angola ve Mozambik'ten oluşuyordu. Tek önemli istisna Batı Afrika'daki Portekiz Gine'si (Gine Bissau) idi.

İçlerinde en önemli ve en güçlü devlet, Güney Afrika idi. Güney Afrika Birliği 1910 yılında Britanya İmparatorluğu içinde bağımsız bir devlet olmuştu. Buradaki

gariplik, siyasi iktidara egemen olan grubun, Boer Savaşı'nda Britanya'nın yenilgiye uğrattığı **Afrikaner** halkı olmasıydı. Irkçı bir "beyazların üstünlüğü" fikrine bağlı olan ve Güney Afrika'nın maden servetini beyazların elinde toplamaya kararlı olan "Afrikanerler", çok uzun zamandır farklı ırkların ayrı bölgelerde yaşamasını ve siyah halkın yalnızca ucuz emeklerini satarak fabrikalarda, maden ocaklarında çalışmasını istiyorlardı. Örneğin 1913'te çıkarılan Yerli Halk İçin Toprak Yasası'yla yerlilerin yurtluklar (özel olarak ayrılmış yerleşim bölgeleri) dışında toprak satın alması veya kiralaması yasaklandı, 1923'te ise yerel yönetimlere, Afrikalılar ile Avrupalıları ayrı bölgelere yerleştirme yetkisi verildi. Ancak, 1948'de, savaş sonrası koşullarda kentlerde siyah emek gücünün yaygınlaşmasıyla, işçi militanlığı arttı, eşit hak talebiyle siyahlar siyasi ajitasyon yapmaya başladı ve D.F. Malan liderliğinde daha radikal bir hükümet başa geçti. Malan'ın yönettiği Ulusal Parti, 1948'de seçimlere girerken Apartheid programı uygulayacağını söz verdi. Apartheid'ın arkasında yatan fikir, Güney Afrika'da ırkların ayrı yaşamasını her alana genişleterek, ülkeyi beyazların kontrolü altında tutmayı güvence altına almaktı. Sonraki yıllarda, bu program karışık evliliklerini ve siyahlarla beyazlar arasında cinsel ilişkinin yasaklanması, ayrı yerleşim bölgeleri kurulması, bütün siyahların, yerlilerin ve beyaz ırk dışındaki tüm ırkların yer değiştirmelerinin kontrol edilmesiyle yürütüldü ve kırsal alanda siyahlara "Bantustan" adı verilen sınırlı bir özerk bölge tanındı.

Afrikaner Güney Afrika'da yaşayan ve Hollanda kökeninden gelen, aynı zamanda Boerler olarak bilinen nüfus.

Başlangıçta Apartheid, çoğu Afrikaner halkı olan beyazlar arasında, küçük bir azınlığın desteğini aldı ama zamanla daha çok taraftar buldu. Bunun bir nedeni, tahmin edilebileceği gibi Apartheid, siyahların direnişe geçmelerini kışkırttı ve bu hareket Afrika Ulusal Kongresi'nin (AUK) önderliğinde giderek militanlaştı. 1961'de, Johannesburg yakınlarında Sharpeville'de altmış yedi siyah göstericinin öldürülmesinden sonra, AUK, silahlı mücadele siyasetini benimsedi ve ondan sonra birçok sabotaj yapıldı. Hükümet güvenlik amacıyla baskıyı arttırdı ve 1964'te, içlerinde hareketin silahlı kanadının lideri Nelson Mandela da olmak üzere AUK'nin önemli adamlarını hapse attı. Siyasi şiddetin artması ve buna paralel olarak aynı dönemde Afrika'nın büyük bölümünde iktidarın siyah çoğunluğun eline geçmesi veya geçmekte olması, devletin kuşatma altında olduğu duygusunu yarattı. Böylece, İngiliz kökenli olanlar kendi güvenliklerinin ve toplumsal prestijleri in tek garantisinin Apartheid olacağına inanmaya başladılar. Buna ilaveten Apartheid, halkın beyaz kesiminin ekonomik refahının sürmesini garanti altına aldığı için de desteklendi. 1960'larda Güney Afrika ekonomisi, **ithal ikameci** endüstrilerini hızla geliştirerek, yılda yüzde 5 oranında bir hızla büyüdü. Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen dolgun bir sermaye akışı da bu sürece yardım etti. Bu yardımlar, Güney Afrika'nın geleceğine güven duyduklarının da göstergesiydi. Böylece 1960'lara gelindiğinde Apartheid yalnızca militan Afrikaner azınlığın siyaseti olmaktan çıkmış beyazlardan oluşan çok daha geniş bir koalisyon tarafından desteklenmekteydi.

İthal ikamesi
Bir devleti ithalatı önlemek için korumacı gümrük tarifelerini arttırarak ve yerlerine içeride üretilmiş malları koyarak ekonomik büyüme gerçekleştirmeye çalışması süreci.

Güney Afrika'nın kuzeyinde ise başka bir devlet vardı, Rodezya. Bu devletin, siyahların çoğunlukta olduğu bir yönetime doğru gidişten hiç memnun olmayacağı kesindi çünkü tam da bu konu nedeniyle 1965'te tek taraflı olarak Britanya'dan bağımsızlığını ilan etmişti. Daha eşitlikçi bir seçim sistemi getirilmeden bağımsızlık verilmeyeceğini bildiren Londra'nın baskısıyla karşı karşıya kalan Ian Smith, beyazların sahip olduğu ayrıcalıkları devam ettirmenin tek yolunun bu işi yalnız başına yapmak olduğuna karar verdi. Bu oldukça riskli bir politikaydı ama Smith'in hükümeti ayakta kalmayı başardı. Bunun bir nedeni, Britanya'daki İşçi Partisi hükümetinin Britanya kökenli insanlara karşı askerî müdahale yapmaktan çekinmesiydi ama aynı zamanda 1966'da Birleşmiş Milletlerin getirdiği uluslararası ambargonun, Güney Afrika ve Portekiz tarafından delinerek, boşa çıkarılmasıyla da ilgiliydi.

Otarşi
Bir ülke ekonomisinin kendi kendine yetmesini amaçlayan politika. Bu terim genellikle 1930lar ve 1940larda Almanya, İtalya ve Japonya tarafından benimsenen iktisadi programlarla ilişkili olarak kullanılır.

Portekiz İmparatorluğu Güney Afrika'da beyazların yönetiminin son kalıntısıydı. Sömürgeci devletler arasında, Britanya, Fransa ve Belçika'dan daha uzun süre Afrika'da kalanının Portekiz olması şaşırtıcı görünebilir. Bunun nedeni, diğer emperyalist devletlerden farklı olarak Portekiz'in mutlakıyetçi bir rejim olmasıydı. Antonio de Oliveria Salazar'ın yönetimi altında, **otarşik** bir ekonomi kurulmuştu, ticaretin büyük bölümü yalnızca kendi sömürgeleriyle yapılmaktaydı. Böylelikle Salazar rejimi, Afrika'daki mülklerini daima kontrol etmek ve bunları elinden kaçırmamak için gereken kan bedelini ödemeye hazırdı.

Kuzey Atlantik Paktı Örgütü (NATO)
4 Nisan 1949'daki Kuzey Atlantik Paktı ile Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve ABD tarafından kurulmuştur. Yunanistan ve Türkiye ittifaka 1952 yılında, Federal Almanya Cumhuriyeti ise 1955'te katılmıştır. İspanya 1982'de tam üyelik kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme 1999'da yaşanmış ve bu dalgada Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ittifaka katılarak NATO'ya üye ülkelerin sayısını on dokuza çıkarmıştır.

Bütün kıtada esen "değişim rüzgârına" karşı Portekiz'in direnebilmesi bakımından komşu ülkelerde egemenliğin hâlâ beyazların elinde olması, hayati önem taşıyordu. Buna ilaveten Portekiz, Batı'nın gözündeki değerinden de güç aldı. Portekiz, bir **NATO** üyesi olup, Atlantik'in ortasında *Azore*ların sahibiydi ve Amerika Birleşik Devletleri'ne çok değerli hava ve deniz üsleri i buraya yerleştirmesine izin vermişti. Böylelikle Salazar, bu tesisleri kullanma iznini geri çekme tehdidiyle, Amerika'dan gelebilecek eleştirilerin yolunu kesebiliyordu. Güney Afrika ise, Soğuk Savaş ittifaklarının hiçbirine taraf değildi, ama saldırgan bir komünizm karşıtlığı, sahip olduğu altın, elmas, uranyum madenleri ve Avrupa ile Asya'yı bağlayan Umut Burnu (Cape) yoluna hâkim olan stratejik konumu, bu devletin, Batı hükümetlerini dilediği gibi kullanabilecek kadar iyi durumda olduğu anlamına geliyordu. Rodezya çok daha zayıf bir konumdaydı buna rağmen dünyanın en büyük krom üreticisi sıfatıyla o bile bir miktar manevra yapacak güce sahipti. Bu devletlerin ellerindeki değerleri, kendi çıkarları için son derecede pratik şekillerde kullanmalarının yanı sıra, Batı'da bu rejimlere geçmişten kalma bir sempati duyulduğunu, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nde Cumhuriyetçiler, Britanya'da ise muhafazakârların arasında hâlâ bu duygunun tortuları bulunduğunu belirtmek gerekir.

Afrikalı ulusalcı güçlerle uzlaşmaya gerek olmadığına ve dünya kamuoyu karşısında Batı'nın kendilerini koruyacağına dair sessiz bir onayın var olduğuna ikna olan güney Afrika'daki beyazların yönettiği hükümetler, değişim çağrılarına direndiler. Bunun hiç de şaşırtıcı olmayan sonucu, onlara karşı direnişin silahlı mücadele biçimini alması oldu. Bu, Cezayir ve Kenya dışında, kıtanın başka yerlerinde

olduğu şekliyle sömürgeciliğin oldukça barışçı yollardan tasfiyesinden çok farklıydı. Güney Afrika'da, emperyalizmle çatışmada şiddete başvurmanın bir zorunluluk haline gelmesi çok önemli sonuçlar doğuracaktı, çünkü ortaya çıkan ulusal kurtuluş hareketleri direniş savaşlarını yürütebilmek için uluslararası sponsorlara ihtiyaç duyacaktı. Batı'dan bu desteği alamayınca doğal olarak Sovyet bloğuna dönecekler ve böylelikle Soğuk Savaş'ın Afrika'ya taşınmasına hizmet edeceklerdi.

Afrika'da Soğuk Savaş

İktidarın el değiştirmesinin hemen sonrasında, içlerinde Gana, Gine, Mali, Kongo (Brazzaville) ve Tanzanya olmak üzere bazı yeni Afrika devletleri, açıkça sol eğilimli bir duruş benimsediler. Bu durum, Batılı devletleri epeyce kaygılandırdı ama sonuçta olayın uluslararası etkisi çok sınırlı oldu. Bunun nedenlerinden biri, yeni Afrika Devlet liderlerinin, bir kez bağımsızlığı kazandıktan sonra, kurtuldukları emperyalist gücün yerini bir başkasının almasına izin vermemekteki kararlılıklarıydı. O nedenle Moskova'ya da fazla yaklaşmadılar. Bu noktanın altını çizen bir örnek Gine'dir. Gine Devlet Başkanı Sekou Touré, 1960'ta Sovyetler Birliği'nden teknik yardım istedi ama 1961'de bu personelin ülkedeki muhaliflerle işbirliği yaptığını fark edince bütün Sovyet diplomatik personelinin ülkeden çıkarılmasına karar verdi. Bir başka önemli konu da Nkrumah ve Nyerere gibi liderlerin, sosyalist tarzda devlet planlaması yapmalarına rağmen Marksist-Leninist olmamalarıdır. Onların düşünceleri, bir bağlamda "Afrika sosyalizmi" olarak adlandırılan ve Kremlin ideologları tarafından itibar edilmeyen bir yaklaşımı yansıtıyordu. Afrika'nın devrimci potansiyelinden kuşku duyan ve küresel öncelik sıralamasında arka sıralarda kaldığını düşünen Sovyetler Birliği bu kıtaya fazla kaynak ayırmadı, onun yerine Hindistan'ı ve radikal Arap devletlerini kazanmaya çalıştı. Yalnızca, Berbera'daki limanları nedeniyle çok gözde olan Somali ile Sovyetler Birliği ile arasında gelişen yakın ilişki bu kuralın dışında kaldı. Amerika Birleşik Devletleri de Afrika'nın Soğuk Savaş'ında kendisinin önemli bir rolü olmadığını ve kıtanın güvenliğinden birinci dereceden sorumluluk taşıyanların eski sömürgeci devletler olduğunu düşünüyordu.

Emperyalizme karşı mücadelenin Güney Afrika'ya yayılması bu fotoğrafı değiştirmeye ve süper güçleri Afrika'ya daha fazla önem vermeye zorlamaya başladı. Bu eğilim 1960'ların başlarında, Portekiz sömürgelerinde, birbiriyle yarışan ulusalcı seslerin yükselmesiyle başladı: Mozambik'in en büyük partisi, Mozambik Kurtuluş Cephesi (MKC) ve Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi (AUKC), Angola Halk Kurtuluş Hareketi (AHKH) ve Angola Tam Bağımsız Ulusal Birliği (ATBUB). Başlangıçtan itibaren MKC ve AUKC destek almak için komünist bloğa yaklaştılar. Bu model, sürgündeki Afrika Ulusal Kongresi'nin (AUK) Sovyetler Birliği ile ilişki kurmasıyla Güney Afrika'da da uygulandı. Aynı şekilde, Rodezya'da da, AUK'nin izinden giden, Joshua Nkomo'nun liderliğindeki, Zimbabwe Afrika Halk

Birliği (ZAHB) de aynı modeli benimsedi. Öte yandan, Robert Mugabe'nin liderliğindeki Zimbabwe Afrika Ulusal Birliği (ZAUB) ise Çin'e yaklaştı. Bu partilerin komünist rejimlerle yakınlaşması doğal olarak onları, Batı'nın hâkim siyasi güçlerine yabancılaştırdı çünkü onlar tarafından sadece Sovyetler Birliği'nin kuklası olarak görüldü. Gerçekte ise, komünist desteği bu partilere başlangıçta önemli bir avantaj sağlamadı, çünkü Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti **(ÇHC)** ve Küba'nın verdiği askerî ve siyasi yardım hiçbir ciddi etki yapamayacak kadar azdı.

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)
Komünist Çin topraklarının resmi adı. ÇHC 1949 yılında Mao Zedong liderliğinde kurulmuştur.

1974'te Salazar'ın ardılı Marcello Caetano, askerî darbeyle devrildikten sonra bu durum çarpıcı bir biçimde değişti. Bunun arkasındaki temel etkenlerden biri, Portekiz ordusunda bazı unsurlar, Afrika'daki sömürge savaşlarından çekilmek istiyordu. Sonuç olarak yeni rejim hemen, Gine-Bissau, Mozambik ve Angola'da iktidarın devredilmesi için görüşmelere başladı. Bu da, süper güçlerin Afrika'ya daha fazla müdahale etmesine ve kıtanın güneyinde beyazların yönetiminin yıpranmasına yol açan bir dizi olay başlattı.

Bu olayların en önemlisi Angola'da patlak veren iç savaştı. Angola, Ocak 1975 Alvor Antlaşması'yla aynı yılın Kasım ayında bağımsızlığını elde edecekti ve bu arada yeni hükümeti belirlemek üzere seçim yapılacaktı. Sorun, önde gelen üç siyasi partinin birlikte çalışmak istememesindeydi. Birbirlerinden nefret etmeleri kısmen ideolojik ayrımları yansıtıyordu ama aynı zamanda kabileler arası etnik düşmanlıklar ve iktidar arzusu da işin içine karışıyordu. İşbirliği yapılamamasının sonucunda, her parti kendi konumunu güçlendirmek için, dış güçlere başvurdu. AUKC, Zaire'ye ve Amerika Birleşik Devletleri'ne; ATBUB, Güney Afrika'ya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne; AHKH ise Küba ve Sovyetler Birliği'ne başvurdu.

Angolalı partiler, bir kez kendi iç savaşlarına yabancıların ilgisini uyandırdıktan sonra ülke içinde savaş hızla tırmanmaya başladı. İlk büyük yabancı müdahalesi Ekim 1975'te, AHKH'nin zafer kazanmasını önlemek üzere Güney Afrika kuvvetlerinin ülkeyi işgal etmesiyle, gerçekleşti. Güney Afrika'nın yeni kurulan AUKC- ATBUB koalisyonunun Luanda'yı ele geçirmesine yardım etme tehlikesi, Küba'nın AHKH'yi desteklemek üzere kendi birliklerini göndermesine yol açtı. Amerika Birleşik Devletleri, 1976'nın başlarında sayıları 12.000'i bulan Küba askerlerinin gelmesini, Sovyetler Birliği'nin Angola'yı yörüngesine alacağı şeklinde yorumlandı ama aynı şekilde mukabele etmesi mümkün olmadı, çünkü Kongre gereken fonları vermedi. Sonuçta Sovyet silahlarıyla donanmış Kübalı birlikler, AHKH'ye yardım etti ve Güney Afrika ve AUKC-ATBUB kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Böylelikle Angola, komünist blokla sıkı ilişkileri olan bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktı. Bunun da ötesinde, Güney Afrika'nın geniş anlamda güvenliğini tehdit etmeye başladı, çünkü Namibya'nın bağımsızlığı için savaşan önde gelen silahlı güçlerden, Güney Batı Afrika Halk Örgütü'ne (GBHÖ) yardımda bulunmayı teklif etti.

Aynı zamanda, bölgesel güçler dengesi, Mozambik'te, bir Mozambik Kurtuluş Cephesi (MKC) hükümetinin ortaya çıkmasıyla değişmeye başladı, çünkü bu durumda Rodezya'nın üç tarafta sınır komşuları düşman devletlerden oluşuyordu.

Özellikle MKC'nin verdiği açık destekle Mozambik'te istediği gibi hareket edebilen ZANU, bu yeni çevreden çok faydalandı. Bundan sonra Rodezya içinde tırmanan gerilla savaşı ve Soğuk Savaş gerginliklerinin ülkeye sızmasıyla durum değişti ve Smith hükümetini, genel seçim hakkı getirecek bir siyasi çözüm bulması için Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen baskıya daha duyarlı olmaya zorladı. Smith önce, ZANU/ZAPU Vatanseverler Cephesiyle çatışmaktan kaçınmaya uğraşarak içerde bir çözüm bulmaya çalıştı ve böylece 1979'da ılımlı bir siyah siyasi lider olan Rahip Abel Muzorewa'nın bir hükümet kurması mümkün oldu. Ne var ki beyazların sahip oldukları pek çok ayrıcalığı korumaya devam eden bu çözüm, Vatanseverler Cephesi ve dünya kamuoyu açısından kabul edilir nitelikte değildi. Giderek kötüleşen güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalan Rodezya, 1979'da Londra'da Lancaster House'da yapılan görüşmelerde Rodezya genel seçim hakkını kabul etmek zorunda kaldı ve Nisan 1980'de seçimleri Robert Mubage'nin ZANU'sunun kazanmasından sonra Zimbabwe doğdu.

Soğuk Savaş'ın yayılması, kıtanın güneyi ile sınırlı değildi, çünkü Doğu Afrika'yı da etkiledi. 1974'te Etiyopya'da bir darbe, İmparator Haile Selasi'yi tahttan indirdi. Yeni Cumhuriyetin yönetimi bir askerî Konseyin, (*Dergue*) eline geçti. Bu kurum ılımlı sosyalist fikirler benimsemişti ama büyük ölçüde feodal bir ülkeyi modernleştirme politikaları uygulamaya başlayınca daha çok Marksist danışmanlardan yararlanmaya başladı. Bu dönüşüm, 1977'de Mengistu Haile Mariam'ın ana siyasi lider olarak ortaya çıkmasıyla tamamlandı. Etiyopya'nın sola yönelmesi, eski patronu Amerika Birleşik devletleriyle ilişkilerini bozdu ama Afrika'da nihayet gerçekten Marksist-Leninist bir rejimin doğduğuna inanan Sovyetler Birliği'nin ilgisini çekti. Böylece 1977'de Somali, nüfusu Somali kökenli olan Ogaden eyaletini ele geçirmek amacıyla Etiyopya'ya karşı savaş açınca Sovyetler Birliği Siad Barre'ın Mogadişu'daki hükümetiyle ilişkisini kesti ve Mengitsu hükümetine büyük miktarlarda silah göndermeye başladı. Buna ilaveten, Angola'da olanların tekrarı diyebileceğimiz bir şekilde, Somali'den gelecek saldırıya karşı koymaya yardım etmek için 10.000 Kübalı asker getirildi. Böylece Etiyopya da Sovyet yörüngesine giren bir ülke oldu. Bu durum, Afrika kıtasında komünizmin ilerlediği izlenimini yarattı ve Afrika kıtasında hızlı ekonomik büyümeyi başarmanın en iyi yolunun Marksist-Leninist fikirlerin uygulanması olduğu şeklinde algılanması tehlikesini doğurdu.

1970'lerin ortalarında meydana gelen olaylar Afrika'nın Soğuk Savaş çizgileri doğrultusunda bir bölünmenin eşiğine geldiğine işaret ediyordu ama sonuçta bunun etkisi sanıldığından daha az oldu. Bu kısmen, Afrika'daki Marksist rejimlerin çok büyük iç sorunlarla karşı karşıya olmalarından dolayı, inançlarını komşu devletlere ihraç etmelerinin mümkün olmamasına bağlıydı. Etiyopya vakasında, Mengistu'nun radikal bir toprak reformu başlatması, Eritre ve Tigre'de ayrılıkçı hareketlere hiçbir taviz vermeye yanaşmaması, ülkeyi kemiren bir iç savaşın çıkmasına neden oldu. Angola'daki rejim ise Amerika Birleşik Devletleri ve Güney Afrika'dan yardım almayı başaran ATBUB'un sürekli muhalefeti ile yıprandı. Komünizmin

yayılmasının durduran bir başka engel de ekonomik yardım konusunda Batı dünyasının hâlâ Sovyet bloğunun çok önünde olmasındandı. Sovyetler Birliği'nin pozisyonunun Afrika'da görece zayıflığını bir fotoğraf gibi gösteren olay, 1980'de Mozambik'in **COMECON**'a katılmak için yaptığı başvurunun, örgüte büyük yük getireceği gerekçesiyle geri çevrilmesiydi. Ticaret yapacak ortak arayışında çaresiz kalan Mozambik, **AET**'ye (Avrupa Ekonomik Topluluğu) başvurdu ve Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri ile Topluluk arası ticareti düzenleyen Lomé Konvansiyonu Anlaşmasına katılmak için görüşmeleri başlattı.

COMECON (Council for Mutual Economic Assistance) Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi. Sovyet hâkimiyetindeki iktisadi bir örgüt olan COMECON, komünist dünyadaki ekonomik strateji ve ticaretin eşgüdümünü sağlamak amacıyla 1949 yılında kurulmuştur.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) 1957 Roma Antlaşması ile kurulan AET, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir. Kurucu üyeleri Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya(şimdiki Almanya) idi. Topluluğun gayri resmi adı Ortak Pazardı. AET'nin amacı zaman içinde üyelerinin ekonomik birliğini ve sonunda da siyasi birliğini sağlamaktı.

Güney Afrika'da Apartheid Rejiminin Sonu

Portekiz İmparatorluğu'nun çöküşü, Soğuk Savaş'ta Afrika'nın itibarını yükselttiği gibi, eskisine göre çok daha fazla tecrit olan Güney Afrika'da Apartheid rejiminin geleceği açısından da önemli değişimlerin habercisiydi. Güney Afrika Hükümeti, kendisi ile Siyah Afrika arasındaki tampon bölgenin ortadan kalkmasıyla ülkesinin Sovyetler Birliği'ne bağlı düşman güçler tarafından kuşatıldığı duygusuna kapıldı. Güney Afrika'da güvenlik duygusu bütünüyle kaybolmuş ve yerini alan huzursuz bir güvensizlik duygusu ülke içinde daha fazla baskı yapmasına, komşu ülkelere de AUK'ye yataklık yaptıkları gerekçesiyle sürekli gözdağı vermesine yol açtı. Böylece Güney Afrika kendini uluslararası toplumdan sürekli tecrit ederken iç siyasetini de bir barut fıçısına çevirdi.

Geriye bakıldığında, Apartheid'ın sonunun 1976'da, Johannesburg dışında siyahların oturduğu Soweto kasabasında çıkan bir ayaklanmayla başladığı söylenebilir. Olay hızla büyümüş, gösteriler, grevler ve ayaklanmalar bütün ülkeye yayılmıştı. Bu kargaşanın ana sebebi, örneğin "Siyahların Bilinci" hareketinin yükselişi, 1973'teki petrol fiyatlarının yükselişinden sonra ekonomide baş gösteren kötüye gidiş ve siyah okullarında Afrikaner dilinin zorunlu ders olarak okutulmasından doğan öfke gibi iç siyasetle ilgili etkenlerdi. Üstelik bu, Sovyetler Birliği destekli AUK ile doğrudan bağlantılı olmayan, büyük ölçüde kendiliğinden patlak veren bir hareketti. Ne var ki Pretoria'daki hükümet bu olayları Soğuk Savaş prizmasından gördü ve olayın siyah halkın öfkesinin ani bir patlaması olduğuna değil, Angola'dan AHKH'nin zafer haberlerinin gelmesi üzerine, AUK ajitatörlerinin teşvik ettiği önceden planlanmış bir hareket olduğuna ikna oldu. Böylece Soweto ayaklanmasından çıkarılan ilk sonuç, Güney Afrika'nın iç ve dış güvenlik politikalarının sertleştirmesi gerektiğiydi. 1977'de, Siyah Bilinci hareketinin lideri Steve Biko'nun polis nezaretindeyken katledilmesi böyle bir ortamda gerçekleşti. Güney Afrika'nın baskıyı arttırma hamlesinin, komünizm tehdidi karşısında yapıldığı açıklaması dış ülkeler tarafından inandırıcı bulunmadı ve Ekim 1977'de BM Genel Kurulu, Güney Afrika'ya silah satışını yasaklayan ambargo kararı aldı ve hatta Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya da bu karara uydu.

Resim 17.1 Cape Town, Güney Afrika 1976, Ekim. Haziran 1976'da Soweto'daki çatışmadan sonra Cape Town'da da göstericiler ve polis arasındaki çatışma çıktı. O ay içinde BM Güvenlik Konseyi, Güney Afrika Devletini, Soweto'da siyah göstericilerin yüzlercesinin ölümüne, binlercesinin sakat kalmasına yol açacak bir biçimde bastırmakla suçladı (Foto:AFP/Getty Images)

1978'te başa geçen P W. Botha hükümeti, uluslararası düzeyden yapılan suçlama ve giderek kötüleşen güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalınca, içeriden ve dışarıdan gelen eleştirileri susturmak için, en fazla karşı çıkılan ve daha çok ideolojik kökenli bazı konuları ortadan kaldırmak üzere Apartheid sisteminde sınırlı bir reform yaptı. Böylelikle iş yasaları gevşetildi, karışık evlilikleri yasaklayan yasa yürürlükten kaldırıldı. Buna ek olarak 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında Bantustanların yaşadığı yurtlukların pek çoğuna kâğıt üzerinde bağımsızlık verildi ve 1983'te yeni bir anayasa yapılarak beyaz olmayan ırklara sınırlı haklar tanındı. Ne var ki bu önlemler içerdeki siyah topluluğu ve uluslararası topluluğu yatıştırmaya yetmedi. 1980'lerin ortalarından itibaren Botha hükümetinin üzerindeki iç ve dış baskı arttı. 1985'te yeni bir kitlesel siyasi hareket dalgası kabardı ve çok geçmeden başlayan şiddet olayları, hükümeti ülkenin büyük bir bölümünde sıkıyönetim ilan etmek zorunda bıraktı. Güney Afrika hükümetine dünyada duyulan nefretin de etkisiyle, 1986'da Amerikan Kongresi, Reagan'ın veto hakkını göz önüne almadan Apartheid karşıtı yasayı onayladı. Bu yasa, Güney Afrika mallarının büyük bir kısmına ambargo getirdi ve petrol ürünlerinin ihracını yasakladı. Botha hükümetinin tırmanan sorunlara verecek cevabı yoktu ve bu noktanın altını çizen, Başbakanın Ağustos 1985'te, "bir kişi bir oy hakkı" ilkesini reddettiği, çok gürültü koparan "Rubikon" konuşması oldu.

Kötüye giden durumun Ulusal Parti'yi felce uğratmasının etkisiyle, 1950'ler ve 1960'dan beri, en parlak günlerinde *apartheid*'ı savunan beyazlar koalisyonunda çatlaklar belirmeye başladı. Özellikle bundan böyle Apartheid'ın ekonomik zenginlik veya toplumsal düzen sağlama ihtimali ortadan kalkınca, iş çevreleri, AUK liderleriyle kendi özel görüşmelerini başlatarak, memnuniyetsizliklerinin işaretini verdiler. Bu tavır değişikliği, Botha iktidarın dizginlerini F.W. Klerk'e teslim ettikten az sonra, Eylül 1989'da yapılan seçimlere yansıdı. Bu seçimlerde, Ulusal Parti 1958 yılından beri ilk kez kullanılan oyların yarısından azını aldı. Hem liberallerin oyunu alamadı hem de karşı tarafa çok fazla taviz verildiğini düşünen sağ kanat Afrikaner partilerin desteğini kaybetti. Beyaz saflarında böyle bir dağılma ve siyahların yaşadığı yurtluklarda şiddetin durmaması üzerine de Klerk, 2 Şubat 1990 tarihinde, hem ülkesini hem dünyayı sarsan haberi duyurdu: AUK üzerindeki yasak ve Apartheid kaldırılmıştı. Bundan on gün sonra Mandela serbest bırakıldı ve Güney Afrika Cumhuriyeti 1994'te, ezici çoğunlukla AUK'nin kazanacağı ilk demokratik seçimlere doğru giden dolambaçlı yolda ilerlemeye başladı.

Güney Afrika'da bu dramatik değişimlerin nedeni, Apartheid'in devam etmesinin mümkün olmadığı ve kendi iradeleri dışında yıkılması halinde doğuracağı ekonomik kargaşa ve siyasi şiddettin o zamana kadar görülmemiş boyutlarda olacağı korkusu gibi iç etkenlere dayanıyordu. Ne var ki, Soğuk Savaş da olayları bir ölçüde etkiledi çünkü Gorbaçov döneminde Sovyetler Birliği'nin Üçüncü Dünya'dan çekilmesi de AUK'nin, Güney Afrika'nın olası hükümeti olarak kabul edilmesini mümkün kıldı. Bu önemliydi, çünkü Apartheid'in yıkılmasında rol oynayan iki etkenden biri, Güney Afrika'daki iş çevreleri, diğeri de 1986'dan itibaren ambargonun ilmeğini giderek daha fazla sıkan Amerika Birleşik Devletleriydi. Böylelikle, Soğuk Savaşın soğumaya yüz tutması önemli oldu, çünkü bir zamanlar olduğu gibi Amerika ve müttefikleri için siyah çoğunluğun yönetiminin beyaz topluluk için korkutucu olmaktan çıktığı bir durum yarattı.

Afrika Devleti ve İmparatorlukların Mirası

Güney Afrika'da sömürgeler tasfiye edilirken ve beyaz azınlık yönetimi sona ererken, kıtanın geri kalanının büyük bölümünde 1960'lar sonrası tarihi belirleyen süreçler, ekonomik gelişmeyi canlandırmak ve eski sömürgelerin Avrupa'dan aldıkları miras üzerine yeni ulus devletler yaratmaktı. Ama çok geçmeden bunların kolay işler olmadığı anlaşıldı, yeni ulus devletlere bağımsızlık verilmesinin yarattığı güzel hava çok geçmeden dağıldı ve yeni devletler ya sonu gelmeyecek gibi görünen bir yolsuzluklar ve bölünmeler bataklığına saplandı ya da daha kötü durumlarda iç savaş ve darbelere sürüklendi.

Etkili bir hükümet kurmakta yeni devletlerin karşılaştığı sorunlar, önemli ölçüde eski sömürge yönetimlerinin bıraktığı mirasın bir sonucuydu. Etkili, iyi bir yönetimin kurulmasını ve işlemesini engelleyen bir önemli sorun, temel hizmetleri

sunabilecek kapasiteye sahip nitelikli personelin olmamasıydı. Örneğin 1961'de Tanzanya'da bağımsızlık ilan edildiği gün iki mühendis, dokuz doktor vardı, nüfus yüzde seksen beşi okuryazar olmamak üzere dokuz milyondu. Kongo'da da aynı durum vardı, 1960'ta yalnızca on altı üniversite mezunu vardı. Bu eksiklikler, gençlerin eğitim için yurt dışına gönderilmesiyle kapatılabilirdi ama bu çözümün sonuç vermesi zaman alacaktı ve bağımsızlığı elde etmenin toplumsal refahı arttıracağı beklentisi içinde olan halkın sabrı tükenmekteydi.

Bağımsızlık mücadelesinin doğası da bu bakımdan önemliydi, çünkü fazla erken elde edilmiş olması yeni devletler açısından iyi sonuç vermedi. 1940'lar ve 1950'lerde Afrika'da gelişen bağımsızlık hareketleri, yalnızca kentli ve eğitimli kesimlerden ve örgütlü işçi sınıfı hareketlerinin liderlerinden oluşuyordu. Bir kez bu hareketlerin bastırılamayacağı anlaşılınca sömürge yöneticileri, Nkhrumah ve Houphout-Boigny gibi liderlerin, iktidarın el değiştirmesini barışçı yoldan sağlayabilecekleri inancıyla, ulusalcı seçkinlerle işbirliği yaptılar. Bunun da ötesinde onlardan metropol ile ekonomik ve siyasi işbirliğini bir ölçüde devam ettirmeye istekli olmaları bekleniyordu ve geleneksel kabile şeflerine göre çok daha iyi bir gelecek umudu vaat ediyorlardı.

Bu yaklaşımın karşılaştığı en önemli engel, yeni bağımsız devletlerin, çoğulcu siyasi kurumlar geleneğinden tam anlamıyla yoksun olması ve kâğıt üzerinde oluşturulan parlamenter demokrasinin gerektirdiği şekilde davranmayı başaramamalarıydı. Gerçek şuydu: bağımsızlık elde edildikten sonra iktidara gelenlerin arkasında, sınıfsal kökenle belirlenmiş, sağlam bir örgüt yapısına dayalı Batı modeli siyasi partiler yoktu. Tabanla kurdukları ilişki, daha çok sömürge döneminde geliştirilen *clientalism* (patronaj, himaye – ç.n.)bağları çerçevesinde olduğu için, bu gruplardan destek alıyorlardı. *Clientalism*/himaye önemliydi, çünkü sömürge devletinde iş bulma ve başka ayrıcalıklara erişme veya angarya gibi zorunlu işlerden kaçınmanın yolu aile veya kabile bağlarını kullanarak bir patron/hami bulmaktı. Elbette bu ilişki içinde, *client'ın* (himaye edilenin) de ödeyeceği bir bedel vardı çünkü patron verdiği hizmetin karşılığını isterdi.

Bağımsızlık elde edildikten sonra, yeni devletin bütün olanaklarının kendilerine açılmasının cazibesi, siyasetçileri etkiledi ve onları yönetimlerini *clientalism* sistemi temelinde inşa etmeye teşvik etti. Kendilerini destekleyenlerin sadakatini güvence altına almak için, devletin elindeki kuruluşlara yapılacak atamalarda veya devletin elindeki fonları dağıtırken bunlardan yalnızca kendilerini destekleyenlerin yararlanmalarını sağladı. Devlet kaynaklarının yalnızca kişisel kazanç için kullanılabileceği anlayışının, başka örtük anlamları da vardı. Bir kez bu yapılanma yaygın bir şekilde kabul edilince, yöneticiler kendilerini zenginleştirmeye başladı. Devletin *clientalism*'e doğru yöneldiği bu durum siyasi kural haline gelince, yeni liderler, eski mutlakıyetçi sömürge devlet aygıtının mirasını devam ettirdi ve böylelikle tıpkı eski sömürge yönetimi gibi muhalefete müsamaha etmek bir yana, görüldüğü yerde zor kullanarak susturdular. Bunun sonucunda yeni ülkelerin çoğunda yönetici seçkinlere alternatif olacak başka gruplara göz açtırılmadı ve istikrarlı bir şekilde

tek partili devlet yönetimine geçildi. Bürokrasi ile partinin iç içe geçmesi *clientalism'i* güçlendirdi çünkü devlet en büyük "patron" olunca, yolsuzluklar normal siyasi hayatın bir parçası haline gelmişti. Bazı durumlarda, örneğin Zaire'de (Kongo'ya 1970'lerin başında bu ad verildi) Mobuto Sese Seko yönetiminde, devlet kaynaklarının talan edilmesi öyle bir boyuta ulaştı ki, bu rejimleri "kleptokrasi" olarak ananlar bile oldu.

Parlamenter demokrasiden hızla tek partili sisteme geçiş, aslında hükümetlerin çok güçlü olduğu anlamına gelmiyordu, çünkü yine eski sömürge devletinden kalan bazı engeller onların emellerinin gerçekleşmesine izin vermiyordu. Bunlar arasında en önemlilerinden biri Afrika'da sömürge döneminin en önemli özelliği, özellikle Britanya yönetimi altındaki ülkelerde, yönetim biçimi olarak **dolaylı yönetim**'in tercih edilmesiydi. Dolaylı yönetimin Britanya için iyi tarafı, kabile yöneticileri arasında işbirlikçiler bulmak ve vergilerin yükseltilmesini, örf âdete dayalı hukukun işletilmesini onlara bırakmaktı. Böylece sömürge devletleri, nüfusun çok dağınık olduğu periferide idari teşkilat kurmak için eldeki kıt kaynakları harcamak zorunda kalmadı. Ancak sömürge devletleri için elverişli olan böylesi çözümler onlardan sonra gelen yeni hükümetler için aynı derecede avantajlı olmadı ve yeni liderler, dolaylı yönetimin kendilerine, ülkenin çok büyük bir bölümünü kontrol etme imkânı bırakmadığını gördüler, çünkü kırsal bölgelerde devlet teşkilatı hemen hemen hiç yoktu.

Dolaylı Yönetim
Sömürgeci bir gücün yerli kurumlara sınırlı yetkiler devrettiği sistem.

Bunun birkaç sonucu birden oldu. En önemlilerinden biri, dolaylı yönetimden yararlanan kabile liderlerinin elde ettikleri ayrıcalıkları geri vermemek için direnmeleriydi. Sömürge döneminde teşvik edilmiş olan kabilecilik anlayışına dayanarak, kendilerini merkezî hükümet karşısında bir iktidar seçeneği olarak göstermekten çekinmediler. Bu tür kabile gruplanmalarının aldığı pozisyon çoğu Afrika devleti için bir tehditti. Herhangi bir kabilenin diğerlerine baskın olmadığı Tanzanya ve Gine gibi bazı ülkelerde tek partili devlet hızla harekete geçerek kabilelerin gücünü kırdı, çünkü ulusal birliğin sağlanması için bunun zorunlu olduğunu düşünüyorlardı. Ne var ki, kabileler büyük ve güçlü olduklarında, sürekli bir istikrarsızlık yaratabiliyordu.

Bu olaya örnek Uganda'dır. Burada, Britanyalılar Uganda Krallığından gelen baskı üzerine, bu krallığa büyük bir özerklik veren federal bir anayasa hazırladılar. Ancak bu düzenleme, ulus inşa etme ve siyasi istikrarı sağlama sürecinin önünde büyük bir engel oluşturdu. Buna göre, 1967'de Başkan Milton Obote, varolan durumun sürdürülemeyeceğini ilan etti ve bütün yetkileri başkana veren merkeziyetçi bir yeni anayasa hazırlattı. Bunun sonucu Bugandaların (Uganda'nın Buganda kabilesi halkına verilen ad) ayaklanması ve 1971'de kabilenin yaşlıları tarafından desteklenen İdi Amin'in başarılı bir darbe yaparak Obote'yi devirmesi oldu. Amin, hemen selefinin merkeziyetçi politikalarını benimsedi çünkü iktidarı elde tutmanın tek yolunun bu olduğunu gördü. Uganda bu şiddet döngüsünden Ancak 1986 yılında, Amin'in iktidardan düşmesi ve Obote'nin felaketle sonuçlanan ikinci iktidar dönemine son veren Yoweri Museveni liderliğinde Bagandan köylülerinin, hem

kendi seçkinlerine hem de Obote'nin devletine karşı isyan başlatmasıyla kurtuldu. Bu arada Nijerya'da, Hausa, Yoruba ve Ibo adı altında toplanan üç güçlü gruplaşmanın yol açtığı sorunlar, 1967'de ülkenin Ibo'nun egemen olduğu güneydoğu bölgesinin ayrılıp kendisine Biafra adı veren ayrı bir devlet kurmasıyla doruk noktasına tırmandı. Biafra Savaşı, sonunda isyancıların direnişinin kırıldığı üç kanlı yıl devam etti.

Kısmen sömürge döneminden kalan bir başka önemli sorun da bağımsızlığını yeni kazanan Afrika ülkelerinin çoğunda görülen köylü kentli bölünmesiydi. Buradaki temel sorun, Avrupalı sömürgecilerin devlet gelirini arttırmak için topladıkları vergiyi tarımdan değil ticaretten almasıydı. Böylece Avrupalılar 1940'lardan sonra sömürgelerinde ekonomik kalkınmayı teşvik etmek istediklerinde, refah üretmek için tarım ürünlerini genişletmeye odaklanmıştı. Özellikle bu iş için pazarlama kurulları oluşturmuş böylece çiftçilerden ürünü ucuza alıp sonra büyük kârla dünya pazarına satıyorlar ve bu kârı kalkınma yatırımlarında kullanıyorlardı. Bu model yönetim el değiştirdikten sonra işbaşına gelen çoğu kentli olan seçkinlere çok cazip geldi çünkü ihraç ürünlerinden elde edilen kârın, ithal ikamesi sanayilere sermaye yatırımı yapmak için kullanılabileceğini anlamışlardı.

Ancak bunun tehlikeli bir yol olduğu görüldü, çünkü hem Gana hem de Senegal, kakao ve yerfıstığı gibi ihraç ürünlerinde tek tür ürünün ithal ikamesine yeterli fon sağlayacak kadar gelir getiremeyeceğini anladı. Buna ek olarak vergilendirmeni , ihraç ürünlerinde yoğunlaşması, iç pazar için tarım ürünlerinin çeşitlendirilmesine yetecek kadar fon sağlamadı ve genel olarak kırsal bölgelerin ihmal edilmesine yol açtı. Sonuç olarak, hükümetler bu bölgeleri kalkındıracak ekonomik veya siyasi güçten yoksun kaldı ve nüfus yoğunluğu düşük bölgelerde devletin varlığını gösteren hiçbir etkinlik olmadı. Bu durum, Zaire'de Mobutu yönetimi sırasında doruğuna ulaştı, devlet başkent Kinshasa sınırlarına çekilecek kadar küçüldü. Durumun garipliği, maden yönünden zengin bir bölge olan Katanga halkının, geçim için yerel üretim mallarına değil ithal gıda ürünlerine bağımlı olmasıydı. Böylece 1990'lara gelindiğinde ülkede iç savaşın patlak vermesi şaşırtıcı değildi.

Sömürge döneminden kalan bir talihsiz miras da devlet sınırlarının dinî bölünmelerle örtüşmemesiydi. Örneğin Sahra'ya sınırı olan bölgede çoğu hem Müslüman hem Hıristiyan nüfus barındıran devletler kuruldu. Bu dinlerin toplumsal ve siyasi sorunlara verdiği tepkilerin farklı olması, kabileler arası ve etnik gruplar arası kavgaların şiddetini arttırdı. Nijerya'da ortaya çıkan sorunlardan biri bu konuyla ilgiliydi, Hausa İslam dinine bağlıydı. Ne var ki Sudan'da beliren sorunlar daha da ciddiydi, bağımsızlığın kazanılmasından sonra dinî bölünmeler yüzünden ülke şiddet patlamalarından kurtulamadı.

İstikrar ve kalkınma çabalarını kemiren başka etkenler de vardı. Hatırda tutulması gereken önemli bir nokta, bağımsızlıktan önce verilen sözlerin hiçbir zaman gerçekçi olmamasıdır çünkü Afrika devletleri tarımsal üretimde bir artışa izin vermeyen ciddi doğal engellerle karşı karşıyaydı. Bunlar arasında, toprağın kalitesinin kötü olması, çöl sineği yüzünden yük hayvanı kullanılamaması sayılabilir.

Hepsinden önemlisi, iklim düzenine güvenilememesiydi. 1970'lerde Sahra'ya sınırı olan ülkeler, 1960'larda kaydettikleri ilerlemeyi silip süpüren bir kuraklık dalgasıyla karşılaştı. Afrika devletleri aynı zamanda, dünya ekonomisindeki dalgalanmalar ve iktisatçıların kalkınma konusunda sık sık fikir değiştirmesi gibi kalkınmakta olan ülkeleri bekleyen daha geniş sorunların pençesinden kurtulamadı. Örneğin Afrika devletleri 1980'lerde borç krizi ve mal fiyatların düşüşünden çok kötü etkilendi ve Dünya Bankası tarafından empoze edilen yapısal uyum programları'ndan yararlanamadı. Çoğu zaman tuzağa düşüp, eskiden sömürgenin sahibi olan imparatorlukla yeni-sömürgecilik tarzında ilişkiler kurdular. Bu durum özellikle Fransa'nın sömürgeleri için geçerliydi. Bu ilişkiler bir bakıma, pazara ulaşma imkânı sağladığı için avantaj sağlıyordu ama aynı zamanda bağımlılık ilişkisinin devam etmesi anlamına geliyordu.

Büyük maden yatakları olan ülkeler bile iyi durumda değildi. Örneğin 1970'lerde OPEC petrol fiyatlarının tırmanması nedeniyle petrol kaynakları zengin olan Nijerya'nın, yabancı ülkelerden elde ettiği gelirde büyük artış oldu ancak bu yeni geliri kalkınmada bir dönüm noktası oluşturacak biçimde kullanmadı. Nijerya'ya petrol sayesinde gelen servet daha çok kentli nüfusun ihtiyaç duyduğu ithal ürünlerine harcanarak yok oldu. Dahası, petrol fiyatlarının yüksek olmaya devam edeceğini zanneden hükümet, 1970'lerin sonunda ithal ikamesine dayalı planlarına malî kaynak bulmak için Batı bankalarından büyük borçlar aldı. Bu çok pahalıya mal olan bir muhakeme hatasıydı, çünkü 1980'lerin başında petrol fiyatları düşünce, Nijerya kendini büyük bir borç batağında buldu. Ancak belirtmekte yarar var ki, kaynak yönünden zengin bazı ülkeler refaha kavuştu, örneğin büyük elmas rezervleri olan Botsvana hem siyasi istikrarını güvence altına aldı hem de hayat standartlarını yükseltti. Bu ülkeler zenginleşirken, zengin kaynaklara sahip bazı başka ülkelerin zenginleşememesi, Afrika'nın bugün içinde bulunduğu durumu bütünüyle sömürgeciliğin bıraktığı mirasla açıklamanın mümkün olmadığını göstermektedir. Buna ek olarak, örneğin Liberya ve Etiyopya gibi bağımsızlık geleneği uzun olan Afrika Devletleri'nin de şiddetli siyasi ve ekonomik sorunlarla karşılaşması, sömürgecilik mirasının her şeyi açıklamadığının bir başka kanıtıdır.

Yoksulluk, Kaynaklar ve Demokrasiye Giden Dikenli Yol

Böylece, bağımsızlık-sonrası ortaya çıkan iyimserlik havasının yerini alan ve gittikçe artan kötümserlik duygusu 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında dağılmaya başladı. Soğuk Savaş'ta liberal demokrasinin sosyalist otokrasi karşısında kazandığı zafer, Afrika'daki muhalif grupları hemen, tek partili devletten daha çoğulcu bir siyasi sisteme geçmeye teşvik etti. Örneğin ilk kez 1990'da Cezayir'de serbest seçimler yapıldı ve 1992'de Gana'ya, uzamış bir ayrılıktan sonra demokrasi geri döndü. Bu arada, Soğuk Savaşın bitmesi bağımsızlıktan sonra Mozambik ve Angola'nın içine düştüğü yıkıcı iç savaşın sona ermesine yaradı ve Mengitsu rejiminin

ölüm fermanını yazdı. Her şeyden önemlisi, kıtayı saran yeni iyimserlik havasının sembolü, hiç beklenmedik bir anda, Güney Afrika'nın pürüzsüzce tam bir demokratik devlete dönüşmesi ve Nelson Mandela'nın bu süreçte gösterdiği devlet adamlığı örneğiydi.

Ancak birçok ülkede demokrasiye geçiş bir hayal kırıklığı yarattı. Yeni gelen liderlerin, görevden alınanlar kadar yozlaşmış olduğu ortaya çıktı. Bir başka sorun da, bazı muhalefet partilerinin yerleşik seçkinler tarafından kabul edilemez nitelikte olmasıydı. Örneğin 1992'de, ilk kez özgür seçimlerin yapıldığı Cezayir'de, *Front Islamique du Salut'un* (İslami Selamet Cephesi) seçimleri kazanmasını engellemek amacıyla ordu sıkıyönetim ilan etti. Bu olay, sonraki on yıl boyunca sürecek olan kanlı bir iç savaşın patlamasını tetikledi.

Ancak tüm bu olanlar arasında en trajik ve sonuçları bakımından komşu ülkeleri de etkileyecek kadar büyük olanı Ruanda olayıdır. 1959'dan bu yana, 1962'den Belçika'dan bağımsızlığını elde etmesinden kısa bir süre sonra Ruanda'da da egemenlik, çoğunluğu temsil eden Hutu'nun elindeydi ve geleneksel olarak ülkeyi yönetmiş olan Tutsi seçkinleri ya sürgüne gönderilmiş ya da bütünüyle sindirilmişti. 1980'lerin sonlarında, nüfusun büyük hızla artmasından doğan ekonomik sorunlar, mal fiyatlarının düşmesi ve hükümetin yolsuzluklarına duyulan öfke nedeniyle, Başkan Juvenal Habyarimana'nın otoriter Hutu hükümeti baskı altındaydı. Çok partili sisteme geçmek ve seçime gitmek için yoğun bir talep doğmuştu. Habyarimana hükümetinin güçsüz olduğu görüntüsü, bu kez Uganda'da bulunan bir grup Tutsi mültecisinden oluşan Ruanda Vatansever Cephesi'nin (RVC) Ekim 1990'da ülkeyi işgale etmeye kalkışmasına yol açtı. Girişim başarıya ulaşamamakla birlikte ülkedeki demokratik hareketi kamçıladı. Tutsi ve Hutuların birlikte verdiği demokrasi mücadelesi Habyarimana üzerindeki baskıyı arttırdı. Sonuçta 1992'de Habyarimana bir koalisyon hükümeti kurmak ve sonra 1993'te RVC ile Auray barışını imzalamak zorunda kaldı. Anlaşmaya göre RVC de ülkeyi serbest seçimlere götürecek geçici yönetimine ortak olacaktı.

Bu noktada radikal Hutu seçkinleri, demokrasi tehdidini savuşturmak ve ekonomik krizi yenmek için şiddet kullanmaya, Tutsilere ait toprak ve mülklere el koymaya karar verdi. Devletin propaganda aygıtını ve kendi patronaj ilişkilerini kullanarak, yoksul ve işsiz Hutular arasında Tutsilere karşı nefret duygusunun tohumlarını attılar. Bu nefretin nedeni, 1959'da iktidardan düşürülmeden önce Tutsilerin kendilerine keyfî bir biçimde baskı uyguladığı algısına dayanıyordu. Soykırımı, Nisan 1994'te Hutular arasında aşırı uçlarını temsil edenlerin Habyarimana'yı bir suikastta öldürmesi tetikledi ve bundan sonra Tutsi halkına ve demokrasiye geçiş trendini destekleyen ılımlı Hutulara karşı soykırım başladı. Bundan sonraki iki ay boyunca, toplam ülke nüfusunun hemen hemen yüzde 11'ini oluşturan yaklaşık 800.000 Tutsi, katledildi.

Görmek isteyen herkes, Ruanda'da jenoside giden bir şiddet potansiyeli olduğunu kolayca görebilirdi; ama 1994 baharındaki olaylardan önce ve olaylar sırasında uluslararası toplum ne ilgi gösterdi ne de eyleme geçme isteği. Gerçekten de

uluslararası eylemsizlik öyle bir noktaya varmıştı ki, Ruanda'daki katliam Orta Afrika'nın büyük bir bölümüne sıçradı. Bu yayılmanın en büyük nedeni, aşırılık yanlısı Hutuların Ruanda'yı bir kez daha işgal etmesi için RVC'yi tahrik etmesiydi ki bu kez işgal başarıya da ulaştı. Tutsilerin misilleme yapacağından korkan iki milyon Hutu mültecisi, Tanzanya, Brundi ve Zaire'ye kaçtı ve bunlar arasında Brundi ve Zaire'ye büyük felaket getirdiler. Zaire'de yaşanan kriz çok ciddiydi, çünkü buraya akın eden mülteciler, topluluklar arası şiddet patlamalarına yol açıyordu doğu bölgesinde yer alan Kivu'da oturan Tutsilere karşı. Bu topluluğun başına kötü şeyler geleceğinden korktuğunu söyleyerek ama aynı zamanda Zaire'de bulunan bol miktarda ham maddelerine erişmek motivasyonuyla Ruanda ve Uganda hükümetleri araya girerek, Laurent Kabila tarafından yönetilen Mobutu-karşıtı isyancılara yardım etti.

Bunu izleyen iç savaş, 1997'de Mobutu'nun hükümetten düşmesine yol açtı ama kâbus henüz sona ermemişti. Çünkü Kinhasa'da iktidarı ele geçirdikten kısa süre sonra Kabila'nın Ruandalı ve Ugandalı destekçileri ile arası açıldı. Böylece yeni adıyla, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde (DKC) başlayan çatışma bir iç savaş niteliğini aştı; çünkü ülkenin doğusundaki isyancılara Ruanda ve Uganda'dan destek gelirken, Kabila da, Angola, Zimbabwe ve Namibya'dan askerî destek aldı. Çatışmanın bir uluslararası savaşa dönmesinin asıl nedeni, bir kez daha, Demokratik Kongo Cumhuriyetinin zengin maden yataklarında komşularının gözü olmasıydı. Sonuçta, tahminen üç mil-yondan fazla insanın öldüğü, sömürgecilik-sonrası dönemin en kanlı savaşı yapıldı. Sonunda Laurent Kabila, Ocak 2001'de bir suikastta öldürüldü ve yerine oğlu Joseph geçti ve hemen babasının siyasi düşmanlarıyla görüşmelere başladı. Sonuçta, 2002 yılının Haziran ayında ülkeye bir ölçüde barış getiren bir anlaşma yapıldı ancak Uganda ve Ruanda sınır bölgelerinde zaman zaman çatışmalar çıkmaya devam etti.

Ancak kıtadaki maden yatakları üzerindeki rekabetin neden olduğu çatışma yalnızca Kongo ile sınırlı kalmadı, başka ülkelerin de kaderi oldu. Bunlar arasında en kötü vaka, Sierra Leone'dir. Burada 1992'de Freetown'da bulunan hükümete karşı ayaklanan isyancılar, komşuları Liberya'ya yerleşmiş olan savaş beyi Charles Taylor'dan yardım almaya başladılar. Taylor'un özel mülkü olan toprakların, Sierra Leone'nin doğusunda yer alan büyük elmas yataklarıyla sınır komşu olması, durumu daha da vahimleştirmekteydi. Böylece Sierra Leone ve Liberya arasında 9 yıl sürecek bir savaş çıktı. Ve korkunç bir vahşete yol açtı. Uluslar arası toplum ilk anda bu kaostan uzak durdu, düzenin yeniden sağlanması işini komşu devletlere ve onların oluşturduğu Batı Afrika Ekonomik Topluluğu İzleme Grubu'na (ECOMOG) bıraktı. Ne var ki, aslında Nijerya'nın bölgede hegemonya kurması için bir araç olan ECOMOG, barışı sağlayacak kapasitesi olmadığı anladı ve silahlı güçlerinin batağa saplandığını fark etti. Sonunda Sierra Leone'deki umutsuz anarşi ve ECOMOG'un barışı sağlayamaması, 2000 yılında Britanya'nın müdahale etmesine ve onun ardından büyük bir BM barışı koruma gücünün gelmesine yol açtı ve bundan kısa bir süre sonra isyancılar yenildi. Pırlanta ticaretinden olağanüstü bir servet

kazanan Taylor, talihinin böyle tersine dönmesinden sonra, 2003 yılında, güç kullanılarak Liberya Başkanlığından alındı böylece en sonunda savaştan yıkılmış bu iki ülkeye barış geldi.

Afrika Devletleri Üzerine Tartışmalar

Afrika tarihçilerinin sömürge yönetiminin el değiştirmesinden sonraki dönemi çalışırken üzerinde durdukları noktalardan biri de, neden Afrika Devletleri'nin pek çoğunun siyasî istikrara kavuşmakta ve ekonomik kalkınmayı sürdürmekte bu kadar zorlandıklarıdır. 1970'lerde Batı'da muhafazakâr çevrelerde egemen olan bir düşünce akımına göre, hata iktidarı kötüye kullanan, kalkınma için gelen yardımı cebine indiren Afrikalı siyasî seçkinlerde ve onların çevrelerinde toplanan kliklerdeydi. Buna göre, Afrika'nın sorununa verilecek cevap, ekonomide devlet sektörünün küçültülmesi ve gelecekteki kalkınmanın piyasa güçleri tarafından şekillenmesine izin vermekti. İktidarın kullanılma biçiminin ciddi bir şekilde kötü olduğunu kabul eden başka yorumcular, Afrika yönetimindeki bu eğilimin keyfî olmadığına, köklerinin sömürge yönetiminde yattığına ve yeni-sömürgeciliğin devamı olduğuna dikkat çekti. Örneğin, David Fieldhouse, *Black Africa 1945-80: Economic Decolonization and Arrested Development* (London 1986) adlı yapıtında, yeni liderlerin en önemli hatalarından birinin, bir eski sömürge politikası olan, ihraç ürünlerinin ihracatının pazarlama kurulları tarafından düzenlenmesine aynı biçimde devam etmek olduğunu öne sürer. Başka yazarlar sömürge Devletleri'nin analizinde daha ileri gitmiş ve yeni devletlerin politikalarını ve genel siyasetini nasıl belirlediğini açıklamaya çalışmışlardır. Crawford Young, *The African Colonial Sate in Comparative Perspective* (New Haven, CT,1994) adlı yapıtında sömürge Devleti'nin otokratik doğasının önemini ana hatlarıyla göstermiş, bu unsurun bürokrasinin merkezdeki vazgeçilmez yerini teşvik ettiğini ve muhalefete hiç fırsat vermediğini öne sürmüştür. Bunun aksine, Mahmood Mamdani, *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism* (Princeton, NJ, 1996) adlı yapıtında sömürgeciliğin, güçlü değil zayıf bir devlet mirası bıraktığını öne sürmüştür. Mamdani, dolaylı yönetimin yol açtığı bir soruna değinerek, bunun Afrika'da kabileciliğe yönelişi teşvik ettiğini ve böylece kentli, köylü ayrımını derinleştirdiğini öne sürmüştür. Jeffrey Herbst, *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control* (Princeton, NJ, 2000) bu düşünceyi daha da ileri götürmüş, nüfus yoğunluğu görece düşük ülkelerde denetim yapmanın zor olmasından doğan sorunlar nedeniyle Afrika'da devlet inşa etmenin boşa çıktığına değinmiştir. Bu da sonuçta, geleneksel Avrupa modelinde devlet inşa etme girişimlerinin büyük sorunlar içerdiği anlamına gelir.

Afrika'da bazı ülkeler devlet kurmayı başaramazken, bazı başka bölgelerde önemli başarılar kaydedildi. Örneğin Botsvana, demokrasinin meşalesi gibi davranmaya devam etti. Mozambik yılda yüzde 8, Tanzanya yüzde 5 oranında hızlı ekonomik ilerlemeyi başardı. Ancak bu görece istikrarlı bölgelerde bile sorunlar devam etti. En önemli sorun, AIDS/HIV hastalığının hızla yayılmasıydı. BM istatistiklerine göre, 2000 yılına gelindiğinde Sahra-altı ülkelerde virüs 24.5 milyon insana bulaşmıştı ve yayılma hızı, özellikle kıtanın güney yarısında çok hızlıydı. Örneğin Bostvana'da halkın %35'ine virüs bulaştığı düşünülüyordu. Bir başka

ciddi konu, birçok Afrika devletinin hâlâ 1970'lerden miras kalan borç yükü altında ezilmesiydi. Bu yükten kurtulmak çok zordu; çünkü mal fiyatları dalgalanmaya devam ediyordu ve Batı dünyasının tarım ürünlerinde serbest ticareti kabul etmemesi, Afrika Devletlerinin ihraç mallarından yeterli gelir getirmesine imkân tanımıyordu. Öyleyse, Afrika'nın ihtiyacı olan şey, Batı'nın tutarlı bir borç erteleme programını ve özellikle ABD, Japonya ve AB'nin tarıma verdiği sübvansiyonu azaltmayı kabul etmesiydi.

Batı'yı Afrika'nın desteklenmesinin boşa çıkmayacağına ikna etmek için, kıtadaki siyasi önderlerin, kalkınma konusunda sorumlu bir davranış içinde olduklarını göstermeleri, böylece yolsuzluk ve beceriksizlik görüntüsünden kurtulmaları gerekiyordu. Bu yönde önemli bir adım, fikir babası Güney Afrika Başkanı Thabo Mneki olan, Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni bir Ortaklık'ın (NEPAD) 2001 yılında kurulmasıyla atıldı. NEPAD anlaşmasını imzalayan on beş hükümet, iyi yönetişim, demokrasi, sağlam ekonomik yönetim yolunu izlemeye söz verdiler ve karşılığında borç ertelenmesine bağlı olarak Batı ile daha iyi ticari koşullar istediler. NEPAD, bir ölçüde olumlu yanıt buldu ama ABD Başkanı G.W. Bush ve Birleşik Krallık Başbakanı Tony Blair gibi liderlerin, 2005 yılında Gleneagles'de yapılan G8 zirvesindeki söylemleri ve verdikleri sözler çoğunlukla eyleme dönüşmedi. Bunun nedeni bir ölçüde, Afrika'nın alt sıralarda yer alan bir siyasi konu olmasıydı ama aynı zamanda Afrika hükümetlerinin çoğunun desteklenmeye layık olmadığına dair, herkesin içine işlemiş inançtı. Özellikle Tbeki'nin, Güney Afrika'daki AIDS salgınının nedenlerine gözünü kapaması ve Zimbabwe'de gittikçe sertleşen ve ehil olmayan Robert Mugabe hükümetini eleştirmekten kaçınması, Batı'daki imajını bozmuştu.

Böylelikle Afrika 1990'larda sömürge sonrası hastalıkları ve Batı ile elverişsiz ticaret koşulları ile boğuşmaya devam etti. Demokrasinin yayılması ve hızlı ekonomik büyüme alanlarında bazı başarılar elde edildi ve Güney Afrika uluslararası toplumda özgün bir ses sahibi oldu ama sonuçta eski ve yeni sorunların baskısıyla ilerleme sürekli kesintiye uğrayarak devam etti. Üstelik genellikle Batı hükümetleri ve kurumları, Afrika'nın sorunlarını ya yanlış anladı ya da göz ardı etti.

Sonuç

20. yüzyılın ikinci yarısında Afrika, büyük ölçüde uluslararası olaylar ve uluslararası siyasetteki trendler tarafından belirlendi. Her şeyin üstünde ve en önemlisi, başrolü Afrikalıların kendilerinin oynadığı, sömürgelerin tasfiyesi süreciydi. Ne var ki bağımsızlığın kazanılması çok uzun süren bir mücadeleydi ve sömürgecilik karşıtlığı 1960'larda Güney Afrika'da bir ilerleme kaydetmezken, Soğuk Savaşı da kıtaya davet etti. Ulusal kurtuluş savaşları sırasında Angola, Mozambik, Zimbabwe ve Güney Afrika, destek bulmak için Moskova veya Pekin'e yaklaştı. 1970'ler ve 1980'lerde Soğuk Savaş, hem emperyalizme karşı hem beyazların azınlık yönetimine karşı mücadeleyi belirledi. Bu olgu bazı durumlarda zaferi çabuklaştırdı, Gü-

ney Afrika Cumhuriyeti örneğinde olduğu gibi, bazı durumlarda da son raundu geciktirdi.

Oysa uzun vadede, kıtanın geleceği açısından, Soğuk Savaş'ın etkileri, sömürge yönetiminin bıraktığı mirasın etkilerine göre çok daha önemsizdi. Afrikalı siyasi liderlerin karşılaştığı sorunlar bu mirasın çeşitli şekilleriydi, iktidarın el değiştirmesi için yeterli hazırlıkların yapılmaması, dolaylı yönetimin sonuçları, vergilendirme ve kalkınmada sömürgeci dönemin izleri. Ne yazık ki çoğu zaman yeni liderler de bu sorunlara cevap ararken eski yöntemlerin etkisinden sıyrılamadı. Buna ilaveten, uluslararası düzeyde Afrika devlet sisteminin temelini belirleyen etken, imparatorluk Güçlerinin geride bıraktıkları ulusal sınırlardı. Nkrumah ve başkalarının bu mirastan kurtulma çabaları acı bir şekilde felaketle sonuçlandı. Böylelikle, Afrika'nın doğrudan sömürge yönetiminden kendisini kurtardığı söylenebilir ama çoğu bölge, yalnızca yarım yüzyıl sürmüş olan Avrupa egemenliğinin etkilerini hâlâ silkip atmış değildir.

Önerilen Okumalar

Afrika tarihi konusunda çok sayıda önemli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları için bkz. Peter Calvocoressi, *Independent Africa and the World* (London, 1985), John Iliffe, *Africans: The History of a Continent* (Cambridge, 1995), J. D. Fage, *A History of Africa* (London, 1995), Bill Freund, *The Making of Contemporary Africa* (Basingstoke, 1998) ve Frederick Cooper, *Africa Since the 1940s: The Past of the Present* (Cambridge, 2002). Sömürgeciliğin mirası üzerine ilginç ve tartışma yaratıcı bir değerlendirme için bkz. Basil Davidson, *The Black Man's Burden: Africa and the Curse of the Nation-State* (Oxford, 1992).

Bağımsızlık mücadelesi birçok çalışmanın odak noktası olmuştur. Bu konuda yararlı iki değerlendirme için bkz. Robert Holland, *European Decolonization 1918–1981: An Introductory Survey* (Basingstoke, 1985) ve John Hargreaves, *Decolonization in Africa* (London, 1996). Sömürgelerden geri çekilme siyaseti ve bıraktığı mirasın çeşitli yönleri üzerine yapılmış önemli çalışmalar için bkz. Prosser Gifford ve W. Roger Louis (eds), *The Transfer of Power in Africa: Decolonization 1940–1960* (New Haven, CT, 1982) ve Prosser Gifford ve W. Roger Louis, *Decolonization and African Independence: The Transfers of Power 1960–1980* (New Haven, CT, 1988). Britanya sömürgelerinde iktidarın devri konusunda, Falola and Roberts, Lonsdale ve Mark tarafından yazılmış makaleler için bkz. Judith Brown ve W. Roger Louis (eds), *The Oxford History of the British Empire, vol. IV, The Twentieth Century* (Oxford, 1999), Fransız İmparatorluğu'ndaki gelişmeleri iyi özetleyen çalışmalar için bkz. Raymond F. Betts, *France and Decolonization, 1900–1960* (Basingstoke, 1991) ve Tony Chafer, *The End of the Empire in French West Africa* (Oxford, 2002). Cezayir Devrimi konusunda bkz. Martin Thomas, *The French North African Crisis: Colonial Breakdown and Anglo-French Relations, 1945–62* (Basingstoke, 2000), Irwin Wall, *Franc Ke, the United States and the Algerian War* (Berkeley, CA, 2001) ve Matthew Connelly, *A Diplomatic Revolu-*

tion: Algeria's Fight for Independence and the Origins of the Post-Cold War Era (New York, 2002). Kongo Krizi konusunda bkz. Madeleine Kalb, *The Congo Cables: The Cold War in Africa from Eisenhower to Kennedy* (New York, 1982), D. N. Gibbs, *The Political Economy of Third World Intervention: Money, Mines and US Policy in the Congo* (Chicago, 1992) ve Ludo de Witte, *The Assassination of Lumumba* (London, 2001).

Sömürgecilik sonrası dönemde Afrika devletlerinin karşılaştığı sorunlar konusundaki tartışmalar için bkz. Carl Rosberg ve R. H. Jackson, *Personal Rule in Black Africa: Prince, Autocrat, Prophet, Tyrant* (Berkeley, CA, 1982), David Fieldhouse, *Black Africa 1945–80: Economic Decolonization and Arrested Development* (London, 1986), Jean-François Bayart, *The State in Africa: The Politics of the Belly* (London, 1993), Crawford Young, *The African Colonial State in Comparative Perspective* (New Haven, CT, 1994), Christopher Clapham, *Africa in the International System: The Politics of State Survival* (Cambridge, 1996), Mahmood Mamdani, *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism* (Princeton, NJ, 1996) ve Jeffrey Herbst, *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control* (Princeton, NJ, 2000).

Afrika'da Soğuk Savaş'ın işlendiği eserler için bkz. R. E. Albright (ed.), *Africa and International Communism* (Basingstoke, 1980), Thomas J. Noer, *Cold War and Black Liberation: The United States and Qhite Rule in Africa, 1948–1968* (Columbia, 1985), Chris Coker, *NATO, the Warsaw Pact and Africa* (Basingstoke, 1985), Herbert Ekwe-Ekwe, *Conflict and Intervention in Africa: Nigeria, Angola, Zaire* (Basingstoke, 1990) ve P. J. Schraeder, *United States Foreign Policy Towards Africa: Incrementalism, Crisis and Change* (Cambridge, 1994). Angola krizinin çok nitelikli bir biçimde işlendiği çalışmalar için bkz. Fernando Andresen Guimaraes, *The Origins of the Angolan Civil War: Foreign Intervention and Domestic Political Conflict* (Basingstoke, 1988) ve Piero Gleijeses, *Conflicting Missions: Havana, Washington and Africa, 1959–1976* (Chapel Hill, NC, 2002). Afrika Boynuzu'nda Soğuk Savaş ile ilgili olarak bkz. Christopher Clapham, *Transformation and Continuity in Revolutionary Ethiopia* (Cambridge, 1988), Robert Patman, *The Soviet Union in the Horn of Africa* (Cambridge, 1990) ve Andargachew Tiruneh, *The Ethiopian revolution 1974–1987: A Transformation from an Aristocratic to a Totalitarian Autocracy* (Cambridge, 1993).

Güney Afrika ve ırk ayrımı sistemi konusunda faydalı değerlendirmeler için bkz. James Barber, *South Africa in the Twentieth Century* (Oxford, 1999), Nigel Worden, *The Making of Modern South Africa* (Oxford, 2000) ve Rodney Davenport ve Christopher Saunders, *South Africa: A Modern History* (Basingstoke, 2000). Daha detaylı çalışmalar için bkz. Deborah Posel, *The Making of Apartheid 1948–61: Conflict and Compromise* (Oxford, 1991), Robert Price, *The Apartheid State in Crisis: Political Transformation in South Africa, 1975–1990* (London, 1991) ve Allister Sparks, *Tomorrow is Another Cuntry: The Inside Story of South Africa's Negotiated Revolution* (London, 1995).

18. Bölüm

Arap-İsrail Çatışması, 1945–2007

Giriş

Birinci Arap-İsrail savaşı 1949'da İsrail ile Arap komşuları arasında yapılan bir dizi ateşkes anlaşmalarıyla sona erdi. Ama çatışmanın kalbinde yatan sorunları çözemedi. Hatta daha başka sorunlar ekledi. Bunun da ötesinde, sonucun kesin olmaması, başka savaşlara yol açacak dinamikleri harekete geçirdi, örneğin, İsrail'in devlet olarak tanınma ve güvenlik arayışı içine girmesine ve bu amaç doğrultusunda misilleme, baskın, önleyici harekât, stratejik derinliği genişletme temelinde saldırgan bir savunma politikası benimsemesine yol açtı. Filistinliler de şiddeti tek seçenek olarak gördü. Malı mülkü elinden alınmış, İsrail, Arap ülkeleri ve uluslararası toplum tarafından ihanete uğramış Filistinliler, devlet kurmak arayışı içinde silahlı mücadele, gerilla savaşı ve terörizm yoluna saptı. Son ama önem bakımından başta yer alan bir nokta, Arap Devletleri'nin üst üste gelen yenilgilere, toprak kaybına ve hakarete uğraması, Arap dünyasında istikrarsızlığı ve meşruluk krizini tetiklediği gibi, siyasi eşitlik, stratejik denklik sağlanması ve sorunun onurlu bir biçimde çözümlenmesi için kararlı bir mücadele başlattı. Bu bölümde tek tek incelenen, dört İsrail-Arap çatışmasını (1956 Sina Seferi, 1976 Haziran Savaşı, 1973 Ekim Savaşı ve 1982 Lübnan Savaşı) tetikleyen olaylar farklı olsa da daha geniş çerçevede incelendiğinde bu savaşların parametreleri aynıdır ve genel olarak çatışmanın dinamiği ve barış sürecini anlamak açısından kilit noktasını oluşturmaktadır.

1956 Süveyş-Sina Seferi

1948 Savaşında İsrail'in kazandığı zafer, ülkeye, zor bir süreç olan ulus ve devlet inşası için en az on yıllık zaman kazandırdı. Bu dönem boyunca İsrail'in *Mapai* (İşçi) Partisi, Başbakan ve Savunma Bakanı David Ben Gurion'ın liderliğinde, ülkenin iç siyasetini neredeyse tam anlamıyla avucunun içine aldı, çünkü bu dönemde dinî ve Marksist partiler olmasına rağmen, siyasi sahne, kelimenin gerçek anlamıyla yalnızca onun tarafından yönetildi. Siyasetçilerin ana görevi, daha büyük sayıda Yahudi göçmeni toplumun bünyesine almak, ekonomik yönden kendine yeterli duruma gelmek ve İsrail'in hem sivil hem de savunma sanayisini uygun bir biçimde kurması için silah ve teknoloji sağlayacak müttefikler bulmaktı. Bu başlangıç döneminde Fransa İsrail'i destekleyen başlıca yabancı ülke oldu oysa Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya ile birlikte Fransa, bir Arap-İsrail çatışmasında iki tarafın da silahlandırılmayacağını güvence altına alan, 1950 tarihli Üç Taraflı Anlaşma'yı imzalayan üç ülkeden biriydi.

Yenilgiye uğrayan Arap devletleri de aynı şekilde içe dönerek, ulus ve devlet inşasına odaklandılar, çünkü 1948'de onlar da bağımsızlıklarını ya henüz yeni elde etmişler ya da bundan sonra elde edebilmek için mücadeleyi sürdürüyorlardı. Yenilgi birçok Arap hükümetinin meşruluğunu ortadan kaldırmış ve radikal tehditlere karşısında kırılganlaştırmıştı. Örneğin Suriye'de yalnızca 1949 yılı içinde üç askerî darbe yapıldı ve 1950'ler boyunca İsrail'in en istikrarsız komşusu oldu. Ürdün Kralı Abdullah 1951'de bir suikastta hayatını kaybetti, yerine önce Talal, daha sonra 1853'te Hüseyin geçti. Lübnan'ın Başkanı Camille Chamoun, 1952'de bir darbe ile devrilmek istendi ama başarı sağlanamadı. Ama en önemli değişim Mısır'da oldu. 23 Temmuz 1952'de Mısır Kralı Faruk, Özgür Subaylar tarafından devrilerek sürgüne gönderildi. Özgür Subayların amacı, onlara göre gerici bir monarşi olan yönetimi ortadan kaldırmak, yerine güçlü bir orduya, toplumsal eşitliğe dayanan ve sömürgeciliğe son verecek, hızlı ekonomik kalkınma ve özgür eğitim sağlayacak ilerici bir cumhuriyet kurmaktı. Yeni Başkan ve Başbakan Muhammed Necip ve yardımcısı Cemal Abdül Nasır tarafından çok kapsamlı reformlar yapıldı. 1954'te Nasır, Necip'in yerine geçti. Karizmasıyla, **Bağlantısızlar** hareketine katılmasıyla, halkın sevgilisi oldu ve Mısır'ı Orta Doğu ülkelerinin ve sömürge yönetiminden kurtulan yeni bağımsız devletlerin lideri konumuna getirdi. Bu durum İsrail'in ve süper güçler, Amerika Birleşik Devletleri ile SSCB'nin ilgisini çekmeye başladı.

Bağlantısızlar
"Büyük Güç çatışmalarından", özellikle de Soğuk Savaş'tan kaçınma politikası. İlk olarak Hindistan tarafından 1947 yılındaki bağımsızlık sırasında benimsenmiştir.

Başlangıçta İsrail, bu değişimi iyi karşıladı, barış arayışı için bu devrimin bir fırsat penceresi açtığına inandı. Arka planda görüşme kanalları Paris üzerinden, o sırada İsrail Dışişleri Bakanı olan ve kalıcı barışın Ancak görüşmeler yoluyla sağlanabileceğine inanan Moshe Sharett tarafından başlatıldı. 1953'te Ben Gurion'un emekliye ayrılmasından sonra Başbakanlık görevine Sharett'in gelmesi de Mısır ile ilişkilerde büyük bir atılım olacağı umudunu doğurdu. Ama onun tüm çabaları Ben Gurion tarafından engellendi çünkü Sharett'in Araplar karşısında zayıf kaldığına ve

yanlış bilgilendirilmiş olduğuna inanan Ben Gurion, hâlâ politika oluşturma alanından elini çekmemişti. Ona göre Araplar bir tek dilden anlardı, güç.

Büyük bir ihtiyat ve özenle altyapısı hazırlanan Mısır-İsrail gizli görüşmeleri, birtakım olaylarla birlikte başladı. Bunların ilki 1954 yılındaki Lavon Olayı idi. Temmuz 1954'te bir grup İsrail ajanı, Mısırlı Yahudilerle işbirliği yaparak, Mısır'daki Amerikan ve İngiliz mülklerine saldırdı, amaçları Mısır ile Batı'nın arasını açmaktı. Sharett'in arkasından planlanan bu olay, Savunma Bakanı Pinhas Lavon'un işiydi. Ben Gurion gibi o da, Nasır'ın başarılı bir görüşme yaparak İngiliz birliklerinin Süveyş Kanalı Bölgesi'nden çekilmesini sağlayacağından korkuyordu, çünkü böylelikle Mısır ile İsrail arasındaki tampon bölgeyi resmen ortadan kaldıracak ve Mısır'ın Amerikan yardımı alması mümkün olacaktı. Eylemciler yakalandığı için sabotaj başarıya ulaşamadı ama gizli görüşmeler sona erdi. Aynı zamanda, bu olaydan bir manevra fırsatı kazanan Ben Gurion, yeniden başbakanlık koltuğuna oturdu.

1948'den beri Filistinli mültecilerin sınır ihlalleri, Mısır ile İsrail arasında hiç bitmeyen bir gerginlik nedeniydi. Filistinlilerin, örneğin sınırın İsrail tarafında kalan tarlasını sürmek, ailesiyle birleşmek ya da İsrail vatandaşlarına ve mülklerine saldırı düzenlemek amacıyla sınırı geçmelerinin, yanı sıra, Lavon olayı ve gizli görüşmelerin sona ermesi, Mısır ve İsrail liderlerini, bir raunt daha savaşmanın kaçınılmaz olduğuna ikna etti. 28 Şubat 1955'te İsrail, Gazze Baskını adı verilen hareketle Mısır'a saldırdı ve sebep olarak, Mısır gizli haber alma örgütünün ajanı olduğunu iddia ettiği bir grubun, Rehovot yakınlarında bisiklete binmekte olan bir kişiyi öldürmesine karşı misilleme yaptığını öne sürdü. İsrail kuvvetleri, Ben Gurion'un sert askerî misilleme politikasına uygun olarak otuz sekiz Mısırlı askeri öldürdü. Nasır için, Gazze baskını bardağı taşıran son damlaydı. Bu, "kasıtlı, hunhar ve tahrik edilmemiş" İsrail saldırısı karşısında silah yardımı için Sovyet bloğuna başvurdu. Eylül 1955'te, Çeklerle silah anlaşmasını sonuca bağladı. Bu gelişmeyle birlikte İsrail, Mısır'a bir kara harekâtı planlamaya başladı.

Mısır-İsrail gerginliği neredeyse gün be gün tırmanırken ve savaş bir an meselesi haline gelmişken, Mısır'ın ABD, Britanya ve Fransa ile ilişkisi de hızla kötüye gidiyordu. Fransız hükümetinin davası, Nasır'ın Cezayir'de ulusalcı hareketi desteklemesiydi. Fransız siyasetçileri, Cezayir'i ellerinde tutmanın Ancak Nasır'ın iktidardan düşürülmesiyle mümkün olacağına inanıyordu. Britanya da, Nasır'ın Arap dünyasını Batı'ya düşman ettiğine, böylelikle Britanya'nın Orta Doğu'daki konumunu, özellikle bölgedeki petrol üretimini tehdit ettiğine ikna olmuştu. Başlangıçta Nasır'dan büyük beklentileri olan Amerika Birleşik Devletleri de, Sovyet Bloğuyla flört etmeye başlamasından sonra, Nasır'dan şüphelenmeye başladı. Washington açısından, Çeklerle yapılan silah anlaşması Mısır'ın hızla komünist kampa kaydığının açık bir işaretiydi. Böyle bir gelişmeyi durdurmak amacıyla umutsuz bir son çare olarak ABD, Nasır'ın modernleşme projesinin simgesi olan Asvan Barajı'na verdiği maddi kaynağı kesti. Bunun üzerine Asvan Barajı'nı finanse etmek için Nasır'a, Süveyş Kanalı'nı millîleştirmekten başka çare kalmadı ve

Nasır, 26 Temmuz'da bunu gerçekleştirdi. Britanya ve Fransa için kanalın millîleştirilmesi *casus belli* (savaş nedeni) sayılırken, İsrail için *casus belli,* Eylül ayında Nasır'ın Tiran Boğazını kapatması belirleyici etkendi. Her üç devletin gösterdiği *casus belli* ne olursa olsun aslında onların her birinin bundan çok daha geniş planları ve niyetleri vardı. Britanya ve Fransa için, Süveyş Kanalı'nın kaybı, imparatorluğu kaybetmek kadar büyük bir anlam taşıyordu bu nedene bölgedeki varlık ve nüfuzlarını koruyabilmek için harekete geçmek gerektiğini düşündüler. Britanya'nın duruşunu belirleyen bir etken de Başbakan Anthony Eden'ın Nasır'a karşı duyduğu kişisel antipati ve 1930'ların yatıştırma siyaseti sırasında yapılan hataların bir daha tekrarlanmamasındaki kararlılığı idi. İsrail'in planı ise, misilleme yoluyla gücünü gösterme ihtiyacında olması ve Başbakan Ben Gurion'un daha büyük tasavvuru, Orta Doğu'nun jeo-stratejik yapısını İsrail lehine değiştirmek için savaşı kullanmak isteğinin bir karışımıydı. Aslında, savaş konusunda Ben Gurion, Mısır'a yapılacak saldırıdan sonra ikinci bir aşama tasarlıyordu: Lübnan'a girilecek ve bir darbede İsrail'in güney ve kuzey'deki komşularının düşman rejimleri devrilip, yerlerine dost rejimler getirilecekti.

Temmuz sonlarında Fransa, Mısır'a karşı İsrail ile işbirliği yapmayı düşünmeye başladı. Britanya, Ben Gurion hükümetiyle işbirliği yapmaya daha az istekli görünüyordu, çünkü o güne kadar İsrail-Britanya ilişkileri hiçbir zaman çok iyi olmamıştı. Durumu daha da ciddileştiren bir nokta, İsrail ile Ürdün'ün sınır gerginliklerinin yükseldiği bir dönemde Britanya Ürdün ile savunma anlaşması yapmıştı. Böylelikle, Britanya, İsrail'in Süveyş Savaşı'na katılmasını ancak 16 Ekim'de Paris'te yapılan toplantıda kabul etti.

Planlandığı gibi, 29 Ekim 1956'da İsrail birlikleri Sina'yı geçti, 30 Ekim'de Süveyş Kanalı'na ulaşmışlardı. Britanya ve Fransa her iki tarafa da geri çekilmeleri için ültimatom verdi ama önceden tahmin edildiği gibi Nasır ültimatomu kabul etmedi ve böylece 31 Ekim'de Fransa ve Britanya'nın, uluslararası deniz yollarını korumak amacıyla, Mısır'ın hava limanlarını ve ekonomik hedeflerini bombalamasını "tahrik etti" İki gün sonra İngiliz ve Fransız paraşütçü birlikleri de ülkeye girdi, ancak harekât, Amerikan baskısıyla durduruldu. Böylece, ne Fransa, ne Britanya ne de İsrail savaş hedeflerine ulaşabildi ve bu ülkelerin hepsi saldırganlıkları nedeniyle **BM'**de mahkûm edildi ve ekonomik ambargo yasağı ile cezalandırıldı. Ne var ki bu savaşta kaybeden yalnızca Fransa ile Britanya oldu, İsrail askerî gücünü kanıtladı ve sonuçta bölgesel süper güç olarak ortaya çıktı.

Birleşmiş Milletler (BM)
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

Nasır'ı kurtarma sonucunu doğuran Amerikan müdahalesinin itici gücü, ABD iç siyasetinde ve uluslararası düzlemde bazı düşüncelerin birleşmesiyle oluşmuştu. Süveyş Savaşı, iç siyasette, barış ve refahın sağlanması için yaptığı mücadeleyi vurgulamak isteyen Eisenhower'ın ikinci kez gireceği seçim kampanyasına denk düşmüştü. 6 Kasım'da oylar verilmeden önce, Eisenhower'ın Fransa, Britanya ve İsrail harekâtını mahkûm etmekten başka çaresi yoktu. Buna ilaveten, Eisenhower, İsrail'in Yahudi oylarıyla hükümet üzerinde baskı kurmak istediğini düşündüğü için de öfkeliydi. Uluslararası düzeyde ise, müttefikleri Britanya ve Fransa tarafın-

dan ihanete uğradığını hissediyordu; çünkü ABD'nin petrol kaynaklarını ve Arap devletleriyle ilişkilerini tehlikeye atmaktan çekinmeden Orta Doğu'da, süper güçleri karşı karşıya getirecek bir çatışmayı tetiklemişlerdi. Son olarak Sovyetler Birliği'nin Macaristan'ı işgal etmesini kınamış olan Amerika'nın, Mısır'ın işgalini kınamaması mümkün olamazdı. Süveyş Savaşı'nın uluslararası dikkati Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki etkinliklerinden uzaklaştırması, Eisenhower'ı elbette çok kızdırmıştı.

Ne var ki, ABD'nin, yaptığı bu müdahale sayesinde, Orta Doğu'da bir süper güçler çatışmasını önlemiş olduğu umudu, ölü doğdu. Süveyş felaketinden sonra Fransa ve Britanya'nın Orta Doğu'da önemlerinin azalması, bir iktidar boşluğu yarattı ve çok geçmeden bu boşluğu ABD ve SSCB doldurdu. Böylelikle, süper güçlerin işin içine girmesi yalnızca ertelenmiş olmuştu. Amerikan müdahalesi, bir başka Arap-İsrail çatışmasını da sadece ertelemişti, çünkü güvenlik, devlet olarak tanınma ve mülteciler gibi kilit sorunlar çözüme kavuşmadan kalmıştı. Elbette ki, Nasır'ın, emperyalist güçleri kovduğu gerekçesiyle Arap dünyasının lideri konumuna yükselmesi, İsrail'in Sina'yı bir günde işgal ederek askerî kudretini göstermesi ve Soğuk Savaş çerçevesi, üçüncü raundun sadece bir zaman meselesi olduğunun kanıtlarıydı.

1967 Haziran Savaşı

Altı gün Savaşı'nın kökeni bir yandan, İsrail'in, ülkenin tanınması ve güvenliğinin sağlanması için uzun zamandır sürdürdüğü arayışlarına dayanırken, bir yandan da Arap Devletlerinin yeterli ölçüde silahlanabilirlerse İsrail'i yenebilecekleri ve Filistinlileri kurtarabilecekleri "inancına" dayanıyordu. Öte yandan 1966'dan itibaren meydana gelen bir dizi olay savaşa giden kısa yolun taşlarını döşemekteydi. 23 Şubat 1966'da **Ba'th** yanlısı bir grup militan, Suriye'de iktidara geldi. Onların İsrail'e karşı kullandıkları düşmanca söylem, zaten kötü olan İsrail-Suriye sınır ilişkilerini Ağustos ayında Suriye ve İsrail'i, Celile Denizi bölgesinde şiddetli bir çatışma noktasına getirdi. Müttefik arayan Suriye, Kasım ayında Mısır'la karşılıklı savunma anlaşması imzaladı. Bu durumda İsrail kuzeyinde ve güneyinde, birbirleriyle müttefik iki düşman devlet arasında sıkışmış görünüyordu ve aynı zamanda, Ürdün'de etkin olan Filistinli gerillalarla fazla yoğun olmayan bir savaş devam etmekteydi. Sonuç olarak, İsrail daha aşırı bir askerî karşılık verme kararına vardı. 13 Kasım'da İsrail, Sina Savaşından beri en büyük kara operasyonunu başlattı, Ürdün'ün As-Samu, Jimba ve Khirbet Karkay köylerini bastı. Bu operasyonda 15 Arap lejyon askeri ve üç Ürdünlü sivil öldürüldü ve kırk beş kişi yaralandı. Bir klinik, bir okul ve 140 ev yıkıldı. Böylelikle, yılsonu yaklaştığında, bölge bir kez daha savaşın eşiğine gelmiş gibi görünüyordu.

Ba'th (Baas, Arap Rönesansı. Arapça: Yeniden doğuş) Michel Eflak ve Selahaddin El-Bitar tarafından 1947'de kurulan pan-Arap sosyalist parti. İlk kongresi Şam'da gerçekleşen parti, daha sonra Lübnan, Ürdün ve Irak'a yayıldı ve zamanla biri 1963'ten itibaren Suriye'de, diğeri de 1968'den itibaren Irak'ta olmak üzere iki rakip Ba'thçı rejimin kurulmasıyla sonuçlandı.

1967'nin ilk yarısında, düşmanca hareketlerde bir azalma görülmedi. 7 Nisan'da bir İsrail uçağı Şam semalarında bir çarpışmada yedi Suriye MIG uçağını düşürdü. 13 Mayıs'ta bir Sovyet istihbarat raporu, İsrail ordusunun Suriye sınırında yığınak yaptığına dair yanlış bir bilgi verdi. İsrail'in ve BM'nin durumun böyle olmadığını açıklamaları durumu yumuşatmadı. 14 Mayıs'ta Mısır birlikleri, hem Suriye'yi desteklemek hem İsrail'i caydırmak için Sina'ya girdi. Nasır, Birleşmiş Milletler Acil Kuvvetleri'nin (UNEF) kısmi olarak geri çekilmesini talep etti, bu isteğe BM'nin cevabı, "çekilmeme veya tam olarak çekilme", oldu. Nasır, küçük düşmemek için ikinci şıkkı seçti ve İsrail ile Mısır arasındaki tampon bölge ortadan kalktı. 22 Mayıs'ta Nasır, yaptıklarıyla sözlerinin birbirini tutmadığı konusunda Arap devletlerinden gelen eleştirileri ortadan kaldırmak çabası içinde, Tiran Boğaz'ını kapattı. 1956'da olduğu gibi, İsrailli karar vericiler, özellikle Mısır birliklerinin manevra yaptığı ve genel olarak Arapların seferberlik halinde olduğu bir bağlamda Boğazın kapatılmasını yine *casus belli* olarak kabul etti. 30 Mayıs'ta Ürdün, tecrit edilmekten kurtulmak için, Mısır-Suriye savunma paktına katıldı. Haziran ayına gelindiğinde, 80.000 Mısır askeri ve 900 tank, 300 Suriye tankı, 300 Ürdün tankı ile 250.000 İsrail askeri, 1.093 tank ve 203 uçak, savaşa hazırdı. Arap halkı, Filistin'e bağımsızlık verilmesini, İsrail halkı ise hükümetin hemen harekete geçmesini talep ediyordu. Bunun da ötesinde, İsrail ABD'nin önleyici amaçlı bir harekât konusunda ne düşündüğünü anlamaya çalışırken, sarı ışık işaretini aldı. Bu bağlamda 3 Haziran tarihinde İsrail-Mısır arasında Washington'da yapılan son dakika görüşmelerinin bir sonuç vermesi olasılığı çok düşüktü. 4 Haziran'da İsrail'in Başbakanı Levy Eskhol, bir Ulusal Birlik Hükümeti kurdu ve savunma işlerini Moshe Dayan'a devretti. Moshe Dayan, kabinedeki dengeyi önleyici bir saldırıda bulunma kararını çıkartacak şekilde değiştirdi.

Olayların böyle art arda gelmesi, birçok tarihçiye, uçurumun kenarından geçmeyi göze alan siyasetin uçuruma düşmesi gibi, 1967 Savaşı'nın bir kaza olduğunu düşündürdü. Başka bir grup yorumcu ise, aslında burada itici gücün, İsrail'in hegemonya ve toprak arayışı olduğunu öne sürdü. İsrailli tarihçiler, Boğaz'ı kapatarak İsrail'e başka seçenek bırakmadığı için Nasır'ı suçlama eğilimindeydi. Ama en ilginci, savaşın, bir Amerikan-Sovyet oyununun sonucu olduğunu ileri süren yorumdur. Buna göre savaşın nedeni, askerî güçler Vietnam'da baskı altında olduğu bir sırada Amerika Birleşik Devletlerini bir başka çatışma alanına daha sokmak isteyen SSCB'nin düzenlediği sahte bir istihbarat raporudur.

5 Haziran 1967'de İsrail Hava Kuvvetleri Arap havaalanlarına aynı anda saldırarak, çoğu henüz havalanmamış olan, 304 Mısır, 53 Suriye, 28 Ürdün uçağını vurdu. Kesin hava üstünlüğü sağlayan İsrail Savunma Gücü (İSG) Sina'yı geçti ve Batı Şeria'ya geldi. Kara savaşı 10 Haziran'a kadar sürdü. Sonuçta, Arap devletleri arasında koordinasyon eksikliği ve Suriye kuvvetlerinin, İSG'yi muharebenin sonuna kadar oyalayamaması nedeniyle İsrail, önce Mısır'ı sonra Ürdün'ü sonra da Suriye'yi yendi, çünkü normal olarak aynı anda üç ayrı cephede savaşmasına gerek kalmamıştı. İsrail'in rahatça elde ettiği bu zafer sonunda, Sina, Batı Şeria, Golan

Tepeleri ve en önemlisi, Doğu Kudüs'ün kontrolü İsrail'e geçti. Böylece savaş, İsrail'in sahip olduğu toprakları üç katına çıkardı, başkenti birleştirdi ve 1948'de terk edilen Yahudi kutsal yerlerinin geri alınmasını sağladı. Şimdi artık İsrail, güvenliği için çok önem verdiği stratejik derinliği kazanmıştı ve tam bir barış ve tanınma karşılığında değiş tokuş edilebilecek topraklara sahipti.

Ancak barış hâlâ kesinliğe kavuşmuş değildi. 1967 yenilgisi, Arap liderlerinin ve Arap Birliği fikrinin güvenilirliğini ortadan kaldırdı. Aynı zamanda yeni bir büyük Filistin göç dalgası başlattığı gibi, çözüm konusunda süper güçleri de bir açmaza sürükledi. Hepsinden önemlisi, İsrail ile Arap devletleri arasındaki mesafeyi açtı. Bunu izleyen, BM 242 numaralı Kararı, şu noktaları vurguladı: savaşla toprak elde edilmesine ve güç kullanıma başvuran eylemlere izin verilmeyecekti; barışın sağlanması ve Filistinli mülteciler sorununa adil çözüm getirilmesi ve tanınma sorununu çözmek gerekmekteydi. Ancak BM gelecekteki görüşmelerin temelini hazırlayan bu kararı çıkartmış olsa bile, çok daha güçlü bir konuma gelen ve topraklarını genişleten İsrail, taviz vermeye hiç istekli değildi, öte yandan Arapların zayıf duruma düşmesi de eşit bir konumda görüşme yapmaya imkân vermiyordu.

1973 Ekim Savaşı

1967'de Arap Devletleri'nin yenilgiye uğraması, Arap dünyasında sonuçları zaman içinde ortaya çıkacak birtakım gelişmeleri harekete geçirdi. Savaş, Arap Birliği'nin başarısızlığa uğradığını gösterdi ve bunun sonucunda, **Pan-Arabizm**'den daha fazla yerel milliyetçilik öne çıktı. Aynı zamanda savaş ertesinde hâkim olan siyasi hayal kırıklığı, ekonomik sorunlarla üst üste geldi ve ideolojinin yeniden ray değiştirmesinin tohumlarını attı. Bir yandan siyasal İslam'ın ortaya çıkması (bkz. Bölüm 19), öte yandan ekonomi ve siyasette liberalleşme, sınırlı bir demokrasiye ve kapitalizme geçişi başlattı.

Pan-Arabizm
Verimli Hilal ve Büyük Suriye planlarının yanı sıra Mısır, Suriye ve Lübnan'ın birleşme çabalarında da kendini gösteren Arap birliği hareketi.

İsrail'in çok daha güçlü olduğu ve devam eden çatışmacı ortamda Arap Devletleri'nin duruma verdiği cevap, kabaca üç kategoriye ayrılır. Birinci yol, çatışmaya son verecek görüşmelere başlamak, siyasal ve ekonomik alanda eşit duruma gelmeye çalışmaktı. Bu şık, Enver Sedat yönetimindeki Mısır tarafından benimsendi. Sedat 1970'te ani bir kalp krizi sonucu hayatını kaybeden Nasır'ın yerine geçmişti. İkinci yol, daha fazla militarizm, stratejik eşitlik ve en sonunda askerî çözüm için çalışmaktı. Bu yol, 1970'te Hafız el-Esad'ın yönetimine geçen Suriye tarafından benimsendi. Üçüncü yol ise görüş-meleri başlatmadan ve açık bir çatışmaya da girmeden, *fiilen*, çatışmadan çekilmek ve Filistin'in kurtuluşu davasına, sözde sahip çıkmaktı. İç siyasete zayıf olan Ürdün ve Lübnan gibi ülkeler bu kategoriye girer, onlar isteyerek değil ama başka çare olmadığı için bu yolu seçti.

Harita 18.1: *Altı-Gün Savaşı*

Kaynak: *Schulze (1999)*

İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan, sağda, yanında Genelkurmay Başkanı İzhak Rabin, solda General Uzi Narkiss, 1967 Ortadoğu Savaşı'nda Ürdün Silahlı Kuvvetleri'nden teslim alındıktan sonra, eski İsrail kentine Aslanlar Kapısı'ndan girerken.
(Fotograf: İsrail GPO/Newsmakers/Getty Images)

Garip olan, Sedat'ın barış arayışı ve İsrail'le görüşmeleri başlatmaya istekli olması bir sonraki, Ekim 1973 savaşını başlatmasıydı. Eylül 1970'te, Nasır'ın yerine geçmesinden kısa bir süre sonra, Sedat Amerikalı resmî çevrelerle temasa geçip, hem Mısır'ın yeniden Batı'yla ilişki kurması hem de İsrail'le görüşmelerin başlaması için suların uygun olup olmadığını test etmeye başladı. Sedat'ın Mısır'ın dış siyasetinde yön değiştirme kararının arkasındaki itici güç, kendisi ile selefi Nasır arasına mümkün olduğunca mesafe koymak ve ülkenin bozulan ekonomisini düzeltmekti. Sedat, İsrail'le barış yapılmasının Sina'nın geri alınmasına yardım edeceğine inanıyordu. Aynı zamanda Mısır'ın savunma yükünün azalması, yabancı sermayenin gelmesi için gereken istikrarı sağlayacak sonuçlar doğurmasını bekliyordu ve Amerikan yardımını getiren yolların da böylece açılmış olacağını umuyordu. Sonuçta Sedat 1971'de, Süveyş Kanalını açmayı, ateşkes ilan etmeyi ve 242 numaralı BM kararı temelinde barış anlaşması için görüşmelere başlamayı teklif etti. Ne var ki, bu öneriyi, o günkü sınırlarını ulusal güvenliği için hayati derecede önemli gören İsrail kabul etmedi. Bu reddedilme karşısında, Sedat, Arapların kabul edebileceği koşullarda barış yapmak için İsrail'i ikna etmek ve o sırada ***detente*** sorunlarına gömülmüş olan ABD'nin dikkatini çekmek amacıyla (bkz. Bölüm 11) bir başka savaş planlamaya başladı. İsrail'e yapılacak bir saldırının, halkı yeniklik duygusundan sıyıracağını, Mısır'ın bölgedeki itibarını arttıracağını ve Sedat'ı, Nasır'ın gölgesinden kurtaracağını umuyordu.

Détente Yumuşama. Devletler arasındaki gerginliğin azalması anlamına gelen kavram. Çoğunlukla 1969 yılında Richard Nixon'ın ABD başkanlığına geçtiği dönem ile 1980'de Senato'nun SALT II'yi onaylamayı reddetmesi arasındaki dönemin süper güç diplomasisini anlatmak için kullanılır.

Mısır, İsrail'e tek başına saldırırsa, plan istenilen sonucu vermeyecekti. Bir kez savaş kararı verildikten sonra, 30 Kasım 1972'de Sedat Suriye Başkanı Esad ile bir dizi özel toplantı yaptı. 31 Ocak 1973'te Suriye ve Mısır'ın silahlı kuvvetleri ortak bir komuta altında birleştirildi. Ayrıntılı planlama Mart ayında başladı ve bunu İsrail'i rahatlatmak amacıyla yapılan çok incelikli aldatma manevraları izledi ve 6 Ekim 1973'te Mısır-Suriye sürpriz baskını yaptı.

Ekim Savaşı, tarihe İsrail'in en büyük istihbarat hatası olarak geçti. İsrail'in Golan Tepeleri'ni, Sina, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni işgal etmekle Arapları düşürdüğü açmazın sonuçlarını çok hafife aldığı ortaya çıktı. İsrail'in algısı, Arapların zayıf ve yeni bir savaşa hazır olmadığıydı. Siyasi ve askerî karar vericiler İsrail'in yenilmezliğine güvenirken, istihbarat uzmanları da sınırlı bir savaş olasılığını hesaba katmamışlardı. Sonuçta Mısır kuvvetleri Süveyş Kanalı'nı geçmeyi, Suriye kuvvetleri de Golan Tepeleri'ni işgal etmeyi başardı. İlk birkaç gün boyunca İsrail yenilginin eşiğine gelmişti. İkinci haftayla birlikte, İsrail toparlanıp, Amerika'nın havadan cephane ikmali yaparak yardımda bulunduğu karşı saldırıya geçmesiyle durum değişmeye başladı. İsrail'in Arap kuvvetlerini geri püskürtmeyi başarmasına ve 22 Ekim'de ilan edilen ateşkes anlaşmasında belirlenen 1967 sınırlarının geçerli sayılmasına rağmen, Arapların, özellikle de Mısır'ın kendine güveni çarpıcı bir şekilde artarken, İsrail'in güven duygusu ciddi bir biçimde sarsıldı. Sedat, İsrail ve Amerika'nın dikkatini çekmiş, Mısır'ın kırılan gururunu onarmıştı ve artık bir eşit gibi görüşmelere başlayabilirdi. İsrail, elinde tuttuğu toprakların, barışın karşılığı olamayacağını anladı. İsrail'in yeni zayıflığı ve Mısır'ın yeni gücü, güçler arasın-

daki mesafeyi, her iki tarafı görüşme masasına oturtmaya yetecek kadar kapattı. Sonunda 1973'te başlatılan birliklerin dağıtılması görüşmeleri, 1979'da, ilk Arap-İsrail barış antlaşmasını doğurdu. Antlaşma, barış karşılığında, toprak ilkesi temeline dayandırıldı. Mısır yalnızca Sina'yı geri almakla kalmadı, bu süreci, Sovyet kampından Amerikan kampına geçiş olarak kullandı ve ekonomik ve siyasi liberalleşmenin temellerini de attı. Ne var ki bu gelen barışın bedeli çok yüksek oldu. Mısır hemen Arap Birliği'nden atıldı ve 1981'de Sedat militan İslamcılar tarafından düzenlenen bir suikastta öldürüldü.

Mısır-İsrail ilişkisi iyiye doğru giderken, İsrail-Suriye ilişkisi bir silahlanma yarışına dönüştü. 1973'te savaşa girerken Esad, Golan Tepeleri'ni geri almak, iç siyasette kendi konumunu meşrulaştırmak, bölgesel siyasette Arap liderliği konumuna geçmek ve son olarak da SSCB'ye değerli bir müttefik olduğunu göstermek arzusuyla harekete geçerken Sedat'ın izinden giderek barış görüşmelerine oturmaya hiç niyeti yoktu. Bu denklemde barış görüşmeleri yoktu. Aslında Sedat'ın sınırlı bir savaş yapma niyetinden habersiz olan Suriye, çarpışmaların sonunda, birliklerin dağıtılması anlaşmasını izleyen dönemin, bir sonraki raunt için, yeniden silahlanma ve toparlanma hazırlığı için kullanılacağı çok daha bütüncül bir askerî çatışma stratejisi izlemişti.

1982 Lübnan Savaşı

Bundan sonraki raunt 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesiyle başladı. Celile Barış Harekâtı resmî adı altında yapılan bu harekâtın arkasındaki dinamikler, Doğu Akdeniz'de (Levant) hegemonya kurmak için Suriye ile İsrail arasındaki mücadelenin giderek artmasıydı. İsrail'in "birinden birini seçme savaşı" açma kararını teşvik eden beş gelişme vardı. Birincisi, 1975'te Lübnan'da iç savaş patlak vermişti. Burada oluşan güvenlik boşluğu, **Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)** tarafından istismar edildi. FKÖ, Güney Lübnan'dan Kuzey İsrail'deki hedeflere saldırdı. İkincisi, 1976'da Suriye, bölücü çatışmaları çevrelemek, sınır dışına taşmasını önlemek için Lübnan'a girdi. Suriye'nin oradaki varlığı İsrail'i endişelendirdi, çünkü bu durumda artık Suriye iki cepheden savaş açma imkânına sahip oluyordu. Üçüncüsü, İşçi partisi 1977'de İsrail tarihinde ilk kez seçimleri kaybetti. Yerine, sağ kanat Likud hükümeti kuruldu. Başbakan Menachem Begin, FKÖ'ye karşı "şahin" politikası izlenmesi taraftarıydı ve Lübnan'da taciz edilen Marunî Hıristiyan azınlığın, Müslümanlara karşı mücadelesine, İsrail'in destek vermesini ahlaki bir görev olarak görüyordu. Dördüncüsü, 1978'de, FKÖ gerillalarının, Hayfa'dan Tel Aviv'e giden bir otobüsü kaçırması ve bunun sonucunda otuz sekiz İsraillinin öldürülmesi ve yetmiş sekizinin yaralanması, Begin'in görüşlerini doğruluyordu. Buna cevap olarak İsrail, FKÖ'nün altyapısını imha etmek için Lübnan'ın güneyinde sınırlı bir işgal hareketi olan "Litani Operasyonu'nu" başlattı. İsrail aynı zamanda Marunî Hıristiyanlar ile varolan gevşek ilişkilerini tam bir ittifak ilişkisine dönüştürecek bir

Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) 1964 yılında Nasır tarafından kurulan FKÖ, günlük meselelerle ilgilenen en yüksek organ olarak Filistin Yürütme Komitesi ve Filistin Kurtuluş Ordusu'ndan oluşur. Başlangıçta Ahmed Şükari'nin başkanlık ettiği örgütün başına 1967 Savaşı'ndan sonra Yaser Arafat geçmiştir. 1989 yılında FKÖ Merkezi Konseyi Arafat'ı Filistin Devlet Başkanı olarak görevlendirirken, FKÖ 1993 Oslo Barışı'na kadar sürgün hükümeti görevi i üstlenmiştir.

süreç başlattı. İsrail sınırı boyunca yerleştirilen Güney Lübnan Ordusu'nu (GLO) kurdu ve Beyrut'ta, Beşir Cemayel tarafından kumanda edilen Lübnan Kuvvetleri ile yakın ilişkiler başlattı. Beşinci ve sonuncu olarak, 1981'de ikinci Likud hükümetinin iktidara gelmesiyle, Begin'in "güvercin" yaklaşımını benimseyen Dışişleri Bakanı Moshe Dayan ile Savunma Bakanı Ezer Weizman, görevden alınarak yerlerine "şahin" İzak Şamir ve Ariel Şaron getirildi. Bu çok önemliydi, çünkü özellikle Şaron, Suriye ve FKÖ'ye karşı savaş açılmasının kaçınılmaz olduğunu düşünmekle kalmıyor, bunu Orta Doğu'ya çok daha büyük jeo-stratejik değişimler getirmenin bir aracı olarak görüyordu.

İsrail'in Lübnan'ı işgal etme planlarının eyleme dönüşmesini, Filistinli gerillalar ile İSK (İsrail Savunma Kuvvetleri) ve GLO arasında iki hafta süren bir yıpratma savaşı sağladı. Filistinli gerillalar Kuzey İsrail'e roket atarken, İSK (İsrail Savunma Kuvvetleri) ve GLO Filistin mevzilerini bombaladılar. Tahminen 5000 sivil İsrailli bölgeyi terk etti ve hükümete, harekete geçmesi için baskı yaptı. Bu iki haftalık savaşı, Haziran 1981'de Amerika'nın arabuluculuk yaptığı bir ateşkes izledi. Bu İSK'nin cezalandırıcı bir harekât yapma şansını elinden aldığı gibi, uluslararası toplumda FKÖ'nün itibarını da yükseltti. İşte, yeni bir kara harekâtı düzenleme kararı da bu noktada verildi. Gereken tek şey, İsrail'in cevap vereceği, "açık bir tahrik" yapılmasıydı. Bu fırsat, Haziran 1982'de, İsrail'in Londra Büyükelçisi Şolorgov'un bir suikastta öldürülmesiyle sağlandı.

Şaron ve Cemayel arasında Ocak 1982'de, önceden koordine edilen planlar 6 Haziran'da "Celile Barış Operasyonu" adı altında başlatıldı. Harekât İsrail kabinesine ve kamuoyuna Litani Operasyonu gibi sınırlı bir operasyon paketi olarak "satılmışken" gerçek amaçları çok daha büyüktü: Birincisi, Lübnan'daki Filistin varlığına son vermek; ikincisi, Lübnan'da, Cemayel'in liderliğinde Marunî bir hükümet kurarak, yeni bir siyasi düzen yaratmak; üçüncüsü, Suriye birliklerinin Lübnan'dan kovulması; dördüncüsü, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Filistin milliyetçiliğinin yıkılmasıydı.

Ne var ki, Cemayel'in Lübnan Kuvvetleri, ilerleyen İsrail Ordusu ile birleşmeyi başaramayınca ve sonra da pazarlığın diğer bölümü olan, İsrail bir Arap başkentini işgal ediyor görüntüsü vermemek için üstüne aldığı, Müslüman Batı Beyrut'tan FKÖ'yü "temizleme" görevini yerine getirmeyince, Şaron'un "büyük stratejisi" dağıldı. Sonuçta İsrail, 1 Temmuz'da kenti kuşattı. Kuşatma 22 Ağustos'ta, Filistin gerillalarının boşaltılması ve FKÖ merkez bürosunun Tunus'a yerleştirilmesiyle sona erdi. Bu sırada Cemayel, seçim kampanyasındaydı ve gerçekten de 23 Ağustos'ta, başkanlık koltuğunu kazandı. Ne var ki bu başarı uzun ömürlü olamadı. 14 Eylül'de partisinin genel merkezine atılan bir bombayla öldürüldü.

Cemayel'in ölümü de, Şaron'un Lübnan üzerindeki planının ölüm fermanını yazdı. Ondan sonra başka hiçbir Marunî lider, Lübnan'ı yönetme yeteneği ile İsrail'in kabul edebileceği bir siyasi pozisyon almayı bir araya getiremedi. İsrail baş müttefikini kaybetmiş ve "büyük strateji" dağılmıştı, bütün bunların yerini, İsrail'in Lübnan'da devam eden iç savaştan nasıl çıkacağı tartışması almıştı. Amerika'nın

arabuluculuğu ile nihayet Lübnan-İsrail 17 Mayıs 1983'te bir anlaşmaya vardılar. Ne var ki bu anlaşma ne İsrail'in güvenlik ihtiyacını ne de Lübnan'ın siyasi beklentilerini karşılamaya yetti. Anlaşma, barışı getirmeden savaşı durdurdu, Suriye'nin baskısıyla Lübnan, 5 Mart 1985'te anlaşmayı iptal etti. Somut kazançlar olmadan, İsrail birliklerini Güney Lübnan'a çekti. Birlikler, İsrail'in güvenliğini ve kuzey sınırlarını korumak üzere Mayıs 2000'e kadar orada kaldı.

1948 Nakba'dan 1987 İntifada'ya Kadar Filistin Silahlı Mücadelesi

1948 sonrası Arap-İsrail savaşlarının ilginç bir yönü, Filistinlilerin eskisine göre savaşta neredeyse hiç yer almamasıdır. İsrail Devleti'nin kurulması ve komşu Arap Devletleri'nin savaş ilan etmesi, çatışmayı açıkça, Siyonistler-Filistinliler mücadelesi olmaktan çıkarmış, bir İsrail-Arap devletlerarası mücadele durumuna getirmişti. Bu değişikliğin dinamiği, Filistin'i gerçek güç anlamında kayba uğrattı ve farklı ülkelere dağılmaları, mülklerini kaybetmeleri nedeniyle durumlarını daha da kötüleştirdi, Ancak ne çatışma süreci ne de çözümü yönünden Filistin'in önemini azaltmadı. Aslında, bu dönemde Filistin direnişinin evrimine bakmak, hem Arap-İsrail savaşlarının altında yatan dinamiği anlamak bakımından, hem de Filistinlilerin Arap liderlerine aşırı ölçüde güvenmekten kurtulmaları ve böylece en sonunda onların tekrar çatışmanın merkezine çeken süreci anlamak bakımından da çok önemlidir.

Filistin'in kaybedilmesinden sonraki ilk on yılın tanımlayıcı özelliği, Arap Devletleri'nin Filistin'i kurtaracağına ve mültecilerin arkada bıraktıkları evlerine geri döneceğine dair büyük umutlar beslemesiydi. Ama zaman geçtikçe, Nasır gibi Arap liderlerinin, sözde Filistin davasına bağlı görünürken, İsrail ile askerî bir çatışmaya girmekten kaçındıkları daha açık bir biçimde ortaya çıktı. Bunun da ötesinde, Ürdün dışında diğer Arap ülkeleri, siyasi ve ekonomik yönden istikrar bozucu bir unsur olacakları korkusuyla kamplarda yaşayan Filistinli mültecilere çok ağır kısıtlamalar getirdi. İşte Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi bu bağlamda doğdu.

Devrimin ilk kıpırtıları, Mısır'ın yönetiminde bulunan Gazze şeridindeki aşırı kalabalık olan kamplarda ve Kuveyt'teki öğrenciler ve göçmen işçiler arasında başladı. 1957'de **el-Fetih,** Kuveyt'te kuruldu ve çoktan beri, Gazze ve Batı Şeria'dan akınlar yapan gerillalar ya da **Fedai** grupları şeklinde var olan Filistin direniş hareketi, silahlı mücadele stratejisini savunan Yaser Arafat, Halil Vezir ve Salah Khalaf gibi liderler tarafından örgütlendi. Fedailerin etkinliğinin artmasıyla birlikte, onlara ev sahipliği yapan ülkeler, İsrail'in, çok sert tepkisiyle karşılaştı. İsrail misillemelerine hedef olamadan Filistin davasını destekleme ikilemiyle karşı karşıya kaldılar. Böylece, Ocak 1964'te Kahire'de yapılan bir Arap zirve toplantısında, Nasır, fedaileri kontrol etme girişiminde bulundu ve bir şemsiye örgüt olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) kurdu.

El-Fetih
1957'de Kuveyt'te kurulan Filistin gerilla örgütü. Kurucuları arasında Yaser Arafat'ın da bulunduğu örgüt, sonradan FKÖ'nün çekirdeği haline gelmiştir.

Fedailer (Arapça: Gerilla; intihar birliği)
Kökeni ortaçağ tarihindeki İsmaili "Suikastçı"lara dayanan bu kavram, 1948'den sonra Filistinli gerilla grupları için kullanılmıştır.

Nasır'ın, geçici bir süre için, Filistin devrimci etkinliklerini dizginlemekte elde ettiği başarı, yalnızca, Mısır, Irak ve Suriye arasındaki zaten varolan rekabetin şiddetinin artmasına yaradı. FKÖ 1967 savaşına kadar bu ülkelerin elinde rehin durumuna düştü. 1967 savaşında Arapların yenilmesi, İsrail'in topraklarını genişletmesi ve 665.000 Filistinlinin yaşadığı Filistin toprağını kontrol altına alıp, 350.000–400.000 Filistinliyi daha mülteci durumuna getirmesinden sonra, FKÖ bağımsızlık yoluna girdi. Bu, hem siyasi hem askerî düzeye yansıdı. Siyasi düzeyde, Filistin milliyetçiliği Pan-Arabizm rengini büyük ölçüde kaybetti. Aynı zamanda İsrail'in tamamen yok edilmesi amacını bırakarak, Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanların barış içinde bir arada yaşayabileceği, seküler, demokratik bir devlet fikrine yaklaştı. Askerî düzeyde ise, yeni işgal edilen topraklar ve Ürdün üzerinden gerilla savaşına bir geri dönüş oldu.

Filistin mücadelesi, 1970-71'de FKÖ'nün Ürdün'den kovulmasıyla çok ciddi bir darbe aldı ve bundan sonra yeni bir evreye geçti. Ürdün, Fedailere İsrail'in en uzun sınırını kullanma olanağı sağladığı gibi, önemli ölçüde özerklik vermişti, bunun yanı sıra arkasında halk desteği ve hükümetin iyi niyeti vardı. Ne var ki, 1970'de, FKÖ, Doğu Şeria'da "devlet içinde devlet" kurup, uçak kaçırmaya başlayınca bu süreç kesintiye uğradı. FKÖ, kaçırılan uçakları Ürdün hava limanlarına indirince, Ürdün devamlı olarak İsrail misillemelerinin ve uluslararası suçlamaların hedefi oldu. Bardağı taşıran son damla, FKÖ'nün daha soldaki kanadının Ürdün Kralı Hüseyin'e suikast düzenleme girişimiydi. Bu eylemlerin sonucunda, daha sonra, **Kara Eylül** adıyla da bilinen Ürdün iç savaşı patladı ve 17 Eylül 1970'te, Ürdün kuvvetleri Filistin mevzilerine yürüdü. On gün sonra savaş sona erdiğinde, Filistinliler yaklaşık 1.500 ölü vermişti ve Filistin-Arap ilişkileri sakatlanmış, geriye kötü bir ihanet duygusu bırakmıştı. Bundan sonraki yıl, FKÖ Ürdün'den çıkartılıp Lübnan'a taşındı.

Kara Eylül
Eylül 1970'de Ürdün Ordusu ile Filistinli gerillaların Ürdün'de karşı karşıya gelmesi olayı. Bu olay sonucunda FKÖ Ürdün'den çıkarılmış ve karargâhını Lübnan'ın Beyrut şehrine taşımış-

Kovulma ve sonra da Lübnan'a taşınma iki yeni stratejik gelişmeye yol açtı. Birincisi, Filistin sorununu yeniden dünyanın siyasi gündemine sokmak için silahlı mücadeleyi Batı'ya taşımaktı. Tartışmaya son derecede açık olan ve çoğu kez, beklenen sonucun tersini yarattığı öne sürülen bu karar kapsamında, 1972 Münih Olimpiyatlarında İsrail atletizm takımına baskın düzenlendi. İkincisi bütün FKÖ fraksiyonları, Lübnan'da tek bir komuta altında birleştirildi, kurum inşasına başlandı ve orta ve ağır silahlar satın alınmaya başlandı. Bir kez daha FKÖ, "devlet içinde devlet" kuruyordu ancak bu kez yarı düzenli bir ordu da oluşturuyordu.

Filistin'in İsrail'e yaptığı saldırılar artarken ve İsrail, Ürdün ordusu gibi Lübnan ordusunun da FKÖ'ye karşı tepki göstermesini sağlamak amacıyla misilleme yaparken, Lübnan'ın çok dinli toplumu ayrışmaya başladı ve Nisan 1975'te iç savaş çıktı. FKÖ için bu durum İsrail karşıtı harekâtlar için daha fazla hareket özgürlüğü anlamına geliyordu. Komşuları İsrail ve Suriye'ye ise Doğu Akdeniz bölgesinde hegemonya kurmak için müdahale hakkını elde ediyor ve orada çıkan bölgesel sorunları Lübnan aleyhine çözme yetkisi sağlıyordu. Dolayısıyla, Suriye 1976'da, İsrail Mart 1978'te ve tekrar Haziran 1982'de Lübnan'a girdi.

İsrail'in 1982 müdahalesi, özellikle FKÖ'nün milliyetçi hareketi açısından ilginçtir, çünkü müdahalenin amaçlarından biri, Filistinlilerin Lübnan'dan çıkarılmasını sağlamak ve Batı Şeria ve Gazze Şeridi gibi İsrail'in işgal ettiği topraklarda yükselen Filistin milliyetçiliğini yıkmaktı. Operasyon FKÖ'nün çıkartılmasına yaradı ama milliyetçi duyguları söndürmeye yaramadı. Tam tersine, Eylül 1982'de, Cemayel'in öldürülmesinin ardından **Şii** ve Filistinli mültecilerin yaşadığı kamplarda yapılan Sabra ve Şatilla katliamları, Filistinlilerin inançlarını sağlamlaştırdı ve uzun vadede, Aralık 1987'de ***İntifada*** hareketini yaratan öfkeyi tetikledi. Bunun da ötesinde FKÖ'nün Tunus'un uzak kıyılarına kadar kovalanması, diplomatik çözüm opsiyonunun askerî olana göre daha ağır basmasını sağladı, FKÖ'nün uluslararası prestijini yükseltti ve bunun yanında, Filistin sorununu tanıması için İsrail'e yapılan baskı arttı. Böylelikle, İsrail 1982'de Lübnan'da Filistin üzerinde kısa vadeli bir zafer kazanmış olsa da sonuçta, Filistin'i Arap-İsrail çatışmasının dışında bırakma amacına ulaşamayarak, Lübnan Savaşını kaybetti. Filistinliler, *intifada* ile yeniden uluslararası sahneye döndüler ama bu kez terörist olarak değil, taş atarak işgalden kurtulmak isteyen kadınlar, çocuklar olarak.

Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yaklaşık dört yıl süren halk ayaklanması, grevler, gösteriler İsrail ürünlerinin boykotu ve vergi ödememe gibi eylemler sivil itaatsizlik temeline dayanıyordu. *İntifada* işgal edilen toprakların geri alınmasında başarı sağlayamadıysa da, yeşil hattı (1949 ateşkesinde belirlenen sınırlar) geri getirdi ve aslında Filistinlilerin, İsrail yönetimine karşı olmadığına dair oldukça yaygın bir görüşü tamamen yıktı ve işgal edilen toprakların bir tampon bölge oluşturduğu fikrinin sorgulanmasına yol açtı. Bunun yanı sıra devam eden işgalin Yahudi devletinin demokrasiye bağlılığı ile bağdaşıp bağdaşmadığı hakkında sorular sorulmasını sağladı. Aynı zamanda, İsrail'in, sonuçta iyi eğitim almış, silahlı askerlerinin, silahsız çocukları dövmesi, ya da "demir-yumruk" olarak adlandırılan siyasetinin *intifada'ya* verdiği tepki, uluslararası kamuoyunun tutumunu nihayet değiştirdi. İsrail artık, 1948'de olduğu gibi "Davut" değildi, artık "Goliath" olmuştu. İsrail, Batı Şeria'yı tam olarak kontrol edemeyeceğini ve işgalin bir bedeli olduğunu anladı. Uluslararası toplum, Soğuk Savaş boyunca tercih edilen statükonun korunması yolunun artık en iyi yol olmadığını anladı. Bu ve 1990–91 Körfez Savaşı Orta Doğu Barış konferansına giden yolu açtı ve ilk kez Filistinli temsilciler görüşme masasında yer aldı.

Şii İslam
Hz. Muhammed'in ölümünden sonraki veraset mücadelesiyle birlikte ortaya çıkan Müslüman mezhebi. Şii Ali'den (Ali'nin Grubu) veya Hz. Muhammed'in manevi oğlu Ali'nin Halife olmasını isteyen gruptan türemiştir. Şiilerin toplam Müslüman nüfusu içindeki tahmini oranı yüzde 15'tir. Küçük topluluklar halinde İslam dünyasına yayılmış olan Şiiler, yoğunluklu olarak İran, Irak ve güney Lübnan'da bulunmaktadır.

İntifada (Arapça: Uyanış)
9 Aralık 1987'de başlayan İsrail işgali karşı Filistinlilerin ayaklanmasına verilen isim. FKÖ ile İsrail arasında 1993 yılında Oslo Uzlaşması'nın imzalanmasına kadar sürmüştür.

Barış Süreci, Sürecin Çöküşü ve Yeniden Diriltme Çabaları

İşleyebilecek ve sürdürülebilir bir Orta Doğu barış sürecinin inşasına izin verecek bir çevre, 1980'lerin sonunda uluslararası, bölgesel ve ülke içi etkenlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaya başladı. Uluslararası düzeyde Sovyetler Birliği'nin çökmesi, çatışmanın çözümüne engel olan Soğuk Savaş çerçevesini ortadan kaldırdı. Bölgesel düzeyde 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve **FKÖ**'nün bunu

desteklemesi, Orta Doğu'daki oyuncuların çoğuna ve geride kalan süper güç Amerika Birleşik Devletleri'ne bölgesel istikrarın ancak Arap-İsrail çatışması sona erdikten sonra sağlanabileceğini gösterdi. Arap milliyetçilerinin veya İslamcı güçlerin, Filistin'in kurtuluşu adına genişleme, devrim veya savaş girişimlerinin meşruiyet kaynağının ortadan kalkması buna bağlıydı. Son olarak İsrail-Filistin veya iç siyaset düzeyinde intifada İsrail işgalini çok pahalı ve sürdürülmesi güç bir noktaya getirdi; çünkü bu sırada İsrail, eski Sovyetler Birliği'nden gelen bir milyon Yahudi'yi bünyesine almaya çalışıyordu. Aynı zamanda İsrail Devleti'nin doğası, insan hakları ve demokrasi hakkında sorular doğurmaktaydı. Bütün bu etkenler bir araya gelince Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Avrupa Birliği'nin görüşmeler için bir çerçeve sağlamasını mümkün kıldı. Buna ek olarak **Büyük Güçler** bazı ödül ve ceza mekanizmalarını kullanarak İsraillileri ve Arapları görüşme masasına oturttu; ödül, İsrail'in acilen ihtiyaç duyduğu borçlar için garanti verilmesiydi; ceza ise FKÖ'ye Körfez Savaşı'nda Saddam Hüseyin'i desteklediğini hatırlatmaktı.

Büyük Güçler
Geleneksel olarak askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak uluslararası düzeni yönetebilme kapasitesine ve ortak sorumluluğuna sahip olan devletler.

30 Ekim 1991'de Madrid'de resmen başlayan konferans, görüşmeleri iki taraflı yol/diplomasi ve çok taraflı yol olmak üzere iki kola ayırdı. İki taraflı diplomasi, İsrail ile Arap komşuları Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin arasında ayrı ayrı barış anlaşmaları yapılmasını hedefledi. Çok taraflı diplomasi, örneğin su ve çevre sorunları, silah denetimi, mülteciler ve ekonomik kalkınma gibi daha geniş bölgesel sorunları çözümlemeyi amaçlıyordu. Ne var ki, çerçevenin hazır olmasına rağmen, görüşmeler büyük bir hızla iç siyaset malzemesi olarak kullanılmak üzere rehin alındı, bunda halk arasında yaygın olan korku ve güvensizliğin de payı vardı. Doğrusu, İzak Şamir'in orta-sağ Likud Partisi 1992 İsrail seçimlerini kaybedip, yerine İzak Rabin liderliğinde orta-sol İşçi Partisi gelinceye kadar görüşmeciler sadece poz vermekle yetindiler, gerçek görüşmeler ancak bundan sonra başladı. Araplarla barış yapmanın kilit noktası bir İsrail-Filistin anlaşmasıydı, çünkü bu olmadıkça diğer Arap ülkeleri İsrail'le herhangi bir anlaşma imzalamak istemiyordu. İsrail-Filistin görüşmeleri, temkinli bir biçimde 1993'ün ilk aylarında Oslo'da, medyanın ışıklarından uzak bir köşede başlatıldı ve o noktadan sonra resmî görüşmeler Washington'a taşındı. İlk temaslar, örneğin Ron Pundak ve Yair Hirschfeld gibi İsrailli akademisyenler ile Filistinli temsilciler arasında yürütüldü. Görüşmelerde ilerleme kaydedilince masadaki İsrailli akademisyenler düzeyinden, devlet görevlileri, avukatlar düzeyine çıkıldı ve en sonunda Dışişleri Bakanı Şimon Perez katıldı. Görüşmelerden çıkan sonuç, 13 Eylül 1993'te Beyaz Saray'ın çimenleri üzerinde Rabin ve Arafat tarafından imzalanan İlkelerin İlânı (DOP Declaration of Principles) veya yaygın olarak bilinen adıyla Oslo Uzlaşması idi.

Oslo Uzlaşması, bir Filistin devleti kurma amacına ulaşamadı. Yine de, tarafların karşılıklı olarak tanınmasını sağladı ve bazı düzenlemelerin ana hatlarını çizdi: Filistin için ara dönem özerk-yönetim; Filistin Yasama Konseyi'nin seçimi, İsrail'in yeniden konuşlanması ve nihai statü görüşmeleri, bunlar arasında yer aldı. Rabin yönetimi altındaki İsrail-Filistin görüşmeleri, içlerinde en önemlisi 1994 Kahire Anlaşması olmak üzere bir dizi küçük düzenleme ve anlaşma ile ilerledi.

Kahire Anlaşması, İsrail askerî gücünün çekilmesi, yetkinin Filistin Otoritesine (FO) ve Filistin polis kuvvetlerine devredilmesi hükümlerini içeriyordu. Bunun yanı sıra, Filistin'in özerkliğini genişletmeyi ve aynı zamanda güvenliğin sağlanması, seçimlerin yapılmasını, ekonomik ilişkiler kurulmasını ve esirlerin serbest bırakılmasını amaçlayan, 1995 İsrail-Filistin Ara Anlaşmasını kapsıyordu.

Oslo Uzlaşması aynı zamanda Arap devletleriyle görüşme kapılarını açtı. Önce, Ekim 1994'te elinde tam bir barış anlaşmasıyla Ürdün geldi. Çözümlenmesi gereken tartışmalı noktaların az olması, 1967'den beri önemli bir silahlı çatışma olmaması ve uzun zamandır devam eden gizli dostane ilişkiler tarihi sayesinde, bu anlaşma hemen imzalandı. Lübnan ve Suriye ile görüşmeler çok daha zordu. Buradaki en temel sorun, Suriye'nin Golan Tepeleri'nin tam anlamıyla geri verilmesi talebi ve barış anlaşmasının güvenlik dâhil her alanda iki taraflılık, karşılıklılık ve eşitlik ilkelerine dayandırılmasında ısrar etmesiydi.

Rabin'in 5 Kasım 1995'te suikastta öldürülmesi ve 1996'da Likud lideri Benjamin Netanyahu'nun Başbakanlığa gelmesi, İsrail-Filistin görüşmelerinde daha fazla ilerleme imkânına son verdiği gibi Ürdün ile normalleşen ilişkiler de kesildi. Amerika'nın baskısı altında Netanyahu, 1997 Hebron Anlaşması ve 1998 Wye Anlaşması olmak üzere Filistin ile iki anlaşma daha imzalamak zorunda kaldı. Hebron Anlaşması kısmen uygulandıysa da Wye Anlaşması hiç uygulanmadı. Bu arada Filistinliler, 1996'da genel seçim yaptılar ve FO'nun başına Yaser Arafat seçildi. Ancak İsrail ile ilişkiler bozuldukça, Arafat ve FO'ya karşı meydan okuma, retçi sol kanat Filistin'in Kurtuluşu için Halk Cephesi (FKHC) ve Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi (FDHKC) ve İslamcı **HAMAS**'dan geldi. Siyasetten tasfiye edildikleri suçlamasında bulunan grupların şikâyetlerinin dozu, FO içinde artan yolsuzluk olaylarıyla tırmanışa geçti. Filistinliler kendi yönetici kadroları ve genel olarak barış sürecinden büyük hayal kırıklığına uğradı.

Hamas
Hareket-ül Mukavemet-ül İslamiye'nin (İslami Direniş Örgütü) kısa adıdır. 1987'deki birinci *intifada* sırasında Gazze Şeridi'nde ortaya çıkmıştır.

İşçi Partisi lideri Ehud Barak'ın Mayıs 1999'da Suriye ve Filistinlilerle görüşmeleri yeniden başlatma çabasının başarısızlığa uğramasıyla barış süreci çöktü. Barak, işe Suriye ile başlamayı denedi; ama Rabin'in daha önce, 4 Haziran 1967 sınır çizgisine tam olarak çekilme sözü verdiğini kabul etmekle birlikte, görüşmelerde sergilediği tavırla Suriye tarafında, İsrail'in verdiği sözden geri adım attığı ve dolayısıyla ciddiyet ve iyi niyetten uzak olduğu düşüncesinin doğmasına yol açtı. Bundan sonra, İsrail tarafının, "daha önce görülmemiş bir teklif" olduğunu düşündüğü, Filistinliler ile nihaî statü görüşmelerini başlatma hamlesini yaptı. Ama Filistinliler, bu teklifin, Kudüs'ün statüsünü, İsrail yerleşimlerini ve Filistinli mültecilerin geleceğini, Filistinlilerin ihtiyacını karşılayacak şekilde düzenlemediğini düşündü, üstelik Filistin'in resmen bir devlet olmasına çözüm getirmiyordu. Aslında Amerika'nın hazırladığı bir köprü kurma teklifi olan İsrail teklifi, Filistinlilerin beklentilerini karşılamadı. Barak'ın iletişim bozukluğu Camp David Zirvesi'ne damgasını vurmasına rağmen, görüşmeleri terk eden Yaser Arafat oldu. Bu yanlış bir karardı, ama daha kötüsü Filistin'in ikinci bir intifada kararı vermesi oldu.

El-Aksa *intifada* olarak adlandırılan bu ayaklanma 29 Eylül 2000 tarihinde, Likud lideri Ariel Sharon'un, bir gün önce Kudüs'te Temple Mount/Haremüşşerif'i ziyaret etmesiyle tetiklendi. Sharon'un ziyaretinin amacı, İsrail'in birleşik Kudüs talebini vurgulayarak, Barak'ın girişimini boşa çıkarmaktı. Bunu peşinden gelen yaygın şiddet patlamasının nedeni, Sharon'un Kutsal yerlerde görünmesi kadar, Filistinlilerin çok uzun zamandır beklentileri in bir sonuca varmamasından, İsrail'in hegemonyacı emellerini destekler gibi algılanan bir barış sürecinin uzun zamandır bastırılan hayal kırıklığından, ortalama bir Filistinlinin günlük hayatında hiçbir şeyin değişmemesinin yarattığı memnuniyetsizlikten ve kendi liderlerinden tatmin olmamaktan kaynaklanan, içten içe kaynayan öfkeydi ve özellikle de derin bir yabancılaşma içinde olan genç kuşakların yaşadığı çılgın bir öfkeydi. Şiddetin çapı hem İsrail hem FO cephesinde şaşkınlık yarattı. FO Barak'a karşı kullanmak üzere ayaklanmanın dizginlerini ele aldı. Elbette Arafat, burada Camp David sonrası stratejisinin özünü bulmuş ve dört elle sarılmıştı. Ancak *İntifada*'yı kontrol etmenin imkânsız olduğu anlaşıldı çünkü işin içinde çok fazla grup vardı ve çoğu FO ile işbirliği yapmaya yanaşmayan retçi kampa dâhildi. İkinci İntifada'nın ilk günleri 1987 ayaklanmasını hatırlatıyordu ama ateşli silahların sokaklarda görünmesiyle birlikte protestonun doğası hızla değişti. Başlangıçta halk gösterileriyken, protestocular, FHKC, DFHKC, el-Fetih, Tanzim, Hamas, İslami Cihad ve başka birçok örgütün "Milliyetçi İslamcı Filistin Güçleri" adı altında gevşek bir örgütlenmeye gittiler ve değişken bir karışım halinde ayaklanma ve saldırılar düzenlediler. İsrail Güvenlik güçleri ve yerleşmecileri başlıca hedef haline getiren bu stratejinin esin kaynağı Mayıs 2000'de İsrail'i başarıyla Güney Lübnan'dan çıkartan **Hizbullah** idi.

Hizbullah (Arapça: Allah'ın Partisi, Hizb'allah) İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgal etmesine tepki olarak ortaya çıkan Lübnanlı Şii İslamcı grup. İsrail'in Mayıs 2000'deki geri çekilmesine kadar örgütün amacı güney Lübnan'ın bağımsızlığı idi.

Filistinlilerin böylesine kolayca şiddete geri dönmeleri İsrail halkı üzerinde şok etkisi yarattı ve Barak'ın istifa etmesine ve seçim çağrısında bulunmasına yol açtı. Barak yönetiminim Filistinliler ile son bir anlaşma yapmaya yeltenmesi işte bu bağlamda gerçekleşti. Bu görüşmeler, İsrail seçimlerine yalnızca iki hafta kala Mısır, Taba'da başladı. Toplantıya katılanlar önceki zirvelerdeki kadar yüksek düzeyde değildi. Barak, Arafat ve Amerikalılar yoktu. Görüşmelerde masadaki konularda önemli bir ilerleme sağlandı. Bir hafta sonra, iki taraf da, "şimdiye kadar, anlaşmaya varmaya hiç bu kadar yaklaşmamıştık," açıklamasını yaptı. İsrail'in topraklardan çekilmesinin boyutları, Yahudi yerleşimleri ve güvenlik konularında iki taraf arasındaki uzaklık azalmıştı. Daha önce hiç görülmemiş bir biçimde Filistin delegasyonu ilk kez, masaya, Doğu Kudüs'te İsrail'in Yahudi mahallelerini ilhak etmesini kabul ettiğini gösteren bir harita getirdi. Buna cevaben İsrailli bakan Yossi Beilin, birkaç yıl içinde belirli bir kota dâhilinde İsrail'in Filistinli mülteci almasını teklifinde bulundu. Ne var ki bu teklif, İsrail delegesindeki görüşmeciler tarafından desteklenmedi. Sonunda bir sonuca varılmadı çünkü zamanlama doğru değildi. İsrail kamuoyu, tam seçim zamanı gelmişken hükümetin böyle önemli bir angajmana girmesini istemedi. Filistinli temsilciler de, bir angajmana girilse bile yeni İsrail hükümetinin buna uymayacağından korkuyordu. Her halükarda Taba'da

masaya konan teklif, Filistinlilerin beklentilerine yakın olmakla birlikte, kabul edebilecekleri asgari düzeye erişmemişti.

Bundan sonraki girişim 2002'de oldu. Teklifi, Suudi Arabistan veliaht Prensi Abdullah tarafından, Beyrut'ta Arap Birliği toplantısında önerildi ve 28 Mart'ta kabul edildi. Arap Barış planı, Arap devletleri ve İsrail arasında tam bir normalleşmeyi, nihai bir anlaşma bağlamında istiyordu. Ne var ki, aynı gün Netanya Park Otel'inde Hamursuz Bayram'ını kutlayan kalabalığa saldıran bir intihar bombacısının 35 kişinin ölümüne neden olan eylemiyle Arapların barış mesajı da kayboldu. Bundan sonraki beş gün boyunca beş bombalama daha oldu. Arap Barış Planının artık hiçbir şansı kalmamıştı. 2002'den bu yana, sonuncusu 2007 baharı olmak üzere, birçok kez planı yeniden diriltme çabaları oldu. Bugüne değin hiçbiri başarılı olmadı.

Haziran 2002'de ABD, AB, BM ve Rusya " dörtlüsü ", paçavraya dönmüş Arap Barış Planının parçalarını toplayıp, "Barış için Yol Haritası" adı altında bir araya getirdi. Ancak Nisan 2003'te Mahmud Abbas'ın başbakan seçilmesine kadar "Yol Haritası" resmen başlatılmadı, böyle ne ABD ne de İsrail Yaser Arafat ile uğraşmak zorunda kaldı. "Yol Haritası" performansa dayalı, üç aşamalı bir plandı. Nihai olarak güvenliği garanti edilmiş, sağlam bir İsrail'in yaşayabilecek, egemen ve demokratik bir Filistin ile bir arada var olmasını öngörüyordu. İlk aşama, her iki tarafta da şiddete son verilmesine, bundan sonra Filistin'de hayatın normalleşmesine, Filistin kurumlarının ve sivil toplumunun inşasına ve yeniden inşasına odaklanıyordu ve 2001'den itibaren Yahudi yerleşimlerinin sökülmesi başlatıldı. İkinci aşama, Filistin'de demokratik seçimlerin yapılmasına, yeni bir demokratik Filistin anayasası yapılmasına, kapsamlı bir güvenlik performansına ve şimdilik yolda bir durak olup sonradan kalıcı statü haline gelecek olan, geçici sınırlarla belirlenmiş, egemenlik hakkına sahip bir Filistin devleti kurulmasına tanık oldu. Üçüncü aşamada, kalıcı bir statü anlaşması üretilecekti ve İsrail-Filistin çatışması sona erecekti. Bu, bir uluslararası konferans bağlamında yapılacaktı ve BM, 242, 338 ve 1937 no.lu Güvenlik Konseyi Kararlarını temel alacaktı, Filistinli mültecilerin durumu, Kudüs'ün statüsü ve tam normalleşme de buna dâhildi. "Yol Haritası" ilerleme sağlamak için Filistin ve İsrail'in her iki tarafın liderleri tarafından onaylanıp kabul edildi ama bugüne kadar (kitabımızın basıldığı tarih ç.n) uygulanmadı. Üstelik seçimde Hamas'ın kazanmasından sonra Filistinlilerin "Yol Haritasına" hâlâ angaje olup olmadığı da sorgulanmaktadır. Ne olursa olsun, uluslararası toplum açısından, elde başka bir seçenek olmadığına göre, "Yol Haritası" hâlâ geçerli.

Siyasi bir çözümün yokluğunda, şiddet daha da yoğunlaştı. Hamas'ın Kasssam roketleri ve intihar bombaları o kadar etkili oldu ki, yalnızca İslamcı örgütler değil seküler Filistinliler tarafından da taklit edildiler. Günü yöneten şiddet olunca, eski devrimci yapıların daha önceki kıpırdanışı iyice belirginleşti ve 1987-92 arasında yerel liderler arasında "örgütün içinden olanlar" için yeniden ortaya çıkma fırsatı doğdu. Retçiler de güçlendi ve özellikle Hamas, El-Fetih'e karşı inandırıcı bir muhalefet yarattı. Bu durum, Hamas'ın İzzeddin El-Kasam Tugayları ile El- Fetih'in,

El-Aksa Şehit Tugayları arasında rekabete yol açarak, Filistin'de bulunan tüm silahlı gruplarda militanlığı arttırdı. Artık Başbakan Ariel Şaron'un yönetimi altındaki İsrail tek taraflı olarak angajmandan vazgeçti. Bu stratejinin altında yatan gerçek, Şaron'un, Arafat'ı partner olarak kabul etmemesi ve Oslo sürecinin bittiğine inanmasıydı, ona göre görüşmeler yakın zamanda yeniden başlamayacaktı. Şaron'un ayrılma stratejisinin dört kilit noktası vardı. Birincisi, istifa etmeye zorlamak için Arafat'ı, kendi içinde reform yapmaya zorlamak için ise FO'yu, siyaseten tecrit etmekti. İkincisi, İsrail'e karşı şiddete katılmasını cezalandırmak için, FO'nun, yapılarını askeri hedef alarak, Arafat'ın kuvvet üslerini zayıflatmaktı. Üçüncüsü, Hamas'ın ve İslami Cihad'ın "kafasını koparmak" için liderlerini tutuklamak, aynı zamanda emir komuta yapılarını ve destek üslerini yok etmek, böylece İsrail'i tehdit etme yeteneği ve askerî kapasitesini, azaltmaktı. Dördüncüsü, İsrail'in sınırlarını daha güvenli bir biçimde savunabilmesi için, İsrail ve Filistin topraklarını fiziksel olarak ayırmaktı. Bu ayırma, Batı Şeria boyunca güvenlik çiti/Batı Şeria duvarı inşa edilmeye başladı ve ardından, 2005'te Gazze ve Batı Şeria'nın kuzeyinde çatışma durdu.

İsrail stratejisi uygulanmaya devam ettikçe Filistin Filistin'de halk etkisiz kalan, uluslararası düzeyde tecrit edilmiş olan FO'dan desteğini çekmeye ve işgal konusunda bir şeyler yapıyor gibi görünen ve İsrail'e kabul edilemez tavizler vermemiş olan Hamas'a yönelmeye başladı. Bu 2004 yılı Kasım ayında Arafat'ın ölümü sırasında açıkça belli oldu. ABD ve İsrail, 9 Ocak 2005'te başkan seçilen ardılı Mahmud Abbas'ın (Abu Mazen) şiddeti kontrol altına almasını, FO'da reform yapmasını ve görüşmelerin yeniden başlamasını ummaktaydı. Ne var ki, 2005 Mart'ında Hamas'ın, Abbas'dan gelen "sakin bir dönem" çağrısına uyacağını belirtmesine, Abbas, İsrail, ABD ve hatta kendi halkı tarafından zayıf biri olarak algılandı. Ancak bir yıl sonra, 25 Ocak 2006'da Hamas yasama organı için yapılan seçimi kazanarak 132 sandalyeden 74'ünü aldı. Hamas'ın zaferi, halkın İslamcı bir devlet istemesinden kaynaklanmıyordu, insanların El-Fetih konusunda ne kadar büyük bir hayal kırıklığına düştüğünü yansıtıyordu.

Hamas'ın seçimi kazanması, 4 Ocak 2006 tarihinde felç geçirip komaya giren Şaron'un yerine geçen İsrail Başbakanı Ehud Olmert için bir meydan okumaydı. Hamas'ın zaferini kabul etmeyen El- Fetih için de öyleydi ki, bunun sonucu Hamas ve El-Fetih kadroları hatta destekleyicileri arasında çatışma çıktı. Son olarak, bu, kalkınma fonlarını ve ekonomik yardımı donduran uluslararası toplum için de bir meydan okumaydı. Elbette bütün bunların, zaten zayıf olan Filistin ekonomisini çok kötü duruma düşürecek etkileri olmuştu. Arkasına ABD'de desteğini alan İsrail, teröristlerle konuşamayacağına göre, bu koşullar altında görüşmelerin yeniden başlamayacağını ilan etti. Her gün şiddet ölümlerle sonuçlanırken, Hamas'ı tanımakla daha fazla tecrit etmek arasında bocalayan Abbas, sonunda kendisi, Hamas üyesi Başbakan İsmail Haniyyeh tarafından kenara itildi. 2007 yılının ilkbaharına gelindiğinde, Filistinliler iç savaşa sürüklendi ve bunun sonucunda Abbas'ın Hamas hükümetini lağvetti.

Hamas önderliğindeki koalisyon hükümetinin düşmesi de görüşmelerin yeniden canlanmasına hız verdi. 27 Kasım 2007'de, hiç görüşme olmadan geçen yedi yıllık dönemden sonra Başkan Mahmud Abbas, ile Başbakan Olmert, Annapolis'te ABD ve "dörtlü"nün himayesinde, 2008 sonunda, son bir statü belirleme anlaşması yapmak amacıyla, görüşmelerin yeniden başlaması için bir araya geldiler.

2006 Lübnan Savaşı

İsrail'in 2000'de güney Lübnan'dan çekilmesini Lübnan ve bir bütün olarak Arap dünyası, elbette bir zafer gibi gördü. İsrail'in geri çekilen birliklerini Hizbullah'ın sınır ötesinde takip etmesinden ve İsrail'i hedef alması korkusu, gerçekleşmedi. Bunun yerine İsrail-Hizbullah savaş alanı Shebaa çiftlikleri olarak bilinen alana kaydı. İsrail, Lübnan BM haritalarına göre Shebaa Çiftlikleri

Suriye'nin bir parçası olduğu için, Hizbullah çiftliklerin Lübnan toprağı olduğunu iddia etti, böylece İsrail'in geri çekilmesi tamamlanmamış oluyordu. Hizbullah'ın tutumu, büyük ölçüde ülke içindeki kendi pozisyonuyla belirlenmişti. Silahsızlanma ve askerî kanadı lağvetme baskısına karşı durmak için Hizbullah'ın, İsrail ile devam eden bir çatışma alanına ihtiyacı vardı. Ve Suriye de, Hizbullah'ın toprak mülkiyetini yorumlamasını destekledi çünkü onun da, İsrail üzerinde baskı yapabileceği bir alana ihtiyacı vardı. Hizbullah ayrıca İsrail'e karşı devam eden askeri bir eylemi ikinci *intifada*'ya katılan Filistinlilerle bir dayanışma hareketi olarak gördü. Bununla birlikte 2006'ya kadar Hizbullah –İsrail savaşı aralıklı devam ediyordu, bu bölgeyle sınırlı kaldı ve "kuralları" vardı.

Hizbullah, İsrail kuvvetlerine bir saldırıda bulunursa, İsrail'in nasıl tepki vereceğini biliyordu ve bunun tersi de doğruydu. Bu Haziran 2006'da değişti.

Haziran 2006'da Hizbullah bir İsrail devriyesini pusuya düşürdü, iki İsrail askeri yakalandı, üçü öldürüldü. İSG'nin bir kurtarma görevinde beş İsrailli asker daha öldürüldü ve bir Merkava tankı tahrip edildi. Hizbullah, operasyonunun beklediğinden de başarılı olması nedeniyle zevkten kendinden geçmişti. Saldırının amacı, ikinci bir cephe açarak Hamas'ın yükünü hafiflemekti çünkü o noktada Hamas, bir İsrail'in saldırısının hedefi durumundaydı. Hizbullah pusuyu aynı zamanda kendi saldırı kapasitesini gösteren bir fırsat olarak görüyor ve Mayıs 2000'den beri halkın azalan hayranlığını yeniden toplamak istiyordu. Hizbullah liderleri Şaron'un yerine geçen yeni İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in zayıf, tecrübesiz ve kendilerine karşı saldırı yapamayacak kadar Hamas'la meşgul olduğunu düşünüyorlardı ama bu değerlendirmelerinin hiçbir doğru yanı yoktu. Israil liderleri Hizbullah'la dövüşmek için kaşınıyorlardı. Sheeba üzerinde yapılan sürekli kavgadan bıkmışlardı ve 2005'ten bu yana İsrail'in algısı Hizbullah'ın zayıfladığı yönündeydi. 14 Şubat 2005'te Lübnan Başbakanı Refik-el Hariri'nin arabasına bomba konarak katledilmesi ve onu izleyen "Cedar Devrimi", Suriye'nin suikastta parmağı olması ve Nisan'da Lübnan'dan geri çekilmeye zorlanması, Mayıs'ta Hariri'nin

oğlu Saadeddin Hariri'nin (Saad al Din) başını çektiği Suriye karşıtı kampın zaferi, bu algıyı yaratmıştı. Ayrıca, İsrail, Hizbullah'ın, birinci vuruş yapma yeteneği geliştirmesinden korkuyordu. Üstelik İsrail, Hizbullah ile Hamas arasındaki haberleşmeyi gözlemlemekte rol almış biri olmasından dolayı da öfke duyuyordu. Bu haberleşmede Hizbullah, Hamas'ı, Haziran 2006'da Gazze'de yakalanmış bir İsrail askerini teslim etmemesi için zorlamıştı. Son olarak ama elbette önemli bir nokta da, ABD, "Teröre karşı savaşa" uygun olarak, İsrail'in Hizbullah'a karşı daha geniş operasyonlar yapmasını teşvik etmiş gibi görünmektedir. Gerçekten de yaz başında ABD ve İsrail resmi görevlileri Washington'da buluştular ve Hizbullah'ı tamamen ezecek bir saldırının planlarını yaptılar.

Hizbullah'ın pususundan bir gün sonra, İsrail'in misilleme saldırısı başladı. 14 Temmuz'a gelindiğinde Lübnan denizden bloke edildi, Beyrut havalimanı vuruldu ve kapatıldı, Hizbullah'ın

Başkentte bulunan başlıca büroları bombalandı. İsrail stratejisi hava kuvvetlerine ve kuzey İsrail'den Lübnan'ın içlerine top atışlarına dayanıyordu. Olmert tarafından belirtildiği şekliyle savaş hedefi, iki İsrailli askerin geri verilmesi, tam bir ateşkes ve Lübnan ordusunun İsrail sınırı boyunca konuşlandırılmasıydı. Ne var ki, asıl amacın, roket cephaneliğini yerle bir ederek, tedarik yollarını keserek, liderlerini öldürerek ve destek temelini ortadan kaldırarak Hizbullah'ın askerî kapasitesini yok etmek olduğu çok geçmeden ortaya çıktı. İlk günlerde, tahrik dilmemiş bir saldırının kurbanı olarak, ahlâki üstünlük İsrail'in elindeydi. Hatta Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün ve Birleşik Arap Emirlikleri kamuoyu önünde Hizbullah'ın eylemini kınadı. Ancak, Hizbullah'ın tedarik yollarını ve destek temelini yok etmenin, Günay Lübnan'daki sivil halkı hedef aldığı ve bölgeyi boşaltmak anlamına geldiği anlaşılınca İsrail'e duyulan sempati çabucak yok oldu.

Hizbullah, İsrail'e günde ortalama 150 roket fırlatarak cevap verdi. İsrail bir önceki yıl Hizbullah'ın zayıflatıldığını ve kolayca diz çöktürüleceğini düşündüyse, yanılmıştı. Hizbullah, ateş etme yeteneğini koruduğu gibi, daha uzun menzilli yetenekler de kazanmıştı. Artık saldırıya uğranlar yalnızca sınır boyundaki kentler ve köyler değil, Hayfa, gibi kıyıda yer alan büyük kentlerdi. Üstelik Hizbullah'ın destek temelini yok etmek için Güney Lübnan'a yapılan saldırılar, ters teperek desteği arttırdı. Bunun nedeni örneğin İsrail'in 30 Temmuz'da Kana (Qana) kentinde yirmi sekiz sivilin ölümüne yol açan bombardımanı gibi saldırılar ve bu olayda görüldüğü gibi Hizbullah'ın büyük bir hızla her yıkılan ev için 10.000-12.000 ABD doları tazminat davası açmasıydı. Bu savaş boyunca halkın Şii kesiminin Hizbullah'ı desteklediğinden kuşku yoktur. Geri kalan Lübnan halkının tepkisi, karışıktı, Hıristiyanlar, Lübnan iç savaşından sonrasında yapılan imar çalışmaları, İsrail bombardımanına kurban gidince, Hizbullah'ı kınıyor ve silahsızlandırılmasını istiyordu.

Ağustos ortasında, BM nihayet bir ateşkes sağlamayı başardı. Daha sonra Lübnan'da Temmuz Savaşı ya da İsrail'de İkinci Lübnan Savaşı olarak adlandırılan savaş otuz gün sürdü. Bu savaş sırasında, İsrail'in kuzeyinde oturan 500.000 kişi ve Güney Lübnan'da oturan 900.000 kişi yerinden oldu. İsrail 43, Lübnan 1.109 ölü

sayısı bildirdi. Askeri kayıplar, İsrail tarafında 118 asker, 28 Lübnan askeri, 200 Hizbullah savaşçısı idi. Maddi kayıp İsrail'de 500 milyon ABD dolarını, Lübnan'da 4 trilyon ABD dolarını buldu. Hizbullah'ın "zaferi" Arap dünyasında ve İslamcılar arasında kutlandı. Ne var ki, Hizbullah bunun boş bir zafer olduğunu ve eğer İsrail'in tepkisinin böyle vereceğini bilseydi, asla o askerleri kaçırmayacağını itiraf etti. İsrail'de ise yenilginin buruk tadını bıraktı, gerçekten yenildiği için değil, 1982 Lübnan Savaşından beri hiçbir şey öğrenmemiş olmasının.

Orta Doğu'da Soğuk Savaş Üzerine Tartışmalar

1956 Süveyş Krizi, genellikle Soğuk Savaşın Orta Doğu'ya taşıyan olay olarak kabul edilir. Yenilgiye uğrayan eski sömürge devletleri Fransa ve Britanya'nın bıraktığı iktidar boşluğu, hızla Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği tarafından doldurulmuştu. O zamandan beri bilim çevreleri, yerel devletlerin dış ülkelerle ilişkilerini inceleyerek, Soğuk Savaşın Orta Doğu üzerindeki etkisi tartışmaktadır. Tartışmanın merkezinde yer alan Arap-İsrail çatışmasın ilişkin sorun, kolay bir konu değildir: İsrail, Filistin ve Arap ülkeleri, ne ölçüde küresel süper güçlerin gündemine göre davranmışlardır, bölgesel liderler, süper güçleri kendi yerel ve bölgesel kazançları için ne ölçüde kullanmışlardır? Bu soruya cevap vermeye çalışırken, iki geniş düşünce akımı ortaya çıkmıştır; küreselci ya da sistemci ekol ile bölgeci ekol. Küreselci ya da sistemci ekole göre, dış güçler belirleyici bir rol oynamıştır. Bazı analistler, aslında, yerel güçlerin kendi iradeleri olmadığını, hareket özgürlüğüne sahip olmadıklarını ve kendi kaderleri üzerinde hiçbir kontrolleri olmadığını öne sürecek kadar ileri gitmiştir. Onlar büyük süper güç oyununda yalnızca piyon olarak var olmuşlardı.

Soğuk Savaş'ın Orta Doğu'da ve Arap-İsrail çatışmasında belirleyici dinamik olduğunu öne sürenler, Arap devletleri arasında, Süveyş sonrası bölünmeye dikkat çekerler: Arap-İsrail alanı içinde Batı tarafından desteklenen Lübnan ile Ürdün'ü kapsayan gerici ülkeler bir yandaydı, Sovyetler tarafından desteklenen, Nasır'ın Mısır'ı, Baasçı Suriye gibi devrimci devletler ve 1957'den beri örgütlenmekte olan Filistinli gerilla grupları diğer yandaydı. Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin çekincelerine rağmen İsrail, sonunda Batı kampına katıldı. Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri, İsrail ile ilişki kurmanın Orta Doğu'daki petrol sahibi Arap ülkeleriyle aralarını açmasından korkuyordu. Sonuçta, İsrail, ABD'den ilk silah partisini 1962'de Kennedy yönetimi sırasında aldı ama Amerika-İsrail arasındaki özel ilişkinin gelişmesi 1967'deki Altı-Günlük Savaş sonrasına kadar başlamadı.

Süper-güçlerin yerel aktörleri istedikleri gibi kullandıkları, bölgeyi savaşa sürükleyen, Mayıs 1967'de SSCB'nin sahte istihbarat raporunun sızdırılması olayında açıkça görünür. 1970'ler ve 1980'ler boyunca İsrail-Suriye silahlanma yarışı da Soğuk Savaş'ın, küçük devletleri kendi amacı için nasıl kullandığını gösteren örneklerden biridir. Bunun da ötesinde, 1973 Savaşı'nın son evresi, Orta Doğu'daki en ciddi süper güç çatışması olarak tanımlanmıştır. Mısır'ın Üçüncü Ordusu İsrail güçleri tarafından tuzağa düşürüldüğünde, Rusya, müttefiki Mısır'ın yardımına koşmuş, ABD, İsrail'i durdurmazsa Orta Doğu'da harekete geçeceği tehdidinde bulunmuştur. Washington, Rusya'nın tehdidine, Defcon III - nükleer alarmı vererek cevap vermiştir. Ve son olarak ama önem bakımından ön sırada olan bir nokta da Soğuk Savaş'ın, Arap-İsrail çatışmasının çözüm-

lenmesine imkân vermemesidir çünkü Soğuk Savaş rekabeti, her iki tarafın da BM Güvenlik Konseyinde, veto kullanarak statükoyu devam ettirmelerine yol açmıştır. Böylece ancak 1991'de, Rusya ve ABD olayı aynı yöne çekene kadar, kapsayıcı bir Orta Doğu konferansı toplanamadı.

Bölgeselci düşünce akımı, yerel güçlerin, etki altında kaldıklarını kabul etmez. Bu akım, yerel güçlere daha fazla ağırlık ve inisiyatif verir. Bölgeselci düşünce akımına bağlı bazı siyasî çözümleme uzmanları daha da ileri giderek dış güçler-yerel güçler ilişkisinin aslında ters bir denklem olduğunu, yerel güçlerin genellikle kendi amaçları için dış güçleri istedikleri gibi kullandıklarını öne sürerler. Bu bakımdan onlara göre, dış güçleri bölgesel dinamiklerin karmaşıklığı ile uğraşmak zorunda bırakanlar, yerel güçlerdir.

Soğuk Savaş'ın etkisinin önemsiz olduğunu öne sürenler, Arap- İsrail çatışmasında, hem bir bütün olarak çatışmaya hem de yapılan tek tek savaşların sebeplerine işaret ederek, Soğuk Savaş'tan önce var olan sonra da var olmaya devam çatışma sebeplerini, bölgenin doğasından kaynaklandığını vurgularlar. Bu görüşte olanlar aynı zamanda, SSCB ve ABD'nin yerel müttefiklerine, her zaman silah yardımı yaptığına ama bunların nasıl, nerede ne zaman kullanıldığını kontrol edemediklerine, olaylar, savaş aşamasına geldiğinde bunu durduramadıklarına dikkat çekerler. 1967'de ABD ve SSCB, ikisi de, İsrail ve Mısır'a, saldıran taraf olarak görülmemeleri gerektiğini anlattı. Yine de İsrail, önleyici- saldırıyı yaptı. İsrail'in kararı, ekonomi, güvenlik ve kararlı bir tavır bekleyen halkın baskısı gibi iç siyaset konularına dayanıyordu. Seferberlik durumunu sonu belirsiz bir süre devam ettiremeyeceği için ve bir hücuma karşı direnebilecek stratejik derinliğe sahip olmadığı için, düşman toprağında savaşmak mecburiyetinde kalmıştı.

Küçük bir devletin bir süper gücü kullanmasının açık örneği olarak, Mısır'ın 1972'de Sovyet danışmanları kovması ve bundan sonra ABD ile yeniden dostluk kurması gösterilebilir. Bu değişim, ideolojik bir dönüşümün değil, Mısır'ın ekonomisini düzeltmek ve Sina'yı geri almak arzusunun bir sonucuydu. ABD ile flört etmek, pragmatik bir seçimdi çünkü yalnızca ABD, İsrail üzerinde baskı kurabilir ve büyük miktarlarda mali yardım yapabilirdi. Orta Doğu barış sürecine bağlı olarak, bölgeciler, Soğuk Savaş'ın bitmesinin ortamı barış görüşmeleri için daha elverişli kıldığını belirtmekle birlikte, İsrail'in, Filistinlilerin ve Arap Devletleri'nin tutumunda değişim olmasaydı ve yıllarca süren çatışmaların getirdiği doğrudan deneyim ve güç kullanmanın sınırları onlar tarafından da fark edilmesiydi, bu değişimin tek başına sonuç vermeyeceğini de vurgularlar.

Sonuç

Arap-İsrail çatışması, 20. yüzyıldaki birçok başka çatışma gibi, aynı toprakta hak iddia eden rakip milliyetçilikler olarak ortaya çıktı. Çatışmanın doğası Siyonistler-Filistinliler bağlamındayken, İsrail Devleti'nin kurulmasıyla ve ardından Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak tarafından yapılan işgalle değişti. 1948 Savaşı, Filistin ülkesinin yarısına sahip bir ulus durumunda olan Filistinlileri, mülteci konumuna getirdi. İsrail-Arap çatışması artık devletler arası bir savaş düzeyine tırman-

mıştı. Arap devletleri arasındaki rekabet, Soğuk Savaş politikaları ve hem İslam hem Yahudi köktendinciliklerinin ortaya çıkmasıyla da savaşın şiddetti arttı. Böylece, 1987'de *intifada*'nın ortaya çıkması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Filistin-İsrail dinamiği yeniden ortaya çıktı ve bu kez bölgesel barış ve istikrarın kurulması için, Filistinlilerin göz ardı edilemeyeceği veya marjinalleştirilemeyeceği açıkça anlaşıldı. 1991 Madrid barış süreci Filistin devleti kurulması, İsrail'in tanınması, sınırların, bölgesel barışın ve normalleşmenin güvence altına alınması, konularını kapsayan görüşmeleri başlattı. Ne var ki, Arap-İsrail çatışmasını çözecek bazı önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa bile 20. yüzyılın sonunda barış tamamlanamadı.

Önerilen Okumalar

Arap-İsrail çatışmasının bütün dönemini kapsayan kitaplar içinde özellikle kapsam ve bilgi derinliği açısından önemini koruyan ve bölgenin uluslararası siyasetine ilişkin genel bir giriş niteliği taşıyan üç eser için bkz. Mark Tessler, *A History of the Israeli-Palestinian Conflict* (Bloomington, IN, 1994), Yezid Sayigh, *Armed Strugle and the Search for State: The Palestinian National Movement, 1949-1993* (Oxford, 1997), Ve Avi Shlaim, *The Iron Wall: Israel and the Arab World* (London, 2000), Avi Shlaim, *War and Peace in the Middle East: A Concise History* (London, 1995), ayrıca savaş ve barış sürecine ilişkin değerlendirmeler getiren bir çalışma için bkz. Kirsten E. Schulze, *The Arab-Israeli Wars* (New York, 1982).

Süveyş Krizi konusundaki kitaplar için bkz. Mordechai Bar-On, *The Gates of Gaza: Israel's Road to Suez and Back, 1955–1957* (New York, 1994), Benny Morris, *Israel's Border Wars, 1949–1956* (Oxford, 1993), Mohammed Heikal, *Cutting the Lion's tail B Suez through Egyptian Eyes* (London, 1986), Keith Kyle, *Suez* (New York, 1991) ve S. I. Troen ve M. Shemesh (eds), *The Suez-Sinai Crisis 1956: Retrospective and Reappraisal* (London, 1990). Bu döneme ilişkin en yararlı belge derlemesi için bkz. Anthony Gorst ve Lewis Johnman, *The Suez Crisis* (London, 1997).

Süper güçlerin rolüne ilişkin tartışmalar için bkz. Fawaz Gerges, *The Superpowers and the Middle East: Regional and International Politics, 1955–1967* (Boulder, CO, 1994), Galia Golan, Moscow and the *Middle East: New Thinking on Regional Conflict* (New York, 1992), Mohammed Heikal, *The Sphinx and the Commissar: The rise and Fall of Soviet Influence in the Middle East* (New York, 1978) ve Yezid Sayigh ve Avi Shlaim (eds), *The Cold War and the Middle East* (Oxford, 1997).

Belgelerin halen sınıflandırılmamış olmasından dolayı 1967 sonrası dönem üzerine geniş ölçekli bir tarih çalışması tartışması henüz ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte Altı Gün Savaşı üzerine yapılmış bazı iyi kitaplar için bkz. Ibrahim Abu Lughod, *The Arab-Israeli Confrontation of June 1967: An Arab Perspective*

(Evanston, IL, 1987), Elias Sam'o, *The June 1967 Arab-Israeli War: Miscalculation or Conspiracy?* (Wilmette, IL, 1971), Richard Parker (ed.), *The Six Day War: A Retrospective* (Gainesville, VA, 1996) ve J. Roth, *The Impact of the Six Day War: A Twenty Year Assessment* (Basingstoke, 1988). 1973 Savaşı ile ilgili kitaplar için bkz. Michael Brecher, *Decisions in Crisis: Israel 1967 and 1973* (Berkeley, CA, 1980) ve Ray Maghoori, *The Yom Kippur War* (Washington, DC, 1981).

1973 Savaşı ile kıyaslandığında Israil'in 1982'de Lübnan'ı işgali çok daha geniş bir yazın bütününü ortaya çıkarmıştır. Savaşı iyi bir biçimde analiz eden çalışmalar için bkz. George Ball, *Error and Betrayal in Lebanon: An Analysis of Israel's Invasion of Lebanon and the Implications for US-Israeli Relations* (Washington, DC, 1984), Yair Evron, *War and Intervention in Lebanon* (London, 1987), Itamar Rabinovich, *The War for Lebanon, 1970–1985* (New York, 1985), Richard Gabriel, *Operation Peace for Galilee: The Israel-PLO War in Lebanon* (New York, 1984), Zeev Schiff ve Ehud Ya'ari, *Israel's Lebanon War* (London, 1984) ve Kirsten E. Schulze, *Israel's Covert Diplomacy in Lebanon* (Basingstoke, 1998).

Tekil savaşlar üzerine olan yazın genelde sadece Filistin sorununu ele aldığı için, meselenin bu belirli yönünü daha da genişletecek ilave okumalar yapmak önemlidir. FKO konusunda yararlı olacak kitaplar için bkz. John W. Amos, *Palestinian Resistance: Organisitaion of a national Movement* (New york, 1980) ve Helena Cobban, *The Palestine Liberation Organisation: People, Power, and Policies* (Cambridge, 1984).

İntifada özünde akademik olmaktan ziyade gazeteciliğe özgü ve kısa hikâye tarzında kendi yazın bütününü ortaya çıkarmıştır. Ayaklanmanın en okunmaya değer ve analitik anlatımı için bkz. Don Peretz, *Intifada: The Palestinian Uprising* (Boulder, CO, 1990), Zeev Şchiff ve Ehud Ya'ari, *Intifada: The Palestinian Uprising -Israel's Third Front* (London, 1989) ve Zachary Lockman ve Joel Benini *Intifada: The Palestinian Uprising against Israeli Occupation* (London,1989).

İsrail ile Araplar arasında barışa yönelik ilk adım 1978 Camp David Mutabakatı ile gerçekleşti. Görüşmelerin ve meselelerin iyi yapılmış bir analizi için Yaacov Bar Siman Tov, *Israel and Peace Process, 1977–1982: In Search of Legitimacy for Peace* (Albany, NY, 1994), Shibley Telhami, *Power and Leadership in International Bargaining: The Path to the Camp David Accords* (New York, 1990) ve William Quandt, *Camp David: Peace Making and Politics* (Washington DC, 1986) ayrıca birinci elden değerlendirmeler için bkz. Moshe Dayan, *Breakthrough: A Personal Account of the Egypt-Israel Peace Negotiations* (New York, 1981) ve Ibrahim Kamel, *The Camp David Accords: A Testimony* (London, 1986).

19. Bölüm

Siyasi İslam'ın Yükselişi, 1928–2000

Giriş

Siyasi İslam veya İslamcı hareket, İslamî yasalara veya **şeriata** dayalı devlet kurmayı amaçlayan yeni bir siyasi ideolojidir. İslam dininden ya da İslam toplumundan farklıdır. Kişilerin bilinçli olarak karar verip seçim yaparak kabul ettikleri bir ideolojidir. Ayrıca 20. yüzyılda peygamber Hz. Muhammed'in zamanına geri dönüşü amaçladığı izlenimini veren çoğu İslamcı hareketin aksine, İslamcı devlet fikri yeni bir olgudur ve büyük ölçüde Batı dünyasının ulus devlet kavramına verilen bir cevaptır. Bunun da ötesinde, böyle bir İslam devleti kurmak için farklı hareketlerin ortaya çıkması 20. yüzyıla özgü bir fenomendir. Bu hareket 1928'de Mısır'da Müslüman Kardeşler'in kurulmasıyla başlamış, özellikle 1967 Haziran'ında İsrail'le yapılan savaşta (bakınız Bölüm18) Arapların yenilgiye uğraması ve bunun sonucunda laik **Arap milliyetçiliğinin** zayıflamasıyla sayıları çoğalmıştır.

Şeriat
Sadece dini ibadetleri değil, hayatın tüm yönlerini kapsayan İslam Kanunu.

Arap milliyetçiliği
Tüm Arapça konuşan toplulukların bağımsız ve tek bir ulus kurması gerekliliğini savunan ideoloji.

Bu bölümde siyasi İslam'ın yükselişinin yolunu açan koşullar ve İslamcı devlet arayışının arkasındaki itici güç ele alınmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, İslamcı yeniden-dirilişe yol açan tarihsel koşullar irdelenecek ve aynı zamanda Müslümanlar arasındaki siyasi tartışmaların ana hatları çizilecektir. İran'daki İslamcı Devrim ve Orta Doğu, Orta Asya ve Güneydoğu Asya'daki İslamcı devrimlerden alınan örnek olaylara dayanarak İslamcı hareketin yükselişi, amaçları, stratejileri, felsefî dayanakları ve onları şekillendiren özgül koşullar ince-

Küreselleşme
Uluslararası ticaretin büyümesi, yatırım sermayesinin hızlı aktarımı ve yüksek hızdaki küresel iletişimin gelişmesi sonucunda ortaya çıkan kültürel, sosyal ve ekonomik değişiklikler.

lenecektir. Son olarak Soğuk Savaş'ın bitmesinin, Amerikan hegemonyasının ve **küreselleşmenin** İslamcı harekette tetiklediği değişiklikler tartışılacaktır.

Siyasi İslam'ın Yükselişi

İslam dini, toplumsal ve dinî etkileşimler veya insanla insan ve insanla Tanrı arasındaki ilişkiler için bir model sağlar. Ama Kuran gibi özgün İslam kaynaklarında devlet yapısının nasıl olması gerektiği ya da hangi yönetimlerin tercih edildiği hakkında çok az bilgi vardır. Böylelikle İslamcıların savunduğu teze göre, devletin temelini oluşturan, ilk İslam hukukçuları tarafından biçimlendirilen ve ilk ortaya çıktıklarında kural koyucu nitelikte iken bugün yalnızca tasvir niteliğinde oldukları kabul edilen, içtihatlardır.

Halifelik
Hz. Muhammed Peygamber'in siyasi ve sosyal işlerdeki halefi. Halifelik, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından 1924 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından kaldırılmıştır.

Modern İslam devleti kavramı, Muhammed Reşid Rıza (1865-1935) tarafından, **Halifeliğin** kaldırılmasına, Batılı sömürgeci güçlerin İslam toplumları üzerinde etkisinin artmasına ve yeni doğan Siyonist harekete cevap olarak geliştirildi. İslam devleti kavramına bakılırken iki temel etken dikkate alınmalıdır. Bunlardan tarihsel nitelikte olan ilki, İslam devletini, Avrupa'nın fiziksel, ama daha önemlisi kültürel olarak yayılmasını, başka kültürlere tecavüz olarak yorumlayan bir bağlama yerleştirir. Rıza'yı etkileyen öznel koşullar, Mısır'ın 1882'de Britanya tarafından işgal edilmesi ve Mısırlılar'ın, ister milliyetçi ister dinî olsun, buna karşı bir cevap vermesi gereğinin ortaya çıkmasıydı ki, bu yalnızca işgale karşı değil, Mısır toplumuna sızan fikirlere de bir cevap olmalıydı. İslam devletinin kapsamı bu ikisini birleştirmektedir. İkinci bakış açısı kavramsaldır. Rönesans, Aydınlanma ve kapitalizmin büyüme çağlarında gelişen Batılı devlet kavramı bireyciliği, özgürlüğü ve hukuku vurgular. Devleti bireysel özgürlüklerin kefili olarak görür. Bununla karşılaştırıldığında, İslam devleti kavramı, grup/cemaat (*jama'a*), adalet (*adala*) ve liderlikten (*qiyada* veya *imam*) ayrı düşünülemez. Devlet, böylece topluluk adaletinin kefili olur. Dolayısıyla İran'ın İslam devriminin arkasındaki itici gücün, sosyoekonomik ve siyasi adalet arzusu olması ve o zamandan beri İslamcı hareketlerin siyasi, askerî ve sosyal gündemlerinin adalet açısından biçimlendirilmesi ve dolayısıyla yolsuzluğun ortadan kaldırılmasından, Filistin'in kurtuluşuna kadar uzanan geniş kapsamda olması, şaşırtıcı değildir.

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında İslam'ın siyasi olarak ifade edilmeye başlaması, İslam'ın modernleşmesi olarak adlandırıldı ve İslam hayatın bütün yönlerini kapsayan ve bunlara uyum sağlayacak kadar esnek bir model gibi görüldü. Cemalleddin Afgani, (1839-97), Muhammed Abduh (1849-1905) ve Muhammed Reşid Rıza'nın eserlerine dayanan bu düşünce akımının, 'Modern' olarak adlandırılmasının nedeni, Batı ile karşılaşma, ya da daha belirli bir biçimde, Batı'nın teknolojik üstünlüğü ve bunun sonucunda Batı'nın Müslüman topraklarının sömürgeleştirmesiyle karşılaşma olgusundan doğmuş olmasıdır. Bu yüzleşme, İslam dininin modernizm ile ne ölçüde bağdaştığı ve Müslümanların Batı'ya nasıl

bir cevap vermesi gerektiği sorusunu doğurdu. Onlar, içerde reform yapma yolunu seçtiler (bu nedenle bazen İslamcı reformcular olarak da anılırlar). Böylelikle, Müslüman cemaati zayıf düşüren tüm unsurlardan arındırmayı ve güçlendirilmesi için gerekli olan modernizm ve teknoloji unsurlarını bünyelerine almayı amaçladılar. Başından itibaren modern İslam, ortaya çıkmakta olan laik milliyetçi ideolojilerle rekabet içindeydi ve 20. yüzyılın başlarında İslam dünyasında milliyetçilik açıkça daha baskın olan güçtü. Elbette ki, milliyetçi ve laik ideolojilerin vaatlerini yerine getirmeyi başaramamaları siyasi İslam'ın geçerli bir alternatif olarak doğmasına fırsat verdi. Arap dünyasında bu süreci tetikleyen, Mısır, Ürdün ve Suriye'nin, 1967 Haziran Savaşı'nda İsrail karşısında yenilgiye uğramasıydı. O ana kadar Araplar, İsrail karşısında Arap milliyetçiliği bayrağı altında toplanarak Filistin'i kurtaracaklarına inanıyordu. 1967 Haziran Savaşı, **Pan-Arabizm'in** gerçeği yansıtmayan bir ideal olduğunun açıkça anlaşılmasını sağladı. İsrail yalnızca savaşı kazanmakla kalmayıp topraklarını en az dört kat genişletmiş, Filistin'in geri kalanını da yutmuştu. İslamcı kanattan gelen eleştiriler, Pan-Arabizm'in ahlaken iflas etmesi, Arap milliyetçiliğinin ve laikliğin kendisinin, yabancı ideolojilerin yalnızca bir taklidi olduğu noktalarına odaklanıyordu. Bu eleştirileri yapanlar, yerli değerlere geri dönülmesini savundu ve Arapların, İsrail karşısında savaşı kaybetme nedeninin İslam dininin doğru yolundan ayrılmaları olduğunu öne sürdü. Adaleti de, Filistin'in kurtuluşunu da, İslam dini sağlayacaktı.

Pan-Arabizm
Verimli Hilal ve Büyük Suriye planlarının yanı sıra Mısır, Suriye ve Lübnan'ın birleşme çabalarında da kendi gösteren Arap birliği hareketi.

Laik milliyetçiliğin iflası, iç siyasetin durumu için de geçerliydi. Yeni bağımsızlığını kazanan Mısır, Suriye, Cezayir veya Irak gibi pek çok ülke, halka eşitlik ve refah vaat eden Arap sosyalizmi politikasını izlemeye karar vermişti. 1970'lere gelince, bu sosyalist kumanda ekonomileri, tıpkı Doğu Avrupa'daki benzerleri gibi bozulmaya başladı, hayat standartları düştü, hatta bazı durumlarda kıtlık, halkın sokağa çıkıp "ekmek ayaklanmaları" yapmasına yol açtı. Durum 1980 ve 1990'larda petrol zenginliğinin azalmasıyla, nüfusun ve işsizliğin aşırı ölçüde artmasıyla daha da kötüleşti. Devletin ekonomiyi kurtaramaması, İslamcılara, eşitlik ve adalet ilkelerine dayanan alternatif bir ekonomik kalkınma modeli olarak İslam dinini öne sürmeleri için bir gedik açtı. İslamcılar da, özellikle yoksul kentlilere hizmet veren sağlık, eğitim ve benzeri sosyal yardım kurumlarında, bu boşluğu doldurmaya başladı.

1970'lerden itibaren Müslüman Güneydoğu Asya da, benzer bir İslamcı yenilenme sürecine girdi: yeni cami inşaatları çarpıcı bir biçimde arttı, din okulları ve eğitim programları çoğalıp yayıldı, İslamcı yayın pazarı genişledi, Müslüman kültür kurumlarının, özellikle de siyasi örgütlerin sayısı arttı. Bu İslamcı diriliş, büyük ölçüde Orta Doğu'daki gelişmelerden, özellikle de en yoğun biçimde 1979 İran Devrimi'nden esinlendi. Aynı zamanda, laik milliyetçilikten kopma ve modernizme farklı bir cevap verme arayışında da açık bir biçimde Orta Doğu'daki gelişmelerin payı vardı. Ayrıca Güneydoğu Asya'daki İslamcı yenilenme, bölgeye ve hatta devlete göre değişiyordu, özellikle Müslümanların ekonomik yönden marjinal olduğu Malezya ve Endonezya gibi korporatist devletlerde İslamcılık, her şeyden çok bu eko-

nomik yapıdan güç alıyordu. 1965'te Singapur'un, Malezya Federasyonundan kovulmasından bu yana, İslam dini, Malay kimliğini yeniden tanımlayan bir araç oldu ve bu, Müslüman Malayları, Müslüman olmayan Çinlilere karşı kayıran bir Yeni Ekonomi Politikası getirdi. Malezya'nın aksine Endonezya'da İslam dini, devlet söyleminin bir parçası olmadı. Bunun yerine, İslamlaştırma, halk düzeyinde oldu ama geleneksel hiyerarşileri tehdit eden bu İslamlaştırma, 1998'de Başkan Sukarno iktidardan düşene kadar, devleti tehdit etmedi. Yine de Malezya'da olduğu gibi burada da, 1997 Asya malî krizi, yolsuzluğun çok yaygın olması, devletin kalkınma politikalarının başarısızlığı, Endonezyalıların çoğunun işsiz olması ve yoksulluğa düşmesi gibi ekonomik etkenler, İslamcılığın itici gücü oldu.

İslamcı Hareketler: Amaçlar, Stratejiler ve Siyasi Felsefeler

20. yüzyıl İslamcı hareketlerinin çoğunda, birçok ortak mağduriyet konusu vardır. İçlerinde en fazla tepki çekenleri Batı-kaynaklı iflas etmiş ideolojiler, yolsuzluk, otoritercilik, kentleşme, hızlı sanayileşme, batılılaşma, ABD'nin İsrail'e verdiği kayıtsız şartsız destek, Batı'nın çifte standartlı politikaları, kamu ahlakının bozulması ve küreselleşmenin yarattığı belirsizliklerdir. Ama bu İslamcı hareketlerin ortaya çıkması hep belirli bir bağlamla ilişkili olmuştur. Bunun sonucu olarak, farklı örgütlerin amaçları ve stratejileri değişir ve özellikle izledikleri stratejiler, çoğunlukla özgür bir seçimi değil, devletin kısıtlarını yansıtır. İslamcı hareketleri devamlı bir çizgi üzerine gösterecek olursak, genelde, bir uçta siyasi İslamcılar, diğer uçta militan İslamcılar yer alır. Siyasi İslamcılar, bir İslam devleti kurma amaçlarına ulaşmak için ağırlıklı olarak siyasi, sosyal ve eğitsel araçlara güvenirler. Toplumu İslamlaştırmak ve devlette reform yapmak için eldeki devlet sistemi ve siyasi yapı içinde çalışırlar. Amaçlarına üç önemli yoldan ulaşmaya çalışırlar. İlk olarak, her biri kendi farklı siyasi platformunda, diğer siyasi partiler gibi çalışır, aday çıkartır, seçimlere girer. İkincisi, İslamcı partiler, siyasi partilerin, siyasetçilerin ve kurumların, daha İslamcı uygulamalar yapmaları, devletin hukuk sistemine İslam Hukukunu eklemeleri ve en sonunda kendi İslamcı devlet modellerini benimsemeleri için lobi yapan baskı grubu işlevi görürler. Üçüncüsü, bir alternatif sosyal hizmet ağı işlevi görürler, klinik, okul, bakım evleri, yayınevleri ve İslamcı bankalar kurmak da dâhil olmak üzere, toplumsal hizmet projeleri yaparlar.

Militan İslamcıların, çürümüş, yoz, günahkâr ve kurtuluş umudu olmayan, varolan sistem içinde çalışmaya inanmamaları, onların siyasi İslamcılarla aralarındaki temel farkı oluşturmaktadır. Militan İslamcılar düzen içinde çalışmanın başarısız rejimleri meşrulaştırdığına inandıkları için siyasi stratejiye karşıdırlar ve bu nedenle düzen-karşıtıdırlar. Bu tür hükümetleri devirmek için güç kullanmayı kabul ettikleri gibi bunun **Cihad,** yani adil ve kutsal olduğunu savunurlar.

Cihad/Cihat
Allah yolunda savaşmak. İslam dininim temel akidelerinden biri. Büyük Cihad, her şeyden önce kişinin daha iyi bir Müslüman olma çabasıdır. Küçük Cihad, fiziksel savaş anlamına gelir.

Tarihsel olarak Cihad, Arap halifeliğinin genişlemesinin özellikle Emeviler döneminde, çok önemliydi. Ne var ki Batı'da genellikle düşünülenin tersine sıcak

savaş, cihadın çok küçük bir parçasıdır. Cihadın özünü, "Hak yolunda yürüme" mücadelesi oluşturur. Kaldı ki bu mücadele, her Müslümanın daha iyi bir insan olmak için zaten yaptığı içsel mücadeledir. İlginç olan, militan İslamcıların bu dinî Cihad kavramını nasıl ele geçirdikleri ve nasıl kendi stratejilerine göre yeniden yorumladıklarıdır.

İslamcı hareketleri kategorilere ayırmanın bir yolu stratejilerini incelemek ise bir başka yolu da felsefelerini irdelemektir. Böyle bir bakış açısına göre en geniş anlamıyla devrimci İslamcılar ve reformcu İslamcılar olarak bir ayırım yapabiliriz ya da bunlara daha çok düşünce okulları olarak bakabiliriz. Devrimci İslamcılar, toplumu devlet iktidarıyla yukarıdan aşağıya doğru İslamlaştırmaya çalışırlar. Reformcu İslamcılar ise İslamlaşmayı toplumsal, yani aşağıdan-yukarı etkinliklerin sonucu olarak görürler. Belirli düşünce okulları arasında üçü, daha yakından incelenmeyi gerektirir: **Selefi** veya yeni-Selefiler, kökten dinciler veya yeni-kökten dinciler ve Hariciler (*khawarij)*.

Selefi
Hz. Muhammed'in, onun dostlarının ve ilk dört halifenin örnek teşkil ettiğini kabul eden ve bu geleneklerle ilişkili olanlar.

Selefi İslam'ın, inanç ve doktrin açısından özel bir yeri vardır. Selefiler, Peygamber Muhammed ve dört gerçek Halifeden sonra İslam'ın bozulduğuna inanır. Bunun sonucunda Selefi hareketi, İslam mistisizmi ve çoğulculuğuyla ters düşen, bu daha katışıksız döneme geri dönüş çabasıdır. Bu, Kitaba uygun ve gelenekçi yaklaşım, on sekizinci ve 19. yüzyılda, saf çöl hareketlerinin doğmasına yol açmıştır: Arapların Vahabi, Sahra'nın Senusiye ve bugünkü Sudan'ın Mehdiye hareketleri bunlar arasında yer alır. Selefiler, katı Sünnilerdir; ermişlere tapınma gibi halk İslam'ı uygulamalarına karşıdırlar. Selefilerin belki de en etkili düşünürü, şeriatı cemaatin birliğinden üstün tutan İbn Teymiye'dir (ö.1328). Siyasi ve sosyal bölünme gerçeğini telafi etmek için ideolojik birlik üzerinde durmuştur. Bu yorum, cemaatin birliğini, dinine bağlı adil hükümet de dâhil olmak üzere, her şeyden üstün tutan ana akım Sünniliğin hukuk teorisine çok yakındır.

20. yüzyılın sonlarına doğru Selefi İslam'da ya da bazılarının dediği gibi "yeni-Selefilik"te bazı coğrafi alanlarda yeni bir dalın filizlenmesi de dâhil olmak üzere bir canlanma olmuştur. Orta Doğu'ya ek olarak, Selefi hareketleri Orta ve Güneydoğu Asya'da da etkindir. Selefi hareketin bu şekilde yayılması, doğrudan doğruya, Suudi Arabistan'ın Müslüman ülkelerdeki etkinliklerine bağlanabilir. Ama aynı zamanda küreselleşme karşısında duyulan güvensizlik, Hz. Muhammed dönemindeki ahlâki ilkelerin netliğine dönmenin çekiciliğini de öne çıkarır.

İslamcı kökten dinciler, İslam'ın ilk kaynaklarına dönme arzusunu Selefilerle paylaşırlar. Ancak, Selefilerden farklı olarak içtihatlara odaklanmazlar. İslam dinini, *din, dünya* (hayat tarzının) ve *devlet (dawla)* tarafından oluşturulan bir bütünsellik olarak görürler. 20. yüzyılın sonlarında daha militan veya bölücülük yapan hizipler ortaya çıktı. Bunlar yeni-köktendinciler adıyla tanındı. İslam kaynaklarını daha eklektik bir biçimde okurlar ve genellikle eyleme yönelirler. Yeni-kökten dinci grupların bir örneği, 1981'de Enver Sedat'a suikast yapmakla suçlanan el *Takfir wa al Hicra* adlı örgüttür.

Harita 19.1: *İslam Dünyası*

Tartışacağımız son kategori, Haricilerdir. Özgün Hariciler hareketi bir grup askerin, Ali'nin Halife olması bağlamında danışma veya hakemlik kurumlarının çalıştırılmasını kabul etmeyip, Ali'nin ordusundan ayrılmasıyla ortaya çıktı. Bu ayrılmanın felsefi temeli, ister dinî ister siyasi olsun her karar Allah'ın kararıdır ve büyük bir günah işlendiği takdirde bunun *tekfir* (kâfir saymak, aforoz etmek – ç.n.) ile cezalandırılması gerektiği inancına dayanır. Böylece ayrılıkçılar devlete muhalefet eden ilk dinî-siyasi hareket oldu. 20. yüzyılda ulus-devletin ortaya çıkması, devlet-karşıtı muhalefete yeni bir hız kazandırdı ve bunun yanında ayrılıkçı hareket de canlandı. İlk meydan okuma, 1950 ve 1960'lı yıllarda Cemal Abdül Nasır'ın rejimine karşı çıkan Mısırlı aydın Seyyid Kutub'tan geldi. Kutub'un felsefesi, bir tür mutlakçılıktı; çünkü onun dünya görüşüne göre yapılacak seçim "Tanrı'nın mutlak yönetimi" (*el-hakimiyya l'illah)* ile "tam bir pagan cahilliği" (*Cahiliye*) arasındaydı. Bu aynı zamanda onun, cemaat üyeliğine kimin uygun olup olmadığına ilişkin görüşlerine de yansıdı. Bu tutum, Müslüman olmayanlara siyasi katılım hakkı verilmemesi talebinden başlayıp, Nasır'ın inançsız olduğu, dolayısıyla tekfir edilmesi gerektiğini ilan etmesine kadar vardı. Kutub'u izleyenler Sünnilerdi ve onlar mezhepleri gereği ne kadar adaletsiz olursa olsun, hiçbir Müslüman lidere karşı başkaldıramazlardı. Ama Kutub'un bu yorumundan sonra Nâsır'a karşı silaha sarıldılar. En sonunda Kutub hapse atılıp 1966'da idam edildi. Onun "tekfir"" nosyonu, birçok İslamcı hareket tarafından benimsendi; ancak bunların hepsinin kesin olarak Hariciler kategorisinde olduğu söylenemez.

İslamcı hareketleri sınıflandırırken vurgulanması gereken son nokta, bu hareketlerinin çoğunun açık bir biçimde herhangi bir kategoriye oturmamasıdır. Çoğu, farklı felsefelerden belirli ilkeleri alır ve yine çoğu, siyasi ve militan mücadele yaklaşımını birleştiren stratejiler benimser ve devletin verdiği cevaba göre birini ya da diğeri i öne çıkarır.

İslamcı Meydan Okumaya Karşı Verilen Cevaplar ve Devlet Stratejileri Üzerine Tartışma

İslamcı meydan okumaya devletin verdiği cevaplar geniş anlamda iki kategoriye ayrılır: yanına çekmek veya baskı altına almak. Yanına çekmek, İslamcı kanadın seçimlere girmesine izin vermek, hükümette koltuk vermek ya da onların söylemleri ve gündemlerini bir ölçüde benimsemek anlamına gelir. Ürdün hükümeti, 1980'lerin ortasından beri Müslüman kardeşlerin örgütlenmesine ve seçimlere girmelerine, şiddete başvurmadıkları sürece devletin yönetimine katılmalarına izin vererek, yanına çekme stratejisini benimsedi. Mahathir Muhammed yönetimi altındaki Malezya, daha farklı bir yol denedi. Parti Agama seMalaysia (PAS) adlı resmî bir İslamcı muhalefet partisinin, kurulmasına izin verdi ama aynı zamanda bu muhalefeti etkisizleştirme amacıyla devletin, İslamcı söylemini arttırdı. Bünyeye alma stratejisi elbette daha kolaydır ama bu ancak devletin, militan değil de siyasî İslam'la karşı karşıya olduğu durumlarda mümkündür, yine de ılımlı militanlarla da oldukça başarılı çalışan bir yöntem olmuştur. Örneğin, Lübnan'da seçim siyasetine dâhil edilmesiyle birlikte, **Hizbullah**'ın amaçları yumuşamıştır. Ne var ki,

Hizbullah (Arapça: Allah'ın Partisi) İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgal etmesine tepki olarak ortaya çıkan Lübnanlı Şii İslamcı grup. İsrail'in Mayıs 2000'deki geri çekilmesine kadar örgütün amacı güney Lübnan'ın bağımsızlığı idi.

düzen karşıtı, katılımla ilgilenmeyen, katı İslamcılar karşısında yanına çekme yönteminin işlemesi zordur. Bu durumlarda devletler baskı yapma yöntemine başvurmuştur. İslamcı olsun olmasın siyasî sistemlerini, muhalefete açmaktan korkan, ya da iç ve dış siyasetleri zor kullanma üzerine kurulu devletler de baskıcı yönteme başvurmuştur. Örneğin, 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında, Suriye'nin **Baasçı** rejimi, Müslüman Kardeşler tarafından tehdit edilmiştir. Bu tehdide karşı Suriye zor kullanmıştır çünkü 1982'de Suriye ordusu İslamcıların kalesi olan Hama'ya büyük bir güç kullanarak girene kadar, ülke şiddet sarmalından kurtulamamıştır. İslamcılar çok sert bir şekilde bastırılmış, 20.000 ölü vermişlerdir. Daha yakın bir örnek, 1991 seçimleriyle temkinli bir siyasi liberalleşme yoluna girmeye çalışan Cezayir'dir. İslamcı Kurtuluş Cephesi'nin, hükümetteki partiden daha fazla oy almasının kesinleşmek üzere olduğu anlaşılınca, seçimler yarı yolda iptal edilmiş, ordu İslamcıların üzerine yürümüş ve 1990'lar boyunca sürecek olan korkunç bir iç savaş çıkmıştır.

Bununla birlikte, tıpkı İslamcıların açık seçik kategorilere ayrılamaması gibi, bazı devletlerin de verdikleri cevaplar bakımından karasız oldukları görülür. Örneğin Mısır'ın, Cemal Abdül Nasır döneminde, İslamcıları ezme politikası, Başkan Enver Sedat döneminde, tam tersine dönmüş, bunun yerine "teşvik etme" politikası uygulanmıştır, Hüsnü Mübarek döneminde olduğu gibi bazen de, hem baskı hem yanına çekme yöntemi birlikte kullanılmıştır. Bir devletin İslamcı meydan okumaya verdiği cevap, belirli bir hükümetin ya da rejimin iktidarda kalmayı başarmasıyla ölçülecekse, her iki stratejinin de işe yaradığı söylenebilir. Ama bu, eldeki sorunu fazlasıyla basitleştirmek olurdu. İslamcıların çoğu, uzun vadeli bir oyun kurmuşlardır ve yalnızca Allah'ın değil, zamanın da kendi yanlarında olduğuna inanırlar. Böylece, devlet, bu meydan okumayı ortadan kaldırabilmek için ne baskı uygulamanın ne de yanına çekmenin tam anlamıyla etkili olduğu bir ikilemle karşı karşıyadır. Baskı uygulama yaklaşımı sosyo-ekonomik boyutu göz ardı etmiş ve bazı durumlarda onları kahraman durumuna getirerek İslamcı grupların popülerliğini arttırmıştır. Devletin yanına çekilmek çoğu zaman İslamcı gruplar tarafından zayıflık olarak görülmüş ve daha ileri gitmelerini teşvik etmiştir. Tıpkı bunun gibi, devletin İslamcı söylemi daha fazla benimsemesi de, siyasî zafer olarak görülmüştür.

Ba'th (Baas, Arapça: yeniden doğuş, Arap Rönesansı.) Michel Eflak ve Selahaddin El-Bitar tarafından 1947'de kurulan pan-Arap sosyalist parti. İlk kongresi Şam'da gerçekleşen parti, daha sonra Lübnan, Ürdün ve Irak'a yayıldı ve zamanla biri 1963'ten itibaren Suriye'de, diğeri de 1968'den itibaren Irak'ta olmak üzere iki rakip Baasçı rejimin kurulmasıyla sonuçlandı.

1979 İran İslam Devrimi

11 Şubat 1979'da İran Şahı'nın, İran İslam Cumhuriyeti tarafından devrildiği ilan edildi. Böylelikle, İslamcı ideolojiyi benimseyen ilk modern devlet İran oldu ve Orta Doğu, Orta Asya ve Güneydoğu Asya'daki İslamcı hareketlere de esin kaynağı oldu. Amerikan siyaset oluşturucuları, İran'ın böylesine büyük bir hızla devrim durumuna gelmesini şaşkınlıkla karşılarken Şah Rıza Pehlevi'nin düşmesinden önceki olaylar yakından incelendiğinde yüzeyde görünenin altında, halkın memnuniyetsizliğinin uzun zamandır için için kaynadığı görülmektedir.

İran devriminin nedenleri, uzun ve kısa vadeli etkenler olmak üzere ikiye ayrılır. Uzun vadeli nedenler arasında en önemlileri, Pehlevi ailesinden gelen Şahların ilki, Rıza Han'ın 1930'lar ve 1940'larda yaptığı modernleşme reformları, 1953 darbesi ve oğlu Rıza Pehlevi'nin Beyaz Devrim olarak bilinen 1963'te yaptığı ikin-

ci reformlar dizisidir. İkinci grup reformlar, 1970'lerde hızlı sanayileşme ve İran'ın Batılılaşmasını kapsıyordu ve Şah rejiminin giderek artan otoriter ve baskıcı doğası, memnuniyetsizliği dile getirecek hiçbir kanalı açık bırakmıyordu.

Rıza Han'ın reform ve modernleşme programı, İran'ı kendine yeterli bir ülke yapmayı amaçlıyordu. Türkiye'nin kurucu atası, Mustafa Kemal Atatürk'ten esinlenerek işe orduyu yeniden örgütlemek, modern silahlarla donatmak ve eğitimi düzeltmekle başladı. Bundan sonra, dinî sınıfın **(ulema)** iktidarını ve servetini kısıtladı, Şeriat yerine modern hukuk sistemini getirdi, dinî eğitimi kaldırıp yerine laik eğitimi getirdi, peçe takmayı yasakladı. Son reformlar dizisi ekonomi alanındaydı. Rıza Han, devletçi bir politika benimseyerek geniş bir tekelcilik sistemi kurdu ve nüfusun yüzde yetmiş beşinin köylü olduğu bir dönemde, bütün gücünü hızlı sanayileşmeye verdi.

Ulema
Şeriat ve ilahiyat eğitimi almış ruhban sınıfı veya İslam âlimleri.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Şah Rıza Han'ın yerine oğlu Muhammed Rıza geçti. Muhammed Rıza babasının reformcu adımlarından ilerlemeye devam etti, ama onun iktidarı babasınınki kadar güçlü değildi. Birinci reformların kurbanı, rahatı bozulan ulema ile çarşı esnafına ilâveten, komünistler ve milliyetçiler de 1940'lar ve 1950'lerden itibaren krallığa meydan okumaya başladılar. Muhammed Rıza, 1949'da kendi hayatına kast eden ama başarıya ulaşamayan bir suikast girişiminden sonra Komünist partisini yasa dışı ilan etti; ancak milliyetçilerle başa çıkmak bu kadar kolay olmadı. Milliyetçilerin lideri, İngiliz-İran Petrol Şirketi'ni 1951'de millileştiren Başbakan Muhammed Musaddık idi. İran siyasetinin gittiği yönden rahatsızlık duyan Britanya ve ABD, Musaddık'tan kurtulmak için Şah'la birlikte ona tuzak kurdular. Mussadık istifa etmesi için yapılan teklifi elbette kabul etmedi. Bunun üzerine paniğe kapılan Şah, ülkesinden kaçtı ve 1953'e kadar İran'a geri dönmedi. En sonunda 1953'te, Britanya ve ABD'nin yardımıyla tekrar iktidar koltuğuna oturdu, ancak bu, halkın gözünde kaybettiği meşruluğu geri kazanması anlamına gelmedi. Böylece Şah yönetimi, bundan sonraki yıllarda, içeride çok ağır baskılar uygulayarak, dışarıda da en yakın dostu Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımına dayanarak ayakta kalabildi. Şah'ın tutunduğu bu iki dayanak, onu halktan daha fazla uzaklaştırdı.

Şah, Beyaz Devrim olarak adlandırılan ve toprak reformu, ormanların millileştirilmesi, köy eğitimi, kadınlara oy hakkı, sanayileşme ve modernleşmenin daha ileri götürülmesini kapsayan ikinci reform dizisini 1963'te böyle bir ortamda başlattı. İran'ın bu modernleşme çabası, 1970'lerde petrolden elde edilen büyük gelirle daha büyük bir önem kazandı. Şah'ın, batılılaşma ve bunun yanı sıra İran ordusunu zamanın en büyük beş geleneksel ordusundan birine dönüştürme çabasının giderek yoğunlaşan baskısı da, bunlara eklendi. 1975'ten sonra, GSMH'nin düşmesi ve bütçenin büyük açık vermesiyle Şah'ın talihi kötüye gitmeye başladı. 1977'ye gelindiğinde İran, 6 milyar dolardan fazla askerî satın alım yaparak sınırlarını aşırı ölçüde zorlamıştı. Sanayileşmeyle birlikte kırsal alandan kente göç artmış, Tahran'ın nüfusunu bir milyondan beş milyona çıkarmıştı. 1978'e gelindiğinde İran nüfusunun yarısı kentli, çoğu yoksuldu. Eğitim programı öğrencileri okullara ve

üniversitelere yönlendirmişti, ama mezunlara iş bulunamıyor, diplomalılar ekonomiye entegre edilemiyordu. Aynı zamanda, yönetici seçkinler serveti savuruyor, zenginle yoksul arasındaki fark açılıyor ve Şah halkın sesini dinleyeceği yerde yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nin sesini dinliyordu.

Şah'a, yönetici seçkinlere ve onlarla ilişkilendirilen yabancılara karşı muhalefet çok farklı çevrelerden geliyordu: yoksullaşan orta sınıf, laikleşme ve batılılaşmaya ve bunun sonucunda halkın ahlâkının bozulmasına karşı öfkeli olan ulema, baskılardan bunalan aydınlar, tekeller yüzünden pazardan dışlanan esnaf, okullarını bitirdikten sonra kendilerine iş sözü verilen ama işsiz kalan öğrenciler ve kendilerine her şey vaat edilen ama hiçbir şey verilmeyen yoksullar. Basın ağır bir sansür altındaydı, iktidardaki Rastakhiz (Diriliş) Partisi dışında bütün partiler kapatılmıştı, mitingler gizli haber alma örgütü tarafından kontrol ediliyordu ve gittikçe büyüyen hoşnutsuzluğu ifade edecek kanallardan yoksun olan insanları bir araya toplamanın aracı camiler ve İslam dini oldu.

Şii İslam
Hz. Muhammed'in ölümünden sonraki veraset mücadelesiyle birlikte ortaya çıkan Müslüman mezhebi. Şii Ali'den (Ali'nin Grubu) veya Hz. Muhammed'in manevi oğlu Ali'nin Halife olmasını isteyen gruptan türemiştir. Şiilerin toplam Müslüman nüfusu içindeki tahmini oranı yüzde 15'tir. Küçük topluluklar halinde İslam dünyasına yayılmış olan Şiiler, yoğunluklu olarak İran, Irak ve güney Lübnan'da bulunmaktadır.

Şii Müslümanlığının, Hz. Muhammed'in ölümünden kısa bir süre sonra bir muhalefet olarak doğması ve o zamandan beri mirastan mahrum edilmiş azınlığın sesi olması, onu Şah'a karşı duyulan öfkeyi ifade etmeye ve devrim ateşini yakmaya uygun kılıyordu. Önce Irak'a sonra Paris'e sürgüne gönderilmiş olan, din adamı ve felsefe hocası olan Ayetullah Humeyni'nin karizması ve liderliği muhalefetin farklı kollarını bir araya getirdi. En sonunda da, Humeyni'yi, başlangıçta Şahı devirmek için kurulan bir devrim koalisyonun başına getirerek, ona İran İslam Cumhuriyeti kurmayı amaçlayan İslam devrimine dönüştürecek pozisyonu sağladı.

Yeni hükümet, hukukçunun yönetimi anlamına gelen *velayet-i fakih* kavramı üzerine kuruldu. Humeyni'nin İslam cumhuriyeti iki katmanlıydı. Bir yanda, İslamcı yönetimin, ilâhi adaletin yönetimi olduğunu, egemenliğinin insanlarda değil Tanrı'da bulunduğunu vurguladı. Öte yandan demokratik yapılara dayanan bir cumhuriyeti savundu. Böylelikle, Humeyni'ye göre İslam cumhuriyeti, eşitlik ve adalete dayanan din üzerine kurulduğu için gerçek anlamda demokratik bir devletti.

Ne var ki Şiilerin yönetim söylemine, hiçbir zaman yekpare denemezdi. Bu söylem sadece Humeyni'nin fikirlerinden oluşmuyordu. Bazen kökten dinci İslam cumhuriyetçisi olarak anılan Humeyni'nin yanı sıra, devrimden önce ölen Ali Şeriati'nin, Mehdi Bazargan ve Ebu'l Hasan Beni Sadr gibi liberal İslam cumhuriyeti kampında olanların fikirlerinden de esinleniyordu. Örneğin Şeriati, İslam'ı bir protesto, mücadele ve devrim dini olarak görüyordu. Şeriati'ye göre İslam'da teslimiyetçiliğin ve dogmatizmin yeri yoktu. İslamcı dostları ile arasındaki tartışma konusu, Şeriati'nin, insanların hazır olmadığını düşündüğü için demokrasiye inanmamasıydı ama aynı zamanda teokrasiye de inanmıyordu. Bunun yerine din adamlarının değil, ilerici aydınların öncülük ettiği bir İslam devleti düşünüyordu. Geçici hükümetin ilk Başbakanı olup, dokuz ay sonra öğrenciler Amerikan elçiliğini işgal edince istifa etmek zorunda bırakılan Bazargan, peygamberin zamanında olduğu gibi *şura'ya* (danışma) dayanan demokratik, hümanist, bir yönetim sistemini savunuyordu. Son olarak, devrimci liderlerden biri olmakla birlikte Beni Sadr, İslamcı bir

yönetim fikrine toptan ve daha en başında karşı çıkmıştı. En sonunda 1981'de zorla istifa ettirilmesine neden olan da bu tutumuydu. Yine de özellikle özgürlük mücadelesi içinde şiddetin yerinin azaltılması ile İslamcı ekonomi üzerine fikirleri halk arasında yaşamaya devam etti. Ekonomiyle ilgili olarak herhangi bir kaynak sıkıntısı varsa bunun doğal değil, toplumsal bir fenomen olacağını; çünkü Allah'ın her şeyden yetecek miktarda yarattığını savundu.

İran'da içeride yapılan tartışmalar, Humeyni'nin karizmasının gölgesinde kaldı ve aynı zamanda, devrimden bir yıl sonra, Eylül 1980'de İran-Irak Savaşı'nın patlamasıyla da kısa ömürlü oldu. 1988'de savaşın sonu ve 1989'da Humeyni'nin ölümü, devrim-sonrası "ikinci cumhuriyeti" getirdi ve bu gelişme tartışmaları yeniden canlandırdı. İslam kampı içinde "şahinler" ile "güvercinler', "aşırılık yanlıları" ile "ılımlılar", muhafazakârlar ile liberaller, totaliterler ile demokratlar arasındaki tartışmalar İran'ın yavaşça dış dünyaya açılmasına ve böylece dış siyasette de bir değişime yol açtı. 1980'lerde İran'ın birçok Orta Doğu direniş hareketine destek vermesine yol açan 'devrimi ihraç etme' yaklaşımı terk edildi, bunun yerine devletler arası ilişkiler kurulmaya başladı. Bu süreç 1990'larda Orta Asya'da yeni bağımsızlığını kazanan Müslüman devletlerin ortaya çıktığı bir döneme rastladı. Ekonomideki pragmatik tutumu İran'ı tecrit olmaktan kurtardığı gibi, siyasi düzeyde de ılımlı kalmasına imkân tanıdı. Ama İran, Batı kültürel emperyalizmini getirdiğini düşündüğü güçlere karşı hep tetikte durdu.

Kökten Dinci İslam: Afganistan ve Taliban

İran'da bir İslam cumhuriyetinin kurulması, kuşkusuz başka İslamcı hareketlere esin kaynağı oldu. Ne var ki devrimci koşullar ve Şiiliğin egemen din olması İran'a özgüydü. Sonuçta, Ürdün, Lübnan, Mısır gibi bazı ülkeler laik devlet yönetimini kendilerine uygun buldular. Nijerya'nın kuzey eyaletleri, Endonezya'da Aceh, Filipinler'de Mindanao gibi laik devletlerin parçası olan bazı başka özerk bölgelerde, Şeriat yasasının uygulanması üzerinde anlaşmaya varıldı. Yine de Sudan ve Afganistan'da olduğu gibi birçok yerde de çatışma ve iç savaş yoluyla, İslam devletleri kuruldu. Ancak bu devletler İran modelinden çok farklıdır.

Şeriat yasasının ne kadar farklı yorumlanabileceği veya uygulanabileceğine örnek olması bakımından ve her İslam devletinin nasıl özgün tarihsel ve kültürel farklılıklarla şekillendiğini göstermek için **Taliban** yönetimi altındaki Afganistan'a bakmak yararlıdır. Sovyet güçlerinin çekilmesi ve 1989'da direnişçiler veya **mücahitlerin** zafer ilan etmesinden sonra Afganistan kendi içine döndü ve 1999'da Kabil'deki komünist rejimin düşüşünden sonra kabileler arasında veya İslamcı çizgiler doğrultusunda bölünerek yoğun bir iç savaşa girdi. 1994'te bu kargaşa ortamında kişi odaklı, Peştun kabilesinin siyasi kültürünün tam bir ürünü olarak tanımlanan yeni bir güç ortaya çıktı: Taliban. Bu yeni hareketin merkezinde yer alan erkekler, Sovyet işgalinden beri komşu ülke Pakistan'a sığınmış, birçoğu da

Taliban (Arapça: Öğrenciler) 1998 yılında Ahmed Şah Mesud önderliğindeki etnik temelli Afgan koalisyon hükümetini deviren Paştun Afgan ve Pakistanlı kökten dinci milis kuvvetler.

Mücahitler (Arapça: Allah yolunda savaşanlar) 1979-1989 yıllarında Afganistan'da Sovyetlere karşı savaşan Müslüman gerillalar tarafından kullanılan terim.

orada bulunan *medreselerde* eğitim görmüştü. Bazıları da, Afganistan'ı kontrol altında tutmak isteyen Pakistan'ın İstihbarat Örgütü'nün (PİÖ) bu amaçla sağladığı askerî eğitimi almıştı. PİÖ açısından Taliban'ın önemi, Afganistan'ın en büyük etnik grubunu olan Peştunları temsil etmesi ve en ılımlı gruplardan biri gibi görünmesiydi. Bu son özellik 1995'te örgüt içi mücadelede aşırı İslamcıların, gelenekçileri tasfiye etmesinden sonra değişti. Bunun da ötesinde Pakistan, Taliban'ı Keşmir bölgesindeki Müslüman grupları destekleyen doğal üsler olarak görüyordu. Afganistan'ı da Pakistan-Hindistan savaşında stratejik derinlik veren bir etken olarak görüyordu. Taliban'ın bir başka büyük destekçisi de onu saf İslam'ı yaymak için bir müttefik ve Şii İran'la hegemonya mücadelesinde Orta Asya'da bir dayanak olarak gören Suudi Arabistan'dı.

1994'te Taliban iktidara gelmesi, yeni liderlerin daha dürüst olması nedeniyle ama her şeyden önemlisi istikrar getirdiği için, halk tarafından memnunlukla karşılandı. 1996'da Taliban, Kabil'i aldı ve 1998'de iktidardaki konumları öylesine sağlamlaştı ki, Tacik Kuzey İttifakı'na bir saldırıda bulundu. Ancak ülkenin üçte ikisini onların kontrolüne bırakmak zorunda kaldı. Ne var ki, 11 Eylül 2001 sonrası Amerika liderliğindeki bombardıman altında çökene kadar, halkın onlarla ilgili tavrı değişmişti. Taliban, nihayet çoktandır beklenen istikrarı getirmişti ama daha dürüst ve ahlaklı olduklarına dair güven, uyuşturucu kaçakçılığına bulaşmaları ve halka sert davranmaları nedeniyle yıpranmıştı. Kendini *Halife* ilan eden Molla Muhammed Ömer'in liderliğinde Taliban, **Sünni İslam'ın** ve İslam ideolojisinin, modernizm-karşıtı, Şii-karşıtı, kadın-karşıtı ve demokrasi-karşıtı olan, aşırı-muhafazakâr bir biçimini savundu Bu Taliban'ın *cihadı*, "Batılı haçlılardan" başlayıp İslam'ı farklı yorumlayan Müslüman kardeşlerine kadar uzanan çok geniş bir yelpazede yer alan günahkârlara karşı fiziksel mücadele olarak yorumlamasına da yansıdı. Günahkârlar arasında en önce etkilenenler Şiiler oldu. Müslüman olmayan azınlıklar arasında da Hindular, Sih'ler ve 1992'ye kadar ülke ekonomisinde önemli bir rol oynayan Yahudiler, paylarına düşeni aldılar.

Sünni İslam
Müslüman dünyanın çoğunluğunu oluşturan ve Hz. Muhammed'in yolunu (*sünnet*) ve Kuran ile *hadis*i takip eden mezhep.

Taliban kendisini, İslam adaletinin varisi olarak gördü ve örneğin hırsızların elinin kesilmesi, zina yapanların taşlanarak öldürülmesi, mutlak bir kadın ayrımcılığı ve katillerin maktulün akrabaları tarafından kamu önünde idam edilmesi gibi Şeriatın en ağır kurallarını uygulamaya koydu. Kamu önünde akrabalar tarafından idam konusu, Afgan olmayan başka Sünni din adamları tarafından sadece Peştun kabilesine özgü bir davranışın İslam kılığına büründürülmesi olarak görülüp defalarca kınandı. Taliban, aynı zamanda şüphe kavramını da günah olarak reddetti ve tartışmayı bir sapkınlık biçimi kabul etti.

Hadis
Medine'de Muhammed'in hayatına tanık olanlar tarafından bir araya getirilmiş gelenekler. Sayılarının 7000'i bulduğu tahmin edilen bu sözlü gelenekler Buhari (d. 807) ve Muslim (d. 875) tarafından toplanmış, derlenmiş ve kayıt altına alınmıştır

Kuran, ***hadis*** ve *Şeriat'ın* bu düz yorumu, Taliban'ı kökten dinci kategorisine kesin olarak yerleştirdi. Bu düz yorum, fotoğraftan resme ve insan bedenini resmeden her türlü sanat türünün imha edilmesinde de görüldü. Bunlar arasında en korkunç olay, Şubat 2001 tarihinde Bamyan'da 1800 yıldır ayakta kalan dev Buda heykellerinin yıkılmasıydı. Futbol stadyumlarının kapatılması ve idamların yapıl-

dığı mekânlara dönüştürülmesi, oyun ve spor gibi her türlü eğlencenin yasaklanması da bu kökten dinciliğin özünü temsil etti.

Taliban yönetimi altında Afganistan'da uygulanan İslam modeli ile İran'da uygulanan arasında hiçbir benzerlik yoktur. İran'da giyim kuşamda, ahlaki kurallarda İslam kuralları uygulansa da kadınlar mesleklerini yapmaya, oy vermeye, araba kullanmaya ve mülklerinin sahibi olmaya devam etti. Afganistan'da Taliban yönetimi altındaki kadınlara bu haklar verilmedi. Tepeden tırnağa örtünmek, ilkokuldan sonra eğitimlerini bırakmak, işlerinden ayrılmak zorunda bırakıldılar ve kamu önünde görünmelerinin ahlaksızlığı teşvik edeceği inancıyla evlerine hapsedildiler. Benzer biçimde hem İran'ın hem Taliban'ın Batı değerleri ve kültüründen eşit derecede şüphe etmesine rağmen İran, yaptığı devrimi yaymak ve halkın hayat standardını yükseltmek için modern teknolojiyi kabul etti. Oysa Taliban, modernizmi tümden reddetti ve bunun sonucunda televizyonu, sinemayı, müziği yasakladığı gibi, ülkeyi de açlık sınırına getirdi. İslam devletinin nelerden oluştuğuna ilişkin bu yorum farkları İslam devletinin çok özgül çevre ve tarihsel koşulların ürünü olduğunu açıkça ortaya koyar. Demokrasiyle uyumlu olarak da yorumlanabilir, onun tam tersi olarak da. İlerlemeyi kucaklayabilir ya da tam karşısında durabilir.

İslamcı Direniş: Hizbullah, Hamas ve Laskar Cihat

İran ve Afganistan'daki dindaşlarının tersine pek çok İslamcı grup kendi devletini kurmayı başaramadı. Bu grupların devrim bağlamında bir işlevleri olmadığı gibi, doktrin açısından da aşırı pozisyonlar benimsemediler. Ancak buna karşılık, içlerinden çoğu, çatışma ortamında doğmuştur. Kuvvet kullandıkları için militan sınıflandırmasına girerler ama onların silahlı mücadelelerinin hedefi, meşru saymadıkları belirli bir rejime karşı yönelmiş değildi. Daha çok, belirli bir cemaati korumakta rol oynadılar. En yüksek sayıda İslamcı hareket doğuran çatışma herhalde, Arap-İsrail çatışmasıdır (bakınız Bölüm 18). Bu çatışmadan doğan tüm İslamcı hareketlerin ortak arzusu, İsrail'e son kesin darbeyi vurmaktır ve Washington'un İsrail'i koşulsuz desteklemesi nedeniyle hepsi Amerika-karşıtıdır. Ama ideoloji, taktik ve strateji yönünden birbirlerinden farklıdırlar. Ayrıca, her birinin ait olduğu Arap toplumuna ilişkin hedefleri de birbirinden farklıdır. Bunun en iyi örneklerini **Hamas** ve Hizbullah'ta görebiliriz.

İslam Direnişi Hareketi veya *harakat al-muqawama al-İslamiya* (Hamas), 1987-91 yılları arasında ilk **İntifada** hareketinin başlarında, Filistin'de ortaya çıkan Filistinli bir İslamcı harekettir. Kökleri, Müslüman Kardeşlerin Gazze şubesinde, *al-mujamma' al-İslami* adı altında dinî ve sosyal etkinliklerle uğraşan İslam Derneği'dir. 1987'e kadar İsrail, işgal altındaki Filistinlilere böl-yönet siyaseti uygulamalarıyla, aslında İslam Derneği'nin eğitim, sağlık, sosyal yardım alanlarındaki çalışmalarını teşvik etti. Ancak İntifada'nın patlak vermesi ve İsrail'in demir yumrukla cevap vermesi, İslam Derneğini siyasi-askerî bir örgüt olan Hamas'a dönüş-

Hamas
Hareket-ül Mukavemet-ül İslamiye'nin (İslami Direniş Örgütü) kısa adıdır. 1987'deki birinci *intifada* sırasında Gazze Şeridi'nde ortaya çıkmıştır

İntifada (Arapça: Uyanış)
9 Aralık 1987'de başlayan İsrail işgaline karşı Filistinlilerin ayaklanmasına verilen isim. FKÖ ile İsrail arasında 1993 yılında Oslo Uzlaşması'nın imzalanmasına kadar sürmüştür.

türdü. *Cihad* artık bir iç mücadele veya ailenin, toplumunun iyiliği için çalışmak değil, sıcak savaş olarak görülüyordu ve ağırlık noktası bir İslam devleti kurmaktı.

Hamas'ın doktrini, tanımlanmış bir ulus-devlet sınırları ve bağlamı içinde işlevsel olan İslam milliyetçiliğidir. Bu nedenle, sınır ötesine yayılma, örneğin Mezopotamya'da ya da bütün Orta Doğu'yu kapsayan bir İslam devleti kurma amacı gütmez, Filistin'in kurtulması ve bir İslam devletine dönüşmesi için çalışır. Benimsediği Filistin tanımı, tarihsel taleplere dayanan ve uzlaşma yoluyla İsrail ve Filistin'in iki ayrı devlet olarak yan yana yaşamasını kabul eden **FKÖ**'nün Filistin tanımından farklıdır. Hamas'ın Filistin tanımı, İslam dininin *waaf* (vakıf) tanımına dayanır. En basit biçimiyle söyleyecek olursak, toprak tanrı tarafından vakfedildiğine göre, insanların onu başkasına verme hakkı yoktur, böylece uzlaşma ya da taviz olasılığı da fiilen ortadan kalkar. Bu hedefe ulaşmak için benimsenen yol, canlı bombayı da içeren ve toprakların ele geçirilmesini güvence altına alan silahlı mücadeledir; İslamlaştırma ise sosyo-politik etkinliklerle sağlanacaktır. Hamas, böylelikle iki katmanlı bir meydan okumada bulunmaktadır. Birinci meydan okuması, İsrail'e karşıdır; Cihad yoluyla tüm Filistinlileri kurtarmayı vaat etmesi, İsrail devletini kaldırıp yerine Müslüman bir Filistin devleti kurmak anlamına gelmektedir. İkinci meydan okuması, sonunda yenmeyi umduğu laik FKÖ'ye karşıdır.

Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)
1964 yılında Nasır tarafından kurulan FKÖ, günlük meselelerle ilgilenen en yüksek organ olarak Filistin Yürütme Komitesi ve Filistin Kurtuluş Ordusu'ndan oluşur. Başlangıçta Ahmed Şükari'nin başkanlık ettiği örgütün başına 1967 Savaşı'ndan sonra Yaser Arafat geçmiştir. 1989 yılında FKÖ Merkezi Konseyi Arafat'ı Filistin Devlet Başkanı olarak görevlendirirken, FKÖ 1993 Oslo Barışı'na kadar sürgün hükümeti görevini üstlenmiştir.

Bu ikili amaç Hamas'ı, şöyle bir çıkmaza soktu: Maksimalist askerî ve ideolojik amaçlarına karşın Filistin iç siyasetinde yer almasının gerektirdiği uzlaşmacı tutum arasındaki dengeyi korumak zorunda kaldı. Bunun sonucunda ortaya çıkan dinamik, Hamas'ın bazı durumlarda, örneğin birinci ve ikinci İntifada'da (ikincisi Eylül 2000 tarihinde yaşandı) olduğu gibi, İsrail'e karşı FKÖ ile işbirliği yapmasıydı. Ama bazı zamanlarda da, örneğin Filistin-İsrail barış sürecinde, Hamas, FKÖ aleyhine çalıştı, Oslo'ya ve ardından gelen diğer anlaşmalara karşı çıktı. Bunun da ötesinde işbirliği yaptığı veya yapmadığı dönemlerde, Hamas, her zaman Filistinlilerin aklını ve gönlünü kazanmak için rekabetini sürdürmüştür, çünkü sonuçta FKÖ'nün hiçbir zaman Filistin'i kurtarma yeteneğine sahip olmadığına inanır.

Arap-İsrail çatışmasının bir başka ürünü de Hizbullah'tır. Bu örgüt de Hamas ile aynı biçimde Filistin'in kurtarılmasını ve İslamlaştırılmasını ister. Ne var ki Lübnan'daki İslamcı örgüt Hizbullah'ın mücadelesi, temelde Güney Lübnan'ı İsrail işgalinden kurtarmak ve bunun yanında Kudüs'ü de kurtarıp Müslüman bir yönetime kavuşturmak amacındadır. Aynı şekilde İslam'ın yayılmasının hedefi de Lübnan'dır ancak, İslamcı milliyetçi, reformist ve böylece daha ılımlı bir gündeme dönüşmüş olsa da, Hizbullah'ın başlangıçta devrimci bir gündemle yola çıktığı açıktır.

Hizbullah (Allah'ın Partisi) 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesine tepki olarak ortaya çıktı. Sünni olan Hamas'ın tersine, Hizbullah sayıları az olan, Şii İslamcı hareketlerden biridir. Şii bağlantısı ve örgütün kuruluşunda İran'ın, "devrimi ihraç etme" bağlamında, devrim muhafızlarının katkısı olması, örgütün başlangıçtaki ideolojisini açıkça etkilemiştir. Hizbullah'ın doktrini, İran tarzında bir İslam devrimi esasına dayanıyordu. Milliyetçi olmaktan çok evrenselciydi. Aslında

ve gerçekte var olmayan bir Lübnan Devleti'nin, aynı şekilde gerçekte var olmayan sınırlarını aşıyordu: Lübnan, 1975'ten bu yana iç savaşla uğraşıyordu; 1976'da Suriye birliklerinin işgaline uğramıştı; "devlet içinde devlet" gibi davranan Filistin direniş hareketlerinin harekât üssü haline gelmişti; 1978'de İsrail'in işgaline uğramıştı; 1982'de yeniden İsrail tarafından işgal edilmiş, baştan aşağı yıkılmıştı. İran gibi Hizbullah da, büyük ölçüde Şii söylemine dayanıyordu: haksızlığa uğramış, mağdur olmuş, kahraman şehitler söylemini kullanıyordu. Son aşamada, Nihai amacı, önce Orta Doğu'yu sonra geri kalan İslam dünyasını kuşatacak büyük İslam devrimine hizmet etmekti.

Kurulduğundan bu yana Hizbullah'ın amaçları açık bir biçimde ılımlılaştı. Artık evrenselci değil, İslamcı milliyetçidir. Artık devrimci değil, reformcudur. Bu dönüşümde rol oynayan iki etken vardı. Birincisi, devletin yeniden kurulmasına imkân veren Lübnan İç Savaşı'nın 1989'da Taif Antlaşması ile sona ermesiydi. Bu durum, Hizbullah'ın önüne iki seçenek getirdi: ya bu millî gerçekliği kabul edecek ya da Lübnan rejimi ve bu rejimin garantörü Suriye ile karşı karşıya kalacaktı. Rejime adapte olmak daha uygun bir seçimdi; çünkü bu durumda Hizbullah'ın ne sosyo-politik etkinlikleri ne de İsrail ile sürekli çatışma halinde olması kısıtlanıyordu. Aslında Hizbullah çok büyük ölçüde bundan yararlandı; çünkü artık seçimlere girebiliyor, hükümette temsilciler bulundurabiliyordu. Uygulanan politikaları İslamcı değerlere daha uygun bir yöne çekebiliyor; sağlık, eğitim sosyal yardım gibi geniş alanlara yayılan toplum projeleri için kaynak bulabiliyordu. İkinci temel etken, İran'ın Humeyni'nin ölümünden sonra devrim-sonrası evreye geçmesiydi. Bu gelişme, ılımlılaşmaya izin vermekle kalmıyor, teşvik de ediyordu. "Devrimi ihraç et" artık İran dış siyasetinin baş sıradaki konusu olmaktan çıkmıştı ve böylece Hizbullah'ın, Güney Lübnan'ı İsrail işgalinden kurtarmak olan öteki amacı için, halâ hayati önem taşıyan ve iyi giden bir ilişkiyi bozmaktan korkması gerekmiyordu.

Hizbullah'ın içerdeki stratejisi daha fazla "siyasileşirken", Arap-İsrail çatışmasındaki stratejisi, büyük ölçüde gerilla savaşına dayanarak militan olmaya devam etti. İşgali hem insan hayatı hem de malî yönden çok pahalı bir noktaya taşıyarak İsrail askerlerini Lübnan'dan atmayı amaçladı. Bu stratejinin önemli bir yönü, yalnızca İsrail askerleri i hedef almakla kalmayıp işgalin sembolü olan her şeye saldırmaktı. İsrail'in müttefiki, Güney Lübnan Ordusu'na saldırı düzenledi, sınır boyundaki İsrail köylerine "katyuşalar" gibi, kısa ve uzun menzilli roketler atarak baskı yaptı. Aynı zamanda, 1992 ve 1994'te Arjantin'de bombalı eylem düzenleyerek ve 1996'da Khybar Kuleleri'ni bombalayarak dış ülkelerdeki Amerika ve İsrail'e hedeflerini vurdu. Her ikisi de hücre bazında yapılandığı için askerî örgütlenme bakımından Hizbullah, Hamas'tan çok farklı değildir ve İran ve Suriye ile ilişkilerini çok iyi kullanmıştır. Bu yoldan askerî malzeme almış, İsrail'le bu açıdan daha eşit bir konuma gelmiştir ve böylelikle canlı bomba eylemleri yapılmasına ihtiyaç kalmamıştır. Mayıs 2000'de İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesini Hizbullah, doğal olarak, kendi stratejisinin etkisi olarak görmüştür.

Hizbullah, Kudüs'ü kurtarma retoriğine rağmen, askerî eylemlerini Güney Lübnan'ı İsrail işgalinden kurtarmaya yoğunlaştırdı. İsrail birlikleri çekildikten sonra Hizbullah, geri çekilen güçleri sınır ötesinde takip etmedi. Aynı şekilde, Kuzey Celile'de bulunan İsrail yerleşimlerine de saldırıda bulunmadı. Hizbullah, tartışma konusu olan tek bir toprak parçası üzerine odaklandı: Shebaa Çiftlikleri. Böylece Arap-İsrail çatışması bakımından da Lübnan, Hizbullah'ın askerî eylemleri in kesin sınırlarını oluşturdu.

Arap-İsrail çatışması, elbette İslamcı direniş üreten tek çatışma değildir. Bir başka ilginç vaka, dünyanın en büyük Müslüman ülkesi olan ve Mayıs 1998'de Sukarno'nun otoriter Yeni Düzen rejiminin yıkılmasından beri iç çatışmalardan kurtulamayan Endonezya'dır. Laskar Cihad (Cihad Savaşçıları), Maluku Adaları'ndan (Baharat Adaları olarak da bilinir) biri olan Ambon'da çıkan çatışmalar sırasında, ortaya çıktı. Laskar Cihad, Ocak 1999'da Müslüman ve Hıristiyanlar arasında Ambon'da çıkan kanlı çatışmayı Endonezya hükümetinin bastıramamasına tepki olarak Ocak 2000'de resmen kuruldu (Ekim 2002'de, Bali'nin bombalanmasından iki hafta önce resmen dağıtıldı.) Hamas ve Hizbullah gibi onun da amacı bir yandan çatışma, bir yandan da İslam dinini yaymaktı.

Hamas ve sonunda Hizbullah gibi Laskar Cihad da İslamcı-milliyetçi olarak sınıflandırılır. Devlet sınırlarını tanır ve etkinliklerini bu sınırlar içinde tutmakla kalmayıp Endonezya Cumhuriyeti'nin birlik ve bütünlüğünü korumayı kendi görevi sayar. Bu görev, Laskar Cihad'ın Ambon'daki çatışmayı yorumlama biçimiyle doğrudan bağlantılıdır. Laskar Cihad'a göre Ambon'daki çatışmayı çıkaranlar, yerli Müslümanları ülkeden kovup Güney Maluku Adaları'nda bağımsız bir Hıristiyan cumhuriyeti kurmak isteyen Hıristiyanlardı. Müslüman cemaati savunmak ve bölücülüğü önlemek silahlı cihad ile mümkündü. Laskar Cihad, Endonezya ordusunun yapısı örnek alınarak kurulan bir milis örgütüydü. Tim, manga, takım, bölük, tabur gibi kümelere bölünmüştü ve özel birlikler, haber alma servisi ve lojistik birimlerle destekleniyordu. Buradaki çatışmanın iç çatışma olması stratejiyi de belirliyordu. Ayrıca çoğu çatışmada hafif silahlar, ev yapımı patlayıcılar, uzun bıçaklar, kılıçlar ve zehirli oklar gibi geleneksel silahlar kullanılıyordu. Bu olgu da dövüşün niteliğini belirliyordu. Çok geçmeden yapılan savaş, birçok başka iç savaşta ya da etnik çatışmada olduğu gibi "cemaati temizleme" biçimini aldı.

Ne var ki, Laskar Cihad'ın amacı, Ambon'un ötesine geçiyordu. Bir milis gücü olarak bulunduğu yerler, başka çatışma bölgeleriydi; özellikle Posa, Papua ve Aceh gibi bölücü tehditlerin gerçekten var olduğu veya öyle algılandığı yerlerdi. İdeolojik bakımdan, amaç yalnızca Müslümanları ve Endonezya'nın birlik ve bütünlüğünü korumak değil, aynı zamanda devleti ve toplumu Müslümanlaştırmaktı. Laskar Cihad, siyasi bir stratejiden çok sosyal bir stratejiye yaslandı. Bir siyasi parti kurmaktan da kaçınıyordu, çünkü Endonezya'da partilerin yozlaşmış ve ahlaksız olduğuna inanıyordu ve onlarla çalışıldığı takdirde kendi değerlerine de pislik bulaşacağını düşünüyordu. Bu nedenle sağlık, eğitim, sosyal yardım hizmetleri verdi ve bu etkinlikleriyle İslam'ın Selefi yorumunun yükseltti. Arap etkisinin, bu

Resim 19.1 Surabaya, Endonezya, Mayıs 2000. Endonezya polisi, Endonezya'nın Baharat Adalarında Hıristiyanlara karşı Cihad yapmaya yemin etmiş, Müslüman, Laskar Cihad grubu üyesi bir militanının, Surayaba deniz limanından ayrılırken eşyaları arsında bulduğu Kuran-ı Kerim'i gösteriyor, Doğu Java, 10 Mayıs 2000. Yüzlerce Müslüman militan, siyasi çalkantı içindeki Maluku'dan Ambon'a gitti. (Fotoğraf: Yudhi Pardi/AFP/Getty Images)

olay özelinde Suudi Arabistan ve Yemen olmak üzere, daha açık biçimde göründüğü alan doktrin ve felsefe alanıydı. İslamcı hareketlerin çıkışı, her olayda özgün koşullara bağlı olabilir, çoğunun etkinlikleri belirli ulus devletlerin sınırları içinde kalabilir ve İslamcı- milliyetçi nitelik taşır ancak doktrin ve felsefe alanı göz önüne alındığında, uluslar-üstü ideolojik etkilerin var olduğu gerçeğini daha açık bir biçimde ortaya çıkar.

Uluslar-üstü İslamcılık, Uluslararası Cihad Hareketi, Küresel İslamcılık ve El-Kaide Fenomeni

İslam dininde cemaat/ topluluk kavramı toprak bütünlüğü ile değil, inançla belirlenir. Aynı biçimde inananlar cemaatini *–ümmet-* korumak ve yönetmek için gereken siyasi iktidarın da toprağa bağlı bir tanımı yoktur. Bu nedenle İslam devleti, evrensel bir devlete işaret eden bir kavramdır ve bu yönüyle günümüzde yürürlükte olan devlet sistemi ile, hatta var olan dünya sistemiyle uyuştuğu söylenemez. Tüm İs-

lamcı hareketler bu ideali, salt soyut, felsefi anlamda desteklerken, birçoğu var olan ulus-devlet sisteminin sınırlarını tanımakta ve bu sınırlar içinde işlemektedirler. Bazıları da çok açık biçimde salt İslamcı milliyetçiliğin ötesine geçmiş, 20. yüzyılda üç trendin gelişmesine yol açmıştır: Uluslar-üstü İslam, Uluslararası Cihad hareketi ve küresel İslamcılık.

Birinci trend, uluslar-üstü İslamcı hareketler yeni bir olgu değildir. Aslında en eski İslamcı örgüt, Müslüman Kardeşler veya *İkhwan al-Muslimim*, bu sınıflandırmaya girer. Mısır'da 1928'de Hüseyin al-Banna tarafından kurulan hareketin şimdi Orta Doğu, Orta ve Güneydoğu Asya, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yayılan yetmiş şubesi vardır. Bütün şubeler, Selefi felsefesini ve İslamcı bir devlet kurma idealini paylaşırlar; ama her biri, içinde bulunduğu ulus-devlet bağlamına çok açık biçimde uyum göstermiştir. Örneğin, Müslüman Kardeşler'in Mısır'da ve Ürdün'de parlamentoda İslamcı değerlerin siyaset ve hukuk sistemine sokulması için lobi yapan üyeleri vardır, Amerika ve Avrupa'daki şubeler ise eğitim, aile ve toplum üzerine odaklanırlar.

Jama'at Islamiya: (JI) Arapça: (İslam Cemaati) Güneydoğu Asya'da, Endonezyalı Abdullah Sunkar ve Abu Bakar Ba'shir'in 1955'te kurduğu İslamcı Örgüt. JI'nin amacı Güneydoğu Asya'da, Endonezya, Malezya, Singapur, Güney Tayland ve Güney Filipinleri kapsayan ve bu bölgeyi militan yollardan ele geçirerek Güneydoğu Asya'da bir İslam Devleti kurmaktır.

Yine, uluslararası şubeleri olan ve şubeler arası ilişkileri daha sıkı olan Hizbut Tahrir ve İslam Cemaati (***Jama'at İslamiya***), fiilen Müslümanları "birleştirme" projeleri yapan farklı bir uluslar-üstü İslam örgütlenmesini temsil ederler. Örneğin, Güneydoğu Asya'daki Malezya, Endonezya, Singapur ve Filipinler'de *Jama'at İslamiya* yalnızca bu devletlerin İslamlaşması için değil, bu devletleri daha büyük bir İslam devleti *–Nagara İslam Nusantara–* altında birleştirmek için çalışmaktadır. Aynı biçimde Orta Asya'da Hizbut Tahrir, Ferghana Vadisi devletleri, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ı "yeniden canlandırılan" Ferghana Halifeliği altında birleştirmeye çalışmaktadır.

Uluslar-üstü İslam, dış siyaset şeklinde de karşımıza çıkar, özellikle Suudi Arabistan ve İran örneklerinde olduğu gibi. İran'ın açık bir hedefi olan "devrimi ihraç etmek", Suudi Arabistan-İran arasındaki hegemonya mücadelesini tetiklemişti. İran, Şii azınlıklara odaklanıp Arap devletleri içinde devrimci hareketleri desteklerken Suudi Arabistan eğitim yolunu seçti, çok geniş bir İslamcı okullar ve vakıflar ağı kurarak insanlara din değiştirip, Selefi İslam düşüncesini benimsetmeye çalıştı. Suudi Arabistan'ın zafer kazanmasını İran'ın yenilgisi gibi gören Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğinin Suudi Arabistan'ın zenginliği ile buluşması, "eğitim ihracının", Suudi Arabistan Vahabi krallığının dış politikasının en başarılı (ve belki de en yıkıcı) unsuru olmasını kesinleştirmiştir. Birçok yerde bu yaklaşımın uzun vadeli etkileri gittikçe daha fazla görünür hale geliyordu, öyle ki, Arap olmayan ülkelerde yapılan telkinler, İslam dininin yerel uygulamalarını yalnızca Selefiliği değil Araplaşmayı da aşılamıştı, ancak bu gelişmeye dikkat çekenlerin sayısı azdı. Endonezya bu konuda örnektir.

İkinci trend, uluslararası Cihad hareketi, 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle tetiklendi. Ortaya çıkmasına neden olan, biri içeriden biri dışarıdan, iki birbirinden farklı ama içten bağlantılı iki dinamik vardı. İslam dini içindeki dinamik, Müslüman dünyanın Afgan *mücahitleriyle* dayanışmasıydı. İlk

kez bu dayanışma siyasi demeç verme, malî yardımda bulunmanın ötesine geçti; çünkü Orta Doğu, Güneydoğu Asya ve hatta Batı ülkelerinde yaşayan Müslümanlar arasından gelen birçok birey gönüllü olarak silahlı mücadeleye katıldı. Dış dinamik, Amerika Birleşik Devletleri ve Afganistan'ın el ele vererek, özellikle kuzey Afrika'dan Sovyetler Birliği ile savaşacak Müslüman gönüllü asker toplamasıdır. Suudi Arabistan desteğiyle önce Mısır sonra Afganistan'da kurulan CIA eğitim kamplarının amacı, Sovyet emperyalizmi karşısında zafere ulaşmaktı.

Afganistan savaşı bir nesil genç Müslümana bir amaç sahibi olma duygusu verdi, askerî beceriler kazandırdı ve böylece Cihada da yeni bir anlam kattı. 1989'da Sovyetler'in geri çekilmesi, İslam'ın bir süper gücü yenmesi gibi çok büyük bir anlam taşıyordu. İslam dinine tarihteki eski saygın konumunu, mücahitlere de özsaygı kazandırdı; gönüllüler ülkelerine döndükleri zaman yanlarında götürdükleri ders, silahlı mücadelenin herhangi bir siyasi stratejiden daha üstün olduğu idi. Afgan deneyimi, İslamcı hareketlerin radikalleşmesine hizmet etti. Örneğin, Afgan savaşından terhis olanların elde ettikleri yeni becerilerinden yararlanma biçimi, 1992-97 arasında Mısır'da Kıptilere ve yabancı turistlere karşı en acımasız saldırıları düzenlemek oldu. Aynı zamanda 1991'den sonra Cezayir'deki İslamcı hareketlerin radikalleşmesine ve kendi aralarında yeni bölünmeler olmasına katkıda bulundu. Bunun da ötesinde, İslam dünyasının dört bir yanından gönüllüler, Bosna, Çeçenistan, Somalî, Sudan, Endenozya ve Filistin'deki İslamcı mücadeleye katıldılar.

Üçüncü trend, küresel İslamcılık, dünyayı daha küçük bir yer yapan artan küreselleşme, karşılıklı malî bağımlılık ve yeni teknolojiler bağlamında doğdu. Bunların sonucunda ortaya çıkan 'yakınlık' daha sıkı bir uluslararası işbirliğine ve bilginin serbest dolaşımına yol açarken, bir yandan da Kuzey-Güney ayrımını, az sayıdaki sanayileşmiş devletler ile dünyanın geri kalanı arasındaki refah uçurumu göze batacak noktaya getirdi ve bunun yanında sosyo-ekonomik adalet, insanlık ve onur konularına yeni bir ışık tutarak yeni soruların sorulmasına yol açtı. Değişimin hızının nasıl yönetileceği ve bu belirsizliklere nasıl cevap verileceği sorularından doğan meydan okumaya cevap olarak, anlam ve kimlik arayışı temelinde halk tepkilerine yol açtı. Müslüman olmayan dünyada bu durum, "asıl olana dönme" tipinde bir milliyetçilik ve yabancı düşmanlığının canlanışına yol açtı. Müslüman dünyada ise İslamcı otantizmi ve cemaat arayışını güçlendirdi. İnternetin yaygınlığı da ulus-devlet sınırlarını dikkate almadan geleneksel İslamcı eğitimin ve ulemanın geri getirilmesi, ideolojik bakımdan benzer insanları birleştiren yeni, "hayal edilen" İslamcı cemaatlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırdı. Özellikle Selefi hareketi, küresel ilişki ağları kurmak için teknolojiden yararlandı.

El-Kaide, birçok yönden, bu bir araya gelen gelişmelerin sonucudur. Afgan Savaşı sona erince, uluslararası Cihadçıların dağıtılmasından sonra kuruldu. Mücahitlerle birlikte savaşan ve sahip olduğu parayla İslamcı sosyal yardım kurumlarına maddi yardımda bulunan Usame Bin Ladin, Amerikan ve Suudi maddi kaynaklarının Afganistan'ın operasyonlarına yönlendirilmesini sağladı ve sonra ülkesi Suudi Arabistan'a döndü. Orada, uluslararası Cihad hareketinden beslenen, ancak başlan-

El-Kaide
Usama Bin Ladin tarafından, Afganistan savaşı sırasında *mücahitleri* desteklemek amacıyla kurulmuş, uluslararası *mücahitler* ağından faydalanan İslamcı şemsiye örgüt. 1988'de kurulan El-Kaide, 1990'da kamuoyunun karşısına çıkmıştır.

gıç aşamasında İslamcı milliyetçi paradigma sınırlarını aşmayan, el-Kaide örgütünü kurdu. İçerde reform için çalıştı, Suudi kraliyet ailesinin uyguladığı siyaseti ve yolsuzlukları eleştirdi ama aynı zamanda Müslümanların kutsal yerlerini ve Ağustos 1990'da Irak, Kuveyt'i işgal edince Suudi Arabistan'ın sınırlarını korumayı teklif etti. Eleştirinin hiçbir türüne tahammül edemeyen Suudi rejiminin, Bin Ladin'in teklifini reddetmesi, daha sonra ona ev hapsi cezası vermesi, 1991'de Bin Ladin'in Sudan'a kaçması sonucunu doğurdu. Bütün bunlar olurken Bin Ladin, Suudi Arabistan'da Amerikan güçlerinin yığınak yapmasını seyretti. Onları, artık iman sahibi olmayan Suudi yönetici hanedanı tarafından 'kutsal topraklara' davet edilmiş, "kâfir güçler" olarak görüyordu. Suudi rejimini kâfir olarak nitelemesi, Bin Ladin'i açık bir biçimde Harici kategorisine sokar.

Suudi Arabistan gözdağı vermek için 1994'te Bin Ladin'in yurttaşlık hakkını elinden aldı ve bazı malî kaynaklarına el koydu. Ancak Bin Ladin ve el Kaide, ne çevrelenebildi ne de kontrol edilebildi, bunun yerine ülke dışına kaçtı ve yer değiştirerek küresel bir ilişki-ağı kurdu. Örgütlenmede hücre temeline dayandı, çok sayıda Müslüman ülkeye yayıldı, küreselleşmiş bir cemaatin desteğini aldı. Bu grupların bir ucunda, teknoloji düşmanı köktenci Taliban yer alırken diğer ucunda, 'hayal edilen' yeni İslamcı internet cemaatleri yer alıyordu.

Suudi Arabistan'dan kovulmak, el-Kaide'nin evriminde çok açık biçimde büyük bir dönüm noktası oldu. El-Kaide'nin Suudi Arabistan'da Vahabilerin meşruiyetine meydan okuyan milliyetçi İslamcı doktrini in, ayakta kalan tek süper güce karşı küresel İslamcı bir meydan okuma biçimini alması bu olayla gelişti ve Bin Ladin Amerika'nın İslam dinini yok etmek istediğine inandı. Bu bağlamda, önce "kâfir güçlerin" Suudi topraklarından kovulmasını talep etti. Daha sonra bu şikâyet listesine Amerikan etkisiyle yapıldığına inandığı, BM'nin Irak ambargosunu ve Washington'un İsrail'i desteklemesini ekledi; çünkü her iki konu da Müslümanların öldürülmesi sonucunu veren siyasetlerdi. Bin Ladin için Amerika'nın Orta Doğu'daki siyasetleri, Allah'a ve Hz. Muhammed'e savaş açmaktan daha hafif bir anlama gelmiyordu.

El-Kaide'nin stratejisi, 1992'de Somalî'de Amerikan askerlerini öldürme girişimi, 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'ni havaya uçurma girişimi, 1995'te Riyad'da araba bombalanması, 1995'te Mısır Başkanı Hüsnü Mübarek'e suikast girişiminde bulunulması, 1998'de Kenya ve Tanzanya'da Amerikan elçiliklerinin bombalanması, 2000'de Yemende Amerikan *Cole* donanma gemisi saldırısı ve 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkılması olaylarının gösterdiği gibi açıkça militan kategorisine girmektedir. El-Kaide'nin Afganistan, Pakistan, Suudi Arabistan, Yemen, Sudan, Özbekistan, Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin, Cezayir, Libya, Eritre, Somalî, Bosna, Çeçenistan, Endonezya, Filipinler, Malezya, Almanya, Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde hücre biçiminde örgütlenmiş 3000-5000 üyesi olduğu düşünülmektedir. Uluslararası Cihad hareketi ve Afganistan'da Taliban tarafından eğitilen, sayıları 50.000-70.000'i bulan ve Afgan Sava-

şı'nda olduğundan çok daha büyük bir gönüllü ordusu toplayabileceğinden korkulmaktadır.

Ancak, İslamcı gruplarla El-Kaide arasındaki gerçek ilişki açıklık kazanmamıştır. Amerikalı siyaset-oluşturucular, bunlar arasında sıkı bağlar görme eğilimindeyken siyasi İslam üzerine çalışan bilim insanları, Bin Ladin'in başka gruplarla ilişkilerinin abartıldığını ve bunların en fazla bazı dolaylı ilişkiler olabileceğini öne sürmektedir. İdeolojik olarak El-Kaide, Cihada adanmış gruplar için bir şemsiye örgüt, hatta bazı bireylere eğitim vermiş ve malî yardımda bulunmuş olabilir; ama İslamcı grupların büyük çoğunluğunun, Bin Ladin'in tersine, belirli bir yerel bağlamda ve belirli amaçlarla, angajmana girmenin ve uzlaşmanın mümkün olduğu belirli bir lidere bağlı olarak çalıştığı gerçeği göz ardı edilemez. El-Kaide bambaşka bir fenomendir ve bu nedenle devletlere ve bir bütün olarak uluslararası topluma yeni bir tehdit oluşturmaktadır. El Kaide'nin doğası bakımından gerçekten küresel olması ve dünya çapında Müslümanların çoğunun paylaştığı duygulara (en başta bir ulus ve halk olarak kendilerine adil, eşit, hakkaniyetli, insan onuru ve gururuna saygılı bir biçimde davranılmadığı duygusu) seslenmesi de onun popülist cazibesini yükselterek durumu daha da karmaşıklaştırmaktır: milletler ve insanlar

Sonuç

İslamcılık belirgin bir siyasi ideoloji olarak 20. yüzyıla ait bir fenomendir. İslam dini, siyaset dâhil insanlar arası ilişkilerin ve insanla Tanrı arasındaki ilişkilerin tüm yönlerini ilgilendiren bir din olmakla birlikte belirli bir yönetim şekli buyurmaz. Bir siyasi seçenek olarak İslamcılığın kökleri, İslamcı hareketler ve İslam devleti arayışı, Osmanlı Devleti'nin yıkılışıyla Halifeliğin kaldırılmasından sonra, İslam dünyasının modernizm ile karşılaşmasında yatar. Bu süreçte Müslüman dünyası Batı sömürgeciliğinin yarattığı travmalarla, laik milliyetçi projenin başarısızlığa uğramasıyla, yaygın bir yolsuzluk ve otoritercilik, kalkınma politikalarının Batı ile aralarındaki servet uçurumunu kapatamaması, Filistin'i kurtarmakta başarısızlığa uğramak, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış siyasetinin adaletsizlik yarattığı algısı ve ortaya çıkan küreselleşmenin doğurduğu belirsizliklerle karşı karşıya kaldı. İslamcı seçeneğin çekiciliği sosyal adalete odaklanması, din ve ahlakın geri getirilmesinin yolsuzluğa, adam kayırmaya, kadının meta olarak kullanılmasına, ayrımcılığa ve yoksulluğa son vereceği inancında yatmaktadır. Bir yandan da muhalif hareketler veya siyasi partiler yasaklandığı, bastırıldığı için birçok devlette İslamcılık, tek geçerli protesto türü, camiler şikâyetlerin dile getirilebildiği tek yer olmuştur. Aynı zamanda her İslamcı hareket, kendi özgül çevresinin bir ürünüdür. Bu bakımdan farklı ülkelerde amaçları, stratejileri ve yönlendirici felsefesi farklı olmuştur ve tek tek incelenmelidir. İslamcı hareketlerin büyük çoğunluğu, İslamcı milliyetçi kategorisine girer. Belirli devletlerin veya belirli bir bölgesel çatışmanın sınırları içinde etkindirler. 1979-89 Afganistan Savaşı, Soğuk Savaş rekabeti ve

özellikle Amerikan siyaseti, küreselleşme bağlamında serpilen uluslararası Cihad hareketinin çıkmasına katkıda bulundu. En sonunda El-Kaide'nin temsil ettiği küresel İslamcılığın temellerini attı. El-Kaide'nin çıkması ise örgütün ulus-devlet bağlamı dışında çalışması ve İslamcılığın yoksulluktan kaynaklandığı gibi bir egemen bakış açısının sorgulanmasına neden olması nedeniyle siyaset oluşturucular için yeni bir meydan okuma oldu. Son olarak şunu belirtmek gerekir ki, El-Kaide, sorunlara siyasi çözüm arayanların da askerî mücadeleyle çözüm arayanların da silahlarını elinden aldı.

Önerilen Okumalar

11 Eylül 2001 olayları sonrasında İslam, İslamcılık ve İslami hareketler üzerine yazılan kitaplarda büyük bir artış olmuştur. Bununla birlikte, bu tarihten kısa süre yayınlanmış olan bu kitaplar gazeteciliğe özgü bir nitelikte ya da acele ile yazılmış eserlerdir. Konu hakkında güvenilir temel bilgiler edinmek için Siyasi İslam'ın tarihsel ve felsefi dayanaklarına bakmak yararlı olacaktır. Bu konuyla ilgili iyi bir başlangıç olarak bkz. W. Montgomery Watt'ın klasikleşmiş eseri *İslamic Political Thought* (Edinburgh, 1968) ve Antony Black, *The History of İslamic political Thought: From the Prophet to the Present* (Edinburgh, 2001). Konuya daha çağdaş biçimde odaklanan eserler için bkz. John Esposito (ed.), *Political İslam: Revolution, Radicalism or Reform?* (Boulder, CO, 1997), Mansoor Moaddel ve Kamran Talatoff (ed.)'ın mükemmel birincil kaynaklar içeren eseri *Contemporary Depates in İslam: An Anthology of Modernist and Fundamentalist Thought* (New York, 1999) ve Nazih Ayubi'nin bu konuda oldukça yararlı olacak çalışması *Political İslam: Religion and Politics in the Arab World* (London,1991). Kaçırılmaması gereken iki eser için bkz. Olivier Roy, *The Failure of Political İslam* (London, 1994) ve Gilles Kepel'in siyasi İslamın en uç noktasına ulaştığı ve şimdi bir gerileme sürecine girdiği tartışmasını getiren çalışması, *Jihad: The Trail of Political İslam* (London, 2002). İran'daki İslami devrimle ilgili olarak bkz. Misagh Pars, *Social Origins of the Iranian Revolution* (New Brunswick, NJ, 1998), Mansoor Moaddel, *Class, Politics, and Ideology in the Iranian Revolution* (New York, 1992), Masoud Kamalî, *Revolutionary Iran: Civil Socciety and State in the Modernization Process* (Brookfield, IL, 1998) ve Saskia Guieling, *Religion and War in Revolutionary Iran* (London, 1999). Bu okumayı tamamlayıcı nitelikteki diğer eserler için bkz. Ali Ansari, *A history of Modern Iran since 1921* (New York, 2002) ve Anoushiravan Ehteshami, *After Khomeini: The Iranian Second Republic* (London, 1995). Daha kapsamlı bir bakış çalışma bkz.John Esposito (ed.), *The Iranian Revolution: Its Global Impact* (Miami, 1990). Afgan İslami devlet modeli konusunda önde gelen üç eser için bkz. William Maley (ed.), *Fundamentalism Reborn? Afghanistan and the Taliban* (London, 1998), Peter Marsden, *The Taliban: War, Religion and the New Order in Afghanistan* (London, 1998) ve Ahmed Rashid, *Taliban; The Story of the Afghan Warlords* (London, 2000). Başka bir İslami devlet modeli özel olarak tartışılmamakla birlikte Afrika'da İslam ile

ilgilenenler için anahtar bir konumda olan Sudan'ın tartışıldığı bir çalışma için bkz. Donald Petterson, *Inside Sudan: Political İslam, Conflict, and Catastrophe* (Boulder, CO, 1999). İslami direniş hareketleri üzerine yazılmış sayısız iyi kitap bulunmaktadır. Hizbullah üzerine yapılmış en güvenilir eserler için bkz Hala Jaber, *Hezbollah: Born With a Vengeance* (New York, 1997) ve Amal Saad-Ghorayeb, *Hizbullah: Politics and Religion* (London, 2001). Hamas üzerine ilave okumalar için bkz. Shaul Mishal ve Avraham Sela, *The Palestinian Hamas: Vision, Violence and Coexistence* (new York, 2000) ve Andrea Nüsse, *Muslim Palesti The Ideology of Hamas* (London, 2002).

Güneydoğu Asya'da İslam konusunda Malezya, Endonezya ve Filipinleri kapsayan genel bir tartışma için bkz. Robert W. Hefner ve Patricia Horvatich, *İslam in an Era of nation-States: Politics and Religious Renewal in Muslim Southeast Asia (*Honolulu, 1997). Malez ve Endonez İslamı konusunda daha detaylı analizler getiren çalışmalar için bkz. Hussein Mutalib, *İslam and Ethnicity in Malay Politics* (Singapore, 1990), Robert W. Hefner, *Civil İslam: Muslims and Democratisation in Indonesia* (Princeton, NJ, 2000) ve Bahtiar Effendy, *İslam and the State: The Transformation of İslamic political Ideas and Practise in Indonesia* (Singapore, 2001). Yayınlandığı günden itibaren İslam ve Batı arasındaki ilişkileri sıcak tartışma konusu haline getiren ve tartışmanın en azından bir yönünü görmek açısından okunmaya değer olan bir eser için bkz. Samuel Huntington, *The Clash of Civilisations and the Remaking of the World Order* (London, 1996). Aynı konuda daha az tartışma yaratan görüşler için bkz. John Esposito, *The İslamic Threat: Myth or Reality?* (New York, 1999) ve Fawaz Gerges, *America and Political İslam: Clash of Cultures or Clash of Interests?* (Cambridge, 1999). Son olarak, uluslararası cihad hareketi, küreselleşen İslam ve el-Kaide konusunda bu güne kadar birkaç kitap yayınlanmış olmakla birlikte önümüzdeki birkaç yıl içinde şüphesiz yeni kitaplar da ortaya çıkacaktır. O tarihe kadar bu konuda okunması gereken iki mükemmel eser için bkz. Olivier Roy, *Globalised İslam: Fundamentalism, Deterritorialisation and the Search for a New Ummah* (London, 2000) ve Rohan Gunaratna, *Inside Al Qaeda: Global Network of Terror* (London, 2002).

20. Bölüm

Soğuk Savaş'ın Sonu ve "Yeni Dünya Düzeni" 1980–2000

Giriş

Tarihçiler arasında, Soğuk Savaş'ın uluslararası bir sistem olarak ne zaman bitmeye yüz tuttuğu konusunda görüş birliği olmasa da son zamanlarda yapılan çalışmalar, sonun başlangıcı olarak 1975 ile 1985 arası döneme işaret eder. Bu tezi kavrayabilmek için süper-güç çatışmasının ötesine geçmek ve uluslararası siyasette Soğuk Savaş'ın öneminin azalmasına yol açan daha büyük gelişmelerin neler olduğuna bakmak gerekir. En büyük değişimler ekonomik alanda oldu, örneğin uluslararası ticarette artış, Asya'da "Kaplan" ekonomilerin yükselişi ve mal fiyatlarının düşüşü, kapitalist ülkelerin hepsini birlikte zenginleştirirken komünist bloktaki ülkeleri ve onların müttefikleri **Üçüncü Dünya Ülkeleri**nin gelişmesini sekteye uğrattı. Hızla ilerleyen iletişim ve bilgisayarlar gibi hemen hemen tümü Batı'da gelişen teknolojik değişimin yarattığı büyük etki de buna eklendi.

Ancak, 1980'ler başlarken, ekonomik ve teknolojik değişimin siyasi sonuçlarını önceden kestirmek zordu ve Batı ülkelerinin karşılaştığı tehditler, en az **Varşova Paktı**'nın karşılaştığı tehditler kadar büyüktü. Amerikalıların çoğu, üretkenlik ve ekonominin yönetimi bakımından Japonya'nın Amerika Birleşik Devletleri'ni geçtiğini düşünüyor ve uzun vadede küresel ekonomideki baskın konumu azalmış bir ABD'nin yaratacağı sonuçlardan korkuyordu. Böylece, ***détente*** döneminin sona ermesi İran Devrimi, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali gibi yalnızca ABD'nin karşı karşıya olduğu uluslararası tehditleri değil, genel olarak Amerika'nın dünyadaki konumunun çökmekte olduğu ve Amerikan'ın daha güçlü bir tepki vermesi gerektiği inancı, sağ kanat Cumhuriyetçi Ronald Reagan'ın Başkan

Üçüncü Dünya Fransızca kökene sahip olan bu müşterek kavram ne kapitalist dünyaya ne de komünist bloğa dâhil olan ülkeler için kullanılır. Bu ülkeler arasında Latin Amerika, Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya ülkeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda zengin "Kuzey"e karşılık olarak "Güney" adını da alır.

Varşova Paktı (Varşova Paktı Örgütü) 1955 yılında Varşova'da Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan karşılıklı savunma antlaşması kapsamında kurulan ittifak. Örgüt, NATO'nun Sovyet Bloğundaki karşılığıydı. Arnavutluk'un 1968 yılında resmi olarak üyeliğinden çekildiği Varşova Paktı, Haziran 1991'de dağılmıştır.

Détente Yumuşama. Devletler arasındaki gerginliğin azalması anlamına gelen kavram. Çoğunlukla 1969 yılında Richard Nixon'ın ABD başkanlığına geçtiği dönem ile 1980'de Senato'nun SALT II'yi onaylamayı reddetmesi arasındaki dönemin süper güç diplomasisini anlatmak için kullanılır.

olduğu seçime yansıdı. Bu düşünce tarzını en açık şekliyle Reagan'ın devrimci rejimlere müdahale etme arzusu ve Amerika'nın askerî gücündeki muazzam artış temsil ediyordu.

Ne var ki 1980'ler ilerledikçe her iki süper-gücün de karşı karşıya olduğu meydan okumalar, uluslararası ilişkilerde temelde birtakım değişikler olduğunu açıkça gösterdi. 1980'lerin sonuna gelindiğinde Sovyet bloğundaki ülkelerin ekonomileri krize girdi ve 1985'te yeni siyasi lider Mihail Gorbaçov, göreve geldikten sonra Komünist Parti'nin baskıcı rejiminin sonunun geldiğinin işaretini verdi. Sovyetler Birliği'nde **Perestroika (yeniden yapılanma)** adı verilen süreç 1980'leri sonlarına doğru yavaşladı, çünkü Sovyet vatandaşlarının çoğu Gorbaçov'un rejimi içeriden yenileyebileceğine ilişkin inancını kaybetmekteydi. Batı'nın karşısında duran tehditlerin niteliği çok fazla öze ilişkin olmamakla birlikte, Thatcher ve Reagan'ın temsil ettiği neo-liberalizme doğru gidiş Amerikan ticaretindeki muazzam artış ve bütçe açıkları, çoğu insanın Soğuk Savaş'ın getirdiği istikrarın sorgulanmasına yol açtı. Sonunda 1989'da Doğu Avrupa komünist partilerinin iktidarı kaybetmeye başlamalarıyla, Soğuk Savaş büyük bir hızla sona erdi. 1991'in sonuna gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin doğrudan doğruya kendisi çökmüştü, Avrupa'da Doğu-Batı geriliminin kilidi Almanya yeniden birleşmişti. Bu değişimler açıkça gösteriyordu ki, dünyadaki ülkelerin çoğu için kırk yıldır, uluslararası siyasetin genel doğasını belirleyen Soğuk Savaş artık yoktu. Ortaya basit bir soru çıktı. Şimdi ne olacak? Soğuk Savaş-sonrası uluslararası sistemi basit bir biçimde betimlemenin bir yolu yoktur. Bir düzeyde, dünya, daha önce hiç görmediği türde bir güç dengesizliği yaşadı: 1990'lar boyunca Amerika Birleşik Devletleri birçok gözlemcinin belirttiği gibi dünyada ekonomik, askerî ve siyasi gücünü gösterebilen *tek* süper-güçtü. Yine de, ABD'nin bu kadar açık bir biçimde her alanda en büyük güç olmasına rağmen dünyada belirsizlik, heterojenlik ve nihayetinde tehlike giderek artıyordu. Daha önce görülmemiş boyutlara ulaşan barış ve refahın içinde çoğunlukla şiddeti artan çatışmalar ve açlık da devam etmekteydi. Tarih, demokrasi ve kapitalizmin yanındaydı; ama 1990'larda soy-kırım ve terörizm de yükselişe geçmişti. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, hiç değilse İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden beri uluslararası sistemi yöneten ve 1980'lerden beri giderek anlamını kaybeden bir sorunu ortadan kaldırmıştı.

***Perestroika* (yeniden inşa etme)**
Mikhail Gorbaçov'un 1985-1991 arasında Sovyetler Birliği'ndeki güdümlü ekonomiyi merkezi olmayan ve piyasaya yönelik bir ekonomi haline dönüştürme çabalarına verilen ad. Sanayi yöneticilerine ve yerel hükümet ve parti görevlilerine büyük ölçüde özerklik verilmiş ve Komünist Parti örgütlenmesini demokratikleştirme çabası çerçevesinde serbest seçimler yapılmıştır.

Süper Güçler ve Üçüncü Dünya

1980'lerin başında Sovyet liderliği, küresel trendlerin komünizm açısından iyiye doğru gittiğini ve bundan böyle de iyiye gideceğini umudunu taşıyordu. Kremlin'de -geri dönüp bakıldığında gerçekçi olmayan varsayımları temel alan- "dünya bizim yolumuza gelecek" hissiyatı doğmuştu. ABD bir durağanlaşma ve düşüş çağına girmişti. Vietnam'ın birleştirilmesi (1975), Angola'da, Sovyet desteği alan AHKH'nin zaferi, Etiyopya'nın Afrika'da en önemli Sovyet uydusu olarak ortaya

çıkması gibi komünizmin açıkça görünen başarıları, uluslararası arenada, Sovyet kampının görünüşte tarihin rüzgârını arkasına aldığını doğruluyordu.

Oysa bunun tam tersine, 1980 ABD seçimleri ekonomik ve siyasi bir huzursuzlukla gölgelendi. Cumhuriyetçi aday Ronald Reagan, atılan oyların yarısından fazlasını aldı, ama kıl payı farkla. Görevdeki Demokratik Parti Başkanı Jimmy Carter'ın yerine geçti (oysa Carter, oyların yaklaşık yüzde kırk birini almıştı, ama ortaya güçlü üçüncü parti adayı John Anderson'ın çıkması nedeniyle sonuç böyle oldu). 1981 başlarında göreve başlar başlamaz Reagan, Afganistan'dan başlayıp Arjantin'e kadar uzanan küresel ölçekte komünist tehditle açık çatışmaya girerek Amerikan dış siyasetini yeniden canlandırma önerisinde bulundu. Ama ne Reagan ne de danışmanları 1984'te onun yeniden seçilmesiyle başlayacak olan dramı öngörebilmişti. Başlangıçta, Reagan'ın seçilmesi, yalnızca, 1970'lerin sonunda *détente*'ın çöküşüne neden olan gerilimin yeniden artacağını gösteriyordu.

Sovyet-Amerikan ilişkilerinin soğumasında kilit noktalardan biri, Afganistan'da çıkan savaştı. Ne var ki, bunun önemi *détente*'a getirdiği zararın çok ötesine geçti, çünkü bu savaş 1980'lerde Sovyetler Birliği'ni kendi içinde reform yapmaya zorlayan başka bütün etkenlerden daha etkili oldu; elbette birçok yazar SSCB'nin Kabil'de dostane bir komünist rejim kurma çabasını, Amerika'nın 1960'lar ve 1970'lerde Vietnam müdahalesiyle karşılaştırmışlardır. Amerikalılar için Vietnam'da olanlar ne ise, Afganistan Savaşı da SSCB için öyle oldu ve büyük bir hızla, Kızıl Ordu ve müttefiklerinin birçok yerel grupla çarpışmak durumda kaldığı, sonu gelmeyen bir gerilla savaşına dönüştü. Bununla birlikte, Amerika'nın Vietnam'da bulundurduğu asker sayısına göre Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da bulundurduğu asker sayısı daha azdır. Yaklaşık 60.000 askerin öldüğü Amerika'nın Vietnam'daki savaşı ile karşılaştırıldığında 1979-1989 arasında Afganistan'da 14.000 Sovyet askeri öldü. Vietnam Savaşı'nın en kızıştığı anda Vietnam'da 540.000 Amerikan askeri vardı; Sovyetler'in Afganistan'daki (Vietnam'dan beş kat daha büyük bir ülke) gücü hiçbir zaman 104.000'ini geçmedi. Tıpkı Sovyetler'in Kuzey Vietnamlıları desteklediği gibi, Amerikalılar da mücahitlere destek verdi. **Mücahitlerin** aşırı İslamcı görüşleri bu bakımdan bir engel oluşturmadı, çünkü Reagan yönetimi onları, tanrı tanımaz komünist tehlikeye karşı duran 'özgürlük savaşçıları' olarak gördü. Leonid Brejnev'den sonra gelen güç-süz Sovyet liderleri, Yuri Andropov (1982-84) ve Konstantin Çernenko (1984-85) ise Afganistan'daki savaşın artan malîyeti ve birtakım başka Üçüncü Dünya devrimlerine yardım etme siyaseti nedeniyle Sovyet devletinin iflas etmesi tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar.

Bütün bunlarda tarihsel bir ironi vardı. Sovyetler, kapitalizme karşı ideolojik nefretlerinin göstermek için sürekli anti-emperyalizmden bahsetmiştir ve buna uygun olarak, kendisini sömürgecilik karşıtı mücadelenin önderi olarak göstermiştir. Ne var ki, tam da bu kampanyalar ürün vermeye başlayacağı sırada, belki kendisi be bir başka **Büyük Güç** gibi görünmeye başladığı için, Sovyetlerden yardım alanlar, egemenliklerinden ve bağımsızlıklarından taviz vermek istemediler. Başka türlü söylersek, Sovyetler'in de bir başka yabancı patron olduğunu gördüler. Ango-

Mücahitler (Arapça: Allah yolunda savaşanlar)
1979-1989 yıllarında Afganistan'da Sovyetlere karşı savaşan Müslüman gerillalar tarafından kullanılan terim.

Büyük Güçler
Geleneksel olarak askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak uluslararası düzeni yönetebilme kapasitesine ve ortak sorumluluğuna sahip olan devletler.

lalılar, Etiyopyalılar, Vietnamlılar ya da Afganlar, bu halkların hiçbiri Doğu-Batı çatışmasını kendi tarihlerinin dışsal bir ana teması olarak görmediler. Soğuk Savaş'ın uluslararası bir sistem olarak çöküşü, böylelikle büyük ölçüde Üçüncü Dünyanın, her konuyu giderek iyice köhneyen kapitalizm-sosyalizm çatışması olarak görme ihtiyacını reddetmesinin bir sonucudur.

Sovyet Bloğunun Dağılması

Dış ülkelerle askerî bağlantılara girmenin malî bedeli ile Sovyet hegemonyasına karşı giderek artan muhalefetin yarattığı ortamı daha da kötüleştiren bir başka etken de bir ekonomik sistem olarak sosyalizmin derinleşmekte olan bir kriz içinde olmasıydı. Merkezden kumanda edilen sosyalist ekonomilerin yükselen hayat standartları sağlaya-maması ve Batı'da üretilen teknolojik yenilikleri bünyesine alamaması temelden bir değişim ihtiyacını alevlendiriyordu. Bu arada birçok Doğu Avrupa ülkesinde, basın üzerindeki sıkı kontrolün hafifletilmesi için baskılar artıyor, çeşitli muhalif hareketler siyasi iktidarın yerel komünistlerin tekelinde olmasına karşı çıkıyorlardı. Böylece 1980'lerin ortalarına gelindiğinde komünist parti derin bir ekonomik ve siyasi krize girmişti.

Dayanışma Hareketi (Solidarnos) Eylül 1980'de kurulan ve Lech Walesa önderliğinde kısa süre içinde Polonya'nın komünist hükümeti için bir tehdit oluşturmaya başlayan Polonyalı bağımsız sendika federasyonu. Polonya hükümeti Aralık 1981'de federasyonu yasakladı ve liderlerinin çoğunu tutukladı. Fakat faaliyetlerini yer altında devam ettiren örgüt, 1989'da Polonya'daki komünist iktidarı sona erdiren müzakerelerde önemli bir rol oynadı.

Sovyetler Birliği hoş olmayan başka gelişmeleri de kabul etmek zorunda kaldı. 1980'de Polonyalı işçiler, Lech Walesa liderliğinde **Dayanışma Hareketi**'ni (*Solidarity*) kurdular ve ülkenin komünist yöneticilerinin otoritesini zayıflatan bir dizi grev yaptılar. Buna uygun olarak Moskova, Polonya rejimini kurtarıp kurtarmamak konusunda bir karar vermek zorunluluğuyla karşılaştı. Afganistan'da başarısız bir müdahalenin hemen ardından gelen bu olay, Sovyetler'in hem siyasi hem ekonomik liderlerini tereddüde düşürdü. Sonunda, bunun bir askerî müdahale anlamına gelmesini de göze alarak işi Polonyalı komünist liderlere bıraktılar. Solidarnos Hareketi'nin komünistlere karşı son eli oynamadan önce örgütlenmek ve hazırlık yapmak üzere bir yıl zamanı daha vardı. Nihayet sıkıyönetim ilân edildi ve Aralık 1981'de Solidarnos yasa dışı ilan edilince Polonya Komünist Partisi sahip olduğu son meşruiyet kalıntısını da kaybetti. Sert askerî tedbir, bütün Batı Avrupa tarafından kınandı. İçlerinde oldukça güçlü bir parti olan İtalyan Komünist Partisi de vardı. Polonya krizi bu partinin Sovyet ve Doğu Avrupa bloğundan kopuşu için son adım oldu.

1985'te Sovyet Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri seçilen Mihail Gorbaçov, hem içerde hem dışarıda durumu düzeltmek için büyük atılımlar yapılması gerektiğini anladı; ancak ne yapması gerektiğini ona gösteren bir model yoktu. Bunun yerine Gorbaçov, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ile gerginlikleri azaltmaya çalıştı ve bu şekilde zaman kazanarak Sovyet ekonomisini düzeltmek istedi. Girişimleri, nükleer yarışı *détente* zamanında tasarlanan sınırların bile ötesinde yumuşatan bir dizi anlaşma yapılması sonucunu verdi. Sovyet komünizminin hem ülke içinde hem de uluslararası düzeyde geri çekilme durumunda olduğunu

gören Ronald Reagan, nükleer savaş tehdidini azaltmakta bir sakınca görmedi; çünkü ne de olsa tarih Amerika Birleşik Devletleri'nin yanındaydı. 1986 Çernobil kazası ve parti içinde artan direniş, 1987'de Gorbaçov'un *perestroika* (yeniden yapılanma) arayışında bir tür ifade özgürlüğü, ***glastnost*** (açıklık) da dâhil olmak üzere daha radikal politikalar benimsemesine yol açtı. 1980'lerin sonuna doğru hem Sovyetler Birliği hem de Soğuk Savaş'ın hızlı bir değişim geçirdiği görülüyordu.

Glasnost (Rusça: Açıklık) 1985'te Gorbaçev tarafından başlatılan *glasnost*, Sovyetler Birliği'ndeki iktisadi ve siyasi gerçekliklerin açıkça ve samimiyetle tartışılmasını öngören bir kamu politikasıdır.

Resim 20.1 Cenova, İsviçre, Kasım 1985. ABD Başkan Ronald Reagan SSCB Başkan Mikhail Gorbaçov ile süpergüçler arasındaki iki günlük zirve sırasında konuşurken. (Fotoğraf: AFP/Getty Images)

Son 'itiş', Doğu Avrupa'dan geldi. Ekonomik yetersizlikler ve siyasi baskıdan bıkan birçok muhalif, daha fazla ses çıkartmak için Gorbaçov'un söyleminden cesaret aldı. Defalarca söz vermesi, birçok reformcu yöneticiyi Gorbaçov yönetiminde bir Sovyetler Birliği'nin daha önceki yönetimler gibi muhaliflerin siyasi taleplerini geri çevirmeyeceğine inandırdı. Değişim Polonya'da başladı. Daha 1988'de General Jaruzelski'nin hükümeti, çok ihtiyaç duyduğu Batı dünyasından gelecek borç para ve ekonominin önün açılmasının önkoşulunun, yasaklı Solidarnos Hareketi ile bir tür anlaşmaya varması olduğunun farkına vardı. 1989'da Jaruselski, Lech Walesa ile görüşmeler (yuvarlak masa toplantıları denen pazarlıklar) yaptı ve bunun sonucunda aynı yılın Haziran ayında 'kısmen' özgür genel seçimlerin yapılmasının yolu açıldı. Solidarnos'a seçimlere girme hakkı tanınmıştı, ama Sejm'de (parlamento) sadece sınırlı sayıda sandalye verilecekti. Buna rağmen atı-

lan oyların ezici çoğunluğunu aldı. 1989'da Jaruzelski, Tadeusz Mazowiecki'yi 1940'lardan beri Doğu Avrupa'da ilk komünist olmayan Başbakan olarak atadı.

Gorbaçov'un Polonya'da komünist olmayan bir başbakanı kabul etmesi, Doğu Avrupa'da artık sel gücüyle gelen siyasi değişimin kapılarını açtı. Polonya'daki çatışma Soğuk Savaş sisteminin sona ermeye başladığının işaretini verirken çatışmanın çözüme kavuşması da sistemin sona erdiğinin habercisi oldu. 1989 yazında Polonya'dakine benzer yuvarlak masa toplantıları ile Macaristan'da da yeni bir hükümet kuruldu. Batı Almanya'nın yarım milyar dolar vaat ettiği yeni hükümet, Batı ülkeleriyle sınırlarını açmaya karar verdi. Çok geçmeden binlerce Doğu Alman vatandaşı, Batı Almanya'ya iltica etmek amacıyla Macaristan'a akın etmeye başladı. Eylül sonuna gelindiğinde **Doğu Alman hükümeti** Polonya ve Macaristan'dakine benzer reformlar isteyen göstericilerin baskısı altındaydı. 18 Ekim'de Erich Honecker, istifa etmek zorunda bırakıldı ve Politbüro, içlerinde Batı'ya seyahat özgürlüğü de olan yeni liberal yasalar üzerinde çalışmaya başladı. 9 Kasım'da yasa taslakları açıklanınca Doğu Alman vatandaşları öbür tarafa geçmek için Berlin Duvarı'nın çevresinde toplanmaya başladı. Moralleri çöken Doğu Alman sınır muhafızları bariyerleri kaldırdı. O hafta sonu yaklaşık iki ilâ üç milyon Doğu Alman vatandaşı Batı Berlin'e geçti. Soğuk Savaş'ın en büyük sembolü artık geçmişte kalmıştı.

Demokratik Almanya Cumhuriyeti (DAC) Eski Sovyet etki alanında 1949 yılında kurulan ve aynı zamanda Doğu Almanya olarak bilinen Alman devleti. ADC 1989-1990'da yıkılma noktasına geldi ve 1990'da FAC ile birleşerek Almanya'nın savaş sonrası bölünmesini sona erdirdi.

Çekoslovakya'da Komünist Parti liderleri 1968'deki eylemlerinin sonuçlarıyla karşılaşmaktan korktukları için önce göstericileri durdurmak için güç kullandılar. Prag'da sokaklarda başlayan savaşlardan sonra muhalefet, 17 Kasım'da boykot ve grev çağrısında bulundu, gazeteciler de kitle iletişim araçlarının büyük bölümünde kontrolü ele geçirerek protestocuları destekledi. Ay sonuna gelindiğinde, parti liderleri istifa etmişti ve Aralık ayında eski muhaliflerden yazar Vaclav Havel Başkanlığa ve 1968'de Sovyetler Birliği tarafından koltuğundan indirilen Alexander Dubcek de Meclis Başkanlığına getirildi. Doğu ülkeleri arasında, uzun zamandır SSCB'ye yalnızca yarı-bağlı durumda olan Romanya'da değişim yaygın bir şiddet eşliğinde oldu. Nikolay Çavuşesku, 21 Aralık'ta Bükreş'te hükümet tarafından toplanıp getirilmiş bir gruba hitaben TV'den seslendi; ama bu mitingi göstericiler yarıda kesti. Bunu izleyen hafta silahlı göstericiler, arasına yavaş yavaş ordudan da katılanlar oldu ve Çavuşesku taraftarlarıyla sokaklarda çatışmaya girdiler. 1989'da Noel günü Çavuşesku ve eşi yakalanıp idam edildiler.

Doğu Avrupa'da olaylar birbiri ardına patlak verdiği sırada Gorbaçov, Sovyetler'in kesin bir biçimde müdahale etmeme siyaseti (Frank Sinatra Doktrini) uygulamasında ısrar etti. Politbüro'ya açıklamaya çalıştığı gibi müdahalenin malî fiyatı ve Batı dünyasıyla ilişkiler açısından bedeli çok yüksek olacaktı. Ama en önemlisi Gorbaçov müdahale etmenin 'doğru' olmadığına inanıyordu; çünkü tıpkı Sovyetler Birliği gibi Doğu Avrupalılar da kendi geleceklerine kendileri karar vermeliydiler. Gorbaçov, George Bush'un yeni hükümetiyle pazarlıkta değişim konusundaki kararlılığı kartını oynamaya çalıştı; ancak Bush hükümeti ne temkini elden bırakmaya, ne siyasi, ne de ekonomik taviz vermeye hevesliydi. Yine de iki ülke arasındaki

ilişki, özellikle silah denetimi alanında istikrarlı bir biçimde düzeldi ve öyle bir noktaya geldi ki 1990'da her iki taraf da 'Soğuk Savaş' yerine ortaklıktan bahsetmeye başladı.

Amerika'nın Gorbaçov'un reformlarına somut bir destek vermekte tereddüt etmesi, Sovyetler'in Batı Avrupa ile özellikle Batı Almanya ile ilişkileri daha da önemli hale getirdi. Aynı zamanda Gorbaçov ile yakın ilişki kurmaktan, başka bütün Batı Avrupa hükümetlerine göre daha fazla kazanım elde edecek olan Bonn'daki Helmut Kohl hükümetiydi. Gorbaçov ile yakınlaşma sonucunda iki Almanya'nın birleşmesi, Hıristiyan Demokratlara itibar getirecek ve Kohl'un tarihe damgasını vurmasını sağlayacaktı. Doğu Alman rejimi, Berlin Duvarı'nın çöküşünden itibaren içerden kurumaya başlarken Kohl, hızlı bir birleşme sağlamak için Sovyetler'den yardım almaya çalıştı ve bunun karşılığında önemli ekonomik yardımlarda bulunmaya hazırdı. 1990'da Gorbaçov, **Federal Alman Cumhuriyeti**'nin Doğu Almanya'yı bünyesine almasını ve birleşmiş bir Almanya'nın **NATO** içinde kalmasını kabul etti. Gorbaçov'un kararı, hızlı bir Alman birleşmesinden korkan Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand ve Britanya Başbakanı Margaret Thatcher gibi Batı Avrupa liderlerini oyunun dışında bıraktı.

Federal Almanya Cumhuriyeti (FAC)
1949 yılında eski Amerikan, İngiliz ve Fransız işgal bölgelerinde kurulan ve aynı zamanda Batı Almanya olarak bilinen Alman devleti. 1990 yılında ADC ile FAC'nin birleşmesi sonucu savaş sonrası Almanya'nın bölünmesi sona ermiştir.

Kuzey Atlantik Paktı Örgütü (NATO)
4 Nisan 1949'daki Kuzey Atlantik Paktı ile Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve ABD tarafından kurulmuştur Yunanistan ve Türkiye ittifaka 1952 yılında, Federal Almanya Cumhuriyeti ise 1955'te katılmıştır. İspanya 1982'de tam üyelik kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme 1999'da yaşanmış ve bu dalgada Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ittifaka katılarak NATO'ya üye ülkelerin sayısını on dokuza çıkarmıştır.

Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi Üzerine Tartışmalar

Soğuk Savaş'ın ansızın bitmesi üzerine çok fazla bilimsel tartışma yapıldı.

1945 sonrası dönem, ne zaman ve nasıl 1980'lerin sonunda böylesine hızlı bir şekilde sona erdi, Soğuk Savaş'ı kim kazandı, 'zafer' onu kazanmak için ödenen bedele değdi mi, soruları tartışmayı belirleyen temel sorulardı. Genel olarak, fikir ayrılıkları sorulardan birine verilen cevapla ilgilidir: Sovyetler Birliği'ni ve imparatorluğunu yıkılmasında kilit rolü iç etkenler mi, dış etkenler mi, oynadı?

SSCB'nin çöküşünde dış etkenleri vurgulayanlara göre, Reagan döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nin muazzam boyutlarda silahlanması ve Başkan'ın komünizm karşıtlığını çok fazla seslendirmesi, Sovyet liderliğini de aynı şekilde cevap vermek zorunda bıraktı. Ancak Sovyet ekonomisinin içinde bulunduğu dar boğaz düşünüldüğünde, büyük askerî harcamalar yapılması, ülke içinde yeni reformların uygulamasını zorunlu hale getirdi ama reformlar da Sovyet Devletinin iflas etmiş olduğunu ortaya çıkardı ve böylece devlet yıkıldı. Dış faktörlere ağırlık veren bir başka tez ise, *detente* döneminde ABD ve Batı Avrupa'nın, genellikle Sovyet bloğu ile uğraşmasını vurgular. Bu görüşe göre, silahlanmadaki artışın yanı sıra, Doğu ve Batı Avrupalılar arasında giderek artan ilişkiler, totaliter yönetimin meşruluğunu ortadan kaldırdı. Buna ek olarak, enformasyon çağının gelmesiyle birlikte, Sovyet bloku, ekonomik ve teknolojik yönden Batı Avrupa'dan gittikçe açılan bir mesafeyle geride kalmıştı. Bu durum Sovyet bloğunu, "kapitalist" pazarlara ve know-how'a daha fazla yaklaşmak için tecrit politikalarından vazgeçmek zorunda bıraktı. Bu konuda çeşitli tezleri bir araya toplayan kitaplar, Odd Arne Westad'ın (der.), *Reviewing the Cold War* ve Fred Weir'in *Revolution from Above* (London, 1997) adlı eserleridir. Tüm bu yukarıdakiler, Sovyetler Birliği'ndeki totaliter yönetimi aşındırmakta önemli olmakla birlikte, bazı başka gözlemciler de daha çok Sovyet Devletinin içerden çöküşüne odaklanmışlardır. Onlara göre, 1980'lere gelindiğinde, SSCB ve Doğu Avrupa'daki uyduları ülke içinde siyasî meşruluklarını kaybetmiş ve gittikçe büyüyen ve süreklilik kazanan bir karaborsaya teslim olmuşlardır. On

yıllardır süren kötü yönetim, tek başına Gorbaçev'in iyi niyetli reformlarıyla çözüme kavuşmazdı, muhalif grupların sürekli dile getirdiği gibi, sistemi toptan ele alan bir hamle gerekiyordu.

Ya Soğuk Savaşın, uluslararası bir sistem olarak çökmesi ne anlama geliyordu? Bir yandan, taraflardan birinin diğeri üzerindeki zaferi olarak kısmen açıklanabilse de, bazı siyasi uzmanlar nispî olarak her iki süper-gücün giderek zayıfladığına dikkat çekerler. 1980'lerin sonunda, çok satan kitaplardan biri, Paul Kennedy'nin, aslında Amerika Birleşik Devletleri'nin yıkılacağını öngören, *The Rise and Fall of Great Powers* (1988) adlı eseriydi. Kennedy tahmininde yanılmıştı ancak kitabın genel tezi, iki süper gücün Soğuk Savaş sırasında kendi sınırlarına dayanması, yani 'emperyalist sınırların zorlanması', hâlâ bazı bakımlardan gerçekleri yansıtmaktadır. Gerçekten de 1980'lerin sonuna gelindiğinde, Soğuk Savaşın dünyayı bölme biçimi, uluslararası sistemin tanımlayıcı özelliği olarak geçerliliğini kaybetmişti. Bu çöküşün altında yatan nedenleri anlamak, 21. yüzyıl için önemli dersler çıkarılmasını sağlayabilir.

Ancak Almanya'nın verdiği borçlar, hızla bir kaos içine düşmekte olan Sovyet ekonomisini ve siyasi istikrarsızlığı durdurmaya yetmedi. 1940'ta SSCB'ye zorla katılan Baltık Devletleri de Batı Avrupa'da meydana gelen olaylardan etkilenerek bağımsızlık mücadelesine başladılar. Benzer bir hareket, Stalin'in doğduğu yer olan Gürcistan'da başladı ve Sovyet cumhuriyetler, Azerbaycan ile Ermenistan arasında Nagorno-Karabağ bölgesinde şiddetli çatışmalar çıktı. 1991'in başlarında Gorbaçov, liberalleşme hızını yavaşlatmaya çalışırken Sovyet Cumhuriyetleri'nin en büyüğü olan Rusya'nın Başkanı seçilen Boris Yeltsin, onun otoritesine meydan okumaya başladı. Ağustos 1991'de Sovyet Komünist Partisi içindeki muhafazakârlar, zamanı geri çevirmek amacıyla iktidarı ele geçirmeye çalıştılar; ancak Gorbaçov'u darbeyle düşürme girişimleri, kendi kararsızlıkları yüzünden başarısızlığa uğradı. Ordu, onların emirlerini uygulamakta ve Yeltsin'in Rusya Cumhuriyeti'nin hegemonyasını savunmasını desteklemekte isteksizdi. Bu başarısız darbe kesin olarak Sovyetler Birliği'nin sonunu getirdi. Baltık Devletleri hemen ayrıldılar, sonra birbiri ardına Rusya dâhil tüm Sovyet Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. 1991 yılının son gününe dek Gorbaçov, varoluşu sona ermiş bir birliğin başkanı olarak Kremlin'de kaldı. Yetmiş üç yıl rahat yüzü görmeden varlığını sürdürdükten sonra Sovyetler Birliği artık yoktu.

Birçok bilim insanı Soğuk Savaş'ın sonu (1989'daki olaylara en belirgin dönüm noktası olarak işaret ederek) ile SSCB'nin yıkılışı arasında bir ayrım yaparken, çoğu tarihçi uluslararası bir sistem olarak Soğuk Savaş'ı nihayete erdiren olayın Sovyetler Birliği'nin yıkılışı olduğunda hemfikirdirler. En azından, SSCB'nin bir devlet olarak varlığı ve uluslararası düzene meydan okuması, bu sistemin doğmasına neden olmuştu. Ama Sovyetler Birliği'nin kendisinin neden çöktüğünün hikâyesi de 1990'ların başında uluslararası sistemi sarsan birçok başka olayla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bunlardan hiçbiri, İran Körfezi'nde olan olaylar kadar yakından takip edilmedi.

Harita 20.1: *1991'den sonra Eski Sovyetler Birliği Devletleri*

Kaynak: *Lindeman (1993)*

Birinci Körfez Savaşı

1990-91 Körfez Savaşı, Soğuk-Savaş sonrası dönemin ilk çatışmasıydı. Aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin ayakta kalan tek süper güç olup uluslararası savaş ve barış gündemini belirlediği, evirilmekte olan tek kutuplu dünyaya da ilk meydan okumaydı. Savaş 2 Ağustos 1990'da Irak'ın, Kuveyt'i işgal etmesiyle başladı ve dayandığı resmî sebep Irak'ın, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Basra'dan yönetilen bir bölge olduğunu öne sürerek Kuveyt toprakları üzerinde hak iddia etmesiydi. Irak'ın savaşa gitmesini teşvik eden nedenler, Irak'ın komşusunun bağımsızlığını tanımak istememesinden çok daha derinlerde yatıyordu. Daha geniş anlamıyla Irak Savaşı'nın nedenleri, 1980-1988 İran-Irak Savaşı'nın bıraktığı mirasa, Saddam Hüseyin'in içeride meşruluk zemini kurmak ve dışarıda bölgesel egemenlik arayışında olmasına dayanmaktadır. Ayrıca önemsiz sayılmayacak bir neden olarak Irak'ın Kuveyt'in zayıf olduğu ve Irak'ın ülkeye girmesi halinde buna göz yumulacağı, hatta rahatça kabul edileceğine dair bir inancı olduğunu da buna eklemek gerekir.

İran ile sekiz yıl süren bir savaş yapmak Irak rejimini güç duruma düşürmüştü. Savaş ülkenin kaynaklarını boşaltmış, çoğu Kuveyt ve Suudi Arabistan olmak üzere büyükçe bir borca sokmuştu. 80 milyar dolar borca ve savaşa bağlı yıkıma ek olarak, kaybettiği petrol gelirleri ve artan askerî harcamaları nedeniyle 208 milyar dolar değerinde ekonomik kayba uğramıştı. Savaş sonrası yeniden imar işlerini yapamaması, yaşam standartlarını iyileştirememesi ve bir ateşkes anlaşmasına zafer görüntüsü vererek acıklı bir güldürüye çevirmesi gibi nedenlerle halkın beklentilerini de karşılayamamıştı.

Şii İslam
Hz. Muhammed'in ölümünden sonraki veraset mücadelesiyle birlikte ortaya çıkan Müslüman mezhebi. Şii Ali'den (Ali'nin Grubu) veya Hz. Muhammed'in manevi oğlu Ali'nin Halife olmasını isteyen gruptan türemiştir. Şiilerin toplam Müslüman nüfusu içindeki tahmini oranı yüzde 15'tir. Küçük topluluklar halinde İslam dünyasına yayılmış olan Şiiler, yoğunluklu olarak İran, Irak ve güney Lübnan'da bulunmaktadır.

Sünni İslam
Müslüman dünyanın çoğunluğunu oluşturan ve Hz. Muhammed'in yolunu (*sünnet*) ve Kuran ile *hadis*i takip eden mezhep.

Buna ilaveten, İran ile savaşın bitmesini izleyen yıl ortaya çıkan ekonomik durgunluk içinde eğitimi ve çalışma hayatına katılmak açısından gereken nitelikleri olmayan 1.5 milyon askeri terhis etmek de sorunlar yarattı. Gerçekten de ordu konusunda Saddam'ın karşısında bulduğu seçenekler çok tatsızdı. Terhis, çok büyük bir işsizliğe ve bunun sonucunda toplumsal huzursuzluğa yol açacaktı. Terhis edilecek askerlerin çoğunun **Şii** olması ve mezhep bağlantılı arayışlara girme ihtimalî, rejimin karşılaştığı potansiyel tehdidi daha da vahimleştiriyordu. Seçeneklerden kıl payı farkla daha iyi olanı, büyük bir devamlı ordu beslemekti ki, bu da devletin kasasını boşaltacaktı. Üstelik onları meşgul edecek bir savaş olmayınca subayların kendisine karşı harekete geçeceğinden, askerî darbe yapacağından korkuyordu. Gerçekten de 1989'da tam da böyle planların uygulanmak üzere olduğuna inanan Saddam, çok sayıda kara ve hava subayını idam etti. Kısacası Saddam, alt rütbeli erlerin Şii halkı, **Sünni** azınlık hükümetine karşı ayaklandırması tehdidi ile savaş sırasında kendi iktidar odaklarını yaratarak sivil devlet başkanını devirecek fırsatını yakalayan subayların tehdidi ile karşı karşıyaydı.

Kuveyt'in işgali, hem ekonomik yönden hem de askerî yönden İran-Irak Savaşının kötü mirasını iyileştirecek çare gibi görünüyordu. Kuveyt'in petrol zenginliği, Irak rejiminin devleti yeniden yapılandırmasına ve Arap-olmayan alacaklılarına

geri ödeme yapmasına imkân verecekti. Orduyu meşgul edecek, başkentten uzaklaştıracaktı. İşgal, aynı zamanda, yalnızca Kuveyt'e değil Körfez'in bütününe Irak hegemonyasını yansıtacaktı. Bu durum, Irak'ın kendi çıkarları doğrultusunda petrol fiyatlarını ve kotalarını dikte etmesine imkân tanıyacaktı; çünkü **OPEC**'in toplam üretiminin yüzde 21'ini ele geçirmiş olacaktı. Ve en nihayetinde askerî ve ekonomik gücün artması, Irak'ın **Pan-Arabizm'in** lideri konumuna gelmesine yaracaktı; çünkü bölgenin en güçlü ülkesi olacaktı ve İsrail ile ateşkes imzalamamış olan tek ülke olması da FKÖ'yü gerçekten kucaklayacak tek ülkeydi.

İşgalin kendisinin kolay olacağı inancı iki noktaya dayanıyordu: birincisi Kuveyt'in makul olmayan davranışlara girerek işgali tahrik etmesi, ikincisi Arap veya Batı Devletleri'nin müdahale etmeyeceği inancı. Bunlardan birincisine ilişkin olarak Mayıs 1988'de Irak, Şattül Arap nehrinin girişinde Irak'ın Körfez'e ulaşımını sağlayan tek nokta olarak stratejik önem taşıyan iki adayı kiralamak (veya topraklarıyla birleştirmek) amacıyla Kuveyt'i yokladı. Kuveyt olumsuz cevap verdi. Şubat 1989'da Irak, Arap dünyası adına İran'a karşı savaşmış olmanın ödülü olarak Kuveyt'ten toprak tavizi koparmaya çalıştı; ama sonuç alamadı. Irak, hakkı olan savaş tazminatını alamadığı için aldatıldığını düşünüyordu (200.000 Iraklı öldürülmüş, 400.000 kişi yaralanmış ve 70.000 kişi esir alınmıştı) ve ayrıca petrol gelirleri konusunda da aldatılmış olduğuna inanıyordu. Irak'a göre Kuveyt, Irak'ın Rumaila petrol alanından 2.4 milyar dolar çalmıştı. Irak, Kuveyt'i işgal etmekle Saddam Hüseyin'in kendi hakkı olduğuna inandığı şeyi alıyordu yalnızca.

Bu ikinci nokta ile ilgili olarak Saddam Hüseyin, Amerikan Elçisi April Glaspie ile 25 Haziran 1990'da yaptığı bir toplantıyı şöyle yorumladı: Irak Kuveyt'i işgal ederse Amerika Birleşik Devletleri müdahale etmeyecekti, çünkü Washington'ın Araplar arasındaki tartışmalara karışmak istemediğine dair toplantıda işaretler verilmişti. Orta Doğudaki etkili başka güçlerin yaptığı işgal ve müdahaleleri ve bunun karşısında Batı veya Arap dünyasının tepki vermemesini göz önünde bulundurarak Saddam, petrolün akışı devam ettiği sürece Irak'a da göz yumulacağını hesapladı. Unutulmamalıdır ki, 1967'den beri işgal ettiği Batı Şeria, Gazze ve Golan tepelerinden İsrail'in çıkarılması için ya da 1976'dan sonra Suriye'yi Lübnan'dan çıkarmak için hiçbir şey yapılmamıştı. Böylece Saddam Hüseyin, kendi silahlı kuvvetlerine karşı askerî bir harekât yapılması, Irak'a karşı bir Arap cephesi oluşturulması ihtimalîni ve hatta **BM**'nin ekonomik ambargo uygulaması olasılığını bile çok önemsemedi.

Irak'ın yanlış hesaplarının ve yalnızca Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya değil eski müttefiki SSCB ve Arap kardeşlerinin pozisyonlarını ne kadar yanlış yorumladığının sonuçları 16 Ocak 1991'de apaçık ortaya çıktı. Aylar süren BM Güvenlik Konseyi kararlarından, diplomatik manevralardan, Irak ve Kuveyt'in aktif varlıklarının dondurulmasından ve Irak'ı kendi isteği ile Kuveyt'ten çekilmeye zorlamak için ambargo uygulanmasından sonra Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde çok-uluslu bir koalisyon, Kuveyt'i askerî olarak kurtarmak için Çöl Fırtınası Harekâtını başlattı. Koalisyon gözü kara bir şekilde Kuveyt'teki Irak he-

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)
Petrol üretiminde önde gelen Üçüncü Dünya ülkelerinin çıkarlarını temsil etmek amacıyla 1960 yılında kurulmuş örgüt.

Pan-Arabizm
Verimli Hilal ve Büyük Suriye planlarının yanı sıra Mısır, Suriye ve Lübnan'ın birleşme çabalarında da kendini gösteren Arap birliği hareketi.

Birleşmiş Milletler (BM)
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

deflerini bombaladığı sırada Saddam, Filistin çatışmasıyla bir bağlantı yaratarak koalisyonu bölme amacıyla İsrail'deki skud füzelerini bombaladı ve bu şekilde İsrail'i de savaşa sokmak için tahrik etmeye çalıştı. Amerika'nın verdiği güvence ve patriot füzelerinin hızla devreye sokulmasıyla İsrail'in misillemede bulunması önlendi. Yine de, birkaç ay sonra, Arap-İsrail çatışmasını çözmeye ve kapsayıcı bir Orta Doğu barış süreci girişimi başlatmaya çalışılırken açıkça görüleceği üzere bir bağlantı yaratılmıştı.

27 Eylül 1991'de Çöl Fırtınası'nı başlattıktan kırk üç gün sonra ateşkes ilan edildi. O noktaya gelinene kadar koalisyon güçleri tarafından 120.000 sorti yapılmış, 7.400 "akıllı" bomba da dâhil olmak üzere 84.000 ton barut atılmıştı. Irak'ın Kuveyt macerası, muazzam bir hava gücü kullanılarak durdurulmuştu ve bu yöntem örneğin Kosova gibi başka, Soğuk-Savaş sonrası çatışmaları çözmek için aynı şekilde tekrarlandı. Ne var ki, Irak kuvvetleri Kuveyt'ten çıkarılmış hatta koalisyon güçleri tarafından sınır boyunca kovalanmış olmasına rağmen Irak, savaştan nispeten yara almadan kurtulmuştu. Amerika Birleşik Devletleri'nin uzun bir kara operasyonuna girmemesi kararında, ceset torbaları ve Vietnam kâbusunun korkusu ağır bastı. Saddam Hüseyin'i devirmenin Irak'ın toprak bütünlüğünü bozacağı inancı, ülkenin güneyinde Şii kökten dinci bir devletin kurulacağı korkusu da bu kararı güçlendirdi. Üstelik koalisyonun Irak rejimine karşı bir girişimde bulunma yetkisi yoktu ve koalisyon ortakları Fransa ve Rusya böyle bir eylemi desteklemezdi.

Ortak güvenlik
Uluslararası kamuoyunu saldırganlığı kınama yönünde seferber ederek devletler arasındaki barışı koruma ilkesi. Genel olarak Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin temel amacı olarak görülür.

Kuveyt'in Sabah Kraliyet ailesine iade edilmesi, Batı'nın zaferi ve Saddam Hüseyin'in (uzun vadede yanıltıcı olduğu görülen) hegemonya iddiasının yenilgisi olarak okundu. Özellikle de **ortak güvenliği** destelemek için Amerika Birleşik Devletleri'nin güç vereceğini gösterdi ve artık Soğuk Savaş'ın yerini, iyi ya da kötü, Washington'ın kendi değerlerini dünyanın geri kalanına zorla kabul ettireceği, Yeni Dünya Düzeni adı verilen yeni bir paradigmanın aldığı düşüncesinin doğmasına yol açtı. Böyle olunca, muzaffer bir Amerika Birleşik Devletleri ile artık adı var kendi yok durumuna gelmiş eski Sovyetler Birliği arasındaki fark bundan daha bariz olamazdı.

Tek Kutuplu Ân: Amerika Zirvede

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)
Komünist Çin topraklarının resmi adı. ÇHC 1949 yılında Mao Zedong liderliğinde kurulmuştur.

ABD'nin 1990'larda uluslararası düzen üzerindeki egemenliği, çoğu gözlemciye göre, "tek kutuplu ânı" oluşturmaktaydı. Amerika'nın Sovyetler Birliği (bir ölçüde de **ÇHC**) ile giriştiği kıyasıya rekabette, Soğuk Savaşın devam ettiği on yılların tersine, 20. yüzyılın son yıllarında ABD'nin uluslararası sistemde ciddi bir rakibi yoktu. Askerî ve siyasî gücüyle boy ölçüşebilecek bir başka güç yoktu ve her ne kadar 1992 seçimleri ufukta beliren ekonomik krizinin gölgesinde kalmış olsa da, 1990'lar Amerika'nın rakipsiz, küresel süper güç olmasına tanıklık edecekti. Özellikle 1990'ların ortalarına gelindiğinde, ABD'de yerleşmiş olan girişimciler "yeni küresel ekonomiyi" ve bunun en açıkça görünen yan ürünü, internete hâkim olmuş-

tu. Elbette Clinton yönetiminin en önemli inisiyatiflerinden biri, WWW 'nün (World Wise Web) devlet denetimini kaldırmasıydı çünkü bunun sonuncunda, çok büyük bir hızla, kendi başına bir sanal pazar oluştu. 1990'ların sonunda Amerika borsası hızla yükselmeye başladı ve **Dow Jones Industrial Average (DJIA)** birçoklarının "sihirli" dediği 10.000 puanı geçti. Bir ölçüde Clinton yönetiminin sosyal hizmet reformları, ama daha çok 1990'ların ekonomik canlanışı nedeniyle Amerika'da işsizlik seviyesi, 1960'lardan beri en düşük seviyeye indi. 1990'ların sonunda ABD'de en büyük sorun (Başkan Clinton'ın özel hayatındaki tavrı hariç), çığ gibi büyüyen federal bütçe fazlasının ne yapılacağıydı ve 21. yüzyılda bu güç ve prestijin artacağından kuşku duyan gözlemci yok gibiydi.

Duruma uygun olarak ABD, ekonomik gücünü dünyaya yansıttı ve **küreselleşme** sürecini daha ileriye götürdü. Uluslararası ticarette Washington 1995'te **GATT**'ın, sürekli gümrükleri düşürecek bir kuruma, Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüşmesine sponsorluk yaptı. Buna ek olarak, örneğin Güneydoğu Asya gibi yeni sanayileşen ülkeleri liberalleşmeye, ekonomilerini uluslararası yatırıma açmaya ikna etmeye çalıştı. Bu küresel ekonomik dönüşümün arkasında yatan anlayışa göre Amerika'nın o sırada yeni-liberal kapitalist ekonomik kalkınma modelinde sağladığı üstünlüğün nedeni, Soğuk Savaşta kazandığı zaferdi. Gerçekten de yeni-liberalizm ve demokrasi karışımı öylesine egemen olmuştu ki, farklı sosyal sistemler arasındaki ezeli rekabetin sona erdiğini ilan eden bazı ateşli taraftarlar bile buldu; dünya 'tarihin sonuna' gelmişti. Ancak çok geçmeden bu kibirli seslenişin bir saçmalık olduğu görünmeye başlayacaktı.

Amerika'nın aksine 1990'ların yeni Rusyası, ekonomik ve siyasi krizlerle tökezleyen bir ulustu. Yeni Bağımsız Rusya Federasyonu'nun Başkanı Boris Yeltsin, aşılması imkânsız sayısız sorunla karşı karşıyaydı. Ekonomik alanda Rusya, Batı yöntemlerini uygulamaya çalıştı, fiyatlarda kontrolü kaldırdı, birçok devlet şirketini özelleştirdi, Rusya Federasyonu'nun ticareti canlanmaya başladı. Ancak sonuçlar parlak değildi. 1992'de Rusya'da enflasyon baş döndürücü bir hızla yüzde 2.500 oranına çıkmış; 1990'ların ilk yarısında GSMH'si yüzde 40 oranında azalmıştı. En fazla rahatsızlık veren konu da, fiyatların serbest bırakılmasından yararlanan kesimin bir kısmının yarattığı organize suç örgütleri ile özel şirket sahiplerine dönüşen eski Komünist Partisi resmî görevlilerinin ilişki içinde olmasıydı. Rusya'nın istikrarı, ayrılıkçı hareketlerle de sarsıldı. 1994'te Rusya Ordusu, Kafkaslar'da küçük bir Cumhuriyet olan Çeçenistan'ı yeniden Rusya'ya bağlamak için bölgeye gönderildi (Çeçenistan, Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan etti). Sözde demokrat Rusya'nın hareketine karşı yapılan eleştirilere rağmen savaş, 1990'lar boyunca çeşitli şekiller alarak devam etti ve yeniden 'Afganistan' benzeri bir durum yarattı.

Rusya ekonomisinin içinde bulunduğu kaotik durum, ülkenin kronik siyasi istikrarsızlığına da yansıdı. Demokratik geleneğin olmaması, Sovyet döneminden kalma bir anayasa ve 1990'da seçilmiş parlamentonun devam etmesi nedeniyle başkan ile ihtiraslı parlamento arasındaki iktidar savaşı Ekim 1993'te, en sonunda Yeltsin'in Halk Temsilcileri Kongresini dağıtmasıyla son buldu. Aralık 1993 par-

Dow Jones Endüstriyel Ortalaması (DJIA)
New York Borsası'nın performansını ölçmede kullanılan istatistik aracı.

Küreselleşme
Uluslararası ticaretin büyümesi, yatırım sermayesinin hızlı aktarımı ve yüksek hızdaki küresel iletişimin gelişmesi sonucunda ortaya çıkan kültürel, sosyal ve ekonomik değişiklikler.

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT)
Tarife düzeyleri ve uluslararası ticaretin kurallarını kapsayan, Bretton Woods Konferansı sonucunda ortaya çıkmış uluslararası bir anlaşma. Bir dizi müzakereden sonra gümrük tarifelerinin aşamalı olarak indirilmesi gerçekleşmiştir. Onun görevini 1995'ten itibaren Dünya Ticaret Örgütü üstlenmiştir.

lamento seçimleri, parlamentonun tam anlamıyla kilitlenmesi ile sonuçlandı. Sağ kanat milliyetçi partiler ve diğer popülist partiler mecliste (Vladimir Jirinovski'nin aşırı sağ partisi, bütün partilerden daha fazla oy aldı) çok sayıda sandalye elde ettiler. İki yıl sonra parlamento seçimleri daha da şaşırtıcı sonuçlar verdi. Öldüğü tahmin edilen Komünist Parti, Jironovski'nin partisiyle başa baş geldi. Dış gözlemcilerin aynı ölçüde canını sıkan bir başka olay da Boris Yeltsin'in sağlığının bozulmasıydı. Üstelik 1996 başkanlık seçimlerini kazanmış (seçim yolsuzlukla gölgelendi) ve ülkede en fazla ağırlığı olan siyasetçi olma özelliğini korumuş olsa bile Yeltsin'in bozulan sağlığı Rusya'da süregiden siyasi ve ekonomik belirsizliği şiddetlendirdi. Nihayet 1999'da yeni yıl gecesi, Yeltsin istifa etti ve eski bir KGB görevlisi olan Vladimir Putin Rusya Başkanlığına getirildi. Bir sonraki yıl göreve resmen seçildikten sonra Putin, örgütlü suçun üzerine gideceğine söz verdi ve hâlâ kargaşa içinde olan Rusya Federasyonu'na bir miktar istikrar getirdi.

Rusya Federasyonu'nun açıkça görülen zayıflığı ve istikrarsızlığı kuşkusuz Amerika Birleşik Devletleri'nin kalan tek süper-güç olarak görece konumunu yükseltti. Ancak Rusya'da devamlılık kazanan merkezî otoritenin olmayışı ve ekonomik zayıflık çok çeşitli tehditler ve potansiyel güvenlik sorunları yarattı. Büyük nükleer silah deposunun geleceği, başka türden kitle imha silahlarına (kimyasal ve biyolojik silahlar) sahip olması ve komünizm-sonrası devleti, küresel ekonomiyle bütünleştirme gereği, Rusya'yı ve onunla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'ni ve daha genel anlamda Batı dünyasını bekleyen en önemli sorunlardan sadece birkaçıydı.

1990'larda nükleer savaş riskini ve Sovyetler Birliği'nin elindeki büyük nükleer silah deposunun 'yanlış' ellere geçme ihtimalîni en aza indirgemek için birçok girişim yapıldı. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği karşılıklı nükleer silah indirimi anlaşmasını görüşmeye devam ettiler. Haziran 1991'de **Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri Antlaşması'nı (START)** imzaladılar. Buna göre her iki ülke de 1998'e gelindiğinde sahip oldukları nükleer başlıkların sayısını yarı yarıya (yaklaşık 6.000) azaltmış olacaklardı. Sovyetler Birliği bundan altı ay sonra resmen ortadan kalkınca, START'ın yerini Mart 1992 tarihli Lizbon Antlaşması aldı ve SSCB'nin devamı olan devletlerden Belarus, Ukrayna ve Kazakistan nükleer silahları topraklarından temizlemeyi kabul ettiler. 1993 başlarında START II antlaşması Amerikan ve Rus silahlarında indirimi daha da ileriye götürdü, her iki tarafa yaklaşık 3.000- 3.500 silah bıraktı. Nükleer silahların çoğalmasını sınırlama sırasında önemli an, 1995'te yakalandı. O yıl 1968'de Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve Britanya arasında yapılan **Nükleer Silahsızlanma Antlaşması,** sürekli statüye geçti ve bu ülkeler nükleer deneme konusunda moratoryum ilan ettiler. Ancak bu tür anlaşmalar nükleer silahların çoğalmasını durduracak kesin yöntemler değildi, aşağıda görüleceği gibi 1998'te Hindistan ve Pakistan reklamı iyi yapılmış (ve misilleme amacını yerine getiren) nükleer denemeler yaptılar.

Gerçekten de milenyumun sonunda nükleer savaş ihtimalî ve tehlikesinin değişim geçirmekte olduğu açıkça belliydi, ama ortadan kalktığı söylenemezdi. Amerikan-Rus nükleer savaş tehlikesi baş gösterdiği andan itibaren olabilecek en düşük

Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri (START–Strategic Arms Reduction Talks) SALT II anlaşmasının onaylanması konusunda yaşanan başarısızlıktan sonra 1982 yılın-da ABD ve SSCB arasında başlayan START müzakereleri sonucunda ilk olarak 1987'de –orta büyüklükteki nükleer güçleri ortadan kaldırmak amacıyla– INF antlaşması imzalanmıştır. 1991'deki START I ile her iki taraf da nükleer cephanelerinde ve yerinde incelemelerinde yeni indirimler yapmayı taahhüt etti. Bunun ardından 1993 yılında gerçekleştirilen START II görüşmeleri sonucunda, 2003 yılına kadar nükleer savaş başlıklarında üçte iki azaltmaya gitme çağrısı yapıldı. START ayrıca, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan'ın nükleer silahsızlanmalarına temel oluşturmuştur.

Nükleer Silahsızlanma Antlaşması 1968'de SSCB ve ABD taraf'ından önerilen ve akabinde UNGA taraf'ından desteklenen antlaşma, nükleer silahlara sahip olan ülkelerin arasına "yeni"lerinin katılmasını yasaklıyordu. Antlaşma 180 ülkenin desteğini almasına rağmen bazı devletlerin açıkça veya gizlice nükleer silahlar elde etmesini önleyemedi.

seviyedeydi, ama kabul edilmiş nükleer güç sahibi devletleri asıl rahatsız eden konu, bazı 'suçlu' devletlerin, hatta terörist örgütlerin nükleer silah sahibi olma ihtimalîydi. Buna göre ABD, 1980'lerde başlattığı saldırıları etkisiz hale getirecek ulusal **Füze Savunma Programını** geliştirmeye başladı. Ancak bu tartışma konusu olacak bir etkinlik alanıydı, çünkü var olan nükleer dengeyi tehlikeye atıyor ve yeni bir silahlanma yarışmasını kışkırtıyordu.

Füze Savunma Programı
Diğer adıyla Füze Savunma İnisiyatifi ya da Ulusal Füze Savunması. ABD'yi (ve diğer ülkeleri) potansiyel saldırılara karşı korumak için bir füze kalkanı oluşturma planı.

Peş peşe gelen Amerikan yönetimleri, nükleer silah teknolojisinin eski Sovyetler Birliği'nin elinden çıkıp 'suçlu' devletlere aktarılmasından kaygı duyarken, Batı dünyası genel olarak yeni Rusya'nın sunduğu genel manzaradan, siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın doğuracağı sonuçlardan endişelenmekteydi. Sorulan genel soru oldukça açıktı: Rusya son yetmiş yıldır çoğunlukla düşmanca ilişkiler yaşadığı ülkelerin egemen olduğu yeni güvenlik ve ekonomik sistemle nasıl bütünleştirilecekti? Güvenlik alanında ilk büyük inisiyatif, Ocak 1994'te yapılan ve NATO ile Rusya arasında savunma alanında bir ölçüde işbirliği sağlayan Barış için Ortaklık (Partnership for Peace-PfP) anlaşmasıydı. Uzun vadede PfP, Avrupa güvenliğinde önemli bir araç olamadı; çünkü NATO'nun genişlemesiyle ilgili sorunlar çıktı ve örneğin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Batı Avrupa Birliği (BAB) gibi başka çok taraflı güvenlik örgütleri genişleyip çoğaldı.

Rusya'nın Batı'ya bu yeni yönelişini ekonomik ve siyasi alanda sağlamlaştıran başlıca girişim, onu önde gelen sanayi devletlerinin üye olduğu **G7** örgütü arasına almak ve örgütü G-8 ya da G7+1 olarak dönüştürmekti. Bu herhalde ekonomik düzlemden çok psikolojik düzlemde anlamlıydı; çünkü gerçekte Rusya'nın ekonomisi üye ülkelerden büyük farkla gerideydi. Elbette, isyancı azınlıklara karşı (Çeçenler gibi) silahlı kuvvetleri kullanmaktan çekinmeyen, 'yarı demokratik bir ülke' olarak kalan Rusya'yı saygın bir konuma getirmenin Batı demokrasilerinden taviz vermek anlamına geldiğini öne sürenlerin sayısı da çoktu. Sovyet-sonrası ömründe Rusya, birçok gözlemciye göre oldukça tehlikeli ve şüpheli politikalar uyguladı (İran'a nükleer teknoloji satması buna bir örnekti). Yine de yalnızca Rusya'nın büyüklüğü, askerî kapasitesi, jeopolitik önemi ve ekonomik potansiyeli veri alındığında Batı demokrasilerinin, Soğuk Savaş'taki düşmanlarının yerine geçen (yarı-demokratik ve yarı-kapitalist) bu devletle 'barış içinde birlikte' yaşama siyasetine devam etmekten başka seçenekleri yoktu.

Grup 7 (G7)
1976'da kurulan G7, en gelişmiş kapitalist ekonomilerin –ABD, Japonya, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya– örgütüdür. G 7'nin geçmişte yaptığı ve günümüzde yapmaya devam ettiği toplantılarında bu ülkelerin liderleri ekonomik ve siyasi meseleleri tartışmaktadır

"Yeni Dünya Düzeni" ve Etnik Çatışmalar

ABD böylece Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan bazı sorunlarla baş edebildi ve artık eski Rusya'yı askerî ve ekonomik güç bakımından açıkça cüceleştirmişti. Birinci Körfez Savaşı'nın ardından doğan, Amerika'nın elde ettiği bu en tepedeki konumunu dünya siyasetinde kullanarak bir "yenidünya düzeni" getirmesi fikri, çok geçmeden sınavdan geçecekti. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ABD'nin gücünü göstermeye istekli olduğu bazı alanlarda, eskiden başa çıkılamayan konuların artık çözüle-

ceğine dair işaretler belirmişti. Bunlar arasında en ünlüsü, Clinton yönetiminin sonunda boşa çıkacak olan İsrail-Filistin anlaşmazlığına son verme girişimiydi. Ancak, bu girişimlerden bir başkası olan, İrlanda sorununda "dürüst aracı" olarak rol alması, Kuzey İrlanda çatışmasının çözüme kavuşmasında çok önemli oldu.

Harita 20.2: *Eski Yugoslavya*

Kaynak: *Lineman (1993)*

1969'da Kuzey İrlanda Sivil Haklar hareketinin ardından patlak veren çatışmanın Soğuk Savaş ile hiçbir ilgisi olmadığı halde, Soğuk Savaş'ın sona ermesi çatışmanın çözülmesi için elverişli bir ortam yarattı. Britanya ve İrlanda Cumhuriyeti'nin Kuzey İrlanda'daki gelişmelere tam anlamıyla odaklanmaları mümkün oldu ve Amerika'nın tek süper güç statüsü Clinton yönetiminin görüşmelere etkin bir biçimde katılabilmesini sağladı. Barış sürecinin resmî başlangıcı, şeklen Ağus-

tos 1994'te Cumhuriyetçiler, Ekim 1994'te Kralcıların ateşkesiyle geldi. Bunları 1995 Çerçeve Belgeler ve 1996'da görüşmelerin önünü açacak anayasa seçimleri izledi. Görüşmeler üç kola ayrıldı: Kuzey İrlanda iç ilişkileri; İrlanda Cumhuriyeti ile Kuzey-Güney ilişkileri; ve Britanya ile İrlanda arasında Doğu-Batı ilişkileri. Çatışmanın çözülmesi açısından temel noktalar, iki tarafın, Britanya ile birlik içinde kalma taraftarları/kralcılar (Protestan) ile milliyetçi, cumhuriyetçilerin (Katolik), ortak bir hükümet kurarak iktidarı paylaşması; bölgesel özerklik verilmesi, ya da Britanya'nın iktidarı devretmesi; milis güçlerinin silahlarını teslim etmesi; kolluk güçleri reformu ve İrlanda Cumhuriyeti'nin toprak talebinden vazgeçmesiydi. Bunlar, hem Kuzey İrlanda'da hem İrlanda Cumhuriyeti'nde referandumla onaylandı ve ezici oy çokluğuyla 1998 Belfast Anlaşması'nda resmiyet kazandı. 1998'den itibaren karşılaşılan en büyük güçlük, anlaşmanın tam anlamıyla uygulanmasını güvence altına almaktı. Özellikle topluluklarını korumak için hâlâ silaha ihtiyaç duyulacağını düşünen ve silahlarını teslim etmek istemeyen milis güçlerinin silahsızlandırılması kolay iş değildi. Bunun yanı sıra, Kuzey İrlanda'da silah sahibi olmak, milislere nüfuz ve statü sağlıyordu. Ancak 11 Eylül 2001'den ve çok ağır bir Amerikan baskısından sonra, nihayet IRA'nın ilk silah teslimi gerçekleşti.

Ne var ki, ABD'nin, özel bir ilgisi olan ve çatışan tarafların da Amerikan'ın fikrine başvurmanın potansiyel avantajlar ve maddi imkânlar sağlayacağını gördüğü durumlarda, ABD'nin o çatışmaları durdurmak için gücünü olumlu yönde kullanması mümkün olabilirdi ama çok geçmeden nüfuzunun sınırları da açıkça göründü. İlk işaret, Siad Barre hükümetinin çöküşünden sonra kamuoyunda doğan endişeye bağlı olarak, 1992-93 kadar erken bir tarihte ABD'nin Somali'ye girmesiyle geldi. BM'nin Saddam'a karşı başarılı bir mücadelesinden sonra ortaya çıkan iyimser duygularla birebir örtüşen bu insanî yardım amaçlı müdahale, başlangıçta iyi gitti. Ancak, yavaş yavaş ama kesin bir biçimde Amerikan güçleri Somali'de bir iç savaşın içine çekildi ve Ekim 1993'te on sekiz ABD komandosu, General Aideed güçleri tarafından öldürüldü. Bu olayla Amerikan kamuoyu sert bir dönüş yaptı. Böylece Başkan Clinton'ın ilk önemli siyasi eylemi Somali'den çekilmek oldu. Farsın arkasından trajedi hızla geldi, çünkü Afrika Boynuzunda gücünü gösterememesinin etkisiyle, 1994'te ABD, Ruanda'da soykırımı önlemek için hiçbir şey yapmadı.

Bu yetmezmiş gibi ABD'nin dünyayı şekillendirme gücü, Balkanlar'da çıkan bir krizin büyük çaplı bir savaşa dönüşme tehdidi nedeniyle Avrupa'da da sorgulanacaktı. Geriye bakıldığında, Yugoslavya'nın dağılması kimseye sürpriz olmamalıydı. Daha 1970'lerde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyet ve iki özerk bölgede, daha geniş bir özerklik yönünde genel bir eğilim vardı. 1980'de Tito'nun ölümünden sonra, ekonomik sorunlar ve etnik bölünmeler derinleşmeye devam etti ve en sonunda 1990'ların başında Yugoslavya etnik çizgiler boyunca ve şiddet kullanılarak parçalandı. Eski komünist lider Slobodan Miloseviç öncülüğündeki Sırbistan'ın ülkenin geri kalanı üzerinde egemenlik kurma girişiminin başarısızlığa uğramasından sonra, Slovenya ve Hırvatistan 25

Haziran 1991'de Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etti. Federal ordu Slovenya'ya kısa ve başarısız bir müdahale yaptıktan sonra bir de Hırvatistan'da yaşayan Sırp azınlığı korumak üzere daha ciddi bir müdahalede bulundu. Ancak bir kez bağımsızlık cini şişeden çıktıktan sonra etkisi çok büyük hızla yayıldı. Eylül 1991'de Makedonya bağımsızlığını ilan etti, Ekim'de Bosna-Hersek yurttaşları bağımsızlık yönünde oy kullandı. Uluslararası toplumdan gelen baskı ilk anda krizin yayılmasını önledi. 1992'nin başında Hırvatistan ile 14.000 kişilik bir BM barış gücü tarafından denetlenen bir ateşkes görüşmesi yapıldı. Aynı zamanda Avrupa Topluluğu, Hırvatistan ve Slovenya'yı bağımsız devletler olarak tanıdı ve Nisan ayında bunu, ABD ve AET'nin Bosna'nın egemenliğini tanıması izledi. Böylece Monte Negra (Karadağ) ve Yugoslavya, Miloseviç yönetimi altında Yeni Yugoslavya Federasyonu'nun kurulduğunu ilan etti ama BM ve AB, bu rejimim meşru olduğunu, eski Yugoslavya'nın yasal varisi olduğunu kabul etmediler, eski federal devletin belirlediği hak ve yükümlülüklerin bu yeni cumhuriyetlere devrolmadığını iddia ettiler.

Ne var ki, eski Yugoslavya'nın hızla dağılmasına karşın, Balkan Savaşları'nın bitmesi henüz ufukta görünmüyordu çünkü Bosna-Hersek'te, uzun ve kanlı bir etnik çatışma başladı. Bosna-Hersek Cumhuriyetinin ilan edilir edilmez Bosna'da nüfusun %30'unu oluşturan Bosnalı Sırplar, Bosna topraklarının büyük çoğunluğunu ele geçirdiler ve Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni ilân ettiler. Buna karşılık Bosnalı Hırvatlar da kalan toprağın yarısına el koyarak Hersek-Bosna Hırvatistan Topluluğunu kurduklarını ilan ettiler ve cumhuriyetten kalan toprağı (yüzde 15-20) nüfusun yüzde kırkını oluşturan ama silahlanması zayıf olan Müslümanlara bıraktılar. Bunun devamında çoğunluğu Bosnalı Sırplar tarafından yapılan bir "etnik temizlik" savaşında binlerce Müslüman öldürüldü ve bir o kadarı da ülkeden kaçtı ya da Sırplar tarafından toplama kamplarına gönderildi. Mayıs 1992'de BM, Sırbistan ve Karadağ'a ekonomik ambargo uyguladı ve Bosna'da hemen ateşkes ilân edilmesini talep etti. Bununla birlikte savaşa son verecek bu girişim etkisiz kaldı çünkü bu noktada başlıca Avrupalı devletlerinde ve ABD'de zorlayıcı güç kullanma iradesi yoktu. Sonuçta BM Koruma gücü, (UNPROFOR) Bosna'ya girdi ama çatışmayı kontrol altına alacak herhangi bir etkin eylemde bulunmaktan, caydırıldı.

Eski Yugoslavya'daki çatışmaya, etnik temizliğin vahşetini zapt etmenin açıkça artık çok geç olduğu noktaya kadar, Clinton yönetiminin doğrudan katılmaktaki isteksizliği, bir ölçüde çatışmanın Avrupa'nın sorumluluklar dünyasında yer aldığı varsayımına bağlıydı. Ne var ki, Somali'de yaşadığı bozgunun etkisi Washington üzerinde daha büyük olmalı, çünkü bu olay tam ABD'nin Bosna'ya müdahale etme ihtimalini tartışmasıyla aynı zamana tesadüf etmişti. ABD kamuoyu, hükümet, eski Yugoslavya'ya müdahale etmenin ABD'nin ulusal çıkarı için açıkça gerekli olduğunu sağlam bir biçimde ortaya koymadıkça, bir kez daha askerleri tehlikeye atmamak konusunda kesin kararlıydı. ABD hükümeti bunu yapmaya muktedir değildi veya istemedi ve bu durum, 1994'te toplama kamplarında hapsedilen Bosnalıların şok edici fotoğrafları ve kitle katliamlarının kanıtları her gün haberlerde görü-

nene kadar devam etti. Hatta o noktada bile ABD, askerî müdahale yerine, daha "güvenli" olan ekonomik yaptırımları sıkılaştırma yolunu seçti. Ancak 1995'te, Sırp güçlerinin, Srebrenica dolaylarında güyâ UNPROFOR'un "güvenlikli alanı"na girip hunharca 7.000 Müslüman Bosnalıyı katledince, bu siyaset sürdürülebilir olmaktan çıktı. Bu olay ortaya çıkıp, dünyayı afallatınca, Washington nihayet Sırplara karşı daha savaşkan bir tutum aldı. Nihayet 1995 yılı sona ererken, Amerikan hava saldırısı tehdidi ile Sırpları Ohio, Dayton'da masaya oturttu ve bu anlaşma Bosna, Hırvatistan ve Sırbistan (Yugoslavya) arasında barış anlaşmasının yapılmasının yolunu açtı.

O zaman bile barış kalıcı olmadı. 1997'de Miloseviç'in yeni Yugoslavya'nın başına yeniden başkan seçilmesiyle, etnik Arnavut Kurtuluş Ordusu'nun Sırp yönetimine gerilla savaşı açtığı Kosova bölgesinde yeni bir çatışma başladı. Etnik Arnavutlar üzerindeki baskının giderek artması nedeniyle ayrılıkçı Arnavut gruplar ile Sırplar arasındaki görüşmelerin kesintiye uğradı, bunun üzerine Sırpların yeni bir "etnik temizlik" harekâtına başlamasının çok yakın olması tehlikesi karşısında Mart 1999'da NATO, tarihinin ilk askerî eylemini yaparak Yugoslavya içindeki tüm stratejik hedefleri bombalamaya başladı. Bunu izleyen çatışmada binlerce etnik Arnavut, Yugoslav askerleri tarafından güç kullanılarak Kosova'dan çıkartıldı. En sonunda Haziran'da NATO, tam bir askerî müdahalede bulunmaktan söz etmeye başladı ve bunun üzerine Miloseviç Kosova'dan çıkmayı kabul etti ve NATO barış gücü bölgeye girdi. Bu arada Karabağ, Federasyon içinde daha fazla özerklik istedi ve bu amaca yönelik faaliyetlerde bulundu. Eylül 2000 tarihinde Slobodan Miloseviç hiç beklenmedik bir şekilde Yugoslavya'da başkanlık seçimlerini kaybettiğinde, Balkanlardaki çalkantı henüz durulmamıştı. Miloseviç, önce Vojislav Kostuninca'nın zaferini kabul etmeyi reddetti; ama bir dizi protesto gösterisi ve dış baskı sonucunda iktidar koltuğunu bıraktı ve aynı yılın sonunda ABD ve AB, Yugoslavya'ya karşı ekonomik ambargoyu kaldırmaya başladı. 2001 yılında Miloseviç tutuklanarak savaş suçlusu olarak Uluslararası Lahey Mahkemesi'ne gönderildi. Duruşması Şubat 2002'de başladı ve 2002'de hastalıktan ölmesine kadar devam etti.

Yeni yüzyılın başına gelindiğinde, Balkanlar'da savaş böylece sona ermiş ve bir yeniden yapılanma, barış, süreci başlamıştı. Yine de etnik temizlik olaylarının hatıralarıyla yaralanmış, etnik bakımdan bölünmüş bir bölgede, sayısız "savaş suçlusunun" serbestçe dolaştığını da bilerek sivil toplum kurmak insanın gözünü korkutan bir görev olarak durmaktadır.

Sonuç

Böylece 1990'lar insanları şaşkınlığa uğratacak kadar karmaşık bir on yıl oldu. Sona erdiği zaman, ne küreselleşme ne de "Yeni Dünya Düzeni" vaadi yerine getirilmişti. Serbest Pazar kapitalizminin görünürdeki başarısı ve devlet denetimli sos-

yalizmin ortadan kalkması, küresel veya bölgesel ölçekte ekonomik güçlüklerin veya siyasi istikrarsızlığın ortadan kalkmasına yol açmadı. Ayrıca küreselleşmiş dünyada ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık, dünyanın herhangi bir bölgesindeki güçlüklerin ve bölgesel istikrarsızlığın etkisinin çevrelenmesinin eskisine göre çok daha güç olması anlamına gelmektedir. İronik biçimde, Karşılıklı Garantili İmha kavramının korkunç mantığı sayesinde çatışmanın kontrol edildiği "Soğuk Savaş" yıllarını, uzun bir barış dönemi olarak görmeye başlayan Batı dünyası için 1990'lar, tehlikeli bir belirsizlik dönemi oldu. Soğuk Savaş gerilemeye başlayınca Balkanlar'da olduğu gibi eski milliyetçi çatışmalar yeniden alevlendi; Afganistan ve İran'da kısmen süper güçler tarafından beslenmiş yeni ideolojiler olanca keskinlikleriyle odak noktasına geldi. Böylelikle yeni milenyumun şafağında Soğuk Savaş artık tarihe havale edilmiş olabilirdi; ama mirası, 21. yüzyıl dünyasını etkileyerek yaşamaya devam etti. Kısacası, yeni Amerikan küresel imparatorluğu söylentileri yayılırken bile, dünya çatışma ve değişimin yarattığı bunalımdan kurtulamadı. Bir yüzyıl önceki durumla karşılaştırıldığında, değişimin hızının artması çatışmanın nedenlerini olmasa bile, kapsamını ve doğasını değiştirdi. Nükleer silahlar yaygınlaşmaya ve yeni terörist tehditler ortaya çıktıkça, dünya eskisine göre daha güvenli bir yer değildi.

Önerilen Okumalar

Soğuk Savaş bitiminde Sovyet-Amerikan ilişkileri üzerine detaylı en iyi inceleme için bkz. Raymond Garthoff, *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War* (Washington, DC, 1994). Soğuk Savaşın bitimi üzerine çeşitli bakış açılarını görmek isteyen okuyucuların baş vurması gereken eserler için bkz. Beth Fischer, *The Reagan Reversal: Foreign Policy and the End of the Cold War* (Columbia, 1997), Archie Brown, *The Gorbachev Factor* (Oxford, 1996), Michael H. Bernhard, *The Origins of Democratization in Poland: Workers, Intellectuals, and Oppositional Politics, 1976-1980* (New York, 1993), Timothy Garton Ash, *The Magic Lantern: The Revolution of 1989 Witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague* (New York, 1990), Charles S. Maier, *Dissolution: The Crisis of Communism and the End of East Germany* (Princeton, NJ, 1997), Jack F. Matlock, *Autopsy on an Empire: The American Ambassador's Account of the Collapse of the Soviet Union* (New York, 1995), Gale Stokes, *The Walls Came tumbling Down* (New York, 1997) ve Jacques Levesque, *The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe* (Berkeley, CA, 1997). Sovyetler'in Afganistan'dan çekilmesi ve bunun SSCB'nin dağılması üzerindeki etkisi üzerine yapılmış bir analiz (aynı zamanda Afganistan ve Vietnam'ın yararlı bir karşılaştırması) için bkz. Sarah E. Mendelson, *Changing Course: Ideas, Politics, and the Soviet Withdrawal from Afghaniston* (Princeton, NJ, 1998). SSCB'nin dağılmasına yol açan süreçte Komünist Parti eliti in rolünü vurgulayan bir analiz için bkz. David Kotz ve Fred

Weir, *Revolution from Above: The Demise of the Soviet System* (London, 1997). Ayrıca bkz. Michael NcGwire, *Perestroika and Soviet National Security* (Washington, DC, 1991) ve Robert English, *Russia and the Idea of the West* (New York, 2000).

1990–91 Körfez Savaşı üzerine çok sayıda kitap yazılmıştır. Irak ve Birleşik Devletler'de karar yapımı sürecinin kapsamlı bir analizi için bkz. Amatzia Baram ve Barry Rubin (eds), *Iraq's Road to War* (New York, 1993). Körfez Savaşı'nı yeni dünya düzeninin daha geniş bağlamı içine konumlandıran iki kitap için bkz. Tareq Ismael, *The Gulf War and the New World Order: International Relations in the Middle East* (Gainesville, 1994) ve Lawrence Freedman, *The Gulf War 1990–1991: Diplomacy and War in the New World Order* (London, 1993). Arap bakış açısını doğru biçimde ifadelendiren bir çalışma için bkz. Mohammad Heikal, *Illusion of Triumph: An Arab View of the Gulf War* (London, 1992).

Madrid Barış Süreci üzerine yapılmış kişisel değerlendirmelerden akademik analizlere kadar uzanan geniş bir yazın dizisi vardır. Kişisel değerlendirmelerden bazıları için bkz. Hanan Ashrawi, *This Side of Peace: A personal Account* (New York, 1995) , Shimon Peres, *Battling for Peace: A Memoir* (London, 1995), Mohamed Heikal, *Secret Channels: The Inside Story of Arab-Israeli Peace Negotiations* (London, 1996) ve Uri Savir, *The Process: 1,100 Days That Changed the Middle East* (New York, 1999). Akademik analizler için bkz. Ziva Flamhaft, *Israel on the Road to Peace: Accepting the Unacceptable* (Boulder, CO, 1996), Rashid al-Madfai, *Jordan, the United States and the Middle East Peace Process, 1974–1991* (Cambridge, 1993), Moshe Maoz, *Syria and Israel: From War to Peacemaking* (Oxford, 1995), Joel Peters, *Pathways to Peace: The Multilateral Arab-Israeli Peace Talks* (London, 1996), Edward Said, *Peace and its Discontents: Gaza-Jericho, 1993–1995* (London, 1995) ve George Giacaman ve Dag Jorund Lonning (eds), *After Oslo: New Realities, Old Problems* (London, 1998).

1990'larda küreselleşme ve uluslararası ilişkilerin genel bir değerlendirmesi için bkz. William Greider, *One World, Ready or Not: The Manic Logiç of Global Capitalism* (New York, 1997), Hans-Henrik Holm, *Whose World Order? Uneven Globalization and the End of the Cold War* (Boulder, CO, 1995) ve Ian Clark, *The Post-Cold War Order: The Spoils of Peace* (New York, 2002). Birleşik Devletler ile yeni Rusya arasındaki iliş-kiler üzerine yapılmış çalışmalar için bkz. David Remnick, *Resurrection: The Struggle for a New Russia* (New York, 1998), James Scott, *After the End: Making U.S. Foreign Policy in the Post-Cold War World* (Durham, NC, 1998) ve M. Bowker ve C. Ross, *Russia after the Cold War* (New York, 2000). Birleşik Devletlerin dünyadaki rolü konu-sunda çeşitli değerlendirmeler için bkz. Robert J. Lieber, *Eagle Adrift* (New York, 1997), Robert W. Tucker ve David C. Hendrickson, *The Imperial Temptation* (New York, 1992), Peter Gowan, *Global Gamble* (New York, 1999), Michael Cox, *U.S. Foreign Policy after the Cold War* (London, 1996), Michael Cox vd. (eds), *U.S. Democracy Promotion* (New York, 2000) ve William G. Hyland, *Clinton's World* (Westport, CT, 1999).

Soğuk Savaş sonrası Amerikan savunma planı ve siyaseti bkz. Michael Klare, *Rogue States and Nuc-lear Outlaws* (New York, 1999).

Batı Yarıküreye ilişkin en iyi değerlendirme için bkz. Thomas E. Skidmore ve Peter H. Smith, *Modern Latin America* (New York, 2002). Bölgede Birleşik Devletler politikaları için bkz. Peter H. Smith, *Talons of the Eagle: Dynamics of U.S.-Latin American Relations* (New York, 2000), John H. Coatsworth, *Central America and the United States: The Clients and the Colossus* (New York, 1994), R. H. Holden ve E. Zolov, *Latin America and the United States* (New York, 2000) ve Lars Schoultz, *Beneath the United States: A History of U.S. Policy toward Latin America* (Cambridge, MA, 1998). NAFTA ve serbest ticaret konusunda bkz. George Grayson, *The North American Free Trade Agreement* (Lanham, MD, 1995), Barry Bosworth vd. *Coming Together? Mexico-U.S. Relations* (Washington, DC, 1997) ve Silvia Saborio, *The Premise and the Promise: Free Trade in the Americas* (New Brunswick, NJ, 1992). Panama ve Noriega hakkında bkz. John Dinges, *Our Man in Panama: The Shrewd Rise and Brutal Fall of Manuel Noriega* (New York, 1991).

21. yüzyılın şafağında Avrupa'nın görünüşü üzerine değerlendirmeler için bkz. R. Axtmann, *Globalization and Europe* (London, 1998), David Calleo, *Rethinking Europe's Future* (Princeton, NJ, 2001) ve Gregory Treverton, *America, Germany, and the Future of Europe* (Princeton, NJ, 1992). Avrupa bütünleşmesinin gelişimi ve etkisi üzerine yapılmış çalışmalar yeterince çoktur. Bunlardan bazı örnekler için bkz. James Dean, *Ending Europe's Wars* (New York, 1994), James E. Goodby, *Europe Undivided* (Washington, DC, 1998), M. Emerson, *Redrowing the Map of Europe* (New York, 1998), Michael J. Brenner, *Multilateralism and Western Security* (New York, 1995), F. Cameron, *The Foreign and Security Policy of the European Union* (London, 1999). A. Mayhew, *Recreating Europe* (New York, 1998) ve M. A. Smith ve G. Timmins, *Building a Bigger Europe* (Aldershot, 2000). Avrupa bütünleşmesinin gelişiminde Amerika'nın rolünü inceleyen bir değerlendirme için bkz. Geir Lundestad, *'Empire' by Integration* (New York, 1997). Atlantik ötesi ilişkiler üzerine etkileyici bir bakış açısı için bkz. Thomas Risse-Kappen, *Cooperation among Democracies: The European Influence on U.S. Foreign Policy* (Princeton, NJ, 1995). Balkan Krizi konusunda bkz. Misha Glenny, *The Fall of Yugoslavia* (New York, 1992), Slobodan Drakulic, *The Balkan Express* (New York, 1993), Thomas Ali, *Masters of the Universe? NATO's Balkan Crusade* (New York, 2000) ve A. Wachtel, *Making a Nation, Breaking a Nation* (Stanford, CA, 1998).

Kuzey İrlanda barış süreci konusunda okumalar için bkz. Eamonn Mallie ve David McKittrick, *The Fight for Peace: The Secret Story Behind the Irish Peace Process* (London, 1996), George Mitchell, *Making Peace: The Inside Story of the Making of the Good Friday Agreement* (London, 1999) ve Thomas Hennessy, *The Northern Ireland Peace Process: Ending the Troules* (Dublin, 2000). Kuzey İrlanda ve diğer etnik, mezhep ya da cemaat temelli çatışmalar üzerine karşılaştırmalı

bir bakış açısı için bkz. John mcGarry, *Northern Ireland and the Divided World: Post-Agreement Northern Ireland in Comparative Perspective* (Oxford, 2001).

Balkan krizi üzerine bkz. Misha Glenny, *The Fall of Yugoslavia* (New York, 1992), Slobodan Drakulic, *The Balkan Express* (New York, 1993), Thomas Ali, *Masters of Universe? NATO's Balkan Crusade* (New York, 2000), A. Wachtel, *Making a Nation, Breaking a Nation* (Stanford, CA, 1998) ve Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia* (London, 2001).

21. Bölüm

Yeni Avrupa'nın Doğuşu: Avrupa Bütünleşmesinin Tarihi, 1945-2007

Giriş

20. yüzyılın kan ve çatışmaya batmış bir resmini çizmek kolaydır belki ama bu dönemin, ulusal rekabetleri aşmak, ülkeler ve halklar arasında işbirliğini teşvik etmek için hem devletler hem bireyler düzeyinde gösterilen birçok farklı çabaya tanık olduğunu görmek de önemlidir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, **Milletler Cemiyeti** adı altında evrensel bir uluslararası örgütün kurulmasıyla, gelecekte barış ve refahın garanti altına alınacağına dair ilk umut doğdu. Ne var ki, bunun bir "yanlış alarm" hatası olduğu anlaşıldı çünkü en başında, daha kurulurken ABD'nin yer almaması nedeniyle bu iş tehlikeye düşmüştü ve daha sonra da, 1930'larda **"ortak güvenlik"** görevinin koordinasyonunu yapacak yeteneğe sahip olmadığı anlaşıldı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Merkez Devletler (Mihver) yenildikten sonra **Birleşmiş Milletler (BM) ve** bağlı kuruluşlarının kurulmasıyla aynı umut yeniden canlandı. Ama çok geçmeden, Soğuk Savaş'ın örgütü felç etmesi olgusu ve Güvenlik Konseyi Daimi Üyelerinin veto yetkilerini kendi ulusal çıkarlarını desteklemek doğrultusunda kullanmaları ve kötüye kullanmaları nedeniyle, hayal kırıklığı burada da başladı.

Ne var ki, daha açık fikirli bir dünya yönetimi oluşturmak için kurulmuş uluslararası hayaller bu kayalara çarparken, 1945 sonrası dönemde yeni bir patika belirdi: ekonomik, sosyal hatta siyasal bütünleşme geliştirmek için kıtasal ya da bölgesel devletler üstü örgütler ortaya çıkmaya başladı. Egemenliği bir araya toplayıp birleştirme deneyimleri arasında en başarılı olanı 1958'de Avrupa'da, **Avrupa Ekonomik Topluluğu**'nun **(AET)**, kurulmasıyla, sonra **Avrupa Topluluğu**'na

Milletler Cemiyeti
Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarıyla 1919 yılında kurulan uluslararası bir örgüt. Amacı ortak güvenlik yoluyla uluslararası barışı teşvik etmek ve ekonomi ve silahsızlanma gibi konularda konferanslar düzenlemekti. Milletler Cemiyeti 1946 yılında resmi olarak dağılmıştır.

Ortak güvenlik
Uluslararası kamuoyunu saldırganlığı kınama yönünde seferber ederek devletler arasındaki barışı koruma ilkesi. Genel olarak Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin temel amacı olarak görülür.

Birleşmiş Milletler (BM)
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)
1957 Roma Antlaşması ile kurulan AET, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir. Kurucu üyeleri Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya (şimdiki Almanya) idi. Topluluğun gayri resmi adı Ortak Pazardı. AET'nin amacı zaman içinde üyelerinin ekonomik birliğini ve sonunda da siyasi birliğini sağlamaktı.

Avrupa Topluluğu (AT) 1967'de, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET, 1957'de kuruldu) ile Avrupa Atom Kurumu'nun (EURATOM,1957'de kuruldu) ve Avrupa Kömür Çelik Kurumunun (AKÇT, 1952'de kuruldu) birleşmesiyle kuruldu. AT, Avrupa Birliği'nin (AB, 1992'de kuruldu) işlevlerinin pek çoğunu içermekteydi. Sonradan yerine geçen AB'den farklı olarak, üye ülkelerle bağı temelde ekonomik sözleşmelerden oluşuyordu

Avrupa Birliği (AB) 1992'de Maastricht'te, Avrupa Birliği üzerine imzalanan antlaşmayla (ABA) oluşan siyasi ve ekonomik topluluk. AB, Avrupa Topluluğu'nun antlaşmalarına ek olarak, AB ülkelerini birbirine bağlayan devletler arası –veya devletler üstü– iki "sütun"u antlaşmayla bütünleştirdi: bunlardan birincisi, ortak dış politika ve ortak güvenlik politikası, diğeri hukuk işleriydi. AB üye devletlerinin sayısı 1992'de 12 iken, 2007'de yirmi yedi'ye çıktı.

(AT) ve daha sonra **Avrupa Birliğine** (AB) dönüşmesiyle başladı. **Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun,** savaşla yerle bir edilmiş Batı Avrupa'yı, ekonomik bütünleşme yoluyla bir barış ve refah bölgesine dönüştürmesi, elbette başka yerlerdeki devlet adamlarının da aynı yolu izlemesine esin kaynağı oldu. Onlar bunu yaparken farklı sonuçlar alacaktı. Örneğin **Güneydoğu Asya Devletleri Birliği'ni (ASEAN)** gibi bazı bölgesel örgütler, eskiden sorunlu olan bölgelere ekonomik ve siyasi kaynaşma getirerek AET'nin başarılarının benzerlerini yakaladı. Bununla birlikte Doğu Asya'da çoğu ölü doğan bütünleşme çağrıları etkisiz kaldı. Ancak bu vakalarda, başarısızlığın nedeni, egemenliğin birleştirilmesinden duyulan korku ve bütünleşme sürecini vurgulayacak güçlü siyasî girişimlerin olmayışı, hâlâ incelenmesi gereken önemli konulardır, çünkü biraz ince alayla söylersek, bunlar Avrupa ve Güneydoğu Asya'nın ulaştığı başarının, kalın çizgilerle vurgulanmış nedenleridir.

Avrupa Fikri

Birleşmiş bir Avrupa fikri 1945 sonrası dönemin icadı değildi. Elbette Avrupa'nın uzun ve kanlı tarihinde yer alan büyük fatihler –Romalılardan V. Karl'a ve Napolyon'dan Hitler'e kadar – bu arayışlarını, birleşmenin, istikrar ve düzen getirmenin bir yolu olduğunu açıklayarak, bir ölçüde haklı gösterdiler. Bu, hegemonyacı bir ulusun egemenliği altında tek Avrupa fikri, Avrupa tarihinin yıllıklarının sürekli temalarından biridir ama bunların 21. yüzyılın ekonomik ve siyasi bütünleşmesiyle pek ilgisi olduğu söylenemez.

Demokratik yönetim ve ortak Pazar ilkelerini temel alan bütünleşme fikri 1945 sonrası dönem için yeni sayılır. Büyük bir etki yaratması birkaç etkene dayanıyordu. Bunlar arasında en göze çarpanı, bütünleşme çağrısı yapan Batı Avrupalıların, ulusal güvenlik açısından, kendi ülkelerini gerçek ye da algılanan Sovyet askerî tehdidine karşı koyamayacak kadar zayıf olduğunu düşünmesiydi. Aynı zamanda, Avrupalı siyasetçilerin çoğu, iktidarın tümüyle Amerikan egemenliği ve önderliğine teslim edilmesinden memnun değildi. O halde bunun cevabı, birlikten güç yaratmaya çalışmayı denemekti, örneğin Fransa ve Almanya gibi eskinin kavgacı komşularını bir araya getirmek anlamına gelse bile. Gerçi burada bir tarihsel devamlılık söz konusuydu, çünkü ne de olsa Avrupalılar, eski zamanlarda ortak bir dış tehlike karşısında kendi aralarında işbirliği yapmaya istekli olmuşlardı. Avrupa'nın bazı bölgeleri için, Sovyetler, Perslerin, Müslümanların, Moğolların ya da Türklerin reenkarnasyonuydu; onlar Avrupa kapılarındaki "barbarlardı".

Modern Avrupa fikri, yalnızca bir dış düşman karşında daha güçlü durmak ya da ortak pazarın getireceği kârlılık ihtiyacına dayanmıyordu, aynı zamanda özgün bir Avrupa kimliği olduğu inancına da önem veriyordu. Avrupa fikri üzerine yazılan ilk kitabın yazarı, İtalyan tarihçi Federico Chabod'nun 1940'da ortaya attığı, "Avrupalılar" kökleri eski Yunan'dan gelen ve Aydınlanma Çağında olgunluğa ulaşan bir dizi ortak değere dayanır, fikri o günden bu yana geniş bir kabul görmüş-

tür: Oysaki Ortak Avrupa kimliği düşüncesi tartışmalıdır, çünkü çoğu kişi, kıtanın değerler sisteminin köşe taşının Hıristiyanlık olduğunu düşünmektedir. Dünyanın Hıristiyan olmayan bölgelerinden alınan göçmen sayısındaki artış, bunun yanı sıra Müslüman bir ülke olan Türkiye'nin AB'ye katılma olasılığı üzerinde yapılan tartışmalar doğal olarak bu yorum hakkında bazı temel sorular sorulmasına yol açtı. Oysa açıkça görünen şu ki, AET ve AB'nin doğmasına yol açan tecrübe, liberal demokrasi ve hukukun üstünlüğüne tam bir bağlılıktı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan Roma Antlaşmasına

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, bütünleşmenin gerekli olduğunu düşünen Batı Avrupalı liderleri meşgul eden konu, kimlikler üzerine akıl yürütmek değildi, onlar daha çok yüksek politikayla uğraşıyorlardı çünkü karşı karşıya oldukları konular acil ve zorluydu. İki dünya savaşının tecrübesi, onlara yüzleşmek zorunda oldukları birinci olguyu açıkça göstermişti; ulusal emeller ve ulusalcı rekabet modern teknoloji çağında felâket getiren sonuçlar doğurabilirdi. Basitçe söylersek, Avrupa, daha barışçı bir yol tutmak zorundaydı yoksa toptan kendi kendini imha etme tehlikesini göze alacaktı. İkinci kilit nokta, yıllardır süren savaşlar Avrupa'nın etkisini görece azaltmıştı. Avrupa'nın deniz aşırı imparatorlukları devriliyordu. Avrupa imparatorluklarının sömürge halkı daha fazla bağımsızlık istiyordu ve Fransa, Hollanda ve Britanya'nın elinde, bu taleplere uzun vadede direnecek irade ve kaynak bulunmuyordu. **Sömürgelerin tasfiyesi,** tek tek Avrupa ülkelerine çarpıcı bir küresel güç ve nüfuz kaybı olarak geri dönerken, ulusal kaynakları bütünleşme (entegrasyon) yoluyla birleştirme fikri, bu düşüşe karşı cazip bir çare olarak göründü. Üstelik bu süreç bir kez başladıktan sonra, sömürgelerin tasfiyesini hızlandıran bir etki yarattı çünkü Avrupa Güçleri ancak imparatorluk rekabetini terk edince aralarında ortak bir davada buluşabiliyorlardı, buna eski kolonileriyle yaptıkları tercihli ticaret konusu da dâhildi. Ne var ki, imparatorluğun çöküşünden çok daha rahatsız edici bir durum vardı; tek tek Avrupa Güçleri artık kendi kıtaları içinde bile iki süper güç, ABD ve SSCB karşısında görece zayıf kalıyordu. Üstelik ekonomik ve askerî güç olarak kaynakları birleştirmek bu zayıflığa cevaben yapılacak en doğru hareket gibi görünüyordu. Kısacası, doğmakta olan uluslararası Soğuk Savaş sisteminde Batı Avrupa uluslarının yalnızca birer piyon durumuna düşmesinden kurtulmanın tek yolu bütünleşmekti.

Elbette bütünleşme süreci önünde birçok engel vardı, en azından tek tek Avrupa devletlerinin çıkarları birbirinden farklıydı. Eski Britanya Başbakanı Winston Churchill her ne kadar, "Avrupa için Birleşik Devletler" diyerek desteğini bildirdiyse de 1946'da Britanya, bir serbest ticaret bölgesi kurmanın ötesine geçen hiçbir şeyi kabul etmedi. Böylelikle ilk adımlar ihtiyatla, yoklanarak atıldı. İlk önemli hareket 1949'da demokratik ilkeleri korumak ve yasal normların bütünleşmesinin sponsorluğunu yapmak üzere pan-Avrupa bir gövde olarak Avrupa Konsey'inin kurulmasıyla geldi.

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)
1967'de Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından iktisadi anlamda bir bölgesel işbirliği forumu sağlamak amacıyla kurulmuş organizasyon. Örgüt, 1979'dan ve Üçüncü Çin-Hindi savaşından itibaren siyaset ve güvenlik alanlarında daha fazla rol üstlenmeye başlamıştır. 1984'te Brunei, 1995'te Vietnam, 1997'de Burma ve 1999'da Kamboçya'nın katılımıyla örgütün üye sayısı artmıştır.

Sömürgelerin tasfiyesi
Bir imparatorluk iktidarının, sahip olduğu sömürgeler üzerindeki resmî yetkisini terk etmesi.

Merkezi Strasburg'da olan Konsey, özellikle Avrupa çapında standartları ve bütünleşmeyi öne çıkaran en eski kuruluştur. Altı on yıl geçtikten sonra üyelerinin sayısı on'dan kırk yediye çıkmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, günümüze gelen en büyük başarılarıdır.

Ama en başından beri kıtanın iki kilit Gücü, Fransa ve Almanya'nın, gerçek ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi, değerlerle evlendirmekten öte daha "derin" bir işbirliği tercih ettiği görünüyordu. Çünkü her iki ülke için de bütünleşme, refah ve güvenliği arttırmak için bir araçtı, onları bekleyen muazzam yeniden inşa işine yardım edebilirdi. Ancak, her şeyin üstünde, onlar dünya savaşlarının çıkmasına kendi milliyetçi rekabetlerinin önemli bir payı bulunduğu bilgisi ile yüzleştiler ve bunun devam etmesine izin veremeyeceklerini, bunu yumuşatmanın yolunun karşılıkla avantaj sağlayacak işbirliği yapmaktan geçtiğini anladılar. Ancak bu gerçeği anlayanlar yalnız onlar değildi, Avrupa bütünleşmesinin büyük ironilerinden biri, savaştan hemen sonraki dönemde Amerika Birleşik Devletlerinden güçlü bir ivme almasıdır. Avrupa'da gümrük tarifeleri engelinin kaldırılması için itici güç sağlamak niyeti, **Marshall Planı**'nın ayrılmaz bir parçasıydı. 1947-48 yıllarında katılımcı ülkelerden, ortak bir kalkınma planı yapmaları istendi ve bu onları Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nde birlikte çalışmaya zorladı. 1948'de Batı Almanya'nın da plana dâhil olması Amerika'nın konumuna daha fazla açıklık getirdi, eski düşman devletlerin ekonomik bütünleşmesi in, Avrupa'nın gelecekte barış ve refaha kavuşmasının anahtarı olarak gördüklerini belirtti.

ABD, böylece bütünleşmeyi dürtmeye yardım etti ama ilk önemli adımın arkasında duranlar Avrupalılardı. 1951'de **Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun** (AKÇT) yaratılması ilk kilometre taşını temsil eder. Kömür ve çelik üretimi yalnızca Avrupa'daki ülkelerin kalkınması için önemli değildi, aynı zamanda iki dünya savaşı sırasında savaş malzemesi üreten en önemli ekonomik sektörlerdi. Buna uygun olarak, Fransa, 1949'da **Federal Alman Cumhuriyeti'nin (FAC)** kurulmasından sonra bile Almanya'nın başlıca çelik üretim bölgesi Saarland'daki işgalini kaldırmadı, böylece Almanya'nın yeniden silahlanmasına hiç şans vermeyecekti. Bununla birlikte 1950'de Fransa dış işleri bakanı Robert Schuman, kömür çelik üretimini denetleyen ulus-üstü bir kurum yaratılmasını önererek, Almanların alınganlığı ile Fransızların güvensizliğini nötralize etti. Bu öneri, Schuman Deklarasyonu olarak bilinir, ama planı hazırlayan ve AKÇT Yüksek Otoritesi'nin ilk başkanı olan kişi Jean Monnet idi. Jean Monet, daha önce Milletler Cemiyeti'nin genel sekreter yardımcısıydı ve çoğu kişi onu Avrupa bütünleşmesinin kurucu babası kabul eder. Schuman ve Monnet böylece Belçika, Fransa, FAC, İtalya, Lüksemburg, Hollanda'yı AKÇT'nin sağlayacağı avantajlar konusunda ikna etmeyi başardılar ama Britanya'nın kazanılması girişimi suya düştü ve böylece orijinal "Altılı" doğdu.

Britanya olmadan da, AKÇT'nin kurucu ülkeleri bütünleşmenin çapını genişletmeye devam etti. İnisiyatifleri arasında başarılı olmayanlar da vardı. AKÇT'nin önerisini izleyerek, Fransızlar, Batı Almanya'nın yeniden silahlanmaya başlamasının ortaya attığı tehdidi etkisizleştirmek için Avrupa Savunma Topluluğunun

Marshall Planı
Resmi olarak "Avrupa Ekonomik Kalkınma Planı" (AEKP) olarak bilinen program, Amerikan Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın 5 Haziran 1947'de yaptığı konuşmayla hayata geçirilmiş ve Ekonomik İşbirliği İdaresi (Eİİ) tarafından yönetilmiştir. AEKP kapsamında katılımcı ülkeler (Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Batı Almanya, İngiltere, Yunanistan, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre ve Türkiye) 1948 ile 1951 yılları arasında 12 milyar doların üzerinde yardım almıştır.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)
1952 Paris Antlaşması ile kurulmuştur ve aynı zamanda Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın 1950'de ortaya koyduğu Schuman Planı olarak da bilinir. AKÇT üyeleri – Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya –ihracat ve ithalattaki sınırlamaları kaldırarak ve tek bir pazar oluşturarak kömür ve çelik kaynaklarını birleştirmeyi taahhüt ettiler.

Federal Almanya Cumhuriyeti (FAC)
1949 yılında eski Amerikan, İngiliz ve Fransız işgal bölgelerinde kurulan ve aynı zamanda Batı Almanya olarak bilinen Alman devleti. 1990 yılında ADC ile FAC'nin birleşmesi sonucu savaş sonrası Almanya'nın bölünmesi sona ermiştir.

(EDC) kurulmasını önerdi. İronik bir biçimde antlaşma 1952'de "Altılı" tarafından görüşülüp imzalandıktan sonra Fransız Meclis'i bunu onaylamadı. Erken bir tarihte ortak Avrupa güvenlik politikasına yönelme fırsatı kaçırılmış oldu, bunun yerine Batı Almanya'nın yeniden silahlanması Kuzey Atlantik Paktı (**NATO**) şemsiyesi altında gerçekleşti.

EDC'nin çökmesinden yalnızca üç yıl sonra, 1957'de altı ECSC ülkesinin temsilcileri, ekonomik bütünleşmeyi kömür ve çelik üretiminin ötesinde derinleştirmek için, iddialı planları ele almak üzere Roma'da toplandı. Buradan iki antlaşma çıktı: biri, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu (EURATOM), öteki de, AET'yi kurdu. Bu sonuncusu çok daha önemliydi çünkü modern, bütünleşmiş bir Avrupa'nın ana yapı taşlarını yarattı. Gelecekteki AB gibi AET'de, çeşitli devletlerin çıkarlarının bağdaştırılıp karşılamasını bir uzlaşma süreci içinde, demiri döver gibi şekillendirildi. Örneğin Fransızlar, Almanlar ve Hollandalılara göre çok daha korumacı bir ekonomiden yanaydı ama karşılığında, atom enerjisi geliştirme alanında daha fazla söz sahibi olmak, Ortak tarım Politikası (CAP) uygulaması ve sömürge topraklarının AET ile uygun koşullarda ilişkilendirilmesi (Belçika ve Fransa 1957 Altılı arasında hâlâ önemli sömürgelerin sahibi olan iki ülkeydi) tavizlerini alarak, Ortak Pazar ilkesini kabul etti. Bu arada ekonomik bakımdan en yoksul ülke olan İtalya başka teşvikler aldı, içlerinde en önemlileri, serbest emek dolaşımı sağlanması ve bölgesel kalkınmayı canlandırmak için Avrupa Yatırım Bankasının kurulmasıydı. Roma Antlaşmaları, ulusal siyasetçiler arasında oynanan yüksek düzeyde bir poker oyununu olmasına karşın, elde edilen sonuç yine de etkileyiciydi. 1 Ocak 1958'te yürürlüğe girmeye başladığında, AET, 167 milyon kişiden oluşan bir ortak pazarı temsil ediyordu ve anahtar ülkeler, Fransa ve Batı Almanya, acı bir rekabeti geride bırakıp, Avrupa'nın tarihini değiştirecek bir bütünleşme sürecine girmişti.

Kuzey Atlantik Paktı Örgütü (NATO) 4 Nisan 1949'daki Kuzey Atlantik Paktı ile Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve ABD tarafından kurulmuştur. Yunanistan ve Türkiye ittifaka 1952 yılında, Federal Almanya Cumhuriyeti ise 1955'te katılmıştır. İspanya 1982'de tam üyelik kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme 1999'da yaşanmış ve bu dalgada Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ittifaka katılarak NATO'ya üye ülkelerin sayısını on dokuza çıkarmıştır.

Soğuk Savaşın Gölgesinde Genişlemek ve Derinleşmek

Genişleme Avrupa'nın ekonomik bütünleşme hikâyesinin merkezinde yer alan parçadır ama hiçbir şekilde önceden belirlenmiş bir kader değildi. Roma Antlaşmasından kırk yıl sonra, Soğuk Savaş'ın Avrupa'ya getirdiği bölünme, Avrupa'nın ne kadar "geniş" olabileceğinin parametrelerini açıkça ortaya koymuştu. Bu arada bütünleşmenin yönü ve doğası hakkındaki düşünceler, özellikle sürecin ekonomik olduğu kadar siyasi de olması ve öyle olursa bunun ne ölçüde yapılacağı üzerine düşünceler birçok ülkenin üye olmak isteğini kırdı. Bazı ülkelerin, özellikle Fransa'nın, hakiki bütünleşmenin gerektirdiği gibi ulusal egemenliği arka plana atmak yerine kendi ulusal gündemlerini daha ileriye götürmek için AET'yi kullanma eğilimi, ilk on yıllar boyunca Avrupa bütünleşmesine gölge düşürdü.

1958'den 1960'a kadar Fransa'nın başkanı olan De Gaulle, bu eğilimin sembolü oldu. Roma Antlaşmasının federalist öğelerinden hoşlanmamakla birlikte, De Gaulle bunları sorgulamadı. Bunun yerine, AET'yi Fransa'nın gücünü arttıracak

bir araç gibi gördü. Örneğin, Fransa'nın kendi nükleer programını yürütmek için EURATOM'u dikkate almadı. De Gaulle'ün, kıta Avrupası bloğunda Fransa'yı lider gibi gösterme çabası, elbette ki bütünleşmeye hizmet etmedi. İlaveten, CAP'ı merkezî bir güç haline getirmek ve bu yoldan Fransız çiftçilerine ayrıcalık sağlama girişimleri de Avrupalı dostları tarafından hoş karşılanmadı. Sonunda, kuralları hiçe sayan tavrı 1965-66'da "Boş Sandalye" krizine yol açtı, Fransa Bakanlar Konseyinde –AET'nin, en yüksek organı ve yürütme yetkisine sahip kolu– altı ay boyunca toplantıları boykot etti. AET bünyesinde meydana gelen bu ilk iç kriz, 1966'da Lüksemburg Uzlaşması adı verilen anlaşmayla çözümlendi. Antlaşma, özünde tarım politikası gibi temel konularda Fransa'ya veto hakkı verdi. AET'nin, Amerika Birleşik Devletleri karşısında gümrük tarifeleri ve ticarî konularda önemli bir pazarlık gücünü elinde tutan önemli bir ticari blok olarak ortaya çıkmasına belki her şeyden çok bu anlaşma belirledi.

De Gaulle'ün Fransız politikasına hâkim olması, daha büyük bir hızla ve daha fazla bütünleşmeye izin vermediği gibi AET'nin büyümesinde de engelleyici bir rol oynadı. ABD karşısında, Avrupa'nın ve Fransa'nın görece iktidar kaybından endişelenen De Gaulle, dış politikada daha bağımsız bir yol izlemeye kararlıydı. Ona göre, büyüyen ekonomisiyle canlanan bir Avrupa, Fransa'nın siyasi ve askerî gücünü destekleyebilirdi. De Gaulle doğal olarak Fransa'nın yeniden canlanmasını tehdit eden herhangi bir gelişmeyi kıskanıyordu ve AET'nin ekonomik gücünde önemlice bir ilerleme vaat ederken Fransa'nın gücünü azaltacak –Britanya'nın AET'ye katılımı– bir büyümeye muhalefet etmesinin nedeni buydu.

1950'nin başından ortasına kadar, imparatorluğu ve onun getirdiği ticari bağlantıları hâlâ bozulmamış olan Britanya, Avrupa bütünleşmesi konusunda fazla hevesli değildi. Bütünleşmenin, Alman sorununu çözmek bakımından siyasi bir potansiyeli olduğunu kabul ediyordu ama kendisinin doğrudan işin içine girmesini gerektiren bir durum olduğunu düşünmüyordu. Ancak 1950'lerin sonunda Güneydoğu Asya, Orta Doğu ve Afrika'da sömürgelerin tasfiyesinin ilerlemesiyle, Britanya Avrupa ile ticaretini yeniden geliştirme fikrini gözden geçirdi. İlk hamlesi, 1960'ta Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'ni (EFTA) yaratmak oldu. Adından da anlaşılacağı üzere EFTA'nın amacı üye ülkeler arasında ticareti teşvik etmekti ancak bunun için herhangi bir kurumsal, sistematik ya da siyasi bütünleşme zorunluluğu olmayacaktı. Yedi üyesi olan (Avusturya, Danimarka, Britanya, Norveç, Portekiz, İsveç ve İsviçre) EFTA, dikkate alınmayacak bir ticari bölge değildi ancak, kuruluşu üzerinden bir yıl geçmemişti ki, en büyük EFTA üyesi Britanya AET üyesi olmak için başvurusunu yaptı. Çünkü Harold Macmillan hükümetinin gözünde, Dışardaki Yedili, (EFTA'ya böyle deniyordu) daima, AET'nin İçerdeki Altılı arasına daha iyi koşullarda katılabilmesi için, pazarlık gücünü arttıran bir öğe idi. Ne var ki,

Britanya'nın AET'ye üyeliğine girmesine De Gaulle'ün, izin vermeye hiç niyeti yoktu. Böylesine büyük bir ekonomik, askerî ve siyasi bir Gücün AET'ye girmesi, açıkça Fransa'nın kanatlarının ucundan kırpılması ihtimalini düşündürüyor-

du. Üstelik De Gaulle, Britanya'nın ansızın yüzünü Avrupa idealine çevirmesini samimi bulmuyordu, Britanya'nın, Amerika ne derse onu yapan bir "Truva Atı" gibi davranacağına inanıyordu. Böylece 1963'te De Gaulle, Britanya'nın Topluluk'a katılmasını Fransa'nın veto edeceğini açıkladı. 1967'de Harold Wilson hükümeti katılım için yeni bir girişimde bulununca, De Gaulle kendisinin hâlâ ikna olmadığını açıkladı ve tekrar veto etti. Böylece ancak De Gaulle sahneden çekilince, Britanya, Danimarka ve İrlanda ile birlikte, nihayet Ocak 1973'te pazarlıklarını tamamlayarak Topluluk'a girdi. Beş yıl önce kurulan Gümrük Birliği'nin temelleri üzerinde yükselen AET, yeni üyeleriyle birlikte, artık besbelli dünya ekonomisinde başlıca oyunculardan biri olmak yolundaydı. Böylece Amerikalılar, daha fazla bütünleşmeyi ve Britanya'nın katılımını resmen teşvik etmiş olsa da, 1973'e gelindiğinde bu sponsorluğun doğurduğu sonuçlardan pişman olmaya başlamıştı. *Time* dergisi haberi, "Amerika'nın Yeni Rakibi" başlığıyla duyurdu ve bundan sonraki iki yıl boyunca Washington ile Batı Avrupa başkentleri arası ilişkiler zorlu bir dönemden geçti.

Bunu izleyen 15 yıl boyunca AET genişlemeye ve derinleşmeye devam etti. Yunanistan (1981), İspanya ve Portekiz'in (her ikisi de 1986'da) üye olmasıyla, 1980'lerde güneyde bir genişleme görüldü. Her üç ülke de, AET'ye katılmadan önce otoriter rejimlerden demokrasiye geçmişti böylece, güneydeki genişleme bir emsal oluşturdu: bütünleşmiş Avrupa Topluluğunun üyesi olmak, yeni üye olan ülkelerde demokratik yönetimi pekiştirmenin bir aracı haline geldi. Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Sovyet bloğu ülkeler, Avrupa topluluğuna girebilmek için bu tezin bir başka çeşitlemesini, gerekçe olarak kullandılar.

Son genişlemeler çok belirgindi ancak bu yeni dalga bütünleşmenin gerçek ayırt edici özelliği Avrupa bütünleşmesinin "derinleşmesiydi" Önemli bir gelişme, doğrudan demokrasiye doğru bir baskı olmasıydı. 1952'de AKÇT'nin ortak meclisi olarak hayata başlayan Avrupa Parlamentosu (AP) ilk seçimlerini 1979'da yaptı. O zamana kadar Parlamento temsilcilerini, ulusal meclisler kendi üyeleri arasından seçiyordu. Avrupa Parlamentosu 1979'dan beri, her yeni ülkenin katılımıyla sayıca büyüdü. Avrupa çapında yasama yetkisi elde etmeye başlayınca yavaş yavaş önemi de arttı, öyle ki artık "tartışmaktan başka bir şey yapmayan " bir kuruluş olarak tanımlanamaz. Ne var ki AP'nin öneminin önündeki engel devam ediyor, bu kez engel, sayıca büyümesi (21. yüzyılda 750 kişi) ve Strasbourg'da bulunan genel merkezin coğrafi olarak çoğu kişiden çok uzakta olmasından kaynaklanan demokrasi açığı sorunu. Ayrıca, AP seçimlerine katılan seçmen sayısında sürekli düşüş (2004'te yüzde 45) bu tür derinleşmenin başarısı bakımından iyiye alamet değil.

1970'lerde "daha derin" bir Avrupa'ya yöneliş için ikinci bir önemli gelişme, bir Avrupa Para Sistemi (EMS) yaratmak ve Avrupa parasını (ECU) belirlemekti. EMS, yeni bir fikir değildi bununla birlikte 1970'lerde, savaş sonrası **Bretton Woods** sisteminin sona ermesinden sonra, para piyasalarında görülen belirsizliğe bir cevap olarak gündeme geldi. Daha 1972'de Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri, para kurlarının yüzde 2.25 oranından fazla dalgalanmasına izin vermemek üzere kendi aralarında anlaşmışlardı ve bu ülkelerin belirlenen sınırda kalmasını sağla-

Bretton Woods
1944 yılında, savaş sonrası uluslararası ekonomik düzeni tartışmak amacıyla müttefikler arasında düzenlenen konferansın yeri. Bu toplantı sonucunda IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur. Savaş sonrası dönemde bu iki kurum arasındaki bağlar, GATT'ın kurulması ve doların altına dönüştürülebilirliği Bretton Woods sistemi olarak adlandırılmıştır. Doların 1971'deki devalüasyonundan sonra dünyada dalgalı döviz kuruna geçilmiştir.

mak amacıyla bir Avrupa Parasal İşbirliği Fonu kurmuşlardı. EMS, ECU olarak bilinen bir kur sepeti yaratarak, bu anlaşmaya sadık kaldı (yalnızca İtalya'ya yüzde 6 dalgalanma izni verildi). 1979 anlaşması dalgalanmaları en alt düzeyde tutmayı amaçlayan bir döviz kuru değişim mekanizması yarattı ve uzun vadeli Avrupa kredileri için kolaylık sağladı.

Daha fazla bütünleşme için bundan sonraki önemli adım kuşkusuz, Aralık 1985-Ocak 1986 tarihlerinde, Avrupa Tek Senedi'nin [European Single Act (SEA)] yasalaşmasıydı. Roma Antlaşması'nın ilk ve başlıca revizyonu bu yasayla yapıldı ve Avrupa tek pazarı kuruldu. Buna ilâveten SEA, AET'nin yetkilerini dış siyaset arenasına taşıyarak, Avrupa Siyasî İşbirliği (EPC) fikrini de formelleştirdi. 1970'lerin başından beri çeşitli raporlarda sözü edilen EPC'nin kabul edilmesi (o zaman da çok tartışmalı bir konuydu ve hâlâ da öyledir) AET'nin *raison d'etre*'inde (varoluş nedeni – ç.n.) bir başka önemli derinleşmenin habercisiydi. Antlaşmaların güvenlik ve dış politika yönlerine rağmen, SEA en nihayetinde çağdaş bir ikileme verilen cevaptı. Avrupa ekonomileri 1970'lerde durgunlaşmıştı ve bu aşağılayıcı bir terim olan "Avroskleroz"un doğmasına yol açmıştı. Çoğu kişiye göre sorunun özü, gümrük tarifelerinin kaldırılmış olmasına rağmen AET içi ticarette birçok görünmez engelin hâlâ yerinde durmasıydı. Hem iş dünyasının liderleri hem siyasi liderler, AET ülkeleri arasında yasalarda uyum sağlama ve siyaset farklılıklarını ortadan kaldırma gereğine işaret ettiler ve elbette ele alınması gereken belirli konu başlıklarının sayısı 300'den az değildi. SEA'nın arkasındaki başlıca fikir babası Jacques Delors'a göre Avrupa ancak hakiki bir ortak Pazar olursa rekabet gücünü arttırabilir ve durgunluktan kurtulabilirdi.

Ne var ki, SEA'nın yasallaşmasından yalnızca birkaç yıl sonra, Avrupa bütünleşmesinin gelecekte ne olacağı daha da belirsiz bir hale geldi. 1989'da Berlin Duvarı yıkıldı ve bununla ilişkili birçok başka olayın, örneğin Sovyet bloğunun çözülmesinin, SSCB'nin dağılmasının, 1990'larda AET'nin izleyeceği yolu derinden etkilemesi elbette ki kaçınılmazdı.

Genişlemeye Devam Eden Avrupa ve Başarının Açmazları

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Avrupa'nın hem bütünleşmesi hem derinleşmesi için yeni olanakların kapısını açtı. Berlin Duvarı yıkıldığında hem Almanya Şansölyesi Helmut Kohl, hem Fransa Başkanı Francois Mitterrand, kendilerini bütünleşme davasına bağlamıştı. İkisi de özellikle, tek Avrupa parasının bundan sonra atılacak ilk adım olduğunun apaçık belli olduğunda hemfikirdiler ve bunu desteklediler. Söylemeye gerek yok ki, pazarlıklar ve ülkelerin kendi çıkarları belirleyici bir rol oynamaya devam etti. 1989'dan sonra Almanya'nın Birleşmesini gerçekleştirebilmek için Kohl'un, Fransa'nın desteğine ihtiyacı vardı; Mitterrand da, tıpkı Robert Schuman gibi 1950'lerin başında AKÇT' yaratılırken, büyümüş bir Almanya'yı bütünleşmeye sıkıca bağlamayı istiyordu ve bu amaca ulaşmak için ortak parayı,

Resim altı 21.1. Paris, Eylül 1992. Alman Şansölyesi Helmut Kohl, Fransa'da Maastricht Antlaşması'nın referandumda güçlükle geçmesinden sonra bir Avrupa Birliği oluşturma fikrini tartışmak üzere buluştukları Elysée Sarayı'ndan ayrılırken, Fransa Başkanı'na veda ediyor.

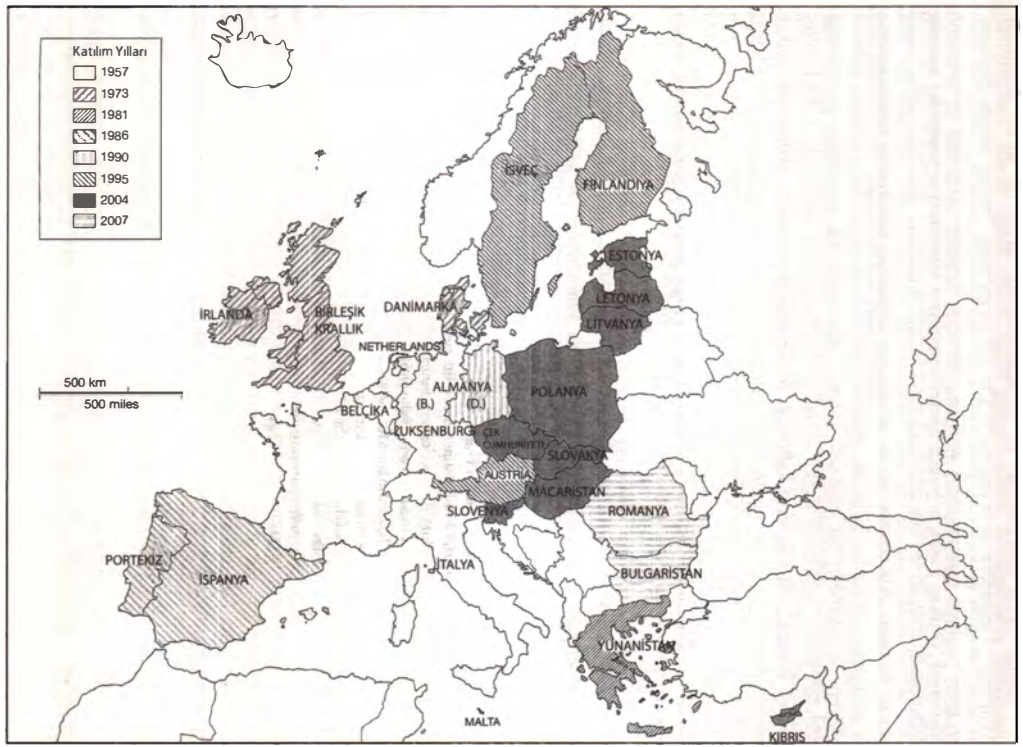
yararlı bir yol olarak görüyordu. Böylece bir çarpıcı bütünleşme süreci için daha, sahne hazırdı, 1992 Maastricht zirvesi. Eşsiz bir birlik yaratarak Maastricht Antlaşması (ya da Avrupa Birliği Antlaşması, ABA / Treaty on European Union, TEU), eski rekabetlerin yeniden dirileceği konusundaki endişelerin büyük bölümünü toprağa gömdü. Maastricht Antlaşması üç sütuna dayanıyordu: birincisi, Avrupa toplulukları; ikincisi ortak dış ve güvenlik politikası ve üçüncüsü ceza hukukuna giren konularda kolluk kuvvetleri ve yargının işbirliği. Buradan doğan en önemli sonuçlardan biri parasal konularda uyum sağlanmasıydı: TEU/ABA, ortak bir para (ilk Avro madeni ve kâğıt paraları Maastricht Anlaşmasından on yıl sonra dolaşıma girecekti) ve Avrupa Merkez Bankasının yaratılmasını sağladı. Anlaşma aynı zamanda çeşitli ulus-üstü Avrupa kurumlarının güçlenmesini öne çıkardı (özellikle AP), bir sosyal fasıl getirdi, AET başlığındaki "Ekonomik" sözcüğünü terk etti ve bugünün Avrupa Birliği'ni (AB) düzenleyen son sözleşme oldu.

Avrupa bütünleşmesiyle ilişkili her sözleşme gibi Maastricht Antlaşması da bir sözleşmeydi ve pazarlığa katılan tarafların çok azını memnun edebildi. İngilizler, koyu bir bütünleşme karşıtı olan Başbakanları Margaret Thatcher 1990'da görevden ayrıldıktan sonra bile, derinden şüpheci tutumlarını devam ettirdi. Thatcher'ın ardılı John Major, Britanya'nın ortak para anlaşmasına katılmayacağında ısrar etti ve zorlu geçen görüşmelerde hazır bulunan kıta Avrupa'sındaki meslek-

taşları en sonunda onun kararını kabul etti (Danimarka'da Britanya'nın yolundan giderek Avro'ya katılmayı reddetti). Sonunda, tüm üyeler, yani 12 AB ülkesi anlaşmayı onayladı, ancak Danimarka'nın bu noktaya gelebilmesi için konuyu ülkesinde referanduma sunması gerekecekti, Fransız seçmeni ise kıl payı farkla onay verdi. Britanya'da siyasetçiler halkı referanduma çağırmaya bile cesaret edemedi. Bunun yerine anlaşma yalnızca alt Meclis'te onaylandı (son oylama Mayıs 1993'te yapıldı, 212 oya karşı 292 oyla onaylandı). Almanya gibi, diğer önemli ülkelerde yasama meclisinde muhalefet olmadı ama basında muhalefet yoğundu.

Tarihî olmakla birlikte, tatmin edici ve popüler olamayan Maastricht Anlaşmasını, Avrupa birliğini derinleştirmeyi amaçlayan daha birçok girişim izledi. 1977'de AB üye devletleri, Avrupa çapında bir istihdam politikasına ve aynı zamanda hakiki bir dış politika ve güvenlik politikasına ihtiyaç olduğunu vurgulayan Amsterdam Antlaşmasını görüşmeye başladı. 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması'nın belki de en etkileyici yönü, bir yandan Avrupa Parlamentosunun iktidarını arttırırken, bir yandan da bireysel hak ve özgürlükleri güçlendirmeyi amaçlamasıydı. Bunun kadar önemli olan Nice Antlaşması (2001'de imzalandı ve iki yıl sonra yürürlüğe girdi) AB'nin en yüksek karar verme merci olan Avrupa Birliği Konsey'inde tek tek ülkelerin görece ne kadar oy hakkını olduğunu tespit etti. Aynı zamanda, yakında gerçekleşecek olan AB'nin büyümesini yansıtacak şekilde, AP'deki sandalye sayısını da arttırdı. 20. yüzyıl sona ererken, tüm bu girişimler AB'nin en büyük ikilemi ve ironisini yansıtıyordu. Avrupa'da demokrasi hiçbir zaman bu kadar geniş ölçüde kabul görmemişti ancak bu tarihî deneyime katılan yurttaşlar, AB'nin dönüştüğü hibrid kurumsal yapı ve meçhul kimlik karşısında, kendilerini giderek daha fazla yabancılaşmış hissettiler. Belki de bu nedenle ulusal parlamentolar ve ulusal politikalar eski önemlerini ve popülerliğini korumaya devam etti (ulusal seçimlere geleneksel katılım oranı, Avrupa seçimlerine katılımdan çok daha yüksekti).

Büyük yığınların kuşkuculuğu yine de AB'nin hızlı genişlemesini durduramadı. Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra Avrupa'da üç önemli genişleme hamlesi oldu: 1995'te (üç ülke), 2004'te (on ülke) ve 2007'de (iki ülke). Sonuçta, Roma anlaşmasının üzerinden iki onyıl geçtikten sonra, AB, 26 üye ülkeden oluşuyordu. Böylece, AET'nin tarihinin önemli bir bölümünün belirgin özelliği olan Fransız-Alman egemenliği, örneğin Polonya gibi nüfuzu olan yeni gelen ülkeler tarafından gün geçtikçe daha fazla tehdit edildi ve bir yandan da AB'nin coğrafî dengesi doğuya kaydı. Nüfus büyüklüğü bakımından ele alırsak, 1957'de Roma Antlaşmasını yapan 6 ülkenin toplam nüfusu 167 milyondu. 200'de AB'nin nüfusu 493 milyon oldu, bunun "yalnızca" 215 milyonu "orijinal Altı" ülkede yaşamaktaydı. Çin ya da Hindistan gibi gelenekçi ülkelerde nüfus artışı, ölüm oranlarının düşmesiyle olurken, AB nüfusunun hızlı büyümesinin başlıca nedeni Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen dışarı doğru genişlemesiydi. Ama Avrupa tarihinde görülen birçok genişlemenin tersine, AB genişlemesinin benzersiz özelliği, doğasının barışçıl olmasıydı. Uluslar bu yeni âleme gönüllü olarak katılmışlardı ve öyle yaparak bir takım, ekonomik, siyasi ve sosyal sözleşmeyi kabul etmişlerdi.

Harita 21.1: *Arupa Ekonomi Topluluğu / Avrupa Birliği'nin Genişlmesi*

Soğuk Savaş sonrasındaki ilk genişlemede bu durum bir sorun yaratmadı. Avusturya; Finlandiya ve İsveç'in 1995'te AB'ye girmesi, "benzer tarzda düşünen" üç ülkenin daha kapıdan içeri girmesi anlamını taşıyordu yalnızca. Benzer tarz düşünmek, (birkaç kuşak boyunca liberal demokrasi yönetimiyle yaşamak), aslında yurttaşların orijinal 12 ülkenin ortalamam gelir düzeyinin üzerinde gelire sahip olması demekti. AB dilinde bu, bu üç ülkenin Kopenhag kriterlerini yerine getirdiği anlamına geliyordu: birincisi, istikrarlı demokratik kurumların olması; ikincisi işleyen ve rekabetçi bir ekonomi olması; üçüncüsü AB üyeliğinin gerektirdiği ödevleri yerine getirmeye istekli olmak ve bunlara uyum sağlamak. Aslında Norveç ve İsviçre gibi ülkelerin katılmayı reddetmelerinin nedeni ekonomide açıkça zarara uğramak ve ulusal kimlik kaybı ihtimalinin yarattığı korkuydu. 1989'a kadar Soğuk Savaş tarafsızlığının dışarıda tuttuğu Avusturya, Finlandiya ve İsveç için "Avrupa"ya üye olmanın önünde duran bu engel artık kalkmıştı ama çok yakında ulusal ve ekonomik uygunluk konuları Doğu Avrupa'ya doğru genişlemeye ilişkin tartışmaların ön sıralarında yerlerini alacaktı.

2004'te o güne kadar görülmemiş büyüklükte, on ülkeyi içeren bir genişleme oldu: Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya, AB'ye katıldı. Çoğu eski Sovyet bloğundan gelen bu yeni üyelerin büyük çoğunluğunun demokratik yönetim tecrübesi kıt, ekonomileri ise yeni doğmaktaydı. Katılan ülkelerden 10'unun, kişi başına ortalama GSMH'sı 2004 yılında 9 000 €'nun biraz üzerindeyken, daha önce katılan üyelerinki 20 000 € üzerindeydi. 2007'de katılanlardan ikisinin arasındaki fark ise çok çarpıcıydı. AB'de kişi başı GSMH resmen 26.000 €'ya yükselmişken, bu tarihte, her ikisi de Batı Avrupalıların gözünde demokrasinin meşalesi sayılmayan Bulgaristan ve Romanya'nın GSMH'si bir arada 9.000 €'dan azdı.

Neden, AB'ye böyle hücum edercesine bir katılım vardı? Neden daha zengin ülkeler Doğu ve Orta Avrupa'nın daha yoksul ülkelerini aralarına almayı kabul ettiler? Büyüme nerede sona erecek? Bu tür büyük soruların cevapları karmaşıktır. AB'ye başvuruda bulunurken farklı ülkelerin farklı amaçları vardı ama öyle görünüyor ki, adayların hepsini kapsayan iki katmanlı bir rasyonel vardı: AB'ye katılmak, zengin bir pazar ve gelecekte iç işlerine dışardan müdahale olmayacağı garantisi sağlıyordu. Dış müdahaleden korunma garantisi Soğuk Savaş boyunca Sovyet egemenliği altında yaşamış olan ve 1990'larda NATO'ya katılmak isteyen ülkeler için özellikle önemliydi. Bu uluslar için, dünyanın en varlıklı ve en istikrarlı kulübüne üye olmanın sağlayacağı varsayılan avantajlar, yeni kazandıkları özgürlüklerini renksiz bir AB bürokrasisine feda etme endişesine ağır bastı.

Zengin Batı Avrupalıların Doğudaki yoksul kuzenlerini kabul etmeye istekli olmalarının açıklaması ekonomi ve güvenlik olmak üzere iki bileşenden oluşur. Batı Avrupalıların çoğu için AB, demokratik istikrar ve iyi işleyen bir Pazar ekonomisi adasıdır, ama AB liderlerinin de, eski Yugoslavya'daki savaşlar sırasında iyice artan, kendi tehdit algıları vardı. Bu bakımdan AB büyümesi, "Avrupa'nı " eteklerinde istikrarsızlığı ortadan kaldırmanın bir yolunu sağlamıştı, çünkü "iyi

davrananlara" havuç olarak üyelik ödülü gösteriliyordu. Avrupalıların batısındaki daha zenginler (ya da en azından onların temsilcileri), böyle bir politikanın bedelini ödemeye de razıydılar: örneğin 2004 büyümesinin başlangıçtaki faturası, 2004-06 dönemi için 40 milyar € olarak tahmin edildi, bu miktar yeni gelen ülkeler için yeni sübvansiyonlarını kapsamaktaydı. AB yapısal fonlar adı altında sonraki yıllarda da milyarlarca Avro dağıtılmaya devam edecek.

Bu denklemin bir de öbür yanı vardı. Yukarıda belirtildiği üzere yeni bin yılda AB' ye üye olan ülkeler AB'nin nüfusunun hızlı büyümesinden sorumluydu. Bunun kadar belirgin olan bir başka nokta da, yeni gelenlerin 21. yüzyılın başlarında Avrupa'ya yeni bir canlanma sağlamasıydı. Örneğin 2007 yılında, "2004 sınıfının" en iyileri olan Polonya ve Çek Cumhuriyeti, yılda yüzde 6'lık bir büyümenin tadına vardılar ki bu o sıradaki AB ortalamasının iki katıydı. Buna ek olarak yeni üyelerin girmesi bazı eski üyelere yeni bir iş gücü sağladı özellikle Britanya ve İrlanda, Doğu Avrupa'dan gelen göçmen işçilerden yararlandı.

Gelgelelim, AB'nin Doğu Avrupa'ya doğru bu genişlemesi, Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyada küresel bir rol oynama yeteneğine kavuşmak gibi AB'nin temel sorunlarından biri bakımından pek yarar sağlamadı Belki de hâlâ AB'yi bekleyen en büyük iş, iyi tanımlanmış ve tarafların benimsediği bir Ortak Dış (işleri) ve Güvenlik Politikası'na (ODGP) ihtiyaç duyulmasıdır. 1992'de Maastricht Antlaşması'nda AB'nin üç sütunundan biri olarak tanımlanan ODGP hiç bir zaman iyi çalışmadı. On iki, on beş, yirmi beş ve şimdi yirmi yedi ülkenin dış siyasetlerini koordine etmenin mümkün olamaması, sağlam belgelere dayanan bir olgudur. Fransa ve Britanya, Atlantik ötesi konularda, 1960'da Charles de Gaulle'ün Başkanlık günlerindeki gibi hâlâ kavga emektedirler. Öte yandan Finlandiya ve Portekiz ya da, Malta ve Danimarka gibi ülkelerin birbirine benzer güvenlik sorunları olduğunu hayal etmek bile imkânsızdır.

Elbette, arada bir başarılı koordinasyonlar olmuştur, ama bu genellikle ekonomik alandadır. Gerçekten de Avrupa ülkeleri gümrük tarifeleri ve ticaret gibi konularda yaklaşımlarında uyum sağlamakta giderek daha başarılı olmuşlardır, örneğin Dünya Ticaret Örgütü ile görüşmelerde birlik içinde bir grup oluşturmuşlardır. AB aynı zamanda dünyanın en büyük kalkınma yardımını veren bağışçıdır. Başta Afrika'ya yoğunlaşmışken (kuzey Amerika hariç) tüm kıtalara bağış yapmak için kapsamlı politikalar uygulamaktadır. Buna ek olarak AB'nin dış ilişkilerin belirleyici özelliği, insani yardım ve insan haklarına odaklanmasıdır. Örneğin 2007 sonbaharında, Burma'yı yöneten askeri cuntanın demokrasi talebinde bulunan yaygın protestoları vahşice bastırması üzerine AB, bu ülkedeki insan hakları ihlallerini kınamak ve ekonomik ambargo uygulamak için hemen harekete geçti.

Bununla birlikte 21. yüzyılda acil bir uluslararası konu gündeme geldiğinde, AB, birlikten yoksun ve etkisiz kalmaktadır. Çevre, terörizm, uluslararası suç, uyuşturucu kaçakçılığı ve yasadışı göç gibi konularda uluslararası başka ülkelerle ve uluslararası örgütlerle yakın işbirliği içinde çalışmıştır ancak askeri operasyonlar yürütmek için gerekli olan türde kolektif yetenekten yoksundur ve bu konu Av-

rupa Savunma Topluluğu'nun1950'lerde uğradığı başarısızlıktan beri tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Sonuç olarak, 1999 Kosova müdahalesi veya 2001'den sonra Afganistan'da olduğu gibi büyük çaplı güvenlik konularında AB, NATO'ya teslim olmuştur, doğal olarak bu, Avrupa ülkelerinin güvenlik alanında Amerika birleşik Devletleri'ne bağımlı kalma süresini uzatmıştır

Buna ilâveten belki de en temel sorun dış siyaset ve güvenlik konularına gelince, yetkinin bulunduğu yer konusundaki karışıklıktır. 1999'dan beri, AB dış siyaset ve güvenlik politikaları alanında yüksek düzede bir temsilciye sahiptir ama Dışişleri Bakanları Konseyi de (yirmi yedi üye ülkenin dışişleri bakanlarının düzenli olarak buluştuğu) dış ilişkiler için görevlendirilmiş olarak varlığını sürdürmektedir, tıpkı bunun gibi, sayısız denecek kadar çok komite vardır. Her ülkenin doğal olarak kendi özgün ihtiyaçları ve çıkarları vardır ki, bu da birlik olarak kara vermeyi daha da güçleştirmektedir. Aslında AB liderleri 2004'te bir Avrupa Dışişleri Bakanı mevkisi yaratmak için anlaştıkları halde, Fransız ve Hollandalı seçmenlerin AB Anayasa Antlaşması 2005'te reddetmeleri yüzünden plan hâlâ yürürlüğe konmamıştır.

Kısacası uluslararası arenada AB, tek tek Avrupa Güçlerinin sönmekte olan etkisinin yerine, daha elle tutulur bir şey koymalıdır. Ulusal anlaşmazlıklar ve bürokratik karışıklık şu paradoksu açıklamakta önemli bir rol oynuyor: dünyanın en zengin bölgelerinden biri –AET'yi yaratan Roma Antlaşmasından 60 yıl sonra– konu küresel siyasi etki gücüne gelince, gerçekten cüce kalmaktadır.

Bir Esin Kaynağı Olarak AET/AB: Asya'da ve Latin Amerika'da Bütünleşme

Eski Varşova Paktı üyelerinin çoğunun Soğuk Savaş sonrasında AB'ye üye olmak istemesi, Avrupa bütünleşmesinin başarısının tek kanıtı değildir, çünkü AB'nin başarıları Avrupa dışındaki siyasetçileri ve entelektüelleri de etkilemiştir. Orta Avrupa ve Avrupalı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Avrupa dışı ülkelerde de hayranları ilgilendiren nokta, bütünleşmenin, hem siyasi istikrar hem de ekonomik büyüme kapasitesiydi. Soğuk Savaş sırasında sömürgelerin tasfiyesi ve süper güç rekabetinin, derin ve uzun süren bir istikrarsızlık yaratmış olması nedeniyle, toprak kavgalarının bir kenara bırakıldığı, ticaret ve güvenlik alanlarında süper güçlere sağlıksız bir biçimde bağımlı olmaktan kurtulmuş olarak, rahat bir nefes alma imkânı getirecek bir bölgesel bütünleşme fikri kuşkusuz çok çekiciydi

Aynı yolda ilk adımı atacak bir başka bölge olduğunun ilk işareti 1967'de ASEAN'ın kurulmasıyla geldi. Güneydoğu Asya'nın ekonomik bütünleşmesi yeni bir fikir değildi. 1945 kadar erken bir tarihte Britanya, savaş sonrası yeniden yapılanmada çok uluslu bir yaklaşım benimsenmesi için var gücüyle uğraşmıştı. Bu tutum 1950'de, Britanya Milletler Topluluğu ve Amerika Birleşik Devletleri'nin, Güneydoğu Asya'da yeni bağımsızlık kazanan devletlere ve sömürgelere ekonomik

yardımda bulunmasını amaçlayan Colombo Planı'nın oluşturulmasıyla doruk noktasına ulaştı. Ancak Batı Avrupa modelinde Marshall Planı'nın ekonomik bütünleşmeyi canlandıran önemli bir etki sağlamasına karşın, Colombo Planı tam tersine yeni bağımsızlaşmış ülkeler arasında işbirliğini teşvik etmekte faydalı olamadı. Öte yandan, Soğuk Savaşa karşı nasıl bir tepki verileceği konusunda bölgenin, derinden bölünmüş olduğu gerçeği dikkate alınırsa, bütünleşme imkânsızdı. Her ikisi de bağımsızlık yolunda çok çalkantılı dönemler geçiren Endonezya ve Burma, yeni kazandıkları egemenlikleri konusunda kıskanç bir tavır içindeydiler ve Batı'ya da güven duymuyorlardı, böylece tarafsızlığın ateşli savunucularından oldular. Bu arada ABD ile yakın ilişkileri olan Filipinler ve Hindiçin'i komünizmin ele geçireceğinden korkan Tayland, 1954'te, Amerika'nın denetiminde olan **Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü'ne (SEATO)** üye oldular.

Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO)
1954 yılında Avustralya, Fransa, Büyük Britanya, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler, Tayland ve ABD tarafından kurulan bir ittifak. SEATO, Çinhindi'nde komünistlerin bölgedeki kazanımlarını durdurmak için düzenlenen Cenevre konferansı sonrasında kurulmuş, fakat Vietnam Savaşı sırasında çok fazla işe yaramamış ve 1977'de dağılmıştır.

İlk yerli ekonomik bütünleşme adımı, 1963'te Malaya, Filipinler ve Tayland Güney Asya ASA Birliği'ni (GAB) kurduğunda atılmış oldu. Bu platformun üzerinde yükselecek yapı için gösterilen sonraki çabalar, o yıl içinde Malezya'nın kurulması üzerinde çıkan anlaşmazlık nedeniyle, Filipinler tarafından diplomatik yoldan, Endonezya tarafından ise askeri yoldan boğuldu. 1965-66'da meydana gelen iki olay kilidi çözdü. Birincisi, ABD, Vietnam Savaşı'nın hızlanmasıyla karşı karşıya kalınca bölgeyi stabilize etmek ve komünist mikrobu tecrit etmek için, bölgesel ekonomik kalkınma davasını destek olmaya ve Japonya'nın sermaye yatırımını teşvik etmeye çalıştı. İkincisi Güneydoğu Asya ülkeleri, birdenbire kendilerini bu teşvikten yararlanma konumunda buldu çünkü bölgede en fazla istikrasızlık yaratan ve en bölücü lider Başkan Sukarno iktidardan alındı. Sukarno'nun devrilmesi ve yerine General Suharto'nun getirilmesi çok derin bir değişimin katalizörü oldu çünkü Endonezya artık Malaya'nın varlığını kabul eden ve bölgenin kalkınmasında kararlılıkla rol oynayan anti-komünist bir ülke haline gelmişti. Böylelikle Ağustos 1967'de GAB, Malezya, Singapur, Tayland, Endonezya ve Filipinleri de kapsayarak ASEAN'a dönüştü.

Başlangıçta, ASEAN, bütünüyle ekonomik, sosyal ve kültürel konularla uğraşan oldukça gevşek bir örgüttü. Ama çok geçmeden siyasi alana da uzanmak zorunda kaldı. Buna nede olan uyarıcı güç, Amerika'nın Güney Vietnam'daki varlığını düzenli bir biçimde azaltmasıydı. Bu durumun Sovyet ve Çin mekanizmalarını devreye sokmasından korkarak, ASEAN devletleri Kasım 1971'de bölgesel tarafsızlık fikrini benimsedi ve Güneydoğu Asya'yı, "barış, "özgürlük ve tarafsızlık bölgesi" ilan etti. ASEAN ülkelerinin daha sıkı ilişkiler kurmaya yönelmesi o on yılın sonuna doğru, 1978-79'da Vietnam'ın Kamboçya'yı işgal etmesiyle ve bundan dolayı Tay güvenliğini tehdit etmesiyle, perçinlendi. ASEAN'ın bölge adına söz sahibi olması Batı sermaye yatırımını teşvik etmesi ve yıllık ekonomik büyüme oranının yüzde 6-9 mertebelerine ulaşması, çok geçmeden uluslararası destekçiler bulacağı anlamına geliyordu. ABD'nin Vietnam'a kini hâlâ hızını almamıştı böylece 1978'den sonra örgütün siyasi iddialarını desteklerken, Japonya da bu sırada

başlıca ticari ortak, uluslararası mali yardım kaynağı ve aynı zamanda bu ülkenin her birinin, ihracata yönelik kalkınmasına esin kaynağı olarak meydana çıktı.

Ne var ki, ticaret ve yatırımı böylesine teşvik etmekle birlikte örgütü AET'den farklı kılan eksikleri vardı: ASEAN kurumsal temelden yoksundu, açıkça daha büyük bir bütünleşme idealine angaje olmamıştı ve egemenlik resmen ortak havuzda birleştirilmemişti. ASEAN Serbest Bölgesi'nin kurulması nihayet 1984'te gerçekleşti ama hiçbir zaman, tarımsal üretimi denetlemek, emeğin serbest dolaşımına izin vermek, yasaları gözden geçirecek bir parlamento oluşturmak gibi konularda AET/AB'nin örneğinin yolunu izlemedi. Üstelik 1990'da demokrasi davasının öne çıkartmaya başlamakla birlikte, örneğin 1984'te Brunei Darussalam, 1995'te Vietnam, 1997, Lao Halk Cumhuriyeti ve Burma ve 1999'da Kamboçya gibi ülkelerin üye olmasından sonra, bu söyleme uygun davranmakta güçlüklerle karşılaştı.

El-Kaide: Usama Bin Ladin tarafından, Afganistan savaşı sırasında *mücahitleri* desteklemek amacıyla kurulmuş, uluslararası *mücahitler* ağından faydalanan İslamcı şemsiye örgüt. 1988'de kurulan El-Kaide, 1990'da kamuoyunun karşısına çıkmıştır.

21. yüzyıla geçerken, ASEAN'ı iki önemli tehlike bekliyordu: **El-Kaide (al-Qaeda)** ile de bağlantıları olan (bkz. Bölüm 22) *cihad*cı bir bölgesel ağ olan Jemaah Islamiyya'nın (JI) yarattığı tehdide karşı güvenlik boyutunda uygun bir cevap oluşturmak; ikincisi, Burma'nın demokrasi yönünde adım atmaması. ASEAN'ın yönetim başkanı olarak, 2006'da sıranın Burma'ya gelecek olması nedeniyle vakit yaklaştıkça, Burma askeri yönetiminin otoriter doğası ASEAN'da tartışmaların odağı haline geldi. Burma'nın askeri hükümeti ve insan hakları karnesinin zayıf olması ASEAN çıkarları açısından zararlı olduğu kabul edildi. Burma'nın başkan olması halinde, ASEAN'ın o ülkedeki askeri rejime ambargo ilan eden Batı ülkeleriyle en hayati ticari ve ekonomik bağlantılarını kaybedeceğinden korkuluyordu. Bu, örgütün uluslararası toplumda hayati bir rol oynamasını öngören "ASEAN 2020 vizyonu"na büyük bir zarar veriyordu. ASEAN'ın, başka üye ülkelerin iç işlerine müdahale etmeme ilkesi bağlamında, Malezya, Singapur ve Filipinler'in parlamentoları daha önce neredeyse hiç görülmemiş bir biçimde Burma'yı, başkanlık koltuğundan çekilmeye zorladı. Aynı zamanda bunun bir "iç mesele" olarak kalmasını sağlamak için, Batı'dan gelen, Burma'nın ASEAN üyeliğinin askıya alınması talebini geri çevirdi. Başkanlık koltuğu krizi Temmuz 2005'te Burma dışişleri bakanının devreye girmesiyle aşıldı. Bakan, ülke içinde bir uzlaşma sağlayana kadar Burma'nın başkanlık görevinin ertelenmesini talep etti. Ne var ki Burma'da uzlaşmanın ne olduğu anlaşılamadı. Eylül ayında ve daha sonra Ekim 2007'de demokrasi yanlısı göstericiler ile Budist rahipler "Safran Devrimi" adı altında eylem yapmak üzere sokağa döküldüklerinde askerî hükümet tarafından hunharca bastırıldılar. ASEAN, Burma askeri hükümetindeki çatlağı kınadı ve demokrasi yanlısı liderlerin serbest bırakılmasını istedi bununla birlikte Burma'yı yola getirecek somut adımlar atmayı başaramadı.

Böylelikle ASEAN'ın çalışabildiği alanda bir genişleme olmadı. Yine de siyasi ve ekonomik alanlarda elde ettiği başarılar, başka yeni uluslararası forumlar geliştirmek için yapılan girişimlerin yararlanacağı bir temel sağlanmasını mümkün kıldı. Bu gelişmeye güvenlik alanından bir örnek, Deng Xiaoping'in liderliğe gelmesinden sonra Çin'deki yükselişle, ASEAN'ın olası uluslararası gerilimleri

azaltmak amacıyla 1993'te Bölgesel bir Forum'un (ARF) kurulmasını desteklemesidir. Bu örgüt, güvenlik konularında bir uzlaşma bulunması umuduyla, bölgede çıkarları olan başıca Büyük Güçleri bir araya getirir. Buna ek olarak 1996'da AB ile ASEAN arasında iki yılda bir düzenli konferanslar yapılmakta. Ekonomik alanda bir başka bölgesel gelişme, 1989'da oluşturulan Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC/APEİB), arkasında Amerika ve Japonya'nın güçlü desteği olan bir Avustralya girişimidir. Bu örgüt de yine, daha geniş ticari liberalleşmenin yolunu açmak üzere tasarlanmış bir güçtü ancak, ABD, ÇHC, Rusya ve Japonya'yı kapsadığı için bir danışma ve diyalog forumu olarak da yararlı oldu.

ASEAN, ARF, ve APEC'in zirve konferanslarıyla yetinmeyip, doğrudan Schuman, Monnet ve Delors'un yaptıklarının aynısını yapmasından bahseden bazı iddialı planlar vardır. Bir Asya Topluluğu oluşturmanın yollarını aramak için Aralık 2005'te Kuala Lumpur'da yapılan Asya-Pasifik Güçleri zirve toplantısı, bu bakımdan çok önemli bir gelişmeydi. 1972'de ilişkilerinin başlamasından sonra, ÇHC-Japonya ilişkileri yeniden en alt seviyeye düştüğü bir yıl yaşandıktan sonra, geçmiş düşmanlıkların üstesinden gelmeyi, Fransız-Alman rekabetinin azalmasını yankılayan AB türünde bir örgüte doğru yönelmek fikrinin büyük bir cazibesi vardı. Ne var ki, stratejik rekabet ve ekonomik güç bakımından üyeler arasındaki büyük farklar bir yana, siyasi ideolojilerin farklılığı ve Asya'daki uygulamalar, bu alanda ilerleme sağlanmasını çok güçleştirdi. Yarıkürede bütünleşme sağlamanın başlıca ve en önemli örneği **Kuzey Amerika Serbest Ticaret Sözleşmesi (NAFTA)** oldu. Ekim 1922'de imzalanan NAFTA, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Meksika'yı, 370 milyon kişinin yer aldığı bir ticari blokta bir araya getirdi. Üç ülke, bundan sonraki on beş yıl boyunca, ticari engelleri, gümrük, ithalat ve ihracat vergilerini kaldırmayı taahhüt etti. En önemli etkisi, Meksika üzerinde oldu çünkü ülkeyi Amerikan (ve Kanada) yatırımına açtı. Oysa aynı zamanda, ucuz emekten yaralanabilmek isteyen şirketlerin güneye yönelmesi garabetini yarattı ve bundan dolayı NAFTA, Amerikan ve Kanada sendikalarının en sadık düşmanı oldu. Sonunda NAFTA, bölgesel ticaretin büyümesini hızlandırdı (örneğin 1993-1997 arasında Amerika- Meksika ticareti, 83 milyar dolardan 157 milyara çıkarak, ikiye katlandı).

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA)
Kanada, Meksika ve ABD arasında 1992 yılında imzalanan ve 1 Ocak 1994'te Kuzey Amerika'da bir serbest ticaret sahası kuran anlaşma. NAFTA'nın kurulması ile imza sahibi devletler tarafından üretilen ürünlerin büyük bölümündeki tarifeler derhal kaldırıldı. NAFTA'nın bir diğer hedefi ise sınırlar arası yatırımlara ve ürün ve hizmetlerin dolaşımına uygulanan gümrük vergilerinin de bu üç ülke arasında zamanla kaldırılmasıdır.

NAFTA aslında herhalde, en çok Meksika için önemliydi. Başkan Carlos Salinas'ın, özelleştirme ve liberalleşme alanlarında sert ekonomik reformları gerçekleştirmesine imkân verdi ve böylelikle Kurumsal Devrimci Parti'nin yarı-otoriter yönetiminden uzaklaşmakta olduğu umudu doğdu. Meksika'nın "demokratikleşmesini" hayal edenler açısından, 1994'te Salinas'ın, Yoksul Chiapas bölgesinde başlayan Zapatista hareketine bağlı bir gerilla savaşının ansızın patlamasıyla karşılaşması büyük bir şansızlıktı. Zapatista hareketi önce NAFTA'yı reddetti, sonra 1994'te güçlü bir şekilde hem NAFTA'ya hem Salinas'a karşı muhalefet etti. Bundan sonraki yıl Meksika nakit kriziyle karşılaştı ve ABD'nin desteklediği IMF'den gelen 50 milyar dolarlık bir kurtarma paketi ile ancak belini doğrulttu. Meksika, NAFTA bloğu içinde, hızla kalkınan demokratik bir partner olmak yerine, ansızın

ekonomik ve siyasi krize batmış bir Üçüncü Dünya ülkesi görünümü aldı. Yine de 1997'ye gelindiğinde, büyük ölçüde ABD'deki ekonomik canlanmaya bağlı olarak Meksika'da iç siyasette istikrarla birlikte ekonomik durum düzelmeye başladı. Yüzyılın sonuna gelindiğinde Meksika, ABD ve Kanada, aradaki derece farklarına rağmen Clinton'ın son yıllarında ABD'de görülen ekonomik refahı paylaştılar. Ancak refah görüntüsünün altında derin bir yoksulluk alt akımı olduğunu burada belirtmek gerekir: milenyumun sonunda Meksika'da nüfusun tahminen üçte biri yoksulluk çizgisinin altında yaşıyordu. Büyük ölçüde Meksika'da devam eden memnuniyetsizlikten dolayı nihayet 2000 genel seçimlerinde Kurumsal Devrimci Parti'nin, yetmiş bir yıl süren, tek parti yönetimi, sona erdi ve iktidara Vicente Fox Quesada'nın merkez sağ, Milliyetçi Hareket Partisi'ni (PAN/MHP) getirdi.

NAFTA'yı, (genellikle WHFTA, Batı Yarıküre Serbest Ticaret Alanı adı altında) Batı yarıkürenin tümünü kapsayacak şekilde genişletmek 1990'larda çok konuşulan bir konuydu. Başkan Clinton dâhil olmak üzere çoğu kişi NAFTA'nın yalnızca bir başlangıç olduğunu söylüyordu. Ekonomik analizcilerin çoğu da, Latin Amerika ekonomilerinde bir canlanma olacağını tahmin ediyor, yarıkürenin bir ticaret bloğu konumuna gelerek Avrupa Birliğini kenarda bırakacağı konusunda büyük umutlar besliyorlardı. Ama bir on yıl geçtikten sonra ortaya ne WHFTA çıktı ne de NAFTA genişledi. Bir dizi siyasi ve ekonomik engelin ortaya çıkması, bu durumu açıklamaya yarayabilir. Birincisi, Latin Amerika ülkeleri, belki içlerinde en fazla da Brezilya, kendi ticari portföyünü çeşitlendirme çabalarını, WHFTA'nın daraltabileceği ve Kuzey Amerika'ya daha fazla bağımlı kılacağı tehlikesinden endişe duyuyordu. İkincisi, Avrupa Birliği'nden farklı olarak NAFTA'nın elinde, ticari engelleri ortadan kaldırmaktan başka sunacağı bir şey yoktu. İnsanların serbest dolaşımıyla ilgili hükümler, ya da bir siyasi üst yapı yoktu. Bu nokta, geleceğin WHFTA'sına üye olmasına izin verilecek rejimlerin doğası sorunuyla çok yakından ilgiliydi. Gelecekteki WHFTA üyeliği siyasi bir kritere dayandırılmalı mıydı (tıpkı Avrupa Birliği'nde olduğu gibi) ? Öyle ise, tek partili bir devlet *de facto* demokrasi sayılamayacağına göre, Meksika'nın erken üyeliği ne anlama gelecekti? Son olarak, Amerika'nın devletler—üstü bir otorite önünde boyun eğmekteki isteksizliğinin devam ettiğini de vurgulamak gerekir. Böylelikle, 1990'ların sonunda WHFTA (ya da onun alternatifi olan, Kuzey ve Güney Amerika Kıtalarının Serbest Ticaret Alanı, FTAA) üzerine konuşmalar çıkmaza girmişti ve zaten, çok geçmeden Arjantin gibi bir ülkeyi durgunluğa itecek olan Latin Amerika'da ekonomik krizin baş göstermesiyle, durum daha da kötüye gitti. Böylece, Batı yarıkürede (NAFTA'ya ek olarak) serbest ticaret hareketinin somut sonuçları, 1991'de Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Paraguay'ı ilişkilendiren, Güney'in Ortak Pazarı **Mercosur** gibi, daha küçük ölçekli bölgesel serbest ticaret bölgeleriyle sınırlı kaldı.

MERCOSUR
Veya Güney Koni (Cone) Ortak Pazarı. Güney Amerika'nın doğu kesiminde ekonomik işbirliğini arttırmak amacıyla 1991'de kurulmuş bir Latin Amerika ticaret örgütü. Tam üyeler arasında Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay bulunmaktadır. Bolivya ve Şili ise ortak üye konumundadır. MERCOSUR'un hedeflerinden bazıları, üye devletler arasındaki tarifelerin zamanla ortadan kalkması ve gümrük vergilerinin uyumlaştırılmasıdır.

Sonuç

"Avrupa birden bire, ya da tek bir plana göre oluvermeyecek"; Robert Schuman'ın Mayıs 1950'de AKÇT'nin kuruluşunu ilan eden ünlü konuşmasında yer alan bu sözlerin, savaş-sonrası Avrupa bütünleşmesinin doğası bakımından sembolik bir anlamı vardır. Neredeyse altı on yıl geçtikten sonra, "Avrupa'yı" inşa etmek, kararlı ve açık-seçik bir yönü olmaksızın, devam eden bir süreç olmaya devam etmektedir. Ne olursa olsun, AB etkileyici bir başarıdır. 2007'ye gelindiğinde, eskiden birbirine düşman olan ülkelerden yapılan bir kümeleme en sonunda, nasıl olduysa oldu, dünyanın hızla ve tehlikeli bir biçimde değiştiği bir zamanda, bir istikrar adasını gerçekten temsil eden bir birlik oluşturduğu görülmektedir. AB üyesi 27 ülke eskiden sık sık birbirleriyle savaşa tutuşurdu ve hatta Soğuk Savaş sırasında bile NATO ve Varşova Paktı (saldırgan veya savunmacı) gibi askerî birlikler oluşturmuşlardı. 2007'ye gelindiğinde bu ülkeler, dünya ihracat ve ithalatının beşte birinin ve küresel gayri safi yurtiçi hasılasının yüzde 30'undan fazlasının, ondan sorulduğu bir topluluğun üyesi olup, kendi aralarında işbirliği yapıyorlar. AB'nin geleceği belirsiz kalmakla birlikte, daha fazla genişleme (Hırvatistan ve belki Türkiye) olması aşağı yukarı kesin gibi görünüyor. Bunun da ötesinde, AB yurttaşlarının olumsuz tavrına rağmen, bütünleşmenin derinleşmesinin de eli kulağında. ABD, Rusya, ya da Çin gibi daha geleneksel ulus devletlere lâyık görülen küresel prestije sahip olmasa da, AB kuşkusuz 21. yüzyılın başında küresel topluluğun ayrılmaz bir parçasıdır. Üstelik AB'nin başarısı, Avrupa dışında, ülkelerini bölgesel birlik ve egemenliğin birleştirilmesi yoluyla hem ekonomik hem siyasi yönden güçlendirmek isteyen siyasetçilere esin kaynağı oldu. Ne var ki, bu Avrupa-dışı kurumların başarısı görece sınırlıydı ve bu olgu en çok, AB'nin, başkaları tarafından aynısına ulaşılması zor olan belirli avantajlardan yararlandığı izleniminin güçlenmesine yaramakta. Ne de olsa "Avrupa Deneyimi" temelde, felaket getiren iki savaşın travmasının ve Sovyetler Birliği'nin yarattığı tehlikenin üstesinden gelme ihtiyacına dayanır. Bunun da ötesinde tüm üyelerinin liberal demokrasiye, hukukun üstünlüğüne bağlı olmasının ve aynı zamanda ortak bir kültürü paylaşmasının avantajına sahipti. Bu sağlam temeller üzerine kurulan AB, kesintisiz bir evrim süreci içinde genişleme ve derinleşmeyi başarabildi, oysa onu taklit etmeye çalışanlar, uzlaşmayı inşa etmek için aynı temellere sahip olmadıkları için, fazla ilerleme kaydedemediler.

Bilim insanlarının anlaşamadıkları noktalar: gerçekçiler, liberal hükûmetlerarasıcılık taraftarları (*liberal intergovernmentalists*), işlevselciler ve federalistler

Avrupa bütünleşmesi üzerine temel tartışma basit bir soruya odaklanır: AET ve AB'nin doğuşu nasıl açıklanır? Bu soruya iki geniş yoldan cevap verilir: üye(ulus) devletlerin rolünü vurgulayarak ya da ulus-üstü kurumların etkisini vurgulayarak. Cevaplar, bütünleşme sürecinin verdiği temel sonuç, bir ortak pazar yaratılması olduğunu düşünenler ile "yeni Avrupa"yı gerçekten tanımlayan unsurların, paylaşılan kurumlar, gelenekler, yasalar olduğuna inananlar arasındaki ayrılmadır.

Bugüne kadar ve bugünden sonra da bütünleşmenin ana itici gücünün ulus-devletler olduğunu savunanlara, genel olarak gerçekçiler ya da yeni-gerçekçiler denir. Onların en başta gelen tezine göre, onlarca yıldır süregelen bütünleşmeye rağmen, Avrupa'nın uluslararası ilişkilerinde baş aktör ulus devletin rolü temelde değişmemiştir. Kenneth Waltz ve John Mearshimer gibi yazarlar, devletlerin değişmiş bir ortamda basitçe kendi çıkarlarının peşinden gittiğini savunurlar. "Gerçekçilere" nispeten yakın duran bilim insanları "liberal hükümütlerarasıcılık taraftarları" olarak adlandırılıyor. Gerçekçiler gibi onlar da tek tek devletlerin rolünü vurgularlar ama aynı zamanda AET veya AB üyesi devletlerde iç siyasetteki duruma, o ulusların hükümütlerarası oyun alanında nasıl davrandıklarının temel belirleyicisi olarak vurgu yaparlar. Bu düşünce akımını uygulayan yazarlardan en önde geleni Andrew Moravcsik'tir.

Avrupa bütünleşmesini açıklayan üçüncü bir genel yaklaşım işlevselcilik ya da yeni- işlevselciliktir. Ernst Haas ve Leon Lindenberg'in kuramlarından yola çıkan bu bilim insanları bütünleşmeyi, 1950'lerin başlarından bugüne kadar yavaş yavaş yürüyen bir yayılma etkisi (*spill over effect*) olarak açıklar. İşlevselciler, başlangıçta AKÇT iki endüstriyel sektörle sınırlıyken çeşitli çıkar grupları ve siyasi partiler, ilgili sektörlerdeki sorunlara, Topluluk ve Birlik'in kabiliyet ve kapsamını genişletilmesini iteleyerek cevap verdiler. Ortak pazardan ortak kura geçiş gibi bütünleşmenin "derinleştirilmesi" yönünde bir hareket, genellikle işlevselcilerin tezini doğrulayan, daha yakın zamanlarda meydana gelmiş bir "vaka" olarak sık sık alıntılanır. Bu düşüncenin en önemli temsilcilerinden biri Stanley Hoffman'dır.

Son olarak gelelim federalistlere. John Pinder gibi yazarlara göre, genellikle bütünleşmede derinleşmenin bir yayılma etkisine (spill over effect) bağlı olmadığını, daha ziyade, güvenlik, ticaret, çevre gibi ulus-ötesi konuların çoğalması nedeniyle tek tek hükûmetlerin yakın işbirliği olmaksızın, bunlarla başa çıkmasına imkân olmayışının bir yansımasıydı. Federalistler ayrıca, Avrupa bütünleşme sürecinin idealist yönünü vurgularlar, onlara göre bütünleşme deneyiminin can alacı noktası demokratik yönetim olgusudur. Belki de birçok başka gruptaki analistlerden daha fazla, federalistler, Avrupa Birliğindeki demokrasi açığından rahatsızdır. Bu oldukça haklı bir kaygı gibi görünmektedir çünkü Avrupa bütünleşmesi sadece ulusalcılığın modern bir ifadesi olarak kalacaksa, bastığı zemin sağlam olamaz.

Önerilen Okumalar

Avrupa bütünleşmesi hakkında çok şey yazılmıştır ama yazılanların büyük çoğunluğu, genel okur için hâlâ fazla ayrıntılıdır. Genel bir bakış niteliğinde olanların en iyileri herhalde John Gillingham, *European Integration 1950-2003: Superstate or New Market Economy?* (Cambridge, 2003), John Pinder, *The European Union: A Very Short Introduction* (Oxford, 2007) ve Pinder, *The Building of the European Union* (Oxford, 1999). Derek Urwin'in, *The Community of Europe: A History of European Integration since 1945* (London, 1994) adlı yapıtı, bütünleşmeyi hafifçe tarihlendirilmiş bir biçimde gözden geçirirken, Ben Rosamond (ed.), *Theories of European Integration* (London, 2000) adlı yapıtında bilim ninsanlarının bütünleşme fenomenini hangi değişik yollardan açıkladığının ilginç bir karşılaştırmasını sunar. Avrupa'nın savaş-sonrası tarihini, bütünleşmeyi de kapsayarak anlatan bir yapıt için bkz. Tony Judt, *Postwar: A History of Europe since 1945* (New York, 2005).

Britanya'nın AET'e girmesi üzerine çıkan anlaşmazlıklar için bkz. N. Piers Ludlow, *Dealing with Britain: The Six and the First UK Application to the EEC* (Cambridge, 1997) ve Helen Parr, *British Policy towards the European Community: Harold Wilson and Britain's World Role, 1964—1967* (Aldershot, 2005). "Boş Sandalya" krizi için bkz. N. Piers Ludlow, *The European Community and the Crises of the 1960s: Negotiating the Gaullist Challenge* (London, 2006). Maastricht Antlaşması için bkz. Cole Mazzucelli, *France and Germany at Maastricht: Politics and Negotiations to Create the European Union* (London, 1999).

AB'nin dış politika analizlerini en ayrıntılı biçimde ele yapıtlar arasında, Paolo Foradori, *Managing a Multilevel Foreign Policy: The EU in International Affairs* (Lanham, MD, 2007), Cameron Fraser, *An Introduction to European Foreign Policy* (London, 2007), Neil Winn and Christopher Lord, *EU Foreign Policy beyond the Nation-State* (London, 2001) ve Simon Nuttall, *European Foreign Policy* (Oxford, 2000) yer alır. Küresel bağlamda Avrupa Bütünleşmesi birçok değişik kitapta ele alınmıştır. Bkz. örneğin, David Calleo, *Rethinking Europe's Future* (Princeton, NJ, 2001) ve Gregory Treverton, *America, Germany, and the Future of Europe* (Princeton, NJ, 1992). Amerika'nın bu gelişmedeki rolü için bkz. Geir Lundestad, 'Empire' by Integration (New York, 1997),

Kappen, *Cooperation among Democracies: The European Influence on US Foreign Policy* (Princeton, NJ, 1995).

ASEAN üzerine incelemeler için bkz. Jurgen Haacke, *ASEAN's Diplomatic and Security Culture: Origins, Developments and Prospects* (London, 2003), David Jones, *ASEAN ve East Asian International Relations: Regional Delusion* (Northampton, MA, 2006) ASEAN' ın Japonya ile ilişkileri için bkz. Sueo Sudo, *The Fukuda Doctrine and ASEAN* (Singapore, 1992).

22. Bölüm

Küreselleşmiş Bir Dünyada Teröre Karşı Savaş

Giriş

Soğuk Savaş'ın son yıllarında yüksek bir profil edindikten sonra kendi köşesinde tecrit edilen, unutulmuş bir devlet durumuna düşen Afganistan, 2001 yılında ansızın dünyanın ilgi odağı oldu. Bunun nedeni 11 Eylül 2011'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezine ve Washington'daki Pentagon'a yapılan saldırılardı. Olay üzerine yapılan araştırmalar hızla ilerleyerek, Suudi Arabistan kökenli İslamcı militan Usame bin Ladin'in liderliğindeki **El-Kaide** örgütüne ulaştı ve bu örgüt **Taliban** yönetiminin izniyle Afganistan'da barınmaktaydı. Taliban'ı söküp atmak için, Amerika'nın önderliğinde, Bin Ladin'i yakalamaya ve El- Kaide'yi yıkmaya kararlı bir askerî savaş başlatıldı. İslamcı militanlar arasında lojistik ve finansal destek kanallarını kesmeye odaklanan daha geniş anlamdaki "teröre karşı savaşla" birlikte, bu savaş yüzlerce terörist zanlısının yakalanması ya da tutuklanması (içlerinden bazıları, akla gelebilecek son yer olan, Küba'da Guantanamo Körfezi'ne gönderildi) sonucunu doğurdu. Amerika'nın NATO müttefikleri, ittifak sözleşmesinin 5. Maddesini işleterek, tarihte ilk kez ABD'nin yanında yer aldı.

9/11 saldırılarını takip eden dönemde, "terörle savaş"a ilişkin ortaya çıkan sorunlar çok katmanlıydı. Birkaç yıl içinde Amerika, haklı bir davanın sahibi olmaktan çıkıp, dünyanın başına gelen sorunların büyük çoğunluğunun ana kaynağı konumuna düştü. Bunun nedenlerinden biri temelde, Bush yönetiminin Başkan'ın şu ölümsüz sözlerinde özetlenen, uluslararası olaylara bakma biçimiydi: "ya bizimlesi iz ya da karşımızdasınız" Başka türlü söylersek Amerika Birleşik Devletleri ve gönüllü müttefikleri, Ortadoğu'da terörizmin kökünü kazımak ve demokrasiyi yaymak amacıyla çağdaş bir haçlı seferi başlatırken, gri alanlara kesinlikle izin

El-Kaide
Usama Bin Ladin tarafından, Afganistan savaşı sırasında *mücahitleri* desteklemek amacıyla kurulmuş, uluslararası *mücahitler* ağından faydalanan İslamcı şemsiye örgüt. 1988'de kurulan El-Kaide, 1990'da kamuoyunun karşısına çıkmıştır.

Taliban (Arapça: Öğrenciler)
1998 yılında Ahmed Şah Mesud önderliğindeki etnik temelli Afgan koalisyon hükümetini deviren Paştun Afgan ve Pakistanlı kökten dinci milis kuvvetler.

yoktu. Böylelikle, Amerikan eski savunma bakanı Donald Rumsfeld'in bir keresinde "şer üretenler" sözleriyle tanımladığı kesimlere karşı harekete geçilmesi için sabırsızlanan seçmenin de desteğini alan Bush yönetimi, uluslararası örgütleri ve diplomasi ve çok-taraflılık yolunun kullanılması gerektiğini savunanları hiç dinlemedi.

Ne yazık ki, 2008 yılına gelindiğinde, bu küresel siyaseti büyük ölçüde tek taraflı olarak yeniden şekillendirme çabasında ve "şer üretenlerin" kökünün kazınmasında başarılı olunduğunu gösteren en ufak bir işaret bile yoktu. Bu tarihe gelindiğinde ABD, 150 000 askerini Irak'a indirmiş ve Vietnam fiyaskosunun hatıralarını canlandıran kaotik bir durumla karşılaşmıştı, Amerikan kamuoyu bile artık savaşa karşı çıkıyordu. Bu arada Afganistan, Taliban yönetiminin yeniden dirilişine tanık olmaktaydı ve bu da **NATO'**nun işlerini güçleştiriyordu, çünkü üye ülkelerin çoğu böylesine uzak ve zor bir ülkeye asker göndermek istemiyordu. Elbette, ABD'ye yeni bir terörist saldırı olmadı ama Britanya ve İspanya da dâhil olmak üzere başka ülkelerde kime isabet edeceğini ayırt edilmeksizin bombalar patlatıldı. Buna ilaveten, Amerikan ekonomisinde, fazlasıyla gecikmiş olduğu belli olan bir düşüş yaşanmaya başladı ve ABD'nin küresel egemen konumu, yalnızca Çin ve Hindistan'ın ekonomik yükselişiyle ve hatta Rusya'nın yeniden doğuşuyla değil, askerî yöntemlerle yenilemeyecek bir düşmana karşı savaşarak değerli kaynakları ziyan ettiği algısıyla da, tehlikeye düştü.

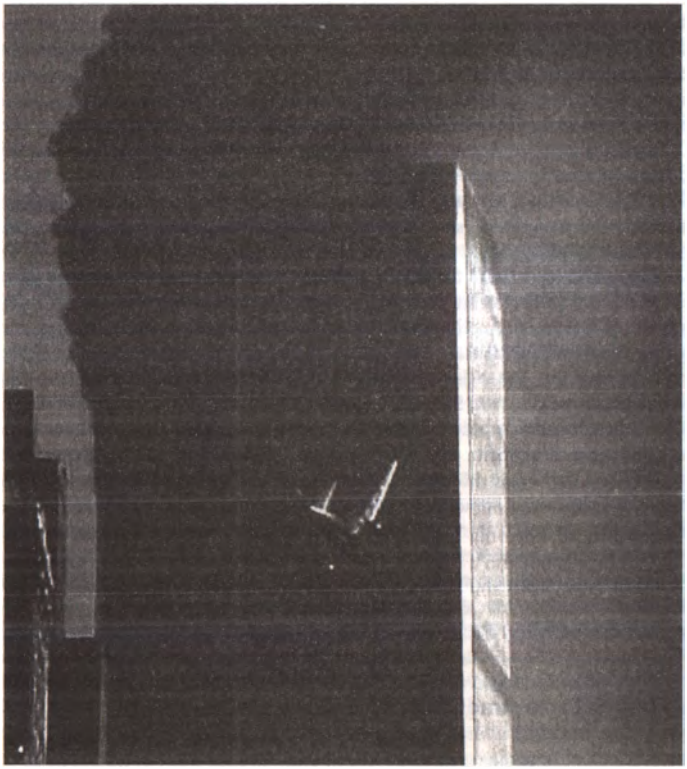
Kuzey Atlantik Paktı Örgütü (NATO)
4 Nisan 1949'daki Kuzey Atlantik Paktı ile Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve ABD tarafından kurulmuştur. Yunanistan ve Türkiye ittifaka 1952 yılında, Federal Almanya Cumhuriyeti ise 1955'te katılmıştır. İspanya 1982'de tam üyelik kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme 1999'da yaşanmış ve bu dalgada Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ittifaka katılarak NATO'ya üye ülkelerin sayısını on dokuza çıkarmıştır.

9/11'den "Irak'ın Özgürlüğüne"

11 Eylül 2001 saldırıları, Amerika'nın ulusal ve uluslararası güvenlik konusuna bakışını değiştirdi. Terörizm yeni bir olgu değildi elbet ama Amerikan hedeflerine yapılan terörist saldırılar bu noktaya kadar, ya küçük çaplı ya da başarısız olmuştu. Üstelik Amerika hedef alındığı zaman saldırılar genellikle ülke sınırları dışında bulunan üslere ve personeline yapılıyordu, "Amerika'nın kalbine" vurulmuyordu. Ancak New York City'nin merkezinde bulunan Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kulelerinin yıkılması, küçük ama adanmış terörist grupların, en sofistike güvenlik ve savunma teknolojilerini yanıltabilen, geleneksel olmayan silah ve taktikler kullanarak, Amerika'ya doğrudan vurma kabiliyetine sahip olduğunu ortaya koydu. İkiz Kulelerin yıkılışının görüntüleri dünyayı derinden sarstı. Böylelikle, Bush yönetiminin "teröre karşı savaşın" – "21. yüzyılın ilk savaşı"- her ne pahasına olursa olsun, tam bir zafere ulaşılana kadar devam edeceğini ilan etmesi hiç şaşırtıcı değildi. Çoğu kişi, "teröre karşı savaştan" yeni bir Soğuk Savaş, iyi ile kötünün yeni bir savaşı olarak bahsediyordu.

Karşılaşılan sorun şuydu: Soğuk Savaş zamanında cephelerin hatları oldukça belliyken, tehlikenin kaynağı ve güvenlik zaafının nerede olduğu bilinirken (bazen hata yapılsa da), bu yeni çatışma hem önceden kestirilemez nitelikteydi hem de aslında sınırları yoktu, küreseldi. "Teröre karşı savaşın" başlangıç evresinde Afga-

nistan'da Taliban mevzilerini yok etmek nispeten kolay oldu ama bu saldırı savaşının nasıl devam edeceği hakkında kimsenin net bir fikri yoktu. En göze çarpan adım, dünyadaki dost ülkelere çağrıda bulunup, iş üzerinde olan, yüzlerce olmasa bile onlarca terörist örgütüne amanı vermemelerini, silah, para ya da herhangi başka bir korunak vermemelerini istemekti. Ama şu sorun ortadan kalmış değildi: dost olmayan, teröristlere doğrudan, açık veya gizli yollardan yardımda bulunan, ya da dolaylı yollardan, bölgesel istikrarsızlık yaratarak, onlara destek veren devletler ne olacaktı?

New York 11 Eylül 2001. İkiz kulelerden birine uçak yaklaşırken, çarpmadan önce. (Fotoğraf: Carmen Taylor, AP/PA Photos)

Kitle İmha Silahları (KİS)
Genellikle nükleer oldukları sanılan, kimyasal ve biyolojik silahlar. Savaşta, bakteriyel ve kimyasal maddelerin kullanımı yirminci yüzyıl öncesine uzanır oysa nükleer silahlar, ilk kez İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu üçü arasında, can ve malı sahiden imha etme kapasitesine sahip olanı, nükleer bombalardır. KİS, bu silahların yıkıcı etkilerinin boyutunu tam olarak tanımlayan bir ifade değildir, daha çok bu belirli silahların kullanılmasına bağlı zararı gösterir. Kimilerine göre, kimyasal, biyolojik ve radyolojik silahların (kirli bombalar), aslında "kitle terörü" olarak tanımlanmalıdır.

Düşman devletler olarak algılananlar arasında ABD'yi en çok kaygılandıranlar, **kitlesel imha silahlarını (KİS)** elde etmeye çalıştığına inandığı ülkelerdi. Bunun nedeni, onların Amerikan topraklarına doğrudan bir tehdidi temsil ettikleri şeklinde algılanmasıydı ve aynı zamanda terörist grupların KİS yeteneği kazanmasına yardım etmelerinden duyulan korkuydu. 11 Eylül olaylarıyla cesareti kırılan ABD, Aralık 2001'de, kendi topraklarını, "haydut devletlerin" sınırlı nükleer saldırıları karşısında savunmak amacıyla yeni bir füze savunma sistemi kurmak için 1972 Anti Balistik Füze antlaşması'ndan çekilme niyetinde olduğunu açıkladı. Ne var ki Bush yönetiminin aklındaki yalnızca pasif savunma değildi çünkü Başkan, sonunda Bush Doktrini olarak bilinecek olan, ABD'nin muhtemel güvenlik tehditleri karşısında önleyici-eylem yapma hakkını saklı tuttuğundan bahsetmeye başlamıştı. 2002'de yaptığı Millete Sesleniş konuşmasında daha öteye giderek, İran, Irak, Kuzey Kore'yi, uluslararası toplumu tehdit eden bir "şer ekseni" oluşturmakla suçladı. O zaman su soruyu sormak gerekti: önleyici eylem ilkin kime karşı yapılacaktı?

Sonunda, 2002 sonbaharında Bush yönetimi, bu firavun devletler arasında ana hedef olarak Irak'ı seçti.1990-91 Körfez Savaşı'ndan beri, 12 yıldır uygulanan ekonomik ambargoya rağmen hâlâ mutlak iktidarını sürdüren Saddam Hüseyin'i, kitle imha silahlarını (KİS) saklamakla ve bir kez daha nükleer yetenek kazanmaya çalışmakla suçladı. Aslında Bush, yönetimi 11 Eylül olaylarından önce de Irak'ı incelemeye almıştı, çünkü üst düzey personel arasında, Başkanın babası George H.W. Bush'un, 1991 Körfez Savaşı sırasında Bağdat'a yürüyüp Saddam rejimini devirmemekle hata ettiğine inananlar vardı. Bu nedenle, ne yazık ki, Saddam Ortadoğu'da Amerikan çıkarlarının ortasında her zaman var olan bir diken olarak duruyordu. Ancak Eylül 2001'deki terörist saldırılar bu ihtiyacın daha şiddetle duyulmasına yol açtı çünkü artık Saddam'ı ortadan kaldırmak, Amerika'nın Ortadoğu'da sevilmemesinin nedenlerinden bazılarını ortadan kaldıracak, her derde çare bir ilaç gibi görülmeye başlamıştı. Saddam'ı ortadan kaldırmanın açıklamalarından biri olan "Irak"ın kurtuluşu, bölgede daha demokratik hükümetlere doğru bir dalga başlatabilirdi ve bunun sonucunda daha fazla uluslararası siyasi istikrar gelebilirdi. Buna ilaveten, demokrasinin getirilmesinin, ekonomik ve sosyal reformlar ihtiyacına daha duyarlı hükümetlerin doğmasına yol açacağı hissediliyordu ve böylece, insanların radikal İslamcı grupları desteklemesine yol açan bunalımlarını ele almak ve azaltmak mümkün olacaktı. Bir başka önemli kaygı da, Irak, ne yapacağı önceden kestirilemeyen bir firavun devlet olarak kalmaya devam ettiği sürece, ABD, Suudi Arabistan'da büyük miktarda askeri güç bulundurmak zorunda kalacaktı. Bu önemli bir sorun yaratıyordu çünkü El-Kaide'nin, Mekke'nin içinde bulunduğu ülkeyi "gâvurların" kirlettiğini ileri sürmesine kolaylık sağlıyordu.

Saddam'ın devrilmesinin olumlu avantajlar sağlayacağına inanmanın yarattığı havaya ilaveten, harekete geçmeden durmanın, durumu daha kötüleştireceği duygusu doğmuştu. Bu pencereden bakıldığında ortaya şöyle bir sorun çıkıyordu: 1990'dan beri Birleşmiş Milletler'in (BM) gözetiminde devam eden ambargo, Saddam'ın gücünü azaltmakta etkisiz kalırken, sıradan Iraklılara zarar vermiş, işe ya-

ramayan ve ahlaka aykırı bir yaptırım aracı olarak, her geçen gün uluslararası çevrelerin hücumuna daha fazla uğramıştı. O zaman, BM'nin ambargoyu kaldırması ihtimali ufukta belirmiş oluyordu ve o zaman, Saddam, bu kıskaçtan kurtulup kitle imha silahları programını serbestçe yeniden başlatabilirdi. Bu mülahazaların birleşmesinin yarattığı etkiye, Bush'un Amerikan güvenliğini güçlendirecek herhangi bir eylemine halktan gelen muazzam destek de eklendi ve böylece yönetimi, Irak'ın işgali için kaçınılmaz kararı vermeye itti. Ekim 2002'de Bush, Irak'a karşı güç kullanma izni almak için hem temsilciler meclisine hem de senatoya başvurdu ve izni aldı.

Bununla birlikte ABD, Irak'a uluslararası topluluğun desteği olmadan saldırı başlatmak istemiyordu. Böylelikle Washington, Britanya'nın oldukça ağır baskısı altında kaldı ve davasını BM'ye götürdü. Ancak ABD bu yolu seçmekle kendisini garip bir duruma düşürdü, çünkü eğer Irak'a saldırmak için BM'nin onayını istiyorsa, o zaman davasını bütünüyle, Saddam'ın BM Güvenlik Konseyi'nin KİS'e ilişkin kararlarına uymadığını belirten BM tezine dayandırması gerekiyordu. En aşırı önlemi almak için, örneğin "rejim değişikliği" arzusu gibi ilave nedenlere gönderme yapamazdı, çünkü bu BM Beyannamesine aykırı olurdu. 12 Eylül 2012 tarihinde Başkan Bush, BM Güvenlik Konseyi'ne yaptığı bir konuşmasında, 1997'den beri BM silah müfettişleriyle işbirliği yapmayı reddeden Irak'ın KİS üretmeye devam ettiğini söyleyerek Saddam Hüseyin'e karşı ilk suçlamasını ortaya koydu. Ne var ki, güç kullanmak için BM'nin onayını alamadı çünkü Fransa ve Almanya gibi nüfuzlu ülkeler Amerika'nın iddialarına şüpheyle yaklaşmaktaydı. Bunun sonucunda Kasım ayında BM bir uzlaşma oluşturdu: BM Güvenlik Konseyi 1441 no.'lu kararı onayladı böylelikle işgal yerine teftişler genişletilecek ve işbirliği yapmadığı takdirde, Irak'ın "ciddi sonuçlara" katlanması gerekecekti. 18 Kasım 2002'de, İsveçli diplomat Hans Blix'in önderliğinde yeni bir BM teftiş ekibi Irak'a ayakbastı.

Bundan sonraki dört ay, Irak'ın boynundaki kement daralmaya başladı. Amerikan İngiliz, Avustralya ve birkaç başka seçilmiş ülkenin askerleri, İran Körfezi bölgesine gelmeye başladı; 2003 Mart'ının ortalarına doğru sayıları 200 000'i bulmuştu. Şubat 2003'te Dışişleri Bakanı Colin Powell, BM Güvenlik Konseyi'nde Irak'ın silahsızlandırılmasının onaylanması talebinde bulundu ve Konsey'i bunun gerekli olduğuna ikna etmek için büyük çaba sarf etti, oysa aslında talebi, Irak'ı işgal etmenin kibarca söylenmiş biçimiydi. Powell, Irak'ta devam etmekte olan kimyasal ve biyolojik silah programlarının yanı sıra Saddam Hüseyin'in El-Kaide ve başka terör örgütleriyle varsayılan bağlantılarının şemasını gösteren birçok delil ortaya koydu ama bunların çoğu daha sonra çürütüldü. Britanya ve İspanya tarafından desteklenen ABD, güç kullanımını onaylayan bir önerge verdi. Daha sonra Fransa ve Rusya'nın veto etmesi ihtimali karşısında Amerikalılar önergeyi geri çekti ama işgal için hazırlıklar devam etti ve 17 Mart'ta Bush, Saddam Hüseyin ve iki oğlunun iki gün içinde Irak'ı terk etmesini kamuoyu önünde talep etti. Saddam

ve oğulları ülkeyi terk etmedi. Ancak BM silah müfettişleri işareti aldı ve ülkeyi terk ettiler.

Avrupa'dan gelen kitlesel muhalefete ve hatta Amerikan halkının bile böylesi bir sorumluluğa girmenin gerekli ve akla uygun olduğundan şüphe duyduğunu göstermesine rağmen, 20 Mart 2003'te, Amerika önderliğindeki Irak saldırısı – "Irak'a Özgürlük Operasyonu" – başladı. İşgalin askerî başarısı kesindi. 9 Nisan'da Amerikan güçleri Bağdat'a girdi ve 15 Nisan'da işgal resmen hedeflerini gerçekleştirmiş gibi görünüyordu. Başkan Bush bunu, 1 Mayıs 2003 tarihli, utanç verici konuşmasında açıkladı, "Görev Tamamlandı" Çok erken konuşmuştu.

Ba'ath (Baas, Arapça: Ba'ath yeniden doğuş, Arap Rönesansı.) Michel Eflak ve Selahaddin El-Bitar tarafından 1947'de kurulan pan-Arap sosyalist parti. İlk kongresi Şam'da gerçekleşen parti, daha sonra Lübnan, Ürdün ve Irak'a yayıldı ve zamanla biri 1963'ten itibaren Suriye'de

Geri Tepme: Irak, Afganistan ve Teröre Karşı Savaş

Bundan sonraki birkaç yıl boyunca, Bush yönetiminde yer alan az sayıda kişi işlerin iyiye doğru gittiğini iddia etmeye devam etti. Öne sürdükleri başlıca tez, kurtuluştan sonra ülkenin, istikrarlı bir biçimde daha demokratik bir yönetim sistemini benimseme yolunda ilerlediği inancına dayanmaktaydı. Demokrasi üzerine böylesi bir odaklanmanın önemi büyüktü ama yalnızca Amerikan değerlerini yansıttığı için değil, çünkü işgalden hemen sonra anlaşılmıştı ki, savaşı haklı çıkaracak ana gerekçeyi oluşturan, Saddam'ın elinde Kitle İmha Silahları (KİS) bulunduğu iddiasının hiçbir dayanağı yoktu. Hiçbir KİS bulunamadığına göre, savaşı haklı gösterecek başka bir neden bulunması gerekiyordu. Bush yönetimi, BM'yi devre dışı bıraktıktan sonra, Saddam Hüseyin'in devrilmesinin, Irak'ta demokrasinin kurulmasının koşullarını yarattığını ve demokrasiyle yönetilen bir Irak'ın da daha büyük bir Ortadoğu bölgesi projesi için model oluşturacağını vurgulamaya başladı.

Başlangıçta sanki bu alanda bir gelişme oluyormuş gibiydi. İşgal Otoritesi Koalisyonu adı verilen yönetim ilk yılı geçirdikten sonra, Irak Haziran 2004'te bağımsız bir devlet oldu. Bir başka geçici dönemi daha tamamladıktan sonra, yeni Irak Anayasası onaylandı ve ardından 2005 parlamento seçimleri yapıldı. Eskiden Saddam Hüseyin'in **Baas Partisi'nin** seçim adı altında yaptığı garip işlerin parçası olmak zorunda kalan halk, şimdi gerçek bir seçimde oy kullanarak kendi adaylarını seçebilecekti. Seçmen olmaya hak kazanmış Iraklıların % 76.9'u gibi etkileyici bir oranı oyunu kullandı ve sayıları on ikiyi bulan seçilen partiler yeni Temsilciler Meclisinde yerini aldı. Bütün bunlar çok önemliydi ama arka planda, her geçen gün daha fazla kötüye giden bir şiddet dalgası zar zor ayağa kalmaya çalışan demokrasiyi boğmakla tehdit ediyor ve ülkenin bölünme tehlikesini kışkırtıyordu.

Şiddetin kökleri çoktu ama içlerinden ikisi öne çıktı. Birincisi ABD, kendi siyasi sistemini Irak'a zorla kabul ettiriyor gibi görünmüştü ve aşırıya kaçan baskısı, doğal olarak kin yaratmıştı. İkincisi, eğer Irak demokrasiyle yönetilecekse, büyük ihtimalle iktidar çoğunluk olan **Şiilerin** eline geçecek ve o güne kadar geleneksel olarak iktidarı elinde tutan **Sünniler** azınlık olacak, periferiye itilecekti. Saddam'a bağlı eski yönetime sadık kesimlerden oluşan Sünni militanlar böyle bir konuma

Şii İslam
Hz. Muhammed'in ölümünden sonraki veraset mücadelesiyle birlikte ortaya çıkan Müslüman mezhebi. Şii Ali'den (Ali'nin Grubu) veya Hz. Muhammed'in manevi oğlu Ali'nin Halife olmasını isteyen gruptan türcmiştir. Şiilerin toplam Müslüman nüfusu içindeki tahmini oranı yüzde 15'tir. Küçük topluluklar halinde İslam dünyasına yayılmış olan Şiiler, yoğunluklu olarak İran, Irak ve güney Lübnan'da bulunmaktadır.

Sünni İslam
Müslüman dünyanın çoğunluğunu oluşturan ve Hz. Muhammed'in yolunu (*sünnet*) ve Kuran ile *hadis*i takip eden mezhep.

düşürülmeyi elbette kabul etmeyecekti, böylece demokratik süreci raydan çıkartmak için hem Amerikalılara hem Şiilere karşı silaha sarıldılar. Ne yazık ki zavallı Amerikalı karar vericiler, yangına körükle gitmekten başka bir şey yapamadılar, çünkü işgalden az sonra, orduyu dağıtmış, Baas Partisi'ni de yasaklamışlardı. Böylece, sayıca gittikçe büyüyen siyasi ve askeri eğitim almış kırgın ve işsiz erkeklerden, isyana katılacak muazzam bir insan havuzu oluştu. Daha kötüsü, Irak'ta Amerikan hedeflerinin bulunması ve Sünnilerle Şiiler arasında düşmanlık çıkması, El-Kaide bağlantılı ajanlar için müthiş bir cazibe kaynağı olmuştu ve böylece yüksek profilli, son derece kanlı terörist eylemlere giriştiler. Amerikan askerlerinin düzeni sağlamaya yetmeyecek kadar az sayıda olması sebebiyle de, 2006'ya gelindiğinde Irak'a tam anlamıyla iç savaş koşullarına teslim oldu, gözü kararmış terörist saldırıları, Sünniler ile Şiiler arasında çıkan çatışmalar yüzünden ülke parçalanma tehdidi altındaydı.

Durumu kontrol altına alma çabası içinde, ABD, asker sayısını arttırdı, birliklerini 20 000 kişi düzeyine çıkardı ve Irak'taki toplam Amerikan askeri sayısı 150 000'e ulaştı. Askerlerin "kabaran dalgalar halinde " Irak'a gönderilmesini eleştirenler, Vietnam Savaşını ve 1960'da savaşın gidişatını tersine çevirmek üzere çok sayıda yeni asker gönderilmesini ve yine buna benzer başka olayları hatırlattılar.

Oysa 2007 sonbaharına gelindiğinde asker sayısındaki bu kabarmanın, şiddet saldırılarında bir azalmaya yol açtığı görüldü. Ama intikam arzusu, bunun uzun vadede devam edip etmeyeceği hiç belli değildi çünkü bölücü nefret ve ulus inşa etme çabasını engelleme arzusu, farklı isyancı grupları motive etmeye devam ediyordu. Açık seçik olan tek şey vardı. Ekim 2007'ye gelindiğinde, neredeyse 4000 Amerikan askeri Irak'a ölmüştü, çoğu da asıl savaş operasyonu tamamlandıktan sonra.

Iraklılar tarafında ise, verilen kayıp sayısının doğrusunu bulmak zordu. Bazı anket ve araştırmalar, Mart 2003'ten bu yana 1.2 milyon kadar yüksek bir ölü sayısı vermekte; başka tahminler, 20-30,000'den 600.000'e kadar değişiyor. İç savaşın korkunçluklarının tanığı olarak beliren bir başka ölçüt, milyonlarca Iraklının yerinden edilmesiydi. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), 2007 yılına gelindiğinde 2 milyon Iraklının komşu ülkelere kaçtığını, bir o kadarının da ülke içinde yerinden edildiğini bildirdi. Bu rakamların toplamı tüm Irak nüfusunun yüzde 16'sıydı, yani, Irak oransal olarak tüm dünyada en çok mültecisi olan ülkeydi. 2006'da her ay yaklaşık 10.000 Iraklı, komşu ülkeler, Suriye ve Ürdün'e kaçtı ve zaten hassas bir bölgede daha fazla istikrarsızlığa yol açtı. Açıkça görüleceği gibi, "teröre karşı savaş" açısından bakılırsa, böylesi bir yerinden edilme, hiç kimseyi kolay kolay Amerika'nın uyguladığı siyasetin, dünyayı daha güvenli bir yer haline getirdiğine ikna edemedi. Irak'ta yalnızca bir bölge, Kürt azınlığın çoğunluğu oluşturduğu topraklarda, görece daha az şiddet yaşandı. Ne var ki, 2007'de Kürtlerin de gelecekte sorunlar yaşayacağına ilişkin işaretler çoğalıyordu, çünkü onların başarısının, kendi ülkesindeki Kürtler üzerindeki muhtemel etkilerinden çekinen Türkiye'nin düşmanlığını davet ediyordu. 2007'nin sonuna gelindi-

ğinde Irak hâlâ sorunlarla dolu bir gelecekle karşı karşıyaydı, barışın gelmesi ümidi çok azdı.

Afganistan'da durum bundan bir nebze daha iyiydi. Şüphesiz, bir ulusal hükümeti bulunuyordu ve 2002'den bu yana görünüşe bakılırsa, sevilen bir lider olan Hamid Karzai hükümetin başındaydı. 2007'ye gelindiğinde "yalnızca" 445 Amerikalı öldürülmüştü ve bunun yanında birkaç Britanyalı, Kanadalı ve diğer uluslara mensup kayıp vardı. Yine, hesaplaması zor olsa da, 2001'den bu yana Afgan tarafındaki ölü sayısı 50.000 ila 100.000 olarak tahmin ediliyor. 2001'den önce tek ülkeye ait mülteci sayısının en yüksek olduğu yer Afganistan'dı; 2002'de 1.8 milyon kişi geri döndü. Buna rağmen, 2007 sonlarında 3 milyon Afganlı, hâlâ ülke dışında yaşıyordu. Bu insanların çoğu ülkelerinden 11 Eylül sonrası olaylar nedeniyle kaçmamıştı, ama ülkelerine dönmeye istekli olmayışları, "Kalıcı Özgürlük Operasyonu'na" güvenoyu vermediklerini göstermektedir.

Mültecilerin Afganistan'a dönmek istemeyişinin açıklaması iki katmanlıdır: tırmanan şiddet ve ekonomik fırsatların sınırlı olması. 2003'e gelindiğinde, iktidardan düşürülmesi üzerinden iki yıldan az zaman geçmişken Taliban yeni bir ayaklanmaya başladı. Koalisyon hedeflerine münferit saldırılar, sık sık tekrarlanır bir hasatlık haline geldi ve Afgan hükümetiyle Amerika Birleşik Devletleri ve Müttefikleri arasında gerilim nedeni oldu. 2007'de Başkan Karzai, Taliban ile barış yapmanın yolunu aradığını ama başarıya ulaşamadığını, kamuoyu önünde itiraf etti. Bu sırada birçok NATO ülkesi, Afganistan'daki askerlerini geri çekme hazırlığına girişti.

Taliban'ın yeniden canlanmasına, Afganistan'ın başlıca ihraç ürünü afyonun yeniden canlanması eşlik etti. Gariptir ki, Taliban kendisi iktidardayken Afgan uyuşturucu ticaretini yasaklamış ve etkili bir biçimde azaltmıştı ama ABD önderliğindeki işgal başladıktan az sonra, üretim çarpıcı bir biçimde arttı, 2007'ye gelindiğinde, ülkenin gayri safi yurtiçi hâsılasının yüzde 50'sini oluşturuyordu. Koalisyon güçlerinin üretimi engelleyecek saldırıları ya etkisiz kaldı, ya da ters etki yarattı, ürünü kontrol etmek isteyenler arasında daha fazla şiddete yol açtı. Sonunda, teröre karşı savaşın ilk ana cephesini oluşturan Afganistan, başarılı sonuç vermek bir yana, Karzai'nin hassas dengelere dayanan iktidarını daha da zayıflatan isyancılar ile savaş ağaları bolluğundan geçilmeyen bir yere dönüştü.

Özetle, 2007'ye gelindiğinde, "teröre karşı savaş", hiç de planlandığı gibi gitmiyordu. Bu savaşta Irak, merkez cephe olarak tanımlanmıştı ama 2007'ye gelindiğinde çoğu kişi oradaki Amerikan varlığının, istenilenin tam tersi sonuçlar verdiğine inanmaya başladı. Irak, "Demokrasinin simgesi" olmak yerine, terörist eğitip terörist yetiştiren bir yere dönüşmüştü. Geçmişte çoğu kez Irak'ın gölgesinde kalan Afganistan'da ise Usame bin Ladin ve El- Kaide'nin eski hamilerinin kökü kazınamamıştı. Ve 2001'den bu yana ABD, yeni terörist saldırılara hedef olmazken, başta Londra ve Madrid olmak üzere birçok başka şehir, korkunç darbeler aldı. Eskiden Irak'ın işgali ve diğer politikalara destek verenlerin sayısı çok yüksek olan ABD'de bile, kamuoyu bu işten soğumuştu. 2000'de yapılan bir araştırmada, Ame-

rika'da "teröre karşı savaşın" kazanıldığını düşünenlerin oranı, yüzde 30'dan azdı. Ne var ki sorunlar burada bitmiyordu, çünkü Amerika "şer ekseninin" diğer üyeleriyle de çatışacaktı. Yine gariptir ama belki Irak'ta olmayan şey, Irak'la bu aynı şüpheli şerefi paylaşan İran ve Kuzey Kore'de vardı. Belki de Irak'a yapılan titiz teftişler ve dikkatle izlenen ambargo nükleer silahların orada bulunmasına imkân tanımamıştı.

Nükleer Silahların Yayılması Tehdidi

Irak'ın işgalini haklı çıkaran gerekçe, yani, KİS üretmeye kararlı bir rejimin ortadan kaldırılması, birçok ülke üzerinde etkili oldu. Örneğin 1969'dan beri Albay Muammer Kaddafi yönetimindeki Libya, Aralık 2003'te KİS programını terk etmek üzere olduğunu ilan etti. ABD Mayıs 2006'da,hiç gecikmeden diplomatik ilişkilerini yeniden başlatarak (ilişkiler ABD Dışişleri Bakanlığı, Libya'yı terörü destekleyen devletler listesini ekleyince kesilmişti) Libya'yı ödüllendirdi. Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın bu olay üzerine söyledikleri durumu açıklıyordu:

> Libya'nın terörizmi reddetmesi ve medeni dünyanın 11 Eylül 2011'den beri karşı karşıya kaldığı ortak küresel tehditler karşısında ABD ve uluslararası toplumun diğer üyeleriyle mükemmel bir işbirliği yapması ve yapmaya devam etmekte olması ışığında, bu adımları atıyoruz.
>
> (Alıntılandığı yer: http://www.cnn.com/2006/US/05/15/libya/index.html)

ABD, 1986'daki ABD'den bambaşka bir ağızla konuşuyordu çünkü o tarihte, ABD, bir dizi terörist eylemi desteklemesine misilleme olarak Libya'yı bombalamıştı.

Libya'nın birdenbire uluslararası bir firavun devlet olmaktan çıkıp teröre karşı küresel savaşta işbirliği yapan bir partnere dönüşmesi, hiçbir ilerleme kaydedilmeyen Iran ve Kuzey Kore'nin tam tersine yönde, dikkat çekici bir gelişmeydi. Irak'ın işgalinden sonra İran ve Kuzey Kore, nükleer programlarını terk etmeleri için yapılan uluslararası baskıya başarılı bir şekilde karşı çıktılar ve böylelikle Amerikan diplomasisi ve askeri gücünün sınırlarını çok çarpıcı bir biçimde gözler önüne serdiler. Kore olayında, zorlayıcı güç kullanmanın imkânsız olması, ABD'nin taviz vermesi anlamına geliyordu: Nükleer programı askıya alması karşılığında Kuzey Kore'ye mali yardım yapacaktı.

Nükleer silahları olan bir Kuzey Kore'nin tehlikeli olduğu gün gibi ortadaydı ama en azından Pyongyang stratejik ve ideolojik olarak tecrit edilmişti. Oysa 1979 İslam Devrimi'nden sonra ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmiş bir İran için, durum hiç de böyle değildi. İran son derece önemli stratejik bir yerde konumlanmıştı. Afganistan ve Irak'ın, iki "teröre karşı savaş" alanının ortasına bulunuyordu ve ABD'nin en önemli iki müttefikinin, İsrail ve Suudi Arabistan'a aralığında düşü-

yordu. İdeolojik olarak kendisini Şii inancının baş sözcüsü gibi görüyordu, Irak'taki Şii cemaati ve Lübnan'daki Hizbullah'la bağlantıları vardı. Nükleer silahlarla donanmış bir İran zaten hassas olan bir bölgenin istikrarını daha fazla bozma imkânına sahipti. Ama madalyonun öbür yüzüne bakılırsa, Irak ve Afganistan'la ortak sınırları olan bir İran, elbette birdenbire çok büyük sayılarda Amerikan ve başka milleten askerin kendi topraklarına bu kadar yakın bir yere gelmesinden huzursuzdu. İran'ın resmi çizgisi, kamuoyu önünde açıklandığı şekline göre, 1980'ler boyunca askıya alınan İran nükleer programı, silah üretmeyi hedeflemiyordu. Böylece Kuzey Kore'den farklı olarak, Nükleer Silah Antlaşması'nı (**NSA**) terk etmedi ve BM ile sınırlı bir işbirliği yaptı. Böylece, 2003'te önceden yeri açıklanmamış tesislerde nükleer maddeler ürettiğini belirten raporların yayınlanmasının ardından BM'nin "gözlemcisi", Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun ülkeye girmesine izin verdi. Böylesi bir işbirliği yapmasına rağmen, İran'ın nükleer programı dünyada, özellikle de ABD'de kaygı yaratmaya devam etti. Bunun bir nedeni, İran'ın petrol rezervlerine sahip topraklar üzerinde kurulu olmasıydı. Böyleyken, İran'ın, barışçıl amaçlarla nükleer enerjiye sahip olmaya ihtiyaç duyması, yabancı gözlemcilerin çoğunda derin şüpheler uyandırıyordu.

Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NSYÖA/NPT) 1968'de SSCB ve ABD tarafından önerilen ve akabinde UNGA tarafından desteklenen antlaşma, nükleer silahlara sahip olan ülkelerin arasına "yeni"lerinin katılmasını yasaklıyordu. Antlaşma 180 ülkenin desteğini almasına rağmen bazı devletlerin açıkça veya gizlice nükleer silahlar elde etmesi i önleyemedi.

Washington ve Tahran arasında diplomatik ilişki olmamasından dolayı, İran hükümetiyle görüşmelerde yönetimi, AB üçlüsü adı verilen, -Britanya, Fransa ve Almanya- grup aldı. İki yıl süren uzun çalışmalardan sonra nihayet, Ağustos 2005'te görüşmeler sonuç verdi ve İran, İsfahan'daki (Tahran'ın 30 mil güneyinde) uranyum zenginleştirme tesislerinin kapısını açmayı kabul etti. Krizin herhangi bir şekilde tırmanmasını engellemek için **AB**, tesisin kapatılması halinde İran'a, tazminat vermeyi teklif etti ancak, ABD düşmanlığını açıkça dile getiren İran'ın yeni seçilen Başkanı Mahmud Ahmedinejat, bu öneriyi hemen reddetti. Buna uygun olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Şubat 2006'da İran'ın nükleer silah programı konusunu ele aldı ve ambargo uygulanması konuşulmaya başladı.

Avrupa Birliği (AB) 1992'de Maastricht'te, Avrupa Birliği üzerine imzalanan antlaşmayla (ABA) oluşan siyasi ve ekonomik topluluk. AB, Avrupa Topluluğu'nun antlaşmalarına ek olarak, AB ülkelerini birbirine bağlayan devletler arası –veya devletler üstü– iki "sütun"u antlaşmayla bütünleştirdi: bunlardan birincisi, ortak dış politika ve ortak güvenlik politikası, diğeri hukuk işleriydi. AB üye devletlerinin sayısı 1992'de 12 iken, 2007'de yirmi yedi'ye çıktı.

Uluslararası kaygıya rağmen, 2007 sonbaharında soğukluk giderilemedi. Ağustos 2007'de İran ve IAEA anlaşma üzerinde pazarlığa başladı, İran nükleer programlarına ilişkin öne çıkan konuları belirli bir takvime bağlamayı kabul etti ama nükleer silah geliştirmek niyetinde olmadığında ısrar etti. Amerikalılar ve diğer Batılı güçler şüphelerinden vazgeçmedi ama Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasında bir bölünme oldu. Amerikalılar, Britanya ve daha sonra, 2007 baharında, Sarkozy Başkan seçildikten sonra Fransa'nın desteğini aldı ama bu yetmezdi çünkü İran'ın Rusya ve Çin'le iyi ilişkileri vardı. Aslında İran nükleer programı, nükleer enerji geliştirmek ve uranyum zenginleştirme süreci için, Rusya'nın teknik yardımından ve Çin'den malzeme satın alma imkânından iyice yararlanmıştı. Özellikle Pekin, kendi büyüyen enerji ihtiyaçları açısından İran petrolüne büyük önem verirken, Moskova'nın Tahran ile yakın ilişkileri, en azından 11 Eylül 2011'i izleyen yıllarda ABD diplomasisini giderek sertleştirmesinden belli oluyordu. Irak ve Afganistan sorunlarıyla zaten kuşatılmış olan ABD zor durumdaydı: İran'a karşı olduğundan daha sert bir ambargoya, Rusya Devlet Başkanı

Vladimir Putin, (Churchill ve Roosevelt ile buluşmak üzere 1943'te Tahran'a giden Stalin'den sonra İran'a giden ilk Rus lideri) muhalefet ediyordu.

Sonuçta basit gerçek şuydu ki, ABD'nin, ulusal güvenlik gündeminin en hayati yönü olarak tanımlanan, dost olmayan devletlerin nükleer silah sahibi olmasını önleme kabiliyeti, Irak'ın işgalinden birkaç yıl sonra ciddi bir biçimde engellenmekteydi. Kuzey Kore galiba, nükleer silah üzerinden yaptığı şantajında başarılı olmuştu. İran, söz dinlemiyordu. Ekim 2007'de Başkan Ahmedinejat'ın BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmalarda, "küstah güçlere" ve Irak'ta Amerikan işgalinin devam etmesine yaptığı göndermeler dikkat çekiciydi. Ayrıca, İran'a ilişkin nükleer konunun artık kapanmış olduğunu açıkça ilan etti. ABD dışişleri bakanlığı hemen karşı çıkarak, bu şekilde düşünen tek sesin İran'dan geldiğini o söyledi ancak görünen oydu ki, 2007'de, sadece birkaç yıl öncesiyle karşılaştırıldığında bile, ABD'nin itibarı ciddi bir biçimde düşmüştü, İranlıların, muhtemel bir saldırıdan korkması için hiçbir neden kalmamıştı. Fransa'nın eski dışişleri Bakanı Hubert Vedrine'in ifade ettiği gibi, görünüşe bakılırsa, bir zamanların kendine güvenen "hipergücü" ABD'nin, dış siyasetini ciddi bir biçimde tazelemesi gerekiyordu.

Amerika'nın Açmazları: Hipergücün Küçük Düşürülmesi

2008'e gelindiğinde Amerika'nın dünyadaki rolü bir yol ayrımına geldi. Irak savaşı ve devamında işgal edilmesinin, dünyanın her yerinde bir şüphecilik ve apaçık nefret patlaması yaratması, Amerikan dış politika analizcilerinin canını sıkıyordu. Kimileri ABD'yi, Irak işgalinden sonra "haydut süper güç" olmakla suçluyordu. Gerçekten de, 2003-2007 döneminde yapılan küresel kamuoyu araştırmaları, tüm dünyada Amerika'nın iyi niyetine duyulan inancın aşındığını gösteriyordu. Başlıca NATO müttefikleri, müdahaleye muhalif olduklarını ve arkasından gelen işgalden dehşete düştüklerini açık seçik ifade ederken Atlantik ötesi ilişkiler krize girmişti. Güney Amerika'dan Afrika ve Asya'ya kadar birçok başka yerde de, Bush yönetimi, kamuoyu tarafından yerden yere vuruluyordu. Amerikan'ın yaptığı çirkinliklerin, örneğin Irak'ta Amerika'nın yönettiği Abu Gharib Hapishanesi'nde işkenceye başvurulduğunu belgeleyen fotoğraflar ve anlatılan hikâyelerin yoğun reklamı yapılarak açığa çıkarılması, Amerika'nın başka ülkeleri "yumuşak-güç" kullandığına ikna etme kabiliyetini kaybetmesinde ciddi bir rol oynadı.

Öyle görünüyor ki, dış dünyadaki insanların çoğu tarafından, ülkeleri in, 21. yüzyılın "şer imparatorluğu" olarak algılandığını en son fark eden, Amerika'nın kendi halkı oldu. Dış ülkelerde, W. George Bush'un 2004'teki Başkanlık seçiminde yeniden kazandığı güçlü zafer, Amerikan dış siyasetini eleştirenleri daha da fazla öfkelendirdi. Demokratların adayı John Kerry, Amerika'nın küresel itibarını hiç değilse, kampanyasının önemli bir parçası haline getirmişti. Onun yenilgisi, hala koltukta olan Başkan'ın tek taraflı siyasetine devam edeceğini tasdik eder gibiydi.

Ne var ki, bundan sonraki birkaç yıl içinde, ne birilerinin savunduğu gibi dost ve müttefikler artık tamamen kaybedilmişti, ne de çoğu kişinin varsaydığı gibi, Bush tarafından bütünüyle göz ardı edilmişti. Bazı kilit ülkeler, en önemlisi Britanya, ABD'ye verdiği desteğin arkasında sağlamca durdu. Irak işgalini belki en ateşli şekilde eleştirenlerden Almanya ve Fransa, yönetime yeni liderlerin gelmesinden sonra (2005'te Angela Merkel ve 2007'de Nicholas Sarkozy) , ABD ile barışmaya başladı. Irak'tan gelen haberler kötü olmaya devam ettikçe, müdahalenin ve "teröre karşı savaşın" en önde gelen savunucularının (Başkan ve Başkan Yardımcısı Dick Cheney hariç) koltukları sallanmaya başladı. En belirgin olanı, Kasım 2006'da dönem ortasında yapılan Kongre seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti büyükçe bir yenilgiye uğrayınca Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in görevden alınmasıydı. Ancak, bundan da önce yönetim Bazı Avrupa ve Asya devletleriyle yeniden ilişki kurmaya başlamıştı. Başkan aynı zamanda, "dönmüştü", örneğin iklim değişikliği gibi çok taraflı sorunlara da ilgi duymaya başlamıştı; Eylül 2007'ye gelindiğinde, kamuoyu önündeki konuşmalarında küresel boyuttaki bu sorunla baş edebilmek için "yeni bir yaklaşıma" ihtiyaç olduğunu söylüyordu oysa daha önce sorunu dile getirenleri yerden yere vurmuştu. Ne var ki, Bush'un "yeni diplomasisi"nin ona yeni dostlar kazandırması mümkün görünmüyor, bu iş onun halefine kalacak.

Amerika ve üstlendiği rolün karşı karşıya olduğu sorun, Irak ve "terörle savaştan" daha derindi. 2008'in dünyası, 1991'de Soğuk Savaş sonrasında Amerika'nın, tek başına dünyaya egemen bir süper güç olacağından bahseden üstatların söylediklerinden, o zamanlar tahmin edilen dünyadan, çok farklıdır. Terörizm ve Amerika'nın Irak ve Afganistan'daki muhalefeti dizginleyememesi, geleneksel askerî gücün işe yaramadığının belirtileriydi. Bu arada Kuzey Kore ve İran'ın başkaldırısı ise, modern dünyada diplomasi ve ekonomik ambargonun işe yaramadığını hatırlatıyordu ve devletlerin, en küçüklerinin bile, küreselleşmiş bir dünyada bile bağımsızlıklarını koruma yeteneklerini gösteriyordu.

Uluslararası ilişkilerde Amerikan egemenliğine meydan okuma, başka büyük ulus devletlerden de geliyordu. Örneğin ABD en yakın rakipleri karşısında askeri yönden ilerdeydi, ama Rusya ve Çin gibi ülkeler hızla modernleşiyordu. Rusya on yıllarca süren kesintisiz ekonomik büyümesi ile desteklenen ilk insan taşıyan aracı uzaya göndermeyi planlıyordu. Çin ise, geniş enerji kaynaklarının (petrol ve doğal gaz) dayanan hatırı sayılır kârlar elde ettikten sonra, yeni zenginliğinin teşvikiyle, Soğuk Savaş sonrasında kötü biçimde morali bozulan askeri gücünün, diğerlerine yetişip öne geçmesine çalışıyordu. İki ülke de Amerikan egemenliğindeki bir dünyanın, kendiliğinden onların çıkarlarına uygun olacağını düşünmüyordu. Hatta 2008'de bazı analistler, ABD ve Rusya arasında, ya da Rusya ve Çin arasında yeni bir Soğuk Savaş'ın can sıkıcı izlerine rastladılar. Sonuçta ABD, küresel egemen rolüne meydan okuyanlara karşı direnebilir. Ama Amerikalılar 2008 Başkanlık seçimi kampanyası için vites değiştirirken, eşitsiz küreselleşme ile son kertede sınırları açık seçik belirlenmemiş bir "teröre karşı savaşın" birleşmesi, "bugüne

kadar görülmemiş bir güce ve etkiye sahip" olan Bush doktrini denilen şeyin temellerini aşındırmaktaydı.

9/11'den Bu Yana El-Kaide

New York'ta Dünya Ticaret Merkezi ve Washington'da Pentagon'a yapılan 11 Eylül 2001 saldırıların yarattığı büyük etki, yalnızca ona maruz kalan kurbanlar üzerinde değil, onun elebaşı, El-Kaide üzerinde de kendini gösterdi. Saldırıların eşi görülmemiş başarısı, o zamana kadar kamuoyunun gözünden kaçmış, pek bilinmeyen bir örgütü kamuoyunun önüne, uluslararası siyasi sahneye taşıdı. Müslüman dünyanın birçok yerinde popülerliğini arttırdı ve böylece örgüte katılanların sayısını da arttırırken, ondan esinlenen İslamcı örgütler çoğalıp yayılmaya başladı. Saldırılar aynı zamanda, Usame bin Ladin'in yakalanmasını ve El-Kaide'nin yok edilmesini hedefleyen, ABD'nin liderliğinde sert bir askerî ve terörle mücadele operasyonuyla cevap verilmesine yol açtı. Bu her iki hedefin de uzun vadedeki etkisi, örgütü güçlendirmek oldu.

İki kulenin yıkılışının olağanüstü görüntülerinin medyada tekrar tekrar verilmesi, benzer zihniyette olan İslamcılara ve El-Kaide'ye katılmayı düşünenlere esin kaynağı oldu. Bunun dünyanın başka yerlerinde de, El-Kaide bağlantılı veya bağlantısız, benzer saldırıları yol açması sürpriz olmadı. Örneğin İslam Cemaati (İC) **Jama'at İslamiyya**, komutanlarından biri olan Hambali'nin El-Kaide'yle bağlantısı vardı. Örgüt Ekim 2002'de, eş zamanlı olarak Bali Adası'nda intihar bombası patlattı ve Ağustos 2003'te Cakarta'da Marriot Oteli'ni bombaladı. 2004'te El-Kaide'den esinlenen İslamcılar, Madrid'de banliyö tren şebekesine iş çıkışı saatinde saldırdılar, İspanyol seçimlerinden üç gün önce eş zamanlı olarak dört istasyon bombaladılar. İspanyol yargıçları, El-Kaide ile doğrudan bir bağlantı bulamadı. 7 Temmuz 2005'te bir dizi bağlantılı eylem Londra'nın kamu ulaşım araçlarını vurdu. Üç metro vagonunda ve bir otobüs durağında bombalar patladı. İki hafta sonra21 Temmuz'da yine üç metro vagonuna ve bir otobüse bomba kondu, ancak dört fitilin patlamasına rağmen, bombaların ana bataryaları ateş almadı. Eylül 2005'te, El- Kaide, el- Cezire televizyonuna bir video göndererek saldırıların sorumluluğunu üstlendi.

Jama'at Islamiyya, Arapça: İslam Cemaati (İC)
Güneydoğu Asya'da, Endonezyalı Abdullah Sunkar ve Abu Bakar Ba'shir'in 1955'te kurduğu İslamcı Örgüt. JI'nin amacı Güneydoğu Asya'da, Endonezya, Malezya, Singapur, Güney Tayland ve Güney Filipinleri kapsayan ve bu bölgeyi militan yollardan ele geçirerek Güneydoğu Asya'da bir İslam Devleti kurmaktır.

Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıların El-Kaide üzerindeki "güçlendirici" etkisi dolaysızdı öte yandan, Amerika'nın "teröre karşı savaşının", "güçlendirici" etkisi dolaylıydı ve planlanmamıştı. Elbette, başlangıçta, 2001'de Amerika önderliğinde Afganistan'a yapılan müdahale El-Kaide'yi zayıflatmıştı çünkü Taliban rejiminin devrilmesiyle, El-Kaide'yi koruyup kollayanları ve arazideki üslerini kaybetti. Ne var ki bu durum, liderlerinin yakalanmasını kolaylaştırıp örgütün çökmesini kolaylaştırmadı, El-Kaide kendini duruma uyarladı. Daha küçük, hücre tipi bir yapı benimsedi ve kendisini daha gevşek örülmüş bir ağa ama hepsinin üstünde bir fikre dönüştürdü. Gerçekten de, liderleri bin-Ladin ve yardımcısı Ay-

man Zawaheri Amerika'nın en iyi eğitilmiş "özel güçlerinin" bile elinden kurtulmayı başarırıken, El-Kaide, Müslüman dünyanın en güçlü fikirlerinden biri oldu.

El-Kaide'nin güçlenmesine yardım eden ana etkenlerden biri, 2003'te Irak'ta yeni bir cephe açılması nedeniyle, Amerika'nın terörle mücadelesinin zayıflamasıydı. Bu operasyon, kaynakları gerçek "teröre karşı savaştan" başka yöne saptırdı, Amerikan ordusunu zor duruma düşmesine yol açtı ve böylece Afganistan'da operasyonların devam etmesinin önemi hafife alındı. Üstelik Saddam Hüseyin'in otoriter rejiminin ortadan kaldırılması Irak'ı yalnızca demokratik özlemleri olan güçlere açmadı bunun yanında, El-Kaide ajanları ve sempatizanları da dâhil olmak üzere, İslamcı ve **Cihatçı** özlemleri olan güçlere de kapılar açıldı. Bunu izleyen iç savaş, radikal İslamcı fikirlerin ve arazide cihatçıların barınabileceği ceplerin serpilip gelişmesine fevkalâde uygun bir ortam sağladı.

Cihad
Allah yolunda savaşmak. İslam dininim temel akidelerinden biri. Büyük Cihad, her şeyden önce kişinin daha iyi bir Müslüman olma çabasıdır. Küçük Cihad, fiziksel savaş anlamına gelir.

Ve son olarak, ama önem bakımından başta gelen bir nokta daha var: Aşırı uçların, mali kaynaklarını, iletişimini ve genel olarak destek aldıkları halk tabanıyla ilişkisini kesip tecrit etmesi beklenen "teröre karşı savaş", sertliği ve siyasi nüansları anlama kabiliyetinden yoksun olması nedeniyle Müslümanlar arası dayanışmanın güçlenmesine ve bunun "İslam dinine karşı savaş" olarak algılanmasına izin vermişti. Bu da, el- Kaide'ye, kendi örgütünü güçlendirme fırsatı verdi. Böylece ABD hükümetinin Temmuz 2007'de, yayımladığı bir raporda, birçok muharebeye ve teröre karşı savaş operasyonuna rağmen El- Kaide'nin yeniden toparlanmayı başardığını, hatta 11 Eylül 2001 saldırılarından bu yana, örgütün şimdi en güçlü noktasına ulaştığını, açıklaması hiç kimseyi şaşırtmadı. El- Kaide, Afganistan-Pakistan sınır bölgelerinde yaşayan, ama *de facto* Pakistan'ın kontrolü altında olmayan, göçebe kabileler arasında sığınak bulmuştu. ABD haber alma servislerine göre, El-Kaide operasyonlarını orada planlıyor, orada eğitim veriyor, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Avrupa'daki taraftarlarıyla ilişkilerini oradan besliyordu. ABD haber alma servisleri aynı zamanda, daha başka saldırılar olacağının işaretlerini, iletişimde ve para akışında büyük bir artış olduğunu tespit etti.

Buna ilaveten, Başkan Müşerref'in iktidarda kalmaya uğraştığı Pakistan'da ısrarla devam eden siyasi istikrarsızlık, El- kaide'nin bu topraklarda sığınmasını sağlayan ortamın etkili bir biçimde tehlikeye düşeceğine dair hiçbir ipucu vermiyordu. Pakistan'daki çalkantı, olsa olsa yeni insanların katılması ve Amerikan çıkarlarını tehdit etmesi bakımından El-Kaide'ye yarıyor, daha fazla çoğalma zemini sağlıyordu.

Güneydoğu Asya'da "Teröre Karşı Savaş"

"Teröre karşı savaş", dünyanın, siyasi İslam'ın yükseldiği, Müslüman dininin kalbi olarak algıladığı yer olan Ortadoğu ile sınırlı değildi, genel olarak radikal İslamcı inanışla daha az ilişkilendirilen başka bölgelerde de yankılanmaktaydı. Bu fenomen en fazla, Güneydoğu Asya'da açıkça belli oluyordu. 12 Ekim 2002'de, Endonez-

ya'nın Bali Adası'nda turistik Kuta bölgesinde yer alan Sarry Club ve Paddy's Pub'da eş zamanlı olarak patlamalar meydana geldi. Patlama 202 kişinin hayatına mal oldu, içlerinden 164'ü yabancı uyrukluydu. Patlamaların sorumluluğu El-Kaide ile bağlantılı, ulus-ötesi bir örgüt olan Jemaah İslamiyya'ya atfedildi. Bali iki nedenden ötürü hedef alınmıştı: Birincisi Endonezya Cumhuriyeti'nin ana ekonomik sütunlarından biriydi ve Jemaah İslamiyya bu "laik" kenti yıkmak istiyordu; ikincisi, Kuta, Batılı turistlerin geldiği bunun için de sembolik anlamı olan bir yerdi.

Bombalamalar daha önce, İC'nin kendi topraklarındaki varlığını inkâr eden ve halinden memnun olan Endonezya hükümetini fena halde sarstı. İC'ye verilecek cevabın formüle edilmesi işini, Güneydoğu Asya Ulusları Birliği'nin **(ASEAN)** bir numaralı gündem maddesi yaptı, çünkü bu örgütün amaçları ve yapısı bölgesel nitelikler taşıyordu. Bu amaçlardan biri, Endonezya, Malezya, Singapur, *Brunei* Darü's-Selam Devleti, Filipinler ve Tayland'ı kapsayan bir Güneydoğu Asya İslamcı Devleti kurmak ve bunun yanı sıra, bu ülkelerde İslam dinini arındırmaktı. İC bir *emîr*in yönetimi altında hiyerarşik bir yapıya sahiptir, dört bölgeyi veya mıntıkaya kapsar. Mıntıka I, Singapur ve Malezya'yı kapsıyor, en önemli işlevi ekonomi alanındır. Mıntıka II, Sulawesi hariç tüm Endonezya'yı kapsar; bu bölge Cihad'ın yapılacağı arena olarak belirlenmiştir. Mıntıka III, Mindano ve Sulawesi'yi kapsar, amacı eğitim vermektir. Mıntıka IV, Papua ve Avustralya'yı kapsar, işlevi mali kaynak yaratmaktır.

ASEAN, İslam Cemaati (İC) ile baş edebilmek için güvenlik ve haber alma alanlarında işbirliğini arttıra dursun, her üye devlet, kendi terörle mücadele stratejisini oluşturmakta serbest bırakıldı. Sonuçta her devlette tek tip bir yaklaşım yoktu. Güney topraklarında İC'nin eğitim kamplarının çoğunun bulunduğu Filipinler, İC ile askeri yöntemlerle mücadele etmeye karar verdi. Böylece terörle mücadele, Manila hükümetinin, Mora Moro İslamcı Kurtuluş Cephesi'ne karşı yürütmekte olduğu düşük yoğunlukla savaşla bütünleştirildi. Ağırlıklı olarak Hıristiyan bir ülke olan Filipinler'de ABD'den, askerî yardım kabul etmek, hatta asker almak sorun değildi. Ancak Başkan Gloria Macagapal Arroyo, bu konuyu çok açık seçik biçimde ortaya koydu: ABD'den yardım almakla, Filipinler, küresel, "teröre karşı savaşa" katılmıyordu, daha ziyade, ABD, bundan otuz yıl önce başlamış yerel bir , "teröre karşı savaşa" katkıda bulunuyordu. Askerî operasyonların başlıca amacı, eğitim yapma kapasitesini yok etmek için İC kamplarını toptan imha etmekti.

Singapur'un terörle savaş stratejisi, terörist zanlıları gözaltı ve tutuklama uygulanmasına izin veren zaten yürürlükte olan İç Güvenlik Yasası etrafında toparlanmıştı. Bu kent-devletinin yaklaşımı, İC'nin Aralık 2001'de Singapur'daki ABD ve İsrail hedeflerine saldırma planının ele geçirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Gözaltı ve önleyici tutuklamaların artmasına, Müslüman-olmayanlar ile Müslümanlar arası ilişkilerin yeniden düşünülmesi, Singapur'un Müslüman azınlığını hayatın tüm yönlerine daha fazla dâhil etme çabaları ve tutuklanmış cihatçıların ailelerine ulaşıp onları destekleme çabaları eşlik etti. Singapur gibi Malezya da, stratejisini kendi İç Güvenlik Yasasına dayandırdı. Ancak Singapur'dan farklı ola-

Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)
1967'de Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından iktisadi anlamda bir bölgesel işbirliği forumu sağlamak amacıyla kurulmuş organizasyon. Örgüt, 1979'dan ve Üçüncü Çin-Hindi savaşından itibaren siyaset ve güvenlik alanlarında daha fazla rol üstlenmeye başlamıştır. 1984'te Brunei, 1995'te Vietnam, 1997'de

rak, Malezya teröre karşı mücadelesini, kendi halkının hassasiyetlerini ve hükümetin kendisinin İslamcı niteliklerini dikkate alarak dengelemek zorundaydı. Bunu kolaylaştıran bir durum da vardı, Malezya İC'nin doğrudan bir hedefi değildi. Böylece Malezya'nın, İC'nin iş ve finans ağını dağıtması, zanlı üyelerini tutuklaması ve aynı zamanda ABD ve Batı'yı, Afganistan ve Irak'a müdahale ettiği için ateşli bir biçimde kınaması mümkün oldu.

Terörle mücadele stratejisi belirlemede en fazla güçlükle karşılan ülke Endonezya oldu. Ülke 1997 Asya malî krizinden ağır bir darbe almıştı ve 1998'de Suharo'nun düşmesinden sonra hâlâ demokrasiye geçiş süreci içindeydi. Bu reform sürecinin parçası olarak askerî güç zayıflatılmıştı ve ordunun teröre karşı savaşta rol alması söz konusu olamazdı çünkü silahlı kuvvetlerin böyle bir görevi, eski konumunu geri kazanmak amacıyla kullanmasından korkuluyordu. İç Güvenlik Yasası fikri de reddedildi, çünkü güvenlik sektörünün de tıpkı bunun gibi yasayı kötüye kullanmasından korkulmaktaydı. Böylece terörle mücadele, kendisi de bir "sivilleşme" ve reform sürecinden geçmekte olan ve hem kaynaklar hem de personel bakımından olanakları sınırlı bir kolluk kuvvetlerinin görev alanı oldu. Üstelik Endonezya gibi Malezya'da da hükümet, dikkatli adımlar atmak zorundaydı, çünkü burası muhalif İslamcı grupların çok ses çıkardığı, ağırlıkla Müslüman bir ülkeydi. Öte yandan Endonezya herhangi bir başka ülkeden çok daha fazla terörle karşı karşıyaydı, İC'nin cihad arenasıydı bu nedenle de, devlet eyleme geçmek zorundaydı. Gerçekten de Endonezya'da soruşturmayı yapanlar, Bali'deki bombalama eyleminin, İC'nin burada yaptığı tek saldırı olmadığını buldular. Bu eylemin öncesinde, Nisan 1999'da Cakartada'da İstiklal Camisine bombalı araba saldırısı, Ağustos 2000'de Filipinler elçisinin konutuna bombalı saldırı, Eylül 2000'de Cakarta Borsa'sına bombalı araba saldırısı, 24 Aralık 2000'de ülke içindeki 11 kiliseye, Temmuz 2001'de Cakarta'daki 2 kiliseye, Kasım 2001'de 1 Kiliseye daha bombalı saldırı düzenlenmiş ve Eylül 2002'de Cakarta'da ABD elçiliği yakınında bir depoya el bombası atılmıştı. Bali'deki bombalamaya kadar bu olaylar, münferit sayılmış aralarında bir bağlantı kurulmamış, reformlardan ya da siyasi süreçten memnun olmayan unsurları yaptığı düşünülmüştü. 2002 Bali bombalamasından sonra İC, daha yüksek profilli hedeflere yöneldi. Ağustos 2003'te Cakarta'da Marriot Oteli'ni bombaladı, Eylül 2004'te Cakarta'da Avustralya elçiliğini bombaladı ve 2005'te yeniden Bali'ye vurdu.

Endonezya hükümeti, terörle mücadelede "yumuşak " dediği bir yaklaşım benimsedi. Bu yaklaşım özünde gizli bilgileri toplama, tutuklama, sorgulama ve mahkemeye çıkarma, hapis cezaları ve hatta ölüm cezasından oluşuyordu. Bunun yanında, yenilikçi bir radikallikten arındırma programı uygulandı. Bu eğitimden geçen Endonezya polisinin İC ağını daha iyi tanıyacaktı ve aynı zamanda hayati önem taşıyan bilgiler toplayacaktı. Bütün bunlar 2006'da operasyon kumandanı Abu Dujana'yı tutuklamalarını sağladı. Endonezya hükümeti, 2006 ve 2007'de İC eylemleri olmamasını bu tutuklamaya bağlar.

Endonezya Batı dünyası tarafından yumuşak davranmakla suçlanırken, bu ülkenin terörle mücadele yaklaşımı iyi sonuç verdi. 2002'den beri 200'den fazla İC üyesi tutuklandı, aralarında örgütün bazı emirleri ve operasyon komutanları da bulunmaktâ. İC'ye vurulan darbenin en önemli etkisi, mıntıka sisteminin çözülmesi ve örgüt içinde bölünmelere yol açması oldu. İltica yasasını ihmal etmek gibi basit bir suçtan olsa da İC'nin kurucularından biri olan Abu Bakar Ba'asyir'in tutuklanması ve mahkûm edilmesinden sonra, Ba'asyir'in izinden gidenlerle bir grup genç militan arasında ayrılık çıktı. Ba'asyir yanlıları daha çok topluma açılmak, Suharto sonrası dönemde gelen açıklıktan yararlanarak, Majles Mujahedin (Mücahitler Meclisi) aracılığıyla, siyasal İslamcı bir devlet kurulmasını talep etmek, siyasi mücadele yapmak istedi, genç militan grup ise, yeraltı mücadelesini ve askerî mücadeleyi öne çıkartmak istedi. Bu bölünme İC ile mücadeleyi aynı zamanda hem kolaylaştırdı hem de güçleştirdi. Bir yandan İC üyelerinden, içlerinden daha radikal olanlar hakkında istihbarat gelmeye devam ediyor. Öte yandan İC'nin yapısının kırılması şimdi örgütün hücre biçiminde var olduğunu gösteriyor ve bu da izi in bulunması, içine sızılması ve dağıtılmasını daha fazla güçleştirmiştir.

Sonuç: Buradan Nereye?

Irak'a karşı savaş üzerine tartışmalar ve devam etmekte olan terörizmle mücadele, 11 Eylül 2011'den beri manşetlerde çok fazla göründüğü halde, 21. yüzyılın başlarının kuşbakışı bir incelemesi, yerkürenin karşına çıkan en önemli yapısal konunun, diktatörler, ya da teröristlerin akıbeti olmasını gerekmediğini gösteriyor. Terörizm ve KİS'in, daha istikrarlı ve güvenli bir dünya arayışı içinde her zaman bir baş belası olmaya devam etmesi kaçınılmaz ancak ama bazı gözlemcilerin dikkat çektiği gibi, terörizm, daha derindeki bir çatışmanın, laik Batı (ya da kimilerine göre Yahudi-Hıristiyan Batı), ile köktendinci Doğu'nun ya da (İslam'ın) çatışmasının sadece bir belirtisiydi. Böyle bir mantığa göre "teröre karşı savaş" 21. yüzyılın ilk savaşı olmakla kalmayacak, daha fazla tırmanarak ilk kez 1993'te Samuel Huntington'ın öne sürdüğü tezi desteklercesine, "medeniyetler çatışmasına" yol açacaktı.

Bu karamsar çözümlemeyle herkes aynı fikirde değildi, elbette kimileri dünyanın durumunun eskisinden çok daha iyi olduğuna işaret etti. Amerikalı siyaset bilimci Michael Mandelbaum 2002'nın sonlarına doğru, yeni yüzyılda dünyanın gerçek temel dayanaklarını liberal düşünce üçlüsünün –barış, demokrasi ve serbest Pazar– temsil ettiğini öne sürdü. 20. yüzyılda demokrasiye meydan okuyan fikirlerin hiçbirinin başarıya ulaşmadığını savundu. Komünizm ve Nazizm, her ikisi de yenilmişti, bunlardan birincisi, demokratik idealler ile serbest piyasanın sağladığı refahın birleşmesinden ve birbirini beslemesinden doğan güçle yıkılmıştı, ikincisi ise silah gücüyle. 19. yüzyılda gelişen ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Woodrow Wilson tarafından sıkı bir biçimde desteklenen Batılı fikirler, sonunda zafere ulaşmıştı ve hatta Çin gibi ülkeleri bile içine çekmekle tehdit ediyordu. Mandel-

baum'un iddiası, barış, demokrasi ve serbest pazar, 21. yüzyılın şafağında artık, yalnızca "Amerikan tarzı" değil, şimdinin ve geleceğin küresel dalgası.

21. yüzyıl bir "medeniyetler çatışması"na doğru mu gidiyor, yoksa liberal fikirlerin zaferine mi? Tarihçiler bu konuda hüküm vermekte genelde tereddüt içinde. Çünkü geçmişe bakıp, bazı gelişmelerin görünüşte "kaçınılmaz" olduğunu açıklamak kolaydır ama geleceği belirli bir kesinli içinde kestireceğini sanmak, her zaman tehlikelidir. Yine de kitabımızı bitirirken 21. yüzyılın başlarını, 1900'lerin başlarıyla karşılaştırmalı olarak ele almak yararlı olabilir.

Bir ölçüde 21. yüzyılın başları aslında tekinsizce, önceki yüzyıla benzemektedir. Ekonomide, **küreselleşmenin** faydalı etkilerinin yarattığı umutlara rağmen, dünyada eşitsizlik ve kutuplaşma durumu hâlâ devam etmektedir. Bir yandan, çoğu yazarın, Batının çekirdek ülkeleri dediği, Kuzey Amerika, Avrupa'nın batısı ve Japonya- bir önceki yüzyılda hayal edilmesi bile imkânsız olan bir refah düzeyi yaşamaktadır. Öte yandan Soğuk Savaş zamanında **Üçüncü Dünya** adı verilmiş olan ve İkinci Dünya Savaşı'ndan önce çeşitli Avrupa İmparatorluklarına ait olan, yerkürenin nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı ülkeler büyük ölçüde marjinalize edilmiştir. Batılı gözlemcilerin çoğu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik hayatın örgütlenmesinde, serbest pazarı "evrensel olarak kabul görmüş" kabul ederek alkışlamaktadır ancak, Brezilya ve Arjantin'deki işsizlerin ya da Sahra-altındaki bölgelerde açlıktan ölen çiftçilerin, neo-liberalizmin faydalarından haberi olduğu söylenemez. Buna ek olarak, Çin'de birçok kişinin, ülkelerinin devlet tarafından yönetilen ekonomisinin dönüştürülmesinden memnunluk duyduğu söylenebilir ama özellikle kırsal alanlarda yaşayan milyonlarca insan derin bir yoksulluğa gömülmüştür. Benzer gelişmeleri, başka komünist veya komünizm-sonrası devletlerde (Rusya'dan Vietnam'a kadar) ve bunun yanı sıra yerkürenin en kalabalık nüfusa sahip ülkesinde, (Hindistan) görmek mümkündür. Kısacası, 21. yüzyıl başlarında serbest (ya da görece serbest) pazarlar, ekonomik örgütlenme için en geniş biçimde kabul gören prensip olsa da hâlâ derde deva olamamıştır. Dünyadaki servet ve ekonomik güç, 1900'lerin başlarındakine çok benzer bir biçimde ve çok benzer coğrafi çizgilerde, eşitsiz bir biçimde dağılmaktadır.

Bu yüzyılın en büyük meydan okuması belki de burada saklıdır. 20. yüzyılın deneyimlerinin gösterdiği gibi, ister uluslararası düzlemde ister ülke içinde olsun, servetin ve gücün böylesi eşitsiz dağılımı, kolaylıkla çatışma ve değişimin katalizörü olabilir. 20. yüzyılın Rusya ve Çin'deki büyük komünist devrimleri mümkün kılan, çok geniş kesimlerin hoşnutsuz olmasıydı. 1920'lerin sonundaki ekonomik çalkantı olmasaydı, **Nazi** Almanyası'nın ortaya çıkması mümkün olmazdı. Bunun tersine, eskiden birbirlerine düşen kavgacı Avrupa Güçleri, arasında 1945'ten sonra savaş çıkmaması, hiç değilse kısmen, Avrupa bütünleşmesinden doğan refahla açıklanır. Böylesi "savaştan-arınmış bölgeler"in aynısı başka yerlerde yapılabilir mi, açık uçlu bir sorudur, ama hiç değilse görece refaha kavuşmamış bölgelerde bunun olması pek mümkün görünmüyor.

Küreselleşme
Uluslararası ticaretin büyümesi, yatırım sermayesinin hızlı aktarımı ve yüksek hızdaki küresel iletişimin gelişmesi sonucunda ortaya çıkan kültürel, sosyal ve ekonomik değişiklikler.

Üçüncü Dünya
Fransızca kökene sahip olan bu müşterek kavram ne kapitalist dünyaya ne de komünist bloğa dâhil olan ülkeler için kullanılır. Bu ülkeler arasında Latin Amerika, Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya ülkeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda zengin "Kuzey"e karşılık olarak "Güney" adını da alır.

Naziler (veya Nazi Partisi)
Almanya Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin kısaltmasıdır: *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartie.* Ekim 1918'de Anton Drexler tarafından hem kapitalizme hem de marksizme karşı Almanya İşçi Partisi adıyla kurulmuş, meşhur adını ise Şubat 1920'de almıştır. Bir yıl sonra Hitler, Nazi Partisi'nin Führer'i (lideri) olmuştur.

20. yüzyıl kararlı değişim ve sürekli çatışma yüzyılıydı. Nazizm ve komünizmin yükselişini ve düşüşünü, imparatorlukların çöküşünü ve bağımsız devletlerin sayısının artmasını gördü. Nükleer bombanın yapılmasına ama aynı zamanda ilk gerçek uluslararası örgütlerin, **Milletler Cemiyeti**'nin özellikle de Birleşmiş Milletler'in kurulmasına tanık oldu. **Holocaust** ile soykırım, Bosna'da etnik temizlik yapılması, Kamboçya'da ölüm tarlalarında ya da Ruanda'da insanların doğranması örneklerinde görüldüğü gibi, soykırım ve etnik temizlikte epeyce sistematikleşme ve bürokratikleşmeye tanık olan bir yüzyıldı. Sibirya'da zorla insan çalıştıran kampları ama aynı zamanda Avrupa'da 1945'ten sonra savaşın ortadan kalktığını gördü. İki dünya savaşı ve daha başka sayısız askerî çatışma, yerkürenin değişik yerlerinde milyonlarca insanı ölüme götürdü ama bu yüzyıl aynı zamanda insan çabasının etkin olduğu her alanda, tıp, fen bilimleri ve bilgisayar teknolojisinde, bazıları çığır açan, çok etkileyici yenilikler çağı oldu.

Kısaca söylersek, 20. yüzyıl insan deneyimlerin birleşmesinden oluşan bir amalgamdı, felaket ve zaferin birleşmesinden doğan bir melez. Kendi özgül nitelikleri eşsiz olmak zorunda olsa bile, bu esas yolda ilerlerken, 21. yüzyıl da, muhtemeldir ki, kendinden öncekilere çok benzeyecek.

Milletler Cemiyeti
Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarıyla 1919 yılında kurulan uluslararası bir örgüt. Amacı ortak güvenlik yoluyla uluslararası barışı teşvik etmek ve ekonomi ve silahsızlanma gibi konularda konferanslar düzenlemekti. Milletler Cemiyeti 1946 yılında resmi olarak dağılmıştır.

Holocaust
Altı milyon Yahudi'nin 1939 ile 1945 yılları arasında Naziler tarafından sistematik bir şekilde topluca katledilmesidir

Önerilen Okumalar

Terörizme genel bir bakış için bakınız, Walter Reich, *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind* (Washington, DC, 1998), Bruce Hoffman, *Inside Terrorism* (New York, 2006), Mark Sageman, *Understanding Terror Networks* (Philadelphia, PA, 2004) and Fawaz A. Gerges, *The Far Enemy: Why Jihad went Global* (Cambridge, 2005). 9/11 üzerine literature kendi başına bir alt alan. Serinkanlı bir denemeler derlemesi için bakınız, Mary L. Dudziak (ed.), *September 11 in History: A Watershed Moment?* (Raleigh, VA, 2003).

ABD dış politikası ve Bush Doktrini için bakınız, Ivo H. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy* (New York, 2005), Paul Pillar, *Terrorism and US Foreign Policy* (Washington, DC, 2004) and Ron Suskind, *The One Percent Doctrine: Deep inside America's Pursuit of its Enemies since 9/11* (New York, 2006). Bob Woodward'ın yazdığı üçleme, Bush yönetiminin "teröre karşı savaş" karşısındaki davranışlarını her zaman güvenilir olmasa da eğlenceli bir anlatımı sunuyor: *Bush at War, Plan of Attack* and *State of Denial* (New York, 2002, 2004, 2006). Bir başka tür genel bakış, imparatorluk nosyonuna ve Amerika'nın hangi yöne gittiğine odaklanıyor: Niall Ferguson, *Colossus: The Price of America's Empire* (New York, 2004).

Irak'ın işgali üzerine daha şimdiden çok geniş bir literatür var. İçlerinde en fazla düşünceyi kamçılayanları, Michael Gordon, *Cobra II: The Inside Story of the Invasion and Occupation of Iraq* (New York, 2007), Michael Isikoff and David Corn, *Hubris: The Inside Story of Spin, Scandal, and the Selling of the Iraq War*

(New York, 2007), Thomas Ricks, *Fiasco: The American MilitaryAdventure in Iraq* (London, 2006), Peter Galbraith, *The End of Iraq: How American Incompetence Created a War without End* (New York, 2007) ve George Packer, *The Assassins' Gate: America in Iraq* (New York, 2007). Başlıklardan da anlaşılacağı üzere bu yazarlar savaştan pek hoşlanmıyor.

Aynı şey, teröre karşı savaşın ilk cephesi Afganistan konusunda da geçerli. Nick B. Mills, *Karzai: The Failing American Intervention and the Struggle for Afghanistan* (New York, 2007) ve Sonali Kolhatkar, James Ingalls and David Barsamian, *Bleeding Afghanistan: Washington, Warlords, and the Propaganda of Silence* (New York, 2006).

Nükleer silahların yayılmasının geniş biçimde ele alındığı yapıtlar: Kurt M. Campbell, Robert Einhorn and Mitchell Reiss (eds), *The Nuclear Tipping Point: Why StatesReconsider their Nuclear Choices* (Washington, DC, 2004), Joseph Cirincione, *Bomb Scare: The History and Future of Nuclear Weapons* (New York, 2007) ve Graham Allison, *Nuclear Terrorism: The Ultimate Preventable Catastrophe* (New York, 2005).

İran'ın nükleer program için bakınız, Ali Ansari, *Confronting Iran: The Failure of American Policy and the Next Great Crisis in the Middle East* (New York, 2006), Shahram Chubin, *Iran's Nuclear Ambitions* (New York, 2006), Alireza Jafarzadeh, *The Iran Threat: President Ahmadinejad and the Coming Nuclear Crisis* (New York, 2007), Kenneth M. Pollack, *The Persian Puzzle: The Conflict between Iran and America* (New York, 2005) ve Kenneth M. Timmerman, *Countdown to Crisis: The Coming Nuclear Showdown with Iran* (New York, 2006).

Güneydoğu Asya'da El- Kaide ve terörle savaş üzerine okumalar için 19. Bölümde önerilen okumalar listesine bakınız.

Kaynakça

Adamthwaite, A. *(1995), Grandeur and Misery: France's Bid for Power in Europe, 1914-1940* London.

Akbar, M. J. (1989) *Nehru: The Making of India,* London.

Albright, D. E. (ed.) (1980) *Africa and International Communism,* London. Alexander, M. (1990) 'The Fall of France 1940', *Journal of Strategic Studies,* vol. 13, pp. 10-44.

Alexander, M. (1992) *The Republic in Danger: General Maurice Gamelin and the Politics of French Defence, 1933-40,* New York.

Ali, T. (2000) *Masters of the Universe? NATO's Balkan Crusade,* New York.

Allison, G. T. (1999) *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis,* Cambridge.

al-Madfai, R. (1993) *Jordan, the United States and the Middle East Peace Process, 1974-1991,* Cambridge.

Aly, G. (1999) *'Final Solution ' Nazi Population Policy and the Murder of European Jews,* London.

Anibrosius, L. E. (1991) *Wilsonian Statecraft: Theory and Practice of Liberal Internationalism during World War I,* Wilmington, DE.

Amos, J. W. (1980) *Palestinian Resistance: Organisation of a National Movement,* New York.

Amsden, A. (1989) *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization,* New York.

Anderson, D. L. (1991) *Trapped by Success: The Eisenhower Administration and Vietnam, 1953-1961,* New York.

Anderson, D. L. (ed.) (1993) *Shadow on the White House: Presidents and the Vietnam War, 1945-1975,* Lawrence, KS.

Anderson, M. (1993) *The Rise of Modern Diplomacy,* London. Ang, C.G ((1997) *Vietnamese Communists' Relations with China and the Second Indochina Conflict, 1957-1962,* Jefferson, NC.

Ansari, A. (2002) *A History of Modern Iran since 1921,* New York.

Antonius, G. (1938) *The Arab Awakening: The Stoiy of the Arab National Movement,* London.

Armstrong, D., Lloyd, L. and Redmond, J. (1982) *From Versailles to Maastricht: International Organisation in the Twentieth Century,* New York.

Arnold. J. R, (1991) *The First Domino: Eisenhower, the Military, and America's Intervention in Vietnam,* New York.

Ash, T. G. (1990) *The Magic Lantern: The Revolution of 1989 Witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague,* New York.

Ashrawi, H. (1995) *This Side of Peace: A Personal Account,* New York.

Atkins, G. P. (1989) *Latin America in the International Political System,* Boulder, CO.

Atkins, G. P. and Wilson, L. C. (1972) *The United States and the Trujillo Regime,* New Brunswick, NJ.

Austin, G. and Harris, S. (2001) *Japan and Greater China: Political Economy and Militaiy Power in the Asian Century,* London.

Avineri, S. (1981) *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State,* New York. Axtmann, R. (1998) *Globalization and Europe,* London. Ayubi, N. (1991) *Political Islam: Religion and Politics in the Arab World,* London.

Baker, C, Johnson, G. and Seal, A. (eds) (1981) *Power, Profit and Politics: Essays on Imperialism, Nationalism and Change in Txvenlieth-Centwy India,* Cambridge.I

Baker, R. S. (1922) *Woodrow Wilson and the World Settlement,* New York.

Ball, G. (1984) *Error and Betrayal in Lebanon: An Analysis of Israel's Invasion of Lebanon and the Implications for US-Israeli Relations,* Washington, DC.

Baram, A. and Rubin, B. (eds) (1993) *Iraq's Road to War,* New York. Barber, J. (1999) *South Africa in the Twentieth Century,* Oxford.

Bardon, J. (1992) *A History of Ulster,* Belfast.

Barnhart, M. (1987) *Japan Prepares for Total War: The Search for Economic Security, 1919-1941,* Ithaca, NY.

Barnhart, M. (1995) *Japan and the World sincel 868,* London.

Barnhart, M. (1996) 'The Origins of the Second World War in Asia and the Pacific: Synthesis Impossible?', *Diplomatic History,* vol. 20, pp. 241-60.

Barnouin, B. and Yu Changgen (1998) *Chinese Foreign Policy during the Cultural Revolution,* London.

Bar-On, M. (1994) *The Gates of Gaza: Israel's Road to Suez and Back, 1955-1957,* New York.

Bartlett, C. J. (1994) *The Global Conflict: The International Rivalry of the Great Powers, 1880-1990,* London. Bartlett, CJ. (1996) *Peace, War and the European Powers, 1814-1914,* Basingstoke.

Bartov, 0.(1992) *Hitler s Army: Soldiers, Nazis and the War in the Third Reich,* Oxford.

Baum, R. (1994) *Burying Mao; Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping,* Princeton, NJ.

Bayart, J.-F. (1993) *The State in Africa: The Politics of the Belly,* London.

Beale, H. K. (1956) *Theodore Roosevelt and the Rise ofAmeriea to World Power,* Baltimore, MD. Beasley, W. G. (1987) *Japanese Imperialism, 1894-1945,* Oxford. Beasley , W. G. (1990.) *The Rise of Modern Japan,* London.

Begin, M. (1951) *Revolt: Story of the Irgun,* New York. Beisner, R. L. (1986) *From the Old Diplomacy to theNew,* Arlington Heights, IL.

Bell, C. (1977) *The Diplomacy of Detente: The Kissinger Era,* Cambridge.

Bell, P. M. H. (1974) *A Certain Eventuality: Britain and the Fall of France,* Farnborough.

Bell, P. M. H. (1996) *France and Britain, 1900-1940: Entente and Estrangement,* London.

Bell , P. M. H. (1997) *The Origins of the Second World War in Europe,* London.

Benjamin, J. R. (1990) *The United States and the Origins of the Cuban Revolution: An Empire of Liberty in an Age of National Liberation,* Princeton, NJ.

Bennett, A. (1999) *Condemned to Repetition: The Rise, Fall, and, Reprise of Soviet-Russian Militaiy Interventionism, 1973-1996,* New York.

Bennett, R. (1994) *Behind the Battle: Intelligence in the War with Germany.* London.

Berghahn, V. R. (2002) *America and the Intellectual Cold Wars in Europe,* Princeton, NJ.

Berman, B. and Lonsdale, J. (1992) *Unhappy Valley: Conflict in Kenya and Africa,* London.

Berman , L. (1982) *Planning a Tragedy: The Americanization of the War in Vietnam,* New York.

Berman , L. (1989) *Lyndon Johnson's War,* New York.
Berman , L. (2001) *No Honor, No Peace,* New York.
Bernhard, M. H. (1993) *The Origins of Democratization in Poland: Workers, Intellectuals, and Oppositional Politics, 1976-1980,* New York
Beschloss, M. (1991) *Kennedy versus Khrushchev The Crisis Years, 1960-1963,* New York.
Best, A. (1995) *Britain, Japan and Pearl Harbor Avoiding War in East Asia, 1936-41,* London.
Best, A. (2002) *British Intelligence and the Japanese Challenge in Asia, 1914-1941,* Basingstoke.
Bethell, N. (1979) *The Palestine Triangle: The Struggle between the British, the Jews and the Anabsl935-1948,* London.
Betts, R. F. (1991) *France and Decolonization, 1900-1960,* Basingstoke. Bew, P. (1994) *Ideology and the Irish Question: Ulster, Unionism and Irish Nationalism, 1912-1916,* Oxford. Billings-Yun, M. (1988) *Decision against War,* New York.
Bills, S. (1990) *Empire and Cold War: The Roots of US-Third World Antagonism, 1945-47,* Basingstoke.
Bischof, G. (1999) *Austria in the First Cold War, 1945-1955: The Leverage of the Weak,* London.
Bischof, G. and Dockrill, S. (eds) (2000) *Cold Wm Respite: The Geneva Summit of 1955,* Baton Rouge, LA.
Black, A. (2001) *The History of Islamic Political Thought: From the Prophet to the Present,* Edinburgh.
Blasier, C. (1986) *The Hovering Giant: U.S. Responses to Revolutionaiy Change in Latin America,* Pittsburgh. Blasier, C. (1988) *The Giant's Rival: The USSR and Latin America,* Pittsburgh.
Blatt, J. (1997) *The French Defeat of* ***1940:*** *Reassessment,* Oxford.
Blight J. G. and Welch, D. A. (1989) *On the Brink: Americans and Soviets Re-examine the Missile Crisis,* New York.
Boemeke, M. R, Feldman, G. D. and Glaser, E. (eds) (1998) *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years,* Washington, DC.
Boog, H. *et al.* (eds) (1996) *Germany and the Second World War,* vol. 3: *The Attack on the Soviet Union,* Oxford. Borg, D. and Okamoto, S. (1973) *Pearl Harbor as History: Japanese-American Relations, 1931-1941,* New York.
Bose, S. and Jala!, A. (1998) *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy,* London.
Bosworth, B. *et al* (1997) *Coming Together? Mexico-U.S. Relations,* Washington, DC.
Boutwell, J. D. (ed.) (1985) *The Nuclear Confrontation in Europe,* London.
Bowie, R. and Immerman, R. (1998) *Waging Peace,* New York.
Bowker , M. and Ross, C. (2000) *Russia after theCold War,* New York.
Bowker, M. and Williams, P. (1988) *SupetpowerDetente: A Reappraisal,* New York.
Bowyer Bell, J. (1977) *Terror out qfZion: Irgun ZvaiLeu mi, lJLHI and the Palestini Underground, 1929-1949,* New York.
Boyce , D. G. (1992) *Ireland 1828-1923: From Ascendancy to Democracy,* Oxford.
Boyce, R. (1989) 'World War, World Depression: Some Economic Origins of the Second World War', in Boyce, R. and Robertson, E. M. (eds), *Paths to War,* Basingstoke.
Bradsher, H. S. *(1999) Afghan Communism and Soviet Intervention,* New York.

Brands , H. W. (1989) *The Specter of Neutralism: The United States and the Emergence of the Third World, 1947-1960,* New York.
Brands , H. W. (1992) *Bound to Empire: The United States andthe Philippines 1890-1990,* New York.
Brands, H. W. (1999) 77?: *The Last Romantic,* New York.
Brecher, M. (1980) *Decisions in Crisis: Israel 1967and 1973,* Berkeley, CA.
Bregman, A. (2003) *A History of Israel,* Basingstoke.
Brenner , M.J. (1995) *Multilateralism and WesternSecurity,* New York.
Brenner, M.J. (1998) *NATO and Collective Security,* New York.
Bridge, F. R. and Bullen, R. (1980) *The Great Powers and the European States System, 1815-1914,* London.
Brigham, R. (1999) *Guerrilla Diplomacy,* New York.
Brown , A. (1996) *The Gorbachev Factor,* Oxford.
Brown , I. (1989) *Gandhi: Prisoner of Hope.* New Haven, CT.
Brown , J. and Louis, W. R. (eds) (1999) *The Oxford History of the British Empire,* vol. 4: *The Twentieth Century,* Oxford.
,
Brown, L. C. (1996) *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East,* New York.
Browning, C (1992) *The Path to Genocide: Essays in (he Launching of the Final Solution,* Cambridge.
Brzezinski, Z. (1967) *The Soviet Bloc,* Cambridge, MA.
Buckley, R. (1992) *US.-Japan Alliance Diplomacy. 1945-90.* New York.
Bull, H. (1977) *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics,* London.
Bulmer-Thomas, V (1994) *The Economic History of Latin America since Independence,* Cambridge, MA.
Bundy, M. (1988) *Danger and Survival: Choices about the Bomb in the First Fifty Years,* New York.
Bundy, W. (1998) *A Tangled Web,* New York. Burke, J. P. and Greenstein, F. I. *et al* (1989) *How Presidents Test Reality: Decisions on Vietnam, 1954 and 1965,* New York.
Burr, W. (ed.) (1994) *The Berlin Crisis, 1958-1962,* Alexandria, VA. Burr,W. (ed.) (1998) *The Kissinger Transcripts,* New York.
Butler, L.J. (2002) *Britain and Empire: Adjusting to a Post-Imperial World,* London.
Butow, R. (1974) *The John Doe Associates: Backdoor Diplomacy for Peace, 1941,* Stanford, CA.
Buttinger, J. (1977) *Vietnam: The Unforgettable Tragedy,* New York.
Buzo, A. (2002) *The Making of Modern Korea,* London.
Buzzanco, R. (1996) *Masters of War: Military Dissent and Politics in the Vietnam Era,* Cambridge.
Cable, L. (1991) *Unholy Grail: The US and the Wars in Vietnam, 1965-8,* New York.
Cain, P. and Hopkins, A. (2002) *British Imperialism, 1688-2000,* London.
Calder, K. (1993) *Strategic Capitalism: Private Business and Public Pwpose in Japan,* Princeton, NJ.
Calhoun, F. S. (1986) *Power and Principle: Armed Intervention in Wilsonian Foreign Policy,* Kent, OH.
Calleo, D. (1987) *Beyond American Hegemony,* New York.
Calleo , D. (2001) *Rethinking Europe s Future,* Princeton, NJ.

Calvocoressi, P. (1985) *Independent Africa and the World,* London.
Calvocoressi , P., Wint, G. and Pritchard, J. (1989) *Total War: The Causes and Course of the Second World War,* vol. 2, London. *Cambridge History of China* (1987 and 1990) vols 14 and 15, Cambridge.
Cameron, F. (1999) *The Foreign and Security Policy of the European Union,* London.
Caplan, N. (1978) *Palestine Jewry and the Arab Question, 1917-1925.* London.
Caplan, N.(1983) *Futile Diplomacy,* vol.1: *Early Arab-Zionist Negotiation Attempts,1913-1931,* London.
Caplan, N. (1986) *Futile Diplomacy,* vol. 2: *Arab-Zionist Negotiations and the End of Mandate,* London.
Carlton, D. (2000) *Churchill and the Soviet Union,* New York.
Carothers, T. (1991) *In the Name of Democracy: U.S. Policy toward Latin America in the Reagan Years,* Berkeley, CA.
Castle, T. (1993) *At War in the Shadow of Vietnam: United States Military Aid to the Roval Lao Government, 1955-75,* New York.
Cha, V. (1999) *Alignment Despite Antagonism, The US-Korea-Japan Security Triangle,* Stanford, CA.
Chafer, T. (2002) *The End of the Empire in French West Africa,* Oxford.
Chandler, D. P. (1991) *The Tragedy of Cambodian History: Politics, War and Revolution since 1945,* New Haven, CT.
Chandler, D. P. (1992) *Brother Number One: A Political Biography of Pol Pot,* Boulder, CO.
Chang, G. (1989) *Friends and Enemies: The United States. China and the Soviet Union,*Stanford, CA.
Chang, L. and Kornbluh, P. (eds) (1992) *The Cuban Missile Crisis,* New York.
Chanoek, M. (1977) *Unconswnmated Union: Britain, Rhodesia and South Africa, 1900-1945,* London.
Charillley, J. (1995) *Churchill's Grand Alliance: The Anglo-American Special Relationship, 1940—195* 7, New York.
Charters, D. A. (1989) *The British Army and Jewish Insurgency in Palestine, 1945-1947,* New York.
Chen Jian (1994) *China's Road to the Korean War: The Making of the Sino-American Confrontation,* New York.
Chen Jian (2001) *Mao s China and the Cold War,* Chapel Hill, NC.
Cheng Guan Ang (1997) *Vietnamese Communists' Relations with China and the Second Indochina Conflict, 1957-1962,* Jefferson, NC.
Christiansen, T. (1996) *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization and Sino-American Conflict, 1947-1958,* Princeton, NJ.
Christie, C. J. (1996) *A Modern History of Southeast Asi Decolonization, Nationalism and Separatism,* London.
Clapham, C. (1988) *Transformation and Continuity in Revolutionary Ethiopia,* Cambridge.
Clapham, C. (1996) *Africa in the International System: The Politics of State Survival,* Cambridge.
Clark, I. (2002) *The Post-Cold War Order: The Spoils of Peace,* New York.
Clavin, P. (2000) *The Great Depression in Europe, 1929-39,* Basingstoke.
Coatsworth, J. H. (1994) *Central America and the United States: The Clients and the Colossus,* NewYork.

Cobban, H. (1984) *The Palestine liberation Organisation: People, Power, and Policies,* Cambridge.
Coble, P. (1991) *Facing Japan: Chinese Politics and Japanese Imperialism, 1931—1937,* Cambridge, MA.
Cogan, C. (1997) *Forced to Choose: France, the Atlantic Alliance and NATO,* Westport, CT.
Cohen, M. (1978) *Palestine - Retreat from the Mandate: The Making of British Policy, 1936-1945,* London.
Cohen, M. (1982) *Palestine and the Great Powers, 1945-1948,* Princeton, NJ.
Cohen, M. (1987) *Zion and State: Nation, Class and the Shaping of Modern Israel,* Oxford.
Cohen, W. (1980)' Acheson, His Advisers, and China, 1949-50' in Borg, D. and Heinrichs, W (eds) *Uncertain Years: Chinese-American Relations, 1947-1950,* NewYork.
Cohen, W. (1987) *Empire Without Tears,* New York. Cohen, W. (ed.) (1996) *Pacific Passage: The Study of American-East Asian Relations on the Eve of the Twenty-First Centuty,* New York.
Coker, C. (1985) TV^rO, *the Warsaw Pact and Africa,* Basingstoke.
Collin, R. (1985) *Theodore Roosevelt, Culture, Diplomacy, and Expansion,* Baton Rouge, LA.
Connelly, M. (2002) *A Diplomatic Revolution: Algeria's Fight for Independence and the Origins of the Post-Cold War Era,* New York.
Constable, P. and Valenzuela, A. (1991) *A Nation of Enemies: Chile under Pinochet,* Baltimore, MD.
Cooper, F. (2002) *Africa Since the 1940s: The Past of the Present,* Cambridge.
Cooper, J. M. (1983) *The Warrior and the Priest,* Cambridge, MA.
Copper, J. (1999) *Taiwan: Nation-State or Province ?* Boulder, CO.
Costigliola, F. (1992) *France and the United States,* New York.
Cox, M. (1996) *U.S. Foreign Policy after the Cold War,* London.
Cox, M. *et al* (eds) (2000) *U.S. Democracy Promotion,* New York.
Crockatt, R. (1995) *The Fifty Years War,* New York.
Crowley, J. B. (1966) *Japan's Quest for Autonomy: National Security and Foreign Policy, 1930- 38,* Princeton, NJ.
Cullather, N. (1994) *Illusions of Influence: The Political Economy of United Stales-Philippines Relations, 1942-1960,* Stanford, CA.
Cumings, B. (1981 and 1990) *The Origins of the Korean War,* 2 vols, Princeton, NJ.
Cumings, B. (1997) *Korea's Place in the Sun: A Modern History,* New York.
Curtis, G. (1999) *The Logic of Japanese Politics: Leaders, Institutions, and the Limits of Change,* New York.
Dallek, R. (1979) *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932-1945.* Oxford.
Dalloz, J. (1990) *The War in Indochina, 1945-54,* New York.
Davenport, R. and Saunders, C. (2000) *South Africa: A Modern History,* Basingstoke.
Davidson, B. (1992) *The Black Man 's Burden: Africa and the Curse of the Nation-State,* Oxford.
Davis, N. (1985) *The Last Two Years of Salvador Allende,* Ithaca, NY.
Dawisha, K. (1984) *The Kremlin, and the Prague Spring,* Berkeley, CA.
Dayan, M. (1981) *Breakthrough: A Personal Account of the Egypt-Israel Peace Negotiations,* New York.
Dean, J. (1994) *Ending Europe's Wirs,* New York.

Dear, I. C. B. and Foot, M. R. D. (eds) (1995) *The Oxford Companion to World War II,* Oxford.
Dcighton, A. (1990) *The Impossible Peace: Britain, the Division of Germany, and the Origins of the Cold War,* New York. de Witte, L. (2001) *The Assassination of Lumumba,* London.
Dibb, P. (1988) *The Soviet Union: The Incomplete Superpower,* Cambridge.
Dickinson. F. (1999) *War and National Reinvention: Japan in the Great War, 1914-1919,* Cambridge, MA.
Diefendorf, J. M. *el al* (eds) (1993) *American Policy and (the Reconstruction of West Germany,* New York.
Dilks, D. and Erickson, J. (eds) (1994) *Barbarossa: The Axis and the Allies,* Edinburgh.
Dinges, J. (1991) *Our Man in Panama: The Shrewed Rise and Brutal Fall of Manuel Noriega,* New York. *Diplomatic History* (1997) Symposium on the 'Lost Chance' thesis, vol. 21, pp. 71-115.
Divine, R. A. (1969) *Roosevelt and World War II,* Baltimore, MD.
Dockrill, M. L. andGooldJ. D. (1981) *Peace without Promise: Britain and the Peace Conferences, 1919-1923,* London.
Dockrill, S. (1996) *Eisenhower's Nero Look National Security Policy,* New York.
Domingiiez, J. (1989) *Making the World Safe for Revolution: Cuba's Foreign Policy,* Cambridge, MA.
Dower, J. (1986) *War without Mercy: Race and Power in the Pacific War,* New York.
Dower, J. (1999) *Embracing Defeat: Japan after World War II,* New York.
Drake, P. (ed.) (1994) *Money Doctors, Foreign Debts, and Economic Reforms in Lati America from the 1890s to the Present,* Wilmington, DE.
Drakulic, S. (1993) *The Balkan Express,* New York.
Duiker, W.J. (1981) *The Communist Road to Power in Vietnam,* Boulder, CO.
Duiker, W.J. (1986) *China and Vietnam: The Roots of Conflict,* Berkeley, CA.
Duiker, W.J. (1994) *U.S. Containment Policy and the Conflict in Indochina,* Stanford, CA.
Duiker, W.J. (1995) *Sacred War: Nationalism and Revolution in a Divided Vietnam,* New York.
Duiker, W.J. (2000) *Ho Chi Minh,* New York.
Dunbabin, J. P. (1993) 'The League of Nations' Place in the International System', *History,* vol.78, pp. 421-42.
Dunn, P. M. (1985) *The **First** Vietnam War,* London.
Dupuy, T. N. (1978) *Elusive Victoiy: The Arab-Israeli Wars, 1947-1974,* New York.
Dutton, D. (2001) *Neville Chqmberlain,* London.
Duus, P. (ed.), *The Cambridge History of Japan,* vol. 6: *The Twentieth Century,* Cambridge.
Dyer, T. (1980) *Theodore Roosevelt and the Idea of Race,* Baton Rouge, LA.
Eastman, L. (1974) *The Abortive Revolution: China under Nationalist Ride, 1927-1937,* Cambridge, MA. >
Edmonds, R. (1983) *Soviet Foreign Policy: The Brezhnev Years,* Ithaca, NY.
Effendy, B. (2001). *Islam and (he. Slate: The Transformation of Islamic Political Ideas and Practice in Indonesia,* Singapore.
Ehteshami, A. (1995) *After Khomeini: The Iranian Second Republic,* London.
Eisenberg, C. (1996) *Drawing the Line: The American Decision to Divide Germany,* New York.

Ekwe-Ekwe, H. (1990) *Conflict and Intervention in Africa: Nigeria, Angola, Zaire,* Basingstoke.
Emerson, M. (1998) *Redrawing the Map of Europe,* New York.
Emmerson, D. K. (ed.) (1999) *Indonesia beyond Suharto: Polity, Economy, Society, Transition,* New York.
English, R. (2000) *Russia and the Idea of the West,* New York. Esposito, J. (ed.) (1990) *The Iranian Revolution: Its Global Impact,* Miami.
Esposito, J. (ed.) (1997) *Political Islam: Revolution, Radicalism or Reform?* Boulder, *CO.*
Esposito, J. (1999) *The Islamic Threat: Myth or Reality ?* New York. '
Evans, R. and von Strandmann, H. P. (1988) *The Coming of the First World War,* Oxford.
Evron, Y. (1987) *War and Intervention in Lebanon,* London.
Fage, J. D. (1995) *A History of Africa,* London.
Fairbank, J. (ed.) (1983 and 1986) *The Cambridge History of China,* vols 12 and 13: *The Republican Era, 1912-1949,* Cambridge.
Fawcett, L. (1992) *Iran and the Cold War: The Azerbaijan Crisis of 1946,* New York.
Ferguson, N. (1998) *The Pity of War,* London.
Ferris, J. (1991) 'Ralph Bennett and the Study of Ultra', *Intelligence and National Security,* vol. 6, pp. 437-86.
Fieldhouse, Df K. (1973) *Economics and Empire, 1880-1914,* London.
Fieldhouse, D. (1986) *Black Africa 1945-80: Economic Decolonization and Arrested Development,* London.
Fieldhouse, D. (1999) *The West and the Third World,* Oxford.
Filtze,r, D. (1993) *The Khrushchev Era: De-Slalinisation and the Limits of Reform in the USSR, 1953-1964,* Basingstoke.
Fink, ,C,. (1984) *The Genoa Conference: European Diplomacy 1921-22,* Cambridge.
Fink, C. *etal* (ed.) (1991) *Genoa, Rapallo, and European Reconstruction in 1922,* Washington, DC.
Fischer,; B. (1997) *The Reagan Reversal: Foreign Policy and the End of the Cold War,* Columbia, MO.
Fischer, F. (1967) *Germany's Aims in the First World War,* London.
Fitzpatiuek, D. (1998) *The Two Irelands, 1912-1939,* Oxford.
Flamhaft,,Z. (1996) *Israel on the Road to Peace: Accepting the Unacceptable,* Boulder, CO.
Flapan, §.,(1987) *The Birth of Israel: Myths and Realities,* New York.
Fodor, N.I (1990) *The Warsaw Treaty Organization,* New York.
Foot, R. (1990) *A Substitute for Victory: The Politics of Peacemaking at the Korean Armistice Talks,* Ithasa, NY. ,
Foot, R. (1997) *The Practice of Power: U.S. Relations with China since 1949,* Oxford. I
Forrester, G. (ed.) (1999) *Post-Soeharto Indonesia. Renexual or Crisis ?,* New York.
Forsberg, A. (2000) *America and the Japanese Miracle: The Cold War Context of Japan s Postwar Economic Revival, 1950-1960,* Chapel Hill, NC.
Francis, M.J. (1977) *The Limits of Hegemony,* Notre Dame, IN.
Fraser, T. G. (1995) *The Arab-Israeli Conflict,* New York.
Freedman, L. (1981) *The Evolution of Nuclear Strategy',* New York.
Freedman, L. (1993) *The Gulf War 1990-1991: Diplomacy and War in the New World Order,* London.
Freedman, L. (2000) *Kennedy's Wars: Berlin, Cuba, Laos, and Vietnam,* Oxford.
Freund, B. (1998) *The Making of Contemporary Africa,* Basingstoke.

Fung, E. (1991) *The Diplomacy of Imperial Retreat: Britain's South China Policy, 1924-31,* Oxford.
Fursenko, A. and Naftali, T. (1997) *'One Hell of a Gamble': The Secret History of the Cuban Missile Crisis,* NewYork.
Gabriel, J. M. (1989) *American Conception of Neutrality After 1941, New* York.
Gabriel, R. (1984) *Operation Peace for Galilee: The lsrael-PLO War in Lebanon,* New York.
Gaddis, J. L. (1982) *Strategies of Containment,* New York.
Gaddis, J. L. (1997) *We Now Know: Rethinking Cold War History,* New York.
Gaiduk, I. (1996) *The Soviet Union and the Vietnam War,* Chicago.
Gallagher, J. (1982) *The Decline, Revival and Fall of the British Empire,* Cambridge.
Gallagher, J., Johnson, G. and Seal, A. (eds) (1973) *Locality, Province and Nation: Essays on Indian Politick, 1870-1940,* Cambridge.
Ganin, Z. (1979) *Truman, American Jewry and Israel, 1945-1948,* New York.
Gardner, L. (1984) *Safe for Democracy,* New York.
Gardner, L. C. (1988) *Approaching Vietnam: From the Second World War through Diembienphu,* New York.
Gardner, L. C. (1995) *Pay Any Price: Lyndon Johnson and the Wars for Vietnam,* Chicago.
Garthoff, R. L. (1994) *Detente and Confrontation,* Washington, DC.
Garthoff, R. L. (1994) *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War,* Washington, DC.
Garver, J. (1982) *China's Decision for Rapprochement with the United States, 1968-1972,* Boulder, CO.
Carver, J. (1988) *Chinese-Soviet Relations 1937-1945: The Diplomacy of Chinese Nationalism.,* New York.
Carver, J. (1993) *Foreign Relations of the People's Republic of China,* Englewood Cliffs, NJ.
Gati, C. (1986) *Hungary and the Soviet Bloc,* Durham, NC.
Gelb, L. H. and Betts, R. K. (1979) *The Irony of Vietnam: The System Worked,* Washington, DC.
Gellman, I. F. (1979) *Good Neighbor Diplomacy,* Baltimore, MD.
Gelman, H. (1984) *The Brezhnew Politburo and the Decline of Detente,* Cambridge.
Gerges, F. (1994) *The Superpowers and the Middle East: Regioiml and. International Politics, 1955-1967,* Boulder, CO.
Gerges, F. (1999) *America and Political Islam: Clash of Cultures or Clash of Interests?,* Cambridge.
Gershovich, M. (2000) *French Military Rule in Morocco: Colonialism and its Consequences,* London.
Giacaman, G. and Lonning, DJ. (eds) (1998) *After Oslo: New Realities, Old Problems,* London.
Gibbs, D. N. (1992) *The Political Economy of Third World Intervention: Money, Mines and US Policy in the Congo,* Chicago.
Gieling, S. (1999) *Religion and Wai' in Revolutionary Iran,* London.
Gifford, P. and Louis, W. R. (eds) (1982) *The Transfer of Power in Africa: Decolonization 1940-1960,* New Haven, CT.
Gifford, P. and Louis, W. R. (eds) (1988) *Decolonization and African Independence: The Transfers of Power 1960-1980,* New Haven, CT.

Gilbert, F. and Large, D. C. (1991) *The End of the European Era, 1890 to the Present,* 4th ed., New York.
Gilderhus, ML T. (1977) *Diplomacy and Revolution,* Tucson, AZ.
Gilks,A. (1992) *The Breakdown of'the Sino-Vietnamese Alliance, 1970-1979,* Berkeley, CA.
Gittings, J. (1968) *Survey of the Si no-Soviet Dispute,* London.
Gitz, B. (1992) *Armed Forces and Political Power in Eastern Europe,* New York.
Gleijeses, P. (1978) *The Dominican Crises: The 1965 Constitutionalist Revolt and American Intervention,* Baltimore, MD.
Gleijeses, P. (1991) *Shattered Hope: The Guatemalan Revolution and the United States, 1944-1954,* Princeton, NJ.
Gleijeses, P. (2002) *Conflicting Missions: Havana, Washington and Africa, 1959-1976,* Chapel Hill, NC.
Glenny, M. (1992) *The Fall of Yugoslavia, New York.*
Golan, G. (1988) *The Soviet Union and National Liberation Movements in the Third World,* London.
Golan, G. (1992) *Moscow and the Middle East: New Thinking on Regional Conflict,* New York.
Gold, T. (1986) *Stale and Society in the Taiwan Miracle,* Armonk, NY.
Goldgeier, J. (1994) *Leadership Style and Soviet Foreign Policy: Stalin, Khrushchev, Brezhnev, Gorbachev,* Baltimore, IV1D.
Goncharov, S., Lewis, J. and Xue Litai (1993) *Uncertain Partners: Stalin, Mao and the Korean War,* Stanford, CA.
Goodby J. E. (1998) *Europe Undivided,* Washington, DC.
Gordon, A. (ed.) (1993) *Postwar Japan as Hisloiy,* Berkeley, CA.
Gordon, P. (1995) *France, Germany and the Western Alliance,* Boulder, CO.
Gorny, Y. (1987) *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology,* New York.
Gorodetsky, G. (1999) *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia,* London.
Gorodetsky, G., Chubarian, A. O. and Naveh, S. (eds) (2001) *The Soviet Union and the Outbreak of War, 1939-194 L* New Haven,
Gorst, A. and John, L. (1997) *The Suez Crisis,* London.
Gowan, P. (1999) *Global Gambl ;* New York.
Gray, J. (1990) *Rebellions and Revolutions: China from the 1880s to the 1990 s,* Oxford.
Grayson, G. (1995) *The North 'merican Free Trade Agreement,* Lanham, MD.
Green, M. (1995) *Arming Japa i: Defense Production, Alliance Politics and the Postwar Search for Autonomy,* New York.
Green, M. (2001) *Reluctant Realism: Japanese Foreign Policy in an Era of Uncertain Power,* Basingstoke.
Greenlees, D. and Garran, R. (2002) *Deliverance: The Inside Story of East Timor's Fight for Freedom,* St Leonards. NSW
Greider, W. (1997) *One Woi Id, Ready or Not: The Manic Logic of Globed Capitalism,* New York.
Grow, M. (1981) *The Good Neighbor Policy in Paraguay,* Lawrence, KS.
Guimaraes, F. A. (1988) *The Origins of the Angolan Civil War: Foreign Intervention and Domestic Political Con/lit:,* Basingstoke.
Gunaratna, R. (2002) *Ins de Al Qaeda: Global Network of Terror,* London.
Gutman, R. (1987) *Bana la Diplomacy,* New York.

Hadari, Z. V. (1991) *Second Exodus: The Full Story of Jewish Illegal Immigration to Palestine, 1945-1948,* London.
Haggard, S. (1990) *Pathways from the Periphery: The Politics of Growth in the Newly Industrializing Countries,* Ithaca, NY.
Hakovirta, H. (1988) *East-West Conflict and European Neutrality,* Oxford.
Hall, R. C. (2000) *The Balkan Wars 1912-13: Prelude to the First World War,* London.
Halliday, F. (1986) *The Making of the Second Cold* War, New York.
Hammer, E. J. (1987) *A Death in November: America in Vietnam, 1963,* New York.
Hanhimaki, J. (1997) *Containing Coexistence,* Kent, OH.
Hanhimaki, J. M. (1997) *Scandinavia and the United States: An Insecure Friendship,* New York.
Harbeson, J. and Rothchild, D. (eds) (2000) *Africa in World Politics: The African State in Flux,* Boulder, CO.
Harbutt, F. (1986) *The Iron Curtain: Churchill, America, and the Origins of the Cold War,* New York.
Harding, H. (1992) *A Fragile Relationship: The United States and China since 1972,* Washington, DC.
Harding, H. and Yuan Ming (eds) (1989) *Sino- American Relations 1945-1955: A Joint Assessment of a Critical Decade,* Wilmington, DE.
Hargreaves, J. (1996) *Decolonization in Africa,* London.
Harrison, M. (ed.) (2000) *The Economics of World War II: Six Great Powers in International Comparison,* Cambridge.
Haslam, J. (1984) *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe 1933-1939,* London.
Haslam, J. (1992) *The Soviet Union and the Threat from the East, 1933-41,* Basingstoke.
Haslam, J. (1997) 'Soviet-German Relations and the Origins of the Second World War: The Jury is Still Out', *Journal of Modern History,* vol. 69, pp. 785-97.
Hathaway, R. (1981) *Ambiguous Partnership: Britain and America, 1944-1947,* New York.
Havens, T. (1987) *Fire Across the Sea: The Vietnam War and Japan, 1965-1975,* Pri ton, NJ.
Healy, D. (1970) *US. Expansionism,* Madison, Wl.
Healy, D. (1989) *Drive to Hegemony: The United States in the Caribbean,* Madison, WI.
Hefner, R. W. (2000) *Civil Islam: Muslims and Democratization in Indonesia,* Princeton, NJ.
Hefner, R. W. and Horvatich, P. (1997) *Islam in an Era of Nation-States: Politics and Religious Renewal in Muslim Southeast Asia,* Honolulu.
Heikal, M. (1978) *The Sphinx and the Commissar: The Rise and Fall of Soviet Influence in the Middle East,* New York.
Heikal, M. (1986) *Cutting the Lion's Tail: Suez through Egyptian Eyes,* London.
Heikal, M. (1992) *Illusion of Triumph: An Arab View of the Gulf War,* London.
Heikal, M. (1996) *Secret Channels: The Inside Story of Arab-Israeli Peace Negotiations,* London.
Hein, L. (1996) 'Free-Floating Anxieties on the Pacific: Japan and the West Revisited", *Diplomatic Histoiy,* vol. 20, pp. 411-37.
Heinrichs,W. (1988) *Threshold of War: Franklin D. Roosevelt and American Entry into World War Two,* New York.

Heller, F. and Gillingham, J. (1996) *The United States and the Integration of Europe,* New York.
Hellmann, J. (1986) *American Myth and the Legacy of Vietnam,* New York.
Hennessy, T. (2000) *The Northern Ireland Peace Process: Ending the Troubles,* Dublin.
Herbst, J. (2000) *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control,* Princeton, NJ.
Herring, G. C. (1994) *LBJ and Vietnam: A Different Kind of War,* Austin, TX.
Herring, G. C. (1996) *America's Longest War,* New York.
Herwig, H. H. (1998) *The First World War: Germany ami Austria-Hungary, 1914-1918,* London.
Herzog, C. (1982) *The Arab-Israeli Wars,* New York.
Hess, G. R. (1987) *The United States 'Emergence as a Southeast Asian Power, 1940-1950,* New York.
Hess, G. R. (1990) *Vietnam and the United States: Origins and Legacy of War,* Boston.
Hesse, B. J. (2001) *The United States, South Africa, and Africa,* Aldershot.
Higgins, T. (1987) *The Perfect Failure,* New York.
Hill, C. (1991) *Cabinet Decisions on Foreign Policy,* Cambridge.
Hill, NC. Hixson, W. (1997) *Parting the Curtain,* Basingstoke)
Hilton, S. (1981 *Hitler's Secret War in South America, 1939-1945,* Baton Rouge, I A.
Hinsley, F. H. (1963) *Power and the Pursuit of Peace,* Cambridge.
Hitchcock, W. I. (1998) *France Restored,* Chapel.
Hodgkin,T. L. (1981) *Vietnam: The Revolutionary Path,* New York.
Hogan, M. (1987) *The Marshall Plan,* New York.
Hogan, M. (1998) *A Cross of Iron,* New York.
Holden.G. (1990) *The Warsaw Pact,* New York.
Holden, R. H. and Zolov, E. (2000) *Latin America and the United Slates,* New York.
Holland, R. (1985) *European Decolonization 1918-1981: An Introductory Survey,* Basingstoke.
Holloway, D. (1983) *The Soviet Union and the Nuclear Arms Race,* New Haven, CT.
Holloway, D. (1994) *Stalin and the Bomb: The Soviet Union and Atomic Energy, 1939-1956,* New Haven, CT.
Holm, H.-H. (1995) *Whose World Order? Uneven Globalization and the End of the Cold War,* Boulder, CO.
Hood, S.J. (1992) *Dragons Entangled: Indochina and the China—Vietnam War,* Armonk, NY.
Hook, G. and MacCormack, G. (2001) *Japan's Contested Constitution: Documents and Analysis,* London.
Hook, G., Dobson, H., Gilson, J. and Hughes, C. (2001) *Japan s International Relations: Politics, Economics and Security,* London.
Horn, R. C. (1982) *Soviet-Indian Relations: Issues and Influence,* New York.
Hourani,A. *(1993) Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939,* Cambridge.
Howe, C. (1996) *The Origins of Japanese Trade Supremacy: Development and 'Technology in Asia from 1.540 to the Pacific War,* London.
Hughes, C. (1997) *Taiwan and Chinese Nationalism: National Identity and Status in International Society,* London.
Hum. M. (1980) 'Mao Tse-tung and the Issue of Accomodation with the United States, 1948-1950' in Borg, D. and Heinrichs, W. (eds) *Uncertain Years: Chinese-American Relations, 1947-1950,* New York.

Hunt, M. H. (1996a) *Lyndon Johnson's War: America's Cold War Crusade in Vietnam, 5-1965,* New York.
Hunt, M. H. (1996b) *The Genesis of Chinese Communist Foreign Policy,* New York. Huntington, S. (1996) *The Clash of Civilisations and the Remaking of the World Order,* London.
Hyland, W. G. (1999) *Clinton's World,* Westport, CT.
Iatrides, J. O. and Wrigley, L. (eds) (1995) *Greece at the Crossroads: The Civil War and its Legacy,* University Park, MD.
Iliffe, J. (1979) *A Modem History of Tanganyika,* Cambridge.
Iliffe, J. (1995) *Africans: The History of a Continent,* Cambridge. Imlay, T. (1998) 'Allied .Economic Intelligence and Strategy during the "Phoney War"', *Intelligence and National Security,* vol. 13, pp. 107-32.
Imlay, T. (2003) *Facing the Second World War: Strategy, Politics, and Economics in Britain and France, 1938-40,* Oxford.
Immerman, R. (1982) *The CIA in Guatemala,* Austin, TX.
Iriye, A. (1965) *After Imperialism: The Search for a New Order in the Far East, 1921-1931,* Cambridge, MA.
Iriye, A. (1987) *The Origins of the Second World War in Asia and the Pacific,* London.
Iriye, A. (1997) *Japan and the Wider World: From the Mid-Nineteenth Century to the Present,* London.
Isaacs, A. (1983) *Without Honor: Defeat in Vietnam and Cambodia,* Baltimore, MD.
Ismael, T. (1994) *The Gulf War and the New World Order: International Relations in the Middle East,* Gainesville, FL.
Jaber, H. (1997) *Hezbollah: Born with a Vengeance,* New York.
Jackson, A. (1999) *Ireland 1798-1998,* Oxford.
Jackson, H. F. (1984) *From Congo to Soivelo: US Foreign Policy towards Africa si 1960,* New York.
Jackson, P. (2000) *France and the Nazi Menace: Intelligence and Policy-Making 1933-39,* Oxford.
Jacobson, J. (1972) *Locarno Diplomacy: Germany and the West, 1925-1929,* Princeton, NJ.
Jacobson, J. (1983) 'Strategies of French Foreign Policy after World War' *Journal of Modern History,* vol. 55, pp. 78-95.
Jaipul, R. (1987) *Non-Alignment: Origins, Growth and Potential for World Peace,* New Delhi.
Jankowski, and Gershoni, I. (eds) (1997) *Rethinking Nationalism in the Arab Middle East,* New York.
Jayal, A. (1985) *The Sole Spokesman: Jinnah, the Muslim League and the Demand for Pakistan,* Cambridge.
Jeffrey, R. (ed.) (1981) *Asia: The Winning of Independence.* London.
Johnson, C. (1982) *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975,* Stanford, CA.
Johnson, J.J. (1990) ^4 *Hemisphere Apart: The Foundations of United States Policy toward Latin America,* Baltimore, MD.
Joll, J. (1990) *Europe since 1870,* 4th ed, London.
Joll,J. (1992) *The Origins of the First World War,* 2nd edn, London.
Jones, C. (1981) *Soviet Influence in Eastern Europe,* New York.
Kahin, G. (1986) *Intervention,* New York.

Kaiser, W. (1996) *Using Europe, Abusing the Europeans: Britain and European Integration, 1945- 1963,* New York.
Kalb, M. (1982) *The Congo Cables: Tlie Cold War in Africa from Eisenhower to Kennedy,* New York.
Kamali, M. (1998) *Revolutionary Iran: Civil Society and State in the Modernization Process,* Brookfield, IL.
Kamel, I. (1986) *The Camp David Accords: A Testimony,* London.
Kamman, W. (1968) *A Search for Stability: United States Diplomacy toward Nicaragua,* Notre Dame, IN.
Kaplan, K. (1987) *The Short March: The Communist Takeover in Czechoslovakia, 1945-1948,* New York.
Kaplan, L. (1994) *NATO and the United States: The Enduring Alliance,* New York.
Karabell, Z. (1999) *Architects of Intervention: The United States, the Third World, and the Cold War, 1946-1962,* Baton Rouge, LA.
Karnow, S. (1983) *Vietnam: A History,* New York.
Karsh, E. (1988) *Neutrality and Small States,* London.
Kataoka, T. (1991) *The Price of Constitution: The Origin of Japan 's Postwar Politics,* New York.
Katz, F. (1981) *The Secret War in Mexico,* Chicago.
Katzenstein, P. (1996) *Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan,* Ithaca, NY.
Keeton, E. (1985) 'Politics and Economics in Briand's German Policy, 1925-31', in Fink, C. (ed.), *German Nationalism and the European Response,* Norman, OK.
Keith, R. (1989) *The Diplomacy of Zhou Enlai,* New York.
Kennedy, P. (1988) *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000,* London.
Kennedy, R. (2001) 'Woodrow Wilson, World War I and the American Conception of National Security', *Diplomatic History,* vol. 25, pp. 1-31.
Keogh, D. (1994) *Twentieth Century Ireland: Nation and State,* Dublin.
Kepel, G. (2002) *Jihad: The Trail of Political Islam,* London.
Keylor, W. (ed.) (1998) *The Legacy of the Great War: Peacemaking, 1919,* New York.
Keynes, J. M. (1919) *The Economic Consequences of the Peace,* London.
Khalaf, I. (1991) *Politics in Palestine: Arab Factionalism and Social Disintegration, 1939-1948,* Albany, NY.
Khalidi, R. *et al* (eds) (1991) *The Origins of Arab Nationalism,* New York.
Khashan, H. (2000) *Arabs at the Crossroads: Political Identity and Nationalism,* Gainesville, FL.
Kiernan, B. (1985) *How Pol Pot Came to Power: A History of Communism in Kampuchea, 1930-1975,* London.
Kiernan, B. (1992) *The Pol Pot Regime: Race, Power, and Genocide in Cambodia under the*
Khmer Rouge, 1975-79, London.
Kimball, W. F. (1969) *The Most Unsordid Act: Lend- Lease 1939-1941,* Baltimore, MD.
Kimball, W. F. (1991) *The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime Statesman,* Princeton, NJ.
Kimche, D. (1955) *The Secret Roads: The 'Illegal' Migration of a People, 1938-1948,* New York.

Kingsbury, D. (2000) *Guns and Ballot Boxes: East Timor's Vote for Independence,* Clayton, Victoria.
Kitchen, H. (ed.) (1987) *Angola, Mozambique and the West,* New York.
Kitchen, M. (1990) *A World in Flames: A Short History of the Second World War in Europe and Asia, 1939-45,* London.
Klare, M. (1999) *Rogue States and Nuclear Outlaws,* New York.
Klinghofer,A.J. (1998) *The International Dimension of Genocide in Rwanda,* Basingstoke.
Knox, M. (1982) *Mussolini Unleashed 1939-41,* Cambridge.
Knox, M. (2000a) *Common Destiny: Dictatorship, Foreign Policy and War in Fascist Italy and Nazi Germany,* Cambridge.
Knox, M. (2000b) *Hitler's Italian Ally,* Cambridge.
Koch, H. W. (1984) *The Origins of the First World War,* 2nd edn, London.
Kolb, E. (1988) *The Weimar Republic,* London.
Kolko, G. (1985) *Anatomy of a War: Vietnam, the United Stales, and the Modern Historical*
Experience, New York.
Kolko, G. (1988) *Confronting the Third World: United States Foreign Polity 1945-1980,* New York.
Kolko, G. and Kolko, J. (1972) *The Limits of Power,* New York.
Korbonski, A. and Fukuyama, F. (eds) (1987) *The Soviet Union and the Third World: The Last Three Decades,* Ithaca, NY.
Kotz, D. and Weir, F. (1997) *Revolution from Above: The Demise of the Soviet System,* London.
Kovrig, B. (1991) *Of Walls and Bridges: The United States and Eastern Europe,* Durham, NC.
Krasner, S. (1985) *Structural Conflict: The. Third World against Global Liberalism,* Berkeley, CA.
Kruzel, J. and Haltzel, M. H. (1989) *Between the Blocs: Problems and Prospects for Europe's Neutral and Nanaligned Countries,* New York.
Krystyna, K. (1991) *The Establishment of Communist Rule in Poland, 1943-1948,* Berkeley, CA.
Kuniholm, B. (1980) *The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Diplomacy in Iran, Turkey, and Greece,* Princeton, NJ.
Kyle, K. (1991) *Suez,* New York.
Lacqueur, W. (1972) *A History of Zionism: From the French Revolution to the Establishment of the Stale of Israel,* New York.
LaFeber, W. (1969) *The New Empire,* Ithaca, NY.
LaFeber, W. (1983) *Inevitable Revolutions: The United States in Central America,* New York.
LaFeber, W. (1989) *The American Age,* New York.
Lallan, M. (1983) *The Partition of Ireland, 1911-25,* Dundalk.
Lake, A. (1989) *Somoza Falling,* Boston.
Lamb, M. *8c* Tailing, N. (2001) *From Versailles to Pearl Harbor: The Origins of the Second World War in Europe and Asia,* Basingstoke.
Lane, A. and Temperley, H. (eds) (1995) *The Rise and Fall of the Grand Alliance, 1941-1945,* Basingstoke.
Langer, W. L. (1951) *The Diplomacy of Imperialism** New York.

Langhorne, R. (1981) *The Collapse of the Concert of Europe: International Politics, 1890-1914,* London.
Langley, L. D. (1980) *The United Stales and the Caribbean, 1900-1970.* Athens, GA.
Langley, L. D. (1982) *The United Stales and the Caribbean in the Twentieth Century,* Athens, GA.
Latham, M. *V* (2000) *Modernization as Ideology: American Social Science and 'Nation Building' in the Kennedy Era,* Chapel Hill, NC.
Lebow, R. N. and Stein, J. G. (1994) *We All Lost the Cold War.* Cambridge.
Leffler, M. (1979) *The Elusive Quest: America's Pursuit of European Stability and French Security, 1919-1933,* Chapel Hill, NC.
Leffler, M. (1992) *A Preponderance of Power: National Security, the 'Truman Administration and the Cold War,* Stanford, CA.
Leffler, M. and Painter, D. S. (eds) (1994) *The Origins of the Cold War.* New York.
Lentin, A. (1984) *Lloyd George and the Pre-historv of Appeasement,* London.
Leogrande,W. (1998) *Our Own Backyard,* Chapel Hill, NC.
Leonhard, A. T. (ed.) (1988) *Neutrality: Changing Concepts and Practices,* Lanham, MD.
Lesch, A. M. (1979) *Arab Politics in Palestine. 1917-1939: The Frustration of a National Movement,* Ithaca, NY.
Levesque,J. (1997) *The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe,* Berkeley, CA.
Levine, A. J. (1995) *The United States and the Struggle for Southeast Asia, 1945-1975,* Westpoint, CT.
Levy, J. S., Christensen, T. J. and Trachtenberg, M. (1991) 'Mobilisation and lnadvertence in the July Crisis', *International Security,* vol. 16, pp. 189-203.
Levvin, R. (1982) *The American Magic: Codes, Cyphers, and the Defeat of Japan,* New York.
Lewinson, J. and de Onis, J. (1970) *The Alliance That Lost Its Way: A Critical Report on the Alliance for Progress,* Chicago.
Lieber, R.J. (1997) *Eagle A drift,* New York.
Lieberthal, K. (1995) *Governing China: From Revolution to Reform,* New York.
Light, M. (ed.) (1993) *Troubled Friendships: Moscow's 'Third World Ventures,* London.
Lincoln, J. and Ferris, E. (1981') *Latin American Foreign Policies: Global and Regional Dimensions,* Boulder, CO.
Lindeman, M. *el al.* (1993) *The Role of (he United States in a Changing World: Choices for the tf^st^ Century,* New York.
Link, A. S. (1979) *Woodrow Wilson, Revolution, War, and Peace,* Arlington Heights, IL.
Litwak, R. S. (1984) *Detente and the Nixon Doctrine: American Foreign Policy and the Pursuit df-Stability 1969-1976,* Cambridge.
LSi, Xiaoyuan (1996)/) *Partnership far Disorder: China, the United States and their Policies for the Postwar Disposition of the Japanese Empire, 1941-1945,* Cambridge.
Ljunggren, B. (1993) *The Challenge of Reform in Indochina,* Cambridge, MA.
Loekman, Z. and Beinin, J. (1989) *The Palestinian Uprising against Israeli Occupation,* London.
Logevall, F. (1999) *Choosing War,* Berkeley, CA.
Lomperis, T.J. (1996) *From People's War to People's Rule: Insurgency, Intervention, and the Lessons of Vietnam,* Chapel Hill, NC.
Longmire, R. A. (1989) *Soviet Relations with South- East Asia: An Historical Survey,* London,

Louis, W. R. (1977) *Imperialism at Bay: The United States and the Decolonization of the British Empire,* Oxford.
Louis, W. R. (1984) *The British Empire and the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States and Postwar Imperialism,* Oxford.
Louis, W. R. and Stookey, R. W. (1986) *The End of the Palestine Mandate,* Austin, TX.
Lowe, P. (1977) *Great Britain and the Origins of the Pacific War: A Study of British Policy in East Asia, 1937-1941,* Oxford.
Lowe, P. (1996) *The Origins of the Korean War,* London.
Lowe, P. (ed.) (1998) *The Vietnam War,* London.
Lowenthal, A. (1972) *The Dominican Intervention,* Cambridge, MA.
Lowry, B. (1996) *Armistice 1918,* Kent, OH.
Lucas, N. (1975) *The Modern History of Israel,* New York.
Lughod, I. A. (1987) *The Arab-Israeli Confrontation of June 1967: An Arab Perspective,* Evanston, IL.
Lukacs, J. (1976) *The Last European War, September 193ADecember 1941,* New York.
Lukacs, J. (1994) *Five Days in London: May 1940,* London.
Lukes, I. and Goldstein, E. (eds) (1999) *The Munich Crisis, 1938: Prelude to World War II,* London.
Lundestad, G. (1975) *The American Non-Policy in Eastern Europe,* New York.
L.undestad, G. (1998a) *'Empire' by Integration: The United States and European Integration, 19,45-1997,* New York.
Lundestad, G. (ed.) (1998b) *No End to Alliance,* New York.
Ly.ons, F. S. L. (1973) *Ireland since the Famine,* London.
McAdanis, J. (1985) *East Germany and Detente: Building Authority after the Wall,* Cambridge.
McCa.nn, F. D. (1973) *The Brazilian-American Alliance,* Princeton, NJ. McCarthy, J. (2000) *The Ottoman Peoples and the End of Empire,* London.
McCauley, M. (1995) *The Origins of the Cold War,* 2nd edn, London.
McConrtfek, T.J. (1995) *America's Half Century,* Baltimore, MD.
MacDonald, C. (1981) *The United States, Britain and Appeasement 1936-1939,* London.
MacDonald, C. A. (1972) 'Economic Appeasement and the German "Moderates"' 1937-1939', *Past and Present,* vol. 56, pp. 105-35.
McDougall, W. (1978) *France's Rhineland Diplomacy, 1914-1924: The Last Bid for a Balance of Power in Europe,* Princeton, NJ.
MacFarquhar, R. (1974-97) *The Origins of the Cultural Revolution,* 3 vols, New York.
Macfie, A. L. (1998) *The End of the Ottoman Empire, 1908-1923,* New York.
McGarry, J. (2001) *Northern Ireland and the Divided World: Post-Agreement Northern Ireland in Comparative Perspective,* Oxford.
McGlothlen, R. (1993) *Controlling the Waves: Dean Acheson and U.S. Foreign Policy in Asia,* New York.
McGwire, M. (1991) *Perestroika and Soviet National Security,* Washington, DC.
McKercher, B. J. (1984) 'Austen Chamberlain's Control of British Foreign Policy, 1924-29', *International History Review,* vol. 6, pp. 570-91.
Mackerras, C, Taneja, P. and Young, G. (1998) *Chijia since 1978,* London.
McMahon, R. (1981) *Colonialism and the Cold War: The United States and the Struggle for Indonesian Independence, 1945-1949,* Ithaca, NY.
McMahon, R. (1994) *Cold War on the Periphery: The United States, India and Pakistan,* New York.

McMahon, R. (1995) 'The Cold War in Asia: Towards a New Synthesis', in Hogan, M. (ed.), *America in the World: The Historiography of American Foreign Relations Since 1941,* New York.
McMahon, R. (1999) *The Limits of Empire: The United States and Southeast Asia since World War II,* New York.
Maghoori, R. (1981) *The Yom Kippur War,* Washington, DC.
Maier, C. S. (1997) *Dissolution: The Crisis of Communism and the End of East Germany,* Princeton, NJ.
Maiolo, J. A. (1998) *The Royal Navy and Nazi. Germany: A Study in Appeasement and the Origins of the Second World War,* Basingstoke.
Maiolo, J. A. and Boyce, R. (eds) (2003) *The Origins of World War Two: The Debate Continues,* Basingstoke.
Maley,W. (ed.) (1998) *Fundamentalism Reborn? Afghanistan and the Taliban,* London.
Malley, R. (1996) *The Call from Algeria: Third Worldism, Revolution and the Turn to Islam,* Berkeley, CA.
Mallie, E. and McKittrick, D. (1996) *The Fight for Peace: The Secret Story behind the Irish Peace Process,* London.
Mamdani, M. (1996) *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism,* Princeton, NJ.
Mamdani, M. (2001) *When Victims Became Killers: Colonialism, Nalivism and the Genocide in Rwanda,* Princeton, NJ.
Mandel, N. J. (1976) *The Arabs and Zionism before World War I,* Berkeley, CA.
Mandelbaum, M. (1981) *The Nuclear Revolution,* Cambridge.
Mann, J. (1998) *About Face: A History of America's Curious Relationship with Chi From Nixon to Clinton,* New York.
Manning, C. and Van Diermen, P. (eds) (2000) *Indonesia in Transition: Social Aspects of Reformasi and Crisis,* Singapore.
Maoz, M. (1995) *Syria and Israel: From War to Peacemaking,* Oxford.
Mardor, M. M. (1964) *Haganah,* New York.
Marks, S. (1978) 'The Myth of Reparations', *Centra! European History,* vol. 18, pp. 231-55.
Marks, S. (2003) *The Illusion of Peace: International Relations inEurojje, 1918-1933,* 2nd edn, Basingstoke.
Man; D. (1981) *Vietnamese Tradition on 'Trial, 1920-1945,* Berkeley, CA.
Marsden, P. (1998) *The Taliban: War, Religion and the New Order in Afghanistan,* London.
Marshall, B. (1997) *Willy Brandt: A Political Biography,* Cambridge.
Martel, G. (1991) The Meaning of Power: Rethinking the Decline and Fall of Great Britain', *International History Review,* vol. 13, pp. 662-94.
Martel, G. (ed.) (1992) *The Origins of the Second World War Reconsidered,* London.
Martin, E. (1994) *Kennedy and Latin America,* Lanham. MD.
Martin, I. (2001) *Self Determination in East Timor: The United Nations, the Ballot, and International Intervention,* Boulder, CO.
Martin, M. A. (1994) *Cambodia: A Shattered Society,* Berkeley, CA.
Mason, M. (1992) *American Multinationals and Japan: The Political Economy of Japanese Capital Controls, 1899-1980,* Cambridge MA.
Mastanduno, M. (1992) *Economic Containment: CoCom and the Politics of East-West Trade,* Ithaca, NY.

Mastny, V. (1979) *Russia's Road to the Cold War: Diplomacy, Warfare, and the Politics of Communism, 1941-1945,* New York.
Mastny, V. (1996) *The Cold War and Soviet Insecurity,* New York.
Matar,P. (1988) *The Mufti of Jerusalem: Al-Hqjj Amin al-Husayni and the Palestinian National Movement,* New York,
Matlock, J. F. (1995) *Autopsy on an Empire: The American Ambassador's Account of the Collapse of the Soviet Union,* New York.
May, E. R. (1961) *The Imperial Democracy,* New York.
May, E. R. (2000) *Strange Victoiy: Hitler's Conquest of France,* London.
May, E. R. and Zelikow, P. (eds) (1997) *The Kennedy Tapes: Inside the White House during the Cuban Missile Crisis,* Cambridge.
Mayer, A. (1968) *Politics and Diplomacy of Peacemaking: Containment and Counterrevolution at Versailles,* London.
Mayer, A. J. (1964) *Wilson versus Lenin: Political Origins of the New Diplomacv, 1917-18,* New Haven, CT.
Mayhevv, A. (1998) *Recreating Europe,* New York.
Mazower, M. (1998) *Dark Continent: Europe's 'Twentieth Century,* London.
Meisner, M. (1999) *Mao s China and After: A Histoiy of the People s Republic,* New York.
Mendelson, S. E. (1998) *Changing Course: Ideas, Politics, and the Soviet Withdrawal from Afghanistan,* Princeton, NJ.
Merrill, D. (1990) *Bread and the Ballot: The United Stales and India s Economic Development, 1947-1963,* Chapel Hill, NC.
Metcalf, B. D. and Metcalf, T. R. (2002) .4 *Concise History of India,* Cambridge.
Mickelson, S. (1983) *The Word War: The Story of Radio Free Europe and Radio Liberty,* New York.
Migdal, J. S. (1980) *Palestinian Society and Politics,* Princeton, N|.
Miller, D. (1999) *The Cold War: A Military Histoiy,* New York.
Miller, J. (1986) *The United States and Italy, 1945-1950,* Chapel Hill, NC.
Milner, A. (1994) *The Invention of Politics in Colonial Malaya,* Cambridge.
Mihvard, A. (1984) *The Reconstruction of Western Europe,* New York.
Milward, A. (1992) *The European Rescue of the Nation-State,* Berkeley, GA.
Mishal, S. and Sela, A. (2000) *The Palestinian Hamas: Vision, Violence and Coexistence,* New York.
Mitchell, G. (1999) *Making Peace: The Inside Story of the Making of the Good Friday Agreement,* London.
Mitchell, N. (1996) The Venezuela Blockade, 1902-3', *Diplomatic History,* vol. 20, pp. 185-209.
Moaddel, M. (1992) *Class, Politics, and Ideology in the Iranian Revolution,* New York.
Moaddel, M. and Talatoff, K. (eds) (1999) *Contemporary Debates in Islam: An Anthology of Modernist and Fundamentalist Thought,* New York.
Moise, E. E. (1996) *Tonkin Gulf and the Escalation of the Vietnam War,* Chapel Hill, NC.
Monroe, E. (1981) *Britain's Moment in the Middle East 1914-1971,* London.
Moore, R. J. (1974) *The Crisis of Indian Unity, 1917-40,* Oxford.
Moore, R.J. (1983) *Escape from India: The Attlee Government and the Indian Problem,* Oxford.
Morley, J.W. (ed.) (1976) *Deterrent Diplomacy: Japan, Germany and the USSR, 1935-1940,* New York.

Morley, J.W. (ed.) (1980) *The Fateful Choice: Japan 's Advance into Southeast Asia, 1939-1941,* New York.
Morley, J.W. (ed.) (1983) *The China Quagmire: Japan's Expansion on the Asian Continent,1933-1941, NewYork.*
Morley, J.W. (ed.) (1984) *Japan Erupts: The London Naval Conference and the Manchurian Incident, 1928-32,* NewYork.
Morley, J.W. (ed.) (1994) *The Final Confrontation: Japan's Negotiations with the United States, 1941,* NewYork.
Morris, B. (1987) *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949,* Cambridge.
Morris, B. (1993) *Israel's Border Wars, 1949-1956,* Oxford.
Morris, SJ. (1999) *Why Vietnam Invaded Cambodia: Political Culture and the Causes of War,* Stanford, CA.
Mortimer, R. (1984) *The Third World Coalition in International Politics,* Boulder. CO.
Morton, W. F. (1980) *Tanaka Giichi and Japan's China Policy,* New York.
Munch-Petersen, T. (1981) *The Strategy of the Phoney War: Britain, Sweden and the Iron Ore Question, 1939-1940,* Stockholm.
Munro, D. G. (1974) *The United States and the Caribbean Republics, 1921-1933,* Princeton, NJ.
Murray, W.J., Knox, M. and Bernstein, A. (eds) (1994) *The Making of Strategy: Rulers, States and War,* Cambridge.
Muslih, M.Y. (1988) *The Origins of Palestinian Nationalism,* NewYork.
Mutalib, H. (1990) *Islam and Ethnicity in Malay Politics,* Singapore.
Nairn, T. M. (2000) *Rise of the Young Turks: Politics, the Military and the Ottoman Collapse,* London.
Naimark, N. (1997) *The Russians in Germany,* Cambridge, MA.
Nash, P. (1997) *The Other Missiles of October,* Chapel Hill, NC.
Nathan, A. and Ross, R. (1997) *The Great Wall and the Empty Fortress: China's Search for Security,* New York.
Nelson, K. (1995) *The Making of Detente: Soviet- American Relations in the Shadow of Vietnam,* New York.
Neuhold, H. and Thalberg, H. (eds) (1984) *The European Neutrals in International Affairs,* Boulder, CO.
Neuman, I. and Westad, O. A. (1994) *The Soviet Union in Eastern Europe, 1945-1989,* Oslo.
Nevakivi, J. (ed.) (1993) *Neutrality in History,* Helsinki.
Newhouse, J. (1988) *War and Peace in the Nuclear Age,* New York.
Newman, J. M. (1992) *JFK and Vietnam: Deception, Intrigue, and the Struggle for Power,* New York.
Newton, S. (1996) *Profits of Peace: The Political Eponomy of Anglo-German Appeasement,* Oxford.
Nicolson, H. (1933) *Peacemaking, 1919*
Ninkovich, F. (1995) *Germany and the United Slates:, The Transformation of the German Question since 1945,* New York.
Nish, I. (1972) *Alliance in Decline: A Study in Anglo-Japanese Relations, 1908-1923,* London.
Nish, I. (1993) *Japan's Struggle with Internationalism; Japan, China and the League of Nations, 1931-3,* London.

Noer,T.J. (1985) *Cold War and Black Liberation: The United Stales and White Rule in Africa, 1948-1968,* Columbia, MO.
Niisse, A. (2002) *Muslim Palestine: The Ideology of Hamas,* London.
Nye, J.S. (1993) *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History,* London.
O'Day, A. (1998) *Irish Home Rule, 1867-1921,* Manchester.
Offner, A. A. (2002) *Another Such Victory: Harry S. Truman and the Cold. War,* Stanford, CA.
Ogata, S. (1988) *Normalization with China: A Comparative. Study of US and Japanese Processes,* Berkeley, CA.
O'Halpin, E. (1987) The *Decline of the Union: British Government in Ireland, 1892-1920,* Dublin.
Okimoto, D. (1989) *Between MITI and the Market: Japanese Industrial Policy for High Technology,* Stanford, CA.
Olson, J. S. and Roberts, R. (1996) *Where the Domino Fell: America and Vietnam, 1945-1990.* New York.
Ouiniet, M.J. (2003) *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy,* Chapel Hill, NC.
Overy, R.J. (1989) *The Road to War,* London.
Overy, R.J. (1995) *Why the Allies Won,* London.
Packard, G. (1966) *Protest in Tokyo,* Princeton, NJ.
Painter, D. S. (1999) 77 *Cold War,* New York.
Papacosma, V. and Rubin, M. (eds) (1988) *Europe's Neutral and Nonaligned States: Between Nato and the Warsaw Pact,* Wilmington, DE.
Pappe, I. (1994) *The Making of the Arab-Israeli Conflict, 1947-1951,* London.
Pappe, I. (ed.) (1999) *The Israel/Palestine Question.* London.
Parker, R. (ed.) (1996) *The Six Day War: A Retrospective,* Gainesville, FL.
Parker, R. A. C. (1993) *Chamberlain a,id Appeasement: British Policy and the Coming of the Second World War,* Basingstoke.
Parker, R. A. C. (2001) *The Second World War: A Short History,* Oxford.
Parks, J. D. (1983) *Culture, Conflict and Coexistence: American-Soviet Cultural Relations, 1917-1958,* Jefferson, NC.
Parsa, M. (1998) *Social Origins of the Iranian Revolution.* New Brunswick, NJ.
Patch, W. L. (1998) *Heinrich Bruning anil the Dissolution of the Weimar Republic,* Cambridge.
Paterson, T. G. (1992) *On Every Front,* N ew York.
Paterson.T. G. (1994) *Contesting Castro: The United Stales and the Triumph of the Cuban Revolution,* New York.
Paterson, T. G., Clifford, J. G. and Hii; an, K. J. (1999) *American Foreign Policy: A History Since 1900,* New York.
Patman, R. (1990) *The Soviet Union in Ine Horn of Africa,* Cambridge.
Patterson, T. C. (1999) *Change and Development in the Twentieth Century,* Oxford.
Pells, R. (1997) *Not Like Us,* New York. Pepper, S. (1978) *The Civil War in China: The Political Struggle, 1945-1949,* Berkeley, CA.
Peres, S. (1995) *Battling for Peace: A Memoir,* London.
Peretz, D. (1990) *Intifada: The Palestinian Uprising,* Boulder, CO.
Peretz, D. (1996) *Library in a Book: The Arab-Israel Dispute,* New York.
Peters, J. (1996) *Pathways to Peace: The Multilateral Arab-Israeli Peace Talks,* London.

Petterson, D. (1999) *Inside Sudan: Political Islam, Conflict, and Catastrophe,* Boulder, CO.
Peukert, D.J. K. (1991) *The Weimar Republic,* London.
Phillips, A. (1989) *The Enigma of Colonialism: British Policy in West Africa,* London.
Pick, D. (1993) *War Machine: The Rationalisation of Slaughter in the Modern Age,* New Haven, CT.
Pittman, A. (1992) *From Ostpolitik to Reunification,* Cambridge.
Pollard, R. A. (1985) *Economic Security and the Origins of the Cold War,* New York.
Pons, S. (2002) *Stalin and the Inevitable War: Origins of the Total Security Stale in the USSR and the Outbreak of World War II in Europe,* London.
Porat, D. (1990) *The Blue and Yellow Stars of David: The Zionist Leadership in Palesti and the Holocaust, 1939-1945,* Cambridge.
Porath, Y. (1974) *The Emergence of the Palestinian Arab Nationalist Movement, 1918-1929,* London.
Porath, Y. (1977) *The Palestinian Arab National Movement 1929-1939: From Riots to Rebellion,* London.
Porter, B. (1996) *The Lion 's Share: A Short History of British Imperialism 1850-1995,* London.
Posel, D. (1991) *The Making of Apartheid 1948-61: Conflict and Compromise,* Oxford.
Post, G., Jr (1993) *Dilemmas of Appeasement: British Deterrence and Defence, 1934-1937,* Ithaca, NY.
Prange, G. (1981) *At Dawn We Slept: The Untold Stoiy of Pearl Harbor,* New York.
Prazmowska, A. J. (2000) *Eastern Europe and the Origins of the Second World War,* Basingstoke.
Price, R. (1991) *The Apartheid State in Crisis: Political Transformation in South Africa, 1975-1990,* London.
Prunier,G. (1995) *The Rwanda Crisis, 1959-1994: The History of a Genocide,* London.
Qiang Zhai (2000) *China and the Vietnam Wars,* Chapel Hill, NC.
Quandt,W. (1986) *Camp David: Peace Making and Politics,* Washington, DC.
Rabe, S. G. (1999) *The Most Dangerous Area in the World,* Chapel Hill, NC.
Rabe, S. G. (1988) *Eisenhower and Latin America: The Foreign Policy of Anticommunism,* Chapel Hill, NC.
Rabinovich, I. (1985) *The War for Lebanon, 1970-1985.* New York.
Randall, S.J. (1977) *The Diplomacy of Modernization: Colombian-American Relations, 1920-1940, Toronto.*
Randall, V. and Theobald, R. (1998) *Political Change and Underdevelopment: A Critical Introduction to Third World Politics,* Basingstoke.
Rashid,A. (2000) *Taliban: The Story of the Afghan Warlords,* London.
Reich, B. (1985) *Israel: Land of Tradition and Conflict,* Boulder, CO.
Reinharz J. and Shapira, A. (eds) (1996) *Essential Papers on Zionism,* London.
Remme, T. (1994) *Britain and Regional Cooperation in Southeast Asia, 1945-49,* London.
Remnick, D. (1998) *Resurrection: The Struggle for a New Russia,* New York.
Reynolds, D. (1981) *The Creation of the Anglo-American Alliance 1937-1941: A Study in Competitive Co-operation,* London.
Reynolds, D. (1985) 'Churchill and Britain's Decision to Fight on in 1940', in R. Langhorne (ed.), *Diplomacy and Intelligence during the Second World War,* Cambridge.
Reynolds, D. (1989) 'Power and Wealth in the Modern World', *Historical Journal,* vol. 32, pp. 475-87.

Reynolds, D. (1990) '1940: Fulcrum of the Twentieth Century', *International Affairs,* vol. 66, pp. 325-50.
Reynolds, D. (ed.) (1994) *The Origins of the Cold War in Europe,* New Haven, CT.
Reynolds, D. (2001) *From Munich to Pearl Harbor: Roosevelt's America and the Origins of the Second World War,* Chicago.
Reynolds, D., Kimball, W. F. and Chubarian, A O. (eds) (1994) *Allies at War: The Soviet, American and British Experience, 1939-45,* London.
Rich, N. (1992) *Great Power Diplomacy, 1815-1914,* New York.
Richardson, B. (1997) *Japanese Democracy,* New Haven, CT.
Richter, J. G. (1994) *Khrushchev's Double Bind: International Pressures and Domestic Coalition Politics,* Baltimore, MD.
Ricklefs, M. (1999)^4 *History of Modern Indonesia,* London. Risse-Kappen, T. (1995) *Cooperation among Democracies: The European Influence on U.S. Foreign Policy,* Princeton, NJ.
Riste, O. (ed.) (1985) *Western Security: The Formative Years,* New York.
Robb, P. (2002) *A History of India,* Basingstoke.
Roberts, G. (1995) *The Soviet Union and the Origins of the Second World War,* London.
Robinson, R. (1972) 'Non-European Foundations of European Imperialism: Sketch for a Theory of Collaboration' in Owen, R. and Sutcliffe, R. (eds) *Studies in the Theory of Imperialism,* Harlow.
Robinson, T. and Shambaugh, D. (eds) (1994) *Chinese Foreign Policy: Theory and Practice,* Oxford.
Rochester, S. 1. (1977) *American Liberal Disillusionment in the Wake of World War 1,* University Park, PA.
Rodman, P. (1994) *More Precious than Peace: the Cold War and the Struggle for the Third World,* New York.
Rogers, W. D. (1967) *The Twilight Struggle: The Alliance for Progress and the Politics of Development in Latin America,* New York.
Roman, P. J. (1995) *Eisenhower and the Missile Gap.* Ithaca, NY.
Rosati, J.A. (1991) *The Carter- Administration's Quest for Global Community,* Columbia, SC.
Rosberg, C. and Jackson, R. H. (1982) *Personal Rule in Black Africa: Prince, Autocrat, Prophet, Tyrant,* Berkeley, CA.
Rosenberg, E. (1982) *Spreading the American Dream,* New York.
Ross, R. (1995) *Negotiating Cooperation: U.S.-China Relations, 1969-1989,* New York.
Ross, R. and Jiang Changbin (eds) (2001) *Re-examining the Cold War: U.S.-China Diplomacy, 1954-1973,* Cambridge, MA.
Ross, R. S. (1988) *The Indochina Tangle,* New York.
Roth, J. (1988) *The Impact of the Six Day War: A Twenty Year Assessment,* Basingstoke.
Rotter, A. J. (1987) *The Path to Vietnam: The Origins of the American Commitment to Southeast Asia,* Ithaca, NY.
Rotter, A. J. (2000) *Comrades at Odds: The United States and India, 1947-1964,* Ithaca, NY.
Rowe, J. C. and Berg, R. (1991) *The Vietnam War and American Culture,* New York.
Roxborough, I. (1979) *Theories of Undenlevelopment,* Basingstoke.
Roy, O. (1994) *The Failure of Political Islam,* London.
Roy, O. (2000) *Globalised Islam: Fundamentalism, De-territoiialisation and the Search for a New Ummah,* London.

Ruane, K. (2000) *The Rise and Fall of the EDC: Anglo—American Relations and the Crisis of European Defence, 1950-1955,* New York.
Rubinstein, M. (1999) *Taiwan: A New History,* New York.
Ruiz, R. (1980) *The Great Rebellion,* New York.
Rusbridger, J. and Nave, E. (1991) *Betrayal at Pearl Harbor: How Churchill Lured Roosevelt into War,* London.
Rust, W.J. (1985) *Kennedy in Vietnam,* New York.
Rystad, G. (1982) *Ambiguous Imperialism,* Stockholm. Saad-Ghorayeb, A. (2001) *Hizbullah: Politics and Religion,* London.
Saborio, S. (1992) *The Premise and the Promise: Free Trade in the Americas,* New Brunswick, NJ.
Sachar, H. (1979) ,4 *History of Israel: From the Rise of Zionism to Our Time,* New York.
Said, E. (1995) *Peace and its Discontents: Gaza-Jericho, 1993 1995,* London.
Sainsbury, K. (1985) *The TurningPoint... The Moscow, Cairo and Teheran Conferences,* Oxford.
Sani'o, E. (1971) *The June 1967 Arab-Israeli War: Miscalculation or Conspiracy?* Wihnette, IL.
Sarantakes, N. (2000) *Keystone: The American Occupation of Okinawa and U.S.—Japanese Relations,* College Station, TX.
Savir, U. (1999) *The Process: 1,100 Days that Changed the Middle East,* New York.
Sayigh, Y. (1997) *Armed Struggle and the Search for State: The Palestinian National Movement, 1949-1993,* Oxford.
Sayigh, Y. and Shlaim, A. (eds) (1997) *The Cold War and the Middle East,* Oxford.
Schaller, M. (1 985) *lhe American Occupation of Japan: The Origins of the Cold War in Asia,* New York.
Schaller, M. (1997) *Altered States: The. United States and Japan since the Occupation,* New York.
Scheman, R. (ed.) (1988) *The Alliance for Progress: A Retrospective,* New York.
Schiff, Z. and Ya'ari, E. (1984) *Israel's Lebanon War,* London.
Schiff; Z. andYa'ari,E. (1989) *Intifada: The Palestinian Uprising - Israel's Third Front,* London.
Schoenhals, M. (1996) *China's Cultural Revolution, 1960-1969: Not a Dinner Party,* London.
Schoonover, T. (1991) *The United States in Central America, 1860-1911: Episodes in Social Imperialism and Imperial Rivalry in the World System,* Durham, NC.
Schoultz, L. (1998) *Beneath the United States: A History of U.S. Policy toward Latin America,* Cambridge, MA.
Schraeder, P. J. (1994) *United States Foreign. Policy towards Africa: Incrementalism, Crisis and Change,* Cambridge.
Schram, S. (1989) *The Thought of Mao Zedong,* Cambridge.
Schroeder, P. W. (1976) 'Alliances, 1815-1945: Weapons of Power and Tools of Management, in Knorr, K., *Historical Problems of National Security,* Lawrence, KS.
Schroeder, P. W. (1986) The 19th-century International System: Changes in Structure', *World Politics,* vol. 39, pp. 1-26.
Schroeder, P. W. (1992) 'Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?', *American Historical Review,* vol. 92, pp. 683-706.
Schuker, S. (1988) *American 'Reparations' to Germany, 1919-1933,* Princeton, NJ.
Schulze, K. E. (1998) *Israel's Covert Diplomacy in Lebanon,* Basingstoke.

Schulze, K. E. (1999) *The Aralj-Israeli Conflict,* London.
Schulzinger, R. (1997)/! *Time for War,* New York.
Schwabe, K. (1985) *Woodrow Wilson, Revolutionary Germany and Peacemaking, 1918-1919,* Chapel Hill, NC.
Schwartz, T. A. (1991) *Americas Germany,* Cambridge, MA.
Scott, J. (1998) *After the End: Making U.S. Foreign Policy in the Post-Cold War World,* Durham, NC.
Seal, A. (1968) *The Emergence of Indian Nationalism: Competition and Collaboration in the Later Nineteenth Century,* Cambridge.
Segal, G. (1982) *The Great Power Triangle,* Basingstoke.
Seller, J. (ed.) (1980) *Southern Africa since the Portuguese Coup,* Boulder, CO.
Sexton, B. (1989) *Ireland and the Crown, 1922-36: The Governor Generalship of the Irish Free State,* Dublin.
Shambaugh, D. (ed.) (1995) *Deng Xiaoping: Portrait of a Chinese Statesman,* Oxford.
Shambrook, P. (1998) *French Imperialism in Syria,* Reading.
Shapir, G. (1989) *Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914,* Cambridge.
Shapira, A. (1992) *Land and Power: The Zionist Resort to Force,* New York.
Sharp, A. (1991) *The Versailles Settlement: Peacemaking in Paris 1919,* Basingstoke.
Sharp, A. and Stone, G. (eds) (2000) *Anglo-French Relations in the Twentieth Century: Rivalry and Cooperation,* London.
Shawcross, W. (1987) *Sideshow: Kissinger, Nixon and the Destruction of Cambodia,* New York.
Sheehan, N. (1990) 4 *Bright Shining Lie,* London.
Sheng, M. (1997) *Battling Imperialism: Mao, Stalin and the United States,* Princeton, NJ.
Shimazu, N. (1998) *Japan, Race and Equality: The Racial Equality Proposal of 1919,* London.
Shipway, M. (1996) *The Road to War: France and Vietnam, 1944-1947,* Oxford.
Shiraishi, T. (1990) *An Age in Motion: Popular Radicalism in Java 1912-1926,* Ithaca, NY.
Shlaim, A. (1983) *The United States and the Berlin Blockade,* Berkeley, CA.
Shlaim, A. (1988) *Collusion across the Jordan: King Abdullah, the Zionist Movement, and the Partition of Palestine,* Oxford.
Shlaim, A. (1995) *War and Peace in the Middle East: A Concise History,* London.
Shlaim, A. (2000) *The Iron Wall: Israel and the Arab World,* London.
Short, A. (1975) *The Communist Insurrection in Malaya, 1948-60,* London.
Short, A. (1989) *The Origins of the Vietnam War,* London.
Sigal, L. (1997) *Disarming Strangers: Nuclear Diplomacy with North Korea,* Princeton, NJ.
Sigmund, P. (1993) *The United States and Democracy in Chile,* Baltimore, MD.
Simpson, H. R. (1994) *Dien Bien Phu: The Epic Battle America Forgot,* McLean, VA.
Singh, A. I. (1987) *The Origins of the Partition of India, 1936-1947,* Oxford.
Singh, A. I. (1993) *The Limits of British Influence: South Asia and the Anglo-American Relationship, 1947-56,* London.
Skidmore, D. (19960 *Reversing Course: Carter's Foreign Policy, Domestic Politics, and the Failure of Reform,* Nashville, TN.
Skidmore, T. E. and Smith, P. H. (2002) *Modern Latin America,* New York.
Smith, C. D. (1996) *Palestine and the Arab-Israeli Conflict,* New York.

Smith, D. (1995) *Japan'since 1945: The Rise of an Economic Superpower,* Basingstoke.
Smith, G. (1986) *Morality, Reason and Power,* New Haven, CT.
Smith, G. (1993) *The LasOYears of the Monroe Doctrine,* New York.
Smith, M. A. and Timmins, G. (2000) *Building a Bigger Europe,* Aldershot.
Smith, P. A. (1984) *Palestine and the Palestinians. 1876-1983,* London.
Smith, P. H. (2000) *Talons of'the Eagle: Dynamics ofU.S.-Latin American Relations,* New York.
Smith, R. B. (1984-1990) *An International History of the Vietnam War,* 3 vols, New York.
Snyder, J. (1984) 'Civil-Military Relations and the Cult of the Offensive, 1914 and 1984', *International Security,* vol. 9, pp. 58-146.
Sodaro, M. J. (1991) *Moscow, Germany and the West: From Khrushchev to Gorbachev,* Ithaca, NY.
Solomon, R. (1999) *The Transformation of the World Economy,* Basingstoke.
Sparks, A. (1995) *Tomorrow is Another Country: The Inside Story of South Africa's Negotiated Revolution,* London.
Spector, R. H. (1984) *Eagle against the Sun: The American War with Japan,* London.
Spenee J. (1999) *The Search for Modern China,* New York.
Starr, F. (1983) *Red and Hot: The Fate of Jazz in the Soviet Union,* New York.
Stegemann, B. *et al.* (1991) *Germany and the Second World War,* vol. *2: Germany's Initial Conquests in Europe,* Oxford.
Stein, K. (1984) *The Land Question in Palestine, 1917-1939,* Chapel Hill, NC.
Stent, A. (1981) From *Embargo to Ostpolitik,* New York.
Stevenson, D. (1982) *French War Aims against Germany, 1914-1919,* Oxford.
Stevenson, D. (1991) *The First World War and International Politics,* Oxford.
Stevenson, D. (1996) *Armaments and the Coming of War: Europe, 1904-1914,* Oxford.
Stevenson, D. (1997a) 'Militarization and Diplomacy in Europe before 1914', *International Security,* vol. 22, pp. 125-61.
Stevenson, D. (1997b) *The Outbreak of the First World War: 1914 in Perspective,* London.
Stevenson, R. (1985) *The Rise and Fall of Detente: Relaxations of Tension in US-Soviet Relations, 1953-1984,* New York.
Stinnett, R. (2000) *Day of Deceit: The Truth about FDR and Pearl Harbor,* New York.
Stockvvin, J. A. A. (1999) *Governing Japan: Divided Politics in a Major Economy,* Oxford.
Stokes, G. (1997) *The Walls Came Tumbling Down,* New York.
Stone, N. (1999) *Europe Transformed, 1878-1919,* Oxford.
Strachan, H. (2001) *The First World War: To Arms,* Oxford.
Stuart-Fox, M. (1997) A *History of Laos,* Cambridge.
Stueck,W. (1995) *The Korean War: An International Histoiy,* Princeton, NJ.
Summers, H. G. Jr. (1981) *On Strategy': The Vietnam War in Context,* New York.
Sun, Youli (1993) *China and the Origins of the Pacific War, 1931-1941,* New York.
Suret-Canale, J. (1971) *French Colonialism in Tropical Africa, 1900-1945,* London.
Swain, G. and Swain, N. (1993) *Eastern Europe since 1945,* Cambridge.
Tailing, N. (ed.) (1992) *The Cambridge History of Southeast Asia,* vol. 2, Cambridge.
Taubman, W. (1982) *Stalin s American Policy,* New York.
Taylor, A. J. P. (1954) *Struggle for the Mastery of Europe, 1848-1914,* Oxford.
Taylor, A. J. P. (1961) *The Origins oftheSecond World War,* London.
Taylor, C. (1999) *Sacrifice as Terror: The Rwandan Genocide of 1994,* Oxford. T

Teivves, F. (1999) *China s Road to Disaster: Mao, Central Politicians, and Provincial Leaders in the Unfolding of the Great Leaf) Forward, 1955-1959,* Armonk, NY.
Telhami, S. (1990) *Power and Leadership in International Bargaining: The Path to the Camp David Accords,* New York.
Tessler, M. (1994) ,4 *History of the Israeli-Palestinian Conflict,* Bloomington, IN.
Thakur, R. and Thaver, C. (1992) *Soviet Relations with India and Vietnam,* New York.
Thayer, C. (1989) *War by Other Means: National Liberation and Revolution in Viet-Nam, 1954-60,* Cambridge, MA.
Thomas, M. (2000) *The French North African Crisis: Colonial Breakdown and Anglo-French Relations, 1945-62,* Basingstoke.
Thorne, C. (1972) *The Limits of Foreign. Policy: The West, the League, and the Far Eastern Crisis of 1931-1933,* London.
Thornton, R. C, (1991) *The Carter Years: Toward a New Global Order,* New York.
Tibi, B. (1997) *Arab Nationalism: Between Islam and the Nation-State,* London.
Tiruneh, A. (1993) *The Ethiopian Revolution 1974— 1987: A Transformation from an Aristocratic to a Totalitarian Autocracy,* Cambridge.
Todd, O. (1990) *Cruel April: The Fall of Saigon,* New York.
Tomlinson, B. (1979) *The Political Economy of the Raj, 1914-1947: The Economics of Decolonization in India,* London.
Tov, Y. B. S. (1994) *Israel and the Peace Process, 1977-1982: In Search of Legitimacy for Peace,* Albany, NY.
Trachtenberg, M. (1980) *Reparation in World Politics: France and European Economic Diplomacy, 1916-1923,* New York.
Trachtenberg, M. (1982) 'Versailles after Sixty Years , *Journal of Contemporary History,* vol. 17, pp. 487-506.
Trachtenberg, M. (1991) *History and Strategy,* Princeton, NJ.
Trachtenberg, M. (2000) *The Constructed Peace,* Princeton, NJ.
Trask, D. F. (1981) *The War with Spain in 1898,* New York.
Treverton, G. (1992) *America, Germany, and the Future of Europe,* Princeton, NJ.
Troen. S. I. and Shemesh, M. (eds) (1990) *The Suez-Sinai Crisis 1956: Retrospective and Reappraisal,* London.
Trotter, A. (1975) *Britain and East Asia, 1933-1937,* Cambridge.
Tsuzuki, C. (2000) *The Pursuit of Power in Modern Japan 1825-1995,* Oxford.
Tuch, H. f. (1990) *Communicating with the World: U.S. Public Diplomacy Overseas,* New York.
Tucker, N. (1983) *Patterns in the Dust: Chinese-American Relations and the Recognition Controversy, 1948-1950,* New York.
Tucker, R. W. and Hendrickson. D. C. (1992) *The Imperial Temptation,* New York.
Turley, W. S. (1986) *The Second Indochina War: A Short Political and Military History, 1954-1975,* Boulder, CO.
Turner, H. A. (1996) *Hitler's Thirty Days to Power,* London.
Tyler, P. (1999) ^ *Great Wall: Six Presidents and China,* New York.
Uldricks, T.J. (1979) 'Russia and Europe: Diplomacy, Revolution and Economic Development in the 1920s", *International History Review,* vol. I, pp. 55-83.
Unvin, D. W. (1991) *The Community of Europe: A Histor)' of European Integration,* New York.
Utley, J. (1985) *Going to War with Japan, 1937-1941,* iCnoxville, TN.

Van Evera, S. (1984) 'The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War', *International Security,* vol. 9, pp. 58-146.
Van Oudenaren, J. (1991) *European Detente: The Soviet Union and the West since 1953,* Durham, NC.
Vital, D. (1975) *The Origins of Zionism,* Oxford.
Vital, D. (1982) *Zionism: TheFormative Years,* Oxford
Vital, D. (1987) *Zionism: The Critical Phase,* Oxford.
Vogel, E., Yuan Ming and Tanaka, A. (eds) (2002) *The Golden Age of the U.S.-China-Japan Triangle 1972-1989,* Cambridge, MA.
Wachtel, A. (1998) *Making a Nation, Breaking a Natio ,* Stanford, CA.
Wade, R. (1990) *Governing the Market: Economic Tin ory and the Role of Government in East Asian Industrialization,* Princeton, NJ.
Wagenleitner, R. (1994) *Coca-Colonization,* Chapel Hill, NC.
Wahl, N. and Paxton, R. (1994) *De Gaulle and the United States,* New York.
Walker, M. (1994) *The Cold War,* New York.
Walker, T. (ed.) (1987) *Reagan versus the Sandinistas,* Boulder, CO.
Walker, T. (1990) *Revolution and Counterrevolution in Nicaragua,* Boulder, CO.
Wall, I. (2001) *France, the United States and the Algerian War,* Berkeley, CA.
Walworth, A. (1986) *Wilson and the Peacemakers,* New York.
Wasserstein, B. (1978) *The British in Palestine: The Mandatory Government and the Arab-Jewish Conflict, 1917-1929,* London.
Watt, D. C. (1989) *How War Came: The Immediate Origins of the Second World War, 1938-1939,* London.
Watts, R. S. (1990) *Saigon: The Final Days,* Boise, ID.
Wawro, G. (2000) *Warfare and Society in Europe, 1792-1914,* London.
Wedeman, A. (1987) *The East Wind Subsides: Chinese Foreign Policy and the Origins of the Cultural Revolution,* Washington, DC.
Wegner, B. (1997) *From Peace to War: Germany, Soviet Russia, and the World, 1939-1941,* Oxford.
Weinberg, G. L. (1970 and 1980) *The Foreign Policy of Hitler's Germany,* vol. 1: *Diplomatic Revolution in Europe, 1933-36* and vol. 2: *Starting World War II, 1937-39,* Chicago.
Weinberg, G. L. (1994) *A World in Arms: A Global History of World War II,* Cambridge.
Weldfield, J. (1988) *An Empire in Eclipse: Japan in the Postwar American Alliance System,* Atlantic Highlands, NJ.
Wenger, A. (1997) *Living with Peril: Eisenhower, Kennedy, and Nuclear Weapons,* Lanham, MD.
Westad, O.A. (1993) *Cold War and Revolution: Soviet-American Rivalry and the Origins of the Chinese Civil War, 1944-1946,* New York.
Westad, O.A. (ed.) (1997) *The Fall of Detente: Soviet-American Relations during the Carter Years,* Oslo.
Westad, O. A. (ed,) (1999) *Brothers in Arms: The Rise and Fall of the Sino-Soviet Alliance, 1945-1963,* Stanford, CA.
Westad, O. A. (ed.) (2000) *Reviewing the Cold War,* London.
Westad, O. A. *et a!* (eds) (1994) *The Soviet Union in Eastern Europe, 1945-1989,* New York.
Westrate, B. (1992) *The Arab Bureau: British Policy in the Middle East, 1916-20,* University Park, PA.

Whitfield, S. (1991) *The Culture of the Cold War,* Baltimore, MD.
Wieck, R. (1992) *Ignorance Abroad: American Educational and Cultural Foreign Policy,* Westport, CT.
Wigley, P. G. (1977) *Canada and the Transition to Commonwealth: British-Canadian Relations, 1917-26,* Cambridge.
Wilbur, J. M. (1984) *The Nationalist Revolution in China, 1923-1928,* Cambridge.
Willetts, P. (1978) *The Non-Aligned Movement: The Origins of a Third World Alliance,* London.
Williams, M. (1990) *Third World Cooperation: The Group of 77 in UNCTAD,* London.
Wilson, E. M. (1979) *Decision on Palestine: How the US Came to Recognize Israel,* Stanford, CA.
Wilson, K. (1994) 'The Anglo-Japanese Alliance of August 1905 and Defending India: A Case of the Worst Scenario', *Journal of Imperial and Commonwealth History,* vol. 21, pp. 334—56.
Wilson, K. (ed.) (1995) *Decisions for War, 1914,* London.
Winand, P. (1993) *Eisenhower, Kennedy and the United States of Europe,* New York.
Wohl, R. (1980) *The Generation of 1914,* London.
Wohlforth, W. C. (1993) *The Elusive Balance: Poxoer and Perceptions during the Cold War,* Ithaca, NY.
Wohlstetter, R. (1962) *Pearl Harbor: Warning and Decision,* Stanford, CA.
Wolffson, M. (1987) *Israel: Polity, Society and Economy, 1882-1986,* Atlantic Highlands, NJ.
Woo, J. (1991) *Race to the Swift: State and Finance in Korean Industrialization,* New York.
Woo-Cumings, M. (cd.) (1999) *The Developmental Slate,* Ithaca, NY.
Woods, R. B. (1980) *The Roosevelt Foreign Policy Establishment and the 'Good Neighbor',* Lawrence, KS.
Worden, N. (2000) *The Making of Modern South Africa,* Oxford.
Wright, J. (1995) 'Stresemann and Locarno', *Contemporary European History,* vol. 4, pp. 109-31.
Wright, T. (2001) *Latin America in the Era of the Cuban Revolution,* Westport, CT.
Wybaek, T. (1990) *Rock around the Bloc: A History: of Rock Music in Eastern Europe and the Soviet Union,* New York.
Young, C (1994) *The African Colonial State in Comparative Perspective,* New Haven, CT.
Young, J. (1990) *France, the Cold, War, and the Western Alliance, 1944-1949,* New York.
Young, J. W. (1993) *Britain and European Unity, 1945-1992,* New York.
Young, L. (1997) *Japan s Total Empire: Manchuria and the Culture of Wartime Imperialism,* Berkeley, CA.
Young, L. (1999) 'Japan at War: History Writing on the Crisis of the 1930s', in Mattel, G. (ed.), *The Origins of the Second World War Reconsidered,* London.
Young, M. B. (1990) *The Vietnam Wars,* New York.
Young, R. J. (1996) *France and the Origins of the Second World War,* New York.
Zagoria, D. S. (1962) *The Sino-Soviet Conflict, 1956-1961,* Princeton.
Zaloga, S. (1993) *Target America: The Soviet Union and the Strategic Arms Race, 1945-1964,* Novato, CA.
Zhai Qiang (2000) *China and the Vietnam Wars, 1950-1975,* Chapel Hill, NC.
Zhang, Shu Guang (1992) *Deterrence and Strategic Culture: Chinese-American Confrontations, 1949-1958,* Ithaca, NY.

Zhang, Shu Guang (1995) *Mao's Military Romanticism: China arid the Korean War, 1950-1953,* Lawrence, KS.

Zubok, V. and Pleshakov, C. (1996) *Inside the Kremlin s Cold War: From Stalin to Khrushchev,* Cambridge, MA.

Zweig, R. (1986) *Britain and Palestine during th- Second World War,* Woodbridge, Suffolk.

Dizin

A.J.P. Taylor, 207
Aaron Forsberg, 390
Aceh, 100, 501, 506
Adolfo Diaz, 162
Afganistan, 8, 299, 301, 315, 317, 318, 319, 320, 323, 342, 363, 403, 501, 503, 508, 509, 510, 511, 515, 517, 518, 527, 534, 552, 561, 562, 566, 568, 569, 570, 572, 573, 574, 576, 580
Afrika, 6, 8, 13, 15, 17, 24, 27, 33, 34, 95, 96, 98, 100, 101, 102, 104, 108, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 125, 126, 133, 151, 183, 184, 190, 224, 229, 233, 259, 266, 295, 300, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 323, 347, 350, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 360, 361, 363, 364, 369, 386, 394, 397, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 509, 512, 516, 531, 544, 551, 571, 574
Afrika Ulusal Kongresi, 447, 449
AIDS, 461, 462
Alexander Dubcek, 520
Alexander Haig, 429
Alfred Dreyfus, 125
Alfred Joffe, 77
Alger Hiss, 258
Almanya, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 72, 73, 78, 79, 86, 87, 89, 96, 101, 127, 128, 132, 133, 156, 160, 161, 167, 168, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 190, 191, 192, 193, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 208, 209, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 228, 231, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 243, 245, 246, 247, 248, 253, 254, 255, 257, 261, 263, 264, 268, 269, 270, 271, 275, 287, 300, 303, 305, 306, 307, 310, 311, 322, 349, 361, 365, 370, 376, 388, 414, 510, 516, 520, 521, 522, 540, 542, 543, 546, 548, 565, 570, 572
Alsace-Lorraine, 22, 34, 44, 52, 62
Ambon, 96, 506, 507
Amerika Birleşik Devletleri, 6, 72, 73, 77, 80, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 96, 98, 134, 175, 176, 190, 193, 195, 226, 227, 229, 231, 235, 237, 244, 251, 252, 255, 287, 288, 289, 299, 300, 304, 305, 315, 318, 325, 326, 327, 328, 334, 337, 338, 339, 341, 342, 347, 349, 352, 354, 355, 356, 358, 359, 361, 364, 365, 369, 370, 371, 372, 373, 377, 378, 379, 380, 382, 386, 387, 388, 391, 392, 394, 399, 403, 409, 413, 414, 415, 416, 417, 422, 425, 426, 427, 428, 430, 434, 435, 436, 442, 443, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 466, 467, 470, 480, 487, 499, 500,

508, 509, 510, 511, 515, 516, 518, 521, 524, 525, 526, 528, 542, 544, 552, 555, 561, 568
Amiral Alfred Tirpitz, 21
Anatoly Dobrynin, 302
Andrew Bonar Law, 59
Andrew Rotter, 297, 352, 367
Angola, 301, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 323, 362, 363, 446, 449, 450, 451, 452, 458, 460, 462, 464, 516, 586, 592
Anthony Hopkins, 98, 121
Arap milliyetçiliği, 105, 107, 108, 110, 121, 123, 126, 127, 139, 146, 491, 493
Arap-İsrail Çatışması, 5, 6, 123, 465
Arbenz Guzman, 417
Ariel Şaron, 476, 484
Arjantin, 125, 166, 167, 168, 169, 170, 414, 423, 424, 428, 505, 517, 556, 578
Arnavutluk, 29, 216, 247, 253, 308, 311, 399
Arthur James Balfour, 128
Asya, 5, 8, 20, 25, 34, 56, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 81, 85, 87, 90, 92, 95, 100, 102, 113, 114, 115, 118, 119, 151, 161, 163, 164, 166, 196, 211, 222, 223, 225, 233, 236, 244, 258, 259, 266, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 283, 286, 287, 288, 289, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 317, 318, 326, 328, 330, 334, 342, 347, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 361, 363, 369, 372, 375, 378, 380, 381, 383, 384, 385, 388, 389, 394, 397, 399, 400, 403, 406, 415, 443, 448, 491, 493, 498, 501, 502, 508, 515, 540, 552, 553, 555, 571, 572, 575, 576
Austen Chamberlain, 61, 68, 594
Avi Shlaim, 145, 149, 272, 489
Avrupa, 5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 72, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 95, 96, 98, 100, 101, 102, 105, 107, 108, 110, 115, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 132, 133, 134, 140, 146, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 160, 161, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 202, 204, 205, 206, 209, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 227, 228, 230, 233, 234, 235, 236, 238, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 261, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 287, 288, 291, 296, 300, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 313, 314, 316, 318, 319, 320, 322, 326, 347, 348, 349, 350, 353, 354, 355, 357, 364, 365, 366, 382, 386, 391, 394, 415, 421, 431, 434, 439, 440, 444, 448, 452, 454, 461, 463, 469, 480, 492, 493, 508, 516, 518, 519, 520, 521, 522, 529, 531, 532, 536, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 550, 551, 552, 553, 556, 557, 558, 559, 566, 572, 574, 578, 579
Avrupa Uyumu, 16, 17, 26, 27, 28, 29, 33, 35, 39, 49
Avusturya, 7, 10, 11, 13, 14, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 44, 45, 48, 54, 55, 132,

176, 181, 184, 197, 198, 199, 254, 261, 264, 348, 349, 366, 544, 550
Ayetullah Humeyni, 317, 500
Azerbaycan, 252, 522
Balfour Deklarasyonu, 104, 127, 129, 136
Balkanlar, 25, 26, 27, 30, 64, 213, 224, 229, 531, 533, 534
Baltık Devletleri, 43, 54, 56, 196, 522
Bandung Konferansı, 365, 397
Bao Dai, 281, 326, 327, 328
Belçika, 23, 26, 30, 31, 33, 34, 44, 50, 59, 61, 63, 96, 109, 116, 185, 213, 215, 254, 255, 306, 443, 445, 448, 459, 542, 543
Bengal, 277
Benito Mussolini, 64, 182, 203, 217
Beserabya, 54, 56
Birinci Dünya Savaşı, 39, 40, 47, 49, 70, 72, 73, 76, 78, 92, 96, 98, 101, 103, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 116, 118, 120, 123, 127, 128, 146, 156, 157, 160, 161, 169, 175, 182, 189, 192, 215, 258, 539, 577
Boer Savaşı, 12, 15, 215, 447
Boris Yeltsin, 522, 527, 528
Bosna-Hersek, 27, 532
Botswana, 115
Brest-Litovsk Antlaşması, 43
Brezilya, 166, 388, 425, 428, 556, 578
Britanya, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 29, 31, 33, 34, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 66, 70, 72, 73, 74, 77, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 95, 96, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 121, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 138, 141, 145, 148, 156, 160, 161, 167, 168, 169, 173, 174, 175, 176, 177, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 231, 232, 235, 236, 237, 243, 244, 245, 247, 252, 253, 256, 259, 260, 261, 264, 271, 276, 277, 278, 280, 283, 303, 304, 306, 319, 327, 328, 334, 352, 354, 355, 356, 361, 376, 396, 403, 414, 440, 442, 444, 446, 447, 448, 451, 452, 456, 460, 463, 466, 467, 468, 469, 487, 492, 499, 510, 521, 525, 528, 530, 541, 542, 544, 547, 551, 552, 559, 562, 565, 570, 572
Bruce Cumings, 291, 298, 389
Bulgaristan, 28, 34, 45, 48, 54, 218, 236, 249, 250, 253, 550
Burma, 85, 87, 96, 278, 280, 289, 295, 330, 352, 399, 551, 553, 554
Camille Chamoun, 466
Carlos Salinas, 555
Cezayir, 105, 108, 109, 110, 216, 347, 353, 355, 357, 360, 362, 363, 397, 443, 448, 458, 459, 463, 467, 493, 497, 509, 510
Chaim Weizmann, 128
Chalmers Johnson, 377, 379, 390
Chen Jian, 298, 320, 322, 396, 409, 411, 584
CIA, 268, 312, 329, 418, 420, 426, 427, 429, 435, 437, 509, 590
Cole Blasier, 436, 437
Cordell Hull, 88, 194, 235
Crawford Young, 461, 464
Cyrus Vance, 315
Çan Kay-şek, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 282, 283, 284, 286, 294, 372, 394

Çarlık Rusyası, 69
Çeçenistan, 509, 510, 527
Çek Cumhuriyeti, 550, 551
Çekoslovakya, 54, 61, 62, 173, 188, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 209, 250, 307, 308, 309, 399, 520
Çin, 5, 6, 8, 56, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 102, 115, 153, 154, 156, 157, 166, 169, 189, 194, 220, 223, 225, 235, 238, 258, 259, 264, 275, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 300, 304, 307, 308, 309, 314, 316, 320, 322, 326, 327, 328, 330, 332, 333, 337, 338, 340, 341, 342, 345, 350, 352, 356, 367, 371, 372, 374, 375, 378, 380, 386, 388, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 415, 450, 548, 553, 554, 557, 562, 570, 572, 578
D.F. Malan, 447
Daniel Ortega, 428, 430
Danimarka, 50, 214, 254, 544, 545, 548, 551
Danzig, 51, 203, 211
David Ben Gurion, 142, 466
David French, 46, 67
David Holloway, 237, 241, 274, 321
David Kotz, 535
David Stevenson, 26, 37, 38, 55, 67
Dean Acheson, 287, 297, 594
Deng Xiaoping, 381, 395, 554, 582, 600
Detente, 321, 322, 582, 587, 593, 594, 596, 601, 602, 603
Dominik Cumhuriyeti, 156, 159, 162, 163, 164, 413, 425, 426, 435
Edouard Daladier, 201, 203, 213
Edouard Herriot, 176
Edward Grey, 15
Ehud Barak, 481
El Salvador, 423, 428, 429
Emilio Aguinaldo, 154
Emperyalizm, 446
Endonezya, 96, 102, 114, 220, 278, 280, 281, 289, 295, 296, 330, 334, 350, 352, 354, 356, 357, 385, 397, 398, 493, 501, 506, 507, 508, 510, 513, 553, 575, 576, 577
Engelbert Dollfuss, 184
Entente Cordial, 20
Enver Sedat, 471, 495, 497
Erich Honecker, 520
Ermenistan, 522
Ernesto Che Guevara, 435
Estonya, 218, 550
Eugene McCarthy, 334
Ezer Weizman, 476
Faşizm, 183
Fidel Castro, 156, 163, 301, 418, 433, 435
Francis Gary Powers, 269
Franklin Roosevelt, 91, 152, 161, 163, 164, 171, 230, 241, 326, 592
Fransa, 7, 8, 10, 11, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 80, 86, 87, 95, 96, 98, 100, 105, 108, 109, 110, 114, 117, 118, 119, 129, 133, 156, 167, 169, 173, 174, 175, 176, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 226, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 236, 240, 243, 254, 255, 256, 260, 261, 263, 264, 268, 278, 280, 281, 288, 300, 304, 305, 306, 307, 326, 327, 328, 341, 342, 349, 351,

355, 361, 365, 376, 440, 441, 442, 443, 444, 448, 458, 466, 467, 468, 469, 487, 521, 526, 540, 541, 542, 543, 544, 546, 547, 551, 565, 570, 571, 572
Franz Joseph, 14
Franz von Papen, 178
Friedrich Ebert, 47
Fulgencio Batista, 163, 301, 419
Fumimaro Konoe, 83
Gabriel Kolko, 272, 339, 343, 366
Gaddis Smith, 436
Gana, 353, 355, 356, 440, 442, 445, 446, 449, 457, 458
General Augusto Pinochet, 426
General Douglas MacArthur, 370
General Federico Ponce, 417
General George Marshall, 228
General Helmuth von Moltke, 23
General Hideki Tojo, 89
General John Hodge, 290
General Kurt von Schleicher, 178
General Raoul Cedras, 432
George Herring, 339
George Kennan, 252, 417
George Michaelis, 45
George W. Bush, 406, 409
Georges Clemenceau, 44, 49
Georgi Malenkov, 260
Gerald Ford, 309, 312
Golda Meir, 138
Gordon Prange, 91
Grenada, 431, 435
Guam, 154, 156
Guatemala, 170, 301, 415, 417, 418, 420, 422, 423, 427, 428, 430, 435, 436, 437, 590
Gustav Stresemann, 60
Güneydoğu Asya, 8, 72, 81, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 96, 98, 114, 115, 118, 119, 120, 122, 259, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 289, 294, 295, 297, 298, 300, 327, 328, 330, 334, 338, 339, 342, 350, 351, 356, 364, 371, 378, 381, 384, 397, 440, 491, 493, 495, 498, 508, 509, 513, 527, 540, 544, 552, 553, 574, 575, 580
Haiti, 158, 159, 162, 163, 164, 432
Hamas, 482, 483, 484, 485, 503, 504, 505, 506, 513, 596, 597
Harmel Raporu, 306, 307, 308
Hava Kuvvetleri, 185, 192, 193, 219, 470
Henry Bradsher, 320
Henry Jackson, 312
Henry Kissinger, 309, 337, 400, 426
Herbert Hoover, 161, 162, 175
Hırvatistan, 532, 533, 557
Hindistan, 14, 69, 72, 96, 100, 102, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 122, 276, 277, 278, 295, 296, 304, 347, 350, 351, 352, 353, 354, 356, 357, 363, 367, 371, 388, 395, 397, 398, 406, 442, 449, 502, 528, 548, 562, 578
Hirschfeld, 480
Hizbullah, 482, 485, 486, 487, 497, 503, 504, 505, 506, 513, 570, 599
Hizbut Tahrir, 508
Ho Şi Minh, 325, 326, 327, 328, 338, 342, 343
Honduras, 161, 418, 429
Hong Kong, 77, 283, 403, 405, 410
Hutu, 459, 460
Hüsnü Mübarek, 497, 510
Ilan Pappe, 145, 149
Irak, 108, 109, 133, 135, 141, 259, 317, 342, 409, 433, 478, 479, 488, 493, 500, 501, 510, 524, 525, 526, 535, 562, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 574, 576, 577, 579
Ivan Bloch, 18
İdi Amin, 456

İkinci Dünya Savaşı, 5, 91, 95, 114, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 132, 134, 148, 161, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 182, 206, 211, 230, 238, 239, 243, 244, 249, 275, 276, 278, 281, 305, 326, 341, 348, 388, 413, 414, 439, 440, 499, 516, 531, 539, 541, 578
İran, 8, 33, 95, 230, 252, 253, 259, 315, 317, 318, 363, 430, 491, 492, 493, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 508, 512, 515, 522, 524, 525, 529, 534, 564, 565, 569, 570, 571, 572, 580
İrlanda, 26, 31, 102, 103, 104, 109, 110, 112, 119, 121, 254, 530, 536, 545, 551
İslam, 6, 102, 105, 107, 110, 114, 139, 276, 277, 317, 318, 364, 406, 457, 471, 489, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 500, 501, 502, 503, 504, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 569, 573, 574, 575, 577
İslamcı, 102, 107, 110, 114, 317, 318, 480, 481, 482, 483, 484, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 500, 501, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 517, 561, 564, 573, 574, 575, 576, 577
İspanya, 13, 96, 152, 154, 155, 183, 184, 185, 189, 191, 195, 219, 259, 545, 562, 565
İsrail, 123, 124, 125, 136, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 149, 304, 313, 353, 360, 362, 363, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 493, 494, 503, 504, 505, 506, 510, 525, 526, 530, 569, 575
İsveç, 214, 254, 263, 347, 348, 418, 544, 550
İsviçre, 60, 125, 263, 264, 347, 348, 544, 550
İtalya, 10, 11, 13, 14, 19, 20, 25, 31, 33, 35, 44, 45, 47, 55, 57, 59, 61, 63, 64, 79, 86, 89, 96, 105, 166, 168, 174, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 191, 193, 197, 198, 199, 203, 205, 206, 208, 216, 217, 221, 223, 224, 225, 227, 229, 231, 239, 240, 254, 255, 288, 361, 414, 542, 543, 546
J.A. Hobson, 98
James Monroe, 152
Jan Masaryk, 250
Japonya, 5, 6, 8, 11, 13, 14, 26, 34, 47, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 102, 118, 156, 163, 166, 167, 168, 174, 186, 189, 191, 194, 196, 197, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 229, 234, 237, 238, 239, 257, 259, 264, 275, 278, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 296, 298, 305, 334, 342, 352, 353, 361, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 401, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 414, 431, 462, 515, 553, 555, 559, 578
Java, 96, 114, 122, 280, 507, 600
Jawaharlal Nehru, 112, 277, 350
Jean-Bertrand Aristide, 432
Jimmy Carter, 313, 408, 517
Joachim von Ribbentrop, 197
John Fiske, 153
John Foster Dulles, 168, 261, 354
John Gallagher, 121, 122
John Gittings, 396

John J. Pershing, 158
John Maynard Keynes, 66
John Quincy Adams, 152
Jonathan Wright, 62, 68
Jorge Ubico, 417
Joseph Chamberlain, 104, 125
Joseph McCarthy, 258
Joseph Stalin, 196, 230
Juan Bosch, 425
Julius Nyerere, 444
Juvenal Habyarimana, 459
Kakuei Tanaka, 381, 401
Kamboçya, 315, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 333, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 399, 400, 402, 553, 554, 579
Keith Nelson, 320, 321
Kenya, 117, 122, 442, 443, 444, 448, 510, 582
Keşmir, 100, 277, 352, 502
Kırgızistan, 508
Kızıl Kmerler, 339, 340, 341, 403
Kichisaburo Nomura, 88
Kim Dae-jung, 409
Kim Il-Sung, 290, 291, 407, 408
Kim Jong-Il, 409
Klement Gottwald, 250
Kolombiya, 155, 423, 428
Kongo, 28, 116, 271, 356, 443, 445, 446, 449, 455, 456, 460, 464
Konrad Adenauer, 269, 307
Konrad Henlein, 198
Kont Folke Bernadotte, 144
Kore Savaşı, 259, 260, 266, 268, 289, 291, 292, 294, 298, 331, 352, 371, 373, 377, 392
Kosova, 406, 526, 533, 552
Körfez Savaşı, 342, 383, 479, 480, 524, 529, 535, 564
Kurt von Schuschnigg, 198
Kuveyt, 477, 479, 510, 524, 525, 526
Küba, 13, 154, 155, 156, 161, 163, 169, 271, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 312, 314, 315, 319, 320, 321, 355, 357, 362, 396, 413, 415, 419, 420, 421, 422, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 435, 436, 437, 450, 561
Kürtler, 108, 567
Kwame Nkrumah, 442
LaFeber, 170, 171, 434, 436, 592
Lars Schoultz, 170, 436, 536
Latin Amerika, 6, 80, 87, 98, 151, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 351, 355, 357, 358, 361, 363, 369, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 423, 425, 426, 427, 428, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 552, 556
Laurent Kabila, 460
Lazaro Cardenas, 164
Lech Walesa, 518, 519
Leo Pinsker, 124
Leon Blum, 189, 193
Leonid Brejnev, 304, 310, 517
Liberya, 95, 353, 445, 458, 460
Libya, 13, 105, 189, 224, 353, 360, 510, 569
Litvanya, 51, 218, 550
Lokarno Antlaşmaları, 61, 62
Lord Halifax, 200, 216
Louis Barthou, 188
Lucknow Paktı, 112
Lübnan, 33, 108, 109, 119, 128, 133, 141, 144, 355, 465, 466, 468, 471, 475, 476, 478, 479, 480, 481, 482, 485, 486, 487, 488, 490, 497, 501, 504, 505, 506, 510, 525, 570
Lyndon Johnson, 308, 325, 344, 582, 587, 590
Macaristan, 10, 11, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31,

33, 35, 44, 45, 48, 54, 56, 181, 199, 201, 218, 249, 250, 261, 263, 264, 267, 307, 308, 349, 354, 469, 520, 550
Makedonya, 532
Malavi, 442
Malaya, 86, 89, 96, 100, 115, 122, 161, 220, 278, 280, 297, 553, 596, 600
Malezya, 356, 378, 493, 497, 508, 510, 513, 553, 554, 575, 576
Mançurya, 13, 14, 69, 70, 72, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 92, 166, 196, 218, 225, 261, 281, 283, 284, 407
Manuel Noriega, 431, 536, 586
Marcello Caetano, 450
Marcus Garvey, 444
Margaret Thatcher, 319, 521, 547
Mark Harrison, 239, 241
Marksizm, 76, 282, 294, 383, 409, 426
Marshall Planı, 53, 250, 254, 255, 256, 268, 273, 415, 421, 542, 553
Maurice Gamelin, 208, 215, 581
Maxim Litvinov, 195
Mein Kampf, 180, 233
Meksika, 158, 160, 162, 164, 166, 168, 169, 171, 361, 364, 414, 428, 555, 556
Mısır, 20, 33, 105, 107, 108, 109, 112, 141, 144, 189, 223, 224, 236, 315, 347, 353, 354, 357, 363, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 474, 475, 477, 478, 482, 486, 487, 488, 491, 492, 493, 497, 501, 508, 509, 510
Michael Beschloss, 272, 321
Michael Latham, 434
Michael Mandelbaum, 321, 577
Mikhail Gorbaçov, 404
Milletler Cemiyeti, 44, 49, 50, 53, 54, 56, 62, 63, 64, 67, 73, 80, 81, 85, 101, 108, 129, 146, 160, 161, 168, 169, 174, 181, 184, 185, 186, 188, 190, 191, 195, 202, 234, 539, 542, 579
Milton Obote, 456
Moşe Dayan, 473
Mozambik, 446, 449, 450, 452, 458, 461, 462
Muhammed Musaddık, 499
Mustafa Kemal Atatürk, 499
Namibya, 444, 450, 460
Nelson Mandela, 447, 459
Neville Chamberlain, 176, 190
Nijerya, 115, 116, 117, 355, 440, 445, 457, 458, 460, 501
Nikaragua, 156, 157, 159, 162, 163, 164, 413, 415, 418, 419, 423, 426, 428, 429, 430, 433, 435, 436
Nikita Kruşçev, 260, 263, 303, 392, 419, 420, 422
Norman Angell, 18
Norveç, 214, 219, 254, 544, 550
Nur Muhammed Taraki, 318
Oliver North, 430
Oliver Stanley, 440
Özbekistan, 508, 510
Pakistan, 259, 277, 295, 297, 315, 328, 353, 357, 363, 367, 397, 398, 406, 502, 510, 528, 574, 591, 594
Pan-Afrikanizm, 444, 445, 446
Panama, 153, 155, 159, 166, 419, 431, 432, 536, 586
Pan-Amerikanizm, 152, 166, 167
Pan-Arabizm, 107, 127, 317, 471, 478, 493, 525
Pancho Villa, 158
Paraguay, 171, 556, 588
Paris Barış Anlaşması, 40, 47, 48, 54
Pasifik Savaşı, 5, 69, 70, 86, 91, 93, 220, 223, 275, 276, 277, 280, 282, 283, 284, 287, 296, 369, 370, 371, 387, 388, 410
Patrice Lumumba, 445

Paul Baran, 359
Paul Kennedy, 36, 521
Paul Reynaud, 214
Paul von Hindenburg, 45, 177
Pearl Harbour, 89, 91, 167, 239
Peng Zhen, 397
Peru, 364, 418, 423, 428
Pinhas Lavon, 467
Pol Pot, 340, 341, 342, 343, 584, 592
Polonya, 33, 43, 44, 51, 54, 57, 61, 62, 65, 124, 180, 188, 196, 197, 201, 203, 204, 205, 206, 211, 212, 213, 215, 233, 234, 236, 237, 238, 247, 248, 249, 250, 264, 307, 310, 403, 518, 519, 520, 548, 550, 551
Portekiz, 95, 96, 315, 356, 444, 446, 448, 449, 450, 452, 544, 545, 551
Porto Riko, 154
Prusya, 7, 10, 17, 22, 46, 51, 180
Ramsay MacDonald, 104, 131, 189
Raymond Garthoff, 534
Rene Viviani, 31
Ricardo Ramirez, 430
Richard Nixon, 266, 267, 299, 308, 310, 312, 380, 399, 401, 418
Richard Overy, 207, 209, 239
Robert McNamara, 334
Robert Mugabe, 450, 462
Robert Schuman, 255, 542, 546, 557
Robert Taft, 251
Romanya, 14, 33, 44, 54, 188, 199, 204, 218, 224, 236, 249, 264, 308, 520, 550
Ron Pundak, 480
Ronald Reagan, 312, 317, 319, 382, 413, 515, 517, 519
Ruanda, 459, 460, 531, 579
Rudolf Hess, 218
Sacasa, 162
Saddam Hüseyin, 480, 524, 525, 526, 564, 565, 566, 574
Salah Khalaf, 477
Sally Marks, 58, 68
Salvador Allende, 426, 435
Sanayileşme, 196
Schlieffen Planı, 22, 23, 24, 30, 31, 32, 215
Senegal, 100, 443, 457
Seyyid Kutub, 497
Sırbistan, 14, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 54, 531, 532, 533
Sierra Leone, 117, 445, 460
Simha Flapan, 149
Singapur, 118, 220, 351, 494, 508, 553, 554, 575
Sir Henry McMahon, 127
Sir Herbert Samuel, 130, 136
Sir John Fisher, 21
Siyonizm, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 138, 139, 142, 147, 362
Slovakya, 203, 218, 550
Souvanna Phouma, 329
Sovyet Rusya, 53, 56, 59, 173, 189, 225, 234
Sovyetler Birliği, 8, 54, 56, 58, 62, 68, 76, 77, 82, 83, 84, 86, 88, 90, 102, 167, 169, 170, 185, 188, 195, 196, 197, 203, 205, 206, 209, 218, 219, 221, 225, 226, 228, 232, 236, 238, 243, 244, 245, 250, 251, 253, 254, 256, 257, 258, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 271, 275, 278, 281, 283, 284, 286, 287, 288, 293, 294, 295, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 317, 318, 327, 329, 340, 342, 347, 348, 349, 351, 353, 354, 357, 362, 363, 364, 365, 371, 372, 374, 383, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 403, 405, 407, 408, 409, 410, 413, 418, 421, 422, 425, 428, 429, 430, 435, 436, 446, 449, 450, 451, 452, 454, 469, 479, 487, 508, 515, 516, 517,

518, 519, 520, 521, 522, 526, 528, 529, 557
Sri Lanka, 278, 353
Stanislaw Mikolajczyk, 248
Stuart Schram, 411
Sudan, 109, 353, 406, 443, 457, 495, 501, 509, 510, 513, 597
Suharto, 553, 577, 586
Sumner Welles, 194
Sun Yat-sen, 115
Suriye, 33, 108, 109, 119, 126, 128, 133, 139, 141, 144, 466, 469, 470, 471, 474, 475, 476, 477, 478, 480, 481, 485, 487, 488, 493, 497, 505, 510, 525, 567
Suudi Arabistan, 315, 483, 486, 495, 502, 507, 508, 509, 510, 524, 561, 564, 569
Sykes-Picot, 108, 127, 129
Syngman Rhee, 290, 386
Şah Rıza Pehlevi, 498
Şili, 161, 170, 423, 426, 427, 428, 431, 435, 436, 437
Tacikistan, 508
Tanzanya, 117, 444, 449, 455, 456, 460, 461, 510
Tarafsızlık, 6, 88, 193, 217, 347, 348
Tayland, 8, 87, 95, 259, 289, 295, 328, 330, 334, 353, 378, 553, 575
Tayvan, 6, 70, 259, 286, 289, 293, 294, 351, 353, 355, 369, 370, 372, 380, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 392, 394, 400, 401, 403, 404, 405, 410
Theodor Herzl, 124, 142
Theodore Roosevelt, 155, 157, 160, 171, 419, 582, 585, 586
Tibet, 397, 405
Tunus, 105, 108, 109, 110, 229, 443, 476, 479
Türkiye, 27, 34, 45, 48, 54, 57, 102, 104, 108, 128, 133, 253, 254, 259, 301, 302, 353, 499, 541, 557, 567
Uganda, 117, 456, 459, 460
Uruguay, 166, 418, 421, 556
Ürdün, 108, 109, 119, 141, 144, 145, 466, 468, 469, 470, 471, 473, 477, 478, 480, 481, 486, 487, 488, 493, 497, 501, 508, 510, 567
Ürdün Kralı Abdullah, 466
Ürdün Kralı Hüseyin, 478
Vaclav Havel, 311, 520
Varşova Paktı, 259, 261, 264, 265, 271, 305, 308, 314, 348, 349, 515, 552, 557
Venezüella, 12, 13, 37, 161, 364, 418, 423, 433
Versailles Antlaşması, 46, 51, 53, 54, 55, 57, 60, 61, 76, 160, 185, 188, 190, 191, 200
Vietnam, 6, 15, 115, 122, 258, 271, 276, 280, 281, 287, 289, 295, 296, 297, 303, 304, 305, 309, 312, 314, 315, 320, 321, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 351, 359, 378, 379, 389, 390, 397, 398, 399, 400, 402, 403, 406, 409, 411, 425, 431, 470, 516, 517, 526, 534, 553, 554, 562, 567, 578, 581, 582, 583, 584, 586, 587, 589, 590, 591, 592, 593, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 604
Vittorio Orlando, 47, 49
Vladimir Putin, 528, 571
Vyacheslav Molotov, 260
Warren Cohen, 93, 288, 390
William Howard Taft, 155
William McKinley, 155
Willy Brandt, 307, 322, 349, 595
Winston Churchill, 91, 173, 214, 230, 247, 541

Wladislaw Gomulka, 248
Woodrow Wilson, 40, 49, 65, 66, 67, 152, 157, 158, 160, 169, 171, 193, 235, 577, 581, 591, 593, 600
Yahudiler, 47, 128, 129, 130, 132, 133, 177, 181, 502
Yasuhiro Nakasone, 383
Yosuke Matsuoka, 87
Yugoslavya, 54, 188, 199, 224, 247, 251, 253, 267, 291, 308, 348, 349, 354, 355, 530, 531, 532, 533, 550
Yuri Andropov, 517
Zambiya, 442
Zimbabwe, 442, 449, 451, 460, 462

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Açık Kapı Politikası(Open Door Policy): Belli bir bölgede tüm ülkelerin halklarına eşit ticari ve endüstriyel haklar sunulması. Özel bir politika olarak ilk kez 19. yüzyılda Çin'deki Amerikan ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla ABD tarafından ileri sürüldü.

Afrika Birliği Örgütü (ABÖ): Afrikalı ülkeler örgütü 1963 yılında Addis Ababa'da kuruldu. Sınırların halihazırdaki durumunu desteklemekle beraber 1960lar ve 1970lerde koloniciliğe karşı saldırılar için önemli bir forum olma özelliğine sahipti.

Afrikanerler: Güney Afrika'da yaşayan ve Hollanda kökeninden gelen, aynı zamanda Boerler olarak bilinen nüfus.

Aliyah (İbranice: Yükseliş): Yahudilerin Filistin'e ve daha sonra İsrail'e doğru gerçekleştirdikleri göç dalgası.

Almanya Demokratik Cumhuriyeti (ADC): Eski Sovyet etki alanında 1949 yılında kurulan ve aynı zamanda Doğu Almanya olarak bilinen Alman devleti. ADC 1989-1990'da yıkılma noktasına geldi ve 1990'da FAC ile birleşerek Almanya'nın savaş sonrası bölünmesini sona erdirdi.

Amerikan Ülkeleri Örgütü (AÜÖ): Ekonomik, siyasi ve askeri konularda eşgüdümlü hareket edebilmek amacıyla 1948 yılında kurulmuş bir örgüt. Tüm batı yarıküre ülkeleri buraya üyedir.

***Anschluss*(Birleşme):** Almanya ve Avusturya'nın siyasi birliği. *Anschluss* Versailles Antlaşmasında kesin bir ifadeyle yasaklanmış, fakat Mart 1938'de Birinci Dünya Savaşı galiplerinin hiçbir direnişiyle karşılaşmaksızın Hitler tarafından uygulanmıştır.

Anti – semitizm: Avrupa'da 1860larda ortaya çıkan bu kelime ile Yahudilere yönelik saldırıların dayanağı artık inanç değil ırk olmuştur. On dokuzuncu yüzyıl Doğu Avrupa'sındaki katliamlar ve 1939 ile 1945 arasında yaklaşık altı milyon Yahudi'nin Nazi Almanya'sı tarafından sistematik bir şekilde katledilmesi anti - semitizm göstergeleridir.

Anti – Balistik Füze Antlaşması (ABT): Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB tarafından 26 Mayıs 1972'de imzalanan ve ABT, fırlatıcı ve engelleyicilerin konuşlandırıldığı bölgelerin sayısını sınırlandıran anlaşma. ABD, 2002'de antlaşmadan çekilmiştir.

Apartheid: Irk ayrımcılığı anlamına gelen Afrikaan kelime. "Apartheid" 1948 ile 1990 yılları arasında Güney Afrika Milliyetçi Partisi'nin ideolojisi olmuştur.

Arap İsyanı: 1936 ile 1939 yılları arasında Filistin'de, ilk yılı grev ve pasif direnişlerle geçmiş, sonraki iki yılı ise İngiliz ve Siyonistlere karşı uygulanan şiddete tanık olmuş köylü ayaklanması.

Arap milliyetçiliği: Tüm Arapça konuşan toplulukların bağımsız ve tek bir ulus kurması gerekliliğini savunan ideoloji.

Atlantik Sözleşmesi: Franklin Roosevelt ve Winston Churchill tarafından Ağustos 1941'de imzalanan ve Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'yi demokrasiyi, ulusların kendi kaderini tayin hakkını (self-determinasyon) ve uluslararası ticaretin liberalleştirilmesi i desteklenmesini savunan belgedir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET): 1957 Roma Antlaşması ile kurulan AET, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir. Kurucu üyeleri Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya (şimdiki Almanya) idi. Topluluğun gayri resmi adı Ortak Pazardı. AET'nin amacı zaman içinde üyelerinin ekonomik birliğini ve sonunda da siyasi birliğini sağlamaktı. AET'nin adı 1994 yılında Avrupa Birliği olarak değişmiştir.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK): 1975 yılında Finlandiya'nın Helsinki kentinde, aralarında ABD ve Sovyetler Birliğinin de bulunduğu otuz beş ülke tarafından imzalanan ve insan haklarının yanında ekonomik, sosyal ve kültürel ilerleme için işbirliğini teşvik eden anlaşma. 1990larda AGİK'in yerine kurulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) ise, tüm Avrupalı devletler, Sovyetler Birliği'nin tüm eski devletleri ve ABD ve Kanada da dahil olmak üzere elli beş üyesi bulunmaktadır.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT): 1952 Paris Antlaşması ile kurulmuştur ve aynı zamanda Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın 1950'de ortaya koyduğu Schuman Planı olarak da bilinir. AKÇT üyeleri – Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya –ihracat ve ithalattaki sınırlamaları kaldırarak ve tek bir pazar oluşturarak kömür ve çelik kaynaklarını birleştirmeyi taahhüt ettiler.

Avrupa Uyumu: Uluslararası meselelerin Büyük Güçler tarafından yönetilmesi biçimindeki 19. yüzyıl Avrupa sistemi. Tarihsel literatürün büyük bölümü, "güçler dengesi" ilkesine dayandığı için Avrupa'daki genel barışı korumada sistemin başarılı olduğunu savunsa da, son dönemdeki çalışmalar Büyük Güçler arasındaki ilişkilerde ortak davranış kuralları, değerler, hedefler ve diplomatik uygulamalara da vurgu yapmaktadır.

Baas: (Arapça: yeniden doğuş) Michel Eflak ve Selahaddin El-Bitar tarafından 1947'de kurulan pan-Arap sosyalist parti. İlk kongresi Şam'da gerçekleşen parti, daha sonra Lübnan, Ürdün ve Irak'a yayıldı ve zamanla biri 1963'ten itibaren Suriye'de, diğeri de 1968'den itibaren Irak'ta olmak üzere iki rakip Baasçı rejimin kurulmasıyla sonuçlandı.

Bağımsız Fransız Birlikleri: General Charles de Gaulle, Fransa savaşında zırhlı bir tümeni yönetmiş ve sonra, Fransa'nın mağlubiyetinin arifesinde Paul Reynaud kabinesinde ikinci sınıf bir göreve gelmişti. Haziran 1940'ta Londra'dan yapılan radyo yayınlarında, dünyanın her yerindeki tüm Fransızları, özgür bir Fransa için Nazi işgaline ve sonra Marshal Pétain'in Vichy rejimine karşı mücadelede kendisine katılmaya çağırdı. Generalin çağrıları ilk başta yanıtsız kaldı. Ayrıca, onun saldırgan ve küstah kişiliği, Churchill ve Roosevelt ile ilişkilerinin en iyi durumda bile sağlam olamayacağını gösteriyordu. Fakat 1943'e gelindiğinde De Gaulle, sayısı giderek artmakta olan gönüllü birlikleriyle Müttefiklerin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki askeri operasyonlarına katılan Özgür Fransız Birlikleri'nin tartışmasız lideri haline geldi. Özgür Fransız Birlikleri 1944'te Fransa'nın kurtuluşuna katıldı ve oldukça başarılı oldu. Müttefikler Ekim 1944'te De Gaulle yönetimini Fransa'nın geçici

hükümeti olarak tanıdı ve Kasım 1945'te De Gaulle, milli bir kahraman olarak devlet başkanı seçildi. Bundan kısa bir süre sonra ise, Milli Meclis kendisine Amerikan tarzı yürütme güçleri vermeyi reddettiği için görevinden istifa etti. Tekrardan, 1958 ile 1969 yılları arasında başkan olarak ülkesine bir kez daha hizmet etmiştir.

Bağımsız Hedefli Çok Başlıklı Füzeler (MIRV) (Multiple independently targetable reentry vehicle): Fırlatıldığında her biri farklı hedeflere ulaşabilme gücüne sahip ayrı ayrı nükleer başlıklara dağılan bir çok başlıklı füze. 1972'deki SALT 1 anlaşmalarına bu füzeler dahil edilmemiştir.

Bağımsızlaşma (Dekolonizasyon): Sömürgeci bir gücün sömürgeleri üzerindeki eski yetkisini bırakma süreci.

Bağlantısızlar Hareketi: Soğuk Savaş'ın gerginliğinin azaltılması ve dikkatin daha çok az gelişmişliğe ve emperyalizmin son bulmasına yöneltilmesini isteyen bir grup tarafsız devlet tarafından 1961 yılında kurulan örgüt.

Bağlantısızlık: "Büyük Güç çatışmalarından", özellikle de Soğuk Savaş'tan kaçınma politikası. İlk olarak Hindistan tarafından 1947 yılındaki bağımsızlık sırasında benimsenmiştir.

Bandung Asya – Afrika Konferansı: Asya ve Afrika devletleri tarafından 1955 yılında Endonezya'nın Bandung kentinde düzenlenen konferans. Genellikle uluslararası politikada Üçüncü Dünya lobisinin kurulmasına yönelik ilk adım olarak görülür.

Barış İçinde Birlikte Yaşam (peaceful co-existence): İlk olarak Trotsky tarafından farklı sosyal sistemlere sahip devletlerin barışçıl ilişkilere sahip olduğu ve savaş yerine rekabetin sahne aldığı durumları tanımlamak için kullanılan ifade. Bu düşünce özellikle Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği diplomasisi için hayati öneme sahip olmuştur.

Bay of Pigs (Domuzlar körfezi): Castro rejimine karşı olan Kübalı sığınmacıların 17 Nisan 1961'de Küba'ya karşı başarısız bir işgal girişimi gerçekleştirdikleri bölge. Amerikan hükümeti girişimi desteklerken, planlama aşamasında CIA büyük rol oynadı. 20 Nisan'a gelindiğinde sığınmacıların büyük bölümü ya öldürülmüş ya da yakalanmıştı. Başarısızlıkla sonuçlanan bu işgal, Kennedy yönetiminin ilk dış politika faaliyetiydi ve Latin Amerika ve Avrupa'daki Amerikan karşıtı gösterileri kışkırtmasının yanında Amerika – Küba ilişkilerini daha da kötüleştirdi.

Birleşmiş Milletler: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin yerine kurulan uluslararası örgüt. 1945'teki kuruluşundan beri üyelerinin sayısı 191'e ulaşmıştır.

Bolşevikler: 1903'te Rus Sosyal Demokrat Partisi içinde Lenin önderliğindeki bir grup olan Bolşevikler, zamanla ayrı bir parti haline gelmiş ve Ekim 1917'de Rusya'da gerçekleşen devrime öncülük etmiştir. Bundan sonra "Bolşevikler" kısaca Sovyet hükümeti ve genel olarak komünistlerden bahsetmek için kullanılmıştır.

Brejnev Doktrini: Leonid Brejnev'in Kasım 1968'de açıkladığı ve Sovyetler Birliği'nin komünizmi korumak adına diğer komünist ülkelerin meselelerine karışma hakkına sahip olduğunu beyan eden "doktrin"

Bretton Woods: 1944 yılında, savaş sonrası uluslararası ekonomik düzeni tartışmak amacıyla müttefikler arasında düzenlenen konferansın yeri. Bu toplantı sonucunda IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur. Savaş sonrası dönemde bu iki kurum arasındaki bağlar,

GATT'ın kurulması ve doların altına dönüştürülebilirliği Bretton Woods sistemi olarak adlandırılmıştır. Doların 1971'deki devalüasyonundan sonra dünyada dalgalı döviz kuruna geçilmiştir.

Briand – Kellog Paktı (Resmi adı: "Milli bir Politika Olarak Savaşı Yasa Dışı İlan Eden Uluslararası Antlaşma": 27 Ağustos 1928'de imzalanan antlaşma, Fransa Başbakanı Briand'ın ABD Dışişleri Bakanı Kellogg'a iki ülkenin savaşı kınama konusunda anlaşması teklifiyle ortaya çıkmıştır. Kellog'un teklifiyle diğer devletler de Fransa ve ABD arasında imzalanan bu anlaşmaya katılmaya davet edildi. Toplamda altmış beş devletin katıldığı ve başarısızlığı aşikar olan bu pakt, savaş arası dönemin idealist enternasyonalizmi i gösteren boş bir hareket olduğu gerekçesiyle çoğunlukla alaya alınmıştır. Aslında Briand, bu antlaşmayı statükonun korunması için bir çeşit manevi Amerikan taahhüdü olarak görmüştü.

Büyük Güçler: Geleneksel olarak askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak uluslararası düzeni yönetebilme kapasitesine ve ortak sorumluluğuna sahip olan devletler.

Cenevre silahsızlanma görüşmeleri: Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 8. maddesi, tüm imza sahibi devletlere milli güvenlikleri ve uluslararası yükümlülükleri yerine getirmelerine uygun olarak silahlanmayı en az seviyede tutma zorunluluğu getirmişti. Bunun yanında, silahsızlanma sözleşmesi hazırlamak üzere toplanacak bir Hazırlık Komisyonu kurulması çağrısında bulunmuştu. Hazırlık Komisyonu ancak 1926'da toplanabildi ve silahsızlanma görüşmeleri 1932'de Cenevre'deki toplantıya kadar başlayamadı. İngiltere ve Fransa nasıl ilerleme sağlanacağı konusunda anlaşamıyordu ve Weimar hükümeti yeni sözleşmede hiçbir eşitsizliği kabul etmeyeceğini belirtmişti. Sonunda, Hitler'in şansölye olmasıyla genel silahsızlanma konusundaki umutlar yok olmuş, Cenevre silahsızlanma görüşmeleri Temmuz 1934'te resmi olarak askıya alınmıştır.

Cenevre Uzlaşması (Temmuz 1954): Yeniden birleşme için yapılacak seçimleri askıya alarak, Fransız ve Viet Minh birliklerinin 17. paralelin her iki tarafına çekilmesini ve Laos ve Kamboçya'nın bağımsızlığını sağlayan uluslararası anlaşma.

***Cihat*:** Allah yolunda savaşmak.

COMECON (Council for Mutual Economic Assistance): Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi. Sovyet hakimiyetindeki iktisadi bir örgüt olan COMECON, komünist dünyadaki ekonomik strateji ve ticaretin eşgüdümünü sağlamak amacıyla 1949 yılında kurulmuştur.

Çevreleme: Kavram ilk kez George Kennan tarafından Sovyetler Birliği'ne (ve genel olarak komünist dünyaya) yönelik Amerikan ve genel Batı politikalarını tanımlamak için kullanılmıştır. Buradaki genel düşünce, iç bölünme, başarısızlık veya siyasi gelişmeler sayesinde, sürekli yayılma hedefi olan bu güçten hissedilen tehdidin sona ereceği umuduyla SSCB'yi sınırlamak (diğer bir deyişle mevcut sınırlarında kalmasını sağlamak) idi.

Çin Cumhuriyeti (ÇC): Tayvan'daki Çin hükümetinin resmi adı.

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC): Komünist Çin topraklarının resmi adı. ÇHC 1949 yılında Mao Zedong liderliğinde kurulmuştur.

Danzig, Bağımsız Şehir (Lehçe: Gdansk): Baltık Denizi'nin tarihsel ve ticari olarak önemli bir liman kenti. 1919 yılında Paris Barış Görüşmeleri sırasında Danzig'e, yeni Po-

lonya devletinin denize serbest erişimini sağlamak amacıyla, "Bağımsız Şehir" statüsüyle siyasi bağımsızlık statüsü verildi. Fakat şehirde yaşayanların büyük bir bölümü Almanlardan oluşmaktaydı. Bu yüzden, Danzig'in Alman hakimiyetine geri dönmesi iki savaş arası dönemde Alman milliyetçileri için temel bir konuydu. Hitler de 1939 yılında Polonya'ya saldırdığında Danzig meselesini bahane olarak kullandı.

Dayanışma Hareketi: Eylül 1980'de kurulan ve Lech Walesa önderliğinde kısa süre içinde Polonya'nın komünist hükümeti için bir tehdit oluşturmaya başlayan Polonyalı bağımsız sendika federasyonu. Polonya hükümeti Aralık 1981'de federasyonu yasakladı ve liderlerinin çoğunu tutukladı. Fakat faaliyetlerini yer altında devam ettiren örgüt, 1989'da Polonya'daki komünist iktidarı sona erdiren müzakerelerde önemli bir rol oynadı.

De-Stalinizasyon: Stalin ve Stalinizm'in etkilerini ortadan kaldırmak anlamına gelen bu politika, 1956'dan sonra komünist devletlerin büyük kısmında ve birçok komünist grup arasında izlenmiştir. İlk uygulayıcısı ise Nikita Khruşçev önderliğindeki Sovyetler Birliği olmuştur.

Dehşet Dengesi (mutually assured destruction - MAD): ABD ve Sovyetler Birliği'nin birinden gelecek nükleer saldırıya diğerinin ağır hasarlara neden olacak sert yanıtlar verebilme yetisine dayanan Amerikan karşılıklı caydırıcılık doktrini.

Denizaltından (veya Denizden) Fırlatılan Balistik Füze (DFBF): Bir denizaltı (veya su üstü gemisi) tarafından fırlatılmak için tasarlanmış balistik füze.

Denizaşırı Çinliler: On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında güneydoğu Asya'ya göç eden Çinlilerin torunları. Bunlar daha çok bir tüccar sınıfı gibi davranmış ve onların zenginliğini kıskanan ve yeni ülkelerine sadakatlerinden şüphe duyan yerli halk arasında büyük bir öfkeye sebep olmuşlardır.

Détente: Devletler arasındaki gerginliğin azalması anlamına gelen kavram. Çoğunlukla 1969 yılında Richard Nixon'un ABD başkanlığına geçtiği dönem ile 1980'de Senato'nun SALT II'yi onaylamayı reddetmesi arasındaki dönemin süper güç diplomasisini anlatmak için kullanılır.

Dokuzuncu Madde (9. Madde): 1947 Japonya Anayasası'nda bulunan ve ülkenin savaşa girmesini ve silahlı kuvvetlere sahip olmasını yasaklayan madde. Sonraları ise, Japonya'nın halen meşru müdafaa hakkı olduğu ve silahlı kuvvetleri bu niyetle elinde bulundurabileceği anlamına geldiği yorumu yapılmıştır.

Dolaylı Yönetim: Sömürgeci bir gücün yerli kurumlara sınırlı yetkiler devrettiği sistem.

Dönominyon: Tamamen kendi kendini yönetme yetkisine sahip olup, anavatan ile serbest bir üyelik ilişkisi bulunan koloni. Britanya İmparatorluğu'ndaki Dominyonlar, Avustralya, Kanada, Serbest İrlanda Devleti (1922-49), Yeni Zelanda ve Güney Afrika idi.

Dow Jones Endüstriyel Ortalaması (DJIA): New York Borsası'nın performansını ölçmede kullanılan istatistik aracı.

Dörtler Çetesi: Mao'nun eşi Jiang Qing etrafında toplanan ve Kültür Devriminin başlayıp devam etmesine yardım eden radikal grup. 1976'da Mao'nun ölümünün ardından tasfiye edildiler; vatana ihanet suçundan hapse mahkum oldular ve sonradan idam edildiler.

El-Kaide: Usama Bin Laden tarafından, Afganistan savaşı sırasında *mücahitleri* desteklemek amacıyla kurulmuş, uluslararası *mücahitler* ağından faydalanan İslamcı şemsiye örgüt. 1988'de kurulan El – Kaide, 1990'da kamuoyunun karşısına çıkmıştır.

El Fetih: 1957'de Kuveyt'te kurulan Filistin gerilla örgütü. Kurucuları arasında Yaser Arafat'ın da bulunduğu örgüt, sonradan FKÖ'nün çekirdeği haline gelmiştir.

Entente Cordiale: 1904'teki İngiliz – Fransız uzlaşmasını tanımlamak için kullanılan ifade. Sonraları ise genel olarak yirminci yüzyıldaki İngiliz-Fransız ilişkilerinden bahsederken kullanılmıştır.

Fedayiler (Arapça: Gerilla; intihar birliği): Kökeni ortaçağ tarihindeki İsmaili "Suikastçı"lara dayanan bu kavram, 1948'den sonra Filistinli gerilla grupları için kullanılmıştır.

Federal Almanya Cumhuriyeti (FAC): 1949 yılında eski Amerikan, İngiliz ve Fransız işgal bölgelerinde kurulan ve aynı zamanda Batı Almanya olarak bilinen Alman devleti. 1990 yılında ADC ile FAC'nin birleşmesi sonucu savaş sonrası Almanya'nın bölünmesi sona ermiştir.

Fidelistas: Küba'nın Fidel Castro önderliğindeki devrimcilerine verilen isim. Fidelistas, uzun bir gerilla savaşından sonra 1 Ocak 1959'da Batista rejimini devirmeyi başarmıştır.

Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ): 1964 yılında Nasır tarafından kurulan FKÖ, günlük meselelerle ilgilenen en yüksek organ olarak Filistin Yürütme Komitesi ve Filistin Kurtuluş Ordusu'ndan oluşur. Başlangıçta Ahmed Şükari'nin başkanlık ettiği örgütün başına 1967 Savaşı'ndan sonra Yasser Arafat geçmiştir. 1989 yılında FKÖ Merkezi Konseyi Arafat'ı Filistin Devlet Başkanı olarak görevlendirirken, FKÖ 1993 Oslo Barışı'na kadar sürgün hükümeti görevini üstlenmiştir.

Füze Savunma Programı: Diğer adıyla Füze Savunma İnisiyatifi ya da Ulusal Füze Savunması. ABD'yi (ve muhtemelen diğer ülkeleri) potansiyel saldırılara karşı korumak için bir füze kalkanı oluşturma planı.

G 7: 1976'da kurulan G 7, en gelişmiş kapitalist ekonomilerin –ABD, Japonya, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya– örgütüdür. G 7'nin geçmişte yaptığı ve günümüzde yapmaya devam ettiği toplantılarında bu ülkelerin liderleri ekonomik ve siyasi meseleleri tartışmaktadır.

G 77: Başlangıçta 77 ülke tarafından kurulan bir örgüttür. Bu 77 ülke, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticari şartların eşitsizliğini ortadan kaldırmak ve Dünya Bankası ve IMF gibi kurumların uluslararası yardımlarına daha kolay erişim sağlamak ihtiyacıyla BM'de lobi yapmışlardır.

Geriye Dönüş Politikası: ABD'nin 1947 – 49 yılları arasındaki Japonya işgali döneminde yaptığı tanımlama. Demokratikleşme sürecinden önce ekonomik yeniden yapılanmaya doğru değişime önem verilmesi.

Glasnost: 1985'te Gorbaçev tarafından başlatılan *glasnost*, Sovyetler Birliği'ndeki iktisadi ve siyasi gerçekliklerin açıkça ve samimiyetle tartışılmasını öngören bir kamu politikasıdır.

Guomindag (GMD): Sun Yatsen tarafından 1913 yılında kurulan Çin Milliyetçi Partisi. Jiang Jieshi yönetimi altında 1928 yılında iktidara gelmiş ve ülkeyi 1937'de Japonya'ya

karşı savaşa sürüklemeden önce bir modernleşme programı başlatmıştır. İç savaşta komünistlerin galip gelmesi sonucu 1949'da Çin üzerindeki hakimiyetini kaybetmiştir. 1949'dan 2000 yılındaki seçim mağlubiyetine kadar Tayland'ı yönetmiş ve adadaki "ekonomik mucize"de önemli rol oynamıştır.

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT): Tarife düzeyleri ve uluslararası ticaretin kurallarını kapsayan, Bretton Woods konferansı sonucunda ortaya çıkmış uluslararası bir anlaşma. Bir dizi müzakereden sonra gümrük tarifelerinin aşamalı olarak indirilmesi gerçekleşmiştir. Onun görevini 1995'ten itibaren Dünya Ticaret Örgütü üstlenmiştir.

Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN): 1967'de Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından iktisadi anlamda bir bölgesel işbirliği forumu sağlamak amacıyla kurulmuş organizasyon. Örgüt, 1979'dan ve Üçüncü Çin-Hindi savaşından itibaren siyaset ve güvenlik alanlarında daha fazla rol üstlenmeye başlamıştır. 1984'te Brunei, 1995'te Vietnam, 1997'de Burma ve 1999'da Kamboçya'nın katılımıyla örgütün üye sayısı artmıştır.

Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (Southeast Asia Treaty Organization – SEATO): 1954 yılında Avustralya, Fransa, Büyük Britanya, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler, Tayland ve ABD tarafından kurulan bir ittifak. SEATO, Çinhindi'nde komünistlerin bölgedeki kazanımlarını durdurmak için düzenlenen Cenevre konferansı sonrasında kurulmuş, fakat Vietnam Savaşı sırasında çok fazla işe yaramamış ve 1977'de dağılmıştır.

Habeş Savaşı: İtalyan birlikleri, 3 Ekim 1995'te kendi hakimiyetleri altında bulunan komşu Eritre yoluyla Habeş'e girdi ve kuşatmasına başladı. Kuşatma, Mussolini'nin faşist rejiminin savaşçı yeteneğini uygulama ve böylece devrimini ilerletme emelinin bir sonucuydu. Savaş, 1896'da Adowa'da alınan yenilginin intikamı olarak görülmesi bakımından İtalya içinde destek bulmuştu. İmparator Haile Selassie, Milletler Cemiyeti'ne başvurdu; fakat onun bu küçük krallığı kendi kaderine terk edildi. Savaş 5 Mayıs 1936'da sona erdi.

Hadis: Medine'de Muhammed'in hayatına tanık olanlar tarafından bir araya getirilmiş gelenekler. Sayılarının 7000'i bulduğu tahmin edilen bu sözlü gelenekler Buhari (d. 807) ve Muslim (d. 875) tarafından toplanmış, derlenmiş ve kayıt altına alınmıştır.

Haganah (İbranice: Savunma): Arap ayaklanmaları ve İngilizlerin Yahudileri korumaktaki başarısızlığının ardından 1920'de kurulan Yahudi yer altı örgütü. 1948'de IDF'nin çekirdeği haline gelmiştir.

Halifelik: Muhammed Peygamber'in siyasi ve sosyal işlerdeki halefi. Halifelik, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından 1924 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından kaldırılmıştır.

Halk Cephesi: Faşizme karşı ortak bir cephe oluşturmak amacıyla komünist partileri sosyalist veya sosyalist olmayan partilerle koalisyona teşvik eden Komintern politikası. 1935 tarihinde ilan edilmiştir.

Hamas: Hareket-ül Mukavemet-ül İslamiye'nin (İslâmi Direniş Örgütü) kısa adıdır. 1987'deki birinci *intifada* sırasında Gazze Şeridi'nde ortaya çıkmıştır.

Hamilikler: Bir imparatorluk tarafından tam olarak ilhak edilmeden yönetilen ve yetkinin tipik olarak yerel güçlere devredildiği bir yönetim şekline maruz kalan topraklar.

Haşimiler: Mekke şeriflerinin kökleri Peygamber Muhammed'e kadar uzanan ailesi.

Hilafet Hareketi: Hıristiyan güçlerin, Halife olarak inancın koruyuculuğu görevini üstlenenlerden biri olan Osmanlı Sultanı'na karşı sergiledikleri acımasız muameleye karşı 1919-23 yıllarında İslam dünyasına yayılan protesto hareketi.

Hizbullah (Arapça: Allah'ın Partisi): İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgal etmesine tepki olarak ortaya çıkan Lübnanlı Şii İslamcı grup. İsrail'in Mayıs 2000'deki geri çekilmesine kadar örgütün amacı güney Lübnan'ın bağımsızlığı idi.

Ho Chi Minh Patikası (Trail): Kuzey Vietnam'dan başlayan ve Laos ile Kamboçya'dan geçerek Güney Vietnam'a ulaşan orman yolu ağı. Kuzey Vietnam tarafından güneye erzak ve birlik göndermek için kullanılmıştır.

Holocaust: Altı milyon Yahudi'nin 1939 ile 1945 yılları arasında Naziler tarafından sistematik bir şekilde topluca katledilmesidir.

İleriye Büyük Sıçrayış: Komünler kurmak ve büyük kalabalıkları geniş ölçekli altyapı projelerinde kullanmak yoluyla Çin'de süratli bir modernleşme gerçekleştirmek isteyen ÇKP'nin 1958'de başlattığı hareket.

İlerleme İttifakı: Amerika'nın 1961'de Latin Amerika'ya yönelik başlattığı yardım programı. Programla, kişi başına düşen gelirde yıllık yüzde 2.5 oranında bir artış, demokratik hükümetler kurulması, daha adil gelir dağılımı, toprak reformu ve iktisadi ve sosyal planlama amaçlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 20 milyar dolar vermesine karşılık Latin Amerika ülkeleri (Küba hariç) on yıl için 30 milyar dolar taahhüt etmiştir. Karmaşık sonuçlar doğuran bir on yıldan sonra ittifak, 1973 yılında dağılmıştır.

Inter-Amerikan Kalkınma Bankası: Batı Yarımküre'deki iktisadi kalkınmayı teşvik etmek üzere 1959 yılında örgütlenmiştir. Fonlarının büyük bölümünü ABD sağlamaktadır.

İntifada (Arapça: Uyanış): 9 Aralık 1987'de başlayan İsrail işgaline karşı Filistinlilerin ayaklanmasına verilen isim. FKÖ ile İsrail arasında 1993 yılında Oslo Uzlaşması'nın imzalanmasına kadar sürmüştür.

İspanya İç Savaşı: 18 Temmuz 1936'da General Franco önderliğinde sağcı bir askeri darbe girişimi olarak başlamıştır. Darbe, İspanya Fas'ından birliklerin yardımıyla, seçimler sonrasında iş başına gelen sosyalist ve anti-clerical Halk Cephesi hükümetini devirmek amacıyla yapılmıştır. Franco önderliğindeki Milliyetçiler Madrid'i ele geçirememiş ve İspanya'nın büyük bölümü Başkan Azana liderliğindeki Cumhuriyetçi hükümetin kontrolünde kalmıştır. Her iki taraf da galip gelebilmek için dış yardımlara başvurmuş, sonuçta İspanya Avrupa'nın ideolojik savaş alanı haline gelmiştir. Nazi Almanya'sı ve Faşist İtalya Milliyetçileri desteklerken, Sovyetler Birliği Cumhuriyetçilere yardım etmiştir. Fransa ve İngiltere ise savaşı kontrolleri altına almaya çalışmıştır. Mücadele üç korkunç yıl boyunca sürüp gitmiş ve yedi yüz elli bin kişinin ölümüne neden olmuştur. İç savaş 1939 Nisan'ında sona ererken, General Franco'nun diktatörlüğü 1975 yılındaki ölümüne kadar devam etmiştir.

İthal ikamesi: Bir devletin ithalatı önlemek için korumacı gümrük tarifelerini arttırarak ve yerlerine içeride üretilmiş malları koyarak ekonomik büyüme gerçekleştirmeye çalışması süreci.

İyi Komşu Politikası: Başkan Franklin Roosevelt tarafından 1933'te ortaya atılan bu diplomatik yöntem, uzun süren Amerikan askeri müdahaleciliğinden sonra, Batı Yarıküre'deki ülkeler arasında karşılıklı savunma ve dostça ilişkileri teşvik etmeyi amaçlıyordu.

Jön Türkler: 1908'de Osmanlı İmparatorluğu'nu yenilikçi politikalar uygulamaya zorlayan ve açıkça Türk milliyetçisi bir duruşa sahip olan bir grup genç subay.

Kalkınan Devlet: Kavram ilk olarak siyaset bilimci Chalmers Johnson tarafından, kapitalist bir ekonominin gelişimi için yapılan planlamalarda doğrudan stratejik bir rol oynayan devleti tanımlamak için kullanılmıştır. İlk önce Japonya için, sonradan ise daha yaygın olarak Güney Kore, Tayvan ve Güneydoğu Asya'nın gelişmekte olan ülkeleri için kullanılmıştır.

Kara Eylül: Eylül 1970'de Ürdün Ordusu ile Filistinli gerillaların Ürdün'de karşı karşıya gelmesi olayı. Bu olay sonucunda FKÖ Ürdün'den çıkarılmış ve karargahını Lübnan'ın Beyrut şehrine taşımıştır.

Kayıtsız Şartsız Teslim: İlk olarak Başkan Roosevelt tarafından Ocak 1943'te Casablanca'da düzenlenen İngiliz – Amerikan zirve toplantısı sırasında dile getirilen doktrin. Mihverle hiçbir şekilde barış müzakeresi yapılamayacağına dair görüş, Atlantik Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler Bildirisi'nde de belirtildiği gibi Yüce İttifak ile Mihver arasındaki keskin ahlaki farklılıkların yanı sıra Müttefiklerin 1918 – 1919'da yaptıkları büyük hatayı (dn.* Versailles Antlaşması uygulanmadan Almanya'nın tamamen mağlup edilememiş olması.) tekrarlamamak konusundaki kararlılıklarından kaynaklanıyordu.

Keşmir: Hindistan'ın kuzeybatısında bir eyalet. Nüfusun çoğunluğu Müslüman'dır; fakat 1947'de eyaletin başında olan Hindu lider Hindistan'a bağlılığını ilan etmiştir. Pakistan ise buna eyaletin bir kısmını ele geçirerek yanıt vermiştir. O zamandan bu yana Kontrol Hattı olarak bilinen sınırla bölünmüş olan Keşmir, Hindistan-Pakistan ilişkilerinin daimi bir kanayan yarası olarak kalmıştır. 1990larda İslamcı militanların terörist kampanyaları iki ülkeyi birçok kez savaşın eşiğine getirmiştir.

Khmer Rouge: Kamboçya'da 1975 yılında iktidara gelen Pol Pot önderliğindeki komünist harekete Batı'da verilen ad. Yeni hükümet 1.5 milyon kişinin ölümüne neden olan radikal bir siyasi program yürütmüş, 1979'da Vietnam tarafından devrilmiş fakat 1990lara kadar gerilla savaşına devam etmiştir.

Kıtalararası Balistik Füze (KBF): En az 6,500 kilometre menzili olan ve fırlatıldıktan sonra güdümlü bir güzergah izleyen her türlü süpersonik füze. Sovyet – Amerikan SALT I Anlaşmaları, her iki tarafın sahip olabileceği KBFlerin sayısını sınırlandırmıştır.

Kızıl Muhafızlar: 1966 – 69 Kültür Devriminin piyadeleri olarak faaliyet gösteren öğrenci ve işçiler.

Kitlesel misilleme: Eisenhower yönetimi döneminde ABD'de hakim olan askeri karşı – saldırı stratejisi. ABD bununla Sovyetler veya Çin tarafından gerçekleştirilecek her türlü saldırıya nükleer silah kullanarak yanıt vereceği tehdidinde bulunuyordu. Fakat 1950lerin

sonlarında Sovyetlerin önemli bir nükleer kapasiteye erişmesiyle bu strateji güvenilirliğini yitirmiştir.

Kominform (Komünist İstihbarat Bürosu): Komünist İstihbarat Bürosu 1947'de kurulmuş ve 1956'da feshedilmiştir. Kominform, Komintern'in dağılmasından sonra Avrupalı komünist partiler arasında kopan bağları yeniden kurmaya çalışmıştır. Büyük ölçüde SSCB'nin etkisinde bulunan Kominform'un tarihindeki en önemli olay, 1948'de Yugoslavya'nın üyelikten ihraç edilmesidir.

Komintern (Communist International): Rusya dışındaki komünist partilerin faaliyetlerini yönetmek veya desteklemek amacıyla 1919'da Moskova'da kurulmuştur. Komintern, Stalin'in İngiltere ve ABD'yi Sovyetler Birliği'nin artık Marksizm – Leninizm'i ihraç etmeye çalışmadığına inandırmaya yönelik kısa süreli bir çabası sırasında 1943 yılında kaldırılmıştır.

Kongo Krizi: 1960 ile 1963 arasında Kongo'da (eski Belçika Kongosu) meydana gelen iç savaş. Savaş büyük ölçüde, bakır zengini bir eyalet olan Katanga'nın Kongo'dan ayrılmak istemesinden kaynaklanmıştır. İsyan bir süre sonra BM kuvvetleri tarafından bastırılmış, fakat bu süreçte BM'nin yanıt vermekte yavaş davranması Kongo hükümetinin destek için Sovyetler Birliği'ne yöneleceği korkusunu doğurmuştur.

Kongre: 1885 yılında ilk olarak Hindistan'da kurulan milliyetçi bir parti olan Hindistan Milli Kongresi'nin kısa adı. Kongre, Hindistan'ın 1947'deki bağımsızlığında en önemli rolü oynamış ve o zamandan beri Hindistan siyasetinde en önemli partilerden biri olarak konumunu korumuştur.

Kore Cumhuriyeti (KC): Güney Kore'nin resmi adı. KC 1948 yılında Syngman Rhee önderliğinde kurulmuştur.

Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (KDHC): Kuzey Kore'nin resmi adı. KDHC, 1948 yılında Kim II – Sung liderliğinde kurulmuştur.

Korumacılık: Yerli sanayiyi yabancı rekabetten korumak amacıyla ithalatın yüksek tarifeler ile düzenlenmesi.

Kurumsal Devrimci Parti (PRI): 1929'da kurulan ve şimdiki adını 1946'da alan Meksikalı bir siyasi parti. Temmuz 2000'de Vecente Fox Queseda'nın seçilmesine kadarki dönemde tüm Meksika devlet başkanları ve çoğu devlet memuru PRI'dendi.

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA): Kanada, Meksika ve ABD arasında 1992 yılında imzalanan ve 1 Ocak 1994'te Kuzey Amerika'da bir serbest ticaret sahası kuran anlaşma. NAFTA'nın kurulması ile imza sahibi devletler tarafından üretilen ürünlerin büyük bölümündeki tarifeler derhal kaldırıldı. NAFTA'nın bir diğer hedefi ise sınırlar arası yatırımlara ve ürün ve hizmetlerin dolaşımına uygulanan gümrük vergilerinin de bu üç ülke arasında zamanla kaldırılmasıdır.

Kuzey Atlantik Paktı Örgütü (NATO): 4 Nisan 1949'daki Kuzey Atlantik Paktı ile Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksembourg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve ABD tarafından kurulmuştur. Yunanistan ve Türkiye ittifaka 1952 yılında, Federal Almanya Cumhuriyeti ise 1955'te katılmıştır. İspanya 1982'de tam üyelik kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme 1999'da yaşanmış ve bu dalgada Çek Cumhuri-

yeti, Macaristan ve Polonya ittifaka katılarak NATO'ya üye ülkelerin sayısını on dokuza çıkarmıştır.

Kültür Devrimi: Mao'nun Sovyetler Birliği'ndeki gibi bir tür devlet kapitalizmi getirmeye çalışmakla suçladığı "revizyonist" kişileri ÇKP'den atmak için 1966 yılında başlattığı hareket. Kültür Devrimi 1966 ile 1969 yılları arasında zirveye ulaşmış, fakat Mao'nun 1976'daki ölümüne kadar resmi olarak sona ermemiştir.

Küreselleşme: Uluslararası ticaretin büyümesi, yatırım sermayesinin hızlı aktarımı ve yüksek hızdaki küresel iletişimin gelişmesi sonucunda ortaya çıkan kültürel, sosyal ve ekonomik değişiklikler.

Lend-Lease (Ödünç ver-Kirala): Mart 1941'de çıkarılan Lend-Lease Kanunu ile, ABD Kongresi Başkan'a yönetimin ABD ulusal güvenliği için savunulmasını gerekli gördüğü tüm yabancı hükümetlere silah ve malzeme kiralama veya ödünç verme yetkisi vermiştir. Başlangıçta İngiltere'yi kurtarmak için ortaya atılan program zamanla Üçlü Pakt'ın yanında savaşan otuz sekiz devleti içine almıştır.

Locarno Antlaşmaları: İsviçre'nin Locarno kentinde Ekim 1925'de imzalanan antlaşmalar serisi. En önemlisi Fransa, Almanya ve Belçika tarafından imzalanan ve İngiltere ve İtalya tarafından garanti edilen antlaşmadır. Bu antlaşma ile Fransa-Almanya ve Belçika-Almanya sınırlarının dokunulmazlığı ve Rhineland'in askerden arındırılması kabul edilmiştir. Almanya buna ek olarak Fransa, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya ile hakemlik anlaşmaları imzalamıştır.

Mançurya: Mançu halkının yaşadığı üç kuzeydoğu Çin eyaleti. 1932 ile 1945 yılları arasında Jehol eyaletinin de bunlara katılmasıyla Mançuko devleti Japonya'nın kuklası haline gelmiştir.

Mandalar: Almanya ve Osmanlı Devleti'nin Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir komisyonun gözetiminde İngiltere, Fransa, Japonya, Avustralya ve Güney Afrika'ya devredilen koloni toprakları.

Marshall Planı: Resmi olarak "Avrupa Ekonomik Kalkınma Planı" (AEKP) olarak bilinen program, Amerikan Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın 5 Haziran 1947'de yaptığı konuşmayla hayata geçirilmiş ve Ekonomik İşbirliği İdaresi (Eİİ) tarafından yönetilmiştir. AEKP kapsamında katılımcı ülkeler (Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Batı Almanya, İngiltere, Yunanistan, İzlanda, İtalya, Lüksembourg, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre ve Türkiye) 1948 ile 1951 yılları arasında 12 milyar doların üzerinde yardım almıştır.

McCarthyizm: ABD'de bazı faaliyetlerin çoğunlukla hiçbir belgeye dayanmayan veya önemsiz, şüpheli ya da alakasız kanıtlara dayandırılan suçlamalarla komünizm yanlısı olarak nitelendirilmesine verilen genel ad. Kavram, adını onu en çok kullanan Cumhuriyetçi Wisconsin Senatörü Joseph R. McCarthy'den (1909 – 1957) almıştır.

Mein Kampf (Almanca: Kavgam): Adolf Hitler tarafından, kendisi 9 Kasım 1923'te başarısızlıkla sonuçlanan Beer Hall darbesinde hapis cezasını çekerken şoförü ve kişisel sekreteri Rudolf Hess'e yazdırılan yarı otobiyografi şeklinde bir kitap. Kitap 1925 – 26'da iki cilt halinde basılmıştır. Satışlar Hitler'in 1933'te iktidara gelişiyle birlikte yüz binlere ulaşmıştır. Yabancı devlet adamlarının kitabı okumadığı ya da görmezden geldiği yönündeki iddia-

lar boştur. Kitapta saldırı için detaylı bir plan belirtilmemiş; *Kavgam* daha çok Hitler'in temel siyasi ve ırksal görüşlerinin dağınık bir tetkiki olarak ortaya çıkmıştır.

MERCOSUR: Güney Koni (Cone) Ortak Pazarı. Güney Amerika'nın doğu kesiminde ekonomik işbirliğini arttırmak amacıyla 1991'de kurulmuş bir Latin Amerika ticaret örgütü. Tam üyeler arasında Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay bulunmaktadır. Bolivya ve Şili ise ortak üye konumundadır. MERCOSUR'un hedeflerinden bazıları, üye devletler arasındaki tarifelerin zamanla ortadan kalkması ve gümrük vergilerinin uyumlaştırılmasıdır.

Mihver: Bu kavram ilk olarak Kasım 1936'da, faşist İtalya ile Nazi Almanya'sı arasındaki ilişkiyi tanımlamak için Mussolini tarafından kullanılmıştır. Alman – İtalyan Mihveri, Mayıs 1939'da Roma ile Berlin arasında imzalanan meşhur Çelik Paktı ile sağlamlaştırılmıştır. Kavram daha çok (bu kitabın 8. Bölümünde de olduğu gibi) Almanya, İtalya ve Japonya arasındaki ilişki anlamında kullanılmaktadır. Bu üç güç, Kasım 1936'daki – İtalya'nın bir yıl sonra imzaladığı – Anti-Komintern Paktı ve Eylül 1940'daki Üçlü Pakt ile resmi olarak bağlanmıştır.

Milletler Cemiyeti: Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarıyla 1919 yılında kurulan uluslararası bir örgüt. Amacı ortak güvenlik yoluyla uluslararası barışı teşvik etmek ve ekonomi ve silahsızlanma gibi konularda konferanslar düzenlemekti. Milletler Cemiyeti 1946 yılında resmi olarak dağılmıştır.

Milletler Topluluğu (Commonwealth): Kendi kendini yöneten, bağımsız, fakat genel anlamda eski İngiltere İmparatorluğu'na bağlı olan organizasyon.

"Modernleşme" kuramı: Hızlı ekonomik kalkınmanın bir çeşit "taklit" aşamasından geçen devletlerce başarılacağı ve bu aşamada girişimci sınıf ve büyük yatırımların ekonomik büyümede önemli bir rol oynayacağını savunan düşünce. Kuram, hem Kennedy hem de Johnson yönetimlerinde görev alan MIT'li iktisatçı Walt Rostow ile birlikte anılmaktadır.

Monroe Doktrini: Başkan James Monroe tarafından 1823'te ilan edilen ve ABD'nin Batı Yarımküre meselelerine Avrupalı güçler tarafından müdahale edilmesini kabul edemeyeceğini açıklayan doktrin.

Mücahitler (Arapça: Allah yolunda savaşanlar): 1979-1989 yıllarında Afganistan'da Sovyetlere karşı savaşan Müslüman gerillalar tarafından kullanılan terim.

Müftü: Ruhani ve sosyal konularda hüküm veren, devlet tarafından atanmış Müslüman din memuru. Aynı zamanda siyasi rol de üstlenen Kudüs müftüsü bu konuda bir istisnadır.

Nakba (Arapça: Felaket): Filistinlilerin 1947-49'da yaşadıkları Arap – İsrail savaşı tecrübesi için kullanılan kavram. Bu terimle Arapların yenilgisi ve Filistinli mültecilerin durumu ima edilmektedir.

Naziler (veya Nazi Partisi): Almanya Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin kısaltmasıdır: *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartie.* Ekim 1918'de Anton Drexler tarafından hem kapitalizme hem de marksizme karşı Almanya İşçi Partisi adıyla kurulmuş, meşhur adını ise Şubat 1920'de almıştır. Bir yıl sonra Hitler, Nazi Partisi' in Führer'i (lideri) olmuştur.

Neo-kolonicilik: Kolonici gücün koloniye hukuki bağımsızlık verdiği, fakat yine de siyasi ve iktisadi denetimi *de facto* olarak elinde bulundurduğu süreç.

Nihai Çözüm (*Endlösung*): Avrupalı Yahudilerin kitle halinde öldürülmesine Naziler tarafından verilen ad.

Nükleer Silahsızlanma Antlaşması: 1968'de SSCB ve ABD tarafından önerilen ve akabinde UNGA tarafından desteklenen antlaşma, nükleer silahlara sahip olan ülkelerin arasına "yeni"lerinin katılmasını yasaklıyordu. Antlaşma 180 ülkenin desteğini almasına rağmen bazı devletlerin açıkça veya gizlice nükleer silahlar elde etmesini önleyemedi.

On dört İlke: Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de savaş sonrası dünya hakkındaki görüşünü belirttiği konuşması. Konuşmada açık diplomasi, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve savaş-sonrası bir uluslararası örgütün varlığından söz edilmiştir.

Ortak güvenlik: Uluslararası kamuoyunu saldırganlığı kınama yönünde seferber ederek devletler arasındaki barışı koruma ilkesi. Genel olarak Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin temel amacı olarak görülür.

Ostpolitik: 1960lar ve 1970lerde Batı Almanya'nın Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'ya karşı yürüttüğü politika. Bu politikayla Almanya'nın barışçıl yollarla birleşmesi konusunda yapılan müzakerelerdeki gerilimi azaltmak amaçlanıyordu.

Otarşi: Bir ülke ekonomisinin kendi kendine yetmesini amaçlayan politika. Bu terim genellikle 1930lar ve 1940larda Almanya, İtalya ve Japonya tarafından benimsenen iktisadi programlarla ilgilidir.

Pan-Afrikanizm: Afrikalıların nerede yaşarlarsa yaşasınlar aynı ortak kültürü ve ruhani değerleri paylaştığını savunan inanış. Pan-Afrikanizm, yirminci yüzyılın ilk yarısında Afrika'da milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasında etkili olmuş, fakat sömürgelerin bağımsızlık kazanmasından sonra, yeni devletlerin bağımsızlıklarından taviz vermeye isteksiz olması nedeniyle etkisi i kaybetmiştir.

Pan-Amerikanizm: Kuzey, Orta ve Güney Amerika halkları arasında ticari, sosyal, ekonomik, askeri ve siyasi işbirliği sağlamayı hedefleyen hareket.

Pan-Arabizm: Verimli Hilal ve Büyük Suriye planlarının yanı sıra Mısır, Suriye ve Lübnan'ın birleşme çabalarında da kendini gösteren Arap birliği hareketi.

Pan-Asyacılık: Asya'nın Batı emperyalizminden kurtulması ve modernleşmek için ortak bir çaba altında birleşmesi gerektiğini savunan düşünce. 1945 öncesinde Japonya'nın liderliğini yaptığı bu görüş aynı zamanda bazı Hint ve Çin milliyetçilerini de cezbetmişti.

Paris Barış Anlaşmaları: 27 Ocak 1973'te imzalanan Paris Anlaşmaları, savaştan sonra bölgede kalan Amerikan askerlerinin geri çekilmesi, Amerikan Savaş Hükümlüleri'nin geri dönmesi ve ateşkes sağlanması gibi hükümler getirmiştir.

Pasifik Savaşı: Çoğunlukla 1941 ile 1945 yılları arasında Müttefiklerin Japonya'ya karşı yürütükleri savaş için kullanılan ifade.

***Perestroika* (yeniden inşa etme):** Mikhail Gorbaçev'in 1985-1991 arasında Sovyetler Birliği'ndeki güdümlü ekonomiyi merkezi olmayan ve piyasaya yönelik bir ekonomi haline dönüştürme çabalarına verilen ad. Sanayi yöneticilerine ve yerel hükümet ve parti görevlilerine büyük ölçüde özerklik verilmiş ve Komünist Parti örgütlenmesini demokratikleştirme çabası çerçevesinde serbest seçimler yapılmıştır.

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC): Petrol üretiminde önde gelen Üçüncü Dünya ülkelerinin çıkarlarını temsil etmek amacıyla 1960 yılında kurulmuş örgüt.

Platt Düzenlemesi: Amerikan Senatörü (1879-1905) Orville H. Platt tarafından Küba Anayasası'nda yapılan düzenlemeyle Küba içişlerine Amerikan müdahalesi garanti edilmiş ve ABD'ye Küba'daki Guatanamo Körfezinde bir deniz üssü kiralama izni verilmiştir. ABD bundan sonra 1906,1912,1917 ve 1920 yıllarında Küba içişlerine karışmıştır. 1934 yılında bu düzenleme kaldırılmış, fakat ABD Guatanamo Körfezindeki üssünü elinde bulundurmaya devam etmiştir.

Plaza Uzlaşması: G-5 ülkelerinin (Kanada ve İtalya haricindeki G-7 ülkeleri) Finans Bakanları tarafından New York'taki Plaza Hotel'de 1985 yılında varılan anlaşma ile Yen'in ve Alman Markı'nın değeri arttırılmış, Dolar'ınki düşürülmüştür. Anlaşma 1980lerin sonlarında Japonya'daki "balon ekonomisi"ne sebep olmuştur.

Prag Baharı: Alexander Dubcek hükümetinin 1968'de liberal reformlar uygulamaya çalıştığı kısa dönem. Bu dönem, Sovyetlerin önderliğindeki Varşova Paktı askeri güçlerinin Prag'ı işgal etmesiyle son bulmuştur.

Reichstag: Wilhelm ve Weimar dönemlerinde Alman parlamentosunun alt meclisi.

Rio Antlaşması (Amerikalı devletler arasında Karşılıklı Yardımlaşmaya Dayanan Antlaşma): 2 Eylül 1947'de imzalanan antlaşma, yirmi bir Amerikalı ülkenin tamamı tarafından onaylandı. Buna göre, antlaşmaya imza atan devletlerden herhangi birisine karşı üye devletlerden biri veya diğer devletler tarafından – gerçekleştirilecek saldırı veya saldırı tehdidi, bu yirmi bir ülkenin tümüne karşı gerçekleşmiş kabul edilecekti.

Roosevelt Gerekçesi (Corollary) (Monroe Doktrini'ne): İlk olarak Başkan Truman tarafından 1904'te ortaya atılan "Monroe Doktrini'ne Roosevelt Gerekçesi", Amerikalı bir ülkenin Avrupalı bir ülke tarafından işgal veya müdahale tehdidiyle karşı karşıya kalması durumunda ABD'nin meseleye müdahale hakkı olduğunu iddia ediyordu.

Schlieffen Planı: Almanların, tarafsız Belçika üzerinden askerlerini geçirmek suretiyle, Fransa'ya karşı önleyici askeri saldırı yapmayı amaçlayan 1914 - öncesi planı. Plan, adını Alman Genelkurmay Başkanı General Alfred von Schlieffen'den almıştır.

Selefi: Hz. Muhammed'in, onun arkadaşlarının ve ilk dört halifenin gelenekleri ve geçmiş örneklerine ait olan.

Sınırlı Test Yasağı Antlaşması: İngiltere, Sovyetler Birliği ve ABD tarafından nükleer silahlarla atmosferik denemeler yapmama taahhüdünün verildiği 1963 tarihli antlaşma. 1963 yılının sonuna gelindiğinde doksan altı ülke daha bu antlaşmaya imza atmıştır.

Siyonizm: Filistin'de tekrar bir Yahudi devletinin kurulmasını hedefleyen hareket. 1896 yılında yazdığı *Der* adlı kitapla Theodor Herzl genellikle siyasi Siyonizmin kurucusu olarak görülür.

Sosyal Darwinizm: Charles Darwin'in evrim kuramından esinlenen bu 19. yüzyıl teorisine göre insan toplumunun tarihi "en güçlü olanın hayatta kalması" olarak görülmelidir. Sosyal Darwinizm çeşitli ırk kuramlarının ve özellikle "beyaz" üstünlüğü teorilerinin bel kemiğini oluşturmuştur.

Sovyet – Çin Ayrılması: Sovyetler Birliği ile Çin'in 1950lerin sonu ve 1960ların başında birbirleriyle ilişkilerini kestikleri süreç. Başlangıç tarihi çoğunlukla Kruşçev'in 1956'da SBKP yirminci kongresinde yaptığı konuşma olarak kabul edilse de bu görüşe son zamanlarda karşı çıkılmaktadır.

Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri (START – Strategic Arms Reduction Talks): SALT II anlaşmasının onaylanması konusunda yaşanan başarısızlıktan sonra 1982 yılında ABD ve SSCB arasında başlayan START müzakereleri sonucunda ilk olarak 1987'de – orta büyüklükteki nükleer güçleri ortadan kaldırmak amacıyla – INF antlaşması imzalanmıştır. 1991'deki START I ile her iki taraf da nükleer cephanelerinde ve yerinde incelemelerinde yeni indirimler yapmayı taahhüt etti. Bunun ardından 1993 yılında gerçekleştirilen START II görüşmeleri sonucunda, 2003 yılına kadar nükleer savaş başlıklarında üçte iki azaltmaya gitme çağrısı yapıldı. START ayrıca, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan'ın nükleer silahsızlanmalarına temel oluşturmuştur.

Stratejik Silahların Kısıtlanması Antlaşmaları (SALT I ve II): ABD ve Sovyetler Birliği arasında bazı nükleer silahların denetim altına alınması için imzalanan anlaşmalar. SALT I 1972'de imzalanırken, SALT II'nin taslağı 1979'da hazırlanmış, fakat onaylanmamıştır.

Sudetenland: Bohemia'da çoğunlukla Almanların ikamet ettiği bir bölge. 1919 yılında Alman – Çek sınırının Çek tarafına katılmış ve 1938 yılında Münih anlaşması gibi çirkin bir olayla sonuçlanan uluslararası bir krize sebep olmuştur.

Suveyş Krizi: İngiltere ve Fransa'nın 1956 yılında İsrail ile Mısır arasındaki savaştan yararlanarak Suveyş Kanalı'nın kontrolünü ele geçirmeyi ve Cemal Abdül Nasır hükümetini devirmeyi amaçlayan, fakat başarısızlıkla sonuçlanan girişimi.Bu olay çoğunlukla Avrupa emperyalizminin çöküşü ve Üçüncü Dünya'nın yükselişinin simgesi olarak görülür.

Sünni İslam:** Müslüman dünyanın çoğunluğunu oluşturan ve Hz. Muhammed'in yolunu (*sünnet*) ve Kuran ile *hadis*i takip eden mezhep.

Şeriat:** Sadece dini ibadetleri değil, hayatın tüm yönlerini kapsayan İslam Kanunu.

Şii İslam:** Hz. Muhammed'in ölümünden sonraki veraset mücadelesiyle birlikte ortaya çıkan Müslüman mezhebi. Şii Ali'den (Ali'nin Grubu) veya Hz. Muhammed'in manevi oğlu Ali'nin Halife olmasını isteyen gruptan türemiştir. Şiilerin toplam Müslüman nüfusu içindeki tahmini oranı yüzde 15'tir. Küçük topluluklar halinde İslam dünyasına yayılmış olan Şiiler, yoğunluklu olarak İran, Irak ve güney Lübnan'da bulunmaktadır.

Taliban (Arapça: Öğrenciler): 1998 yılında Ahmed Şah Mesud önderliğindeki etnik temelli Afgan koalisyon hükümetini deviren Paştun Afgan ve Pakistanlı kökten dinci milis kuvvetler.

Tarafsızlık: Bir devletin kendini Büyük Güç rekabetinin dışında ilan ettiği politika. Bu siyasetin ilk önemli savunucusu, Hindistan'ın bağımsızlık sonrası döneminde Jawaharlal Nehru olmuştur.

Tecrit Politikası (İsolasyonizm): Ülkeyi dış karışıklık veya sorumluluklardan kaçınarak yalnız kılma politikası veya öğretisi. Savaş arası dönemde ABD'de popüler bir eğilim olmuştur.

Tet Saldırısı: Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafından Güney Vietnam'da 1968'in Ocak sonu ve Şubat başlarında gerçekleştirilen ve adını ülkenin en önemli bayramı olan kameri yeni yıl gününden alan saldırı. Saldırı UKC için askeri anlamda bir başarı olmasa da, Amerikan hükümetinin savaşı kazandığı yönünde sahip olduğu iyimser havayı dağıtması bakımından kazanılmış siyasi ve psikolojik bir zaferdir.

Tiananmen Meydanı: Beijing'in Mao'nun Ekim 1949'da ÇHC'nin kuruluşunu ilan ettiği ve 1989'da öğrencilerin komünist hükümeti protesto ettikleri büyük meydanı. Öğrenci hareketi 3 Haziran 1989'da UKO birlikleri tarafından bastırılmıştır.

Tonkin Körfezi Kararı: VDC'nin Tonkin Körfezi'nde Amerikan gemilerine saldırdığının iddia edilmesinin ardından Ağustos 1964'te Kongre'den çıkan karar. Bu kararla, Amerikan birliklerine karşı yapılan saldırıları püskürtmek için tüm önlemleri almasını ve Güneydoğu Asya'daki ABD müttefiklerini korumak için tüm adımları atmasını sağlamak amacıyla Başkan yetkilendirilmiştir. Dönemin başkanları Johnson ve Richard M. Nixon bunu Güneydoğu Asya'daki askeri faaliyetlerini haklı göstermek için kullanmıştır. Bu önlem 1970 yılında Kongre tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.

Toplu savaş: Hem ekonominin hem de toplumun top yekun seferber edilmesi de dahil olmak üzere tüm kaynakların devlet tarafından kullanılması suretiyle yürütülen savaş.

Truman Doktrini: Amerikan Başkanı Harry S. Truman'ın 12 Mart 1947'de Kongre'ye yaptığı konuşmada savunduğu politikası. Buna göre Yunanistan ve Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım sağlanacaktı. Sonraki zamanlarda ise komünizm tarafından tehdit edildiği algılanan her ülkeye yardım sağlamak için kullanılmıştır.

U 2 Casus Uçakları: Amerikalıların Sovyet ve diğer düşman topraklar üzerinde uçmada kullandığı yüksek irtifa keşif uçakları.

U-bot (*Unterseeboot* için kullanılan kısaltma): Bir Alman denizaltı.

Ulema:** Şeriat ve ilahiyat eğitimi almış ruhban sınıfı veya İslam alimleri.

Ulusal Kurtuluş Cephesi (UKC): Güney Vietnam Devlet Başkanı Ngo Dinh Diem'e karşı olanların 1960 yılında kurdukları şemsiye örgüt. Kuzey Vietnam tarafından desteklenen UKC, 1960lar boyunca Vietnam Savaşı'nda önemli bir rol oynamıştır.

Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (UTSB): Japonya'nın ekonomik büyümesini en yakından yöneten devlet bakanlığı.

Ulusların kendi kaderini tayin hakkı (Self – determinasyon): Her ulusun kendi ulus – devletini kurma hakkına sahip olduğunu savunan düşünce. Çoğunlukla Wilsoncu enternasyonalizm ilkeleriyle bağdaştırılmış ve emperyalizmi sona erdirme mücadelesinde anahtar rol oynamıştır.

Üçlü Pakt: Almanya, Japonya ve İtalya arasında 27 Eylül 1940'ta imzalanan karşılıklı yardım antlaşması. Paktın amacı, Avrupa'da yeni bir Alman düzeni ve Asya'da yeni bir Japon düzeni oluşması sürecinde gerçekleşebilecek ABD müdahalelerini önlemekti. Paktın üçüncü maddesi ve gizli ek hükümler, tarafların birbirleri adına savaşa girmesi konusunda herhangi bir zorunluluğa sahip olmadığını belirtiyordu.

Üçüncü Dünya: Fransızca kökene sahip olan bu müşterek kavram ne kapitalist dünyaya ne de komünist bloğa dahil olan ülkeler için kullanılır. Bu ülkeler arasında Latin Amerika, Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya ülkeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda zengin "Kuzey"e karşılık olarak "Güney" adını da alır.

Varşova Paktı (Varşova Paktı Örgütü): 1955 yılında Varşova'da Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan karşılıklı savunma antlaşması kapsamında kurulan ittifak. Örgüt, NATO'nun Sovyet Bloğundaki karşılığıydı. Arnavutluk'un 1968 yılında resmi olarak üyeliğinden çekildiği Varşova Paktı, Haziran 1991'de dağılmıştır.

Versailles Antlaşması: 1919'da Almanya'ya karşı müttefik düşmanlığın sona erdirildiği antlaşma. Hükümleri arasında Almanya'nın toprak kayıpları, silahsızlanma, savaş suçu maddesi ve galip devletlere tazminat ödenmesi yer alıyordu.

Vichy Fransa'sı: Haziran 1940'ta Hitler Almanya'sına teslim olan ve sonradan 1944'teki kurtuluşa kadar Fransa'yı yöneten, Marshal Pétain liderliğindeki rejim.

Viet Minh: Hindiçin'de Japonlara ve Fransızlara karşı savaşan, komünistlerin önderliğindeki Vietnamlı örgüt. Lideri Ho Chi Minh olan Viet Minh, resmi olarak 1941 ile 1951 yılları arasında varlığını sürdürmüştür.

Vietnam Cumhuriyeti (VC): Güney Vietnam'ın 1975'teki tekrar birleşmeden önceki resmi adı.

Vietnam Demokratik Cumhuriyeti (VDC): Komünist Vietnam'ın resmi adı. VDC ilk olarak 1945 yılında Ho Chi Minh tarafından ilan edildi. 1954 ile 1975 yılları arasında yalnızca Vietnam'ın kuzeyini içeriyordu (Kuzey Vietnam).

Vietnamlaştırma (Vietnamization): Başkan Nixon'un Vietnam'dan kara birliklerini geri çekerken aynı zamanda Güney Vietnam silahlı kuvvetlerinin gücünü arttırma politikası. Bu politika, Vietnam'da yarım milyondan fazla askerin bulunduğu 1969 yılında uygulanmaya başlamış ve geri çekilme programı 1972 sonbaharında fiilen son bulmuştur.

Weimar Cumhuriyeti: Almanya'da Kasım 1918 ile Ocak 1933 arasında varlığını sürdüren parlamenter demokrasi. Siyasi yelpazenin hem sağından hem de solundan saldırılara maruz kalan Weimar rejimi, Alman çoğunluğun sadakati i asla kazanamamıştır.

Wilsoncu Enternasyonalizm: Woodrow Wilson'un On Dört İlke'de taslağını çizdiği yeni dünya toplumunu yaratma fikri. Bu yeni toplum, ulusların kendi kaderini tayin etmesiyle yönetilecek; bu uluslar gizli diplomasi ve savaşlara maruz kalmayacaktı. Ayrıca uluslararası adaleti sağlamak için bu yeni toplumun bir birliği olacaktı.

Yapısal Uyum Programı: 1970lerin sonlarından itibaren Dünya Bankası tarafından üretilen bir fikir. Buna göre Üçüncü Dünya'ya yapılan kalkınma yardımları, bu ülkelerin denk bütçeler, kemer sıkma politikaları ve devletin elinde bulunan sanayi ve mülklerin satışı konusundaki bağlılıklarına göre belirlenecekti.

Yatıştırma Politikası: Uluslararası meselelerdeki çatışma kaynaklarını müzakere yoluyla çözmeyi amaçlayan bir dış politika türü. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden itibaren bu kavram, saldırganlara tavizler vermek suretiyle iradesiz ve faydasız barış arayışı gibi aşağılayıcı bir anlam kazanmıştır. 1930'larda çoğu İngiliz ve Fransız yöneticiler yatıştır-

mayı, bir yandan Almanya ve İtalya ile çatışma nedenlerini ortadan kaldıran, diğer yandan diktatörlerle güçlü bir pozisyonda pazarlık edebilmek için yeterli askeri ve mali gücü kazanmaya izin veren "iki-yollu" (twin-track) bir politika olarak görmüştür.

Yeni Demokrasi: 1930lar ve 1940ların başında Marksist Leninizmin Mao tarafından yeniden formüle edilerek komünizmi "günahkar" ilan ettiği (sinicize) ve sosyalizmi uygulamak için gerekli olanın hem proletarya hem de köylüyü içine alan bir sınıflar ittifakı olduğunu savunması.

Yeni Nazi Düzeni: Alman nasyonal sosyalizminin barbarca ilkeleri ve yasadışı uygulamalarına uyum sağlamak için Avrupa'nın ırksal dönüşüm ve yeni iktisadi düzeni hakkında Almanların propagandalarında kullandıkları deyim.

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED): Uluslararası ticaret ve mali düzende önemli değişiklikler yapmak için bağlantısızlar hareketi tarafından önerilen ve 1974'te BM tarafından kabul edilen teklif.

Yishuv (İbranice: İskan): İsrail devletinin kurulmasından önce Filistin'deki Yahudi yerleşimi.

Young Planı: 1929 yılında Amerikalı işadamı Owen D. Young başkanlığındaki komitenin geliştirdiği mali plana verilen ad. Plan, Almanya'nın ödeyeceği savaş tazminatında indirim ve Almanya için yeni krediler öngörüyordu. Avrupalı müttefiklerin ABD'ye olan borçlarını geri ödemelerinde indirim yapılması koşuluyla Alman, Fransız ve İngiliz heyetleri bu öneriyi *gayri resmi* olarak kabul etti.

20. YÜZYILIN ULUSLARARASI TARİHİ

ANTONY BEST, JUSSI M. HANHIMÄKI
JOSEPH A. MAIOLO, KIRSTEN E. SCHULZE

20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi, Avrupa'nın dünyayı kendi suretinde yaratmaya muktedir hale geldiği 19. yüzyılın ardından bir yüzyıl boyunca yaşanan dünya-tarihsel kilometre taşlarını, bütünlüklü bir uluslararası ilişkiler perspektifiyle ele alıyor. Büyük devletler, güç dengeleri ve devletler sisteminin dönüşümlerini bir arada ele alan kitap, yüzyıl boyunca ortaya çıkan yeni kavramların her birini kendi bağlamları dâhilinde açıklıyor.

İnsanlık tarihinin her anlamda en "uzun" yüzyılı olan 20. yüzyılın, yeni güç dengelerinin ve yeni bir dünya sisteminin kurulma sancılarının yaşandığı 21. yüzyıla neler devrettiğini ve alınabilecek dersleri de sorgulayan *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, iki büyük dünya savaşının, sayısız devrimin, soykırımların ve etnik temizliklerin, bilim ve teknolojide inanılmaz gelişmelerin yaşandığı bir yüzyılı uluslararası ilişkiler üzerinden değerlendirmeyi dert ediniyor.

20. yüzyılın "felaket ve zaferin birleşmesinden doğan bir melez" olduğu iddiasında bulunan *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, sadece uluslararası ilişkiler disiplini dâhilinde çalışan öğrenci ve akademisyenleri değil, insanlık tarihinin bu sıra dışı yüzyılı hakkında bilgi edinmek isteyen herkesi hedefliyor.

http://www.siyasalkitap.com

siyasal kitabevi

Siyasal Kitabevi
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1 Kızılay-Ankara
Tel: 0 (312) 41997 81 pbx Faks: 0 (312) 419 16 11
Parakende Satış: Zafer Çarşısı 26-27-28
Tel: 0 (312) 433 99 43
e-posta: info@siyasalkitap.com

9 786054 627066